

y^ETRU CEL MARE

Robert K. Massie

Petru cel
Mare

Viata si lumea lui

Traducere din limba engleză şi note de

Claudia Roxana
Olteanu

ALL 2015

Această carte în format
digital intră sub incidenţa
drepturilor de autor şi a
fost creată exclusiv
pentru a fi citită utilizând

dispozitivul personal pe care a fost descărcată. Oricare alte metode de utilizare, dintre care fac parte împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială a textului, punerea acestuia la dispoziţia publicului, inclusiv prin intermediul

Internetului sau a reţelelor de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme - altele

decât cele pe care a fost descărcată - care permit recuperarea informaţiilor, revânzarea sau comercializarea sub orice

formă a acestui text,
precum şi alte fapte
similare, săvârşite fără
acordul scris al persoanei
care deţine drepturile de
autor, sunt o încălcare a
legislaţiei referitoare la
proprietatea intelectuală
şi vor fi pedepsite penal

şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

PETER THE GREAT : HIS LIFE AND WORLD
Robert K. Massie

Copyright © Robert K. Massie - First published in 1980

PETRU CEL MARE.
VIAȚA ȘI LUMEA LUI
Robert K. Massie

Copyright © 2015 Editura ALL

ISBN ePub: 978-606-587-381-0 ISBN PDF: 978-606-

587-368-I ISBN Prinţ: 978-606-587-280-6

Redactare: Ioana Văcărescu
Tehnoredactare: Liviu Stoica **Corectură:** Elena Georgescu **Design**

copertă: Alexandru Novac

Editura ALL

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3, sector 6, cod 060512, Bucureşti Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

Distribuţie:

021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi:

comenzi@all.ro

www.all.ro

Lectura digitală
protejează mediul
Versiune digitală realizată
de elefant.ro

eleFant

Pentru Mary
Kimball Todd si
James Madison
Todd si in memoria
lui Robert Kinloch
Massie

LISTA PLANŞELOR

Portret al lui Petru I,
cunoscut drept
Petru cel Mare,
ulei pe pânză,

1717, Jean-Marc Nattier (1685-1766); Muzeul Ermitaj, St. Petersburg, Rusia/ Biblioteca

de Artă
Bridgeman.

Portret al ţarinei
Natalia

Narîşkina,
(finalul secolului
XVIII - prima
jumătate a
secolului XIX,
autor
necunoscut);

Muzeul Ermitaj,
St. Petersburg,
Rusia.

Petru cel Mare interogându-l pe ţareviciul Aleksei la Peterhof, ulei pe pânză, 1871, Nikolai Ghe

(1831-1894);
Galeria de Stat
Tretiakov,
Moscova, Rusia/
RIA Novosti.

Portret al regentei Sofia, 1772, ulei pe pânză, Aleksei Petrovici Antropov (1716-1795); Muzeul Regional de Artă

din Istra/
Biblioteca de
Artă Bridgeman.

Portret al Ecaterinei I, ulei pe pânză, 1717; Jean-Marc Nattier (1685-1766); Galeria de Stat Tretiakov,

Moscova, Rusia/
Muzeul Ermitaj,
St. Petersburg,
Rusia.

Portret al Elisabetei Petrovna, împărătească a Rusiei, ulei pe pânză, circa 1768, Heinrich Buchholz

(decedat circa 1800); Muzeul lui Tropinin şi al Contemporanilor Săi, Moscova, Rusia/ Biblioteca

de Artă
Bridgeman.

Potret al lui
Aleksandr

Danilovici Menşikov, prinţ al Sfântului Imperiu Roman, ulei pe pânză, Şcoala Rusă; Muzeul de

Istorie, Moscova,
Rusia/ Biblioteca de
Artă Bridgeman.

Portret al lui John Churchill, Primul Duce de Marlborough, ulei pe pânză, detaliu; Johann Closterman

(1660-1711);
Palatul
Blenheim,
Oxfordshire,
Marea Britanie/
Biblioteca de
Artă Bridgeman.

Bătălia de la Lesnaia din 1708, ulei pe pânză, Pierre-Denis Martin (1663-1742); Colecţie

particulară/
Biblioteca de
Artă Bridgeman.

Bătălia de la Poltava, ulei pe pânză, 1750, Şcoala Rusă (secolul XVIII); Palatul Peterhof, St. Petersburg,

Rusia/ Biblioteca
de Artă
Bridgeman.

Petru cel Mare pe şantierul Docurilor Deptford, litografie, după Daniel Maclise (1806-1870);

colecţie
particulară/
Fotografie ©
Rafael Vails
Gallery, Londra,
Marea Britanie/

Biblioteca de
Artă Bridgeman.

Dimineaţa
executării

streliţilor din 1698, ulei pe pânză, 1881, Vasili Ivanovici Surikov (1848-1916); Galeria de Stat

Tretiakov,
Moscova, Rusia/
Biblioteca de
Artă Bridgeman.

LISTA HĂRŢILOR

RUSIA ÎN TINEREŢEA LUI PETRU CEL MARE, 1672-1696 27

MOSCOVA 60

IMPERIUL SUEDEZ LA ÎNCEPUTUL MARELUI RĂZBOI AL NORDULUI 401

BĂTĂLIA DE LA NARVAI
454

BĂTĂLIA DE LA NARVA II
458

INVAZIA SUEDEZĂ ÎN RUSIA, 1708-1709 600

POLTAVAI 660

POLTAVAII 669

POLTAVA III 673

POLTAVA IV 677

CAMPANIA DE PE PRUT 743

EUROPA ÎN TIMPUL LUI PETRU CEL MARE 1162

HARTĂ A ORAŞULUI ST. PETERSBURG, 1716 1163

PARTEA ÎNTÂI

VECHEA MOSCOVIE

VECHEA
MOSCOVIE

în jurul Moscovei, câmpiile urcă domol dinspre râurile care curg în meandre argintii, într-un tablou pitoresc. Lacuri

mici şi petice de
pădure sunt
împrăştiate pe
întinderea şesului.
Ici-colo răsare câte
un sătuc a cărui
imagine e dominată

de cupola în formă
de ceapă a bisericii.
Oamenii străbat
câmpurile pe
drumuri de pământ,
mărginite de
buruieni. Ei

pescuiesc pe
malurile râurilor,
înoată sau stau la
soare. E o imagine
familiară, tipic
rusească, păstrată
aşa de secole.

în ultima parte a secolului al XVII-lea, călătorul venit din Europa Occidentală traversa această regiune a ţării ca să ajungă la un punct

cunoscut sub
numele de Dealul
Vrăbiilor, un loc
perfect pentru a
admira priveliştea.
De pe această
culme, călătorul

putea vedea,
întinsă la picioarele
sale, Moscova, „cel
mai bogat şi mai
frumos oraş din
lume"[1]. Sute de
cupole aurii,

încununate de o
pădure de cruci de
aur, se ridicau
deasupra copacilor;
dacă privea acest
tablou la apus,
când soarele se

reflecta în aceste
cupole, călătorul
era orbit de lumina
copleşitoare.
Aceste biserici cu
albele lor ziduri
sunt risipite peste

tot, într-un oraş de
mărimea Londrei.
în centrul lui, pe o
colină, se afla
cetatea
Kremlinului,
mândria Moscovei,

cu cele trei
magnifice catedrale
ale sale, clopotniţa
impunătoare,
palatele superbe,
capele şi sute de
case.

înconjurată de ziduri albe şi groase, cetatea în sine era un oraş.

Vara, inundat de verdeaţă, oraşul părea o grădină imensă. Multe dintre marile conace erau înconjurate de parcuri şi livezi, iar în locurile virane, lăsate ca nişte bariere împotriva incendiilor, creşteau arbuşti, copaci sau iarbă. Revărsându-se peste zidurile cetăţii, oraşul se extindea în numeroase suburbii înfloritoare, fiecare cu grădinile, livezile şi păduricile ei. De-a lungul oraşului, în inelul larg care îl înconjura, se aflau palate şi domenii nobiliare, dar şi cupole aurite de mănăstiri, risipite, cât vezi cu ochii, peste câmpuri cultivate şi peste păşuni.

Intrând în Moscova, prin porţile zidurilor construite din pământ şi cărămidă, călătorul nimerea în agitaţia specifică unui oraş comercial. Străzile erau înţesate de oameni care se tot înghesuiau. Neguţători, meşteşugari, oameni fără ocupaţie şi pelerini zdrenţăroşi treceau laolaltă cu muncitorii, ţăranii, preoţii cu rase negre şi soldaţii îmbrăcaţi în caftane viu colorate şi cu cizme galbene. Trăsurile şi căruţele înaintau cu greu prin mulţimea de oameni, care se dădea la o parte cu respect când trecea vreun boier gras şi bărbos sau vreun nobil călare, având pe cap o căciulă din blană scumpă, îmbrăcat în haine de lână fină, catifea sau brocart gros. Pe la colţurile străzilor, muzicanţi, jongleri, acrobaţi sau îmblânzitori de animale, cu urşii sau câinii lor, îşi făceau numărul. în faţa fiecărei biserici, cerşetorii

stăteau grămadă şi cereau de pomană. în faţa cârciumelor, călătorii puteau tresări cu uimire la vederea vreunui bărbat gol-goluţ, care îşi vânduse, pe rând, toate hainele, pentru băutură; în zilele de sărbătoare, mulţi alţi bărbaţi, aproape sau complet dezbrăcaţi, zăceau unul lângă altul în noroi, beţi.

Cei mai mulţi oameni se adunau în zonele comerciale aflate în mijlocul Pieţei Roşii. Piaţa Roşie din secolul al XVII-lea nu era deloc aşa cum e azi, tăcută şi liniştită între cupolele şi turnurile bisericii Sf. Vasile şi zidurile înalte ale Kremlinului. Pe atunci era o piaţă descoperită, podită cu buşteni care acopereau noroiul, cu mici capele în faţa zidurilor Kremlinului, în locul în care se află azi mausoleul lui Lenin; şiruri-şiruri de magazine şi tarabe, unele din lemn, altele acoperite cu prelate, umpleau fiecare colţişor al imensei pieţe. Acum trei sute de ani, Piaţa Roşie era gălăgioasă, aglomerată şi plină de viaţă. Negustorii stăteau în faţa tarabelor şi strigau la clienţi, chemându-i să le arate marfa. Vindeau catifea şi brocart, mătase persană şi armeană, obiecte de bronz, cupru sau fier, piele de Toledo, vase de lut, numeroase obiecte din lemn, grămezi de pepeni, mere, pere, cireşe, prune, morcovi, castraveţi, ceapă, usturoi, sparanghel gros cât degetul, toate aşezate pe tăvi sau în coşuri. Birjarii şi cărăuşii îşi făceau drum cu greu prin mulţime cu rugăminţi şi înjurături. Vânzătorii ofereau *pirojki* (mici plăcinte cu carne) din tăvi pe care le aveau legate de umeri. Croitorii şi bijutierii de stradă lucrau atent, fără să ia în seamă agitaţia din jur. Frizerii tundeau părul, care cădea pe jos, fără să fie măturat, îngroşând stratul dens

ca un covor bătătorit de zeci de ani. Pieţele de vechituri ofereau haine vechi, covoare, mobilă uzată şi tot felul de nimicuri. La poalele dealului, lângă râul Moscova, se vindeau animale şi peşti vii păstraţi în bazine. Lângă noul pod de piatră, pe malul râului, şiruri de femei spălau rufe. Un călător german din secolul al XVII-lea observa că unele femei care vindeau bunuri în piaţă puteau să ofere, de asemenea, şi „alte servicii".[2]

La prânz, toată activitatea era întreruptă. Magazinele se închideau şi străzile se goleau, pentru că oamenii luau prânzul, cea mai importantă masă a zilei. După masă, toţi trăgeau un pui de somn; proprietarii şi vânzătorii se întindeau chiar în faţa tarabelor să doarmă.

Odată cu lăsarea întunericului, rândunelele începeau să zboare peste bastioanele Kremlinului şi oraşul se închidea şi el pentru noapte. Ferestrele magazinelor erau acoperite cu obloane grele, paznicii supravegheau de pe acoperişuri şi câini furioşi se smuceau în lanţuri lungi. Puţini oameni cinstiţi se încumetau să iasă pe străzile întunecoase, devenite, odată cu venirea nopţii, fieful hoţilor şi al cerşetorilor înarmaţi, care încercau să smulgă cu forţa noaptea ceea ce nu obţinuseră ziua prin cerşit. „Aceşti tâlhari", scria un călător austriac, „se poziţionează la colţul străzilor şi, cu ajutorul unei corzi, aruncă pietre în capul trecătorilor, şi sunt aşa de pricepuţi la asta, încât rareori se întâmplă ca aceste lovituri mortale să rateze. Câteva crime pe noapte era

un lucru obişnuit în Moscova şi, cu toate că de cele mai multe ori ele n-aveau alt scop decât jaful, locuitorii erau atât de îngroziţi de cruzimea hoţilor, încât nu ar fi îndrăznit să sară la auzul strigătelor de ajutor. Aşa de mare era frica, încât oamenii nu aveau curaj să deschidă uşa sau să se uite măcar pe geam să vadă ce se întâmplă. Dimineaţa, poliţia aduna cadavrele de pe stradă şi le depozita într-un loc din centru, unde rudele celor dispăruţi veneau să verifice dacă cei pe care îi căutau se află acolo; în final, cadavrele neidentificate erau aruncate într-o groapă comună.

în anii 1670, Moscova era un oraş de lemn. Casele, conacele şi acareturile erau toate construite din bârne, având o arhitectură deosebită, cu ferestre, verande sau frontoane superb sculptate şi pictate, care le dădeau o frumuseţe stranie, necunoscută de clădirile din piatră ale oraşelor europene. Chiar şi străzile erau din lemn. Podite cu lemn masiv şi scânduri, erau pline de praf vara şi scufundate în noroi în timpul dezgheţului de primăvară şi în timpul ploilor de septembrie; ele ar fi trebuit să înlesnească mersul oamenilor. Numai că deseori nu reuşeau. „Ploile de toamnă au făcut străzile impracticabile pentru cai şi trăsuri"[4], se plângea un cleric ortodox venit în vizită din Ţara Sfântă. „Nu puteam să ne ducem nici la piaţă, noroiul şi mocirla erau atât de mari încât puteai să te scufunzi în ele cu totul. Preţul alimentelor crescuse foarte mult, pentru că nu se mai putea aduce nimic din ţară. Toţi oamenii, şi noi, mai cu seamă, ne rugam la Dumnezeu să vină îngheţul."

Evident, într-un oraş construit din lemn, focul era flagelul Moscovei. Iarna, din sobele primitive care ardeau în orice casă, sau vara, când lemnul se usca precum iasca, o scânteie putea provoca un holocaust. în bătaia vântului, flăcările se întindeau de la un acoperiş la altul, transformând în cenuşă străzi întregi. în 1571, 1611, 1626 şi 1671 mari incendii au distrus cartiere întregi din Moscova, lăsând în urmă imense suprafeţe pustii în mijlocul oraşului. Dezastrele acestea erau excepţionale, dar pentru moscoviţi vederea unor pompieri care se luptă cu flăcările dărâmând în grabă alte case pentru a izola focul era o privelişte obişnuită.

Pentru că Moscova era construită din bârne, moscoviţii aveau mereu rezerve de lemne pentru reparaţii sau construcţii noi. Mii de buşteni stăteau grămezi printre case sau în spatele acestora, uneori cu garduri construite în jurul lor pentru a le proteja de hoţi. într-o parte a oraşului, o mare piaţă de lemne avea de vânzare mii de case prefabricate de dimensiuni diferite, cumpărătorul trebuia doar să specifice dimensiunile şi numărul de camere pe care le voia. Aproape peste noapte buştenii - marcaţi şi numerotaţi - erau căraţi pe teren, asamblaţi, căptuşiţi cu muşchi, li se punea deasupra un acoperiş din scânduri subţiri de lemn, şi noul proprietar se putea muta în casă. însă cei mai mari buşteni erau păstraţi şi vânduţi în alte scopuri. Tăiaţi în segmente de 1,8 metri, scobiţi cu toporul şi acoperiţi cu capac, ei deveneau sicrie în care erau îngropaţi ruşii.

Ridicate pe un deal la 40 de metri deasupra râului Moscova, turnurile, cupolele şi bastioanele Kremlinului dominau oraşul. în rusă, cuvântul *kremV* înseamnă „fortăreaţă", şi Kremlinul moscovit era o citadelă puternică. Două râuri şi o mlaştină adâncă îi înconjurau zidurile groase. Aceste ziduri groase de 3,5-5 metri se ridicau 20 de metri deasupra apei, formând un triunghi în jurul coamei dealului, cu un perimetru de 2,5 kilometri şi o suprafaţă închisă de 69 de acri. Douăzeci de turnuri masive se ridicau din loc în loc deasupra zidurilor, fiecare dintre ele reprezentând o fortăreaţă în sine, concepută pentru a fi inexpugnabilă. Kremlinul însă nu era inexpugnabil; arcaşi şi suliţaşi, iar apoi muşchetari şi tunari puteau fi forţaţi să se predea, dacă nu în urma unui atac, atunci din cauza înfometării; ultimul asediu, la începutul secolului al XVII-lea, a durat doi ani. Ironia face ca asediatorii să fi fost ruşi iar asediaţii - polonezi, susţinătorii celui care ocupase tronul pentru scurtă vreme, polonezul cunoscut sub numele de Falsul Dmitri. Când Kremlinul a căzut în cele din urmă, ruşii l-au executat pe Dmitri, i-au incinerat trupul şi cenuşa au încărcat-o într-un tun de pe zidurile Kremlinului, orientând obuzul către Polonia.

în vremuri obişnuite, Kremlinul avea doi conducători - unul laic şi unul spiritual: ţarul şi patriarhul. Amândoi locuiau în cetate şi-şi guvernau supuşii de acolo. înghesuite în jurul pieţelor din Kremlin se găseau birouri ale administraţiei, tribunale, cazărmi, brutării, spălătorii şi grajduri; alături erau celelalte palate - birouri şi peste patruzeci de biserici şi capele ale Patriarhiei Bisericii

Ortodoxe Ruse. în centrul Kremlinului, pe vârful dealului, pe marginile unei piaţete largi erau patru clădiri magnifice - trei catedrale superbe şi o clopotniţă maiestuos înălţată spre cer - care puteau fi considerate centrul propriu-zis al Rusiei. Două dintre catedrale, ca şi zidurile Kremlinului şi multe dintre turnurile lui, sunt opera arhitecţilor italieni.

Cea mai mare şi mai încărcată de istorie era Catedrala Adormirii (*Uspenski Sobor),* în care au fost încoronaţi toţi ţarii şi împărătesele începând cu secolul al XV-lea până în secolul al XX-lea. A fost construită în 1479 de Ridolfo Fioravanti din Bologna, dar conţine multe elemente ale arhitecturii bisericeşti ruse. înainte de a o construi, Fioravanti a vizitat vechile oraşe Vladimir, Iaroslavl, Rostov şi Novgorod, ca să studieze frumoasele lor catedrale, iar apoi a construit o biserică rusească, mult mai spaţioasă decât cele de până atunci. Patru coloane uriaşe susţin cupola centrală în formă de ceapă şi cele patru cupole mai mici din jurul ei, fără reţeaua obişnuită de ziduri de susţinere, anterior considerate indispensabile. Acest lucru dă impresia unui plafon aerisit şi lasă mult spaţiu navei centrale, lucru neobişnuit pentru Rusia, unde frumuseţea şi impresia de putere date de arcadele gotice lipseau.

în piaţă, vizavi de Catedrala Adormirii era Catedrala Arhanghelului Mihail, unde erau înmormântaţi ţarii. Construită de Alvesio Novi din Milano, are un aspect

mult mai italian decât celelalte două surori ale ei. înăuntru, printre numeroasele capele, răposaţii conducători erau aranjaţi în grupuri. în mijlocul unei mici camere, se găsesc trei sicrie de piatră sculptate, aparţinând lui Ivan cel Groaznic şi celor doi fii ai săi. Alţi ţari sunt înşiraţi de-a lungul pereţilor, iar sicriele lor de alamă şi piatră, sunt acoperite cu catifea brodată şi inscripţii pe margini, cusute cu perle. Ţarul Aleksei, tatăl lui Petru cel Mare şi cei doi fii ai săi, Fiodor şi Ivan al Vl-lea, amândoi ţari, vor odihni şi ei în această cămăruţă, dar ei vor fi ultimii. Cel de-al treilea fiu al lui Aleksei, Petru, va construi o altă catedrală, în oraşul cel nou de la Baltica, unde vor fi îngropaţi el şi toţi Romanovii care i-au urmată

Cea mai mică dintre cele trei catedrale, Catedrala Buna Vestire avea nouă turnuri şi trei portice, şi a fost singura concepută de arhitecţi ruşi. Constructorii ei erau din Pskov, oraş faimos pentru bisericile sculptate în piatră. Era frecventată mai mult ca o capelă particulară de către ţari şi familiile lor, iar iconostasul ei a fost decorat de doi dintre cei mai mari pictori de artă religioasă din Rusia, Teofan Grecul, care venea din Bizanţ, şi discipolul lui rus, Andrei Rubliov.

Pe latura estică a piaţetei, dominând cele trei catedrale, se afla clopotniţa din piatră albă a lui Ivan cel Mare, turnul Bono şi turnul patriarhului Filaret, unite astăzi într-o singură structură. Sub cea mai înaltă

cupolă, de 82 de metri înălţime, sunt atârnate în nişe mai multe rânduri de clopote. Turnate în argint, cupru, bronz sau fier, având dimensiuni şi tonuri diferite (cel mai mare cântărea 31 de tone), ele sunau transmiţând mii de mesaje: chemau moscoviţii la utrenie sau vecernie, le aminteau de posturi sau sărbători, anunţau pe tonuri triste un deces, sunau cu veselie pentru o nuntă, avertizau prin bătăi alerte vreun incendiu sau bubuiau celebrând vreo victorie. Uneori băteau toată noaptea, consternându-i pe vizitatorii străini. Dar ruşii îşi iubeau clopotele. De sărbători, oamenii obişnuiţi se înghesuiau în clopotniţă să tragă pe rând de funii. De obicei, primul clopot suna în Kremlin, apoi era preluat de celelalte clopote din toate cele „de patruzeci de ori patruzeci" de biserici. Curând, valuri de sunete cuprindeau oraşul şi „pământul se cutremura de vibraţii ca de tunet"[§], după cum spunea un vizitator copleşit.

De la construirea de catedrale, arhitecţii italieni au trecut la construirea de palate. în 1487, Ivan cel Mare comandă primul palat de piatră din Kremlin, Palatul în faţete *(Granovitaia Paiaţa*), numit aşa pentru că învelişul exterior era din piatră tăiată în formă de prismă, imitând tăietura pietrelor preţioase. Cea mai notabilă caracteristică arhitecturală era însă sala tronului, un pătrat cu latura de 23 de metri, al cărei acoperiş e susţinut de o unică şi masivă coloană arcuită, aşezată chiar în mijloc. Când erau primiţi ambasadorii străini acolo, sau în alte ocazii oficiale, femeile din familia ţarului, ferite de priviri, puteau să observe ce se

întâmplă în sală printr-o mică fereastră din tavan care era acoperită de o draperie.

Pentru că iniţial Palatul în faţete fusese conceput ca o clădire oficială, în 1499 Ivan cel Mare a comandat construirea unui alt palat, din cărămidă şi piatră, unde să locuiască. Această clădire cu cinci etaje, numită Palatul Foişor (*Teremnoi dvoreţ*), avea o serie de apartamente dispuse ca un fagure, cu tavane joase, în care locuiau ţarul şi un mare număr de femei - soţii, văduve, surori, fiice - din familia regală. Clădirea a fost serios afectată de incendii în mai multe rânduri din secolul al XVI-lea şi până la începutul secolului al XVII-lea, dar primii ţari din dinastia Romanov, Mihail şi fiul lui, Aleksei, au depus amândoi mari eforturi s-o restaureze. în timpul domniei lui Aleksei uşile, ferestrele, parapeţii şi cornişele erau făcute din piatră albă, sculptată cu ghirlande sau siluete de păsări şi animale, apoi pictate în culori vii. Aleksei a depus eforturi deosebite pentru restaurarea celui de-al patrulea etaj, pe care l-a folosit ca locuinţă. Cele cinci încăperi principale - anticamera, sala tronului, (cunoscută sub numele de Sala de Aur), biroul, dormitorul şi capela privată - aveau pereţii şi podelele placate cu lemn, pentru a împiedica formarea igrasiei provocată de condensul pe piatră sau cărămidă, pereţii fiind apoi acoperiţi cu mătase brodată, tapiţerii de lână sau piele de Toledo, decorate cu scene din Vechiul şi Noul Testament. Arcadele şi tavanele erau încărcate de arabescuri sau de variante răsăritene de plante şi păsări fantastice, vopsite în culori puternice şi poleite cu aur şi argint. Mobilierul din apartamentul

ţarului era pe jumătate tradiţional şi pe jumătate modern. Se găseau acolo atât canapele vechi şi cufere din stejar sculptat, mese de lemn lustruit, cât şi fotolii tapiţate, mese de abanos aurite, ceasuri, oglinzi, portrete, dulapuri pline de cărţi de teologie şi istorie. Una dintre ferestrele de la biroul ţarului era cunoscută sub numele de *Fereastra solicitantului.* în afara ei era atârnată o cutie mică; aceasta era lăsată până jos, urmând ca acolo să fie încărcată cu petiţii şi plângeri, după care era din nou ridicată, iar hârtiile erau prezentate suveranului pentru a fi citite. Dormitorul ţarului era tapiţat cu catifea veneţiană şi avea un pat cu baldachin, din stejar sculptat, acoperit cu brocart şi mătase şi plin de blănuri, perne şi pernuţe, menite să protejeze uşile şi ferestrele de curenţii îngheţaţi, pe timp de iarnă. Toate aceste camere erau încălzite şi decorate, în acelaşi timp, cu sobe imense acoperite cu plăci de teracotă emailate şi colorate, a căror căldură îi făcea să se simtă bine şi pe conducătorii ruşi.

Cel mai mare neajuns al acestor camere splendide era lipsa de lumină. Prin ferestrele înguste, din două straturi de mică separate de fâşii de plumb, pătrundea prea puţină lumină naturală. Nu doar noaptea, sau în scurtele şi cenuşiile zile de iarnă, dar chiar şi vara, cea mai mare parte a iluminatului din Palatul Foişor provenea de la flacăra tremurătoare a lumânărilor aşezate în nişe şi de-a lungul pereţilor.

în ultima parte a secolului al XVII-lea, apartamentele regale erau ocupate de al doilea ţar din dinastia Romanovilor, „Mare Stăpân, Ţar şi Mare Cneaz, Aleksei Mihailovici, Autocrat al tuturor Rusiilor, Mare, Mică şi Albă". Distant şi inaccesibil pentru supuşii săi, această figură augustă era înfăşurată într-o aură de semi-divinitate. în 1664, un ambasador englez, venit în Rusia să aducă mulţumiri pentru sprijinul acordat exilatului rege Carol al Il-lea, a fost profund impresionat de imaginea ţarului Aleksei pe tron:

Aşezat pe tron, cu sceptrul în mână şi coroana pe cap, ţarul avea o înfăţişare magnifică, părând că străluceşte cu o mulţime de raze, asemeni unui soare. Tronul lui era masiv, din argint sculptat, şi se încheia deasupra, în mod curios, cu mai multe motive şi piramide, iar aşezarea lui, cu şapte, opt trepte mai sus decât podeaua, îi dădea prinţului o maiestuozitate transcendentală. Coroana sa, pe care o purta peste o tocă tivită cu nurcă neagră, era încărcată de pietre preţioase şi se încheia sus cu o piramidă în vârful căreia era aşezată o cruce de aur. Sceptrul său strălucitor era, de asemenea, încărcat cu pietre preţioase, mantia sa era perfect potrivită, ca şi colanul pe care îl purta.-

Din copilărie, ruşii erau educaţi să-şi privească ţarul ca pe o fiinţă asemeni lui Dumnezeu. Proverbele lor reflectă acest lucru: „Numai Dumnezeu şi ţarul ştiu", „Soarele străluceşte pe cer şi ţarul pe pământ", „Cu Dumnezeu şi ţarul, Rusia e puternică", „E lung drumul până la Dumnezeu, e lungă cărarea până la ţar".

Alt proverb, „Suveranul e tatăl şi pământul e mama", arată sentimentele ruşilor pentru ţar şi pentru pământ. Pământul, ţarina, glia natală, *rodina* era de genul

feminin. Dar nu fecioara, tânăra neprihănită, ci femeia eternă, matură, mama cea fertilă. Ruşii se considerau toţi fiii ei. într-un fel, cu mult înainte de comunism, pământul era considerat un bun comun. El aparţinea ţarului, ca tată, dar şi poporului, ca familie a ţarului. Acesta putea să dispună de el cum voia - putea să-l ofere, de exemplu, unui nobil favorit - dar pământul rămânea în proprietatea familiei naţionale. Atunci când era ameninţat, toţi erau gata să-şi dea viaţa pentru el.

în această schemă familială, *batiuşka*, ţarul, era tatăl poporului. Conducerea lui autocrată era patriarhală. Oamenii erau copiii lui, iar el avea asupra lor aceeaşi putere nelimitată pe care un tată o are asupra copiilor lui. Poporul rus nu concepea vreo limită a puterii ţarului, „pentru că limita autorităţii tatălui nu o impune decât Dumnezeu". Când el ordona, ei se supuneau, ca şi copiii care trebuie să asculte de părinţi, fără să murmure. Uneori, această supunere în faţa ţarului îmbrăca forma obedienţei bizantine, aproape de sclavie. Nobilii ruşi, când veneau în faţa ţarului pentru a-l saluta sau a primi favoruri, se prosternau în faţa lui până atingeau podeaua cu fruntea. Când Artimon Matveev, şeful miniştrilor şi apropiat al ţarului Aleksei, se adresa stăpânului său regal, se exprima în felul următor: „Cu umilinţă implorând, noi, robii tăi, Artiomuşka Matveev şi fiul meu, netrebnicul vierme Andruşka, venim în faţa înaltului tron al Majestăţii Voastre Regale, plecându-ne capetele în pământ...."^ Atunci când te adresai ţarului, era obligatoriu să foloseşti toate titlurile pe care acesta le deţinea. Dacă se întâmpla să fie omis un singur

cuvânt din lunga titulatură, faptul era considerat o gravă lipsă de respect şi aproape echivala cu trădarea. Toate cuvintele rostite de ţar erau sacrosancte, „dezvăluirea vreunei discuţii purtate în palatul ţarului înseamnă moarte"[5], declara un rezident englez.

De fapt, semizeul care purta aceste titluri şi coroana împodobită cu „diamante mari cât boabele de mazăre, care semănau cu nişte ciorchini strălucitori de struguri"[12] şi mantia imperială cu aplicaţii de smaralde, perle şi aur, era, de fapt, un muritor relativ modest. Ţarul Aleksei, încă din timpul vieţii, era cunoscut drept *tişaişii ţar,* cel mai tăcut, mai blând şi mai pios dintre ţari şi, în 1645, atunci când i-a succedat la tron tatălui său, la vârsta de 16 ani, deja era numit „tânărul călugăr". La maturitate, crescuse foarte mult în înălţime, avea aproape 1,83 metri, mult peste media populaţiei, era bine făcut, aproape gras. Faţa lui rotundă era încadrată de un păr şaten deschis, purta mustaţă şi o barbă lungă maronie. Ochii erau căprui şi privirea putea exprima duritatea mâniei, căldura afectivă, dar şi umilinţa religioasă. „Majestatea sa imperială este o persoană plăcută, mai mare cu vreo două luni decât regele Carol al II-lea"-, scria un medic englez, dr. Samuel Collins, adăugând de asemenea că stăpânul său era „sever în pedepse, dar foarte atent cu dragostea supuşilor lui"[12]. Odată, fiind sfătuit de un străin să introducă pedeapsa cu moartea pentru trădători, el a răspuns: „A fost foarte greu să iau această decizie, pentru că Dumnezeu nu a dat fiecărui om acelaşi curaj."

Deşi era ţar, viaţa lui Aleksei la Kremlin semăna mai mult cu cea a unui călugăr. La 4 dimineaţa dădea la o parte învelitoarea de nurcă şi sărea din pat în cămaşă şi indispensabili. Se îmbrăca şi se ducea imediat în capela aflată lângă dormitorul său, unde, vreme de douăzeci de minute, se ruga şi citea din cărţi sfinte. După ce săruta icoanele şi se stropea cu apă sfinţită, se ridica şi îl trimitea pe şambelan să-i ureze ţarinei bună dimineaţa şi s-o întrebe de sănătate. Câteva minute mai târziu se ducea în camera ei şi o însoţea la o altă capelă, unde asistau împreună la slujba şi la rugăciunile de dimineaţă.

în acest timp, boierii, oficialii guvernamentali şi secretarii se adunau în anticamera publică aşteptând sosirea ţarului din apartamentele sale. Imediat cum zăreau „ochii luminoşi ai ţarului"[1]^, se aplecau până la pământ, unii chiar de câte treizeci de ori, din recunoştinţă pentru favorurile primite. Un timp, Aleksei asculta rapoarte şi petiţii, apoi, pe la 9 a.m., întregul grup mergea să asiste la o slujbă de două ore. în timpul slujbei, totuşi, ţarul continua să discute, în surdină, cu boierii, dirijând afaceri publice şi dând instrucţiuni. Aleksei nu pierdea niciodată vreun serviciu religios. „Dacă e sănătos, el se duce", spunea dr. Collins, „dacă e bolnav, vin preoţii în camera lui. în zilele de post asistă la rugăciunile de noapte, stând în picioare câte patru, cinci sau chiar şase ore, prosternându-se la pământ, uneori de o mie de ori, iar la sărbătorile mari de o mie

cinci sute."[14]

După slujba de dimineaţă, ţarul se întorcea la treburile administraţiei, cu boierii şi secretarii lui, până la ora prânzului. Mânca singur la o masă înaltă, în mijlocul boierilor, care mâncau la mese mai joase, dispuse de-a lungul pereţilor. Era servit numai de anumiţi boieri, care gustau mâncarea înainte de a o servi şi luau o înghiţitură de vin înainte de a-i oferi cupa. Mesele erau pantagruelice; de sărbători puteau fi servite până la şaptezeci de feluri de mâncare la masa ţarului. *Zakuski,* sau aperitivele, includeau legume crude, în special castraveţi, peşte sărat, şuncă şi mai multe feluri de *pirojki,* umplute cu ou, peşte, orez, varză şi ierburi, în loc de carne. Apoi urmau supele şi friptura de vacă, berbec sau porc, condimentate cu ceapă, usturoi, şofran şi piper. Existau feluri de mâncare din vânat şi peşte precum somonul sau sturionul. Desertul consta în prăjituri, brânzeturi, dulceaţă, fructe. în mod tradiţional, ruşii beau vodcă, bere sau o băutură mai slabă, numită *cvas,* făcută din pâine neagră fermentată şi aromatizată cu zmeură, cireşe sau alte fructe.

Dar Aleksei rareori se atingea de aceste feluri suculente de mâncare care i se ofereau. Obişnuia să le dăruiască anumitor boieri, în semn de favoare specială. Chiar şi palatul său era de o simplitate monastică. Mânca doar pâine simplă de secară şi bea vinuri uşoare sau bere, probabil cu un praf de scorţişoară; scorţişoara,

arăta dr. Collins, era „aroma imperială". în timpul posturilor, spune dr. Collins, ţarul „mănâncă doar trei mese pe săptămână; în rest, doar câte o bucăţică de pâine neagră cu sare, o ciupercă sau un castravete murat şi bea o cupă mică de bere. Mănâncă peşte doar de două ori în Postul Mare, şi îl respectă timp de şapte săptămâni... în fine, nici un călugăr nu e mai atent la respectarea orelor canonice decât e ţarul în respectarea posturilor. Se poate observa că posteşte aproape opt luni din douăsprezece."[15]

După masă, ţarul dormea trei ore, până când era timpul să se ducă la vecernie, tot împreună cu boierii, cu care se consulta în legătură cu afacerile de stat, în timpul serviciului religios. Cina şi finalul zilei le petrecea împreună cu familia sau cu prietenii apropiaţi, jucând dame sau şah. Lui Aleksei îi plăcea în mod deosebit să asculte poveşti, spuse sau citite de cineva. îi plăcea să asculte pasaje din istoria Bisericii sau din vieţile sfinţilor, sau expuneri ale dogmei religioase, dar şi rapoarte ale ambasadorilor ruşi care călătoriseră peste hotare, extrase din ziare străine sau simple poveşti relatate de pelerini sau vagabonzi care erau aduşi la palat ca să-l distreze pe monarh.

Când era vreme frumoasă, Aleksei pleca din Kremlin să-şi viziteze conacele din ţară, situate în afara Moscovei. Unul dintre acestea, aflat la Preobrajenskoe, pe râul Iauza, era destinaţia favorită a lui Aleksei, pentru

că putea să practice sportul lui favorit, vânătoarea cu şoimi. De-a lungul timpului, vânătorul entuziast a construit un stabiliment uriaş unde deţinea 200 de şoimari, 3000 de şoimi şi 100000 de porumbei.

în cea mai mare parte a timpului însă, Aleksei se ruga şi lucra. Nu a pus niciodată la îndoială dreptul lui divin de a conduce; în mintea lui, el şi toţi monarhii erau aleşi de Dumnezeu şi răspunzători doar în faţa lui Dumnezeu.[1]^

După ţar, în ierarhie urma nobilimea, împărţită în aproape douăsprezece ranguri. Marii nobili aveau rangul cel mai înalt, de boier, şi erau membri ai unor vechi familii princiare care aveau în moştenire multe proprietăţi. Sub ei urmau aristocraţia măruntă şi mica nobilime, cei care primiseră proprietăţi ca recunoştinţă pentru diverse servicii. Exista şi o mică clasă mijlocie, a negustorilor, meşteşugarilor şi altor orăşeni şi apoi, la baza uriaşei piramide erau ţăranii şi şerbii, care alcătuiau marea masă a societăţii ruseşti; condiţiile lor de viaţă şi metodele de cultivare a pământului erau foarte apropiate de cele ale şerbilor din Evul Mediu european. Majoritatea moscoviţilor foloseau titlul de „boier" pentru toţi nobilii şi oficialii înalţi. Serviciul de administraţie al ţarului era în mâinile a treizeci, patruzeci de departamente cunoscute drept *prikazî.* în linii mari, acestea erau ineficiente, costisitoare, supradimensionate, greu de controlat şi corupte - pe

scurt, o birocraţie prost organizată şi pe care nimeni n-o putea controla cu adevărat.

Din camerele lui întunecoase, mirosind a tămâie, din Kremlin, precum şi din capele, ţarul Aleksei domnea peste cea mai întinsă ţară de pe pământ. Câmpii vaste, păduri nesfârşite, deserturi fără margini şi tundra se întindeau din Polonia până la Pacific. Nicăieri în această imensitate nu erau înălţimi copleşitoare, ci doar munţi nu prea înalţi şi dealuri line. Singura barieră naturală erau râurile şi, încă de la începuturi, acestea au fost transformate într-o vastă reţea de drumuri. în zona Moscovei patru râuri mari îşi aveau cursurile superioare: Niprul, Donul şi puternica Volga care curgeau spre sud, spre Marea Neagră şi Marea Caspică, şi Dvina, care curgea spre nord, spre Marea Baltică şi Oceanul îngheţat.

Răspândită în aceste ţinuturi nesfârşite, populaţia era puţin numeroasă. La momentul naşterii lui Petru - spre sfârşitul domniei ţarului Aleksei - poporul Rusiei abia ajungea la 8 milioane. Aceeaşi populaţie o avea şi vecinul din vest al Rusiei, Polonia, deşi ruşii erau dispersaţi pe o suprafaţă mult mai mare. Erau mai mulţi decât populaţia Suediei (mai puţini de 2 milioane) sau a Angliei (puţin peste 5 milioane), dar mai puţin de jumătate din cel mai populat şi mai puternic stat din Europa, Franţa lui Ludovic al XlV-lea (19 milioane). O parte din populaţie trăia în oraşe ruseşti vechi - Nijni-

Novgorod, Moscova, Novgorod, Pskov, Vologda, Arhanghelsk, Iaroslavl, Rostov, Vladimir, Suzdal, Tver, Tuia - şi în proaspăt dobânditele Kiev, Smolensk, Kazan şi Astrahan. Cei mai mulţi oameni trăiau de pe urma exploatării pământului, a pădurilor şi a apelor.

Pe cât era de imens imperiul lui Aleksei, pe atât îi erau de fragile graniţele aflate constant sub presiune. în răsărit, în timpul lui Ivan cel Groaznic şi al succesorilor săi, Moscovia cucerise Volga centrală şi Hanatul Kazan, extinzând Imperiul Rus până la Astrahan şi Marea Caspică. Fuseseră traversaţi Uralii şi ţinuturile pustii ale Siberiei se adăugaseră domeniilor ţarului. Pionieri ruşi pătrunseseră în zona Pacificului de Nord şi puseseră bazele unor aşezări fragile, dar au fost forţaţi se retragă din avanposturi, de-a lungul râului Amur, de atacurile agresive ale dinastiei Manchu din China. Către vest şi sud, Rusia era încercuită de inamici care se luptau să stopeze expansiunea gigantului şi să-l izoleze. Suedia, care era considerată pe atunci regina Balticii, străjuia calea maritimă către vest. Mai spre apus era Polonia catolică, vechiul duşman al Rusiei ortodoxe. Abia de curând ţarul Aleksei recucerise Smolenskul de la polonezi, deşi oraşul-cetate era la nici 240 de kilometri de Moscova. Mai târziu, în timpul domniei sale, Aleksei reuşise să recucerească de la Polonia şi premiul strălucitor care era Kievul, mama tuturor oraşelor ruseşti şi leagănul creştinătăţii ruse. Kievul şi pământurile fertile din dreapta şi stânga Niprului aparţineau cazacilor. Aceştia erau ortodocşi, proveneau din vagabonzi, piraţi sau fugari care părăsiseră Moscovia în condiţii dubioase

ca să formeze o bandă de cavalerie destul de neorganizată şi deveniseră pionieri, colonizând ferme, sate şi oraşe în partea de sus a Ucrainei. Progresiv, aşezările cazacilor s-au întins spre sud, dar fără să depăşească 480-640 de kilometri deasupra ţărmului Mării Negre.

Pământul dintre aceste hotare, faimoasa stepă de cernoziom din josul Ucrainei, era pustiu. Aici ierburile creşteau atât de înalte încât uneori doar capul şi umerii unui călăreţ se vedeau din ele. în timpul lui Aleksei, stepa aceasta era terenul de vânătoare şi de păşunat al tătarilor din Crimeea, descendenţii islamici ai vechilor cuceritori mongoli şi supuşii sultanului otoman, care trăiau în sate de-a lungul versanţilor, printre stâncile muntoasei Peninsule Crimeea. în fiecare primăvară şi vară ei coborau cu turmele de animale şi cu caii în stepa verde şi plină de iarbă. Deseori îşi luau arcurile, săgeţile şi iataganele şi porneau în expediţii de pradă prin satele ucrainene şi ruseşti, distrugând uneori oraşele din lemn şi transformând populaţia acestora în sclavi. Aceste raiduri masive aduceau anual mii de sclavi ruşi pe pieţele otomane şi erau un motiv de jenă şi frământare pentru ţarii de la Kremlin. Dar până atunci nimeni nu putuse să facă nimic. De fapt, în două rânduri, în 1382 şi 1571, tătarii au jefuit şi incendiat chiar Moscova.

Dincolo de masivele bastioane albe ale Kremlinului, de cupolele albastre şi aurite în formă de ceapă şi de clădirile de lemn ale Moscovei, se întindeau câmpii şi

păduri, adevărata şi eterna Rusie. De secole, totul venea din pădure, din adânca, bogata pădure virgină, care se întindea până la ocean. Printre mesteceni şi pini, tufe de zmeură, muşchi şi catifelata ferigă, rusul găsea aprope tot ce îi trebuia pentru traiul de zi cu zi. în pădure găsea buştenii pentru case, lemne pentru foc, muşchiul pentru căptuşirea pereţilor, scoarţă de tei pentru încălţări, blană pentru haine, ceară pentru lumânări, carne, miere dulce, fructe sălbatice şi ciuperci pentru mâncare. Tot timpul anului, pădurea răsuna de topoare. în zilele leneşe de vară, bărbaţi, femei şi copii căutau ciuperci pe lângă trunchiuri umbroase sau cutreierau prin ierburile înalte şi pline de flori, culegând zmeură sau afine roşii şi negre.

Ruşii erau un popor gregar. Ei nu trăiau singuri în adâncul pădurii seculare, luptându-se cu lupii şi cu urşii. Mai degrabă, alegeau să se înghesuie în sate micuţe, ridicate în luminişuri sau pe malurile lacurilor şi ale râurilor line. Rusia era un imperiu de sate de acest fel: pierdute la capătul unui drum prăfuit, înconjurate de păşuni sau pajişti, o adunătură de case simple din bârne în jurul unei biserici cu o cupolă în formă de ceapă, care aduna credincioşii şi îi îndruma spre mântuire. Majoritatea caselor aveau o singură cameră, fără horn, din care fumul ieşea prin crăpăturile lemnului, pe unde putea. De aceea toţi oamenii şi toate lucrurile erau mereu pline de funingine. Tot din această cauză, băile publice existau peste tot în Rusia. Chiar şi cel mai mic sat avea baia lui de aburi, unde femei şi bărbaţi laolaltă puteau să se spele şi apoi să iasă, chiar

şi iarna, dezbrăcaţi şi încălziţi, să se răcorească în vânt.

Atunci când se îmbrăcau, ţăranii îşi pieptănau mai întâi părul şi barba, îşi puneau o cămaşă dintr-un material aspru, purtată peste pantaloni şi legată pe talie cu o sfoară. Pantalonii erau largi şi băgaţi în cizme, dacă le aveau, sau, mai des, în nişte obiele de pânză legate cu curmeie. „îşi tund părul la nivelul urechilor şi poartă capul acoperit, iarna şi vara, cu o căciulă de blană", scria un călător occidental. „Barba nu şi-o taie niciodată. [...] încălţările sunt legate cu curmeie de tei. Poartă o cruciuliţă legată în jurul gâtului, încă de la botez, dar şi o punguţă în care ţin monedele. Atunci când primesc nişte bani, fie cadou, fie ca plată, îi ţin sub limbă pentru un timp."[17]

Puţini oameni din lume trăiau în asemenea armonie cu natura ca ruşii. Ei locuiau în nord, unde iarna venea devreme, în septembrie, lumina deja scădea pe la ora patru după-amiaza şi începea o ploaie îngheţată. Curând venea şi îngheţul, iar prima zăpadă cădea în octombrie. în scurt timp, totul era acoperit de o pătură albă: pământul, râurile, drumurile, câmpurile, copacii şi casele. Natura devenea nu numai maiestuoasă, ci şi atotputernică, înfricoşătoare. Peisajul se transforma într-o întindere imensă de zăpadă, cu creste înalte şi văi adânci. Când cerul era cenuşiu, chiar dacă scrutai cu atenţie orizontul, nu puteai să spui unde se termină pământul şi unde începe cerul. în zilele luminoase, când

cerul era senin ca azurul, lumina soarelui te orbea, de parcă se reflecta în mii de diamante risipite pe zăpadă.

După 160 de zile de iarnă, primăvara durează doar câteva săptămâni. Mai întâi, gheaţa crapă şi se sparge pe râuri şi lacuri şi apar din nou apele ce murmură şi valurile ce dansează. Pe pământ dezgheţul aducea cu sine noroiul, o mare nesfârşită de noroi cu care oamenii şi animalele trebuia să se lupte. Pe zi ce trecea, dispărea zăpada cea murdară şi apăreau primele petice de iarbă verde. Pădurea şi pajiştile înverzeau şi reveneau la viaţă. Animalele, ciocârliile şi rândunelele îşi făceau apariţia. în Rusia, sosirea primăverii e întâmpinată cu o bucurie greu de înţeles pentru locuitorii ţărilor cu climă temperată. Când razele calde ale soarelui ating iarba pajiştilor şi spinările şi feţele ţăranilor, când zilele încep să crească repede şi tot pământul revine la viaţă, bucuria reînvierii, a eliberării, îi face pe oameni să cânte şi să sărbătorească. 1 Mai e o sărbătoare veche, care celebrează renaşterea şi fertilitatea, şi atunci oamenii dansează şi hălăduiesc prin pădure. în timp ce tinerii se distrează, cei vârstnici îi mulţumesc lui Dumnezeu că au apucat să mai vadă o dată această măreţie.

Primăvara se transforma repede în vară. Era căldură mare şi te sufocai de praf, dar mai erau şi frumuseţea cerului imens şi calmul pământului care se întindea până la orizont. Erau prospeţimea dimineţilor, răcoarea umbrei arbuştilor de pe malul râurilor, aerul moale şi

adierile calde ale vântului noaptea. în iunie, soarele rămâne sub linia orizontului doar câteva ore, şi culoarea roşie a apusului e înlocuită repede cu nuanţele roz-albastre ale răsăritului.

Rusia e un ţinut aspru, cu un climat dur, şi cu toate acestea puţini călători pot uita farmecul ei. Niciun rus nu-şi găseşte liniştea în altă parte pe Pământ.

-l John Perry,p. 263. - J. Albert Olearius, p. 43.

- Friedrich Christian Weber, p. 128.

-[4] Paul de Alep, p. 63.

- în afară de Petru al II-lea, ale cărui rămăşiţe se află la Kremlin, şi de Nicolae al II- lea, ultimul ţar, al cărui trup a fost aruncat într-un puţ, în afara Ekaterinburgului, în Urali. (N. a.)

-[6] ibidem, p. 26.

-[7] J. Jolliffe, p. 217.

-[8] C. Bickford O'Brien, p. 6.

-[9] Samuel Collins, p. 117. Paul de Alep, p. 88.

- Samuel Collins, p. 44. ibidem, p. 110.

[13] Jodocus Crull, p. 170.

[M] Samuel Collins, p. 122.

- ibidem.

- Când parlamentarii englezi au decis decapitarea lui Carol I, în 1649, ţarul Aleksei a fost atât de şocat şi furios, încât i-a gonit pe toţi

comercianţii englezi din Rusia, o acţiune care i-a avantajat foarte mult pe comercianţii olandezi şi germani. Pe când Carol al II-lea se afla în exil, el i-a trimis acestuia bani şi urări duioase pentru „văduva neconsolată a martirului glorios Carol I" [Francesca Wilson, p. 66.]. (N. a.)

- Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 120.

COPILĂRIA LUI PETRU

în martie 1669, când ţarul Aleksei avea patruzeci de ani, prima lui soţie, ţarina Maria Miloslavskaia, a murit în încercarea de a-şi îndeplini funcţia ei dinastică esenţială, aceea de a da naştere unui copil. Ea a fost profund regretată, nu doar de soţul ei, ci şi de numeroasele rude din neamul Miloslavski, a căror putere la curte se baza pe căsătoria ei cu ţarul. Acum totul se sfârşise, iar ei, printre lacrimile pentru sora şi nepoata lor decedată, vegheau şi erau îngrijoraţi.

Situaţia lor dificilă era îngreunată de faptul că, în ciuda eforturilor ei, Maria nu lăsase în urmă certitudinea unui moştenitor Miloslavski. în timpul căsniciei ei de douăzeci şi unu de ani cu Aleksei, Maria, care era cu patru ani mai mare decât acesta, făcuse tot ce putuse: cei treisprezece copii - cinci fii şi opt fiice - se născuseră înainte ca încercarea de a-l face pe al paisprezecelea s-o ucidă. Niciunul dintre fiii Măriei nu era însă viguros; patru dintre ei i-au supravieţuit, dar în numai şase luni au decedat doi, inclusiv moştenitorul tronului, în vârstă de şaisprezece ani, numit Aleksei, după tatăl său. Aşadar, după moartea soţiei, ţarul rămăsese cu doar doi fii din căsătoria Miloslavski - doi fii ale căror perspective, din păcate, erau nesigure. Fiodor, care avea pe atunci

zece ani, era debil, iar Ivan, de trei ani, era pe jumătate orb şi avea şi un defect de vorbire. Dacă ei ar fi murit înaintea tatălui lor, sau curând după acesta, succesiunea ar fi rămas deschisă şi nimeni n-ar fi putut spune cine ar fi urmat la tron. Pe scurt, toată Rusia, mai puţin cei din familia Miloslavski, spera ca Aleksei să-şi găsească o altă soţie, şi să facă lucrul acesta cât mai repede.

Dacă ţarul şi-ar fi ales o nouă ţarină, se înţelegea că alegerea lui ar fi trebuit să se îndrepte către o fiică din nobilimea rusă, şi nu către vreuna dintre prinţesele străine disponibile. Căsătoriile între dinastii, făcute cu scopul progresului sau apărării ţării, erau frecvente în Europa secolului al XVII-lea, dar în Rusia această practică era nedorită şi evitată. Ţarii ruşi îşi alegeau soţii ruse, sau, mai precis, un ţar ortodox alegea doar o ţarină ortodoxă. Biserica rusă, nobilimea, comercianţii, dar şi masele simple ar fi privit cu oroare o prinţesă care ar fi avut în alaiul ei preoţi catolici sau pastori protestanţi, care ar fi putut să întineze puritatea credinţei ortodoxe. Această regulă strictă a contribuit la izolarea Rusiei, ferind-o de efectele interacţionării cu alte naţiuni, dar şi la păstrarea vie a invidiei şi competiţiei între familiile nobile ruse care aveau printre fiice o potenţială ţarină.

La mai puţin de un an de la moartea Măriei Miloslavskaia, Aleksei i-a găsit o succesoare. Deprimat şi singur, el petrecea serile, în mod obişnuit, acasă la

prietenul lui intim, şeful miniştrilor, Artimon Matveev, un om neobişnuit pentru moscoviţii secolului al XVII-lea. El nu provenea din clasa cea mai înaltă a boierilor, ci se ridicase la putere prin meritele sale. Era interesat de teme intelectuale şi fascinat de cultura occidentală. La recepţiile regulate pe care le dădea în casa lui pentru străinii rezidenţi sau cei aflaţi în vizită la Moscova, le punea acestora întrebări inteligente despre statutul politicii, artelor şi tehnologiei din ţările lor. într-adevăr, chiar în Slobozia Germană, aşezare aflată în imediata apropiere a oraşului, unde tuturor străinilor li se cerea să locuiască, el îşi găsise şi soţia, pe Mary Hamilton, fiica unui regalist scoţian care părăsise Marea Britanie după decapitarea lui Carol I şi victoria lui Cromwell.

în Moscova, Matveev şi soţia lui trăiau, pe cît posibil, la fel ca europenii moderni ai secolului al XVII-lea. în afară de icoane, atârnau pe pereţi şi tablouri sau oglinzi; aveau vitrine cu porţelanuri orientale şi ceasuri muzicale. Matveev studia algebra, făcea experimente chimice în laboratorul său privat, organiza concerte sau punea în scenă comedii şi tragedii în propria lui sală de spectacole. Pentru moscoviţi, conduita soţiei lui Matveev era şocantă. Ea purta rochii de croială occidentală şi bonete; refuza să se retragă la etaj, în casa soţului ei, aşa cum făceau majoritatea soţiilor moscovite, şi apărea când voia în mijlocul invitaţilor, stând cu ei la cină şi uneori chiar luând parte la discuţii.

într-una din aceste seri neconvenţionale, şi în prezenţa neobişnuitei Mary Hamilton, ochii văduvului ţar Aleksei s-au oprit asupra celei de-a doua femei remarcabile din casa lui Matveev. Natalia Narîşkina avea nouăsprezece ani şi era o fată înaltă şi bine făcută, cu ochi negri şi gene lungi. Tatăl ei, Kiril Narîşkin, un relativ obscur proprietar de terenuri, de origine tătară, locuia în provincia Tarusa, departe de Moscova. Pentru a-i asigura fetei sale o viaţă superioară celei din aristocraţia rurală, Narîşkin îl convinsese pe prietenul său, Matveev, s-o accepte pe Natalia ca protejată şi s-o crească în atmosfera de cultură şi libertate care era specifică locuinţei din Moscova a ministrului. Natalia a profitat de această oportunitate. Ea era mult mai bine educată decât majoritatea rusoaicelor, şi, obsevând-o şi asistând-o pe mama ei vitregă, învăţase să primească şi să întreţină bărbaţii invitaţi la serate.

în seara cînd era prezent şi ţarul, Natalia intrase în cameră împreună cu Mary Hamilton, să servească pahare de vodcă şi platouri cu caviar şi peşte afumat. Aleksei a privit-o cu atenţie, observându-i aerul sănătos, frumuseţea strălucitoare, ochii negri migdalaţi şi purtarea relaxată, dar modestă. Cât a stat în faţa lui, el a fost impresionat de respectul şi bunul-simţ pe care le dovedeau răspunsurile ei scurte la întrebările care i se adresau. La plecarea din casa lui Matveev, ţarul era binedispus, şi, urând gazdei noapte bună, l-a întrebat dacă e în căutare de soţ pentru acea femeie atrăgătoare. Matveev a răspuns afirmativ, dar a adăugat că nici tatăl Nataliei şi nici el nu sunt bogaţi, aşa că

zestrea fetei ar fi mică, iar pretendenţii puţini. Aleksei a declarat că mai sunt încă bărbaţi care apreciază calităţile unei femei mai mult decât averea ei, şi i-a promis ministrului să-l ajute să-i găsească un soţ.

Nu mult după aceea, ţarul l-a întrebat pe Matveev dacă a reuşit. „Sire", a răspuns Matveev, „zilnic vin tineri s-o vadă pe protejata mea, dar se pare că niciunul nu are intenţii de căsătorie."-

„Bine, bine, cu atât mai bine", i-a spus ţarul. „Poate o să reuşim s-o facem şi fără ei. Eu am avut mai mult noroc decât tine. Am găsit un domn care poate îi va plăcea şi ei. E un om onorabil, pe care îl cunosc, nu e lipsit de merite şi nu are nevoie de dotă. O iubeşte pe protejata ta şi înclină să o ia în căsătorie şi s-o facă fericită. Deşi până acum nu şi-a dezvăluit sentimentele, ea îl cunoaşte, şi, cred că dacă îi vei propune, ea

va accepta."

Matveev i-a răspuns că, evident, Natalia va accepta pe oricine „propus de Majestatea Voastră. Totuşi, înainte de a-şi da acordul, ea va dori, probabil, să ştie cine e. Şi mie lucrul acesta mi se pare rezonabil."

„Ei, bine", l-a anunţat atunci Aleksei, „spune-i că e vorba despre mine, şi că sunt hotărât să o iau în căsătorie."

Matveev, copleşit de implicaţiile acestei declaraţii, s-a aruncat la picioarele suveranului său. El şi-a dat seama imediat de perspectivele luminoase, dar şi de pericolele ascunse pe care le presupunea decizia lui Aleksei. Ascensiunea pupilei către locul de ţarină însemna încununarea succesului său: rudele şi prietenii ar fi avansat odată cu ea; el, împreună cu aceştia, ar fi înlocuit la putere neamul Miloslavski. în acelaşi timp însă, acest lucru n-ar fi făcut decât să stimuleze în mod periculos antagonismul cu aceştia, dar şi cu alte familii puternice de boieri, care deja erau deranjate de poziţia lui de favorit. Dacă hotărârea ar fi fost anunţată, iar apoi căsătoria nu mai avea loc, dintr-un motiv oarecare, Matveev ar fi fost sfârşit.

Având în minte toate aceste lucruri, Matveev l-a implorat pe ţar ca, in ciuda determinării lui, să urmeze, totuşi, tradiţia alegerii publice a miresei lui dintr-un grup de candidate selectate. Ceremonia, care îşi avea originile în Bizanţ, impunea ca femeile ajunse la vârsta măritişului să se adune din toate colţurile Rusiei la Kremlin, pentru a fi inspectate de ţar. Teoretic, femeile puteau proveni din orice clasă socială, chiar şi dintre şerbi, practic însă, această poveste nu devenise niciodată realitate. Niciodată vreun ţar nu-şi plecase

privirea asupra vreunei frumoase fecioare din rândul şerbilor, ca să fie fermecat de fiinţa ei delicată şi s-o facă ţarină. într-adevăr însă, grupul de fete putea include şi reprezentante ale micii nobilimi, iar Natalia Narîşkina era, din acest punct de vedere, perfect eligibilă. La curte, tinerele speriate, victime ale ambiţiei familiei, erau examinate de oficiali ai curţii pentru a li se certifica virginitatea. Cele care treceau inspecţia erau convocate apoi la Kremlin, în aşteptarea zâmbetului sau a semnului făcut de un băiat sau un bărbat care putea să le ofere tronul.

Un joc cu miză mare presupune şi riscuri mari. în decursul aceluiaşi secol, au existat exemple crunte care atestau limita până la care putea să ajungă ambiţia unei familii de a împiedica o fată dintr-o altă familie să devină noua ţarină. în 1616, Maria Hlopova, alegerea cunoscută a lui Mihail Romanov, de nouăsprezece ani, a fost atât de neplăcută pentru familia Saltîkov, care predomina la curte, încât au drogat fata şi i-au prezentat-o în acest fel lui Mihail, spunându-i că e bolnavă incurabil, şi apoi, drept pedeapsă pentru îndrăzneala de a se prezenta ca o posibilă mireasă pentru ţar, au condamnat-o pe Maria, cu familia ei, la exil în Siberia. în 1647, chiar Aleksei, la vârsta de optsprezece ani, o alesese pe Eufimia Vsevolojskaia pentru a-i fi prima mireasă. Dar, atunci când a fost îmbrăcată, un grup de doamne de la curte i-au răsucit părul atât de tare, încât a leşinat în prezenţa lui Aleksei. Medicii de la curte au fost convinşi să spună că are epilepsie, iar ea şi rudele ei au fost exilaţi în

Siberia. Maria Miloslavskaia fusese cea de-a doua opţiune a lui Aleksei.

Acum, Natalia Narîşkina şi Matveev, care se afla în spatele ei, erau în faţa aceluiaşi pericol. Familia Miloslavski ştia că, prin alegerea Nataliei, influenţa lor era subminată. Această schimbare i-ar fi afectat nu numai pe bărbaţii Miloslavski, care deţineau funcţii înalte şi puteri mari, dar şi pe femei. Toate prinţesele imperiale, fiicele ţarului Aleksei, erau Miloslavski, iar ele nu erau deloc încântate de perspectiva ca noua ţarină să fie chiar mai tânără decât unele dintre ele.

Nu e mai puţin adevărat că Natalia şi Matveev nu aveau de ales: Aleksei era hotărât. A fost dat un anunţ, că, în data de 11 februarie 1670, se va organiza o inspecţie preliminară a tuturor fetelor eligibile, iar Nataliei Narîşkina i s-a poruncit să fie prezentă. O a doua inspecţie, făcută chiar de ţar, a fost programată pentru 28 aprilie. Doar că, la scurt timp după prima adunare a grupului de fete, au început să circule zvonuri despre alegerea Nataliei Narîşkina. Inevitabilele riposte fuseseră deja pregătite, aşa că, înainte cu patru zile de a doua inspecţie, prin Kremlin circulau scrisori anonime care îl acuzau pe Matveev că, folosindu-se de ierburi magice, l-a făcut pe ţar s-o dorească pe pupila sa. A fost necesară o anchetă, aşa că nunta a fost amânată nouă luni. Dar nu s-a demonstrat nimic, aşa că, în sfârşit, în 1 februarie 1671, spre bucuria majorităţii ruşilor şi întristarea celor

din familia Miloslavski, ţarul Aleksei şi Natalia Narîşkina s-au căsătorit.

încă din prima zi a căsătoriei lor a fost evident pentru toată lumea că ţarul de patruzeci şi unu de ani e foarte îndrăgostit de frumoasa lui soţie brunetă. Ea îi adusese prospeţime, fericire, destindere şi un sentiment al reînnoirii. El o dorea în permanenţă în preajma lui şi o lua cu sine oriunde se ducea. în prima primăvară şi vară din căsnicia lor, tinerii căsătoriţi se mutau fericiţi dintr-un palat de vară în altul, din cele aflate în jurul Moscovei, inclusiv la Preobrajenskoe, unde

ţarul călărea însoţit de şoimii săi.

La curte, noua ţarină devenise repede un agent al schimbării. Datorită educaţiei semi-occidentale primite în casa lui Matveev, Natalia îndrăgea muzica şi teatrul. La începutul domniei sale, Aleksei dăduse un edict prin care le interzicea cu stricteţe supuşilor să danseze, să joace jocuri sau să-i privească pe alţii jucând, să cânte cu vocea sau la instrumente la nunţi, ori să-şi piardă sufletul practicând activităţi dăunătoare şi aflate în afara legii precum jocul de cuvinte, farsele sau magia. „Cei care vor încălca prima şi a doua prevedere vor fi bătuţi cu nuiele; pentru a treia şi a patra, vor fi surghiuniţi în oraşe de graniţă."[15] Dar la nunta lui Aleksei cu Natalia a cântat şi o orchestră, care amesteca noile armonii

polifonice occidentale cu acordurile grave ale unui cor rusesc care intona la unison. Amestecul de sunete era departe de a fi perfect; dr. Collins descria cacofonia astfel: „Un zbor de bufniţe cârâitoare, un cuib de stăncuţe, o haită de lupi înfometaţi şi şapte porci într-o zi vântoasă."[25]

A urmat apoi sponsorizarea regală a teatrului. Pentru a-i face plăcere tinerei sale mirese, ţarul a început să încurajeze scrierea de piese de teatru şi a poruncit construirea unei scene şi a unei săli în fosta casă a unui boier, în interiorul Kremlinului, şi o alta la reşedinţa de vară de la Preobrajenskoe. Pastorul luteran din Slobozia Germană, Johann Gregory, a fost însărcinat de Matveev să recruteze actori şi să pună în scenă piese. în 17 octombrie 1672, prima producţie, o dramă biblică, era gata. Piesa s-a jucat în prezenţa ţarului şi a ţarinei, având în distribuţie şaizeci de actori, toţi străini, în afară de câţiva băieţi şi tineri de la curte. Piesa a durat o zi întreagă, iar ţarul a asistat la spectacol timp de zece ore neîntrerupt, fără să se ridice de pe scaun. După ea, în curând, au mai urmat alte patru piese şi două balete.

încântarea pe care o simţea Aleksei pentru noua lui ţarină a crescut şi mai mult în toamna anului 1671, atunci când a aflat că este însărcinată. Amândoi, şi tatăl şi mama, se rugau să fie băiat, şi, în 30 mai 1672, la ora unu dimineaţa, ea a născut un băiat mare şi aparent sănătos. Copilului i s-a spus Petru, după numele

apostolului. Cu o sănătate bună, ochii negri ai mamei, vag tătăreşti, şi un smoc castaniu-roşcat de păr, copilul regal a venit pe lume cu dimensiuni normale. Potrivit obiceiului rusesc vechi de „luare a măsurii", a fost pictată o imagine a patronului lui Petru pe o bucată de scândură cu dimensiunea exactă a copilului, iar această imagine a Sf. Petru cu Sf. Treime măsura 49 de cm lungime şi 13,5 cm lăţime.

Moscova s-a bucurat din nou când bubuitul clopotului mare din clopotniţa lui Ivan cel Mare, din piaţa Kremlinului, a anunţat naşterea noului ţarevici. Mesagerii au pornit în galop să ducă vestea în oraşele ruseşti şi ambasadori speciali au fost trimişi în Europa. Din bastioanele albe ale Kremlinului, tunul a salutat evenimentul bubuind timp de trei zile, în timp ce clopotele de la cele 1600 de biserici ale oraşului au bătut continuu.

Aleksei era mai mult decât bucuros de naşterea fiului său, şi a aranjat personal fiecare detaliu al unei slujbe publice de mulţumire în Catedrala Adormirii. După aceea, Aleksei i-a avansat în rang pe Kiril Narîşkin, tatăl Nataliei, şi pe Matveev, tutorele acesteia, apoi i-a servit cu mâna lui pe invitaţi cu vodcă şi vin.

Copilul Petru a fost botezat la patru săptămâni, în 29 iunie, ziua sărbătoririi Sf. Petru în calendarul ortodox.

Adus în biserică într-un leagăn pe rotile şi purtat pe un drum stropit cu apă sfinţită, copilul a fost ţinut deasupra cristelniţei de către Fiodor Narîşkin, fratele mai mare al ţarinei, şi botezat de duhovnicul personal al ţarului. în ziua următoare s-a organizat un banchet regal pentru delegaţiile de boieri, negustori şi alţi cetăţeni ai Moscovei, care veniseră în mare număr la Kremlin, să aducă daruri de felicitare. Mesele erau decorate cu bucăţi uriaşe de zahăr sculptat, care reprezentau vulturi, lebede şi alte păsări, mult mai mari decât în realitate. Exista chiar şi o machetă complicată din zahăr a Kremlinului, cu mici figurine reprezentând oameni care mergeau prin cetate. în apartamentele ei de deasupra sălii de banchet, ţarina Natalia oferea o altă recepţie soţiilor şi fiicelor de boieri, cărora le înmâna la plecare câte un platou cu dulciuri.

Curând după aceea, subiectul acestor petreceri, înconjurat de un mic personal domestic, a fost mutat în apartamentele sale. El avea o guvernantă, o doică - „o femeie bună şi curată care avea lapte dulce şi sănătos"[11] - şi un grup de pitici special pregătiţi pentru a fi servitori şi parteneri de joacă pentru copiii regali. Când Petru avea doi ani a fost mutat, împreună cu suita - care se mărise între timp, şi acum includea paisprezece doamne care aveau grijă de el - într-un apartament mai mare din Kremlin, cu pereţii acoperiţi cu ţesături de un roşu intens şi mobilă cu tapiserie purpurie, brodată cu fire de aur şi azurii. Hainele lui Petru - caftane, cămăşi, veste, ciorapi, tichii în miniatură - erau făcute din mătase, satin şi

catifea, brodate cu aur şi argint, cu nasturi şi ciucuri din ciorchini de perle şi smaralde.

O mamă iubitoare, un tată mândru şi un Matveev mulţumit se înghesuiau să-l copleşească cu daruri pe copil, aşa încât în curând camera acestuia era supraîncărcată de machete complicate şi de jucării. într-un colţ stătea un căluţ de lemn cu şaua din piele bătută în cuie de argint şi căpăstrul decorat cu smaralde. Pe o masă aşezată lângă fereastră era o carte cu ilustraţii iluminate, făcute cu migală pentru el de şase pictori de icoane. Cutiile muzicale şi un clavecin mic şi elegant, cu coarde de cupru, erau aduse din Germania. Dar jucăriile favorite ale lui Petru şi primele lui jocuri erau militare. îi plăcea să bată în chimvale şi tobe. Soldaţi şi forturi, suliţe în miniatură, săbii, archebuze şi pistoale de jucărie erau împrăştiate peste tot, pe mese, scaune şi pe podea. Lângă pat ţinea cea mai preţioasă jucărie a sa, dăruită de Matveev, care o cumpărase de la un străin: macheta unei corăbii.

Inteligent, activ şi gălăgios, Petru creştea repede. Majoritatea copiilor încep să meargă în picioare pe la un an; Petru începuse să meargă la şapte luni. Tatălui său îi plăcea să- 1 ia pe micul şi zdravănul ţarevici în călătorii în jurul Moscovei şi la casele regale din afara capitalei. Câteodată se ducea la Preobrajenskoe, reşedinţa neoficială unde Matveev construise un teatru de vară; locul acesta liniştit de pe malul râului Iauza, de lângă

Slobozia Germană, era favoritul Nataliei. Dar cel mai des era dus la minunea arhitectonică a regatului lui Aleksei, uriaşul palat de la Kolomenskoe.

Această clădire imensă, construită în întregime din lemn, era considerată de ruşii acelei vremi drept a opta minune a lumii. Aşezată pe o stâncă deasupra unui cot al râului Moscova, era un amestec exotic de cupole în formă de ceapă, acoperite cu şindrilă, acoperişuri în formă de cort, turnuri abrupte în formă de piramidă, arcade în formă de potcoavă, coridoare, scări cu grilaje, balcoane şi porticuri, pasaje, curţi interioare şi porţi. O clădire separată, cu două niveluri, servea drept apartament personal pentru Petru şi fratele său vitreg, Ivan. Cu toate că la exterior părea o îmbinare aiuritoare de motive ale vechii arhitecturi ruseşti, palatul avea multe elemente moderne. Existau băi nu numai pentru membrii familiei, dar şi pentru servitori (palatul de la Versailles, construit aproximativ în acelaşi timp, nu avea nici băi, nici toalete). Pereţii din lemn ai palatului de la Kolomenskoe erau străpunşi de trei mii de ferestre cu foi de mică, prin care lumina pătrundea în 270 de camere decorate în stil laic modern. Scene pictate în culori vii decorau tavanele, pe pereţi erau oglinzi şi draperii de catifea şi, printre ele, portrete ale lui Iulius Cezar şi Alexandru cel Mare. Tronul de argint încărcat cu pietre scumpe, de pe care Aleksei îşi primea vizitatorii, era flancat de doi lei masivi din bronz. Când ţarul acţiona un mâner, ochii acestor sălbăticiuni mecanice se roteau, fălcile se deschideau şi din gâtlejul lor se auzeau răgete metalice răguşite.[22]

Natalia prefera rutina zilnică, mai puţin formală, din palatele din suburbii celei de la Kremlin. Pentru că nu suporta aerul închis din trăsura acoperită a ţarinei, ea a început să ridice perdelele ce o acopereau - în public - şi în curând mergea înspre sau dinspre Moscova, o dată chiar în timpul unei procesiuni oficiale, într-o trăsură descoperită, cu soţul şi fiul ei. Pentru că astfel era mai uşor pentru ea să privească, Aleksei primea ambasadorii străini mai des la Kolomenskoe decât la Kremlin. în 1675, procesiunea sosirii ambasadorului austriac a fost încetinită deliberat atunci când trecea prin dreptul ferestrei la care se afla ţarina, astfel încât ea să aibă mai mult timp să-i observe. Acelaşi diplomat, aşteptând să fie prezentat ţarului, l-a zărit fugitiv şi pe Petru: „Uşa s-a deschis deodată şi Petru, un băieţel de trei ani, cu părul creţ, a fost văzut un moment, ţinând-o de mână pe mama lui

Mai târziu, în acelaşi an, Petru a fost văzut în public în mod regulat. Aleksei a comandat mai multe trăsuri de curte, încăpătoare şi strălucitoare, la fel ca cele folosite de monarhii europeni contemporani lui. Matveev, care ştia exact ce avea de făcut pentru a mulţumi, a comandat apoi o copie în miniatură a uneia dintre aceste trăsuri şi i-a oferit-o lui Petru. Acest echipaj micuţ, „cu ornamente de aur, tras de patru ponei, cu patru pitici călărind alături şi altul în spate"^, devenise punctul de atracţie al oricărui eveniment de stat.

Aleksei avea de acum cinci ani de căsnicie cu Natalia Narîşkina. S-a născut un al doilea copil, numit Natalia, după mama sa, şi a supravieţuit; al treilea, tot o fetiţă, a murit. La curte, efectul căsniciei era foarte puternic. Vieţii austere, de sacrificiu religios, pe care o dusese Aleksei înainte îi luase locul un spirit nou, mult mai relaxat şi mai pregătit să accepte idei, distracţii sau tehnologii occidentale. Dar cel mai mare efect îl avusese asupra ţarului însuşi. Căsnicia cu tânăra lui soţie îl readusese la viaţă şi îi adusese bucurii. Ultimii săi ani de viaţă au fost şi cei mai fericiţi.

Brusc, pe când Petru avea doar trei ani şi jumătate, seninătatea copilăriei sale a fost spulberată. De Bobotează, în ianuarie 1676, ţarul Aleksei, în vârstă de patruzeci şi şapte de ani, sănătos şi activ, lua parte la ceremonia anuală de sfinţire a apelor râului Moscova. El a răcit, după ce a stat pe tot parcursul ceremoniei în aerul îngheţat de iarnă. Câteva zile mai târziu, în mijlocul unei reprezentaţii de teatru, ţarul a părăsit sala din Kremlin şi s-a dus la culcare. La început, boala nu părea periculoasă. Cu toate acestea, s-a agravat constant şi, după zece zile, în data de 8 februarie, ţarul Aleksei a murit.

Dintr-odată, lumea lui Petru s-a schimbat. El fusese copilaşul iubit al unui tată care o adora pe mama sa; acum devenise urmaşul potenţial incomod al celei de-a doua soţii a tatălui său mort. Succesorul la tron era

Fiodor, de cincisprezece ani, semi-invalid, cel mai vârstnic supravieţuitor dintre copiii Măriei Miloslavskaia. Deşi Fiodor nu fusese niciodată sănătos, în 1674 Aleksei îl declarase formal major, recunoscându-l ca moştenitor şi prezentându-l astfel supuşilor şi ambasadorilor străini. La momentul respectiv păruse o simplă formalitate; sănătatea lui Fiodor era aşa de fragilă, iar cea a lui Aleksei aşa de bună, încât puţini îşi imaginau că debilul fiu ar fi putut să-i supravieţuiască tatălui robust.

Dar exact asta se întâmplase: Fiodor era ţar, iar balanţa puterii se înclinase din nou de la Narîşkini la Miloslavski. Deşi picioarele lui erau atât de umflate încât a trebuit să fie purtat pe sus la încoronarea sa, Fiodor a fost înscăunat fără vreo opoziţie. Membrii familiei Miloslavski au invadat din nou curtea, în vechile lor posturi. Fiodor nu avea resentimente faţă de mama lui vitregă, Natalia, sau faţă de frăţiorul lui vitreg, Petru, numai că avea doar cincisprezece ani, şi nu putea să ţină piept mereu puterii rudelor Miloslavski.

în fruntea acestui clan se afla unchiul lui, Ivan Miloslavski, care s-a grăbit să plece din postul de guvernator al Astrahanului pentru a lua locul lui Matveev, ca şef al miniştrilor. Era de aşteptat ca însuşi Matveev, ca lider al grupării Narîşkin, să fie îndepărtat, oferindu-i-se o funcţie onorifică; era o mişcare firească de echilibrare a balanţei; ea contrabalansa trimiterea lui Miloslavski la Astrahan. Ţarina Natalia a fost întristată,

dar resemnată atunci când tutorelui său i s-a ordonat să plece în Siberia, ca guvernator în Verhoturie, o provincie aflată în nord-vestul imensului teritoriu. Dar a fost şocată şi îngrozită când a aflat că, în drum spre noul lui post, Matveev a fost ajuns din urmă de un alt ordin al lui Ivan Miloslavski: urma să fie arestat, deposedat de toate proprietăţile sale şi condus ca prizonier de stat la Pustozersk, un oraş îndepărtat din nordul Cercului Polar. (De fapt, teama lui Ivan Miloslavski faţă de rivalul său puternic îl îndemnase să facă mai mult de atât: el a încercat să-l condamne la moarte pe Matveev, acuzându-l de furt din vistierie, de folosirea magiei şi chiar de tentativă de otrăvire a ţarului Aleksei. Ivan Miloslavski l-a presat mult pe tânărul Fiodor, dar ţarul a refuzat pedeapsa cu moartea şi Miloslavski a fost nevoit să se mulţumească cu detenţia lui Matveev.)

Lipsiţi de puternicul lor sprijin şi cu ceilalţi susţinători izgoniţi din funcţii, Natalia şi cei doi copii ai săi au dispărut încet din ochii publicului. La început, Natalia se temuse pentru integritatea fizică a copiilor ei; Petru, fiul ei de trei ani şi jumătate, rămânea speranţa partidului Narîşkin pentru viitor. Dar, pe măsură ce timpul trecea, ţarina s-a liniştit; viaţa unui prinţ regal era, totuşi, considerată sacră, iar ţarul Fiodor nu arătase faţă de sărmanele lui rude altceva decât simpatie şi bunătate. Ei au rămas la Kremlin, în apartamentele lor. Acolo Petru şi-a început educaţia. Pe vremea aceea, în Moscovia, majoritatea oamenilor, chiar dacă făceau parte din mica nobilime sau din cler, erau analfabeţi. în rândurile nobililor, educaţia însemna rareori mai mult decât cititul,

scrisul şi o brumă de geografie şi istorie. Gramatica, matematica şi limbile străine erau rezervate pentru cărturarii religioşi, care aveau nevoie de aceste instrumente pentru a stăpâni teologia. Existau şi excepţii: doi dintre copiii ţarului Aleksei, Fiodor şi sora lui, ţarevna Sofia, fuseseră încredinţaţi în mâinile unor faimoşi teologi din Kiev şi primiseră o educaţie clasică foarte serioasă, putând vorbi două limbi străine utilizate în secolul al XVII-lea moscovit: latina şi polona.

Educaţia lui Petru a început simplu. La trei ani, când tatăl său încă mai trăia, i se dăduse un abecedar, ca să înveţe alfabetul. Când a împlinit cinci ani, ţarul Fiodor, care îi era nu numai frate vitreg, ci şi naş, i-a spus Nataliei: „Doamnă, este timpul ca finul nostru să înceapă lecţiile."[25] Nikita Zotov, un funcţionar care lucra la departamentul de colectare a taxelor, a fost numit tutorele lui Petru. Zotov, un om cumsecade, ştiutor de carte, care cunoştea bine Biblia, dar nu era un cărturar, a fost copleşit de alegerea sa în acest rol. Tremurând, el a fost condus la ţarină, care l-a primit, avându-l alături pe Petru. „Tu eşti un bun cunoscător al Sfintei Scripturi", a spus ea, „şi eu ţi-l încredinţez pe unicul meu fiu." La auzul acestor cuvinte, Zotov s-a aruncat la pământ şi a izbucnit în lacrimi. „.*Matuşka*a strigar el, „nu sunt vrednic de a avea grijă de o asemenea comoară!"[22] Ţarina l-a ridicat cu blândeţe şi i-a spus că lecţiile lui Petru vor începe în ziua următoare. Ca să-l încurajeze pe Zotov, ţarul i-a dat un apartament şi un rang de mic nobil, ţarina i-a oferit două seturi complete de haine noi şi patriarhul i-a dăruit o sută de ruble.

în dimineaţa următoare, Zotov a susţinut prima lecţie cu Petru, în prezenţa patriarhului şi a ţarului, veniţi în asistenţă. Manualele noi de şcoală au fost stropite cu apă sfinţită, Zotov s- a înclinat adânc în faţa micului său elev, şi lecţia a început.

Zotov a început mai întâi cu alfabetul, apoi, cu timpul, a trecut la cartea de rugăciuni şi la Biblie. Lungi pasaje din Sfânta Scriptură s-au imprimat adânc în memoria fragedă a lui Petru şi au rămas acolo pentru totdeauna; patruzeci de ani mai târziu, el încă mai putea să le spună pe dinafară. Fusese învăţat să cânte magnifica litanie corală rusească şi îi făcea mare plăcere să-şi exerseze acest talent. Mai târziu, peste ani, călătorind prin Rusia, Petru participa adesea la slujbe în bisericile din ţară. Obiceiul lui în aceste ocazii era să urce lângă cor şi să cânte alături de acesta cu voce puternică.

Misiunea lui Zotov era doar să-l înveţe pe Petru să scrie şi să citească, dar el a descoperit că elevul său era dornic să meargă mai departe. Petru îl implora întruna să-i mai spună poveşti cu bătălii şi eroi din istoria rusă. Când Zotov a informat-o pe Natalia de lucrurile care îl entuziasmează pe băiat, ea i-a însărcinat pe meşterii gravori de la Sala Armelor să facă nişte cărţi cu desene colorate, care să înfăţişeze oraşe străine şi palate, corăbii, arme şi evenimente istorice. Zotov a aşezat această colecţie în camera lui Petru, pentru ca, atunci când băiatul s-ar plictisi de lecţiile obişnuite, aceste cărţi

să poată fi scoase, privite şi comentate. Un glob uriaş, mai mare de un stat de om, trimis ţarului Aleksei din Europa Occidentală, a fost şi el adus în sala de clasă, pentru a fi studiat de Petru. Reprezentarea grafică a geografiei Europei şi Africii era remarcabil de corectă. Detaliile coastei de est a Americii de Nord erau, de asemenea, corecte - golful Chesapeake, Long Island şi Cape Cod erau toate desenate cu precizie -, dar mai departe de această linie, spre vest, harta devenea inexactă. California, de exemplu, era reprezentată separat de restul continentului.

în sala de studiu, Zotov a câştigat profunda afecţiune a lui Petru, care l-a ţinut aproape pe institutor cât a trăit acesta. Zotov a fost criticat că ar fi dat elevului său o educaţie inferioară, inadecvată nevoilor unui băiat care urma să devină ţar, deşi, atunci când primea aceste lecţii, Petru era abia al treilea la succesiune, după cei doi fraţi vitregi ai săi, Fiodor şi Ivan. Educaţia lui, deşi avea mai puţină rigoare clasică decât cea pe care o primiseră Fiodor şi Sofia, era totuşi mai bună decât cea obişnuită în familiile ruseşti de nobili. Şi, ceea ce e mai important, a fost, probabil, cea mai bună educaţie pentru o minte ca a lui Petru. Nu avea stofă de cărturar, dar avea o minte neobişnuit de deschisă şi curioasă, iar Zotov îi stimula această curiozitate; e îndoielnic că altcineva în locul lui s-ar fi descurcat mai bine. Oricât ar părea de ciudat, când acest prinţ regal care urma să fie împărat a ajuns la maturitate, el era, în linii mari, un autodidact. încă din frageda copilărie, el singur alegea ce voia să înveţe. Matriţa care l-a creat pe Petru cel Mare nu era

făcută de niciunul dintre părinţii, tutorii sau consilierii săi; a fost turnată de însuşi Petru.

între lecţii şi joacă în Kremlin şi la Kolomenskoe, viaţa lui Petru s-a desfăşurat fără mari evenimente în timpul celor şase ani de domnie ai lui Fiodor (1676-1682). Fiodor semăna foarte mult cu tatăl său - cu un temperament blajin, indulgent şi relativ inteligent, educat de marii cărturari ai vremii. Din păcate, boala sa, asemănătoare scorbutului, îl obliga deseori să conducă Rusia întins pe pat.

Chiar şi aşa, Fiodor a reuşit să înfăptuiască o mare reformă: abolirea sistemului medieval al întâietăţii^, care era o povară zdrobitoare pe umerii administraţiei publice, prevăzând ca nobilii să accepte numai funcţii de stat şi de conducere militară în acord cu rangul lor. Şi, ca să-şi dovedească rangul, fiecare boier păstra cu religiozitate arhiva familiei. Aveau loc certuri nesfârşite şi devenise imposibil să plasezi oameni capabili în poziţii-cheie, deoarece alţii, invocându-şi rangurile mai înalte, ar fi refuzat să le fie subalterni. Acest sistem promovase incompetenţa, şi, în secolul al XVII-lea, ca să poată organiza o campanie militară, ţarul a fost nevoit să-l suspende temporar şi să declare că, în timpul războiului, comanda va fi acordată „fără a se ţine cont de întâietate".

Fiodor voia însă ca aceste excepţii temporare să devină permanente. A numit o comisie care să recomande abolirea permanentă a întâietăţii; apoi a convocat un consiliu special, de boieri şi clerici, pe lângă care a stăruit să aprobe abolirea pentru binele statului. Patriarhul l-a susţinut cu entuziasm. Boierii însă, suspicioşi şi deloc dornici să renunţe la prerogativele lor sacre, conferite de rang, au aprobat plini de resentimente. Fiodor a poruncit ca toate documentele de familie, catastifele oficiale şi oricare acte referitoare la întâietate şi rang să fie predate. Sub ochii ţarului, ai patriarhului şi ai consiliului, acestea au fost strânse, puse în teancuri şi transportate într-o curte interioară din Kremlin, unde au fost aruncate în foc. Fiodor a decretat că, din acel moment, funcţiile şi puterea vor fi distribuite doar pe baza meritelor personale, şi nu prin naştere, un principiu din care, ulterior, Petru a constituit fundamentul administraţiei sale militare şi civile. (Ca o ironie, mulţi boieri, văzând cum li se transformă în fum privilegii istorice, l-au blestemat pe Fiodor şi familia Miloslavski, şi se gândeau la tânărul Petru ca la un

potenţial salvator al vechilor tradiţii.)

Deşi fusese de două ori căsătorit în scurta lui viaţă, Fiodor a murit fără să lase un moştenitor. Prima lui soţie murise la naştere, urmată în câteva zile de fiul ei nou-născut. Moartea acelui copil şi declinul sănătăţii lui Fiodor au sporit îngrijorările familiei Miloslavski, care s-

au rugat de Fiodor să se recăsătorească. El a acceptat, în ciuda avertismentelor date de medici, care spuneau că exercitarea datoriilor matrimoniale l-ar ucide, pentru că se îndrăgostise de o frumoasă fată, spirituală, şi care avea paisprezece ani. Marfa Apraksina nu era pe placul familiei Miloslavski; fiind fina lui Matveev, ea a cerut, ca o condiţie pentru acceptarea căsătoriei, ca omul de stat aflat la închisoare să fie graţiat, iar averea să-i fie retrocedată. Fiodor a acceptat, dar, înainte ca naşul să poată ajunge la Moscova, să felicite personal mireasa, ţarul a murit, la doar două luni şi jumătate după nuntă.

De la urcarea pe tron a lui Mihail Romanov, în 1613, toţi ţarii fuseseră succedaţi la tron de cel mai vârstnic dintre fiii supravieţuitori; Mihail fusese urmat de fiul său, Aleksei, şi Aleksei, la rândul lui, de cel mai vârstnic fiu supravieţuitor, Fiodor. în fiecare dintre aceste cazuri, ţarul, înainte de a muri, îşi prezentase formal fiul şi îl desemnase oficial moştenitor al tronului. Dar Fiodor a murit fără să lase vreun fiu şi fără să desemneze un moştenitor.

Cei doi candidaţi erau fratele de şaisprezece ani, Ivan, şi fratele vitreg de zece ani, Petru. în mod normal, Ivan, care era şi mai mare cu şase ani decât Petru, şi mai era şi fiul primei soţii a lui Aleksei, ar fi trebuit să fie o alegere de necontestat. Numai că Ivan era aproape orb, schilod, şi vorbea cu dificultate, în timp ce Petru, vioi, plesnind de sănătate, era mare pentru vârsta lui.

Mai mult decât atât, boierii ştiau că, oricare dintre băieţi ar fi venit la tron, puterea ar fi fost, în realitate, în mâinile unei regenţe. Până la momentul acela, majoritatea boierilor aveau relaţii antagonice cu Ivan Miloslavski, şi îl preferau pe Matveev, care, în umbra regenţei ţarinei Natalia, ar fi preluat puterea, dacă Petru ar fi devenit ţar.

Decizia a venit imediat după ce boierii şi-au luat rămas- bun de la ţarul Fiodor. Unul câte unul, ei trecuseră pe lângă patul unde era depus răposatul ţar, oprindu-se să-i sărute mâna albă şi rece. Apoi, patriarhul Ioachim şi episcopii au intrat în camera aglomerată, şi Ioachim a pus întrebarea formală: „Care dintre cei doi prinţi va fi ţar?"^ Au urmat apoi argumente. Unele, susţinute de membrii familiei Miloslavski, pretindeau că Ivan e mai îndreptăţit să fie ţar; alţii spuneau că nu e nici practic, şi ar fi o nebunie să conduci Rusia de pe patul de boală. Dezbaterile se înfierbântaseră, dar, deodată, s-a făcut auzit din mulţime un strigăt: „Să lăsăm poporul să decidă!"

Teoretic, „poporul" însemna ca ţarul să fie ales de *Zemski Sobor*, o adunare pământeană, compusă din nobili, negustori şi orăşeni, adunaţi din toate colţurile statului moscovit. Era tot o adunare pământeană şi cea care, în 1613, îl convinsese pe primul Romanov, Mihail, care avea şaisprezece ani, să accepte tronul, şi care ratificase succesiunea lui Aleksei. Dar o asemenea

adunare nu putea fi strânsă decât în câteva săptămâni. Aşa că, în momentul acela, „poporul" însemna mulţimea moscovită care se înghesuise sub ferestrele palatului.

Clopotele din clopotniţa lui Ivan cel Mare au sunat, şi patriarhul, urmat de episcopi şi de boieri, au ieşit în portic, în vârful Pridvorului Frumos, care dădea în Piaţa Catedralelor. Aruncându-şi privirile peste mulţime, patriarhul a strigat: „Ţarul Fiodor Alekseevici, binecuvântată fie-i memoria, e mort. El nu lasă alţi moştenitori în afara fraţilor săi, ţareviciul Ivan Alekseevici şi ţareviciul Petru Alekseevici. Cui, dintre cei doi, îi daţi conducerea?" Se auzeau strigăte puternice de „Petru Alekseevici" şi câteva voci care strigau „Ivan Alekseevici", dar strigătele celor care îl susţineau pe Petru au devenit mai puternice, acoperindu-le pe celelalte. Patriarhul a mulţumit şi a binecuvântat mulţimea. Alegerea fusese făcută.

înăuntru, proaspăt-alesul suveran, în vârstă de zece ani, aştepta. Părul lui scurt şi creţ îi încadra faţa rotundă, arsă de soare, cu ochii mari, negri, cu buzele pline şi cu un neg pe obrazul drept. El a roşit, conştient de importanţa evenimentului, atunci când patriarhul s-a apropiat de el şi a început să-i vorbească. Slujitorul bisericii a anunţat formal moartea ţarului, alegerea sa, şi apoi a încheiat: „în numele întregului popor de credinţă ortodoxă, te implor să fii ţarul nostru." Petru, la început, a refuzat, motivând că e prea tânăr şi spunând că fratele

său e mai potrivit să conducă. Patriarhul a insistat: „Stăpâne, nu ne refuza cererea." Petru a tăcut şi s-a îmbujorat mai tare. Au trecut aşa minute lungi. Treptat, oamenii aflaţi în cameră au înţeles că tăcerea lui Petru însemna că acceptase.

Criza trecuse. Petru era ţar, mama lui urma să fie regentă şi Matveev urma să conducă. Asta credeau, la sfârşitul unei zile agitate, toţi cei prezenţi. Numai că nu o luaseră în calcul pe ţarevna Sofia.

- Staehlin von Storcksburg, p. 15. Arthur Voyce, p. 93.

[m] Samuel Collins, p. 33.

- Eugene Schuyler, voi. I, p. 16.

- în 1771, la exact o sută de ani de la construirea sa, marele palat de lemn a fost demolat de Ecaterina cea Mare. (N. a.)

- ibidem., voi. I, p. 17.

[M] M.M. Bogoslovski, voi. I, p. 30.

- Vasili O. Kliucevski, p. 2.

[m] „Măicuţă." (N. tr.)

- ibidem, p. 4.

- Se are în vedere *mestnicestvo,* sistem de distribuire a funcţiilor din administraţie, în funcţie de originea şi însemnătatea familiei nobiliare, care a funcţionat în Rusia între secolele al XlV-lea şi al XVII-lea. (N. tr.)

[22] Eugene Schuyler, voi. I, p. 37.

„O TÂNĂRĂ DE O MARE INTELIGENŢĂ"

Nu exista un prototip de femeie rusă; sângele rusesc era un amestec de sânge slav, tătăresc, baltic şi altele. Probabil că, la modul ideal, rusoaica era frumoasă şi plăcută, cu păr castaniu- deschis, şi, odată trecută de vârsta adolescenţei, cu o siluetă generoasă. Asta pentru că pe de o parte bărbaţilor ruşi le plăceau femeile viguroase, cu sâni mari, iar pe de altă parte siluetele lor nu erau încorsetate de nimic, şi erau libere să se extindă aşa cum le era natura. Occidentalilor care vizitau Rusia, obişnuiţi cu taliile încorsetate de la Versailles, St. James şi Hofburg, rusoaicele le păreau mătăhăloase.

Ele nici nu aveau preocuparea de a părea frumoase. Se îmbrăcau în sarafane lungi şi largi, viu colorate, brodate cu fir auriu. Mânecile largi fluturau din umeri, şi le-ar fi acoperit mâinile, dacă n-ar fi fost prinse cu brăţări aurii la încheieturi. Mantiile purtate peste sarafan erau din catifea, tafta sau brocart. Fetele îşi purtau părul prins într-o coadă lungă, cu o coroniţă de flori sau cu o fundă. O femeie căsătorită nu purta niciodată capul descoperit. în casă îşi acoperea capul cu un batic; când ieşea, purta un şal sau o tocă din blană scumpă. îşi colora obrajii cu roşu, ca să-şi sporească frumuseţea şi purta cei mai de preţ cercei pe care şi-i permitea soţul.

Din păcate, cu cât era mai înalt rangul unei doamne şi cu cât era mai superbă garderoba ei, cu atât mai rar aveai ocazia s-o vezi. Ideea moscoviţilor despre femeie, provenită din Bizanţ, nu avea nimic de-a face cu concepţia romantică medievală a occidentalilor despre galanterie, cavalerism şi dragoste curtenească. Dimpotrivă, femeia era considerată prostuţă, ca un copil neajutorat, nulă din punct de vedere intelectual, iresponsabilă moral, şi, la cea mai mică ocazie, bucuroasă de promiscuitate. Acestă idee puritană, că orice fetiţă are o fibră diavolească, îşi punea amprenta asupra vieţii lor chiar din frageda copilărie. în familiile bune, copiii de sexe diferite nu aveau voie să se joace împreună - pentru a feri băieţii de contaminare. Pe măsură ce creşteau, şi fetele deveneau subiectul unei posibile contaminări, aşa că era interzisă şi cea mai inocentă apropiere între tineri şi tinere. Mai mult încă, pentru a le păstra puritatea, în timp ce erau învăţate rugăciunea, obedienţa şi câteva activităţi folositoare precum brodatul, fetele erau ţinute sub cheie. Un cântec le descrie ca „stând în spatele a treizeci de uşi încuiate, ca vântul să nu le încurce părul, nici soarele să nu le ardă obrajii, nici frumoşii tineri să nu le ademenească". Aşa că ele aşteptau, ignorante şi imaculate, să vină ziua când vor fi încredinţate în mâinile unui soţ.

De obicei, o fată era căsătorită în floarea adolescenţei, cu un bărbat pe care nu îl întâlnea până când persoanele cele mai importante într-o căsătorie - tatăl ei, mirele, tatăl mirelui - luau hotărârea definitivă. Negocierile puteau dura mult timp; ele vizau chestiuni

critice, precum valoarea zestrei sau garanţia virginităţii miresei. Dacă, ulterior, în opinia nu neapărat expertă a tânărului mire, se considera că fata avusese vreo experienţă anterioară, el putea cere anularea căsătoriei şi returnarea dotei. Lucrul acesta ar fi însemnat un proces destul de urât, aşa că era mult mai bine să examinezi cu grijă, în avans, şi să fii absolut sigur.

Când totul era aranjat, tânăra viitoare soţie, cu faţa acoperită de un văl de pânză, era chemată, în prezenţa tatălui ei, pentru a fi prezentată viitorului soţ. Apucând un mic bici, tatăl o lovea uşor pe spate şi spunea: „Fiica mea, asta e ultima dată când vei fi pedepsită de autoritatea tatălui tău, după ale cărui reguli ai trăit până acum. Acum ai scăpat de mine, dar ţine minte că n-ai scăpat de stăpân, ci doar ai trecut la altul. Dacă nu te vei purta aşa cum trebuie cu soţul tău, el te va pedepsi în locul meu cu acest bici." Apoi îi înmâna biciul mirelui, care, conform tradiţiei, declara galant că el nu crede „că voi avea nevoie de acest bici"^. Cu toate acestea, îl accepta ca pe un dar de la socrul lui şi îl atârna la brâu.

în ajunul nunţii, mireasa era adusă de mama ei în casa mirelui, cu trusoul şi patul nupţial. Dimineaţa, bine acoperită de voaluri, participa la ceremonie, jurând fidelitate prin schimbarea inelelor, iar apoi se arunca la picioarele soţului ei, atingându-i încălţările cu fruntea într-un gest de supunere. Cu soţia pe podea, la picioarele lui, mirele o acoperea binevoitor cu poala hainei, asumându-şi astfel obligaţia de a o întreţine şi de

a avea grijă de acea umilă creatură. Apoi, în timp ce oaspeţii începeau petrecerea, tinerii căsătoriţi se duceau direct în pat. Aveau la dispoziţie două ore, după care uşile de la dormitor erau date de perete, şi oaspeţii se înghesuiau în jurul lor, vrând să afle dacă soţul şi-a găsit soţia virgină. Dacă răspunsul era afirmativ, atunci se revărsau asupra lor felicitările, şi erau conduşi spre o baie cu ierburi frumos mirositoare, şi apoi în sala banchetului, să se alăture petrecerii. Dacă însă răspunsul era negativ, toţi aveau de suferit, în special mireasa.

Odată măritată, tânăra soţie îşi asuma poziţia în casa soţului ei, asemănătoare cu aceea a unui bun domestic însufleţit, fără niciun drept altfel decât prin soţ. Rolul ei era să aibă grijă de casa lui, să contribuie la confortul lui şi să fie mama copiilor lui. Dacă era destul de pricepută, putea guverna ca o stăpână peste servitori; dacă nu, în absenţa stăpânului, servitorii preluau conducerea, fără să o întrebe sau să-i spună ceva. Când soţul ei avea un musafir important, avea voie să-şi facă apariţia înainte de masă, îmbrăcată în cele mai bune haine de sărbătoare, aducând un pahar de bun-venit pe o tavă de argint. în faţa musafirului, ea făcea o plecăciune, îi înmâna paharul, îi oferea obrazul pentru un sărut creştinesc, după care se retrăgea fără un cuvânt. Atunci când era însărcinată, cei care se temeau de soţul ei, sau cei care îi căutau protecţia, veneau să-l felicite, aducând drept cadou pentru nou-născut un ban de aur. Dacă darul era generos, soţul avea toate motivele să fie mulţumit de soţia lui excelentă.

Dacă însă nu era mulţumit de ea, existau metode de a îmbunătăţi situaţia. în cele mai multe cazuri, când era nevoie doar de o corecţie minoră, putea, pur şi simplu, s-o bată. *Domostroi,* sau codul administrării gospodăriei, care data din 1556, şi care era atribuit unui călugăr pe nume Silvestru, dădea instrucţiuni precise capilor de familie din Moscova, în numeroase probleme casnice, de la conservarea ciupercilor şi până la disciplinarea soţiilor. în legătură cu ultima chestiune, se recomanda ca „soţiile neascultătoare să fie biciuite crunt, dar nu cu mânie". Chiar şi o soţie bună trebuia educată de soţul său „punând biciul pe ea din când în când, dar frumos, pe ascuns, şi într-un mod decent, evitând loviturile cu pumnul, care produc vânătăi"[M]. în clasele inferioare, ruşii îşi băteau soţiile sub orice pretext. „Unii dintre aceşti barbari îşi leagă de păr soţiile şi le biciuiesc dezbrăcate"^, scria dr. Collins. Uneori bătăile erau atât de grave, încât femeia murea; atunci soţul era liber să se recăsătorească. Inevitabil, nemaisuportând chinul, unele femei ripostau şi-şi ucideau soţii. Numărul însă era mic, din cauza publicării unei noi legi, apărută în primii ani de domnie ai lui Aleksei, care pedepsea dur aceste crime: soţia vinovată de crimă era îngropată de vie, numai cu capul deasupra pământului, şi lăsată acolo să moară.

în cazuri grave, când soţia era complet nesatisfăcătoare şi bătaia nu mai avea rost, sau când soţul prefera o altă femeie, soluţia era divorţul. Ca să divorţeze, un soţ ortodox nu trebuia decât s-o trimită la mănăstire, cu sau fără voia ei. Acolo i se tăia părul, era

îmbrăcată într-un veşmânt negru, lung, cu mâneci largi, cu o glugă care s-o acopere, şi, în ochii lumii, era considerată moartă. Pentru tot restul vieţii, ea urma să trăiască în mănăstire, laolaltă cu o mulţime de femei, unele dintre ele tinere, obligate să renunţe la viaţă de lăcomia fraţilor sau a rudelor care nu voiau să-şi împartă averea sau să le plătească dotă. Altele erau femei simple, care fugiseră de acasă, preferând orice altceva, decât să se întoarcă la soţul lor.

Odată ce „murea" soţia lui, soţul se putea recăsători, dar libertatea lui nu era fără limite. Biserica ortodoxă permitea unui bărbat două soţii moarte sau două divorţuri, dar a treia soţie trebuia să fie şi ultima. Aşa că un soţ care-şi abuzase primele două soţii cu violenţă, trebuia să aibă grijă de cea de-a treia; dacă ar fi murit, sau ar fi fugit, n-ar mai fi avut voie să se căsătorească din nou.

Această izolare a femeilor şi dispreţul pentru compania lor aveau un trist efect asupra ruşilor din secolul al XVII-lea. Viaţa de familie era sufocată, viaţa intelectuală stagna, în caracterul bărbaţilor predomina grobianismul, şi, lipsiţi de societatea feminină, nu aveau altceva de făcut decât să bea. Existau şi excepţii. în anumite gospodării, femei inteligente, chiar dacă ascunse în culise, jucau un rol important; în cazuri rare, femeile puternice chiar îşi dominau soţul slab. Ca o ironie, cu cât o femeie se afla mai jos pe scara socială, cu atât avea mai multe şanse de egalitate. în clasele

joase ale societăţii, femeile nu puteau fi împinse la o parte şi tratate ca nişte copii; mintea şi braţele lor erau necesare. Erau considerate inferioare, dar trăiau umăr la umăr cu bărbaţii. Făceau baie împreună cu bărbaţii, alergau dezbrăcate, prin zăpadă, râzând, împreună cu bărbaţii. în serile nesfârşite de iarnă erau alături de bărbaţi la petreceri, bând împreună cu ei în jurul sobei, înghesuite printre ei, permiţînd îmbrăţişări de la oricine se nimerea în preajmă, râzând, plângând, în final adormind cu toţii într-o comuniune beată. Dacă un soţ era la un moment dat crud, totuşi odată fusese blând; dacă o bătea, ea îşi permitea să-l ierte din nou. „Da, mă bate, dar pe urmă cade în genunchi la picioarele mele, cu lacrimi în ochi, şi mă imploră să-l iert..."

La vârful piramidei sociale feminine era soţia ţarului, ţarina. Viaţa ei, deşi mult mai confortabilă decât a surorilor ei inferioare ierarhic, nu era şi mai independentă. îşi dedica timpul familiei, rugăciunilor, faptelor bune şi acţiunilor de caritate. în interiorul palatului, ea conducea treburile gospodăriei, ocupându-se de garderoba ei, a soţului şi a copiilor. De obicei, ţarina însăşi se pricepea să lucreze cu acul, şi broda caftane şi veşminte pentru ţar sau pentru Biserică; în plus, supraveghea activitatea mai multor croitorese. Datoria ei era să fie generoasă cu săracii, să supravegheze căsătoriile şi să asigure zestrea pentru numeroasele tinere din casa ei. Ca şi soţul ei, ţarina petrecea mult timp la biserică, dar, chiar şi aşa, tot îi mai rămâneau multe ore libere. Ca să-i treacă timpul, ţarina juca cărţi, asculta poveşti, le privea pe fete

cântând şi dansând, râdea de clovneriile pe care le făceau piticii ei, îmbrăcaţi în costume roz, ţipătoare, cu cizme roşii de piele şi pălării verzi de pânză pe cap. La sfârşitul serii, după vecernie şi după ce ţarul îşi încheia activitatea, se putea întâmpla să fie convocată să-şi viziteze soţul.

Este discutabil dacă măritişul era de dorit pentru rusoaicele din secolul al XVII-lea. Dar existau femei în societatea rusă care nu aveau să afle asta niciodată. După rang, ele se aflau chiar în vârful ierarhiei: surorile şi fiicele ţarului. După noroc, cine poate spune? Niciuna dintre aceste prinţese, numite *ţarevne,* nu întâlnise vreodată un bărbat de care să se îndrăgostească, cu care să se căsătorească şi cu care să aibă copii. La fel, nimeni nu se târguise vreodată pentru ele, nu fuseseră scoase pe piaţă, violate cu acte în regulă, bătute sau divorţate. Obstacolul era tocmai rangul pe care îl aveau. Nu ar fi putut să se căsătorească cu cineva sub rangul lor regal (chiar dacă ţarul îşi putea alege o soţie din nobilime), şi religia nu le permitea să se căsătorească cu străini, care erau, prin definiţie, necredincioşi şi eretici. De aceea, încă de la naştere erau condamnate să-şi petreacă viaţa în colţurile întunecate din *terem,* un apartament situat de obicei la etajul unei mari case tipic ruseşti, rezervat femeilor. Acolo îşi umpleau timpul rugându-se, brodând, bârfind şi plictisindu-se. Nu ştiau nimic despre lumea din afara palatului, şi nici lumea nu ştia de

existenţa lor, decât când li se anunţa naşterea sau moartea.

în afară de cele mai apropiate rude de sex masculin, de patriarh şi de câţiva preoţi aleşi, niciun bărbat nu-şi ridicase vreodată ochii asupra acestor sihastre umbre regale. Teremul însuşi era o lume exclusiv feminină. Când ţarevna era bolnavă, obloanele erau coborâte, draperiile trase, pentru a se face întuneric în cameră şi a ascunde pacienta. Dacă era necesar să i se ia pulsul sau să-i fie examinat corpul, acestea se făceau printr-un acoperământ din tifon, astfel încât nici măcar un deget de bărbat să nu atingă direct pielea femeii. Dis-de-dimineaţă sau târziu în noapte, ţarevnele mergeau la biserică, grăbindu-se prin coridoare închise şi pasaje secrete. în catedrale sau capele, ele stăteau în picioare, în spatele unor draperii roşii de mătase, aflate în zona întunecoasă a corului, ca să evite eventualele priviri ale bărbaţilor. Când mergeau în procesiuni oficiale, o făceau ascunse în spatele pereţilor de mătase ai unui baladachin închis. Când plecau din Kremlin, în pelerinaj la o mănăstire, foloseau o trăsură sau o sanie special construită, de un roşu strălucitor, asemănătoare unei celule mobile, înconjurate de servitoare şi bărbaţi călare, care eliberau drumul.

Teremul trebuie să fi fost şi lumea Sofiei. Născută în 1657, ea trăia acolo din frageda copilărie, fiind una dintre cele douăsprezece prinţese - surori, mătuşi şi fiice ale ţarului Aleksei - închise ca într-o colivie, în spatele

ferestrelor micuţe. Părea că nu există niciun motiv ca ea să fie de o calitate rară, ieşită din comun. Era pur şi simplu a treia fiică dintre cele opt pe care le avusese ţarul Aleksei cu Maria Miloslavskaia; una dintre cele şase care supravieţuiseră. La fel ca şi surorile ei, ar fi trebuit să aibă aceeaşi educaţie rudimentară feminină şi să- şi ducă traiul de izolare anonimă.

Şi totuşi, Sofia era diferită. Acea alchimie ciudată care, fără nicio explicaţie aparentă, îl ridică pe unul dintre copiii unei numeroase familii şi îi dăruieşte un destin special, o crease pe Sofia. Ea avea inteligenţa, ambiţia, hotărârea care le lipseau cu desăvârşire fraţilor ei anemici şi surorilor anonime. Era ca şi cum sănătatea, vitalitatea şi dorinţa de a-şi atinge scopul ar fi fost extrase din fraţii şi surorile ei, pentru a se intensifica în Sofia.

De la o vârstă fragedă a devenit evident că Sofia este ieşită din comun. Copil fiind, reuşise cumva să-l convingă pe tatăl ei să încalce tradiţia teremului şi să-i dea voie să participe şi ea la lecţiile pe care le lua fratele său, Fiodor, care era cu patru ani mai mic decât ea. Tutorele ei a fost eminentul cărturar Simeon Poloţki, un călugăr de origine poloneză de la faimoasa Academie din Kiev. Poloţki a descoperit că e „o tânără de o mare inteligenţă şi cu o înţelegere subtilă a lucrurilor, o minte masculină desăvârşită"^. împreună cu mai tânărul călugăr Silvestr Medvedev, Poloţki a învăţat-o pe eleva lui teologia, latina, polona şi istoria. Ea s-a familiarizat cu

poezia şi teatrul şi chiar a jucat în piese religioase. Medvedev împărtăşea punctul de vedere al lui Poloţki despre ţarevnă, pe care o considera o elevă cu „inteligenţă şi raţiune deosebite".

Sofia avea nouăsprezece ani când tatăl ei a murit şi fratele a devenit ţarul Fiodor al Il-lea. Curând după încoronare, ţarevna a început să iasă din întunericul teremului. în timpul domniei lui Fiodor ea a fost văzută din ce în ce mai des în circumstanţe neobişnuite, nespecifice până atunci femeilor. Participa la consiliile boierilor. Unchiul ei, Ivan Miloslavski, şi şeful miniştrilor, cneazul Vasili Goliţîn, o cooptau în discuţii şi o consultau la luarea deciziilor, astfel încât vederile ei politice s-au maturizat şi a început să cunoască caracterul oamenilor. Treptat, ea şi-a dat seama că nivelul ei intelectual şi puterea voinţei erau pe măsura celor pe care le aveau bărbaţii din jurul ei, poate chiar superioare, şi că, în afara sexului ei şi a tradiţiei neîncălcate până atunci a Moscoviei, care cerea ca suveranul să fie bărbat, nu exista niciun alt obstacol care s-o împiedice să obţină puterea supremă.

în timpul ultimei săptămâni din viaţa lui Fiodor, Sofia nu se dezlipise de lângă patul lui, fiind alinătoarea, confidenta şi mesagera lui, şi s-a implicat foarte mult în afacerile de stat. Moartea lui Fiodor şi urcarea pe tron a fratelui său vitreg, Petru, în locul fratelui de sânge, Ivan, au fost lovituri teribile pentru Sofia. Ea l-a jelit cu sinceritate pe Fiodor, care îi fusese coleg de clasă şi

prieten, nu numai frate; pe urmă, certitudinea unei restaurări Narîşkin la curte însemna sfârşitul statutului special pe care îl avusese până atunci, ca prinţesă Miloslavski. în mod sigur, ar fi avut mai puţine contacte cu înalţi funcţionari ca Vasili Goliţîn, pe care începuse să-l admire. Mai rău, pentru că relaţia ei cu noua regentă, ţarina Natalia, era una de antipatie reciprocă, ar fi putut fi trimisă înapoi în terem.

Disperată, Sofia a căutat o altă soluţie. S-a grăbit să se ducă la patriarh să se plângă de alegerea rapidă a lui Petru ca ţar. „Alegerea aceasta e nedreaptă", a protestat ea. „Petru e tânăr şi nestăvilit. Ivan e major. *El* ar trebui să fie ţar."[M] Ioachim a spus că decizia nu poate fi schimbată. „Cel puţin, lăsaţi-i pe amândoi să conducă!" a implorat Sofia. „Nu", a decretat patriarhul, „conducerea comună e distrugătoare. Să fie un singur ţar.

Acest lucru e plăcut lui Dumnezeu." Pentru moment, Sofia a trebuit să se retragă. Totuşi, câteva zile mai târziu, la înmormântarea lui Fiodor, ea şi-a dezvăluit sentimentele în public. Petru, însoţit de mama lui, mergea în urma catafalcului, în procesiunea spre catedrală. Din mers, Natalia a auzit gălăgie mare în spatele ei şi, întorcându-se, a văzut-o pe Sofia alăturându-se procesiunii, fără baldachinul tradiţional, care o ascundea de public, de obicei, pe fiica unui ţar. în văzul lumii, doar parţial acoperită, Sofia plângea teatral, atrăgând atenţia mulţimii la suferinţa ei.

Gestul Sofiei era fără precedent, iar Natalia şi-a luat revanşa în catedrala aglomerată. în timpul lungii slujbe de înmormântare, Natalia l-a luat pe Petru de mână şi a ieşit afară. Mai târziu, ea a spus că fiul ei era obosit şi flămând, şi, dacă ar mai fi rămas, ar fi fost rău pentru sănătatea lui, dar familia Miloslavski a fost scandalizată. Situaţia a fost agravată de fratele mai mic al Nataliei, arogantul Ivan Narîşkin, care abia fusese rechemat la curte. „Mortul", a spus el, referindu-se la întregul clan Miloslavski, „ar trebui să-şi îngroape mortul."^

Plecând de la catedrală, Sofia a dat din nou frâu liber durerii sale, care, de data asta, era amestecată cu furie amară. „Vedeţi cum fratele nostru, ţarul Fiodor, a plecat brusc dintre noi. Duşmanii lui l-au otrăvit. Aveţi milă de noi, orfanii. Nu avem nici tată, nici mamă, nici frate. Fratele nostru mai mare, Ivan, nu a fost ales ţar, şi dacă noi suntem de vină, trimiteţi-ne să trăim în alte ţinuturi conduse de regi creştini."^

Johann Georg Korb, vol. II, p. 213.

- Constantin de Grunwald, p. 21. Samuel Collins, p. 9.

C. Bickford O'Brien, p. 49. ᴹ ibidem, p. 21.

- Eugene Schuyler, vol. I, p. 38. ® ibidem, vol. I, p. 38.

REVOLTA STRELIŢILOR

în timpul primilor ani ai vieţii lui Petru cheia puterii în Rusia erau streliţii, sălbaticii şi bărboşii suliţaşi şi muşchetari care apărau Kremlinul şi erau primii soldaţi

profesionişti din Rusia. Ei juraseră să apere „guvernarea" în vremuri de criză, însă deseori le era greu să decidă care era guvernarea legitimă. Erau un fel de haită de animale necuvântătoare, niciodată prea sigure de cine e stăpânul adevărat, dar gata oricând să sară şi să muşte pe oricine le punea în pericol poziţia privilegiată. Ivan cel Groaznic formase aceste regimente ca să creeze un nucleu de profesionişti în oastea feudală nestăpânită, pe care conducătorii moscoviţi o trimiteau până atunci pe câmpul de luptă. Aceste vechi armate care erau alcătuite din escadroane de nobili călare şi o gloată de ţărani înarmaţi erau convocate primăvara şi trimise acasă toamna. De obicei, aceşti soldaţi estivali, neantrenaţi şi indisciplinaţi, care apucau orice suliţă sau topor care le pica în mână atunci când erau chemaţi, nu prea se descurcau în faţa inamicilor vestici, polonezi sau suedezi, mult mai bine echipaţi.

în gardă sau la paradă, streliţii erau o pată de culoare. Fiecare regiment avea propriile lui culori vii: un caftan sau o haină lungă albastră, verde sau vişinie, o căciulă de blană tunsă, de aceeaşi culoare, pantalonii băgaţi în cizme galbene cu vârful întors. Peste caftan, fiecare soldat se încingea cu o centură de piele neagră, de care îşi atârna sabia. într-o mână el ţinea o muschetă sau o archebuză, iar în cealaltă o halebardă sau o secure ascuţită.

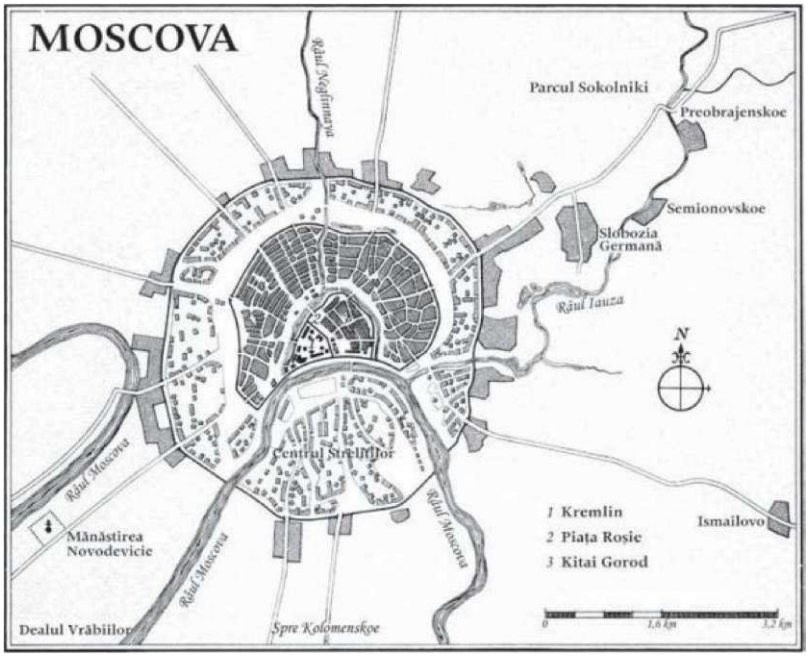
Majoritatea streliţilor erau ruşi simpli, care trăiau în mod tradiţional, respectând ţarul şi patriarhul, urând

inovaţiile şi împotrivindu-se reformelor. Atât ofiţerii, cât şi soldaţii, erau suspicioşi şi ostili faţă de străinii care erau aduşi să pregătească armata cu noile arme şi tactici. în politică erau ignoranţi, dar, atunci când erau de părere că ţara deviază de la calea cea bună, tradiţională, se convingeau uşor că datoria le impune să se amestece în treburile statului.

în timp de pace, nu aveau prea multe de făcut. Câteva detaşamente erau staţionate la graniţele poloneză şi tătară, dar marea masă era concentrată în Moscova, unde locuiau în anumite cartiere din apropierea Kremlinului. La 1682, streliţii erau 22000, împărţiţi în 22 de regimente de câte 1000 de oameni fiecare. împreună cu soţiile şi copiii lor alcătuiau o masă enormă de soldaţi inactivi, încartiruiţi în inima capitalei. Erau răsfăţaţi: ţarul le procura casele frumoase din lemn unde locuiau, ţarul le furniza mâncarea, hainele şi solda. în schimb, ei serveau ca santinele în Kremlin, şi ca paznici la porţile oraşului. Când ţarul călătorea prin Moscova, streliţii se aliniau de-a lungul drumului; când părăsea oraşul, ei asigurau escorta. Funcţionau şi ca poliţişti, fiind înarmaţi cu nişte biciuşti cu care să despartă bătăuşii. Dacă era un incendiu în oraş, streliţii deveneau pompieri.

Treptat, având la dispoziţie atâta timp liber, streliţii au migrat către comerţ. Câte unul, individual, îşi deschidea magazin. Fiind militari, ei nu plăteau impozit pe profit, aşa că se îmbogăţiseră. A fi membru în

regiment era un lucru dezirabil, iar recrutarea devenise un privilegiu care era transmis aproape pe baze ereditare. Imediat ce un băiat se făcea suficient de mare, el era înrolat în regimentul tatălui său. Evident, cu cât deveneau mai bogaţi, cu atât erau mai reticenţi la îndeplinirea sarcinilor elementare de serviciu. Un strelit care avea un magazin profitabil mai degrabă ar fi dat mită decât să accepte cine ştie ce sarcină care i-ar fi ocupat timpul. Ofiţerii streliţi profitau şi ei de existenţa acelei masive forţe de muncă. Unii îi foloseau pe muşchetarii inactivi ca servitori, alţii ca să le construiască locuinţele sau să aibă grijă de grădină. Câteodată, ofiţerii furau leafa soldaţilor, iar plângerile acestora la guvern erau de obicei ignorate şi petentul pedepsit.

Exact asta se întâmpla în mai 1682, când tânărul ţar Fiodor zăcea pe patul de moarte. Regimentul Griboedov a prezentat o petiţie formală, acuzându-l pe colonelul lor, Semion Griboedov, că a reţinut jumătate din leafa lor, şi că i-a obligat să lucreze în Săptămâna Mare la o casă pe care şi-o construia în afara Moscovei. Comandantul streliţilor, cneazul Iuri Dolgoruki, a ordonat ca soldatul care adusese petiţia să fie biciuit pentru insubordonare. în timp ce era dus către locul de pedeapsă, el a trecut pe lângă un grup de camarazi din regimentul lui, care priveau. „Fraţilor", a strigat el, „de ce mă

lăsaţi? Am dat petiţia din ordinul vostru şi pentru voi!"^[7] Atinşi în orgoliu, streliţii au sărit asupra gărzilor şi l-au eliberat pe prizonier.

Acest incident a inflamat cartierul streliţilor. Şaptesprezece regimente şi-au acuzat coloneii de înşelăciune sau rele tratamente, şi au cerut să fie pedepsiţi. Proaspătul guvern al regentei Natalia, de-abia instalat, a moştenit criza şi a gestionat-o prost. Mulţi boieri din cele mai vechi familii ruseşti - Dolgoruki, Repnin, Romodanovski, Şeremetiev, Sein, Kurakin şi Urusov - erau de partea lui Petru şi a mamei lui, dar niciunul nu ştia cum să-i potolească pe streliţi. în final, disperată să stingă ostilitatea soldaţilor, Natalia i-a sacrificat pe colonei. Fără să facă vreo anchetă, a poruncit ca aceşti conducători să fie arestaţi şi degradaţi, iar averea şi bunurile lor să fie împărţite pentru a satisface plângerile soldaţilor. Doi dintre colonei, unul dintre ei fiind Semion Griboedov, au fost biciuiţi în public, în timp ce alţi doisprezece au primit o pedeapsă mai uşoară, să fie bătuţi cu beţe - numite *batog -,* sub îndrumările streliţilor înşişi. „Bate-i mai tare", au solicitat ei, până când ofiţerii au leşinat. Atunci streliţii au mormăit satisfăcuţi: „Le e de ajuns. Dă-le drumul."^

Ideea de a permite soldaţilor răsculaţi să-şi bată ofiţerii a fost o metodă riscantă de a reinstaura disciplina. Pentru moment, streliţii erau liniştiţi, dar, de fapt, proaspătul sentiment de putere, siguranţa crescută

pe care o aveau, că sunt îndreptăţiţi, ba chiar obligaţi să cureţe statul de duşmani, îi făcuseră şi mai periculoşi.

Streliţii credeau că ştiu cine sunt aceşti duşmani: boierii şi Narîşkinii. Poveşti sinistre circulau printre ei. Se zvonea că Fiodor nu murise de moarte bună, cum fusese anunţat, ci otrăvit de doctori străini, cu acordul boierilor şi al Narîşkinilor. Aceiaşi duşmani îl dăduseră apoi la o parte pe Ivan, moştenitorul de drept, în favoarea lui Petru. Acum, că planurile lor diabolice reuşiseră, străinii vor primi puterea, în armată şi la guvernare, ortodoxia va fi degradată şi distrusă, şi, cel mai rău, acei apărători credincioşi ai vechilor valori ale Moscoviei, streliţii, vor fi groaznic pedepsiţi.

Aceste poveşti cântau în struna ignoranţei tradiţionale a streliţilor. Şi alte evenimente erau descrise în aşa fel încât să-i înfurie pe soldaţi. Preluând cancelaria, Natalia făcuse promovări în rang cu toptanul pentru toate neamurile Narîşkin, ba chiar îl ridicase şi pe arogantul ei frate, Ivan, de douăzeci şi trei de ani, la rangul de boier. Ivan Narîşkin era deja antipatizat pentru afirmaţia făcută la înmormântarea lui Fiodor. Acum apăruseră noi zvonuri: că a îmbrâncit-o brutal pe ţarevna Sofia, încât aceasta a căzut la pământ; că luase coroana şi şi-o pusese pe cap, declarând că lui îi stă mai bine cu ea decât oricui.

Dar poveştile aveau o sursă, iar zvonurile aveau un scop. Cine era în spatele acestui efort de a-i stârni pe streliţi? Unul dintre instigatori era Ivan Miloslavski, care era extrem de nerăbdător să-i îndepărteze pe Petru, Natalia şi partidul Narîşkin. Pentru că fusese exilat în perioada de dominare la curte a Narîşkinilor, el se răzbunase condamnându-l pe Matveev la şase ani de exil greu în Arctica; acum Matveev se întorcea la Moscova pentru a-şi lua în primire funcţia de consilier-şef al noii regente, ţarina Natalia Narîşkina, şi Ivan Miloslavski ştia la ce să se aştepte în urma acestui ultim schimb de putere. Un alt complotist era cneazul Ivan Hovanski, un om plin de vanitate şi extrem de zgomotos, ale cărui ambiţii avântate erau întrecute doar de incompetenţa sa. Retras din postul de guvernator al Pskovului, el fusese chemat anterior de ţarul Aleksei, care îi spusese: „Toată lumea zice că eşti prost."^ Incapabil să-şi accepte nivelul, şi convins de cei din clanul Miloslavski că îl aşteaptă funcţii înalte în guvernarea lor, el era un suporter înfocat al cauzei lor.

Surprinzător, în complot era amestecat şi cneazul Vasili Goliţîn, un om cu gusturi occidentale, trecut de partea familiei Miloslavski din cauza duşmanilor pe care şi-i făcuse. în timpul domniei lui Fiodor, Goliţîn a fost cel care a presat implementarea reformelor. El gândise noua organizare a armatei şi propusese abolirea întâietăţii, şi de aceea boierii îl urau. Pentru că acum boierii îi susţineau pe Natalia şi Narîşkini, Goliţîn a fost aruncat în tabăra Miloslavski.

Ivan Miloslavski, Ivan Hovanski şi Vasili Goliţîn aveau toate motivele să-i incite pe streliţi, dar, în cazul în care această revoltă s-ar fi produs, niciunul nu ar fi preluat conducerea statului rus. O singură persoană era membru al familiei imperiale, ea fusese confidenta ţarului Fiodor şi ar fi putut să preia regenţa, dacă tânărul Ivan ar fi urcat pe tron. O singură persoană era ameninţată acum cu izolarea totală în mănăstire sau în terem şi desfiinţarea sensului existenţei politice şi personale. O singură persoană avea inteligenţa şi curajul să încerce să detroneze un ţar ales. Nimeni nu ştie cu precizie gradul de implicare al acesteia în complot şi în evenimentele teribile care au urmat; unii spun că toate acestea s-au făcut în favoarea, dar fără ştirea ei. Dar dovezile indirecte o indică clar pe Sofia ca fiind şeful conspiratorilor.

în acest timp, fără să aibă idee de ce se întâmplă, Natalia aştepta nerăbdătoare la Kremlin întoarcerea lui Matveev. în ziua când Petru a fost ales ţar, ea trimisese mesageri care să-l implore să vină repede la Moscova. El pornise înapoi spre Moscova, dar drumul de întoarcere se transformase într-o călătorie triumfală. Fiecare oraş prin care trecea oferea slujbe de recunoştinţă şi serbări pentru omul de stat reabilitat. în sfârşit, în seara zilei de 11 mai, după şase ani de exil, bătrânul a ajuns din nou în Moscova. Natalia l-a întâmpinat ca pe salvatorul ei şi i l-a prezentat pe ţarul de zece ani, pe care ultima oară îl văzuse când avea patru. Părul lui Matveev era alb şi pasul lui era lent, dar Natalia era sigură că, prin experienţa şi înţelepciunea lui, prin prestigiul de care se

bucura atât în ochii boierilor cât şi ai streliţilor, bătrânul va reuşi în curând să restabilească ordinea şi liniştea.

Vreo trei zile, aşa se părea. în acest timp casa lui Matveev a fost înţesată de boieri care veneau să-i ureze bun-venit, negustori şi prieteni străini din Slobozia Germană. Streliţii, considerându-l un onorabil fost comandant, au trimis delegaţii de la regimente pentru a-şi aduce omagiile. Chiar şi membri ai familiei Miloslavski au venit, mai puţin Ivan Miloslavski, care trimisese vorbă că e bolnav. Matveev i-a primit pe toţi cu lacrimi de fericire pe obraji, în vreme ce casa, pivniţa şi curtea erau inundate de cadouri. Catastrofa părea să fie departe, iar Matveev, de-abia intrat în scenă şi neaflat încă în deplin control, a subestimat pericolul. Sofia şi partidul ei nu stăteau degeaba, şi scânteia revoltei era încă vie în regimente. Matveev şi Natalia, izolaţi în Kremlin şi plini de fericire, nu simţeau tensiunea care creştea, dar alţii o vedeau. Baronul Van Keller, ambasadorul olandez, scria: „Nemulţumirea streliţilor continuă. Toate chestiunile publice sunt suspendate. Lumea se teme de mari dezastre, şi nu fără motiv, pentru că puterea streliţilor este atât de mare, încât nu li se poate opune rezistenţă."

în dimineaţa zilei de 15 mai, la ora 9, scânteia care mocnea a izbucnit în flăcări. Doi călăreţi, Aleksandr Miloslavski şi Piotr Tolstoi, ambii din cercul de intimi ai Sofiei, galopau pe străzile din cartierul streliţilor şi strigau: „Narîşkinii l-au ucis pe ţareviciul Ivan! La

Kremlin! Narîşkinii vor ucide toată familia regală. La arme! Să-i pedepsim pe trădători!"^

Cartierul streliţilor a erupt. Clopotele au sunat insistent, tobele de luptă au început să bată. Bărbaţi în caftane, încinşi cu armuri şi cu săbiile la centură, au înşfăcat halebardele, suliţele şi muschetele şi s-au adunat pe străzi, gata de luptă. Unii muşchetari îşi tăiaseră mânerele de la suliţele lungi şi de la halebarde, ca să le transforme în arme letale în lupta corp la corp. Desfăşurându-şi marile drapele ale regimentului, brodate cu chipul Fecioarei, bătând din tobe, ei au început să mărşăluiască pe străzi, spre Kremlin. Pe măsură ce se apropiau, cetăţenii îngroziţi se trăgeau la o parte din calea lor. „Ne ducem la Kremlin să-i omorâm pe trădătorii şi ucigaşii familiei ţarului!"^ strigau soldaţii.

în acest timp, în birourile şi palatele Kremlinului, ziua se desfăşura normal. Nimeni nu avea nici cea mai mică idee de ceea ce se întâmplase, sau de fatalitatea care se îndrepta către ei. Marile porţi ale fortăreţei au fost deschise larg, după ce santinelele au fost cu uşurinţă împrăştiate. Tocmai se încheiase o şedinţă a consiliului de boieri, iar aceştia stăteau liniştiţi în birourile lor şi în sălile publice ale palatului, sau se plimbau şi discutau în aşteptarea prânzului. Matveev tocmai părăsise sala de consiliu şi urca scările ce duceau la dormitor, când l-a văzut pe cneazul Fiodor Urusov alergând spre el cu respiraţia tăiată.

Urusov i-a dat noutăţile gâfâind: s-au ridicat streliţii! Mărşăluiesc prin oraş spre Kremlin! Matveev, şocat şi alarmat, s-a întors la palat s-o prevină pe ţarina Natalia; el a ordonat ca patriarhul să vină imediat, porţile Kremlinului să fie închise, regimentul de gardă al streliţilor, Regimentul Stremianoi, să stea pe poziţii pe ziduri, pregătit să-i apere pe Petru, famila lui şi guvernul.

Matveev nu a terminat bine de vorbit când trei mesageri au sosit unul după altul, fiecare aducând veşti mai rele decât predecesorul său. Primul a anunţat că streliţii erau deja lângă zidurile Kremlinului; al doilea, că porţile nu puteau fi închise aşa de repede; şi al treilea, că era prea târziu, pentru că streliţii intraseră deja în Kremlin. în timp ce vorbea, sute de rebeli muşchetari năvăliseră pe porţile deschise, urcaseră colina şi intraseră în Piaţa Catedralelor, în faţa Palatului în faţete. Venind spre palat, li s-au alăturat şi soldaţii Regimentului Stremianoi, abandonându-şi posturile şi amestecându-se cu camarazii lor din alte regimente.

în vârful colinei, streliţii s-au revărsat în piaţa mărginită de cele trei catedrale şi de clopotniţa lui Ivan. Masaţi în faţa Pridvorului Frumos, care ducea către palat, ei au strigat: „Unde e ţareviciul Ivan? Daţi-ni-i pe Narîşkini şi pe Matveev! Moarte trădătorilor!" înăuntru, boierii înspăimântaţi, care participaseră la consiliu, încă neştiind ce provocase acel asalt violent, se adunaseră în sala de banchete din palat. Cneazul Cerkaski, cneazul Goliţîn şi cneazul Şeremetiev au fost aleşi să iasă afară

şi să-i întrebe pe streliţi ce vor. Au aflat ce voiau din strigătele lor: „Vrem să pedepsim trădătorii! Ei l-au ucis pe ţarevici şi vor ucide întreaga familie regală! Daţi-ni-i pe Narîşkini şi pe ceilalţi trădători!"^ înţelegând că revolta e cauzată de o greşeală, delegaţia s-a întors în sala banchetului şi i-a spus lui Matveev ceea ce aflaseră. La rândul său, Matveev a mers la Natalia şi a sfătuit-o că singurul mod în care puteau fi liniştiţi soldaţii era să le arate că ţareviciul Ivan e în viaţă şi familia regală e unită. El i-a cerut să-i ia pe Petru şi pe Ivan, şi să urce în Pridvorul Frumos, pentru a-i arăta streliţilor.

Natalia tremura. Să stea cu fiul ei de zece ani în faţa unei gloate de bărbaţi înarmaţi care urlă, cerând sângele familiei ei, era o misiune înfricoşătoare. Cu toate acestea, nu avea de ales. I-a luat pe Petru de o mână şi pe Ivan de alta şi a păşit în portic, în capul scărilor. în spatele ei stăteau patriarhul şi boierii. Când streliţii au văzut-o pe ţarină cu cei doi copii, ţipetele au încetat şi un murmur confuz a umplut piaţa. în tăcerea care se lăsase, Natalia a strigat cu voce tare: „Iată-l pe domnul nostru, ţarul Petru Alekseevici. Şi iată-l şi pe domnul nostru, ţareviciul Ivan Alekseevici. Mulţumim lui Dumnezeu, ei sunt bine, şi n-au suferit de mâna trădătorilor. Nu există trădători în palat. Aţi fost înşelaţi."^

Altă rumoare printre streliţi. în timpul acesta, soldaţii se certau între ei. Câţiva, curioşi şi îndrăzneţi, se căţăraseră pe scări şi pe treptele din faţa porticului, ca

să vadă mai bine trioul neajutorat care stătea curajos în faţa lor. Ei voiau să se asigure că Ivan e viu cu adevărat. „Sigur eşti Ivan Alekseevici?" îl întrebau ei pe jalnicul băiat. „Da", a gângăvit acesta cu voce aproape neauzită. „Sigur eşti tu Ivan?", l-au mai întrebat ei o dată. „Da, eu sunt Ivan", a spus ţareviciul. Petru nu a zis nimic, stând la doar câţiva paşi de streliţi, de feţele şi de armele lor aflate la nivelul feţei sale. în ciuda tremurului mâinii mamei lui, el a rămas drept, privind cu calm, fără să arate vreun semn de teamă.

Năuciţi de această confruntare, streliţii s-au retras în josul scărilor. Era evident că fuseseră înşelaţi - Ivan nu fusese ucis. Stătea acolo, protejat de mâna ţarinei Natalia, a cărei familie se presupunea că l-ar fi ucis. Nu se cerea nicio răzbunare; gloriosul lor elan patriotic începea să le pară ridicol şi nepotrivit. Un mic grup de streliţi, neputând să renunţe aşa uşor la vendetele personale împotriva unor anumiţi boieri aroganţi, au început să le strige numele, dar cei mai mulţi tăceau, confuzi, privind nesiguri la cele trei siluete din porticul de deasupra lor.

Natalia a mai rămas acolo un minut, uitându-se la marea de suliţe şi halebarde din faţa ei. Apoi, după ce făcuse ce i-a stat în putere, s-a întors şi i-a condus pe cei doi băieţi înapoi în palat. Imediat ce a dispărut, Matveev, cu barba albă şi caftanul lui cel lung, a păşit în capul scărilor. Sub ţarul Aleksei, el fusese un comandant popular al streliţilor, şi mulţi dintre ei îl considerau bun.

El a început să le vorbească potolit, sigur pe el, cu un ton atât superior, cât şi patern. Le-a reamintit acestora de serviciul lor loial din trecut, de reputaţia lor de apărători ai ţarului, de victoriile de pe câmpul de luptă. Fără să-i condamne, mai mult cu tristeţe decât cu mânie, i-a întrebat cum au putut să-şi păteze frumoasa lor reputaţie prin această agitaţie rebelă care era cu atât mai lamentabilă cu cât se pornise de la nişte zvonuri şi falsuri. El a accentuat că nu e nevoie să sară în apărarea familiei regale, care, aşa cum văzuseră cu ochii lor, era teafără şi nevătămată. Nu era cazul să ameninţe cu moartea pe nimeni. La fel de calm, le-a cerut să se împrăştie, să meargă acasă şi să ceară iertare pentru ce au făcut în ziua aceea. El a promis că scuzele lor vor fi acceptate, şi că izbucnirea va fi explicată printr-o excesivă şi nelalocul ei loialitate faţă de tron.

Aceste cuvinte credibile, prietenoase, au făcut o impresie profundă. Soldaţii aflaţi în rândurile din faţă, care îl auzeau cel mai bine, ascultaseră cu atenţie şi dădeau din cap aprobator. Mai în spate încă se mai auzeau proteste, în timp ce alţii ţipau să se facă linişte ca să-l audă pe Matveev. Treptat, pe măsură ce cuvintele lui Matveev se făceau auzite, în mulţime se făcea linişte.

Când Matveev a terminat, a vorbit puţin şi patriarhul, numindu-i pe streliţi „copiii" lui, certându-i cu blândeţe pentru purtarea lor, sfătuindu-i să-şi ceară scuze şi să se împrăştie. Aceste cuvinte au fost şi ele liniştitoare, şi

părea că trecuse criza. Matveev, simţindu-le dispoziţia mai bună, i-a salutat pe streliţi, s-a întors şi a intrat înapoi în palat, să ducă vestea cea bună ţarinei speriate. Plecarea lui a fost o greşeală fatală.

Imediat ce a dispărut Matveev, cneazul Mihail Dolgoruki, fiul comandantului streliţilor, a apărut şi el în Pridvorul Frumos. Umilit de comportamentul rebel al trupelor, el se afla acum într-o stare de furie paroxistică, şi a ales, în cel mai prostesc mod, tocmai acel moment pentru a restabili disciplina militară. Folosind un limbaj grosolan, el i-a ocărât şi le-a ordonat să se întoarcă la casele lor. Altfel, a ameninţat el, vor fi biciuiţi.

Instantaneu, calmul creat de Matveev a dispărut într-un urlet de mânie. Streliţii, furioşi, şi-au reamintit toate motivele pentru care mărşăluiseră spre Kremlin. Narîşkinii trebuia să fie pedepsiţi, boierii detestaţi, ca Dolgoruki, trebuia să fie distruşi. Un val de streliţi frenetici a umplut Pridvorul Frumos, urcând spre comandantul lor. L-au apucat de caftan, l-au ridicat deasupra capului şi l-au aruncat peste balustradă, în suliţele camarazilor de sub ei. Mulţimea a mugit satisfăcută, strigând „Tăiaţi-l în bucăţi!". în câteva clipe, trupul tremurător a fost măcelărit, stropind pe toţi cei din jur cu sânge.

Primul act de violenţă a dezlănţuit sălbăticia şi nebunia. Agitând oţelurile ascuţite, întreaga masă înfuriată s-a repezit în Pridvorul Frumos şi apoi chiar în palat. Următoarea lor victimă a fost Matveev. El stătea în anticamera de la sala banchetului, discutând cu Natalia, care încă îi mai ţinea de mână pe Petru şi pe Ivan. Văzându-i pe streliţi năvălind spre ei şi strigând după Matveev, Natalia i-a dat drumul lui Petru şi l-a acoperit cu braţele pe Matveev, ca să-l apere. Streliţii i-au împins deoparte pe cei doi băieţi, l-au smuls pe bătrân din braţele Nataliei şi au aruncat-o pe aceasta într-o parte. Cneazul Cerkaski s-a aruncat şi el în luptă, încercând să-l elibereze pe Matveev din mâinile atacatorilor, dar l-au îndepărtat şi pe el. Sub ochii lui Petru şi ai Nataliei, Matveev a fost târât de-a lungul camerei, al porticului, până la balustrada Pridvorului Frumos. Acolo, cu ţipete exaltate, l-au ridicat sus, în aer, şi apoi l-au prăvălit în tăişurile armelor ridicate. într-o clipă, cel mai apropiat prieten şi şeful miniştrilor tatălui lui Petru, apărătorul, confidentul şi principalul ajutor al mamei lui Petru a fost tăiat în bucăţi.

Cu Matveev mort, nu mai era nimeni să-i oprească pe streliţi. Ei au alergat fără oprelişti prin sălile oficiale, apartamente private, biserici, bucătării, chiar şi prin garderobele din Kremlin, strigând pentru sângele Narîşkinilor şi al boierilor. Fugind, boierii se ascundeau pe unde puteau. Patriarhul a scăpat în Catedrala Adormirii. Doar Natalia, Petru şi Ivan rămăseseră expuşi, înghesuiţi într-un colţ al sălii de banchet.

Pentru cei mai mulţi, n-a fost nicio scăpare. Streliţii au dărâmat uşile încuiate, au căutat sub paturi şi în spatele altarului, lovind cu suliţa în oricare loc întunecos unde s-ar fi putut ascunde un om. Cei prinşi erau târâţi la Pridvorul Frumos şi aruncaţi peste balustradă. Trupurile lor au fost apoi târâte afară din Kremlin, prin Poarta Spasski, în Piaţa Roşie, unde au fost înfipte într-o piramidă crescândă de părţi dezmembrate ale corpului. Cu tăişuri ascuţite la gât, piticii au fost forţaţi să-i ajute să-i găsească pe Narîşkini. Unul dintre fraţii Nataliei se ascunsese în altar, în Biserica învierii. Un pitic, care conducea un grup de streliţi, l-a văzut, şi victima a fost trasă de acolo de păr, pe treptele altarului, unde a fost tăiată în bucăţi. Sfătuitorul de Taină şi Şeful Afacerilor Străine, Ivanov, fiul său, Vasili, şi doi colonei au fost ucişi în portic, între sala de banchete şi Catedrala Bunăvestirii. Bătrânul boier Romodanovski a fost prins între Palatul Patriarhului şi Mănăstirea Miracolelor, târât de barbă în Piaţa Catedralei, iar apoi ridicat şi înfipt în vârfuri de lance.

Din piaţa palatului dinăuntrul Kremlinului, corpurile şi bucăţile de corp, adesea cu săbii sau suliţe încă înfipte în ele, erau cărate prin Poarta Spasski în Piaţa Roşie. Trecerea acestor rămăşiţe oribile era însoţită de strigăte batjocoritoare: „Vine boierul Artimon Sergheevici Matveev!... Vine Consilierul de Taină. Faceţi-i loc!"[M] Pe măsură ce mormanul hidos din faţa Catedralei Sf. Vasile se făcea tot mai înalt, streliţii strigau la mulţimea care privea: „Boierilor ăstora le plăcea să fie înălţaţi în slăvi! Asta-i răsplata lor!"

Până la căderea nopţii chiar şi streliţii au început să obosească de măcel. Nu era loc pentru ei să doarmă în Kremlin, aşa că cei mai mulţi s-au revărsat prin oraş spre casele lor. Cu toată baia de sânge, ziua lor fusese un succes parţial. Un singur Narîşkin, fratele Nataliei, Afanasi, fusese găsit şi ucis. Principalul obiect al urii lor, fratele ei, Ivan, era încă liber. De aceea, ei au postat gărzi puternice la toate porţile Kremlinului, sigilând ieşirile şi jurându-şi să se întoarcă a doua zi să continue căutarea. în Kremlin, Natalia, Petru şi rudele lor Narîşkin au petrecut o noapte de teroare. Kiril Narîşkin, tatăl ţarinei, fratele ei, Ivan, şi trei fraţi mai mici rămăseseră închişi în camera surorii de opt ani a lui Petru, Natalia, unde se ascunseseră toată ziua. Nu fuseseră găsiţi, dar nici nu puteau evada.

în zori, streliţii mărşăluiau din nou, bătând din tobe, spre Kremlin. în căutarea lui Ivan Narîşkin, a celor doi doctori străini, despre care se spusese că l-ar fi otrăvit pe ţarul Fiodor, şi a altor „trădători", ei au pătruns în casa patriarhului din Piaţa Catedralei. Au căutat prin pivniţe şi pe sub paturi şi au ameninţat servitorii cu suliţele, cerând să vorbească cu patriarhul însuşi. Ioachim a ieşit, îmbrăcat cu cele mai strălucitoare veşminte, ca să le spună că în casa lui nu sunt trădători, şi, dacă vor să ucidă pe cineva acolo, ar trebui să-l ucidă pe el.

Şi aşa căutarea a mers mai departe, cu streliţii continuând să vâneze prin palat şi prăzile lor, Narîşkinii,

continuând să se ascundă. După două zile petrecute în vestiarul întunecos din dormitorul surorii mai mici a lui Petru, tatăl Nataliei, Kiril Narîşkin, trei dintre fiii lui şi tânărul fiu al lui Matveev s-au mutat în apartamentele tinerei văduve a ţarului Fiodor, ţarina Marfa Apraksina. Acolo, Ivan Narîşkin şi-a tăiat părul, iar apoi micul grup a mers jos cu o bătrână cameristă, într-o cămară întunecoasă de la subsol. Bătrâna a avut ideea de a bate uşa în cuie, dar tânărul Matveev a spus: „Nu. Dacă blochezi uşa, streliţii vor fi suspicioşi, o vor sparge, ne vor găsi şi ne vor u c i d e . A ş a că refugiaţii au făcut camera pe cât au putut mai întunecată, şi s-au ghemuit în cel mai obscur colţ, lăsând uşa deschisă. „De-abia ajunsesem acolo", spunea tânărul Matveev, „când au apărut mai mulţi streliţi, care s-au uitat repede în jur. Câţiva s-au uitat pe uşa deschisă, au lovit cu lăncile în întuneric, dar au plecat repede, spunând «E clar că oamenii noştri au fost deja aici.»"

A treia zi, când streliţii au venit din nou la Kremlin, erau hotărâţi să nu mai aştepte. Liderul lor a urcat în Pridvorul Frumos şi a transmis un ultimatum: Dacă Ivan Narîşkin nu se va preda, atunci îi vor ucide pe toţi boierii din palat. Era foarte limpede că inclusiv familia imperială era în pericol.

Sofia a preluat controlul. în faţa boierilor îngroziţi, ea s-a dus la Natalia şi a declarat cu voce sigură: „Fratele tău nu va scăpa de streliţi. Nici nu e drept ca noi să

pierim din cauza lui. Nu e altă ieşire. Ca să salvezi vieţile tuturor, trebuie să-l predai pe fratele tău."^

Era un moment tragic pentru Natalia. îl văzuse pe Matveev târât afară şi ciopârţit. Acum i se cerea să-l condamne pe fratele ei la o moarte înfiorătoare. Oricât de groaznică era luarea deciziei, Natalia chiar nu avea ce face. A ordonat servitorilor să-l aducă pe fratele ei. El a venit, şi ea l-a condus într-o capelă a palatului, unde a primit sfânta împărtăşanie şi ultima slujbă, acceptând decizia ei şi moartea lui iminentă cu mare bravură. Plângând, Natalia i-a dat o iconiţă a Maicii Domnului, s-o ţină în mână când se va duce să se întâlnească

cu streliţii.

între timp, în faţa ameninţărilor mai grave ale streliţilor nerăbdători, boierii deveniră disperaţi. De ce întârzia atât Ivan Narîşkin? în orice moment streliţii îşi puteau pune în practică ameninţările. Bătrânul cneaz Iacob Odoevski, blând, dar speriat, a venit la Natalia, care plângea, şi la Ivan şi le-a spus: „Cât timp, doamna mea, îl mai reţii pe fratele tău? Trebuie să-l predai. Du-te repede, Ivan Kirilovici, şi nu ne lăsa să murim din cauza ta."[42]

Urmând-o pe Natalia şi ţinându-şi icoana în mână, Ivan Narîşkin a ieşit pe uşa unde aşteptau streliţii. Când l-au văzut, gloata a slobozit un urlet de triumf şi a înaintat în clocot. Sub ochii surorii lui, au înhăţat victima şi au început să o bată. A fost târât de picioare în jos, pe treptele Pridvorului Frumos, prin piaţa palatului, şi apoi într-o cameră de tortură, unde l-au ţinut în agonie mai multe ore, încercând să obţină mărturisirea că l-a ucis pe ţarul Fiodor şi că a conspirat să ia tronul. în tot acest timp, Narîşkin îşi încleşta dinţii, gemea, dar nu scotea niciun cuvânt. Apoi a fost adus înăuntru doctorul Van Gaden, bănuit că l-ar fi otrăvit pe ţarul Fiodor. Sub tortură, el a promis că le va da numele complicilor, dar în timp ce cuvintele erau scrise, torţionarii, dându-şi seama de starea în care era, au ţipat: „Ce rost are să-l ascultăm? Rupeţi hârtia."^ Şi au oprit farsa.

Ivan Narîşkin era acum aproape mort; încheieturile şi gleznele fuseseră rupte, iar mâinile şi picioarele atârnau în poziţii ciudate. El şi Van Gaden au fost târâţi apoi în Piaţa Roşie şi ridicaţi în vârfuri de lance pentru o ultimă prezentare în faţa mulţimii. Coborându-i apoi la pământ, streliţii le-au tăiat mâinile şi picioarele cu topoarele, restul trupurilor au fost ciopârţite în bucăţi. La sfârşit, într-o orgie finală a urii, rămăşiţele însângerate au fost călcate în picioare şi amestecate în noroi.

Măcelul luase sfârşit. Pentru ultima dată, streliţii s-au grupat în faţa Pridvorului Frumos. Satisfăcuţi că răzbunaseră „otrăvirea" ţarului Fiodor, că au oprit

complotul lui Ivan Narîşkin şi i-au ucis pe toţi cei pe care îi considerau trădători, doreau acum să-şi afirme loialitatea. Din interiorul curţii, au strigat: „Suntem mulţumiţi. Majestatea Voastră imperială să facă acum ce doreşte cu ceilalţi trădători. Noi suntem gata să ne plecăm capul înaintea ţarului, a ţarinei, a ţarevicilor şi a ţarevnelor."^

Liniştea s-a reinstalat repede. în aceeaşi zi, s-a dat permisiunea să fie îngropate trupurile care zăceau în Piaţa Roşie din prima zi a masacrului. Servitorul credincios al lui Matveev s-a târât afară cu un cearşaf, în care a adunat tot ce a mai putut să găsească din trupul mutilat al stăpânului său. El a spălat bucăţile de carne şi le-a purtat, aşezate pe perne, la biserica parohială Sf. Nicolae, unde au fost îngropate. Ceilalţi Narîşkini au scăpat teferi, şi n-au mai fost urmăriţi. Trei fraţi supravieţuitori ai Nataliei şi Ivan scăpaseră din Kremlin, deghizaţi în ţărani. Tatăl ţarinei, Kiril Narîşkin, fusese forţat de streliţi să se radă în cap şi să se călugărească, apoi, cu numele Fratele Ciprian, a fost trimis la o mănăstire, la 600 de kilometri de Moscova.

Ca parte a înţelegerii, streliţii au cerut plăţi restante, în valoare de douăzeci de ruble de om. Deşi nu-şi permiteau să refuze, boierii nu puteau nici să garanteze acest lucru; pur şi simplu nu erau bani. S-a ajuns la un compromis prin care se asigurau zece ruble de persoană. Ca să mai crească suma, proprietăţile lui Matveev, Ivan Narîşkin şi ale altor boieri care fuseseră

ucişi au fost scoase la vânzare şi o mare parte din argintăria palatului Kremlin a fost topită. în plus, s-a mai instituit o nouă taxă pentru populaţie.

Streliţii au cerut, de asemenea, o amnistie completă pentru comportamentul lor, şi chiar o columnă triumfală în Piaţa Roşie, care să le onoreze recentele fapte. Inscripţia de pe columnă trebuia să cuprindă numele tuturor victimelor lor, pomenite drept criminali. Din nou, guvernul nu a avut curaj să refuze, şi columna a fost repede ridicată.

în sfârşit, cu o mişcare prin care se dorea nu numai reconcilierea cu streliţii, ci şi redobândirea controlului asupra lor, muşchetarii au fost desemnaţi oficial Garda Palatului. Zilnic, cam două regimente erau convocate la Kremlin, iar soldaţii erau sărbătoriţi ca eroi în sala de banchete şi pe coridoare. Şi Sofia apărea printre ei, ca să le omagieze loialitatea şi devotamentul pentru tron. Ca să-i onoreze, ea însăşi trecea printre ei şi le oferea pahare de vodcă.

Deci Sofia a ajuns la putere. Acum nu mai exista nicio opoziţie: Matveev era mort, Natalia era copleşită de tragedia care îi distrusese familia, Petru era doar un băiat de zece ani. Şi totuşi, Petru era în continuare ţar. Atunci când va creşte, el, cu siguranţă, va pretinde puterea; Narîşkinii vor creşte în influenţă şi victoria

clanului Miloslavski se va dovedi temporară. în consecinţă, planul Sofiei cerea o altă măsură. în 23 mai, influenţaţi de agenţii ei, streliţii au mai cerut o schimbare în modul de ocupare a tronului rusesc. într-o petiţie trimisă lui Hovanski, pe care deja Sofia îl numise comandantul lor, streliţii au arătat că există o oarecare ilegalitate în alegerea lui Petru ca ţar; el era fiul celei de-a doua soţii, în timp ce Ivan, fiul primei soţii şi cel mai vârstnic dintre cei doi băieţi, a fost dat la o parte. Nu a fost propusă detronarea lui Petru; era totuşi fiul ţarului, fusese ales şi apoi proclamat de patriarh. în schimb, streliţii au cerut ca Petru şi Ivan să stăpânească împreună, să fie co-ţari. Dacă petiţia nu ar fi fost rezolvată, ei ameninţau că vor ataca din nou Kremlinul.

Patriarhul, arhiepiscopii şi boierii s-au adunat în Palatul în faţete să analizeze această nouă cerere. De fapt, nu aveau de ales: streliţilor nu li se putea opune rezistenţă. în plus, s-a argumentat, a avea doi ţari s-ar putea dovedi un avantaj: în timp ce unul ar pleca la război, celălalt ar putea să rămână să guverneze ţara. S-a acceptat oficial că cei doi ţari ar trebui să guverneze în comuniune. Clopotele din clopotniţa lui Ivan cel Mare au fost trase şi în Catedrala Adormirii s-au înălţat rugăciuni de viaţă lungă pentru cei mai ortodocşi ţari, Ivan Alekseevici şi Petru Alekseevici. Numele lui Ivan a fost menţionat primul, aşa cum se ceruse în petiţia streliţilor, ca el să fie considerat senior între cei doi.

Ivan, personal, a fost năucit de această întorsătură. Cu un handicap de vorbire şi cu unul de vedere, el avea reţineri să participe în vreun fel la guvernare. A încercat s-o convingă pe Sofia că preferă o viaţă liniştită şi tăcută, dar, sub presiunea surorii lui, a acceptat să apară împreună cu fratele său vitreg în ocazii oficiale şi, din când în când, la şedinţe de consiliu. în afara Kremlinului, populaţia, în numele căreia streliţii pretindeau că solicitaseră noul aranjament de comuniune, era stupefiată. Unii râdeau în hohote la ideea că Ivan, ale cărui infirmităţi erau binecunoscute, ar putea fi ţar.

Se punea acum întrebarea finală, crucială. Cum ambii băieţi erau minori, altcineva trebuia să conducă statul. Cine ar putea fi acesta? Două zile mai târziu, în 29 mai, o altă delegaţie de streliţi a apărut cu o nouă cerere: din cauza tinereţii şi a lipsei de experienţă a celor doi ţari, ţarevna Sofia să devină regentă. în aceeaşi zi, un decret a anunţat că ţarevna Sofia a înlocuit-o pe ţarina Natalia.

Deci Sofia şi-a asumat conducerea statului rus. Deşi, în fond, ea a ocupat un post pe care tocmai ea cu agenţii ei îl făcuseră să fie vacant. Sofia era, de fapt, alegerea firească. Niciun Romanov de parte bărbătească nu atinsese vârsta necesară pentru a conduce guvernul, iar ea surclasa toate celelalte prinţese în educaţie, talent şi determinare. Arătase că ştie cum să pornească şi să orienteze morişca revoltei streliţilor. Sofia a acceptat, şi

pentru următorii şapte ani această femeie extraordinară a guvernat Rusia.

Pentru a-şi confirma şi consolida succesul, Sofia a trecut repede la instituţionalizarea noii structuri a puterii. în 6 iulie a avut loc dubla încoronare a celor doi băieţi ţari, Ivan şi Petru. Această ceremonie aranjată în grabă era o curiozitate fără precedent nu numai în istoria Rusiei, ci şi în întreaga istorie monarhică europeană. Niciodată până atunci nu fuseseră încoronaţi doi bărbaţi ca suverani egali. Ziua a început la ora 5 a.m., când Ivan şi Petru, îmbrăcaţi în caftane lungi din stofă de aur brodate cu perle, s-au dus la utrenie într-o capelă a palatului. De acolo, ei s-au îndreptat către sala de banchete, unde, în mod solemn, au ridicat în rang un număr de locotenenţi ai Sofiei, inclusiv pe Ivan Hovanski şi pe doi Miloslavski. Procesiunea oficială s-a deplasat în portic, apoi în jos către Pridvorul Frumos, cei doi băieţi mergând unul lângă altul: Petru, de zece ani, deja mai înalt decât şchiopul Ivan, de şaisprezece ani. Precedaţi de preoţi care stropeau cu agheasmă, Petru şi Ivan au avansat prin marea mulţime adunată în Piaţa Catedralelor spre uşa Catedralei Adormirii, unde patriarhul, purtând veşminte aurite, cusute cu perle care-ţi luau ochii, i-a întâmpinat pe cei doi ţari şi le-a întins crucea să o sărute. înăuntru, catedrala impunătoare strălucea de lumina filtrată din cupolele înalte, provenită de la sute de lumânări a căror lumină tremurătoare se reflecta pe suprafeţele miilor de nestemate.

în mijlocul catedralei, chiar sub imaginea uriaşă a unui Hristos cu mâinile întinse pentru binecuvântare, pe o platformă înălţată, acoperită cu material purpuriu, un tron dublu îi aştepta pe Ivan şi pe Petru. Fusese imposibil în scurtul timp disponibil să fie create două tronuri absolut egale, aşa că tronul de argint al ţarului Aleksei fusese împărţit în două printr-o bară. în spatele fiecărui loc în care urma să stea băieţii, era o draperie care ascundea un loc pentru monitorii lor, care, printr-o gaură, puteau să şoptească indicaţiile necesare şi răspunsurile în timpul ceremoniei.

Ceremonia a început cu apropierea celor doi ţari de iconostas şi sărutarea celor mai sfinte icoane. Patriarhul le-a cerut să-şi afirme credinţa şi fiecare a răspuns: „Eu aparţin sfintei credinţe ortodoxe." Apoi, o serie de lungi rugăciuni şi imnuri au pregătit momentul culminant al ceremoniei, aşezarea coroanei de aur a Monomahului pe capetele ţarilor.

Această străveche tichie de samur tuns, despre care se spunea că fusese dăruită de împăratul din Constantinopol lui Vladimir Monomahul, marele cneaz al Kievului din secolul al Xll-lea, fusese folosită în ceremoniile de încoronare ale tuturor marilor cneji ai Moscovei, şi, după ce Ivan al IV-lea şi-a luat noul titlu de *ţar*, de toţi ţarii din Rusia.^ A fost încoronat Ivan, apoi Petru, pe urmă căciula a trecut înapoi la Ivan şi o replică a acesteia, făcută special pentru Petru, a fost aşezată pe sprâncenele tânărului ţar. La sfârşitul slujbei, noii ţari au

sărutat iarăşi crucea, sfintele moaşte şi icoanele, şi au plecat în procesiune spre Catedrala Arhanghelului Mihail, să cinstească mormintele ţarilor anteriori, apoi spre Catedrala Bunăvestirii, şi din nou înapoi spre sala de banchete, pentru a sărbători şi a primi felicitările.

Convulsiile luaseră sfârşit. într-o succesiune rapidă şi tulburătoare, un ţar murise; un băiat de zece ani, copilul minor al celei de-a doua soţii, fusese ales în locul lui; o revoltă militară sălbatică răsturnase alegerea şi-i stropise cu sângele propriei familii pe tânărul ţar şi pe mama lui; apoi, cu toată pompa strălucitoare, băiatul fusese încoronat în comuniune cu un fragil şi neajutorat frate vitreg mai mare. în timpul ororilor, deşi fusese ales ţar, nu a avut puterea să intervină.

Revolta streliţilor l-a marcat pe Petru pe viaţă. Calmul şi securitatea copilăriei sale au fost destrămate, sufletul lui s-a închis şi a rămas stigmatizat. Şi impactul asupra lui Petru a avut, în timp, un puternic impact asupra Rusiei.

Petru a detestat ceea ce văzuse: soldăţimea înnebunită şi indisciplinată a vechii Rusii medievale alergând frenetic prin Kremlin; oameni de stat şi nobili târâţi din camerele lor şi masacraţi sângeros; Moscova, Kremlinul, familia regală, ţarul însuşi - aflaţi la mila unor soldaţi ignoranţi şi scandalagii. Revolta i-a creat lui Petru

repulsia faţă de Kremlinul cu încăperile lui întunecoase şi labirinturile de mici apartamente luminate de flăcările tremurătoare ale lumânărilor, populat de preoţi bărboşi, boieri şi jalnice femei recluzate. El şi-a extins ura şi asupra Moscovei, capitala ţarilor ortodocşi şi a Bisericii Ortodoxe, cu preoţii ei care murmurau imnuri, răspândind miros de tămâie, şi care erau de un conservatorism opresiv. Şi pompa fastuoasă a urât-o, şi ceremonialurile moscovite, care îl puteau numi „aproape de Dumnezeu", dar care nu putuseră să-l apere, pe el sau pe mama sa, atunci când streliţii se întorseseră împotriva lor.

Cât a guvernat Sofia, Petru a părăsit Moscova, crescând în afara oraşului, la ţară. Mai târziu, când Petru a fost stăpânul Rusiei, aversiunea lui a avut urmări semnificative. Ani buni au trecut, în care ţarul nu a mai pus vreodată piciorul în Moscova, şi, în final, Petru a decăzut Moscova din rangul ei. Străvechea capitală a fost înlocuită de un oraş nou, creat de Petru în Baltica. într-un fel, revolta streliţilor l-a împins pe Petru să construiască Sankt-Petersburgul.-

- Eugene Schuyler, vol. I, p. 44. [32] N.G. Ustrialov, vol. I, p. 24.

- Eugene Schuyler, vol. I, p. 35. ibidem, vol. I, p. 49.

- ibidem.

^ ibidem, vol. I, p. 50.

- ibidem. [M] ibidem.

- ibidem, vol. I, p. 54.

- M.M. Bogoslovski, vol. I, p. 44.

- Eugene Schuyler, vol. I, p. 61.

ibidem, p. 62.

^ Ibidem.

- încoronarea dublă a lui Ivan şi Petru a fost ultima la care s-a folosit căciula Monomahului pentru înscăunarea unui suveran rus. Succesorii lui Petru, din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, şi-au luat titlul imperial de împăraţi şi împărătese. Mulţi dintre ei au avut coroane noi, mult mai mari, făcute special pentru ei, culminând cu *Coroana Imperială a Rusiei,* comandată de Ecaterina cea Mare şi folosită la încoronarea ultimilor şapte monarhi ruşi. Cu toate acestea, căciula Monomahului purta o enormă valoare simbolică, şi, deşi nu a mai fost niciodată aşezată pe capul unui suveran, ea era nelipsită din orice procesiune de încoronare, pentru a simboliza linia neîntreruptă de la noul monarh până la Imperiul de Răsărit de la Constantinopol. (N. a.)

- Poate fi făcută o comparaţie frapantă între ura lui Petru faţă de Moscova, şi aversiunea pe care a avut-o Ludovic al XIV-lea faţă de Paris. în 1648, când Ludovic avea zece ani (ca şi Petru în 1682), a izbucnit revolta Parlamentului francez şi a nobilimii, cunoscută apoi sub numele de *fronda.* Armatele s-au ridicat pentru suprimarea revoltei şi, ulterior, s-au întors împotriva tronului. în punctul culminant al tumultului, băiatul-rege şi mama sa au fost asediaţi de mulţimea parizianã. în timpul nopţii, cu zgomotul de ţipete furioase şi huruitul de muschete în urechi, Ludovic a fost scos din Paris la Saint-Germain, unde regele şi-a petrecut noaptea pe un pat de paie. Biografii lui Ludovic au subliniat impresia puternică, de durată, cu care a rămas băiatul după acest eveniment. După aceea, el a dispreţuit Parisul şi rareori a mai călcat pe acolo. A construit Versailles, şi grandiosul castel a devenit capitala Franţei, la fel cum Petru a evitat Moscova şi a construit o nouă capitală pe Neva. Dar, aşa cum coşmarul prin care a trecut Petru în copilăria sa a fost mai urât, şi reacţia lui a fost mai radicală. Ludovic a construit un castel măreţ aproape de Paris, de

unde guverna; Petru a construit un oraş întreg, departe de Moscova. (N. a.)

MAREA SCHISMĂ

Sofia era regentă, iar regenţa ei a început cu un test al talentului ei de a conduce. Streliţii, care o aduseseră la putere, se plimbau acum ţanţoşi prin Moscova, cu sentimentul de siguranţă că, orice pretenţie ar fi avut, ea ar fi fost satisfăcută. Membrii schismatici ai Bisericii Ortodoxe, sau „credincioşii de rit vechi", au presupus că victoria streliţilor asupra guvernului va aduce şi întoarcerea la vechea religie, reînvierea ritualului şi a liturghiei tradiţionale ruseşti, care fuseseră condamnate cu două decenii în urmă de instituţia bisericească şi suprimate de conducerea statului. Sofia însă, la fel ca şi tatăl ei, Aleksei, şi fratele său Fiodor, îi considera pe credincioşii de rit vechi eretici şi rebeli. Totuşi, pentru că mulţi dintre streliţi - inclusiv noul lor comandant Ivan Hovanski - erau credincioşi de rit vechi fervenţi, părea posibil ca aceste două forţe să se unească pentru a impune voinţa lor în faţa regimului de conducere neexperimentat.

Sofia a manipulat situaţia cu îndrăzneală şi abilitate. Ea i-a primit pe liderii credincioşilor de rit vechi în sala de banchete a palatului din Kremlin, aşezată pe tron, i-a certat şi a strigat la ei, reducându-i la tăcere, după care i-a trimis acasă. Apoi, chemându-i pe streliţi în detaşamente de câte o sută, i-a mituit cu bani, cu promisiuni, cu vin şi cu bere pe care le servea chiar ea de pe o tavă de argint. Cu aceste linguşiri, i-a deturnat pe soldaţi de la susţinerea agresivă a clerului schismatic, şi, odată streliţii calmaţi, Sofia a ordonat ca

liderii credincioşilor de rit vechi să fie prinşi. Unul a fost executat, iar ceilalţi au fost dispersaţi prin exil. în nouă săptămâni, cneazul Ivan Hovanski a fost arestat şi acuzat de insubordonare. I s-a tăiat capul. De data aceasta, Sofia triumfase, dar lupta dintre credincioşii de rit vechi şi instituţiile puterii din Biserică şi din stat nu era încheiată; ea a continuat nu numai în timpul domniei ei şi a lui Petru, ci până la sfârşitul dinastiei imperiale. Ruptura era înrădăcinată în sentimentul profund religios al poporului, şi este cunoscută în istoria Bisericii şi a Rusiei ca *Marea Schismă.*

Creştinismul, practicat la modul ideal, pare perfect potrivit pentru caracterul rusesc. Ruşii sunt un popor esenţialmente pios, milostiv şi umil, acceptă soarta ca fiind mai degrabă puternică decât raţională şi au credinţa că viaţa e controlată de forţe supraomeneşti, fie ele spirituale, autocratice sau oculte. Ruşii, faţă de pragmaticii occidentali, simt mai puţin nevoia să se întrebe de ce se întâmplă unele lucruri, sau ce s-ar putea face ca ele să se întâmple (sau nu) din nou. Se întâmplă catastrofe, şi ei acceptă; se dau porunci, şi ei se supun. Lucrul acesta e cu totul altceva decât obedienţă brută. Vine mai degrabă dintr-o înţelegere aparte a ritmurilor fireşti ale vieţii. Ruşii sunt contemplativi, mistici şi vizionari. Din observaţiile şi meditaţiile lor, ei au creat o înţelegere a suferinţei şi a morţii, care dă un sens vieţii, la fel ca cel afirmat de Hristos.

în vremea lui Petru, credinciosul rus arăta o pietate complicată şi riguroasă a comportamentului, iar credinţa sa era simplă şi profundă. Calendarul lui era plin de sărbători ale sfinţilor, care trebuia respectate, şi de nesfârşite rituri şi posturi. El se închina cu cruci nenumărate şi îngenuncheri în faţa altarelor, în biserică, şi în faţa icoanelor, pe care le atârna într-un colţ al casei. înainte de a se culca cu o femeie, el îi lua de la gât crucifixul şi acoperea toate icoanele din cameră. Chiar dacă era iarnă, un cuplu căsătorit nu s-ar fi dus la biserică înainte de a face baie. Hoţii, în timpul jafului, făceau plecăciuni la icoane şi cereau iertare şi protecţie. Aceste lucruri nu puteau fi trecute cu vederea sau greşite, pentru că ceea ce se punea în joc era infinit mai important decât orice s- ar fi petrecut pe pământ. Rigurozitatea respectării religioase era garanţia vieţii eterne.

Pe parcursul a două secole de dominaţie mongolă, biserica devenise nucleul vieţii şi culturii ruseşti. O puternică viaţă religioasă a luat amploare în oraşe şi sate, şi au fost ridicate numeroase mănăstiri, mai ales în pădurile îndepărtate din nord. Niciunul dintre aceste eforturi nu a fost împiedicat de hanii mongoli, care, în mod tradiţional, nu erau interesaţi de practicile religioase ale statelor vasale, atâta timp cât birurile şi tributurile continuau să curgă către Hoarda de Aur. în 1589 a fost ales primul patriarh al Moscovei, indicând astfel emanciparea de sub autoritatea din Constantinopol.

Moscova şi Rusia şi-au obţinut independenţa - şi izolarea. Confruntându-se la nord cu Suedia luterană, la vest cu Polonia catolică şi la sud cu turcii şi tătarii islamici, Biserica Rusă a adoptat o poziţie defensivă, conservatoare şi xenofobă. Orice schimbare era evitată, şi mari energii erau consumate pentru excluderea influenţelor străine şi a ideilor eretice. în timp ce Europa Occidentală trecea prin perioada marilor reforme şi prin Renaştere către Iluminism, Rusia şi Biserica ei au rămas

pure - împietrite în trecutul lor medieval.

Spre mijlocul secolului al XVII-lea - cu douăzeci de ani înainte de naşterea lui Petru - greutatea şi tensiunea înapoierii culturale au început să fie resimţite de societatea rusă. în ciuda obiecţiunilor Bisericii, străinii veneau în Rusia, aducând tehnici şi idei noi în război, comerţ, inginerie şi ştiinţă. Inevitabil, şi alte principii şi concepţii şi-au făcut loc odată cu ele. Biserica Rusă, suspicioasă şi speriată, a reacţionat cu o extremă ostilitate, aşa încât străinii, prudenţi, s-au văzut obligaţi să ceară protecţie ţarului. Cu toate acestea, fermentul intelectual continua să fiarbă. Nu a trecut mult până când ruşii înşişi, inclusiv unii din interiorul Bisericii, au început să se uite cu ochi neîncrezători la ortodoxismul lor. Apăruseră două chestiuni: Biserica contesta Biserica, şi Biserica îl contesta pe ţar. Separat, fiecare dintre aceste lupte era un dezastru pentru Biserică; împreună, ele au condus la o catastrofă, Marea Schismă, din care

Biserica Ortodoxă Rusă nu avea să-şi mai revină vreodată.

9 Concret, această luptă a luat forma unei triple confruntări dramatice între ţarul Aleksei şi doi extraordinari slujitori ai Bisericii, autoritarul cu voinţă de fier, patriarhul Nikon, şi fanaticul, fundamentalistul arhiepiscop Awakum. în mod ironic, Aleksei era cel mai pios dintre toţi ţarii; el cedase mai multă putere unui om al bisericii, Nikon, decât orice ţar de până atunci sau de după el. Cu toate acestea, înainte de finalul domniei sale, Biserica Rusă era în mod fatal divizată şi slăbită, iar Nikon era înlănţuit într-o celulă de piatră. Şi mai ironică a fost lupta dintre Nikon şi Awakum. Amândoi erau oameni cu origini modeste din pădurile din nordul Rusiei. Amândoi avansaseră repede în ierarhia bisericească, veniseră la Moscova în preajma anului 1640 şi deveniseră prieteni. Pentru amândoi, scopul vieţii era purificarea Bisericii Ruse. Contrazicându-se violent în legătură cu ce însemna, de fapt, puritatea, fiecare fiind convins cu pasiune că doar el are dreptate, cei doi mari oponenţi tunau şi fulgerau unul la celălalt ca doi profeţi puternici. Apoi, aproape simultan, amândoi s-au prăbuşit în faţa re-impunerii puterii statului. în exil, fiecare încă mai credea că el este servitorul umil al lui Hristos, avea viziuni şi administra tratamente miraculoase. Moartea l-a găsit pe unul în temniţă, iar pe celălalt la marginea unui drum pustiu.

Nikon era fiul înalt, modelat grosolan, al unui ţăran din regiunea nordică de dincolo Volga. Iniţial hirotonit preot secular al clerului „alb", el se căsătorise, dar mai târziu s-a separat de soţie şi a devenit călugăr. La scurt timp după sosirea la Moscova ca arhimandrit sau stareţ al noii Mănăstiri a Mântuitorului, călugărul de 1,95 metri a fost prezentat tinerelului ţar Aleksei. Copleşit de intensitatea spirituală, şi, în egală măsură, de statura impunătoare a lui Nikon, Aleksei a început să-l întâlnească regulat, în fiecare vineri. în 1649, Nikon a devenit mitropolit al Novgorodului, una dintre cele mai vechi şi mai puternice episcopii din Rusia. Apoi, în 1652, când patriarhul în funcţie a murit, Aleksei i-a cerut lui Nikon să accepte scaunul patriarhal.

Nikon nu a acceptat, până când ţarul de douăzeci şi trei de ani a căzut în genunchi şi l-a implorat cu ochii în lacrimi. Nikon a acceptat cu două condiţii: a cerut ca Aleksei să i se supună; „ca întâiul tău păstor şi tată în toate, te voi învăţa dogma, disciplina şi obiceiul"^. Şi a mai cerut sprijinul ţarului în toate măsurile pentru reformarea Bisericii Ortodoxe Ruse. Aleksei a jurat, iar Nikon a preluat scaunul patriarhal, hotărât să impună un vast program de reforme. El intenţiona să scape clerul de beţie şi alte vicii, să impună supremaţia Bisericii asupra statului şi apoi, cu această Biserică Rusă pură şi puternică, să pretindă autoritatea asupra tuturor bisericilor ortodoxe. Prima lui mişcare a fost încercarea de a schimba liturghia şi ritualul după care se rugau zilnic milioane de ruşi, curăţând toate cărţile sacre şi

liturghierele de multiplele devieri, alterări şi simple erori, care se strecuraseră în ele în secole de utilizare, şi să le facă să fie conforme cu doctrina teologică greacă. Vechile cărţi necorectate urma să fie distruse.

11

Schimbarea ritualului şi a liturghiei a provocat o furtună de controverse. Ruşii evlavioşi considerau cruciale chestiuni de genul: de câte ori să se spună „amin" în diferite momente ale slujbei, câte bucăţi de pâine sfinţită trebuie să fie pe masa de ofrande şi în altar, cum să fie ortografiat numelui lui Isus (în loc de „Isus" forma „Iisus") şi, cel mai important, dacă se face semnul crucii, aşa cum prevedeau noile reguli, cu trei degete (simbolizând trinitatea), sau cu două degete (simbolizând natura dală a lui Hristos), cum era tradiţional. Dacă omul era convins că lumea e doar o pregătire pentru rai sau iad şi mântuirea personală depinde de respectarea riguroasă a ritualului bisericesc, atunci a face cruce cu două degete în loc de trei putea să facă diferenţa dintre petrecerea eternităţii în rai sau în focurile iadului. Pe urmă, argumentau clericii fundamentalişti, de ce să se adopte practica şi textele greceşti, în loc de cele ruseşti? Din moment ce Moscova a urmat Constantinopolului ca *A Treia Romă*, şi ortodoxia rusă a devenit adevărata credinţă, de ce să se plece în faţa grecilor în

materie de ritual, dogmă sau orice altceva?

în 1655, Nikon a cerut şi a primit ajutor dintr-o sursă aflată în afara Rusiei. El l-a invitat pe Macarie, patriarhul Antiohiei, să vină la Moscova, iar clericul sirian a făcut lunga călătorie, aducându-l cu el pe fiul şi secretarul său, Paul din Alep. Paul ţinea un jurnal de călătorie, şi din acesta ni s-au păstrat multe impresii directe despre Nikon şi Aleksei.^ Ei au ajuns în ianuarie 1655, şi au fost întâmpinaţi de figura regală a patriarhului rus, Nikon, „îmbrăcat într-o mantie de catifea verde împodobită cu modele de catifea roşie, cu un heruvim în mijloc, de aur şi perle. Pe cap avea o tichie albă din damasc, care avea deasupra o arcă de aur, cu o cruce de nestemate şi perle. Deasupra ochilor erau heruvimi din perle; marginile tichiei erau dantelate cu aur şi perle.

încă de la început, cei doi călători au fost foarte impresionaţi atât de pietatea şi modestia respectuoasă a tânărului ţar, cât şi de grandoarea autoritară a patriarhului rus. Din proprie voinţă, Aleksei „îşi făcuse un obicei din a merge pe jos, de praznicele sfinţilor mai mari, la bisericile care purtau acel hram, abţinându-se de la folosirea trăsurii. De la începutul slujbei şi până la sfârşitul acesteia, el stătea în picioare, cu capul descoperit, făcând continuu mătănii, lovind podeaua cu fruntea în plâns şi lamentare în faţa icoanei sfântului; şi aceasta în prezenţa tuturor celor adunaţi acolo. Cu o anumită ocazie, l-a însoţit pe Macarie în vizita la o mănăstire aflată la 48 de kilometri de Moscova, şi acolo „împăratul l-a luat pe maestrul nostru [Macarie n. a.] de braţ şi l-a condus la un spital provizoriu, ca să

binecuvânteze şi să se roage pentru cei paralizaţi şi bolnavi. Intrând în locul acela, unii dintre noi n-am putut rămâne, din cauza mirosului dezagreabil, putred, şi nici nu puteam suporta să privim oamenii suferinzi. Dar singurul gând al împăratului şi singura lui dorinţă era ca

maestrul nostru să se roage pentru ei şi să-i binecuvânteze. Şi aşa cum patriarhul trecea şi îl binecuvânta pe fiecare, împăratul venea în urma lui, săruta bolnavul pe cap, pe gură şi pe mâini, de la primul până la ultimul. într- adevăr, minunată părea această sfinţenie şi umilinţă pentru noi, care de-abia aşteptam să scăpăm de acolo.

în privinţa schimbării ritualului şi a liturghiei, care agitaseră atât de mult biserica rusească, Macarie îl susţinea cu hotărâre pe Nikon. La un sinod bisericesc convocat de Nikon în 1655, în a cincea săptămână din Postul Mare, Nikon a arătat din nou confraţilor lui din Biserică greşelile, cerându-i în mod repetat lui Macarie să-i confirme raţionamentul. Macarie era de fiecare dată de partea lui Nikon, aşa încât chiar dacă preoţii erau sau nu convinşi în sinea lor, public au fost obligaţi să fie de acord.

Ca şi alţi monarhi aroganţi, pentru că asta devenise şi el, Nikon a fost şi un mare ctitor. Ca mitropolit al Novgorodului, el a construit schituri şi a renovat mănăstiri pe tot cuprinsul vastei episcopii nordice. în Moscova, folosind dale şi piatră oferite de ţar, el a

construit un nou şi grandios palat patriarhal în interiorul Kremlinului. Avea şapte săli, balcoane largi, ferestre mari, apartamente confortabile, trei capele private şi o bibliotecă bogată, care conţinea cărţi în rusă, slavonă, polonă şi alte limbi. într-una dintre aceste săli, Nikon lua masa pe o platformă ridicată de la podea, în timp ce alţi clerici erau serviţi la mese mai joase, exact la fel cum, nu departe de acolo, ţarul lua masa, înconjurat de boieri.

Cel mai grandios monument de arhitectură al lui Nikon a fost Mănăstirea învierii, cunoscută drept *Noul Ierusalim,* construită pe râul Istra, la 48 de kilometri vest de Moscova. Patriarhul a dorit ca asemănarea să fie perfectă; mănăstirea a fost ridicată pe „Dealul Golgotei", râul din apropiere a fost redenumit Iordan, iar catedrala a fost construită exact după modelul Bisericii învierii din Ierusalim, care găzduieşte Sfântul Mormânt. La construirea catedralei, cu turlele ei de 57 de metri înălţime, cele douăzeci şi şapte de capele, clopotniţa, pereţii înalţi de cărămidă, porţile aurii şi o duzină de alte clădiri, Nikon nu a făcut economie, arătând prin arhitectură ceea ce arătase, de asemenea, şi în alte feluri: că Moscova este adevăratul loc al Noului Ierusalim.

Nikon a fost un sever susţinător al disciplinei, atât printre clerici, cât şi printre laici. în încercarea de a impune reguli în viaţa de zi cu zi a oamenilor simpli, el a interzis înjurăturile, jocul de cărţi, promiscuitatea

sexuală, chiar şi băutura. Mai mult, a insistat ca fiecare credincios să petreacă patru ore pe zi în biserică. împotriva clericilor păcătoşi, era de neoprit. Paul din Alep observase că „oamenii lui Nikon fac mereu raiduri prin oraş, şi, de câte ori găsesc un preot sau un călugăr beat, îl duc la închisoare. Am văzut închisoarea lui, plină de oameni deţinuţi în condiţii dure, legaţi cu lanţuri grele şi cu buşteni atârnaţi de gât şi de picioare. Când un cleric cu o funcţie înaltă sau un superior dintr-o mănăstire a comis o infracţiune, e pus în fiare şi condamnat să cearnă făină pentru brutărie zi şi noapte, până când îşi ispăşeşte pedeapsa. Mănăstirile siberiene, care erau goale, au fost acum umplute de patriarh cu superiori de mănăstire, cler înalt, şi cu călugări jalnici şi depravaţi. Recent, patriarhul a mers până acolo, încât l-a decăzut din funcţia lui înaltă pe marele administrator de la Mănăstirea Supremă a Troiţei, deşi acesta era considerat al treilea mare demnitar din regat, după ţar şi patriarh. L-a condamnat să macine porumb într-o mănăstire din Sevsk, pentru fapta de a primi bani de la cei bogaţi. Pentru severitatea lui, patriarhul Nikon e temut de toţi şi cuvântul lui e literă de lege."^[7]

Vreme de şase ani, Nikon s-a comportat ca un adevărat conducător al Rusiei. Nu doar că împărţea cu ţarul titlul de „Mare Suveran", dar adesea îşi exercita puterea în scopuri pur politice, intervenind în chestiuni laice. Când Aleksei a plecat în campanie militară în Polonia, l-a lăsat pe Nikon în locul său ca regent, poruncind ca „nicio decizie, mică sau mare, să nu se ia

fără sfatul lui". Având această autoritate, Nikon a făcut tot ce i- a stat în putere să ridice autoritatea Bisericii peste cea a statului. în interiorul Kremlinului, el se comporta mai regal decât ţarul; nu doar clericii şi oamenii simpli erau pedepsiţi de el, ci şi nobilii.

16

Paul din Alep descria modul despotic în care îi trata pe miniştrii lui Aleksei: „Am observat că, atunci când se întrunea consiliul în camera de şedinţă, şi când suna clopotul patriarhului ca să-i cheme la palatul său, acei oficiali care întârziaseră erau lăsaţi afară, să aştepte, într-un frig pătrunzător, până când poruncea el să li se dea drumul. Atunci când li se permitea să intre, patriarhul Nikon se întorcea către icoane, în timp ce toţi oficialii de stat rămâneau plecaţi la pământ, cu capetele descoperite. Ei rămâneau cu capetele descoperite până când părăseau sala. Fiecăruia, el îi spunea ce decizie să ia şi cum să procedeze în orice fel de problemă."— Adevărul era, încheia Paul din Alep, că „mai-marii imperiului nu au prea multă frică de ţar; ei se tem într-o mai mare măsură de patriarh".

Pentru un timp, Nikon a condus fără nicio grijă, şi părea că exercitarea puterii ţarului îi dăduse puterea lui însuşi. Dar această presupunere avea o slăbiciune fundamentală: adevărata putere rămăsese tot la ţar. Atâta timp cât patriarhul avea încrederea şi sprijinul ţarului, nimic nu-i putea sta în cale. Dar numărul duşmanilor lui creştea mereu, ca lenta acumulare de

zăpadă care produce avalanşa, iar ei lucrau neobosit la discreditarea lui şi la stârnirea orgoliului ţarului.

17 Cu timpul, semnele fricţiunii dintre Nikon şi Aleksei s-au înmulţit. Tocmai când Macarie şi Paul părăseau Moscova pentru a reveni în Antiohia, au fost ajunşi din urmă de un curier care îi cerea lui Macarie să se întoarcă. Pe drumul înapoi, ei au întâlnit un grup de negustori greci, care i-au informat că, în Joia Mare, ţarul şi patriarhul avuseseră un schimb dur de replici, chiar în biserică, în legătură cu un moment din desfăşurarea ceremoniei. Aleksei, furios, l-a făcut pe patriarh „clovn stupid"^, la care patriarhul a replicat: „Eu sunt părintele tău spiritual. Atunci, de ce mă insulţi?" Aleksei ripostase: „Nu eşti tu părintele meu, ci sfântul patriarh al Antiohiei, şi voi trimite după el să vină înapoi." Macarie s-a întors la Moscova şi a reuşit să repare temporar relaţiile dintre cei doi.

Până în vara lui 1658, însă, poziţia lui Nikon se şubrezise dramatic. Când ţarul a început să-l ignore, el a încercat să-i forţeze mâna lui Aleksei. După o slujbă în Catedrala Adormirii, el s-a îmbrăcat în haine simple de călugăr, a părăsit Moscova şi s-a retras la Mănăstirea Noul Ierusalim, spunând că nu se va întoarce, până când ţarul nu îşi va reafirma încrederea în el.

Dar îşi făcuse calculele greşit. Ţarul de douăzeci şi nouă de ani, acum maturizat, nu era deloc nefericit că scăpase de patriarhul autoritar. Nu numai că l-a lăsat pe surprinsul Nikon să aştepte doi ani în mănăstirea lui, dar a convocat şi un sinod de clerici, acuzându-l pe patriarh că „şi-a abandonat din proprie voinţă cel mai glorios scaun patriarhal, al Marii Rusii, şi aşa părăsindu-şi turma şi în felul acesta a creat confuzie şi a provocat dispute"^. în octombrie 1660, acest sinod a declarat că „prin comportamentul său, patriarhul a abdicat total de la misiunea lui, şi, de aceea, a încetat să mai fie patriarh". Nikon a respins decizia sinodului şi a trimis o replică plină de citate din Sfintele Scripturi. Aleksei a trimis ambele documente, atât acuzaţiile, cât şi răspunsul lui Nikon, la toţi cei patru patriarhi ortodocşi, de la Ierusalim, Constantinopole, Antiohia şi Alexandria, rugându-i să vină la Moscova, „să analizeze şi să confirme cazul ex-patriarhului Nikon, care a administrat prost puterea patriarhală"-. Doi dintre patriarhi, Pasius din Alexandria şi Macarie din Antiohia, au fost de acord să vină, dar nu au ajuns decât în 1666. în acelaşi an, în decembrie, s-a stabilit procesul, cu doi patriarhi străini prezidând un sinod format din treisprezece mitropoliţi, nouă arhiepiscopi, cinci episcopi şi trezeci şi doi de arhimandriţi.

Procesul s-a ţinut într-o sală a noului palat patriarhal construit de Nikon la Kremlin. Nikon a fost acuzat că ridicase Biserica mai presus de stat, că destituise ilegal episcopii, şi că „a lăsat biserica timp de nouă ani în

văduvie, din cauza plecării dezordonate din scaunul său". Nikon s-a apărat, spunând că funcţia lui este în mod clar superioară celei a unui conducător vremelnic: „Oare încă nu se ştie că cea mai înaltă autoritate a preoţimii nu e primită de la regi şi ţari, ci dimpotrivă, aceştia sunt incomodaţi de preoţime? De aceea este limpede ca lumina zilei că preoţimea este mult mai mare decât regalitatea. Din acest motiv, în mod evident, ţarul trebuie să fie mai puţin decât un episcop, şi să-i arate supunere acestuia."- Dar sinodul a respins vederile lui şi a reafirmat echilibrul tradiţional dintre Biserică şi puterea statului: ţarul era autoritatea supremă pentru toţi supuşii săi, inclusiv pentru cler şi patriarh, cu excepţia subiectelor de doctrină bisericească. Pe de altă parte, sinodul a confirmat şi susţinut în continuare schimbările lui Nikon din ritualul şi liturghia ruseşti.

Nikon a fost condamnat la exil. Până în ultimele zile ale vieţii sale, el a trăit ca un călugăr, la o mănăstire îndepărtată, într-o chilie minusculă, aflată la vârful unei scări întortocheate, atât de înguste încât abia avea loc pe ea un singur om. Patul său era un bloc de granit acoperit cu stuf tăiat. Pentru a se mortifica, el purta o platoşă de fier pe piept, şi lanţuri atârnate de mîini şi de picioare.

Cu timpul, mânia lui Aleksei s-a domolit. Nu a revenit asupra deciziei sinodului, dar i-a scris lui Nikon să-i ceară binecuvântarea, i-a trimis cadouri şi mâncare şi, când s-

a născut Petru, o blană de samur, în numele fiului său. Ultimii ani din viaţă, Nikon şi i-a petrecut ca tămăduitor; au existat mărturii că, într-o perioadă de trei ani, a înfăptuit o sută treizeci şi două de vindecări miraculoase. La moartea lui Aleksei, tânărul ţar Fiodor a încercat să se împrietenească cu Nikon. în 1681, când i s-a adus la cunoştinţă că bătrânul călugăr e pe moarte, Fiodor i-a acordat o iertare parţială şi i-a îngăduit să se întoarcă la Mănăstirea Noul Ierusalim. Nikon a murit în linişte, pe drumul spre casă, în august 1681. După aceea, Fiodor a obţinut, de la cei patru patriarhi răsăriteni, scrisori de reabilitare postumă; după moarte, Nikon a recâştigat titlul de patriarh.

Moştenirea lui Nikon a fost exact opusul a ceea ce intenţionase. Niciodată vreun patriarh n-a mai deţinut o asemenea putere; după el, Biserica Rusă a fost mereu subordonată clar statului. Succesorul lui Nikon, patriarhul Ioachim, îşi înţelesese bine rolul desemnat, atunci când se adresase ţarului astfel: „Suveranule, nu ştiu nici de vechea, nici de noua credinţă, dar orice porunceşte Suveranul, eu sunt pregătit să urmez şi să mă supun în orice privinţă."-

Nikon fusese detronat, dar revoluţia religioasă pe care o adusese în Rusia era abia la început. Acelaşi sinod care îl condamnase pe patriarh pentru încercarea de a aşeza puterea Bisericii mai presus decât puterea regală aprobase revizuirile din liturghie şi ritual pe care

le susţinuse Nikon. în întreaga Rusie, clerul mărunt şi oamenii obişnuiţi plângeau de disperare după decizia aceasta. Oamenii care preţuiseră vechile obiceiuri ruseşti ale părinţilor, care fuseseră învăţaţi că singura adevărată, neîntinată, e credinţa lor, refuzau să accepte schimbările. Pentru ei, vechile forme erau cheia salvării lor; orice suferinţă pe pământ era preferabilă damnării sufletului lor etern. Aceste modificări noi în slujba bisericească erau opera străinilor. Nu admisese chiar Nikon, ba chiar proclamase că „Eu sunt rus, fiul unui rus, dar credinţa şi religia mea sunt greceşti"?^ Străinii aduseseră în Rusia toate lucrările diavoleşti: tutunul („iarba blestemată"), arta figurativă şi muzica instrumentală^. Acum, mai îndrăzneţi şi mai diabolici ca niciodată, străinii încercau să submineze

Biserica Rusă din interior. Se spunea că Mănăstirea Noul Ierusalim, a lui Nikon, era plină de musulmani, catolici şi evrei, care se ocupau cu rescrierea cărţilor sacre ruseşti. Se spunea chiar că Nikon (unii spuneau că Aleksei) era Antihristul însuşi, a cărui domnie anunţă sfârşitul lumii. în esenţă, religia pe care o doreau aceşti ruşi era cea predicată de un preot fundamentalist: „Tu, simplă, neştiutoare şi umilă Rusie, rămâi credincioasă simplei, naivei evanghelii, acolo unde se găseşte viaţa eternă."^ Acum, credincioşii ruşi, atacaţi, nu puteau decât să strige: „Daţi-ni-l înapoi pe Hristos!"

Rezultatul a fost că tentativa de reformare a Bisericii făcută de Nikon a provocat, chiar şi după ce el n-a mai fost, o rebeliune în toată regula. Mii de oameni care au refuzat să accepte reformele au devenit cunoscuţi sub denumirea de *credincioşi de rit vechi,* sau *schismatici.* Deoarece statul susţinea reforma Bisericii, revolta împotriva Bisericii s-a amplificat într-o revoltă împotriva statului, şi credincioşii de rit vechi au refuzat să se supună ambelor autorităţi. Nici încercarea de a-i convinge făcută de Biserică şi nici represiunea guvernului nu au putut să le schimbe convingerile.

Ca să scape de legile Antihristului şi de persecuţia statului, sate întregi de credincioşi de rit vechi s-au refugiat spre Volga, spre Don, litoralul Mării Albe şi dincolo de Urali. Acolo, în inima pădurii sau pe îndepărtate maluri de râu, ei au creat noi aşezări, îndurând greutăţile pionieratului pentru construirea comunităţilor lor. Unii nu s-au dus prea departe. Când i-au ajuns din urmă soldaţii, credincioşii de rit vechi s-au declarat gata să se lase arşi de flăcările purificatoare ale focului, decât să renunţe la ritualul şi liturghia părinţilor. Şi copiii au fost auziţi spunând: „Vom fi arşi de vii. Pe lumea cealaltă vom avea cizmuliţe roşii şi cămăşi brodate cu fir auriu. Ne vor da atât de multă miere, nuci şi mere, câte vom pofti. Nu ne vom pleca în faţa Antihristului."[27] Unele comunităţi, epuizate de aşteptare, s- au înghesuit cu toţii, bărbaţi, femei şi copii, în bisericile lor de lemn, au baricadat uşile şi, cântând vechile liturghii, au dat foc clădirii cu ei înăuntru. în

nordul îndepărtat, călugării de la puternica mănăstire Solovki au convins garnizoana soldaţilor să lupte pentru vechea credinţă (în parte, pentru supărarea provocată de interzicerea nikoniană a băuturii). împreună, călugări şi soldaţi, au îndurat un asediu de opt ani, respingând toată forţele pe care guvernul moscovit a putut să le trimită împotriva lor.

Cea mai impunătoare şi mai strălucitoare figură printre credincioşii de rit vechi era protopopul Awakum. în egală măsură îndrăzneţ, pasional şi fanatic, el avea un curaj potrivit pentru a-şi susţine credinţa puritană. El scria, în autobiografia sa: „Odată a venit la mine o femeie să se confeseze, plină de păcate, vinovată de desfrâu şi de toate păcatele cărnii, şi, plângând, ea a început să mi le spună pe toate, fără să lase nimic deoparte, stând în faţa Evangheliei. Iar eu, de trei ori am blestemat, şi m-am simţit rău. în mine ardea ascuns un foc impur, şi ora aceea a fost amară pentru mine. Am aprins trei lumânări şi le-am prins de suportul de citit, şi mi-am pus mâna în flacără, şi am ţinut-o acolo până când pasiunea satanică a ars, şi când am trimis-o acasă pe tânăra aceea, şi mi-am scos vestmintele, m-am rugat şi m-am dus acasă, cu spiritul serios şi umilit."[28]

Awakum a fost cel mai fervent scriitor şi predicator al timpului său - când predica în Moscova, lumea se îngrămădea să-i asculte elocinţa - şi, printre clericii de frunte, unul dintre cei mai scandalizaţi de reformele lui

Nikon. Cu amărăciune, el a condamnat toate modificările şi compromisurile şi l-a denunţat pe Nikon ca eretic şi unealtă a satanei. Furios de schimbări, precum reprezentarea realistă a Sfintei Familii în noile icoane, el tuna şi fulgera: „Ei pictează imaginea lui Emanuel Salvatorul cu o faţă plinuţă, buze roşii, degete cu gropiţe şi picioare mari şi grase, şi, una peste alta, îl fac să semene cu un german cu burta mare, corpolent, uitând doar să-i picteze sabia lângă el. Toate acestea au fost inventate de jigodia mizerabilă de Nikon."^

în 1653, Nikon l-a exilat pe fostul lui prieten Awakum în Siberia, la Tobolsk. Nouă ani mai târziu, cu patriarhul însuşi căzut în dizgraţie, puternicii prieteni ai lui Awakum l-au convins pe ţar să-l recheme pe preot şi să-l instaleze într-o biserică din Kremlin. Un timp, Aleksei a fost un membru fervent şi respectat al audienţei lui Awakum, chiar referindu- se la acesta ca la „îngerul lui Dumnezeu". Dar fundamentalismul fanatic al lui Awakum devenise tot mai deranjant. Sfidător, el a anunţat că nou-născuţii ştiu mai multe despre Dumnezeu decât toţi teologii din Biserica Greacă, şi a declarat că, pentru a fi mântuiţi, toţi cei care acceptaseră reformele lui Nikon ar trebui să fie rebotezaţi. Aceste izbucniri au condus la a doua condamnare la exil, de data aceasta în îndepărtatul Pustozersk, pe malurile Oceanului Arctic. Din acest loc îndepărtat, Awakum a reuşit să rămână liderul credincioşilor de rit vechi. Fără a avea posibilitatea de a predica, el a scris cu elocvenţă adepţilor săi,

implorându-i să păstreze credinţa cea veche, să nu facă compromisuri, să-i sfideze pe persecutori şi să accepte suferinţa şi martiriul cu bucurie, asemeni lui Hristos. „Incendiindu-ţi trupul, spunea el, îţi încredinţezi sufletul lui Dumnezeu. Fugi şi aruncă-te în flăcări. Spune: «Iată trupul meu, diavole. Ia-l şi mănâncă-1; sufletul însă nu poţi să mi-l iei.»"[20]

Actul final de sfidare al lui Awakum i-a pecetluit destinul arzător. Din exil, el i-a scris tânărului ţar Fiodor, declarând că a avut o viziune în care i-a apărut Hristos, care i-a arătat că tatăl mort al lui Fiodor, ţarul Aleksei, se află în iad, suferind chinuri din cauza aprobării reformelor nikoniene. Răspunsul lui Fiodor a fost să-l condamne la moarte prin ardere. în aprilie 1682, Awakum a obţinut mult-doritul martiriu, legat de un par în piaţa din Pustozersk. închinându-se pentru ultima dată cu două degete, el a strigat bucuros către mulţime: „Te poţi teme de stâlp până te apropii şi devii una cu el; când eşti acolo, îmbrăţişează-l şi totul va fi uitat. Şi, iată, îl vei vedea pe Hristos înainte ca focul să te îmbrăţişeze, iar sufletul, eliberat din închisoarea trupului, va zbura sus, în rai, ca o păsărică fericită."[21]

în toată Rusia, exemplul morţii lui Awakum a fost o inspiraţie pentru adepţii lui. în şase ani, din 1684 şi până în 1690, 20000 de credincioşii de rit vechi şi-au urmat voluntar liderul în flăcări, preferând martiriul, decât acceptarea religiei Antihristului. Guvernarea Sofiei părea

că se potriveşte perfect în abordare cu cea a lui Aleksei sau cu a lui Fiodor; ba chiar ea a fost şi mai dură cu schismaticii decât fuseseră tatăl şi fratele ei. Guvernatorii provinciilor au fost instruiţi să asigure oricâte trupe erau necesare, pentru a ajuta mitropolia provinciei la aplicarea religiei stabilite. Cine nu asista la slujbă era interogat, iar suspecţii de erezie erau torturaţi. Cei care îi adăposteau pe schismatici erau deposedaţi de avere şi exilaţi.

Cu toate acestea, în ciuda torturii, a exilului şi a stâlpului, vechea credinţă a rămas puternică.

Nu toţi credincioşii de rit vechi au fost supuşi persecuţiilor sau şi-au dat foc. Aceia care au migrat către nord şi s-au refugiat în păduri şi-au organizat viaţa acolo după alte criterii, nu altfel decât protestanţii religioşi dizidenţi, care în aceeaşi perioadă au părăsit Europa să caute comunităţi religioase în Noua Anglie. Păstrând totul pentru ei, credincioşii de rit vechi au întemeiat comunităţi care se ocupau cu pescuitul şi cultivarea pământului, punând bazele unei prosperităţi viitoare. O generaţie mai târziu, în timpul lui Petru, credincioşii de rit vechi erau recunoscuţi ca muncitori serioşi şi harnici. Petru, apreciind aceste calităţi, le-a spus oficialilor săi: „Lăsaţi-i în pace."

Pe termen lung, Biserica re-formată, şi, din cauza ei, Rusia însăşi au avut de suferit din pricina Marii Schisme. Reformele cu ajutorul cărora Nikon spera să purifice Biserica şi s-o pregătească pentru dominarea lumii ortodoxe mai degrabă au distrus-o. Cei doi opozanţi, Nikon şi Awakum, şi cele două facţiuni, reformiştii şi credincioşii de rit vechi, s-au luptat unii cu alţii până la epuizare, secând Biserica de energie, înstrăinându-şi membrii cei mai entuziaşti şi lăsând-o în permanenţă subordonată puterii vremelnice. Când a venit Petru, el privea Biserica aproape la fel ca Nikon: un trup dezorganizat, letargic, care trebuia scăpat de corupţie, ignoranţă şi superstiţie. Propunându-şi acest scop (pe care nu l-a atins decât spre finalul domniei), Petru avea două avantaje copleşitoare faţă de Nikon: avea o putere mai mare, şi nu depindea de nimeni ca să îi fie aprobate reformele. Chiar şi aşa, el a încercat mai puţin. Petru nu s-a amestecat niciodată în chestiuni care ţin de ritual, liturghie sau doctrină, aşa cum făcuse Nikon. Petru a întărit autoritatea Bisericii oficiale în dauna schismaticilor, dar nu a lărgit schisma religioasă. Schismele lui Petru s-au produs în alte domenii.

% James J. Billington, p. 133.

- Jurnalul lui Paul din Alep, *Călătoriile lui Macarie,* este un extraordinar de trist catalog de lamentaţii, bombăneli, oftaturi, văicăreli şi jeluiri faţă de greutăţile vieţii în Rusia secolului al XVII-lea, pe care a trebuit să le suporte. Cele mai rele erau lungimea slujbei ruseşti şi condiţiile în care ei au asistat la ea, aflându-se în vizită la un cleric. „Toate bisericile sunt lipsite de scaune", se plângea Paul. „Nu e niciunul, nici măcar pentru episcop. Vezi oameni care stau ca nişte stânci tot timpul slujbei, fără să

facă vreo mişcare, sau făcând neîntrerupt plecăciuni pentru a-şi arăta cucernicia. Să ne ferească Dumnezeu de lungimea rugăciunilor, a psalmilor şi a slujbelor. [...] Obiceiul i-a făcut insensibili la oboseală. [...] Noi nu plecam niciodată din biserică fără să ne clătinăm de atâta stat în picioare. [...] Am fost foarte slăbiţi şi cu dureri de spate vreo câteva zile.

Am suferit de o răceală severă, care era gata să ne omoare, pentru că a trebuit să stăm în picioare pe o podea de fier. Ce ne-a surprins cel mai mult a fost că băieţii şi copiii mici ai marilor funcţionari de stat stăteau în picioare, cu capetele descoperite şi nemişcaţi, fără să trădeze vreun gest de nerăbdare." (Paul de Alep, pp. 19, 20, 26, 29, 64, 68, 70.) La o slujbă, au fost citite numele tuturor soldaţilor care muriseră luptând contra polonezilor în ultimii doi ani. „Arhidiaconul a citit cu mare încetineală şi calm, în timp ce cântăreţii au cântat încontinuu *Veşnica pomenire,* până când era gata să cădem de oboseală, picioarele noastre fiind îngheţate." în concluzie, Paul decretează: „Cine vrea să-şi scurteze viaţa cu cinci sau zece ani, ar trebui să meargă în Moscovia şi să se poarte ca un om religios." (N. a.) ^ ibidem, p. 30. ^ ibidem, p. 32. ^ ibidem, p. 74.

^ ibidem, p. 36. ® ibidem, p. 35. ® ibidem, p. 85.

ibidem, p. 118. ª ibidem, p. 119. ® Richard Pipes, p. 235.

- James J. Billington, p. 145. ^ Paul de Alep, p. 37.

- în timpul revoltelor împotriva străinilor din 1649, şase trăsuri cu instrumente muzicale au fost găsite şi incendiate de mulţime. Prejudecata aceasta nu era nouă, şi nici n-a dispărut. Biserica Ortodoxă Rusă crede că Dumnezeu trebuie slăvit doar de vocea omului, şi nici acum nu permite muzică instrumentală la slujbele ei. Ca rezultat există superbele coruri *a capella.* (N. a.)

- James J. Billington, p. 141.

- Constantin de Grunwald, p. 63.

- Awakum, p. 44. ˢ ibidem, p. 23.

ibidem, p. 22. ^ ibidem, p. 21.

JOCURILE LUI PETRU

în timpul conducerii Sofiei au existat anumite funcţii ceremoniale pe care doar Petru şi Ivan puteau să le îndeplinească. Semnătura lor era necesară pe documente publice oficiale şi prezenţa lor era necesară la banchete oficiale, sărbători religioase şi recepţii ceremoniale la care erau invitaţi ambasadori străini. în 1683, când Petru avea unsprezece ani, cei doi co-ţari l-au primit pe ambasadorul regelui Carol al Xl-lea al Suediei. Secretarul ambasadorului, Engelbert Kampfer, a înregistrat scena:

Amândouă majestăţile lor stăteau [...] pe un tron de argint ca un scaun episcopal, cumva ridicat şi acoperit cu material roşu [...]. Ţarii purtau caftane de argint, decorate cu flori roşii şi albe, şi, în loc de sceptre, aveau bastoane lungi de aur, îndoite la capăt, ca nişte cârje episcopale, iar tichiile lor erau împodobite cu pietre albe, verzi şi alte nestemate. Celui mare i-a alunecat de mai multe ori tichia peste ochi, şi, cu privirea fixată în podea, stătea aproape nemişcat. Cel mai mic avea o expresie sinceră şi deschisă, şi sângele lui tânăr îi urca în obraji de câte ori cineva vorbea cu el. El se uita în toate părţile, iar frumuseţea şi comportamentul lui vioi, care, uneori, îi punea în încurcătură pe moscoviţii influenţi, ne-au impresionat pe toţi atât de mult, încât, dacă ar fi fost un tânăr obişnuit şi nu un personaj imperial, am fi fost bucuroşi să râdem şi să vorbim cu el. Cel mare avea şaptesprezece ani, cel mic avea şaisprezece—. Atunci când ambasadorul suedez şi-a înmânat scrisorile de acreditare, amândoi ţarii s- au ridicat [...] dar Ivan, cel mai mare, a întârziat într-un fel procedura, părând că nu înţelege despre ce e vorba, şi a întins mâna, ca să-i fie sărutată, într-un moment nepotrivit. Petru era atât de nerăbdător, încât nu le-a mai lăsat timpul obişnuit secretarilor să îi ridice, pe el şi pe fratele său, de pe locurile lor, şi să le atingă capul. El a sărit de pe tron, şi-a pus singur mâna pe tichie şi a început repede să pună întrebările obişnuite: „Majestatea Sa regală, Carol al Suediei, este sănătoasă?" El a trebuit să fie tras puţin înapoi, ca şi fratele mai mare să aibă ocazia să vorbească.—

în 1684, când Petru avea doisprezece ani, un medic german scria:

Apoi am sărutat mâna dreaptă a lui Petru, care, aproape râzând, m-a privit drăguţ şi prietenos, şi şi-a ţinut mâna, ca s-o sărut; în timp ce mâinile ţarului Ivan au trebuit să fie susţinute. El [Petru] este un băiat remarcabil de arătos, în care natura şi-a arătat puterea; şi are atâtea avantaje de la natură, încât faptul că e fiul unui rege este una din cele mai puţin importante calităţi ale sale. Are o frumuseţe care cucereşte inimile tuturor celor care îl văd, şi o minte care nu îşi găsea asemănare nici în copilărie.—

Van Keller, ambasadorul Olandei, scria cu efuziune în 1685:

Tânărul ţar a intrat acum în al treisprezecelea an. Natura se dezvoltă cu avantaje şi noroc în întreaga lui personalitate; statura lui e măreaţă şi comportamentul este frumos; el creşte în mod evident, şi îşi dezvoltă inteligenţa şi înţelegerea la fel de repede cum câştigă afecţiunea şi dragostea tuturor. îi plac aşa de mult operaţiunile militare, încât, atunci când va atinge vârsta majoratului, ne putem aştepta de la el la acţiuni curajoase şi fapte eroice.—

Ivan şi cu el făceau un contrast nefericit. în 1684, când Petru avea pojar, ambasadorul austriac a fost primit doar de Ivan, care trebuia să fie susţinut de braţe de doi servitori, şi ale cărui răspunsuri de-abia se auzeau. Când generalul Patrick Gordon, un soldat scoţian aflat în serviciul rusesc, a fost primit în prezenţa Sofiei şi a lui Ivan Goliţîn, Ivan era atât de bolnav şi slăbit, încât nu a făcut altceva decât să privească fix în pământ.

Pe tot timpul regenţei Sofiei, cu toate că se vedeau doar în ocazii oficiale, relaţiile lui Petru cu Ivan au rămas excelente. „Iubirea firească şi înţelegerea dintre cei doi regi sunt mai bune ca niciodată"[2^], scria Van Keller în

1683. Evident, Sofia şi familia Miloslavski îşi făceau griji pentru Ivan. El era fundamentul puterii lor, şi de el depindea viitorul lor. Viaţa lui putea să fie scurtă, şi, dacă nu avea un urmaş, ei ar fi fost înlăturaţi de la succesiune. Aşa că, în ciuda infirmităţilor de ochi, limbă şi minte pe care le avea, Sofia a decis că trebuie să se căsătorească şi să încerce să aibă un copil. Ivan s-a supus, şi a luat-o de soţie pe Praskovia Saltîkova, fiica energică a unei distinse familii. Ivan şi Praskovia au reuşit parţial: au conceput o fetiţă; poate data următoare avea să fie un băiat.

Pentru Narîşkini, care găseau o tristă satisfacţie în debilitatea lui Ivan, aceste evenimente erau motiv de deprimare. Petru era în continuare prea mic pentru a se căsători şi a concura cu Ivan în producerea de moştenitori. Speranţa lor stătea în sănătatea şi tinereţea lui Petru; în 1684, când Petru avea pojar şi febră mare, ei erau disperaţi. Nu puteau decât să aştepte şi să îndure conducerea Sofiei, cât timp băiatul înalt, cu faţa luminoasă, al Nataliei, devenea bărbat.

Exilul politic al Narîşkinilor a fost norocul personal al lui Petru. Lovitura de stat a Sofiei şi expulzarea partidului lui de la putere l-au scutit de participarea la toate evenimentele, mai puţin la cele oficiale. Avea libertatea să crească fără restricţii, în aerul curat al vieţii de la ţară. Pentru un timp, după revolta streliţilor, ţarina Natalia a rămas împreună cu fiul şi fiica ei la Kremlin, în

aceleaşi apartamente pe care le ocupa de la moartea soţului ei. Dar, cu Sofia la putere, atmosfera începuse să fie din ce în ce mai apăsătoare şi mai restrictivă. Natalia încă avea resentimente amare pentru moartea lui Matveev şi a fratelui ei, Ivan Narîşkin, şi nu era sigură că Sofia nu va lua şi alte măsuri împotriva ei şi a copiilor ei. Dar nu era niciun pericol; în cele mai multe cazuri, Sofia o ignora pur şi simplu pe mama ei vitregă. Natalia a primit o mică alocaţie din care să se întreţină; banii nu erau suficienţi, aşa că ţarina umilită s-a văzut obligată să ceară mai mulţi bani patriarhului şi altor clerici.

Ca să scape de Kremlin, Natalia a început să petreacă mai mult timp în palatul şi la cabana de vânătoare favorite ale ţarului Aleksei, la Preobrajenskoe, pe râul Iauza, cam la 4,8 kilometri nord de Moscova. în timpul lui Aleksei, casa făcea parte din uriaşul stabiliment de creştere a şoimilor, şi încă mai avea şiruri de grajduri şi sute de colivii pentru şoimi şi pentru porumbeii care erau prada lor. Casa propriu-zisă, o structură dezlânată de lemn, cu perdele roşii la fereastră, era mică, dar era amplasată în mijlocul câmpiilor verzi cu petice de pădure. De pe culmea unui deal, Petru putea să privească pajiştile unduitoare, câmpurile de orz şi ovăz, un râu argintiu ale cărui meandre treceau pe lângă dumbrăvi de mesteceni, sătucuri dominate de bisericile cu ziduri albe şi cupole albastre sau verzi în formă de ceapă.

Acolo, pe câmpiile şi în pădurile din Preobrajenskoe, şi pe malurile râului Iauza, Petru putea să ignore şcoala şi să nu facă altceva decât să se joace. Jocul lui preferat, încă din frageda copilărie, era războiul. în timpul domniei lui Fiodor, a fost amenajat un mic teren în Kremlin, unde Petru îi putea antrena pe partenerii lui de joacă. Acum, cu lumea din domeniul Preobrajenskoe întinzându-se în jurul său, avea un spaţiu infinit pentru desfăşurarea fascinantelor sale jocuri. Şi, spre deosebire de cei mai mulţi băieţi care se joacă de-a războiul, Petru avea posibilitatea să scrie la biroul guvernamental de arsenal, ca să i se asigure echipament. Arhiva arsenalului arată că aceste cereri erau frecvente. în ianuarie 1683, el a comandat uniforme, steaguri şi două tunuri de lemn, care să aibă ţevile cu margine de fier, montate pe roţi ca să poată fi trase de cai - toate trebuia să fie furnizate imediat. La aniversarea a unsprezece ani, în iunie 1683, Petru a abandonat tunul de lemn în favoarea unuia adevărat, cu ajutorul căruia, supravegheat de un artilerist, putea să tragă salve de salut. I-a plăcut aşa de mult asta, încât mesagerii veneau aproape zilnic la arsenal să mai ia praf de puşcă. în mai 1685, Petru, apropiindu-se de treisprezece ani, a comandat şaisprezece perechi de pistoale, şaisprezece carabine cu catapulte şi montură de alamă, şi, la scurt timp după aceea, încă douăzeci şi trei de carabine şi şaisprezece muschete.

Cînd ajunsese la paisprezece ani, iar el şi mama sa erau deja stabiliţi în Preobrajenskoe, jocurile lui marţiale

transformaseră reşedinţa de vară într-o tabără militară adolescentină. Primii „soldaţi" ai lui Petru au fost un mic grup de tovarăşi de joacă, aflaţi în serviciul său de când împlinise cinci ani. Ei fuseseră selectaţi din familiile de boieri, ca să-i asigure prinţului o suită personală de tineri nobili, şi care aveau rolul de îngrijitor de cai, valet şi majordom; de fapt, erau prietenii lui. Petru şi-a completat, de asemenea, şi rangurile, după modelul uriaşei mase de funcţionari ai tatălui său, Aleksei, şi ai fratelui său Fiodor, care acum deveniseră inutili. O mulţime de servitori, în special cei angajaţi la crescătoria de şoimi ai ţarului Aleksei, rămăseseră în serviciul ţarului, fără să mai aibă nimic de făcut. Sănătatea lui Fiodor îl împiedicase să vâneze, Ivan era încă şi mai puţin capabil să facă vreun sport, iar lui Petru nu-i plăcea. Cu toate acestea, toţi aceşti oameni continuau să primească salariu de la stat şi să fie hrăniţi pe socoteala ţarului, iar Petru s-a decis să-i angajeze pe unii dintre ei în sportul *lui* preferat.

Funcţiile au fost ocupate, pe urmă, şi de alţi tineri nobili, care se prezentaseră să se înroleze, fie din proprie iniţiativă, fie îndemnaţi de părinţii lor, dornici de a intra în graţiile tânărului ţar. Şi băieţilor din alte clase sociale li s-a permis să se înroleze, aşa că fiii clericilor, ai îngrijitorilor de cai, ai grăjdarilor, şi chiar ai şerbilor stăteau alături de fiii de boier. Printre aceşti tineri voluntari de origine obscură era şi un băiat cu un an mai mic decât ţarul, pe nume Aleksandr Danilovici Menşikov. în final, trei sute de băieţi şi tineri se strânseseră pe

domeniul de la Preobrajenskoe. Ei locuiau în barăci, făceau instrucţie ca soldaţii, foloseau limbajul soldăţesc şi primeau leafă de soldat. Petru îi considera camarazii lui speciali, şi din această colecţie de tineri nobili şi băieţi de grajd el a alcătuit mai târziu mândrul Regiment Preobrajenskoe. Până la căderea Imperiului Rus, în 1917, acesta a fost cel dintâi regiment al Gardei Imperiale Ruse, al cărui colonel era întotdeauna însuşi ţarul, şi al cărui orgoliu era că fusese fondat de Petru cel Mare.

în curând, toate spaţiile disponibile din micul sat Preobrajenskoe erau ocupate, dar armata de băieţi a lui Petru continua să se extindă. Au fost construite alte barăci în satul alăturat, Semionovskoe; cu timpul, această companie s-a transformat în Regimentul Semionovskoe, şi a devenit al doilea regiment al Gardei Imperiale Ruse. Fiecare dintre aceste regimente embrionare număra trei sute de soldaţi şi era organizat în infanterie, cavalerie şi artilerie - exact ca o armată adevărată. Au fost construite barăci, birouri ale administraţiei şi grajduri, mai multe atelaje şi chesoane au fost aduse din echipamentul artileriei călare al armatei regulate, cinci trompetişti şi zece toboşari au fost detaşaţi din regimentele regulate, ca să cânte la trompetă şi să bată în ritmul jocurilor lui Petru. Au fost create şi distribuite uniforme în stil occidental: cizme negre, pălării neagre în trei colţuri, pantaloni strâmţi, tunici evazate, cu butoniere, până la genunchi, verde-închis pentru compania Preobrajenskoe, şi albastru-viu pentru Semionovskoe. Nivelurile de conducere erau

organizate cu ofiţeri de campanie, subalterni, sergenţi, personal administrativ şi de aprovizionare şi chiar un departament de plată, toate ocupate de băieţii cu rangurile respective. Ca şi soldaţii adevăraţi, ei trăiau într-o strictă disciplină militară şi făceau o instrucţie militară riguroasă. în jurul barăcilor se făcea de gardă şi existau santinele. Pe măsură ce antrenamentul avansa, ei au început să organizeze marşuri lungi în zona rurală, făcând noaptea tabără, săpând tranşee şi patrulând.

Petru participa cu entuziasm la aceste activităţi, dorind să ia parte la tot ce se întâmpla la toate nivelurile. în loc să-şi ia pentru el rangul de colonel, s-a înscris în regimentul Preobrajenskoe cu gradul cel mai mic, de toboşar, poziţie din care se putea delecta cântând la instrumentul care îi plăcea. Mai târziu, s-a avansat la gradul de artilerist sau bombardier, pentru a putea să tragă cu arma cea mai zgomotoasă, care făcea cele mai mari pagube. în barăci sau pe câmp, nu permitea să se facă vreo diferenţă între el şi ceilalţi. El îndeplinea aceleaşi îndatoriri ca şi ceilalţi, stătea de pază, zi sau noapte, când îi venea rândul, dormea în acelaţi cort şi mânca aceeaşi mâncare. Când se construiau fortificaţii, Petru săpa şi el cu lopata. Când regimentul făcea o defilare, Petru se aşeza acolo unde îi era rangul şi, dacă n-ar fi fost mai înalt decât ceilalţi, nu s-ar fi distins între ei.

Refuzul oricărei funcţii de conducere într-o organizaţie militară sau navală din copilăria lui Petru a devenit o caracteristică a vieţii lui. Mai târziu, când mărşăluia cu noua lui armată rusească, sau cu flota lui, a fost întotdeauna unul dintre comandanţii subordonaţi. Voia să avanseze de la toboşar la bombardier, de la bombardier la sergent şi în cele din urmă la general, sau, în cadrul flotei, până la contraamiral sau, în sfârşit, viceamiral, dar numai când considera că serviciul şi competenţa lui merită promovarea. Parţial, la început, a făcut asta pentru că, în exerciţiile din timp de pace, toboşarii şi artileriştii se distrau mai mult, şi făceau mai mult zgomot decât maiorii şi coloneii. Dar mai era şi credinţa lui permanentă că ar trebui să înveţe meseria soldăţească începând de jos până sus. Şi dacă el, ţarul, făcea aşa, niciun nobil n-ar fi putut să pretindă o funcţie de conducere pe baza titlului său. De la început, Petru a dat acest exemplu, dând la o parte importanţa drepturilor ereditare şi promovând necesitatea competenţei, insuflând nobilimii ruseşti ideea că rangul şi prestigiul trebuie să fie câştigate din nou, de către fiecare generaţie.

Pe măsură ce Petru creştea, jocurile lui deveneau tot mai elaborate. în 1685, ca să exerseze lucrările de construcţii, apărarea şi atacul de fortificaţii, băieţii soldaţi au lucrat aproape un an să ridice un mic fort din pământ şi din buşteni, pe malul râului Iauza, la Preobrajenskoe. Cum l-au terminat, Petru l-a bombardat cu mortiere şi tunuri, ca să vadă dacă îl poate distruge.

în timp, reconstruirea fortului s-a transformat în ridicarea unui mic oraş fortificat, numit Pressburg, care avea garnizoana lui, birouri administrative, tribunal, şi chiar un pretins „rege al Pressburgului", care era unul dintre camarazii lui Petru, şi căruia Petru însuşi pretindea că i se supune.

Pentru un joc militar de o asemenea complexitate, Petru avea nevoie de sfaturi profesioniste; nici cei mai entuziaşti băieţi nu ar fi putut singuri să construiască şi să bombardeze fortăreţe. Cunoştinţele tehnice au venit de la ofiţerii străini din Slobozia Germană. Din ce în ce mai mulţi dintre aceşti străini, iniţial convocaţi pentru a fi temporar instructori, au început să rămână ca ofiţeri permanenţi în regimentul de băieţi. La începutul anilor 1690, când cele două companii erau transformate oficial în Regimentele de Gardă Preobrajenskoe şi Semionovskoe, aproape toţi coloneii, maiorii şi căpitanii erau străini; doar sergenţii şi soldaţii erau ruşi.

S-a sugerat că motivele pentru care Petru a dezvoltat aceste companii de tineri ar fi fost construirea unei forţe armate, cu ajutorul căreia, într-o bună zi, ar fi putut s-o înlăture pe Sofia de la tron. E puţin probabil. Sofia era pe deplin conştientă de ceea ce se întâmplă la Preobrajenskoe şi nu era deloc îngrijorată. Dacă ar fi crezut că există vreun pericol, cererile lui Petru pentru arme de la Kremlin nu ar fi fost satisfăcute. Atâta timp cât Sofia avea devotamentul a 20000 de streliţi în

capitală, cei 600 de băieţi ai lui Petru nu însemnau nimic. Ba chiar Sofia i-a împrumutat lui Petru regimente de streliţi care să participe la joaca lui de-a bătăliile. Numai că, în 1687, tocmai când Petru pregătea un exerciţiu de campanie de mari proporţii, Sofia a lansat prima campanie împotriva tătarilor din Crimeea. Streliţii, soldaţii regulaţi şi ofiţerii străini împrumutaţi lui Petru au primit ordinul de a reveni în armată, şi manevrele lui Petru au fost anulate.

în timpul acelor ani, totul îi stârnea curiozitatea lui Petru. El a cerut un ceas pentru sufragerie, o statuie a lui Hristos, o şa calmucă, un glob pământesc mare, o maimuţă dansatoare. Voia să afle cum funcţionează lucrurile, îi plăcea să vadă uneltele în mâinile lui mari, şi îi plăcea să lucreze cu ele; se uita la meşteşugari cum folosesc aceste unelte, pe urmă îi imita şi savura senzaţia prelucrării lemnului, a cioplirii pietrei şi a modelării fierului. La vârsta de doisprezece ani, el a comandat un banc de tâmplărie, şi a devenit maestru în folosirea toporului, a daltei, a ciocanului şi a cuielor. A devenit zidar. A învăţat delicata mânuire a strungului, şi a devenit un excelent strungar în lemn şi mai apoi în fildeş. A învăţat cum se tipăresc cărţile şi cum sunt legate. îi plăcea zgomotul ciocanelor pe fierul roşu, incandescent, din atelierul fierarului.

O consecinţă a acestei copilării libere, în aer liber, la Preobrajenskoe, a fost că educaţia lui formală era

discontinuă. Când a părăsit Kremlinul, detestând amintirile de acolo, el s-a rupt şi de tutorii care îi instruiseră pe Fiodor şi Sofia, şi de obiceiurile şi tradiţiile din educaţia unui ţar. Deştept şi curios, a evadat în exterior, preferând să înveţe partea practică, şi nu pe cea teoretică. Se ocupa mai mult de pajişti, râuri şi păduri, decât de sala de clasă; de tunuri şi muschete mai mult decât de hârtie şi creioane. Câştigul a fost important, dar şi pierderea a fost serioasă. Citise doar câteva cărţi. Caligrafia, gramatica şi vocabularul nu depăşeau nivelul jalnic al copilăriei timpurii. Nu a învăţat nicio limbă străină, în afară de o brumă de olandeză şi germană, pe care a deprins-o mai târziu, în Slobozia Germană şi în călătoriile lui în afara ţării. Nu fusese vreodată atins de teologie, mintea lui nu fusese provocată sau dezvoltată de probleme filosofice. Ca pe orice copil cu voinţă, inteligent, luat de la şcoală la zece ani, şi căruia i se oferă şapte ani de libertate nedisciplinată, curiozitatea l-a purtat în multe direcţii; chiar şi neîndrumat, el a învăţat multe. Dar îi scăpase educaţia formală, antrenarea disciplinată a minţii, dezvoltarea ei treptată şi statornică, de jos în sus, până la atingerea a ceea ce grecii numeau arta cea mai înaltă, arta guvernării oamenilor.

Educaţia lui Petru, orientată de propria lui curiozitate sau de toane, era un amestec de folositor şi inutil, şi a fixat omul şi monarhul pe traseul său. Multe dintre cele însuşite n-ar fi existat, dacă ar fi fost educat la Kremlin, şi nu la Preobrajenskoe; educaţia formală poate să

înăbuşe, la fel cum poate să inspire. Dar mai târziu Petru însuşi a resimţit şi a regretat lipsa de profunzime şi lustrul educaţiei sale formale.

41

Experienţa sa cu un sextant e caracteristică pentru educaţia entuziastă şi îndrumată de el însuşi. în 1687, când Petru avea cincisprezece ani, cneazul Iakob Dolgoruki, care era pe punctul de a pleca într-o misiune în Franţa, i-a menţionat ţarului că avusese un instrument străin „cu ajutorul căruia se puteau măsura distanţa şi spaţiul fără a te mişca din loc". Din păcate, instrumentul îi fusese furat, dar Petru l-a rugat pe cneaz să îi cumpere unul din Franţa. La întoarcerea lui Dolgoruki, în 1688, prima întrebare a lui Petru a fost dacă i- a adus sextantul. I s-a arătat o cutie, şi s-a desfăcut un pachet;

era un sextant, elegant fabricat din metal şi lemn, dar niciunul dintre cei prezenţi nu ştia cum se foloseşte. A început căutarea unui expert şi s-a ajuns repede în Slobozia Germană, de unde a fost adus un negustor olandez cărunt, numit Franz Timmerman, care a luat sextantul şi a calculat rapid distanţa până la o casă din apropiere. Un servitor a fost trimis să măsoare cu pasul distanţa, şi s-a întors să raporteze o cifră asemănătoare cu a lui Timmerman. Petru, nerăbdător, a cerut să fie învăţat cum funcţionează, Timmerman a acceptat, dar a declarat că elevul său trebuie mai întâi să înveţe aritmetica şi geometria. Petru învăţase odată aritmetica elementară, dar deprinderile se pierduseră din cauza

nepracticării lor; nu-şi mai amintea nici măcar cum să scadă sau să împartă. Acum, stimulat de dorinţa de a folosi sextantul, el a plonjat într-o diversitate de materii: aritmetică, geometrie şi, de asemenea, balistică. Şi, cu cât avansa mai mult, cu atât mai multe drumuri păreau că se deschid în faţa lui. A devenit din nou interesat de geografie, studiind pe globul imens, care aparţinuse tatălui său, graniţele Rusiei, Europei şi ale Noii Lumi.

Timmerman era un surogat de tutore, petrecuse douăzeci de ani în Rusia, şi nu mai era la curent cu noua tehnologie din Europa Occidentală. Cu toate acestea, el a devenit pentru Petru un sfătuitor şi un prieten, şi ţarul l-a păstrat mereu lângă el pe olandezul fumător de pipă. Timmerman văzuse lumea, şi putea să-i descrie cum funcţionează lucrurile, putea să răspundă măcar la o parte din întrebările pe care i le punea acest băiat înalt, care avea o curiozitate fără limite. Hoinăreau împreună prin împrejurimile Moscovei, vizitând proprietăţi şi mănăstiri, şi, uneori, pătrunzând şi prin vreun sat micuţ. întruna dintre aceste excursii, în iunie 1688, a avut loc un episod celebru, care a avut consecinţe serioase pentru Petru şi pentru Rusia. El se plimba cu Timmerman pe un domeniu regal, lângă satul Izmailovo. Printre clădirile din spatele casei principale se afla un depozit care, i se spusese lui Petru, era plin de nimicuri şi fusese încuiat de ani buni. Stârnit de curiozitate, Petru a cerut să se deschidă uşile şi, în ciuda mirosului muced, a început să se uite în jur. în lumina slabă, i-a atras imediat atenţia un obiect mare: o barcă veche, cu

scândurile putrezite, întoarsă cu fundul în sus, într-un colţ al depozitului. Era lungă de 6 metri şi lată de 1,8 metri, cam de mărimea unei bărci de salvare de pe un pachebot transoceanic modern.

43

Nu era prima barcă pe care o vedea Petru. Cunoştea vasele lente, uşoare, cu care ruşii transportau bunuri de-a lungul râurilor largi; mai ştia şi mica ambarcaţiune pentru plimbări de plăcere de la Preobrajenskoe. Dar aceste bărci erau, esenţialmente, ambarcaţiuni pentru ape curgătoare: vase construite ca nişte barje, cu fundul plat şi cu pupa pătrată, care mergeau cu vâsle sau frânghii trase de oameni sau de animale de pe malul râului, sau pur şi simplu de curenţi. Barca din faţa lui era diferită. Coca adâncă şi rotunjită, chila grea şi vârful ascuţit nu erau făcute pentru râuri.

— Ce fel de barcă e asta?[27] l-a întrebat Petru pe Timmerman.

— E o barcă englezească, a răspuns olandezul.

— La ce se foloseşte? E mai bună decât o barcă rusească? a întrebat Petru.

— Dacă ar avea un catarg şi pânze, ar putea să meargă nu numai în direcţia vântului, ci şi contra lui, a răspuns Timmerman.

44

— Contra vântului? Petru era uluit. E posibil aşa ceva?

El voia să încerce barca imediat. Dar Timmerman s-a uitat la scândurile putrede şi a insistat că trebuie să fie făcute reparaţii majore; între timp, se puteau face şi catargul şi pânzele. Pentru că Petru îl pistona continuu să se grăbească, Timmerman a găsit un alt olandez mai în vârstă, Karsten Brandt, care venise din Olanda în 1660, să construiască o corabie pe Marea Caspică pentru ţarul Aleksei. Brandt, care trăia ca tâmplar în Slobozia Germană, a venit la Izmailovo şi s- a apucat de lucru. A înlocuit scândurile, a călăfătuit şi a smolit fundul, a montat catargul şi a echipat-o cu pânze, frânghii şi vele. Barca a fost apoi transportată pe role, în jos, către râul Iauza, şi lansată la apă. Dinaintea ochilor lui Petru, Brandt a început să navigheze pe râu, să manevreze la stânga şi la dreapta, folosind briza ca să navigheze nu numai în vânt, dar şi împotriva curentului slab. Copleşit de încântare, Petru a strigat la Brandt să vină la mal ca să îl ia la bord. A sărit în barcă, a luat cârma şi, după instrucţiunile lui Brandt, a început să navigheze contra vântului. „Şi mult prea plăcut a fost pentru mine"[25], scria ţarul ani mai târziu, în prefaţa sa la *Reguli maritimei*

După aceea, Petru naviga în fiecare zi cu barca. El a învăţat cum să folosească pânzele şi vântul, dar Iauza era îngust, vântul uneori era prea slab ca să asigure manevrabilitate, iar barca eşua deseori. Cea mai apropiată întindere mai mare de apă, de 15 kilometri de la un ţărm la altul, era lacul Plescev, aflat la 137 de kilometri nord-est de Moscova. Petru era poate un copil iresponsabil, care hoinărea pe câmpii, dar era şi ţar, şi n-ar fi putut să călătorească aşa departe de capitala lui fără un motiv serios. A găsit repede unul. Se organiza un festival în iunie la marea Mănăstire Troiţki, şi Petru s-a rugat de mama lui să-i dea permisiunea să se ducă acolo şi să participe la ceremonia religioasă. Natalia a acceptat şi, imediat ce slujba s- a terminat, Petru, acum departe de supravegherea şi restricţiile celor mari, s-a îndreptat pur şi simplu spre nord- vest, prin pădurea de la Pereslavl. După cum stabiliseră dinainte, Timmerman şi Brandt erau şi ei acolo.

Stând pe malul lacului, cu soarele de vară bătându-i umerii şi făcând să scânteieze suprafaţa apei, Petru s-a uitat peste lac. Doar vag, la mare distanţă, putea să distingă ţărmul îndepărtat. Acolo ar fi putut să navigheze o oră, chiar două ore, fără să întoarcă. Ar fi vrut să navigheze imediat, dar nu era nicio barcă, şi nici nu părea posibil să târască barca englezească aşa departe de Ismailovo. El s-a întors către Brandt şi l-a întrebat dacă ar fi posibil să construiască altă barcă acolo, pe malul lacului.

— Da, putem să construim bărci aici,[82] a răspuns bătrânul tâmplar. S-a uitat în jur la linia pustie a ţărmului şi la pădurea virgină. Dar ne vor trebui multe lucruri.

46

— Nu contează, a spus Petru entuziast. Vom avea tot ce ne va trebui.

Intenţia lui Petru era să ajute efectiv la construirea bărcilor pe lacul Plescev. Acest lucru însemna nu doar o altă scurtă şi neautorizată vizită la lac, ci obţinerea permisiunii de a locui acolo pentru o perioadă mai lungă. El s-a întors la Moscova şi a început asediul asupra mamei sale. Natalia a rezistat o perioadă, insistând să rămână la Moscova, cel puţin până la sărbătorirea oficială a zilei numelui. Petru a rămas, dar chiar în ziua următoare, el şi Brandt, cu un alt bătrân constructor olandez, pe nume Kort, au plecat în grabă la lacul Pleşceevo. Au ales un loc pentru şantierul lor de nave, pe malul estic al lacului, nu departe de drumul Moscova-Iaroslavl, şi s- au apucat să construiască barăci şi un doc, la care să acosteze viitoarele bărci. Buştenii au fost pregătiţi, tăiaţi şi fasonaţi. Muncind din zori şi până în noapte, Petru şi alţi lucrători care tăiau cu ferăstrăul şi băteau viguros cu ciocanele sub supravegherea olandezului au făcut chilele pentru cinci bărci - două mici fregate şi trei iahturi, care aveau toate prova şi pupa arcuite în stil olandez. în septembrie, siluetele bărcilor începuseră să capete contur, dar niciuna nu era terminată când Petru a fost obligat să se întoarcă la

Moscova pentru perioada iernii. El a plecat fără voia lui, cerându-le constructorilor olandezi să rămână pe şantier şi să lucreze cât de mult posibil, aşa încât să termine bărcile până la primăvară.

47

Descoperirea întâmplătoare a acelei bărci şi primele lecţii de navigare ale lui Petru pe lauza au reprezentat începutul a două teme obsedante pentru personalitatea şi viaţa lui Petru: obsesia pentru mare şi dorinţa de a învăţa de la occidentali, îndată ce a devenit ţar, atât în titlu, cât şi în putere, el s-a întors către mare, mai întâi în sud, către Marea Neagră, apoi în nord- vest, către Marea Baltică. împinsă de la spate de voinţa acestui ciudat visător al mării, uriaşa naţiune statornicită pe uscat a năvălit către oceane. Era straniu şi totuşi, într-un fel, inevitabil. Nicio mare naţiune nu a supravieţuit şi nu s-a dezvoltat fără acces la mare. Remarcabil este faptul că impulsul a fost dat de visurile unui adolescent.

Navigând pe lauza, avându-l pe Brandt drept cârmaci, proaspăta lui fascinaţie pentru apă a coincis şi s-a întrepătruns cu admiraţia pentru Occident. El ştia că se află într-un vas străin, luând lecţii de la un instructor străin. Acei olandezi care reparaseră vasul şi care îi arătau cum să-l folosească veneau dintr-o civilizaţie mult mai avansată din punct de vedere tehnologic decât Moscova. Olanda avea mii de vase şi mii de oameni ai mării; pentru moment, Timmerman şi Brandt reprezentau toate acestea. Ei au devenit eroi pentru

Petru. Voia să fie alături de cei doi bătrâni, ca să poată să înveţe. La momentul acela ei erau Occidentul. Şi, într-o zi, el avea să fie Rusia.

48

La sfârşitul anului 1688, Petru avea şaisprezece ani şi jumătate şi nu mai era un băieţel. Fie că purta caftan de aur şi stătea pe tron, fie că săpa tranşee, trăgând de frânghii sau bătând cuie, îmbrăcat într-o tunică verde pătată de transpiraţie, în timp ce purta discuţii tehnice cu tâmplarii sau soldaţii, fizic el era un bărbat. într-o epocă în care viaţa era scurtă şi generaţiile se succedau rapid, bărbaţii deseori deveneau părinţi la şaisprezece ani şi jumătate. Acest lucru se întâmpla mai ales cu prinţii, pentru care necesitatea de a asigura un succesor era prima mare responsabilitate. Datoria lui Petru era clară: venise timpul să se căsătorească şi să aibă un copil. Mama lui Petru îşi dorea asta cu ardoare, iar Sofia, până la momentul acela, nu avusese nimic de obiectat. Nu era doar o simplă problemă a clanului Narîşkin contra clanului Miloslavski, era o chestiune care privea asigurarea succesiunii Romanovilor. Ţarevna Sofia nu se putea căsători; ţarul Ivan nu avea decât fete.

Natalia avea motivele ei personale. Era deranjată de interesul crescând al fiului ei pentru străini; preferinţa aceasta depăşea cu mult orice văzuse ea în atmosfera moderat pro- occidentală din casa lui Matveev, sau în atmosfera din ce în ce mai liberală de la curte din ultimii ani ai ţarului Aleksei. Petru îşi petrecea *tot* timpul cu cei

doi olandezi, iar ei îl tratau ca pe un ucenic, nu ca pe un autocrat. Ei îi făcuseră cunoştinţă cu băutura, cu fumatul pipei şi cu fete străine, care se comportau diferit faţă de fiicele izolate ale nobilimii ruse. Pe lângă acestea, Natalia era serios îngrijorată de securitatea lui Petru. Trăsul cu tunul şi navigatul cu barca erau periculoase. Era plecat pentru perioade lungi de timp, unde nu putea să-l controleze, era înconjurat de oameni nepotriviţi, îşi punea viaţa în pericol. O soţie ar fi schimbat toate acestea. O rusoaică frumoasă, timidă, simplă şi iubitoare, l-ar fi distras şi i-ar fi dat ceva mult mai interesant de făcut decât să alerge pe câmpuri şi să se bălăcească pe râuri şi pe lacuri. O soţie bună l-ar fi transformat pe Petru dintr-un adolescent într-un bărbat. Cu puţin noroc, putea, de asemenea, să-l facă pe bărbat tată.

Petru a acceptat dorinţa mamei sale fără să protesteze, nu pentru că devenise brusc un fiu care avea conştiinţa datoriei, ci pentru că toată povestea nu prezenta pentru el niciun interes. A acceptat să fie adunată tradiţionala selecţie de fete eligibile la Kremlin; a acceptat ca mama lui să le trieze şi să le aleagă pe cele care-i plăceau mai mult. Odată ce au fost îndeplinite toate acestea, s-a uitat la aleasă, nu a avut nimic de obiectat şi, în felul acesta, a ratificat alegerea mamei sale. Aşa că, fără probleme, Petru a achiziţionat o soţie şi Rusia o nouă ţarină.

Numele ei era Eudoksia Lopuhina. Avea douăzeci şi trei de ani, era mai mare decât Petru - şi se spunea că era drăguţă, deşi nu s-a păstrat niciun portret al Eudoksiei de la vârsta aceea. Era timidă şi plină de respect, ceea ce o şi recomandase noii ei mame-soacre. Avea o origine bună, provenind dintr-o familie moscovită veche şi conservatoare, cu rădăcini datând din secolul al XV-lea, şi care era înrudită prin căsătorii cu Goliţînii, Kurakinii şi Romodanovskii. Era o ortodoxă pioasă, aproape deloc educată, speriată de orice lucru străin, şi credea că, pentru a-şi mulţumi soţul, trebuia doar să devină principalul lui sclav. Rozalie, plină de speranţă şi fără nicio şansă, ea a stat alături de tânărul şi înaltul său mire şi a devenit soţia lui în 27 ianuarie 1689.

Chiar pentru o epocă în care toate căsătoriile erau aranjate, perechea a fost un dezastru. Petru, deşi fizic era pregătit să devină tată, încă deborda de entuziasm la noile lui descoperiri, încă îi păsa mai mult de cum funcţionează lucrurile, decât de cum se comportă oamenii. Nu te poţi aştepta de la foarte mulţi tineri de şaptesprezece ani, din orice epocă, să-şi abandoneze toate preocupările şi să se aşeze domesticiţi la casa lor. Şi, cu siguranţă, Eudoksia era prost echipată ca să reuşească un asemenea miracol cu Petru. Simplă, convenţională, doar ceva mai mult decât un copil ruşinos, copleşită de importanţa rangului pe care îl avea soţul ei, dornică să-i fie pe plac, dar fără să ştie cum s-o facă, ea ar fi putut să fie un model de ţarină pentru ţarii moscoviţi convenţionali. Era dispusă să ofere tot ce

putea, numai că scânteia de geniu, sălbatică şi impetuoasă, a soţului ei o bulversa, iar lumea lui masculină, băieţoasă, o speria. Ea era pregătită să asiste la mari ceremonii oficiale, nu la construcţia de bărci. Aversiunea ei faţă de străini a crescut. Fusese învăţată că sunt diabolici; acum îi răpeau soţul de lângă ea. Nu putea să stea de vorbă cu Petru, nu ştia nimic despre tâmplărie şi gresare. De la bun început, pe el îl plictiseau conversaţiile cu ea; curând a început să-l plictisească şi să facă dragoste cu ea, iar în scurt timp de-abia mai suporta s-o vadă lângă el. Cu toate acestea, erau căsătoriţi şi dormeau împreună, şi, în doi ani, s- au născut doi fii. Cel mare era ţareviciul Aleksei, a cărui viaţă tragică avea să fie supliciul lui Petru. Al doilea, un nou-născut numit Aleksandr, a murit la şapte luni. Atunci când s-a întâmplat, la numai trei ani de la căsătorie, Petru era atât de înstrăinat de soţia lui şi atât de insensibil, încât nu s-a deranjat să participe la funeraliile copilului. Până şi luna de miere a fost scurtă. La începutul primăverii, la doar câteva săptămâni de la căsătorie, Petru nu mai avea astâmpăr, văzând că începe să crape gheaţa pe Iauza, la Preobrajeskoe. Ştiind că în curând se va topi gheaţa şi pe lacul Pleşceevo, el se chinuia să scape de soţie, de mama lui şi de responsabilităţi. La începutul lui aprilie 1689, el a scăpat şi s-a grăbit spre lac, nerăbdător să vadă cum au progresat Brandt şi Kort. A găsit lacul cu gheaţa crăpată, majoritatea bărcilor gata de lansare la apă, având nevoie doar de câţiva colaci de frânghie bună pentru grearea pânzelor. în aceeaşi zi, el i-a scris exuberant mamei sale, cerând să-i trimită frânghie, sugerându-i cu

viclenie că, cu cât mai repede va ajunge frânghia, cu atât mai repede se va întoarce la ea:

52 Către măicuţa mea iubită, Doamna Ţarină şi Mare Ducesă Natalia Kirilovna,

Fecioraşul dumitale, Petruşka, acum aici, la lucru, îţi cere binecuvântarea şi se roagă pentru sănătatea dumitale. Noi, prin rugăciunile tale, suntem bine. Astăzi lacul nu mai are gheaţă pe el, şi toate bărcile, în afară de cea mare, sunt terminate, mai aşteaptă doar frânghiile. De aceea, implor bunătatea ta, ca aceste frânghii, de 700 de stânjeni marini [în jur de 1280 de metri], să fie trimise de la Oficiul de Artilerie fără întârziere, pentru că munca e ţinută în loc de lipsa lor, şi şederea noastră aici, prelungită. Cerându-ţi binecuvântarea.—

Natalia a înţeles şi s-a supărat. Ea i-a răspuns, nu trimiţându-i frânghiile, ci poruncindu-i lui Petru să se întoarcă imediat la Moscova, ca să participe la o slujbă memorială pentru ţarul Fiodor; absenţa lui ar fi fost considerată o şocantă lipsă de respect pentru memoria fratelui. Nefericit la gândul că trebuie să-şi părăsească din nou bărcile, Petru a mai încercat o dată să reziste poruncii mamei sale. Următoarea lui scrisoare era un amestec de voioşie forţată şi eschivare curtenitoare:

Mamei mele preaiubite, Doamna Ţarină Natalia Kirilovna,

Fiul tău nevrednic, Petruşka, doreşte mult să afle despre sănătatea dumitale. în legătură cu porunca dumitale de a mă întoarce la Moscova, eu sunt gata, numai că aici e mult de lucru, şi omul pe care l-ai trimis a văzut aceasta cu ochii lui, şi îţi va explica mai clar. Noi, prin rugăciunile tale, suntem perfect sănătoşi. Despre venirea mea, i-am scris lui Lev Kirilovici [unchiul lui Petru şi fratele ţarinei] şi el îţi va raporta. De aceea, mă supun umil voinţei tale. Amin!—

Dar Natalia era de neclintit: să vină Petru. El a sosit la Moscova cu doar o zi înainte de serviciul memorial şi a trecut o lună până când a putut să scape din nou; de data aceasta, când s-a întors la lacul Pleşceevo, a descoperit că bătrânul Kort murise. Lucrând alături de Brandt şi ceilalţi constructori, Petru a ajutat la finalizarea bărcilor. Curând după aceea, el i-a scris din nou mamei sale, folosindu-l drept curier pe boierul Tihon Streşnev, pe care Natalia îl trimisese la Pereslavl, ca să vadă ce se întâmplă acolo. „Hei!", o saluta Petru pe mama lui:

Vreau să întreb despre sănătatea domniei tale şi să-ţi cer binecuvântarea. Noi suntem bine. Cât despre bărci, ele stau foarte bine, lucru despre care îţi va spune însuşi Tihon Streşnev. Al tău nevrednic, Petrus—

Semnătura „Petrus" este semnificativă. Restul scrisorii era în rusa nesigură a lui Petru, dar numele şi-l scrisese în latină, folosind grafia occidentală nefamiliară, dar pentru el atrăgătoare prin exotism. în plus, pe lângă latină, Petru învăţa olandeză de la tovarăşii lui de muncă.

în aceste luni de primăvară la Pereslavl, imediat după căsătoria lui, Petru a scris cinci scrisori mamei, dar niciuna soţiei sale. Nici măcar nu a adus vorba de ea în scrisorile către Natalia. Aceste scăpări din vedere au fost acceptate cu uşurinţă de Natalia. în cadrul micii curţi de la Preobrajenskoe, unde locuiau şi soţia, şi soacra, deja apăruseră tensiuni. Natalia, care o alesese pe fată

pentru Petru, i-a descoperit repede limitele, dispreţuind-o şi acceptând evaluarea negativă a lui Petru. Eudoksia, instalată în acel loc neprietenos, spera totuşi că Petru va veni acasă şi va aduce armonie, şi i-a scris, implorându-l să-şi amintească de ea, cerşindu-i un semn de dragoste şi tandreţe:

Îl salut pe stăpânul meu, ţarul Petru Alekseevici.— Să fii ocrotit, lumina mea, pentru mulţi ani. Noi îţi cerem îndurare. Vino acasă la noi, o, Doamne, fără întârziere. Eu, datorită bunătăţii mamei tale, sunt bine şi sănătoasă. Soţioara ta, Dunka, se pleacă în faţa ta.

Apoi, din nou, lui Petru i s-a poruncit să se întoarcă la Moscova pentru o ceremonie publică. Din nou şi-a abandonat cu greu bărcile, dar, de data aceasta, când a apărut în capitală, mama lui a insistat să rămână acolo. Era gata să izbucnească o criză: membrii partidului aristocratic de boieri care se adunaseră în jurul lui Petru şi al mamei sale erau pregătiţi să atace guvernarea regentei Sofia. După şapte ani de guvernare competentă inatacabilă, administraţia Sofiei începuse să clacheze. Avuseseră loc două campanii militare dezastruoase. Acum, regenta, mânată de pasiunea ei pentru Vasili Goliţîn, comandantul armatelor învinse, încerca să-i convingă pe moscoviţi să-l trateze pe iubitul ei ca pe un erou cuceritor. Era prea greu de înghiţit una ca asta, aşa că susţinătorii lui Petru erau convinşi că sfârşitul e aproape. Dar aveau nevoie ca simbolul cauzei lor să fie prezent. îmbrăcat maiestuos, el putea să preia cu uşurinţă omnipotenţa funcţiei de ţar. îmbrăcat în pantaloni de lucru, stând pe un buştean într-un şantier naval aflat la două zile distanţă de Moscova, el rămânea

băiatul pe care îl ştia Sofia: un flăcău ciudat, ale cărui gusturi exotice le privea cu o doză de indulgenţă amuzată şi satisfacţie.

55

- Măsura vitalităţii şi a dezvoltării lui Petru este că, deşi avea doar unsprezece ani, suedezii credeau că are şaisprezece. (N. a.)

[22] M.M. Bogoslovski, voi. I, pp. 53-55.

[B] Eugene Schuyler, voi. I, p. 106.

- ibidem.

^ ibidem, voi. I, p. 103.

[11] N.G. Ustrialov, voi. II, p. 399.

- Eugene Schuyler, voi. I, p. 112.

- Adevărata origine a acestei bărci faimoase, pe care Petru o numise „bunicul flotei ruseşti", este necunoscută. Petru a crezut că este englezească; o legendă spune că, la origine, fusese trimisă ca dar lui Ivan cel Groaznic de către regina Elisabeta I. Alţii cred că a fost construită în Rusia de tâmplari olandezi în timpul domniei ţarului Aleksei. Mai important este că era un mic vas cu pânze de model occidental. Fiind conştient de semnificaţia bărcii în viaţa lui personală, Petru a fost hotărât să o păstreze. în 1701, ea a fost dusă la Kremlin şi păstrată într-o clădire aflată alături de Clopotniţa lui Ivan. în 1722, când îndelungatul război cu Suedia se terminase, în sfârşit, Petru a poruncit ca barca să fie adusă de la Moscova la Sankt- Petersburg. Cântărind o tonă şi jumătate, aceasta urma să fie transportată o parte din drum trasă peste buşteni, şi indicaţiile lui Petru pentru îngrijirea ei au fost foarte precise: „Aduceţi barca la Schlusselburg. Aveţi grijă să nu o distrugeţi. De aceea, mergeţi numai ziua. Noaptea vă opriţi. Când drumul e prost, să fiţi cu mai mare atenţie." (Muzeul de Marină, Leningrad.) în 30 mai 1723, la aniversarea a cincizeci şi unu de ani a lui Petru, barca onorată a navigat pe Neva şi apoi în larg, în

Golful Finlandei, ca să se întâlnească acolo cu „nepoţii" ei, războinicii flotei baltice ruseşti. în luna august a aceluiaşi an, barca a fost aşezată într-o clădire specială înăuntrul fortăreţei Petru şi Pavel, unde a rămas mai bine de două secole. Astăzi, corabia lui Petru este cel mai de preţ exponat al Muzeului Naval al Rusiei, în fosta clădire a Bursei de Mărfuri, aproape de Insula Vasilevski din Sankt Petersburg. (N. a.)

- Eugene Schuyler, voi. I, p. 113.

[a] P&B, voi I, nr. 6.

- ibidem, voi. I, nr. 7.

- ibidem, voi. I, nr. 9.

[M] Muzeu, Pereslavl-Zaleski.

REGENŢA SOFIEI

Sofia avea douăzeci şi trei de ani când devenise regentă, şi doar trezeci şi doi când titlul şi funcţia i-au fost răpite. Un portret o înfăţişează ca pe o fată cu ochi căprui, cu o faţă rotundă, obraji roz, păr blond-cenuşiu, bărbie lungă şi buze arcuite. Este plinuţă, dar nu neatrăgătoare. Pe cap poartă o coroană micuţă, cu o cruce într-un glob; pe umeri are o mantie roşie, decorată cu blană. Trăsăturile zugrăvite în acest portret nu au fost niciodată contestate; portretul este folosit în mod obişnuit de către istorici, occidentali sau sovietici pentru a o descrie pe Sofia. Cu toate acestea, imaginea este inadecvată. Este un portret al oricărei tinere plăcute şi relativ drăguţe; nu reflectă nimic din energia de temut şi hotărârea care au reuşit s-o facă pe Sofia să coordoneze morişca revoltei streliţilor şi apoi să conducă Rusia timp de şapte ani.

O cu totul altă prezentare, profund grotescă, a fost făcută de un agent diplomatic francez, pe nume De Neuville, care fusese trimis la Moscova de marchizul de Bothune, ambasadorul francez din Polonia, în 1689. într-una dintre cele mai neelegante descrieri ale unei doamne făcute vreodată de un bărbat - mai ales de un francez - el a scris despre Sofia:

Mintea şi abilităţile ei nu au nicio legătură cu diformitatea corpului, pentru că este imens de grasă, cu un cap mare cât un oboroc, cu păr pe

faţă şi bube pe picioare, având cel puţin patruzeci de ani. Dar, pe cât îi este statura de lăbărţată, scundă şi grosolană, pe atât îi este mintea de şireată, subtilă, lipsită de prejudecăţi şi plină de politeţe. Şi, deşi nu l-a citit pe Machiavelli, şi nici nu a auzit vreodată de el, toate cugetările lui îi vin firesc.—

Dacă Sofia ar fi fost într-adevăr atât de hidoasă, cu siguranţă că ar fi spus-o şi alţii. Iar De Neuville era în Moscova spre sfârşitul regenţei Sofiei, când politica ei era să alieze Rusia cu inamicul Franţei, Austria, într-un război împotriva prietenului secret al Franţei, Imperiul Otoman. El era în eroare în privinţa vârstei Sofiei, adăugându-i încă opt ani; dar poate acest lucru făcea parte tot din batjocură. Cu siguranţă, cel puţin un lucru din catalogul lui oribil era inventat, pentru că De Neuville nu avea cum să vadă vreodată picioarele Sofiei. Cu toate acestea, indiferent de motivele sale, relatarea francezului a avut un efect. Descrierea lui a continuat s-o afecteze pe Sofia, pentru tot restul timpului cât avea să se mai scrie istorie despre ea.

Când devenise regentă, în 1682, Sofia îi instalase rapid în funcţii pe propriii ei locotenenţi. Unchiul ei, Ivan Miloslavski, a rămas consilierul principal până la moartea lui. Fiodor Şaklovitîi, noul comandant al streliţilor, care câştigase respectul soldaţilor şi reinstalase disciplina strictă în regimentele din Moscova, era un alt susţinător. Era un bărbat din Ucraina, de obârşie ţărănească şi semianalfabet, dar devotat Sofiei şi gata să supravegheze ducerea la îndeplinire a oricărei porunci pe care ar fi dat-o aceasta. Pe durata regenţei, el a ajuns şi mai apropiat de Sofia, fiind promovat, în

final, ca secretar al consiliului de boieri, ai cărui membri îl urau cu înverşunare din cauza originii lui umile. Ca să echilibreze lipsurile lui Şaklovitîi, Sofia se consulta şi cu un tânăr călugăr educat, Silvestr Medvedev, pe care îl cunoştea încă de când era doar o fată în terem. Discipol zelos al tutorelui Sofiei, Simeon Poloţki, Medvedev era considerat cel mai învăţat teolog din Rusia. Miloslavski, Şaklovitîi şi Medvedev erau importanţi, dar cea mai importantă figură a regenţei Sofiei - consilierul ei, ministrul ei principal, puternicul ei braţ drept, alinătorul ei şi, în final, iubitul ei - era cneazul Vasili Vasilievici Goliţîn. Vlăstarul uneia dintre cele mai vechi şi aristocratice case din Rusia, Goliţîn era chiar mai occidental şi revoluţionar, în gusturi şi concepţii, decât Artimon Matveev. Un om de stat cu experienţă şi un soldat, un citadin iubitor de artă şi un vizionar politic cosmopolit, Goliţîn a fost, probabil, cel mai civilizat bărbat pe care îl crease vreodată Rusia. Născut în 1643, el a fost instruit mult deasupra modelului de educaţie din nobilimea rusă. în copilărie, a studiat teologia, istoria şi a învăţat să vorbească şi să scrie în latină, greacă şi polonă.

în Moscova, Goliţîn locuia ca un mare senior, după model occidental, în palatul lui de piatră, cu acoperişul din foi grele de aramă. Vizitatorii, care se aşteptau la obişnuitele pentru Moscovia decoraţiuni primitive, erau uluiţi de splendorile lui: tavane sculptate, statui de marmură, cristaluri, pietre preţioase şi tăvi de argint, sticlă pictată, instrumente muzicale, dispozitive matematice şi astronomice, scaune aurii şi mese de

abanos încrustate cu fildeş. Pe pereţi erau tapiserii de goblen, oglinzi înalte veneţiene, hărţi germane în rame aurii. Casa lui se lăuda cu o bibliotecă de cărţi în latină, polonă şi germană, şi cu o galerie de portrete ale tuturor ţarilor Rusiei şi ale unor monarhi care domneau în Europa Occidentală.

Goliţîn găsea compania străinilor foarte stimulativă. El era un vizitator obişnuit în Slobozia Germană, luând masa acolo regulat cu generalul Patrick Gordon, militarul scoţian care i-a fost consilier şi colaborator în eforturile lui de a reforma armata. Casa lui Goliţîn din Moscova a devenit locul de întâlnire al călătorilor străini, al diplomaţilor şi comercianţilor. Până şi iezuiţii, pe care majoritatea ruşilor îi evitau cu stricteţe, erau bineveniţi. Un călător francez a fost uimit de maniera delicată în care Goliţîn, în loc să insiste să-l convingă să bea paharul cu vodcă servit tradiţional la sosire de toate gazdele moscovite şi care, de obicei, era neplăcut pentru străini, l-a sfătuit amabil să nu-l ia. în timpul conversaţiilor plăcute de după cină, se abordau subiecte variate, de la calităţile noilor arme de foc şi proiectile, până la politica europeană. Goliţîn era un admirator pasionat al lui Ludovic al XlV-lea; el susţinea că fiul său poartă mereu un portret în miniatură al Regelui Soare. I-a dezvăluit speranţele şi visurile lui agentului francez în Moscova, De Neuville. El i-a vorbit despre viitoarele reforme din armată, comerţul prin Siberia, stabilirea unor relaţii permanente cu Vestul, trimiterea tinerilor ruşi la studii în oraşele occidentale, stabilizarea monetară, proclamarea libertăţii de credinţă şi chiar

emanciparea şerbilor. Pe măsură ce Goliţîn vorbea, viziunea lui se extindea: visa la „popularea deserturilor, la îmbogăţirea cerşetorilor, la transformarea sălbaticilor în oameni civilizaţi, a laşilor în eroi şi a colibelor de păstori în palate de piatră"^.

Sofia îl întâlnise pe acest bărbat când avea douăzeci şi patru de ani şi se afla în plină revoltă împotriva teremului. Goliţîn avea treizeci şi nouă de ani, ochi albaştri, purta o mustaţă mică şi o barbă Van Dyke, pieptănată şi îngrijită, iar peste umeri, o elegantă mantie garnisită cu blană. într-un grup de boieri moscoviţi convenţionali, cu caftane grele şi bărbi stufoase, el părea un conte fascinant abia sosit din Anglia. Cu inteligenţa, dorinţa de a învăţa şi ambiţia ei, era firesc ca Sofia să vadă în Goliţîn întruparea unui ideal, iar atracţia a fost inevitabilă.

Goliţîn avea o soţie şi copii mari, dar asta nu avea importanţă. Independentă şi pasională, abandonându-se vieţii cu totul, Sofia lăsase deoparte precauţiile în drumul ei către putere. La fel a făcut şi pentru iubire. Mai mult, în felul acesta le-ar putea combina pe amândouă. Ar fi împărţit cu Goliţîn puterea şi iubirea, şi ar fi condus împreună: el, cu viziunea lui, ar fi propus idei şi politici; ea, cu autoritatea ei, le-ar fi pus în practică. Când a fost proclamată regentă, ea l-a numit pe Goliţîn şeful Biroului de Afaceri Externe. Doi ani mai

târziu, i-a conferit acestuia o distincţie rară de Păstrător al Marelui Sigiliu; de fapt, prim-ministru.

La începutul perioadei de regenţă, rolul Sofiei era dificil. în particular, ea conducea statul, dar în public se ascundea, pe ea şi activităţile ei, în spatele figurilor ceremoniale ale celor doi băieţi-ţari şi ale birourilor administrative ale lui Goliţîn. Oamenii o vedeau rareori. Numele ei apărea în documentele publice doar în calitate de „cea mai ortodoxă Prinţesă, sora Majestăţilor lor". Când totuşi apărea în public, o făcea separat de fraţii ei, într-o manieră care o arăta cel puţin egală cu aceştia. Un exemplu a fost ceremonia de despărţire de ambasadorii suedezi, veniţi să ia de la Moscova o reconfirmare a tratatului de pace dintre Rusia şi Suedia. Dimineaţa, ambasadorii au fost convocaţi să asiste la ceremonia oficială în cadrul căreia cei doi băieţi-ţar jurau pe Sfânta Scriptură să păstreze termenii tratatului. Ambasadorii au sosit în trăsuri regale spre a fi întâmpinaţi de cneazul Goliţîn, care i-a escortat printre rândurile de uniforme roşii ale streliţilor, trecând prin Pridvorul Frumos până în sala de banchete, unde Petru şi Ivan erau aşezaţi pe tronul lor dublu. Pe băncile aliniate de-a lungul pereţilor stăteau boieri şi oficiali ai statului. Ţarii şi ambasadorii au schimbat saluturi ceremoniale, şi amândouă părţile şi-au luat angajamentul să menţină pacea. Apoi, Petru şi Ivan s-au ridicat, şi-au scos coroana de pe cap şi au păşit spre o masă pe care se afla Sfânta Scriptură şi un document care conţinea textul tratatului. Acolo, invocându-l pe Dumnezeu ca martor, au promis că Rusia nu va încălca

niciodată tratatul şi nu va ataca Suedia. Ţarii au sărutat Sfânta Scriptură, şi Goliţîn a înmânat tratatul ambasadorilor.

Ceremonia oficială se încheiase. Adevărata audienţă de rămas-bun a avut loc mai târziu, în aceeaşi zi. Din nou, ambasadorii au fost conduşi printre rândurile de streliţi înarmaţi cu halebarde strălucitoare. La intrarea în Sala de Aur, doi şambelani au anunţat că Marea Doamnă, Nobila Ţarevnă, Marea Ducesă Sofia Alekseevna, înălţimea Sa Imperială a Rusiei Mari, Rusiei Albe şi Rusiei Mici, este pregătită să-i primească. Ambasadorii s-au înclinat şi au intrat în sală. Sofia stătea pe Tronul de Diamant, oferit tatălui ei de şahul Persiei. Ea purta o rochie de argint brodată cu aur, tivită cu samur şi acoperită cu o pelerină de dantelă. Suita ei - soţiile de boier şi două pitice - stăteau alături de ea. în faţa tronului, stăteau în picioare Vasili Goliţîn şi Ivan Miloslavski. Când ambasadorii au salutat-o, ea le-a făcut semn cu mâna să se apropie şi le-a vorbit câteva minute. Ei i-au sărutat mâna, ea i-a concediat şi, ulterior, cu gestul unui autocrat rus, le-a trimis mâncare de la masa ei.

Sub regenţa Sofiei, Goliţîn se mândrea că administrează „un regat fundamentat pe dreptate şi consens unanim". Oamenii din Moscova păreau fericiţi; de sărbători, mulţimile de oameni se plimbau prin grădinile publice şi pe malurile râului. în rândul nobilimii,

se resimţea o puternică influenţă poloneză; erau la mare căutare mănuşile poloneze, căciulile de blană şi săpunul. Ruşii erau preocupaţi de urmărirea genealogiilor şi de crearea de blazoane. Sofia însăşi îşi continua viaţa intelectuală, scriind versuri în rusă şi chiar piese de teatru, unele fiind puse în scenă la Kremlin.

Aspectul şi manierele Moscovei au început să se schimbe. Goliţîn era interesat de arhitectură, şi numărul mare de incendii devastatoare lăsaseră în urmă suprafeţe întinse, unde el putea să-şi exercite influenţa. în toamna lui 1688, Trezoreria a fost incapabilă, temporar, să plătească salariile ofiţerilor străini, deoarece fiecare rublă fusese avansată ca împrumuturi pentru ajutorarea cetăţenilor la reconstruirea caselor distruse de flăcări. Pentru combaterea focului, s-a ordonat, printr-un decret, ca acoperişurile de lemn să fie acoperite cu pământ, pentru a reduce suprafaţa inflamabilă. Goliţîn i-a îndemnat pe moscoviţi să construiască folosind piatra, iar în timpul administraţiei sale toate clădirile publice şi un pod peste râul Moscova au fost făcute din piatră.

Dar mănuşile teatrale poloneze şi chiar noile clădiri din piatră nu însemnau o reformă reală a societăţii ruseşti. Pe măsură ce anii treceau, regimul a trebuit să se mulţumească doar cu păstrarea ordinii în interior, iar visele măreţe ale lui Goliţîn au rămas nerealizate. Armata părea să progreseze sub comanda ofiţerilor

străini, dar avea să eşueze lamentabil când a fost supusă la testul războiului. Colonizarea îndepărtatelor provincii siberiene a fost stopată, pentru că toate resursele militare ale statului au fost aruncate în război împotriva tătarilor. Comerţul rusesc a rămas în mâinile străinilor, şi despre ameliorarea situaţiei mulţimilor de şerbi nu s-a discutat în afara elegantului salon al lui Goliţîn. „Populare a deserturilor, îmbogăţirea cerşetorilor, transformarea sălbaticilor în oameni civilizaţi, a laşilor în eroi" rămăsese doar o fantezie.

Singura mare realizare a regenţei a fost în domeniul politicii externe. De la început, Sofia şi Goliţîn au rezolvat problemele cu ajutorul unei politici de pace cu toţi vecinii Rusiei. Mari părţi ale fostelor teritorii ruseşti erau încă în mâini străine: suedezii deţineau coasta sudică a Golfului Finlandei, polonezii ocupau Rusia Albă şi Lituania. Dar Sofia şi Goliţîn au decis să nu conteste aceste cuceriri. Aşa că, imediat ce guvernul ei se instalase ferm, Sofia a trimis ambasade la Stockholm, Varşovia, Copenhaga şi Viena, care să declare dorinţa Rusiei de a accepta acel statu-quo, confirmând toate tratatele existente.

La Stockholm, regele Carol al Xl-lea a fost încântat să audă că ţarii Ivan şi Petru nu vor face nicio tentativă de a recupera provinciile baltice ruseşti, predate Suediei în 1661 de ţarul Aleksei prin tratatul de la Kardis. La Varşovia, ambasada Sofiei s-a confruntat cu o situaţie

mai complicată. Polonezii şi ruşii erau inamici tradiţionali. S-au războit timp de două secole, în general Polonia având superioritatea. Armatele poloneze pătrunseseră mult în interiorul Rusiei, trupele poloneze ocupaseră Kremlinul, chiar şi un ţar polonez fusese aşezat pe tronul rusesc. Cel mai recent război se terminase, după doisprezece ani, cu un pact semnat în 1667. în urma înţelegerii, ţarul Aleksei a fixat frontiera rusească de vest la Smolensk, şi a câştigat toată Ucraina la est de Nipru. I s-a permis, de asemenea, să păstreze străvechiul oraş al Kievului, dar numai pentru doi ani; la sfârşitul celor doi ani, el trebuia înapoiat Poloniei. Era o promisiune imposibil de păstrat. Anii au trecut, pactul a fost menţinut, dar Aleksei, şi, după el, fiul său, Fiodor, au fost incapabili să renunţe la Kiev. Kievul însemna prea mult: era unul dintre cele mai vechi oraşe ruseşti, era capitala Ucrainei, era ortodox. Ca să-l predea înapoi Poloniei catolice era greu, dureros şi, în final, de neconceput. De aceea, în timpul negocierilor, Moscova punea piedici, se certa şi amâna, în timp ce polonezii refuzau cu încăpăţânare să renunţe la pretenţii. în felul acesta stăteau lucrurile când a sosit propunerea de pace a Sofiei.

între timp, însă, Polonia se confrunta cu o altă criză. Polonia şi Austria erau în război cu Imperiul Otoman. în 1683, un an după urcarea la tron a lui Petru, talazul otoman a atins punctul culminant în Europa, când armatele turceşti au asediat Viena. Regele Poloniei, Ian Sobieski, a fost cel care a condus spre victorie armatele creştine sub zidurile cetăţii. Turcii s-au retras în jos pe

Dunăre, dar războiul a continuat şi amândouă statele, Polonia şi Austria, sperau în ajutorul Rusiei, în 1685, polonezii au suferit o înfrângere severă cu turcii, şi în primăvara următoare, o ambasadă splendidă, formată din o mie de oameni şi o mie cinci sute de cai, a sosit la Moscova să obţină o alianţă ruso-poloneză. Goliţîn i-a primit regeşte; ei au fost escortaţi pe străzi de detaşamente speciale de streliţi şi sărbătoriţi de cea mai înaltă nobilime. După negocieri prelungite, amândouă părţile şi-au atins obiectivele. Amândouă, de asemenea, au plătit scump.

Polonia a cedat oficial Kievul Rusiei, renunţând pentru totdeauna la pretenţii asupra marelui oraş. Pentru Rusia, pentru Sofia, pentru Goliţîn, acesta a fost cel mai mare triumf al regenţei ţarevnei. Negociatorii ruşi, conduşi de Goliţîn, au fost răsplătiţi din belşug cu laude, daruri, şerbi şi proprietăţi; cei doi ţari le-au oferit cu mâna lor pocaluri din care să bea. La Varşovia, regele Ian Sobieski a fost dezolat că a pierdut Kievul; când a semnat tratatul, avea lacrimi în ochi. Nu e mai puţin adevărat că Rusia a plătit pentru triumful ei: Sofia a acceptat să declare război Imperiului Otoman şi a lansat un atac asupra statului vasal al sultanului, Hanatul Crimeii. Pentru prima oară în istoria Rusiei, Moscova făcea parte dintr-o coaliţie de puteri europene împotriva unui duşman comun.[17]

Războiul cu turcii a însemnat o schimbare abruptă în politica externă rusească. Până în acel moment nu existaseră niciodată ostilităţi între sultan şi ţar. Relaţiile dintre Moscova şi Constantinopol erau atât de prietenoase, încât ambasadorii ruşi la Sublima Poartă (clădirea palatului în care şeful miniştrilor sultanului, Marele Vizir, îşi avea birourile) fuseseră trataţi întotdeauna cu mai mare respect decât ambasadorii altor puteri. Şi Imperiul Otoman era încă o forţă activă a lumii. Marele Vizir, Kara Mustafa, fusese învins la Viena, iar ienicerii se retrăseseră în jos pe Dunăre, dar imperiul sultanului era atât de vast, şi armata lui aşa de numeroasă, încât Sofia nu avea curaj să-l provoace. înainte ca ea şi Goliţîn să accepte să semneze tratatul, ei l-au convocat pe generalul Gordon de mai multe ori ca să-i ceară părerea despre starea armatei şi despre dimensiunea riscului militar. Solemn, experimentatul militar scoţian a declarat că el crede că e momentul favorabil pentru război. Sofiei şi lui Goliţîn nu li se cerea să îi atace pe turci, ci pe vasalii lor, pe tătarii din Crimeea. Teama ruşilor de aceşti descendenţi musulmani ai mongolilor era puternic înrădăcinată. An după an, călăreţii tătari plecau spre nord din fortăreţele lor crimeene, peste păşunile stepei ucrainiene, şi, în mici bande sau cu mari oştiri, năvăleau asupra aşezărilor de cazaci sau ruşi, făcând ravagii şi prădând. în 1662, tătarii au cucerit oraşul Putivl şi i-au luat ca sclavi pe toţi cei 22000 de locuitori. La sfârşitul secolului al XVII-lea, sclavii ruşi umpleau pieţele de sclavi otomane. Bărbaţii ruşi erau văzuţi trăgând la galere în orice port din estul Mediteranei; băieţii ruşi constituiau un cadou de bun-venit de la hanul Crimeii pentru sultan. De fapt, sclavii

ruşi erau aşa de numeroşi în est, încât se punea întrebarea, în bătaie de joc, dacă mai rămăsese vreun locuitor în Rusia.

Părea că nu se poate pune capăt acestor devastatoare raiduri tătare. Graniţa era prea întinsă, apărarea rusească prea slabă; obiectivele tătarilor nu puteau fi aflate din timp, iar mobilitatea lor nu putea fi egalată. Ţarul a fost nevoit să plătească anual o sumă hanului, taxă de protecţie pe care hanul o numea „tribut", şi pe care ruşii preferau s-o considere dar. Dar acest lucru nu a oprit raidurile.

Deşi Moscova era departe, şi în capitală raidurile erau considerate mai degrabă hărţuiri decât agresiuni, acestea erau totuşi un afront la onoarea naţională. Respectând termenii tratatului cu Polonia, Moscova ar fi încercat să elimine raidurile tătarilor chiar de la sursă. Dar, în ciuda optimismului lui Gordon, campania nu avea să fie uşoară. Bahcisarai, capitala din munţi a hanului din Crimeea, se afla la 1600 de kilometri de Moscova. Ca să ajungă acolo, armata trebuia să mărşăluiască peste nemărginita stepă ucraineană, să forţeze istmul Perekop la intrarea în Crimeea şi apoi să avanseze peste teritoriul pustiu din nordul Crimeii. Mulţi dintre boierii care ar fi urmat să servească în armată ca ofiţeri nu erau deloc încântaţi de această perspectivă. Unii erau suspicioşi în privinţa tratatului cu Polonia, preferând, dacă ar fi fost război, mai degrabă să lupte împotriva

polonezilor, decât să-i sprijine. Alţii se temeau de marşul lung şi riscant. Iar alţii s-au opus campaniei pur şi simplu pentru că era propusă de Goliţîn. Cneazul Boris Dolgoruki şi cneazul Iuri Şcerbatov au ameninţat că se vor prezenta, ei şi subordonaţii lor, îmbrăcaţi în negru, în semn de protest împotriva tratatului, a campaniei, şi a lui Goliţîn însuşi.

Cu toate acestea, de-a lungul toamnei şi al iernii Rusia a mobilizat armata. Recruţii au fost strânşi, taxele speciale colectate, mii de cai, boi şi căruţe au fost rechiziţionate, şi la începutul primăverii a fost ales un comandant. Spre stupoarea lui, generalisimul expediţiei nu a fost altul decât Vasili Goliţîn. Goliţîn avea ceva experienţă militară, dar el se considera mai degrabă om de stat decât comandant militar. El ar fi preferat să rămână la Moscova, să deţină controlul asupra guvernului şi să-şi supravegheze adversarii. Numai că ofiţerii au susţinut cu tărie că cel care îşi luase angajamentul de a ataca tătarii trebuia să fie chemat să conducă şi expediţia. Goliţîn era încolţit; nu avea altceva de făcut decât să accepte.

în mai 1687, o armată rusă de 100000 de oameni a început marşul spre sud, pe drumul către Orei şi Poltava. Goliţîn înainta cu prudenţă, temându-se că rapida cavalerie tătară ar putea să-i încercuiască coloanele şi să-l atace pe la spate. în 13 iunie, el îşi aşezase tabăra pe cursul de jos al Niprului, la 240 de kilometri deasupra

Perekopului, şi încă nu era niciun semn de opoziţie tătară, nici măcar vreo urmă de iscoadă a hanului. Oamenii lui Goliţîn au văzut, în schimb, ceva mult mai rău: fum la orizont. Tătarii incendiaseră stepa, ca să distrugă hrana pentru caii şi boii ruşilor. Pe măsură ce linia focului avansa prin iarba înaltă, ea lăsa în urmă o întindere de mirişte neagră şi fumegândă. Uneori, flăcările ajungeau foarte aproape chiar de armată, învăluind în fum oamenii şi animalele, şi ameninţând să cuprindă caravana greoaie a bagajelor. Afectată în felul acesta, armata rusă s-a mai târât până la un punct aflat la 96 de kilometri deasupra Perekopului, de unde Goliţîn a decis să nu meargă mai departe. Armata a început să se retragă. Pe canicula şi în praful lunilor iulie şi august, fără să găsească mâncare şi furaje pentru animale, armata s-a împleticit până acasă. în rapoartele lui către Moscova, Goliţîn descrie, totuşi, campania ca pe un succes. Hanul, declara el, fusese atât de îngrozit de înaintarea trupelor moscovite, încât a fugit să se ascundă în nişte munţi îndepărtaţi din Crimeea.

Goliţîn s-a întors la Moscova în seara zilei de 14 septembrie, ca să fie omagiat ca un erou. A doua zi a fost primit să sărute mâna regentei şi a celor doi ţari. Sofia a lansat o proclamaţie, anunţând o victorie, şi l-a copleşit pe favoritul ei cu laude şi recompense. Alte proprietăţi şi bani i-au fost oferite, şi mici medalii cu portretul Sofiei, al lui Petru şi al lui Ivan au fost oferite ofiţerilor. De fapt, Goliţîn mărşăluise patru luni, pierduse 45000 de oameni şi se întorsese la Moscova fără măcar

să zărească, nicidecum să intre în luptă cu armata tătară.

Nu a durat mult până când adevăratele fapte au fost cunoscute şi în capitalele aliaţilor ruşilor. Reacţia era de dezgust şi furie. în acel an, 1687, s-a întâmplat ca polonezii să nu obţină prea mari succese, dar austriecii şi veneţienii fuseseră mai norocoşi, reuşind să disloce turcii din oraşe importante şi fortăreţe din Ungaria şi de pe Marea Egee. Anul următor, 1688, Rusia nu a mai organizat nicio campanie împotriva duşmanului comun, şi situaţia s-a înrăutăţit pentru aliaţi. Puternice armate turceşti şi-au concentrat atacul împotriva Poloniei, în timp ce, în Germania, Ludovic al XlV-lea al Franţei atacase pe la spate Imperiul Habsburgic. în faţa acestor noi ameninţări, atât regele Ian Sobieski, cât şi împăratul Leopold se gândeau serios să încheie pace cu turcii, în cele din urmă, ei s-au pus de acord să continue războiul doar dacă Rusia se va ţine de cuvânt şi va lansa un nou atac asupra Crimeii.

Sofia şi Goliţîn ar fi fost bucuroşi să renunţe pe loc la război, dacă ar fi putut să păstreze Kievul. Ei n-ar fi putut face faţă retragerii aliaţilor Rusiei, care ar fi lăsat Moscova să înfrunte singură întreaga putere a Imperiului Otoman. Fără să vrea, ei totuşi se aflau faţă în faţă cu necesitatea de a organiza o altă expediţie în Crimeea. în primăvara anului 1688, hanul tătar le-a mai oferit un stimulent pentru acţiune. Lansând o campanie pe cont

propriu, el a făcut ravagii în Ucraina, ameninţând oraşele Poltava şi Kiev, şi avansând până aproape de Carpaţi. Când s-a retras spre Crimeea, în toamnă, 60000 de prizonieri se târau în urma călăreţilor lui.

Forţat să continue războiul, Goliţîn a anunţat a doua campanie împotriva Crimeii, declarând că va face pace doar atunci când toată coasta Mării Negre va fi cedată Rusiei, şi tătarii vor fi îndepărtaţi complet din Crimeea şi mutaţi pe malul opus al Mării Negre, în Anatolia turcească. Această declaraţie extravagantă până la limita absurdului era un indiciu pentru poziţia personală disperată a lui Goliţîn. Acum era esenţial pentru el să învingă tătarii, pentru a înăbuşi criticile domestice, venite de la adversarii lui politici şi personali din Moscova. înainte de a porni în campanie, el a fost atacat fără succes de un asasin; chiar în ajunul plecării, a găsit în faţa uşii un sicriu, cu un bileţel care îl avertiza că, dacă această a doua campanie nu va avea un succes mai mare decât prima, aceea va fi casa lui.

Noua campanie trebuia să fie lansată mai devreme decât prima: „înainte de a crăpa gheaţa". Adunarea trupelor a început în decembrie, şi, la începutul lui martie, Goliţîn a pornit spre sud cu 112000 de oameni şi 450 de tunuri. O lună mai târziu, el îi raporta Sofiei că avansarea îi fusese întârziată de zăpadă şi ger, apoi de râurile umflate, podurile rupte şi noroiul gros. La râul Samara, Mazepa, conducătorul cazacilor, s-a alăturat

armatei cu 16000 de călăreţi. Din nou, avansarea a fost încetinită de focurile de stepă, dar, de data aceasta, nu erau atât de serioase. Goliţîn trimisese deja înainte oameni care să incendieze stepa, aşa încât, când urma să ajungă grosul armatei, să găsească petice de iarbă proaspăt răsărite.

La mijlocul lui mai, pe când armata se apropia de istmul Perekop, o masă de 10000 de cavalerişti tătari au apărut brusc, de nicăieri, şi au atacat regimentul Kazan, comandat de Boris Şeremetiev, viitorul mareşal de infanterie. Copleşiţi, ruşii s-au împrăştiat şi au fugit. Tătarii galopau apoi spre caravana de bagaje, dar Goliţîn avusese timp să alinieze artileria şi să încarce tunurile cu praf de puşcă. în ziua următoare, în 16 mai, în timpul unei ploi torenţiale, o altă armată tătărească a atacat ariergarda lui Goliţîn. încă o dată, artileria a reuşit să-i îndepărteze pe atacatori. De atunci înainte, armata rusă nu a

mai scăpat de priveliştea ameninţătoare a tătarilor la orizont.

în 30 mai, ruşii au ajuns în faţa zidului de pământ care se întindea pe 6 kilometri peste istmul Perekop. în spatele unui şanţ adânc erau metereze cu tunuri şi luptători tătari; peste ei, într-o cetate fortificată, se afla

restul armatei hanului. Goliţîn nu avea chef să lanseze un atac. Oamenii lui erau obosiţi, nu mai aveau rezerve de apă, nu avea echipamentul necesar unui asediu. în schimb, în timp ce oamenii lui epuizaţi îşi aşezau tabăra sub ziduri, el şi-a exersat abilităţile diplomatice de negociator. Clauzele pe care le propunea acum erau mult mai uşoare decât cele pe care le proclamase în Moscova. Cerea doar ca tătarii să promită că nu vor ataca Ucraina şi Polonia, că vor renunţa la tributul pe care îl cereau de la ruşi, şi că vor elibera prizonierii ruşi. Hanul, simţindu-se puternic, a refuzat primele două cereri, şi a replicat la cea de-a treia că mulţi dintre prizonieri sunt deja liberi, dar „au acceptat credinţa mahomedană". Goliţîn, incapabil să facă o înţelegere şi nedorind să atace, a decis încă o dată să se retragă.

Din nou, rapoarte de victorii strălucitoare au fost trimise la Moscova, din nou Sofia le-a acceptat şi a salutat revenirea generalului ca un cuceritor. Şi nu numai ca un cuceritor al tătarilor, ci şi al ei. Scrisorile ei nu sunt acelea ale unei regine care îi urează bun-venit unuia dintre generalii săi, ci ale unei femei care strigă după iubitul ei să se întoarcă repede acasă:

O, bucuria mea, lumina ochilor mei, cum aş putea să mă încred în inima mea că te voi vedea din nou, dragostea mea. Ziua aceea va fi pentru mine măreaţă, sufletul meu, cînd tu vei veni la mine. Dacă aş fi putut să fac aşa, te-aş fi adus în faţa mea într-o singură zi. Scrisorile tale, încredinţate lui Dumnezeu, au ajuns toate în siguranţă la mine. Mergeam pe jos, şi tocmai ajunsesem la Mănăstirea Sf. Serghei, chiar la porţile

sfinte, când a venit scrisoarea ta despre bătălii. Nici nu ştiu cum am intrat înăuntru. Am citit-o din mers. Ce ai scris tu, tăicuţule, despre trimiterea la mănăstiri, aceasta am îndeplinit. Eu însămi, pe jos, am făcut pelerinaje la toate mănăstirile.—

între timp, armata se chinuia să ajungă acasă. Francis Lefort, un ofiţer elveţian în serviciul rus, i-a scris familiei sale în Geneva că expediţia a costat 35000 de oameni: „20000 ucişi şi 15000 luaţi prizonieri. Pe lângă aceasta, au fost abandonate şaptezeci de tunuri şi tot materialul de război."^

în ciuda acestor pierderi, Sofia l-a întâmpinat din nou pe iubitul ei ca pe un erou. Când Goliţîn a ajuns la Moscova în 8 iulie, Sofia a încălcat protocolul, şi l-a întâmpinat nu în palatul de la Kremlin, ci la porţile oraşului. Ei au mers călare, împreună, spre Kremlin, unde Goliţîn a fost primit de ţarul Ivan şi de patriarh, care i-au mulţumit public. Din ordinul Sofiei, au fost ţinute slujbe speciale de recunoştinţă în toate bisericile din Moscova, ca să celebreze întoarcerea victorioasă şi în siguranţă a armatei ruse. Două săptămâni mai târziu, au fost anunţate recompensele pentru campanie: Goliţîn urma să primească o proprietate în Suzdal, o mare sumă de bani, o cupă de aur şi un caftan din stofă de aur tivit cu samur. Alţi ofiţeri, ruşi şi străini, au primit cupe de argint, salarii în plus, blănuri de samur şi medalii de aur.

Bucuria acestor sărbătoriri a fost umbrită de un singur lucru: dezaprobarea lui Petru. încă de la început, el a refuzat să accepte mascarada cu „victoria". A

refuzat să-l întâmpine pe „eroul" care se întorcea la Kremlin, cu Ivan şi cu patriarhul. Timp de o săptămână, el a refuzat să-şi dea acordul pentru recompense. Până la urmă, când s-a luat hotărârea fără acordul lui, a fost foarte îndârjit. Eticheta cerea ca Goliţîn să meargă la Preobrajeskoe, ca să mulţumească ţarului pentru generozitatea lui. Când Goliţîn a sosit, Petru a refuzat să-l vadă. Nu era doar un afront, era şi o provocare.

în jurnalul său, Gordon descria tensiunea crescândă:

Toată lumea vedea limpede şi ştia că aprobarea ţarului mai tânăr nu fusese obţinută decât cu mare dificultate, iar lucrul acesta l-a înverşunat mai mult împotriva generalisimului şi a celor mai proeminenţi membri ai celuilalt partid de la curte; acum devenea vizibil că e iminentă o ruptură. [...] în acest timp, totul era, pe cât posibil, păstrat secret în marile case, totuşi nu cu prea multă tăcere şi pricepere, aşa că toţi ştiau ce se întâmplă.—

Anunţarea celei de-a doua campanii împotriva tătarilor a stârnit un nou val de resentimente în rândul oamenilor, din ce în ce mai numeroşi, care se opuneau guvernării Sofiei. Deja existau nemulţumiri în legătură cu administraţia Sofiei, iar favoritul ei, Goliţîn - nepopular, pentru că era omul care abolise întâietatea şi care prefera stilul occidental obiceiurilor tradiţionale ruseşti -, era văzut ca un general fără succes, care era gata să pregătească o altă campanie nepopulară. O victorie, desigur, ar mai fi atenuat din această ostilitate, dar nu pe toată. Şi aceasta pentru că, prin simpla

trecere a timpului, un alt element intra în scenă: Petru creştea.

Gândindu-se că nu mai e mult până când acest tânăr şi dinamic ţar va fi gata să preia un rol mai important în guvern, partidul boierilor începuse să se adune în jurul lui Petru şi al Nataliei la Preobrajeskoe, ca să-şi evalueze puterea. Erau câteva dintre cele mai mari nume din Rusia: Urusov, Dolgoruki, Şeremetiev, Romodanovski, Troiekurov, Streşnev, Prozorovski, Golovkin şi Lvov, fără să mai menţionăm familiile mamei şi soţiei lui Petru, Narîşkin şi Lopuhin. Acest partid aristocratic, aşa cum era numit, a fost cel care a insistat ca

Goliţîn, odată ce-a încheiat tratatul cu polonezii, să devină şi conducătorul armatei în cea de-a doua campanie.

Pentru apărarea sa în faţa acestor adversari în aşteptare, Goliţîn avea un singur aliat, Fiodor Şaklovitîi. Era cel mai hotărât şi mai dur dintre consilierii Sofiei, iar atitudinea lui faţă de opoziţia partidului aristocratic, şi, de fapt, faţă de toţi boierii, era clară: îi ura, aşa cum îl urau şi ei pe el. începând din 1687, când a spus cu dispreţ unui grup de streliţi că boierii sunt ca o grămadă de „mere zbârcite, căzute din pom"^, el a făcut tot ce i-a stat în putere să-i stârnească pe soldaţi împotriva

nobilimii. îşi dădea seama, mai limpede decât oricine din partidul Sofiei, că, atunci când Petru va fi major aristocraţii vor fi prea puternici. Momentul pentru a-i distruge definitiv, insista el, era acela.

Atunci când Goliţîn plecase în sud, nu avea pe nimeni în afară de Şaklovitîi să vegheze la interesele lui; iar boierii au început să facă prima mişcare. Un Narîşkin a fost promovat boier; vechiul duşman al lui Goliţîn, cneazul Mihail Cerkaski, a fost numit într-o funcţie importantă. Tânguitor, Goliţîn i-a scris din stepă lui Şaklovitîi, implorându-l să-l ajute.

Noi întotdeauna avem necazuri şi puţine bucurii, nu ca aceia care sunt mereu veseli şi fac ce vor. în toate treburile mele, tu eşti singura mea speranţă. Scrie-mi, rogu-te, dacă nu sunt piedici diavoleşti de la acei oameni [boierii]. Pentru numele lui Dumnezeu, stai cu ochii în patru pe Cerkaski, şi nu-l lăsa să capete funcţia aceea, chiar dacă ar fi nevoie să te foloseşti de influenţa patriarhului sau a prinţesei [Sofia] împotriva lui.—

Afrontul public al lui Petru la adresa iubitului Sofiei a uluit-o, a înfuriat-o şi a îngrijorat-o pe regentă. Era prima provocare directă a poziţiei ei, primul semnal clar că tânărul ţar Narîşkin nu va face automat orice i se va cere să facă.

Adevărul este că Petru nu mai era un băieţel, că el începuse să se maturizeze, şi că, într-o bună zi, avea să ajungă la vârsta majoratului, când prezenţa regenţei

devenea superfluă. Era evident pentru toată lumea. Sofia râdea de jocurile adolescentine ale lui Petru, cu războaie şi construcţii de bărci, dar observatorii străini, ale căror guverne voiau o prognoză obiectivă a viitorului Rusiei, priveau cu atenţie ce se întâmpla la Preobrajeskoe. Baronul Van Keller, ambasadorul olandez, scrisese la Haga, lăudând comportamentul, capacitatea intelectuală şi popularitatea enormă alui Petru. „Mai înalt decât toţi curtenii lui, tânărul Petru atrage atenţia tuturor. I se laudă inteligenţa, respiraţia largă a ideilor sale, dezvoltarea fizică. Se spune că în curând va primi puterea suverană, şi atunci treburile vor lua cu siguranţă o altă turnură."^

Sofia nu făcuse nimic să-l reţină sau să-l îngrădească pe fratele ei vitreg. Ocupată cu afacerile de stat, fără să creadă că băiatul şi mama lui pot fi o ameninţare pentru guvern, pur şi simplu i-a lăsat în pace. Când Petru avea doisprezece ani, i-a dăruit o colecţie de stele, nasturi şi paftale de diamant. Când mai crescuse, nu restricţionase niciodată cererile lui de muschete şi tunuri adevărate, care să fie trimise de la armurărie, şi pe care el le folosea în jocurile lui de război, violente şi realiste. Fluxul de arme era constant, dar Sofia l-a ignorat. în ianuarie 1689, lui Petru i s-a permis să stea pentru prima oară la o şedinţă de consiliu a boierilor. Discuţiile i s-au părut plictisitoare, şi nu a mai venit curând la şedinţe. în sinea ei, Sofia avea un sentiment crescând de insecuritate şi de nelinişte. După şapte ani de exercitare a puterii, nu doar că se obişnuise cu ea, dar nu se putea imagina renunţând la ea. Totuşi, era conştientă că e

femeie, iar rolul ei ca regentă este doar unul temporar. Dacă statutul ei oficial nu se schimba cumva, atunci trebuia să se dea la o parte când fratele ei avea să ajungă la vârsta majoratului. Momentul acela era foarte aproape. Ivan era căsătorit, avea două fete, dar nu el, firește, era problema. El nu numai că ar fi consimţit, dar ar fi fost chiar bucuros dacă cineva i-ar fi luat de pe umeri povara guvernării. Dar Petru devenise deja bărbat, aşa cum stătea mărturie căsătoria lui cu Eudoksia Lopuhina. Era o situaţie dureroasă pentru Sofia: dacă nu se făcea ceva, criza produsă de propria ei repudiere era inevitabilă.

De fapt, Sofia deja luase câteva măsuri pentru a-şi îmbunătăţi situaţia, şi apoi a mai încercat să mai ia şi altele, dar a fost oprită. Cu trei ani în urmă, în 1686, la încheierea tratatului de pace cu Polonia, Sofia a profitat de aprobarea unanimă a politicilor ei, şi a început să folosească titlul „autocrat", rezervat, în mod normal, pentru ţari. După aceasta, titlul a fost aplicat numelui ei în toate documentele oficiale şi la toate ceremoniile publice, plasând-o la egalitate cu statutul fraţilor ei, Ivan şi Petru. Toată lumea ştia însă că Sofia nu este egală cu ei, pentru că, spre deosebire de fraţii ei, ea nu fusese încoronată. Sofia a sperat ca şi acest lucru să fie posibil. în vara lui 1687, ea l-a instruit pe Şaklovitîi să îi convingă pe streliţi ca, în eventualitatea că Goliţîn ar repurta o mare victorie asupra hanului din Crimeea, să susţină încoronarea ei. Şaklovitîi a făcut ce i s-a spus; el s-a străduit să-i convingă pe streliţi să facă o petiţie prin care să ceară celor doi ţari să permită încoronarea

surorii lor. Numai că streliţii, care aveau o mentalitate conservatoare, nu au fost de acord, aşa că proiectul a fost lăsat deoparte pentru moment. Cu toate acestea, ideea era ţinută vie prin apariţia unui uimitor portret al Sofiei. Desenat de un artist polonez, o înfăţişa pe regentă stând singură, purtând căciula Monomahului pe cap şi ţinând globul şi sceptrul în mâini, la fel cum erau pictaţi de obicei bărbaţii autocraţi. Titlul dat tabloului era *Marea Ducesă şi Autocrată.* Sub pictură erau douăzeci şi patru de versuri compuse de călugărul Silvestr Medvedev, lăudând calităţile doamnei portretizate, şi comparând-o favorabil cu Semiramida din Asiria, împărăteasa Pulcheria din Bizanţ şi regina Elisabeta I a Angliei. Copii ale picturii, imprimate pe satin, mătase şi hârtie, circulau prin Moscova, în timp ce altele au plecat în Olanda, cu cererea ca versurile să fie traduse în latină şi germană şi distribuite prin Europa.

Pentru boierii adunaţi în jurul lui Petru şi al mamei sale, asumarea titlului de către Sofia era intolerabilă şi distribuirea portretului în care ea apărea înveşmântată în haine regale era ameninţătoare. Ei au presupus că ea urmăreşte să fie încoronată, să se căsătorească cu favoritul ei, Vasili Goliţîn, şi apoi, fie să-i detroneze pe cei doi ţari, fie să se debaraseze de Petru prin orice mijloace. Dacă într-adevăr asta voia Sofia, nimeni nu poate spune. Ea înţelesese deja atât de multe lucruri, încât probabil că visa la o domnie oficială, fără concurenţă, cu iubitul ei alături. Nu e nicio dovadă, totuşi, că ea se pregătea să se debaraseze de Petru, iar în ceea ce-l priveşte pe Goliţîn, el era destul de

circumspect în privinţa căsătoriei: exista încă o cneaghină Goliţîn.

Singurul membru al partidului Sofiei care nu se sfia să-şi arate speranţele şi intenţiile era Fiodor Şaklovitîi. în mai multe rânduri el a presat-o pe Sofia în legătură cu necesitatea de a distruge partidul Narîşkin înainte ca Petru să fie major. De mai multe ori, el a convins grupuri de streliţi să-i ucidă pe liderii partidului lui Petru şi poate chiar şi pe ţarina Natalia. A eşuat, însă; Sofia nu era dispusă să ia măsuri atât de drastice, iar Goliţîn se ferea de orice violenţă. Cu toate acestea, devotamentul lui Şaklovitîi a reuşit s-o stârnească pe Sofia. în timpul lungilor săptămâni în care Goliţîn era departe, în a doua campanie infructuoasă împotriva Crimeii, chiar atunci când îi scria pasionatele scrisori „tăicuţului" ei, s-ar putea ca Sofia să-l fi luat, temporar, pe Şaklovitîi ca amant.

Inevitabil, timpul ar fi schimbat relaţiile dintre Petru şi Sofia, dar confruntarea lor a fost precipitată de finalul dezastruos al celei de-a doua campanii din Crimeea. Cât timp guvernarea Sofiei avea succes, era dificil să fie atacată, dar cele două campanii ale lui Goliţîn au arătat nu doar un eşec militar: atrăgând atenţia asupra relaţiei dintre regentă şi comandantul de armată, campaniile au oferit inamicilor Sofiei o armă concretă de atac.

Personal, Petru nu luase parte nici la semnarea tratatului cu Polonia, nici la campaniile militare împotriva tătarilor, dar era extrem de interesat de treburile militare, şi era, ca orice rus, nerăbdător să se pună capăt raidurilor tătare din Ucraina. De aceea el urmărise cu înfrigurare cursul campaniilor militare ale lui Goliţîn. Când s-a întors din campania dezastruoasă, în iunie 1689, Petru era furios şi plin de dispreţ, în 18 iulie, un incident a făcut vizibilă această ostilitate crescândă. La o sărbătoare care celebra miraculoasa apariţie a icoanei *Doamna Noastră din Kazan,* Sofia a apărut cu cei doi fraţi ai săi în Catedrala Adormirii, la fel cum făcuse şi în anii precedenţi. Când slujba s-a terminat, Petru, după o remarcă şoptită făcută de un însoţitor de-ai lui, a păşit spre Sofia şi i-a cerut să iasă din procesiune. Aceasta era o înfruntare pe faţă: să o împiedice pe regentă să meargă alături de ţari, însemna să-i desfiinţeze autoritatea. Sofia a înţeles implicaţiile şi a refuzat să se supună. Mai mult de atât, ea personal a luat icoana de la mitropolit, şi, ţinând-o în braţe, a continuat să meargă sfidător în procesiune. Furios şi exasperat, Petru a părăsit imediat procesiunea şi s-a dus să-şi macine nervii şi să bombăne la ţară.

Tensiunea dintre cele două părţi era în creştere; zvonuri pluteau prin aer, fiecare parte se temea de un atac din partea celeilalte, şi fiecare era convinsă că cea mai bună strategie era să rămână în defensivă. Niciuna dintre părţi nu voia să cedeze avantajul lovind prima. Din exterior, Petru nu avea niciun motiv serios să-i atace pe sora şi pe fratele lui vitreg de la Kremlin. Ei guvernau

în acord cu înţelegerea de la încoronarea celor doi ţari, din 1682; nu au repudiat niciodată înţelegerea şi nici nu i-au anulat prerogativele lui. în mod similar, Sofia nu putea să găsească un motiv public să-l atace pe Petru la Preobrajenskoe; era un ţar sfinţit. Chiar dacă, rugaţi de Şaklovitîi, streliţii ar fi apărat-o de un atac al Narîşkinilor şi al trupelor de joacă ale lui Petru, ca să-i convingă să mărşăluiască la Preobrajenskoe şi să-l atace pe unsul lui Dumnezeu ar fi fost infinit mai dificil.

Aceste consideraţii făceau ca ambele părţi să fie nesigure de puterea pe care o aveau în acele momente. în cifre, Sofia avea un mare avantaj: ea îi avea pe majoritatea streliţilor de partea ei, împreună cu ofiţerii străini din Slobozia Germană. Forţa numerică a lui Petru era mult mai mică: el avea alături doar familia, pe camarazii săi, trupele lui de joacă, care numărau în jur de 600 de oameni, şi susţinerea posibilă a

Regimentului Suhariov al streliţilor. Totuşi, deşi era mai mare, forţa fizică a regentei se baza pe o mare slăbiciune; Sofia nu putea să fie absolut sigură până unde ar merge loialitatea streliţilor, şi avea o frică exagerată chiar şi de micul grup de oameni înarmaţi care erau adunaţi în jurul lui Petru. în vara aceea, indiferent unde se ducea regenta, era mereu înconjurată de o gardă puternică de streliţi de-ai ei. Ea revărsase asupra lor o mulţime de daruri în bani şi îi implora cu rugăminţi şi pledoarii emoţionante: „Nu ne abandonaţi.

Putem să ne bazăm pe voi? Dacă nu suntem de folos, fratele meu şi cu mine ne vom retrage într-o mănăstire."

în timp ce Sofia se lupta să rămână la putere, Vasili Goliţîn, „eroul" care se întorsese de la Perekop, rămânea tăcut, nedorind să fie implicat în vreun atac sau să facă o opoziţie deschisă lui Petru şi boierilor din jurul lui. Celălalt admirator şi locotenent al Sofiei, Şaklovitîi, era mult mai hotărât. Deseori mergea în mijlocul streliţilor şi îi critica făţiş pe membrii partidului lui Petru; nu pronunţa numele lui Petru, dar vorbea despre eliminarea liderilor care îl susţineau şi de trimiterea ţarinei Natalia la mănăstire.

Se sfârşea iulie şi începea august, iar tensiunile din Moscova creşteau odată cu arşiţa. în 31 iulie, Gordon scria în jurnalul său: „Tensiunea şi înverşunarea sunt tot mai mari şi mai mari şi pare că vor exploda în curând."[M] Câteva zile mai târziu, el se referea la nişte „zvonuri periculos de a fi rostite"^. Amândouă părţile erau într-o aşteptare nervoasă în zilele şi nopţile din mijlocul verii. Situaţia era acoperită cu o pulbere de iască uscată. Orice zvon putea să devină scânteia.

- Eugene Schuyler, voi. I, p. 170.
- Constantin de Grunwald, p. 64.

- Este important să observăm că acest prim război rus cu Turcia nu a fost provocat de niciunul dintre obiectivele care, în mod obişnuit erau atribuite agresivităţii ruseşti în zonă. Nu era motivat de cucerirea unui port cu apă caldă, şi nici nu era o cruciadă sfântă de eliberare a Constantinopolului de păgâni. Era mai degrabă un război în care Rusia intrase fără voia ei, ca obligaţie nedorită a tratatului cu Polonia. De fapt, Rusia a atacat prima dată Turcia nu pentru a cuceri Constantinopolul, ci pentru a obţine posesia inatacabilă a Kievului. O consecinţă a deciziei Sofiei de a porni războiul în sud afectează încă lumea modernă. Chiar dacă pare un eveniment îndepărtat, decizia ei de a ataca tătarii a avut o importantă urmare, şi chiar a contribuit la disputa pe graniţa din Orientul îndepărtat. Luând decizia să depună toate eforturile împotriva tătarilor, Sofia şi Goliţîn au suspendat toate celelalte ambiţii teritoriale ruseşti. Momentul avansării către Pacific a fost stopat brusc. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, soldaţi, negustori, vânători şi pionieri ruşi cuceriseră bazinul râului Amur, care face un cerc larg în jurul teritoriului cunoscut azi sub numele de Manciuria. Ani de zile, sub presiunea chineză, soldaţii de la graniţă au trimis apeluri disperate către Moscova, cerând întăriri. Dar Sofia, pentru a-şi reduce angajamentele, nu a trimis întăriri, ci o misiune diplomatică condusă de Fiodor Golovin, ca să negocieze pacea cu dinastia Manchu. Negocierile au avut loc la postul rusesc de frontieră de la Nercinsk, aflat pe cursul superior al râului Amur. Golovin era în dezavantaj; nu doar că Sofia îi poruncise să facă pace, dar chinezii au adus o flotă mare cu 17000 de oşteni înarmaţi până în dinţi, care au înconjurat fortul. în final, Golovin a semnat o hârtie prin care ceda tot bazinul râului Amur Chinei. Ulterior, ruşii au pretins că tratatul nu s-a bazat pe dreptate, ci pe prezenţa atât de ameninţătoare a forţei militare chineze. în 1858 şi 1860, la masa negocierilor, Rusia a luat înapoi 984000 kilometri^2 din teritoriu, de la o Chină fără putere. Nu toţi ruşii au fost de acord cu această pretenţie. Până la urmă, tratatul de la Nercinsk fusese respectat vreme de 180 de ani; în tot acest timp, teritoriul fusese chinez. Dar ţarul Nicolae I a aprobatşi a proclamat: „Unde a fost ridicat odată un steag rusesc, el nu trebuie să fie coborât niciodată."

Acesta este esenţa disputei sovieto-chineze: ruşii au argumentat că vasta regiune a fost luată necinstit în timpul regenţei Sofiei, şi că, aşa cum scria

Izvestia în 1972, „acesta a fost fundamentul pe care diplomaţia rusă de la mijlocul secolului al XIX- lea a reevaluat tratatul prin metode paşnice, şi a stabilit graniţa finală dintre Rusia şi China în Orientul îndepărtat". în replică, chinezii au argumentat că tratatul de la Nercinsk a fost legitim şi că ruşii au furat teritoriul, pur şi simplu, de la ei, în secolul al XIX-lea. Astăzi, teritoriul este rusesc. Dar pe hărţile chinezilor, el este chinezesc. Astăzi, de-a lungul râului Amur, milioane de soldaţi ruşi şi chinezi stau faţă in faţă peste graniţa disputată. (N. a.)

[52] N.G. Ustrialov, voi. I, p. 238.

- Eugene Schuyler, voi. I, p. 166. ibidem, voi. I, p. 168.

[m] Eugene Schuyler, voi. I, p. 173. ibidem, voi. I, p. 158.

- Constantin de Grunwald, p. 71.

[M] M.M. Bogoslowski, voi. I, p. 80.

- ibidem.

DETRONAREA SOFIEI

Criza a explodat în 17 august 1689. La începutul aceleiaşi veri, pe când Goliţîn era încă în sud, Sofia îşi luase obiceiul de a merge pe jos în pelerinaje la bisericile şi mănăstirile din apropierea Moscovei. în după-amiaza zilei de 17 august, ea i-a cerut lui Şaklovitîi să-i asigure o escortă de streliţi care s-o însoţească în dimineaţa următoare la Mănăstirea Donskoi, aflată la aproximativ trei kilometri de Kremlin. Din cauza faptului că în împrejurimile mănăstirii avusese loc cu puţin timp în urmă o crimă, compania de streliţi pe care Şaklovitîi a ordonat-o de la Kremlin era mai mare şi mai bine înarmată decât de obicei. Marşul pe străzi al acestei coloane de muşchetari bine înarmaţi nu a putut să treacă neobservat. Apoi, în timp ce detaşamentul îşi aşeza tabăra în Kremlin, a început să circule o scrisoare

anonimă prin palat, care avertiza că exact în acea noapte soldaţii de joacă ai lui Petru, de la Preobrajenskoe, vor ataca Kremlinul şi vor încerca să îi ucidă pe ţarul Ivan şi pe regenta Sofia. Nimeni nu a stat să analizeze autenticitatea scrisorii; e posibil să fi fost concepută chiar de Şaklovitîi. Uşor de înţeles, Sofia era foarte agitată. Ca s-o liniştească, Şaklovitîi a ordonat să se închidă porţile Kremlinului şi a convocat mai mulţi streliţi, care să rămână să păzească cetatea. S-au postat iscoade de-a lungul drumului către Preobrajenskoe, care să raporteze orice semn că soldaţi din tabăra lui Petru s-ar deplasa spre Moscova. înăuntrul Kremlinului, o funie lungă a fost legată de clopotul de alarmă al catedralei, ca să poată să fie tras din interiorul palatului; un om care alerga afară să tragă clopotele ar fi putut fi doborât de asasini tocmiţi dinainte. Oamenii din Moscova priveau mobilizarea streliţilor alarmaţi şi îngroziţi. îşi mai aminteau încă baia de sânge din urmă cu şapte ani, şi părea că o nouă răsturnare era foarte aproape. Nici pentru streliţi nu era prea uşor. îşi dădeau seama că s-ar putea să li se ordone să mărşăluiască la curtea Narîşkin de la Preobrajenskoe, şi pentru mulţi dintre ei perspectiva era tulburătoare. La urma urmei, Petru era ţar, unsul lui Dumnezeu, pe care ei juraseră să-l apere, la fel cum juraseră să-i apere pe ţarul Ivan şi pe regenta Sofia. Era o treabă nefericită, de loialităţi încurcate şi ezitante. Şi, ce era mai important, nimeni nu voia să se afle de partea celui care pierdea.

între timp, la Preobrajenskoe, ştirile despre agitaţia de la Moscova provocaseră emoţie, dar nu s-au luat

măsuri speciale de precauţie. în timpul serii, unul dintre şambelanii lui Petru plecase călare spre oraş, ducând o depeşă obişnuită a ţarului la Kremlin. Sosirea lui, totuşi, a fost greşit interpretată de unii dintre streliţii mai nervoşi şi mai surescitaţi. Ştiind că e şambelanul lui Petru, ei l-au tras de pe cal, l-au bătut şi l-au târât în palat la Şaklovitîi.

Această scurtă manifestare a violenţei a avut consecinţe imediate şi neaşteptate. în săptămânile din urmă, cel mai vârstnic şi mai experimentat susţinător al lui Petru, unchiul lui, Lev Narîşkin, şi cneazul Boris Goliţîn, un văr al favoritului Sofiei, Vasili Goliţîn, conştienţi că se apropie o confruntare cu

Sofia şi cu Şaklovitîi, începuseră, pe ascuns, să atragă informatori din partea streliţilor. Ei au câştigat şapte oameni, al căror şef era locotenent-colonelul Larion Elizarov, iar misiunea lor era să raporteze fiecare mişcare decisivă a lui Şaklovitîi. Alertat de mobilizarea streliţilor, Elizarov pândea vreun semn care să arate că soldaţilor li s-ar ordona să mărşăluiască spre tabăra Narîşkin, la Preobrajenskoe. Aflând că mesagerul lui Petru fusese tras de pe cal, bătut şi dus la Şaklovitîi, el a presupus că atacul împotriva lui Petru a început. S-au înşeuat doi cai, şi doi dintre partenerii de conspiraţie ai lui Elizarov au plecat de urgenţă, călare, ca să-l avertizeze pe ţar.

La Preobrajenskoe era linişte, puţin după miezul nopţii, atunci când au ajuns în curte cei doi mesageri. Petru dormea, dar un slujitor a dat buzna în cameră, strigându-i să fugă pentru a scăpa cu viaţă, pentru că streliţii au pornit în marş într-acolo, venind după el. Petru a sărit din pat şi, îmbrăcat în cămaşă de noapte şi cu picioarele goale, a fugit la grajduri, a încălecat şi a pornit în galop spre o ascunzătoare temporară într-o pădurice din apropiere, unde a aşteptat, iar camarazii săi i-au adus hainele. Apoi s-a îmbrăcat repede, a încălecat din nou şi, însoţit de un mic grup, a pornit pe drumul către Mănăstirea Troiţki, aflată la 72 de kilometri nord-est de Moscova. Călătoria a durat toată noaptea. Când Petru a ajuns, la şase dimineaţa, era aşa de obosit, încât a trebuit să fie ajutat să se dea jos de pe cal. Pentru cei care erau de faţă, era evident că teroarea nopţii pusese stăpânire pe băiatul de şaptesprezece ani, dărâmat de oboseală. Vreme de şapte ani, coşmarul în care streliţii îi vânau pe Narîşkini îl bântuise permanent pe Petru. Să fii trezit din somn de ştirea că streliţii vin cu adevărat însemna să amesteci visul cu realitatea. La Troiţki, el a fost purtat spre pat, dar, din cauza epuizării şi a surescitării, a izbucnit în lacrimi, hohotind convulsiv, spunându-i stareţului printre sughiţuri că sora lui plănuise să-l omoare pe el şi pe familia lui. Treptat, doborât de oboseală, a căzut într-un somn adânc. În timp ce Petru dormea, au mai fost şi alte sosiri la Troiţki. Peste două ore au ajuns Natalia şi Eudoksia, trezite amândouă şi evacuate în grabă de la Preobrajenskoe, însoţite de soldaţi din regimentele de joacă ale lui Petru. Mai târziu, în aceeaşi zi, a sosit de la Moscova şi întregul

regiment de streliţi Suhariov, ca se ralieze ţarului mai tânăr.

Ceea ce s-a întâmplat - cu Petru trezit în miez de noapte şi cu fuga lui - ar putea sugera că decizia de a căuta adăpost într- o mănăstire fusese luată în panică. Nu era aşa; într-adevăr, decizia de a pleca nu i-a aparţinut lui Petru. în strategia lor privind confruntarea cu Sofia, Lev Narîşkin şi Boris Goliţîn pregătiseră şi o rută de evadare pentru Petru şi restul curţii de la Preobrajenskoe: dacă s-ar fi aflat într-o situaţie de urgenţă, tot partidul trebuia să se refugieze la Troiţki. Aşa că sosirea lui Petru şi adunarea rapidă a forţelor sale în interiorul zidurilor puternice ale mănăstirii fortificate fuseseră pregătite dinainte cu mare atenţie. Petru, totuşi, nu fusese informat despre acest plan, aşa că, atunci când a fost trezit la miezul nopţii şi i s-a spus să fugă ca să-şi salveze viaţa, a fost îngrozit. Mai târziu, povestea că ţarul, unsul lui Dumnezeu, a trebuit să fugă în cămaşă de noapte, ca să scape de duşmanii care se apropiau, a cântărit mult în acuzaţiile aduse Sofiei. Fără să ştie, Petru şi-a jucat rolul perfect.

De fapt, el nu fusese deloc în pericol, pentru că streliţii nu au primit niciodată ordin să pornească spre Preobrajenskoe şi atunci când vestea că Petru a fugit la Troiţki a ajuns la Kremlin, nimeni nu ştia cum s-o interpreteze. Sofia, auzind raportarea în timp ce venea de la slujba de dimineaţă, era convinsă că acest

comportament al lui Petru implica o ameninţare la adresa ei. „Dacă nu aş fi fost prevăzătoare, ne-ar fi omorât pe toţi"^, le-a spus ea streliţilor din jurul ei. Şaklovitîi era plin de dispreţ. „Lăsaţi-l să fugă", a spus el. „E clar că a înnebunit."^[2]

Pe măsură ce analiza noua situaţie, totuşi, Sofia devenea tot mai tensionată. Ea şi-a dat seama de semnificaţia întâmplării, mai limpede decât Şaklovitîi. Stimulat de un fals pericol, Petru a făcut un pas decisiv. Mănăstirea Troiţki era mai mult decât o fortăreaţă inexpugnabilă; era probabil cel mai sfânt loc din Rusia, un sanctuar tradiţional pentru familia regală în vremuri primejdioase. Acum, dacă aliaţii lui Petru puteau descrie fuga ţarului la Troiţki, pentru a-i face pe ruşi să se adune împotriva uzurpatorului, câştigau un mare avantaj. Ar fi fost imposibil să-i convingi pe streliţi să pornească împotriva Mănăstirii Troiţki, iar pentru oameni, ştirea despre fuga lui Petru ar fi însemnat că viaţa ţarului e în pericol. Sofia şi-a dat seama că poziţia ei e serios ameninţată, şi, dacă nu e foarte atentă, ar putea pierde totul.

Faimoasa mănăstire Troiţkaia-Serghieva, sau pe numele complet *Laurii Sfântului Serghie sub binecuvântarea Sfintei Treimi*, se afla la circa 72 de kilometri nord-est de Moscova pe Marele Drum Rusesc, care ducea de la capitală către Marele Rostov şi apoi către Iaroslavl, pe Volga. Originea acestui loc sfânt şi cu

valoare istorică se află în secolul al XlV-lea, când a devenit locul pe care s-a ridicat o mică biserică de lemn şi o mănăstire, fondată de un călugăr pe nume Serghie, care a binecuvântat oştirile ruseşti înainte de marea bătălie cu tătarii, de la Kulikovo. Când ruşii au câştigat, mănăstirea a devenit un altar naţional. în secolul al XVI-lea, Troiţki a devenit o mănăstire bogată şi puternică: ţari şi nobili aflaţi pe moarte lăsau moştenire averea lor mănăstirii, şi vistieriile ei gemeau de aur, argint, perle şi nestemate. Ziduri albe uriaşe, de 9-15 metri înălţime şi 6 grosime, înconjurau mănăstirea cu o circumferinţă de 1,6 kilometri, făcând-o inexpugnabilă. Din bastioane şi din turnurile rotunjite aflate în colţuri, zeci de ţevi de tunuri de alamă erau orientate spre afară şi îşi iţeau gurile către împrejurimi. în 1608-1609, în timpul vremurilor tulburi, Troiţki a rezistat asediului a 30000 de polonezi, ale căror ghiulele au ricoşat pur şi simplu din zidurile masive ale mănăstirii.^

Aflaţi în siguranţă în interiorul acestui puternic bastion, plin de soldaţii jocurilor lui Petru şi de streliţii fideli, Petru şi partidul său îşi planificau contraatacul. Prima lor mişcare a fost să trimită un mesager la Sofia, s-o întrebe de ce fuseseră adunaţi în ziua precedentă atâţia soldaţi la Kremlin. Era o întrebare la care Sofiei îi era greu să răspundă. Deoarece ambele părţi respectau încă regulile curtoaziei, Sofia nu putea să răspundă că mobilizase streliţii pentru că se aştepta la un atac din partea fratelui ei, Petru. Răspunsul pe care l-a dat ea - că soldaţii fuseseră convocaţi pentru a o escorta în pelerinajul ei la mănăstirea Donskoi - era neconvingător;

nu erau necesari mii de oameni înarmaţi pentru scopul acesta, şi susţinătorii lui Petru au fost mai departe convinşi de reaua ei credinţă.

A doua mişcare a lui Petru a fost să-i ordone colonelului din regimentul de elită Stremianîi, Ivan Ţîkler, să vină la Troiţki cu cincizeci dintre oamenii săi. Pentru Sofia, aceste convocări erau lugubre; Ţîkler fusese unul dintre liderii revoltei streliţilor din 1682, iar apoi fusese unul dintre cei mai loiali ofiţeri. Dacă i s-ar fi permis să plece, şi, torturat, el ar fi dezvăluit ceea ce ştia despre planurile lui Şaklovitîi de a-i suprima pe Narîşkini, prăpastia dintre ea şi Petru ar fi fost de netrecut. Şi, cu toate acestea, nu avea de ales. Petru era ţar, era comandantul regal, şi a-l nesocoti ar fi însemnat o provocare directă. Când a sosit Ţîkler, el povesti tot ceea ce ştia fără nicio tortură. Observând steaua lui Petru ridicându-se, s-a oferit să treacă de partea lui Petru, dacă ţarul i-ar oferi protecţie numindu-l într-o funcţie de comandă regală.

De la început, Sofia a înţeles slăbiciunea poziţiei ei. Dacă s- ar fi ajuns la lupte, Petru cu siguranţă ar fi copleşit-o; singura ei şansă de supravieţuire stătea în reconciliere. Totuşi, dacă ar fi putut să-l convingă pe Petru să părăsească Troiţki şi să se întoarcă la Moscova, scoţându-l de sub sfinţenia şi puterea zidurilor mănăstirii, atunci ar fi putut să se răfuiască cu sfătuitorii lui, pe Petru l-ar fi putut trimite înapoi să se joace de-a

soldaţii şi de-a bărcile, şi autoritatea ei ca regentă ar fi fost restabilită. Cu această strategie, ea l-a însărcinat pe cneazul Ivan Troekurov, al cărui fiu era prietenul apropiat al lui Petru, să-l convingă să se întoarcă. Misiunea lui Troekurov a eşuat. Petru înţelesese foarte bine avantajul de a rămâne la Troiţki, şi l-a trimis pe Troekurov înapoi cu mesajul că nu va mai tolera mult timp să fie condus de o femeie.

Era rândul lui Petru. Cu mâna lui, el a scris câte o scrisoare tuturor coloneilor de la toate regimentele de streliţi, ordonându-le să vină cu zece oameni din fiecare regiment la

Troiţki. Când această veste a ajuns la Kremlin, Sofia a reacţionat violent. Ea i-a convocat pe coloneii streliţi şi i-a avertizat să nu intervină în disputa dintre ea şi fratele ei. Când ei s-au arătat ezitanţi, argumentându-i că au primit poruncă de la ţarul însuşi, pe care nu îndrăzneau să o încalce, Sofia a declarat înfierbântată că oricine va încerca să plece la Troiţki va fi decapitat. Vasili Goliţîn, care încă mai era comandantul armatei, a ordonat ca niciun ofiţer străin să nu părăsească Moscova sub niciun motiv. Sub aceste ameninţări, coloneii streliţi şi ofiţerii străini au rămas la Moscova.

în ziua următoare, Petru a crescut presiunile, trimiţând o informare oficială ţarului Ivan şi Sofiei, în care spunea că a ordonat coloneilor streliţi să vină la Troiţki. El a cerut ca Sofia, în calitate de regentă, să se ocupe de îndeplinirea acestui ordin. Drept răspuns, Sofia i-a trimis pe tutorele lui Ivan şi pe duhovnicul lui Petru la Troiţki, să explice că soldaţii erau reţinuţi şi să implore reconcilierea. Cei doi s-au întors la Moscova, două zile mai târziu, fără niciun rezultat. între timp, Şaklovitîi a trimis iscoade la Troiţki, ca să vadă ce se întâmplă acolo şi să-i numere pe adepţii lui Petru. Spionii s-au întors cu rapoarte proaspete care arătau că puterea lui Petru şi încrederea lui cresc mereu, şi că, de fapt, Şaklovitîi trebuia doar să-şi inspecteze zilnic oamenii, pentru a vedea că un număr din ce în ce mai mare dezertează peste noapte şi pleacă la Troiţki.

Sofia a apelat la patriarhul Ioachim, cerându-i să meargă la Troiţki şi să încerce, cu greutatea funcţiei sale, reconcilierea cu Petru. Patriarhul a fost de acord, dar, imediat cum a sosit, a trecut de partea lui Petru. Ulterior, când alţi dezertori din Moscova soseau la Troiţki, erau întâmpinaţi de Petru şi

Ioachim, ţarul şi patriarhul, unul lângă altul.

Acţiunea lui Ioachim nu era, după părerea lui, o trădare. Chiar dacă i se supunea Sofiei ca regentă, el provenea dintr-o familie de boieri care se opuneau acelei guvernări. Personal, el îi antipatiza pe Sofia şi pe Goliţîn, din cauza stilului lor occidental, şi se împotrivea ambiţiilor ei de a fi încoronată. Mai important, îl detesta pe călugărul Silvestr Medvedev, pentru că se amestecase în chestiuni bisericeşti, care, insista el, ar fi trebuit să rămână în responsabilitatea patriarhului. Până în acel moment o susţinuse pe regentă, nu din simpatie, ci ca recunoaştere a autorităţii pe care o reprezenta; schimbarea loialităţii lui era un semn clar că puterea şi autoritatea fuseseră transferate.

Dezertarea patriarhului a fost o lovitură imensă pentru Sofia. Plecarea lui i-a încurajat şi pe alţii să-l urmeze. Dar marea masă a streliţilor şi cetăţenii de frunte din Moscova rămăseseră încă în oraş, neştiind ce să facă şi aşteptând alte indicii referitoare la cine ar fi fost mai probabil să câştige.

în 27 august, Petru a mai făcut o mişcare. El a trimis scrisori dure, prin care repeta ordinul prin care coloneii streliţi şi zece soldaţi din fiecare regiment trebuia să se prezinte de urgenţă la Troiţki. De data aceasta, cei care nu respectau ordinul erau ameninţaţi cu moartea. Aceste scrisori, care făceau referiri clare la pedepse, au avut un impact puternic, şi o masă dezorganizată de

streliţi, conduşi de cinci colonei, au pornit imediat să se supună ţarului.

Sofia era disperată, stând la Kremlin, incapabilă să oprească exodul către Troiţki. într-un ultim efort de a rezolva criza printr-o împăcare, s-a hotărât să meargă ea însăşi la Troiţki, şi să discute personal cu Petru. însoţită de Vasili

Goliţîn, Şaklovitîi şi de o gardă alcătuită din streliţi, a pornit pe Marele Drum Rusesc. în satul Vozdvijenskoe, cam la 13 kilometri de marea mănăstire, ea a fost întâmpinată de prietenul lui Petru, Ivan Buturlin, şi o companie de soldaţi cu muschete încărcate. Aliniindu-şi oamenii de-a curmezişul drumului, Buturlin i-a ordonat regentei să stea pe loc. El i-a spus acesteia că Petru refuză să o vadă, îi interzice să vină la Troiţki, şi îi ordonă să se întoarcă imediat la Moscova. Jignită şi furioasă, Sofia a spus „în mod sigur voi merge la Troiţki!"^, şi i-a poruncit lui Buturlin şi oamenilor lui să elibereze drumul, în acel moment, un alt susţinător al lui Petru, cneazul Troiekurov cel tânăr, a sosit cu ordinul ţarului de a împiedica cu orice preţ venirea surorii sale, dacă ar fi necesar, chiar prin forţă.

Sofia s-a retras, frustrată şi umilită. Revenind la Kremlin, înaintea venirii zorilor, în 11 septembrie, ea a

trimis după cercul ei de suporteri, care era din ce în ce mai mic. Tonul ei era aproape isteric: „Aproape că m-au împuşcat la Vozdvijenskoe. Mulţi oameni veneau călare după mine, cu muschete şi arcuri. Am scăpat cu greu şi m-am grăbit la Moscova, ajungând în cinci ore. Narîşkinii şi Lopuhinii complotează să-l ucidă pe ţarul Ivan Alekseevici, şi poate că urmăresc şi capul meu. Voi aduna regimentele şi le voi vorbi eu însămi. Supuneţi-vă nouă şi nu vă duceţi la Troiţki. Eu cred în voi. în cine să mă încred dacă nu în voi, o, aliaţi credincioşi? Veţi fugi oare şi voi? Sărutaţi întâi crucea."[100] Şi Sofia le-a întins crucea, ca s-o sărute fiecare. „Acum, dacă veţi încerca să fugiţi, crucea nu vă va lăsa. Când vor veni scrisori de la Troiţki, să nu le citiţi. Aduceţi-le la palat."

După ce preluaseră iniţiativa, Petru şi sfătuitorii lui nu erau dispuşi să cedeze. La câteva ore de la întoarcerea Sofiei la Moscova, colonelul Ivan Neceaev a sosit de la Troiţki, aducând scrisori oficiale adresate ţarului Ivan şi regentei Sofia. Aceste scrisori anunţau oficial existenţa unui complot la adresa vieţii ţarului Petru şi îi declarau lideri ai complotului pe Şaklovitîi şi Medvedev - trădători care trebuia să fie arestaţi de îndată şi trimişi la Troiţki, la Petru, pentru a fi judecaţi.

Aceste scrisori, care fuseseră înmânate mai întâi unui funcţionar din palat, la intrarea în Pridvorul Frumos, au produs o undă de şoc care s-a resimţit în tot palatul. Oficialii şi ofiţerii care până atunci rămăseseră alături de

Sofia, aşteptându-se fie ca ea să câştige, fie să se ajungă la un compromis, înţelegeau acum că îi aştepta ruina sau moartea. Acei streliţi care erau încă parţial fideli regentei, au început să bombăne, că ei nu protejează pe trădători, şi că ar trebui să fie predaţi complotiştii. Sofia a ordonat să fie adus la ea colonelul Neceaev, purtătorul acelor scrisori, şi l-a primit în plină fierbere a emoţiilor ei. Furioasă, tremurând, ea l-a întrebat: „Cum îndrăzneşti să îndeplineşti o asemenea misiune?"[101] Neceaev a răspuns că el nu are îndrăzneala de a nu se supune ţarului. Clocotind de mânie, ea a poruncit să i se taie capul. Din fericire pentru Neceaev, niciun călău n-a putut fi găsit în acel moment şi, în tumultul care a urmat, el a fost uitat.

Sofia, singură şi încolţită, a încercat pentru ultima dată să- şi mobilizeze suporterii. Ieşind în Pridvorul Frumos, ea s-a adresat mulţimii de streliţi şi cetăţeni adunaţi în piaţa palatului. Cu capul sus, a încercat să stârnească oamenii împotriva Narîşkinilor şi a implorat audienţa să n-o părăsească:

Oameni cu minte satanică [...] s-au folosit de orice mijloace ca să mă facă, pe mine şi pe fratele meu, să ne certăm cu fratele meu mai mic. Au semănat discordie, invidie şi necazuri. Au plătit oameni care să vorbească despre un complot la adresa vieţii ţarului mai tânăr şi a altor oameni. Din invidie pentru marile servicii ale lui Fiodor Şaklovitîi, şi pentru grija lui neîntreruptă, noapte şi zi, pentru siguranţa şi prosperitatea imperiului, l-au dat drept şef al conspiraţiei, ca şi cum ar exista vreuna. Ca să aranjez lucrurile şi să aflu motivele acestor acuzaţii, m-am dus eu însămi la Troiţki, dar am fost dată la o parte la îndemnurile unor sfătuitori diavoleşti pe care

îi are fratele meu, şi nu mi s-a permis să merg mai departe. După ce am fost aşa insultată, am fost obligată să mă întorc acasă. Voi ştiţi foarte bine cum am condus eu în aceşti şapte ani; cum am luat asupra mea regenţa în cele mai zbuciumate vremuri; cum am încheiat o binecunoscută şi adevărată pace cu domnitorii creştini, vecinii noştri, şi cum duşmanii creştinătăţii au fost îngroziţi şi tulburaţi de armatele mele. Pentru serviciile voastre aţi primit mari recompense şi întotdeauna v-am arătat bunăvoinţa mea. Nu pot să cred că mă veţi trăda şi veţi crede aceste minciuni ale duşmanilor păcii şi prosperităţii. Ei nu vor viaţa lui Fiodor Şaklovitîi, ci pe a mea şi pe a fratelui meu.—

De trei ori în acea zi a ţinut Sofia acest discurs, prima oară streliţilor, apoi cetăţenilor de frunte ai Moscovei, şi în final unei mari mulţimi, care includea şi un număr de ofiţeri străini convocaţi din Slobozia Germană. Conjurarea ei a avut un efect. „A fost un discurs bun şi lung"[10]^, spunea Gordon, iar starea mulţimii părea că se ameliorase. La ordinul surorii sale, ţarul Ivan a coborât în mulţime, şi a înmânat cupe cu vodcă boierilor, oficialilor şi streliţilor. Sofia era mulţumită. într-o dispoziţie generoasă, a trimis după colonelul Neceaev, l-a iertat şi i-a oferit şi lui o cupă de vodcă.

în timpul acestui respiro, cneazul Boris Goliţîn, unul dintre principalii membri ai partidului lui Petru la Troiţki, a încercat să obţină sprijinul vărului său, Vasili. Boris a trimis un mesager, cerându-i lui Vasili să vină la Troiţki, pentru a obţine favoarea ţarului. Vasili a replicat, cerându-i lui Boris să îl ajute să medieze conflictul dintre cele două părţi. Boris a refuzat şi i- a sugerat din nou lui Vasili să vină la Troiţki, cu promisiunea că va fi primit favorabil de către ţar. Plin de onoare, Vasili a refuzat, spunând că datoria îi cere să fie de partea Sofiei.

Era din nou rândul lui Petru să facă o mişcare, şi din nou a pus mai multă presiune pe Sofia. în 14 septembrie, un ordin scris de la Petru a ajuns în Slobozia Germană. Adresat tuturor generalilor, coloneilor şi altor ofiţeri rezidenţi, el vorbea din nou de un complot, i-a nominalizat pe Şaltîkovîi şi pe Medvedev drept capi ai conspiraţiei şi a ordonat tuturor ofiţerilor străini să se prezinte la Troiţki, înarmaţi complet şi călăre. Pentru aceşti soldaţi străini, ordinul ridica o problemă primejdioasă. Ei aveau contract să servească guvernul, dar, în acea situaţie haotică, cine era guvernul? Deja, în încercarea de a evita să fie parte într-o dispută familială, între frate şi soră, generalul Gordon, şeful ofiţerilor, declarase că niciun ofiţer de- ai lui nu se va mişca fără un ordin de la ambii ţari. Acum, ordinul lui Petru forţa o decizie din partea lui Gordon. Pe lângă toate posibilele ameninţări, personal Gordon se afla în situaţia penibilă de a alege între cele două părţi: îi plăcea Petru, şi deseori îl ajutase în jocurile lui cu artileria şi artificiile, dar era chiar mai apropiat de Goliţîn, împreună cu care lucrase doi ani la reformarea armatei ruse şi pe care îl urmase în cele două campanii dezastruoase din Crimeea. Aşa că, atunci când scrisoarea lui Petru a fost deschisă şi citită în prezenţa tuturor ofiţerilor superiori străini, reacţia lui Gordon a fost să-i raporteze lui Goliţîn despre ordinul lui Petru şi să-i ceară sfatul acestuia. Goliţîn a fost foarte tulburat şi a spus că va discuta chestiunea cu Sofia şi cu Ivan imediat. Gordon i-a reamintit lui Goliţîn că toţi străinii, fără să aibă vreo vină, ar putea să plătească cu capul dacă fac vreo mişcare greşită. Goliţîn a înţeles şi a spus că le va da un răspuns până seara. El i-a cerut lui Gordon să-l trimită

pe ginerele său la palat, ca să primească răspunsul regentei.

Gordon însă a luat propria lui decizie, imediat ce a văzut ezitarea lui Goliţîn. Dacă favoritul regentei, Păstrătorul Marelui Sigiliu şi comandantul-şef al armatei nu se putea decide să dea un ordin, însemna că regimul de la Moscova e aproape de colaps. Gordon şi-a înşeuat calul şi le-a spus ofiţerilor săi că, indiferent de ordinele care vor veni de la Kremlin, el e decis să plece la Troiţki. în noaptea aceea, o lungă cavalcadă de ofiţeri străini a părăsit capitala şi a ajuns în zori la mănăstire. Petru s-a ridicat să-i întâmpine şi le-a oferit mâna să i-o sărute.

Plecarea ofiţerilor străini a fost, aşa cum nota chiar Gordon în jurnalul său, „lovitura decisivă". Streliţii rămaşi în Moscova şi-au dat seama că Petru a câştigat. Ca să se salveze, s-au adunat în faţa palatului cerând să le fie predat Şaklovitîi, ca să- 1 ducă la Troiţki şi să-l dea pe mâna lui Petru. Sofia a refuzat, iar atunci streliţii au început să strige: „Ai face mai bine să termini imediat cu treaba asta! Dacă nu îl predai, vom trage clopotul de alarmă!"[104] Sofia a înţeles ce însemna asta: altă revoltă, cu soldaţi alergând în dezordine, măcelărind pe oricine ar decide ei că e trădător. în timpul acestor violenţe, oricine - inclusiv ea - putea să moară. Era înfrântă. A trimis după Şaltîkovîi, care, ca şi Ivan Narîşkin înainte cu şapte ani, se ascundea în capela palatului. Cu ochii în

lacrimi, ea l-a predat, şi, în acea noapte, a fost dus în lanţuri la Troiţki.

Lupta era terminată, regenţa se încheiase, Petru învinsese. După victorie, a venit răzbunarea. Primele lovituri au căzut rapid asupra lui Şaltîkovîi. La sosirea la Troiţki, el a fost interogat sub cnut. După cincisprezece lovituri, a recunoscut că s-a gândit la uciderea lui Petru şi a mamei sale, dar a negat că a conceput vreun plan concret. în cursul confesiunii sale, el l-a exonerat complet pe Vasili Goliţîn, declarând că acesta nu a avut cunoştinţă şi nici nu a participat la activităţile lui. Chiar şi Goliţîn era acum la Troiţki. în dimineaţa când a fost adus Şaltîkovîi, Goliţîn a apărut şi el de bunăvoie în faţa zidurilor mănăstirii, cerând permisiunea să aducă omagii ţarului. Cererea lui de a intra a fost refuzată şi i s-a ordonat să aştepte în sat, până când va fi luată o decizie în ceea ce-l priveşte. Era o decizie dificilă, pentru că Petru şi suporterii lui nu ştiau cum să procedeze cu el. Pe de o parte, el fusese cel mai important ministru al Sofiei, generalul şi iubitul ei în toţi cei şapte ani de regenţă, şi de aceea el trebuia să fie degradat împreună cu ceilalţi sfătuitori intimi ai regentei. Pe de altă parte, era unanim recunoscută intenţia onorabilă a serviciului lui Goliţîn, chiar şi atunci când a dat greş în executarea lui. Şaltîkovîi depusese mărturie că nu luase parte la complot. Mai imporatnt decât asta, Goliţîn era membru al uneia dintre cele mai proeminente familii din Rusia, şi vărul lui, cneazul Boris Goliţîn, era dornic să-şi cruţe familia de ruşinea unei acuzaţii de trădare.

în încercarea de a-l apăra pe Vasili, Boris Goliţîn a riscat să stârnească supărarea ţarinei Natalia şi a altor consilieri ai lui Petru. La un moment dat ei chiar l-au ameninţat că îl vor judeca şi pe el alături de vărul său. Acest lucru s-a întâmplat după ce Şaklovitîi şi-a scris cele nouă pagini de confesiuni în prezenţa lui Boris Goliţîn. Era după miezul nopţii când Şaklovitîi a terminat, şi Petru deja se culcase, aşa că Boris a luat confesiunea în camera lui, cu gândul să i-o dea lui Petru a doua zi dimineaţa. Dar cineva a dat buzna peste ţar, l-a trezit şi i-a raportat că Boris Goliţîn a luat confesiunea lui Şaklovitîi în camera sa, ca să îndepărteze tot ce era în detrimentul vărului său. Petru a trimis imediat un mesager să-l întrebe pe Şaklovitîi dacă şi-a scris confesiunea, şi dacă ştie unde se află. Şaklovitîi a răspuns că el i-a predat-o cneazului Boris Goliţîn. Spre norocul lui, Goliţîn a fost şi el avertizat de un prieten că Petru s-a trezit, şi atunci a dat fuga să-i înmâneze ţarului confesiunea. Cu asprime, Petru l-a întrebat de ce nu-i fuseseră date imediat hârtiile. Când Goliţîn a răspuns că era târziu şi că nu a dorit să-l trezească pe ţar, Petru a acceptat explicaţia şi, pe baza exonerării lui Şaklovitîi, a decis să îi cruţe viaţa lui Vasili Goliţîn.

Seara, la ora nouă, Vasili Goliţîn a fost convocat. Aşteptându-se să-l vadă pe Petru în persoană, el îşi pregătise o declaraţie în care urma să înşire serviciile pe care le-a adus statului, ca o introducere la cererea de iertare. Numai că nu a fost acordată nicio audienţă. Goliţîn a fost lăsat în picioare în mijlocul unei anticamere pline, în timp ce un funcţionar a apărut în capul unei

scări şi a dat citire sentinţei cu voce tare. Era acuzat că a raportat numai regentei, nu şi celor doi ţari în persoană, că a scris numele Sofiei în documentele oficiale la egalitate cu cele ale ţarilor, şi că a produs necazuri şi greutăţi guvernului şi poporului prin activitatea proastă de general în cele două campanii din Crimeea. Deşi viaţa îi fusese cruţată, sentinţa lui a fost crudă: a fost degradat din rangul de boier, deposedat de toate proprietăţile şi exilat cu familia într-un sat din Arctica. El a ieşi din cameră, nenorocit şi proaspăt sărăcit. Pe drum, a fost înveselit de un curier de la Sofia, care îi aducea un pachet cu bani şi promisiunea de a-i obţine eliberarea prin intermediul ţarului Ivan. A fost, probabil, ultima veste bună pe care a mai primit-o Goliţîn. Curând, Sofia nu mai avea puterea de a mai ajuta pe cineva, nici măcar pe ea, iar frumosul, citadinul Goliţîn a început douăzeci şi cinci de ani de exil. Avea patruzeci şi şase de ani în acea vară a anului 1689, când Sofia a fost detronată, şi a dus o existenţă mizeră până în 1714, când a murit, la vârsta de şaptezeci şi unu de ani.

E o ironie a sorţii că un om atât de avansat pentru Rusia zilelor lui, unul care ar fi putut să fie atât de util lui Petru în efortul lui de a moderniza statul, a trebuit să se afle în tabăra opusă lui Petru, a trebuit să piardă totul din cauza schimbului de putere şi să fie condamnat să zacă într-o colibă din Arctica tocmai în timpul domniei Marelui Reformator. Şi la fel de ironic este că boierii moscoviţi au fost cei care s-au aliat cu Petru, în opoziţie cu Goliţîn. Ajutându-l pe Petru să o detroneze pe Sofia,

ei au crezut că resping amestecul periculos al culturii occidentale. De fapt, ei au eliberat drumul de marile obstacole care stăteau în calea celui mai mare pro-occidental din istoria Rusiei.

Sfârşitul lui Goliţîn poate părea jalnic, dar, în comparaţie cu destinul altor membri ai cercului de intimi ai Sofiei, a fost chiar blând. Deşi, după cum spunea Gordon, Petru nu ar mai fi vrut să dea şi alte lovituri oponenţilor săi, liderii vechi ai partidului au insistat, în special patriarhul. Şaltîkovîi a fost condamnat la moarte şi, la patru zile după ce fusese adus la Troiţki, a fost decapitat în afara zidurilor mănăstirii. Alţi doi membri au murit odată cu el. Trei streliţi au fost biciuiţi, li s-a smuls limba şi au fost exilaţi în Siberia. Silvestr Medvedev fugise din Moscova, cu speranţa de a găsi azil în Polonia, dar pe drum a fost interceptat, adus la Troiţki şi interogat sub tortură. El a recunoscut că a auzit vagi discuţii despre omorârea unora dintre susţinătorii lui Petru şi că a scris condamnabilele versuri pline de complimente care erau inscripţionate sub portretul Sofiei, dar a negat că a fost implicat în vreo conspiraţie împotriva lui Petru şi a patriarhului. A fost reţinut, apoi din nou acuzat, torturat groaznic cu foc şi cu fierul roşu şi, în final, doi ani mai târziu, a fost executat.

Anihilându-i pe toţi suporterii Sofiei, problema fundamentală era ce trebuia făcut cu Sofia însăşi. Singură şi fără prieteni, ea aştepta la Kremlin să-şi afle

soarta. Nicio mărturie pe care o dăduse Şaklovitîi sub tortură nu o implica pe ea într-un complot care urmărea să-l îndepărteze pe Petru de la tron, şi cu atât mai puţin în unul care să-l ucidă. Cel mult, se putea spune despre ea că avusese cunoştinţă de planurile împotriva anumitor membri ai partidului lui Petru şi că a avut ambiţia de a împărţi puterea cu fraţii ei, mai degrabă ca autocrat decât prin delegaţia de regentă. Aceste lucruri, totuşi, erau de ajuns pentru Petru. De la Troiţki, el i-a scris lui Ivan, exprimându-şi nemulţumirea faţă de Sofia, şi propunându-i ca de atunci înainte ei doi să conducă singuri statul. El a argumentat că la înscăunarea lor Dumnezeu a dat coroana la două, şi nu la trei persoane; prezenţa surorii şi a pretenţiilor ei de egalitate cu cei doi unşi ai lui Dumnezeu erau o încălcare a voinţei divine şi a drepturilor lor. El a propus să guverneze în echipă, fără amestecul dezagreabil al „acestei ruşinoase a treia persoane"—. I-a cerut permisiunea lui Ivan să numească noi oficiali, fără acordul punctual al acestuia pentru fiecare dintre ei, şi a încheiat spunând că Ivan ar trebui să rămână în continuare ţarul senior: „Voi fi gata să te onorez aşa cum l-aş onora pe tatăl meu."

Incapabil să refuze, Ivan a acceptat. A fost dat un ordin prin care numele Sofiei să fie scos de pe toate documentele oficiale. Curând după aceea, emisarul lui Petru, Ivan Troekurov, a sosit la Kremlin să-i spună ţarului Ivan să-i ceară Sofiei să plece din Kremlin la mănăstirea Novodevicie, aflată la periferia oraşului. Nu i s-a cerut să se călugărească, şi i s-a desemnat o suită de apartamente confortabile, bine mobilate; un mare

număr de servitori urma să o însoţească, şi ar fi trebuit să ducă o viaţă comodă, restricţionată doar de faptul că nu avea voie să părăsească mănăstirea şi că nu putea fi vizitată decât de mătuşile şi surorile ei. Dar Sofia a înţeles imediat că tipul acela de detenţie, indiferent cât de luxos ar fi, pentru ea însemna sfârşitul a tot ceea ce fusese important în viaţa ei. Putere, acţiune, emoţie, intelect şi iubire - toate îi erau smulse. Ea s-a opus, refuzând mai bine de o săptămână să părăsească palatul Kremlin, dar presiunea devenise prea mare şi, în sfârşit, a fost escortată ceremonial la mănăstire, între pereţii căreia urma să-şi petreacă cei cincisprezece ani pe care îi mai avea de trăit.

Petru a refuzat să se întoarcă la Moscova înainte ca Sofia să părăsească Kremlinul. Odată ce sora lui a fost închisă în siguranţă, el a plecat călare, spre sud de Troiţki, dar a mai întârziat o săptămână pe drum, petrecându-şi timpul cu generalul Gordon, care făcea instrucţie cu infanteria şi cavaleria sub ochii ţarului. în final, în 16 octombrie, Petru a revenit în capitală, călare, pe drumul pe care se aliniaseră regimentele de streliţi, îngenuncheaţi şi cerând iertare.

Intrând în Kremlin, el s-a dus la Catedrala Uspenski, să-l îmbrăţişeze pe fratele său Ivan; apoi, îmbrăcat în ţinută oficială, a apărut sus, deasupra Pridvorului Frumos. Pentru prima dată, tânărul care stătea acolo, foarte

înalt, cu faţa rotundă şi ochii întunecaţi, era stăpânul statului rus.

Aşadar, a căzut Sofia, prima femeie care a condus la Moscova. Realizările ei de conducător au fost exagerate. Cneazul Boris Kurakin a denaturat adevărul: „Niciodată nu a existat o guvernare mai înţeleaptă în statul rus. în timpul celor şapte ani de conducere, întreaga ţară a înflorit într-o mare bogăţie."[1]^ Pe de altă parte, ea nu a fost doar - aşa cum o descriau apropiaţii lui Petru - „ultimul conducător al vechii ordini, ultimul obstacol pe drumul istoriei ruseşti, netezit şi lărgit într-un bulevard de către epoca lui Petru". Adevărul era că Sofia a fost competentă şi, în linii mari, a condus bine. în timpul anilor cât a condus statul, Rusia a fost în tranziţie. Doi ţari, Aleksei şi Fiodor, instituiseră schimbări şi reforme moderate în politicile ruse. Sofia nu a încetinit şi nici nu a grăbit acest ritm, dar i-a permis să meargă mai departe şi, făcând asta, a ajutat la pregătirea drumului pentru Petru. în lumina a ceea ce începuse sub Aleksei şi a continuat sub Fiodor şi Sofia, chiar şi cele mai izbitoare schimbări făcute de Petru au un caracter mai degrabă evolutiv decât revoluţionar.

Nu în calitate de conducător rus a fost remarcabilă Sofia, ci ca femeie rusă. De-a lungul veacurilor, femeia rusă fusese redusă la statutul de obiect casnic, ascunsă în camerele întunecate ale teremului. Sofia a păşit în lumina zilei şi a preluat controlul statului. Indiferent de

cât de bine şi-a exercitat puterea odată ce a avut-o, simplul fapt de a o prelua, în acea epocă, a fost suficient s-o transforme într-o figură istorică. Din păcate, feminitatea Sofiei nu era doar specificul ei, ci şi neajunsul ei. Când s-a produs criza, moscoviţii nu erau dispuşi să urmeze o femeie în locul unui ţar încoronat.

Petru a plasat-o pe Sofia la Novodevicie, şi porţile mari s-au închis definitiv în urma ei. Dar în secolele care au urmat, rolul femeilor regale în Rusia s-a schimbat. Patru femei-suveran i-au urmat lui Petru la tron. între creaturile recluzate din secolul al XVII-lea şi aceste împărătese energice era o imensă distanţă. Şi cea mai mare parte a acestei distanţe fusese parcursă de o singură femeie, regenta Sofia. Croită din acelaşi material ca şi aceste împărătese, având aceeaşi hotărâre şi voinţă de a conduce, ea a fost cea care a deschis drumul.

însuşi Petru, multă vreme după ce o închisese în mănăstire, o descria pe Sofia unui străin ca pe o „prinţesă înzestrată cu toate calităţile trupului şi minţii, care era aproape de perfecţiune, dacă nu ar fi avut ambiţia fără margini şi dorinţa insaţiabilă de guvernare"[107]. în cei patruzeci şi doi de ani de domnie, un singur rus s-a încumetat să conteste dreptul lui la tron: Sofia. în două rânduri, în 1682 şi 1689, ea a opus puterea ei puterii lui. în a treia şi ultima provocare domestică la omnipotenţa lui Petru, revolta streliţilor din

1698, singurul adversar de care se temea Petru era Sofia. Era închisă în mănăstire de nouă ani, dar Petru a bănuit imediat că ea ar sta în spatele revoltei. în mintea lui, ea era singura persoană suficient de puternică pentru a se putea gândi la detronarea lui.

Că Sofia deţinea asemenea calităţi care să-l poată speria pe Petru, că avea îndrăzneala să-l înfrunte şi o personalitate care îl îngrijora chiar ştiind-o închisă între zidurile mănăstirii, nu ar trebui să fie surprinzător. La urma urmelor, era sora lui.

^ Eugene Schuyler, voi. I, p. 175. ibidem, voi. I, p. 176

- Astăzi [în perioada sovietică n. tr.], mănăstirea e cunoscută sub numele Zagorsk, după oraşul industrial care se întinde la poalele zidurilor ei. O oază de viaţă religioasă în Rusia sovietică, ea este, aşa cum a fost de secole, o atracţie pentru pelerinii din întreaga Rusie. Fiind şi unul dintre cele mai bogate ansambluri arhitectonice din Rusia, a devenit şi un punct turistic pentru străinii care vizitează Moscova. Din fericire, chiar şi acum, Troiţki mai păstrează ceva din frumuseţea, măreţia şi sfinţenia trecutului ei. (N. a.)

[22] ibidem, voi. I, p. 179.

[m] ibidem.

[m] N.G. Ustrialov, voi. II, p. 70. Eugene Schuyler, voi. I, p. 180. ibidem, voi. I, p. 181. ibidem, voi. I, p. 182. P&B, vol.I, nr. 10. C. Bickford O'Brien, ix.

[m] Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 138.

GORDON, LEFORT ŞI COMPANIA VESELĂ

După numărătoarea tradiţională, domnia lui Petru a durat patruzeci şi doi de ani, începând din 1682, când a fost încoronat ca băiat de zece ani, şi până la moartea lui, în 1725, la vârsta de cincizeci şi doi de ani. Cu toate acestea, aşa cum am văzut, în primii şapte ani ai acestei perioade, cei doi ţari- copii, Petru şi Ivan, au fost ţinuţi departe de toate treburile concrete ale statului, în timp ce puterea reală a guvernării se afla la sora lor, Sofia. De aceea unii ar putea spune că mai corect ar fi să considerăm ca început al domniei lui Petru vara anului 1689, când el şi partizanii lui au preluat puterea de la regentă şi când înaltul ţar a intrat triumfal în Moscova, având un titlu sigur şi poporul îngenuncheat în faţa lui. Dar, în mod surprinzător, tânărul autocrat victorios nu a început încă să conducă. Pentru încă cinci ani, ţarul a întors spatele guvernării Rusiei, revenind fericit la viaţa de adolescent pe care şi-o construise înaintea fugii la Troiţki - la Preobrajenskoe, la lacul Plescev, la soldaţi şi la bărci, la informalitate şi la lipsa de responsabilitate. Tot ce-şi dorea era să fie lăsat în pace, ca să se bucure de libertatea lui. A fost complet indiferent faţă de guvernare şi de treburile statului; mai târziu, el mărturisea că, în acei ani, nu avea nimic în cap în afară de amuzamentul lui.

în acest sens, adevăratul început al domniei se poate spune că a fost nu în 1682, când avea zece ani, nici în 1689, când avea şaptesprezece, ci în 1694, când avea douăzeci şi doi de ani.

în acest timp guvernul a fost administrat de un mic grup care îl susţinuse şi îl îndrumase pe Petru în înfruntarea cu regenta. Mama lui, Natalia, care avea acum patruzeci de ani, era liderul formal, dar ea nu era atât de independentă ca Sofia, şi era dominată cu uşurinţă de bărbaţii din jurul ei. Patriarhul Ioachim, un om al Bisericii, conservator în ostilitatea lui nedomolită faţă de toţi străinii, stătea în coasta ei, determinând-o să îndepărteze toţi viruşii care pătrunseseră în Rusia sub Sofia şi Vasili Goliţîn. Unchiul ţarului, fratele Nataliei, Lev Narîşkin, primise funcţia vitală de Şef al Afacerilor Externe; efectiv, el era prim-ministru. Era un om prietenos, de o inteligenţă mediocră, a cărui plăcere era noua lui autoritate de a da recepţii strălucitoare şi banchete măreţe, la care se serveau mâncăruri de pe tăvi de aur şi argint ambasadorilor străini. în negocierile propriu-zise cu aceşti ambasadori şi în activităţile concrete ale biroului său, el era mult şi necesar ajutat de unul dintre puţinii diplomaţi profesionişti ai Rusiei, Emilian Ukrainţev. Boierului Tihon Streşnev, un vechi prieten al ţarului Aleksei şi tutorele formal al lui Petru, îi fusese încredinţată conducerea tuturor afacerilor interne. Al treilea din trioul guvernării era Boris Goliţîn, care supravieţuise cu succes suspiciunii puternice care planase asupra lui în legătură cu încercarea de a atenua căderea vărului său, Vasili. Alte nume faimoase apăreau în guvern: Urusov, Romodanovski, Troekurov, Prozorovski, Golovkin, Dolgoruki. Unii dintre cei care fuseseră mai importanţi în guvernarea Sofiei - Repnin şi Vinius - îşi păstraseră funcţiile. Boris Şeremetiev a rămas

comandant al armatei în sud, confruntându-se cu tătarii. în plus, mai mult de trezeci de Lopuhini de ambele sexe, rudele tinerei soţii ale lui Petru, sosiseră la curte, gata să înhaţe orice avantaje ar fi putut să obţină ca urmare a statutului rudei lor.

Pentru Rusia, schimbarea guvernului a fost o schimbare în rău. Noilor administratori le lipseau atât priceperea, cât şi energia predecesorilor. Nicio lege importantă nu a fost adoptată în acei cinci ani. La curte erau scandaluri, şi la guvern - corupţie. Legea şi ordinea nu mai erau respectate în provincie. A fost o explozie de ură populară împotriva tuturor străinilor: un decret, influenţat de patriarh, prevedea ca toţi străinii să fie opriţi la graniţă şi interogaţi cu privire la originea şi scopul vizitei în Rusia. Răspunsurile lor urma să fie trimise la Moscova şi străinii trebuia să fie reţinuţi la graniţă până când primeau permisiunea de a intra de la guvernul central. Simultan, Directorul Poştelor, Andrei Vinius, a fost instruit să-şi pună funcţionarii să deschidă şi să citească scrisorile care treceau graniţa. Patriarhul ar fi vrut chiar să distrugă toate bisericile protestante din Slobozia Germană, şi a dat înapoi doar atunci când locuitorii au prezentat un document semnat de ţarul Aleksei, care conţinea permisiunea scrisă a existenţei acestor biserici. în punctul culminant al acestei xenofobii, un străin a fost prins de mulţime pe o stradă din Moscova şi a fost ars de viu.

Cu toate eforturile pe care le depunea patriarhul, exista un rus ale cărui obiceiuri nu le putea schimba. Exasperarea lui Ioachim era însuşi Petru, care petrecea foarte mult timp în Slobozia Germană, printre străinii de

care se temea Ioachim. Totuşi, cât timp a trăit Ioachim, Petru şi-a supravegheat comportamentul. în 10 martie 1690, ţarul l-a invitat pe generalul Gordon să ia masa la curte, în cinstea naşterii fiului său, ţareviciul Aleksei. Gordon a acceptat, dar patriarhul a intervenit, protestând vehement împotriva includerii unui străin într-o sărbătoare în onoarea moştenitorului tronului rusesc. Furios, Petru s-a supus şi a retras invitaţia, dar în ziua următoare l-a invitat pe Gordon în casa lui de la ţară, a luat masa împreună cu el şi apoi s-a întors la Moscova, călărind alături de scoţian şi conversând cu acesta în văzul lumii.

Problema s-a rezolvat de la sine când, în 17 august, Ioachim a murit pe neaşteptate. El a lăsat un testament în care îl conjura pe ţar să renunţe la orice contact cu ereticii, protestanţi sau catolici, să-i gonească din Rusia şi el personal să nu mai aibă îmbrăcăminte şi obiceiuri străine. Mai presus de orice, el i-a cerut lui Petru să nu numească străini în poziţii oficiale ale statului sau ale armatei, unde ar avea posibilitatea să dea ordine credincioşilor ortodocşi. Răspunsul lui Petru, odată ce Ioachim fusese îngropat, a fost să-şi mai comande un rând de haine germane şi, o săptămână mai târziu, să meargă în Slobozia Germană să ia masa, ca invitat al generalului Gordon.

Alegerea unui nou patriarh a deschis aceeaşi discuţie pe care însuşi Ioachim o lansase: liberalism contra tradiţionalism, toleranţă faţă de străini contra apărarea înverşunată a ortodoxiei tradiţionale. O parte din clerul educat, susţinut de Petru, îl avea ca favorit pe Marcellus, mitropolitul Pskovului, un cărturar al bisericii, care

călătorise în străinătate şi vorbea mai multe limbi, dar ţarina Natalia, grupul de boieri aflaţi la conducere, călugării şi preoţimea simplă îl preferau pe mai conservatorul Adrian, mitropolitul Kazanului. Competiţia în sânul Bisericii era aprinsă, partizanii lui Adrian acuzându-l pe Marcellus că are prea multă învăţătură şi că i-ar favoriza pe catolici, că el se află deja la limita ereziei. După cinci luni de dezbateri, a fost ales Adrian, spunea dezamăgit Patrick Gordon, din cauza „ignoranţei şi simplităţii"— noului patriarh.

Petru s-a simţit şi el jignit de această alegere. Şapte ani mai târziu, el descria alegerea lui Adrian cu un dezgust amar unei gazde străine. „Ţarul ne-a povestit", spunea străinul, „că atunci când murise patriarhul de la Moscova, el desemnase ca înlocuitor pe un om învăţat, care călătorise şi care vorbea latina, italiana şi franceza. [Dar] ruşii i-au cerut într-un mod agresiv să nu aşeze deasupra lor un astfel de om, din trei motive: primul, pentru că vorbea limbi păgâne; al doilea, pentru că barba lui nu era destul de mare pentru un patriarh; şi al treilea, pentru că birjarul lui stătea pe bancă, şi nu pe cal, aşa cum se obişnuia."[102]

De fapt, în ciuda dorinţelor sau a decretelor oricăror patriarhi, Vestul era deja instalat ferm la doar 5 kilometri de Kremlin. în afara Moscovei, pe drumul dinspre oraş către Preobrajenskoe, exista un remarcabil orăşel vest-european autonom, cunoscut sub numele de Slobozia Germană™. Vizitatorilor care se plimbau de-a lungul bulevardelor lui largi, străjuite de copaci, şi care treceau pe lângă casele cu două sau trei niveluri, cu ferestre largi în stil european, sau prin pieţele vaste, cu fântâni

arteziene, le venea greu să creadă că se află în inima Rusiei. în spatele vilelor maiestuoase, decorate cu coloane şi cornişe, se întindeau grădini europene meticulos îngrijite, în care se aflau pavilioane şi bazine cu apă strălucitoare. Pe străzi alunecau trăsuri făcute la Paris sau la

Londra. Doar cupolele în formă de ceapă ale Moscovei, care se ridicau deasupra câmpiilor, în depărtare, aminteau vizitatorilor că se află la mii de kilometri distanţă de casă.

în zilele lui Petru, această prosperă insulă de străinătate era relativ nouă. O aşezare pentru străini anterioară, fondată de Ivan cel Groaznic în interiorul oraşului, fusese desfiinţată în Vremurile Tulburi. După instalarea primului Romanov, în 1613, străinii s-au instalat pe unde au putut prin oraş. Acest fapt i-a înfuriat pe moscoviţii conservatori, care credeau că sfântul lor oraş ortodox fusese profanat, şi la începutul anului 1648 bande de streliţi au atacat la întâmplare locuinţele străine. în 1652, ţarul Aleksei a decretat că străinilor le este interzis să locuiască sau să aibă biserici între zidurile Sfintei Moscove, dar a permis construirea unei noi aşezări străine, Slobozia Germană, pe malul râului Iauza, cu loturi de pământ alocate în funcţie de rang tuturor ofiţerilor, inginerilor, artiştilor, doctorilor, farmaciştilor, negustorilor, dascălilor şi altor persoane aflate în serviciul rusesc.

Iniţial, colonia era alcătuită majoritar din germani protestanţi, dar, la sfârşitul secolului al XVII-lea, se aflau acolo numeroşi olandezi, englezi şi scoţieni. Scoţienilor, în majoritate monarhişti şi catolici fugiţi din cauza lui Oliver Cromwell, li s-a asigurat un refugiu în ciuda religiei lor, datorită furiei violente provocate ţarului Aleksei de decapitarea regelui Carol I. Printre numele scoţiene iacobite proeminente din Slobozia Germană erau Gordon, Drummond, Hamilton, Dalziel, Crawford, Graham şi Leslie. în 1685, Ludovic al XlV-lea a revocat Edictul de la Nantes, punând capăt toleranţei oficiale a Franţei faţă de protestantism. Regenta şi Vasili Goliţîn au permis unor refugiaţi hughenoţi francezi care fugeau de persecuţia din Franţa să vină în Rusia. Prin urmare, în adolescenţa lui Petru, Slobozia Germană devenise o colonie internaţională de trei mii de europeni occidentali, în care monarhiştii se amestecau cu republicanii şi protestanţii cu catolicii, diferenţele naţionale, politice şi religioase fiind atenuate de distanţă şi exil.

Claustrarea într-o suburbie separată a facilitat menţinerea obiceiurilor şi a tradiţiilor occidentale. Locuitorii purtau îmbrăcăminte străină, citeau cărţi străine, aveau bisericile lor luterane şi calvine (catolicilor nu li se permitea să aibă biserică, dar preoţii puteau ţine slujba în case particulare), vorbeau propria lor limbă şi îşi educau singuri copiii. Ei păstrau o corespondenţă susţinută cu ţările lor natale. Unul dintre cei mai respectaţi străini, olandezul rezident Van Keller, trimitea şi primea ştiri din Haga, la fiecare opt zile, ţinând Slobozia Germană informată în legătură cu tot ce se întâmpla în afara graniţelor Rusiei. Generalul Gordon aştepta cu nerăbdare rapoartele ştiinţifice ale London's Royal Society. Soţiile englezilor primeau volume de

poezie, împreună cu porţelanurile fine şi săpunul parfumat. Apoi, în suburbie mai era de asemenea un amestec pestriţ de actori, muzicieni şi aventurieri care participau la realizarea repertoriului teatral, a concertelor, balurilor, picnicurilor, ca şi la idilele amoroase şi duelurile care întreţineau distracţia şi amuzamentul în Slobozia Germană.

Evident, această insulă de străinătate, nucleu al unei civilizaţii mult mai avansate, nu a putut rămâne neatinsă de oceanul rus din jurul ei. Casele şi grădinile din Slobozia Germană împodobeau domeniile regale de la Sokolniki şi Preobrajenskoe şi, în cele din urmă, în ciuda interdicţiei patriarhului, ruşii mai îndrăzneţi, însetaţi de cunoaştere şi de conversaţie inteligentă, au început să se amestece şi să socializeze cu străinii care locuiau la doar câteva sute de metri distanţă. Prin ei, obiceiurile străine au început să pătrundă în viaţa rusească. în curând, ruşii care râseseră de străini că mănâncă „iarbă" au început şi ei să mănânce salată. Obiceiul fumatului şi al prizatului de tutun, anatemizat de patriarh, a început să se extindă. Unii ruşi, ca Vasili Goliţîn, începuseră chiar să-şi tundă părul şi barba şi să stea de vorbă cu iezuiţii.

Contactele au avut influenţă reciprocă, şi mulţi dintre străini au adoptat modele ruseşti. în lipsa femeilor străine, ei s- au căsătorit cu rusoaice, au învăţat limba rusă şi au permis ca fiii lor să fie botezaţi în Biserica Ortodoxă. Cu toate acestea, ca rezultat al locuirii forţate în Slobozia Germană, cei mai mulţi şi-au menţinut propriul stil occidental de viaţă, limbă şi religie, în celălalt sens, căsătoriile erau destul de rare, întrucât puţine femei vestice acceptau să se căsătorească cu un

rus şi să accepte statutul inferior al rusoaicelor. Dar acest lucru se schimba. Mary Hamilton se căsătorise cu Artimon Matveev şi era stăpâna casei în care ţarul Aleksei o întâlnise pe Natalia Narîşkina. Pe măsură ce gentlemenii ruşi deveneau mai occidentali, ei nu mai aveau probleme în a găsi soţii occidentale, o practică ce a înflorit cu dezinvoltură până la sfârşitul Rusiei imperiale, în 1917. Fiul lui Petru, Aleksei, s-a căsătorit cu o soţie occidentală, şi fiecare ţar de după el, care împlinea vârsta de căsătorie alegea o prinţesă din Europa de Vest sau o accepta pe cea care îi era aleasă.

Din copilărie, Petru era interesat de Slobozia Germană. De câte ori trecea pe drum, el vedea casele ei frumoase şi grădinile umbroase. A ajuns să-i cunoască pe Timmerman şi Brandt, şi pe ofiţerii care supravegheau construirea forturilor lui de joacă şi focul artileriei lui, dar până la moartea patriarhului Ioachim, în 1690, contactele cu străinii din suburbie erau restricţionate. După moartea bătrânului om al bisericii, vizitele lui Petru au devenit atât de dese, încât aproape părea că locuieşte acolo.

în Slobozia Germană Petru a găsit o ameţitoare combinaţie de vin bun, conversaţie bună şi camaraderie. Atunci când ruşii îşi petreceau seara împreună, ei pur şi simplu beau până când adormeau sau nu mai era nimic de băut. Şi străinii obişnuiau să bea destul de mult, dar, prin fumul de ţigară şi clămpănitul metalic al capacelor halbelor se purta şi o conversaţie despre lume, despre regi şi oameni de stat, oameni de ştiinţă şi războinici. Petru era încântat de aceste discuţii. Când vestea victoriei flotei engleze asupra francezilor la La Hogue, în

1694, a ajuns în Slobozia Germană, el a fost entuziasmat. A cerut mesajul original, a pus să fie tradus imediat, şi apoi, bătând din palme şi strigând de bucurie, a ordonat un salut de artilerie în onoarea regelui William al III-lea al Angliei. în aceste seri lungi, el a ascultat şi o mulţime de sfaturi despre Rusia: să facă mai multă instrucţie cu armata lui, să le dea soldaţilor o disciplină dură şi plată regulată, să atragă comerţul din Orient, dirijându-l de la Marea Neagră, care era dominată de otomani, către Marea Caspică şi Volga.

Odată ce locuitorii suburbiei au înţeles că acel tânăr şi înalt monarh îi simpatizează, ei l-au invitat peste tot, şi au intrat în competiţie pentru prezenţa lui. El era invitat să participe la nunţi, botezuri şi alte sărbătoriri din familie. Niciun negustor nu-şi mărita fata şi nu-şi boteza băiatul fără să-l invite pe ţar să ia parte la petrecere. De multe ori Petru a jucat rolul naşului, ţinând copiii catolici sau luterani deasupra cristelniţei. A fost cavaler de onoare la numeroase căsătorii străine, şi la petrecerile dansante care urmau era un participant entuziast la vioiul dans popular cunoscut sub numele de *Grossvater.*

într-o societate în care se amestecau soldaţi scoţieni, negustori olandezi şi ingineri germani, evident că Petru a găsit mulţi oameni care aveau idei fascinante pentru el. Unul dintre ei era Andrei Vinius, un bărbat de vârstă mijlocie, ruso- olandez, care stătea cu câte un picior în fiecare cultură. Tatăl lui Vinius era un inginer-negustor olandez, care ridicase o turnătorie în Tuia, la sud de Moscova, în timpul ţarului Mihail, şi se îmbogăţise. Mama lui, rusoaică, îl crescuse pe fiul ei în religia

ortodoxă. Pentru că vorbea şi rusa şi olandeza, Vinius a fost mai întâi ministru al Afacerilor Externe, apoi i s-a încredinţat conducerea poştei. El scrisese o carte de geografie, vorbea latina şi studia mitologia romană. De la el, Petru a început să înveţe olandeza şi o brumă de latină. în scrisorile către Vinius, el se semna Petrus şi se referea la jocurile lui numindu-le „jocurile lui Neptun şi Marte", vorbind de sărbători ţinute „în onoarea lui Bahus".

Tot în Slobozia Germană a întâlnit Petru alţi doi străini, foarte diferiţi ca origine şi stil, care au devenit mult mai importanţi pentru el. Aceştia erau durul şi bătrânul soldat mercenar scoţian, generalul Patrick Gordon, şi fermecătorul aventurier elveţian Francis Lefort.

Patrick Gordon se născuse în 1635 pe proprietatea familiei sale de la Auchleuchries, lângă Aberdeen, pe înălţimile scoţiene. Familia lui era ilustră şi înverşunat catolică şi se înrudea cu primul duce de Gordon şi cu conţii de Errol şi

Aberdeen. Războiul civil englez a deturnat traseul tinereţii lui Gordon. Familia lui era devotată regalităţii şi când Oliver Cromwell a retezat capul regelui Carol I, a nimicit şi şansele tuturor supuşilor devotaţi ai lui Stuart; din momentul acela, un băiat scoţian catolic nu avea nicio şansă să intre la universitate sau să-şi facă o carieră în armată sau în serviciile publice, aşa că, la şaisprezece ani, Patrick a plecat din ţară să-şi caute

norocul. După doi ani la un colegiu iezuit din Brandenburg, el a fugit la Hamburg şi s-a alăturat unui grup de ofiţeri scoţieni recrutaţi de armata suedeză. Gordon l-a servit cu cinste pe regele Suediei, dar când a fost prins de polonezi, nu a avut nicio problemă cu schimbarea taberelor. Obiceiul firesc pentru soldaţii mercenari, de a-şi schimba din când în când stăpânii după noroc, nu era considerat ruşinos, nici de ei şi nici de guvernele care îi angajau. Câteva luni mai târziu, Gordon a fost din nou capturat, şi a fost convins să se alăture iar suedezilor. Mai târziu, din nou a fost prins, şi din nou s-a alăturat polonezilor. înainte de a împlini douăzeci şi cinci de ani, Gordon schimbase taberele de patru ori.

în 1660, noul rege din dinastia Stuart, Carol al Il-lea, a fost reinstalat pe tronul Angliei, iar Gordon era gata să plece acasă, înainte de a pleca, totuşi, un diplomat rus în Europa i-a făcut o ofertă de nerefuzat: trei ani în serviciul armatei ruse, pornind de la gradul de maior. Gordon a acceptat, ca să afle, când a ajuns la Moscova, că acea clauză referitoare la timp nu avea acoperire; fiind un soldat util, nu i se dădea voie să plece. Când a făcut cererea, el a fost ameninţat că va fi denunţat ca spion polonez şi romano-catolic şi trimis în Siberia. Acceptându-şi temporar soarta, a început să se adapteze vieţii moscovite. Dându-şi repede seama că cea mai bună şansă de a avansa era căsătoria cu o rusoaică, el a găsit una şi au întemeiat împreună o familie. Anii au trecut şi Gordon a servit sub ţarul Aleksei, ţarul Fiodor şi regenta Sofia, luptând împotriva polonezilor, turcilor, tătarilor şi başkirilor. A devenit general, şi s-a întors de două ori în Anglia şi Scoţia, deşi moscoviţii s-au asigurat că mult prea valorosul personaj se va întoarce la ei, ţinându-i soţia şi copiii în Rusia. în

1686, Iacob al Il-lea, personal, i-a cerut Sofiei să-l elibereze pe Gordon din serviciul rusesc, ca să se poată întoarce acasă; această solicitare regală a fost refuzată şi, pentru un timp, regenta şi Vasili Goliţîn au fost atât de furioşi pe general, încât s-a vorbit mult despre ruină şi Siberia. Apoi, regele Iacob a scris din nou, spunând că doreşte să-l numească pe Gordon ambasadorul său la Moscova; numirea a fost refuzată de asemenea de către regentă, care a declarat că generalul Gordon nu putea să fie ambasador, întrucât era încă în serviciul armatei ruse şi chiar trebuia să plece într-o campanie împotriva tătarilor. Aşa că, în 1689, Gordon, la cincizeci şi patru de ani, era respectat de toţi, foarte bogat (salariul era de o mie de ruble pe an, când un pastor luteran era plătit cu doar şaizeci) şi reprezenta cea mai proeminentă figură din Slobozia Germană. Fiind şeful corpului de ofiţeri străini, atunci când a încălecat şi a plecat la Troiţki să se alăture lui Petru a dat lovitura finală pentru speranţele Sofiei.

Nu este deci surprinzător că Gordon - curajos, plimbat prin lume, călit în lupte, loial şi prudent - îi plăcea lui Petru. Surprinzător e că Petru cel de optsprezece ani îi plăcea lui Gordon. Petru era ţar, bineînţeles, dar Gordon mai servise şi alţi ţari fără vreun sentiment special de prietenie. în Petru, bătrânul soldat găsise totuşi un adept şi un învăţăcel care îl admira şi, purtându-se cu el ca un neoficial tutore militar,

Gordon îl instruia pe Petru în toate aspectele războiului. în timpul celor cinci ani care au urmat căderii Sofiei, Gordon a devenit nu numai generalul angajat al lui Petru, ci şi prietenul lui.

Pentru Gordon, aşa cum s-a dovedit mai târziu, prietenia lui Petru a fost decisivă. Acum, ca prieten intim şi consilier al tânărului monarh, el a renunţat la visul său de a se întoarce să- şi petreacă ultimele zile acasă, pe înălţimile scoţiene. El a acceptat faptul că va muri în Rusia. în 1699, când în cele din urmă bătrânul soldat a murit, Petru a stat la căpătâiul său şi i-a închis ochii.

în 1690, curând după detronarea Sofiei, Petru se apropiase de un alt străin, de un cu totul alt gen, veselul şi sociabilul mercenar elveţian Francis Lefort. Pentru următorii zece ani, Lefort urma să fie companionul preferat al lui Petru şi prietenul său de suflet. în 1690, când Petru avea optsprezece ani, Francis Lefort avea treizeci şi patru, era aproape la fel de înalt ca Petru, dar mult mai robust decât subţirelul ţar. Era frumos, cu un nas mare şi ascuţit, ochi expresivi şi inteligenţi. Un portret care i s-a făcut câţiva ani mai târziu îl arată având în fundal navele lui Petru; el este ras complet, cu o eşarfă de dantelă în jurul gâtului, iar părul bogat şi ondulat cade pe umerii acoperiţi de o armură de fier fină, care are gravată pe piept stema lui Petru, vulturul cu două capete.

Francis Lefort s-a născut la Geneva în 1656, ca fiu al unui prosper negustor şi, prin farmecul şi spiritul său, a devenit un membru nelipsit dintr-o societate afabilă. Plăcerea lui de a duce o viaţă veselă a îndepărtat orice dorinţă de a deveni negustor, ca şi tatăl lui, iar ucenicia ca angajat la un alt comerciant din Marsilia i-a displăcut aşa de mult, încât a fugit în Olanda să se alăture armatelor protestante care luptau împotriva lui Ludovic al XlV-lea. Acolo, având doar nouăsprezece ani, tânărul

aventurier a auzit poveşti despre oportunităţi în Rusia, şi s-a îmbarcat pentru Arhanghelsk. Ajungând în Rusia în 1675, nu a găsit nicio slujbă disponibilă şi a trăit doi ani în Slobozia Germană fără să aibă de lucru. Nu te plictiseai niciodată cu el - tuturor le plăcea veselia lui permanentă, şi, în cele din urmă, a reuşit să-şi facă şi o carieră. A devenit căpitan în armata rusă, s-a căsătorit cu verişoara generalului Gordon şi a fost remarcat de cneazul Vasili Goliţîn. A participat la cele două campanii din Crimeea ale lui Goliţîn, iar când Gordon i-a îndepărtat pe ofiţerii străini de Sofia, ca să se alăture lui Petru la Troiţki, Lefort l-a însoţit. Curând după căderea regentei, Lefort, ofiţerul de trezeci şi patru de ani, era destul de important ca să fie avansat general-maior.

Petru a fost captivat de farmecul extraordinar al acestui om de lume. Era o persoană care strălucea exact în felul în care putea să-i atragă atenţia lui Petru. Lefort nu era profund, dar mintea îi mergea repede şi îi plăcea să vorbească. Discuţiile lui era mereu despre Occident, despre viaţa, manierele şi tehnologia lui. Ca partener de băutură şi cavaler de bal, Lefort nu avea egal. Excela în organizarea de banchete, supeuri şi baluri, cu muzică, băutură şi partenere de dans. începând din 1690, Lefort a fost mereu în compania lui Petru; luau masa împreună de două sau de trei ori pe săptămână şi se vedeau în fiecare zi. Lefort se făcea plăcut prin francheţea, simplitatea şi generozitatea lui. în timp ce Gordon îi dădea lui Petru sfaturi pertinente şi îl consilia în chestiuni sensibile, Lefort îi dădea veselie, prietenie, simpatie şi înţelegere. Petru se relaxa în apropierea lui Lefort, şi când ţarul era furios la un moment dat pe ceva sau pe cineva, biciuind în stânga şi-n dreapta, Lefort era singurul care se putea apropia de el, îl prindea pe

tânărul ţar în braţele lui puternice şi îl ţinea aşa până când se calma.

în mare parte, succesul lui Lefort se datora altruismului său. Deşi iubea luxul şi tot ce ţinea de el, niciodată nu făcea eforturi să parvină sau să aibă grijă să nu sărăcească în ziua următoare - o calitate care i-l făcea mai drag lui Petru, care se îngrijea ca toate nevoile lui Lefort să fie satisfăcute. Toate datoriile lui Lefort au fost plătite, i s-a oferit un mic palat şi fonduri cu care să-l întreţină şi a fost avansat rapid la gradul de general plin, amiral şi ambasador. Mai important pentru Petru era că Lefort iubea cu adevărat viaţa lui din Rusia. De două ori s-a întors ca vizitator în Geneva natală, purtând multe titluri şi mărturia personală a ţarului trimisă conducătorilor oraşului, privitoare la stima de care se bucura acel genevez. Dar, spre deosebire de Gordon, Lefort nu-şi dorea să se întoarcă definitiv în ţara lui natală. „Inima mea", le spunea el prietenilor elveţieni, „este toată în Moscova."[111]

Pentru Petru, intrarea în casa lui Lefort era ca pătrunderea într-o altă lume. Acolo găsea spirit, farmec, ospitalitate, distracţie, relaxare şi, în mod obişnuit, prezenţa tulburătoare a femeilor. Câteodată ele erau soţiile respectabile şi fiicele drăguţe ale negustorilor şi soldaţilor străini, îmbrăcate după ultima modă occidentală. Cel mai des însă, erau metrese vesele, dezinhibate, al căror rol era să aibă grijă ca niciun bărbat să nu fie abătut; femei grăsuţe şi viguroase, care nu se simţeau jignite de limbajul de cazarmă sau de atingerile grosolane ale bărbaţilor. Petru, care cunoştea doar creaturile feminine ţepene ca lemnul pe care le

producea teremul, a pătruns cu încântare în această lume. Sub îndrumarea lui Lefort, el s-a trezit bucuros să stea într-un nor de fum de tutun, cu o halbă de bere pe masă, cu pipa în colţul gurii şi cu braţul în jurul taliei unei fete care chicoteşte. Observaţiile mamei, cenzura patriarhului, lacrimile soţiei - toate erau uitate.

în scurt timp, Petru a pus ochii pe o fată de acolo. Era o tânără germană cu părul blond, pe nume Anna Mons, fiica unui negustor din Westfalia. Reputaţia ei era pătată; fusese deja cucerită de Lefort. Alexander Gordon, fiul generalului, o descria ca fiind „extrem de frumoasă"[112] şi atunci când Petru s- a arătat interesat de părul ei blond, râsul îndrăzneţ şi ochii ei strălucitori, Lefort a fost gata să-i cedeze ţarului cucerirea sa. Frumuseţea ei accesibilă era exact ceea ce îşi dorea Petru: ea putea să-i fie parteneră şi de băutură şi de glume. Anna Mons a devenit amanta lui.

Era puţină substanţă în spatele râsului spontan al Annei, iar tandreţea ei faţă de Petru era stimulată de ambiţie. Şi-a oferit favorurile pentru a obţine favoruri de la el, iar Petru a copleşit-o cu pietre preţioase, un mic palat la ţară şi o proprietate. Indiferent la protocol, el apărea împreună cu ea în compania boierilor şi a diplomaţilor străini. Firesc, Anna a început să spere la mai mult. Ştia că Petru nu poate s-o sufere pe soţia lui, şi, pe măsură ce timpul trecea, a început să creadă că ar fi putut s-o înlocuiască pe ţarină la tron într-o zi. Petru se gândise la acest lucru, dar nu vedea necesitatea unei căsătorii. Aventura era de ajuns; aşa cum a fost, a durat doisprezece ani.

Majoritatea tovarăşilor lui Petru nu erau străini, bineînţeles, ci ruşi. Unii dintre ei erau prieteni din copilărie şi îi rămăseseră alături în timpul lungului exil de la Preobrajenskoe. Alţii erau oameni în vârstă, cu funcţii respectabile şi nume străvechi, atraşi de Petru, în ciuda comportamentului său nestăpânit şi a prietenilor străini, doar pentru că era unsul lui Dumnezeu. Cneazul Mihail Cerkasski, un om în vârstă, cu barbă, devotat stilului vechi, stătea pe lângă Petru dintr-un fel de patriotism, nevoind să privească de la distanţă cum tânărul autocrat se aruncă în mijlocul străinilor. Un sentiment asemănător îl motiva şi pe cneazul Piotr Prozorovski, un alt bătrân auster şi înţelept, şi pe Fiodor Golovin, cel mai experimentat diplomat al Rusiei, care negociase tratatul cu China de la Nercinsk. Când cneazul Fiodor Romodanovski se ataşase şi el de tânărul ţar, o făcuse dintr-un sentiment al devotamentului fără limite. El îi ura pe streliţi, care îi uciseseră tatăl în baia de sânge din 1682. Mai târziu, ca guvernator al Moscovei şi şef al Poliţiei, avea să conducă cu mână de fier. Şi când s-au ridicat din nou streliţii, în 1698, Romodanovski a venit asupra lor ca un înger nemilos al răzbunării.

Era o îmbinare ciudată la început, acea colecţie pestriţă de distinse bărbi sure, tineret zvăpăiat şi aventurieri străini. Dar timpul i-a şlefuit într-un grup sudat, care îşi spunea Compania Veselă şi mergea peste tot cu Petru. Era un stil de viaţă rătăcitoare: hălăduiau prin împrejurimi şi picau neanunţaţi la masa unui nobil surprins. în urma lui Petru puteau să fie între optzeci şi două sute de oameni.

Un banchet obişnuit pentru Compania Veselă începea la prânz şi se termina în zori. Mesele erau pantagruelice, dar aveau, între felurile de mâncare, intervale de fumat, de jocuri cu mingea şi popicele, de întreceri cu arcul şi tragere la ţintă cu muschete. Discursurile şi toasturile nu erau acompaniate doar de urale şi strigăte, ci şi de trompete şi salve de artilerie.

Când găsea o orchestră, Petru cânta la tobe. Seara erau petreceri cu dans şi deseori focuri de artificii. Când unul dintre petrecăreţi era doborât de somn, se rostogolea pur şi simplu de pe bancă şi dormea pe podea. Se întâmpla ca jumătate din companie să doarmă, iar restul să continue să facă gălăgie. Uneori, aceste petreceri se întindeau până a doua sau chiar a treia zi, cu invitaţii dormind alături pe podea, trezindu-se ca să ingurgiteze cantităţi apreciabile de mâncare şi băutură şi apoi cufundându-se din nou într-un somn leneş.

O trăsătură evidentă a membrilor din Compania Veselă era capacitatea de a bea, dar nu era nimic nou sau anormal în aceste excese ale prietenilor lui Petru. încă din timpuri imemoriale, băutura era - aşa cum spunea Marele Cneaz Vladimir din Kiev, din secolul al X-lea - „bucuria ruşilor"™. Generaţii succesive de călători şi rezidenţi occidentali au observat că beţia era aproape universală în Rusia. Ţărani, preoţi, boieri, ţari: toţi se îmbătau. Potrivit lui Adam Olearius, care a vizitat Moscova în timpul bunicului lui Petru, ţarul Mihail, niciun rus nu rata voit ocazia de a bea ceva. A fi beat era o trăsătură esenţială a ospitalităţii ruseşti. Propunând toasturi pe care nimeni nu îndrăznea să le refuze, gazda şi oaspeţii sorbeau pahar după pahar, aşezându-le apoi

cu fundul în sus, ca să demonstreze că sunt goale. Dacă oaspeţii nu erau trimişi acasă beţi-morţi, seara era considerată un eşec.

în ciuda pioşeniei, ţarul Aleksei, tatăl lui Petru, era la fel de rus ca oricare altul. Doctorul Collins, medicul lui Aleksei, scria undeva cât de mulţumit era stăpânul său când îi vedea pe boierii lui „îmbătaţi bine"[m]. Boierii, la rândul lor, erau întotdeauna dornici să-i vadă pe ambasadorii străini cât mai beţi. Şi oamenii simpli obişnuiau să bea, nu atât pentru a socializa, cât pentru a uita de necazuri. Scopul lor era atingerea unei stări de inconştienţă, care să le scoată din minte cât mai rapid lumea nefericită în care trăiau. în taverne întunecate, bărbaţi şi femei deopotrivă îşi amanetau bunurile şi chiar hainele, pentru a bea în continuare vodcă. „Femeile", arăta un alt occidental, „deseori sunt primele care ajung într-o stare de nebunie cu câteva pahare de băutură şi pot fi văzute, pe jumătate dezbrăcate şi lipsite de ruşine, pe aprope toate străzile."[115]

Fiul zvăpăiat al lui Aleksei şi a lui Companie Veselă au păstrat cu sfinţenie aceste tradiţii ruseşti. Deşi în mare parte alcoolul consumat la orgiile lor avea forma moderată a berii şi a cvasului, cantităţile erau uriaşe şi permanente - Gordon vorbeşte deseori în jurnalul său de marea cantitate de alcool pe care o bea Petru şi de dificultatea lui, ca om de vârstă mijlocie, de a ţine pasul cu el. Dar Lefort a fost cel care l-a învăţat pe Petru să bea din greu. Filosoful german Leibniz, care îl văzuse pe Lefort în Elveţia, pe când călătorea în Occident, împreună cu Petru în Marea Ambasadă, scria despre el: „[alcoolul] nu îl doboară niciodată, ci reprezintă raţiunea

lui de a fi. [...] Nimeni nu se poate pune cu el. [...] Nu-şi lasă niciodată pipa şi paharul dacă nu trecuseră trei ore de la răsăritul soarelui."[11]^ în cele din urmă, băutura aceasta a avut un preţ. Lefort a murit relativ tânăr, la patruzeci şi trei de ani; Petru a murit la cincizeci şi doi. Când era tânăr, totuşi, aceste bacanale sălbatice nu îl lăsau pe Petru epuizat şi decăzut, ci păreau că îl împrospătează pentru o nouă zi de muncă. Era capabil să bea toată noaptea, şi apoi, în timp ce partenerii lui erau cufundaţi în somn, să se trezească în zori şi să plece ca să înceapă munca de tâmplar şi constructor de bărci. Puţini puteau ţine pasul cu el.

Cu timpul, Petru a hotărât să nu lase la întâmplare organizarea acestor banchete. îi plăcea să ia masa cu Lefort de două, trei ori pe săptămână, dar pentru Lefort, cu veniturile lui limitate, era imposibil să pregătească distracţia complicată şi scumpă la care se aştepta ţarul, aşa că Petru a construit pentru el o sală mai mare, în care să poată încăpea sute de invitaţi. în cele din urmă, şi aceasta s-a dovedit a fi prea mică, aşa că ţarul a ridicat o frumoasă vilă, somptuos mobilată, cu tapiserii, pivniţe de vinuri şi o sală de banchete suficient de mare încât să încapă o mie cinci sute de oameni. Lefort era proprietarul oficial, dar, în fapt, vila a devenit un fel sediu de club al Companiei Vesele. Atunci când Petru era absent, şi chiar şi când Lefort era absent, membrii Companiei Vesele care rămâneau în Moscova se adunau în acea casă ca să mănânce, ca să bea şi să-şi petreacă noaptea acolo, toate cheltuielile fiind decontate de ţar.

Treptat, de la chefuri spontane şi banchete, Compania Veselă a trecut la bufonerii şi mascarade mai

bogate. Cei mai mulţi dintre camarazii lui Petru, în momentele de veselie, primiseră porecle, iar acestea au devenit cu timpul nişte titluri parodice. Boierului Ivan Buturlin i s-a dat titlul de „rege polonez", pentru că, într-una dintre bătăliile militare de la Preobrajenskoe el fusese comandantul armatei „inamice". Cneazul Fiodor Romodanovski, celălalt comandant şi apărător al cetăţii Pressburg, fusese promovat „rege al Pressburgului", şi apoi „prinţ-Cezar". Petru i se adresa cu „Majestatea Voastră" şi „domnul meu rege", şi semna scrisorile către Romodanovski „vecinul şi sclavul tău, Petru". Această joacă, în care Petru lua în derâdere propriul lui rang de autocrat şi titlul său, a continuat pe tot parcursul domniei sale. După bătălia de la Poltava, suedezii dezertorii au fost conduşi la „ţar" - care era, de fapt, Romodanovski. Doar câţiva suedezi, care nu îl văzuseră vreodată pe Petru, se întrebau cine ar putea să fie ofiţerul rus foarte înalt, care stătea în spatele falsului prinţ- Cezar.

Dar această parodiere a puterii era blândă, comparativ cu bizara batjocură pe care el şi prietenii lui o adresau Bisericii. Compania Veselă era organizată în „atotglumeţul, atotbeţivul sinod al nebunilor şi farsorilor", şi avea un fals „prinţ-papă", un colegiu de cardinali şi o suită de episcopi, arhimandriţi, preoţi şi diaconi. Petru însuşi, deşi era doar un diacon, a luat iniţiativa stabilirii regulilor şi a instrucţiunilor acelei adunări ciudate. Cu acelaşi entuziasm cu care, mai târziu, dădea legi pentru Imperiul Rus, el a stabilit cu meticulozitate ritualuri şi ceremonii ale Sinodului Beat. Prima poruncă era că „Bahus va fi slăvit prin băutură puternică şi onorabilă şi va primi ce i se cuvine". în termeni concreţi, aceasta însemna că „toate pocalele vor fi golite prompt şi că membrii trebuie să se îmbete

zilnic şi niciodată să nu se ducă treji la culcare". La aceste „slujbe" dezmăţate, prinţul-papă, care era bătrânul tutore al lui Petru, Nikita Zotov, bea în sănătatea tuturor şi apoi binecuvânta congregaţia îngenuncheată făcând semnul crucii asupra lor cu două lungi pipe olandeze.

în zilele de sărbătoare religioasă, jocurile erau mai creative. De Crăciun, peste două sute de oameni, cântând şi fluierând, se plimbau în jurul Moscovei, înghesuiţi în săniile supraîncărcate. în fruntea lor, într-o sanie trasă de doisprezece oameni chei, mergea falsul prinţ-papă. El purta un costum pe care erau cusute cărţi de joc, o tichie de tablă şi era aşezat pe un butoi. Alegându-i pe cei mai bogaţi nobili şi negustori pe care să-i onoreze cu colindele lor, cheflii se înfiinţau la casele acestora, aşteptând mâncare şi băutură drept mulţumire pentru colindul lor nechemat. în timpul Postului Mare, o altă procesiune, de data aceasta de „păcătoşi", mergea în urma prinţului-papă prin oraş. Compania purta costumaţii ciudate, îmbrăcate pe dos, călăreau pe măgari şi juncani sau mergeau în sănii trase de capre, porci sau chiar urşi.

O căsătorie din cercul lui Petru stimula Compania Veselă să facă eforturi deosebite. în 1695, când farsorul favorit al lui Petru, Iakob Turgheniev, s-a căsătorit cu fiica unui paracliser, serbarea şi petrecerile au durat trei zile. Nunta a avut loc pe un câmp de lângă Preobrajenskoe, iar Turgheniev şi mireasa lui au sosit la ceremonie în cea mai elegantă trăsură a ţarului, în spatele lor venea o procesiune de boieri care purtau costume extravagante - pălării de mesteacăn, cizme din

paie, mănuşi din piele de şoarece, haine acoperite cu cozi de veveriţă şi labe de pisică; unii erau pe jos, iar alţii în care trase de boi, capre sau porci. Ceremonia se încheia cu o intrare triumfală în Moscova, cu proaspăt căsătoritul cuplu urcat pe spatele unei cămile. „Procesiunea", comenta Gordon, „a fost extraordinar de frumoasă'—, dar probabil că gluma a fost împinsă prea departe, deoarece, câteva zile mai târziu, mirele, Turgheniev, a murit pe neaşteptate într-o noapte.

Sinodul Beat, creat când Petru avea optsprezece ani, şi-a continuat existenţa ameţită până la sfârşitul domniei ţarului, când omul matur, devenit împărat, a continuat să practice aceleaşi bufonerii pe care le începuse când era un adolescent nestăpânit. Acest comportament, pe care diplomaţii străini îl găseau scandalos şi vulgar, părea blasfemiator şi pentru mulţi dintre supuşii săi. Aceasta adăugase substanţă la credinţa din ce în ce mai înrădăcinată a ortodocşilor tradiţionali că Petru e însuşi Antihristul, şi ei aşteptau cu nerăbdare fulgerul din ceruri care să-l lovească pe blasfemiator. De fapt, Petru instituise iniţial Sinodul Beat parţial pentru a provoca, a consterna şi a înjosi ierarhia bisericească, în special pe patriarhul Adrian. Mama lui şi boierii conservatori câştigaseră lupta împotriva candidatului lui, a mult mai luminatului Marcellus din Pskov - aşa să fie! -, dar Petru se răzbunase numind propriul lui patriarh-caricatură. Parodierea ierarhiei Bisericii nu era doar modul lui de a da frâu liber resentimentelor, dar, pe măsură ce anii treceau, reflecta şi nemulţumirea lui constantă faţă de Biserica din Rusia.

Cu toate acestea, Petru învăţase să fie prudent. Sinodul Beat nu insulta direct Biserica Ortodoxă Rusă, pentru că Petru orientase rapid parodia către o mai sigură imitaţie a Bisericii Romano-Catolice. Liderul original al mascaradei, prinţul- patriarh, a devenit prinţul-papă, şi el era înconjurat de un sobor de cardinali, iar ceremonialul şi limbajul mascaradei nu erau împrumutate din liturghia rusească, ci din cea catolică. La un asemenea joc, evident, mai puţini ruşi aveau de obiectat, în ochii lui Petru, bufoneria cu sinodul caricaturizat nu era blasfemiatoare. în mod sigur, Dumnezeu era o esenţă mult prea maiestuoasă ca să se simtă jignită de micile lui parodii şi jocuri. Până la urmă, toată distracţia cu sinodul caricaturizat asta şi era: un joc. Era o formă de relaxare - de măscărici poate, ridicolă, chiar grosieră, dar, în Companie, în general nu erau oameni de o mare fineţe. Ei erau oameni de acţiune, angajaţi în construirea şi guvernarea statului. Mâinile lor erau murdare de sânge, mortar şi praf, şi aveau nevoie de relaxare. Plăcerile reflectau caracterul lor: le plăcea să bea, să râdă, să ţipe, să se costumeze, să danseze, să facă farse, să râdă unul de altul şi de tot ceea ce vedeau - în special de Biserică, pentru că ea se opunea la tot ce voiau ei să facă.

Pentru ruşii din acea epocă, nu numai sufletul lui Petru era în pericol, ci şi trupul lui. El experimenta mereu din ce în ce mai elaborate şi mai periculoase focuri de artificii. în timpul serbării lăsatului de sec, în 1690, când Petru celebra şi naşterea fiului său Aleksei, focul de artificii a durat cinci ore. O rachetă de două kilograme, în loc să explodeze în aer, a căzut înapoi pe pământ, aterizând în capul unui boier şi omorându-l. Pe măsură ce Petru se perfecţiona, aceste demonstraţii pirotehnice deveneau mai spectaculoase. în 1693, după

o serie de cincizeci şi şase de salve care desemnau un lung salut, a apărut imaginea unui steag cu monograma cneazului Romodanovski scrisă cu litere olandeze, urmată de un tablou cu un Hercule înverşunat, ţinând deschise fălcile unui leu.

Apoi mai era şi jocul războiului. în iarna dintre 1689 şi 1690, Petru aştepta cu nerăbdare venirea primăverii, pentru a începe manevrele cu regimentele lui de joacă. Supeurile ţarului erau pline de discuţii cu generalul Gordon despre noile tipuri de antrenamente europene care trebuia aplicate trupelor. Testul a venit vara, într-un exerciţiu în timpul căruia Regimentul Preobrajenskoe a atacat tabăra fortificată a Regimentului Semionovski. Grenadele de mână şi proiectilele pe care le foloseau, deşi făcute din carton şi clei, erau totuşi periculoase atunci când erau aruncate într-un grup de persoane. Petru însuşi a fost rănit, când, în timp ce se repezise într-o tranşee, un proiectil de pământ plin de praf de puşcă a explodat lângă el, arzându-i faţa.

în timpul verii lui 1691, regimentele se pregăteau pentru o mare simulare de luptă, care urma să aibă loc în toamnă. Romodanovski, regele-caricatură al Pressburgului, comanda o armată care era alcătuită din două regimente de joacă şi alte trupe şi care lupta împotriva unei armate de streliţi comandate de cneazul Ivan Buturlin, regele-caricatură al Poloniei. Lupta, care a început în 6 octombrie, în zori, a fost dusă cu încrâncenare două zile şi s-a terminat cu victoria armatei „ruse", comandată de Romodanovski. Dar Petru, nesatisfăcut, a ordonat o a doua rundă, care a avut loc în 9 octombrie, o zi cu vânt puternic, ploaie şi noroi.

Armata lui Romodanovski a fost din nou victorioasă, dar au existat şi victime reale. Cneazul Ivan Dolgoruki a fost împuşcat în braţul drept, rana s-a infectat şi, nouă zile mai târziu, a murit. Gordon însuşi a fost rănit la coapsă şi faţa i-a fost atât de grav arsă, încât a petrecut o săptămână în pat.

în această perioadă, Petru nu a uitat nici de bărci. Ca să iuţească lucrul la Pereslavl, douăzeci de constructori de nave olandezi de la faimosul şantier din Zaandam, din Olanda, au fost contractaţi la începutul lui 1691 să vină în Rusia. Când Petru s-a întors la lacul Plescev, i-a găsit pe aceşti muncitori lucrând cu Karsten Brandt la două mici fregate cu treizeci de tunuri şi trei iahturi. Petru a rămas cu ei doar trei săptămâni, dar anul următor a mers la lac de patru ori, de două ori rămânând mai mult de o lună. înarmat cu un „decret imperial" de la prinţul-Cezar Romodanovski să construiască o navă de război de la chilă până sus, Petru a lucrat din zori şi până în noapte, mâncând pe şantier şi dormind doar când era prea obosit ca să muncească. Indiferent faţă de orice altceva, el a refuzat să meargă la Moscova pentru a primi vizita unui ambasador din Persia. Numai când doi membri mai importanţi ai guvernului său, unchiul lui, Lev Narîşkin, şi Boris Goliţîn, au călătorit până la lac ca să-l convingă de însemnătatea evenimentului, Petru a consimţit fără tragere de inimă să-şi lase sculele şi să meargă cu ei la Moscova. într-o săptămână, se afla din nou la lac.

în august, şi-a convins mama şi pe sora lui Natalia să vină să viziteze şantierul şi flota lui. Soţia lui, Eudoksia, a venit împreună cu alte doamne şi, timp de o lună cât au

stat acolo, Petru a manevrat sub ochii lor cu entuziasm mica lui flotilă de douăsprezece nave. Stând pe o colină care se ridica pe mal, doamnele îl puteau vedea pe ţar, îmbrăcat într-o haină purpurie, stând în picioare pe punte, fluturându-şi mâinile, arătând şi strigând ordine. Totul părea foarte misterios şi gălăgios pentru femeile scoase nu demult din terem.

Petru a rămas la lac, în anul acela, până în noiembrie. Când, în sfârşit, s-a întors la Moscova, un atac de dizenterie l-a ţinut la pat şase săptămâni. Era atât de slăbit, încât existau temeri pentru viaţa lui. Camarazii şi adepţii săi erau alarmaţi: dacă Petru ar fi murit, nimic n-ar fi împiedicat-o pe Sofia să se întoarcă şi pentru ei ar fi urmat exilul sau moartea. Dar ţarul avea doar douăzeci şi unu de ani, constituţia lui era puternică, şi spre Crăciun a început să-şi revină. Mai târziu, în ianuarie, îşi petrecea din nou serile în Slobozia Germană. Aproape de sfârşitul lui februarie, Lefort a dat un banchet în onoarea lui Petru, şi, în zorii zilei următoare, fără să fi dormit, Petru a plecat călare spre Pereslavl să lucreze la bărcile lui pe toată perioada Postului Mare.

Vizitele din acel an, 1693, urma să fie ultimele perioade mai lungi petrecute de el la lacul Pleşceevo. De două ori, în ani consecutivi, el a trecut pe lângă lac în drumul său către Marea Albă şi, mai târziu, a mai trecut pe acolo să verifice materialele de artilerie pentru campania din Azov. Dar după 1697 nu s-a mai întors decât atunci când era în drum spre Persia, în 1722. După un sfert de secol, el a găsit bărcile şi barăcile neglijate şi putrezite. A dat ordine ca ceea ce mai rămăsese să fie păstrat cu grijă, şi, o vreme, efortul

acesta a fost făcut de nobilimea locală. în secolul al XlX-lea, în fiecare primăvară, toţi clericii din Pereslavl se îmbarcau pe o barjă, şi, asistaţi de o mulţime de oameni în bărci, navigau spre mijlocul lacului să binecuvânteze apele în memoria lui Petru.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 197.

— ibidem.

— Slobozia Germană - în rusă, *Nemeţkaia Sloboda* - şi-a luat numele de la cuvântul rusesc *nemeţ,* care înseamnă „german". Pentru majoritatea ruşilor, incapabili să facă diferenţa între limbi străine, toţi străinii erau germani - *nemţî.* (N. a.) în fapt, etimologia cuvântului trimite la *nemoi,* care înseamnă „mut", apelativ general dat străinilor. (N. tr.)

—[1] Constantin de Grunwald, p. 77.

Ian Grey, p. 199.

—[3] Primary Chronicle, p. 97.

Samuel Collins, p. 63.

—[5] Johann Georg Korb, voi. I, p. 100.

—[6] Eugene Schuyler, voi. I, p. 281.

[m] Eugene Schuyler, voi. I, p. 219.

10

ARHANGHELSK

Ca un uriaş închis într-o peşteră cu doar o gaură de ac pentru lumină şi aer, marea masă a imperiului moscovit poseda un singur port la mare: Arhanghelsk, la Marea Albă. Acest unic port, departe de inima Rusiei, se află la doar 210 kilometri la sud de Cercul Polar. Şase luni pe an este acoperit cu gheaţă. Dar, în ciuda neajunsurilor, Arhanghelsk era rusesc. Era singurul loc din întregul regat unde un tânăr monarh obsedat de

nave şi oceane ar fi putut într-adevăr să vadă corăbii mari şi să respire aer sărat. Niciun ţar nu mai fusese la Arhanghelsk, dar niciun ţar nu mai fusese până atunci interesat de nave. Petru însuşi a explicat în prefaţa la *Regulile maritime*, scrisă douăzeci şi şapte de ani mai târziu, în 1720:

> Pentru câţiva ani mi-am satisfăcut dorinţele pe lacul Pleşceevo, dar, în cele din urmă, acesta a devenit prea strâmt pentru mine. [...] Am hotărât apoi să văd marea cea vastă şi am început să cer deseori permisiunea mamei mele de a merge la Arhanghelsk. Ea mi-a interzis o asemenea călătorie periculoasă, dar, văzându-mi marea dorinţă şi dorul nestins, mi-a dat voie, călcându-şi pe inimă.—

înainte ca Natalia să cedeze în faţa rugăminţilor, totuşi, a reuşit să obţină de la fiul ei - „viaţa şi nădejdea mea" - promisiunea că nu va naviga pe ocean.

în 11 iulie 1693, Petru a plecat de la Moscova la

Arhanghelsk cu peste o sută de oameni, inclusiv Lefort şi mulţi din Compania Veselă, ca şi opt cântăreţi, doi pitici şi patruzeci de streliţi care trebuia să joace rolul de gardă. Distanţa din capitală până la Arhanghelsk era de 960 de kilometri în linie dreaptă, dar aşa cum călătoreau oamenii, pe drumuri şi râuri, era de aproape 1600 de kilometri. Primii 480 se făceau în sus, pe Marele Drum Rusesc, trecând pe lângă Mănăstirea Troiţki, Pereslavl şi Rostov, peste Volga, la Iaroslavl spre aglomeratul oraş Vologda, nodul sudic central de transbordare pentru direcţia Arhanghelsk, unde s-au îmbarcat pe o flotă mare de bărci vopsite colorat care fuseseră pregătite pentru ei. Restul călătoriei se făcea pe cursul râului

Suhona, către joncţiunea cu râul Dvina, şi, de acolo, spre nord pe Dvina, către Arhanghelsk. Bărcile se mişcau încet, deşi coborau pe cursul curentului. în primăvară, când râul era umflat de zăpada care se topea, bărcile ar fi plutit cu uşurinţă, dar era mijlocul verii, râurile scăzuseră şi, câteodată, bărcile ajungeau să atingă fundul şi trebuia să fie trase. în două săptămâni, flotila a ajuns la Holgomori, capitala administrativă şi scaunul arhiepisopal al regiunii nordice. Acolo ţarul a fost întâmpinat cu dăngănit de clopote şi banchete; cu greu s-au dezlipit de acolo ca să parcurgă ultimii kilometri care mai rămăseseră în josul râului, în sfârşit, el a zărit turnurile de veghe, depozitele, docurile şi corăbiile ancorate care alcătuiau portul din Arhanghelsk.

Arhanghelsk nu era aşezat chiar pe coasta Mării Albe. Mai degrabă, era situat la 77 de kilometri în susul râului, unde gheaţa se forma chiar mai repede decât în apa sărată a oceanului. Din octombrie până în mai, râul care străbătea oraşul era îngheţat bocnă. Dar primăvara, când gheaţa începea să se topească, mai întâi de-a lungul coastei Mării Albe, apoi de-a lungul canalelor râului, Arhanghelsk începea să clocotească. Bărcile încărcate în interiorul Rusiei cu blănuri, piei, cânepă, seu, grâu, caviar şi potasă pluteau într-o procesiune fără sfârşit spre nord, în jos pe Dvina. în acelaşi timp, convoiul primelor nave comerciale din Londra, Amsterdam, Hamburg şi Bremen, însoţite de nave de război care să le protejeze de atacurile corsarilor francezi, îşi făceau loc printre sloiurile de gheaţă care pluteau în jurul Capului Nord spre Arhanghelsk. în calele lor aduceau stofe de lână şi bumbac, mătase şi dantelă, obiecte de aur şi chimicale pentru vopsirea pânzelor. în Arhanghelsk, în timpul lunilor agitate de vară, puteau fi văzute pe râu până la o

sută de nave străine care descărcau marfa lor occidentală şi o încărcau pe cea rusească.

Zilele erau de o activitate febrilă, dar viaţa era plăcută pentru străini în timpul unei veri din Arhanghelsk. La sfârşitul lunii iunie erau douăzeci şi una de ore de lumină pe zi şi oamenii dormeau puţin. Oraşul era aprovizionat cu peşte proaspăt şi vânat. Somonul era adus din mare pentru a fi afumat sau sărat şi trimis în Europa sau în interiorul ţării, dar exista o mulţime de peşte proaspăt în Arhanghelsk. Râurile erau pline de peşte de apă dulce, inclusiv biban, ştiucă şi ţipari mici. Carnea de pui şi de căprioară se găsea din belşug şi era ieftină, iar o potârniche de mărimea unui curcan putea fi cumpărată cu doi penny englezeşti. Erau iepuri, raţe şi gâşte. Pentru că erau atât de multe nave care veneau din Europa, se găsea peste tot bere olandeză, vin franţuzesc sau coniac, deşi taxele vamale ruseşti le făceau să fie destul de scumpe. Exista o biserică olandeză reformată şi o biserică luterană; erau baluri şi picnicuri şi un flux neîntrerupt de noi căpitani şi ofiţeri.

Pentru un tânăr ca Petru, fascinat de vest şi de vestici şi atras ca un magnet de mare, totul era aici tulburător: oceanul însuşi, care se întindea dincolo de orizont, mareea care se ridica şi cobora de două ori pe zi, mirosul sărat al aerului de mare, de frânghie şi de catran din preajma docurilor, priveliştea atâtor nave ancorate cu enorma lor cocă de stejar, a catargelor înalte, a pânzelor strânse, agitaţia portului aglomerat, cu bărcile micuţe care îl traversau, docurile şi depozitele înţesate cu mărfuri interesante, negustori, căpitani de nave şi marinari din multe ţări.

Petru putea să vadă aproape toată activitatea portului din casa care fusese pregătită pentru el în insula Moiseev. Deja din prima zi a sosirii sale era nerăbdător să plece pe mare, iar promisiunea făcută Nataliei fusese uitată. S-a grăbit la cheiul unde stătea un iaht mic de douăsprezece tunuri, Sf. Petru, care fusese construit pentru el. S-a îmbarcat, i-a studiat coca şi echipamentul şi a aşteptat nerăbdător o ocazie de a-i testa calităţile mai departe de gura Dvinei, în plină mare.

Ocazia a venit curând. Un convoi de vase comerciale olandeze şi englezeşti pleca spre Europa. Petru, la bordul iahtului Sf. Petru, îl va escorta pe Marea Albă până la limita cu Oceanul Arctic. Cu un vânt şi o maree favorabile, vasele au ridicat ancorele, au desfăcut pânzele şi au cârmit în josul râului, trecând de cele două forturi joase, care stăteau de veghe la venirile dinspre mare. Spre miezul zilei, pentru prima dată în istorie, un ţar rus se afla pe mare. Pe măsură ce se pierdeau în depărtări dealurile şi pădurile, Petru s-a trezit înconjurat doar de valurile care dansau, printre vasele care se ridicau şi cădeau în apa adâncă şi verde a Mării Albe, cu scârţâitul scândurilor şi şuieratul vântului în pânze.

Mult prea curând, după părerea lui Petru, convoiul a atins punctul nordic extrem, unde Marea Albă, încă relativ închisă, se deschisea în vastul Ocean Arctic. De acolo Petru s-a întors, fără nicio tragere de inimă. înapoi la Arhanghelsk, ştiind că vestea voiajului său va ajunge repede la Moscova, el i-a scris mamei sale. Fără să spună vreun cuvânt despre excursie, a făcut efortul de a o calma în avans:

Ai scris, o, Doamnă, că te-am întristat pentru că nu ţi-am scris despre sosirea mea. Dar nici măcar acum nu am timp să-ţi scriu în detaliu, pentru că aştept nişte corăbii, şi, imediat ce vor sosi - când, nimeni nu ştie, dar sunt aşteptate întrucât au trecut mai mult de trei săptămâni de când au plecat din Amsterdam -, voi veni imediat la tine, călătorind zi şi noapte. Dar îţi cerşesc îndurare pentru un lucru: De ce te necăjeşti atât pentru mine? Chiar tu ai binevoit să scrii că m-ai lăsat în grija Fecioarei. Când ai un asemenea gardian pentru mine, de ce te mai îngrijorezi?—

Era un argument puternic, dar pentru Natalia nu însemna nimic. I-a scris lui Petru, rugându-l să-şi amintească de promisiunea pe care i-o făcuse şi implorându-l să se întoarcă la Moscova.

Ea chiar a anexat o scrisoare de la fiul lui de trei ani, Aleksei, care îi susţinea rugămintea. Petru a răspuns în mai multe rânduri că nu are de ce să se îngrijoreze: „Dacă tu eşti tristă, eu cum pot să mă bucur? Te implor să-l faci fericit pe ticălosul de mine, spunându-i că nu eşti tristă din cauza mea." „Ai binevoit să-mi scrii [...] ca să-mi spui să-ţi scriu mai des. Chiar acum scriu la fiecare poştă şi singura mea greşeală e că nu vin eu însumi."[120]

De fapt, Petru nu avea nicio intenţie să părăsească Arhanghelskul, până când flota aşteptată, a negustorilor olandezi, avea să sosească. între timp, zilele treceau vesele. De la fereastra casei de pe insula Moiseev, vedea corăbii venind şi plecând pe râu. Curios, el urca la bord şi inspecta fiecare corabie din port, chestionând căpitanii cu orele, urcându-se pe catarge să studieze velatura şi să examineze construcţia cocii. Căpitanii englezi şi olandezi şi-au revărsat ospitalitatea asupra tânărului monarh, invitându-l să bea şi să ia masa cu ei, la bordul navei. Ei i-au povestit despre minunile din Amsterdam, despre marele şantier naval de la Zaandam, despre curajul oamenilor mării şi al soldaţilor

olandezi care s-au împotrivit ambiţiilor lui Ludovic al XlV-lea al Franţei. Curând, Olanda a devenit pasiunea lui Petru, şi se plimba pe străzile din Arhanghelsk îmbrăcat în uniformă de căpitan de vas olandez. A stat în taverne, fumând pipe de lut şi golind sticlă după sticlă cu grizonanţii căpitani olandezi, care navigaseră cu legendarii amirali Tromp şi de Ruyter, iar cu Lefort şi camarazii lui a participat la dineuri nesfârşite şi dansuri în casele negustorilor străini. Şi-a găsit timp şi pentru muncă la forjă şi la strung. în timpul acestei vizite a început să toarne elaboratul candelabru din fildeş, cu colţi de morsă, care acum se găseşte în Galeria Petru de la Ermitaj. Se ducea frecvent la Biserica Profetului Ilie şi credincioşii se obişnuiseră cu prezenţa ţarului citind epistolele sau stând în picioare şi cântând în cor. îi plăcea arhiepiscopul din Holmogori, Afanasi, şi îi plăcea să stea de vorbă cu el după masa de prânz.

Chiar de la sfârşitul acelei veri, Petru decisese reîntoarcerea la Arhanghelsk, în anul următor, dar erau unele lucruri pe care voia să le schimbe. îl deprima faptul că, în afară de micul lui iaht, nu exista în acel port rusesc niciun vas manevrat de marinari ruşi. Cu propriile mâini, el a construit chila unei corăbii mai mari decât Sf. Petru, şi a ordonat ca ea să fie terminată în cursul iernii. în plus, pentru că voia o corabie de model occidental, care să poată naviga pe oceane, el le-a cerut lui Lefort şi Vinius să comande o fregată olandeză de la Nicholas Witsen, *burgomeisterul*[m] din Amsterdam.

La mijlocul lui septembrie, a sosit convoiul comercial. Petru l-a întâmpinat, şi, în acelaşi timp, şi-a luat rămas bun de la Arhanghelsk, printr-o uriaşă serbare

organizată de Lefort. Au fost banchete care au durat o săptămână, baluri şi salve de artilerie din forturi şi de pe corăbiile ancorate. întoarcerea la Moscova a fost lentă. Bărcile urcau acum în amonte, târâte de pe mal, nu de animale, ci de oameni, care le trăgeau cu frânghii. în timp ce oamenii se chinuiau şi bărcile se mişcau încet, pasagerii coborau şi se plimbau pe mal, la marginea pădurii, câteodată vânând raţe sălbatice şi porumbei pentru cină. De câte ori flotila trecea pe lângă un sat, preotul şi ţăranii veneau la barca regală şi aduceau în dar peşte, agrişe, pui şi ouă proaspete. Câteodată, noaptea, dacă stăteau pe punte, călătorii puteau vedea câte un lup pe maluri. La momentul în care au ajuns la Moscova, la mijlocul lui octombrie, în Arhanghelsk cădea prima zăpadă. Portul se închidea pentru iarnă.

în aceeaşi iarnă, după întoarcerea la Moscova, Petru a primit o lovitură grea. în 4 februarie 1694, după ce zăcuse de doar două zile, mama lui, ţarina Natalia, a murit, la vârsta de patruzeci şi doi de ani. Natalia nu se simţise bine încă de la vizita ei de o lună la regata lui Petru de pe lacul Pleşceevo, în 1693. Toată iarna a fost din plin afectată. Petru era la un banchet când a primit vestea că mama lui se duce, a sărit şi s-a grăbit în camera ei de dormit. Vorbea cu ea şi primea ultima ei binecuvântare, când patriarhul a apărut şi a început să-l mustre că a venit cu haine occidentale, pe care Petru le purta de obicei; era lipsă de respect şi insultă la adresa ţarinei, spunea el. Furios, Petru i-a răspuns că un patriarh, un cap al Bisericii, ar trebui să aibă probleme mult mai importante decât chestiuni de croitorie. Nevoind să continue cearta, Petru a ieşit pe uşă ca o furtună. Se afla în casa de la Preobrajenskoe când a sosit vestea morţii mamei lui.

Moartea Nataliei l-a cufundat pe Petru în durere. Câteva zile, nu a putut să vorbească fără să izbucnească în lacrimi. Gordon a venit la Preobrajenskoe şi l-a găsit pe Petru „copleşit de melancolie şi deprimat". Funeraliile ţarinei au fost un magnific spectacol de stat, dar Petru a refuzat să participe. Numai după înmormântare s-a dus la mormântul ei, singur, să se roage. Lui Fiodor Apraksin, din Arhanghelsk, el i-a scris:

Nu am cuvinte să-ţi povestesc despre durerea şi suferinţa mea recentă, despre care nici inima şi nici mâna mea nu pot să-ţi scrie în amănunt fără să-şi amintească de cum spunea apostolul Pavel să nu jeleşti pentru lucrurile acestea, şi vocea lui Ezra „Adu-mi înapoi ziua care s-a dus", încerc să uit pe cât pot toate aceste lucruri care sunt mai presus de raţiunea şi înţelegerea mea, pentru că aşa a fost voinţa lui Dumnezeu, şi toate lucrurile se întâmplă după voinţa Creatorului lor. Amin. De aceea, ca Noe, oprindu-mă puţin din jelirea mea şi lăsând la o parte ceea ce nu se va mai întoarce, îţi scriu despre cei vii.—

Restul scrisorii a continuat cu instrucţiunile în legătură cu nava care se construia la Arhanghelsk, cu îmbrăcămintea marinarilor şi alte chestiuni practice. La douăzeci şi doi de ani, viaţa se scurge lin şi rănile se vindecă repede. în cinci zile, Petru şi-a făcut apariţia la casa lui Lefort. Nu erau femei, nici muzică, nici dans şi nici artificii, dar Petru a început din nou să vorbească despre lume.

în interiorul familiei, locul Nataliei în inima lui Petru a fost luat de sora mai mică, Natalia, o fată veselă care, fără să înţeleagă în totalitate obiectivele fratelui ei, îl sprijinea întotdeauna cu tot sufletul. Ea era o fată din generaţia lui, şi era interesată de tot ceea ce venea de peste graniţă. Nu e mai puţin adevărat că, odată cu moartea ţarinei, se duseseră toţi membrii importanţi ai familiei: tatăl şi mama lui erau morţi, sora lui vitregă,

Sofia, era închisă în mănăstire. Mai era soţia lui, Eudoksia, dar el părea că uitase complet de sentimentele şi chiar de existenţa ei. Odată cu ţarina dispăruseră şi ultimele legături care mai restricţionau acţiunile lui Petru. O iubise pe mama lui şi încercase să o mulţumească, dar devenise din ce în ce mai nerăbdător. în anii din urmă, eforturile ei constante de a-i restricţiona mişcările şi de a-i diminua dorinţa de noutate şi contactele cu străinii puseseră o mare presiune asupra lui. Acum era liber să trăiască aşa cum voia, pentru că viaţa Nataliei, deşi influenţată de anii petrecuţi în casa occidentalizată a lui Matveev, rămăsese în esenţă cea a unei femei moscovite de modă veche. Dispariţia ei a însemnat ruperea ultimelor legături puternice pe care Petru le mai avea cu tradiţiile trecutului. Numai Natalia îl mai convingea pe Petru să ţină legătura cu ceremonialul de la Kremlin; după moartea ei, el a încetat să mai ia parte la acesta. La două luni şi jumătate după moartea Nataliei, Petru a apărut împreună cu Ivan la procesiunile de Paşti organizate de marea curte, dar a fost ultima dată când a participat la vreo ceremonie în Kremlin. După aceea, nimeni nu a mai avut puterea să îl oblige să facă ceva ce nu voia.

în primăvara lui 1694, Petru s-a întors la Arhanghelsk. De data aceasta a fost nevoie de douăzeci şi două de bărci care să ducă în josul râului cele trei sute de persoane din suita lui Petru. Bărcile mai duceau douăzeci şi patru de tunuri pentru nave, o mie de muschete, o mulţime de butoaie de praf de puşcă şi încă mai multe butoaie cu bere. în entuziasmul său la gândul că ajunge din nou la mare, Petru a promovat o parte dintre vechii lui camarazi la înalte grade navale: Fiodor

Romodanovski a fost făcut amiral, Ivan Buturlin, viceamiral, şi Patrick Gordon, contraamiral. Niciunul nu mai fusese vreodată pe o navă, în afară de Gordon, iar experienţa nautică a acestuia se rezuma la cea de pasager pe navele care traversau Canalul Englezesc. Petru însuşi şi-a luat titlul de căpitan, intenţionând să conducă fregata olandeză pe care o comandase de la Witsen.

în Arhanghelsk, Petru a adus mulţumiri în Biserica Profetului Ilie, apoi s-a repezit la râu să-şi vadă navele. Micul lui iaht, Sf. Petru, stătea la debarcader, echipat şi gata de plecare. Fregata olandeză încă nu sosise, dar noua corabie pe care o începuse el cu o vară înainte era terminată şi aştepta la docuri să fie lansată la apă. Petru a înhăţat un ciocan, a îndepărtat proptelele care o ţineau şi a privit încântat cum carena alunecă în apă. în timp ce noua corabie, botezată Sf. Pavel, era echipată cu catarge şi pânze, Petru s-a hotărât să-şi petreacă timpul vizitând Mănăstirea Solovki, care se afla pe o insulă în Marea Albă. în noaptea de 10 iunie s-a îmbarcat pe Sf. Petru, luându-i cu el pe arhiepiscopul Afanasi, câţiva camarazi şi un mic grup de soldaţi. Au plecat pe maree, dar la gura Dvinei vântul a stat, aşa că nu au prins vânt prielnic pe Marea Albă decât în dimineaţa următoare. în timpul zilei, cerul s-a întunecat şi a început să bată vântul. La 130 de kilometri de Arhanghelsk, o puternică furtună s-a năpustit asupra micului vas. Vântul urlător a smuls pânzele din catarge şi estacade şi talazuri gigantice de mare verde se rostogoleau pe punte. Iahtul cădea şi se rostogolea pe valurile uriaşe, ameninţând să se răstoarne; echipajul, alcătuit din marinari experimentaţi, se adunase laolaltă şi se ruga. Pasagerii, crezând că soarta le e pecetluită,

îşi făceau cruce şi se resemnaseră că se vor îneca. Ud până la piele, arhiepiscopul se chinuia să treacă de la unul la altul ca să le dea ultima împărtăşanie.

Petru, ţinându-se strâns de cârmă, lovit din toate părţile de vânt şi de apă, a primit împărtăşania, dar nu şi-a pierdut speranţa. De fiecare dată când vasul se ridica pe unul dintre valurile enorme şi cădea apoi în imensul hău care se forma, Petru se chinuia să manevreze cârma, ca să păstreze vasul cu prora în vânt. Străduinţa lui a avut efect. Pilotul s-a strecurat de la pupa şi i-a strigat lui Petru că ar trebui să încerce să orienteze vasul către portul din golful Unskaia. Asistat de pilot la cârmă, a reuşit să treacă printr-un pasaj strâmt, printre stânci peste care talazuri uriaşe fierbeau şi se învâltorau, şi s-a strecurat în port. Aproape de ora prânzului, în 12 iunie, după douăzeci şi patru de ore de teroare, micul iaht a ancorat în apele liniştite ale micului port al Mănăstirii Pertominsk.

Toţi cei de pe vas s-au strâns la mal să aducă mulţumiri pentru salvarea lor la capela mănăstirii. Petru l-a recompensat pe pilotul vasului cu bani şi a oferit călugărilor de la mănăstire daruri şi scutiri de impozite suplimentare. Apoi, ca semn personal de recunoştinţă, a făcut cu mâna lui o cruce de lemn de 3 m înălţime şi a purtat-o el însuşi pe umeri pe malul mării, până la locul unde au acostat după coşmarul prin care trecuseră. Crucea avea incripţionat în olandeză: „Această cruce a fost făcută de căpitanul Petru în vara lui 1694."^

în largul mării, furtuna a mai durat trei zile. în 16 iunie, vântul s-a oprit şi Petru a pornit din nou să navigheze spre Mănăstirea Solovki, cea mai faimoasă din nordul Rusiei. A petrecut trei zile la Solovki, încântându-i pe călugări cu devoţiunea lui pentru sfintele moaşte. întoarcerea la Arhanghelsk s-a făcut pe o mare calmă, şi sosirea lui a fost întâmpinată cu urale de prietenii săi neliniştiţi, care aflaseră despre furtună şi se îngrijoraseră pentru pasagerii iahtului.

Câteva săptămâni mai târziu, noua corabie pe care Petru o lansase la apă era gata de plecare. Acum, împreună cu mai micul Sf. Petru, Petru avea două nave oceanice şi, când avea să sosească noua fregată olandeză din Amsterdam, flotila lui era compusă din trei nave. Acest eveniment fericit a avut loc în 21 iulie, când fregata Sfânta Profeţie intra în estuarul Dvinei şi ancora la Solombola. Aflată sub comanda căpitanului Jan Flam, care mai făcuse treizeci de voiaje la Arhanghelsk, ea era o robustă navă olandeză de război, cu botul rotunjit, cu patruzeci de tunuri dispuse pe punţile mijlocii şi superioare. *Burgomeisterul* Witsen, cu speranţa de a-l mulţumi pe ţar, avusese grijă să lambriseze cabinele cu lemn, să le utileze cu mobilă elegant lustruită, cu draperii de mătase şi covoare ţesute minunat.[1]^

Petru era în culmea fericirii. A alergat la râu de cum a fost zărită corabia, s-a grăbit să urce la bord, s-a căţărat şi s-a târât centimetru cu centimetru pe catarge şi pe punte. în noaptea aceea, noul căpitan al Sfintei Profeţii a sărbătorit la bord, şi în ziua următoare i-a scris extatic lui Vinius:

Min Her,

Ceea ce am visat de atâta timp s-a împlinit. Jan Flam a ajuns cu bine, cu patruzeci şi patru de tunuri şi patruzeci de marinari pe navă. Felicită-ne

pe toţi! îţi voi scrie mai mult cu următoarea poştă, pentru că acum nu-mi încap în piele de fericire şi nu pot să scriu mai mult. în plus, este imposibil, pentru că Bahus este mereu onorat în asemenea situaţii, iar frunzele lui de viţă-de-vie înceţoşează privirile celor care vor să scrie mai mult.

Căpitanul vasului Sfânta Profeţie—

într-o săptămână, noua fregată era gata de a naviga sub comanda noului ei căpitan. Petru a aranjat ca mica lui flotilă rusească să însoţească până în Oceanul Arctic un convoi de nave olandeze şi englezeşti, ale negustorilor care se întorceau acasă. înainte de a pleca, Petru a mai stabilit ca dispunerea flotei şi semnalele de orientare să fie în acord cu tehnicile pe care el însuşi le plănuise. Nou-brevetatul Sf. Pavel era avangarda, cu viceamiralul Buturlin la bord, urmat de patru corăbii olandeze care duceau marfă rusească. Apoi venea noua fregată a lui Petru, cu amiralul Romodanovski şi cu ţarul însuşi pe post de căpitan (deşi îl avea alături şi pe Jan Flam). După aceasta, patru nave comerciale englezeşti, şi, în spate, iahtul Sf. Petru, care îl avea la bord pe generalul Gordon, noul contraamiral. Priceperea marinărească a lui Gordon era slăbuţă; era gata să naufragieze cu nava pe o mică insulă, crezând că acele cruci pe care le văzuse pe mal într-un cimitir erau catargele şi macaralele vaselor din faţa lui.

Flotila lui Petru a escortat convoiul până la Sviatoi Nos, în dreptul peninsulei Kola, la est de Murmansk. Acolo, apele Mării Albe se lărgeau în apele cenuşii ale Oceanului Arctic. Petru sperase să navigheze mai departe, dar bătea un vânt puternic, şi, după experienţa lui anterioară, s-a lăsat convins să se întoarcă. Cinci focuri de armă au fost trase, semnalizând întoarcerea

escortei, şi navele occidentale au dispărut în linia orizontului, spre nord. Micile nave ale lui Petru s-au întors la

Arhanghelsk, ţarul a organizat un banchet de adio, şi, în 3 septembrie, fără nicio tragere de inimă, a pornit înapoi spre Moscova.

în luna septembrie a aceluiaşi an, 1694, o vale largă de lângă satul Kojuhovo, pe malul râului Moscova, a fost câmpul de manevră pentru ultimele şi cele mai mari mişcări de trupe organizate de Petru pe timp de pace. De data aceasta, 30000 de oameni erau implicaţi, incluzând infanteria, cavaleria, artileria şi lungi şiruri de coloane de aprovizionare. Combatanţii erau împărţiţi în două armate. Una, comandată de Ivan Buturlin, era alcătuită din şase regimente de streliţi plus numeroase escadroane de cavalerie. Tabăra opusă era comandată de Fiodor Romodanovski, regele-caricatură al Pressburgului, care avea în subordine două regimente de Gardă, Preobrajenski şi Semionovski, plus două regimente suplimentare de armată regulată şi un număr de companii de miliţie convocate din oraşe îndepărtate de Moscova, precum Vladimir şi Suzdal. în esenţă, jocul de război se construise în jurul unui atac al armatei lui Buturlin asupra unui fort aflat pe malul râului, care urma să fie apărat de forţele lui Romodanovski.

înainte de începerea manevrelor, Moscova s-a delectat cu priveliştea încântătoare a celor două armate în uniformă de paradă, însoţite de scribi, muzicieni şi o

trupă specială de cavalerie de pitici, mărşăluind pe străzile oraşului în drum spre locul lor de manevre. Când s-a apropiat Regimentul Preobrajenski, moscoviţilor li s-a tăiat respiraţia: în fruntea trupelor, îmbrăcat în uniforma regulamentară de artilerist, era ţarul. Pentru o populaţie obişnuită să-şi zărească ţarii de la

distanţă, în toată măreţia lor, era o privelişte de necrezut.

în manevre, lupta se ducea cu vervă, inspirată de rivalitatea naturală dintre regimentele de streliţi şi cele de Gardă, amândouă determinate să-şi demonstreze valoarea în faţa ţarului. S-au detonat bombe şi s-a tras cu tunurile, şi chiar dacă nu erau bombe şi gloanţe adevărate, au existat feţe arse şi trupuri schilodite. Armata atacatoare a aruncat în aer un pod care trecea peste râul Moscova şi a început să mineze fortul. Petru pusese la cale un lung asediu, pe parcursul căruia toate artele occidentale de minare şi contra-minare sub fortificaţii puteau fi puse în practică, dar, din nefericire, era şi Bahus în scenă, şi majoritatea zilelor se încheiau cu banchete uriaşe sau chefuri cu băutură. După unul dintre acestea, echipa care ataca, plină de încredere în forţele sale, a decis să lanseze un atac-surpriză. Apărătorii, la fel de ameţiţi ca şi ceilalţi, nu au fost în stare să reziste şi fortul a fost luat cu uşurinţă. Petru s-a înfuriat din cauza acestei finalizări pripite. în ziua următoare, a ordonat învingătorilor să iasă din fort şi să predea toţi prizonierii, apoi a poruncit ca fortul să nu fie luat cu asalt până când nu va fi minat aşa cum trebuie şi până când nu se va surpa la propriu. A fost ascultat, şi,

de data aceasta, a durat trei săptămâni ca să cucerească fortul cum scrie la carte.

Manevrele de la Kojuhovo s-au finalizat la sfârşitul lui octombrie, şi, pe măsură ce regimentele se retrăgeau la garnizoanele lor pentru iarnă, Petru a început să discute cu consilierii lui despre cum îi va distribui cel mai bine pe aceştia în următorul an. Probabil că venise momentul să se termine jocul de-a războiul; probabil că era timpul să întoarcă acea nouă armă pe care o pregătise împotriva turcilor, cu care Rusia era încă, din punct de vedere tehnic, în război. Că acţiuni de acest gen au fost luate în considerare în iarna aceea se arată într-o scrisoare a lui Gordon, din decembrie 1694. „Cred şi sper", îi scrie scoţianul unui prieten din Occident, „că în vara care vine vom reuşi să întreprindem ceva pentru binele creştinătăţii şi al aliaţilor noştri."[1]^

Eugene Schuyler, voi. I, p. 227.

P&B, voi. I, nr. 14.

^ ibidem, nr. 15,16.

—[1] *Burgomeister* este ortografierea engleză a cuvântului german *burgermeister,* care desemnează o funcţie din administraţia medievală, asemănătoare celei de primar. Am folosit în continuare cuvântul în ortografia autorului, întrucât funcţia respectivă nu se suprapune exact peste aceea de primar, aşa cum este ea în epoca noastră. (N. tr.)

— ibidem, nr. 21.

—[3] Câţiva ani mai târziu, Petru a folosit cu ingeniozitate acest episod aproape miraculos al salvării sale din furtună, ca pe un argument pentru necesitatea de a vizita Occidentul, idee căreia i se opuneau majoritatea ruşilor. El lua cina într-un grup în casa lui Boris Şeremetiev, când a dezvăluit că în timpul punctului culminant al furtunii i-a jurat Sfântului

Petru, patronul său, că, dacă va scăpa cu viaţă, va călători la Roma ca să aducă mulţumiri la mormântul apostolului lui protector din Oraşul Sfânt. Acum, spunea el, trebuie să-şi ţină jurământul. Vizita lui Petru la Roma, programată pentru ultima parte din Marea Ambasadă, nu a avut loc niciodată. în 1698 el se afla pe drum, când a fost chemat de urgenţă la Moscova de vestea ultimei revolte a streliţilor. (N. a.)

— Pe lângă dotările cu tunuri şi mobilier luxos, Sfânta Profeţie mai aducea un cadou occidental Rusiei. Când nava a ancorat la Arhanghelsk, marele steag roşu-alb- albastru al Olandei flutura la pupa. Petru, în admiraţie pentru navă şi pentru tot ce era legat de ea, a hotărât pe loc ca propriul lui steag naval să fie creat după acela, în acest scop, el a preluat designul olandez - trei fâşii late orizontale, roşu sus, alb

în mijloc şi albastru jos - şi pur şi pur şi simplu le-a schimbat ordinea. în steagul rusesc, albul era sus, apoi albastrul, apoi roşul. Acest steag naval a devenit repede steagul Imperiului Rus (diferit de stindardul imperial al ţarului, care avea vulturul cu două capete) şi a rămas aşa până la căderea dinastiei, în 1917. (N. a.) ibidem, nr. 29.

—[6] Eugene Schuyler, voi. I, p. 240.

11 AZOV

Petru avea douăzeci şi doi de ani, era la începutul maturităţii sale. Pentru cei care îl vedeau pentru prima dată pe ţar, cea mai izbitoare caracteristică fizică era înălţimea: la doi metri, monarhul îi domina pe toţi cei din jur, cu atât mai mult cu cât în acele timpuri înălţimea medie a oamenilor era mai mică decât astăzi. Deşi era de înalt, Petru avea un trup mai mult osos decât masiv. Umerii lui erau neobişnuit de înguşti pentru un bărbat de înălţimea lui, braţele îi erau lungi, iar mâinile, pe care era dornic să le arate, erau puternice, aspre şi în permanenţă pline de bătături de la munca lui pe şantier. în acei ani, faţa lui Petru era rotundă, încă tinerească şi aproape frumoasă. Avea o mică mustaţă şi nu purta perucă; în schimb, îşi lăsase să crească părul lui drept, castaniu-roşcat, care îi venea până aproape în dreptul umerilor.

Calitatea lui extraordinară, chiar mai remarcabilă decât înălţimea, era energia titanică. Nu putea să stea nemişcat sau multă vreme în acelaşi loc. Mergea aşa de repede cu paşii mari şi dezlânaţi, încât cei din compania lui trebuia să facă marş forţat ca să ţină pasul cu el. Când era obligat să scrie ceva, el se plimba în jurul biroului-pupitru. Dacă era la un banchet, stătea câteva minute să mănânce, şi apoi sărea în picioare să vadă ce se întâmplă în camera de alături sau să se plimbe pe afară.

Având nevoie de mişcare, îi plăcea să-şi consume energia dansând. Dacă rămânea mai mult timp în acelaşi loc, voia să plece, să se mişte, să vadă alţi oameni şi alte peisaje, să-şi formeze noi impresii. Cea mai precisă descriere a lui Petru cel Mare e aceea a unui om care toată viaţa lui a fost permanent curios, permanent fără odihnă, permanent în mişcare.

Tot în acei ani însă, şi-a făcut apariţia şi o tulburare medicală îngrijorătoare, deseori chinuitoare, care a început să- 1 afecteze pe tânărul ţar. Când era agitat emoţional sau stresat de presiunea unor evenimente, faţa lui începea să zvâcnească necontrolat. Tulburarea, care îi afecta de obicei doar partea stângă a feţei, avea grade diferite de manifestare: uneori tremorul era nu mai mult decât un tic facial care dura o secundă sau două; alteori însă părea să fie o adevărată convulsie, care începea cu contracţia muşchilor de pe partea stângă a gâtului, urmată apoi de un spasm care cuprindea întreaga parte stângă a feţei şi apoi de mişcarea ochilor până când nu se mai vedea decât albul lor. în crizele cele mai grave, când era implicată şi

mişcarea violentă, necontrolată a mâinii stângi, convulsia se termina doar atunci când Petru îşi pierdea cunoştinţa.

Având la dispoziţie doar descrieri neprofesioniste ale simptomelor lui Petru, nici natura bolii şi nici cauza acesteia nu vor fi vreodată cunoscute. Cel mai probabil, suferea de crize de epilepsie focală, una dintre cele mai uşoare forme de tulburare neurologică, al cărei grad sever este epilepsia grand- mal. Nu există nicio dovadă că Petru a suferit de această formă severă a bolii; nu sunt mărturii care să ateste că s-a prăbuşit la pământ total inconştient, cu spume la gură, sau că şi-ar fi pierdut complet controlul asupra funcţiilor corpului. în cazul lui Petru, tulburarea începea într-o parte a creierului care afecta muşchii de pe partea stângă a gâtului şi a feţei. în momentul în care cauza nu se diminua, concentrarea tulburării ar fi putut să se disperseze către părţile adiacente ale creierului, care controlau mişcarea umărului şi a braţului stâng.

Fără să se cunoască natura exactă a afecţiunii, este mult prea dificil să se stabilească o cauză. în timpul acela, dar şi în scrierile istorice ulterioare, s-a expus o gamă variată de opinii. Convulsiile lui Petru au fost puse pe seama ororii traumatizante pe care o suferise în 1682, când, la numai zece ani, a stat alături de mama sa şi a asistat la masacrarea lui Matveev şi a Narîşkinilor de către streliţii sălbatici. După alţii, boala era cauzată de şocul trezirii la miezul nopţii la Preobrajenskoe, şapte ani mai târziu, când i se spusese că streliţii vin să-l ucidă. Alţii au dat vina pe băutul excesiv pe care îl deprinsese ţarul cu ajutorul lui Lefort şi pe care îl practica împreună

cu Vesela Companie. A existat chiar şi un zvon, trimis în Occident printr-o corespondenţă din Slobozia Germană, conform căruia starea ţarului ar fi fost provocată de otrăvirea acestuia de către Sofia, în încercarea ei de a-şi elibera drumul spre tron. Cea mai probabilă cauză a acestui tip de epilepsie, totuşi, în absenţa unei lovituri puternice care să lase urme permanente în ţesutul creierului, trebuie să fi fost febra ridicată pe o perioadă mai lungă de timp. Petru a avut un asemenea episod febril, mai multe săptămâni între noiembrie 1693 şi ianuarie 1694, când era atât de bolnav, încât mulţi au crezut că va muri. O febră de natură encefalitică poate cauza leziuni locale ale creierului; ulterior, când anumiţi stimuli psihologici ating această zonă afectată, se poate declanşa o

criză de genul celor de care suferea Petru.

Impactul psihologic al acestei boli asupra lui Petru a fost profund; a fost responsabil în mare parte pentru timiditatea lui neobişnuită, în special cu străinii care nu erau familiarizaţi cu episoadele lui convulsive şi, din acest motiv, nu erau pregătiţi să asiste la ele. Pentru crizele acestea paroxistice, la fel de supărătoare pentru cei din jur ca şi pentru Petru, nu exista propriu-zis un tratament, deşi ce se făcea atunci poate fi considerat surprinzător de rezonabil şi astăzi. Atunci când tremorul nu era mai mult decât un tic, Petru şi cei din jurul lui încercau să se comporte ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Dacă începeau însă convulsiile, prietenii lui sau servitorii aduceau repede pe cineva în preajma căruia Petru se simţea relaxat. Mai târziu, de câte ori era în apropiere, această persoană era a doua sa soţie,

Ecaterina, dar înaintea sosirii ei, sau dacă ea nu se afla în preajmă, cea care îl mai liniştea pe ţar putea fi o tânără. „Petru Alekseevici, iată persoana cu care doreai să vorbeşti", spunea servitorul îngrijorat şi se retrăgea. Ţarul îşi aşeza capul tremurând în poala femeii, iar ea îi mângâia tâmplele şi fruntea, vorbindu-i blând şi încurajator. Petru adormea apoi, pierderea cunoştinţei curăţând disfuncţiile electrice din creierul său, iar când se trezea, peste o oră sau două, era întotdeauna revigorat şi într-o dispoziţie mult mai bună decât înainte.

în iarna lui 1695, Petru a căutat un alt mod de a-şi consuma energia. Cele două veri petrecute la Arhanghelsk, scurtele croaziere pe Marea Albă, lungile lui discuţii cu căpitanii de mare olandezi şi englezi l-au stimulat. Acum voia să călătorească mai departe, să vadă mai mult, să navigheze pe mai multe vase. O idee recurentă era o expediţie în Persia şi în Orient. Acest subiect apărea frecvent în timpul serilor petrecute în Slobozia Germană, unde negustorii olandezi şi englezi povesteau cu admiraţie despre negoţul din Europa către Persia şi din Europa către India, care putea fi dezvoltat pe râurile din Rusia. Din Arhanghelsk, Lefort i-a scris familiei lui din Geneva că „se vorbeşte despre o călătorie de vreo doi ani la Kazan şi Astrahan". Mai târziu, elveţianul scria: „Vara următoare vom construi cinci nave mari şi două galioane care, cu voia lui Dumnezeu, vor face un drum de doi ani până la Astrahan pentru a încheia tratate importante cu Persia." „Mai este şi ideea de a construi câteva galioane cu care să se plece pe Marea Baltică"[122], mai scria Lefort.

Cu aceste discuţii despre Persia şi Baltica plutind în aer, Moscova a fost surprinsă în iarna lui 1695 la anunţul că Rusia va porni în vara următoare un nou război împotriva tătarilor şi a stăpânului lor, Imperiul Otoman. Nu ştim cu precizie de ce a decis Petru în iarna aceea să atace fortăreaţa turcească de la Azov. S-a sugerat că plonjarea aceasta bruscă într-un război activ s-a datorat în întregime agitaţiei lui Petru şi că îi servea ca pretext pentru energia şi curiozitatea lui. Totuşi, privind retrospectiv, pare să fie doar un pas înainte în aventura maritimă a vieţii sale: mai întâi Iauza, apoi lacul Plescev, apoi Arhanghelsk - aceasta a fost ordinea. Acum el visa să construiască o flotă. Dar singurul port la mare al Rusiei era îngheţat şase luni din an. Cea mai apropiată mare, Baltica, era încă ferm păstrată de suedezi, puterea militară dominantă în Europa de Nord. Numai un drum către apa sărată mai rămânea: spre sud, la Marea Neagră.

Sau, dacă această nouă aventură nu era un Joc al lui

Neptun, poate era un Joc al lui Marte. De douăzeci de ani, Petru se juca cu soldaţii; mai întâi jucării, apoi băieţi, apoi oameni în toată firea. Jocurile lui au crescut de la instrucţii făcute cu câteva sute de foşti grăjdari şi şoimari, la manevrele cu cei 30000 de oameni care participau la atacul şi apărarea fortului de pe râu, de la Pressburg. Acum, căutând emoţia unei lupte adevărate, el a căutat o fortăreaţă pe care s-o asedieze, iar Azov, izolată în fundul stepei ucrainiene, era exact ce-i trebuia.

Incontestabil, obsesia lui Petru de a ajunge la mare şi dorinţa lui de a-şi testa armata au jucat amândouă un rol în chestiunea Azovului. Dar mai erau şi alte motive. Rusia era încă în război cu Imperiul Otoman, şi în fiecare vară călăreţii lui Tatar Han făceau raiduri spre nord în Ucraina. în 1692, o armată de 12000 de cavalerişti tătari a apărut în faţa oraşului Neimerov, l-a ars din temelii şi a luat 2000 de prizonieri ca să fie vânduţi pe pieţele otomane de sclavi. Un an mai târziu, numărul de prizonieri ruşi urcase la 15000.

De la căderea Sofiei, Moscova a făcut puţine ca să apere aceste regiuni sudice de graniţă, în ciuda apelurilor acestora către capitală. într-adevăr, indiferenţa pe care o arătase ţarul a provocat o scrisoare muşcătoare de la Dositei, patriarhul ortodox al Ierusalimului. „Tătarii din Crimeea sunt greu de stăpânit"[1]^, i-a scris el lui Petru, „şi totuşi, ei se laudă că primesc bir de la tine. Tătarii sunt supuşii turcilor, prin urmare şi tu eşti un supus al turcilor. De multe ori te-ai lăudat că faci aşa şi pe dincolo, dar în final n-au fost decât vorbe şi, de fapt, nu s-a făcut nimic."

în plus, era şi o raţiune diplomatică în reluarea ostilităţilor cu turcii şi tătarii. Aliatul Moscovei, regele Ian Sobieski al Poloniei, considerând că Rusia nu a contribuit cu nimic notabil în războiul comun împotriva Turciei, amenințase că va încheia pace separată cu Imperiul Otoman, şi va ignora complet interesele Rusiei. într-adevăr, regele îi spusese unui rezident rus din Varşovia că el nu ar putea fi condamnat că abandonează interesele Moscovei, atâta timp cât nimeni nu s-a

deranjat să-i explice care sunt mai precis interesele Moscovei.

Atunci, campania de la Azov a fost mai mult decât un joc de război elaborat pentru instruirea şi amuzamentul ţarului. Dorinţa de a stopa raidurile tătarilor şi necesitatea de a face un efort militar care să-i satisfacă pe polonezi erau presiuni serioase la care orice guvern rus ar fi trebuit să reacţioneze. S- a întâmplat ca aceşti doi factori să se suprapună perfect peste dorinţele personale ale lui Petru.

Rămânea doar să se aleagă locul unde va avea loc campania. Existau două obiective: să-i izgonească pe turci şi să-i supună pe tătari. Cele două campanii nefericite ale lui Goliţîn îi făceau pe ruşi să fie încă îngrijoraţi de un alt atac direct peste stepă spre Perekop. în schimb, de data aceasta cele două flancuri pe care urma să se desfăşoare atacul rusesc cădeau pe ambele laturi ale fortăreţei peninsulare. Obiectivele erau gurile râurilor Nipru şi Don, unde forturile turceşti blocau accesul la Marea Neagră al cazacilor ucraineni şi al ruşilor. De data aceasta, în loc să mărşăluiască prin stepa uscată, cărând provizii în mii de căruţe, armata rusească urma să călătorească spre sud pe apă, folosind bărci ca vehicule de transport al proviziilor.

Au fost formate două armate ruseşti complet diferite pentru organizarea dublului atac. Armata de răsărit urma să se deplaseze în jos pe Don pentru a ataca

puternica fortăreaţă turcească de la Azov şi era compusă din soldaţii din jocurile lui

Petru, oamenii care atacaseră sau apăraseră fortăreaţa în jocurile din toamna precedentă de la Kojuhovo. Aici erau incluse şi noile regimente de Gardă Preobrajenski şi Semionovski, streliţii şi artileria şi cavaleria instruită occidental - 31000 de oameni împărţiţi în trei divizii comandate de Lefort, Golovin şi Gordon. Pentru a se evita invidia, niciunul dintre ei nu a fost numit comandant suprem; fiecare divizie urma să opereze independent, iar cei trei generali urma să ia deciziile generale în consiliu, în prezenţa bombardierului de douăzeci şi trei de ani, Petru.

A doua armată, sau flancul de vest al atacului rusesc, care urma să se deplaseze în josul Niprului ca să atace forturile turceşti mai importante, de la Oceaakov şi Kazikerman, şi alte trei forturi mai mici care păzeau gura râului, urma să fie alcătuită dintr-o mai mare şi mult mai tradiţională armată rusească, comandată de boierul Boris Şeremetiev. Această armată era rămăşiţa uriaşei forţe pe care Goliţîn o condusese spre sud: 120000 de oameni, majoritatea ţărani agricultori, convocaţi în vechiul stil rusesc pentru o singură vară de campanie: în planul general, efortul lui Şeremetiev trebuia să fie complementar celui făcut de Petru, scopul fiind nu doar de a captura forturile de la Nipru, ci şi de a descuraja armata principală de călăreţi tătari să atace prin est trupele lui Petru în faţa Azovului. în plus, Petru spera că prezenţa acestei armate uriaşe de acoperire va rupe comunicaţiile dintre Crimeea şi provinciile europene dominate de otomani în vest, în felul acesta blocând

obişnuita mişcare anuală a cavaleriei tătare care se alătura armatei sultanului în Balcani. Aceasta ar fi fost o contribuţie directă a Rusiei pentru aliaţii săi atât de presaţi. Mai departe, simpla prezenţă a enormei armate ruseşti în Ucraina ar fi putut întări poziţia ţarului printre cazacii volatili şi impresionabili.

Odată ce a fost hotărât planul de campanie, Petru s-a apucat de pregătiri. Exuberant, el îi scria lui Apraksin la Arhanghelsk, „La Kojuhovo ne-am jucat. Acum urmează să jucăm jocul adevărat în faţa Azovului"[1]^.

Divizia lui Gordon a fost gata prima, şi a părăsit Moscova în martie, deplasându-se spre sud peste stepa „plină de flori şi ierburi, sparanghel, cimbru sălbatic, măghiran, lalele, garoafe, ventrilică"[1]^, aşa cum scria în jurnalul comandantului. Corpul principal, cu Petru, Lefort şi Golovin a plecat în mai, urcându- se direct pe ambarcaţiunile aflate pe râul Moscova şi plecând pe cursul râului către Volga. Au urmat cursul râului până la Ţariţin (mai târziu Stalingrad, acum Volgograd), apoi au tras tunurile şi proviziile peste Donul inferior, unde s-au îmbarcat în alte bărci. înaintarea era lentă, pentru că bărcile luau apă şi barcagiii erau neexperimentaţi, iar Petru i-a scris furios lui Vinius: „Majoritatea întârzierilor au fost provocate de cârmaci proşti şi muncitori care îşi spun meşteri, dar, în realitate, sunt atât de departe de a fi aşa cum spun, la fel cum este pământul d e p a r a d i s . î n 29 iunie, corpul principal, de 21000 de oameni, a ajuns la Azov, ca să se întâlnească cu cei 10000 de soldaţi ai lui Gordon, încartiruiţi deja în oraş.

Oraşul-fortăreaţă Azov se afla pe malul stâng al braţului sudic al Donului, la circa 24 de kilometri deasupra Mării Azov. în anul 500 Î.H., o colonie grecească, una dintre aşezările greceşti de pe coasta Mării Negre, ocupase acest spaţiu. Mai târziu, oraşul, care controla intrarea pe marele râu şi comerţul din zonă, a devenit o colonie a statului comercial Genova. Luată de turci în 1475, ea a devenit legătura de nord-est cu

Marea Neagră, pe care ei o controlau în totalitate, şi a servit ca barieră împotriva unei posibile avansări ruseşti pe Don în jos. Turcii au fortificat oraşul cu ziduri şi turnuri, şi, tot ca o parte a sistemului de barieră, au fost ridicate două turnuri de pază fortificate, care erau situate la 1,6 kilometri în amonte de oraş, cu lanţuri de fier de la unul la altul, de-a lungul râului, pentru a împiedica uşoarele galere căzăceşti să treacă pe lângă oraş, spre mare.

Cu Petru aflat în faţa oraşului, tunurile ruseşti au deschis focul, şi bombardamentele au continuat timp de paisprezece săptămâni. Erau multe probleme. Inginerii cu experienţă lipseau, iar în timpul lui Petru un asediu era mai mult o chestiune inginerească decât una care ţinea de artilerişti sau de infanterişti. Aprovizionarea rusească nu a putut să facă faţă hrănirii a 30000 de oameni în aer liber pentru atâta timp, aşa că armata a devalizat repede împrejurimile Azovului. Streliţii refuzau să asculte ordinele ofiţerilor străini şi deseori erau inutili. Despre situaţia generală, Gordon spunea: „Câteodată ne purtăm de parcă nu ne-am lua în serios."[1^2]

La început, cele două turnuri de pază turceşti de deasupra oraşului au împiedicat trecerea bărcilor ruseşti cu provizii pentru armată în josul râului. Proviziile trebuia descărcate înaintea acestui punct şi transportate cu căruţele peste câmp la trupe, ele fiind astfel expuse atacurilor rapide ale cavaleriei tătare care patrula pe la periferiile taberei ruseşti. Capturarea celor două forturi a devenit un obiectiv major, şi armata a izbucnit în urale când cazacii de pe Don au năvălit într-unui dintre ele; curând după aceea, din cauza focului concentrat al artileriei, turcii au abandonat şi celălalt fort.

Fericirea lui Petru la acest succes a fost repede spulberată de un episod de trădare din propria lui tabără. Un marinar olandez pe nume Jacob Jensen a dezertat de la ruşi la turci, ducând cu el informaţii importante. Iniţial un marinar pe o navă olandeză din Arhanghelsk, Jensen s-a înrolat în armata rusească, trecând la credinţa ortodoxă şi servind în artileria rusească. Petru, căruia îi plăceau atât olandezii cât şi artileriştii, îl ţinuse pe Jensen lângă el, în timpul zilelor şi nopţilor de la Azov, şi avusese încredere în el. Când a dezertat, Jensen a dezvăluit paşei din Azov numărul de oameni şi aşezarea trupelor ruseşti, forţa şi slăbiciunile asaltului şi tot ce ştia despre intenţiile lui Petru. El a făcut de asemenea o sugestie bazată pe obiceiul imuabil al ruşilor de a trage un pui de somn după masa de prânz. Câteva zile mai târziu, exact la acea oră, un atac formidabil al turcilor a căzut asupra tranşeelor ruseşti. La început, soldaţii somnoroşi au început să fugă, dar Gordon a reuşit să-i regrupeze şi, după o luptă disperată de trei ore, au reuşit să-i forţeze pe turci să se retragă. Acţiunea a fost costisitoare pentru asediatori: 400 de ruşi au fost ucişi şi 600 răniţi, şi multe din lucrările făcute pentru asediu au fost distruse.

Mult mai dăunătoare decât trădarea lui Jensen a fost incapacitatea armatei ruseşti de a bloca şi izola fortăreaţa. Gordon, cel mai experimentat soldat din armată, ar fi vrut o încercuire completă a oraşului, dar, din cauza lipsei de oameni, asediul rusesc nu reuşise să acopere nici măcar încercuirea teritoriului din afara fortăreţei Azovului. între ultima tranşee rusească şi râu mai era o deschidere prin care cavaleria tătară menţinea comunicarea cu garnizoana de la Azov. Petru nu putea decât să asiste neajutorat la trecerea a douăzeci de galere turceşti care veneau din amonte şi ancorau lângă oraş pentru a aduce provizii şi întăriri garnizoanei turceşti.

Pe parcursul lungilor săptămâni de asediu, Petru însuşi a lucrat fără odihnă. El continua să joace două roluri. Ca un artilerist obişnuit, bombardierul care îşi spunea Petru Alekseev ajuta la încărcarea şi detonarea mortierelor de asediu, care lansau proiectile şi bombe înspre oraş. Ca ţar, prezida consiliul senior de război, discutând şi revizuind toate planurile şi operaţiunile. Pe lângă acestea, mai întreţinea şi o corespondenţă permanentă cu prietenii lui din Moscova, încercând să-şi ridice propriul moral ameninţat să cadă, el păstra un ton glumeţ, adresându-se lui Romodanovski, aflat la Moscova, cu „Domnul meu Rege" şi semnând cu expresii de mare respect ca „Bombardierul Petru".

Din ce în ce mai mult, problema conducerii divizate a început să stânjenească operaţiunile ruseşti de asediu. Lefort şi Golovin priveau cu resentiment experienţa militară superioară a generalului Gordon şi aveau tendinţa de a se ralia în consiliu pentru a-l domina pe

veteranul scoţian. Petru devenise şi el nemulţumit de desfăşurarea asediului şi, împreună cu Lefort şi Golovin, a forţat decizia de a lansa un atac major în încercarea de a lua cu asalt oraşul. Gordon a argumentat că, pentru a lua o fortăreaţă atât de puternică, ei ar trebui să avanseze cu tranşeele mai aproape de ziduri, astfel încât trupele să poată fi protejate până la momentul atacului şi să nu fie mult timp expuse pe teren deschis până să ajungă la ziduri. Avertismentele lui nu au fost luate în considerare, şi în 15 august atacul a fost lansat şi a fost şi respins, aşa cum prevăzuse el. „Acesta a fost rezultatul unei expediţii repezite şi inoportune", scria Gordon în jurnalul său. „Din cele patru regimente, au fost ucişi 1500 de oameni, în afara ofiţerilor. în jur de ora 9, Majestatea Sa a trimis după mine şi după alţi ofiţeri. Nu se vedeau decât priviri furioase şi expresii triste."[1]^ Ghinioanele ruseşti au continuat. Două mine uriaşe, care trebuia să fie plasate sub zidurile turceşti, au explodat în tranşeele ruseşti, provocând pierderi foarte grele.

Venise toamna. Petru ştia că nu îşi poate lăsa oamenii în tranşee pe timpul iernii; trebuia fie să cucerească oraşul, fie să se retragă. Dar atacul final nu ar fi avut mai mult succes decât primul, şi, în 12 octombrie, cu moralul soldaţilor la pământ şi vremea din ce în ce mai rece, Petru a anulat asaltul. Că îşi propusese să se întoarcă, totuşi, anul următor este demonstrat de faptul că a lăsat în cele două turnuri de pază o garnizoană de 3000 de oameni.

Retragerea spre nord a fost un dezastru, mai costisitor în vieţi şi echipament decât asediul din vară. Timp de şapte săptămâni, prin ploi grele, ruşii s-au târât

şi s-au poticnit peste stepă, urmăriţi îndeaproape şi zoriţi de călăreţii tătari. Râurile erau umflate de ploi, iarba fusese arsă în timpul verii, nu se găsea nimic de mâncare pentru animale, iar oamenii găseau cu greu lemne ca să facă focul. Diplomatul austriac Pleyer însoţea armata, iar raportul său către Viena era povestea unei calamităţi: „Mari cantităţi de provizii, care ar fi putut să susţină o mare armată, [au fost] fie compromise din cauza vremii nefavorabile, fie pierdute odată cu bărcile scufundate. [...] Era imposibil să te uiţi fără să-ţi dea lacrimile cum toată stepa de 800 de kilometri era plină de cadavre de oameni şi animale pe jumătate mâncate de lupi, şi multe dintre sate erau pline de bolnavi şi morţi.

în 2 decembrie, armata a ajuns la Moscova. Petru, imitând precedentul Sofiei şi al lui Goliţîn, pe care îl condamnase el însuşi, a încercat să mascheze înfrângerea prin organizarea unei intrări trimfale în capitală. El a mărşăluit prin oraş cu un singur prizonier turc penibil care mergea în faţa lui. Nimeni nu a fost prostit, şi cârcotelile împotriva consilierilor militari străini ai ţarului au început să fie şi mai numeroase. Cine se putea aştepta să câştige o armată ortodoxă, când ea era condusă de străini şi de eretici?

Argumentul acesta aducea o greutate în plus faptului că armata lui Şeremetiev, organizată în stilul vechi rusesc şi condusă doar de comandanţi ruşi, obţinuse un succes considerabil pe Niprul inferior. împreună cu călăreţii hatmanului cazac Mazepa, trupele lui Şeremetiev au luat cu asalt două fortăreţe turceşti aflate de-a lungul râului, după care turcii s-au retras din alte

două. Aceste reuşite oferiseră controlul ruşilor pe toată lungimea Niprului până aproape de estuarul său la Marea Neagră.

Dar, în ciuda succeselor lui Şeremetiev, campania lui Petru împotriva Azovului a fost un eşec. Mult-lăudata lui armată „în stil occidental" fusese învinsă şi suferise cumplit în timpul retragerii. Totuşi, chiar dacă înfrângerea a fost un şoc pentru exuberantul tânăr de douăzeci şi trei de ani, ea nu l-a descurajat. Petru a intenţionat să se întoarcă. Fără să-şi caute scuze, recunoscându-şi înfrângerea, s-a apucat de pregătirile pentru a doua încercare. El fusese înfrânt din cauza a trei greşeli: comanda divizată, lipsa inginerilor pricepuţi care să pregătească un asediu eficient şi absenţa controlului de la mare la gura de vărsare a râului, care să blocheze primirea ajutoarelor din afara fortăreţei.

Primul defect era cel mai simplu de remediat: în vara următoare, avea să fie numit un comandant suprem. Petru a încercat să remedieze şi a doua problemă, scriindu-i împăratului Austriei şi electorului de Brandenburg să-i trimită experţi în asediu care să ajute la înfrângerea turcilor păgâni. Mult mai dificil era însă cel de-al treilea element, o flotă care să controleze râul. Şi totuşi, Petru a decis că trebuie să asigure o asemenea flotă, aşa că a cerut ca până în mai - în numai cinci luni - să fie construită o flotă de război de douăzeci şi cinci de galere înarmate şi 1300 de ambarcaţiuni pentru transportul trupelor şi al proviziilor. Galerele nu trebuia să fie ambarcaţiuni uşoare de râu, ci vase de război serioase, capabile să înfrângă navele de război turceşti în estuarul Donului sau chiar în apele Mării Azov.

Efortul părea imposibil. Nu numai din cauza timpului care era ridicol de scurt, dar şi pentru că exact acele luni erau cele mai rele din an. Râurile şi drumurile erau pline de gheaţă şi zăpadă, zilele erau scurte şi nopţile de iarnă veneau repede, oamenii care munceau în aer liber ar fi mânuit ciocanul şi ferăstrăul cu mâinile amorţite de ger. Şi pentru că nu exista niciun port, nu era niciun loc potrivit pentru un şantier. Petru ar fi trebuit să construiască navele undeva în interiorul Rusiei şi abia apoi să le pună să plutească pe râu în jos ca să le aşeze în poziţii pentru lupta cu turcii. Mai mult decât atât, în inima Rusiei nu erau adevăraţi constructori de nave. Ruşii ştiau să construiască doar vase de râu, ambarcaţiuni simple, lungi de 30 de metri şi înalte de 6, îmbinate fără niciun cui, şi care se foloseau doar pentru o călătorie pe cursul râului, după care ambarcaţiunea era distrusă şi lemnul se folosea pentru cherestea sau pentru foc. Aşa că planul lui Petru era să construiască mai întâi şantierele, apoi să alcătuiască echipele, să-i înveţe pe oameni cum să marcheze, să taie şi să finiseze lemnul, să aşeze coca, să construiască carena, să îmbine catargele, să modeleze vâslele, să împletească frânghiile, să coasă pânzele, să instruiască echipajele şi să navigheze cu flota masivă în josul râului Don spre Azov. Totul în cinci luni de iarnă\m

Petru a trecut la treabă. Ca loc pentru şantier, a ales oraşul Voronej, pe Donul superior, aflat la circa 480 de kilometri mai jos de Moscova şi la 800 de kilometri mai sus de mare. Oraşul prezenta mai multe avantaje. Simpla distanţă îl punea la adăpost de ameninţarea raidurilor tătare. Era situat deasupra liniei stepei fără copaci, la poala unei păduri virgine, unde lemnul se afla cu adevărat la îndemână. Pentru aceste motive, încă din timpul domniei lui Aleksei şi după alipirea Ucrainei la

Rusia, Voronej fusese locul unde se construiau ambarcaţiunile simple care duceau mărfuri cazacilor de pe Don. Pe malul estic inferior al râului, la Voronej, Petru a construit noi şantiere navale, le-a extins pe cele vechi şi a convocat un număr uriaş de recruţi, muncitori necalificaţi. Provinciei Belgorod, în care se afla oraşul Voronej, i s-a comandat să trimită 27828 de oameni care să lucreze pe şantiere. Petru a trimis la Arhanghelsk după tâmplari pricepuţi şi constructori de nave, scoţându-i pe meşterii străini şi ruşi din inactivitatea obişnuită a lunilor de iarnă, promiţându-le că vor termina până la vară. A apelat la dogele Veneţiei să-i trimită experţi în construirea de galere. O galeră comandată în Olanda şi proaspăt sosită la Arhanghelsk a fost tăiată în secţiuni şi adusă la Moscova, unde servea de model pentru cele care se construiau în iarna aceea la Preobrajenskoe. Acestea erau vase cu unul sau cu două catarge, construite la Preobrajenskoe sau pe lacul Plescev pe secţiuni, la fel ca vasele moderne prefabricate; apoi secţiunile erau ridicate pe sănii şi târâte pe drumurile înzăpezite, pentru a fi montate şi finalizate la Voronej.

în mijlocul acestui efort herculean al lui Petru, în 8 februarie 1696, ţarul Ivan a murit pe neaşteptate. Plăpând, neînţeles şi inofensiv, blândul Ivan şi-a petrecut cei douăzeci şi nouă de ani ca o icoană vie, arătat la ceremonii şi târât în faţă în momente de criză ca să liniştească mulţimea înfuriată. Diferenţa dintre Petru, neobosit şi energic, şi tăcutul, inertul lui frate vitreg şi co-ţar era atât de mare, încât rămăsese între ei o mare afecţiune. Păstrând titlul regal, Ivan a uşurat mult din povara obositoare a ceremoniilor oficiale de pe umerii bombardierului şi căpitanului de navă. în timpul călătoriilor sale, Petru îi scria întotdeauna scrisori tandre

şi respectuoase fratelui şi co-monarhului său. Acum, că Ivan era îngropat în Catedrala Arhanghelului Mihail de la Kremlin, Petru le-a luat în grija lui pe tânăra văduvă a lui Ivan, ţarina Praskovia, şi pe cele trei fiice ale ei. Praskovia, recunoscătoare, i-a rămas devotată lui Petru pentru tot restul vieţii.

Moartea lui Ivan nu a avut vreo implicaţie politică directă, dar a consfinţit oficial şi definitiv suveranitatea lui Petru. El era acum unicul ţar, singurul, supremul conducător al statului rus.

Când Petru s-a întors la Voronej, a găsit o activitate extinsă, dar şi dezorientată. Munţi de buşteni fuseseră tăiaţi şi erau târâţi pe şantierele de construcţie, şi o mulţime de ambarcaţiuni deja începuseră să prindă formă. Dar erau probleme fără sfârşit: mulţi dintre constructorii de nave întârziau de la Arhanghelsk; o mare parte din muncitorii necalificaţi, care erau cazaţi în condiţii improprii şi prost hrăniţi, fugiseră; vremea era capricioasă, variind de la dezgheţuri care transformau pământul în noroi până la geruri bruşte care transformau râurile şi drumurile în gheaţă.

Petru s-a aruncat el însuşi în acţiune. Dormea într-o casă mică din lemn din apropierea şantierului şi se trezea în zorii zilei. încălzindu-se la un foc alături de tâmplarii lui, înconjurat de zgomotul de lovituri de topoare, ciocane şi baroase, Petru lucra la una dintre galere, Principium, pe care o construia după modelul olandez. Era încântat de muncă. „Aşa cum a fost

porunca divină pentru strămoşul nostru Adam, mâncăm pâinea noastră amestecată cu sudoarea frunţii"[1]^, scria el.

în martie, vremea s-a îmbunătăţit, iar la mijlocul lui aprilie, trei galere, inclusiv Principium, au fost lansate. Sute de ambarcaţiuni erau deja ancorate în râu, gata de încărcare. Ca să alcătuiască echipaje pentru această nouă armadă, Petru a trimis după navigatori de pe cele mai îndepărtate râuri şi lacuri. Ca să aibă oameni pentru aceste galere de război, el a creat o forţă specială de 4000 de oameni adunaţi din mai multe regimente, într-o mai mare proporţie din gărzile Preobrajenski şi Semionovski.

Mobilizarea generală a fost mai mică decât în vara precedentă - în această a doua campanie nu avea să fie un marş pe Nipru -, dar forţa destinată celui de-al doilea atac asupra Azovului urma să fie de două ori mai mare decât în vara trecută. Patruzeci şi şase de mii de soldaţi ruşi urma să fie susţinuţi de 15000 de cazaci ucrainieni, 5000 de cazaci de pe Don şi 3000 de calmuci - călăreţi semi-asiatici, creţi şi cu pielea maronie, care se puteau lua la întrecere cu orice tătar. Un singur ofiţer, boierul Aleksei Sein, fusese numit comandant-şef al expediţiei. Sein nu era un comandant cu experienţă militară, dar provenea dintr-o distinsă familie, judecata lui era considerată limpede iar numirea lui în funcţie i-a redus la tăcere pe acei moscoviţi conservatori care tot comentau că o armată rusească nu va avea niciodată succes dacă va fi condusă de străini. Lefort, deşi nu era un om al mării, a fost numit amiral al noii flote, în timp ce Petru, mutându-şi interesul de la Marte la Neptun, a

luat titlul de căpitan de marină în locul celui de bombardier de artilerie.

în 1 mai, Sein, generalisimul, s-a îmbarcat pe galera lui de comandă şi a ridicat la pupa un steag mare pe care era brodat blazonul ţarului. Două zile mai târziu, primele nave au ridicat ancora şi lunga procesiune de galere şi ambarcaţiuni a început călătoria pe Don în jos. Petru, pornind mai târziu cu un escadron de luptă de opt galere rapide, a depăşit flota principală în 26 mai. Până la sfârşitul lunii, întreaga flotă de ambarcaţiuni şi galere a ajuns la turnurile de pază fortificate deţinute acum de ruşi deasupra Azovului.

Bătălia a început imediat. în 28 mai, liderul cazacilor de pe Don, care plecase înainte cu 250 de oameni în recunoaştere la gura de vărsare a râului, a trimis vorbă înapoi că două vase turceşti mari erau ancorate acolo. Petru a hotărât să atace. Au fost selectate nouă galere, pe care s-a îmbarcat unul dintre cele mai bune regimente ale lui Gordon. Ele erau însoţite în josul râului de patruzeci de bărci căzăceşti, fiecare cu câte douăzeci de oameni. în ape necunoscute şi cu vânt neprielnic, galerele au fost gata să eşueze şi li s-a ordonat întoarcerea. Petru s-a transbordat într-una dintre bărcile cazacilor şi a continuat să coboare pe râu, dar, când a ajuns la gura de vărsare a descoperit nu două, ci treizeci de nave turceşti, inclusiv nave de război, ambarcaţiuni şi şlepuri. El a considerat că acea forţă e prea puternică pentru micile lui bărci, şi s-a întors pe cursul râului până la tabăra rusească; cazacii, totuşi, au rămas în apropierea navelor turceşti. în noaptea următoare, în timp ce turcii descărcau provizii de pe corabie la mal,

cazacii au făcut un raid şi au capturat zece dintre vasele turceşti mai mici. Restul forţelor turceşti au fugit către nava principală, iar căpitanii turci au fost atât de alarmaţi, încât, chiar dacă nu terminaseră de descărcat proviziile, toată flota turcească a ridicat ancora şi a plecat în larg. Avea să fie ultimul ajutor pe care îl primea oraşul Azov.

Câteva zile mai târziu, Petru s-a întors la gura râului, aducând cu el toată forţa de douăzeci şi nouă de galere, pe care le-a trecut în siguranţă pe lângă fortăreaţa Azov. Acum oraşul era izolat, şi orice ajutor trimis de sultan ar fi trebuit să se lupte cu flotila lui Petru ca să-şi facă loc. Ca să-şi amplifice strânsoarea, Petru a debarcat trupe la gura râului şi a construit două mici forturi care să adăpostească artileria. Când acestea au fost gata, el i-a scris lui Romodanovski: „Acum noi nu mai suntem puşi în pericol de flota turcească."[1^7] în 14 iunie, au apărut câteva corăbii şi au încercat să debarce trupe care să atace forturile ruseşti, dar apropierea galerelor lui Petru i-a speriat repede pe turci şi i-a îndepărtat. Două săptămâni mai târziu, turcii au încercat din nou, şi din nou sosirea galerelor i- a forţat să se retragă.

între timp, partea dinspre mare fiind în siguranţă şi oraşul izolat, generalii lui Petru şi inginerii puteau să se ocupe de asediu. Din fericire pentru ei, garnizoana turcească de la Azov, care nu se aştepta ca ruşii să se mai întoarcă după eşecul lor anterior, nu a putut să facă prea mult ca să-şi îmbunătăţească situaţia. Turcii nu se deranjaseră să niveleze pământul unde ruşii construiseră baricade şi tranşee vara precedentă, aşa că soldaţii lui Petru le-au ocupat repede, cu un minim de

săpături proaspete. Având acum un număr de două ori mai mare de soldaţi decât data trecută, armata rusă putea să-şi întindă liniile de asediu ca să înconjoare complet oraşul.

Odată cu instalarea artileriei, Petru i-a strigat paşei din Azov să se predea. în 26 iunie, când cererea ţarului a fost refuzată, tunurile ruseşti au deschis focul. în timpul zilelor care au urmat, Petru a stat în principal pe galera lui ancorată la gura Donului, ducându-se, din când în când, în amonte, ca să privească bombardamentul. Când vestea activităţilor lui a ajuns la Moscova, sora lui, Natalia, alarmată de raportările care spuneau că se expune în faţa focului inamic, i-a scris lui Petru, implorându-l să nu se apropie de zona cu bombe şi gloanţe inamice. Cu inima uşoară, Petru a replicat: „Nu eu mă duc în apropierea bombelor şi a gloanţelor, ci ele vin aproape de mine. Trimit ordin să se oprească."™

Cum toate speranţele de a obţine întăriri de pe mare erau năruite, Petru a reînnoit oferta de predare în termeni avantajoşi a garnizoanei. Un arcaş rus a tras peste ziduri o săgeată care purta o ofertă scrisă, ce conţinea termeni onorabili, garantând celor din garnizoană dreptul de a pleca din fortăreaţă cu toate armele şi bagajele, dacă s-ar fi predat înaintea atacului următor. Răspunsul a fost un val uriaş de fum de pe ziduri, pentru că toate tunurile turceşti trăgeau acum la unison.

între timp, lucrările pregătite pentru asediu avansau. Sub conducerea lui Gordon, 15000 de ruşi s-au trudit cu lopeţile umplând coşuri de pământ şi aşezându-le în grămezi din ce în ce mai mari, şi din ce în ce mai aproape de zidurile turceşti, până când, la sfârşit, fusese construită o vastă platformă de pe care se putea vedea şi se putea trage direct pe străzile oraşului. Până la mijlocul lui iulie, au sosit şi specialiştii austrieci în tehnica asediului, trimişi de împăratul Leopold al Austriei. Ei fuseseră pe drum vreme de patru luni, pentru că înţeleseseră că această campanie nu va începe decât la sfârşitul verii. Când Petru şi-a dat seama că neştiinţa lor era cauzată de faptul că Ukrainţev, de la Afacerile Externe de la Moscova, nu a vrut să dezvăluie Austriei planul armatei de teama scurgerilor de informaţii către turci, el i-a scris furios lui Vinius, cumnatul vinovatului: „Este el oare sănătos la minte? încredinţându-i-se afaceri de stat, el ascunde ceea ce ştie toată lumea. Spune-i doar atât, că ceea ce nu scrie el pe hârtie îi voi scrie eu pe spinare!"[1]^

Inginerii austrieci au fost impresionaţi de munţii de pământ pe care îi ridicaseră ruşii, dar au sugerat o abordare mai ştiinţifică, folosind mine, tranşee şi atacuri cu tunuri bine plasate. însă tot cu ajutorul muntelui de pământ au putut să ia cu asalt oraşul. Un număr de cazaci, dezgustaţi de munca fără sfârşit cu lopeţile şi coşurile şi considerând căratul pământului un substitut jalnic pentru luptă, s-au hotărât să atace singuri oraşul. în 27 iulie, fără ordin de la generalii lor, 2000 de cazaci au năvălit de pe muntele de pământ pe zidurile fortăreţei şi apoi jos, pe străzile oraşului. Dacă ar fi fost susţinuţi şi de soldaţi sau de streliţi, ar fi avut succes. Aşa cum erau însă, au fost forţaţi de un contraatac disperat al turcilor să se retragă, dar au reuşit să

păstreze controlul unui turn din colţul zidurilor, unde în final au primit întăriri de la soldaţi trimişi de Golovin. în ziua următoare, ca să exploateze breşa creată,

Sein a ordonat un asalt general, dar înainte de a putea începe, turcii au semnalat prin coborârea şi fluturarea stindardului lor că sunt gata să se predea. Paşa, văzând breşa din zidurile lui, a hotărât să accepte oferta rusească de predare în condiţii onorabile.

Condiţiile păcii le-au permis turcilor să se retragă cu toate armele şi bagajele lor, cu soţiile şi copiii, dar Petru a insistat ca trădătorul Jensen să-i fie predat. Paşa a ezitat, în timp ce Jensen îi striga: „Taie-mi capul, dar nu mă preda Moscovei!"™ Dar ţarul a insistat, iar Jensen a fost adus, cu mâinile şi picioarele legate, în tabăra rusească.

în ziua următoare, cu stindardele fluturând, garnizoana turcă a mărşăluit afară din Azov printre liniile ruseşti ca să se îmbarce pe corăbiile turceşti cărora li se permisese să se apropie. Sein, comandantul victorios, aştepta călare la punctul de îmbarcare. Paşa i-a mulţumit pentru că şi-a ţinut cuvântul, a înclinat steagul în semn de respect, s-a îmbarcat pe corabia lui şi s-a îndepărtat. Zece regimente ruseşti au mărşăluit prin oraşul pustiu, care era grav afectat de bombardamente. Cazacii nu au putut fi opriţi şi au jefuit casele părăsite, în timp ce comandanţii ruşi au organizat un banchet al victoriei, la care nu s-a făcut economie „nici la băutură, nici la praf de puşcă".

Azov era acum un oraş rusesc şi Petru a ordonat nivelarea imediată a tuturor construcţiilor făcute pentru asediu. Sub supravegherea inginerilor austrieci, el a început reconstrucţia zidurilor şi bastioanelor fortificate ale oraşului. Străzile au fost curăţate de dărâmături şi moloz, iar moscheele au fost transformate în biserici creştine. Petru a ascultat slujba întruna dintre noile biserici înainte de a părăsi oraşul.

Acum el avea nevoie de un port pentru flota lui de pe râul

Don. Azovul era prea departe pe cursul râului, iar gurile Donului erau înşelătoare: cu apă prea mică în anumite puncte, cu apă prea adâncă în altele. Timp de o săptămână, Petru a colindat pe vas, de-a lungul coastei apropiate a Mării Azov, căutând un loc bun de ancorat, dormind pe o bancă de pe una din noile sale galere. în final, a decis să construiască un port pe malul nordic al mării, la 50 de kilometri de gura Donului. Locul se afla în spatele unui punct pe care cazacii îl ştiau ca Taganrog, şi acolo Petru a ordonat construirea unui fort şi a unui port care avea să devină prima bază navală adevărată din istoria rusă.

Veştile despre victoria de la Azov au uimit Moscova. Pentru prima dată de la domnia lui Aleksei, o armată rusească era învingătoare. „Când a sosit scrisoarea ta", îi raporta Vinius lui Petru, „erau mulţi invitaţi în casa lui Lev Kirilovici [Narîşkin, unchiul lui Petru]. El m-a trimis imediat cu ea la patriarh. Sfinţia sa, după ce a citit-o, a

izbucnit în plâns, a poruncit să fie tras clopotul cel mare, şi, în prezenţa ţarinei şi a ţareviciului, a mulţumit Atotputernicului. Toţi vorbeau cu uimire despre modestia domnului lor, care, după o asemenea victorie măreaţă, nu şi-a ridicat cu fală inima lui, ci a atribuit totul Creatorului din ceruri, şi a lăudat doar pe asistenţii săi, deşi toată lumea ştie că numai datorită planurilor tale şi a ajutorului pe care l-ai avut de pe mare, un asemenea oraş important s-a plecat la picioarele tale."[1]^

Petru i-a trimis vorbă lui Vinius că dacă „muncitorul şi-a făcut bine datoria"[1]^, atunci ar fi potrivit ca el să fie onorat, împreună cu comandantul-şef, cu un arc de triumf şi o paradă a victoriei. Vinius a început pregătirile imediat, iar Petru, ca să- i dea timp suficient, şi-a întârziat sosirea spre casă. El a inspectat fierăriile de la Tuia şi a lucrat cu celebrul fierar Nikita Demidov, a cărui avere familială de mai târziu venea din darurile ţarului care constau în terenuri miniere din Urali.

în 10 octombrie, ţarul s-a alăturat trupelor la Kolomenskoe, pentru a participa la marşul triumfal către capitală. Spre surpriza moscoviţilor, primirea era orchestrată nu în stilul tradiţional al religiei ortodoxe cu care era întâmpinat triumful ţarului Aleksei, care presupunea purtarea icoanelor sfinte de către demnitari ai Bisericii, ci cu un nou fast păgân, inspirat de mitologiile greacă şi romană. Arcul de triumf ridicat de Vinius lângă râul Moscova era în stil roman clasic, cu statui masive ale lui Hercule şi Marte care îl susţineau, şi cu un paşă turc reprezentat zăcând în lanţuri sub el.

Procesiunea însăşi se întindea pe kilometri. în fruntea ei se aflau optsprezece călăreţi, urmaţi de o trăsură trasă de şase cai în care se afla vârstnicul tutore al lui Petru, prinţul-papă Nikita Zotov, îmbrăcat în armură şi purtând sabie şi scut. Apoi veneau încă paisprezece călăreţi înaintea trăsurii strălucitoare a amiralului Lefort, care purta o haină purpurie tivită cu aur. Fiodor Golovin şi Lev Narîşkin urmau după el, apoi treizeci de cavalerişti în cuirase de argint. Două companii de trompetişti precedau stindardul regal al ţarului, care era înconjurat de gărzi şi lăncieri. în spatele stindardului, într-o altă trăsură aurită, mergea comandantul-şef, Aleksei Sein, urmat de şaisprezece steaguri capturate de la turci, cu lăncile ţinute invers şi cu drapelul târându-se prin praf. Urma apoi un avertisment sumbru: o căruţă simplă, ţărănească, unde se afla trupul legat al trădătorului Jensen. De gât avea agăţat un carton pe care scria NELEGIUIT; lângă el stăteau doi călăi cu topoare, cuţite, bice şi cleşti, ca să reprezinte soarta înfiorătoare care îi aştepta pe Jensen şi pe alţi trădători.

Şi unde, printre atâtea minunate decoruri în culori strălucitoare, cu cai mândri şi oameni în marş, era ţarul? Cu mare mirare, moscoviţii l-au văzut în sfârşit pe Petru, nu pe un cal alb sau într-o trăsură aurită, ci mergând alături de ceilalţi căpitani de galere, în spatele trăsurii amiralului Francis Lefort. El putea fi recunoscut după înălţimea lui mare şi după uniforma germană de căpitan, cu pantaloni de croială străină, o haină neagră şi o pălărie largă pe care, ca unic semn al unui rang special, era aşezată o pană albă. Pe jos, în această manieră, ţarul victorios a mers prin capitală cei 15 kilometri de la Kolomenskoe, din sudul oraşului, la Preobrajenskoe, spre nord-est.

Veştile despre triumful ţarului s-au răspândit repede prin Europa, provocând uimire şi admiraţie. Vinius i-a scris direct lui Witsen, *burgomeisterul* din Amsterdam, cerându-i să transmită vestea victoriei eroului lui Petru, regelui William al III-lea al Angliei. în Constantinopol, ştirea a adus consternare. Soldaţii turci epuizaţi care s-au întors acasă după lungul asediu au fost arestaţi, trei oficiali au fost executaţi, iar paşa, care predase oraşul, a fost nevoit să fugă ca să-şi salveze viaţa.

Azov era doar începutul. Acei ruşi care speraseră că acum, după o mare victorie, prima în trei decenii, Petru se va potoli şi va conduce liniştit ca şi tatăl său, Aleksei, cum făcuse şi fratele său Fiodor, au aflat curând ce noi proiecte şi idei clocoteau în mintea stăpânului lor. Primul era construirea unei flote maritime. Ceea ce voia Petru erau nave adevărate, nu doar galerele pe care le construise cu singurul scop de a susţine o campanie pe uscat şi de a bloca o fortăreaţă dinspre mare. Cucerind Azovul, Petru câştigase accesul doar la Marea Azov; intrarea în Marea Neagră era încă oprită de puternica fortăreaţă turcească de la Kerci, aşezată în strâmtoarea dintre Marea Azov şi Marea Neagră, iar ca să forţeze această strâmtoare, Petru avea nevoie de o flotă de nave maritime.

De-abia se încheiase celebrarea triumfului Moscovei, când Petru a convocat consiliul său de boieri la Preobrajenskoe şi a anunţat planurile lui de a coloniza Azov şi Taganrog, precum şi construirea unei armate marine. O ploaie de decrete a început să curgă în urma acestei şedinţe istorice. Trei mii de familii de ţărani şi trei mii de streliţi cu soţiile şi copiii au fost dezrădăcinaţi

şi trimişi la Azov, drept colonizatori militari. Douăzeci de mii de muncitori ucraineni au fost detaşaţi şi trimişi la Taganrog să construiască un port naval. Noile nave urma să fie construite la Voronej, unde actualul şantier urma să fie mult extins; de acolo, navele terminate aveau să plutească în jos pe Don. Au fost stabilite şi responsabilităţile pentru construirea navelor. Toţi cei care îşi permiteau să ajute - Biserica, proprietarii de pământuri, negustorii - au participat la cheltuieli alături de stat. Statul însuşi a construit zece nave. Fiecare mare proprietar trebuia să construiască o navă. Fiecare mare mănăstire trebuia să construiască o navă. Toate aceste nave aveau să fie complet construite, echipate şi înarmate în optsprezece luni. Guvernul asigura lemnul, dar proprietarii şi oficialii Bisericii trebuia să asigure tot restul: frânghii, pânze, tunuri, accesorii.

Ordinul s-a pus în aplicare cu severitate. Nesupunerea însemna confiscarea imediată a proprietăţii. Când negustorii din Moscova şi din alte oraşe, simţind că partea care le fusese alocată lor, de douăsprezece nave, e prea mare pentru ei, au făcut o petiţie ţarului, cerând uşurarea poverii, raţia lor a fost crescută la paisprezece. în mod obişnuit, navele erau construite la Voronej fără ca proprietarii sau negustorii să preia propriu-zis controlul construcţiei. Ei pur şi simplu plăteau costurile necesare şi angajau constructori străini din Slobozia Germană care să asigure o muncă profesionistă.

Au început să sosească constructori de nave din Europa; cei treisprezece experţi în galere ceruţi dogelui veneţian au venit şi s-au apucat de lucru; cincizeci de

alţi constructori occidentali sosiseră la Moscova şi au fost trimişi la Voronej. Dar aceşti străini reprezentau doar o parte din ceea ce trebuia. Ca să construiască flota pe care Petru o avea în vedere, era nevoie de mult mai mulţi constructori şi, odată ce aceste nave erau lansate la apă, era nevoie de ofiţeri navali care să le comande. Măcar o parte dintre aceştia trebuia să fie ruşi. în 22 noiembrie 1696, la câteva săptămâni după ce se anunţase planul de construire a navelor, Petru a declarat că trimite peste cincizeci de ruşi, majoritatea tineri, fii ai celor mai nobile familii, în Europa de Vest ca să studieze marinăria, navigaţia şi construcţia de nave. Douăzeci şi opt au fost trimişi la Veneţia, să studieze celebrele galioane veneţiene; restul au fost detaşaţi în Olanda şi Anglia, ca să studieze navele mari ale celor două puteri maritime. Petru însuşi a întocmit programa de studiu: studenţii ruşi trebuia să se familiarizeze mai întâi cu hărţile şi cu compasul şi alte instrumente maritime, să înveţe arta construcţiei de nave, să servească pe nave străine, pornind de jos ca marinari obişnuiţi, şi, dacă era posibil, să participe la războaie navale. Niciunul nu trebuia să se întoarcă în Rusia fără un certificat semnat de un maestru străin, care să ateste

competenţa studentului.

Ordinul lui Petru i-a îngrozit. Unii dintre cei selectaţi erau deja căsătoriţi - Piotr Tolstoi, cel mai vârstnic dintre studenţi, avea cincizeci şi doi de ani când a fost trimis în străinătate - şi urma să fie smulşi de lângă soţiile şi copiii lor şi trimişi în mijlocul ispitelor din lumea occidentală. Părinţii lor se temeau de efectul corupător al religiei vestice, iar soţiile se temeau de arta seducţiei

femeilor vestice. Şi toţi trebuia să călătorească pe cheltuiala lor. Dar nu puteau să se împotrivească; trebuia să plece. Niciunul n-a revenit în Rusia ca să devină amiral respectat; dar anii petrecuţi peste graniţă nu au fost o pierdere de timp. Tolstoi şi-a folosit cunoştinţele sale despre Occident şi stăpânirea limbii italiene în mod practic, atunci când a devenit ambasador la Constantinopol. Boris Kurakin a devenit ambasador principal al lui Petru în Europa de Vest. Iuri Trubeţkoi şi Dmitri Goliţîn au devenit senatori, Goliţîn fiind considerat unul dintre cei mai eruditi oameni din Rusia lui Petru. Iar aceşti cincizeci au fost doar primul val. în anii care au urmat, valuri de tineri ruşi, oameni simpli sau nobili, erau trimişi în mod obişnuit peste graniţă pentru instruire navală. Cunoştinţele pe care le-au adus acasă au ajutat Rusia să se schimbe.

Programul gigantic de construire al flotei Azov şi trimiterea peste graniţă a zeci de tineri ruşi pentru a învăţa marinăria nu au fost cele mai mari şocuri care o aşteptau pe Rusia după victoria lui Petru asupra turcilor. Două săptămâni după detaşarea primilor ucenici navali, consilierul Ukrainţev, de la Ministerul de Externe, a mai făcut un anunţ, de data aceasta mai dramatic:

Suveranul a hotărât ca pentru marile lui afaceri de stat, în naţiunile vecine, la împărat, la Regii Angliei şi Danemarcei, la Papa de la Roma, la statele olandeze, la Electorul din Brandenburg şi la Veneţia, vor fi trimişi mari ambasadori plenipotenţiari: generalul şi amiralul Francis Lefort, generalul Fiodor Golovin şi consilierul Prokofi Vozniţin.—

Marea Ambasadă, aşa cum va fi numită, avea să numere peste 250 de persoane, şi urma să lipsească din Rusia mai mult de optsprezece luni. Pe lângă faptul că le dădea posibilitatea membrilor săi de a studia în Occident

şi de a recruta ofiţeri, marinari, ingineri şi specialişti care să construiască şi să conducă flota rusească, aceasta permitea occidentalilor să vadă şi să raporteze impresiile despre conducătorii ruşi care făceau călătoria. Curând după anunţ, două zvonuri incredibile circulau prin Moscova: ţarul însuşi ar fi intenţionat să însoţească Marea Ambasadă în Occident, şi nu ar fi vrut să meargă ca Mare Domn şi Ţar, autocrat şi suveran, ci ca un simplu membru al personalului ambasadei. Petru, cu înălţimea lui, voia să călătorească incognito.

—[7] Eugene Schuyler, voi. I, p. 240. B.H. Sumner, Ottoman, p.17. N.G. Ustrialov, voi. II, p. 228. [m] Eugene Schuyler, voi. I, p. 245. [m] P&B, voi. I, nr. 38. — Eugene Schuyler, voi. I, p. 245. —[3] Patrick Gordon de Auchleuchries, p. 184.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 248. —[5] Construcţia de nave a apărut în Rusia şi America aproximativ în acelaşi timp. în 1690, cu cinci ani înainte ca Petru să înceapă programul său urgent de construcţie

a navelor de la Voronej, o mică navă de război, Falkland, fusese construită pentru forţele navale britanice la Portsmouth, New Hampshire. Vasul, construit în întregime de constructori coloniali, a fost primul construit în America de Nord. (N. a.)

P&B, vol. I, nr. 72. [m] Eugene Schuyler, vol. I, p. 256.

P&B, vol. I, nr. 99.

ibidem, nr. 108. ^ Eugene Schuyler, vol. I, p. 258. [m] Eugene Schuyler, vol. I, p. 261.

P&B, vol. I, nr. 122. ^ M.M. Bogoslowski, vol. I, p. 367.

PARTEA A DOUA MAREA AMBASADĂ

MAREA AMBASADĂ ÎN EUROPA OCCIDENTALĂ

Marea Ambasadă a fost unul dintre cele două sau trei evenimente copleşitoare din viaţa lui Petru. Proiectul i-a uimit pe toţi conaţionalii săi. Niciodată înainte de el un ţar nu mai călătorise peste graniţă în mod paşnic; numai câţiva se aventuraseră în străinătate în vreme de război, ca să asedieze vreun oraş sau în urma armatei inamice, dar nu în timp de pace. De ce voia să se ducă? Cine urma să conducă în locul lui? Şi de ce, dacă trebuia să plece, plănuise să călătorească incognito?

Multe întrebări de acest fel aveau să îşi pună şi europenii, nu din îngrijorare, ci din pură fascinaţie. Care era motivul acestei misterioase călătorii făcute de un monarh domnitor al unui vast, îndepărtat, semi-oriental teritoriu, un monarh călătorind incognito, evitând ceremonia şi refuzând onorurile, curios să vadă totul şi să înţeleagă cum funcţionează totul? Pe măsură ce se răspândea ştirea despre călătorie, speculaţiile privind scopul acesteia se înmulţeau. Unii credeau, la fel ca Pleyer, agentul austriac la Moscova, că Ambasada era „un simplu pretext [...] pentru ţar de a ieşi din ţara lui pentru a se distra puţin, şi nu are alt scop serios"[1]^. Alţii, (precum Voltaire, care a scris despre acest lucru mai târziu) se gândeau că scopul lui Petru era acela de a afla cum este viaţa obişnuită, astfel încât, atunci când se va întoarce la tron, să fie un conducător mai bun. Alţii încă mai credeau în declaraţia lui Petru, că el îşi respecta jurământul de a vizita mormântul Sfântului Petru, la Roma, pe care îl făcuse în faţa naufragiului iminent.

De fapt, exista o motivaţie pur diplomatică pentru Ambasadă. Petru era nerăbdător să reînnoiască şi, dacă

era posibil, să întărească alianţa împotriva turcilor. în viziunea lui, cucerirea Azovului era doar începutul. El spera acum să forţeze strâmtoarea Kerci cu noua lui flotă şi să obţină controlul Mării Negre şi, ca să reuşească asta, trebuia nu numai să achiziţioneze tehnologie şi mână de lucru instruită, ci să aibă aliaţi de nădejde; Rusia nu se putea lupta singură cu Imperiul Otoman. Dar solidaritatea alianţei era ameninţată. Regele Ian Sobieski al Poloniei murise în iunie 1696 şi, odată cu moartea lui, efervescenţa anti-turcă dispăruse în mare parte din acea naţiune. Ludovic al XlV-lea al Franţei făcea demersuri să aşeze prinţi francezi pe tronul Spaniei şi al Poloniei, ambiţie care era foarte probabil să provoace noi războaie cu Imperiul Habsburgic; în consecinţă, împăratul era dornic să fie pace în est. Ca să prevină erodarea mai gravă a alianţei, Ambasada Rusă intenţiona să viziteze capitalele aliaţilor săi: Varşovia, Viena şi Veneţia. Urma să mai viziteze, de asemenea, şi oraşele cele mai importante ale puterilor maritime protestante, Amsterdam şi Londra, în căutarea unui potenţial sprijin. Doar Franţa, prietena Turciei şi ostilă Austriei, Olandei şi Angliei, urma să fie evitată. Ambasadorii aveau să caute constructori de nave şi ofiţeri de marină capabili, oameni care ajunseseră comandanţi datorită meritelor şi nu datorită influenţei lor; iar ei urma să aducă tunuri navale, ancore, scripeţi şi greementuri şi instrumente maritime de navigare care ar fi putut fi copiate şi reproduse în Rusia.

Dar chiar şi aceste obiective serioase puteau fi atinse de ambasada lui Petru şi fără prezenţa efectivă a ţarului însuşi. Atunci, de ce se ducea? Cel mai simplu răspuns pare şi cel mai bun: s-a dus datorită dorinţei lui de a învăţa. Vizita în Europa Occidentală a fost etapa finală a educaţiei lui Petru, punctul culminant al tuturor celor

învăţate de el de la străini încă din copilărie. Ei îl învăţaseră în Rusia tot ce au ştiut, dar era mai mult de atât, iar Lefort îl îndemnase tot timpul să meargă. Interesul primordial al lui Petru erau navele, destinate flotei lui navale în embrion, şi el ştia foarte bine că în Olanda şi în Anglia se aflau cei mai mari constructori de nave din lume. El voia să meargă în acele ţări, în docurile cărora fuseseră create navele şi flotele comerciale care dominau lumea, iar la Veneţia, pentru că era cea mai bună în construirea galerelor cu multe vâsle, optime pentru mările interioare. Cea mai autorizată mărturie despre motivaţia lui o aduce Petru însuşi, înainte de plecare, el şi-a comandat un sigiliu gravat cu inscripţia „Eu sunt un ucenic şi am nevoie să fiu învăţat". Mai târziu, în 1720, el a scris prefaţa la o serie de *Reguli Maritime,* pentru noua forţă navală rusă, şi în ea a descris succesiunea evenimentelor din perioada de început a vieţii sale:

El [Petru vorbea despre el la persoana a treia] a fost preocupat în totalitate de construirea unei flote. [...] Un loc potrivit pentru construcţia de nave a fost găsit pe râul Voronej, în apropierea oraşului cu acelaşi nume, constructori pricepuţi de nave au fost chemaţi din Anglia şi Olanda şi, în 1696, acolo a început un alt fel de muncă în Rusia - construcţia de mari nave de război, galere şi alte vase. Şi ca acest lucru să rămână în mod sigur în Rusia şi ca să poată prezenta oamenilor adevărata artă a acestei munci, el a trimis mulţi oameni din familii nobile în Olanda şi în alte ţări, ca să înveţe construirea şi manevrarea navelor; şi, ca monarhul să nu fie în mod ruşinos mai puţin pregătit în acest domeniu decât supuşii lui, el însuşi a făcut o călătorie în Olanda; şi în Amsterdam, la docul India de Est 162, s-a dedicat studiului arhitecturii navelor împreună cu alţi voluntari, şi-a însuşit tot ce era necesar pentru a fi un bun tâmplar şi, prin munca şi priceperea lui, a construit şi a lansat o nouă navă.—

Cât despre decizia lui de a călători incognito - întărită de porunca lui ca toate scrisorile care pleacă din Moscova să fie cenzurate pentru a preveni dezvăluirea planului său - fusese gândită ca o soluţie-tampon, o faţadă care să-l protejeze şi să-i ofere libertate. Dornic

să călătorească şi, în acelaşi timp, detestând formalismele şi ceremoniile care, în mod inevitabil, l-ar fi sufocat dacă ar fi călătorit ca un monarh domnitor, el a ales să călătorească „invizibil", folosindu-se totuşi de rangul său. Acordând Ambasadei o conducere respectabilă, el asigura primirea de către persoane de rang înalt; pretinzând că el însuşi nu e prezent, îşi acorda libertatea de a evita orele pierdute în ceremonii amorţitoare. Onorându-i ambasadorii, gazdele lui l-ar fi onorat pe ţar, iar între timp Petru putea să vină şi să plece şi să vadă tot ce voia.

Dacă scopul lui Petru pare neimportant, impactul acestei călătorii de optsprezece luni avea să fie enorm. Petru s-a întors în Rusia hotărât să remodeleze ţara după tipare occidentale. Vechiul stat moscovit, izolat şi introvertit de secole, se va întoarce către Europa şi se va deschide spre Europa. într-un fel, fluxul efectului a fost circular: Ocidentul l-a influenţat pe Petru, ţarul a avut un puternic impact asupra Rusiei, iar Rusia, modernizată şi emergentă, a avut o nouă şi mai mare influenţă asupra Europei. Pentru toţi trei, aşadar - Petru, Rusia şi Europa -, Marea Ambasadă a fost un punct de cotitură.

Europa pe care Petru se pregătea s-o viziteze în primăvara lui 1697 era dominată de puterea şi gloria unui singur om: Majestatea Sa Cea Mai Creştină Ludovic al XlV-lea al Franţei. Numit Regele Soare şi reprezentat în toate paradele şi artele ca Apollo, razele lui au ajuns să afecteze fiecare colţişor din politica, diplomaţia şi civilizaţia europeană.

încă de când se născuse Petru, şi apoi tot restul vieţii lui, mai puţin ultimii zece ani, Ludovic era cel mai influent om din Europa. Este imposibil să înţelegi Europa în care Rusia tocmai se pregătea să intre, fără să-l iei în considerare pe monarhul francez. Puţini regi din toate epocile au depăşit maiestuozitatea lui. Domnia lui de şaptezeci şi doi de ani a fost cea mai lungă din istoria Franţei; contemporanii lui îl considerau un semizeu. „Cel mai mic gest, mersul lui, felul în care se purta, înfăţişarea, totul era măsurat, potrivit, nobil, maiestuos"[1]^, scria un cronicar al curţii, Saint-Simon. Prezenţa lui era copleşitoare. „Niciodată nu am tremurat aşa până acum, nici măcar în faţa inamicilor Majestăţii Voastre"[1]^, a mărturisit unul dintre mareşalii lui Ludovic la intrarea persoanei regale.

Deşi Ludovic fusese născut pentru tron, aroganţa maiestuozităţii lui venea mai mult din caracterul său - egoul lui enorm şi încrederea absolută în sine - decât din moştenirea lui fizică şi politică. Din punct de vedere fizic, era scund chiar şi pentru epoca aceea - doar 1,62 metri -, avea o siluetă robustă şi puternică, cu picioare musculoase pe care îi plăcea să şi le arate, îmbrăcându-le în ciorapi mulaţi de mătase. Ochii erau căprui, avea un nas lung, subţire, acvilin, o gură senzuală şi păr şaten, pe care, pe măsură ce îmbătrânea, îl ascundea în public sub o perucă neagră, cu bucle lungi. Variola pe care o avusese la nouă ani îi afectase obrajii şi bărbia, care erau acoperite cu ciupituri.

Ludovic s-a născut în 5 septembrie 1638, fiind fructul întârziat al unui mariaj care durase douăzeci şi trei de ani. Moartea tatălui său, Ludovic al XIII-lea, l-a făcut pe

băiat rege al Franţei la patru ani. în copilărie, Franţa a fost condusă de mama lui, Ana de Austria, şi de şeful miniştrilor ei (care era, probabil, şi iubitul ei), cardinalul Mazarin, protejatul şi succesorul marelui Richelieu. Când Ludovic avea nouă ani, în Franţa a izbucnit o mică revoluţie, cunoscută sub numele de Fronda. Această umilinţă l-a speriat pe băiatul-rege şi, chiar înainte de a muri Mazarin, el era hotărât să-şi fie unicul stăpân, să nu permită niciunui ministru să-l domine, aşa cum Richelieu l-a dominat pe tatăl său şi Mazarin pe mama sa. Şi pentru tot restul vieţii Ludovic nu a mai călcat de bunăvoie pe străzile înguste şi turbulente ale Parisului.

Ludovic a fost întotdeauna o persoană rurală. în primii ani ai domniei lui, a călătorit cu întreaga curte încoace şi încolo pe la toate marile palate regale din afara Parisului, dar regii Franţei, în special marii regi, şi-au construit propriile castele, care să reflecte gloria lor personală. în 1668, Ludovic a ales un loc pentru propriul palat, pe domeniul micului palat de vânătoare al tatălui său, la Versailles, la 20 de kilometri vest de Paris. Aici, pe o movilă nisipoasă, de-abia ridicată deasupra pădurilor aflate de jur-împrejur în île-de-France, i-a poruncit arhitectului său, Le Van, să construiască. Munca a durat ani de zile. 36000 de oameni au lucrat pe schelele care înconjurau clădirea ori au trudit în noroi şi praf la amenajarea grădinilor, plantând copaci, montând ţevi de scurgere, ridicând statui de marmură şi bronz. 6000 de cai trăgeau buşteni şi blocuri de piatră, în căruţe sau pe sănii. Rata mortalităţii era ridicată. Noaptea, căruţele transportau morţii care căzuseră de pe schele sau care fuseseră striviţi de prăbuşirea accidentală a vreunui bloc greu de piatră. Malaria făcea ravagii în barăcile înjghebate ale muncitorilor, ucigând zeci de oameni în fiecare săptămână. în 1682, când

castelul a fost, în sfârşit, gata, Ludovic construise cel mai mare palat din lume. Nu avea bastioane: Ludovic îşi construise palatul de scaun neprotejat, în câmp deschis, ca să demonstreze puterea unui monarh care nu are nevoie de fortificaţii şi ziduri care să-i apere fiinţa.

în spatele faţadei de 330 de metri se aflau enorme galerii publice, săli de consiliu, biblioteci, apartamente private pentru familia regală, budoare şi o capelă privată, ca să nu mai vorbim de coridoare, scări, cămări şi bucătării. în ceea ce priveşte decoraţiunile, s-a spus despre Versailles că reprezintă cea mai remarcabilă expresie a artei şi sculpturii de la Imperiul Roman încoace. Peste tot prin palat, tavanele înalte şi uşile mari aveau blazoane de aur cu semnul lui Apollo, semnul soarelui înflăcărat, simbolul ctitorului şi al ocupantului acestui palat enorm. Pereţii erau acoperiţi cu catifea cu modele, lambrisaţi cu marmură sau tapisaţi, draperiile de la ferestre erau de catifea brodată, iarna, şi de mătase înflorată, vara. Noaptea, mii de lumânări licăreau în sute de sfeşnice de argint şi în candelabre de sticlă. Camerele erau mobilate cu mobilă intarsiată cu gust - mese aurii ale căror picioare erau arcuite sau decorate cu flori şi frunze, şi scaune cu spătar evazat, tapiţat cu catifea. în apartamentele private, covoare bogate erau aşezate pe podelele cu intarsii, şi pe pereţi erau atârnate picturi uriaşe de Andrea del Sarto, Tiţian, Rafael, Rubens şi Van Dyck. în dormitorul lui Ludovic era agăţată *Mona Lisa.*

Grădinile, amenajate de Le Notre, erau la fel de spectaculoase ca şi palatul. Milioane de flori, arbuşti şi copaci erau aşezaţi cu precizie geometrică printre

cărările acoperite de iarbă, terase, rampe şi scări, iazuri, lacuri, fântâni şi cascade. Fântânile, cu 1500 jeturi de apă ţâşnind din lacuri octogonale, au devenit - şi au rămas - motiv de invidie pentru lumea întreagă. Gardul verde tuns curbat, în diverse modele, separa florile de toate culorile şi soiurile, multe dintre ele fiind schimbate zilnic. Regelui îi plăceau în mod deosebit lalelele, şi, în fiecare an (când nu era în război cu Olanda), patru milioane de bulbi erau importaţi din serele olandeze pentru a colora primăvara Versailles-ul în purpuriu ca focul şi în galben strălucitor. Pasiunea regelui pentru portocali l-a făcut pe Le Notre să proiecteze o orangerie uriaşă construită la adăpost de curenţii de aer, astfel încât pomii să fie protejaţi de vânt. Nici acest lucru nu a fost suficient, şi Ludovic a adus o parte din portocalii lui în interior şi i-a ţinut lângă ferestre în camerele lui private, plantaţi în vase de argint.

Stând în faţa ferestrelor înalte de la *Galerie des Glaces*, pe faţada vestică a palatului, regele putea vedea lungile alei de iarbă, piatră şi apă, decorate cu sculpturi, până la *Grand Canal* Luciul de apă, construit în formă de cruce uriaşă, era mai lung de un kilometru. Acolo regele se putea urca în barcă pentru a naviga. în serile de vară, toată curtea se îmbarca în gondole pe care le trimisese în dar dogele Veneţiei. Petreceau ore întregi alunecând şi plutind sub stele, în timp ce Lully şi orchestra curţii, aşezată pe o plută în apropiere, umplea aerul de muzică.

Versailles a devenit un simbol al supremaţiei, bogăţiei, puterii şi maiestuozităţii celui mai bogat şi mai puternic prinţ al Europei. Peste tot pe continent, alţi prinţi şi-au marcat prietenia, invidia, sfidarea faţă de

Ludovic, construindu-şi palate stimulaţi de palatul lui, chiar şi cei care erau în război cu Franţa. Fiecare dintre ei voia un Versailles al său, şi cerea arhitecţilor şi artizanilor să creeze palate, grădini, mobilă, tapiserii, covoare, argintărie, sticlărie şi porţelanuri care să imite capodoperele lui Ludovic. în Viena, Potsdam, Dresda, la Hampton Court şi mai târziu Sankt-Petersburg, clădirile erau ridicate şi decorate sub influenţa Versailles-ului. Chiar şi lungile bulevarde şi străzile principale din Washington D.C., care au fost construite un secol mai târziu, au fost concepute de un arhitect francez, imitându-le pe cele de la Versailles.

Ludovic iubea Versailles, şi când avea vizitatori distinşi, regele personal îi conducea pe aceştia prin palat şi prin grădini. Dar palatul era mai mult decât un superb edificiu al plăcerilor; avea şi un serios scop politic. Filosofía regelui avea la bază concentrarea exclusivă a puterii în mâinile monarhului; Versailles devenise un instrument. Dimensiunile mari ale palatului îi permiteau regelui să convoace şi să găzduiască toată nobilimea importantă din Franţa. în Versailles, atraşi ca de un magnet enorm, veneau toţi marii duci şi prinţi francezi; restul ţării, acolo unde capetele acestor case străvechi aveau conducerea, moştenirea, puterea şi responsabilităţile, era părăsit şi ignorat. La Versailles, fără puterea ei la îndemână, nobilimea franceză devenea o simplă podoabă a regelui, nicidecum rivala lui.

Ludovic îi atrăgea pe nobili spre el, şi, odată ce se aflau acolo, nu îi abandona lâncezelii şi plictiselii. La ordinul Regelui Soare, un program de divertisment

extraordinar îi ţinea pe toţi ocupaţi de dimineaţă şi până seara. Totul se învârtea, minut cu minut, în jurul regelui. Dormitorul său era plasat chiar în centrul palatului, cu faţa către est, spre *Cours de Marbre.* De la opt dimineaţa, atunci când draperiile de la patul regal erau trase la o parte şi Ludovic se trezea auzind „Sire, este timpul", monarhul era mereu gata de paradă. Se ridica, era fricţionat cu apă de trandafiri şi esenţe de vin, era bărbierit şi îmbrăcat, respectat de cei mai norocoşi dintre supuşii săi. Ducii îl ajutau să-şi tragă cămaşa de noapte şi să-şi îmbrace pantalonii. Curtenii se certau care dintre ei să-i aducă regelui cămaşa. Se băteau pentru privilegiul de a-i aduce *chaise percée* („scaunul cu gaură"), apoi se înghesuiau în jurul lui, în timp ce regele îşi făcea necesităţile zilnice. Era mare îmbulzeală în cameră când el se ruga împreună cu capelanul lui sau când mânca. îl urmau peste tot prin palat, se plimbau prin grădini, mergeau la teatru sau călăreau cu câinii lui de vânătoare. Protocolul stabilea cine avea dreptul să se afle în prezenţa regelui, şi dacă putea face asta pe un scaun cu spătar sau numai pe unul fără spătar. Atât de glorificat era monarhul, încât până şi atunci când treceau pe lângă mâncarea regelui, curtenii îşi scoteau pălăria şi spuneau cu respect *La viande du roi* („friptura regelui").

Lui Ludovic îi plăcea să vâneze. în fiecare zi când era vreme frumoasă, el călărea cu sabia sau cu săgeata în mână, urmărind câinii de vânătoare prin pădure, în urmărirea unui mistreţ sau a unui cerb. în fiecare seară erau muzică, dans şi jocuri de noroc a căror miză era a pierde sau a câştiga. în fiecare sâmbătă seară era bal. Deseori erau baluri mascate, petreceri elaborate care durau trei zile şi la care întreaga curte se îmbrăca în costume de romani, persani, turci sau piei-roşii.

Ospeţele la Versailles erau pantagruelice. Ludovic însuşi mânca cât doi. Prinţesa palatină scria: „L-am văzut deseori pe rege mâncând patru farfurii din patru feluri diferite de supă, un fazan întreg, o potârniche, o farfurie mare de salată, două felii groase de şuncă, o porţie de berbec în sos de usturoi, un platou de pateuri şi apoi fructe şi ouă tari. Amândurora, şi regelui şi lui „monsieur" [fratele mai mic al lui Ludovic] le plac foarte mult ouăle tari."[1]^ Nepoţii regelui au fost învăţaţi mai târziu inovaţia politicoasă a folosirii furculiţei, dar, când au fost invitaţi să ia masa cu monarhul, el nici nu a vrut să audă de aşa ceva, şi le-a interzis să folosească aceste instrumente. Le-a spus: „N-am folosit în viaţa mea altceva decât cuţitul şi degetele pentru a mânca."[1]^

Cea mai mare sărbătoare de la Versailles era sărbătoarea dragostei. Palatul enorm cu nenumăratele lui camere în care te puteai strecura, aleile încurcate pline de copaci, statuile în spatele cărora te puteai ascunde, toate alcătuiau un cadru minunat pentru aceasta. Şi aici, ca în toate celelalte, regele juca rolul principal. Soţia lui Ludovic, Maria Tereza, cu care se căsătorise când ea era infantă a Spaniei, era o fiinţă simplă, ca un copil, cu ochi mari albaştri. Ea se înconjurase de şase pitici şi visa la Spania. Cât timp a trăit ea, Ludovic şi-a respectat îndatoririle conjugale, găsindu-şi drumul, în cele din urmă, spre dormitorul ei, în fiecare seară, şi culcându-se cu ea, îndatoritor, de două ori pe lună. Curtea ştia întotdeauna lucrul acesta, întrucât regina mergea la spovedanie în ziua următoare iar chipul ei avea o strălucire aparte. Dar regina nu era de ajuns pentru Ludovic. El era un bărbat foarte erotic, înclinat să se culce cu oricare femeie se afla la îndemână şi era disponibilă. „Regii care îşi doresc ceva rareori suspină mult timp după acel lucru"[1]^, spunea

omul de curte Bussy-Rabutin, dar nu există vreo mărturie că Ludovic a fost vreodată respins în mod serios. Dimpotrivă, curtea era plină de femei frumoase, majoritatea căsătorite, dar încă ambiţioase, care îşi arătau cu prisosinţă disponibilitatea. Cele trei succesive *Maîtresse en Titre* (amantele regale recunoscute), Louise de La Valliere, Madame de Montespan şi Mademoiselle de Fontanges nu erau decât vârful aisbergului, deşi cu Madame de Montespan a fost o mare pasiune, care a durat doisprezece ani şi din care au rezultat şapte copii. Nimeni nu era deranjat de aceste aranjamente, decât poate marchizul de Montespan, care l-a supărat pe rege, făcând o criză de gelozie şi referindu-se în toţi aceşti ani la soţia lui ca la „decedata doamnă Montespan".

Oricare era amanta aleasă de rege, curtea o onora. Ducesele se ridicau în picioare când o nouă amantă intra în cameră. în 1673, când Ludovic a plecat la război, le-a luat cu el pe regină, pe Louise de La Valliere şi pe Madame de Montespan, care ducea pe atunci o sarcină foarte avansată. Toate cele trei doamne călătoreau împreună în aceeaşi trăsură, în spatele armatei. în timpul campaniei, cortul militar al lui Ludovic era făcut din mătase chinezească şi avea şase camere, inclusiv trei dormitoare. Războiul, pentru rege, era departe de a fi un infern.

Chiar şi în Franţa, imaginea lui Ludovic ca graţios şi maiestuos monarh nu era chiar universală. Existau unii care îl considerau egoist: el era în stare să pună la cale o călătorie cu trăsura de cinci sau şase ore, insistând ca doamnele să meargă cu el chiar şi atunci când erau

însărcinate, iar apoi refuzând să oprească pentru ca acestea să se poată odihni puţin. Părea că este indiferent la oamenii obişnuiţi: cei care încercau să-i vorbească despre sărăcia pe care o aduceau războaiele sale erau excluşi din anturajul său, fiind de prost-gust. Era dur şi putea fi nemilos: în urma *Affaire des Poisons*, în care se presupunea că numeroase personaje de la curte care muriseră fuseseră otrăvite, şi fusese descoperit şi un complot împotriva vieţii regelui, treizeci şi şase dintre acuzaţi au fost torturaţi şi arşi pe rug, iar alţi optzeci şi unu de bărbaţi şi femei au fost puşi în lanţuri pentru tot restul vieţii în fundul temniţelor franceze, iar gardienii lor au fost instruiţi să-i biciuiască dacă vorbesc. Şi povestea Omului cu Masca de Fier, a cărui identitate era cunoscută doar de rege, şi care era condamnat la carceră solitară pe viaţă, circula pe la curte.

în afara Franţei, puţini din Europa îl considerau pe Regele Soare ca benefic. Pentru Europa protestantă, Ludovic era un tiran catolic agresiv şi brutal.

Instrumentul războaielor lui Ludovic era armata Franţei. Creată de Louvois, ea număra 150000 de oameni în vreme de pace şi 400000 în vreme de război. Cavaleria avea uniforme albastre, infanteria aveau uniforme roşu-deschis, iar gărzile regale - faimoasa *Maison du Roi* - stacojii. Comandată de mari mareşali ai Franţei, Conde, Turenne, Vendome, Tallard şi Villars, armata Franţei era motiv de invidie şi o ameninţare pentru Europa. Ludovic personal nu era un luptător. Deşi în tinereţe a fost în războaie, făcând o impresie strălucitoare, călare, şi îmbrăcat cu o platoşă

strălucitoare, o mantie de catifea şi un tricorn de culoarea prunei, regele nu participa propriu-zis la lupte, dar devenise destul de priceput în detalii de strategie şi administraţie militară. Când Louvois a murit, regele şi-a asumat rolul acestuia şi a devenit propriul ministru de război. El era cel care punea în discuţie mari strategii de campanie cu mareşalii săi, şi tot el avea grijă de adunarea proviziilor, de recrutare, de instruire, de repartizare şi de recrutarea spionilor.

Pe măsură ce secolul trecea, prestigiul Regelui Soare şi puterea şi gloria Franţei creşteau an după an. Splendoarea Versailles-ului provoca invidia şi admiraţia lumii. Armata franceză era cea mai bună din Europa. Limba franceză a devenit limba universală a diplomaţiei, a înaltei societăţi şi a literaturii. Orice, totul, părea că este posibil, dacă pe hârtia pe care era scris ordinul apărea semnătura înaltă şi tremurată „Ludovic".

La vremea când se desfăşura Marea Ambasadă, prăpastia dintre Rusia şi Occident părea mult mai mare decât orice distanţă despre care se putea vorbi în termeni de vase oceanice şi tehnologie militară superioară. Din vest, Rusia apărea întunecoasă şi medievală - gloriile arhitecturii ei, icoanele ei, muzica bisericească şi arta folclorică erau necunoscute, ignorate sau dispreţuite -, în timp ce, măcar locuitorilor educaţi ai Rusiei, Europa sfârşitului de secol al XVII-lea li se părea o genială şi modernă comunitate. Noi lumi începuseră să fie explorate, nu numai dincolo de oceane, ci şi în ştiinţă, artă şi literatură. Noi instrumente care să vină în întâmpinarea nevoilor practice erau inventate. Azi, multe dintre aceste realizări au devenit necesităţi şi

comori ale pieţei moderne - telescopul, microscopul, termometrul, barometrul, busola, ceasul de mână, ceasornicul, şampania, lumânările de ceară, iluminatul stradal şi folosirea pe scară largă a cafelei şi a ceaiului, toate şi-au făcut apariţia pentru prima oară în acei ani. Oamenii norocoşi ascultaseră deja muzica lui Purceii, Lully, Couperin şi Corelli; peste câţiva ani, ei urma să mai asculte şi creaţiile lui Vivaldi, Telemann, Rameau, Händel, Bach şi Scarlatti (ultimii trei s-au născut în acelaşi an, 1685). La curte şi în saloanele de bal ale nobilimii, domnii şi doamnele dansau gavota şi menuetul. Trioul nemuritor de dramaturgi ai Franţei, Molière, Corneille şi Racine, sondau slăbiciunile caracterului uman, şi piesele lor, jucate la premieră în faţa patronului lor regal la Versailles, s-au răspândit rapid, fiind puse în scenă sau citite în orice colţ din Europa. Anglia îi oferea literaturii, în acel timp, pe Thomas Hobbes, John Locke, Samuel Pepys şi John Evelyn, pe poeţii John Dreyden, Andrew Marvell şi, mai presus de toţi, pe John Milton. în pictură, majoritatea giganţilor secolului al XVII-lea - Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Vermeer, Frans Hals şi Velasquez - nu mai erau, dar în Franţa, distinşi domni şi doamne încă mai aveau portretele lor pictate de Mignard şi Riguad sau în Londra de către sir Godfrey Kneller, un ucenic al lui Rembrandt, care pictase zece suverani domnitori, inclusiv pe Petru cel Mare tânăr.

în bibliotecile şi laboratoarele lor, oamenii de ştiinţă ai Europei, eliberaţi de obedienţa faţă de doctrina religioasă, avansau mereu, trăgând concluzii din faptele observate, fără să se teamă că vor fi considerate „neortodoxe". Descartes, Boyle şi Leeuwenhoek au realizat lucrări ştiinţifice despre geometrie coordonată, relaţiile dintre volumul, presiunea şi densitatea gazelor,

şi despre lumea uimitoare care putea fi văzută printr-un microscop care mărea de 300 de ori. Cele mai originale dintre aceste minţi strălucitoare s-au desfăşurat în mai multe domenii de cultură; de exemplu, Gottfried von Leibniz, care a descoperit calculul diferenţial şi integral, a visat de asemenea schiţarea unei matrice sociale şi guvernamentale pentru o societate complet nouă; ani de zile el l-a urmat pe Petru al Rusiei, cu speranţa că ţarul îi va permite să folosească

Imperiul Rus ca pe un enorm laborator pentru ideile sale.

Cea mai strălucitoare minte ştiinţifică a epocii, în domeniul matematicii, fizicii, astronomiei, opticii, chimiei şi botanicii a fost aceea a lui Isaac Newton. Născut în 1642, membru al Parlamentului din partea Cambridge-ului, făcut cavaler în 1705, el avea cincizeci şi cinci de ani când Petru a sosit în Anglia. Lucrarea lui fundamentală, magistrala *Principia Mathematica*, în care formulase legea gravitaţiei universale, era deja veche, fiind publicată în 1687. Studiile lui Newton, după aprecierea lui Albert Einstein, „au dus cursul gândirii occidentale, cercetării şi practicii la o dezvoltare pe care nimeni înaintea lui, sau după el, n-a mai atins-o"[m].

Cu aceeaşi pasiune a descoperirii, alţi europeni din secolul al XVII-lea se porneau pe alte oceane, să exploreze şi să colonizeze globul. Cea mai mare parte din America de Sud şi din America de Nord, era condusă de la Madrid. Colonii engleze şi portugheze au fost

stabilite în India. Steagurile a cel puţin şase naţiuni europene fluturau peste aşezările din Africa; chiar şi un stat non-maritim ca Brandenburgul stabilise colonii pe Coasta de Aur. în cele mai promiţătoare regiuni care erau explorate în jumătatea estică a Americii de Nord două state europene, Franţa şi Anglia, întemeiaseră colonii imperiale. Franţa avea teritorii mai vaste: de la Québec şi Montréal, Franţa a pătruns prin Marile Lacuri până în inima Americii moderne. în 1672, anul naşterii lui Petru, Jacques Marquette explora regiunea din jurul oraşului Chicago. Un an mai târziu, el şi părintele Louis Jolliet au coborât pe Mississippi în canoe până în Arkansas. în 1686, când Petru naviga cu bărcile pe Iauza, Sieur de La Salle pretindea întreaga vale a fluviului Mississippi pentru Franţa, şi în 1699, pământurile de la gura marelui fluviu au fost botezate Louisiana în onoarea lui Ludovic al XlV-lea.

Aşezările englezeşti împrăştiate de-a lungul coastei Atlanticului, de la Massachussets până la Georgia, erau mult mai compacte, mai apropiate una de alta şi de aceea mai eficiente în vremuri de restrişte. Noua Ţară de Jos olandeză - pe teritoriul căreia se află astăzi New York şi New Jersey - şi colonia Noua Suedie, aflată lângă actualul Wilmington, Delaware, au revenit Angliei ca pradă în timpul războaielor navale anglo-olandeze din anii 1660 şi 1670. Până la momentul apariţiei Marii Ambasade a lui Petru, New York, Philadelphia şi Boston erau oraşe importante, cu peste 30000 de locuitori.

Pe cuprinsul globului, umanitatea, în general, trăia în preajma uscatului. Viaţa pe uscat era o luptă pentru supravieţuire. Lemnul, vântul, apa şi muşchii încordaţi ai

oamenilor şi ai animalelor sălbatice erau surse de energie. Aproape toţi bărbaţii şi toate femeile discutau doar despre oameni şi evenimente din raza lor vizuală şi a comunităţii; lucrurile care se întâmplau în altă parte erau dincolo de puterea lor de înţelegere şi de interesul lor. Când soarele apunea, lumea - şesurile ei, şi dealurile şi văile, oraşele ei mari, orăşelele şi satele - se cufunda în întuneric. Ici şi colo putea să mai ardă un foc sau să mai pâlpâie lumina unei lumânări, dar majoritatea activităţilor umane se opreau şi oamenii se duceau la culcare. Fixând întunericul, ei se încălzeau cu speranţe personale sau se chinuiau cu disperări intime, iar apoi dormeau, ca să se pregătească pentru ziua care urma.

Mult prea des, viaţa era nu numai grea, ci şi scurtă. Cei bogaţi puteau să trăiască până spre cincizeci de ani, în timp ce viaţa unui sărac se termina, în medie, cândva între treizeci şi patruzeci de ani. Numai o jumătate dintre nou-născuţi supravieţuiau primului an de viaţă, şi dangătul de clopot era la fel de greu în palate ca şi în cocioabe. Dintre cei cinci copii care se născuseră din căsătoria lui Ludovic al XlV-lea cu regina sa, Maria Tereza, a supravieţuit numai Delfinul. Regina Ana a Angliei, disperată să lase un moştenitor, a dat naştere de şaisprezece ori; niciunul dintre aceşti copii nu a trecut peste vârsta de zece ani. Petru cel Mare şi soţia sa, Ecaterina, aveau să producă doisprezece copii, dar numai două fiice, Ana şi Lizaveta, au ajuns la maturitate. Chiar şi Regele Soare avea să- şi piardă unicul fiu, nepotul cel mai mare şi strănepotul cel mai mare, toţi posibili regi ai Franţei, din cauza pojarului, într- o perioadă de paisprezece luni.

De fapt, de-a lungul secolului al XVII-lea, populaţia Europei chiar a scăzut. în 1648, ea era estimată la 118 milioane; în 1713, deja scăzuse la 102 milioane. în principal, cauzele erau bolile contagioase şi epidemiile care devastau continentul periodic. Măturând oraşul, purtată de puricii din blana şobolanilor, ciuma lăsa în urmă un covor de cadavre umane. La Londra, în 1665, au murit 100000 de oameni; cu nouă ani înainte, la Napoli, 130000. Stockholm-ul a pierdut o treime din populaţie din cauza ciumei în 1710 şi 1711, iar Marsilia, jumătate dintre locuitorii ei, în 1720 şi 1721. Recoltele proaste şi foametea din ani consecutivi au ucis de asemenea sute de mii de oameni. Unii au murit direct din cauza înfometării, dar majoritatea au fost predispuşi bolilor, a căror misiune era mai uşoară datorită rezistenţei scăzute a oamenilor, cauzată de malnutriţie. Măsurile de igienă publică precare au fost de asemenea responsabile de multe decese. Puricii aduceau tifos, ţânţarii aduceau malarie, iar movilele de excremente de cal de pe străzi atrăgeau muşte care purtau febra tifoidă şi diareea infantilă, care ucidea mii de copii. Pojarul era aproape universal - unii mureau iar alţii supravieţuiau, marcaţi de adânci cicatrice pe faţă şi pe corp. Faţa întunecată a lui Ludovic al XlV-lea era mutilată de pojar, ca şi trăsăturile frumoase ale lui Carol al Xll-lea al Suediei. Coşmarul bolii a durat până în 1721, când s-a creat un vaccin. Atunci, curajoasa decizie a prinţului de Wales de a se supune vaccinării nu numai că a stârnit curajul altora, dar chiar a creat o modă.

în această lume modernă de secol al XVII-lea, cu toată strălucirea ei, cu energia şi bolile ei, acei câţiva ruşi care călătoreau peste graniţă mergeau clipind din ochi ca nişte creaturi crescute în întuneric şi care sunt conduse spre lumină. Ei nu credeau nimic sau

dezaprobau cam tot ce vedeau. Străinii, bineînţeles, erau eretici, iar contactul cu ei putea să contamineze; într-adevăr, întreg procesul de stabilire a relaţiilor cu guvernele străine era văzut cel mult ca un rău necesar. Guvernul rus a fost întotdeauna reticent să primească ambasadori permanenţi la Moscova. Aceste ambasade n-ar face decât „să dăuneze statului moscovit şi să-l amestece cu alte state ale lumii", explica unul dintre oficialii de frunte ai ţarului Aleksei. Şi acelaşi gen de dispreţ şi neîncredere guverna atitudinea rusească faţă de trimiterea de ambasadori proprii peste graniţă. Obsevatorii ruşi se angajau în călătorii în străinătate numai dacă existau motive foarte puternice. Chiar şi atunci, aceşti observatori ignorau complet ţările străine, ştiau puţin despre politicile sau cultura europeană şi vorbeau doar ruseşte. Fiind sensibili la nepregătirea lor, compensau printr-o atenţie deosebită acordată elementelor de protocol, titlurilor şi modului de adresare. Ei cereau să li se permită să livreze personal comunicatul de la stăpânul lor, direct în mâinile suveranului străin. Mai departe, ei cereau ca, atunci când monarhul străin i-ar primi, să îi întrebe formal despre sănătatea ţarului, şi, în timp ce spune asta, să se ridice şi să-şi scoată pălăria. E inutil să mai spunem, nu era o ceremonie care le-ar fi plăcut lui Ludovic al XIV-lea sau chiar unor prinţi europeni mai puţin importanţi. Când gazdele ofensate sugerau ca ambasadorii ruşi să se conformeze practicilor occidentale, ruşii răspundeau cu răceală: „Nu sunt alţii modelul nostru."

Pe lângă faptul că erau ignoranţi şi aroganţi, observatorii ruşi erau limitaţi rigid în libertatea lor de acţiune. Nimic nu putea fi acceptat în negocieri decât dacă fusese discutat şi acceptat în instrucţiunile pe care le primiseră. Orice apărea nou, chiar dacă era de minimă

importanţă, trebuia să fie întâi aprobat de Moscova, deşi acest lucru presupunea săptămâni de aşteptare până la sosirea curierilor. De aceea, puţine curţi primeau cu plăcere misiunea rusească, iar acei oficiali străini însărcinaţi să negocieze cu o parte a moscoviţilor veniţi în vizită se considerau foarte ghinionişti.

O asemenea întâlnire a avut loc în 1687, când regenta Sofia l-a trimis pe cneazul Iakob Dolgoruki cu o ambasadă rusă în Olanda, Franţa şi Spania. în Olanda, ei au fost bine primiţi, dar în Franţa absolut totul a mers prost. Curierul trimis înainte la Paris să le anunţe sosirea a refuzat să predea mesajul altcuiva decât regelui în persoană. Cum nimeni de la Ministerul Afacerilor Externe şi nici altcineva nu a putut să-l convingă pe acel dârz rus să predea mesajul, el a fost trimis înapoi fără ca cineva din Paris să fi deschis scrisoarea şi s-o citească.

Ambasada s-a îndreptat spre Franţa chiar în aceste condiţii. Când au ajuns la frontiera franceză, la Dunkirk, toate bagajele ambasadorilor au fost sigilate de vameşi, cu explicaţia că vor fi deschise, examinate şi returnate imediat ce vor ajunge la Paris, de oficiali mai calificaţi. Ruşii au promis că vor menţine sigiliul intact, dar, în momentul când au ajuns la Saint-Denis, în împrejurimile Parisului, au rupt sigiliile, au deschis bagajele şi au întins conţinutul acestora, în general blănuri ruseşti valoroase, aşezându-le pe măsuţe pentru vânzare. Negustorii francezi s-au înghesuit în jurul lor şi vânzarea a mers ca pe roate. Ulterior, oficialii de la curtea franceză, oripilaţi, au pufnit că ruşii îşi uitaseră „demnitatea de ambasador, că ar putea să fie mai degrabă negustori cu amănuntul,

preferând profitul şi interesele private onoarei şi demnităţii lor"[1^1^].

Ambasadorii au fost primiţi de rege la Versailles, şi lucrurile au mers bine până când un oficial de la vamă a venit să le verifice bagajele. Când ruşii au refuzat să-i permită acest lucru, a venit poliţia, însoţită de un lăcătuş. Ruşii înfuriaţi au început să profereze insulte, şi unul dintre ambasadori chiar a scos cuţitul, moment în care francezii s-au retras, raportând problema regelui. Ludovic, indignat, a poruncit ruşilor să părăsească Franţa, spunându-le să ducă înapoi celor doi ţari cadourile pe care i le oferiseră. Când ruşii au refuzat să plece înainte de a avea o nouă audienţă cu regele, oficialii francezi au luat toată mobila din casa în care stăteau ruşii şi le-au tăiat proviziile de mâncare. într-o zi, ruşii au capitulat, cerând o audienţă, susţinând că dacă se întorc la Moscova fără ea îşi vor pierde capetele. De data aceasta, ei au acceptat îmblânziţi să li se verifice bagajele şi să poarte negocierile cu un oficial inferior, cu condiţia să fie primiţi de Ludovic. Două zile mai târziu, regele i-a invitat să ia masa la Versailles şi le-a arătat personal grădinile şi fântânile. Ambasadorii au fost atât de captivaţi, încât nu voiau să mai plece, şi inventau motive ca să- şi prelungească şederea. Până să se întoarcă acasă, totuşi, s-au plâns zgomotos de tratamentul pe care l-au primit la Paris, şi jignirea ruşilor în această fricţiune diplomatică a fost şi ea un factor în relaţiile ulterioare deteriorate dintre Rusia şi Franţa. Alături de sprijinul pe care Franţa îl acorda Turciei, cu care Rusia a fost, cel puţin cu numele, în război până în 1712, aceasta a contribuit la decizia lui Petru de a nu călători la Paris decât după moartea Regelui Soare. Şi aşa s-a făcut că în pregătirea plecării din Rusia, Marea Ambasadă nu a luat în considerare o vizită la marele

monarh al Occidentului, şi, din păcate pentru istorie şi pentru legendă, cei doi regi colosali ai epocii, Petru şi Ludovic, n-au stat niciodată în aceeaşi cameră.

N.G. Ustrialov, voi. II, app. ix, p. 640. ^ Eugene Schuyler, voi. I, p. 265. G.P. Gooch, p. 2. ibidem, p. 3. Gilette Ziegler, p. 163. ibidem, p. 150. ibidem, p. 163. [m] Basil Williams, p. 378.

Sbornik, I.R.I.O., XXXIV, p. 17. —[3] Aparenta necuviinţă a comportamentului rusesc era rezultatul aranjamentelor normale făcute pentru orice misiune diplomatică ce călătorea peste graniţă. Ambasadorii ruşi erau plătiţi puţin sau nu aveau salariu deloc. în schimb, erau aprovizionaţi de stat cu bunuri, în special blănuri, care erau la mare căutare în

Europa. Acest lucru se şi aştepta de la ei: să vândă blănurile ca să-şi plătească cheltuielile şi ca să-şi ia propria recompensă. Evident, din moment ce blănurile erau de fapt salariile lor, diplomaţii ruşi erau dornici să-şi treacă bagajul prin vamă fără să plătească taxe. (N. a.)

ESTE IMPOSIBIL SĂ-L DESCRII"

în funcţia de şef al Marii Ambasade, cu rangul de Prim Ambasador, Petru l-a numit pe Lefort, care avea în acel moment titlul de guvernator-general al Novgorodului, şi de general-amiral. Cei doi prieteni ambasadori ai lui Lefort erau amândoi ruşi: Fiodor Golovin, guvernatorul general al Siberiei, şi Prokofi Vozniţîn, guvernator al Bolkovului. Golovin a fost unul dintre primii diplomaţi profesionişti ai Rusiei. La vârsta de treizeci şi şapte de ani, el negociase pentru Sofia Tratatul de la Nercinsk cu China, iar de când Petru preluase puterea, devenise unul dintre companionii ţarului şi un servitor foarte util. Conducerea afacerilor externe i-a fost lui încredinţată, şi, în cele din urmă, a fost recompensat cu titlul de general- amiral. în 1702, el a devenit conte al Sfântului Imperiu Roman, şi a devenit, în fapt, prim-ministrul lui Petru. Vozniţîn avea de

asemenea experienţă diplomatică anterioară, fiincă fusese în misiuni în Constantinopol, Persia, Veneţia şi Polonia.

Aleşii pentru escortarea ambasadorilor erau douăzeci de nobili şi treizeci şi cinci de tineri ruşi „voluntari", care, ca şi cei detaşaţi în lunile anterioare, urma să înveţe construirea de nave, navigaţia şi alte ştiinţe nautice. Mulţi dintre nobili şi „voluntari" erau camarazii lui Petru din regimentele de joacă de la Preobrajenskoe, din zilele în care construia bărci la

Pereslavl, din vizitele la Arhanghelsk şi din campaniile de la Azov. Figurile proeminente printre aceştia erau prietenul său din copilărie Andrei Matveev şi impertinentul tânăr Aleksandr Menşikov. Ca să completeze Ambasada, mai erau şi şambelani, preoţi, secretari, interpreţi, muzicieni (inclusiv şase trompetişti), cântăreţi, bucătari, instructori, şaptezeci de soldaţi şi patru pitici, în total peste două sute cincizeci de persoane. Şi undeva printre rânduri se afla un tânăr înalt, cu părul şaten, ochi întunecaţi, cu un neg pe partea dreaptă a feţei, căruia ceilalţi i se adresau simplu cu Piotr Mihailov. Pentru membrii Ambasadei adresarea către el în alt mod, dezvăluirea că el e ţarul sau simpla menţionare a prezenţei ţarului în cadrul Ambasadei erau pasibile de a fi pedepsite cu moartea.

Pentru a conduce Rusia în absenţa lui, Petru a desemnat un consiliu de regenţă format din trei membri. Primii doi erau unchiul lui, Lev Narîşkin, şi prinţul Boris Goliţîn, ambii de încredere, mai în vârstă, care o consiliaseră pe mama sa în timpul exilului de la Preobrajenskoe, şi conduseseră şi partidul său în timpul crizei finale cu Sofia, amândoi credincioşi ţarului. Al treilea regent era cneazul Piotr Prozorovski, trezorierul ţarului, suferind de o ciudată maladie care îl făcea să refuze să atingă mâna altei persoane sau să deschidă o uşă, de teamă să nu se contamineze. Formal subordonat acestor trei oameni, dar, de fapt, adevăratul viceregе al Rusiei în absenţa lui Petru, era cneazul Fiodor Romodanovski, guvernatorul-general al Moscovei, comandantul a patru regimente de gardă şi prinţul-

Cezar al Veselei Companii. Dându-i-se jurisdicţie absolută în toate chestiunile civile şi militare şi fiind însărcinat cu menţinerea ordinii, lui

Romodanovski i se ordonase ferm să se ocupe de orice semn de nemulţumire sau revoltă cu mare severitate. Aleksei Sein, generalisimul expediţiei de la Azov, a fost lăsat în comandă la Azov, în timp ce Boris Şeremetiev, care plecase într-o călătorie privată de trei ani la Roma, fusese înlocuit la graniţa de pe Nipru de cneazul Iakob Dolgoruki.

în ajunul plecării Ambasadei, Petru sărbătorea bucuros la un banchet în vila lui Lefort, când a sosit un mesager care aducea ştiri neliniştitoare. Aşa cum scria Gordon în jurnalul său, „o seară plăcută a fost stricată de întâmplarea descoperirii unei trădări faţă de Majestatea Sa"—. Trei bărbaţi - un colonel de streliţi, Ivan Ţîkler, şi doi boieri - au fost prinşi şi acuzaţi de complot la adresa vieţii lui Petru. Probele erau slabe. Ţîkler era unul dintre primii ofiţeri ai Sofiei care venise la Troiţki şi se alăturase taberei lui Petru. Pentru schimbarea alianţei sale el se aştepta la mari recompense, dar fusese dezamăgit; acum, era trimis să servească în garnizoana de la Azov. Nemulţumit, probabil şi-a exprimat dezamăgirea prea pe faţă. Cei doi boieri implicaţi erau reprezentativi pentru valul de nemulţumiri care se ridicau şi vizau stilul şi direcţia conducerii lui Petru: ţarul îşi părăsise soţia la Kremlin;

menţinea relaţii ruşinoase cu străinii din Slobozia Germană; a înjosit demnitatea tronului mergând la parada victoriei de la Azov în spatele trăsurii elveţianului Lefort; acum îi abandona ca să petreacă mai multe luni cu străinii în Occident.

Din păcate, cârcotelile lor au atins un nerv sensibil al lui Petru: din nou, streliţii erau implicaţi în acuzaţii de trădare. Teama şi ura lui faţă de ei l-au aprins. Cei trei oameni au fost executaţi sângeros în Piaţa Roşie, mai întâi tăindu-li-se braţele şi picioarele cu toporul, şi abia apoi capetele. în plus, teama ca disidenţa lor să nu fie decât începutul unei încercări de restaurare a puterii Miloslavski l-a împins pe Petru să facă un oribil act de sfidare la adresa acelei familii. Sicriul lui Ivan Miloslavski, care era mort de paisprezece ani, a fost aşezat pe o sanie la care au fost înjugaţi nişte porci şi târât aşa prin Piaţa Roşie. Acolo, sicriul a fost deschis sub estrada unde avusese loc execuţia, astfel încât sângele noilor condamnaţi să curgă pe faţa cadavrului.

Cinci zile după această scenă barbară din Moscova, Marea Ambasadă a pornit la drum să studieze civilizaţia şi tehnologia Occidentului. în 20 martie 1897, Ambasada a plecat spre Novgorod şi Pskov într-o lungă procesiune de sănii şi căruţe pentru bagaje. Printre căruţele voluminoase erau şi costume superbe de mătase şi brocart cusute cu perle şi pietre preţioase, pe care le îmbrăcau Lefort şi ceilalţi ambasadori în întâlnirile

oficiale, o bogată colecţie de blănuri de zibelină care urma să fie folosite pentru acoperirea cheltuielilor, atunci când aurul, argintul sau banii în Amsterdam nu ar fi fost de ajuns, o imensă provizie de miere, somon şi alte tipuri de peşte afumat, dar şi toba personală a lui Petru.

Trecând graniţa rusească, Marea Ambasadă a intrat în provincia baltică a Livoniei, deţinută de suedezi (pe al cărei teritoriu, în linii mari, se află Letonia modernă). Din păcate, guvernatorul suedez al Rigăi, Eric Dahlberg, era complet nepregătit pentru un asemenea grup numeros, şi mai ales pentru un aşa distins vizitator ascuns în rândurile lui. De aceea, guvernatorul rus al Pskovului, cel mai apropiat oraş de lângă frontieră, era considerat parţial vinovat. I se dăduseră ordine să facă aranjamentele, numai că în scrisoarea lui către Dahlberg uitase să menţioneze dimensiunea Ambasadei care venea în vizită, şi, mai important, faptul că o persoană augustă va urma să călătorească incognito cu ea. Dahlberg a răspuns cu o scrisoare oficială de bun-venit, spunând că va face tot ce e posibil „cu prietenie de vecin". El a arătat, totuşi, că recepţia sa va fi afectată de o recoltă dezastruoasă, care adusese asupra provinciei spectrul foametei. Ca să înrăutăţească lucrurile şi mai mult, pe lângă avertismentul dat în avans, a mai existat şi o problemă de comunicare. Dahlberg a trimis trăsurile însoţite de o escortă de cavalerie la graniţă, pentru a aduce în Riga pe ambasadorii ţarului în manieră diplomatică. Pentru că un număr important de membri ai Ambasadei, inclusiv Petru, călătorea înaintea grupului

principal, ei au ratat această primire. Doar când au ajuns în apropierea Rigăi, trăsurile şi escorta i-au ajuns în sfârşit din urmă pe ambasadori, suedezii au făcut o a doua primire oficială, şi au organizat şi o paradă militară ca să îmbunătăţească situaţia.

Dacă aceasta ar fi fost singura nepotrivire, şi Petru ar fi putut să treacă prin Riga repede şi să traverseze râul Dvina[1]^ aşa cum intenţiona; totul putea încă să fie bine. Dar el sosise la începutul primăverii, tocmai când începea să se spargă gheaţa pe râul care curgea pe lângă zidurile oraşului. Nu exista niciun pod, iar marile bucăţi de gheaţă care pluteau pe râu făceau traversarea cu barca imposibilă. Timp de şapte zile, Petru şi grupul său au fost nevoiţi să aştepte în oraş ca gheaţa să se topească.

Deşi era nerăbdător şi dornic de plecare, Petru a fost la început mulţumit de onorurile care au fost date ambasadorilor lui. De câte ori intrau sau ieşeau din citadelă, douăzeci şi patru de tunuri bubuiau în semn de salut.

Riga, capitala Livoniei, era un oraş baltic protestant cu turle înalte şi subţiri de biserică, acoperişuri mansardate, străzi pavate şi negustori particulari prosperi, complet diferit de Pskov şi Rusia, aflate la mică

distanţă de el. Riga era de asemenea o citadelă importantă şi un sprijin puternic al imperiului baltic suedez, şi, având lucrurile acestea în minte, gazdele suedeze erau oarecum neliniştite de aceşti vizitatori ruşi, mai ales de prezenţa ţarului curios de douăzeci şi patru de ani. în mod previzibil, ţarul era hotărât să studieze fortificaţiile oraşului. Riga era o fortăreaţă modernă, construită cu migală după ultimul model occidental de către inginerii militari suedezi. De aceea, ea era mult mai puternică, şi deci mult mai interesantă pentru Petru decât vechile fortificaţii alcătuite doar din ziduri şi turnuri, care erau caracteristice tuturor fortăreţelor ruseşti, inclusiv Kremlinului, şi pe care Petru le-a înfruntat şi cucerit la Azov. Aici erau bastioane din piatră şi contraescarpe cu palisade construite după modelul maestrului francez Vauban. Pentru Petru era o oportunitate rară, şi voia să profite din plin de ea. El s-a căţărat pe metereze, a făcut schiţe cu creionul, a măsurat adâncimea şi lărgimea şanţurilor şi a studiat unghiul de foc al tunurilor la ambrazură.

Petru vedea activitatea lui ca pe aceea a unui student care studiază o fortăreaţă modernă în abstract, dar suedezii, lucru de înţeles, au văzut lucrurile cumva diferit. Pentru ei, Petru era un monarh şi un comandant militar al cărui tată, cu armata sa, asediase acel oraş cu doar patruzeci de ani în urmă. Fortăreaţa pe care o examina şi o măsura Petru cu atâta atenţie fusese construită tocmai pentru a proteja oraşul de ruşi şi pentru a împiedica pătrunderea acestora pe coasta baltică. De aceea, vederea tânărului înalt care se suia pe

meterezele lor, lucrând cu schiţe şi rulete, era iritantă. în plus, mai era şi problema incognito-ului lui Petru. într-o zi, o santinelă suedeză, observându-l pe străin copiind detalii în caiet, i-a ordonat să se îndepărteze. Petru a ignorat santinela şi şi-a continuat activitatea. Ridicându-şi muscheta, soldatul suedez a ameninţat că va trage. Petru a fost indignat, luând acest incident nu ca pe o insultă la adresa rangului său, ci ca pe o lipsă de ospitalitate. Lefort, Ambasadorul Prim, a protestat faţă de Dahlberg. Guvernatorul suedez, în ciuda propriilor sentimente privitoare la inspectarea fortificaţiilor lui, şi-a cerut scuze şi l-a asigurat pe ambasador că nu a fost vreo lipsă de curtoazie intenţionată. Lefort a acceptat explicaţia şi a fost de acord ca acel soldat să nu fie pedepsit pentru că şi-a făcut datoria.

Cu toate acestea, relaţiile dintre gazdele suedeze şi oaspeţii ruşi au continuat să se deterioreze. Marea Ambasadă rusă nu fusese oficial acreditată de curtea suedeză. în plus, faptul că ţarul era prezent, dar nu voia ca prezenţa lui să fie recunoscută, ridica probleme spinoase de protocol. De aceea, Dahlberg a fost oficial politicos, făcând ceea ce cerea protocolul cu ambasadorii importanţi ai unui monarh vecin, dar nimic mai mult. Nu fusese planificat nimic pentru divertisment; nu erau banchete, focuri de artificii, niciun amuzament care i-ar fi plăcut lui Petru. Comandantul suedez, rigid şi rece, s-a retras pur şi simplu şi - li se părea ruşilor - nu i-a mai băgat în seamă. De asemenea, pentru că ambasada nu era pentru Suedia, ci se afla doar în tranzit pe teritoriul suedez, procedura diplomatică obişnuită

prin care ţara gazdă plătea cheltuielile diplomaţilor nu a mai fost respectată. Ruşii au fost lăsaţi să-şi plătească mâncarea, cazarea, caii şi nutreţul, iar pentru acestea ambasadorii au fost nevoiţi să plătească un preţ ridicat, din cauza foametei şi a dorinţei negustorilor din Riga de a scoate cât mai mult de la acei vizitatori.

Pe lângă aceste neajunsuri, Petru era din ce în ce mai iritat de mulţimile care veneau să se holbeze la el. Când, în sfârşit, după o săptămână, gheaţa era topită suficient pentru a se putea traversa râul, Dahlberg a încercat să-şi conducă vizitatorii cu mare stil. Bărci care purtau drapelul regal galben-albastru al Suediei au trecut Ambasada rusă peste râu, în timp ce din fortăreaţă tunurile bubuiau saluturi. Dar era prea târziu. în mintea lui Petru, Riga era un oraş plin de răutate, lipsit de ospitalitate şi insultător. Pe măsură ce Petru a mai călătorit prin Europa, Riga a pierdut şi mai mult prin contrast. în majoritatea oraşelor pe unde ajungea Petru, suveranul domnitor era acolo ca să-l întâmpine, şi chiar dacă Petru insista cu incognito-ul lui, aceşti electori, regi şi chiar împăratul Austriei au găsit întotdeauna o metodă să-l întâlnească în privat, să-i ofere distracţii somptuoase şi să-i plătească cheltuielile.

Ostilitatea lui Petru faţă de Riga a rămas profundă. Trei ani mai târziu, având nevoie de un motiv pentru începerea Marelui Război al Nordului împotriva Suediei, el a invocat primirea nepoliticoasă de la Riga. Iar

treisprezece ani mai târziu, în 1710, când trupele ruseşti au înconjurat oraşul şi au început asediul care a dus la capturarea şi încorporarea acestuia timp de peste două secole în Imperiul Rus, a fost prezent însuşi Petru, care a tras primele trei salve asupra oraşului. „Aşadar", îi scria el lui Menşikov, „Domnul Dumnezeu ne-a permis să vedem începutul răzbunării asupra acestui loc blestemat."[1^]

Odată trecut peste Dvina, Petru a intrat în Ducatul Kurlandia, a cărui capitală, Mitau, era la 80 de kilometri de Riga. Oficial un teritoriu al regatului polonez, Kurlandia era suficient de departe de Varşovia ca să-şi menţină o autonomie efectivă, iar acum, cu Polonia în curs de dezintegrare, ducele de Kurlandia era aproape suveran. Aici nu se punea problema să se facă greşelile pe care Dahlberg le făcuse la Riga. Ţarul era ţar; incognito-ul avea să fie respectat, dar toată lumea ştia *cine* este incognito. Astfel, deşi ducatul era sărac, ducele Frederick Kazimir a onorat Ambasada cu divertisment bogat. „Erau mese întinse peste tot, trompete şi muzică ce însoţeau ospeţele şi băutură în exces, ca şi cum Majestatea Sa Ţarină ar fi fost un alt Bahus. Nu am văzut până acum aşa băutori zdraveni"[1^2], scria unul dintre miniştrii ducelui. Modul de a bea al lui Lefort fusese remarcat în mod special. „Nu îl doboară niciodată şi în permanenţă este stăpân pe judecata lui." Ruşii, se şoptea de către străinii din jurul lor, nu erau decât nişte „urşi botezaţi"[1^].

Ştiind că ţarul iubeşte apa, Ducele de Kurlandia a aranjat o cursă cu iahtul astfel încât musafirul să parcurgă următoarea etapă a călătoriei sale pe mare. Destinaţia lui Petru era Königsberg, pe vremea aceea un orăşel din marele şi puternicul stat electoral nord-german Brandenburg. Prezent ca să-l întâmpine pe ţar era însuşi electorul, Frederic al III-lea. Membru al ambiţioasei Case de Hohenzollern, Frederic avea planuri de expansiune pentru el şi domeniile lui. Visul lui era să transforme electoratul într-un regat puternic care urma să fie cunoscut sub numele de Prusia, şi să se transforme în regele Frederic I, rege al Prusiei. Titlul putea fi acordat de împăratul habsburgic de la Viena, dar creşterea puterii nu se putea face decât pe seama Suediei, ale cărei fortăreţe şi teritorii erau întinse de-a lungul coastei Germaniei de Nord. Frederic era dornic să aibă sprijinul rusesc, ca o contragreutate la Suedia. Şi iată că tocmai atunci, ca şi cum ar fi răspuns dorinţei sale, venea la el ţarul însuşi, care intenţiona să traverseze teritoriul Brandenburgului. Bineînţeles că Frederic se afla la Königsberg ca să-l întâmpine.

Petru, călătorind pe mare, a intrat în Königsberg şi a acostat în timpul nopţii. El a luat o locuinţă modestă şi i-a făcut o vizită particulară electorului. Prima conversaţie a durat o oră şi jumătate, iar cei doi conducători au vorbit despre nave, armament şi navigaţie. Apoi, Frederic l-a invitat pe Petru la vânătoare în împrejurimile reşedinţei lui de la ţară, şi au privit împreună o luptă dintre doi urşi. Petru şi-a uimit gazda cântând zgomotos cu trompeta şi toba, iar curiozitatea, vitalitatea şi faptul

că era aşa de uşor să-l faci să fie mulţumit au făcut o impresie favorabilă.

Unsprezece zile mai târziu, călăreţii şi căruţele Marii Ambasade ruse au sosit pe uscat, iar Petru a urmărit de la fereastră modul în care au fost primiţi. Frederic le-a acordat o frumoasă alocaţie pentru şederea lor acolo şi le-a servit o masă magnifică de bun-venit, urmată de artificii. Petru şi alţi tineri nobili din cadrul Ambasadei au participat la petrecere purtând haine purpurii cu nasturi de aur. Mai târziu, Frederic a mărturisit că a trebuit să facă eforturi ca să-şi păstreze o mină serioasă atunci când le-a cerut ambasadorilor noutăţi despre ţar şi a întrebat dacă starea lui de sănătate e bună.

în negocierile lor, Frederic voia cu tot dinadinsul să reconfirme o veche alianţă pe care ţarul Aleksei o făcuse cu Brandenburgul împotriva Suediei, dar Petru, care era încă în război cu Turcia, nu voia să întreprindă ceva care i-ar fi putut provoca pe suedezi. în cele din urmă, în convorbirile pe care le-au avut la bordul iahtului electorului, cei doi monarhi au căzut de acord asupra unui nou tratat, care prevedea în general ajutorul reciproc împotriva duşmanilor comuni. Frederic i-a cerut ţarului şi sprijinul în campania lui de obţinere a titlului de rege. Petru a fost de acord să-i trateze pe ambasadorii electorului la Moscova la fel cum au fost trataţi şi ambasadorii ruşi în Brandenburg; era o prevedere destul

de vagă, dar Frederic se putea folosi de ea ca argument în pledarea cazului său în faţa împăratului de la Viena.

Deşi era nerăbdător să plece spre Olanda, Petru a mai zăbovit în Königsberg până când situaţia din Polonia s-a mai clarificat. în iunie 1696, când Ian Sobieski murise, tronul polonez devenise vacant, şi doi pretendenţi, Augustus, elector al Saxoniei, şi prinţul de Conti, din Casa de Bourbon, nominalizat de Ludovic al XlV-lea, intraseră în competiţie pentru tron. Rusia, Austria şi majoritatea statelor germane se opuneau ferm alegerii lui Conti. Un rege francez pe tronul polonez ar fi însemnat un sfârşit imediat al participării poloneze la războiul împotriva Turciei, o alianţă franco- poloneză şi o extindere a puterii franceze în Europa de Est. Ca să preîntâmpine acest lucru, Petru era gata de luptă, şi îşi mutase trupele în apropierea graniţei cu Polonia. Situaţia fiind încă nebuloasă, cele două partide făcând în continuare manevre iar Dieta nefiind încă gata să voteze, Petru a hotărât să aştepte în Königsberg înainte de a se îndrepta către vest. în timpul acestei aşteptări, Petru studia lucrurile care îl interesau pe el. împreună cu colonelul Streitner von Sternfeld, inginerul- şef al armatei din Brandenburg şi expert în ştiinţa artileriei,

Petru a studiat atât teoria cât şi practica balisticii. El a tras la ţintă cu tunuri de diferite dimensiuni, în timp ce von Sternfeld îi corecta ochirea şi îi explica ce greşeli făcea. Când a plecat Petru, von Sternfeld a făcut un

certificat care atesta competenţa şi abilităţile elevului său Petru Mihailov.

Din păcate, în Königsberg, ca şi în Riga, Petru a dat de necazuri. De data aceasta, responsabil a fost mai degrabă temperamentul lui inflamabil, decât curiozitatea. De ziua numelui său, pentru ruşi mai importantă decât ziua de naştere, Petru se aştepta la o vizită din partea lui Frederic, şi plănuise propriile lui focuri de artificii pentru vizita electorului. Dar Frederic, nedându-şi seama de semnificaţia zilei, plecase din Königsberg să se întâlnească cu ducele Curlandiei, delegând mai mulţi miniştri pentru a-l reprezenta la petrecerea ţarului. Petru s-a simţit lezat şi umilit public din cauza absenţei lui Frederic, şi şi-a arătat nemulţumirea deschis către reprezentanţii acestuia, spunându-i cu voce tare în olandeză lui Lefort că „electorul este foarte bun, dar miniştrii săi sunt *räi"m*. Părându-i-se că a văzut pe unul dintre miniştri zâmbind la vorbele lui, Petru s-a înfuriat, s-a repezit la brandenburghez şi a ţipat: „Ieşi afară! Ieşi afară!" Şi l-a împins pe acesta afară din cameră. După ce mânia i s-a potolit, i-a scris o scrisoare „preaiubitului său prieten", Frederic. Scrisoarea era laudativă, dar în ea era strecurată şi nemulţumirea lui. în preajma plecării, Petru a mai făcut şi alt efort de împăcare, trimiţându-i lui Frederic un rubin mare.

La mijlocul lui august, după ce Petru petrecuse şapte săptămâni la Königsberg, a sosit vestea că Augustus de Saxonia ajunsese la Varşovia şi că fusese ales rege al Poloniei. Petru era mulţumit de acest deznodământ, aşa că de abia aştepta să plece pe mare spre Olanda, dar prezenţa unui escadron francez de nave de război în Marea Baltică l-a obligat să-şi schimbe planurile; nu avea nicio dorinţă să devină musafir nepoftit aflat la bordul unui vas pe care flutura steagul cu floarea de crin a regelui Franţei. Dezamăgit, el a apucat-o pe singurul drum deschis pentru el: pe uscat, traversând statele electorale germane ale Brandenburgului şi Hanovrei.

Dezamăgirea lui Petru de a nu fi putut să călătorească pe mare mai era completată şi de o altă problemă pe care o întâmpina în călătoria lui pe uscat: peste tot, de-a lungul traseului său, oamenii voiau să îl vadă. Lunga întârziere la Königsberg permisese răspândirea veştii despre prezenţa lui în cadrul Ambasadei în întreaga Europă, şi peste tot era mare agitaţie şi curiozitate: pentru prima dată, un ţar moscovit, conducătorul unui teritoriu perceput vag, exotic, călătorea prin Europa, unde putea fi văzut, examinat şi de care te puteai minuna. Ţarul era nemulţumit de asemenea atenţie.

Plecând în grabă din Königsberg, el i-a cerut birjarului să se grăbească, cu speranţa că va evita în felul acesta să fie observat şi recunoscut. A trecut

repede prin Berlin, stând într- un colţ din fundul trăsurii ca să nu fie văzut. Viteza şi izolarea l-au purtat rapid prin nordul Germaniei, dar s-a dovedit că nu putea să evite întâlnirea cu două doamne redutabile, care aveau planuri pentru a-l prinde într-o ambuscadă. Acestea erau Sofia, ducesă electoare a Hanovrei, văduvă, şi fiica ei, Sophie Charlotte, ducesă electoare de Brandenburg. Cele două ducese electoare erau curioase să-l examineze personal pe ţarul despre care se vorbea atât de mult. Ducesa mai tânără, Sophie Charlotte, care se afla în vizită la mama sa în Hanovra în timp ce soţul ei, electorul Frederic, îl întâmpina pe Petru la Königsberg, era în mod special curioasă. Se aşteptase să-l întâlnească la Berlin, iar acum, hotărâtă să-l ia pe sus în apropierea Hanovrei, şi-a îmbarcat mama, fraţii şi copiii în trăsuri şi s-a grăbit să intercepteze grupul rusesc în orăşelul Koppenbrugge. Sosind chiar înaintea lui Petru, ea l-a trimis pe un şambelan să-l invite pe ţar la masă.

Iniţial, văzând dimensiunea alaiului doamnelor şi mulţimea de cetăţeni care mişunau curioşi în faţa porţii, Petru a refuzat să se ducă. Şambelanul a insistat, iar Petru a cerut să i se dea asigurări că, în afară de Sophie Charlotte şi de mama ei, nu vor fi de faţă decât fraţii acesteia şi membrii importanţi ai suitei lui Petru. Aflat în prezenţa celor două doamne regale, Petru s-a bâlbâit, a roşit şi a fost incapabil să vorbească. Ele erau, în fond, singurele doamne occidentale, aristocrate şi intelectuale pe care le întâlnea; până atunci, contactele lui anterioare se făcuseră cu văduve din clasa medie şi cu fiice ale negustorilor şi soldaţilor occidentali din Slobozia

Germană. Dar cele două doamne erau deosebite chiar şi în cadrul aristocraţiei europene. Sofia de Hanovra, care avea pe atunci şaizeci şi şapte de ani, era conducătoarea puternică, înţeleaptă şi de succes a acelui înfloritor stat nord-german. Câţiva ani după întâlnirea cu Petru, ea, ca nepoată a regelui Iacob I al Angliei, avea să fie aleasă de Parlamentul britanic pentru a-i succeda la tron reginei Ana, pentru ca în felul acesta să asigure succesiunea protestantă în Anglia.[1]^ Fiica ei, Sophie Charlotte de Brandenburg, de douăzeci şi nouă de ani, era la fel de hotărâtă şi făcea o figură deosebită printre doamnele de la curţile nord-germane. Un timp, ea fusese mireasa desemnată pentru nepotul lui Ludovic al XlV-lea, ducele de Burgundia, mai înainte ca strategiile politice să dicteze că burgundul trebuia să se căsătorească cu Mărie Adelaide de Savoia. în timpul celor doi ani petrecuţi la Versailles, înţelepciunea şi frumuseţea Sofiei Charlotte stârniseră chiar şi admiraţia Regelui Soare. Era bine educată, iar Leibniz devenise atât prietenul, cât şi profesorul ei. într-adevăr, Sophie Charlotte era atât de plăcută şi atrăgătoare, încât soţul ei, care a construit pentru ea Palatul Charlottenburg din Berlin, era chiar îndrăgostit de ea. Desigur, din respect pentru exemplul august pe care îl dăduse mai micilor monarhi Ludovic al XIV-lea, Frederic simţea şi el nevoia să aibă o amantă, dar preferinţa lui se îndrepta incontestabil către fermecătoarea şi inteligenta lui soţie.

Petru, în faţa acestor doamne echilibrate şi elegante, şi-a acoperit pur şi simplu faţa cu mâinile şi a mormăit în germană: „Nu ştiu ce să spun."[m] Observându-i

dificultatea, Sophie Charlotte şi mama ei l-au ajutat pe musafir, aşezându-l la masă între ele şi începând să converseze cu el. Nu a trecut mult şi timiditatea a început să dispară, iar el a început să vorbească atât de degajat încât cele două femei trebuia să se lupte ca să-i câştige atenţia. Cina a durat patru ore, şi cele două electoare erau nerăbdătoare să-l copleşească cu întrebări, dar Sophie Charlotte se temea că el va fi plictisit, aşa că a cerut muzică şi dans. La început, Petru a refuzat să danseze, pretextând că nu are mănuşi, dar din nou doamnele l-au făcut să se răzgândească şi în curând el dansa cu entuziasm, învârtindu-se cu ele în dans, a simţit lucruri ciudate pe sub rochiile lor: oasele de balenă din corsete. „Femeile astea germane au nişte oase drăcesc de tari"[1]^, le striga el prietenilor lui. Doamnele erau încântate.

Petru se distra la nebunie. Petrecerea era mai veselă decât cele din Slobozia Germană, mai veselă chiar decât banchetele zgomotoase ale Veselei Companii. El deborda de voie bună. A poruncit piticilor lui să danseze. L-a sărutat şi l-a ciupit de ureche pe piticul lui favorit. A depus sărutări pe capul prinţesei de zece ani, Sofia Dorothea, viitoarea mamă a lui Frederic cel Mare, stricându-i coafura. L-a îmbrăţişat şi sărutat, de asemenea, şi pe prinţul George, de paisprezece ani, care mai târziu va deveni regele George al II-lea al Angliei.

în cursul serii, cele două ducese electoare l-au observat cu atenţie pe ţar. Ele găseau că nu e nici pe departe tânărul barbar necivilizat despre care se zvonise. „Avea un aer firesc, neîncorsetat care îmi plăcea"[1]^, scria Sophie Charlotte. Grimasele şi convulsiile faciale nu erau atât de grave cum se aşteptau ele, şi, a adăugat cu simpatie Sophie Charlotte, „unele lucruri nu stau în puterea lui pentru a fi schimbate". Ducesa mai vârstnică, bună cunoscătoare de oameni, a descris seara şi invitatul de onoare în detaliu:

Ţarul este foarte înalt, are trăsături frumoase şi silueta lui e nobilă. Are o mare vioiciune a minţii, şi spontaneitate şi justeţe în răspunsuri. Dar, cu toate avantajele cu care l-a dăruit natura, ar fi de dorit ca manierele lui să fie mai puţin rustice. Ne-am aşezat imediat la masă. Herr Koppenstein, care îndeplinea funcţia de mareşal, i-a prezentat şervetul Majestăţii Sale, care a fost foarte ruşinat, pentru că la Brandenburg, în loc de şervet, i se oferise un castronel [ca să-şi spele mâinile] după masă. El era foarte vesel, foarte vorbăreţ, şi am pus bazele unei mari prietenii, şi a făcut schimb cu fiica mea de cutii de tutun. Am stat într-adevăr foarte multă vreme la masă, dar am mai fi rămas acolo cu plăcere, fără să ne plictisim, pentru că ţarul era într-o mare dispoziţie, şi vorbea neîntrerupt cu noi. Fiica mea i-a adus pe muzicienii ei italieni. Cântecul lor i-a plăcut, deşi ne-a mărturisit că nu îi place prea mult muzica.

L-am întrebat dacă îi place să vâneze. A răspuns că tatăl său era pasionat de vânătoare, dar că el, încă din copilărie, e cu adevărat pasionat de navigaţie şi de artificii. Ne-a povestit că a lucrat el însuşi la construirea de nave, şi ne-a arătat mâinile, şi ne-a pus să-i atingem locurile bătătorite din cauza muncii. I-a adus pe muzicienii lui, iar ei au interpretat dansuri ruseşti, care ne-au plăcut mai mult decât cele poloneze. [...]

Am regretat că nu a rămas mai mult, ca să îl mai putem vedea, pentru că ne-a făcut mare plăcere compania lui. Este un om extraordinar. Este imposibil să-l descrii, sau măcar să-ţi faci o idee despre el, dacă nu îl vezi în realitate. Are o inimă foarte bună, şi sentimente remarcabil de nobile. Trebuie să-ţi spun, de asemenea, că nu s-a îmbătat în prezenţa

noastră, dar am plecat cu mare greutate, pentru că cei din suita lui au început să ne roage să mai stăm.

Este un prinţ în acelaşi timp foarte bun şi foarte rău; caracterul lui este exact ca acela al ţării sale. Dacă ar fi primit o mai bună educaţie, ar fi fost un om excepţional, pentru că are mari calităţi şi o inteligenţă nativă fără margini.—

Petru şi-a exprimat şi el plăcerea din acea seară, trimiţându-le celor două electoare un cufăr plin cu zibelină şi brocart ruseşti. Apoi a plecat imediat, înaintea grupului mare. Pentru că Olanda se afla doar la câţiva kilometri în josul Rinului.

[m] Eugene Schuyler, vol. I, p. 277.

—[5] Râul care se varsă în Marea Albă la Arhanghelsk se numeşte tot Dvina. în general, Dvina din Arhanghelsk este numit Dvina de Nord, iar râul din Riga este numit Dvina de Vest. (N. a.) S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 285. Ian Grey, p. 101. — ibidem.

M.M. Bogoslowski, vol. II, p. 101. —[0] Sofia nu a trăit ca să apuce să poarte coroana britanică. A murit înaintea reginei Ana, şi ambele ei titluri, de Hanovra şi de Anglia, au fost moştenite de fiul ei, George Louis, care a domnit simultan ca elector al Hanovrei şi ca regele George I al

Angliei. (N. a.) [m] ibidem, vol. II, pp. 115-116. [m] Eugene Schuyler, vol. I, p. 286. ibidem, vol. I, p. 285. ibidem.

14

PETRU ÎN OLANDA

în a doua parte a secolului al XVII-lea, Olanda, termen folosit pentru a denumi cele şapte Provincii Unite ale Ţărilor Nordice de Jos, era în culmea puterii şi a prestigiului ei mondial. Cu o populaţie densă, activă, de două milioane de olandezi harnici înghesuiţi pe o

suprafaţă restrânsă, Olanda era de departe cel mai bogat, mai urbanizat şi mai cosmopolit stat din Europa. Nu e de mirare că prosperitatea acestui mic stat era un motiv de uimire şi de invidie pentru vecinii săi, şi deseori invidia se transforma în lăcomie. în asemenea situaţii, olandezii aveau metode naţionale caracteristice pentru a se apăra. Erau curajoşi, încăpăţânaţi şi creativi, iar când s-au confruntat, mai întâi cu spaniolii, apoi cu englezii şi, în final, cu francezii, ei au luptat într-un mod care era practic, şi, în acelaşi timp, disperat şi sublim de eroic. Ca să-şi apere independenţa şi democraţia, un popor de două milioane de oameni menţinea o armată de 120000 de soldaţi şi avea a doua mare forţă navală din lume.

Prosperitatea Olandei, ca şi libertatea ei, se baza pe inteligenţă şi pe muncă asiduă. în cadrul majorităţii popoarelor europene ale epocii, cei mai mulţi indivizi erau legaţi de pământ, preocupaţi doar de hrana personală, şi creau un mic surplus cu care alimentau orăşelele şi marile oraşe. în

Olanda, un ţăran, prin producerea unei recolte mai mari la hectar, prin colectarea unei cantităţi mai mari de lapte de la vacile lui şi a mai multă carne de la porcii lui, era capabil să hrănească doi dintre concetăţenii lui de la oraş, care nu se ocupau cu agricultura. Astfel, în Olanda, mai mult de jumătate din populaţie se putea ocupa de

alte activităţi, şi s-a orientat către comerţ, industrie şi construcţia de nave.

Comerţul şi costrucţia de nave erau uriaşa sursă de bogăţie a Olandei. Olandezii secolului al XVII-lea erau un popor de negustori şi marinari. Cele două mari porturi surori, Amsterdam şi Rotterdam, situate la gurile Rinului, reprezentau joncţiunea canalelor, a celor mai importante râuri şi a oceanelor lumii. Aproape tot ce intra şi ieşea din Europa, în sus şi în jos pe coasta europeană şi peste mări, trecea prin Olanda. Cositor englezesc, lână spaniolă, fier suedez, vinuri franţuzeşti, blănuri ruseşti, condimente şi ceaiuri indiene, buşteni norvegieni şi lână irlandeză intrau Olanda pentru a fi evaluate, finisate, ţesute, amestecate, sortate şi îmbarcate din nou pe autostrăzile maritime.

Pentru transportarea acestor mărfuri, olandezii deţineau monopolul aproape complet al navigaţiei mondiale. Patru mii de negustori olandezi - şi mai multe vase comerciale decât toate celelalte state ale lumii laolaltă - navigau pe oceanele lumii. Compania olandeză India de Est, fondată în 1602, şi mai noua Companie India de Vest aveau reprezentanţe în fiecare dintre porturile mari din lume. Oamenii mării olandezi, combinând vigoarea unui explorator cu chibzuinţă unui negustor, erau mereu în căutare de noi pieţe şi porturi. Pe măsură ce corăbiile navigau fără încetare dintr-un loc în altul, bunurile şi profiturile creşteau, iar republica

comercială olandeză devenea din ce în ce mai bogată. în oraşul Amsterdam se dezvoltau noi servicii care să protejeze şi să încurajeze comerţul: au fost inventate asigurările pentru dispersarea riscurilor; băncile şi bursele de mărfuri au găsit modul de a face afaceri pe credit şi de a lansa împrumuturile publice pentru finanţarea marilor întreprinderi comerciale, la o scară fără precedent; tipografii imprimau contracte şi foi de expediţie şi toate celelalte nenumărate documente necesare pentru a oganiza, populariza şi confirma miile de tranzacţii comerciale care se făceau zilnic. Bogăţia creştea încrederea, încrederea creştea creditul, creditul creştea şi mai mult bogăţia, iar puterea şi faima Olandei s-au întins şi mai mult. Olanda era adevăratul model de stat comercial bogat şi de succes, un paradis comercial în care veneau tineri din întreaga Europă protestantă, în special din Anglia şi Scoţia, ca să înveţe tehnicile comerciale şi financiare ale supremaţiei Olandei.

Către această Mecca strălucitoare a comerţului, a puterii maritime, a culturii şi către acest imperiu mondial se grăbea, traversând Germania, însetatul tânăr rus numit Petru Mihailov, în vara lui 1697.

La Pereslavl, la Arhanghelsk, la Voronej, stând de vorbă cu constructorii de vase olandezi şi cu căpitanii de vas, Petru auzise deseori numele Zaandam. în acest orăşel olandez aşezat pe malul golfului Ij, la 15 kilometri nord de Amsterdam, se spunea că se construiesc cele

mai bune corăbii din Olanda. în cele cincizeci de şantiere private dinăuntrul şi din jurul oraşului, erau construite 350 de nave pe an, iar constructorii zaandamezi erau reputaţi că sunt atât de rapizi şi de pricepuţi, încât se spunea că de la aşezarea chilei până când vasul era gata să fie lansat la apă nu treceau mai mult de cinci săptămâni. în timp, dorinţa lui Petru de a vizita şi de a învăţa să construiască vase în Zaandam a prins rădăcini. Acum, când traversa Germania, el le spunea camarazilor săi că are de gând să rămână în Zaandam peste toamnă şi iarnă, ca să înveţe să construiască vase. Când a ajuns la Rin, la Emmerich, lângă frontiera olandeză, era atât de nerăbdător încât a închiriat o barcă, şi, lăsându-i în urmă pe membrii Ambasadei, a navigat direct pe cursul inferior al râului, trecând pe lângă Amsterdam fără măcar să se oprească ca să se odihnească.

în zorii zilei de duminică, 18 august, Petru şi cei şase însoţitori ai săi navigau pe canal, apropiindu-se de Zaandam, când Petru a observat o figură cunoscută care se afla într-o barcă cu vâsle şi pescuia ţipari. Era Gerrit Kist, un fierar olandez care lucrase cu Petru la Moscova. Petru l-a salutat cu entuziasm. Kist, trezit din gândurile lui şi ridicându-şi ochii pentru a-l vedea pe ţarul Rusiei navigând lângă el, a fost atât de surprins încât aproape a căzut din barcă. Cârmind spre mal şi sărind din barca lui, Petru l-a îmbrăţişat bucuros pe Kist şi l- a pus să jure că va păstra secretul prezenţei lui acolo. Apoi, aflând că Kist locuieşte în apropiere, ţarul a anunţat imediat că va rămâne să locuiască la fierar. Kist a avut multe obiecţiuni, argumentând că locuinţa lui e prea mică şi

prea simplă pentru un monarh, şi i-a propus în schimb să locuiască în casa unei văduve care stătea chiar în spatele casei lui. Cu doar şapte florini, văduva a fost convinsă să se mute cu tatăl ei. în felul acesta, în câteva ore, Petru se instalase fericit într-o căsuţă care avea două camere micuţe, două ferestre, o sobă de teracotă şi o cămăruţă de dormit cu draperii, fără aer, atât de mică încât nici nu se putea întinde complet. Doi dintre companioni stăteau cu el, ceilalţi patru şi-au găsit şi ei locuinţe în apropiere.

Pentru că era duminică, şantierele navale erau închise, dar Petru era prea surescitat şi i se părea că e imposibil să stea liniştit şi să nu facă nimic. El a ieşit pe străzi, care erau pline de oameni ieşiţi la plimbare în după-amiaza văratică de duminică. Mulţimea, atrasă de noutatea că o barcă necunoscută a adus străini în haine exotice, a început să-l studieze. Enervat, el a încercat să-şi găsească refugiul în hanul Otter, dar şi acolo oamenii îl fixau cu privirea. Era doar începutul.

Luni, dis-de-dimineaţă, Petru a alergat la un magazin de pe dig să-şi cumpere unelte de tâmplărie. Apoi s-a dus la un şantier naval particular al lui Lynst Rogge şi, sub numele de Petru Mihailov, s-a angajat ca simplu muncitor. A început să lucreze cu voioşie, tăind buşteni cu barda lui şi întrebându-l mereu pe maistrul lui cum se numeşte fiecare piesă pe care o tăia. După lucru, a început să viziteze soţiile şi părinţii constructorilor de

nave care erau încă în Rusia, povestindu-le că a lucrat cot la cot cu soţii şi fiii lor. Le declara cu plăcere: „Şi eu sunt tot tâmplar." A chemat-o la el pe văduva unui tâmplar olandez care murise în Rusia, şi căreia îi trimisese mai înainte un dar de 500 de florini. Văduva i-a spus că se rugase deseori pentru şansa de a-i spune ţarului cât de mult a însemnat pentru ea acel dar. Mişcat şi mulţumit, Petru a rămas să ia cina împreună cu ea.

Marţi, nerăbdător să fie pe apă, Petru a cumpărat o barcă mică cu vâsle, tocmindu-se la preţ în cel mai pur stil olandez. A reuşit s-o obţină cu patruzeci de florini, după care el şi vânzătorul au intrat într-o tavernă şi au băut împreună o

halbă de bere.

în ciuda dorinţei lui Petru ca nimeni să nu-i afle identitatea, secretul a început să se evapore rapid. Luni dimineaţa, Petru le-a ordonat însoţitorilor săi să-şi schimbe caftanele ruseşti cu jachete roşii şi pantaloni albi de doc ca muncitorii olandezi, dar, chiar şi aşa, ruşii nu semănau cu olandezii. însăşi înălţimea deosebită a lui Petru făcea imposibil anonimatul, şi, până marţi, toată lumea din Zaandam ştia că „o persoană foarte importantă" se află în oraş. Acest lucru a fost confirmat de un incident care avusese loc marţi după-amiază,

când Petru, mergând pe stradă şi mâncând prune din pălăria lui, a oferit câteva unui grup de băieţi pe care-l întâlnise. Cum nu erau suficiente fructe pentru toţi, băieţii au început să-l urmărească. Când el a încercat să-i alunge, ei au aruncat în el cu pietre şi noroi. Petru s-a adăpostit la hanul *Trei Lebede* şi a trimis după ajutor. Burgomeisterul însuşi a venit la faţa locului, iar Petru a fost obligat să explice cine şi de ce se află acolo. Imediat, burgomeisterul a emis un ordin prin care interzicea zaandamezilor să deranjeze sau să insulte „persoanele distinse care doresc să rămână necunoscute".

Curând, cea mai „distinsă persoană" a fost identificată precis. Un muncitor de pe şantierul din Zaandam, care lucra în Rusia, îi scrisese tatălui său că Marea Ambasadă venea în Olanda, şi că, probabil, va fi şi ţarul acolo, călătorind incognito, îi spusese de asemenea tatălui său că Petru ar fi uşor de recunoscut după înălţimea sa deosebită, după tremuratul sau zvâcnetul capului şi braţului său stâng, şi după micul neg de pe obrazul drept. Miercuri, tatăl tocmai citise cu voce tare această scrisoare tuturor celor aflaţi în frizeria lui Pomp, când un bărbat înalt, cu exact aceleaşi semnalmente, a intrat înăuntru.

Ca toţi bărbierii de pretutindeni, Pomp considera de datoria sa să transmită mai departe toate bârfele locale şi a difuzat tuturor ştirea că cel mai înalt dintre străini

este ţarul Moscoviei. Ca să verifice informarea lui Pomp, oamenii s-au repezit la Kist, cel care îl găzduia pe străin şi despre care se ştia că îl cunoaşte pe ţar din anii petrecuţi în Rusia. Kist, care voia să respecte dorinţa lui Petru, a refuzat cu îndârjire să dezvăluie identitatea musafirului său, până când soţia lui a spus: „Gerrit, nu mai suport. Nu mai minţi."[m]

Chiar dacă secretul lui Petru fusese descoperit, el tot se mai străduia să-şi păstreze anonimatul. A refuzat o invitaţie la masă făcută de negustorii de frunte din Zaandam, şi a refuzat şi invitaţia de a mânca peşte gătit în stilul special zaandamez, împreună cu burgomeisterul şi consilierii acestuia. La ambele invitaţii, Petru a răspuns că la destinatar nu e nicio persoană importantă; ţarul încă n-a sosit. Când unul dintre negustorii mai importanţi a venit la camarazii lui Petru să le ofere o casă mai mare, cu o grădină plină de pomi fructiferi, care ar fi fost mai potrivită pentru ei şi stăpânul lor, ei au răspuns că nu sunt nobili, ci servitori, şi că actualele condiţii sunt foarte bune pentru ei.

Vestea despre apariţia ţarului la Zaandam s-a răspândit rapid în toată Olanda. Mulţi oameni au refuzat tranşant să creadă, şi s-au făcut numeroase pariuri. Doi negustori care îl întâlniseră pe Petru la Arhanghelsk s-au grăbit la Zaandam. Văzându-l, joi dimineaţa, în casa unde locuia, ei au ieşit, palizi de emoţie, şi au declarat: „în mod sigur este ţarul, dar cum şi de ce se află aici?"[1]^

O altă cunoştinţă din Arhanghelsk i-a declarat lui Petru uimirea lui, stârnită de faptul că îl vede în Olanda, îmbrăcat în haine de muncitor. Petru a răspuns simplu: „Asta vezi tu." Şi a refuzat să mai vorbească despre acest subiect.

Joi, Petru a cumpărat o ambarcaţiune cu 450 de florini şi i- a instalat un nou catarg şi un bompres cu mâinile sale. Vineri, la răsăritul soarelui, el naviga pe Ij, aşezat la cârmă. în aceeaşi după-amiază, după cină, a plecat din nou să navigheze, dar în timp ce se plimba pe Ij, a văzut un mare număr de bărci plecând din Zaandam ca să-l însoţească. Pentru a scăpa, el a cârmit spre mal şi a sărit din barcă, numai că s-a trezit în mijlocul unei alte mulţimi curioase, care se înghesuia să-l vadă şi îl privea ca şi cum ar fi fost un animal de la grădina zoologică. Furios, Petru l-a pocnit pe unul dintre spectatori în cap, făcând mulţimea să strige „Bravo, Marsje, acum ai fost făcut cavaler!"[1^7]. La momentul acela, mulţimea de pe mal şi din bărci devenise atât de numeroasă, încât Petru s-a ascuns într-un han şi nu s-a mai întors la Zaandam până la lăsarea întunericului.

Ziua următoare, sâmbătă, Petru intenţiona să urmărească o interesantă şi delicată operaţiune mecanică prin care o mare navă nou-construită era trasă peste vârful unui dig cu ajutorul unor tăvăluguri şi cabestane. Ca să fie protejat, un spaţiu fusese izolat cu gard, pentru a putea privi fără să fie strivit de mulţime.

Până sâmbătă dimineaţa însă, ştirea prezenţei viitoare a lui Petru adunase mulţimi de oameni veniţi chiar şi din Amsterdam; erau aşa de mulţi, încât gardurile au fost puse la pământ. Petru, văzând că ferestrele şi chiar acoperişurile caselor din jurul său gemeau de oameni, a refuzat să mai meargă, cu toate că burgomeisterul l-a implorat să vină. Petru i-a spus în olandeză: „Prea mulţi oameni. Prea mulţi oameni."[1]^

Duminică, alte mulţimi au venit din Amsterdam, bărci după bărci. în disperare de cauză, gărzile de pe podurile din Zaandam au fost dublate, dar mulţimea a reuşit să le dea la o parte. Petru n-a îndrăznit să iasă din casă toată ziua. închis în propria casă, el mocnea de furie şi de frustrare, şi a cerut ajutor consiliului oraşului, dar nu se putea face nimic în faţa torentului de străini care creştea cu fiecare clipă. în ultimă instanţă, el a decis să părăsească Zaantamul. Barca lui a fost adusă mai aproape de casă, din locul ei obişnuit de acostare. Folosindu-şi genunchii şi umerii, a reuşit să-şi facă loc prin mulţime şi să urce la bord. Deşi încă de dimineaţă bătea un vânt puternic care ajunsese la dimensiunea unei furtuni, el a insistat să plece. Cînd a plecat, a căzut o pataraţină de la velatură, şi pentru o clipă barca a fost în pericol de a se scufunda. Cu toate acestea şi în ciuda sfaturilor unor marinari cu experienţă, Petru a navigat mai departe, şi, trei ore mai târziu, a ajuns la Amsterdam. Acolo, de asemenea, o mulţime de oameni se înghesuiau unii în alţii ca să-l vadă. încă o dată, mai mulţi dintre ei au încasat lovituri de la ţarul furios. în

sfârşit, a reuşit să-şi facă loc până la hanul care fusese rezervat Marii Ambasade.

Acesta a fost sfârşitul mult-visatei vizite a lui Petru la Zaandam. încercarea de a lucra într-un şantier deschis de nave şi mişcarea liberă prin oraş au fost pur şi simplu imposibile, şi planificata şedere de mai multe luni a lui Petru s-a redus la o singură săptămână de şedere efectivă. Mai târziu, el i-a trimis pe Menşikov şi pe alţi doi membri din grupul lui la Zaandam ca să înveţe tehnica specială a construirii de catarge, iar el însuşi a mai revenit pentru două vizite scurte, dar lecţiile despre tehnica olandeză de construire a navelor pe care Petru şi le planificase pentru sine aveau să aibă loc nu la Zaandam, ci la Amsterdam.

Pe vremea lui Petru, Amsterdamul era cel mai mare port din Europa şi cel mai bogat oraş din lume. Construit pe două râuri, Amstel şi Ij, care se vărsau în Zuider Zee, oraşul fusese ridicat din apă. Mormane de pământ fuseseră depuse pe terenul mlăştinos, ca să formeze o fundaţie, iar apa curgea prin oraş în cercuri concentrice de canale - cinci asemenea cercuri de canale existau pe vremea lui Petru. Fiecare canal era intersectat de canale mai mici, care se intersectau la rândul lor cu alte canale, aşa încât oraşul practic plutea, un arhipelag de şapte insule, unite prin cinci sute de poduri care se arcuiau peste canale, ca să permită circulaţia bărcilor şi a barjelor pe dedesubt. Zidurile oraşului erau construite

chiar în interiorul canalului exterior, astfel încât canalul în sine să fie un obstacol natural. încastrate în aceste fortificaţii erau turnuri de apărare solide şi rotunde cărora, în mod tipic, practicii olandezi le dăduseră şi un alt rol. în vârful turnurilor ei au aşezat mori de vânt, ale căror pale rotative asigurau energia pentru pompele care drenau constant apa din porţiunile de uscat. Urcat pe aceste fortificaţii, un paznic supraveghea vasta întindere de pământ plat, apos, împânzită de alte mori de vânt, mai mari sau mai mici, care se roteau neîncetat pentru a evacua apa mării din pământ.

Clădirile oraşului erau reprezentative pentru prosperitatea lui. Văzut din port, Amsterdamul era o panoramă de turnuri de biserică din cărămidă roşie, simetrice şi practice, construite rotunjit, în stilul olandez distinctiv. Edilii oraşului erau foarte mândri de Primăria lor, ca de a opta minune a lumii, în ceea ce priveşte construcţia, care se sprijinea pe 13659 piloni. (Astăzi, clădirea este palat regal.) Peste tot prin oraş erau berării, rafinării de zahăr, depozite de tutun, depozite de cafea şi condimente, brutării, abatoare şi fierării, contribuind fiecare, prin forma sau prin mirosul înţepător, la o scenă de o mare diversitate şi bogăţie. Dar bogăţia Amsterdamului era etalată cel mai bine de casele particulare construite de-a lungul canalelor de negustorii prosperi. Aşezate mai în spate pe canale, pe străzi străjuite de ulmi şi tei, aceste vile de cărămidă roşie rămân şi astăzi cea mai frumoasă trăsătură distinctivă a Amsterdamului. Foarte înguste (deoarece proprietarii erau taxaţi în funcţie de lărgimea caselor),

ele se ridicau cu patru sau cinci etaje într-o mansardă elegantă şi ascuţită. Din acest punct ascuţit se lăsa spre stradă o bârnă care era folosită ca ancoră pentru un scripete, cu ajutorul căruia puteau să fie ridicate mobila grea şi alte obiecte din stradă, prin fereastră, la etajele superioare, scările fiind prea înguste pentru acest lucru. Prin aceste ferestre înalte, proprietarul putea admira strada, copacii, stâlpii de iluminat, eleganţi, din fier, şi apele umbrite şi unduioase ale canalului.

Apa şi vasele erau peste tot. Trecând de colţul unei străzi, un vizitator putea vedea catarge şi pânze. întinderea apei era o pădure de catarge. Pe lângă canale, pietonii păşeau peste frânghii, inele de fier de la bărcile acostate, piese de lemn, butoaie, ancore, chiar şi tunuri. Oraşul întreg era un cvasi- şantier. Şi portul în sine era plin de vase de toate dimensiunile - vase mici de pescuit echipate cu harpoane, care la mijlocul zilei se întorceau de la o partidă de pescuit dimineaţa devreme în Zuider Zee; vasele mari comerciale, cu trei catarge, ale companiei India de Est şi vasele de linie cu şaptezeci sau optzeci de tunuri, toate construite după modelul specific olandez, cu prora rotunjită şi arcuită, cu carena largă şi puţin adâncă, arătând exact ca nişte uriaşi saboţi de lemn olandezi echipaţi cu catarge şi pânze; elegantele iahturi oficiale, cu prora în formă de bulb şi cabine mari şi decorate şi cu ferestre centrale care se deschideau peste pupa. Iar la capătul estic al portului, într-o secţiune numită Ostenburg, se aflau docurile companiei olandeze India de Est, cu marile ei debarcadere şi rampe de construcţie, unde se ridicau

vasele companiei. Una după alta, carenele mari, rotunde, în formă de bulb ale flotei Indiei de Est prindeau contur, de jos, de la chilă, nervură după nervură, scândură după scândură, punte după punte. în apropiere, navele veterane, venite după lungi călătorii, erau reparate. Mai întâi erau îndepărtate velatura şi catargele, apoi carenele erau trase în apă mică, de reflux, şi răsturnate pe o parte. Acolo zăceau ca nişte balene eşuate, în timp ce tâmplarii şi alţi muncitori mişunau în jurul lor, curăţându-le fundul de straturile suprapuse de depuneri marine, înlocuind scândurile putrede şi umplând cu smoală proaspătă crăpăturile, ca să ţină apa la distanţă.

în acest şantier naval a venit Petru să petreacă patru luni, un paradis special pentru oamenii mării, din interiorul unui paradis mai mare care era întregul Amsterdam.

întoarcerea lui Petru la Amsterdam fusese forţată de mulţimea din Zaandam, dar el s-ar fi întors oricum ca să-şi întâmpine propria Mare Ambasadă, care tocmai sosise. Ambasadorii au fost primiţi regeşte la Cleves, lângă frontieră, şi patru iahturi mari şi numeroase trăsuri le-au fost puse la dispoziţie. Edilii Amsterdamului, înţelegând potenţiala importanţă a acelei ambasade din perspectiva viitorului comerţ cu Rusia, au hotărât să o primească cu onoruri deosebite.

Recepţia includea vizite oficiale la Primărie şi Amiralitate, la docuri, spectacole speciale de operă şi balet şi un grandios banchet care s-a încheiat cu un foc de artificii lansat de pe o barjă din Amstel. în timpul festivităţilor, Petru a avut ocazia să stea de vorbă cu omul deosebit care era burgomeisterul din Amsterdam, Nicholas Witsen. Cult, bogat, respectat atât pentru caracterul şi pentru realizările sale, cât şi ca personalitate publică, el era explorator, patron al artelor şi cercetător amator. Una dintre pasiunile sale erau navele, şi l-a luat pe Petru să-i arate colecţia lui de navomodele, instrumente de navigaţie şi unelte folosite în construcţia navelor. Witsen era fascinat de Rusia şi, pentru multă vreme, pe lângă alte obligaţii şi interese pe care le avea, a jucat rolul de ministru neoficial al Moscoviei la Amsterdam.

în lunile petrecute de Petru la Amsterdam, ţarul şi burgomeisterul au vorbit zilnic, iar Petru i s-a plâns de problema mulţimilor din Zaandam şi din Amsterdam. Putea el să lucreze în linişte şi să învăţe să construiască nave, înconjurat fiind de străini curioşi care se holbau? Witsen a venit imediat cu o propunere. Dacă Petru rămânea la Amsterdam, putea să lucreze pe şantierele şi docurile companiei India de Est, care erau înconjurate de ziduri şi interzise publicului. Petru a fost încântat de idee şi Witsen, care era şi unul dintre directorii companiei, s-a angajat să-i aranjeze acest lucru. în ziua următoare, consiliul de conducere al companiei India de Est a decis să invite „un personaj înalt prezent aici incognito", pentru a lucra pe şantierele ei, şi, pentru

asigurarea confortului acestuia, să-i rezerve casa meşterului de frânghii, astfel încât să poată locui şi lucra fără să fie deranjat, în interiorul şantierului. în plus, ca să-i fie de ajutor în învăţarea construcţiei de nave, consiliul a comandat montarea chilei unei noi fregate, lungi de 30 sau 40 de metri, după cum ar prefera ţarul, astfel încât el şi camarazii lui să poată observa chiar de la început metoda olandeză de construcţie.

în noaptea aceea, la banchetul oficial oferit Ambasadei de oraşul Amsterdam, Witsen i-a adus la cunoştinţă lui Petru decizia luată de directori în cursul acelei zile. Petru a fost entuziasmat, şi, cu toate că îi plăceau focurile de artificii, abia s-a mai stăpânit tot restul cinei. Când ultima rachetă a explodat în aer, ţarul a sărit în picioare şi a anunţat că pleacă la Zaandam chiar atunci, noaptea, ca să-şi ia uneltele pentru a putea lucra dimineaţa. încercările de a-l opri, atât ale ruşilor cât şi ale olandezilor, au fost inutile, şi, la unsprezece seara, el s-a suit pe iaht şi a plecat. în dimineaţa următoare a fost înapoi şi s-a dus direct pe şantierul companiei India de Est, în sectorul Ostenburg. Zece „voluntari" ruşi, inclusiv Menşikov, au plecat împreună cu el, în timp ce restul „voluntarilor" s-au împrăştiat prin port, la ordinul lui Petru, pentru a învăţa meşteşugul asamblării velaturii, al împletirii de frânghii, al construirii de catarge, utilizarea scripeţilor şi tot ce ţinea de navigaţie. Cneazul Aleksandr din Imeriţia fusese detaşat din Haga, pentru a studia artileria. Petru însuşi s-a angajat ca tâmplar, în subordinea maistrului constructor Gerrit Claes Pool.

Primele trei săptămâni au fost ocupate cu adunarea şi pregătirea lemnului necesar şi a altor materiale. Pentru ca ţarul să vadă exact ceea ce se făcea, olandezii strângeau piesele şi le înşirau pe jos înainte de fixarea chilei. Apoi, fiecare bucată era aşezată la locul ei, iar nava a fost asamblată rapid, ca şi cum ar fi fost un uriaş model dintr-o trusă de navomodelism. Fregata de 30 de metri lungime a fost botezată Apostolii Petru şi Pavel, iar Petru a participat cu mult entuziasm la fiecare etapă a construirii ei.

în fiecare zi, Petru ajungea pe şantier în zori, ducându-şi pe umăr toporul şi celelalte unelte, aşa cum făceau toţi muncitorii. Nu admitea să fie făcută nicio diferenţă între el şi ceilalţi muncitori şi a refuzat categoric să i se adreseze cineva sau să fie identificat prin vreun titlu. în orele de relaxare de după-amiază, îi plăcea să stea pe un buştean, vorbind cu marinarii, cu constructorii de nave şi cu oricine i se adresa cu „tâmplare Petru" sau „Baas [meştere] Petru". Se îndepărta de cei care i se adresau cu „majestatea voastră" sau „sire" sau îi ignora. Când doi nobili englezi au venit să tragă cu ochiul la cum lucrează ca muncitor ţarul Moscoviei, şeful de echipă, ca să le arate care dintre ei e Petru, l-a chemat la el: „Tâmplare Petru, nu vrei să-ţi ajuţi tovarăşii?"[1]^ Petru, fără niciun comentariu, s-a dus şi a pus umărul sub un buştean pe care mai mulţi bărbaţi se chinuiau să-l ridice, ajutându-i să-l aşeze la locul lui.

Petru era mulţumit de casa care i se pusese la dispoziţie. Mai mulţi camarazi locuiau acolo cu el, aşa cum stăteau şi muncitorii de rând. Iniţial, mâncarea ţarului era pregătită de angajaţii hanului unde era cazată Ambasada, dar lucrul acesta îl deranjase pe Petru; el voia o gospodărie independentă. Nu avea ore fixe pentru masă; voia să poată mânca atunci când îi era foame. A aranjat să fie doar aprovizionat cu lemne de foc şi alimente şi apoi să fie lăsat în pace. După aceea, Petru aprindea singur focul şi îşi pregătea mâncarea ca un simplu tâmplar.

Dar, deşi era pe pământ străin, purtând haine de muncitor şi făcând munca unui muncitor, nici Petru şi nici camarazii săi nu uitau vreodată cine este cu adevărat şi ce putere uimitoare are. Viceregii lui de la Moscova ezitau să acţioneze fără acordul său, şi fiecare poştă aducea câte un teanc gros de scrisori prin care i se cereau indicaţii, favoruri, sau i se aduceau ştiri. Petru însuşi, pe un şantier aflat la mii de kilometri de capitala sa, era mult mai interesat de guvernare decât fusese vreodată. Insista să fie informat în cele mai mici detalii despre treburile publice pe care altădată le neglija bucuros. Voia să ştie tot ce se întâmplă: Cum se comportă streliţii? Ce progrese s-au făcut la cele două forturi din Azov? Ce se mai aude de portul şi fortăreţele de la Tagonrog? Ce se întâmplă în Polonia? Când Sein i-a scris despre o victorie asupra turcilor, lângă Azov, Petru a sărbătorit printr-un banchet magnific oferit negustorilor mai importanţi din Amsterdam, urmat de un concert, un bal şi un foc de artificii. Când a aflat despre

victoria copleşitoare a Prinţului Eugen de Savoia asupra turcilor, la Zenta, a transmis ştirea la Moscova, informând totodată că a oferit un alt banchet în onoarea acestui succes. El se străduia să răspundă în fiecare vineri scrisorilor de la Moscova, deşi, aşa cum îi scria lui Vinius, „nu întotdeauna reuşim, uneori din cauza oboselii, alteori din cauza absenţei, iar câteodată din cauza lui Hmelniţki [a băuturii]".[112]

O dată, puterea lui Petru asupra a doi dintre supuşii săi, amândoi membri ai Ambasadei în Olanda a fost restricţionată. Auzind că aceşti ruşi îi criticau comportamentul, spunând că n-ar trebui să se dea în spectacol în felul acesta, ci ar trebui să se comporte conform rangului său, Petru s-a înfuriat la culme. Crezând că deţine şi în Olanda, ca şi în Rusia, puterea de viaţă şi de moarte asupra supuşilor săi, a ordonat ca cei doi să fie puşi în lanţuri, urmând să fie executaţi. A intervenit însă Witsen, cerându-i lui Petru să-şi amintească că se află în Olanda, unde nu poate avea loc nicio execuţie în afara celor decise de curtea olandeză. Witsen a sugerat cu blândeţe ca oamenii să fie eliberaţi, dar Petru era neînduplecat. în sfârşit, a acceptat cu greu un compromis, prin care se prevedea ca cei doi nefericiţi să fie exilaţi în cele mai îndepărtate colonii de peste mări ale Olandei: unul în Batavia, altul în Surinam.

Şi în afara şantierului curiozitatea lui Petru era nepotolită. Voia să vadă totul cu ochii lui. A vizitat

fabrici, gatere, ţesătorii, fabrici de hârtie, ateliere, muzee, grădini botanice şi laboratoare. Peste tot întreba: „La ce foloseşte asta? Cum funcţionează?" Ascultând explicaţiile primite, el dădea din cap. „Foarte bine. Foarte bine." S-a întâlnit cu arhitecţi, sculptori şi cu inventatorul pompei de incendiu,Van der Heijden, pe care a încercat să-l convingă să vină în Rusia. L-a vizitat pe arhitectul Simon Schnvoet, muzeul lui Iacob de Wilde, şi a învăţat să deseneze şi să schiţeze sub îndrumarea lui Schonebeck. El a gravat o farfurie înfăţişând un tânăr înalt, care semăna bine cu el, ţinând sus o cruce şi stând cu picioarele pe steagul şi semiluna islamice. La Delft, el l-a vizitat pe inginerul baron van Coehoorn, un Vauban olandez, care i-a dat lecţii despre ştiinţa fortificaţiilor. I-a vizitat pe olandezi la ei acasă, în special pe cei implicaţi în comerţul rusesc. A devenit interesat de tipografii când a întâlnit familia Tessing şi i-a acordat unuia dintre fraţi dreptul de a tipări cărţi în limba rusă şi de a le

introduce în ţara sa.

în mai multe rânduri, Petru părăsea şantierul pentru a vizita sala de curs şi sala de disecţie a lui Frederik Ruysch, renumitul profesor de anatomie. Ruijsch era celebru pentru abilitatea de a conserva părţi ale corpului uman sau chiar cadavre întregi, prin injectarea unor substanţe. Laboratorul său era considerat una dintre minunile Olandei. într-o zi, Petru se afla în faţa cadavrului unui mic copil, perfect conservat, aşa încât

părea viu şi zâmbitor. Petru a privit minute în şir, minunându-se, şi, în final, nu a rezistat, s-a aplecat şi a sărutat fruntea rece a copilului. Petru devenise aşa de interesat de chirurgie, încât îi era greu să părăsească laboratorul; voia să rămână şi să observe cât mai mult. A luat masa cu Ruysch, care i-a vorbit despre posibilitatea de a angaja chirurgi în Rusia, pentru a lucra în armata şi flota lui. Era fascinat de anatomie şi, de aceea, se considera chirurg calificat. La urma urmelor, putea să întrebe el, câţi oameni din Rusia au studiat cu faimosul Ruysch?

în ultimii ani ai vieţii, Petru avea întotdeauna la el două genţi: una plină cu instrumente matematice pentru examinarea şi verificarea planurilor de construcţie care i se prezentau, iar cealaltă plină cu instrumente chirurgicale. A lăsat instrucţiuni să fie anunţat de câte ori va avea loc o operaţie interesantă la spitalul din apropiere, şi, de obicei, era prezent acolo, acordând asistenţă deseori şi acumulând suficiente abilităţi pentru a diseca, a lua sânge, a scoate dinţi sau pentru a face operaţii minore. Servitorii care nu se simţeau bine păstrau secretul faţă de ţar, pentru că altfel acesta se înfiinţa lângă patul lor cu geanta lui de instrumente, oferindu-şi serviciile - şi chiar insistând ca ei să i le accepte.

în Leiden, Petru l-a vizitat pe faimosul dr. Boerhaave, cel care administra o renumită grădină botanică.

Boerhaave era de asemenea profesor de anatomie, şi, când l-a întrebat pe Petru la ce oră ar dori să-l viziteze, ţarul a ales ora şase a dimineţii următoare. El l-a vizitat pe Boerhaave şi în amfiteatrul lui de disecţii, unde pe masă se afla un cadavru care avea o parte din muşchi la vedere. Petru studia cadavrul fascinat, când a auzit mormăituri de dezgust care veneau de la câţiva dintre camarazii săi ruşi îngreţoşaţi. Furios, şi spre oripilarea olandezilor, el le-a poruncit să se apropie de cadavru, să se aplece şi să muşte cu dinţii muşchiul acestuia.

în Delft, Petru l-a vizitat pe respectatul naturalist Anton von Leeuwenhoek, inventatorul microscopului. A petrecut mai mult de două ore vorbind cu el şi uitându-se prin miraculosul instrument cu ajutorul căruia Leewenhoek descoperise existenţa spermatozoizilor şi studiase circulaţia sângelui la peşti.

în zilele libere din Amsterdam, Petru hoinărea pe jos prin oraş, privind în jur la cetăţenii care se grăbeau, la trăsurile care zornăiau pe poduri, la miile de bărci care pluteau în sus şi în jos pe canale. în zilele de târg, ţarul mergea la marea piaţă în aer liber, Botermarket, unde tot felul de mărfuri erau aşezate în grămezi, în aer liber sau sub arcade. Stând lângă o femeie care cumpăra brânză sau lângă un negustor care alegea un tablou, Petru observa şi studia. îi plăcea în mod deosebit să privească artiştii de stradă, care jucau în faţa mulţimii. într-o zi, urmărea un apreciat clovn, care jongla cătărat

pe un butoi. Petru a păşit spre el şi a încercat să-l convingă să vină cu el în Rusia. Jonglerul a refuzat, spunând că are prea mult succes în Amsterdam ca să plece. în piaţă, ţarul a mai fost martor la activitatea unui dentist ambulant, care scotea dinţi bolnavi cu instrumente neconvenţionale, cum ar fi o lingură sau vârful unei săbii. Petru i-a cerut lecţii şi a învăţat suficient cât să experimenteze pe servitorii săi. A învăţat să-şi cârpească hainele, şi, de la un cizmar, cum să-şi facă papuci. Iarna, când cerul era mereu cenuşiu iar Amstelul şi canalele erau îngheţate, Petru vedea femeile îmbrăcate în blănuri şi lâneturi, iar bărbaţii şi băieţii în pelerine lungi, cu eşarfe, cum patinau pe lângă el, pe nişte lame curbate. Cele mai călduroase locuri, unde se simţea cel mai bine, erau berăriile şi tavernele. Acolo se relaxa împreună cu camarazii lui olandezi şi ruşi.

Văzând prosperitatea imensă a Olandei, Petru nu putea să nu se întrebe de ce poporul lui, care are o aşa de mare întindere de stepă şi păduri la dispoziţie, nu reuşeşte să producă decât atât cât să mănânce, în timp ce în Amsterdam, cu docurile şi depozitelele lui, cu pădurea de catarge, s-a adunat mai multă bogăţie convertibilă decât în toată Rusia. Un motiv, ştia Petru, era comerţul, o economie mercantilă, posesia navelor; el şi-a propus să realizeze aceste lucruri şi în Rusia. Altă explicaţie era toleranţa religioasă din Olanda. Deoarece comerţul internaţional nu ar fi putut înflori într-o atmosferă de prejudecăţi şi de doctrină religioasă restrictivă, în Olanda protestantă exista cea mai pronunţată toleranţă religioasă din Europa. în Olanda au

fugit disidenţii lui Iacob I din Anglia calvină în 1606, ca să plece, un deceniu mai târziu, spre Plymouth Bay. Tot în Olanda au venit cu miile şi protestanţii hughenoţi francezi când Ludovic al XlV-lea a revocat Edictul de la Nantes. Pe parcursul secolului al XVII-lea, Olanda a fost centrul intelectual şi artistic al Europei, la fel ca şi centrul ei comercial. Tocmai pentru apărarea libertăţilor religioase, în egală măsură cu păstrarea supremaţiei în comerţ, s-au opus olandezii atât de înverşunat expansiunii lui Ludovic al XIV-lea din Franţa catolică. Petru era intrigat de această atmosferă de toleranţă religioasă. A vizitat multe biserici protestante din Olanda şi a întrebat despre pastorii lor.

Unul dintre aspectele culturale splendide ale Olandei secolului al XVII-lea nu l-a interesat prea mult: noile şi remarcabilele picturi ale marilor maeştri ai şcolii olandeze - Rembrandt, Vermeer, Frans Hals, contemporanii şi succesorii lor. Petru a cumpărat picturi şi le-a dus în Rusia, dar nu erau opere ale lui Rembrandt sau alte capodopere, ca acelea pe care le va aduna mai târziu Ecaterina cea Mare. în schimb, Petru a colecţionat picturi cu nave şi cu marea.

M.J. Scheltema, p. 89. ibidem, p. 91. [m] Eugene Schuyler, vol. I, p. 289. — ibidem.

M.J. Scheltema, p. 112. P&B, vol. I, nr. 191.

PRINŢUL DE ORANIA

într-o lume de prădători, bogăţia şi puterea Olandei nu au fost nici câştigate şi nici păstrate fără luptă. Republica se născuse în secolul al XVI-lea în provinciile protestante din nordul Ţărilor de Jos, care au luptat pentru a scăpa de sub stăpânirea spaniolă a lui Filip al II-lea. în 1559, ei şi-au cucerit, în sfârşit, independenţa. Cu îndemânare şi hotărâre, olandezii şi-au construit o forţă navală cu care au reuşit să-i înfrângă pe amiralii spanioli, au preluat traseele comerciale internaţionale ale spaniolilor şi au aşezat temelia imperiului Olandei de peste mări. Dar, pe măsură ce prosperitatea republicii sporea, creştea şi invidia şi lăcomia celor doi vecini puternici ai săi, Anglia şi Franţa. Râvnind la cvasi-monopolul olandez asupra comerţului european, englezii, sub Oliver Cromwell şi Carol al II-lea, au atacat Olanda. Au avut loc trei războaie anglo- olandeze. în al doilea dintre aceste războaie, o flotă condusă de fratele regelui, ducele de York (care mai târziu a devenit regele Iacob al II-lea), a cucerit portul Noului Amsterdam şi a numit satul din capătul insulei Manhattan, New York, după numele său. Mai târziu, olandezii au ripostat cu un îndrăzneţ raid naval în estuarul Tamisei, pătrunzând în principala bază navală britanică de la Chatham şi incendiind patru vase de linie ancorate acolo, iar apoi au plecat, luând nava Royal

Charles, mândria flotei navale regale. în aceste războaie navale dintre două popoare maritime, olandezii s-au întrecut pe sine. Conduşi de doi amirali magnifici, Tromp şi de Ruyter, olandezii au luptat cu navele lor cu botul rotunjit, mult mai mici faţă de vasele englezeşti, care erau mari şi grele, cu atâta eroism şi pricepere marinărească, încât Olanda a devenit singura naţiune capabilă să înfrângă flota britanică.

Războaiele Olandei împotriva Angliei s-au purtat pe mare şi în colonii. Un pericol cu adevărat mortal pentru Provinciile Unite urma să vină pe uscat dinspre puternicul vecin al Olandei, Franţa lui Ludovic al XlV-lea. Pentru cei adunaţi în jurul lui Ludovic la Versailles, succesul micuţei republici protestante era un afront la măreţia Franţei, un păcat împotriva religiei ei, şi, cel mai important, un obstacol şi un competitor al comerţului ei. Regele, ministrul lui de finanţe, Colbert, şi ministrul de război, Louvois, erau uniţi în dorinţa de a-i strivi pe remarcabilii olandezi. în 1672, cea mai mare şi mai bună armată din istoria Europei de Vest, avându-l la comandă pe Regele Soare în persoană, a avansat de-a lungul Rinului până acolo de unde se vedeau deja turnurile din Amsterdam. Olanda era terminată... sau ar fi fost aşa, dacă nu şi-ar fi făcut apariţia în istorie una dintre cele mai extraordinare figuri ale secolului al XVII-lea, Wilhelm de Orania.

Wilhelm, prinţ de Orania şi, în acelaşi timp, *stadhouder*[m] al Olandei şi al Ţărilor de Jos Unite şi rege al Angliei, William al III-lea, a fost probabil cea mai interesantă figură pe care Petru avea să o întâlnească în viaţa sa. Două evenimente dramatice, aproape miraculoase, au marcat cursul vieţii lui Wilhelm. La douăzeci şi unu de ani, într-un moment în care o armată

franceză aproape invincibilă înghiţise deja jumătate din republica olandeză, lui Willhelm i s-a înmânat puterea militară şi politică supremă şi i s-a cerut să-i respingă pe agresori. A reuşit. Cincisprezece ani mai târziu, la treizeci şi şase de ani, fără să renunţe la funcţiile sau la titlurile olandeze, el a condus singura invazie victorioasă a Angliei de după William Cuceritorul.

Fizic vorbind, Wilhelm (al III-lea) de Orania nu era binecuvântat. Era fragil şi neobişnuit de scund, cu o uşoară deformare a coloanei care îi îndoia spatele, avea o faţă îngustă, negricioasă, ochi negri, un nas lung, acvilin, buze pline şi păr negru care curgea în bucle şi îi dădeau o înfăţişare mai mult spaniolă sau italienească decât olandeză. De fapt, Wilhelm avea foarte puţin sânge olandez. Era născut într-o familie europeană curioasă, o casă princiară a cărei istorie era împletită cu lupta pentru suveranitate a Ţărilor de Jos, dar al cărei principat moştenit, de Orania, se afla la mulţi kilometri în sud, pe Valea Ronului din Franţa, la câţiva kilometri în nordul Avignonului. încă din timpul lui Wilhelm Taciturnul, cel care i- a condus pe olandezi spre libertate împotriva Spaniei, în secolul al XVI-lea, Casa de Orania a dat republicii lideri aleşi - *stadhouder* - în vremuri de restrişte. Sângele familiei era suficient de bun pentru căsătorii cu alte familii regale, şi jumătate din strămoşii lui Willhelm erau Stuart. Bunicul lui fusese regele Carol I al Angliei, mama lui fusese o prinţesă engleză, fraţii ei - şi unchii lui - doi regi ai Angliei: Carol al II- lea şi Iacob al II-lea.

Wilhelm a devenit capul Casei de Orania de când s-a născut; tatăl lui murise de variolă cu o săptămână înainte.

Crescut de bunica sa, el a suferit de o formă gravă de astm, şi în toată copilăria lui a fost singur, fragil şi nefericit. în anii aceia, funcţia de *stadhouder* era vacantă, iar Olanda era condusă de o oligarhie care avea în frunte doi fraţi, pe Jan şi Cornelius De Witt, care considerau că printr-o politică precaută de conciliere îl vor tempera pe Ludovic al XlV-lea. Apoi, în 1672, anul naşterii lui Petru, a apărut prima criză în viaţa lui Wilhelm. în primăvara aceea, Louvois i-a prezentat lui Ludovic o grandioasă nouă armată de 110000 de oameni, masaţi la Charleroi, pe graniţa de nord. Ludovic, asumându-şi personal comanda armatei care urma să dea lovitura mortală republicii protestante, nu se aştepta la vreo dificultate. „Acum am o escortă care îmi permite să fac o mică excursie liniştită în Olanda"[1]^, spunea el satisfăcut.

Deşi Regele Soare avea comanda oficială, cei care dădeau efectiv ordinele erau mareşalul Turenne şi prinţul de Conde. Armata lui Ludovic a forţat Rinul pe noile poduri din pontoane de cupru, iar oraşele şi fortăreţele olandeze au căzut ca popicele. Văzând înaintarea implacabilă a francezilor, olandezii au intrat în panică. Au avut loc revolte împotriva celor doi De Witt, care erau consideraţi direct responsabili de starea ţării. La Haga, o mulţime înfierbântată a năvălit peste cei doi fraţi şi i-a linşat.

Acesta a fost momentul de criză în care olandezii au apelat, ca nişte copii îngroziţi, la Casa de Orania, care le adusese salvarea şi cu un secol în urmă. Wilhelm avea doar douăzeci şi unu de ani, dar în 8 iulie, el a fost desemnat *stadhouder* al Olandei şi Căpitan General al Armatei pe viaţă. Deviza lui era simplă şi clară: „Vom muri în ultima tranşee."— De la bun început, el şi-a

demonstrat calităţile pentru care avea să devină celebru. A pornit la luptă, purtând ţinuta de comandant pe care o va păstra mulţi ani: uniforma azurie a Gărzilor Albastre olandeze, o armură uşoară care îi acoperea spatele şi pieptul, o cravată din dantelă de Bruxelles, o eşarfă portocalie, cizme înalte, mănuşi cu broderie şi centură, o pălărie cu boruri largi şi cu pene. Călare de dimineaţa până la căderea nopţii, indiferent la oboseală, tânărul şi slăbuţul prinţ le-a aruncat mănuşa lui Ludovic şi mareşalilor săi veterani.

într-o săptămână de la preluarea conducerii, Wilhelm a fost silit să ia o decizie cumplită. în ciuda eforturilor sale, armata nu putea ţine piept francezilor, care pătrunseseră mult în inima Olandei. Arnhem şi Utrecht căzuseră, la doar 35 de kilometri de Amsterdam. Apoi, când francezii se aflau la o zi de marş distanţă de marele port, olandezii, sub comanda lui Wilhelm, au dărâmat digurile. Marea a năvălit înăuntru, inundând recolte şi păşuni, acaparând case şi grădini, înecând vite şi porci şi distrugând munca multor generaţii. Când soldaţii deschideau ecluzele şi spărgeau digurile, fermierii disperaţi, care nu voiau să-şi vadă fermele dispărând sub apa care năvălea, se luptau ca să-i împiedice. Amsterdamul, rămas aproape fără apărare, devenise acum o insulă. Francezii, în lipsa bărcilor, n-au putut decât să privească marele oraş de la distanţă.

Spre regretul lui Ludovic, deşi armata olandeză fusese învinsă şi jumătate din Olanda inundată, Wilhelm a refuzat să se predea. Batalioanele olandeze, incapabile să-i învingă pe mai numeroşii francezi, rămăseseră totuşi pe câmpul de luptă, aşteptând. Conde îşi încartiruise trupele la Utrecht, sperând că odată cu venirea iernii va putea ataca Amsterdamul trecând pe

gheaţă. Dar iarna a fost una blândă, iar Ludovic, căruia nu-i plăcea să aibă armatele angajate în operaţiuni departe de Franţa, era cuprins de nervozitate. între timp, Wilhelm fusese activ pe căile diplomatice. El a demonstrat Imperiului Habsburgic, Brandenburgului, Hanovrei, Danemarcei şi Spaniei că puterea şi ambiţia lui Ludovic nu erau o ameninţare doar pentru Olanda, ci şi pentru alte state. Toţi s-au arătat impresionaţi de argumentele sale şi, mai mult, de continua rezistenţă olandeză. în primăvară, războiul s-a extins. Mica armată a lui Wilhelm a început să atace liniile franceze de comunicaţii, şi Ludovic a devenit şi mai nervos. în sfârşit, distrugând sistematic orăşelele pe care le ocupaseră, francezii s-au retras. Această victorie parţială - supravieţuirea Olandei - a fost aproape în întregime reuşita unui soldat şi om de stat de douăzeci şi unu de ani care, în câteva luni, a devenit al doilea cel mai important lider naţional din Europa.

Pacea a venit în final în 1678, dar suspiciunile lui Wilhelm faţă de ambiţia lui Ludovic nu s-au şters niciodată. înfruntarea marelui rege francez a devenit obsesia lui Wilhelm. El a înţeles că puterea Franţei nu va putea fi niciodată egalată de vreo altă putere care să acţioneze singură; de aceea, preocuparea vieţii lui a devenit crearea de coaliţii ale statelor europene, suficient de puternice ca să respingă ambiţia Regelui Soare, care era, după cum considera Wilhelm, de a instaura în Europa „o monarhie universală şi o religie universală".

Tânărul erou s-a transformat repede într-un om de stat şi un războinic cu experienţă. Curajos şi energic, un adept al disciplinei stricte atât în ceea ce-l privea pe el cât şi pe oamenii lui, Wilhelm nu era totuşi un mare

soldat. Deşi a comandat armatele olandeze şi engleze vreme de trei decenii, el nu s-a ridicat niciodată mai sus de un comandant de mâna a doua; în mod sigur, nu se putea compara cu locotenentul care i-a urmat în funcţia de generalisim în coaliţia anti-franceză, John Churchill, primul duce de Marlborough. Talentul lui Wilhelm nu era acela de a câştiga bătălii - a fost deseori înfrânt -, ci de a supravieţui înfrângerii, de a rămâne pe câmpul de luptă, de a se retrage în suferinţă şi de a se pregăti pentru următoarea campanie. Geniul său se manifesta în diplomaţie. Dur, antipatic, nerăbdător, deschis, pasional, firea lui nu tolera niciun obstacol, trecând peste orice pentru a-şi atinge scopul. Dar pentru că Olanda nu avea puterea care să-i permită să-şi arate caracterul, Wilhelm era obligat să-şi ascundă aceste sentimente, să admită compromisuri cu aliaţii săi, să facă concesii, să-şi îndulcească tonul şi să aştepte.

Wilhelm era calvinist, dar tolera celelalte religii: papa era aliatul său, la fel ca şi împăratul catolic; existau şi ofiţeri catolici în armata lui. Orice prejudecată şi antagonism fuseseră lăsate deoparte; unica lui vendetă era cu Ludovic. în sufletul său însă, viaţa era ghidată de credinţa de fier în predestinare. Era convins că el, ca şi alţii din familia sa înaintea lui, era doar instrument al lui Dumnezeu. Divinitatea, credea el, a ales familia lui, şi acum pe el, să salveze Ţările de Jos şi cauza protestanţilor în Europa. Chiar vedea în misiunea lui ceva strict personal: el şi Ludovic prinşi într-o luptă pentru viitorul Europei. Dată fiind această temelie de granit a credinţei sale, Wilhelm nu era dezarmat atunci când armatele lui eşuau în bătălii: totul era predestinat de Dumnezeu şi înfrângerea era doar o provocare la adresa vredniciei lui, un test al abilităţii lui de a continua ca reprezentant al lui Dumnezeu. Deşi câteodată Wilhelm se îndoia şi uneori dispera, niciodată nu renunţa, crezând că într-un fel sau altul, chiar şi prin

miracole, dacă ar fi necesar, Dumnezeu îi va sprijini cauza. în felul acesta, deşi puterea lui era mult mai mică decât a lui Ludovic, spre deosebire de acesta, Wilhelm era pregătit să-şi asume riscuri mari. Un risc de o asemenea magnitudine, aproape un al doilea miracol, a fost cel care, în 1688, l-a catapultat brusc pe Willhelm pe tronul Angliei.

Ani de zile, obiectivul primordial al lui Wilhelm, după salvarea Olandei, a fost să-l îndepărteze de Franţa pe cinicul lui unchi, Carol al II-lea al Angliei, şi să atragă Anglia într-o alianţă cu Olanda împotriva Franţei. Nu şi-a atins niciodată în totalitate acest obiectiv, dar după 1672, Anglia a rămas neutră în pacea tulburată care a urmat. în 1677, în concordanţă cu politica sa, Wilhelm, la douăzeci şi şase de ani, s-a căsătorit cu verişoara lui primară, nepoata lui Carol al II-lea, prinţesa de cincisprezece ani Mary a Angliei. Nu era o pereche unită prin dragoste, pentru că femeile însemnau foarte puţin pentru Willhelm, iar cei doi nu au avut copii. Totuşi, Mary a fost o soţie devotată, care a renunţat la Anglia şi s-a dedicat transformării ei într-o prinţesă a Olandei, şi nici măcar nu şi-a mai vizitat ţara timp de zece ani de la căsătorie. A devenit foarte îndrăgită de poporul olandez, iar ea a răspuns afecţiunii poporului cu afecţiunea sa. Nu avea aşteptări în privinţa succesiunii la tronul englez: înaintea ei se aflau în primul rând regele, unchiul ei, Carol al II-lea, apoi oricare dintre moştenitorii de sex masculin pe care i-ar fi putut avea acesta, apoi tatăl ei, ducele de York, urmat de moştenitorii lui legitimi de sex masculin.

în 1685, totuşi, după douăzeci şi cinci de ani pe tronul englez, Carol al II-lea a murit, fără să lase vreun

copil legitim, iar tronul a trecut la fratele lui mai mic, cel mai bun amiral al

Angliei, Iacob, duce de York. Această schimbare de monarhi a dăunat grav poziţiei Angliei. Iacob era onest, direct, mândru, inflexibil şi lipsit de subtilitate. Născut protestant, el se convertise la catolicism la vârsta de treizeci şi cinci de ani, arătându-şi pe urmă fanatismul religios, comportament care era încurajat cu entuziasm de cea de-a doua lui soţie, o catolică, Maria de Modena. Pe puntea navelor sale sau într-o capelă specială de lemn montată pe roţi, care însoţea armata sa, Iacob asista la slujbă de două ori pe zi.

Odată ajuns pe tron, Iacob s-a mişcat repede ca să schimbe echilibrul forţelor politice din Europa. Primul său obiectiv a fost să elimine pur şi simplu restricţiile pe care le impusese catolicilor englezi majoritatea protestantă anti-catolică. Cu toată această opoziţie, încet-încet, catolicii au fost avansaţi în poziţii-cheie. Guvernatori catolici au fost instalaţi în porturile Canalului şi comanda flotei Canalului i-a fost încredinţată unui amiral catolic. Deşi neliniştea şi opoziţia protestanţilor erau în creştere, un fapt important a încetinit vădit orice acţiune: Iacob nu avea niciun fiu, iar cele două fiice ale sale, Maria şi Ana, erau amândouă protestante. Aşa că protestanţii englezi erau pregătiţi să aştepte moartea lui Iacob şi succesiunea Măriei. Iar soţul Măriei, care ar fi urmat la tron alături de ea, era Wilhelm de Orania. Dreptul lui Wilhelm de a domni era doar în parte o consecinţă a statutului de soţ al Măriei; şi el, personal, avea dreptul de a conduce, ca nepot unic al regelui Carol al II-lea şi al regelui Iacob al II-lea, următorul la tron după Maria şi Ana.

Wilhelm nu-l antipatiza pe unchiul său, dar se temea foarte tare de prezenţa unui monarh catolic pe tronul Angliei, din cauza implicaţiilor pe care le-ar fi avut o alianţă între Franţa catolică şi Anglia catolică împotriva Olandei protestante. Cu toate acestea, el era pregătit, de asemenea, să aştepte ca Iacob să moară şi soţia lui, Maria, să acceadă la tron. Dar, în 20 iunie 1688, regina lui Iacob, Maria de Modena, a născut un fiu. Regele catolic avea un moştenitor catolic. Această evoluţie i-a întors imediat pe protestanţii din Anglia către Wilhelm. Deşi ceea ce a urmat a fost interpretat de susţinătorii lui Iacob (care mai târziu au fost numiţi iacobiţi) ca lovitura unei ambiţii monstruoase a nepotului şi ginerelui fără scrupule care a uzurpat tronul Angliei, motivaţia lui Wilhelm nu avea aproape nimic de a face cu Anglia, ci ţinea în totalitate de Franţa şi de Europa. Nu era vorba de faptul că Wilhelm îşi dorea să fie rege al Angliei sau că îi păsa de păstrarea libertăţilor englezilor şi a drepturilor Parlamentului; ceea ce voia el era doar să păstreze Anglia în tabăra protestantă.

Invitaţia de a-l înlocui pe unchiul său la tronul Angliei a fost trimisă lui Wilhelm prin şapte dintre cei mai respectabili lideri protestanţi din Anglia, atât din partidul Whig, cât şi din partidul Tory. Obţinând sprijinul şi permisiunea Stărilor Generale ale Olandei, Wilhelm a îmbarcat o armată olandeză de 120000 de oameni pe 200 de vase comerciale, escortate de 49 de nave de război, aproape întreaga flotă olandeză. Trecând pe lângă flotele engleze şi franceze care supravegheau zona, el a acostat la Torbay, pe coasta Devonshire-ului. A venit la mal în spatele unui steag pe care se afla deviza străveche a Casei de Orania, *Je maintiendrai* („Voi păstra"), la care Wilhelm adăugase cuvintele: „libertăţile Angliei şi religia protestantă".

Iacob l-a trimis pe cel mai competent comandant militar, prietenul său intim, John Churchill, pe atunci conte de Marlborough, să înfrunte armata lui Wilhelm, dar

Marlborough, el însuşi protestant, a trecut rapid de partea invadatorilor. La fel a făcut şi cealaltă fiică a lui Iacob, prinţesa Ana, împreună cu soţul ei, prinţul George al Danemarcei. Aceste evenimente i-au afectat moralul regelui. Strigând „Să mă ajute Dumnezeu! Chiar şi copiii mei m-au părăsit!"—, el a fugit din Londra, aruncând în apă Marele Sigiliu, atunci când a traversat Tamisa, spre a se îmbarca pentru Franţa. Acolo, în castelul din St. Germain-en-Laye, unde se află îngropat şi astăzi, orgoliosul şi fanaticul monarh a trăit treisprezece ani ca oaspete al lui Ludovic. El mai păstrase o curte şi câţiva soldaţi din Gărzile Irlandeze, toţi dependenţi de Ludovic, a cărui vanitate era satisfăcută de prezenţa la picioarele lui a unui monarh exilat şi umil.

Poziţia Măriei în această dispută dintre tatăl şi soţul ei a fost dureroasă, dar, ca protestantă şi ca soţie, l-a susţinut pe William. Când a ajuns în Anglia, ea a respins imediat propunerea de a deveni monarh unic, prin excluderea soţului ei. Wilhelm şi Maria au fost proclamaţi suverani de Parlament, în schimb, ei au fost de acord cu propunerea Parlamentului privind *Bill of Rights,* o listă cu drepturi şi alte privilegii care reprezintă elementele de bază ale constituţiei britanice.

în mod ironic, deşi evenimentele din 1688 au marcat o schimbare dramatică în istoria politică şi constituţională a Angliei, cunoscută sub numele de

Revoluţia Glorioasă, lui Wilhelm nu i-a păsat prea mult de ele. El aproba orice îi cerea Parlamentul, pentru a menţine sprijinul acestuia în lupta lui din Europa. A lăsat politica internă în mâinile altora, pentru că el făcea eforturi să controleze politica externă a Angliei, coordonând-o cu cea a Olandei, aranjând chiar ca serviciile diplomatice ale celor două state să acţioneze ca unul singur.

Politica lui externă era simplă - război cu Franţa. Avându-l pe Wilhelm rege, Anglia preluase şi ea războiul lui. în esenţă, se ajunsese la o înţelegere: Parlamentul accepta războiul lui Wilhelm în schimbul păstrării religiei protestante şi a afirmării supremaţiei sale instituţionale; Wilhelm accepta supremaţia Parlamentului ca să păstreze sprijinul Angliei în lupta cu Ludovic.

Wilhelm nu se simţea acasă printre insulari. Detesta clima britanică, care îi agrava astmul, şi displăcea poporul englez: „Sunt sigur că acest popor nu a fost făcut pentru mine, şi nici eu pentru el."— îi era dor de Olanda. în 1692, când la Haga se ţinea târgul anual, el suspina: „Mi-aş dori să fiu o pasăre şi să zbor a c o l o . C u altă ocazie, a spus despre Olanda: „Tânjesc după ea ca peştele după apă".

Englezii i-au răspuns antipatiei lui Willhelm. Ei comentau despre lipsa lui de sociabilitate, tăcerea şi posomorala lui faţă de supuşii lui englezi, ca şi despre ostilitatea lui faţă de obiceiuri, tradiţii, partide, politică şi Londra în general. Dar, deşi şi-o luase pe isteaţa Elizabeth Villiers ca amantă, regina Mary îi rămăsese devotată, şi conducea Anglia în numele lui ori de câte ori

lipsea din regat, pentru a se retrage complet din politică atunci când el revenea. Când ea a murit de variolă, la treizeci şi doi de ani, Wilhelm a suferit mult. El a continuat ca monarh unic, un om singur, fără copii, al cărui urmaş era sora Măriei, prinţesa Ana. Francezii, întotdeauna gata să creadă ce e mai rău despre ciudatul omuleţ care li se opunea cu atâta înverşunare, au lansat zvonul că e îndrăgostit de contele de Albemarle.

Ceea ce îi displăcea cel mai mult lui Wilhelm la englezi era neglijarea naivă a propriilor lor interese pe termen lung, şi lipsa lor de preocupare, egoistă, faţă de ceea ce se întâmplă în Europa; cu alte cuvinte, angajamentul lor superficial faţă de cauza lui măreaţă. Ca rege al Angliei, a legat interesele engleze de cele olandeze, dar nu a subordonat niciun stat celuilalt. în schimb, ca lider al coaliţiei europene, el adoptase o perspectivă atotcuprinzătoare a rolului său. A început să vorbească de Europa ca despre o entitate şi, în corespondenţa lui, obiectivul devenise „interesul general al Europei".

în mod previzibil, la doi ani de la încoronarea lui Wilhelm, Anglia era în război cu Franţa. Războiul a durat nouă ani, rezultatul a fost indecis, şi Tratatul de la Ryswick, care fusese redactat la Haga în 1697, în timpul în care Petru vizita Olanda, nu modifica nicio graniţă, deşi, prin prevederile lui, Ludovic îl recunoştea pe Wilhelm ca rege al Angliei. După aceea, într-un scurt interval de pace, Ludovic şi Wilhelm chiar au conlucrat pentru a preveni criza internaţională care ar fi izbucnit inevitabil când fragilul rege al Spaniei, Carlos al Il-lea a murit fără un urmaş. Soluţia agreată a fost împărţirea teritorială, dar Carlos le-a stricat planurile, lăsând regatul şi imperiul nepotului lui Ludovic, aşa că Regele

Soare a rupt tratatul încheiat cu Wilhelm. Wilhelm, evident, a refuzat să accepte această unificare teritorială şi a puterii între Franţa şi Spania, şi a început din nou, fără odihnă, să pună bazele unei coaliţii anti-franceze.

Marele război care a urmat, cunoscut sub numele de Războiul de Succesiune la tronul Spaniei, a durat unsprezece ani, şi a marcat trecerea din Europa secolului al XVII-lea în Europa secolului al XVIII-lea. Războiul a fost câştigat şi scopul lui Wilhelm a fost atins: Franţa a fost menţinută între graniţele ei, Olanda şi-a păstrat libertatea şi religia protestantă a supravieţuit în Europa. Dar Wilhelm nu a trăit să-şi vadă obiectivele atinse. în primăvara lui 1702, în ajunul declaraţiei sale de război, regele a plecat să călărească împreună cu Sorrel, calul lui favorit, în parcul din Hampton Court. Calul s-a împiedicat, l-a aruncat din şa pe Wilhelm, şi acesta şi-a fracturat clavicula. La început, accidentul nu părea grav, dar Wilhelm, la cincizeci de ani, era epuizat. Ochii îi erau înfundaţi în orbite, tuşea lui astmatică nu se mai oprea. Corpul lui slăbit nu a mai rezistat, şi, în 19 martie 1702, Wilhelm a murit.

A fost norocul lui Petru că Wilhelm s-a nimerit să fie în Olanda când a venit Marea Ambasadă. încă din adolescenţă, pentru ţar, Wilhelm a fost eroul lui cel mai măreţ dintre toţi liderii occidentali. în serile lungi din Slobozia Germană, vorbind cu olandezii, germanii şi alţi străini, majoritatea susţinători ai cauzei protestante, anti-franceze, Petru a ascultat nenumărate poveşti despre olandezul viteaz, priceput şi încăpăţânat. în 1691, la Pereslavl, el a poruncit tunurilor de pe vasele sale aflate pe lac să tragă salve, atunci când a auzit de victoria anglo-olandeză din La Hogue asupra flotei

franceze, înclinat să aprecieze tot ce era olandez, dorind să înveţe secretele constructorilor olandezi de nave, sperând să atragă sprijin din Olanda în războiul lui împotriva turcilor, Petru era nerăbdător să-l întâlnească pe regele şi *stadhouderul* pe care îl admira atât de mult.

Prima lor întâlnire a avut loc la Utrecht, Petru fiind însoţit de Witsen şi Lefort. întâlnirea a fost privată şi informală, aşa cum preferau întotdeauna cei doi monarhi. Erau o pereche nepotrivită: olandezul micuţ, disciplinat, cu spatele lui curbat şi şuieratul său astmatic, şi rusul înalt, plin de tinereţe şi impulsiv. Propunerea lui Petru ca Wilhelm să i se alăture în alianţa creştină împotriva turcilor nu a primit niciun răspuns. Wilhelm, deşi negocia pacea cu Franţa, nu voia un război major în Est, care să-l distragă pe aliatul austriac şi să-l tenteze în felul acesta pe Ludovic să-şi reînceapă aventura din vest. în orice caz, apelul lui Petru nu a fost făcut oficial de el către Wilhelm, ci de ambasadorii ruşi către conducătorii oficiali ai Olandei, reprezentanţii din Adunarea Stărilor Generale ale Statului, care se aflau în capitala naţională, Haga. Lor le-au prezentat acreditările cei din Marea Ambasadă şi le-au vorbit despre treburile lor, iar Petru a tratat cu mare seriozitate evenimentul. Pentru că Rusia nu avea ambasadori sau ambasade permanente peste graniţă, sosirea acestei mari delegaţii care avea în frunte trei conducători de marcă ai statului rus (chiar lăsând la o parte prezenţa nerecunoscută a suveranului) şi modul în care aceasta era primită constituiau chestiuni de o mare importanţă pentru Petru. El îşi dorea cu tot dinadinsul ca Ambasada să debuteze sub bune auspicii şi, în acest scop, Ryswick asigura o scenă excelentă. Cei mai renumiţi oameni de stat şi diplomaţi ai celor mai mari puteri europene erau prezenţi ca să poarte negocierile de pace sau să asiste la ele; tot ce se întâmpla în Ryswick urma să fie

consemnat cu grijă şi raportat fiecărui monarh din fiecare capitală europeană.

Ambasadorii ruşi s-au agitat mai multe zile prin Amsterdam, pregătindu-se pentru audienţa lor. Ei au comandat trei trăsuri oficiale magnifice, o nouă garderobă şi livrele noi pentru servitori. în acest timp, la Haga, două hoteluri fuseseră pregătite pentru ei şi aprovizionate cu mari cantităţi de vin şi mâncare. în timpul acestor pregătiri ale

Ambasadei, Petru i-a spus lui Witsen că vrea să-i însoţească pe ambasadorii săi incognito, ca să vadă cum sunt primiţi. Această cerere era greu de îndeplinit pentru Witsen, dar era şi mai greu de refuzat. Petru a călătorit într-una dintre trăsurile mai puţin fastuoase, insistând să-l ia cu el pe piticul lui favorit, chiar dacă echipajul era aglomerat. „Foarte bine", a spus el, „atunci îl voi ţine pe genunchii mei."[m] Pe tot drumul de la Amsterdam la Haga, Petru vedea mereu lucruri noi. Trecând pe lângă o fabrică, a întrebat: „La ce foloseşte asta?" I s-a răspuns că e o fabrică de tăiat pietre şi el a cerut: „Vreau s-o văd." Trăsura s-a oprit, dar fabrica era închisă. Chiar şi noaptea, în timp ce traversau un pod, Petru a vrut să studieze construcţia lui şi să facă măsurători. Trăsura s-a oprit din nou, au fost aduse felinare, şi ţarul a măsurat lungimea şi amplitudinea podului. Tocmai când măsura adâncimea pontoanelor, vântul le-a stins flacăra felinarelor.

La Haga, Petru a fost dus la Hotel Amsterdam, unde i s-a arătat o cameră frumoasă, cu un pat luxos. Le-a respins pe amândouă, alegând în schimb o cameră mică

la etajul superior al hotelului, care avea un pat de campanie. Câteva minute mai târziu, el a hotărât că vrea să fie, totuşi, împreună cu ambasadorii săi. Era după miezul nopţii, dar a insistat să fie înhămaţi caii la trăsură şi să fie dus la Hotel des Doelens. Acolo, din nou i s-a arătat un apartament frumos, care însă nu i-a plăcut şi a pornit în căutarea confortului dorit. Zărind un servitor al Ambasadei dormind buştean pe o blană de urs, Petru l-a împins cu piciorul şi a spus: „Hai, hai, scoală-te!" Servitorul s-a răsucit mormăind. Petru l-a lovit din nou cu piciorul şi a strigat: „Repede, repede, vreau să dorm acolo!"[1]^ De data aceasta servitorul a înţeles, şi a sărit în picioare. Petru

s-a aruncat în blana caldă de urs şi s-a culcat.

în ziua când ambasadorii au fost primiţi de Adunarea Stărilor Generale, Petru se îmbrăcase în stil european, ca un gentleman de la curte. Purta un costum albastru cu ornamente de aur, o perucă blondă şi o pălărie cu panaş alb. Witsen l-a introdus repede într-o cameră de lângă sala unde urma să aibă loc recepţia; Petru putea să vadă şi să audă totul printr-o fereastră. Apoi a stat acolo şi a aşteptat să vină ambasadorii. „întârzie"[123], s-a plâns el. Agitaţia lui creştea când îi vedea pe toţi cum întorc capul să se uite la el, şi când auzea zumzetul tulburat al şoaptelor lor, care îşi transmiteau că ţarul e în camera de alături. Ar fi vrut să plece imediat de acolo, dar nu putea face asta fără să treacă prin sala aglomerată de audienţe. Panicat, i-a cerut lui Witsen să ordone reprezentanţilor din Stările Generale să se uite în altă parte ca să nu-l vadă trecând. Witsen i-a spus că nu poate să ordone acelor domni, care erau suveranii Olandei, dar ar fi putut să-i roage. Ei au răspuns că ar fi dispuşi să se ridice în picioare în prezenţa ţarului, dar nu

pot fi de acord să-i întoarcă spatele. Auzind acest răspuns, Petru şi-a acoperit faţa cu peruca şi a trecut repede prin sală spre vestibul. A coborât iute scările.

Câteva minute mai târziu, au sosit şi ambasadorii în sală şi audienţa a început. Lefort a ţinut un discurs în rusă, care a fost apoi tradus în franceză, şi a oferit înalt Prea Puternicilor reprezentanţi din Adunarea Generală a Stărilor o bogată colecţie de blănuri. Lefort, care purta la Moscova haine europene, venise îmbrăcat într-un caftan moscovit ţesut cu aur şi tivit cu blană. Pălăria şi sabia lui străluceau de diamante. Golovin şi Vozniţîn erau îmbrăcaţi în satin negru, cusut cu aur, perle şi diamante, iar pe piept aveau brodat vulturul cu două capete. Ambasadorii au făcut o bună impresie, costumele lor au fost îndelung admirate, şi toată lumea vorbea despre ţar.

Cât timp a fost în Haga, Petru şi-a păstrat oficial incognito- ul, întâlnindu-se în particular cu oameni de stat olandezi, dar refuzând orice formă de recunoaştere publică. El a participat la un banchet oferit corpului diplomatic, alături de Witsen. A continuat să se întâlnească neoficial cu Wilhelm, dar nu s-a păstrat nicio consemnare a discuţiilor lor. în final, satisfăcut de primirea făcută ambasadorilor săi, i-a lăsat să poarte negocierile propriu-zise şi el s-a întors la munca lui de pe şantierul din Amsterdam. Ambasada a avut un succes limitat. Olandezii nu erau interesaţi de o cruciadă împotriva turcilor şi, din cauza datoriilor acumulate în urma războiului cu Franţa şi a necesităţii de a-şi reconstrui flota, ei au respins cererea ruşilor de a-i ajuta să construiască şi să înarmeze şaptezeci de nave de război şi peste o sută de galere, care urma să fie folosite pe Marea Neagră.

în toamnă, de multe ori însoţit de Witsen, Petru a făcut excursii cu trăsura în regiunea de câmpie a Olandei. Trecând prin locurile care odată erau fundul unei mări puţin adânci, el privea peisajul cu mori de vânt şi turnuri de biserică din cărămidă, păşunile pline de vaci grase, orăşelele de cărămidă cu străduţe de cărămidă. Râurile şi canalele pline de tot felul de ambarcaţiuni erau o încântare pentru Petru. Deseori, când apa era ascunsă de relief, pânzele şi catargele maronii păreau că se mişcă singure pe vastele câmpii.

La bordul unui iaht oficial, Witsen l-a dus pe Petru pe insula Texel, în Marea Nordului, să asiste la întoarcerea balenierelor din Groenlanda. Locul era izolat, cu dune de nisip rotunjite şi lungi şi cu arbori pitici care creşteau la marginea nisipului alb. Petru a urcat la bordul unui vas masiv, cu trei catarge, a inspectat totul şi a pus o mulţime de întrebări despre balene. Demonstrativ, balenierul a lăsat jos o barcă, şi echipajul i-a arătat cum se vânează cu harponul. Petru a fost uimit de precizia şi de coordonarea lor. Apoi, deşi vasul mirosea groaznic a untură de balenă, ţarul a coborât sub punte să vadă camera în care se căsăpeau balenele şi în care untura era fiartă pentru a se obţine uleiul cel preţios.

De câteva ori, Petru s-a întors pe ascuns la Zaandam, ca să- şi viziteze camarazii care rămăseseră acolo să lucreze. Menşikov învăţa să facă catarge, Narîşkin învăţa să navigheze, iar Golovin şi Kurakin studiau tehnica de construire a carenei. De obicei, el călătorea până acolo pe apă şi pleca să navigheze în timpul acestor vizite. O dată, când se plimba, în ciuda sfaturilor primite, pe furtună, barca lui s-a răsturnat. Petru s-a căţărat pe ea şi a aşteptat răbdător să fie salvat.

Deşi intimitatea i-a fost protejată cât timp a lucrat la docuri, era imposibil să fie izolat atunci când naviga pe Ij. în mod regulat, bărci mici, pline de curioşi, încercau să-l abordeze. Acest lucru îl înfuria întotdeauna pe Petru. La un moment dat, la insistenţele unor doamne pasagere, căpitanul unui vas de poştă a vrut să tragă lângă ambarcaţiunea lui Petru. Furios, acesta a aruncat două sticle goale în capul căpitanului. Nu l-a nimerit, dar vasul de poştă şi-a schimbat cursul şi l-a lăsat în pace.

La începutul vizitei sale, Petru s-a întâlnit cu amiralul olandez, Gilles Schey, un elev al lui de Ruyter. Schey a fost cel care i-a oferit cel mai spectaculos şi mai plăcut spectacol din vizita lui: simularea unei mari bătălii navale pe Ij. Proprietarii de bărci din nordul Olandei au fost invitaţi să participe la simulare, iar tunurile au fost instalate pe toate ambarcaţiunile care le puteau suporta greutatea. Companii de soldaţi voluntari au fost distribuite pe punţi şi la velaturile vaselor mai mari, cu sarcina de a simula focul muşchetarilor în timpul luptei. într-o dimineaţă de duminică, sub un cer fără nori şi cu un vânt destul de puternic, sute de bărci s-au adunat la marginea unui dig pe care se strânseseră sute de privitori. Petru şi membri din Ambasada lui au urcat la bordul unui iaht al companiei India de Est şi au navigat spre cele două flote care deja erau aşezate faţă în faţă în formaţiune de luptă. După salutul adresat oaspeţilor, bătălia a început. Prima dată, cele două aliniamente de nave au tras salve unul asupra celuilalt; apoi, s-au angajat în lupte individuale, vas cu vas. Bătălia, cu avansările şi retragerile ei, cu încleştări şi abordaje, fum şi zgomot, i-a plăcut aşa de mult ţarului, încât el îşi cârmea barca spre locul unde acţiunea era mai încinsă. Cu tunurile bubuind continuu, încât nimeni nu mai auzea nimic, „ţarul era într-o stare de euforie greu de descris"[1]^. După-amiaza, câteva ciocniri l-au obligat pe amiral să semnalizeze celor două părţi să înceteze lupta.

Petru a luat cina deseori cu Schey, şi a încercat să-l convingă pe amiral să vină în Rusia ca să supravegheze construirea flotei ruseşti şi să preia comanda atunci când va fi gata. I-a oferit lui Schey toate titlurile pe care ar fi putut să le vrea, o pensie de 24.000 de florini, mai mult încă pentru soţia şi copiii lui, în cazul în care aceştia ar fi vrut să rămână în Olanda, şi a promis că va discuta el însuşi cu Wilhelm despre această chestiune. Schey a refuzat, ceea ce nu a diminuat respectul lui Petru pentru el, şi i-a propus în schimb un alt amiral, ca fiind un om capabil să se ocupe de construirea şi comandarea unei flote. Acesta era Cornelius Cruys, născut în Norvegia din părinţi olandezi. Având rangul de contraamiral, el era inspector-şef la Depozitele de Rezerve şi Echipamente Navale ale Amiralităţii olandeze la Amsterdam, iar din această funcţie deja îi consiliase pe ruşi în achiziţionarea de echipament. Era exact genul de bărbat pe care îl căuta Petru, dar, la fel ca Schey, Cruys nu a manifestat prea mult entuziasm pentru oferta lui Petru. Şovăitorul amiral a fost convins să accepte doar prin eforturile unite ale lui Schey, Witsen şi ale altor persoane importante, care înţeleseseră ce influenţă puternică ar avea prezenţa lui Cruys în Rusia asupra comerţului rusesc.

în afara vizitei la Haga şi a excursiilor pentru a vedea diverse locuri sau oameni în diferite părţi ale Olandei, Petru lucrase serios pe şantier vreme de patru luni. în 16 noiembrie, la nouă săptămâni după ce se aşezase chila fregatei sale, vasul era gata de lansare, iar la ceremonie, Witsen, în numele oraşului Amsterdam, i-a oferit lui Petru vasul în dar. Ţarul, profund mişcat, l-a îmbrăţişat pe burgomeister şi a botezat pe loc fregata Amsterdam. Mai târziu, încărcată cu multe dintre obiectele şi maşinăriile pe care le achiziţionase Petru, ea a fost trimisă la Arhanghelsk. Oricât era de încântat de navă, a fost încă şi mai mândru de bucata de hârtie pe

care a primit-o de la Gerrit Pool, maistrul constructor, prin care se certifica faptul că Petru Mihailov a lucrat patru luni la docurile lui, s-a dovedit un constructor bun şi competent şi şi-a însuşit pe deplin ştiinţa construcţiei de nave.

Cu toate acestea, Petru nu era prea mulţumit de instruirea lui în Olanda. Ce învăţase el era doar cu puţin mai mult decât tâmplăria navelor - era mai mult decât ceea ce învăţase în

Rusia, dar nu era ceea ce căutase. Voia să cunoască secretele de bază ale proiectării de nave, arhitectura navelor. Voia schiţe realizate ştiinţific, verificate matematic, nu doar o mai mare îndemânare în folosirea toporului şi a ciocanului. Dar olandezii erau mai mult empirici în construirea navelor, la fel ca şi în alte domenii. Fiecare şantier olandez avea propriile criterii de construire, fiecare constructor olandez făcea ceea ce fusese eficient şi până atunci, nu existau nişte principii elementare pe care Petru să le ducă în Rusia. Ca să construiască o flotă la mii de kilometri depărtare, pe Don, cu o mână de lucru în mare parte necalificată, avea nevoie de ceva care să poată fi uşor de explicat, de înţeles şi de copiat de oameni care nu mai văzuseră niciodată o navă.

Insatisfacţia crescândă a lui Petru provocată de metodologia olandeză s-a manifestat în mai multe feluri. Mai întâi, el a trimis vorbă la Voronej ca olandezii care construiau nave să nu mai lucreze după bunul lor plac, ci sub supravegherea englezilor, veneţienilor sau a danezilor. în al doilea rând, acum, că fregata lui era

gata, a hotărât să plece în Anglia să studieze tehnicile de construcţie englezeşti. în noiembrie, într-una dintre ultimele lui întâlniri cu Wilhelm, Petru i-a spus despre dorinţa lui de a vizita Anglia. Când regele s-a întors la Londra, Petru l-a trimis pe maiorul Adam Weide după el cu o solicitare oficială, în care îi cerea permisiunea de a călători incognito la Londra. Răspunsul lui Wilhelm l-a făcut pe Petru să exulte. Regele i-a scris că îi pregătea un cadou ţarului, un superb iaht regal, încă neterminat, care urma să aibă cele mai graţioase proporţii şi va fi cel mai rapid iaht din Anglia. în plus, regele Wilhelm l-a anunţat că trimite două nave de război, Yorke şi Romney, şi trei nave mai mici, comandate de vice-amiralul Sir David Mitchell, pentru a-l escorta pe ţar către Anglia. A fost decizia lui Petru de a pleca singur, doar cu Menşikov şi câţiva „voluntari", lăsându-i pe Lefort şi majoritatea Ambasadei în Olanda, să continue negocierile cu olandezii.

în 7 ianuarie 1698, după aproape cinci luni petrecute în Olanda, Petru şi însoţitorii săi s-au îmbarcat pe Yorke, nava- amiral a lui Mitchell, şi, în dimineaţa următoare, aceasta şi-a întins pânzele şi a pornit să navigheze pe fâşia îngustă de mare cenuşie care separă continentul de Anglia.

—[1] Wilhelm III van Oranje (1650-1702) este cunoscut şi ca Wilhelm, prinţ al Casei de Orange, sau de Orania. *Stadhouder* era una dintre funcţiile de conducere din cadrul formei de guvernământ care exista la acea vreme în Ţările de Jos. (N. tr.) — Marjorie Bowen, p. 166. [m] Winston S. Churchill, vol. I, p. 86. ibidem, vol. I, p. 257. Pieter Geyl, p. 133. ibidem, p. 132. [m] M.J. Scheltema, p. 159. —[8] ibidem, p. 141.

ibidem, p. 142. [m] ibidem, p. 110.

16
PETRU ÎN ANGLIA

în vremea vizitei lui Petru, Londra şi Parisul erau cele mai populate oraşe din Europa. în ceea ce priveşte bogăţia comercială, Londra se situa pe locul doi, după Amsterdam, pe care în curând avea să-l întreacă. Ceea ce făcea ca Londra să fie unică, totuşi, era nivelul de dominaţie asupra ţării în care se afla. Ca şi Parisul, Londra era capitala naţională şi capitala administrativă şi, ca şi Amsterdamul, era cel mai mare port al ţării, centrul ei comercial, artistic şi cultural. în Anglia, totuşi, dimensiunea acestui oraş le copleşea pe toate celelalte. Londra, socotind şi suburbiile ei, avea 750000 de locuitori; următorul oraş ca mărime din Anglia, Bristol, avea aproape 30000. Ori, altfel spus, un englez din zece era londonez; doar un francez din patruzeci locuia în Paris.

Londra, în 1698, era aşezată în principal pe malul nordic al Tamisei, întinzându-se de la Tower Hill la Parlament. Marele bulevard al oraşului, traversat de un singur pod, London Bridge, era Tamisa. Râul, lat de 230 de metri, curgea pe lângă malurile mocirloase şi pline de trestii, întretăiate de grădini cochete şi pajişti verzi - dalele de piatră au fost făcute mai târziu. Tamisa juca un rol-cheie în viaţa oraşului. întotdeauna încărcată de ambarcaţiuni, era folosită drept cale de acces dintr-o parte în alta a oraşului. Sute de oameni ai mării navigau în bărci micuţe, oferind un serviciu de transport mai rapid, mai curat şi mai sigur decât circulaţia pe străzile aglomerate. Toamna şi iarna, neguri şi ceţuri grele se ridicau de pe Tamisa şi ajungeau pe străzi, învăluind totul într-un abur gros, brun şi orăvitor care se forma din amestecarea ceţii cu fumul care se ridica din sute de hornuri.

Londra pe care Petru o vizita şi o explora la pas era bogată, plină de viaţă şi periculoasă. Pe străzile înguste zăceau mormane de gunoaie şi mizerii care erau aruncate fără oprelişti de la oricare fereastră. Chiar şi marile bulevarde erau întunecoase şi sufocante din cauza antreprenorilor lacomi, disperaţi să câştige cât mai mult spaţiu, care proiectaseră etajele superioare în exteriorul clădirii, deasupra străzilor. Pe aceste alei întunecoase, mulţimi de oameni se înghesuiau şi se îmbrânceau unii pe alţii. Aglomeraţia era fantastică. Şiruri de trăsuri şi şarete îşi tăiau drum prin mulţime pe străzi, aşa că pasagerii dinăuntru erau aruncaţi de colo colo, ajungând la destinaţie cu respiraţia tăiată, cu greţuri şi uneori cu vânătăi. Când doi birjari se întâlneau pe o stradă îngustă, izbucneau certuri înfricoşătoare, pentru că cei doi „se salutau unul pe altul cu asemenea apelative diabolice şi cuvinte execrabile, de parcă se luptau care dintre ei să ajungă mai întâi la Dracul"[1]^, în călătoriile scurte, pentru evitarea noroiului şi a îmbrâncelilor mulţimii, erau folosite lecticile, purtate de doi bărbaţi zdraveni. Cele mai mari mijloace de transport erau poştalioanele interurbane, care veneau în Londra de departe, aducând negustori ambulanţi şi vizitatori din toată ţara. Destinaţia lor erau hanurile, unde pasagerii obosiţi puteau să mănânce varză şi budincă, şuncă de Westfalia, pui, vită, vin, friptură de berbec şi porumbei, iar a doua zi puteau să ia la

micul dejun: bere şi pâine prăjită.

Londra era un oraş violent cu distracţii crude, grosolane, care îi distrugeau imediat pe inocenţii neprotejaţi. Pentru femei, vârsta majoratului era doisprezece ani (şi a rămas doisprezece până în anul 1885). Crimele erau obişnuite, şi în anumite părţi ale

oraşului oamenii nu puteau să se odihnească de strigătul „Crimă!", care se auzea de pe toate străzile. Biciuirile publice erau o privelişte obişnuită, iar execuţiile strângeau o mulţime de oameni. De Ziua Spânzurătorii, muncitorii, prăvăliaşii şi ucenicii îşi părăseau treburile ca să se înghesuie pe străzi, glumind şi râzând, şi sperând să zărească măcar puţin faţa condamnatului. Doamne şi domni bogaţi plăteau pentru locuri la ferestre sau la balcoane care să dea înspre drumul de la închisoarea Newgate spre Tyburn, acolo unde aveau loc execuţiile, sau, cel mai bine, în lojele de lemn construite special pentru a oferi o privelişte. Cea mai oribilă execuţie era pedeapsa pentru trădare: spânzurarea, eviscerarea şi tăierea în patru. Condamnatul era spânzurat, dar nu omorât, apoi i se tăia funia, era eviscerat cât timp mai era viu, după care era decapitat şi la sfârşit trupul era tăiat în patru.

Sporturile erau stropite din greu cu sânge. Mulţimea plătea să vadă tauri şi urşi asmuţiţi asupra câinilor Mastiff furioşi. De multe ori, urşilor li se pileau colţii, iar ursul încolţit nu putea să se apere decât cu labele lui mari de câinele care sărea pe el şi îl sfâşia. Luptele de cocoşi atrăgeau jucători şi mari sume de bani se pariau pe orătăniile special antrenate.

Dar, cu toată violenţa ei, Londra era şi un oraş în care graţia, frumuseţea şi civilizaţia erau preţuite. în acea epocă, sir Christopher Wren, cel mai mare arhitect englez, a ridicat cincizeci şi două de biserici parohiale în Londra, în locuri care fuseseră devastate de Marele Incendiu. Turlele lor subţiri, strălucitoare ofereau Londrei un orizont de o frumuseţe distinctivă, încununată de capodopera lui Wren, cupola gigantică a Catedralei Sf. Paul. Construirea bisericii a durat patruzeci şi unu de

ani; în ajunul sosirii lui Petru, corul tocmai fusese deschis pentru slujbe.

Pentru oamenii inteligenţi, viaţa Londrei se concentra în jurul sutelor de cafenele unde se vorbea despre tot ce există sub soare. Treptat, localurile au început să se specializeze în discuţii pe teme politice, religioase, literare, ştiinţifice, de afaceri, navigaţie sau agricultură. Alegând un local după discuţiile pe care voia să le audă, un vizitator putea să intre, să se aşeze lângă foc, să bea o gură de cafea şi să asculte fiecare opinie, exprimată în termeni strălucitori, culţi şi pasionali. Oratorii buni puteau să-şi ascută spiritul, scriitorii îşi puteau împărtăşi dilemele, politicienii puteau aranja înţelegeri, cei singuri puteau găsi căldură. în cafeneaua Lloyd îşi au originile asigurările maritime. La Will, Addison[1^2] avea întotdeauna scaunul lângă foc, iarna, şi lângă fereastră, vara.

Aşa era Londra în 1698. în ceea ce priveşte marea politică, pentru Anglia însăşi, secolul al XVII-lea a reprezentat o perioadă de tranziţie de la regatul insular, relativ lipsit de importanţă, al Elisabetei I, din secolul al XVI-lea, la marea putere europeană şi imperiu mondial din secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea. Când a murit Elisabeta, în 1603, şi odată cu ea s-a sfârşit şi dinastia Tudor, Anglia se eliberase de ambiţiile Spaniei, învingându-l pe Filip al Il-lea şi armada lui. Dar Anglia rămăsese un factor periferic în afacerile Europei. Problema dinastică a fost soluţionată când regele Iacob al Vl-lea al Scoţiei, fiul lui Mary, regina Scoţiei, a venit de la Edinburgh să preia tronul englez ca Iacob I, iniţiind astfel un secol de guvernare Stuart. în prima jumătate a acestui secol, Anglia a fost absorbită de chestiuni interne, încercând să-şi rezolve încurcatele probleme de

natură religioasă şi pe cele privitoare la puterea coroanei şi a Parlamentului. Când dezbaterea s-a transformat în război civil, cel de-al doilea Stuart, Carol I, şi-a pierdut capul şi, timp de unsprezece ani, Anglia a fost condusă sub privirea severă a Lordului Protector, Oliver Cromwell. Chiar şi atunci când Carol al II-lea a fost adus la tron, în 1660, tensiunile religioase erau la fel de acute. Naţiunea era divizată între catolici şi protestanţi şi, în rândurile protestanţilor, între Biserica Angliei şi Nonconformişti.

Cu toate acestea, puterea şi ambiţiile Angliei erau în creştere. La mijlocul secolului al XVII-lea, olandezii dominau rutele comerciale internaţionale, dar navigatorii şi comercianţii englezi erau dornici de competiţie şi trei războaie navale cu Olanda au zguduit această supremaţie olandeză. Mai târziu, în timpul Războiului de Succesiune la tronul spaniol, John Churchill, duce de Marlborough, a repurtat patru mari victorii pe câmpul de luptă asupra armatelor franceze, a asediat şi a cucerit fortăreţe considerate invincibile şi a fost pe punctul de a-l izgoni pe însuşi Regele Soare de la Versailles, când victoria i-a fost furată de sub nas de o decizie a guvernului de a încheia războiul. Anglia a triumfat, cu toate acestea, nu numai asupra Franţei, dar şi asupra propriului ei aliat, Olanda. Lungul război epuizase chiar şi resursele organizate perfect ale bogaţilor olandezi. Poziţia olandezilor pe continent era mult mai vulnerabilă decât aceea a Angliei, iar în timpul luptelor, comerţul oceanic extins al Olandei a fost restricţionat serios, în timp ce al Angliei creştea şi înflorea. Statutul celor două puteri, aproape egal în secolul al XVII-lea, s- a schimbat rapid în secolul al XVIII-lea. Puterea olandeză s-a diminuat şi Olanda a devenit un stat mai puţin important. Anglia a răsărit din războaiele lui Marlborough ca putere supremă pe

oceane, iar puterea sa a dus la un imperiu mondial cu colonii în fiecare colţ al lumii.

Vizita lui Petru în Anglia a avut loc într-un moment crucial al tranziţiei spre statutul de putere modială. Tratatul de la Ryswick încheia primul mare război împotriva lui Ludovic, ţinând în şah puterea Regelui Soare. Lupta finală, Războiul de Succesiune la tronul spaniol, avea să izbucnească peste patru ani, dar Anglia deja deborda de energia care îi va alimenta victoriile pe uscat ale lui Marlborough şi care va face din Marina Regală regina mărilor. Bogăţia comerţului Angliei nu putea încă să concureze cu solul fertil al Franţei, dar Anglia avea un avantaj: era o insulă. Securitatea ei nu depindea de lanţurile fortăreţelor pe care le avea Olanda în Ţările de Jos spaniole, ci de apele care o înconjurau şi de flota ei. Şi, cu toate că flotele erau scumpe, ele costau mai puţin decât armatele şi fortăreţele. Ludovic formase zeci de armate franceze măreţe, dar pentru a face acest lucru, şi-a strivit poporul prin multitudinea de taxe. în Anglia, taxele votate de Parlament erau grele, dar nu distrugătoare. Europa era uimită de rezistenţa economiei şi de bogăţia Trezoreriei engleze. Era un sistem care nu se putea să nu impresioneze un tânăr monarh dornic să-şi înalţe poporul de la o simplă economie agrară spre lumea modernă.

HMS Yorke era cea mai mare navă de război pe care Petru navigase vreodată şi, în timpul traversării de douăzeci şi patru de ore a Canalului, el a privit manevrarea navei cu interes. Deşi marea era agitată, ţarul a rămas pe punte pe durata întregului voiaj, punând mereu întrebări. Nava intra în tangaj şi se rostogolea pe o mare zbuciumată, dar Petru a insistat să se urce pe catarg să studieze velele.

în zorii zilei următoare, mica escadrilă a sosit pe coasta Suffolk-ului şi a fost salutată cu salve de forturile de pe coastă. La gurile Tamisei, Petru şi amiralul Mitchell s-au transbordat de pe Yorke pe mai micul iaht Mary. Acest iaht, escortat de alte două, a navigat pe Tamisa şi, în dimineaţa de 11 ianuarie, a ancorat lângă London Bridge. Acolo Petru s-a transbordat într- o ambarcaţiune regală şi a fost dus în amonte, la un chei de acostare pe Ştrand. A fost întâmpinat de un şambelan al curţii, care i-a urat bun-venit din partea regelui Willhelm. Petru a răspuns în olandeză, şi amiralul Mitchell, care vorbea olandeza, a jucat rolul de translator. Petru îl admira pe Mitchell, şi prima lui solicitare pentru rege a fost să-l desemneze pe acesta ca escortă oficială şi translator pe timpul şederii lui.

Petru a petrecut primele zile la Londra într-o casă pe Norfolk Street, la numărul 21. La cererea lui, clădirea aleasă era mică şi simplă, cu o uşă care dădea direct spre malul râului. Două zile de la sosirea ţarului, regele însuşi i-a făcut o vizită informală. Sosind într-o trăsură mică, nemarcată, Willhelm l-a găsit pe ţar în cămaşă de noapte, în dormitorul pe care îl împărţea cu alţi patru ruşi. Cei doi conducători au început să vorbească, dar Willhelm şi-a dat seama curând că aerul din încăperea micuţă era prea încins şi prea greu pentru astmul său - la sosire, Petru închisese fereastra, aşa cum se obişnuia la Moscova, unde geamurile duble erau sigilate de la începutul toamnei până târziu în primăvară, din cauza frigului. Neputând să respire, Willhelm a implorat să fie deschisă fereastra, şi când au deschis-o, el a inspirat adânc aerul proaspăt şi rece care intra în cameră.

în 23 ianuarie, însoţit de amiralul Mit cheli şi de doi camarazi ruşi, Petru a mers la palatul Kensington, pentru

prima vizită la Willhelm ca rege al Angliei, iar această întâlnire a fost mai lungă decât scurtele conversaţii din Olanda sau mica discuţie din camera sufocantă a lui Petru de pe Norfolk Street. Deşi relaţiile dintre Petru şi Willhelm nu au devenit niciodată apropiate - prăpastia dintre exuberantul, necizelatul autocrat de douăzeci şi cinci de ani şi singuraticul, obositul, melancolicul rege era mult prea mare -, nu se poate spune că Willhelm nu era interesat de Petru. Pe lângă faptul că era impresionat de energia şi curiozitatea ţarului, nu putea să nu se simtă flatat de admiraţia lui Petru pentru el şi realizările lui şi, ca un ctitor de alianţe care fusese toată viaţa, era încântat de animozitatea ţarului pentru propriul său duşman, Ludovic al XIV-lea. Cât despre Petru, nici vârsta lui Willhelm şi nici personalitatea acestuia nu înlesneau prietenia cu el, dar ţarul continua să-l respecte pe eroul lui olandez.

După discuţia lui cu regele, Petru a fost prezentat urmaşei la tron, prinţesa Ana, de treizeci şi trei de ani, care urma să îi succeadă peste patru ani lui Willhelm. La insistenţele regelui, ţarul a rămas să asiste la un bal, dar, pentru a-şi păstra incognito-ul, el a stat într-o cameră de unde a privit balul printr-o mică fereastră. Era fascinat de structura unui indicator de vânt, care fusese instalat în coridorul principal al palatului Kensington. Prin conectarea unor tije la o giruetă de pe acoperiş, cadranul indica din ce direcţie bate vântul. Mai târziu, Petru îşi va instala un dispozitiv identic în micul său Palat de Vară de pe Neva, în Sankt-Petersburg.

Tot în cadrul aceleiaşi întâlniri, Willhelm l-a convins pe Petru să pozeze pentru un portret făcut de sir Godfrey Kneller, pe care contemporanii îl considerau de o remarcabilă asemănare. Astăzi, originalul se află în

Galeria Regilor din palatul Kensington, unde s-a şi luat decizia de a-l picta, cu mai bine de trei sute de ani în urmă.

Singura vizită la palatul Kensington a lui Petru, a fost cea mai mare manifestare ceremonială din Londra. Păstrându-şi incognito-ul cu încăpăţânare, el mergea prin Londra cum voia, deseori pe jos, chiar şi în zilele cu vânt. Ca şi în Olanda, a vizitat ateliere şi fabrici, cerând mereu să i se arate cum funcţionează lucrurile şi chiar pretinzând scheme şi instrucţiuni. A trecut să vadă un ceasornicar, ca să cumpere un ceas de buzunar, şi a rămas la el ca să înveţe să demonteze, să repare şi să reasambleze mecanism complex. Impresionat de tâmplăria sicrielor englezeşti, el a comandat unul şi l-a trimis la Moscova ca model. A cumpărat un crocodil şi un peşte-spadă împăiaţi, creaturi neobişnuite care nu fuseseră văzute vreodată în Rusia. A făcut o singură vizită la un teatru din Londra, dar oamenii se uitau mai mult la el decât la scenă, şi Petru s-a retras şi s-a ascuns în spatele camarazilor săi. S-a întâlnit cu omul care a proiectat iahtul Royal Transport, pe care regele voia să i-l ofere, şi a fost uimit să afle că proiectantul era un tânăr nobil englez, care bea zdravăn, un om după gustul lui. Peregrine Osborne, marchiz Carmarthen, era fiul marelui ministru Danby, al lui Carol al II-lea, acum duce de Leeds. Din întâmplare era un mare navigator şi un proiectant original, la fel cum era şi un mare băutor; Carmarthen i-a prezentat lui Petru băutura lui favorită, coniac cu ardei iuţi. împreună, cei doi mergeau atât de des la o tavernă în Great Tower Street, încât aceasta a fost redenumită The Czar of Muscovy. împreună cu Carmarthen, Petru a întâlnit-o pe Laetitia Cross, una dintre cele mai cunoscute actriţe. Lui i-a făcut plăcere compania ei, iar ea, înţelegând că va primi ceva în semn de recunoştinţă, s-a mutat cu el pe durata şederii în Anglia.

Cea mai atrăgătoare privelişte din Londra pentru Petru, desigur, era pădurea de catarge care aparţineau vaselor amarate în şiruri la acostamentul marii flote comerciale, cunoscut drept Pool of London. Numai în Pool, Daniel Defoe a numărat într-o zi nu mai puţin de două mii de vase. Dar Petru, nerăbdător să înceapă cursul de construire a navelor prin şantierele şi docurile din josul Tamisei, era frustrat momentan de gheaţa de pe râu. Iarna din anul 1698 a fost excepţional de rece. în amonte, Tamisa era parţial îngheţată, şi oamenii puteau traversa de la Southwark la Londra. Plăcintării, jonglerii şi băieţii îşi strângeau lucrurile şi se jucau pe gheaţă, dar lucrul acesta făcea imposibilă călătoria pe apă şi întârzia proiectul lui Petru.

Pentru a beneficia de mai mult confort şi ca să scape de mulţimea care începuse să se ţină după el în plimbările lui, şi-a mutat locuinţa la Deptford, stând la Sayes Court, o casă mare şi elegant mobilată, pusă la dispoziţie de guvernul englez. Casa aparţinea cunoscutului eseist şi jurnalist John Evelyn, care se mândrea cu ea; el petrecuse patruzeci şi cinci de ani îngrijindu-i grădinile, spaţiile verzi, aleile de pietriş şi pâlcurile de copaci. Ca să-i facă loc lui Petru şi camarazilor săi, un alt chiriaş, amiralul Benbow, fusese mutat, şi casa fusese redecorată. Lui Petru îi plăceau dimensiunea ei (era suficient de mare ca să aibă loc toată suita lui), grădina în care se putea relaxa în intimitate şi poarta de la capătul grădinii, care dădea chiar în docurile de pe râu.

Din nefericire pentru Evelyn, ruşilor le păsa prea puţin de reputaţia lui sau de efortul pe care îl depusese toată viaţa pentru a face locul frumos. Ei au vandalizat

casa. încă de când locuiau acolo, un servitor îngrozit al lui Evelyn i-a scris stăpânului său:

Casa e plină de oameni şi arată rău. Ţarul stă chiar lângă bibliotecă şi mănâncă în salonul de lângă biroul dumneavoastră. El ia masa la ora zece şi la şase seara, stă rareori acasă întreaga zi, foarte des se află în şantierul regelui [şantierul naval], sau pe apă, îmbrăcat în mai multe haine. Regele e aşteptat să vină aici azi; cel mai bun salon e destul de îngrijit pentru a fi primit acolo. Regele plăteşte toate cheltuielile lui [ale ţarului].—

Dar abia după ce au plecat ruşii, încheindu-şi şederea de trei luni, şi Evelyn a venit să-şi vadă casa, odată aşa de frumoasă, s-au văzut stricăciunile cu adevărat. Indignat, Evelyn a dat buzna la inspectorul regal, sir Christopher Wren, şi la grădinarul regal, domnul London, pentru a le cere să evalueze costul reparaţiilor. Ei au găsit podelele şi covoarele atât de pătate şi unsuroase, cu cerneală şi grăsime, încât a fost nevoie să fie înlocuite. Plăcuţele de teracotă de la sobele olandeze fuseseră desprinse, iar încuietorile de alamă fuseseră smulse. Vopseaua era ciobită şi murdară. Ferestrele erau sparte, şi peste cincizeci de scaune - toate scaunele din casă - pur şi simplu dispăruseră, probabil în sobă. Saltelele, cearşafurile şi baldachinele erau rupte, de parcă ar fi fost sfâşiate de animale sălbatice. Douăzeci de picturi şi portrete erau distruse, probabil fuseseră folosite ca ţinte de antrenament. în curte, grădina era distrusă şi ea. Peluza se transformase în noroi şi pământ, „ca şi cum un regiment de soldaţi cu bocanci de fier mărşăluiseră pe ea'[ilM]. Superbul gard viu, de 120 de metri lungime, 2,7 metri înălţime şi 1,5 metri grosime, fusese turtit de roabele răsturnate peste el. Spaţiile verzi, aleile de pietriş, arbuştii şi copacii, toate erau devastate. Vecinii au declarat că ruşii descoperiseră roabele, necunoscute atunci în Rusia, şi inventaseră un joc, în care un om, uneori ţarul, era cărat cu roaba de un altul şi aruncat în gardul viu cu tot cu roabă. Wren şi însoţitorii săi au notat toate aceste lucruri şi au făcut o evaluare a despăgubirilor, care ajungeau la

o sumă enormă pentru epoca aceea, 350 de lire şi 9 penny.

Deloc de mirare într-o perioadă plină de lupte religioase, spiritul misionar protestant a fost incitat de prezenţa tânărului monarh curios care voia să importe tehnologie occidentală în ţara lui înapoiată. De ce numai tehnologie navală şi nu şi religie? Zvonurile că Petru nu e devotat ortodoxismului tradiţional şi că e interesat şi de alte credinţe au născut viziuni mari în capul protestanţilor agresivi. N-ar fi oare posibil să-l convertească pe tânărul monarh şi, prin el, pe întreg poporul lui primitiv? N-ar putea măcar să se realizeze o uniune între bisericile anglicană şi ortodoxă? Arhiepiscopul de Canterbury era însufleţit de această perspectivă, şi însuşi Willhelm şi-a plecat urechea la acest proiect. La ordinul regelui şi al arhiepiscopului, un eminent om al Bisericii, Gilbert Burnet, episcop de Salisbury, a fost instruit să-l abordeze pe ţar „şi să-i ofere informaţii despre religia şi constituţia noastră, aşa încât

poate ar vrea să le primească"[1]^.

în 15 februarie, Petru l-a primit pe Burnet cu o delegaţie oficială de clerici anglicani. Petru l-a simpatizat pe Burnet şi s- au întâlnit în mai multe rânduri pentru conversaţii care au durat mai multe ore, dar Burnet, care avea misiunea de a-l instrui şi de a-l convinge, credea că şansele unei convertiri sunt nule; Petru era doar primul dintre numeroşii ruşi al căror interes de a importa tehnologie occidentală era confundat de occidentalii naivi ca o posibilitate de a exporta filosofie

şi idei occidentale. Interesul lui faţă de protestantism era din pură curiozitate. Fiind sceptic faţă de toate religiile, inclusiv cea ortodoxă, el căuta, printre formele şi doctrinele fiecăreia, ceea ce ar fi fost folositor pentru el şi pentru statul său. După discuţiile lor, Burnet l-a luat pe ţar ca să-l viziteze pe arhiepiscopul de Canterbury la palatul Lambeth. Petru a refuzat invitaţia de a asista la slujbele de la Sf. Paul, din cauza prezenţei prea multor oameni, dar a luat cuminecătura anglicană, înainte de micul dejun, în capela privată a arhiepiscopului, după care cei doi au purtat o lungă discuţie.

La multă vreme după ce ţarul se întorsese în Rusia, Burnet şi-a aşternut pe hârtie impresiile despre tânărul şi înaltul suveran rus cu care a stat de vorbă atât de serios:

L-am slujit deseori, şi aveam ordin, atât de la rege, cât şi de la arhiepiscop, să fiu la dispoziţia lui. Am avut translatori buni, aşa că am putut să stau de vorbă în voie cu el. Este un om cu un temperament foarte iute, se inflamează repede, şi este foarte agresiv în pasiunea lui; îşi ridică temperatura normală consumând mult coniac, pe care şi-l pregăteşte singur cu multă pricepere. E stăpânit de convulsii în tot corpul, iar capul pare să fie şi el afectat de ele. Este un om capabil şi are o cunoaştere mai mare decât te-ai fi aşteptat de la educaţia primită, care nu a fost serioasă; lipsa de raţiune şi instabilitatea caracterului se vădesc deseori în comportamentul lui. Este o persoană mai degrabă practică, şi pare făcut să fie tâmplar de nave mai degrabă decât un mare prinţ. Aceasta a fost principala preocupare a lui cât a stat aici. A muncit mult cu propriile mâini, şi i-a pus pe toţi să lucreze la nave. Mi-a povestit cum a construit marea flotă la Azov, ca să atace cu ajutorul ei Imperiul Turc; dar nu părea să fie capabil să aplice o mare strategie, deşi comportamentul său în războaie de atunci încoace a demonstrat un mare geniu, care nu era evident atunci. Era dornic să înţeleagă doctrina noastră, dar nu era dispus să o aplice în Moscovia; era cu adevărat hotărât să încurajeze educaţia şi să-şi civilizeze poporul, trimiţându-i pe unii dintre ei să călătorească în alte ţări, şi atrăgând străinii să vină să locuiască printre ei. încă părea îngrijorat de intrigile surorii sale. Este un amestec de pasiune şi severitate în temperamentul său. Este ferm, dar nu înţelege prea multe despre război, şi nici nu este interesat de asta. După ce l-am văzut mai des, şi am stat de

vorbă mai mult cu el, nu am putut decât să preamăresc adâncimea providenţei divine, care a ridicat un om atât de energic la o autoritate absolută asupra unei aşa de mari părţi a lumii.—

Interesul lui Petru pentru chestiunile bisericeşti s-a extins şi asupra Bisericii Angliei. Povestirile despre curiozitatea lui Petru faţă de protestantism au însufleţit tot felul de secte, fanatice sau nu, făcându-le să spere că ar mai putea câştiga un adept convertit. Reformişti, extremişti, filantropi sau simpli nebuni s-au apropiat de ţar, cu speranţa că îl pot folosi ca un mijloc de a-şi introduce credinţele personale în îndepărtata ţară a lui Petru. Pe majoritatea, Petru i-a ignorat. Dar era fascinat de quakeri. S-a dus de multe ori la întâlnirile lor şi, în final, l-a întâlnit pe William Penn, căruia Carol al II-lea îi dăruise uriaşe proprietăţi în colonia Pennsylvania, pentru lichidarea unui împrumut enorm al coroanei. Penn luase parte, de fapt, doar doi ani la „sfântul lui experiment", pe un teritoriu consacrat toleranţei religioase, din Lumea Nouă, iar acum, în timpul vizitei lui Petru, se pregătea să plece din nou. Auzind că Petru a asistat deja la o slujbă în ritul quakerilor, Penn s-a dus la Deptford ca să-l vadă pe ţar, în 3 aprilie. Au vorbit în olandeză, pe care Penn o cunoştea, şi i-a oferit lui Petru câteva dintre scrierile lui în acea limbă. După vizita lui Penn, Petru a continuat să meargă la întâlnirile quakerilor din Deptford. Urmărind slujba cum putea mai bine, stătea în picioare, se aşeza, păstra momente lungi de tăcere, se uita mereu să vadă ce fac ceilalţi. Experienţa l-a marcat. Şaisprezece ani mai târziu, în provincia nord-germană Holstein, el a găsit o casă de întâlnire a quakerilor şi s-a dus acolo cu Menşikov, Dolgoruki şi cu alţii. Ruşii, cu excepţia lui Petru, nu înţelegeau nimic din ce se spunea, dar au stat în linişte, iar ţarul, din când în când, se apleca spre ei şi le traducea. Când slujba s-a terminat, Petru le-a spus însoţitorilor săi că „oricine ar putea trăi după această doctrină ar fi fericit"—.

în timpul aceloraşi săptămâni în care Petru a purtat discuţii cu liderii clericilor englezi, el a înfăptuit un lucru despre care ştia foarte bine că ar întrista inimile clericilor ortodocşi. în mod tradiţional, Biserica Ortodoxă Rusă interzicea folosirea „ierbii nedumnezeieşti", tutunul. în 1634, bunicul lui Petru, ţarul Mihail, interzisese fumatul sau alte modalităţi de folosire a tutunului sub ameninţarea pedepsei cu moartea: ulterior, pedeapsa a fost redusă, iar ruşilor care erau prinşi fumând doar li se crestau nările. Cu toate acestea, prezenţa străinilor în Rusia a făcut ca obiceiul să se extindă, iar pedepsele erau rare; ţarul Aleksei chiar a legalizat tutunul pentru o scurtă perioadă, făcând din vânzarea lui monopol de stat. Dar Biserica şi toţi ruşii conservatori încă dezaprobau obiceiul. Petru, evident, a ignorat dezaprobarea lor; de când era tânăr se familiarizase cu tutunul şi în fiecare seară era văzut fumând pipa lungă de lut, împreună cu prietenii lui olandezi şi germani în Slobozia Germană. înainte de a pleca din Rusia cu Marea Ambasadă, Petru a emis un decret prin care se autoriza atât vânzarea, cât şi folosirea tutunului.

în Anglia, ale cărei colonii includeau marile plantaţii de tutun din Maryland, Virginia şi Carolina de Nord, posibilitatea neaşteptată de deschidere a unei pieţe noi, imense pentru tutun, a produs o mare agitaţie. Deja comercianţii de tutun îi solicitaseră regelui să intervină pe lângă ţar în favoarea lor. Pentru aceasta, nimeni nu era mai potrivit, sau mai bine plasat decât Carmarthen, noul camarad al lui Petru. Când Carmarthen i-a prezentat propunerea unui grup de negustori englezi în legătură cu monopolul tutunului în Rusia, Petru a fost interesat imediat. El nu privea fumatul doar ca pe un obicei occidental a cărui extindere ar fi ajutat la slăbirea dominaţiei rigide a Bisericii Ortodoxe. Exista o şi mai mare atracţie imediată: banii. La acel moment, Petru şi

Ambasada aveau nevoie disperată de fonduri. Costul întreţinerii a 250 de ruşi în străinătate, în ciuda cheltuielilor suportate de ţările- gazdă, erau enorme. în plus, agenţii lui Petru din Olanda recrutau navigatori, ofiţeri navali, constructori de nave şi alte cadre. Trebuia achitate primele de angajare, avansuri din salarii şi cheltuielile de călătorie. Agenţii erau atât de ocupaţi cu achiziţionarea multor obiecte, instrumente, maşini şi modele, încât a trebuit să fie închiriate zece nave pentru a transporta aceste mărfuri, împreună cu oamenii recrutaţi pentru a fi duşi în Rusia. Trezoreria Ambasadei s-a golit de mai multe ori şi Moscovei i s-a cerut în mod repetat să mai trimită sume uriaşe de bani. Dar niciodată nu era suficient.

Situaţia aceasta a făcut irezistibilă propunerea lui Carmarthen. El s-a oferit să plătească 28.000 de lire englezeşti în schimbul acordării permisiunii de a importa un milion şi jumătate de livre de tutun în Rusia, fără taxe vamale, şi de a-l vinde pe piaţa rusească fără nicio restricţie. Cel mai important însă, din punctul de vedere al lui Petru, era că, la Londra, Carmarthen era gata să-i facă plata pe loc lui Petru, în avans. Contractul a fost semnat în 16 aprilie 1698. Satisfacţia lui Petru se poate vedea şi din răspunsul lui Lefort la anunţul entuziasmat al ţarului: „Aşa cum ai poruncit, noi [în Olanda] nu am deschis scrisoarea decât după ce am golit mai întâi trei pocale, iar după ce am citit-o, am mai băut încă trei. [...] Cu adevărat cred că este o mare afacere."—

Când nu lucra la docuri, Petru se grăbea să meargă la Londra şi în împrejurimile acesteia ca să viziteze locuri interesante. El a vizitat Spitalul Naval Greenwich, proiectat de Christopher Wren şi considerat drept „una dintre cele mai sublime realizări posibile în arhitectura

engleză"[1^]. Lui Petru îi plăcea stilul simplu al lui William al III-lea, de la palatul din Kensington, cu cărămidă roşie şi paneluri de stejar, dar spitalul maiestuos, cu colonadele lui gemene aşezate cu faţa spre Tamisa, a făcut o puternică impresie asupra lui. Când a luat cina cu regele, după vizita lui la Greenwich, ţarul nu s-a putut reţine să spună: „Dacă aş putea să dau un sfat Majestăţii Voastre, ar fi să vă mutaţi curtea în clădirea spitalului şi să aduceţi pacienţii în palatul dumneavoastră."[1^] Petru a văzut mormintele monarhilor Angliei (ca şi pe vânzătorii de mere şi scoici) din Westminster Abbey. A vizitat castelul Windsor şi Hampton Court, dar palatele regale erau mai puţin interesante pentru el decât instituţiile militare sau de cercetare. La Observatorul din Greenwich, a discutat despre calcule cu astronomul regal. La Woolwich Arsenal, cea mai mare fabrică de tunuri din Anglia, Petru a descoperit în maistrul artilerist Romney un spirit înrudit, cu care a putut să împărtăşească pasiunea pentru artilerie şi artificii. Turnul Londrei, pe atunci, servea drept arsenal, grădină zoologică şi monetărie regală. Făcându-i-se turul muzeului de armuri medievale, lui Petru nu i s-a prezentat toporul cu care, cu cincizeci de ani înainte, fusese decapitat regele Carol I. Gazda lui îşi amintea că tatăl lui Petru, ţarul Aleksei, auzind că poporul englez îşi decapitase suveranul, a retras toate privilegiile negustorilor englezi din Rusia. De aceea, toporul a fost ascuns de ochii lui Petru, „pentru că se temeau că acesta îl va lua şi îl va arunca în Tamisa"[m]. Lui Petru, cea mai interesantă i s-a părut monetăria. Uimit de perfecţiunea monedelor englezeşti şi de tehnica folosită pentru realizarea lor, Petru s-a întors la monetărie de mai multe ori. (Din păcate, inspectorul monetăriei regale, sir Isaac Newton, locuia şi lucra la Trinity College, în Cambridge.) Petru a fost impresionat de reforma înfăptuită de Newton şi John Locke. Ca să prevină degradarea monedelor din cauza oamenilor, care tăiau bucăţele din zimţii de argint,

monedele englezeşti au căpătat margini netede. Doi ani mai târziu, când Petru a reformat sistemul monetar din Rusia, a fost folosit modelul englezesc.

Pe timpul şederii lui în Anglia, Petru a căutat întotdeauna oameni calificaţi, pentru a-i angaja în Rusia. Ajutat în recrutare de Carmarthen, el a intervievat o mulţime de oameni şi, în final, a convins vreo şaizeci de englezi să-l urmeze. Printre ei, era maiorul Leonard van der Stamm, maistrul- constructor de la Deptford; căpitanul John Perry, inginerul pe care Petru l-a însărcinat să se ocupe de construirea canalului Volga-Don; şi profesorul Henry Farquharson, un matematician de la Universitatea din Aberdeen, care urma să deschidă o Şcoală de Matematică şi Navigaţie la Moscova. Petru i-a scris unui prieten din Rusia că a recrutat, de asemenea, şi doi frizeri, „în vederea unor solicitări ulterioare", o aluzie de rău augur pentru cei din Moscova, a căror mândrie stătea în lungimea bărbii.

Afecţiunea lui Petru pentru Willhelm şi recunoştinţa lui pentru rege au crescut când darul regal, iahtul Royal Transport, i-a fost oferit, în 2 martie. El a navigat cu iahtul în ziua următoare, şi apoi, de câte ori s-a putut. în plus, Willhelm a ordonat ca lui Petru să i se arate orice doreşte din flota engleză. Punctul culminant l-a constituit momentul în care ţarul a fost invitat la o trecere în revistă specială a flotei şi la o demonstraţie de luptă la Spithead, în apropiere de insula Wight. Un escadron naval, alcătuit din Royal William, Victory şi Association, i-a îmbarcat pe Petru şi suita lui în Portsmouth, şi i-a dus în strâmtoarea Solent, lângă insula Wight. Acolo, Petru s-a transbordat pe nava-amiral a amiralului Mitchell, Humber. în ziua exerciţiului, flota a ridicat ancora; marile nave şi-au desfăcut pânzele

şi s-au aşezat pe două linii, faţă în faţă. Bordeele au bubuit, învăluind navele în fum şi flăcări, la fel ca într-o bătălie adevărată, dar în ziua aceea nu a zburat nicio ghiulea. Cu toate acestea, când marile nave manevrau prin fum, întorcându-se la unison pentru a se ataca una pe alta, Petru jubila. S-a străduit să vadă şi să noteze totul: graba marinarilor de a pregăti pânzele, ordinele căpitanilor de navă, numărul şi calibrul tunurilor, numărul servanţilor de tunuri, semnalizările făcute cu steagul navelor din aceeaşi linie. Era o zi monumentală pentru un tânăr care abia cu zece ani în urmă văzuse prima barcă cu pânze şi învăţase să o mişte în jos şi în sus pe îngusta Iauza. Când navele s-au întors noaptea la ancoraj, tunurile au bubuit cu douăzeci şi unu de salve de salut, iar marinarii au izbucnit în urale pentru tânărul monarh care visa la ziua când va flutura propriul steag pe o flotă rusească.

Willhelm l-a invitat la Parlament. Nedorind să fie din nou fixat cu privirea, Petru şi-a ales ca punct de observaţie o fereastră care se deschidea deasupra unei loje superioare şi, de acolo, ţarul îl urmărea pe rege, pe tronul său, înconjurat de nobili care stăteau în bănci. Acest episod a provocat o remarcă unui observator anonim, care trecea prin Londra: „Azi am văzut cel mai rar lucru din lume: un monarh stând pe tron şi altul pe acoperiş."[132] Petru a ascultat dezbaterile cu ajutorul unui interpret şi apoi le-a spus ruşilor care erau împreună cu el că, deşi nu e de acord cu limitările puterii regilor pe care le impune Parlamentul, „e bine să auzi supuşii vorbind deschis şi sincer cu regele lor. Lucrul acesta trebuie să-l învăţăm de la englezi!"[133] în timp ce Petru se afla acolo, Willhelm şi-a dat acordul formal pentru un proiect de lege privitor la o taxă pe pământ, care se estima că va aduce un venit de 1,5 milioane lire. Când Petru s-a declarat surprins că Parlamentul putea să strângă atât de mulţi bani doar printr-o singură taxă, i s-

a spus că, mai devreme cu un an, Parlamentul a votat o lege care a reuşit să colecteze de trei ori mai mult.

Pe măsură ce vizita lui Petru se apropia de sfârşit, prezenţa lui în Londra începuse să fie privită aproape ca ceva obişnuit. Ambasadorul imperial Hoffman i-a scris stăpânului său la Viena:

Aici, curtea este mulţumită pentru că el [Petru] nu se mai teme atât de mult de oameni cum se temea la început. Ei îi reproşează o anumită insuficienţă, pentru că nu a fost deloc generos. Tot timpul mergea îmbrăcat în haine de marinar. Vom vedea în ce fel de haine se va prezenta Majestăţii Voastre. Pe rege l-a văzut foarte rar, pentru că nu a vrut să-şi schimbe stilul de viaţă, luând prânzul la 11 dimineaţa şi cina la 7 seara, culcându-se devreme şi trezindu-se la 4 dimineaţa, ceea ce îi uimeşte foarte tare pe englezii care îi ţin companie. Ei spun că el intenţionează să-şi civilizeze supuşii după modelul altor popoare. Dar, din felul în care se poartă el aici, nimeni nu poate descoperi o altă intenţie decât aceea de a-i face marinari.—

Raportul ambasadorului reprezenta o informare de ultimă oră pentru împărat, deoarece Petru era aşteptat să plece de pe

0 zi pe alta în Olanda, iar următoarea oprire din turul său era Viena. Numai că plecarea ţarului se amânase în mod repetat. El venise doar pentru o vizită scurtă, dar a găsit atât de multe de văzut şi de făcut, nu numai pe şantierul din Deptford, dar şi la Woolwich, şi la monetărie, încât amâna mereu plecarea. Aceasta stârnea nelinişte printre membrii Ambasadei rămaşi la Amsterdam. Nu-şi făceau griji unde se află sau ce intenţii are, dar primiseră veşti de la Viena că împăratul e pe punctul de a face o pace separată cu inamicul lor comun, Turcia. Scopul aparent al Marii Ambasade fiind acela de a consolida alianţa, noutăţile despre dezintegrarea iminentă a acesteia nu-

1 făceau pe ruşi fericiţi. Pentru că tot soseau aceste mesaje şi creşteau presiunile asupra lui, Petru a decis fără nicio tragere de inimă că trebuie să plece.

în 18 aprilie, Petru i-a făcut o vizită de rămas-bun regelui. Relaţiile dintre cei doi se răciseră oarecum, de când Petru aflase că Willhelm e implicat în apropiata pace dintre împărat şi sultan. Pentru Willhelm, desigur, era esenţial să ajute la ieşirea Imperiului Habsburgic din războaiele din Balcani şi să-l întoarcă pentru a fi pregătit împotriva singurului inamic de care îi păsa cu adevărat lui Willhelm: Franţa. Cu toate acestea, ultima întâlnire din palatul Kensington a fost amicală. Ţarul a împărţit o sută douăzeci de guinee servitorilor regelui, care îl serviseră, bani care, spunea un observator „erau mai mult decât ar fi meritat, pentru că fuseseră foarte nepoliticoşi cu e\«m Amiralului Mitchell, escorta şi translatorul său, i-a oferit patruzeci de blănuri şi şase bucăţi de ţesături de Damasc, un cadou frumos. Cu această ocazie, de asemenea, se pare că Petru ar fi scos din buzunar un mic obiect împachetat în hârtie maronie, pe care i l-ar fi dat regelui, ca semn al prieteniei şi aprecierii lui. Willhelm l-ar fi desfăcut, spune povestea, şi ar fi găsit un magnific diamant neşlefuit. O altă variantă spune că era un uriaş rubin neşlefuit, care se potrivea „să fie aşezat în vârful coroanei imperiale a Angliei"[1]^.

în 2 mai, Petru a părăsit Londra cu regret. A mai trecut pentru o ultimă vizită pe la Turn şi monetărie în ziua plecării, în timp ce camarazii lui îl aşteptau la bordul Royal Transport, iar când iahtul a plecat în jos pe râu, Petru l-a oprit şi a ancorat la Woolwich, ca să meargă la mal şi să-i spună la revedere lui Romney şi Arsenalului. Din nou la drum, Royal Transport a ajuns la apusul

soarelui la Gravesend, unde ţarul a ancorat din nou. Dimineaţa, însoţit de Carmarthen, care naviga pe iahtul său, Peregrine, Petru a ajuns la Chatham, portul naval. Acolo s- a transbordat pe Peregrine şi s-a plimbat prin port admirând giganticele vase de linie cu trei punţi. împreună cu Carmarthen, el a urcat la bordul a trei nave de război, Britannia, Triumph şi Association, iar apoi a fost condus spre mal, ca să viziteze magaziile navale ale marinei.

în dimineaţa următoare, Royal Transport a ridicat ancora şi a plecat spre Margate, unde estuarul Tamisei întâlneşte marea. Acolo a găsit un escadron naval englez, comandat de acelaşi amiral Mitchell, aşteptând să-l însoţească înapoi spre Olanda. Traversarea s-a făcut pe o vreme furtunoasă şi captivantă, mai mult decât şi-ar fi dorit cei mai mulţi dintre ruşii aflaţi la bord, dar Petru s-a delectat cu valurile care spumegau pe punte.[1]^

Deşi nu a mai revenit niciodată în Anglia, lui Petru i-a plăcut gustul vieţii englezeşti. Găsise acolo multe lucruri care îi plăceau: nonconformism, un monarh şi un guvern practic şi eficient, băutură bună şi discuţii interesante despre nave, armament şi artificii. Deşi el cu Willhelm nu erau foarte apropiaţi, regele îi deschisese fiecare uşă, îi facilitase accesul lui Petru pe şantierele lui, la monetărie şi la fabrica de tunuri, îi prezentase flota sa, le permisese ruşilor să vorbească cu oricine şi să ia notiţe. Petru era recunoscător şi în continuare îi respecta pe englezi nu numai pentru modul în care erau proiectate navelor lor, pentru constructorii lor pricepuţi, ci şi pentru toată insula ca întreg. în Rusia, el i-a spus la un moment dat lui Perry că „dacă nu s-ar fi dus în Anglia, ar fi fost un p$_{rost}$«i98 $_{Ma}$i departe, a continuat

Perry, „Majestatea Sa declara frecvent nobililor săi, când era într-o dispoziţie bună, că mai bine e să fii amiral în Anglia decât ţar în Rusia"—. „Insula engleză", spunea Petru, „e cea mai grozavă şi cea mai frumoasă din lume."^2

[m] R.J. Mitchell, M.D.R. Leys, p. 163.

— Joseph Addison (1672-1719) a fost un eseist, poet şi om politic englez. (N. red.)

John Evelyn, voi. III, pp. 334-335.

Vasili O. Kliucevski, p. 29.

Gilbert Burnet, voi. IV, p. 322.

— ibidem.

—[7] Eugene Schuyler, voi. I, p. 305.

Ian Grey, p. 120.

—[9] John Laurence Carr, p. 18.

—[0] Staehlin von Storcksburg, p. 40.

[m] Ian Grey, p. 199.

— Eugene Schuyler, voi. I, p. 304.

Vasili O. Kliucevski, p. 28.

ibidem.

Ian Grey, p. 459.

— ibidem.

—[7] Din nefericire, Petru nu avea să mai navigheze vreodată pe superbul lui iaht englezesc. El a fost încărcat la Amsterdam odată cu restul colecţiei de instrumente şi de obiecte cumpărate în timpul turului pe care îl făcuse şi trimis apoi la Arhanghelsk. Acolo, la ordinul lui Petru, a fost primit de Franz Timmerman, căruia i s-a ordonat să îl ducă prin reţeaua de râuri şi lacuri în nordul Rusiei la Iaroslavl, şi de acolo, în jos pe Volga. Petru spera că, într-o zi, când canalul său Volga-Don va fi finalizat, să îl aducă pe Don la Azov şi să navigheze cu el pe Marea Neagră. Dar Royal Transport avea nevoie de o adâncime a apei de cel puţin 2,5 metri, iar Timmerman nu a

putut să-l aducă nici măcar până la Volga. El a fost dus înapoi la Arhanghelsk, unde a rămas cincisprezece ani. în 1715, când Rusia devenise o mare putere navală în Baltica, Petru a ordonat ca iahtul să fie reparat şi adus pe lângă Capul Nord, pentru a-l avea în Baltica. A reuşit să ajungă în Marea Baltică, dar a fost pierdut într-o furtună în largul coastelor Suediei. (N. a.)

John Perry, p. 165.

ibidem, p. 164.

[229] A.I. Andreev, p. 88.

LEOPOLD ŞI AUGUSTUS

în Amsterdam, Ambasada a fost fericită să-l vadă din nou pe ţar; ei se simţiseră abandonaţi în timpul cât Petru făcuse vizita care trebuia să dureze câteva săptămâni şi care se întinsese la peste patru luni. îşi petrecuseră iarna călătorind prin mica ţară, dobândind peste tot o formidabilă reputaţie de mari băutori. Au încercat să patineze, ceea ce era nemaiîntâlnit în Rusia, dar, fără să îşi dea seama că gheaţa din Olanda era mai subţire decât gheaţa din iernile ruseşti, de multe ori au căzut în apă, prin gheaţa spartă. Când se întâmpla asta, olandezii erau uimiţi că ruşii, în loc să-şi scoată de pe ei hainele îngheţate, pline de apă, se mulţumeau doar să mai bea un pahar. Dar, cu toate distracţiile, iarna nu fusese pierdută. Când s-a întors Petru, îl aşteptau grămezi de materiale, arme, instrumente speciale şi de navigaţie. Mai important, Ambasada recrutase 640 de olandezi, printre care şi contraamiralul Cruys şi alţi ofiţeri de marină (în cele din urmă, Cruys convinsese 200 de ofiţeri de marină să vină în Rusia), navigatori, tehnicieni, constructori de nave, medici şi alţi specialişti. Ca să poată fi transportaţi, ei şi echipamentul achiziţionat, au fost închiriate zece nave.

în 15 mai 1698, Petru şi Marea Ambasadă au părăsit Amsterdamul şi au plecat către Viena, pe ruta Leipzig, Dresda şi Praga. în Dresda, capitala electoratului Saxonia şi un oraş atât de bogat în comori arhitecturale şi de artă încât fusese numit „Florenţa de pe Elba", Petru a fost primit cu o deosebită căldură. Electorul Augustus era atunci şi regele Augustus al II- lea al Poloniei şi, la sosirea lui Petru, el era plecat în noul lui regat, dar lăsase instrucţiuni ca ţarul, căruia, în parte, îi datora tronul, să fie primit frumos, întâmpinat ca un oaspete regal.

Reacţia iniţială a lui Petru la ospitalitatea celor din Dresda a fost ostilă. Chiar de când a intrat în oraş, a văzut oamenii care îl priveau cu multă curiozitate, nu numai datorită rangului pe care îl avea, ci şi datorită înălţimii sale. Sensibilitatea lui la acele priviri insistente nescuse, nu se diminuase, în timpul lunilor petrecute în Occident, iar el a ameninţat că va părăsi Dresda, dacă nu se va face nimic pentru a stopa asta. Prinţul Furstenberg, reprezentantul electorului şi gazda lui Petru, a încercat să-l calmeze pe ţar. Când Petru a cerut, în noaptea sosirii sale, şi în ciuda orei târzii, să viziteze faimosul Dresden Kunstkammer Museum şi deosebitul tezaur privat cunoscut sub numele de Camera Verde, Furstenberg a acceptat imediat. După miezul nopţii, ţarul, prinţul şi curatorul muzeului au intrat în palatul electorului, unde, în şapte încăperi de la ultimul etaj, era găzduit muzeul. Kunstkammer, sau „cabinetul de curiozităţi", fusese fondat cu mai bine de un secol în urmă, pentru a aduna şi a expune atât minuni ale naturii, cât şi obiecte făcute de om, deosebit de interesante. Colecţia lui de ceasuri complexe şi instrumente mecanice, unelte de minerit şi de atelier, laolaltă cu cărţi rare, armuri de paradă şi portrete ale notabilităţilor, era deschisă tuturor cărturarilor şi persoanelor de rang înalt, şi îl fascina pe Petru. El s-a hotărât ca, într-o bună zi, să creeze un Kunstkammer în Rusia. Camera Verde, numită aşa pentru că pereţii ei erau vopsiţi în verde, culoarea naţională a Saxoniei, era o magazie secretă, cu accesul printr-o singură uşă, care dădea în apartamentele electorului. Acolo, conducătorii Saxoniei păstrau o colecţie de bijuterii şi obiecte preţioase care era printre cele mai valoroase din Europa. Petru era absorbit de amândouă colecţiile şi a rămas, examinând un instrument sau un obiect după altul, până în zori.

în seara următoare, Furstenberg a oferit un mic dineu privat, care s-a transformat într-o petrecere gălăgioasă, ca acelea care le plăceau ruşilor. Trompetişti, oboişti şi toboşari au fost chemaţi să asigure muzica. La cererea lui Petru, au fost invitate şi cinci doamne, inclusiv frumoasa contesă Aurora von Konigsmark, amanta electorului şi mama viitorului mare mareşal al Franţei, Maurice de Saxa. Petrecerea a durat până la trei dimineaţa, iar Petru a luat beţele de la tobă şi a cântat „cu o perfecţiune care i-a surclasat de departe pe toboşari"^. După acea noapte de băutură, muzică şi dans, Petru s-a pregătit de plecarea spre Praga şi Viena, cu inima uşoară, şi, de îndată ce ţarul a ieşit din oraş, uşuratul şi obositul prinţ Furstenberg i-a scris electorului: „Mulţumesc lui Dumnezeu că totul a mers aşa de bine, pentru că îmi era teamă că n-o să-l pot mulţumi complet pe acest domn dificil."—

La 6,5 kilometri în nordul oraşului vechi al Vienei se ridică colinele gemene Kahlenberg şi Leopoldsberg; la est de oraş, Dunărea curge spre sud către Budapesta; spre vest erau pajiştile unduitoare şi pădurile Vienei. Totuşi, cu toate că avea această aşezare superbă, Viena nu se putea compara ca mărime cu Londra, Amsterdam, Paris sau chiar cu Moscova. în primul rând, aceasta se datora faptului că Viena, spre deosebire de celelalte mari oraşe ale Europei, nu era un mare port sau un centru comercial. Singura ei funcţie era de capitală a Casei Imperiale de Habsburg, punctul de întâlnire şi centrul administrativ al vastului teritoriu care se întindea de la Baltica la Sicilia şi care datora loialitate împăratului Leopold I. De fapt, în timpul lui Petru, împăratul conducea două imperii. Primul era vechiul Sfânt Imperiu Roman, o slabă uniune de state aproape independente din Germania şi Italia, ale căror legături şi tradiţii străvechi durau de o mie de ani, de la imperiul lui Carol cel Mare. Celălalt imperiu, complet separat şi distinct,

era o colecţie de teritorii tradiţionale habsburgice din Europa Centrală - Arhiducatul de Austria, Regatul Boemiei, Regatul Ungariei şi alte teritorii din Balcani, cucerite recent de la turci.

20

Primul dintre imperii, Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană, a fost cel care i-a oferit împăratului titlul şi prestigiul uriaş şi a justificat anvergura enormă şi măreţia curţii sale. Cu toate acestea, titlul său era lipsit de fond şi, de fapt, imperiul însuşi era doar o formă goală. Conducătorii acestei congregaţii de state disparate, electorii ereditari^, margrafii şi landgrafii, prinţii şi ducii, hotărau singuri religia supuşilor lor, dimensiunea armatei proprii, şi, în cazul unui război, ei puteau alege dacă vor să lupte alături de împărat sau împotriva lui sau puteau alege neutralitatea. Niciunul dintre aceşti mari conducători nu se gândea nici măcar în treacăt la împărat atunci când era vorba de probleme serioase de politică. Ei sau reprezentanţii lor se întruneau în Dieta Imperială de la Regensburg, care era iniţial organul legislativ al imperiului, dar care în acele vremuri constituia doar o instituţie pur consultativă şi decorativă. împăratul nu putea să adopte vreo lege fără acordul Dietei, iar discuţiile nu ajungeau niciodată la un acord, deoarece membrii ei se contraziceau la nesfârşit. Când împăratul a murit, Dieta s-a reunit şi a ales automat următorul cap al Casei de Habsburg. Aşa cerea tradiţia, iar tradiţia era singura caracteristică a străvechiului imperiu care nu era lăsată să moară.

în ciuda lipsei de fond a acestui titlu imperial, împăratul nu era lipsit de importanţă. Stabilitatea Casei de Habsburg, veniturile ei, armata şi puterea veneau de la statele şi teritoriile care erau cu adevărat conduse de ea - Austria, Boemia, Moravia, Silezia, Ungaria - şi de la

teritoriile nou- cucerite, de-a lungul Carpaţilor, spre Transilvania, şi peste Alpi, spre Marea Adriatică. Habsburgii aveau pretenţii şi la tronul Spaniei, la toate posesiunile acesteia din Europa, inclusiv Spania, Ţările de Jos spaniole, Neapole, Sicilia şi Sardinia. Acest al doilea imperiu privea spre sud şi est şi pentru a se feri de pericole, dar şi în căutare de noi oportunităţi. Formând o linie de demarcaţie între Europa Occidentală şi Balcani, imperiul considera că misiunea lui sacră este să apere creştinismul împotriva înaintării Imperiului Otoman. Prinţii protestanţi din nord nu erau interesaţi de temerile sau de ambiţiile din Balcani ale împăratului; ei priveau aceste lucruri ca pe nişte treburi personale ale Casei de Habsburg şi, dacă împăratul dorea sprijinul lor în aceste chestiuni, de obicei trebuia să-l cumpere.

Austria era centrul lumii habsburgice, iar Viena inima ei. Era o lume catolică, încărcată de tradiţii şi ceremonii complicate, călăuzite de iezuiţii care nu erau niciodată prea departe de deliberările consiliului de stat. Şi nu lipseau nici din coasta împăratului în care Dumnezeu - îl asigurau ei - avea mare nădejde.

Cea Mai Catolică Majestate, Leopold I, împărat al Sfântului Imperiu Roman, Arhiduce de Austria, Rege al Boemiei şi Rege al Ungariei, nu admitea egalitatea cu un alt muritor, cu excepţia papei. în ochii împăratului habsburg, Cea Mai Creştină Majestate, Regele Franţei, nu era decât un parvenit, un nou-venit încrezut, cu o genealogie mediocră şi pretenţii odioase. Ţarul Moscoviei era doar ceva mai mult decât un prinţ răsăritean care trăia într-un cort.

Leopold avea o credinţă de nezdruncinat în poziţia lui. Casa de Habsburg era cea mai veche dinastie domnitoare din Europa. Timp de trei sute de ani, într-o succesiune neîntreruptă, familia a purtat coroana Sfântul Imperiu Roman, care îşi întindea istoria şi prerogativele până la Carol cel Mare. Spre sfârşitul secolului al XVII-lea, reforma religioasă şi Războiul de Treizeci de ani au slăbit puterea imperiului, dar prin numele său rămăsese cel mai important conducător secular al creştinătăţii. Chiar dacă puterea lui efectivă pălise, în comparaţie cu cea a regelui Franţei, păstra încă un fel de aură de superioritate obscură, medievală şi semi-ecleziastică. Una dintre principalele preocupări ale lui Leopold era păstrarea acestei percepţii. El a întreţinut o armată de istorici şi bibliotecari care au reuşit, prin cercetările lor, să identifice genealogia împăratului, trecând prin eroi şi sfinţi, până la Noe.

Omul care purta această povară grea a responsabilităţii genealogice era tuciuriu, de înălţime medie, cu o mandibulă proeminentă, şi buza de jos răsfrântă care marca tradiţional (dacă nu îi desfigura) pe Habsburgi. Deşi în 1698 ocupa deja tronul imperial de patruzeci de ani şi urma să mai domnească încă şapte ani, el nu fusese născut pentru tron. Leopold fusese fratele mai mic, crescut ca să fie cleric, şi fusese smuls de la studiile lui teologice de moartea fratelui mai mare, Ferdinand. Ales împărat la optsprezece ani, pe parcursul lungii sale domnii Leopold a preferat lucrurile paşnice: teologia, artele, ceremoniile de la curte şi studiul genealogiilor; îi plăcea în mod deosebit muzica şi el însuşi a compus muzică de operă. Nu era un războinic, deşi în timpul domniei lui imperiul s-a aflat aproape continuu în război. Când, în 1683, armatele otomane au încercuit şi au asediat Viena, împăratul a plecat discret şi s-a întors doar atunci când turcii fuseseră respinşi şi împinşi în josul Dunării. Firea lui era melancolică, apatică

şi încăpăţânată. Cu toatea acestea, în letargia lui, reuşea cumva să inspire o demnitate austeră care nu era lipsită de grandoare şi venea parţial tocmai din felul în care se vedea el însuşi. Ştia că a fi împărat înseamnă să te afli deasupra omenirii.

23

Fiecare detaliu al vieţii cotidiene de la curtea imperială fusese gândit pentru a afirma acest rang sublim. în camerele şi pe coridoarele străvechiului său palat vienez, Hofburg, împăratul se supunea unui protocol rigid, care semăna mai mult cu cel din Bizanţ decât cu cel de la Versailles. în mod obişnuit, împăratul purta haine de curte de modă spaniolă: catifea neagră cu dantelă albă, o mantie scurtă, pălărie cu borul întors pe o parte, ciorapi roşii purtaţi doar de împăraţii habsburgi şi pantofi roşii. în zilele de ceremonie, care erau foarte dese, el apărea într-o splendoare aproape răsăriteană, acoperit cu brocart stacojiu şi auriu brodat cu diamante, înconjurat de Cavalerii Lânei de Aur, care purtau mantii lungi de catifea de un roşu aprins, brodate cu aur. în această ţinută deci, în zilele de sărbătoare religioasă, împăratul mergea pe jos la slujbă, în fruntea unei lungi procesiuni. De câte ori treceau prin faţa lor împăratul şi familia sa, curtenii făceau o plecăciune adâncă şi îngenuncheau pe un picior. Atunci când numele său era pronunţat, chiar dacă el se afla într-o altă cameră, toţi cei care erau de faţă făceau o îngenunchere similară. Când Majestăţile Lor luau masa singure, farfuriile treceau prin douăzeci şi patru de mâini până să ajungă la masa imperială. Vinul era turnat de un servitor care stătea îngenuncheat pe un picior.

Locul acestei ceremonii aiuritoare era palatul Hofburg, un labirint de clădiri construite de-a lungul secolelor, legate prin coridoare şi scări întunecoase,

curţi minuscule şi holuri mari. în această harababură de piatră şi zidărie, care nu avea nimic din armonia şi eleganţa de la Versailles, împăratul, curtea lui de 2000 de nobili şi 30000 de servitori se înghesuiau laolaltă cu nenumărate birouri ale guvernului, un muzeu şi chiar un spital. Cu excepţia vizitelor ocazionale la palatul Favorit, aflat chiar lângă oraş, unde obişnuia să vâneze cerbi, sau la palatul Laxenburg, aflat la 32 de kilometri depărtare, unde îşi punea şoimii să atace bâtlani, Leopold îşi conducea imperiul de la Hofburg.

De fapt, haosul reprezentat de Hofburg era simbolic pentru haosul imperiului. Administraţia împăraţilor habsburgi nu era eficientă. Ei nu au fost capabili să unifice toate cancelariile, consiliile, trezoreriile şi alte diverse organe ale Sfântului Imperiu Roman şi ale domeniilor habsburgilor într-o singură structură unitară cu un guvern central. Leopold însuşi, pregătit pentru teologie, era un autocrat nehotărât. Timid, apatic, nesigur de ceea ce trebuia să facă, el prefera să asculte sfaturi şi, multă vreme, să întoarcă pe toate feţele sfaturile contradictorii pe care le primea de la sfătuitori. Un diplomat francez îl descria ca pe un „ceas care are nevoie mereu să fie întors". Până în anii 1690, el era înconjurat ca într-un cocon cu multe straturi de comitete, toate războindu-se pe tăcute, dar cu vigoare, în spatele său. Politica era făcută doar în lipsa altor opţiuni.

în adâncul inimii lui, Leopold şi, mai târziu, cei doi fii ai săi, împăraţii Iosif I şi Carol al Vl-lea, nu credeau că o administraţie haotică e o problemă gravă. Pe parcursul unui secol, cei trei au împărtăşit părerea că administraţia guvernului e o chestiune minoră, infinit mai puţin importantă, nu doar pentru sufletele lor, ci şi

pentru viitorul Casei de Habsburg, decât credinţa în Dumnezeu şi sprijinul Bisericii Catolice. Dacă Dumnezeu era mulţumit de ei, El asigura Casei continuitatea şi prosperitatea. Astfel, baza teoriei lor politice şi a practicii guvernamentale era următoarea: tronul şi imperiul erau puse de Dumnezeu şi „Casa noastră, interesele ei şi destinul ei sunt păzite şi se vor afla mereu la dispoziţia unei puteri mai mari decât oricare putere de pe pământ".

în timpul lungii domnii a lui Leopold, cu toată apatia împăratului şi rigiditatea aparatului său birocratic, bunăstarea imperiului chiar a crescut. Acest lucru se datora poate influenţei lui Dumnezeu, aşa cum credea Leopold, dar, în plan concret, în ultimele decenii ale domniei lui, şansa şi puterea lui Leopold se bazau pe sabia strălucitoare a prinţului Eugen de Savoia. Micul şi cocoşatul prinţ era feldmareşal al Sfântului Imperiu Roman, comandant al armatelor imperiale şi, alături de ducele de Marlborough şi regele Carol al XII-lea al Suediei, era unul dintre comandanţii cei mai faimoşi şi de succes ai

epocii lui.

Eugen era italian şi francez prin naştere, titlul îi venea de la bunicul său care fusese duce de Savoia. S-a născut la Paris, în 1663, şi era fiul Olympiei Mancini, una dintre marile frumuseţi de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, şi al contelui de Soissons. Deoarece chipul şi trupul lui fragil erau insignifiante, cererea lui de a servi în armata franceză a fost respinsă, şi a fost îndreptat către o carieră ecleziastică; într-adevăr, Ludovic al XIV-lea îl

numea pe Eugen în public „Le Petit Abbé". Batjocura Regelui Soare avea să coste scump Franţa. La douăzeci de ani, Eugen a ajuns la împărat şi i-a cerut o funcţie în armata imperială. Curţii sobre a lui Leopold i-a plăcut de Eugen, iar seriozitatea şi lipsa lui de frivolitate - calităţi pentru care fusese luat în derâdere la Versailles - i-au adus favoarea Vienei. Sosirea lui Eugen a coincis cu asediul turcilor şi, chiar dacă avea numai douăzeci de ani, el a primit comanda unui regiment de dragoni. în anii care au urmat, a renunţat la visul de a conduce un principat italian şi s-a dedicat carierei militare. La douăzeci şi şase de ani, era general de cavalerie; la treizeci şi patru, era comandant al armatei imperiale din Ungaria. Acolo, în 11 septembrie 1697, în timp ce Petru era la lucru pe un şantier din Amsterdam, Eugen a zdrobit armata principală a sultanului, de trei ori mai mare decât a sa, într-o bătălie disperată, la Zenta. Pacea a fost de scurtă durată. în curând, se lupta cu inamicii împăratului în Ţările de Jos, pe Rin, în Italia şi pe Dunăre. El a participat la două dintre cele mai mari victorii ale ducelui de Marlborough, la Blenheim şi la Oudenard, acceptând cu modestie poziţia de vice-comandant. Geniul său militar a fost umbrit de al lui Marlborough, dar, în vreme ce reputaţia lui Marlborough se baza pe zece ani la comandă în timpul Războiului de Succesiune la tronul Spaniei, Eugen a fost soldat timp de cincizeci de ani şi comandant-şef treizeci de ani.

în numele puternicului august, consilierii şi sfătuitorii împăratului, istoricii şi genealogiştii s-au bătut cu tenacitate pe chestiuni de protocol. Era de neconceput ca ţarul Moscoviei, oricât de vaste ar fi fost domeniile sale, să fie primit ca un egal al slujitorului personal al lui Dumnezeu, împăratul. Problema era şi mai complicată din cauza faptului că, oficial, ţarul nu era prezent. Cu toate acestea, cumva, cineva trebuia să-i acorde atenţie tânărului înalt care îşi ascundea identitatea folosind

numele Petru Mihailov. Aceste probleme dificile necesitau timp de rezolvare; a fost nevoie de patru zile pentru a pune la punct detaliile intrării Ambasadei în Viena şi de o lună întreagă de dezbateri ca să se ajungă la un acord asupra manierei în care împăratul îi va primi pe ambasadori. între timp, Petru era nerăbdător să-l întâlnească pe împărat în persoană. Oficialii curţii austriece erau fermi în decizia că un ţar incognito nu putea fi primit de Majestatea Sa Imperială, dar insistenţa lui Lefort în cadrul unei întâlniri private a dat roade.

întrevederea informală a avut loc la palatul Favorit, o reşedinţă de vară a lui Leopold, de la marginea oraşului. Petru, păstrându-şi incognito-ul, a fost dus pe o mică poartă în grădină şi apoi a urcat pe o scară în spirală în sala de audienţe. El a fost instruit cu grijă de Lefort asupra protocolului convenit pentru întâlnire: cei doi monarhi urma să intre în sala lungă de audienţe simultan, pe uşi aflate la capete opuse ale sălii; mergând încet, ei trebuia să se întâlnească exact la mijlocul drumului, în dreptul celei de-a cincea ferestre. Din păcate,

Petru, când s-a deschis uşa şi l-a văzut pe împărat, a uitat ceea ce i se spusese, şi s-a repezit spre împărat cu paşi mari şi grăbiţi, ajungând la Leopold în dreptul celei de-a treia ferestre. Curtenii austrieci au rămas fără suflare. Protocolul fusese călcat! Ce se va întâmpla cu Petru? Ce se va întâmpla cu ei? Dar, când cei doi suverani s-au retras într-o nişă de lângă o fereastră să vorbească, doar cu Lefort pe post de interpret, curtenii s-au calmat, văzând că ţarul se poartă respectuos şi cu mare consideraţie faţă de stăpânul lor. Cei doi alcătuiau o pereche contrastantă: împăratul de cincizeci şi opt de ani, scund, palid, cu faţa lui prelungă şi tristă, încadrată

de o perucă mare şi cu o mustaţă groasă atârnând deasupra buzei sale inferioare atârnânde; şi ţarul de douăzeci şi şase de ani, extrem de înalt, cu gesturile lui viguroase, imperative şi uneori convulsive. întâlnirea propriu-zisă a fost doar un schimb de amabilităţi şi a durat cincisprezece minute. După aceea, Petru a coborât în grădina palatului şi s-a plimbat cu o mică barcă pe lac, plin de voioşie.

Prima întâlnire a dat şi tonul şederii de două săptămâni în Viena, singura vizită a lui Petru în capitala imperială. în ciuda enervantei agitaţii a ofiţerilor de protocol austrieci, Petru a rămas într-o dispoziţie plăcută şi respectuoasă. El a trecut pe la împărătească şi pe la prinţesele imperiale şi a încercat să se facă plăcut. A refuzat inspirat suma de 3.000 de guldeni pe săptămână, alocată de curtea imperială cheltuielilor Ambasadei ruse la Viena. Această sumă era prea mult din partea „dragului său frate" care suportase povara unor lungi războaie, a protestat Petru; el a redus suma la jumătate. Austriecilor, care fuseseră informaţi în amănunt de caracterul lui Petru, atât la Moscova, cât şi în turul său, nu le venea să creadă că supusul şi modestul personaj din faţa lor era acelaşi om de care auziseră ei. Ambasadorii străini au vorbit atunci despre „delicatele şi rafinatele lui maniere". Ambasadorul spaniol a scris la Madrid că „pare să fie cu totul altfel decât a fost descris de alte curţi, mult mai civilizat, inteligent, cu maniere excelente şi plin de modestie"[204].

într-un loc important din Viena, caracterul prietenos al lui Petru şi curiozitatea lui surprinzătoare au trezit mari speranţe. Biserica Catolică, în special Colegiul Iezuit de la Viena, cunoştea din rapoartele ambasadorului imperial de la Londra lipsa de ataşament

a lui Petru faţă de ortodoxia doctrinară şi interesul lui pentru alte religii. La fel cum arhiepiscopul de Canterbury şi alţi protestanţi s-au gândit că ar putea să-l convertească pe ţar la protestantism, şi catolicii au început să spere că monarhul şi, după el, ţara lui, ar putea fi aduşi acasă la Biserica-mamă. Aceste speranţe îi aparţineau sfătuitorului personal al împăratului, fratele Woolf, un preot iezuit care vorbea puţin ruseşte. De ziua Sfântului Petru, după ce a participat la o slujbă ortodoxă ţinută de preotul lui rus care călătorea împreună cu Ambasada, Petru a asistat la o mesă în Colegiul Iezuit. Acolo l-a ascultat pe fratele Woolf propovăduind că „unui nou Petru, cheile i-ar putea fi oferite a doua oară, ca să poată deschide cu ele o altă uşă"[2]^. Curând după aceea, Petru a participat la o a doua slujbă, ţinută de data aceasta de cardinalul Kollonitz, din Ungaria, iar apoi a luat masa cu cardinalul în refectoriul colegiului. Din discuţiile pe care le-au purtat, a reieşit clar că Petru nu intenţiona să se convertească, iar zvonurile care susţineau că el plănuia să se ducă la Roma ca să fie acceptat în Biserica Catolică de papa însuşi erau false. El voia doar să se ducă la Veneţia ca să studieze construirea galerelor; dacă ar fi ajuns totuşi la Roma, s-ar fi dus ca turist, nu ca să facă vreo solicitare. După întâlnire, cardinalul şi-a descris vizitatorul:

Ţarul este un tânăr înalt, de douăzeci şi opt de ani, cu un ten închis la culoare, mândru şi serios, şi cu o mină expresivă. Ochiul lui stâng, braţul stâng şi piciorul stâng sunt afectate de otrava care-i fusese dată când fratele său era în viaţă; dar, din această otrăvire, ţarul a rămas doar cu o anumită fixitate a ochiului stâng, şi cu mişcarea constantă a braţului şi a piciorului. Ca să ascundă acestea, el însoţeşte mişcările involuntare cu o mişcare continuă a corpului său, pe care mulţi oameni, din ţările pe care le-a vizitat, au considerat-o ceva natural, dar care este în realitate artificială. Inteligenţa lui e vie şi spontană; manierele sale sunt mai degrabă civilizate decât sălbatice. Călătoria pe care a făcut-o l-a influenţat mult în bine şi este evidentă diferenţa între felul în care era la începutul călătoriei şi felul în care este acum, deşi brutalitatea lui nativă încă mai apare la suprafaţă; se comportă autoritar cu însoţitorii lui, pe care îi controlează cu mare severitate. Are cunoştinţe de istorie şi geografie şi îşi

doreşte să afle mai multe despre aceste subiecte; dar cel mai mare interes îl are pentru mare şi corăbii, la care lucrează cu propriile mâini.—

În cursul vizitei lui Petru, Leopold a organizat unul dintre celebrele lui baluri mascate la curtea vieneză. Decorul era acela al unui han de ţară, cu împăratul şi împărăteasa în rolul de hangii, iar curtea şi ambasadorii îmbrăcaţi ca ţărani, în costume naţionale. Era acolo şi prinţul Eugen de Savoia. Petru era îmbrăcat ca un ţăran frizian, iar partenera lui, aleasă din mulţime, frăulein Johanna von Thurn, era îmbrăcată ca o fată frizianã. în timpul cinei, toate rangurile au fost ignorate, iar împăratul şi împărăteasa stăteau la masă unde doreau. în timpul toasturilor, Leopold a găsit o formulă inspirată pentru a-şi onora distinsul oaspete care nu se afla acolo oficial. Ridicându-se ca să îl vadă pe mascatul musafir, împăratul a spus: „Sunt convins că aţi auzit de ţarul Rusiei. Haideţi să bem pentru sănătatea \m."ᵐ în dimineaţa următoare, cupa folosită de împărat pentru toast i-a fost adusă lui Petru în dar. Era împodobită cu cristal de rocă şi valora 2.000 de florini. Plăcerea pe care i-a făcut-o ţarului compania partenerei lui de petrecere s-a putut vedea a doua zi, când aceasta a primit în dar patru blănuri şi 250 de ducaţi.

Ca răspuns la ospitalitatea gazdelor, de ziua Sfântului Petru, Ambasada rusă a oferit un bal pentru o mie de persoane, care a ţinut toată noaptea. Focurile de artificii aprinse chiar de mâna ţarului, dansul, băutura şi alergările prin grădinile de vară au adus la Viena ceva din spiritul Sloboziei Germane. La dineul oficial dat după primirea Ambasadei de către împărat nu s-a băut în sănătatea celor două consoarte, împărăteasa şi ţarina. Această omisiune, aranjată la cererea ruşilor, era un semn pentru ceea ce i se pregătea Eudoksiei la întoarcerea lui Petru la Moscova. în timpul dineului, când se discuta despre vinuri, baronul Konigsacker a insistat ca Lefort să deguste pe loc şase soiuri pe care i le

recomanda el. Când a sosit vinul şi Lefort l-a gustat, el a cerut să-l guste şi prietenul lui înalt, care stătea ca un servitor în spatele scaunului.

31 în ciuda acestor amabilităţi publice, misiunea lui Petru la Viena a fost un eşec diplomatic. Marea Ambasadă venise cu scopul de a angaja Austria într-un război mai dur împotriva turcilor. în schimb, s-au trezit încercând să-i convingă pe austrieci să nu accepte oferta de pace a turcilor, care era favorabilă Austriei, dar nu şi Rusiei - o pace în care toţi combatanţii erau de acord să-şi păstreze statu-quo-ul, fiecare păstrându-şi teritoriile pe care le cucerise. Pentru împărat, aceasta era o înţelegere favorabilă: Ungaria şi părţi din

Transilvania ar fi rămas sub control habsburgic. Ideea de pace era extrem de tentantă. Pe lângă aceasta, umbra lui Ludovic se ivea din nou, ameninţătoare, asupra Occidentului. Era momentul să se retragă din est, să accepte roadele victoriei, şi să se regrupeze pentru a-l putea înfrunta pe Regele Soare.

Singurul nemulţumit de perspectiva păcii era Petru. După ce reluase războiul împotriva turcilor în 1695 şi 1696 prin campaniile sale împotriva Azovului, după ce capturase acea fortăreaţă şi prinsese gustul ambiţiei de a naviga pe Marea Neagră, după ce mutase munţii din loc pentru a construi o flotă la Voronej şi după ce el însuşi venise în Europa cu scopul de a învăţa să construiască nave şi să angajeze constructori, căpitani de marină şi marinari, ca să-şi construiască şi să-şi echipeze flota lui pentru Marea Neagră, nu putea să admită încheierea războiului înainte de a obţine măcar

Kerci şi posibilitatea de a naviga pe Marea Neagră cu acceptul turcilor.

Petru a exprimat solicitarea personal ministrului imperial de externe, contele Kinsky, şi, prin intermediul lui Kinsky, împăratului. înţelegând că austriecii erau hotărâţi să facă pace, Petru s-a concentrat asupra condiţiilor în care s-ar încheia aceasta. în primul rând, el voia să se asigure că împăratul va insista ca turcii să cedeze Rusiei fortăreaţa de la Kerci, care controla joncţiunea între Marea Neagră şi Marea Azov. Fără Kerci, noua flotă a lui Petru nu ar fi putut intra pe Marea Neagră, şi ar fi rămas pe vasta, dar lipsita de utilitate Mare Azov. Kinsky i-a răspuns că încă nu începuse congresul de pace, la care, evident, Rusia va fi invitată. Dacă Petru voia Kerci, cel mai bine era să îl ia înainte de a fi semnat tratatul; el se îndoia că turcii ar putea fi obligaţi să-l înmâneze doar prin presiuni diplomatice la masa negocierilor, „pentru că turcii nu sunt obişnuiţi să cedeze fără luptă fortăreţele \or'"m. împăratul a promis că, cel puţin, nu va semna tratatul fără ca ţarul să fie încunoştiinţat de clauzele lui.

Era tot ce se putea face, iar Petru era acum nerăbdător să plece. Viena era un oraş de uscat, fără docuri şi fără nave, iar următoarea lui escală era Veneţia, unde spera că va învăţa secretele galerelor de război extrem de eficiente. Până în 15 iulie, totul fusese aranjat, paşapoartele ambasadorilor erau gata şi unii membri ai suitei se aflau deja în drum spre Veneţia. Petru însuşi era pe picior de plecare, după ce se întorsese de la întrevederea de bun-rămas cu împăratul când, în momentul plecării, a sosit ultima poştă de la Moscova, care aducea o scrisoare urgentă de la Romodanovski, cu ştiri neliniştitoare. Patru regimente de

streliţi, cărora li se ordonase să mărşăluiască de la Azov la graniţa cu polonezii, se revoltaseră şi veneau spre Moscova. La momentul în care scria Romodanovski, ele se aflau deja la 95 de kilometri de capitală, iar trupele loiale, conduse de Sein şi Patrick Gordon, plecaseră să blocheze drumul. Nu se spunea nimic despre cauza revoltei şi nici despre amploarea ei, şi nu mai veniseră alte veşti despre ce se mai întâmplase. Petru s-a gândit că, în timp ce el dansa costumat în ţăran la balul mascat, streliţii ar fi putut să ocupe deja Kremlinul, sora lui, Sofia, să ia tronul şi el însuşi să fie declarat trădător.

S-a hotărât pe loc să abandoneze restul turului, să anuleze vizita la Veneţia şi să se întoarcă direct la Moscova pentru a înfrunta orice l-ar fi putut aştepta acolo. Cu speranţa şi încrederea că regenţii lui se află încă la putere, el i-a scris lui Romodanovski:

Am primit scrisoarea în care îmi spui că sămânţa lui Ivan Mihailovici [Miloslavski] a început să răsară. Te implor să fii aspru; în alt fel nu e posibil să stingi flacăra. Regretăm să renunţăm la actualele treburi profitabile pe care le avem, totuşi, din cauza acestor evenimente, noi vom fi lângă tine mai curând decât crezi.—

La încheierea Ambasadei, Petru a decis să-i ia cu el pe primii doi ambasadori, Lefort şi Golovin, ca să-l ajute să rezolve situaţia de la Moscova, şi să-l lase pe cel de-al treilea, Vozniţîn, la Viena, în calitatea de reprezentant al Rusiei în vederea negocierilor de pace care vor urma.

în 19 iulie, Petru a părăsit Viena pe drumul către Polonia, uimindu-i pe austrieci, care nu ştiau nimic despre veştile primite de el şi care se aşteptau să-l vadă plecând în direcţia Veneţiei. A călătorit zi şi noapte, oprindu-se doar să mănânce şi să schimbe caii. Ajunsese

la Cracovia, când un mesager, redirecţionat spre el în grabă de Vozniţîn, i-a adus veşti noi şi bune. Sein îi interceptase şi îi oprise pe rebeli; 130 fuseseră executaţi şi 1860 fuseseră luaţi prizonieri. Petru era uşurat, şi se gândea să revină la traseul lui iniţial, spre Veneţia. Dar ajuns la jumătatea drumului spre casă, fusese plecat de un an şi jumătate şi erau multe lucruri pe care voia să le facă la Moscova. A continuat deci să meargă spre est, încetinind însă ritmul, şi îndreptându-se spre Rawa, în Galiţia, ca într-o plimbare de plăcere. Acolo a întâlnit pentru prima dată un personaj împreună cu care Petru şi Rusia urma să se implice în tot felul de maşinaţii diplomatice şi militare. Acesta era Augustus, elector de Saxonia devenit acum, mulţumită sprijinului împăratului şi al ţarului, şi rege al Poloniei.

Polonia, pe al cărei teritoriu călătorea ţarul spre casă, era în vremea lui Petru cel mai slab şi mai vulnerabil dintre marile state ale Europei. Ca dimensiune şi ca populaţie, era uriaş: frontierele lui se întindeau de la Silezia până la Ucraina, de la Marea Baltică până la Carpaţi; populaţia lui era de opt milioane de locuitori, una dintre cele mai mari din Europa; cu toate acestea, politic şi militar Polonia era insignifiantă. într- adevăr, marele stat rămăsese intact numai pentru că vecinii lui erau prea ocupaţi sau prea slăbiţi ca să vrea să-l dezmembreze. Pe durata celor douăzeci de ani ai Marelui Război al Nordului, care era gata să înceapă, Polonia a rămas inertă, rolul ei nefericit fiind acela de a asigura un câmp de luptă pentru armatele străine invadatoare. în faţa puterii militare a agresivei Suedii, al cărei imperiu număra doar două milioane şi jumătate de locuitori, gigantica Polonie zăcea neajutorată.

Mai mulţi factori erau responsabili pentru impotenţa Poloniei. Primul factor era lipsa coeziunii naţionale sau religioase. Doar jumătate din populaţia Poloniei era poloneză, iar această jumătate era, în linii mari, catolică. Cealaltă jumătate - lituanieni, ruşi, evrei şi germani - era un amestec de protestanţi, ruşi ortodocşi şi evrei. în această varietate de entităţi, antagonismele politice şi religioase erau la ordinea zilei. Lituanienii se luptau între ei şi aveau în comun doar ura faţă de polonezi. Evreii, care reprezentau un mare procent din populaţia oraşelor, tindeau să domine comerţul şi finanţele, ceea ce stârnea teama şi invidia polonezilor. Cazacii, care se supuneau doar hatmanului ucrainean, acum supus, la rândul său, ţarului, refuzau să primească ordine de la regele polonez.

Dacă situaţia etnică şi religioasă era confuză, situaţia politică era de-a dreptul haotică. Polonia era o republică care avea un rege. Regele era ales, nu ereditar, şi exercita atâta putere câtă îi oferea nobilimea, care, de obicei, nu-i oferea nimic. De aceea, regele devenise doar un accesoriu de stat. Aşadar, în epoca în care Franţa conducea majoritatea naţiunilor către centralizarea puterii şi către absolutismul monarhic, Polonia se îndrepta în direcţia opusă, către dezintegrare politică şi anarhie. Adevăraţii conducători ai Poloniei erau nobilii polonezi şi lituanieni care guvernau imense teritorii, unde autorităţii centrale nu i se permitea accesul. în Lituania, puternica familie Sapieha, visând ea însăşi la tron, îi sfida cu încăpăţânare pe toţi regii Poloniei.

Aristocraţii polonezi şi lituanieni, mari proprietari de terenuri, au fost cei care, în 1572, au insistat pentru o coroană electivă. Ei erau cei care, la sfârşitul secolului al XVII-lea, controlau bogăţia naţiunii şi exportau in,

cereale şi lemn de pe întinsele lor proprietăţi de la Vistula până la Baltica. Ei deţineau toată puterea politică, nu numai prin alegerea suveranului, dar şi prin impunerea unui pact formal, care trebuia să fie semnat de cel ales, înainte de încoronarea lui, fixându-i acestuia hotarmenii în care va putea guverna. Idealul lor s-a concretizat când Dieta, sau Parlamentul polonez, a admis în final că niciun proiect de lege nu va putea fi aprobat dacă există chiar şi o singură obiecţie a unui membru. Nici regele şi nici Dieta nu aveau vreo pârghie prin care să autorizeze sau să colecteze taxe. Nu exista o politică externă poloneză sistematică. „Această naţiune instabilă [este] ca marea", se plângea un diplomat englez. „Spumegă şi urlă..., [dar] se mişcă doar când e agitată de o putere superioară."^

Armata poloneză funcţiona într-un mod similar. Cavaleria ei era întotdeauna foarte curajoasă şi echipată magnific: diamantele străluceau pe platoşele şi săbiile călăreţilor eleganţi. Dar disciplina era inexistentă. în orice clipă, o armată polonă de pe câmpul de luptă se putea întări sau putea fi slăbită prin sosirea sau plecarea unui mare nobil cu recruţii săi. Aceşti domni hotărau dacă şi când vor participa la o campanie. Dacă oboseau sau erau iritaţi, pur şi simplu se retrăgeau, indiferent de pierderile pe care le producea acţiunea lor celorlalte trupe din armata poloneză. Uneori, de asemenea, regele polonez putea fi în război, fără însă ca republica poloneză, reprezentată de Dietă, să ia parte la conflict. Pe fondul acestei confuzii caleidoscopice, având un rege decorativ, un Parlament inoperant, o armată feudală individualistă, tumultuoasa naţiune poloneză aluneca şi se îndrepta către o anarhie generală.

Cu un asemenea sistem, singura speranţă de unitate şi ordine a Poloniei era un monarh puternic, care să se impună cumva în acel haos. Totuşi, alegerea nu era doar la mâna nobilimii poloneze. în acel moment, alegerea unui nou rege polonez care să deţină chiar puteri limitate asupra marii naţiuni era o preocupare europeană. Fiecare monarh din Europa râvnea să câştige coroana poloneză pentru propria casă regală, sau măcar pentru un prinţ favorit al casei regale. Petru al Rusiei, ca vecin răsăritean al Poloniei, era preocupat în mod special. Temându-se că un candidat francez ar fi putut ocupa tronul, Petru era pregătit ca, în caz de nevoie, să invadeze Polonia. Ca să influenţeze procesul alegerii, sau ca să fie pregătit în cazul victoriei francezului, Petru masase trupele ruseşti la graniţa poloneză. (Tocmai ordinul dat regimentelor de streliţi de a se muta de la Azov la graniţa poloneză a fost cel care a precipitat revolta acestora, care l-a rechemat pe ţar de la Viena.) De cealaltă parte a continentului, Regele Soare dorea să creeze o Polonie prietenoasă cu Franţa, care să se ridice împotriva împăratului habsburg. Candidatul lui Ludovic fusese Louis de Bourbon, prinţ de Conţi, un prinţ de sânge francez, care devenise un favorit al curţii prin faptele de vitejie de pe câmpul de luptă, farmecul lui puternic şi ambivalenţa sexuală. Conţi nu era încântat să accepte titlul regal, pentru că detesta ideea de a-şi părăsi prietenii şi a deliciile de la Versailles pentru pustiurile barbare ale Europei răsăritene. Dar regele era foarte hotărât şi şi-a deschis punga, trimiţând trei milioane de lire de aur ca să cumpere câte voturi ale membrilor Dietei au fost necesare. Efortul a fost încununat de succes şi, cu sprijinul majorităţii nobililor polonezi, inclusiv al familiei Sapieha din Lituania, Conţi a fost ales şi a plecat spre Gdan' sk cu o puternică escadrilă navală franceză, comandată de faimosul amiral Jean Bart.

Când a ajuns în Polonia, Conţi a aflat că alegerea fusese răsturnată. Candidatul dezamăgit, Augustus de Saxonia, sprijinit de ţar şi de împărat, a refuzat pur şi simplu să accepte hotărârea Dietei şi a intrat în Polonia în fruntea unei armate saxone. Ajungând în Polonia înaintea lui Conţi, Augustus s-a convertit la catolicism şi a reuşit să convingă Dieta să se răzgândească, încoronându-se rege al Poloniei în 15 septembrie 1697. Conţi s-a întors la Versailles mulţumit, iar Augustus şi-a început domnia care avea să dureze treizeci şi şase de ani.

Aşadar, Augustus se afla pe tronul polonez de mai puţin de un an când Petru a trecut prin ţara lui în drumul său spre Moscova. Augustus era şi elector al Saxoniei, dar uniunea dintre Saxonia şi Polonia se făcea doar prin persoana sa. Cele două state nu aveau nici măcar o frontieră comună, fiind separate de provincia habsburgică a Sileziei şi de teritoriile Brandenburgului de pe râul Oder. Saxonia era luterană, Polonia era predominant catolică. Puterea lui Augustus, ca a tuturor regilor polonezi, era limitată, dar el deja căuta cu nerăbdare modalităţi de a schimba această situaţie.

Când Petru a ajuns la Rawa, unde locuia noul rege, a găsit în Augustus un tânăr cu o constituţie excepţională, la fel ca el. Augustus era înalt (însă nu la fel de înalt ca Petru, a cărui înălţime era anormală) şi bine clădit; fusese numit Augustus cel Puternic şi se spunea că poate să îndoaie o potcoavă cu mâinile goale. La douăzeci şi opt de ani, era franc şi prietenos, avea obraji roşii, ochi albaştri, un nas puternic, o gură cu buze pline şi sprâncene neobişnuit de stufoase şi negre. Soţia lui, o Hohezollern, îl părăsise când trecuse la catolicism, dar acest lucru conta prea puţin pentru Augustus, care avea

o senzualitate şi un erotism de proporţii. Chiar şi atunci când avea mai mulţi concurenţi, eforturile lui Augustus erau remarcabile; el colecţiona femei şi, din distracţiile sale cu această colecţie de femei, se spunea că au rezultat 354 de bastarzi. Una dintre amantele lui favorite era frumoasa contesă Aurora von Konigsmark, pe care Petru o întâlnise deja la Dresda; o alta, câţiva ani mai târziu, avea să fie contesa Orzelska. întâmplător, aceasta era şi fiica lui.

Fiind pasionat de carnalitate, lui Augustus îi plăceau şi glumele cu tentă sexuală. El i-a dăruit lui Petru o cutie de aur cu un arc secret, decorată cu două portrete ale altei amante de- ale lui. Portretul de pe capac o înfăţişa pe doamnă într-o rochie decentă şi luxoasă, având o expresie demnă. A doua pictură, care se revela când arcul era acţionat şi capacul se deschidea, o înfăţişa pe aceeaşi doamnă într-o scenă voluptuoasă, de dezordine pasională, ca şi cum tocmai cedase avansurilor iubitului ei.—

în firea deschisă, prietenoasă şi iubitoare de distracţie a tânărului Augustus, Petru a recunoscut un spirit înrudit. Ei au petrecut patru zile la Rawa, trecând în revistă cavaleria şi infanteria saxonă, iar seara bând împreună. Petru îşi arăta afecţiunea pentru noul lui prieten, deseori îmbrăţişându-l şi sărutându-l. „Nu pot să-ţi descriu tandreţea dintre cei doi suverani"^, scria un membru al suitei lui Petru. Impresia pe care i-a lăsat-o Augustus lui Petru a fost profundă şi de durată, şi el a purtat cu mândrie pajura Poloniei, pe care i-a oferit-o Augustus. La întoarcerea în Moscova, când i-a primit pe boierii lui şi pe prietenii care veniseră să-i ureze bun-venit, a doua zi după înapoiere, el s-a lăudat în faţa lor cu această nouă prietenie. „îl preţuiesc [pe Augustus]

mai mult decât pe voi toţi la un loc", i-a anunţat el, „şi nu pentru superioritatea lui regală, ci pur şi simplu pentru că îmi place."—

40 Zilele petrecute la Rawa şi noua prietenie a lui Petru au avut urmări covârşitoare asupra Rusiei. Tot în cursul acelor zile, Augustus, care profitase deja de sprijinul lui Petru în dobândirea coroanei, s-a folosit de prietenia entuziastă a ţarului pentru a grăbi unul dintre propriile proiecte ambiţioase: un atac coordonat asupra Suediei. Regele suedez, Car ol al Xl-lea, murise, lăsând tronul fiului său de cincisprezece ani. Momentul părea perfect pentru încercarea de a smulge provinciile baltice de la suedezi, prin care aceştia blocau accesul la Marea Baltică al polonezilor şi ruşilor. Augustus era viclean şi înşelător; cu timpul, el avea să capete reputaţia unui om cu două feţe, fără pereche între conducătorii europeni. Era în firea lui să propună, pentru un succes sigur, ca atacul să fie plănuit în secret şi lansat prin surprindere.

Petru îl asculta cu simpatie pe gălăgiosul şi vicleanul său prieten. Avea motivele lui să fie atras de plan: în Viena, el înţelesese că războiul din sud cu Turcia se apropia de sfârşit. Uşa către Marea Neagră se închidea tocmai când apetitul lui pentru aventuri maritime crescuse. Se întorsese din Olanda şi Anglia impregnat de spiritul navelor, flotelor, comerţului şi al mării. Aşa că nu e surprinzător că l-a atras propunerea de a face o deschidere spre Marea Baltică, care asigura o rută maritimă directă spre vest. De asemenea, provinciile care urma să fie atacate fuseseră odată ruseşti. Căzuseră la un moment dat ca prunele într-o singură direcţie. Aşa să fie, acum avea să le culeagă o altă mână. Petru a dat din cap aprobator când a vorbit Augustus. Douăzeci şi cinci de ani mai târziu, în

introducerea la o istorie oficială rusească a Marelui Război al Nordului, ţarul a confirmat că înţelegerea iniţială cu privire la atacul asupra Suediei s-a făcut la acea întâlnire.

41

Marea Ambasadă se încheiase. Prima călătorie făcută de un ţar rus în afara graniţelor Rusiei pe timp de pace a durat optsprezece luni, a costat două milioane şi jumătate de ruble, şi i-a făcut cunoştinţă tâmplarului Petru Mihailov cu prinţi, electori, regi şi un împărat, demonstrând Europei Occidentale că ruşii nu mănâncă carne crudă şi nu poartă doar blănuri de urs. Care erau rezultatele notabile? în ceea ce priveşte scopul declarat, deschis, al revigorării şi extinderii alianţei împotriva turcilor, Ambasada a eşuat. Pacea se instala în est, pentru că Europa se pregătea de alte războaie. Peste tot unde fusese să caute ajutor, la Haga, la Londra, la Viena, Petru găsise umbra ameninţătoare a lui Ludovic al XIV-lea. Regele Soare, şi nu sultanul, înspăimânta Europa. Diplomaţia europeană, banii, navele şi armatele erau mobilizate în vederea crizei iminente care ar fi izbucnit atunci când tronul Spaniei devenea vacant. Rusia, lăsată să facă pace sau să se lupte singură cu turcii, nu putea să aleagă decât pacea.

în ceea ce priveşte rezultatele practice, folositoare, Ambasada a fost un succes considerabil. Petru şi ambasadorii săi au reuşit să recruteze peste 800 de europeni calificaţi, pentru serviciul rusesc, majoritatea lor olandezi, dar şi englezi, scoţieni, veneţieni, germani şi greci. Mulţi dintre aceşti oameni au rămas ani de zile în Rusia şi au contribuit semnificativ la modernizarea naţiunii, numele lor rămânând pentru totdeauna în istoria domniei lui Petru.

Mai importantă a fost influenţa profundă şi de durată pe care Europa occidentală a avut-o asupra lui Petru însuşi. El a călătorit în Occident ca să înveţe cum să construiască nave, şi a învăţat. Dar curiozitatea lui l-a împins către o vastă diversitate de domenii. El a explorat tot ce a văzut cu ochii - a studiat microscoape, barometre, indicatoare de vânt, monede, cadavre şi cleşti dentari, ca şi construirea de nave şi artileria. Ceea ce a văzut în oraşele prospere şi porturile Vestului, ceea ce a învăţat de la oameni de ştiinţă, inventatori, negustori, meseriaşi, ingineri, tipografi, soldaţi şi marinari, i-a confirmat credinţa mai veche, formată în Slobozia Germană, că ruşii lui sunt cu decenii, poate secole în urma Occidentului, din punct de vedere tehnologic.

întrebându-se cum s-a întâmplat lucrul acesta şi ce se poate face, Petru a ajuns la concluzia că rădăcinile realizărilor tehnologice ale Occidentului se datorează libertăţii de gândire a oamenilor. A înţeles că Renaşterea şi Reforma, care nu au ajuns niciodată în Rusia, au rupt chingile în care era ţinută societatea de Biserica medievală şi au creat un mediu în care cercetarea filosofică şi ştiinţifică individuală s-a putut dezvolta, la fel ca şi întreprinderile comerciale de mare anvergură. El ştia că aceste chingi ale religiei ortodoxe încă mai există în Rusia, susţinute de folclorul ţărănesc şi de tradiţii care durau de secole. Sumbru, Petru s-a hotărât ca la întoarcere să rupă acele chingi.

Dar, curios, Petru nu a înţeles - sau poate nu a vrut să înţeleagă - implicaţiile politice ale acestei noi viziuni. El nu plecase în Occident să studieze „arta guvernării". Deşi Europa protestantă era plină de dovezi ale noilor drepturi civile şi politice ale individului, prevăzute în

constituţii, în drepturile omului şi în Parlamente, el nu s-a întors în Rusia ca să împartă puterea cu poporul. Dimpotrivă, s-a întors nu doar hotărât să- şi transforme ţara, dar şi convins că, dacă Rusia se transformă, el e singurul care poate asigura atât orientarea ei, cât şi forţa de mişcare. El va încerca să arate drumul; dar, acolo unde educaţia şi persuasiunea nu vor fi de ajuns, el va conduce şi, dacă e nevoie, va folosi biciul pentru a-şi impulsiona înapoiatul popor.

[m] Eugene Schuyler, voi. I, p. 311. ibidem, voi. I, p. 312.

—[3] Titlul „elector" era dat celor şapte prinţi germanici care deţineau privilegiul de a-l alege pe împăratul Sfântului Imperiu Roman. (N. a.) M.M. Bogoslowski, voi. II, p. 475.

—[5] Kazimierz Waliszewski, p. 98.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 315.

—[7] Constantin de Grunwald, p. 93.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 316.

— P&B, voi I, nr. 252.

z® Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, p. 222.

—[1] Cu o altă ocazie, folosind acelaşi gen de umor, Augustus îl însoţea pe Frederic Wilhelm al Prusiei şi pe fiul acestuia de şaisprezece ani, viitorul Frederic cel Mare, într-un tur prin palatul din Dresda. Ei au intrat într-un dormitor şi admirau tavanul, când, deodată, s-a ridicat o draperie care acoperea patul, lăsând să se vadă o femeie goală care se afla pe pat. îngrozit, sobrul şi pudicul Frederic Wilhelm s-a repezit afară din cameră, trăgându-şi fiul după el. Augustus, râzând în hohote, şi-a cerut scuze, dar mai târziu, în timpul vizitei, el a trimis-o pe aceeaşi femeie la tânărul Frederic, ca să-l distreze. Din politeţe, tânărul a primit-o, deşi preferinţa lui nu era pentru femei. (N. a.)

^ M.M. Bogoslowski, voi. II, pp. 558-559.

—[3] Johann Georg Korb, voi. I, p. 156.

Când Moscova s-a trezit, la prima oră a dimineţii de 5 septembrie 1698, a aflat că ţarul s-a întors. Petru sosise cu o noapte înainte, cu Golovin şi Lefort, făcuse o scurtă vizită la Kremlin, trecuse pe la mai mulţi prieteni şi apoi s-a dus să-şi petreacă noaptea în casa lui de lemn de la Preobrajenskoe împreună cu Anna Mons. De cum s-a aflat în oraş despre sosirea lui, o mulţime de boieri şi oficiali s-au înghesuit la uşa lui Petru ca să-i ureze bun-venit, cu speranţa, spunea un observator, „de a demonstra, prin servilism, devotamentul lor nezdruncinat"[114]. Petru i-a primit pe toţi cu bucurie entuziastă. Pe cei care se aruncau la pământ, la picioarele lui, după vechiul obicei moscovit, el „îi ridica delicat din poziţia lor umilitoare, îi îmbrăţişa şi îi săruta, aşa cum se obişnuia doar între prieteni".

Chiar în ziua aceea, când boierii se înghesuiau care mai de care să fie mai aproape de ţar, afecţiunea lor a fost pusă la încercare de un lucru extraordinar. După ce a trecut printre ei şi s-au îmbrăţişat, Petru a scos deodată un brici lung şi ascuţit şi, cu mâna lui, a început să le dea jos bărbile. A început cu Sein, comandantul armatei, care era prea uluit ca să opună rezistenţă. Apoi, a venit rândul lui Romodanovski, a cărui loialitate profundă faţă de Petru l-a făcut să treacă şi peste acest afront la sensibilitatea moscovită. Alţii au fost forţaţi, unul câte unul, să se supună, până când toţi boierii prezenţi au fost raşi şi niciunul nu putea să râdă sau să arate şocat cu degetul la altul. Doar trei dintre ei au fost cruţaţi: patriarhul, care privea cu oroare desfăşurarea evenimentului, din respect pentru funcţia sa; cneazul Mihail Cerkasski, datorită vârstei sale înaintate, şi Tihon Streşnev, din respect pentru rolul său de gardian al ţarinei.

Scena era remarcabilă: într-o clipă, liderii politici, militari şi sociali ai Rusiei au fost transformaţi fizic. Apăruseră feţe noi. Bărbiile, fălcile, obrajii, gurile, buzele, toate acestea ascunse ani de zile erau acum vizibile, dându-le proprietarilor o cu totul altă înfăţişare. Era comic, dar tot acest amuzament era amestecat cu nervozitate şi spaimă. Pentru majoritatea ruşilor ortodocşi, barba era un simbol esenţial al credinţei religioase şi al respectului de sine. Era un accesoriu de la Dumnezeu, purtat de profeţi, de apostoli şi de Isus însuşi. Ivan cel Groaznic exprimase mentalitatea moscovită atunci când spusese: „A-ţi rade barba e un păcat pe care sângele tuturor martirilor nu îl poate spăla. Asta înseamnă să desfigurezi chipul omului creat de Dumnezeu."^ în general, preoţii refuzau să binecuvânteze bărbaţii care nu aveau barbă; erau consideraţi nedemni şi aflaţi în afara creştinătăţii. Cu toate acestea, pe măsură ce, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, apăruseră tot mai mulţi negustori, soldaţi sau ingineri străini care nu purtau barbă, tatăl lui Petru, ţarul Aleksei, relaxase puţin regula, afirmând că ruşii pot să-şi radă barba, dacă vor. Puţini au făcut-o, iar aceia au fost ameninţaţi de patriarhul Adrian cu o nouă condamnare: „Dumnezeu nu a creat omul fără barbă, ci numai câinii şi pisicile. A te rade nu este doar o nebunie şi o dezonoare; e un păcat de moarte."^ Aceste lucruri treceau prin mintea boierilor atunci când se supuneau ordinului ţarului.

Petru, el însuşi ras, privea bărbile ca pe ceva inutil, necivilizat şi ridicol. Ele făcuseră din ţara sa obiectul glumelor şi al batjocurii Vestului. Erau simbolul tuturor lucrurilor pe care el voia să le schimbe şi, tipic pentru el, a atacat, mânuind el însuşi briciul. După acest episod, de câte ori Petru lua parte la un banchet sau ceremonie, cei care veneau cu barbă plecau fără ea. La mai puţin de o săptămână după sosirea lui, a mers la un banchet

oferit de Sein, şi l-a trimis pe măscăriciul curţii, Iakob Turgheniev, prin sală, pe post de bărbier. Procedura era de cele mai multe ori neplăcută; raderea unei bărbi lungi şi dese cu un brici uscat producea iritaţii şi tăieturi acolo unde briciul ascuţit se apropia prea mult. Dar nimeni nu îndrăznea să protesteze; Petru era acolo, gata să pălmuiască peste urechi pe oricine se împotrivea.

Deşi raderea bărbilor începuse în cercul intim al lui Petru, pentru a ridiculiza vechiul stil rusesc şi pentru a arăta că cei care vor să beneficieze de favoarea ţarului trebuie să apară fără barbă în prezenţa lui, interzicerea bărbii a devenit în curând serioasă şi generală. Prin decret, toţi ruşii, cu excepţia clerului şi a ţăranilor, erau obligaţi să se radă. Ca să se asigure că ordinul va fi dus la îndeplinire, oficialii au fost împuterniciţi să radă barba oricărui bărbat pe care îl găseau, indiferent de rangul lui. La început, oripilaţi şi disperaţi, ruşii îi mituiau pe aceşti oficiali ca să-i lase în pace, dar, după ce îl mituiau pe unul, cădeau în mâinile altui oficial. în scurt timp, a purta barbă devenise un lux prea costisitor.

în cele din urmă, celor care insistau să-şi păstreze barba li s-a permis, cu condiţia să plătească o taxă anuală. Plata taxei acorda dreptul proprietarului la un mic medalion de bronz care avea pe el o pictură ce înfăţişa o barbă şi cuvintele TAXA ACHITATĂ, medalion care era purtat pe un lanţ în jurul gâtului ca să demonstreze oricui că barba e legală. Taxa era stabilită gradual; ţăranii plăteau doar două copeici pe an, negustorii bogaţi plăteau până la o sută de ruble. Mulţi preferau să plătească această taxă pentru a-şi păstra barba, dar puţini dintre ei veneau de bunăvoie în preajma lui Petru, ca nu cumva să-i stârnească furia din cauza feţei lor nebărbierite. Când găsea în preajma lui

bărbaţi care purtau încă barbă, Petru, câteodată, „într-o stare de bună dispoziţie, le smulgea barba din rădăcină sau le-o dădea jos [cu briciul] cu atâta asprime, că odată cu barba se ducea şi un rând de piele".[212]

47

Deşi Petru era bucuros, majoritatea ruşilor considerau tăierea bărbilor drept un act de agresiune şi de înjosire. Unii ar fi fost în stare să renunţe la orice, numai să nu-şi piardă barba pe care o purtaseră toată viaţa şi pe care credeau că o vor duce cu ei în mormânt, pentru a se înfăţişa, plini de mândrie, în lumea de apoi. Nu au putut rezista; voinţa lui Petru era prea puternică. Dar au încercat în mod jalnic să-şi ispăşească ceea ce pentru ei era un păcat de moarte. John Perry, inginerul englez pe care Petru îl angajase în timpul excursiei sale la Londra, a descris un bătrân tâmplar pe care îl întâlnise pe şantierul de la Voronej:

> Cam în timpul acesta, ţarul venise la Voronej, unde lucram eu, iar un mare număr de bărbaţi care purtaseră barbă toată viaţa erau acum obligaţi să şi-o radă, printre care era şi un tâmplar rus, care tocmai venise de la frizer [...] un foarte bun muncitor, cu securea lui, cu care eu avusesem mereu o relaţie de prietenie. Am stat de vorbă puţin cu el [...] îi spuneam că arată întinerit şi l-am întrebat ce a făcut cu barba. [...] El a băgat mâna în sân şi a scos-o de acolo şi mi-a arătat-o; apoi mi-a spus că o va duce acasă şi o va păstra, pentru ca, atunci când va muri, să-i fie pusă în sicriu şi să fie îngropată odată cu el, ca să poată să i-o arate Sfântului Nicolae, când va ajunge pe lumea cealaltă, şi toţi ceilalţi fraţi ai săi [tovarăşii de muncă] aveau aceeaşi grijă de ea.—'—

Când Petru s-a întors la Moscova, dispoziţia lui era veselă şi entuziastă. Era fericit că se află în compania prietenilor săi şi foarte nerăbdător să facă schimbări, dar nu prea ştia de unde să înceapă. Impulsiv, se ducea într-un loc, iar apoi se grăbea să plece în altul. În a doua zi petrecută în Moscova, el şi-a trecut în revistă trupele şi a fost imediat nemulţumit. „Văzând dintr-o privire cât de

înapoiaţi erau, comparativ cu alţi soldaţi"^, spunea Johann Korb, un diplomat austriac,

el însuşi le-a demonstrat toate poziţiile şi mişcările din cărţile de instrucţie, învăţându-i prin propriile lui mişcări cum să-şi corecteze trupurile greoaie şi neîndemânatice. în sfârşit, obosit de hoarda sălbatică, s-a dus cu un grup de boieri la cina pe care o comandase la ambasadorul său, Lefort. Salvele de artilerie se amestecau cu strigătele băutorilor, iar plăcerea dineului a fost prelungită până la o oră târzie a serii. Apoi, profitând de întunericul nopţii şi însoţit doar de câţiva prieteni de încredere, a plecat la Kremlin, unde l-a răsfăţat cu afecţiune părintească pe micul şi iubitul său fiu [ţareviciul Aleksei], l-a sărutat de trei ori, şi, exprimându-şi din nou afecţiunea pentru el, a plecat la Preobrajenskoe, evitând să dea ochii cu soţia lui, ţarina [Eudoksia], pe care o antipatiza de multă vreme.

Câteva zile mai târziu, Petru sărbătorea Anul Nou rusesc - care, după calendarul vechii Moscovii, începea în 1 septembrie - cu un mare banchet în casa generalului Sein. Printre musafiri erau un mare număr de boieri, ofiţeri şi alţii, chiar şi un grup de simpli marinari din flota abia născută. Petru i-a onorat în primul rând pe marinari, petrecându-şi seara mai mult în compania lor, iar când mânca un măr, îl tăia în două şi le oferea o jumătate acestora. îşi punea braţul pe umerii câte unui marinar şi îl numea „frate". Urmau toasturi după toasturi, iar fiecare ridicare de pahar era însoţită de douăzeci şi cinci de salve de tun.

O altă „petrecere somptuoasă" a avut loc la două săptămâni după revenirea ţarului şi, deşi Petru sosise cu „gingiile umflate din cauza durerilor"[221], ambasadorul austriac a raportat că niciodată nu-l văzuse pe ţar atât de fericit. Generalul Patrick Gordon a venit să se prezinte ţarului pentru prima dată de la sosirea acestuia, scuzându-şi întârzierea prin faptul că fusese la casa lui de la ţară şi că vremea rea şi furtunile îi întârziaseră venirea. Bătrânul soldat s-a înclinat de două ori şi se pregătea să îngenuncheze ca să îmbrăţişeze genunchii

ţarului, când Petru i-a întins mâna şi l-a strâns cu căldură.

49 La scurt timp după ce Petru i-a constrâns pe boieri să-şi radă barba, el a început de asemenea să insiste să-şi schimbe veşmintele ruseşti cu haine occidentale. Unii deja o făcuseră; costumele poloneze apăruseră la curte şi erau purtate regulat de personaje progresiste ca Vasili Goliţîn. în 1681, ţarul Fiodor insistase ca oamenii de la curte să-şi scurteze caftanele lor lungi, pentru a putea să meargă cu uşurinţă. Dar majoritatea boierilor purtau încă un costum tradiţional rusesc: cămaşă brodată, pantaloni largi băgaţi în cizme largi, colorate strident în roşu sau verde, cu botul întors şi bordură de aur, peste care purtau un caftan lung până la pământ, cu guler drept de catifea, satin sau brocart şi mâneci de lungime şi lărgime exagerate. Pentru afară, mai era adăugată o altă piesă lungă de vestimentaţie, mai subţire vara, garnisită iarna cu blană, cu guler înalt, drept şi mâneci şi mai lungi, care ajungeau până la călcâie. Mergând în procesiune prin Moscova, îmbrăcaţi în robele lor lungi şi evazate, purtând pe cap pălării înalte, decorate cu blană, un grup de boieri ruşi alcătuiau o imagine opulentă, aproape orientală.

Petru detesta îmbrăcămintea naţională pentru că nu era practică. Chiar în viaţa lui activă, lucrând pe şantier, navigând, mărşăluind cu soldaţii, hainele lungi şi voluminoase îl încurcau şi de abia putea să meargă. Nu îi plăcea nici expresia de curiozitate, amuzament şi dispreţ pe care o văzuse pe chipul occidentalilor când un grup de ruşi în costume naţionale mergea pe străzile din Vest. Printre cei mai conservatori în purtarea acestor costume era seriosul cneaz Romodanovski. Când i s-a spus lui Romodanovski că Fiodor Golovin, ambasadorul

din Marea Ambasadă, şi-a schimbat hainele ruseşti în Occident şi s-a îmbrăcat cu haine străine, moderne, Romodanovski a afirmat: „Nu pot să cred că Golovin poate să fie un nemernic fără minte, care să dispreţuiască îmbrăcămintea strămoşească."^[2] Cu toate acestea, în 30 octombrie, când Petru a ordonat ca Golovin şi Lefort să fie primiţi oficial pentru a înştiinţa formal despre revenirea Ambasadei, şi că li se va permite accesul numai celor care se îmbracă în haine occidentale, însuşi Romodanovski a fost obligat să se conformeze.

în iarna aceea, în timpul unui banchet de două zile, prin care se sărbătorea noul palat al lui Lefort, Petru a luat o pereche de foarfeci de grădină şi a tăiat mânecile largi ale boierilor care stăteau lângă el la masă. „Vedeţi", a zis el, „lucrurile acestea vă încurcă. Acum sunteţi în siguranţă fără ele. La un moment dat poţi să verşi un pahar, altădată uiţi de ele şi le bagi în sos." A înmânat apoi musafirilor uluiţi bucăţile tăiate de material şi le-a sugerat: „Daţi-le să vă facă jambiere din ele."[223]

Un an mai târziu, în ianuarie 1700, Petru a transformat persuasiunea în decret. Cu toboşari pe străzi şi în pieţe, s-a proclamat că toţi boierii, oficialii guvernamentali şi proprietarii, atât din Moscova cât şi din provincie, trebuie să renunţe la hainele lor lungi şi să-şi achiziţioneze îmbrăcăminte ungurească sau germană. în anul următor, un nou decret a poruncit bărbaţilor să poarte vestă, pantaloni scurţi şi bufanţi, jambiere, cizme şi pălărie după modelul francez sau german, iar femeile să-şi pună jupoane, fuste, bonete şi pantofi occidentali. Alte decrete, de mai târziu, interziceau purtarea cizmelor înalte şi a cuţitelor lungi ruseşti. Modele ale costumelor nou-aprobate erau

expuse la intrările în Moscova şi în alte locuri publice din oraş, ca lumea să le observe şi să le copieze. Toţi cei care ajungeau la porţile Moscovei în haine tradiţionale, cu excepţia ţăranilor, primeau permisiunea să intre doar după ce plăteau o amendă. Ulterior, Petru i-a instruit pe paznicii de la porţile oraşului să-i oblige să îngenuncheze pe vizitatorii care veneau în haine tradiţionale lungi, şi apoi să le taie hainele de acolo de unde ele atingeau pământul. „Multe sute de haine au fost tăiate în felul acesta", spune Perry, „şi pentru că se făcea lucrul acesta cu bună dispoziţie, se provoca amuzamentul oamenilor şi, în curând, tradiţia purtării hainelor lungi a dispărut, mai ales în apropierea Moscovei şi în acele oraşe pe unde ajungea ţarul."[224]

Deloc surprinzător, transformarea vestimentară pe care o iniţiase Petru a fost mai uşor de acceptat de femei decât de bărbaţi. Sora lui, Natalia, şi cumnata lui văduvă, Praskovia, au fost primele care au dat un exemplu şi multe dintre doamnele nobile ruse s-au grăbit să le urmeze. Văzând mari posibilităţi în hainele străine, dornice să fie *ă la mode*, ele au trimis în Vest după modele de rochii, pantofi şi pălării care se purtau la Versailles.

Pe măsură ce trecea timpul, apăreau noi decrete care extindeau şi detaliau dorinţa lui Petru ca noile haine să fie purtate „în onoarea şi de dragul statului şi al profesiei militare". Rezistenţa nu a fost atât de puternică, aşa cum fusese aceea care privea tăierea bărbilor; preoţii îi afuriseau pe bărbaţii fără barbă, dar Biserica nu s-a ridicat în apărarea hainelor tradiţionale. Moda are autoritatea ei, aşa că oamenii inferiori s-au grăbit să adopte şi ei moda stăpânilor. în cinci ani, Whitworth, ambasadorul englez, raporta de la Moscova

că „nicăieri în tot oraşul acesta mare nu vei întâlni vreo persoană de o minimă importanţă care să fie îmbrăcată altfel decât în manieră germană"—.

52 La ţară, totuşi, moda se înclina în faţa obiceiurilor vechi. Nobilimea, funcţionarii şi negustorii care veneau în contact cu Petru se îmbrăcau aşa cum dorea el, dar restul nobilimii, cei care locuiau pe domeniile lor îndepărtate, încă mai purtau cu seninătate robele lor lungi. într-un fel, această primă şi cea mai evidentă reformă a lui Petru, făcută la întoarcerea lui din Occident, a fost tipică pentru ceea ce a urmat. în nerăbdarea lui de a aplica modelul străin societăţii ruseşti, el a aruncat peste bord obiceiuri ruseşti a căror existenţă se baza pe un simţ practic. Era adevărat că vechea îmbrăcăminte rusească era voluminoasă şi îngreuna mersul; membrele aveau, desigur, mai multă libertate de mişcare odată ce erau eliberate de robele şi hainele lungi. Dar în gerul aspru al iernii ruseşti, membrele, mai libere acum, erau totodată şi mai predispuse să îngheţe. Când temperaturile scădeau la douăzeci sau treizeci de grade sub zero, vechiul rus, în cizmele lui călduroase, cu haina lui mare ridicată deasupra urechilor şi atingând pământul, cu barba lui stufoasă care îi proteja gura şi obrajii, se putea uita cu satisfacţie la bietul rus occidentalizat, a cărui faţă era învineţită de frig, şi ai cărui genunchi, care se vedeau sub haina lui scurtă, se loveau unul de altul într-un efort inutil de a se încălzi.

Hotărârea arzătoare a lui Petru de a se scăpa repede de toate vestigiile şi amintirile obiceiurilor şi tradiţiilor vechii Moscovii a avut urmări triste pentru soţia lui, Eudoksia. Toamna anului în care se întorsese din Vest a

marcat şi ruptura finală dintre ţarul de douăzeci şi şase de ani şi ţarina de douăzeci şi nouă de ani.

Petru îşi dorea de mult să încheie această căsătorie şi să scape de acea tristă femeie de care se săturase, pe care nu o iubise niciodată, şi pe care fusese obligat să o ia în căsătorie. De la început nu fusese niciun secret că Petru se străduia să o evite pe soţia lui. Ea era simplă şi needucată. Se temea de entuziasmul lui şi îi displăceau prietenii lui - mai ales Lefort - şi străinii care se îngrămădeau în viaţa lui. Femeie devotată ortodoxiei, care credea că străinii sunt sursa ereziilor şi a contaminării, ea nu putea suporta să vadă că soţul ei le adoptă modul de a se îmbrăca, limbajul, obiceiurile şi ideile. Inevitabil, prin încercarea de a interveni între soţul ei entuziast şi încăpăţânat şi viaţa strălucitoare pe care o găsise alături de prietenii săi, Eudoksia nu a făcut decât să-şi slăbească şi mai mult poziţia. Ştia şi că Petru nu îi este fidel, că o întreţine pe Anna Mons cu mare stil. Prosteşte, ea şi-a arătat deschis gelozia, ceea ce l-a înfuriat pe Petru, iar încercările ei de a-i face pe plac prin scrisori şi semne de afecţiune nu făceau decât să-l obosească. Pe scurt, se plictisise de ea, era ruşinat cu ea şi dorea să scape de ea.

încă de când se afla în Occident, la dineuri, dansând şi făcând conversaţie cu femeile fascinante pe care le întâlnea peste tot, Petru se hotărâse să se descotorosească de soţia lui neajutorată, neinteresantă şi posesivă. Nu i-a scris niciun rând Eudoksiei în timpul celor optsprezece luni din străinătate, dar scrisorile pentru prietenii săi ruşi conţineau indicii despre intenţiile lui. De la Londra, el i-a scris unchiului său, Lev Narîşkin, şi lui Tihon Streşnev, implorându-i să o convingă pe soţia sa să facă jurăminte religioase şi să devină călugăriţă.

Odată ce s-ar fi călugărit, toate relaţiile laice, inclusiv căsătoria, ar fi fost nule şi neavenite. La întoarcerea din Amsterdam, Petru a crescut presiunea, cerându-i lui Romodanovski să intervină şi să se folosească de influenţa lui asupra ţarinei şovăitoare. Chiar şi patriarhul fusese convins să acţioneze în interesul său, deşi acesta încercase să evite sarcina nedorită. Când ajunsese la Viena, Petru deja era hotărât. Refuzul său de a închina în sănătatea împărătesei, care ar fi presupus un toast reciproc pentru ţarină, a fost un semnal clar al hotărârii sale.

La întoarcerea în Moscova, iniţial Petru a refuzat să o vadă pe Eudoksia. în schimb, i-a întrebat furios pe Narîşkin şi pe ceilalţi de ce nu i-au îndeplinit porunca. Ei au răspuns că, în chestiuni atât de delicate, suveranul însuşi trebuie să aranjeze lucrurile. Aşa că, după ce petrecuse deja la Moscova mai multe zile, Petru a convocat-o pe Eudoksia acasă la Vinius, pentru o întâlnire. S-au certat timp de patru ore, Petru insistând furios ca ea să se călugărească şi să-l elibereze de obligaţii. Eudoksia, găsindu-şi în disperare puterea, a refuzat cu obstinaţie, argumentând că datoria ei de mamă o împiedică să părăsească lumea. Odată închisă în mănăstire, prevedea ea (şi se va dovedi că avea dreptate), nu îşi va mai vedea vreodată fiul. De aceea, ea a declarat că niciodată nu-şi va părăsi de bunăvoie palatul sau căsnicia.

Petru a părăsit întrevederea hotărât să facă după voia lui. La început, Aleksei, care avea pe atunci opt ani şi jumătate, a fost luat cu forţa de lângă mama sa şi dat în grija surorii mai mici a lui Petru, Natalia, la Preobrajenskoe. într-o dimineaţă, curând după acestea, Eudoksia a fost înghesuită într-o simplă căruţă de poştă,

fără doamne de companie sau servitori, şi dusă la mănăstirea Pokrovski din Suzdal. Acolo, zece luni mai târziu, Eudoksia a fost rasă în cap şi a primit un nou nume, de călugăriţă, Elena. Mai târziu, ea avea să apară din nou în viaţa lui Petru, într-un mod surprinzător, dar, pentru moment, dorinţa lui Petru se împlinise: era, în sfârşit, liber.

în lunile care s-au scurs după întoarcerea din Occident, Petru a impus şi alte schimbări în viaţa ruşilor. Multe au fost superficiale şi simbolice, cum au fost tăierea bărbilor şi schimbarea hainelor, însă erau preludiul marilor reforme instituţionale care aveau să vină în deceniile următoare. Aceste transformări de început nu au schimbat nimic fundamental în societatea rusă. Totuşi, pentru ruşi au părut extrem de ciudate, pentru că implicau elementele cele mai simple din viaţa de zi cu zi.

Una dintre schimbări a fost legată de calendar. Din cele mai vechi timpuri, ruşii calculaseră anii nu de la naşterea lui

Hristos, ci din momentul în care credeau ei că lumea a fost creată. în consecinţă, după numărătoarea lor, Petru s-a întors din Occident nu în anul 1698, ci în anul 7206. în acelaşi fel, ruşii începeau noul an nu în 1 ianuarie, ci în 1 septembrie. Acest lucru venea din credinţa lor că lumea a fost creată toamna, atunci când grânele şi alte roade ale pământului ajungeau la maturitate şi erau gata să fie culese, şi nu în mijlocul iernii, când pământul era acoperit de zăpadă. în mod tradiţional, Ziua Anului Nou, 1 septembrie, era sărbătorită cu mare ceremonial,

cu ţarul şi patriarhul aşezaţi pe două tronuri într-o piaţă a Kremlinului, înconjuraţi de o mulţime de boieri şi de popor. Petru a suspendat aceste ritualuri ca fiind învechite, dar 1 septembrie a rămas în continuare începutul noului an.

56

Nerăbdător să alinieze şi numărătoarea anilor, dar şi începutul de an la cele din Occident, Petru a decretat în decembrie 1699 că anul următor va începe în 1 ianuarie şi va fi considerat anul 1700. în decretul său, ţarul a declarat deschis că această schimbare se făcea pentru coordonarea cu practica apuseană.^ Dar, ca să închidă gura celor care spuneau că Dumnezeu nu ar fi putut să facă pământul în miezul iernii, Petru i-a invitat „să vadă harta globului şi, cu un ton plăcut, le- a dat de înţeles că Rusia nu reprezintă lumea întreagă şi că atunci când era iarnă la ei, în acelaşi timp, era mereu vară în acele locuri de peste ecuator"[m]. Pentru a sărbători schimbarea şi pentru a-i impresiona pe moscoviţi cu această nouă zi, Petru a comandat slujbe speciale de Anul Nou, care să fie ţinute în toate bisericile în 1 ianuarie. Mai mult, el a dat dispoziţii ca ramuri permanent verzi să fie folosite pentru decorarea cadrului uşilor, în interiorul caselor, şi a ordonat ca toţi cetăţenii Moscovei „să-şi arate bucuria prin felicitări zgomotoase"^ adresate unii altora de Anul Nou. Toate casele trebuia să fie luminate şi deschise pentru petreceri şapte zile.

Petru a schimbat şi banii ruseşti. El s-a întors jenat la sistemul monetar neglijent, informai, aproape oriental care era în uz în regatul său. Până la un punct, o parte importantă a banilor care circulau în Rusia era alcătuită din monede străine, de obicei germane sau olandeze, stanţate cu un M care însemna „Moscova". Singurele monede ruseşti aflate în circulaţie generală erau mici

bucăţele ovale de argint, numite copeici, care aveau pe o parte imaginea Sfântului Gheorghe şi pe cealaltă parte era inscripţionată efigia ţarului. Calitatea argintului şi dimensiunea monedelor erau diferite şi, ca să facă mărunţiş, ruşii pur şi simplu le tăiau în bucăţele cu o lamă solidă. Petru, influenţat de vizita la Monetăria Regală din Anglia, ajunsese să înţeleagă că pentru a promova creşterea comerţului trebuie să aibă o provizie adecvată de bani oficiali, emişi şi protejaţi de guvern. De aceea, el a ordonat producerea unei mari cantităţi de monede de cupru, frumos făcute, care puteau fi folosite ca mărunţiş pentru copeicile existente. Ulterior, el a făcut monede din aur şi argint cu valoare mai mare, până la o rublă, care echivala cu 100 copeici. în trei ani, noua emisie de monede ajunsese la o scară impresionantă: fuseseră emise şi puse în circulaţie monede în valoare de 9 milioane de ruble.

O altă idee străină îi fusese prezentată lui Petru printr-o scrisoare anonimă găsită într-o dimineaţă pe podeaua unui clădiri guvernamentale. în mod obişnuit, misivele nesemnate conţineau denunţuri la adresa înalţilor oficiali, dar în această scrisoare se găsea propunerea ca Rusia să adopte sistemul de folosire al hârtiei imprimate, aşa încât orice înţelegeri oficiale, contracte, cereri şi alte documente să fie obligatoriu scrise pe hârtie oficială care să poarte marca achitării taxelor printr-un vultur aşezat în colţul din stânga-sus al hârtiei. Această hârtie trebuia să fie vândută doar de guvern; veniturile urmând să fie vărsate în trezoreria statului. încântat la culme, Petru a adoptat măsura pe loc şi a pornit în căutarea scriitorului anonim. A descoperit că era un şerb pe nume Aleksei Kurbatov, care, ca servitor al lui Boris Şeremetiev, îl însoţise pe stăpânul său în Italia, unde se folosise de asemenea hârtii ştampilate. Petru l-a recompensat frumos pe Kurbatov şi i-a oferit un post în guvern, în care datoria

lui era să găsească noi modalităţi de a creşte veniturile statului.

Petru însuşi a adus acasă o altă practică occidentală care făcea societatea rusească mai sofisticată şi în acelaşi timp economisea pământ şi bani pentru stat. Maniera rusească tradiţională de a recompensa serviciile importante aduse ţarului era dăruirea de mari proprietăţi sau cadouri în bani. în Occident, Petru a descoperit modalitatea mai economică de a acorda decoraţii - ordine, cruci şi stele. Imitând aceste decoraţii străine, ca Ordinul Jartierei din Anglia şi ordinul habsburgic al Lânii de Aur, Petru a creat un ordin exclusiv pentru cavalerii ruşi, Ordinul Sfântului Andrei, numit astfel după sfântul care patrona Rusia. Noii cavaleri erau distinşi printr-o panglică lată, de un albastru-deschis, purtată pe piept în diagonală, şi o cruce a Sfântului Andrei din email negru pe fond alb. Primul care a primit distincţia a fost Fiodor Golovin, tovarăşul de încredere al lui Petru şi ambasador în Marea Ambasadă, iar acum, *defacto,* prim-ministrul neoficial. Ţarul i- a mai numit cavaleri pe Mazepa, hatmanul cazacilor, şi pe

Boris Şeremetiev, care urma să-i succeadă lui Sein la şefia armatei. Douăzeci şi cinci de ani mai târziu, la moartea lui Petru, Ordinul Sf. Andrei avea treizeci şi opt de membri, douăzeci şi patru dintre ei fiind ruşi şi paisprezece străini. Acest ordin a rămas cea mai înaltă şi mai râvnită distincţie conferită de un suveran rus până la căderea imperiului. Aşa că, vreme de peste două secole, dată fiind natura umană, care este aşa cum este, aceste fâşii de panglică colorată şi bucăţele de argint şi email au devenit, pentru generalii, amiralii, miniştrii şi ceilalţi oficiali ruşi, la fel de valoroase ca mii de hectare de pământ bun rusesc.

[m] Johann Georg Korb, voi. I, p. 155. David Maland, p. 435. N.G. Ustrialov, voi. II, p. 193-194.

^ John Perry, p. 196.

—[8] După Petru, bărbile s-au întors, încet-încet, în păturile înalte ale societăţii. Pe parcursul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, toate oficialităţile publice, ofiţerii şi soldaţii din armată erau obligaţi să se radă. în 1860 şi 1870, sub Alexandru al II-lea, această regulă s-a mai relaxat, şi mulţi dintre miniştrii guvernului şi dintre soldaţii ruşi - cu excepţia celor din Garda Imperială - au început să poarte barbă din nou. Toţi ţarii care au urmat după Petru erau complet raşi, cu excepţia ultimilor doi, Alexandru al III-lea şi Nicolae al II-lea, care purtau barbă pentru a-şi exprima astfel gusturile slavofile. (N. a.) ibidem.

[m] Johann Georg Korb, voi. I, p. 157.

[m] ibidem, voi. I, p. 170. ibidem, voi. I, p. 196. ibidem, voi. I, p. 257.

John Perry, p. 198.

Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, p. 60.

—[6] Alegând să urmeze calendarul iulian, care se folosea atunci în Anglia, Petru a adus Rusia în rând cu Occidentul chiar înainte ca Occidentul însuşi să se schimbe, în 1752, Anglia a adoptat calendarul gregorian, dar Rusia a refuzat să schimbe calendarul a doua oară, cu rezultatul că, până la Revoluţie, calendarul rusesc era în urma celui occidental cu unsprezece zile în secolul al XVIII-lea, cu douăsprezece zile în secolul al XIX-lea şi cu treisprezece zile în secolul al XX-lea. în 1918, guvernul sovietic a acceptat în sfârşit calendarul gregorian, care acum este adoptat peste tot în lume. (N. a.)

John Perry, p. 235.

—[8] Basil Dmytryshyn, p. 10.

19
FOC ŞI CNUT

Odată ce bărbile au fost rase şi paharele închinate în cinstea reîntâlnirii au fost băute, zâmbetul s-a şters de pe faţa lui Petru. Mai era o treabă urâtă de rezolvat: venise vremea pentru confruntarea finală cu streliţii.

De la căderea Sofiei, fostele trupe de elită ale vechii armate moscovite fuseseră umilite deliberat. în bătăliile simulate ale lui Petru de la Preobrajenskoe, regimentele streliţilor întruchipau întotdeauna „inamicul", al cărui rol era mereu să piardă. Mai recent, în luptele reale de lângă zidurile cetăţii Azovului, streliţii suferiseră pierderi masive. Lor nu le convenea să fie puşi să sape ca muncitorii făcând grămezi de pământ pentru lucrările necesare asediului; nu le plăcea să fie forţaţi să se supună ordinelor ofiţerilor străini şi comentau nemulţumiţi văzându-l pe tânărul lor ţar atât de nerăbdător să urmeze sfatul acelor occidentali care vorbeau o limbă de neînţeles.

Din păcate pentru streliţi, cele două campanii de la Azov i- au demonstrat lui Petru inferioritatea lor faţă de noile lui regimente, în ceea ce priveşte disciplina şi modul de luptă, iar el şi-a anunţat intenţia de a modela armata după sistemul occidental. După cucerirea Azovului, noile regimente au fost cele care s-au întors la Moscova împreună cu ţarul pentru o intrare triumfală şi pentru a fi recompensate cu onoruri, în timp ce streliţii fuseseră lăsaţi în urmă să reconstruiască fortificaţiile şi să stea în garnizoana oraşului cucerit. Lucrul acesta încălca orice precedent; locul tradiţional al streliţilor pe timp de pace era Moscova, unde păzeau Kremlinul, îşi întreţineau soţiile şi familiile şi, în plus, făceau şi afaceri profitabile. Acum, unii dintre soldaţi erau plecaţi de acasă de aproape doi ani, iar acest fapt, de asemenea, era neobişnuit. Petru şi guvernul lui voiau să aibă în capitală cât mai puţini streliţi, iar cel mai bun mod de a-i ţine la distanţă era ca aceştia să se afle în serviciu permanent pe o frontieră îndepărtată. Aşa că, în dorinţa de a întări armata rusă de la graniţa poloneză, la un moment dat guvernul a ordonat ca 2000 dintre streliţii care făceau parte din regimentele de la Azov să fie detaşaţi la graniţă. Ei urma să fie înlocuiţi în Azov de unii

dintre streliţii rămaşi în Moscova, în timp ce Garda şi alte trupe formate după model occidental trebuia să rămână în capitală să apere guvernul.

61 Streliţii s-au deplasat la graniţă, dar nemulţumirea lor a crescut. Erau furioşi că trebuia să mărşăluiască dintr-un post îndepărtat către altul, aflat la sute de kilometri distanţă, şi erau cu atât mai furioşi, cu cât nu li se permisese să treacă prin Moscova, ca să-şi vadă familiile. în timpul marşului, unii dintre soldaţi chiar au dezertat şi au reapărut în Moscova, cerând să li se plătească solda restantă şi să rămână în capitală. Cererile lor au fost respinse şi li s-a ordonat să se înapoieze de îndată la regimentul lor, dacă nu vor să fie pedepsiţi. Ei s-au întors la camarazii lor, povestindu-le cât de rău au fost trataţi. Au adus, de asemenea, şi ultimele noutăţi şi bârfe de pe străzile Moscovei, multe dintre ele avându-l în centru pe Petru şi vizita lui îndelungată în Occident. Chiar dinaintea plecării Ambasadei, streliţii erau deranjaţi de preferinţa lui pentru străini şi de numirea ofiţerilor străini în poziţii importante din stat şi armată. Acum, furia lor era alimentată de zvonuri proaspete. Se spunea că Petru devenise german, că a renunţat la credinţa ortodoxă sau chiar că, de fapt, e mort.

Pe măsură ce streliţii comentau înfierbântaţi între ei, nemulţumirea lor personală se transformase într-o mai mare nemulţumire politică împotriva ţarului: credinţa şi ţara lor erau sabotate; ţarul nu mai era ţar! Un ţar adevărat stătea încoronat la Kremlin, distant, apărând doar în cadrul marilor procesiuni, înfăşurat în faldurile robelor şi bijuterii. Acest înalt Petru, care ţipa şi bea cu tâmplarii şi străinii toată noaptea în Slobozia Germană, care mergea pe jos în procesiuni triumfale în spatele

străinilor pe care îi făcuse generali şi amirali, nu avea cum să fie un ţar adevărat. Dacă într-adevăr era fiul lui Aleksei - şi mulţi se îndoiau de asta -, atunci el fusese vrăjit; crizele sale de epilepsie erau un argument pentru faptul că era fiul diavolului. Cu toate aceste gânduri fierbându-le în minte, streliţii şi-au dat seama care este misiunea lor: să-l detroneze pe acest ţar provocator, pe acest fals ţar, şi să reinstaureze vechile tradiţii.

Exact în acel moment, un nou decret a sosit din Moscova: companiile trebuia dispersate în garnizoane aflate în oraşele dintre Moscova şi graniţa polono-lituaniană, iar dezertorii care veniseră la Moscova urma să fie arestaţi şi exilaţi. Acest decret a fost catalizatorul revoltei. Două mii de streliţi au hotărât să plece spre Moscova. în 9 iunie, după dineul de la ambasada austriacă din Moscova, Korb, proaspătul secretar al ambasadei, nota: „Azi, pentru prima oară, un vag zvon de revoltă a streliţilor a stârnit teroare."[2]^ Oamenii îşi aminteau revolta care avusese loc cu şaisprezece ani în urmă, iar acum, de frica repetării măcelului, cei care au putut, au început să părăsească capitala.

în această atmosferă de panică, guvernul ţarului a ieşit în întâmpinarea pericolului. Nimeni nu ştia câţi rebeli sunt şi nici cât de aproape se află de oraş. Trupele din Moscova erau conduse de boierul Aleksei Sein, iar în coasta lui Sein, aşa cum fusese şi la Azov, stătea bătrânul scoţian, generalul Patrick Gordon. Sein a acceptat responsabilitatea reprimării revoltei, dar a cerut ca toţi membrii consiliului de boieri să aprobe decizia în unanimitate şi să confirme această aprobare prin semnarea sau punerea sigiliului lor pe document. Boierii au refuzat, probabil gândindu-se că, dacă vor învinge streliţii, semnăturile lor pe document le-ar

pecetlui soarta. Cu toate acestea, ei au fost de acord că era esenţial ca streliţii să fie opriţi, pentru a nu intra în Moscova şi a stârni o rebeliune şi mai mare. Orice trupe loiale care puteau fi formate trebuia duse în întâmpinarea streliţilor, înainte ca ei să ajungă în oraş.

63

Celor două regimente de Gardă, Preobrajenski şi Semionovski, li s-a ordonat să se pregătească de marş cu doar o oră înainte. Ca să reprime din faşă orice scânteie de rebeliune care s-ar fi putut întinde printre ei, ordinul ameninţa că cei care vor refuza să plece împotriva trădătorilor vor fi consideraţi ei înşişi trădători. Gordon a mers printre oameni, încurajându-i şi asigurându-i că nu există luptă mai glorioasă şi mai nobilă decât aceea purtată pentru salvarea suveranului şi a statului de trădători. 4000 de oameni din trupele loiale au fost adunaţi şi au pornit în marş din oraş către vest, cu Sein şi Gordon în frunte. Mai mult decât atât, colonelul de Grage, un ofiţer de artilerie austriac, îi însoţea cu douăzeci şi cinci de tunuri.

Confruntarea a avut loc la 50 de kilometri nord-vest de Moscova, lângă faimoasa Mănăstire Noul Ierusalim a patriarhului Nikon. Totul - numărul soldaţilor, conducerea, artileria, chiar şi sincronizarea - era în favoarea trupelor loiale. Dacă streliţii ar fi ajuns chiar şi cu o oră mai devreme, ei ar fi putut ocupa puternica mănăstire şi ar fi putut astfel rezista unui asediu, suficient de îndelungat ca să demoralizeze soldaţii loiali şi să-i convingă pe unii dintre ei să se alăture revoltei; iar mănăstirea fortificată ar fi fost un sprijin strategic al poziţiei lor. S-a întâmplat însă ca cele două tabere să se întâlnească în câmp deschis.

în apropierea mănăstirii era un râu mic. Sein şi Gordon au dat ordin să fie ocupat malul estic, blocând drumul către Moscova. Curând după aceea, şirurile lungi ale streliţilor, ducându-şi muschetele şi halebardele, au început să-şi facă apariţia, iar avangarda a pornit să treacă râul. Ca să vadă dacă e vreo şansă să potolească revolta în mod paşnic, Gordon a coborât pe malul râului ca să stea de vorbă cu rebelii. Când primul dintre streliţi a ajuns pe mal, el le-a spus sfătos, ca un vechi soldat, că noaptea e aproape, iar Moscova e prea departe ca să poată ajunge acolo în acea zi; că ar fi mai bine să-şi aşeze tabăra şi să înnopteze pe malul celălalt al râului, unde era mai mult loc. Streliţii, epuizaţi şi nesiguri, luaţi prin surprindere de perspectiva unei lupte înainte de a ajunge la Moscova, şi văzând trupele guvernamentale aduse împotriva lor, au acceptat sfatul lui Gordon şi au început să-şi aşeze tabăra. Purtătorul de cuvânt al streliţilor, sergentul Zorin, i-a înmânat lui Gordon o petiţie neterminată în care se plângeau:

Că li se ordonase să servească în diferite oraşe vreme de un an, şi că, atunci când au fost în faţa Azovului, după ordinul unui eretic şi al unui străin, Fransko Lefort, ca să lovească greu Ortodoxia, el, Fransko Lefort, i-a îndemnat pe streliţii din Moscova către ziduri atunci când nu trebuia şi, punându-i pe ei în locurile cele mai periculoase şi mai afurisite, mulţi dintre ei au murit; că, din ordinul lui, fusese pusă o mină în tranşee, şi că el, cu această mină a mai omorât trei sute de oameni şi mai mulţi.—

Petiţia continua cu alte plîngeri, inclusiv „că auziseră că vin la Moscova germanii ca să le radă bărbile şi să fumeze în public, ca să facă de râs Ortodoxia". între timp, cât vorbise Gordon cu rebelii, trupele lui Sein se adăpostiseră pe tăcute în tranşee făcute pe malul înalt al râului, către est, iar de Grage îşi plasase tunurile deasupra, cu ţevile aţintite spre streliţi, peste râu.

în zorii zilei următoare, mulţumit că poziţia lui era cât se putea de puternică, Gordon a coborât din nou să vorbească cu streliţii, care au cerut ca petiţia lor să fie citită în faţa armatei loiale. Gordon a refuzat; petiţia era în realitate o chemare la arme împotriva ţarului Petru şi o condamnare a celor mai apropiaţi prieteni ai lui Petru, în special a lui Lefort. în schimb, Gordon le-a vorbit despre clemenţa lui Petru. I-a rugat pe streliţi să se întoarcă în linişte şi să-şi reia îndatoririle de la garnizoană, pentru că nu va ieşi nimic bun dintr-o revoltă. El le-a promis că, dacă îşi vor prezenta paşnic cererile, exprimându-şi loialitatea aşa cum se cuvine, el va avea grijă să primească satisfacţie pentru necazurile lor şi iertarea pentru nesupunerea de până atunci. Gordon nu a avut succes. „Am folosit toată retorica pe care o stăpâneam, dar totul a fost în zadar", scria el. Streliţii au răspuns că nu se vor întoarce la posturile lor „până nu li se va da voie să-şi sărute soţiile în Moscova şi li se vor plăti soldele restante"[m].

Gordon i-a raportat aceste lucruri lui Sein, apoi s-a întors a treia oară cu o ultimă ofertă: li se vor plăti soldele şi li se va oferi iertarea. Până la întoarcerea lui, însă, streliţii deveniseră agitaţi şi impacientaţi. Ei l-au prevenit pe Gordon, fostul lor comandant, dar şi el tot un străin, că trebuie să plece imediat, altfel va primi un glonte pentru eforturile lui. Au strigat că ei nu recunosc pe nimeni drept stăpân, că nu primesc ordine de la nimeni, că nu se vor duce înapoi în garnizoană, că trebuie să fie lăsaţi să ajungă la Moscova şi că, dacă drumul este blocat, îl vor deschide cu oţelul cel rece. Furios, Gordon s-a întors la Sein, şi trupele loiale s-au pregătit de luptă. Pe malul vestic, trupele streliţilor, de asemenea, s-au aşezat în şiruri, au îngenuncheat şi au cerut binecuvântarea lui Dumnezeu. Pe ambele maluri ale râului se făceau nenumărate semne ale crucii de

către soldaţii care se pregăteau să lupte unii împotriva altora.

Primele focuri au fost trase la comanda lui Sein. Cu bubuituri puternice, fumul a ieşit din gurile de tun, dar fără să facă vreo victimă. Tunurile lui de Grage trăseseră cu praf de puşcă, nu cu obuze; Sein sperase că această desfăşurare de forţe ar putea să-i facă pe streliţi să se retragă. Focurile oarbe au avut însă un efect contrar. Auzind zgomotul, dar nevăzând victime în rândurile lor, streliţii au început să creadă că sunt mai tari decât cealaltă tabără. Bătând în tobe şi fluturându-şi steagurile, ei au înaintat peste râu. Sein şi Gordon au ordonat lui de Grage să încarce tunurile cu muniţie. Acestea au bubuit din nou, de data aceasta trimiţând ghiulele şi şuierat de obuze printre rândurile de streliţi. Bubuind întruna, cele douăzeci şi cinci de tunuri ale lui de Grage au lovit în mulţimea de oameni din faţa lui. Obuzele zburau în rândurile adversarilor,

dispersând capete, mâini şi picioare.

într-o oră se terminase. în timp ce tunurile încă mai bubuiau, streliţii se întinseseră la pământ ca să scape de focul artileriei, implorând să se predea. Din partea cealaltă, s-a strigat ordinul de a arunca armele. Streliţii s-au supus în grabă, dar chiar şi aşa, artileria a continuat să tragă, Gordon gândindu-se că, dacă nu se mai aud tunurile, streliţii ar putea să capete curaj şi ar putea să atace înainte de a fi complet dezarmaţi. Şi aşa, streliţii îngroziţi şi îndobitociţi s-au lăsat încătuşaţi şi legaţi, până când au devenit cu adevărat inofensivi.

Odată rebelii puşi în lanţuri, Sein a fost nemilos. Pe loc, cu toţi streliţii rebeli înlănţuiţi, pe câmpul de luptă, el a ordonat o anchetă asupra revoltei. Voia să ştie cauza, instigatorii, obiectivele. Fără excepţie, fiecare dintre streliţii pe care îi interoga îşi recunoştea implicarea şi admitea că merita moartea. Dar, tot fără excepţie, niciunul dintre ei nu voia să dea detalii despre scopul lor şi să trădeze pe vreunul dintre camarazii lui denunţându-l ca instigator sau lider. în consecinţă, în plăcutele împrejurimi ale mănăstirii Noul Ierusalim, Sein a ordonat ca streliţii să fie torturaţi. Cnutul şi focul şi-au făcut treaba şi, în sfârşit, unul dintre soldaţi a fost convins să vorbească. Spunând că e de acord că el şi camarazii lui merită să moară, el a povestit că, dacă revolta ar fi avut succes, ei intenţionau mai întâi să jefuiască şi să dea foc Sloboziei Germane şi să-i masacreze pe toţi locuitorii, apoi să pătrundă în Moscova, să-i ucidă pe toţi cei care opuneau rezistenţă, să pună mâna pe boierii de frunte, să-i ucidă pe unii şi să-i exileze pe alţii. După aceea, ei urma să anunţe poporul că ţarul, care era plecat peste graniţă la sfatul viclean al străinilor, a murit acolo şi prinţesa Sofia trebuie să fie rechemată pentru a fi din nou regentă, până când ţareviciul Aleksei, fiul lui Petru, va ajunge la majorat. Pentru a o sfătui şi sprijini pe Sofia, urma să fie rechemat din exil şi Vasili Goliţîn.

Poate că era adevărat sau poate Sein obţinuse, folosind tortura, exact ceea ce voia să audă. în orice caz, el a fost satisfăcut de ceea ce a auzit şi, pe baza acestei mărturisiri, a ordonat călăilor să-şi facă datoria. Gordon a protestat - nu pentru a salva viaţa oamenilor condamnaţi, ci pentru a face o investigaţie mai atentă ulterior. Anticipând dorinţa lui Petru de a afla dedesubturile revoltei atunci când se va întoarce, el a încercat să-l convingă pe Sein. Dar Sein era comandantul, iar el a insistat că execuţiile imediate sunt

necesare pentru a face o impresie potrivită asupra streliţilor - şi asupra poporului - despre cum sunt pedepsiţi trădătorii. O sută treizeci au fost executaţi pe câmp, iar restul, aproape 1900, au fost duşi la Moscova în lanţuri. Acolo au fost predaţi lui Romodanovski, care i-a închemniţat în diferite fortăreţe şi mănăstiri din împrejurimi, în aşteptarea lui Petru.

Petru, care se grăbise spre casă de la Viena, fusese informat pe drum despre victoria lejeră asupra streliţilor, şi fusese asigurat că „niciunul n-a scăpat". Totuşi, în ciuda rapidei înăbuşiri a revoltei, care nu ameninţase niciun moment în mod serios tronul, ţarul a fost profund deranjat. Primul lui gând, după neliniştea şi umilinţa cauzate de revolta propriei sale armate în timp ce el nu se afla în ţară, a fost - exact cum prevăzuse Gordon - să vadă cât de adânci erau rădăcinile rebeliunii şi ce persoane importante ar fi putut să fie implicate. Petru se îndoia că streliţii acţionaseră singuri.

Cererile şi acuzaţiile pe care le făceau împotriva prietenilor săi, împotriva lui însuşi şi a modului său de viaţă, păreau prea elaborate pentru nişte simpli soldaţi. Dar cine îi instigase? în numele cui?

Niciunul dintre boierii sau ofiţerii lui nu putea să-i dea un răspuns satisfăcător. Ei au spus că streliţii au rezistat prea bine la tortură şi că nu s-au putut obţine informaţii de la ei. Supărat şi suspicios, Petru a poruncit ca regimentele de Gardă să adune sutele de prizonieri din temniţele din jurul Moscovei şi să îi aducă la Preobrajenskoe. Acolo, în interogatoriile care au urmat, Petru era hotărât să descopere dacă nu cumva, aşa cum

îi scria lui Romodanovski, „seminţele neamului Miloslavski au încolţit din nou". Şi chiar dacă nu fusese un complot bine închegat pentru a răsturna guvernul, el era hotărât să termine odată cu acei „semănători ai răului". încă din copilărie, streliţii i-au fost adversari şi au reprezentat pentru el o ameninţare - îi uciseseră prieteni şi apropiaţi, sprijiniseră pretenţiile uzurpatoarei Sofia şi continuau să conspire împotriva lui; cu doar două săptămâni înainte de plecarea lui peste graniţă fusese descoperit complotul colonelului de streliţi Ţîkler. Acum, din nou folosiseră un limbaj violent împotriva prietenilor lui străini şi a lui, şi plecaseră spre Moscova cu intenţia de a răsturna guvernul. Petru se săturase de toate: de dezordine şi de pericol, de pretenţii arogante şi privilegii, de pretenţia de a lupta numai când şi unde voiau ei, de slaba prestaţie ca soldaţi, de faptul că erau nişte personaje medievale într-o lume modernă. într-un fel sau altul, trebuia să scape de ei, o dată pentru totdeauna.

Interogatoriul însemna chestionarea sub tortură. Tortura, în Rusia zilelor lui Petru, era folosită în trei situaţii: pentru a forţa oamenii să vorbească; ca pedeapsă, fără să fie cerută vreo informaţie; ca preludiu sau procedeu rafinat de execuţie pentru cei condamnaţi la moarte. în mod tradiţional, existau trei metode generale de tortură care se foloseau în Rusia: batogul, cnutul şi focul.

Batogul era o nuia sau un băţ de grosimea unui deget, folosit în mod normal pentru pedepsirea celor vinovaţi de infracţiuni mai puţin grave. Victima era întinsă pe podea, culcată pe burtă, cu spatele gol şi picioarele întinse. Doi bărbaţi o loveau cu batogul, simultan, pe spatele gol, unul aşezat sau stând în genunchi, pe capul şi braţele victimei, celălalt pe

picioarele ei. Stând faţă în faţă, cei doi executanţi mânuiau beţele ritmic, unul după celălalt, „păstrând ritmul ca nişte fierari care bat nicovala, până când nuielele se rupeau în bucăţi, după care luau altele noi, până când li se ordona să se oprească"—. Folosite îndelung şi la întâmplare pe victima slăbită, batogurile puteau provoca şi moartea, dar, în mod normal, nu se întâmpla acest lucru.

Pentru o pedeapsă sau un interogatoriu mai sever, era nevoie de cnut, o metodă sălbatică de a provoca durere, dar tradiţională în Rusia. Cnutul era un bici gros, de piele, lung de un metru. O lovitură de cnut sfâşia pielea de pe spatele gol al victimei şi, când loviturile cădeau în mod repetat în acelaşi loc, puteau să sfâşie carnea până la os. Severitatea pedepsei era determinată de numărul de lovituri aplicate, pedeapsa standard variind între cincisprezece şi douăzeci şi cinci de lovituri; mai mult de douăzeci şi cinci de lovituri puteau provoca moartea.

Aplicarea loviturilor cu cnutul era o treabă care necesita măiestrie. Executantul, observa John Perry, aplica „atâtea lovituri pe spatele gol, câte erau indicate de judecători, mai întâi făcând un pas înapoi, şi apoi repezindu-se cu forţă înainte, la fiecare lovitură. Cnutul cădea cu atâta forţă încât sângele ţâşnea, şi pe spate rămânea o tăietură de grosimea unui deget. Aceşti maeştri [ai cnutului], aşa cum îi numesc ruşii, sunt atât de precişi în munca lor, încât foarte rar lovesc de două ori în acelaşi loc, ci aplică loviturile de-a lungul şi de-a latul spatelui, una lângă alta, cu mare dexteritate, de la vârful umerilor şi până la talia pantalonilor."^

în mod normal, când era dusă la biciuire, victima era ridicată şi luată în spate de un alt bărbat, de obicei unul puternic, ales de maestrul cnutului dintre spectatori. Braţele victimei erau legate de umerii celui care îl ducea, iar picioarele de genunchii acestuia. Apoi, unul dintre asistenţii maestrului de cnut trăgea victima de păr, ca să-i dea capul la o parte din calea loviturilor ritmice care cădeau pe spatele întins şi ridicat.

Dacă se dorea, cnutul putea fi aplicat şi într-un mod mai groaznic. Mâinile victimei erau legate la spate, iar de încheieturi se prindea o sfoară, care era apoi trecută peste creanga unui copac sau peste o grindă înaltă. Tragerea sforii însemna ridicarea în aer a victimei, cu braţele întoarse din umeri, invers decât normal. Ca să fie siguri că mâinile ieşeau din încheietura umerilor complet, un buştean mare sau o altă greutate era uneori legată de picioarele victimei. Cu victima deja în agonie, maestrul cnutului aplica pe spatele umflat numărul desemnat de lovituri, după care victima era coborâtă la pământ iar braţele erau fixate la loc în încheieturi. în anumite cazuri, această tortură se repeta săptămânal, până când victima mărturisea.

Tortura cu foc era obişnuită - câteodată doar singură, uneori în combinaţie cu alte torturi. în forma ei cea mai simplă, interogarea cu foc însemna că victima avea „mâinile şi picioarele legate, iar ea era fixată pe un par înalt, ca pe o frigare, şi i se ardea spatele la foc, în timp ce i se puneau întrebări şi i se cerea să facă mărturisiri"^. în anumite cazuri, un om care tocmai fusese pedepsit cu cnutul era dat jos şi legat pe un asemenea par, aşa încât spatele care ardea era deja plin de răni şi însângerat. Sau, un om încă suspendat în aer

după ce primise pedeapsa cu cnutul, era atins şi ars cu un fier înroşit în foc pe spatele însângerat.

în general, execuţiile din Rusia erau similare celor din alte ţări. Vinovaţii erau arşi de vii, spânzuraţi sau decapitaţi. Victimele erau arse în mijlocul unei grămezi de lemne amestecate cu paie. Decapitarea presupunea ca victima să-şi aşeze capul pe un butuc, unde i se aplicau lovituri de topor sau de sabie. Această moarte uşoară, instantanee, putea să fie îngreunată prin tăierea mâinilor şi a picioarelor. Execuţiile de acest fel erau atât de obişnuite, scria un călător englez, „încât, dacă avea loc vreo execuţie într-o parte a oraşului, în cealaltă parte rareori se ştia de ea"[2^]. Falsificatorii de bani erau pedepsiţi prin confiscarea monedelor falsificate, topirea acestora şi apoi prin turnarea metalului fierbinte pe gât. Violatorii erau castraţi.

Deşi tortura şi execuţia publică nu erau noutăţi pentru europeanul din secolul al XVII-lea, ceea ce îi izbea pe majoritatea străinilor în Rusia era stoicismul, „încăpăţânarea dusă până la extrem", cu care majoritatea ruşilor înfruntau aceste agonii teribile. Ei rezistau cu stoicism, suportând durerile atroce, refuzând să-şi trădeze prietenii, iar cei care erau condamnaţi la moarte se duceau la spânzurătoare şi butuc liniştiţi şi calmi. Un observator din Astrahan a văzut treizeci de rebeli decapitaţi în mai puţin de o jumătate de oră. Nu se auzea niciun sunet şi nicio rumoare. Bărbaţii condamnaţi mergeau pur şi simplu către butuc şi îşi aşezau capul în balta de sânge lăsată de predecesorii lor. Niciunul dintre ei nu avea măcar mâinile legate la spate.

Această tărie incredibilă şi rezistenţă de neînfrânt la durere îi uimea nu numai pe străini, ci şi pe Petru. Odată, după ce un om fusese torturat de patru ori prin cnut şi foc, Petru s-a apropiat de el şi l-a întrebat cum a putut să suporte o durere atât de mare. Bărbatul a vorbit bucuros despre acest lucru şi i- a dezvăluit lui Petru existenţa unei societăţi a torturii, al cărei membru era. El a explicat că nimeni nu era primit în acea societate, fără ca, mai întâi, să fie torturat, iar apoi, promovarea în cadrul societăţii, se făcea pe baza suportării unor torturi şi mai mari. Pentru grupul acela bizar, cnutul nu însemna mare lucru. „Cea mai mare durere dintre toate", i-a explicat bărbatul lui Petru, „este atunci când un cărbune încins este aşezat în ureche, sau, la fel de dureros, când, după ce se rade capul, se lasă să cadă, de la mare înălţime, câte o picătură de apă foarte *rece"[m].*

Mai uimitor, şi chiar impresionant, era faptul că aceiaşi ruşi care suportau cnutul şi focul, şi care rămâneau muţi în faţa morţii, cedau atunci când erau trataţi cu milă. Acest lucru s-a întâmplat cu omul care îi povestea lui Petru despre societatea torturii. El a refuzat să scoată un cuvânt în cadrul interogatoriului, deşi fusese torturat de patru ori. Petru, văzând că e invulnerabil la durere, s-a dus la el, l-a sărutat şi i- a spus: „Nu e un secret pentru mine că ştii despre complotul împotriva mea. Ai fost pedepsit destul. Acum mărturiseşte de bunăvoie, din dragostea pe care mi-o datorezi ca suveran al tău. Şi eu jur, pe Dumnezeul care m-a făcut ţar, nu numai să te iert definitiv, dar, în plus, ca semn deosebit al milei mele, să te fac colonel." Această abordare l-a emoţionat atât de mult pe prizonier, încât l-a luat pe ţar în braţe şi i-a spus: „Pentru mine, aceasta e cea mai grea tortură dintre toate. Nu ai fi putut găsi un alt mod în care să mă poţi face să vorbesc."^[2] El i-a spus totul lui Petru, iar ţarul,

respectându-şi angajamentul, l-a iertat şi l-a numit colonel.

Secolul al XVII-lea, ca toate celelalte secole de dinaintea lui şi de după el, a fost o epocă de o cruzime oribilă. Tortura era folosită în toate ţările şi era aplicată unor infracţiuni diverse, în special celor îndreptate împotriva suveranului şi statului. De obicei, din moment ce suveranul *era* statul, orice formă de opoziţie, de la asasinat până la cel mai mic comentariu împotriva lui, era calificată drept trădare şi pedepsită în consecinţă. Dar un om putea să fie, de asemenea, torturat şi ucis şi pentru că se ducea la o altă biserică decât cea agreată, sau pentru furturi mărunte.

în toată Europa, cei care atingeau persoana sau demnitatea regelui sufereau asprimea maximă a legii. în Franţa, în 1613, asasinul lui Henric al IV-lea a fost sfâşiat în bucăţi de patru cai în Place de l'Hotel de Viile, în faţa unei mulţimi uriaşe de parizieni, care îşi aduseseră acolo copiii şi mâncare pentru picnic. Unui francez de şaizeci de ani i s-a smuls limba şi a fost trimis la galere pentru că l-a insultat pe Regele Soare. Criminalii obişnuiţi erau decapitaţi, arşi sau traşi pe roată. în Italia, călătorii se plângeau de spânzurătorile publice: „Vedem atâtea cadavre pe marginea drumurilor, încât călătoria a ajuns insuportabilă."^ în Anglia, *peine forte et dur* era aplicată criminalilor. Pe pieptul criminalului se aşeza o placă şi pe ea, una câte una, erau puse greutăţi, până când când îşi dădea duhul. Pedeapsa pentru trădare în Anglia era spânzurătoarea, eviscerarea şi tăierea în patru. în 1660, Samuel Pepys scria în jurnalul său: „Am fost la Charing Cross, să-l văd pe general- maiorul Harrison spânzurat, eviscerat şi tăiat în patru, execuţie care a avut loc acolo.

El a fost tăiat, iar inima şi capul lui au fost arătate mulţimii, şi atunci s-au auzit mari strigăte de bucurie."—

Cruzimea nu era limitată doar la cazurile de crime politice. Vrăjitoarele din Anglia erau arse pe rug în epoca lui Petru şi încă mai erau spânzurate un secol mai târziu. în 1692, cu şase ani înainte de revolta streliţilor, douăzeci de tinere femei şi doi câini fuseseră spânzuraţi pentru vrăjitorie în Salem, Massachusetts. De-a lungul secolului al XVIII-lea, englezii erau executaţi pentru furtul a cinci şilingi, iar femeile pentru furtul unei batiste. în marina regală, abaterile de la disciplină erau, de obicei, pedepsite cu pisica cu nouă cozi. Aceste biciuiri, care deseori duceau la moarte, nu au fost abolite până în 1881.

Toate acestea au fost spuse pentru a descrie acea perioadă. Unii dintre noi se pot arăta, în mod ipocrit, surprinşi de barbaria vremurilor trecute. Naţiunile îşi execută şi azi trădătorii. Tortura şi execuţiile în masă încă mai au loc, atât pe timp de război, cât şi pe timp de pace, doar că au devenit mult mai eficiente cu ajutorul noilor tehnologii. în epoca contemporană, autorităţile din peste şaizeci de ţări, printre care Germania, Rusia, Franţa, Marea Britanie, Statele Unite, Japonia, Vietnam, Coreea de Nord şi de Sud, Filipine, Ungaria,

Spania, Turcia, Grecia, Brazilia, Chile, Uruguay, Paraguay, Iran, Irak, Uganda şi Indonezia, au torturat în numele statului. Puţine secole se pot lăuda cu o realizare mai cumplită decât Auschwitz-ul. *Azi*[m], în spitalele de psihiatrie, disidenţii politici sovietici sunt torturaţi cu medicamente distrugătoare, create nu doar

cu scopul de a înfrânge rezistenţa acestora, ci şi de a le submina personalitatea. Şi doar tehnologia modernă poate asigura un spectacol precum spânzurarea a paisprezece evrei în Piaţa Eliberării din Bagdad, în faţa unei mulţimi de o jumătate de milion de oameni. Pentru cei care nu au putut fi de faţă, s-au difuzat la televizor ore în şir cu prim-planuri ale cadavrelor atârnate în ştreang.[241]

în vremea lui Petru, ca şi în a noastră, tortura era folosită pentru a obţine informaţii, iar execuţiile publice aveau rolul de a descuraja alte crime. Faptul că oameni inocenţi au mărturisit, ca să scape de durere, nu a oprit niciodată tortura, după cum nici execuţiile criminalilor nu au dus la dispariţia crimelor. Incontestabil, statul are dreptul de a se proteja de cei care încalcă legile şi poate chiar şi datoria de a încerca să descurajeze alte încălcări ale legii, dar cât de departe pot merge un stat şi o societate cu represiunea şi cruzimea, cât de mult pot coborî până se ajunge la punctul în care scopul nu mai scuză mijloacele? Este o întrebare la fel de veche precum teoria politică şi nu i se va da răspunsul aici. Dar ar trebui să fie avută în minte atunci când citim despre ce a făcut Petru.

La ordinul ţarului, cneazul Romodanovski i-a adus pe toţi trădătorii capturaţi la Preobrajenskoe, unde fuseseră construite paisprezece camere de tortură pentru a-i primi. Şase zile din şapte (duminica era zi de odihnă), săptămână de săptămână, în ceea ce devenise o linie de producţie a torturii, toţi prizonierii supravieţuitori, 1714 oameni, au fost examinaţi. Jumătate din luna septembrie şi aproape toată luna octombrie au avut loc biciuiri şi arderi ale streliţilor, cu cnutul şi focul. Cei care mărturisiseră deja la o acuzaţie, erau din nou interogaţi

pentru alta. Imediat ce unul dintre rebeli dezvăluia un crâmpei nou de informaţie, toţi ceilalţi, care fuseseră deja interogaţi, erau târâţi înapoi, ca să fie reexaminaţi în legătură cu acel lucru. Cei care îşi pierdeau puterea şi erau pe punctul de a-şi pierde şi minţile din cauza torturii erau daţi în grija doctorilor, ca să-şi revină sub tratament, şi să poată să fie din nou interogaţi cu alte torturi cumplite.

Maiorul Karpatov, profund implicat, ca lider al rebeliunii, după ce fusese biciuit şi ars, îşi pierduse puterea de a vorbi şi leşinase. îngrijorat că ar putea să moară prea devreme, Romodanovski l-a dat în grija medicului personal al lui Petru, dr. Carbonari. Imediat ce a fost pus pe picioare, el a fost din nou torturat. Un alt ofiţer, care nu mai putea vorbi, a fost, de asemenea îngrijit de dr. Carbonari. Din greşeală, doctorul şi-a uitat cuţitul în celulă după ce îl tratase pe prizonier. Ofiţerul, nedorind ca viaţa lui, despre care ştia că e pe sfârşite, să fie salvată doar ca să poată îndura mai multe torturi, a luat cuţitul şi a încercat să-şi taie gâtul. Dar era deja mult prea slăbit şi nu a putut să taie suficient de adânc pentru a-şi provoca o rană fatală, mâna i s-a înmuiat şi a leşinat. A fost găsit aşa, l-au înzdrăvenit puţin şi l-au trimis din nou la tortură.

Toţi prietenii mai importanţi ai lui Petru erau implicaţi în carnagiu. Oameni precum Romodanovski, Boris Goliţîn, Sein, Streşnev, Piotr Prozorovski, Mihail Cerkasski, Vladimir Dolgoruki, Ivan Troekurov, Fiodor Şcerbatov şi bătrânul tutore al lui Petru, Prinţul-papă, Zotov, au fost aleşi să participe, ca semn al încrederii ţarului. Dacă acest complot ar fi fost mai amplu, şi ar fi fost implicaţi şi boieri în el, Petru conta pe aceşti camarazi să-i descopere şi să-i raporteze cu credinţă.

Petru însuşi, înrăit din cauza suspiciunii, şi nemilos din cauza furiei, era deseori prezent şi, uneori, mânuind bastonul lui mare cu mâner de fildeş, îi interoga personal pe cei care păreau mai vinovaţi.

78

Dar streliţii nu cedau uşor, iar rezistenţa lor prelungită îl făcea câteodată pe Petru să se înfurie la culme. „Când un complice sau un rebel era legat de un cadru", scria Korb,

gemetele lui dădeau speranţa că adevărul va putea fi smuls de la el prin chinuri; dar, nu, cât timp corpul lui era întins cu funiile, în afara sunetelor oribile care veneau de la ruperea membrelor scoase din încheieturi, el a rămas mut, chiar şi când douăzeci de lovituri de cnut au fost adăugate la pedeapsă, ca şi cum acumularea durerilor ar fi fost deja prea mare ca să mai poată afecta simţurile. Toţi credeau că omul era de acum strivit de acest exces de durere, într-un asemenea grad, încât nu va mai putea să geamă sau să vorbească. Aşa că s-a slăbit strânsoarea de la cadru şi de la funii, apoi l-au întrebat dacă recunoaşte pe cineva dintre cei prezenţi în camera de tortură. Spre stupefacţia tuturor, el i-a numit pe fiecare în parte. Dar când au pus o întrebare despre trădare, el a amuţit complet din nou, şi nu a mai scos niciun sunet în următorul sfert de oră, cât a fost din nou ars la ordinul ţarului. Ţarul, obosit în cele din urmă de această excesivă încăpăţânare diabolică, a ridicat băţul pe care îl avea întâmplător în mână şi l-a lovit foarte tare peste fălci - încleştate în tăcerea obstinată - ca să le desfacă şi să înceapă să vorbească. Şi cuvintele pe care le-a rostit omul furios, „Mărturiseşte, animalule, mărturiseşte!", arată, de asemenea, cât de mare era mânia lui.—

Deşi se presupune că interogatoriile se desfăşurau în secret, toată Moscova ştia că se întâmplă ceva îngrozitor. Totuşi, Petru voia cu tot dinadinsul să ascundă această sălbăticie, mai ales de străini; conştient de reacţia pe care ar fi produs-o acest val de orori la curţile din Occident pe care tocmai le vizitase, el a încercat să ascundă camerele lui de tortură de ochii şi urechile occidentalilor. Cu toate acestea, zvonurile provocaseră o curiozitate imensă. Un grup de diplomaţi occidentali s-au aventurat călare la Preobrajenskoe, ca să vadă ce se poate afla. Trecând pe lângă trei case din

care se auzeau gemete şi văicăreli groaznice, ei s-au oprit şi au descălecat în dreptul celei de-a patra, de unde se auzeau urlete şi mai îngrozitoare. Intrând, au fost şocaţi să-i vadă pe ţar, Lev Narîşkin şi Romodanovski. în timp ce se retrăgeau, Narîşkin i-a întrebat cine sunt şi de ce au venit. Mânios, el le-a cerut să se ducă în casa lui Romodanovski, pentru a rezolva problema, încălecând, diplomaţii au refuzat, spunându-i lui Narîşkin că, dacă are să le spună ceva, să vină la ambasadă să vorbească cu ei. Au apărut nişte soldaţi ruşi şi un ofiţer din Gardă a încercat să-l tragă jos de pe cal pe unul dintre diplomaţi. Disperaţi, vizitatorii nedoriţi au dat pinteni cailor şi au pornit în galop ca să se salveze, trecând pe lângă soldaţii care alergau să le blocheze drumul.

în cele din urmă, rapoartele despre atrocităţi se înmulţiseră atât de tare, încât patriarhul însuşi a luat iniţiativa de a se duce la Petru să implore milă. El s-a dus, purtând în braţe o icoană a Sfintei Fecioare, reamintindu-i lui Petru de omenia din oameni şi cerându-i să arate milă. Petru, care nu suporta amestecul autorităţii spirituale în chestiuni laice, i-a răspuns înfierbântat: „Ce cauţi tu aici cu icoana aceea, şi ce treabă ai tu aici? Pleacă imediat şi pune icoana într-un loc unde să fie slăvită. Sunt sigur că eu îl respect mai mult decât tine pe Dumnezeu şi pe Maica lui Prea Sfântă. Dar este datoria mea ca suveran, o datorie faţă de Dumnezeu, să-mi apăr oamenii şi să pedepsesc cu răzbunare publică crimele care duc la distrugerea tuturor."[2^] în cazul acesta, a continuat Petru, dreptatea şi severitatea erau strâns legate, cangrena era adânc înrădăcinată în politică şi nu putea fi distrusă decât prin fier şi foc. Moscova, spunea el, va fi salvată nu doar prin milă, ci şi prin cruzime.

Toţi au căzut sub biciul mâniei ţarului. Preoţii care fuseseră descoperiţi că se rugaseră pentru succesul rebeliunii au fost condamnaţi la moarte. Soţia unui funcţionar mărunt, trecând prin faţa unui şteang ridicat în faţa Kremlinului, a spus despre omul care atârna acolo: „Vai de el! Cine ştie dacă a fost vinovat sau nevinovat?"^ Ea a fost auzită şi denunţată ca una care şi-ar fi exprimat simpatia pentru trădătorii condamnaţi şi, împreună cu soţul ei, au fost arestaţi şi interogaţi. Reuşind să-i convingă că ea îşi exprima doar compasiunea pentru toţi oamenii care sufereau, cuplul a scăpat de pedeapsa cu moartea, dar a fost exilat din Moscova.

în ciuda confesiunilor forţate ale nenorociţilor pe jumătate inconştienţi, scăpate printre urlete şi scoase printre gemete, Petru a aflat ceva mai mult decât ştia deja Sein: că streliţii voiau să ocupe capitala, să dea foc Sloboziei Germane, să-i omoare pe boieri şi să-i ceară Sofiei să-i conducă. Dacă ea ar fi refuzat, ei ar fi cerut lucrul acesta ţareviciului de opt ani, Aleksei, şi, ca ultimă soluţie, fostului iubit al Sofiei, cneazul Vasili Goliţîn, „pentru că el a fost mereu plin de milă faţă de noi". Petru a aflat că niciun boier sau vreun membru important al guvernului sau al nobilimii nu fusese implicat, dar întrebările esenţiale rămăseseră tot fără răspuns: Fusese un complot pus la cale de persoane importante, la adresa vieţii şi a tronului său? Şi, mai important, ştia Sofia de acest complot

sau îl încurajase?

Petru era extrem de suspicios în ceea ce o privea pe sora lui şi nu îi venea să creadă că ea nu ţese în permanenţă intrigi împotriva sa. Ca să-şi confirme suspiciunile, mai multe femei, inclusiv soţii ale streliţilor şi toate însoţitoarele Sofiei, au fost examinate. Două cameriste au fost aduse în camera de tortură şi au fost dezbrăcate până la brâu. Una dintre ele primise deja mai multe lovituri de cnut când a intrat Petru. El a observat că e însărcinată şi a absolvit-o de alte torturi, dar amândouă au fost condamnate la moarte.

Sub tortură, unul dintre streliţi, Vaşka Alekseev, a declarat că două scrisori, presupuse a fi trimise de Sofia, sosiseră în tabăra streliţilor şi fuseseră citite cu voce tare. Se pare că aceste scrisori îi implorau pe streliţi să pornească spre Moscova, să ocupe Kremlinul şi să o aducă pe ţarevnă la tron. Conform uneia dintre mărturii, scrisorile fuseseră scoase din camera Sofiei pe ascuns şi ascunse între feliile de pâine pe care i le dăduse Sofia unei cerşetoare. Alte scrisori, mai puţin provocatoare, fuseseră scrise de sora Sofiei Marta, care o informa pe aceasta de marşul streliţilor spre Moscova.

Petru s-a dus la Novodevicie personal ca s-o interogheze pe Sofia. Nu se punea problema de tortură; după cum povestea cineva, el oscila între jelania că soarta i-a făcut duşmani şi ameninţarea cu moartea, folosindu-se de exemplul Elisabetei I a Angliei şi al reginei Mary a Scoţiei. Sofia a negat că ar fi scris vreodată streliţilor. Când el a sugerat că ea ar fi putut totuşi să le amintească streliţilor că pot să o recheme să conducă, Sofia i-a răspus în faţă că nu ar fi fost nevoie de nicio scrisoare; ei îşi aminteau cu siguranţă că ea condusese statul vreme de şapte ani. în final, Petru nu a aflat nimic de la ea. A cruţat viaţa surorii sale, dar a

hotărât că libertatea ei trebuie să fie îngrădită şi mai mult. A fost obligată să se radă în cap şi să depună jurăminte religioase, ca sora Suzana. El a închis-o pe termen nelimitat la Novodevicie, unde era păzită de o sută de soldaţi, şi nu i-a mai permis să primească niciun vizitator. A trăit în felul acesta încă şase ani şi a murit la vârsta de patruzeci şi şapte de ani, în 1704. Surorile ei, Marta şi Ecaterina Miloslavskaia (în acelaşi timp surorile vitrege ale lui Petru), au fost exonerate politic, dar Marta a fost şi ea trimisă la mănăstire pentru restul zilelor ei.

Primele execuţii ale streliţilor condamnaţi au avut loc în 10 octombrie la Preobrajenskoe. în spatele barăcilor se afla un câmp gol, care se întindea până la un deal abrupt, iar în vârful dealului au fost ridicate spânzurătorile. Un regiment din Gardă fusese aliniat între locul execuţiilor şi marea mulţime de spectatori care se înghesuiau şi se îmbrânceau, întinzându-şi gâtul ca să vadă mai bine. Streliţii, dintre care mulţi nu mai erau în stare să meargă, au sosit într-o procesiune de mici şarete, în care se aflau doi oameni aşezaţi spate în spate, fiecare ţinând în mână câte o lumânare aprinsă. Aproape fără nicio excepţie, condamnaţii erau tăcuţi, dar soţiile şi copiii lor, care alergau pe lângă trăsură, umpleau aerul de strigăte şi de hohote disperate. în timp ce şaretele treceau peste pârâul care separa spânzurătorile de mulţime, strigătele individuale se transformaseră într-un bocet general, zgomotos.

Când toate şaretele au ajuns, Petru, purtând haina verde poloneză pe care i-o oferise Augustus, a apărut cu boierii lui lângă locul din care ambasadorii Imperiului Habsburgic, ai Poloniei şi ai Danemarcei priveau din trăsurile lor. Când se dădea citire sentinţei, Petru a strigat mulţimii să asculte cu atenţie. Apoi, vinovaţii au

pornit spre spânzurătoare, târând buştenii pe care îi aveau legaţi de picioare pentru a-i împiedica să fugă. Fiecare dintre ei încerca să se urce la spânzurătoare singur, dar unii trebuia să fie ajutaţi. Ajunşi sus, fiecare dintre ei făcea semnul crucii în patru direcţii şi îşi acoperea faţa cu o pânză. Unii îşi puneau singuri

ştreangul şi săreau, cu speranţa de a-şi rupe gâtul şi de a avea, în felul acesta, un sfârşit rapid, în general, streliţii întâmpinau moartea cu mare calm, unul după altul, fără vreo expresie de tristeţe pe faţă. Deoarece călăii profesionişti nu puteau face faţă la atâtea execuţii, Petru a ordonat ca mai mulţi ofiţeri din armată să urce pe eşafod şi să ajute. în noaptea aceea, a raportat Korb, Petru s-a dus la cină la generalul Gordon. El a stat tot timpul într-o tăcere mohorâtă, vorbind doar despre rezistenţa oamenilor care muriseră.

Acest spectacol macabru a fost doar primul dintr-o serie de scene similare din acea toamnă şi iarnă. La fiecare câteva zile, zeci de oameni erau executaţi. Două sute au fost spânzuraţi de zidurile oraşului, pe nişte bârne speciale care ieşeau în exterior din deschizăturile parapeţilor, câte doi streliţi pe fiecare bârnă. La fiecare poartă a oraşului, încă şase trupuri atârnau în spânzurători, un avertisment despre pedepsirea trădării pentru toţi cei care intrau. în 11 octombrie, 144 de oameni au fost spânzuraţi în Piaţa Roşie, pe bârne care erau scoase prin creneluri din zidurile Kremlinului. 109 au fost decapitaţi cu toporul şi sabia, deasupra unei tranşee săpate la Preobrajenskoe. Trei fraţi, printre cei mai încăpăţânaţi dintre rebeli, au fost executaţi în Piaţa Roşie, doi fiind traşi pe roată şi lăsaţi să moară lent, în timp ce al treilea a fost decapitat în faţa lor. Cei doi supravieţuitori s-au plâns cu amărăciune de nedreptatea că fratelui lor i s-a permis să moară aşa de repede şi de uşor.

Pentru unii, erau umilinţe speciale. Pentru preoţii de regiment, care îi încurajaseră pe streliţi, a fost construită, în faţa Catedralei Sf. Vasile, o spânzurătoare în formă de cruce. Preoţii erau atârnaţi în ştreang de măscăriciul curţii, îmbrăcat pentru această ocazie în haine preoţeşti. Pentru a face ca legătura dintre streliţi şi Sofia să fie clară, 196 dintre ei au fost executaţi pe o spânzurătoare uriaşă, în formă de pătrat, ridicată lângă mănăstirea Novodevicie, unde era întemniţată ţarevna. Trei dintre ei, presupuşii lideri ai rebeliunii, au fost atârnaţi chiar în faţa ferestrei Sofiei, unul având prinsă pe trup o hârtie pe care se afla cererea streliţilor, adresată ţarevnei, de a-i conduce. Au fost lăsaţi să atârne acolo tot restul iernii, aşa de aproape de fereastră încât puteau fi atinşi cu mâna.

Nu toţi oamenii din cele patru regimente revoltate au fost executaţi. Petru a redus pedeapsa a cinci sute de soldaţi sub douăzeci de ani. Ei nu au mai fost executaţi, ci au fost însemnaţi cu fierul roşu pe obrazul drept şi exilaţi. Altora li s- au tăiat nasul sau urechile, pentru a-i marca în mod hidos ca participanţi la trădare. De-a lungul domniei lui Petru, oameni fără nas, fără urechi, însemnaţi, mărturii atât ale mâniei, dar şi ale milei ţarului, rătăceau pe la marginile regatului său.

Korb a raportat că în furia lui răzbunătoare Petru i-a obligat pe câţiva dintre favoriţii lui să preia rolul călăului. în 23 octombrie, potrivit relatării lui Korb, boierii din consiliul care îi condamnase pe streliţi au fost convocaţi la

Preobrajenskoe şi li s-a ordonat să pună ei înşişi în aplicare execuţia. Fiecărui boier i-a fost adus un strelit şi i s-a dat un topor, cu porunca de a-l decapita pe om în faţa lui. Unii au apucat toporul tremurând, au ţintit neîndemânatic şi au lovit fără forţă. Un boier a nimerit prea jos, lovindu-şi victima în spate şi aproape despicând-o în două. Având în faţă creatura chircită, care urla şi sângera, boierul nu a mai putut să-şi facă datoria până la capăt.

în această treabă oribilă, se pare că doi dintre ei s-au distins faţă de ceilalţi. Ardoarea macabră a cneazului Romodanovski, „depăşindu-i pe toţi în cruzime", poate că îşi avea rădăcinile în uciderea tatălui său de către streliţi, în 1682. Aleksandr Menşikov, tânărul favorit al ţarului, dornic de a-i fi acestuia pe plac, se mândrea mai târziu că a decapitat douăzeci de oameni. Dintre prietenii ţarului doar străinii au refuzat, spunând că în ţara lor nu este posibil ca un om de rangul lor să fie călău. Petru, spune Korb, a supravegheat toate execuţiile stând în şa, încruntându-se cu neplăcere ori de câte ori vedea un boier, palid şi tremurând, care ezita să ia toporul.

Korb mai spune, de asemenea, că Petru însuşi a decapitat câţiva streliţi. Secretarul austriac a declarat că, în ziua primelor execuţii publice de la Preobrajenskoe, el stătea alături de un maior german din armata lui Petru. Plecând de lângă Korb, şi-a făcut loc prin mulţime şi, după un timp, s-a întors ca să-i spună lui Korb că l-a văzut pe Petru decapitând personal pe cinci streliţi. într-o altă zi din toamna aceea, mai târziu, Korb spune: „S-a raportat de mai multe persoane că astăzi, din nou, că ţarul însuşi a executat public câţiva trădători."[2]^ Majoritatea istoricilor - apuseni şi

ruşi, prerevoluţionari şi sovietici - au respins aceste mărturii bazate pe zvonuri. Cei care văzuseră deja în Petru o excesivă violenţă şi brutalitate, nu ar fi avut dificultăţi să şi-l imagineze mânuind el însuşi toporul unui călău. El devenea într-adevăr violent atunci când era mânios şi chiar era furios că rebelii îşi ridicaseră săbiile încă o dată împotriva tronului său; pentru el, trădarea era imorală, şi nu pedepsirea ei. Cei care nu vor să creadă că ţarul devenise călău, se pot consola cu faptul că nici Korb, şi nici colegul său austriac nu au fost, efectiv, martori la evenimentele descrise; mărturia lor nu ar putea fi folosită într- o sală de tribunal.

Dacă există dubii asupra acestei chestiuni, nu există niciunul asupra responsabilităţii privind torturile şi morţile, sau asupra prezenţei sale în camerele de tortură, atunci când carnea era biciuită şi arsă. Pentru noi pare brutal şi degradant; pentru Petru părea necesar. El era scandalizat, era furios, şi voia să afle singur adevărul. „O aşa de mare neîncredere în boierii săi pusese stăpânire pe mintea ţarului", spune Korb, „încât îi era teamă să-i lase să se ocupe măcar de o mică parte a interogatoriilor, preferând să transmită el ceea ce afla şi să-l examineze el pe acuzat."^ în afară de aceasta, Petru nu ezitase niciodată să participe la toate acţiunile întreprinse de el, fie pe câmpul de luptă, la bordul navei sau în camera de tortură. El a decretat ca streliţii să fie interogaţi şi distruşi; nu ar fi stat deoparte să aştepte ca cineva să-i aducă ştirea că ordinul său a fost îndeplinit.

Totuşi, Petru nu era un sadic. Nu îi făcea plăcere să vadă oameni torturaţi - el, de exemplu, nu asmuţise urşi asupra oamenilor, numai ca să vadă ce se întâmplă, aşa cum făcuse Ivan cel Groaznic. El a torturat din raţiuni

practice de stat: ca să obţină informaţii. A executat în scopul pedepsirii pentru trădare. Pentru el toate acestea erau acţiuni fireşti, tradiţionale şi chiar morale. Puţini dintre contemporanii lui din secolul al XVII-lea, ruşi sau europeni, ar fi avut ceva împotriva acestui principiu. De fapt, în acel moment al istoriei ruseşti, ceea ce conta nu era moralitatea acţiunilor lui Petru, ci efectele acestora. Distrugerea streliţilor a insuflat în oameni credinţa că voinţa lui Petru este dură şi implacabilă, şi a arătat că fermitatea lui de fier nu tolera nicio opoziţie. De aceea, în ciuda hainelor şi a gusturilor lui occidentale, poporul său ştia că nu are nicio şansă decât să asculte. Pentru că sub hainele occidentale bătea inima unui ţar moscovit.

Aceasta era o parte din planul lui Petru. El nu îi distrusese pe streliţi din simplă răzbunare sau ca să scoată la iveală un anumit complot, ci ca să dea un exemplu, să îngrozească, să îi oblige să se supună. Această lecţie, a streliţilor arşi în sânge şi foc, este una care astăzi provoacă scârbă, dar a avut rolul de a consolida regatul lui Petru. I-a dat acestuia posibilitatea să-şi impună reformele şi, de bine, de rău, să revoluţioneze societatea rusă.

Pentru Occident, din care Petru revenise de curând, şi unde el spera să construiască o altă imagine a ţării sale, ştirile au fost un şoc. Chiar şi înţelegerea generală că un suveran nu putea să tolereze trădarea era obturată de rapoartele care vorbeau despre amploarea torturilor şi a execuţiilor de la Preobrajenskoe. Peste tot, părea că se confirmă percepţia celor care afirmau că în Moscovia trăieşte un popor barbar incorigibil, iar conducătorul lui este un crud tiran oriental. în Anglia, episcopul Burnet şi-a schimbat părerea bună pe care o

avusese despre Petru: „Cât timp o să mai reprezinte un dezastru pentru poporul său, pentru vecinii săi, doar

Dumnezeu ştie."[m]

Faptul că Petru era conştient de felul în care Occidentul va privi acţiunile sale este demonstrat de dorinţa lui de a ascunde măcar torturile, dacă nu şi execuţiile, de diplomaţii străini de la Moscova. Ulterior, când jurnalul lui Korb a fost publicat la Viena (fusese scris în latină, dar tradus în rusă pentru Petru), ţarul a reacţionat cu violenţă. Chiar a fost pe punctul de a izbucni o serioasă criză diplomatică, până când împăratul Leopold I şi-a dat acordul să distrugă toate exemplarele nevândute. Chiar şi cele vândute au fost urmărite de agenţii ţarului, care au încercat să răscumpere câte se putea dintre ele.

în timp ce regimentele de streliţi care se revoltaseră erau pedepsite, restul streliţilor, inclusiv cele şase regimente trimise mai târziu din Moscova la garnizoana de la Azov, deveniseră periculos de agitate şi ameninţau să se alăture cazacilor de pe Don şi să vină spre Moscova. „Sunt boieri la Moscova, germani la Azov, demoni în apă şi viermi în pământ" - era felul lor de a- şi exprima nemulţumirea faţă de lumea din jurul lor. Atunci a sosit şi vestea distrugerii complete a camarazilor lor, iar streliţii de la Azov s-au răzgândit şi au rămas la posturile lor.

în ciuda succesului politicii lui dure, Petru s-a convins că nu îi mai poate suporta pe streliţi deloc. în special după această represiune sângeroasă, ura supravieţuitorilor nu putea decât să crească şi statul ar

fi putut să se confrunte din nou cu o revoltă. Din cei 2000 de streliţi care se revoltaseră aproape 1200 fuseseră executaţi. Văduvele şi copiii lor fuseseră izgoniţi din Moscova şi oamenilor de pretutindeni li se interzisese să le ofere sprijin, putând doar să-i angajeze ca servitori pe proprietăţi aflate departe de capitală. În primăvara următoare, Petru a desfiinţat şi cele şaisprezece regimente de streliţi care mai rămăseseră. Casele şi pământurile lor au fost confiscate, iar ei au fost trimişi în exil în Siberia şi în alte regiuni îndepărtate ca să devină simpli ţărani. Li se interzisese să se mai înarmeze vreodată, iar guvernatorii locali fuseseră avertizaţi să nu încerce vreodată să-i recruteze pentru serviciul militar. Mai târziu, când Marele Război al Nordului împotriva Suediei cerea suplimentarea constantă a forţei de luptă, Petru a revenit asupra deciziei şi mai multe regimente de foşti streliţi s-au format sub un control strict. În 1708, după o ultimă revoltă a streliţilor staţionaţi în îndepărtatul oraş Astrahan, regimentele lor a fost desfiinţate definitiv.

Astfel, în sfârşit, Petru terminase cu îngâmfaţii şi turbulenţii soldaţi-negustori din Moscovia care îi marcaseră atât de puternic şi îi terorizaseră tinereţea. Streliţii au fost măturaţi şi, odată cu ei, a dispărut singura opoziţie armată serioasă la politicile sale şi principalul obstacol în calea reorganizării armatei. Ei au fost înlocuiţi cu propria sa creaţie, regimentele de Gardă, moderne şi eficiente, instruite după model occidental şi care sprijineau politicile lui Petru. Ca o ironie, ofiţerii de Gardă ruşi, recrutaţi aproape în totalitate din familiile de aristocraţi proprietari de pământ, au ajuns în curând să joace rolul politic la care aspiraseră streliţii fără succes. Atâta timp cât voinţa suveranului era puternică, precum a lui Petru, ei erau supuşi şi obedienţi. Dar când suveranul a fost femeie (aşa cum s-a întâmplat de patru ori în cei o sută de ani

de după moartea lui Petru) sau un copil (cum s-a întâmplat de două ori) şi în momentele de tranziţie, când nu era niciun suveran şi succesiunea era neclară, atunci chiar regimentele de Gardă s-au implicat în alegerea celui care avea să conducă. Streliţii, dacă ar mai fi existat, şi-ar fi putut permite să râdă cu gura până la urechi de această schimbare de situaţie. Probabil, totuşi, de teamă ca nu cumva spiritul lui Petru să vegheze încă asupra lor, şi-ar fi înăbuşit râsul într-o tăcere îngrozită.

Johann Georg Korb, voi. I, p. 121. ^ Eugene Schuyler, voi. I, p. 324. —[1] Patrick Gordon de Auchleuchries, p. 190. John Perry, p. 217. ibidem, p. 218. ibidem.

—[5] Friedrich Christian Weber, voi. II, p. 403. —[6] Johann Georg Korb, voi. I, p. 204. ibidem, voi. I, p. 202. John B.Wolf,p. 173. Samuel Pepys, voi. I, p. 265. —[0] Autorul şi-a publicat lucrarea în 1981. (N. red.)

—[1] Execuţia evocată a avut loc în 27 ianuarie 1969. 14 bărbaţi, dintre care doar 9 erau evrei, au fost spânzuraţi în Bagdad, fiind acuzaţi, pe nedrept se pare, de spionaj în favoarea Israelului. (N. red.) Johann Georg Korb, voi. I, p. 243. ibidem, voi. I, p. 180. ibidem, voi. I, p. 136. ibidem, voi. I, p. 187. ibidem, voi. I, p. 178. [m] Gilbert Burnet, voi. IV, p. 324.

20

PRINTRE PRIETENI

în acea toamnă şi iarnă, Rusia a simţit din plin voinţa lui Petru. Tortura şi execuţiile streliţilor au fost cele mai macabre şi mai dramatice manifestări ale acesteia, dar încă de când ardeau focurile torturii, moscoviţii înspăimântaţi şi observatorii străini au început să discearnă în acţiunile sale o ameninţare la adresa tuturor. Distrugerea streliţilor, tăierea bărbilor şi a mânecilor, schimbările de calendar şi de bani, încarcerarea ţarinei, bătaia de joc la adresa ritualurilor Bisericii, construirea de nave la Voronej - toate conduceau către un scop: să distrugă vechiul şi să

introducă noul; să urnească uriaşa masă inertă de concetăţeni către un stil de viaţă mai modern, mai apropiat de cel occidental.

91 Deşi aceste lovituri date vechii Rusii au fost descrise separat, ele au avut loc în acelaşi timp. De la zilele de tortură de la Preobrajenskoe, Petru a plecat direct la nopţi de festivităţi şi la o succesiune de petreceri şi distracţii. Aproape în fiecare seară, în timpul acelei toamne şi al acelei ierni înfricoşătoare, Petru participa la un banchet, un bal mascat, o nuntă, un botez, o recepţie pentru ambasadorii străini sau o parodie de ceremonie religioasă împreună cu al său Sinod Beat. El făcea acest lucru în parte pentru a se detaşa de furia cauzată de rebeliune, şi de depresia provocată de groaznica activitate de pedepsire, şi în parte pentru că era fericit ca, după optsprezece luni petrecute în Vest să fie din nou acasă cu prietenii.

în multe dintre aceste ocazii era şi Anna Mons prezentă. Amanta lui Petru încă dinainte de plecarea lui cu Marea Ambasadă - iar acum, cu Eudoksia dată la o parte, doamna care vorbea despre sine ca „prietena loială" a ţarului - făcuse un pas înainte spre recunoaşterea publică: la braţul său, ea a participat la botezul fiului ambasadorului danez; de ziua ei, Petru a venit să cineze în casa mamei sale. Prezenţa ei şi a unui mic grup de femei care se mărea din ce în ce mai mult rupea tradiţia prin care serile de băutură ruseşti erau exclusiv masculine. Nici cei care participau la aceste petreceri nu erau doar ruşi. La toate aceste evenimente, ambasadorii Danemarcei, Poloniei, Austriei şi Brandenburgului erau incluşi în compania de favoriţi ai lui Petru. într-adevăr, Petru preţuia prezenţa lor; ei îi dădeau un sentiment de apropiere de cultura

occidentală, iar ei, mai mult decât boierii lui, îi puteau înţelege speranţele şi ambiţiile. Prezenţa lor a fost norocoasă pentru istorie - rapoartele şi jurnalele lor consemnează descrieri însufleţite ale vieţii la curtea lui Petru.

92

Cele mai detaliate şi mai pitoreşti relatări sunt acelea ale lui Johann-Georg Korb, secretar al ambasadorului austriac. Nu întotdeauna credibil, deseori doar repetând cele auzite, Korb a fost, cu toate acestea, un reporter prolific, care înregistra tot ceea ce vedea, la fel ca şi ceea ce auzea. Paginile sale conturează o imagine bogată a vieţii la curte în cei câţiva ani de la întoarcerea lui Petru din Vest până la intrarea în marele război care urma să-i domine restul vieţii şi al domniei.

Tânărul diplomat austriac a sosit la Moscova în aprilie 1698, când Petru era încă la Londra. Intrarea ambasadorului în capitala rusă s-a făcut cu mare pompă, iar tradiţionalul banchet oficial de bun-venit al ambasadei a fost opulent; cu totul, invitaţii au numărat cel puţin 108 de feluri diferite de mâncare.

Petru a primit ambasada când s-a întors. Audienţa a avut loc în casa lui Lefort.

Numeroşi latifundiari se aflau în jurul Majestăţii Sale şi, în mijlocul lor, ţarul ieşea în evidenţă, cu o figură frumoasă şi un aspect impunător. Noi am făcut plecăciunile reverenţioase, pe care Majestatea Sa le-a primit cu o înclinare graţioasă a capului care arăta amabilitate. [...] Ţarul a acceptat ca domnul ambasador şi toţi oficialii ambasadei şi misionarii prezenţi să-i sărute mâinile.—

Dar Korb şi colegii săi au descoperit repede că formalitatea acestei primiri era doar o faţadă. De fapt, Petru nu suporta ceremoniile oficiale de acest gen şi, când era obligat să participe la ele, devenea stângaci şi dezorientat. îmbrăcarea cu găteli ceremoniale, statul în picioare sau pe tron, ascultarea ambasadorilor nou-acreditaţi erau dureroase pentru el şi îl făceau să respire greu, să se înroşească la faţă şi să transpire. El considera, aşa cum avea să afle Korb, că „aceasta e o lege barbară şi inumană îndreptată doar împotriva regilor şi care îi împiedică să se bucure de compania oamenilor"^. El respingea asemenea legi, lua masa şi stătea de vorbă cu partenerii săi, cu ofiţerii germani, cu negustorii, cu ambasadorii ţărilor străine, pe scurt, cu oricine îi plăcea. Când era pregătit să mănânce, nu suna niciun cântec de trompetă. în schimb, cineva striga „Ţarul vrea să mănânce!"^, apoi mâncarea şi băutura erau aşezate pe masă fără nicio ordine specială şi fiecare lua de acolo ce voia.

Pentru vizitatorii austrieci, obişnuiţi cu banchetele oficiale de la palatul Hofburg, în Viena, aceste banchete moscovite păreau infórmale şi gălăgioase. Korb scria:

Ţarul a comandat un dineu, de care să se ocupe generalul Lefort, şi la care să fie invitaţi toţi ambasadorii şi boierii de frunte. Ţarul a venit mai târziu decât de obicei, fiind ocupat cu o afacere importantă. Chiar şi la masă, fără să bage în seamă că sunt prezenţi ambasadorii, el a continuat să discute unele chestiuni cu boierii lui, dar consultarea era mai degrabă o altercaţie, în care nu se făcea economie nici de cuvinte şi nici de gesturi, toţi fiind pasionaţi peste limite, fiecare apărându-şi opinia cu obstinaţie şi cu o fierbinţeală riscantă sub ochii Măriei Sale. Doi dintre ei, al căror rang inferior îi scuza de amestecul în această discuţie dificilă, au căutat să-şi obţină dreptatea lovindu-se unul pe altul cu o bucată de pâine pe care o găsiseră pe masă; pentru că toţi, în felul lor, se străduiau să-şi demonstreze adevăratele lor origini. Totuşi, chiar şi printre musafirii moscoviţi erau unii care prin discursul lor arătau un caracter nobil. La bătrânul cneaz Lev Cerkasski erau remarcabile manierele, de o gravitate

indestructibilă; prudenţa în gândire îl caracterizează pe boierul Golovin; o cunoaştere competentă a treburilor publice este evidentă la Artimonovici. Aceştia strălucesc chiar mai tare pentru că genul lor de oameni este foarte rar. Artimonovici, indignat că aşa o mare varietate de nebuni e admisă la un banchet regal, a exclamat în latină „Locul ăsta e plin de neghiobi!", cu voce tare, pentru ca aceste cuvinte să ajungă mai uşor la urechile celor care ştiau latina.—

94 Petru folosea aceste banchete pentru tot felul de treburi:

Dansul începea imediat după ce masa fusese scoasă din cameră, iar acum îşi luau rămas bun ambasadorii polonezi. Ţarul a plecat repede, destul de neaşteptat, din mijlocul grupului vesel într-un loc aflat lângă sufragerie, acolo unde se ţineau paharele şi cupele, cerându-le ambasadorilor polonezi să-l urmeze. Tot restul grupului de invitaţi, curioşi să afle ce se întâmplă, s-a înghesuit după ei. împiedicaţi de propria lor grabă, nici nu apucaseră să intre toţi în cameră când scrisorile de acreditare fuseseră înapoiate ambasadorilor polonezi, iar ţarul, ieşind din cameră, a dat peste cei care încă se mai înghesuiau să-şi facă loc să intre. —

Cu toată atitudinea lor dispreţuitoare, occidentalii se purtau uneori la fel de rău şi de copilăreşte ca şi moscoviţii. La un dineu oferit ambasadorilor Danemarcei şi Poloniei, ambasadorul polonez primise douăzeci şi cinci de feluri de mâncare de la masa ţarului, iar cel danez doar douăzeci şi două. Danezul a fost indignat, iar ciuda lui s-a mai domolit doar atunci când i s-a permis să o ia înaintea rivalului său polonez la momentul sărutului mâinilor regale, înainte de plecare. După aceea, nesăbuitul danez atât s-a făIit şi s-a umflat în pene cu mica lui victorie, încât polonezul s-a înfuriat. în cele din urmă, Petru a auzit de această ceartă şi, detestând tot acest protocol, a strigat: „Amândoi sunt nişte măgari!"^

Unii dintre ambasadorii străini tindeau să facă aceeaşi greşeală pe care şi boierii lui Petru o făceau câteodată: avându- 1 pe ţar printre ei ca pe un camarad şi un prieten de pahar, ei uitau cine este cu adevărat omul înalt cu care se certau atât de aprins. Apoi, dintr-o

dată, discuţia ajungea la un punct în care ei puteau fi repede aduşi cu picioarele pe pământ pentru faptul periculos de a fi provocat pe un om care era un autocrat absolut, singurul care decidea asupra vieţii şi morţii în toată ţara. Unele dintre aceste certuri erau relativ

oare. La unul dintre aceste dineuri, Petru povestea companionilor lui că în Viena se îngrăşase, dar, la întoarcere, datorită mâncării din Polonia, slăbise din nou. Ambasadorul polonez, un om foarte corpolent, l-a contrazis, spunând că el crescuse în Polonia, iar dimensiunile lui se datorau dietei poloneze. Petru a ripostat: „Nu în Polonia, ci aici, la Moscova, te-ai burduşit". Polonezul, ca şi ceilalţi ambasadori, aveau mâncarea şi cheltuielile asigurate de către guvernul-gazdă. Polonezul, înţelept, a lăsat baltă discuţia. Cu o altă ocazie,

în timpul prânzului, era o discuţie despre diferenţele dintre ţări: despre una care se afla chiar lângă Moscova [Korb nu spune despre ce ţară e vorba] se vorbea foarte urât. Ambasadorul care venise de acolo a răspuns că şi el văzuse în Moscova multe lucruri care ar fi trebuit cenzurate. Ţarul a ripostat: „Dacă tu ai fi fost unul dintre supuşii mei, te-aş fi pus şi pe tine să le ţii companie celor care atârnă acum în ştreang, pentru că ştiu la ce faci tu aluzie."—

Mai târziu, ţarul a găsit o ocazie să-l facă pe acelaşi personaj să danseze cu bufonul lui, o scenă ridicolă, care a produs râsul general al curţii. Şi totuşi, ambasadorul [care a dansat în continuare, gândindu-se că gestul lui Petru era un semn de afecţiune] nu a înţeles că i se făcuse o farsă jenantă, până când ambasadorul imperial nu l-a atenţionat în şoaptă să nu-şi uite demnitatea funcţiei pe care o avea.

Dispoziţia lui Petru era ciudată şi imprevizibilă, având în vedere trecerile violente de la exaltare la furie subită. într-o clipă era jovial, fericit că e în compania prietenilor săi, glumind pe seama apariţiei surprinzătoare a unui companion proaspăt bărbierit şi, totuşi, în momentul următor putea să cadă într-o stare de profundă depresie şi iritabilitate, sau putea exploda cu o furie bruscă. La un banchet, Petru l-a acuzat mânios pe Sein că vinde funcţii în armată pentru bani. Sein a negat, iar Petru a ieşit ca o

furtună afară din cameră, ca să-i chestioneze pe soldaţii care făceau de pază la casa lui Lefort

ca să afle de la ei câţi colonei şi alţi ofiţeri de regiment au fost promovaţi de comanadantul-general al armatei fără să fi meritat, doar pentru bani.

Continuând această poveste, Korb descrie ce s-a întâmplat mai departe:

La scurt timp după aceea, când a revenit de afară, mânia lui crescuse aşa de mult, încât şi-a scos sabia, şi, înfruntându-l pe comandantul-general, i-a îngrozit pe toţi musafirii cu ameninţarea aceasta: „Aşadar, lovindu-te pe tine, voi distruge proasta ta conducere." Fierbând de mânie, s-a adresat cneazului Romodanovski şi lui Zotov ca să-l sprijine. Dar, pentru că aceştia îi luau apărarea comandantului-general, s-a înfuriat şi mai tare, şi s-a repezit la toţi invitaţii, lovind cu sabia în stânga şi în dreapta, fără să ştie nici el în cine. Cneazul Romodanovski s-a ales cu un deget tăiat, iar altul cu o uşoară rană la cap. Zotov a fost lovit la mână, atunci când ţarul îşi retrăgea sabia după o lovitură. O lovitură cu adevărat mortală l-a ţintit pe comandantul-general [Sein], care, fără nicio îndoială, ar fi fost înecat în sânge de mâna dreaptă a ţarului, dacă generalul Lefort (care era aproape singurul care avea curajul să intervină), nu l-ar fi prins pe ţar în braţe, trăgându-i mâna înapoi din lovitură. Dar ţarul, luând în nume de rău pe oricine îndrăznea să stea în calea furiei sale pe care o considera justificată, s-a învârtit în loc, dându-i nepoftitului care îl obstrucţionase o lovitură puternică în spate. El [Lefort] este singurul care ştie cum să rezolve aceste probleme; pe niciun moscovit nu-l iubeşte ţarul mai mult ca pe el. [...] Acest om [Lefort], a domolit în aşa fel furia lui [Petru] încât acesta s-a reţinut de la omor, mulţumindu-se doar cu ameninţările. După această furtună grozavă, a urmat veselia. Ţarul, cu faţa numai zâmbet, era prezent la dansuri, şi, ca să-şi arate voioşia, a cerut muzicanţilor să cânte melodiile pe care dansase la cel mai iubit monarh şi frate al său [regele Augustus] atunci când augusta gazdă întreţinea musafirii exaltaţi. Două tinere doamne, care plecaseră pe nesimţite, au fost aduse înapoi de soldaţi, la ordinele ţarului. Din nou, douăzeci şi cinci de salve de tun au însoţit toasturile, iar bună- dispoziţia petrecerii s-a prelungit până la cinci şi jumătate dimineaţa.—

în ziua următoare, promovările pe care le făcuse Sein au fost anulate, iar Patrick Gordon a fost după aceea însărcinat să decidă care dintre ofiţeri ar trebui să fie promovaţi.

Aceasta nu a fost singura dată când Lefort a acceptat loviturile lui Petru sau când s-a interpus între ţar şi victima ţintită de mânia lui Petru. în 18 octombrie, Petru lua masa din nou în casa lui Lefort, când, spune Korb, „o inexplicabilă furtună a tulburat voioşia. Sărind asupra generalului Lefort şi trântindu-l la pământ, Majestatea Sa l-a lovit."[2^] Lefort, totuşi, era aproape singurul om care putea sta în calea mâniei lui Petru. La un banchet care era dat în cinstea a două sute de nobili în casa lui Lefort, a început o ceartă între doi dintre foştii regenţi, unchiul lui Petru, Lev Narîşkin, şi cneazul Boris Goliţîn. Petru era atât de exasperat, încât „a ameninţat cu glas puternic că va încheia cearta tăind capul unuia dintre ei, care s-ar fi dovedit mai vinovat. El l-a însărcinat pe cneazul Romodanovski să cerceteze situaţia şi l-a lovit violent cu pumnul pe generalul Lefort, care venise să-l liniştească."[^7]

Korb îl antipatiza în mod deosebit pe cneazul Fiodor Romodanovski, înaltul guvernator al Moscovei, cu sprâncene stufoase, care era, de asemenea, şi şeful poliţiei lui Petru. Romodanovski era o figură sumbră, cu un simţ bizar al umorului. El se distra obligându-şi invitaţii să bea o cupă mare de coniac cu piper care se afla între fălcile unui urs dresat, aşezat în două labe; dacă invitatul refuza să ia cupa, ursul era dresat să-i ia acestuia pălăria, peruca sau alte articole vestimentare. Dispreţuia străinii. Odată, a răpit un tânăr translator german, care era angajat de unul dintre doctorii ţarului, şi nu i-a dat drumul decât atunci când doctorul s-a plâns lui Lefort. Altădată a arestat un tânăr medic. Atunci când i-a dat drumul, medicul „1-a întrebat pe cneazul Romodanovski de ce l-a ţinut atât de mult în arest, [Romodanovski] nu a avut niciun alt răspuns, decât că a făcut-o ca să-l vexeze".[2^]

în 12 octombrie Korb a raportat că „pământul a fost acoperit cu un strat gros de zăpadă şi, din cauza frigului puternic, totul e îngheţat"^. Atât petrecerile, cât şi execuţiile au mers înainte, deşi Petru a plecat în curând de la Moscova ca să viziteze şantierul de nave de la Voronej. Totuşi, ţarul era înapoi înainte de sărbători. „Azi

fiind ajunul Crăciunului", continua jurnalul lui Korb,

care este precedat de un post rusesc de şapte săptămâni, toate pieţele şi

toate străzile sunt pline de carne până la refuz. Aici sunt incredibil de multe gâşte; în alt loc e un stoc aşa de mare de carne de porc, încât îţi vine să crezi că ar ajunge pentru un an. La fel de mare este şi numărul de tauri sacrificaţi. Păsări de toate felurile par că ar fi zburat din toată Moscovia către un singur oraş. Era inutil să încerci să numeşti fiecare varietate în parte. Este suficient să spui că tot ce şi-ar fi putut dori cineva, ar fi găsit.

De Crăciun, Korb a asistat la sărbătorirea Naşterii Domnului, amestecată cu grosolănia Sinodului-caricatură:

Falsul patriarh cu suita lui batjocoritoare şi celelalte optzeci de sănii au făcut turul oraşului şi al Sloboziei Germane, purtând cruci, mitre şi alte însemne ale funcţiilor pe care le întruchipau. Ei toţi s-au oprit la casele moscoviţilor mai bogaţi şi ale ofiţerilor germani, şi au cântat cântece de slavă pentru divinitatea nou-născută, efort pentru care locuitorii acelor case a trebuit să plătească scump. După ce au cântat laudele pentru divinitatea nou-născută la casa lui, generalul Lefort i-a primit pe toţi cu o muzică mai plăcută, cu petrecere şi dansuri.—

Aceşti colindători gălăgioşi aşteptau să fie răsplătiţi frumos pentru efortul lor. Când proprietarul casei nu era suficient de generos, finalul era mai rău pentru acesta:

Cel mai bogat negustor din Moscovia, al cărui nume era Filadilov, le-a adus o mare jignire prin faptul că le-a oferit doar douăsprezece ruble ţarului şi boierilor săi când au cântat şi au colindat de naşterea Domnului la casa lui, aşa că ţarul, neîntârziat, a trimis o sută de oameni din alaiul

său în casa negustorului cu cererea de a se plăti câte o rublă pentru fiecare.—

Petrecerile ţineau până la Bobotează, când avea loc tradiţionala sfinţire a râului, lângă zidurile Kremlinului. Contrar obiceiului, ţarul nu a mai stat împreună cu patriarhul, fiecare pe câte un tron, ci a apărut în uniformă, în fruntea regimentului său, trecând, împreună cu alte trupe numărând până la 12000 de oameni, peste gheaţa groasă a râului. „Procesiunea la râul îngheţat bocnă a fost condusă de

regimentul generalului Gordon, roşul splendid al uniformelor sporind impresia deosebită pe care o făcea apariţia lor"^2, nota Korb.

Apoi venea regimentul Preobrajenski, îmbrăcat cu frumoase uniforme verzi, cu ţarul în frunte, drept colonel al lui. Urma al treilea regiment, Semionovski, în uniforme albastre. Fiecare regiment avea trupa lui de muzicanţi. [...]

Pe râu fusese marcat un loc, cu nişte bare, iar regimentele s-au masat în jurul lui. Cinci sute de clerici, ipodiaconi, diaconi, preoţi, stareţi, episcopi şi arhiepiscopi, îmbrăcaţi cu veşminte de aur şi argint, cu nestemate şi pietre preţioase, dădeau un aer de măreţie. Doisprezece clerici au purtat un sfeşnic cu trei lumânări de ceară aprinse, în faţa unei splendide cruci de aur. Moscoviţii considerau că e injust şi ruşinos ca o cruce să apară în public fără lumânări lângă ea. O mulţime incredibilă de oameni se înghesuia pe ambele părţi. Străzile erau pline, acoperişurile caselor erau încărcate de oameni, zidurile oraşului gemeau de spectatori.

Când clericii au umplut spaţiul larg care era împrejmuit, ceremonia a început. Nenumărate lumânări de ceară au fost aprinse. După invocarea Atotputernicului, mitropolitul a început să cădelniţeze cu tămâie fumegândă de jur-împrejur, prin toată împrejmuirea. în mijloc, gheaţa a fost spartă, permiţând apei să apară ca dintr-o fântână. Aici el a trecut de trei ori cu cădelniţa şi a sfinţit fântâna, scufundând de trei ori în apă lumânarea de ceară. Alături, era un stâlp pe care era urcat un purtător de drapel, cu stindardul regatului, alb, cu un vultur de aur cu două capete. Stindardul era nedesfăcut în momentul în care clerul intrase în împrejmuire. Apoi, purtătorul de drapel trebuia să urmărească ceremonia - tămâierea, binecuvântările - pe care le marca şi el cu o fluturare de

stindard. Mişcările lui erau urmărite cu atenţie de purtătorii de drapel ai regimentelor, ca să fluture şi ei drapelele în acelaşi timp cu el.

Când sfinţirea apelor s-a sfârşit, toţi purtătorii de drapel s-au apropiat şi au rămas acolo ca să fie stropiţi ritualic cu apă sfinţită. Patriarhul, sau, în absenţa acestuia, mitropolitul, părăsind împrejmuirea, se ducea să-i stropească cu agheazmă pe Majestatea Sa, ţarul, şi pe toţi soldaţii. în completare, artileriile tuturor regimentelor bubuiau, urmate de trei detunături de muschete.

Bacanalele din toamnă şi din iarnă au atins punctul maxim în săptămâna carnavalului, înainte de începerea Postului Mare. Un rol-cheie în aceste petreceri era jucat de Sinodul- caricatură, ai cărui membri mărşăluiau într-o procesiune de o solemnitate parodică la palatul lui Lefort ca să-l venereze pe Bachus. Korb i-a văzut defilând:

Cel care avea onoarea de a fi patriarh ieşea în evidenţă prin straie potrivite unui episcop. Bahus era împodobit cu o mitră şi defila gol-goluţ pentru a întruchipa lascivitatea. Cupidon şi Venus erau însemnele cârjei lui episcopale, ca să nu fie niciun dubiu în legătură cu turma pe care o păstoreşte el. Restul mulţimii de petrecăreţi veneau după el, unii dintre ei purtând boluri mari cu vin, alţii mied, alţii bere şi coniac, care întreţineau veselia înfierbântatului Bahus. Iar dacă frigul neplăcut risca să le strice succesul, ei purtau şi platouri mari cu frunze de tutun, cu care, după ce le aprindeau, mergeau prin toate colţurile palatului, emanând, pentru Bachus, cele mai plăcute mirosuri şi cele mai delectabile arome din gura lor murdară. Două dintre aceste pipe din care unii oameni sunt încântaţi să scoată fum, fiind aşezate în formă de cruce, serveau episcopului de mascaradă să îndeplinească ritualul sfinţirii!—

Mulţi dintre ambasadorii occidentali erau şocaţi de această parodie, iar Korb însuşi a fost uimit să vadă că „o cruce, care este cel mai important simbol al credinţei noastre, era purtată în batjocură"^. Dar Petru nu vedea niciun motiv să termine cu aceste jocuri. în timpul Postului Mare, când nou-venitul ambasador al Brandenburgului şi-a prezentat acreditările,

Ţarul i-a poruncit să rămână, alături de ambasadorii şi boierii cei mai importanţi, la masa lui splendidă. După masă, patriarhul-caricatură a început să ţină toasturi. Cel care închina făcea acest lucru stând în genunchi, întru venerarea demnitarului ecleziastic parodiat, şi implora

favoarea binecuvântării lui, pe care acesta o dădea cu două pipe aşezate în cruce. Doar ambasadorul austriac s-a retras pe furiş, spunând că sacrul semn al creştinătăţii noastre e prea sfânt ca să fie folosit în asemenea farse. Dansul avea loc în camera alăturată celei în care se ţineau festivităţile. [...] Draperiile cu care spaţiul acela era frumos decorat fuseseră trase puţin la o parte, şi oaspeţii au putut să-i vadă pe ţareviciul Aleksei şi pe sora lui Petru [Natalia]. Frumuseţea naturală a ţareviciului [care pe atunci avea nouă ani] era pusă minunat în evidenţă de civilizatele lui haine germane şi de peruca pudrată. Natalia era însoţită de cele mai distinse doamne ruse. Această zi a mai marcat o distanţare de tradiţia rusească, pentru că, până în acel moment, era interzis sexului feminin să apară la adunări publice ale bărbaţilor şi la petreceri festive, iar acum unora le era permis să stea nu doar la cină, ci şi la dansul de după cină.—

între timp, ca un acompaniament întunecat al acestui lăsat de sec, execuţiile streliţilor urmau necontenit. în 28 februarie, treizeci şi şase de streliţi au murit în Piaţa Roşie şi 150 la Preobrajenskoe. în aceeaşi noapte, la Lefort a fost o petrecere splendidă, la finalul căreia musafirii au asistat la un minunat foc de artificii.

în prima săptămână din martie a început Postul Mare şi, odată cu el, s-a încheiat şi carnavalul dublu de petreceri şi moarte. Calmul s-a aşternut peste oraş, atât de senin, încât Korb nota:

Tăcerea şi modestia acestei săptămâni este la fel de remarcabilă ca şi tumultul şi furia celei care a trecut. Nici magazinele sau pieţele nu s-au deschis, curţile de judecată nu s-au întrunit, judecătorii nu au avut nimic de făcut. [...] Prin postul cel mai strict, ei îşi mortificau trupul cu pâine uscată şi roade ale pământului. Este o metamorfoză atât de neaşteptată, încât nu-ţi poţi crede ochilor.—

în liniştea Postului Mare, autorităţile au început, în sfârşit, să strângă cadavrele streliţilor, care atârnaseră în spânzurători toată iarna, pentru a le duce la incinerare. „Era un spectacol oribil", spunea Korb. „Cadavrele erau aruncate grămadă în căruţe, multe dintre ele pe jumătate dezbrăcate, un adevărat talmeş-balmeş. Ele erau duse la groapă ca oile tăiate la piaţă."^7

în afară de viaţa de la curtea lui Petru, Korb era atent la mai multe faţete ale vieţii obişnuite din Moscova. Ţarul s-a hotărât să facă ceva cu hoardele zgomotoase de cerşetori care urmăreau cetăţenii în sus şi în jos pe străzi, din clipa în care ieşeau din casă şi până când intrau în altă casă. Deseori, cerşetorii reuşeau să îmbine implorările lor cu un abil furt din buzunarele victimelor. Printr-un decret, cerşetoria a fost interzisă şi, la fel, a fost interzisă şi încurajarea cerşetoriei; oricine era prins dând pomană cerşetorilor era amendat cu cinci ruble. Ca să se ocupe de cerşetori, ţarul a construit pe lângă fiecare biserică un spital, unde să fie îngrijiţi săracii. Faptul că în aceste spitale condiţiile erau dezolante este sugerat de observaţia unui alt martor din ambasadă, care scria: „Lucrul acesta a eliberat în curând toate străzile de vagabonzi, mulţi dintre ei preferând să lucreze decât să fie închişi în spitale."

Korb era uimit, chiar în acele zile pline de fărădelegi din toate ţările, de marele număr şi de curajul tâlharilor din Moscova, care operau în bande şi luau cu mare îndrăzneală tot ce voiau. De obicei noaptea, dar câteodată şi în timpul zilei, ei tâlhăreau şi apoi, deseori, îşi ucideau victimele. Existau crime misterioase, nerezolvate. Un căpitan străin de marină, care lua masa cu soţia lui în casa unui boier, a fost invitat să meargă afară la o plimbare de noapte cu sania prin zăpadă. Când el şi gazda lui s-au întors, au găsit-o pe soţie cu capul tăiat, şi nu erau indicii cu privire la identitatea sau la motivele asasinului. Funcţionarii guvernamentali nu erau mai în siguranţă decât cetăţenii obişnuiţi. în 26 noiembrie, Korb scria:

Un curier trimis la Majestatea Sa noaptea trecută de la Voronej, cu scrisori şi câteva scule de preţ, a fost atacat cu violenţă pe podul de piatră

de la Moscova, şi jefuit. Scrisorile, cu sigiliile rupte, au fost găsite, la lumina zilei, împrăştiate pe pod, dar nu se ştia unde ar fi putut fi sculele şi curierul însuşi.—

S-a presupus că de curier s-au descotorosit în cel mai simplu mod, „aruncându-l sub gheaţa râului".

103

Străinii trebuia să fie în mod special atenţi, pentru că erau consideraţi buni de jefuit nu numai de către hoţi, ci şi de către ruşii obişnuiţi. Unul dintre servitorii lui Korb, care ştia rusa, a raportat că tocmai întâlnise un cetăţean care profera o serie întreagă de înjurături şi ameninţări la adresa tuturor străinilor: „Câini germani, aţi jefuit destul cum aţi vrut, dar o să vină ziua când o să suferiţi şi o să vă primiţi pedeapsa."^ Prinderea unui străin singur, mai ales dacă era ameţit de băutură, oferea unora dintre moscoviţi oportunitatea rară de a-şi satisface plăcerea răzbunării. Nu era prudent nici să încerci să aperi pe cineva. în încercarea de a reduce numărul morţilor de pe străzi, Petru a decretat că este o crimă chiar să scoţi sabia, pistolul sau cuţitul când eşti beat, chiar dacă arma era folosită în legitimă apărare sau nu era folosită deloc. într-o noapte, un inginer austriac de mine, pe nume Urban, se întorcea ameţit, călare, de la Moscova către Slobozia Germană, când a fost agresat de un rus, mai întâi verbal, apoi cu pumnii. Potrivit lui Korb, „Urban, pierzându-şi răbdarea, şi indignat să fie insultat de un vagabond murdar, folosindu-se de dreptul la legitimă apărare, a scos un pistol. Glontele pe care l-a tras în furia sa abia i-a atins capul atacatorului său, dar, de teamă ca acesta să nu se plângă şi să facă mare vâlvă la Majestatea Sa, Urban a ajuns la o înţelegere amiabilă cu persoana respectivă, dându-i patru ruble ca să nu spună nimic despre incident."^ Dar Petru a aflat despre el, iar Urban a fost arestat şi condamnat la pedeapsa capitală. Când prietenii lui Urban au încercat să-l sprijine, spunând că era beat, ţarul a răspuns că ar putea să accepte ca o

încăierare la beţie să rămână nepedepsită, dar nu şi folosirea unei arme de foc de către un beţiv. Cu toate acestea, el a redus pedeapsa de la moarte la biciuire şi, doar la rugăminţile insistente ale ambasadorului austriac, a anulat-o, în cele din urmă.

104

Problema nu era că hoţii ar fi fost pedepsiţi prea uşor, atunci când erau prinşi. Ei erau trimişi în serii la tortură sau spânzurătoare; într-o singură zi, au fost spânzuraţi şaptezeci de oameni. Dar lucrul acesta nu îi descuraja pe colegii lor. Pentru ei, crima era un mod de viaţă şi încălcarea legii era înrădăcinată în mentalitatea lor, astfel încât încercările de a aplica legea deseori provocau o furie indignată celor care erau obişnuiţi s-o încalce. De exemplu, deşi coniacul era monopol de stat, a cărui vânzare era strict interzisă, el era totuşi comercializat în locuinţe particulare. Cincizeci de soldaţi au fost trimişi să oprească această contrabandă. A avut loc o luptă, iar trei soldaţi au fost ucişi. Departe de a fi speriaţi sau de a se gândi să fugă, producătorii particulari de coniac au ameninţat cu o răzbunare şi mai cruntă, dacă se va mai încerca prinderea lor a doua oară.

De fapt, poliţiştii şi soldaţii însărcinaţi cu supravegherea respectării legilor nu le respectau nici ei. Korb observa:

Soldaţii din Moscovia au obiceiul de a-şi tortura prizonierii după bunul lor plac, fără să ia în considerare persoana sau chestiunea pentru care era acuzată. Soldaţii se fac vinovaţi de rănirea persoanelor, cu muschete sau cu beţe, şi de aruncarea lor în gropi oribile, în special a celor bogaţi, cărora le spun, fără ruşine, că nu vor înceta până când nu le vor plăti o anumită sumă de bani. La fel e bătut şi un prizonier care merge de bunăvoie la închisoare, ca şi cel care nu vrea să meargă.—

La un moment dat, în aprilie 1699, preţul alimentelor crescuse rapid în Moscova. Anchetele au arătat că soldaţii, cărora li se ordonase să transporte cadavrele streliţilor în afara oraşului înainte de sosirea primăverii, foloseau căruţele ţăranilor care veneau în oraş cu grâu, orăz şi alte cereale, obligându-i pe aceştia să descarce marfa cu care veneau şi să-şi încarce căruţele cu cadavre, pe care să le ducă şi să le ardă, în timp ce soldaţii păstrau pentru ei marfa descărcată de aceştia, ca s-o folosească sau ca s-o vândă ei înşişi. Confruntaţi cu aceste jafuri, ţăranii nu au mai adus alimente în oraş, iar preţurile mărfurilor care mai erau pe piaţă au crescut astronomic.

Odată cu instalarea vremii mai plăcute, trimişii străini erau deseori invitaţi să viziteze împrejurimile încântătoare şi proaspăt înflorite al Moscovei. Korb şi ambasadorul său fuseseră invitaţi la un banchet pe proprietatea unchiului lui Petru, Lev Narîşkin. „Abundenţa deosebită a felurilor de mâncare", spunea Korb,

scumpetea platourilor de aur şi de argint, varietatea şi fineţea băuturilor erau un indiciu clar al relaţiilor de sânge pe care acesta le avea cu ţarul. După masă, a avut loc un concurs de tras cu arcul. Nimeni nu a fost scuzat, nici dacă nu cunoştea jocul sau nu se pricepea. O coală de hârtie pusă pe pământ reprezenta ţinta. Gazda a perforat-o de mai multe ori, în aplauzele generale. Alungaţi de ploaie de la acest exerciţiu plăcut, ne-am întors în apartamente. Narîşkin l-a onorat pe domnul ambasador, luându-1 de mână şi conducându-l în camera soţiei sale, pentru a o saluta şi pentru a fi salutat. Nu există un semn mai mare de onoare printre ruşi decât invitaţia soţului de a da mâna cu soţia lui şi de a primi un compliment sau un pahar de coniac din mâna ei.—

Cu o altă ocazie, ambasadorul a văzut menajeria ţarului, care cuprindea „un colosal urs alb, leoparzi, lincşi şi multe alte animale care erau ţinute doar pentru plăcerea de a le privi"[m]. Mai târziu, el a vizitat faimoasa

mănăstire Noul Ierusalim, ridicată de Nikon. „Am văzut zidurile uriaşe şi chiliile călugărilor. Pe lângă ea curge un râu, printre câmpiile deschise, largi, oferind o privelişte încântătoare. Ne-am simţit foarte bine, plimbându-ne cu barca şi aruncând momeală peştilor încrezători care ieşeau din ascunzişurile lor, o distracţie cu atât mai plăcută, cu cât ştiam că îi vom avea la masa pentru cină."[m]

Ambasadorii au fost invitaţi pe proprietatea ţarului de la Ismailovo. Era iulie, o perioadă cu mari călduri la Moscova, şi ei au descoperit că proprietatea „era extrem de agreabilă, înconjurată de pâlcuri de copaci, nu foarte deşi, dar de o înălţime considerabilă, asigurând în umbra răcoroasă a ramurilor groase un refugiu admirabil de căldura arzătoare a verii". Muzicanţii erau şi ei acolo, „ca să adauge la şoaptele dulci ale pădurii şi vântului armonii şi mai dulci"—.

Vizita lui Korb, legată de cea a ambasadorului său, a durat cincisprezece luni. în iulie 1699 ei au plecat, după ceremonii fastuoase. Petru le-a oferit daruri, inclusiv numeroase blănuri de samur, ambasadorului şi întregii lui suite. Din ordinul lui Petru, a fost organizată o procesiune magnifică, iar ambasadorul a mers în trăsura oficială a ţarului, cu decoraţiuni de aur şi de argint, şi cu pietre preţioase incrustate pe uşi şi pe tavan. Apoi, echipajul şi celelalte trăsuri care îi duceau pe membrii ambasadei au fost escortate până la ieşirea din oraş de escadroane din noua cavalerie a lui Petru şi detaşamente din noua lui infanterie occidentală.

—[8] Johann Georg Korb, vol. I, p. 161.

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

107

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo ibidem, vo

[?] ibidem, vo [1] ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem.

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo ibidem, vo

[?] ibidem, vo [1] ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo

■ ibidem, vo ibidem, vo

I, p. 158.

I, p. 157. p. 200. p. 201. pp. 171-172. p. 198. p. 164. p. 188. p. 216. p. 236. p. 217. p. 223.

p. 224-228. p. 255. p. 256. p. 264. p. 265. p. 267. p. 208. p. 248. p. 172. p. 297.

I, p. 36. p. 210.

I, p. 16.

I, p. 25.

VORONEJ ŞI FLOTA DE SUD

Chiar din momentul în care se întorsese la Moscova, lui Petru îi era dor să vadă navele sale care erau construite la Voronej. Chiar şi atunci când aveau loc torturile la Preobrajenskoe, în timp ce bea împreună cu prietenii săi în toamna şi iarna aceea întunecată, ţarul îşi dorea să fie pe Don, să se alăture constructorilor occidentali de nave pe care îi recrutase şi care chiar atunci începeau treaba pe şantierul de pe malurile râului.

Prima vizită a făcut-o la sfârşitul lui octombrie. Mulţi dintre boieri, dornici să rămână în favorurile ţarului stând aproape de acesta, l-au urmat în Sud. Cneazul Cerkasski, respectabilul boier vârstnic, fusese lăsat ca prefect al Moscovei, dar a descoperit în curând că autoritatea lui nu era unică. Tipic pentru Petru, el încredinţase guvernarea nu unuia, ci mai multor boieri. înainte de a pleca, i-a spus, de altfel, lui Gordon: „Ţie am să-ţi încredinţez totul." Iar lui Romodanovski: „în acest timp, îmi încredinţez toate treburile loialităţii tale."^ Era formula de guvernare a lui Petru atunci când lipsea: prin împărţirea puterii între mai mulţi, încurcându-i pe toţi cu privire la puterea pe care o avea fiecare dintre ei, aceştia rămâneau într-un dezacord şi o confuzie permanente. Sistemul nu era conceput ca să promoveze o guvernare eficientă în absenţa lui, ci ca să împiedice un singur regent să încerce, eventual, să pună mâna pe putere. Deoarece încă nu fuseseră elucidate cauzele revoltei streliţilor, aceasta era prima grijă a lui Petru.

La Voronej, pe şantierele întinse de-a lungul malurilor râului larg şi puţin adânc, Petru i-a găsit pe tâmplari tăind cu ferăstrăul şi lovind cu ciocanele, dar a găsit şi multe probleme. Era criză de oameni şi existau mari pierderi de materiale. în graba de a îndeplini porunca ţarului, constructorii foloseau scânduri netratate, care ar fi putrezit imediat în apă.[m] La sosirea lui din Olanda, viceamiralul Cruys a inspectat vasele şi a ordonat ca multe dintre ele să fie desfăcute, pentru a fi reconstruite şi întărite. Constructorii străini, care îşi alegeau fiecare propriul model, fără să fie direcţionaţi sau controlaţi de un superior, deseori se certau. Constructorii olandezi, cărora Petru le ordonase de pe când se afla în Anglia să lucreze sub comanda altora, erau nemulţumiţi şi lenţi. Nici maiştrii ruşi nu erau într-o dispoziţie mai bună. Convocaţi prin decret la Voronej, ca să înveţe să construiască nave, ei au înţeles că, dacă ar fi demonstrat pricepere, ar fi fost trimişi în Occident să se specializeze. în consecinţă, mulţi preferau să facă doar ce erau obligaţi, cu speranţa că în acest fel li se va permite să se întoarcă acasă.

Cele mai mari probleme şi cele mai mari suferinţe le avea masa muncitorilor necalificaţi. Mii de oameni fuseseră aduşi - ţarani şi şerbi care nu mai văzuseră niciodată o ambarcaţiune mai mare decât o barcă şi un luciu de apă mai întins decât un râu. Ei veniseră propriile securi şi topoare, uneori chiar şi cu caii lor, ca să taie şi să fasoneze copacii, şi să-i arunce pe râu ca să plutească până la Voronej. Condiţiile de trai erau primitive, bolile se întindeau rapid şi moartea era obişnuită. Mulţi dintre ei fugeau, iar în cele din urmă şantierul a trebuit să fie împrejmuit cu garduri şi păzit. Dacă erau prinşi, dezertorii erau bătuţi şi aduşi din nou la muncă.

Deşi în mod aparent Petru era optimist, încetineala cu care se desfăşura lucrul, bolile, decesele şi dezertările îl deprimau şi îl dezamăgeau. La trei zile după sosirea sa, în 2 noiembrie 1698, el i-a scris lui Vinius: „Slavă Domnului că am găsit flota noastră în condiţii excelente. Doar o umbră îmi mai întunecă gândul, dacă voi putea să gust din roadele acestei munci, să nu fie ca plantarea curmalelor, când cei care le seamănă nu mai apucă să le mai r e c o l t e z e . M a i târziu, el a scris: „Aici, cu ajutorul lui Dumnezeu, se fac mari pregătiri. Dar noi aşteptăm doar ziua aceea binecuvântată când umbra mare de îndoială de deasupra noastră o să dispară. Am început să lucrăm la o corabie care va avea şaizeci de tunuri."[223]

în ciuda grijilor lui Petru, munca avansa, cu toate că şantierul nu dispunea de nicio maşinărie, şi toate operaţiunile se făceau doar cu ajutorul uneltelor de mână. Grupuri de oameni şi echipe cu cai deplasau trunchiurile de copaci, le făceau buşteni pe care îi trăgeau prin curtea şantierului şi îi aşezau deasupra unor gropi săpate în pământ. Apoi, cu ajutorul unor oameni aşezaţi sub buşteni şi al altora care îi sprijineau sau se aşezau pe ei ca să-i ţină nemişcaţi, aceştia erau tăiaţi cu ferăstrăul şi se decupau din ei scândurile lungi sau cadrele curbate de lemn. Era o risipă enormă, pentru că se obţineau foarte puţine scânduri dintr-un buştean. Odată ce se obţinea scândura nefinisată, aceasta era dată pe mâna maiştrilor pricepuţi care lucrau cu securi, ciocane, maiuri, burghie şi dălţi ca să obţină cu precizie forma necesară. Cele mai grele şi mai solide piese erau la chila navei, aşezată chiar deasupra pământului. Apoi, urmau grinzile curbate care trebuia asamblate. La sfârşit, pe laturile scheletului se prindeau scândurile care înfruntau apa. Iar apoi începea munca la punte, interioare şi la toate structurile specifice care

făceau din navă atât un spaţiu de locuit, cât şi o maşinărie.

În timpul iernii, fără să ia în seamă frigul, Petru a lucrat cu oamenii lui. El se plimba pe şantiere, păşind peste buştenii acoperiţi de zăpadă, trecea pe lângă navele care stăteau tăcute pe şantier, trecea pe lângă muncitorii care se înghesuiau în jurul focului, ca să-şi dezmorţească mâinile şi trupurile, trecea pe lângă fierăria cu foalele ei uriaşe, care împingeau aerul în furnalele unde se turnau ancorele şi celelalte piese de metal. Veneţienii care lucrau la construirea galerelor se plângeau că muncesc atât de mult, încât nu au timp nici măcar să se ducă la spovedanie. Dar flota continua să crească. Când a venit Petru, în toamnă, a găsit douăzeci de nave deja lansate şi ancorate pe râu. în fiecare săptămână, pe măsură ce se intra în iarnă, încă cinci sau şase nave erau lansate la apă, sau erau gata să fie lansate odată cu topirea gheţii.

Pentru că nu se mulţumea doar cu supravegherea generală, Petru însuşi a proiectat o navă cu cincizeci de tunuri, numită Predestinarea, şi a început să o construiască doar cu muncitori ruşi. Chiar el a aşezat chila navei şi a muncit din greu la ea, împreună cu boierii care îl însoţeau. Predestinarea era o navă frumoasă, cu trei catarge, lungă de 40 de metri, iar lucrul la navă i-a adus lui Petru bucuria de a mânui uneltele şi conştientizarea faptului că una dintre aceste nave care, în cele din urmă, aveau să navigheze pe Marea Neagră, va fi propria lui creaţie.

Era în martie, în timpul celei de-a doua excursii la Voronej, când ţarul a primit o lovitură şocantă: moartea lui Francis Lefort. în cele două rânduri în care Petru venise să lucreze la navele lui în iarna aceea, Lefort rămăsese la Moscova. La cei patruzeci şi trei de ani pe care îi avea, marea lui putere şi entuziasmul însufleţit păreau intacte. în calitate de prim- ambasador al Marii Ambasade, el făcuse faţă cu brio celor optsprezece luni de banchete ceremoniale din Occident, iar capacitatea sa prodigioasă de a bea nu îl părăsise în timpul petrecerilor şi al distracţiilor zgomotoase din toamna şi iarna petrecute la Moscova. Părea vesel şi plin de voiebună atunci când l-a condus pe Petru la Voronej.

Dar, în zilele din ajunul morţii sale, în timp ce Lefort îşi ducea în continuare viaţa frenetică, a circulat o poveste ciudată. într-o noapte, când nu era acasă, şi dormea la o altă femeie, soţia lui a auzit un zgomot groaznic în dormitorul soţului. Ştiind că Lefort nu e acolo, dar „presupunând că soţul ei ar fi putut să se răzgândească şi să fi venit acasă furios, ea a trimis pe cineva în cameră să vadă cum stau lucrurile. Persoana respectivă s-a întors, spunând că nu a văzut pe nimeni în camera lui." Cu toate acestea, zvonul s-a răspândit şi, dacă ar fi să o credem pe soţia lui - povestea este relatată de Korb -, „în dimineaţa următoare, toate fotoliile, mesele şi scaunele erau împrăştiate prin cameră, claie peste grămadă, iar de sub ele veneau gemete adânci care se auziseră toată noaptea"^[0].

Curând după aceea, Lefort a dat un banchet pentru doi diplomaţi străini, ambasadorul Danemarcei şi al Brandenburgului, care se pregăteau să plece în vizită la Voronej, la invitaţia lui Petru. Seara a fost o mare reuşită, iar ambasadorii au stat până târziu. Spre sfârşit,

căldura din cameră devenise înăbuşitoare, iar gazda i-a invitat pe musafiri, clătinându-se, în aerul geros al iernii, să bea sub stele, fără paltoane sau învelitori. în ziua următoare, Lefort a început să tremure. Febra a urcat rapid şi el a început să delireze, bătând câmpii şi strigând după muzică şi vin. Soţia lui, terifiată, i-a sugerat să-l cheme pe pastorul protestant Stumpf, dar Lefort a strigat că nu vrea să se apropie nimeni de el. Totuşi, Stumpf a venit. „Când pastorul a fost primit în camera lui", scrie Korb,

şi îl sfătuia pe acesta să se întoarcă cu faţa la Dumnezeu, se spune că el a răspus numai: „Să nu vorbeşti prea mult." Soţiei sale, care în ultimele lui clipe i-a cerut iertare pentru greşelile ei trecute faţă de el, dacă ar fi comis vreuna, el i-a replicat neutru: „Nu am avut niciodată nimic să-ţi reproşez ţie; întotdeauna te-am onorat şi te-am iubit." El i-a chemat pe servitorii şi oamenii aflaţi în slujba lui, având dorinţa de a le plăti salariile în întregime. —

Lefort a mai trăit o săptămână, mângâiat de muzica unei orchestre care fusese adusă să cânte pentru el. în sfârşit, la trei, într-o dimineaţă, a murit. Golovin a sigilat imediat casa şi a dat cheia rudelor lui Lefort, trimiţând în acelaşi timp şi un curier urgent la Voronej, la Petru.

Când Petru a primit vestea, a scăpat securea din mână, s-a aşezat pe un buştean şi, ascunzându-şi faţa în mâini, a plâns. Cu vocea înăbuşită de suspine şi durere, a spus: „Acum am rămas singur, fără niciun om de încredere. El singur îmi era credincios. în cine să mă încred acum?"[2^2]

Ţarul s-a întors imediat la Moscova, iar funeraliile au avut loc în 21 martie. Petru s-a îngrijit el însuşi de aranjamentele funerare: elveţianul urma să aibă o ceremonie funerară mai măreaţă decât oricare alta din

Rusia, cu excepţia ţarului şi a patriarhului. Au fost invitaţi ambasadorii străini, iar boierilor li s-a ordonat să fie prezenţi. Fuseseră instruiţi să se adune la casa lui Lefort la opt dimineaţa, să ducă trupul la biserică, dar mulţi au întârziat, şi au mai fost şi alte întârzieri, aşa că procesiunea nu s-a format decât pe la prânz. între timp, Petru respectase obiceiul occidental de a aşeza un somptuos bufet rece pentru oaspeţi. Boierii, surprinşi şi încântaţi să găsească în faţa lor un festin, s-au năpustit asupra mâncării. Korb descrie scena:

Mesele erau încărcate de mâncăruri şi rânduri de pahare şi boluri cu toate felurile de vin. Vinul fiert era servit oricui poftea. Ruşii - pentru că toţi, de toate rangurile şi din toate funcţiile trebuia să fie prezenţi la ordinul ţarului - stăteau la o masă şi înfulecau cu lăcomie mâncărurile reci. Era o varietate bogată de peşte, brânză, unt, caviar şi altele.

Boierul Şeremetiev, rafinat datorită numeroaselor călătorii pe care le făcuse şi îmbrăcat după moda germană, purtând Crucea lui de Malta pe piept, s-a gândit că e sub demnitatea lui să se alăture voracităţii celorlalţi. Când a intrat în cameră ţarul, acesta vădea multe semne de suferinţă; tristeţea se imprimase pe faţa lui. Ambasadorilor care îl salutau cu respect, înclinându-se până la pământ, aşa cum era obiceiul, monarhul le răspundea cu o curtoazie deosebită. Când Lev Narîşkin şi-a părăsit locul şi s-a gândit să-l întâmpine pe ţar, acesta a primit, într-adevăr, salutul lui cu graţiozitate, dar a rămas absent, fără să-i răspundă câteva momente, până când a părut că se adună şi s-a aplecat să-l îmbrăţişeze. Când a venit momentul plecării cu trupul neînsufleţit, durerea şi sentimentele pentru cel decedat, ale ţarului şi ale altora, au devenit evidente pentru toată lumea: lacrimile curgeau şiroaie din ochii ţarului, şi, în faţa marii mulţimi de oameni care se adunase acolo, l-a sărutat pentru ultima oară pe cel mort.

[...] Aşadar, cel mort a fost condus la biserica reformată, unde pastorul Strumpf a ţinut o scurtă predică. La plecarea din biserică, boierii şi ceilalţi concetăţeni au stricat ordinea procesiunii, încercând să ajungă cât mai aproape de sicriu, cu o aroganţă stupidă. Totuşi, ambasadorii străini, prefăcându-se că nu observă aceste pretenţii dispreţuitoare, i-au lăsat pe toţi moscoviţii să treacă înaintea lor, chiar şi pe cei ale căror origine şi condiţie umilă nu le permiteau acest lucru. Când mergeau spre cimitir, ţarul a observat că ordinea se schimbase; că supuşii săi, care, mai înainte, se aflau în spatele ambasadorilor, acum erau înaintea lor; de aceea, l-a chemat la el pe tânărul Lefort [nepotul lui Francis Lefort] şi l-a întrebat: „Cine a stricat ordinea? De ce au ajuns cei care erau în spate să fie acum în faţă?" Şi cum Lefort a rămas tăcut, neştiind ce să răspundă,

ţarul i-a poruncit să vorbească. Şi când el i-a spus că ruşii au inversat ordinea cu agresivitate, ţarul, plin de mânie, a spus: „Sunt nişte câini, nu boierii mei."

Şeremetiev, dimpotrivă - şi aceasta se poate atribui prudenţei lui -, încă mergea în compania ambasadorilor, deşi toţi ruşii trecuseră în faţă. Chiar în cimitir, pe alee, fuseseră aduse tunuri care au zguduit aerul cu salve triple, şi fiecare regiment a tras, de asemenea, focuri de muschetă. Unuia dintre artilerişti, care rămăsese prosteşte în faţa gurii de tun, i-a fost zburat capul în urma unei salve. Ţarul s-a dus din nou, cu trupele sale, la casa lui Lefort, şi toţi l-au urmat. Tuturor celor care participau la priveghi li s-a oferit câte un inel de aur pe care era gravată data morţii şi un cap de mort. Cum ţarul ieşise câteva minute din cameră, toţi boierii s-au grăbit să plece acasă, nerăbdători. Coborâseră deja câteva trepte, dar, întâlnindu-se faţă în faţă cu ţarul, au revenit în cameră. Graba boierilor de a pleca a trezit în ţar suspiciunea că aceştia erau bucuroşi de moartea lui Lefort, şi acest lucru l-a înfuriat atât de tare, încât li s-a adresat furios cu următoarele cuvinte: „Aşa! Sunteţi bucuroşi că a murit! E o mare victorie pentru voi moartea lui! De ce nu aveţi răbdare? Cred că bucuria voastră e atât de mare, încât nu puteţi să vă mai păstraţi pe faţă expresia ipocrită şi falsa tristeţe."—

Moartea prietenului său occidental a lăsat un gol imens în viaţa personală a lui Petru. Elveţianul jovial îl îndrumase pe mai tânărul său prieten şi îl învăţase multe lucruri în anii tinereţii acestuia. Lefort, marele chefliu, îl învăţase pe tânăr să bea, să danseze, să tragă cu arcul. I-a găsit o amantă şi a inventat pentru el farse burleşti, scandaloase, ca să-l amuze. L- a însoţit în prima campanie militară de la Azov. L-a convins pe Petru să călătorească în Vest şi a condus chiar el Marea Ambasadă, printre ai cărei membri se afla şi Petru Mihailov, iar lunga călătorie i-a insuflat lui Petru dorinţa de a aduce în

Rusia tehnologia şi manierele Europei. Apoi, în apropierea celei mai mari provocări care se afla în faţa lui Petru - războiul de douăzeci şi doi de ani cu Suedia, care avea să-l transforme pe tânărul ţar agitat şi entuziast -, într-un mare împărat cuceritor, a murit.

Petru a înţeles ce a pierdut. Toată viaţa lui fusese înconjurat de oameni care încercau să-şi folosească rangul şi puterea pe care le aveau în stat pentru profitul lor personal. Lefort era altfel. Deşi apropierea de suveran ar fi putut să-i aducă mari oportunităţi de îmbogăţire, ca mijlocitor de favoruri şi mită, Lefort a murit sărac. De fapt, avea atât de puţini bani, încât, înainte de întoarcerea lui Petru de la Voronej, familia a trebuit să-i ceară cneazului Goliţîn bani pentru a cumpăra o ţinută elegantă cu care să-l îmbrace pe Lefort pentru înmormântare.

Petru l-a păstrat pe nepotul lui Lefort, Peter Lefort, ca administrator în serviciul său. El a scris la Geneva, cerând ca singurul fiu al lui Lefort, Henry, să vină în Rusia, spunând că doreşte ca cineva din familia prietenului său să fie lângă el. în anii care au urmat, rolul lui Lefort a fost jucat de alţii. Lui Petru îi plăcea ca întotdeauna să aibă alături un companion- favorit puternic, al cărui devotament pentru ţar să fie personal, şi a cărui putere să vină exclusiv din apropierea de el. Dintre aceştia, cel mai important a fost Menşikov. Dar Petru nu l-a uitat niciodată pe Lefort. Odată, după o petrecere splendidă la palatul lui Menşikov, când Petru se simţea fericit pentru că era înconjurat de prieteni, el i-a scris gazdei absente: „Aceasta a fost prima oară când m-am simţit cu adevărat bine de la moartea lui Lefort."—

Şi apoi, şase luni mai târziu, ca pentru a marca ultimul an din vechiul secol şi, mai mult, ca un punct de referinţă în viaţa lui Petru, el l-a pierdut şi pe al doilea sfătuitor şi prieten occidental devotat, pe Patrick Gordon. Bătrânul soldat avea o sănătate precară. în ajunul noului an, în 1698, el scria în jurnalul său: „în anul

acesta am simţit o scădere accentuată a sănătăţii şi puterii mele. Dar, facă-se voia Ta, o, bunule Dumnezeu."^ Ultima lui apariţie publică a fost împreună cu soldaţii lui, în septembrie 1699, iar în octombrie a căzut definitiv la pat. Spre sfârşitul lui noiembrie, pe

măsură sănătatea lui Gordon se şubrezea din ce în ce mai mult, Petru l-a vizitat de mai multe ori. în noaptea de 29 noiembrie a venit de două ori la el, pentru că Gordon se sfârşea văzând cu ochii. A doua oară, preotul iezuit care îi dăduse deja ultima împărtăşanie a vrut să se retragă de la căpătâiul său când a intrat ţarul în cameră. „Rămâi acolo, părinte", i-a spus Petru, „şi fă ce crezi că trebuie. Nu te voi întrerupe." Petru i-a vorbit lui Gordon, care a rămas tăcut. Atunci, Petru a luat o mică oglindă şi a ţinut-o în faţa bătrânului, sperând să vadă un semn că respiră. Nu era niciun semn. „Părinte", i-a spus ţarul preotului, „cred că a mur«286 chiar Petru i-a închis ochii bătrânului, şi a plecat din casa acestuia cu ochii plini de lacrimi.

Şi lui Gordon i s-au organizat funeralii oficiale, la care au participat cei mai importanţi oameni din Moscova. Ruşii au venit de bunăvoie, pentru că devotamentul bătrânului soldat pentru ţar şi serviciile aduse statului erau unanim apreciate. Sicriul său a fost purtat de douăzeci şi opt de colonei, iar douăzeci de doamne de cea mai nobilă spiţă au însoţit-o pe văduvă la procesiunea de înmormântare. Când sicriul lui Gordon a fost depus în biserică, într-o nişă de lângă altar,

douăzeci şi patru de tunuri au tras salve.

Petru a simţit curând lipsa lui Gordon, atât profesional, cât şi personal. Gordon fusese cel mai competent soldat al Rusiei, cu o experienţă redutabilă în nenumărate campanii. Valoarea lui de comandant şi de consilier ar fi fost extraordinară în războiul care avea să urmeze, cu Suedia; dacă ar fi fost acolo, dezastrul de la Narva, la doar douăsprezece luni de la moartea lui, poate nu ar mai fi avut loc. Lui Petru avea să-i lipsească scoţianul încărunţit care încerca, din loialitate, să-şi mulţumească stăpânul, bând cot la cot cu bărbaţi care aveau jumătate din vârsta lui. Petru a rostit un cuvânt extrem de trist la moartea lui Gordon: „Statul a pierdut un servitor devotat şi curajos, care ne-a cârmuit cu grijă prin multe nenorociri."^7

Până în primăvară, flota era gata. Optzeci şi şase de nave de toate dimensiunile erau la apă, inclusiv optsprezece fregate, fiecare înarmată cu numeroase tunuri, de la treizeci şi şase la patruzeci şi şase. în plus, fuseseră construite 500 de ambarcaţiuni pentru transportul oamenilor, al proviziilor, muniţiei şi prafului de puşcă. în 7 mai 1699, flota a părăsit Voronejul, iar sătenii de pe cursul Donului au asistat la o privelişte remarcabilă: o flotă de nave complet echipate navigând pe lângă ei în avalul râului. Comandantul oficial al flotei era amiralul Golovin, dar comanda efectivă o avea viceamiralul Cruys. Petru a preluat comanda fregatei cu patruzeci şi patru de tunuri, Apostolul Petru.

într-o zi, când lunga procesiune de nave cobora pe râu, Petru a văzut un grup de oameni la mal, care se pregăteau să gătească ţestoase pentru cină. Pentru cei mai mulţi ruşi, mâncatul ţestoaselor stârnea repulsie, dar Petru, curios ca de obicei, a cerut să aibă şi el la masă. Camarazii săi au gustat din mâncare, fără să ştie

ce este. Pentru că s-au gândit că e pui şi pentru că le-a plăcut, au terminat tot din farfurie, moment în care Petru a cerut servitorului său să aducă „penele" acelui pui. Când au văzut carapacele de ţestoase, mulţi dintre ruşi au făcut haz de situaţie; la doi dintre ei li s-a făcut

Când a ajuns la Azov, în 24 mai, Petru şi-a ancorat flota pe râu şi a mers la mal să inspecteze noile fortificaţii. Nu era nicio îndoială că aveau nevoie de ele: în primăvară, o hoardă de tătari din Crimeea năvălise iarăşi dinspre est către sudul Ucrainei, apropiindu-se chiar de Azov, incendiind, prădând, lăsând în urmă câmpii dezolante, ferme carbonizate, sate în cenuşă şi populaţia afectată. Satisfăcut de lucrările lui de apărare, Petru s-a dus să viziteze Taganrog, unde se făceau dragări şi construcţii pentru noua bază navală. Când navele s- au strâns acolo, Petru le-a dus pe mare, unde au început să facă instrucţie cu semnale, artilerie şi tehnici de manevrare. Mare parte din luna iulie manevrele au continuat, culminând cu un exerciţiu de bătălie, de felul celor la care fusese martor Petru pe Ij, în Olanda.

Flota era gata, iar acum Petru se găsea în faţa problemei de a decide ce să facă cu ea. Fusese construită pentru un război cu Turcia, pentru a forţa accesul pe Marea Neagră şi pentru a contesta dreptul turcilor de a controla marea ca pe un lac privat. Dar situaţia se schimbase. Prokofi Voiniţîn, un diplomat experimentat, rămăsese la Viena, ca să poată salva ce se mai putea pentru Rusia, din negocierile pe care puterile aliate, Austria, Polonia, Veneţia şi Rusia erau pe cale să le înceapă cu turcii, parţial învinşi. Problema era

că tratatul urma să confirme, probabil, predarea teritoriilor deja ocupate, dar

Petru ar fi vrut ca războiul să continue, măcar un timp. Pentru continuarea războiului şi cucerirea Kerciului, care îi permitea accesul pe Marea Neagră, lucrase el cu atâta râvnă toată iarna să-şi construiască flota.

Când congresul de pace s-a reunit în sfârşit la Carlowitz, lângă Viena, Vozniţîn i-a implorat pe emisarii aliaţi să nu facă pace până când pretenţiile Rusiei nu sunt îndeplinite. Dar greutatea altor interese naţionale era împotriva lui. Austria era deja pe punctul de a obţine toată Transilvania şi aproape toată Ungaria. Veneţia îşi păstra cuceririle din Dalmaţia şi din Marea Egee, iar Polonia ar fi păstrat anumite teritorii din nordul Carpaţilor. Ambasadorul englez de la Constantinopol, instruit să facă tot ce era posibil să intermedieze o pace prin care să elibereze Austria în vederea unei iminente confruntări cu Franţa, i-a convins pe turcii aflaţi la capătul puterilor să fie generoşi; cu ranchiună, turcii au acceptat să cedeze Azovul ruşilor, dar au refuzat net să renunţe la orice teritoriu care nu fusese efectiv cucerit, cum era Kerci. Vozniţîn, izolat de aliaţii săi, nu avea altceva de făcut decât să refuze să semneze tratatul general. Ştiind că Petru nu e pregătit să-i atace pe turci de unul singur, el a propus un armistiţiu de doi ani, în timpul căruia ţarul s-ar fi putut pregăti pentru operaţiuni ofensive mai ample. Turcii au fost de acord, iar Vozniţîn i-a scris lui Petru, şi i-a sugerat că acest interval de timp ar fi putut fi folosit şi pentru trimiterea unui ambasador direct la Constantinopol, pentru a vedea dacă nu ar putea să obţină prin negocieri ceea ce nu s-a reuşit până atunci - şi ceea ce părea nesigur că se va reuşi în viitor - prin război.

Toate acestea s-au întâmplat în iarna dintre 1698 şi 1699, când Petru îşi construia flota la Voronej. Acum, flota era gata la

Taganrog, dar armistiţiul în vigoare, încheiat cu turcii, făcea ca folosirea ei să devină imposibilă, aşa că Petru s-a hotărât să accepte propunerea lui Vozniţîn. El l-a numit ambasador special pe Emilian Ukrainţev, şeful cu părul alb de la Afaceri Externe, însărcinându-l să plece la Constantinopol pentru a negocia un tratat permanent de pace. în planul acesta se găsise un rol şi pentru flota lui Petru: aceasta îl va escorta pe ambasador până la Kerci, de unde el va naviga spre capitala turcă în cea mai mare şi mai mândră dintre noile nave ale lui Petru.

în 5 august, douăsprezece nave mari ruseşti, toate comandate de străini, cu excepţia fregatei al cărei şef era căpitanul Petru Mihailov, au plecat din Taganrog spre strâmtoarea Kerci. Paşa care conducea fortăreaţa ale cărei tunuri dominau strâmtoarea dintre Marea Azov şi Marea Neagră a fost luat prin surprindere. într-una din zile, el a auzit salvele de salut trase de tunurile lui Petru şi s-a repezit la parapet ca să vadă un întreg escadron naval rusesc la uşa lui. Solicitarea lui Petru a fost ca unei singure nave de război să-i fie permisă trecerea prin strâmtoare, fregata cu patruzeci şi şase de tunuri, Krepost (Fortăreaţa), la bordul căreia se afla ambasadorul lui la Constantinopole. Iniţial paşa şi-a pregătit tunurile de tragere şi a refuzat, spunând că nu are ordine în sensul acesta din capitală. Petru a ripostat, ameninţând că va pătrunde cu forţa dacă e necesar, spunând că navele lui de război sunt însoţite de galere, brigantine şi ambarcaţiuni pline cu soldaţi. După zece zile, paşa a consimţit, insistând ca fregata rusească să fie însoţită de o escortă de patru nave turceşti. Ţarul s-a

retras, iar Krepost a trecut prin strâmtoare. Odată ajunsă pe Marea Neagră, comandantul ei olandez, Van

Pamburg, a ridicat toate pânzele fregatei şi în curând a lăsat escorta turcească dincolo de orizont.

Momentul era unul istoric: pentru prima dată, o navă rusească de război, purtând stindardul ţarului moscovit, naviga singură şi liberă pe lacul privat al sultanului. La apusul zilei de 13 septembrie, când nava rusească de război a apărut în gura Bosforului, oraşul Constantinopol a fost surprins şi zguduit. Sultanul a reacţionat demn. El a transmis un mesaj de bun-venit şi felicitări, după care a ordonat trimiterea unor caiace, pentru a-i aduce pe Ukrainţev şi echipa lui la mal. însă ambasadorul însă, a refuzat să părăsească nava şi a cerut să i se permită să navigheze pe Bosfor şi să ajungă în oraş pe nava lui. Sultanul a aprobat, iar nava rusească de război a mers mai departe pe Bosfor şi a ancorat în Cornul de Aur, direct în faţa palatului sultanului, la Sarayburnu, chiar sub ochii alesului lui Allah. De nouă secole, din timpul marelui imperiu creştin al Bizanţului, nicio navă rusească nu mai ancorase la poalele acestor ziduri.

Turcii, cu ochii aţintiţi la Krepost, erau neliniştiţi nu doar de apariţia ei acolo, ci şi de dimensiunea navei ruseşti - nu puteau să priceapă cum fusese construit un vas atât de mare pe Donul puţin adânc -, dar au fost calmaţi până la un punct de constructorii lor navali, care le-au explicat că vasul are, probabil, fundul plat, şi, din acest motiv, ar fi instabil ca platformă de tunuri în largul mării.

Ukrainţev a fost tratat foarte bine. Un număr de înalţi oficiali l-au aşteptat la docuri când a ajuns la mal, i s-a adus un cal splendid şi a fost condus către o casă de oaspeţi luxoasă de pe malul mării. După aceea, urmând ordinele lui Petru de a face paradă de noua capacitate navală a Rusiei, Krepost a fost deschisă pentru vizitare. Sute de bărci au venit din toate părţile şi mulţimi de oameni din toate categoriile au urcat la bord. Punctul culminant a fost vizita sultanului însuşi, care, împreună cu o escortă de căpitani otomani, au inspectat nava cu mare atenţie.

Vizita s-a desfăşurat liniştit, deşi exuberantul căpitan olandez Van Pamburg, era gata, la un moment dat, să aducă o nenorocire, atât asupra lui, cât şi asupra misiunii diplomatice. El se distra cu nişte cunoştinţe olandeze şi franceze, pe care le reţinuse la bord până după miezul nopţii. Apoi, la plecare, a ţinut să le salute cu patruzeci şi şase de salve de la tunurile sale, fără obuze, doar cu praf de puşcă. Canonada, care avea loc chiar sub zidurile palatului, a trezit tot oraşul, inclusiv pe sultan, care a crezut că, poate, e un semnal pentru flota rusească să atace oraşul de pe mare. în dimineaţa următoare, autorităţile turceşti, supărate, au cerut ca nava să fie confiscată şi căpitanul ei arestat, dar Van Pamburg a ameninţat că îşi va arunca nava în aer în momentul în care vreun soldat turc o să pună piciorul pe puntea ei. Ulterior, cu scuze şi promisiuni de a nu mai repeta ofensa, s-a trecut peste incident.

între timp, totuşi, turcii nu se grăbeau să îl instaleze pe Ukrainţev. Ei au consimţit să deschidă negocierile de-abia în noiembrie, la trei luni de la sosirea ambasadei ruşilor la Constantinopol. După aceea, Ukrainţev a avut douăzeci şi trei de întâlniri cu omologii lui otomani, până

în iunie 1700, când s- a ajuns la un oarecare compromis. La început, speranţele lui Petru erau ambiţioase. El cerea dreptul de a păstra Azovul şi fortăreaţa cucerită de pe Niprul inferior, care erau deja în posesia lui, în urma victoriilor repurtate. A cerut permisiunea ca navele comerciale (nu de război) să poată naviga pe Marea Neagră. A cerut ca sultanul să interzică hanului din Crimeea să mai facă raiduri în Ucraina şi să anuleze dreptul hanului de a cere tribut anual de la Moscova. în sfârşit, a cerut ca un ambasador rus să fie acreditat permanent la Poartă, la fel cum erau reprezentate şi Marea Britanie, Franţa şi alte puteri, iar clericii ortodocşi să aibă privilegii speciale la Mormântul Sfânt din Ierusalim.

Luni de zile, turcii nu au dat răspunsuri finale la aceste cereri, pentru că se stârneau certuri, dispute şi apăreau amânări legate de cele mai mărunte detalii ale propunerii de pace. Ukrainţev a simţit că ceilalţi reprezentanţi diplomatici de la Constantinopol - cei ai Austriei, Veneţiei, Angliei, dar şi cei ai Franţei - erau hotărâţi să pună piedici misiunii sale, astfel încât Rusia şi Imperiul Otoman să nu devină prea apropiate. „Nu primesc niciun ajutor şi nici măcar vreo informaţie de la împărat sau de la Veneţia"—, se plângea Ukrainţev într-un raport către Petru. „Miniştrii englezi şi olandezi se înghesuie pe lângă turci şi au intenţii mai bune faţă de ei decât faţă de tine, Sire. Ei te urăsc şi te invidiază pentru că ai început să construieşti nave şi că ai deschis navigaţia la Azov, ca şi la Arhanghelsk. Se tem că acest lucru va dăuna comerţului lor maritim." Hanul tătarilor din Crimeea era şi mai dornic să împiedice înţelegerea. „Ţarul", îi scria el stăpânului său, sultanul, „distruge vechile tradiţii şi vechea credinţă a poporului lui. El transformă totul după metodele germane, creându-şi o armată şi o flotă puternice, şi incomodând astfel pe

toată lumea. Mai devreme sau mai târziu, va pieri ucis de mâna supuşilor lui."—

într-un singur punct turcii erau inflexibili şi nu aveau nevoie de îndemnurile ambasadorilor străini sau ale căpeteniilor tătare: ei au refuzat categoric cererea lui Petru ca vaselor ruseşti de orice fel să li se permită accesul la Marea Neagră. „Marea Neagră şi coastele ei sunt stăpânite doar de sultanul otoman", i-au spus ei lui Ukrainţev. „Din timpuri imemoriale, nicio navă străină nu a navigat pe apele ei, şi nici nu va naviga vreodată. [...] Poarta Otomană păzeşte Marea Neagră ca pe o fecioară pură şi neatinsă pe care nu îndrăzneşte nimeni să o atingă. Mai degrabă, sultanul ar permite străinilor să intre în haremul lui decât să accepte navigarea vaselor străine pe Marea Neagră."— în final, rezistenţa turcească s-a dovedit a fi prea puternică. Deşi, în linii mari, erau învinşi în război, turcii aveau în faţă un singur duşman, pe Rusia, şi nu puteau fi obligaţi să cedeze mai mult decât pierduseră deja în luptă. Petru, de asemenea, era nerăbdător să încheie negocierile, pentru că se iviseră perspective mai tentante în nordul Mării Baltice. înţelegerea, numită Tratatul de la Constantinopol, nu era un tratat de pace, ci un armistiţiu de treizeci de ani în care nu se renunţa la nicio pretenţie. Lăsa deschise toate problemele şi păstra presupunerea că, la expirarea lui, dacă nu ar fi fost renegociat, războiul ar fi început din nou.

Clauzele armistiţiului erau un compromis. Din punct de vedere al teritoriilor, Rusiei i se permitea să păstreze Azovul şi o fâşie de pământ cu lungimea egală cu distanţa parcursă în zece zile de mers de la zidurile cetăţii. Pe de altă parte, forturile de pe Niprul inferior, capturate de la turci, urma să fie distruse, iar pământul

avea să revină în posesia turcilor. O zonă nepopulată, presupus demilitarizată, trebuia să se întindă peste Ucraina, de la est la vest, delimitând pământurile tătarilor din Crimea de domeniile lui Petru. Solicitările privind Kerci şi accesul la Marea Neagră fuseseră abandonate de ruşi înaintea încheierii armistiţiului.

în ceea ce priveşte clauzele neteritoriale, Ukrainţev a avut mai mult succes. Turcii au promis neoficial să acorde sprijin creştinilor ortodocşi pentru a avea acces la Ierusalim. Refuzul lui Petru de a mai plăti tribut pe viitor hanului tătar a fost oficial acceptat. Acest lucru l-a înfuriat pe hanul de atunci, Devlet Gerei, dar străvechea problemă s-a încheiat, în sfârşit, şi nu a mai apărut, nici chiar după dezastrul de pe Prut suferit de Petru unsprezece ani mai târziu. în cele din urmă, Ukrainţev a câştigat pentru Rusia ceea ce Petru considera o concesie majoră: dreptul de a menţine un ambasador permanent la Constantinopol, pe picior de egalitate cu Anglia, Olanda, Austria şi Franţa. Acesta era un pas important în demersul lui Petru de a face ca Rusia să fie recunoscută drept o mare putere europeană, şi chiar Ukrainţev a fost cel care a rămas pe Bosfor, devenind primul ambasador al ţarului într-o putere străină.

în mod ironic, prin semnarea armistiţiului de trezeci de ani cu Turcia, se irosea tot efortul susţinut prin care se construise flota de la Voronej. Cu mult înainte de încheierea celor treizeci de ani, echipajele aveau să se destrame, iar scândurile navelor aveau să putrezească. La momentul respectiv, desigur, în mintea lui Petru, armistiţiul nu era decât o amânare. Deşi obiectivul lui principal era să se orienteze spre Marele Război al Nordului cu Suedia, proiectele din sud, de la Voronej, Azov şi Taganrog, au fost doar încetinite, nu oprite.

Niciodată, cât a trăit, Petru nu a renunţat la ideea obţinerii unei căi de acces pe Marea Neagră; într-adevăr, spre furia şi disperarea turcilor, construirea de nave la Voronej a continuat, şi noi vase navigau în jos, spre Taganrog, iar zidurile Azovului se ridicau tot mai sus.

S-a întâmplat însă ca flota lui Petru să nu fie niciodată folosită în bătălii, iar zidurile Azovului nu au fost niciodată atacate. Soarta navelor şi a oraşului nu a fost decisă într-o bătălie pe mare, cum spera Petru, ci prin lupta armatelor, la sute de kilometri distanţă, în vest. Iar în această luptă, navele chiar şi-au servit stăpânul. Când Carol al Xll-lea, care pătrunsese adânc în Rusia, a încercat să formeze o alianţă cu turcii în lunile de dinaintea Poltavei, flota de la Taganrog a fost unul dintre atuurile lui Petru pentru a-i convinge pe turci şi tătari să nu intervină. în lunile critice din primăvara lui 1709, Petru a întărit de urgenţă flota şi a dublat numărul trupelor de la Azov. în mai, cu două luni înainte de bătălia culminantă de la Poltava, el însuşi a plecat la Azov şi Taganrog, şi a manevrat flota în faţa trimişilor turci. Sultanul, impresionat de raportul ambasadorilor, i-a interzis lui Devlet Gerei, hanul tătar, să treacă de partea lui Carol cu miile lui de călăreţi. Fie şi numai acest efect al flotei de la Voronej a justificat toate eforturile investite în ea.

—[6] Johann Georg Korb, voi. II, p. 3.

—[7] Problema folosirii lemnului netratat nu era specifică doar navelor ruseşti. în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, durata medie de viaţă a unei nave britanice era de doar zece ani, din cauza folosirii scândurii netratate. (N. a.) P&B, voi. I, nr. 255. ibidem, voi. I, nr. 256. [m] Johann Georg Korb, voi. I, p. 272.

[m] ibidem, vol. I, p. 268. ibidem, vol. I, p. 272. ibidem, vol. II, pp. 274-279. P&B, vol. VI, nr. 2081. —[5] Patrick Gordon de Auchleuchries, p. 193.

Johann Georg Korb, vol. II, pp. 232-235. —[7] Constantin de Grunwald, p. 98. ibidem, p. 92. ibidem.

[239] N.G. Ustrialov, vol. Ill, pp. 551-552.

PARTEA A TREIA MARELE RĂZBOI AL NORDULUI

STĂPÂNA NORDULUI

Baltica este o mare nordică, de un albastru strălucitor în lumina soarelui, cenuşie şi tulbure pe ceaţă şi ploaie, şi profund aurie la apus, când lumea îşi schimbă culorile în chihlimbar pur, care se găseşte doar pe aceste maluri. în zona acestor coaste nordice, Baltica este înconjurată de păduri de pin, fiorduri de granit roşu, plaje de pietriş şi o multitudine de insule minuscule. Coasta sudică are un contur mai lin. Acolo, un mal verde este acoperit cu plaje de nisip, dune, mlaştini şi moviliţe de nămol. Fâşii lungi sunt mărginite de bancuri de nisip aflate la marginea lagunelor cu apă mică, late de 20 de kilometri şi lungi de 80 de kilometri. în acest teritoriu plan şi mlăştinos, patru râuri îşi croiesc drum către mare: Neva, Dvina, Vistula şi Oder, toate aducând apă dulce, proaspătă, în mare, astfel încât curentul dominant din Baltica este de la est la vest. Din acest motiv, este dificil ca apa sărată să pătrundă în Baltica, şi nu există maree la Riga, Stockholm sau la gurile Nevei.

Tocmai lipsa sării aduce gheaţa. în Baltica, iarna vine la sfârşitul lui octombrie cu geruri mari în timpul nopţii şi multă zăpadă. Până în octombrie, în zilele când se mai poate naviga, navele străine părăseau portul, îndreptându-se în josul Balticii, cu magaziile pline de fier

şi cupru, şi cu stive de lemne pe punte. Căpitani locali din Baltica îşi duceau navele în port, le dezechipau şi le lăsau acolo, cu carena blocată în gheaţă, până la venirea primăverii. Până la începutul lunii noiembrie, apa din golfuri şi intrânduri era deja acoperită cu un strat subţire de gheaţă. Până la sfârşitul lunii, Kronstadt şi Sankt-Petersburg erau îngheţate; în decembrie, îngheţau şi Tallin şi Stockholm. în larg, marea nu îngheţa, dar sloiurile de gheaţă şi furtunile frecvente făceau navigaţia dificilă. Canalul îngust dintre Suedia şi Danemarca era deseori blocat de sloiuri de gheaţă, iar în unele ierni era acoperit cu totul de gheaţă. (în 1658, o armată suedeză a trecut pe gheaţă, ca să-şi ia prin surprindere adversarul danez.) Jumătatea nordică a Golfului Botnic este îngheţată bocnă din noiembrie până la începutul lui martie.

Primăvara, gheaţa începe să se topească şi Baltica revine la viaţă. Atunci, în vremea lui Petru, flotele de comercianţi începeau să sosească de la Amsterdam şi Londra, navigând spre port pe canalul larg de 5 kilometri, care avea la tribord colinele joase, unde se afla şi faimosul castel Elsinore, iar pe cealaltă parte dealurile Suediei. în iunie, Baltica era plină de vase: navele comerciale olandeze, a căror proră rotundă învolbura apa de culoarea cobaltului şi ale căror pânze uriaşe se umflau în vânt; şi navele cu carenă de stejar, solide, trimise pentru a achiziţiona catarge de pin, traverse, smoală şi terebentină, răşini, uleiuri şi in pentru nave, lucruri fără de care Marina Regală nu ar fi putut supravieţui. în scurtele veri nordice, sub cerul senin, navele mişunau pe Baltica şi ancorau în porturile ei; odată ajunşi la cheu, căpitanii navelor îşi petreceau timpul luând masa cu negustorii, marinarii beau în baruri şi stăteau cu femei.

Oraşele-port şi orăşelele de la Baltica aveau, şi mai au şi astăzi, un caracter germanic, cu străzi pietruite şi clădiri medievale, de piatră, care aveau ca semn distinctiv acoperişuri ascuţite, frontoane, foişoare şi parapeţi. Străvechiul oraş Reval (acum Tallin), capitala Estoniei, era construit în jurul unei cetăţi medievale cocoţate pe o ridicătură masivă şi abruptă de stâncă. Rândunelele zburau în jurul turnurilor înalte, şi copii estonieni blonzi se jucau pe sub castanii înfloriţi şi liliacul din parcurile aflate lângă zidurile masive ale cetăţii. Riga, capitala Letoniei, este mai mare şi mai modernă, dar vechiul oraş de pe malul Dvinei este, de asemenea, un spaţiu cu străzi pietruite şi birturi germane, deasupra cărora se ridică turlele baroce ale bisericilor Sf. Petru şi Sf. Iacob, precum şi măreţul dom al Catedralei. în afara oraşului, o plajă largă de nisip alb se întinde pe mulţi kilometri de-a lungul Golfului Rigăi, încadrată de dune şi pini.

în vremea lui Petru, arhitectura, limba, religia şi amprenta culturală a acestor mici state erau complet diferite de cele ale imensului lor lor vecin rus. Conduse de cavalerii teutoni şi, mai târziu, de aristocraţia germană, făcând parte din Liga Hanseatică şi din Biserica Luterană, ele şi-au păstrat independenţa culturală şi religioasă chiar şi după ce armata lui Petru a mărşăluit de la Poltava, a cucerit Riga şi a înghiţit aceste provincii în Imperiul Rus vreme de două sute de ani.

Spre nord, într-o lume de păduri şi lacuri, se află Suedia, care, în vremea lui Petru, era în culmea gloriei sale. De la coasta sudică a Balticii către nord, peste Cercul Polar, Suedia se întinde preţ de 1600 de kilometri. Este un pământ mereu verde, cu mesteceni, cu 96000 de lacuri, cu zăpadă şi gheaţă. Ca şi în nordul

Rusiei, verile sunt scurte şi răcoroase. Gheaţa se formează în noiembrie şi se topeşte în aprilie, şi doar cinci luni pe an nu e ger. E un teritoriu rece, de o frumuseţe sobră, care a dat naştere unui popor dur şi răbdător.

în secolul al XVII-lea, în acest spaţiu vast erau risipiţi doar un milion şi jumătate de oameni. Majoritatea erau familii de fermieri, care locuiau în cabane simple de lemn şi foloseau pluguri din lemn, făcându-şi singuri hainele, aşa cum procedaseră de secole. între o fermă şi cealaltă, ca şi între un orăşel şi un sat, călătoriile erau lente şi riscante. Drumurile erau proaste şi, la fel ca în Rusia, era mai uşor să călătoreşti iarna, când o sanie putea să alunece peste suprafaţa îngheţată a lacurilor. Adăpostindu-se de vânturile geroase, ţăranii suedezi îşi petreceau zilele nesfârşite de iarnă înghesuindu-se la focul sobei, sau împărţind băile publice, care reprezentau modul cel mai eficient de a scoate frigul din oasele îngheţate.

Principalele materiale de export al Suediei erau produsele miniere: argint, cupru şi fier. Fierul, esenţial atât în timp de pace cât şi în timp de război, era cel mai important, reprezentând jumătate din exporturile Suediei. Cea mai mare parte a comerţului se făcea prin Stockholm, capitala ţării, care în 1697 avea o populaţie de aproximativ 60000 de locuitori. Oraşul era situat pe coasta de est a Suediei, care era înconjurată de o centură de insule ce protejau ţărmul de largul mării. Această centură se îngroaşă în punctul în care Golful Botnic se întâlneşte cu Baltica. De pe mare, Saltsjo, un mare canal, trece printre insulele numeroase spre Stockholm, având o lungime de 70 de kilometri. Acolo, la punctul de întâlnire al lacurilor, râurilor şi al canalului

Saltsjo, a fost construit oraşul medieval Stockholm, o mică aşezare înconjurată de ziduri, cu străzi şepuite, faţade cu frontoane şi turnuri subţiri de biserică, asemănătoare celor din alte oraşe nord-germane sau baltice.

în secolul al XVII-lea, Stockholm a devenit un important port comercial. Negustorii olandezi şi englezi umpleau portul şi ancorau la cheul larg pentru a încărca fier şi cupru suedez. Pe măsură ce docurile oraşului, şantierele navale, pieţele şi instituţiile bancare s-au dezvoltat, oraşul s-a extins şi pe alte insule. Turlele bisericilor şi acoperişurile clădirilor publice au fost acoperite cu tablă de cupru, care strălucea într-un portocaliu aprins când era atinsă de lumina soarelui la asfinţit. Gustul pentru lux de la Versailles a pătruns şi în palatele oraşului şi conacele nobilimii. Navele care plecaseră din Suedia ducând fier, se întorceau de la Amsterdam şi Londra încărcate cu mobilă de nuc, fotolii franţuzeşti aurite, porţelan olandez de Delft, sticlă italiană şi germană, tapete de aur, covoare, stofe şi mese decorative de argint.

Această bogăţie fusese obţinută pe seama imperiului, dar şi a cuprului şi a fierului. Secolul al XVII-lea a fost momentul de măreţie al Suediei. De la urcarea pe tron a lui Gustav Adolf în 1611 şi până la moartea lui Carol al XH-lea, în 1718, Suedia s-a aflat în culmea istoriei sale imperiale. Imperiul Suedez acoperea întreaga coastă nordică a Balticii şi teritorii-cheie de pe malul sudic. Cuprindea toată Finlanda şi Karelia, Estonia, Ingria şi Livonia, înconjurând complet, deci, Golful Botnic şi Golful Finic. Deţinea vestul Pomeraniei şi porturile de la Stettin, Stralsund şi Wismar de pe coasta germană de nord. Stăpânea episcopatele Bremen şi Verden, care se

aflau la vest de peninsula daneză şi asigurau accesul la Marea Nordului. Suedia deţinea şi majoritatea insulelor din Marea Baltică.

Comerţul era încă şi mai important decât teritoriile. în această privinţă, supremaţia Suediei era asigurată de arborarea drapelului ei albastru-galben la gurile tuturor râurilor care se vărsau în Marea Baltică, cu o singură excepţie: Neva se vărsa în Golful Finic, Dvina se vărsa în mare, în apropierea terenurilor mlăştinoase de lângă Riga şi Oder ajungea la Marea Baltică la Stettin. Doar gura de vărsare a Vistulei, care curgea în nord, prin Polonia şi se vărsa în Marea Baltică la Gdan' sk, nu era suedeză.

Faptul că teritorii atât de vaste erau deţinute de coroana ai cărei supuşi de-abia numărau un milion şi jumătate de oameni se datora marilor comandanţi suedezi şi viguroşilor ei soldaţi. Primul şi cel mai mare dintre aceştia a fost Gustav Adolf, Leul Nordului, salvatorul cauzei protestante în Germania, ale cărui campanii l-au condus până aproape de Dunăre şi care a fost ucis la treizeci şi opt de ani, când conducea un asalt de cavalerie.^ Războiul de treizeci de ani, care a continuat şi după moartea lui, s-a încheiat cu Pacea de la Westfalia, care a recompensat cu generozitate eforturile suedezilor. Astfel, Suedia a dobândit provinciile germane care îi asigurau controlul asupra gurilor de vărsare ale Oderului, Weserului şi Elbei. Acele posesiuni germane au dus şi la anomalia că Suedia, Stăpâna Protestantă a Nordului, făcea, de asemenea, parte din Sfântul Imperiu Roman şi avea un loc în Dieta imperială. Mai important decât această putere lipsită de conţinut era faptul că Suedia obţinuse astfel accesul spre Europa Centrală. Cu aceste teritorii servind drept

capete de pod pe continent, armatele suedeze puteau să treacă oriunde în Europa, ceea ce făcea din Suedia o forţă care trebuia să fie luată în seamă în orice strategii europene de război sau de pace.

134

Pe scurt, Suedia era un fenomen - o mare putere, dar o putere cu multe puncte slabe. Nu numai că era saturată de cuceriri - era extinsă foarte mult. Avea multe avantaje: oameni muncitori, soldaţi disciplinaţi, regi care conduceau strălucit pe câmpul de luptă. Cu toate acestea, ca să-şi păstreze poziţia, avea nevoie şi de înţelepciune. Puterea poporului trebuia orientată spre interior şi nu spre noi aventuri riscante. Atâta timp cât monarhii ei înţelegeau acest lucru şi acţionau cumpătat, nu ar fi fost niciun motiv ca Suedia să nu rămână în continuare Stăpâna Nordului.

Rădăcinile Marelui Război al Nordului se găseau în istorie şi în economie, în egală măsură, ca şi în năzuinţa lui Petru către mare. Lupta dintre Rusia şi Suedia pentru posesiunea teritoriilor de coastă din Golful Finic era veche de secole. Suedia a fost inamicul oraşelor-stat Moscova şi Novgorod încă din secolul al XIII-lea. Karelia şi Ingria, care se întindeau spre nord şi spre sud pe râul Neva, erau străvechi teritorii ruseşti; eroul rus Aleksandr Nevski a dobândit numele de Nevski („de pe Neva") după înfrângerea suedezilor, pe râul Neva, în 1240. în timpul Vremurilor Tulburi din Rusia, care au urmat morţii lui Ivan cel Groaznic, Suedia ocupase o fâşie mare de teritorii, care includea chiar şi Novgorodul. în 1616, Suedia a cedat Novgorodul, dar a păstrat în întregime linia de coastă, care avea fortăreţe precum Noteborg pe lacul Ladoga, Narva şi Riga, menţinând în acest fel izolarea Rusiei de mare. Ţarul Aleksei făcuse o încercare să recâştige aceste teritorii, dar fusese forţat să

abandoneze. Războaiele lui mai importante erau cu Polonia, iar Rusia nu-şi permitea să se lupte cu Polonia şi Suedia în acelaşi timp. Posesiunea suedeză a acestor provincii a fost reconfirmată prin pacea ruso-suedeză de la

Kardis, în 1664.

IMPERIUL SUEDEZ LA ÎNCEPUTUL MARELUI RĂZBOI AL NORDULUI

HNIAMD,

136

Sfiri-s

:areua

" ¡ - *

FFJM7C pfWtJiwIhiii;

A. V^J-""-I £™ £ /fi»«. vŢjr-, tfTvnuu ift^"

noiţar I Î U S I A

Kr&UnU

ii.Wijf LETONIA i

flfffA , fvjL t

.tTUANlA

P OLONIA

j Icrfidrii stKdae

Klistow u

.-.„....

Totuşi, în mintea lui Petru, acestea erau tot pământuri

ruseşti, iar Rusia suferea importante pierderi economice din cauza faptului că ele se aflau sub dominaţie străină. Prin porturile care se aflau acum la suedezi, Riga, Reval şi Narva, se desfăşura comerţul rusesc, iar colectorii suedezi de taxe impuneau impozite mari şi trezoreria lor se îmbogăţea. Desigur, mai era şi chemarea către mare. în Viena, când a aflat că împăratul vrea să facă pace, Petru a înţeles că nu poate duce singur un război cu Imperiul Otoman, şi şi-a dat seama că accesul la Marea Neagră e blocat. Dar în apropiere era Marea Baltică, ale cărei valuri se izbeau de coastă la doar câţiva kilometri de frontiera rusească, marea care putea să devină un bulevard direct către Olanda, Anglia şi Occident. Lui Petru i s-a părut o tentaţie irezistibilă şansa de a recupera aceste teritorii ducând un război împotriva unui rege-copil şi avându-le alături pe Polonia şi Danemarca.

Totuşi, poate că războiul nu ar fi început, dacă destinul nu l-ar fi introdus în scenă, în mod neaşteptat, pe un om care să precipite evenimentele. Johann Reinhold von Patkul era un patriot fără ţară. El era membru al vechii nobilimi livoniene, descendenţii germanici viguroşi ai cavalerilor teutoni, care cuceriseră şi stăpâniseră Livonia, Estonia şi Kurlandia până la mijlocul secolului al XVI-lea. După înfrângerile severe suferite de cavaleri în faţa lui Ivan cel Groaznic, Ordinul Teuton a fost dizolvat şi Livonia a căzut în mâinile Poloniei. Dar polonezii erau nişte stăpâni duri, care au

insistat să-şi impună limba, legile poloneze şi religia catolică, aşa că, în cele din urmă, protestanţii livonieni au cerut protecţia Suediei protestante. în 1660, după o luptă îndelungată, Livonia a devenit provincie suedeză şi, ca atare, s-a supus constrângerilor politice, ca şi restul Suediei. Printre aceastea se număra şi faimoasa politică de „restrângere" a lui Carol al Xl-lea, care a întâmpinat o rezistenţă generalizată. După moartea timpurie a lui Gustav Adolf, aristocraţia suedeză a căpătat din ce în ce mai multă putere în stat, fiind, în acelaşi timp, detestată de celelalte categorii sociale. La urcarea pe tron a lui Carol al Xl-lea, noul rege şi Parlamentul suedez au hotărât să reducă influenţa aristocraţiei, oferindu-i regelui putere absolută. Unul dintre mijloacele folosite a fost acela de a cere returnarea către coroană a nenumăratelor terenuri care fuseseră date în administrare nobililor. (Nobilii începuseră să trateze aceste terenuri ca pe proprietăţile lor ereditare.) Această „restrângere" a început în 1680 şi a fost aplicată fără milă, nu numai în Suedia, ci şi în toate provinciile din Imperiul Suedez, inclusiv în Livonia. Acest ordin a lovit Livonia cu atât mai mult cu cât cu numai doi ani înainte Carol al Xl-lea confirmase solemn drepturile baronilor livonieni, promiţându-le în mod expres că nu vor face obiectul niciunei „restrângeri" care s-ar fi putut impune. Baronii au contestat confiscările şi au trimis emisari la Stockholm ca să le pledeze cazul.

Patkul a fost unul dintre emisari. Era un bărbat puternic, frumos şi cult, care vorbea numeroase limbi, scria în greacă şi latină şi avea o vastă experienţă militară. Temperamentul său era exploziv, el fiind, de asemenea, încăpăţânat şi fără scrupule. Când vorbea, curajul şi neînfricarea cu care îşi pleda cauza îi dădeau un aer autoritar şi maiestuos. Şi-a pledat cazul cu elocinţă - Carol al Xl-lea a fost atât de mişcat, încât l-a

atins pe umăr pe Patkul, spunându-i „Ai vorbit ca un bărbat onest despre pământul tău natal, îţi mulţumesc"[2]^, dar regele a reconfirmat „restrângerea", considerată o „necesitate naţională", şi a declarat că Livonia nu poate să fie tratată diferit de restul regatului. Patkul s-a întors în Livonia, unde a redactat o petiţie înfocată, pe care a trimis-o la Stockholm. Conţinutul ei a fost considerat drept trădare şi a fost condamnat în contumacie la tăierea mâinii drepte şi a capului. Dar el a reuşit să scape de ofiţerii suedezi trimişi să-l aresteze şi a început să rătăcească prin Europa, în căutarea unei oportunităţi prin care să-şi elibereze ţara. Timp de şase ani, el a visat să creeze o coaliţie anti-suedeză, care ar fi putut aduce independenţa Livoniei, sau măcar restaurarea puterii nobilimii livoniene, iar când Carol al Xl-lea a murit şi a urcat pe tronul Suediei un băiat de cincisprezece ani, se părea că oportunitatea se ivise.

Patkul era nerăbdător, dar era în acelaşi timp şi realist. El era conştient că, pentru a scăpa de jugul suedez, o mică provincie ar trebui să accepte ajutorul şi, cel mai probabil, suveranitatea unei alte mari puteri, iar Polonia - o republică dominată de nobilime care alegea chiar şi regele - părea o alegere bună. într-un sistem slăbit ca acela, se gândea Patkul, nobilimea livoniană avea toate şansele să-şi menţină drepturile. Mai mult decât atât, regele polonez proaspăt ales, Augustus de Saxonia, era german, şi de aceea era de aşteptat să simpatizeze cu nobilimea germană din Livonia.

în octombrie 1698 Patkul a sosit la Varşovia în secret şi a încercat să-l convingă pe Augustus să preia iniţiativa formării unei alianţe anti-suedeze. Patkul îl vizitase deja pe regele Frederick al IV-lea al Danemarcei şi acesta ar fi fost de acord să-i susţină cauza. Danezii nu se

împăcaseră niciodată cu ideea pierderii teritoriilor din sudul Suediei, ca urmare a victoriilor lui Gustav Adolf, şi aşteptau momentul când Oresund, canalul care separă Marea Baltică de Marea Nordului şi Danemarca de

Suedia, avea să fie din nou considerat „râul care străbate domeniile regelui Danemarcei"^. Mai mult, danezii se temeau de prezenţa trupelor suedeze la graniţa lor sudică, pe teritoriul ducelui de Holstein-Gottorp.

Propunerea lui Patkul i-a stârnit curiozitatea lui Augustus, mai ales prin declaraţia că nobilii livonieni erau gata să-l recunoască pe Augustus ca regele lor ereditar. Pentru Augustus, acest fapt însemna o perspectivă strălucită. Ambiţia sa era să facă din coroana poloneză electivă una ereditară. Prin ocuparea Livoniei cu trupele saxone şi, apoi, prin încorporarea provinciei în Polonia, el spera să obţină sprijinul nobilimii pentru pretenţia lui ca monarhia din Polonia să devină ereditară. Sub vraja lui Patkul, Augustus devenea din ce în ce mai nerăbdător. Estimând posibila reacţie la un asemenea război a celor mai importante puteri europene - una din îngrijorările lui Augustus - Patkul a apreciat că Austria, Franţa, Olanda şi Anglia fără îndoială „vor face mare zarvă în legătură cu negoţul lor, dar, cel mai probabil, nu vor acţiona". Ca să-l convingă şi mai mult pe Augustus, Patkul l-a asigurat pe rege că se va dovedi foarte uşor să cucerească Livonia, şi chiar i-a oferit acestuia descrieri exacte ale fortificaţiilor de la Riga, oraşul care ar fi fost obiectivul major al lui Augustus.

Rezultatul eforturilor lui Patkul depăşea cele mai mari visuri ale lui: a fost încheiat un tratat ofensiv între Danemarca şi Polonia împotriva Suediei. Frederick al IV-lea urma să elibereze provinciile Schleswig şi Holstein de trupele suedeze, în vederea pregătirii unui atac peste canalul Scania, cel mai sudic punct al provinciilor suedeze. Augustus trebuia să fie pregătit ca până în ianuarie sau februarie 1700 să plece cu trupele lui saxone în Livonia şi să încerce să cucerească Riga. în felul acesta, forţele suedeze ar fi fost împărţite, luptând în Germania de Nord, în partea sudică a Balticii şi pe teritoriul propriu, şi, în lipsa unui rege adult care să poată să-şi regrupeze forţele şi să conducă armata, erau şanse ca Imperiul Suedez să se prăbuşească repede. în sfârşit, Patkul a propus ca şi Petru al Rusiei să fie convins să participe la război, ca un aliat suplimentar împotriva Suediei. Atacuri ruseşti asupra Ingriei, la capul Golfului Finic, i-ar fi putut distrage pe suedezi. Petru putea asigura bani, provizii şi oameni pentru a sprijini forţele saxone în asediul de la Riga. Nici Patkul şi nici alţii nu puneau mare preţ pe calitatea trupelor ruseşti, dar sperau ca numărul lor să fie decisiv. „Infanteria rusească ar fi cel mai bine folosită pentru a lucra la tranşee şi ca să primească gloanţele inamice", sugera Patkul, „în timp ce trupele regelui [Augustus] ar putea fi păstrate şi folosite pentru asigurarea flancurilor în timpul înaintării"^; cu alte cuvinte, ruşii ar fi servit drept carne de tun.

Complotiştii erau îngrijoraţi ca nu cumva trupele ruseşti, odată intrate în provinciile baltice, să fie greu de convins să plece de acolo. „Ar fi, de asemenea, absolut necesar", avertiza Patkul, „să legăm mâinile ţarului în aşa fel încât să nu mănânce sub ochii noştri bucatele coapte pentru noi; adică să nu acapareze Livonia şi să-i restricţionăm atacurile la zona Narvei, pentru că altfel ar putea să ameninţe centrul Livoniei şi să cucerească

Dorpat, Reval şi aproape întreaga Estonie mai repede decât ar ajunge vestea la Varşovia."^

Sub numele de Kindler, ascuns într-un grup de doisprezece ingineri saxoni angajaţi de ţar, Patkul l-a însoţit pe reprezentantul personal al lui Augustus, generalul George von

Carlowitz, de la Varşovia la Moscova, în încercarea de a-l convinge pe Petru.^ Dar în Moscova cei doi conspiratori s-au aflat într-o situaţie ciudată. Suedezii, simţind că se pregăteşte o alianţă împotriva lor, sperau să-l câştige pe Petru, trimiţând la Moscova, în vara lui 1699, o ambasadă splendidă care să anunţe urcarea la tron a regelui Carol al XH-lea şi să ceară confirmarea şi reînnoirea tuturor tratatelor existente, aşa cum se obişnuia la urcarea pe tron a unui nou monarh. Splendoarea ambasadei suedeze dorea să atenueze răceala de care se plânsese ţarul la trecerea prin Riga în 1697. Când ambasada a ajuns la frontiera rusă, la mijlocul lui iunie, unchiul lui Petru, Lev Narîşkin, i-a primit cu politeţe, dar le-a explicat că trebuie să aştepte întoarcerea ţarului, care era cu flota la Azov.

întoarcerea lui Petru la Moscova, la începutul lui octombrie, a fost un moment dramatic. El a găsit două ambasade care îl aşteptau: ambasada oficială a Suediei, cerând confirmarea tratatelor de pace existente, şi ambasada secretă poloneză a lui Carlowitz şi Patkul, cerându-i să pornească la război împotriva Suediei. După aceea, câteva săptămâni, negocierile cu cele două grupuri s-au desfăşurat în paralel, cele formale şi nedorite, cu Suedia, fiind purtate deschis la Afacerile

Externe, în timp ce negocierile serioase şi secrete cu Carlowitz erau conduse personal de Petru la Preobrajenskoe, doar în prezenţa lui Fiodor Golovin şi a unui interpret, Piotr Safir o v, din partea ţarului.

143

Suedezii ştiau de prezenţa lui Carlowitz şi ştiau că se discută un fel de tratat, dar credeau că este un tratat paşnic şi nu bănuiau despre ce este vorba. Ca să se evite orice suspiciuni, suedezii au fost primiţi cu onoruri de Petru, căruia i-au oferit un portret în mărime naturală al tânărului nou rege călare. Ca să ascundă înşelăciunea, Petru a urmat toate formalităţile confirmării tratatelor anterioare cu Suedia, dar, ca o uşoară mustrare de conştiinţă, a evitat să sărute crucea la ceremonia semnării. Când ambasadorii suedezi au observat omisiunea şi s-au plâns de lucrul acesta, Petru a spus că el deja a depus jurământul să respecte toate tratatele când a urcat pe tron şi că e un obicei rusesc să nu repete jurământul. în 24 noiembrie, ambasadorii suedezi au avut audienţa finală la ţar. Petru a fost afabil şi le-a dat o scrisoare oficială, de la el personal către regele Carol al XH-lea, confirmând tratatele de pace dintre Suedia şi Rusia.

între timp, misiunea lui Carlowitz şi a lui Patkul se desfăşura cu succes. Petru l-a primit pe Carlowitz (Patkul a rămas incognito) şi a citit scrisoarea adusă de acesta, dar care, probabil, era scrisă de Patkul. în schimbul alianţei ţarului, ea oferea promisiunea lui Augustus de a sprijini pretenţiile Rusiei asupra Ingriei şi Kareliei. Petru l-a chemat apoi pe Heins, ambasadorul danez, care era la curent cu negocierile secrete, pentru că Danemarca deja semnase tratatul de alianţă cu Polonia. Heins a întărit promisiunea din scrisoare. Aşa se face că, la doar trei zile de la plecarea ambasadei suedeze din Moscova,

Petru a semnat un tratat prin care se angaja ca Rusia să atace Suedia, dacă era posibil, în aprilie 1700. Ţarul a refuzat cu precauţie să indice o dată precisă, iar una dintre clauze statua că atacul rusesc va avea loc abia *după* semnarea unei păci sau a unui armistiţiu cu Turcia. Odată ce înţelegerea a fost semnată, Patkul, care până atunci rămăsese în umbră, a fost prezentat ţarului. Două săptămâni mai târziu, Carlowitz a părăsit Moscova ducându-se spre Saxonia, plănuind să treacă prin Riga pentru a avea posibilitatea de a studia fortificaţiile oraşului.

Pentru că promisese să atace o importantă putere militară occidentală în câteva luni, Petru s-a apucat de munca enormă de pregătire a războiului. De la întoarcerea din Occident el fusese preocupat în mod special de flotă. Peste noapte, trebuia să-şi mute atenţia de la construirea navelor la adunarea de tunuri, praf de puşcă, căruţe, cai, uniforme şi soldaţi. Deoarece streliţii erau demoralizaţi şi nu mai existau decât câteva regimente ale lor, armata profesionistă a lui Petru era alcătuită, în primul rând, din cele patru regimente de Gardă: Preobrajenski, Semionovski, Lefort şi Buturski. Aşadar, dacă ţarul voia să-şi ţină promisiunea faţă de Augustus, o întreagă armată trebuia recrutată, instruită, echipată şi trimisă la luptă în trei luni.

Petru a acţionat rapid. A fost emis un decret care se adresa tuturor proprietarilor de pământ, civili şi clerici. Proprietarilor civili li se cerea să trimită ţarului câte un recrut şerb pentru fiecare cincizeci de şerbi pe care îi aveau în posesie pe domeniile lor. Mănăstirile şi alţi proprietari ecleziaşti au fost taxaţi mai drastic, proporţia fiind de un recrut la fiecare douăzeci şi cinci de şerbi. De asemenea, Petru a mai cerut voluntari din cadrul

populaţiei libere a Moscovei, promiţând o remuneraţie bună: unsprezece ruble pe an, plus o alocaţie pentru băutură. Toţi aceşti oameni erau îndrumaţi să se adune la Preobrajenskoe în decembrie şi ianuarie şi, în acele zile friguroase de iarnă, un fluviu de recruţi a început să curgă înspre tabăra lui Petru. Douăzeci şi şapte de noi regimente de infanterie au fost formate, după modelul regimentelor de

Gardă, cu două până la patru batalioane de regiment. Acum, Petru simţea, din punct de vedere profesional, pierderea lui Patrick Gordon. în lipsa experienţei scoţianului, Petru însuşi supraveghea instruirea, asistat de generalul Avtemon Golovin şi de generalul de brigadă Adam Weide. între timp, cneazul Nikita Repnin fusese trimis să recruteze şi să instruiască oameni din oraşele de pe cursul inferior al Volgăi.

Deşi comandanţii celor trei noi divizii - Golovin, Weide şi Repnin - erau ruşi, toţi comandanţii de regimente erau străini, unii dintre ei participaseră la acţiunile din campaniile din Crimeea şi Azov, iar alţii erau recent angajaţi din Occident. Cea mai mare dificultate pentru Petru era legată de vechii ofiţeri ruşi, dintre care mulţi nu aveau nicio dorinţă de a merge la război, indiferent pentru ce. Ca să îi înlocuiască pe cei care fuseseră daţi afară din armată, mulţi curteni au fost înrolaţi ca ofiţeri. Ei păreau să capete atât de repede deprinderile soldăţeşti, încât Petru a exclamat prematur: „De ce aş mai cheltui banii pe străini, când propriii mei supuşi se pot descurca la fel de bine ca ei?" Ulterior, aproape toţi şambelanii de la curte şi alţi oficiali ai palatului au intrat în armată.

Noii soldaţi aveau uniforme de model german, cu haine verde-închis, pantaloni, cizme şi pălărie în trei colţuri. Erau înarmaţi cu muschete şi baionete şi începuseră să înveţe cum să meargă în coloană, să se desfăşoare în linie, să stea nemişcaţi unul lângă altul şi să tragă la ordin. Artileria, care era numeroasă - mulţumită a trei sute de tunuri trimise în dar de regele Carol al XH-lea pentru a-l ajuta pe ţar în lupta cu turcii -, era sub comanda prinţului Alexandru de Imeritia. Prinţul fusese tovarăşul lui Petru în Olanda şi se dedicase studiului artileriei la Haga. Generalul Weide, care luptase în armata austriacă sub comanda prinţului Eugen de Savoia, a schiţat regulamentul de război, unde se prevedea cât de sever se pedepsesc abaterile de disciplină în armată.

în primăvara lui 1700 Petru era prins între două războaie: cel pe care voia să-l încheie şi cel pe care voia să-l înceapă. în timpul negocierilor din februarie 1700, zvonurile de la Constantinopol erau aşa de rău-prevestitoare, încât el a decis că trebuie să se pregătească pentru reînceperea războiului cu sultanul. A lăsat regimentele să facă instrucţie la Preobrajenskoe şi s-a dus la Voronej, unde a lucrat cu ardoare ca să ajute la pregătirea navelor sale pentru război. Aproape de sfârşitul lui aprilie, în prezenţa fiului său, a surorii sale şi a multor boieri, el a lansat nava Predestinarea, cu şaizeci şi patru de tunuri, la care lucrase el însuşi.

în timp ce Petru era la Voronej, cei doi aliaţi ai săi au lansat atacul planificat asupra Suediei. în februarie, fără să se facă vreo declaraţie de război, 14000 de soldaţi saxoni au invadat pe neaşteptate Livonia şi au început asediul asupra marii fortăreţe a oraşului Riga. Suedezii au contraatacat şi i-au făcut să se retragă, ucigându-l pe

generalul Carlowitz în luptă. Petru era dezgustat, mai ales de Augustus; regele, spunea el, ar fi trebuit să fie în Livonia, în fruntea trupelor sale, în loc „să se distreze cu femeile"— în Saxonia.

147

în martie, cel de-al doilea aliat al lui Petru, Frederic al IV- lea, a invadat teritoriile ducelui de Holstein-Gottorp, în sudul Danemarcei, cu 16000 de oameni, şi a asediat oraşul Tonning. Dacă era să intervină, acum ar fi fost momentul ca Petru să pună presiune, atacând Ingria. Dar ţarul avea mâinile legate. „Păcat", i-a spus el lui Golovin, „dar nu este nimic de făcut. Nu am nicio veste de la Constantinopol."[2]^

în acea primăvară, zvonurile despre pregătirile de război ale turcilor se înmulţiseră şi erau supărătoare pentru Petru, astfel încât el a crezut că ar fi necesar să consolideze relaţiile bune cu Suedia. Zvonuri despre tratatele lui secrete cu Danemarca şi Polonia începuseră să circule şi, ca să-i reasigure pe suedezi de bunele lui intenţii, el a propus trimiterea unei ambasade ruseşti la Stockholm. Thomas Knipercrona, ambasadorul suedez la Moscova, care nu ştia absolut nimic despre complotul care se desfăşurase sub nasul lui în toamnă, a fost încântat de idee, iar Petru, în mod deliberat, a mizat pe încrederea lui Knipercrona. A doua zi după întoarcerea lui de la Voronej, ţarul l-a chemat pe Knipercrona la Moscova şi, în glumă, a mustrat-o pe soţia ambasadorului că i-a scris fiicei sale că toţi suedezii din Moscova sunt terorizaţi de faptul că o armată rusească urmează să invadeze Livonia. Fiica fusese în vizită la Voronej şi îi arătase ţarului scrisoarea de la mama ei. „De-abia am putut s-o liniştesc pe fiica ta, plângea aşa de amar", a spus ţarul. „Nu poţi să crezi că aş putea începe un război nedrept împotriva regelui Suediei,

încălcând promisiunea pe care tocmai am făcut-o de a păstra o pace eternă"[2^]. Knipercrona l-a implorat pe ţar să o ierte pe soţia sa. Petru l-a îmbrăţişat pe ambasador cu afecţiune şi a jurat că, dacă regele Poloniei ar captura Riga de la Suedia, „i-o voi smulge din mâini". Convins pe deplin, Knipercrona a raportat la Stockholm că ţarul nu are niciun gând de agresiune împotriva Suediei.[^0]

Primăvara a trecut, apoi iunie, apoi iulie, şi tot nu venea nicio veste de la Constantinopol. în 15 iulie, Petru a primit o delegaţie saxonă, pe general-maiorul baron Langen. Augustus, care se alăturase în sfârşit armatei sale în faţa oraşului Riga, îl implora pe ţar să înceapă operaţiunile militare. Langen a raportat: „Ţarul şi-a trimis miniştrii afară din cameră şi, cu lacrimi în ochi, mi-a spus într-o olandeză stricată cât de mult suferea din cauza întârzierilor legate de încheierea păcii cu Turcia. [...] [El a spus că] a poruncit ambasadorului său să încheie o pace sau un armistiţiu cât mai repede posibil, chiar dacă va fi în defavoarea sa, pentru a avea mâinile libere ca să- şi ajute aliaţii cu toate forţele lui."[^1] în cele din urmă, în 8 august, au sosit şi veştile de la Constantinopol. Armistiţiul de treizeci de ani fusese semnat în 3 iulie, iar mesagerul lui Ukrainţev, călătorind cu cele mai rapide mijloace, a ajuns cu veştile la Moscova treizeci şi şase de zile mai târziu.

Liber, în sfârşit, să acţioneze, Petru s-a mişcat cu mare viteză. în seara sosirii mesagerului lui Ukrainţev, pacea temporară cu Turcia a fost sărbătorită la Moscova cu un spectacol extraordinar de artificii. în dimineaţa următoare, războiul cu Suedia a fost declarat în stilul vechilor ţari moscoviţi, de la Porticul Dormitorului din Kremlin. „Marele Ţar a hotărât", suna proclamaţia, „că pentru multe rele pe care le-au făcut regele Suediei, în

special în timpul călătoriei sale prin Riga, când a întâmpinat multe obstacole şi neplăceri de la locuitorii din Riga, soldaţii vor porni la război cu oraşele suedeze." Obiectivele proclamate ale războiului erau provinciile Ingria şi Karelia, „care, din mila Domnului şi în conformitate cu legea, au fost dintotdeauna ale Rusiei, şi au fost pierdute în timpul vremurilor tulburi"^[2]. în aceeaşi zi, Petru a trimis o scrisoare olografă către Augustus, informându-l despre ce se întâmplase, şi adăugând: „Noi nădăjduim, cu ajutorul lui Dumnezeu, că Majestatea Voastră nu va avea decât de câştigat."[2]^

Aşa a început Marele Război al Nordului, sau, cum îl numea Voltaire, „Faimosul Război al Nordului". Timp de douăzeci de ani, doi suverani tineri, Petru şi Carol, se vor lupta pentru supremaţie, într-un conflict care va pecetlui soarta ambelor imperii. în anii de început, de la 1700 la 1709, Petru va fi în defensivă, pregătindu-se pe el, armata lui şi statul lui pentru momentul în care maşinăria de război suedeză avea să atace regatul său înapoiat. în aceşti ani, prin furtuna războiului, Rusia a continuat să se transforme. Reformele nu au fost rezultatul unui plan bine gândit şi executat cu metodă, ci, mai degrabă, măsuri disperate, grăbite, dictate de nevoia de a ţine la distanţă un duşman neobosit. Mai târziu, după Poltava, sorţii se vor schimba, dar cei doi suverani se vor lupta în continuare, unul dintre ei prins în alianţe inutile şi confuze, iar celălalt aprins de dorinţa de a răzbuna înfrângerea şi de a reface imperiul său destrămat.

—[1] Gustav Adolf a fost urmat la tron de unicul lui urmaş, o fiică de şase ani, care urma să devină legendara regină Christina. Asumându-şi puteri regale depline la optsprezece ani, Christina a condus Suedia timp de zece ani, din 1644 până în 1654. Pasiunea ei era studiul. Se trezea la cinci

dimineaţa să citească. Cărturari străini, muzicieni şi filosofi, inclusiv Descartes, erau ademeniţi la curtea ei de faima geniului şi a generozităţii sale. Apoi, dintr-odată, la douăzeci şi opt de ani, a abdicat, pretinzând că este bolnavă şi că sarcina guvernării este prea grea pentru o femeie. Adevăratul motiv, însă, era convertirea secretă la credinţa romano-catolică, care era ilegală în Suedia protestantă. Tronul i-a revenit vărului Christinei, care a devenit regele Carol al X-lea şi bunicul lui Carol al Xll-lea. în ceea ce o priveşte pe Christina, ea a plecat imediat la Roma, unde a trăit ultimii treizeci şi patru de ani din viaţă, fiind prietenă cu patru papi, patroană a artelor şi iubită a cardinalului Azzolini. (N. a.)

Gustavus M. Adlerfeld, voi. II, p. 367.

Ragnild M. Hatton, Europe, p. 109.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 369.

ibidem.

—[6] înţelegerea de la Rawa, dintre Petru şi Augustus, fusese doar o explozie exuberantă de camaraderie. Până atunci, nu fusese niciun plan concret, de alianţă sau de campanie. (N. a.)

M.M. Bogoslowski, voi. IV, p. 366.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 376.

M.M. Bogoslowski, voi. IV, pp. 405-406.

—[0] Atunci, ca şi acum, moralitatea juca un rol nesemnificativ în război şi în diplomaţie. Cele mai multe dintre state capturau oricâte teritorii sau colonii puteau. în viziunea lui Petru, regiunile de coastă erau străvechi pământuri ruseşti; acum era, pur şi simplu, momentul optim ca să le pretindă înapoi. în mod similar, negocierile simultane ale lui Petru cu suedezii şi saxonii nu erau ceva ruşinos pe atunci. Asemenea jocuri duble aveau loc frecvent la Londra, Paris, Viena şi Constantinopol. (N. a.)

[m] Eugene Schuyler, voi. I, p. 376.

Ian Grey, p. 171.

P&B, voi. I, nr. 325.

TUNURILE SĂ DECIDĂ

Petru al Rusiei şi Carol al Suediei, Frederic al Danemarcei, Augustus al Poloniei, Ludovic al Franţei, Wilhelm al Angliei, Leopold al Austriei şi cei mai mulţi

dintre regii şi prinţii epocii ajungeau în cele din urmă să-şi tranşeze problemele prin război. Războiul era ultimul arbitru între naţiunile din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, aşa cum a fost şi în secolul al XX-lea. Rivalităţile dinastice, trasarea frontierelor, posesiunea oraşelor, a fortăreţelor, rutele comerciale şi coloniile, şi, în cele din urmă, destinul regatelor şi al imperiilor - toate se decideau prin război. Acest adevăr a fost rezumat de unul dintre tinerii ofiţeri ai lui Ludovic al XlV-lea: „Nu există judecată mai dreaptă decât tunurile. Ele merg direct la ţintă şi sunt incoruptibile."^

Timp de cincizeci de ani, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, armatele Franţei au fost cele mai puternice şi mai admirate din Europa. Forţele lor erau copleşitor de mari pe întreg continentul. în timp de pace, se păstra o armată permanentă de 150000 de oameni, care ajungea la 400000 în timp de război. în cursul Războiului pentru Succesiunea Spaniolă, opt armate franceze, fiecare comandată de un mareşal al Franţei, au dus simultan campanii în Ţările de Jos, pe Rin, în Italia şi în Spania. Mulţumită regelui şi lui Louvois, soldaţii Franţei beneficiau de cea mai bună instruire, de cel mai bun echipament şi de cea mai bună aprovizionare din Europa. Graţie unor generali ca Turenne, Conde şi Vendome, ei erau victorioşi aproape întotdeauna. înfrângerea zguduitoare suferită de mareşalul Tallard la Blenheim, în faţa ducelui de Marlborough (ducele fusese ajutat de camaradul său de arme, prinţul Eugen de Savoia), a fost prima mare înfrângere a armatei franceze din Evul Mediu până atunci.

în această perioadă, dimensiunea, puterea de foc şi de distrugere a tuturor armatelor erau în continuă

creştere. Miniştrii de finanţe energici sporeau bazele de taxare pentru a sprijini armatele, crescând numărul de trupe care ar fi putut să fie trimise pe câmpul de luptă. în prima jumătate a secolului al XVII-lea, la o bătălie europeană puteau să participe maximum 25000 de soldaţi, din *ambele* tabere. în 1644, la Marston Moor, în bătălia decisivă din Războiul Civil englez, Cromwell a avut 8000 de oameni împotriva unui număr egal de soldaţi ai regelui Carol I. Şaizeci şi cinci de ani mai târziu, la Malplaquet, Marlborough a condus 110000 de oameni din trupele aliate împotriva a 80000 de francezi. în culmea puterii sale, Suedia, care avea o populaţie de un milion şi jumătate de locuitori, întreţinea o armată de 110000 de oameni. Petru, chiar şi după desfiinţarea masei feudale de soldaţi, dezorganizate şi neregulate, moştenite de la Sofia şi Goliţîn, a reuşit să recruteze şi să instruiască o armată complet nouă de 220000 de oameni.

Deşi, pe măsură ce războaiele se prelungeau, recrutarea era necesară pentru a completa rândurile armatei, majoritatea armatelor din această perioadă erau alcătuite din soldaţi profesionişti. Mulţi dintre aceştia, atât ofiţeri cât şi soldaţi, erau mercenari străini - în acea epocă, un soldat putea să se înroleze în orice armată voia, atâta timp cât nu lupta împotriva propriului său rege. Deseori, în timp de pace, regii şi prinţii închiriau regimente întregi vecinilor care se aflau în război. în acest fel, în armata franceză se găseau regimente elveţiene, scoţiene sau irlandeze; regimente daneze sau prusace se găseau în armata olandeză; iar în armata imperială habsburgică luptau oameni din toate statele germane. Ofiţerii îşi schimbau taberele la fel de frecvent cum îşi schimbă astăzi directorii executivi compania, iar foştii şi viitorii lor angajatori nu îi învinuiau pentru aceasta. Când era un colonel de douăzeci şi patru de ani, Marlborough a servit sub comanda mareşalului

Turenne împotriva olandezilor şi a fost omagiat personal la o mare paradă de însuşi Ludovic al XlV-lea. Mai târziu, aflându-se la comanda unei armate preponderent olandeze, Marlborough aproape că l-a dat jos de pe tron pe Regele Soare. Pentru un timp, atât înainte, cât şi după urcarea lui Petru pe tron, majoritatea ofiţerilor superiori din armata rusă erau străini; fără ei, ţarul ar fi desfăşurat pe câmpul de luptă ceva mai mult decât o gloată.

în mod obişnuit, aceşti soldaţi profesionişti participau la operaţiunile militare acceptând regulile în uz. Exista un ritm impus de anotimpuri, care rareori era încălcat: vara şi toamna erau potrivite pentru campanii şi bătălii; iarna şi primăvara erau pentru restul activităţilor, pentru recrutarea şi completarea trupelor. în linii mari, aceste reguli erau dictate de vreme, de recolte şi de starea drumurilor. în fiecare an, armatele aşteptau dezgheţurile care topeau zăpada. Atunci era suficientă verdeaţă pentru a putea hrăni caii din cavalerie şi de la convoaiele de bagaje. în mai şi iunie, odată cu uscarea noroiului, lungi coloane de oameni şi căruţe se puneau în mişcare. Generalii aveau timp de manevre, asedii şi bătălii în luna octombrie; prin noiembrie, când dădeau primele îngheţuri, armatele începeau să se retragă în cantonamentele de iarnă. Aceste reguli erau respectate aproape cu religiozitate în Europa Occidentală. în timpul celor zece ani de campanii de pe continent, Marlborough a părăsit cu regularitate armata în noiembrie, pentru a se întoarce la Londra până în primăvară, în aceleaşi luni, ofiţerii superiori francezi se întorceau la Paris sau la Versailles. Un aspect demult pierdut din acea epocă a războaielor civilizate este posibilitatea eliberării unor paşapoarte pentru ofiţerii mai importanţi, care le permiteau să circule pe teritoriile adversarilor, pe rutele cele mai scurte, în vederea adăpostirii de iarnă. Soldaţii obişnuiţi, desigur, nu se bucurau de aceste privilegii.

Pentru ei nu se punea problema plecării acasă până la finalul războiului. Dacă erau norocoşi, puteau să fie încartiruiţi în oraş în timpul lunilor mai friguroase. Mult prea des însă erau înghesuiţi în cantonamente de iarnă alcătuite din colibe şi şandramale, pradă gerului, bolilor şi foamei. Primăvara, golurile apărute în unităţile lor, ca urmare a epidemiilor, erau acoperite cu noi grupuri de recruţi.

în marş, o armată din acea epocă se mişca încet, chiar dacă trecerea ei nu era blocată; puţine armate avansau mai mult de 16 kilometri pe zi, iar media zilnică era de 8 kilometri. Marşul istoric al lui Marlborough din Ţările de Jos în sus pe Rin, spre Bavaria, înaintea bătăliei de la Blenheim a fost considerat o „lovitură de fulger" la vremea respectivă - 400 de kilometri în cinci săptămâni. De obicei, marşul era încetinit din cauza artileriei. Caii care se chinuiau să tragă tunurile mari şi greoaie, ale căror roţi distrugeau drumurile pentru cei care veneau în urma lor, pur şi simplu nu puteau să meargă mai repede.

Armatele mărşăluiau în coloane lungi, batalion după batalion, cu o formaţiune de apărare a cavaleriei în faţă şi pe flancuri, iar carele, căruţele şi chesoanele tunurilor se deplasau greoi în ariergardă. în mod normal, armata mărşăluia la răsăritul soarelui şi îşi aşeza tabăra la prânz. Camparea în fiecare noapte necesita aproape la fel de mult efort ca şi marşul din timpul zilei. Corturile trebuia să fie ridicate în linie, bagajele despachetate, focurile pentru gătit trebuia aprinse, aprovizionarea cu apă pentru oameni şi animale trebuia făcută, iar caii trebuia duşi la păscut. Dacă inamicul se afla în apropiere, era nevoie ca fiecare tabără să fie aşezată pe un teren potrivit şi să-şi pregătească tranşee temporare

şi palisade de lemn care să reprezinte un potenţial punct de rezistenţă în cazul unui atac. Apoi, după un somn epuizat, oamenii erau treziţi în întunericul de dinaintea zorilor pentru a demonta şi încărca totul în căruţe pentru următoarea zi de marş.

Nu orice putea fi transportat în căruţe, bineînţeles. O armată de 50000 până la 100000 de oameni se putea întreţine doar dacă mărşăluia prin ţinuturi fertile, care să le ofere proviziile necesare sau dacă era aprovizionată pe apă. în Europa Occidentală, marile râuri erau autostrăzile de război, în Rusia, unde râurile curgeau în nord şi sud, iar războiul cu Suedia se ducea în direcţia est-vest, râurile aveau puţină importanţă, aşa că dependenţa constantă de căruţe şi de furaj local era mult mai mare.

în Europa Occidentală, majoritatea campaniilor se desfăşurau într-o manieră destul de relaxată. Asediile erau foarte populare şi preferate în faţa riscurilor mai mari şi surprizelor neplăcute de pe câmpul de luptă. Arta asediului se baza pe o precizie deosebită, aproape matematică; de fiecare parte a baricadei, în orice moment, comandanţii ştiau cum stau lucrurile şi ce urmează să se întâmple în continuare. Ludovic al XlV-lea era un adept al asediilor; nu exista riscul de a-şi pierde o armată mare pe care o recrutase cu atâta grijă şi cu atâta cheltuială. De asemenea, îi permitea să participe şi el, în siguranţă, la jocurile lui Marte. în plus, Regele Soare avea, în persoana lui Louis de Vauban, pe cel mai mare maestru al fortificaţiilor şi al operaţiunilor de asediu din istoria războiului. în numele stăpânului său, Vauban personal a asediat cincizeci de oraşe, fără să dea greş, iar propriile lui fortăreţe erau modele pentru epoca aceea. Câteodată simple bastioane militare,

altădată oraşe mai mici sau mai mari cu fortificaţii masive, ele acopereau şi protejau frontierele Franţei ca o reţea interconectată, adaptate cu grijă la particularităţile terenului, fiecare dintre ele era nu doar o creaţie de supremă utilitate, dar şi o operă de artă. Ele se apropiau de forma unei stele uriaşe, în care fiecare

meterez era construit astfel încât să fie protejat de tunuri sau măcar de muschete. Fiecare ramificaţie era un fort în sine, cu propria lui artilerie şi garnizoană, cu ieşirile lui de urgenţă pentru apărători. în jurul acestor mari metereze de piatră se afla o reţea de tranşee de 9 metri adâncime şi 12 metri lăţime, placate cu piatră - locuri sumbre şi dezolante pentru o infanterie aflată în atac. Atunci când fuseseră construite, armatele Franţei erau în ofensivă, şi aceste fortăreţe, cu uşile lor masive decorate cu floarea de crin aurită, care se deschideau spre clădiri de o splendoare sobră, nu erau gândite ca puncte statice de apărare, ci ca pivoţi cu ajutorul cărora armatele franceze puteau face manevre. Mai târziu, când armatele lui Marlborough îşi făceau drum spre Paris şi Versailles, fortăreţele lui Vauban au fost cele care au salvat tronul Regelui Soare.

Ludovic însuşi îl aprecia pe slujitorul său: „Un oraş apărat de Vauban este un oraş inexpugnabil; un oraş asediat de Vauban este un oraş cucerit."^ Sub îndrumarea lui Vauban, asediile deveniseră spectacole de teatru oficiale, puse în scenă şi cronometrate fără greş. Odată ce fortăreaţa era înconjurată, Vauban începea să facă o serie de tranşee, care mergeau în zig-zag din ce în ce mai aproape de zidurile fortăreţei. Calculând unghiurile cu precizie matematică, Vauban plasa tranşeele astfel încât tirul apărătorilor citadelei aproape să nu atingă infanteria care săpa, din tranşee, din ce în ce mai aproape. în acest timp, artileria asediatorilor trăgea zi şi noapte în bastioane, reducând la tăcere tunurile apărătorilor şi spărgând parapeţii.

Când venea momentul asaltului, infanteria care ataca se repezea afară din tranşee peste şanţuri (pe care le umpluseră cu fascine strîns legate) iar apoi pătrundeau prin găurile din zidurile sparte. Totuşi, puţine asedii ajungeau la acest punct. Conform etichetei riguroase pe care o respectau ambele părţi, odată ce apărătorul ştia că este o certitudine faptul că fortăreaţa lui va cădea, era liber să se predea cu onoare; nici guvernul lui, şi nici asediatorul nu s-ar fi aşteptat la altceva. Dar dacă, într-o explozie de pasiune iraţională, apărătorul refuza să se predea, iar asediatorul era nevoit să meargă înainte, cu costurile de timp şi de vieţi pe care le aducea luarea cu asalt a oraşului, atunci, odată cucerit, întreg oraşul era prădat, distrus şi incendiat.

Deşi arta lui Vauban nu a fost niciodată egalată, atunci, ca şi acum, cei mai mari comandanţi ai epocii - Marlborough, Carol al XII-lea, prinţul Eugen - erau adepţii războiului de mişcare. Dintre ei, incontestabil cel mai mare a fost John Churchill, duce de Marlborough, care a comandat armatele europene împotriva lui Ludovic al XIV-lea din 1701 până în 1711 şi care nu a participat la vreo bătălie pe care să n-o câştige sau la vreun asediu al unei fortăreţe pe care să n-o cucerească. în zece ani de război, luptând împotriva mareşalilor Franţei, unul după altul, i-a învins pe toţi, iar când schimbările politice din Anglia au dus la îndepărtarea sa de la conducerea armatei, el avansa necontenit prin bariera de fortăreţe a lui Vauban, chiar către Versailles. Marlborough nu era interesat de desfăşurarea convenţională, limitată a războiului de atunci; niciodată nu căutase să cucerească doar vreun oraş sau vreo fortăreaţă. El milita pentru acţiuni majore, decisive, chiar cu mari riscuri. Obiectivele sale erau anihilarea armatei franceze şi umilirea Regelui Soare într-o mare bătălie în câmp deschis. Era gata să pună în joc o provincie, o campanie, un război şi chiar un regat, pe rezultatul unei singure

după-amieze. Marlborough a fost cel mai glorios soldat de pretutindeni în epoca respectivă. El acţiona simultan în funcţiile de comandant pe câmpul de luptă, comandant-şef al trupelor aliate, ministru de externe şi prim-ministru efectiv al Angliei. Vorbind din perspectiva celui mai recent război major, era ca şi când ar fi cumulat funcţiile şi responsabilităţile lui Churchill, Eden, Eisenhower şi Montgomery.

Dar comanda lui Marlborough avea întotdeauna un fel de echilibru, un amestec de mare strategie şi obiective tactice. Cel mai agresiv şi mai îndrăzneţ soldat al epocii era Carol al Xll-lea al Suediei. Carol era, aşa cum li se părea inamicilor lui şi Europei, dornic de luptă oricând şi în orice condiţii. Era în întregime adeptul mişcării rapide şi al tacticii de şoc. Impetuozitatea şi nerăbdarea de a ataca i-au adus acuzaţia de imprudenţă şi chiar de fanatism şi este adevărat că tactica lui era aceea a lui George S. Patton: „Atacă întotdeauna!" Dar nu era un atac nebunesc; mai degrabă, atacul suedez se baza pe instrucţie dură şi disciplină de fier, pe dăruire totală pentru cauză şi credinţă în victorie, şi pe comunicaţii excelente pe câmpul de luptă. Informaţi prin bătăi de tobe şi prin mesageri, comandanţii subordonaţi ştiau în orice moment ce se aşteaptă de la ei. Orice punct slab din cadrul armatei era imediat întărit; orice punct slab în rândurile adversarului era imediat exploatat.

Carol voia să întrerupă tradiţia sezonieră a purtării războaielor - pământul întărit de ger era mai bun pentru transportul căruţelor şi tunurilor lui şi, probabil, şi trupele lui erau mai obişnuite cu vremea geroasă - şi era gata să ducă iarna o campanie. Evident, în cadrul unui război de mişcare armata care are o mai mare

mobilitate este avantajată. Campaniile nu erau decise doar de bătălii, ci şi de transporturi şi de aprovizionare. Astfel, orice lucru care îmbunătăţea mobilitatea era important; francezii erau extrem de încântaţi de construirea unui cuptor portabil, care putea fi montat şi făcea pâine proaspătă în câteva ore.

Deşi comandanţii erau întotdeauna prudenţi când o armată inamică era în apropiere, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea puţine lupte s-au dat fără ca ambele părţi să vrea să se lupte. Era greu să găseşti un teren potrivit şi să aşezi o formaţie complexă de oameni, cai şi tunuri. Un comandant care şovăia să pornească lupta putea, de obicei, să o evite rămânând pe un teren dificil, mărăcinos, denivelat. Dacă unul dintre generali ar fi început pregătirea liniilor lui pentru bătălie, celălalt, dacă nu ar fi vrut să se bată, putea să plece de acolo. De aceea, două armate se puteau afla una în apropierea celeilalte mai multe zile, fără să aibă loc o înfruntare majoră.

Când ambii comandanţi erau motivaţi să lupte - blocând traversarea unui râu sau ocuparea unei poziţii strategice pe un drum principal - armatele erau aşezate în dispozitiv, păstrând între ele o distanţă de 250-550 de metri. Dacă era timp, armata care era în defensivă - de obicei ruşii, în confruntările cu Carol al XII-lea, sau francezii în faţa lui Marlborough - ridicau bariere din pari ascuţiţi, numite *chevaux de frise,* înfipte în pământ în faţa liniilor de infanterie, pentru a oferi o oarecare protecţie împotriva asaltului cavaleriei inamice. în câteva puncte, de-a lungul acestei linii, ofiţerii de artilerie îşi aşezau tunurile, gata să tragă cu obuze care cântăreau 1,3, 2,5, 3,5 sau chiar 7 şi 10 kilograme pentru cele mai puternice tunuri, la distanţe de 400

până la 550 de metri în liniile inamice. O bătălie bine pregătită începea de obicei cu un bombardament de artilerie; tirul îndelungat al artileriei putea să provoace pagube, dar era rareori decisiv împotriva trupelor experimentate şi disciplinate. Cât ar părea de surprinzător, oamenii stăteau pur şi simplu, aşteptând în rânduri, în timp ce obuzele vâjâiau prin aer sau cădeau alături de ei pe pământ, făcând cărări sângeroase în liniile lor.

Cele mai multe progrese în domeniul artileriei de câmp, în secolul al XVII-lea, au fost făcute de Suedia. Gustav Adolf a standardizat calibrul artileriei de câmp, aşa încât tunurile să nu aibă nevoie de un anumit calibru de muniţie şi, în focul luptei, aceeaşi muniţie să fie potrivită pentru toate tunurile. Apoi, pentru că artileria devenise aproape o armată în sine, generalii suedezi au constatat că, deseori, artileriştii uitau să-şi mai sprijine propria infanterie. Pentru a compensa acest lucru, ei au ataşat tunuri uşoare direct la batalioanele de infanterie, care puteau să-i ajute îndeaproape, trăgând direct în infanteria inamică ce se afla în faţa batalionului. Mai târziu, artileria suedeză a fost alăturată chiar şi trupelor de cavalerie. Această artilerie mobilă, foarte rapidă, putea să se pregătească, să tragă în formaţiunile de cavalerie inamice şi apoi să se îndepărteze în câteva minute.

Arma decisivă, totuşi, nu era nici artileria şi nici cavaleria, ci infanteria, şi marile bătălii ale epocii au fost câştigate de batalioanele de infanterie, avansând sau stând în linie şi luptându-se cu muschete, flinte, suliţe şi, mai târziu, cu baionete. Secolul al XVII-lea a fost o perioadă de tranziţie rapidă în echipamentul şi tacticile infanteriei. Secole de-a rândul, străvechea suliţă - o

lance din oţel dur, cu vârf ascuţit, lungă de 4, 5 metri - a fost atotcuceritoarea Regină a Bătăliilor. Şiruri de suliţaşi cu lancea întinsă înainte avansau unii spre alţii, iar lupta era decisă de duritatea zidului de suliţe. Dezvoltarea armelor de foc a făcut însă ca această armă celebră să cadă în desuetudine. Când suliţaşii aveau în faţă o linie de muşchetari, aceştia puteau să stea la distanţă şi să tragă cu muschetele în rândurile suliţaşilor, doborându-i unul câte unul. Spre finalul secolului, doar câţiva suliţaşi mai apăreau pe câmpul de luptă, însărcinaţi exclusiv cu apărarea muşchetarilor de cavaleria inamică. încă mai era înspăimântător pentru un călăreţ să nimerească într-un zid de suliţe lungi şi ascuţite, dar când suliţaşul nu era atacat de aproape era la fel de inutil, pe cât era de puţin primejdios pe câmpul de luptă. El stătea pur şi simplu în rândul lui, ţinându- şi suliţa cea lungă, fiind lovit de artileria inamică şi ucis de gloanţele muschetelor, în timp ce aştepta să se apropie cineva care să se înfigă în suliţa lui.

Soluţia a fost baioneta, un dispozitiv care a permis muschetei să fie folosită în două scopuri: se putea trage cu ea până când inamicul se apropia prea mult, iar apoi, având o lamă de cuţit ataşată în capăt, era folosită ca o suliţă scurtă. La început, aceasta se făcea potrivind o lamă în gura muschetei. Dar acest lucru împiedica focul şi a început să fie utilizat, în curând, un inel permanent care fixa baioneta, inovaţie folosită şi în secolul XX. Infanteristul putea să tragă până când inamicul ajungea la el, iar atunci putea să-l întâmpine cu o lamă sclipitoare. Baioneta a apărut chiar când începea Marele Război al Nordului. Dorobanţii, gărzile suedeze, erau echipaţi cu baionete în 1700, şi, în câţiva ani, majoritatea armatelor, inclusiv cea rusă, le aveau în dotare.

în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, chiar şi muscheta a fost îmbunătăţită. Vechiul mecanism cu fitil făcea din ea o armă greoaie, care cântărea 7 kilograme sau chiar mai mult. Ca să o ridice şi să o folosească, muşchetarul ducea cu el un băţ lung şi bifurcat pe care îl înfigea în pământ, aşeza butoiaşul cu pulbere în ramificaţie, în timp ce el ochea şi trăgea. Procesul de încărcare şi tragere a unei singure încărcături necesita douăzeci şi două de mişcări diferite, printre care încărcarea cu praf de puşcă, împingerea înapoi a dopului şi a glontelui, armarea, ridicarea pe umăr, aşezarea pe băţul de lemn, aprinderea fitilului şi introducerea acestuia în gaura specială a armei. Foarte des, din cauza umezelii, după ce îşi aşeza lunga lui armă şi după ce ţintea, muşchetarul era dezamăgit aşteptând ca aceasta să se descarce sau mai mult decât dezamăgit în cazul în care infanteria sau cavaleria inamică se apropiau cu repeziciune.

Muscheta cu fitil a fost înlocuită de flinta cu cremene, în care scânteia era produsă automat de o piesă de oţel care lovea o piesă de cremene, scânteia pătrunzând apoi direct în camera cu pulbere. Arma era mai uşoară, cântărind 4,5 kilograme, dar nu mai avea nevoie de băţul ramificat, iar numărul de mişcări necesare încărcării şi tragerii a fost redus la jumătate. Un puşcaş bun putea să tragă de mai multe ori pe minut. Flinta cu cremene a devenit repede arma standard a infanteriei în toate armatele occidentale. Doar ruşii şi turcii au continuat să folosească vechile şi greoaiele muschete cu fitil, în detrimentul puterii de foc a infanteriei lor.

Echipată cu această nouă armă - flinta cu cremene şi cu baionetă ataşată - infanteria a devenit mult mai eficientă, periculoasă şi, nu peste mult timp, forţa

dominantă pe câmpul de luptă. Baioneta nu numai că a făcut două arme din una singură, dar această nouă armă era mai uşor de manevrat decât suliţa, oferind astfel soldaţilor infanterişti mai multă mobilitate pe câmpul de luptă. Viteza mai mare de tragere cu flinta necesita adoptarea noi tactici şi formaţiuni, ca să poată fi folosită cât mai bine forţa mărită de tragere. Cavaleria, care dominase câmpurile de luptă de secole, devenise acum secundară. Contribuţia lui Marlborough venea din înţelegerea şi folosirea noii forţe de tragere a infanteriei. Soldaţii englezi erau instruiţi să se desprindă repede din coloană, să se alinieze şi să tragă în mod susţinut şi ordonat, pluton după pluton. Pentru că acum un număr mai mic de oameni aveau aceeaşi putere de foc, dimensiunea batalioanelor a fost redusă, ca să fie mai uşor de manevrat. Ordinele erau transmise mai uşor, mai rapid şi erau mai uşor de recepţionat. Pentru a permite unui număr mai mare de flinte să tragă în inamic şi, de asemenea, pentru ca artileria inamică să nu mai facă atâtea victime în liniile de infanterie, aflate una în spatele alteia, aceste linii au fost extinse pe flancuri, astfel mărindu-se lăţimea câmpului de luptă. Totul era exersat încontinuu în timp de pace, cu speranţa că prin repetiţie manevrele vor deveni o obişnuinţă. Testul urma să vină în momentele tensionate când muşchetarii trăgeau, fără să mai aibă timp să mai încarce înainte de a năvăli peste ei un val de călăreţi inamici, cu sabia în mână.

La începutul secolului al XVIII-lea, puterea de foc a infanteriei, care devenise colosală, făcea din câmpul de luptă un loc mai periculos decât fusese vreodată. Era mult mai simplu să ucizi oameni stând la distanţă şi doborându-i cu un potop devastator de gloanţe, decât să-i omori cu mâna ta, aşa cum se întâmpla în secolele precedente. în luptele mai vechi, zece procente dintre combatanţii participanţi erau potenţiale victime; acum

proporţia crescuse. Cu toată predominanţa ei, infanteria avea nevoie de ordine perfectă pentru a fi în siguranţă. Datorită puterii mari de foc, dacă îşi păstrau rândurile şi nu erau forţaţi să le rupă, infanteriştii puteau provoca mari pagube cavaleriei care ajungea prea aproape de ei. Dar trebuia să-şi păstreze poziţia cu stricteţe când escadroanele de cavalerie năvăleau în jurul lor. La cel mai mic semn de dezorganizare acestea puteau să vină cu caii peste ei şi să-i facă una cu pământul.

Organizarea unei bătălii - mii de oameni în formaţiune de luptă, care să se aşeze în dispozitivul potrivit la momentul oportun, sub focul inamic - era în sine o sarcină extraordinar de dificilă. Natura conspira împotriva comandanţilor; întotdeauna exista un pâlc de copaci, un şanţ sau chiar nişte arbuşti care împiedicau sau dislocau coloana de oameni în mişcare. Chiar şi aşa, nimic nu putea fi făcut în grabă, înaintarea către focul ucigaş al inamicului trebuia să fie lentă şi sigură; graba putea să primejduiască echilibrul şi sincronizarea unei armate. Deseori, chiar atunci când cădeau oameni în toate părţile, o coloană de atac putea fi oprită pentru ca rândurile să fie aliniate în mod optim sau pentru a permite unei alte coloane să vină din urmă.

Cu rare excepţii, comandanţii de succes erau cei care atacau. Tactica invariabilă a lui Marlborough era să înceapă lupta prin atacarea celei mai puternice laturi ale liniei inamice. De obicei, el se folosea în acest scop de infanteriştii englezi, îmbrăcaţi în uniforme roşii şi perfect instruiţi. în timp ce comandantul inamic, îngrijorat, suplimenta mereu şi mereu zona atacată, Marlborough menţinea şi chiar mărea presiunea în acel punct, indiferent de pierderile pe care le suferea. Apoi, când alte segmente ale liniei inamice slăbeau, Marlborough

introducea rezervele, de obicei o masă de cavalerişti, care atacau în punctul slab din frontul inamic. în mod repetat se creau astfel de breşe în liniile inamice, iar ducele profita de ele şi era victorios pe câmpul de bătălie.

165

Prin extraordinarul dinamism al atacului, cea mai bună infanterie şi cavalerie din Europa nu erau însă cele din Anglia, ci acelea din Suedia. Soldaţii suedezi erau instruiţi să gândească doar din perspectiva unui atac, indiferent de situaţie. Dacă inamicul reuşea cumva să preia iniţiativa şi să avanseze înspre liniile suedezilor, aceştia se repezeau imediat înainte ca să răspundă atacului cu un contraatac. Spre deosebire de englezii conduşi de Marlborough, a cărui tactică se baza pe puterea de foc devastatoare a infanteriei, atacul suedez se baza pe *armes blanches.* Atât infanteria cât şi cavaleria sacrificau deliberat puterea de foc a muschetelor şi a pistoalelor în favoarea atacului cu sabia şi baioneta.

Era o privelişte extraordinară. Lentă, constantă, tăcută, cu excepţia bătăilor de tobă, infanteria suedeză avansa trăgând doar în ultimul moment. La distanţă mică coloanele se desfăceau într-un zid lung albastru şi galben de oameni aşezaţi pe patru rânduri care stăteau pe loc, trăgeau un singur foc după care năvăleau cu baionetele asupra liniilor zdruncinate ale inamicului. Aveau să treacă mulţi ani până când războinicii ruşi ai lui Petru să poată rezista acestui atac cumplit. Explicaţiile pentru eficienţa acestui inegalabil atac suedez erau fatalismul religios şi instrucţia permanentă. Fiecare soldat era educat să împărtăşească credinţa regelui: „Dumnezeu nu va permite să fie ucis cineva până când nu-i va veni ceasul."^ Această credinţă inducea un curaj

calm, care se baza şi pe lunile şi anii de exersare a marşului, rotirilor, opririlor, tragerilor care asigurau infanteriei suedeze o manevrabilitate şi coeziune mai mari decât ale oricărei armate.

166

Cu toate că, din ce în ce mai mult, arma decisivă devenise infanteria, cavaleria era cea care crea spectacolul şi deseori asigura victoria prin ruperea rândurilor inamicului atunci când acesta era dezorientat. Cavaleria uşoară era folosită la protejarea armatei, pentru recunoaştere, pentru a căuta hrană şi pentru raiduri. Ruşii angajaseră cazaci în acest scop, iar armata otomană - tătari; suedezii foloseau aceiaşi călăreţi şi pentru aceste roluri periferice şi pentru marile lupte. Cavaleria grea era organizată în escadroane de câte 150 de oameni care purtau armuri de piept şi de spate, erau înarmaţi cu săbii şi, deseori, cu pistoale pe care să le folosească în eventuale ambuscade întâlnite în drumul lor. în cele mai moderne armate ale epocii, cavaleria era la fel de atent şi de strict instruită în manevrele tactice ca şi infanteria. Dar existau şi limite în folosirea ei. Una dintre ele, evident, era terenul; cavaleria avea nevoie de câmpuri deschise, plate sau coline uşoare. Alta era rezistenţa cailor; chiar şi cei mai buni cai de cavalerie erau capabili să reziste pentru o perioadă de maximum cinci ore de luptă. Iar alta era distrugătoarea putere de foc, din ce în ce mai mare, a infanteriei. Când muschetele cu cremene au devenit mai rapide şi mai precise, cavaleria a trebuit să fie prudentă. Nici Marlborough şi nici Carol al Xll-lea nu trimiteau cavaleria decât atunci când se ajungea la punctul culminant, atunci când ar fi fost posibil ca o forţă de şoc să rupă liniile ezitante ale inamicului, să izbească în flancurile infanteriştilor care înaintau sau, fiind în urmărire, să transforme o retragere într-un contraatac.

în ciuda limitărilor, acestea au fost vremurile de glorie ale cavaleriei (Waterloo, cu atacul lui susţinut de cavalerie se afla la un secol distanţă, iar atacul brigadei de cavalerie uşoară de la Balaklava avea să vină peste un secol şi jumătate). Soldaţii călare reprezentau de la un sfert până la o treime din armată, iar în armata suedeză proporţia era mai mare. Carol îşi instruise cavaleria să atace în formaţiuni strânse. Caii suedezilor se apropiau de inamic în trap încet, într-o grupare în formă de săgeată, genunchi la genunchi, un călăreţ alături de altul şi puţin în spate. Această săgeată largă, aşezată pe trei rânduri, ataca necontenit soldaţii inamici, atât pe cei din infanterie, cât şi pe cei din cavalerie.

Văzut din depărtare, atacul cavaleriei făcea ca războiul să pară frumos - escadroane de călăreţi în uniforme colorate călăreau în câmp deschis, cu săbiile şi platoşele sclipind în soare, cu steagurile şi fanioanele fluturând în vânt, avansând curajos către liniile inamice. Dar pentru cei de pe câmpul de luptă era un spaţiu al carnagiului, un colţ de iad - tunurile bubuiau şi scuipau foc; infanteriştii se chinuiau să-şi păstreze cu stricteţe formaţia şi să urmeze ordinul de încărcare şi foc, în timp ce la picioarele lor se chirceau trupurile zdrobite ale camarazilor; oameni călare care intrau cu toată viteza în rândurile pedestraşilor; forţa impactului, ţipetele, urletele şi horcăielile; oameni care se împiedicau şi cădeau; călăreţi care se aplecau din şa şi tăiau cu lama ascuţită a săbiei pe oricine întâlneau în cale; oamenii de pe jos care se repezeau în sus, spre cai, cu baionetele, lovind călăreţii în piept, în picioare, în spate; de ambele părţi, clipa durerii groaznice, ultima străfulgerare de surpriză şi conştiinţă a ceea ce se întâmpla, şuvoiul copleşitor de sânge roşu strălucitor; oameni care fugeau, cai fără călăreţi şi, peste toate, nori de fum gros, înecăcios, care te orbea. Şi când focul înceta şi fumul se ridica, rămânea în urmă un câmp înecat în sânge,

semănat cu oameni care încă mai ţipau şi suspinau sau stăteau nemişcaţi, fixând cerul cu ochi care nu mai vedeau.

Aşa îşi rezolvau naţiunile problemele.

— John B. Wolf, p. 211.

—[5] însă, atunci când regele însuşi era prezent la asediu, aprecierea trebuia să fie împărţită. Aşa cum spunea Ludovic, „Monsieur de Vauban mi-a propus acţiunile din care eu le-am ales ca fiind cele mai bune". [Winston S. Churchill, vol. I, p. 94.] (N. a.)

Ragnild M. Hatton, Europe, p. 116.

24

CAROL AL XII-LEA

Copilul blond cu ochi albaştri care avea să devină regele Carol al Xll-lea s-a născut în 12 iunie 1682, exact la zece ani după naşterea marelui său inamic, Petru al Rusiei. Părinţii lui erau Carol al Xl-lea, un bărbat sobru şi profund religios care devenise la rândul său rege la cinci ani, şi regina Ulrika Eleonora, o prinţesă daneză care a reuşit, prin căldura firii sale, să păstreze atât afecţiunea poporului danez, cât şi pe a celui suedez, chiar şi atunci când cele două naţiuni erau în război. în primii şapte ani şi nouă luni de căsătorie s-au născut şapte copii, dar numai prinţul Carol şi două surori au supravieţuit - Hedwig Sofia, cu un an mai mare decât el, şi Ulrika Eleonora, cu şase ani mai mică decât Carol. Patru fraţi mai mici au murit, unul după altul, înainte de a împlini doi ani.

Deşi Carol era un copil fragil, şi-a petrecut copilăria în activităţi dure, masculine. Când avea numai patru ani, oamenii din Stockholm se obişnuiseră deja cu priveliştea micii lui făpturi urcate în şa, călărind în spatele tatălui său la paradele militare. La vârsta de şase ani el a fost scos din grija femeilor şi instalat în propriile lui apartamente, cu tutori bărbaţi şi servitori. La şapte ani a împuşcat o vulpe, la opt ani a ucis trei căprioare într-o zi, la zece ani a ucis primul său lup, iar la unsprezece ani primul urs. Tot la unsprezece ani a pierdut şi ultima atingere a căldurii feminine din viaţa lui, atunci când mama sa a murit, la vârsta de 36 de ani. Regina era foarte iubită de familia ei, iar când a murit, regele a leşinat şi a trebuit să fie îngrijit, iar prinţul Carol a căzut la pat cu febră; curând după aceea, el a făcut variolă, dar s-a dovedit că trupul lui s-a întărit mai mult după această boală. Faţa îi era acoperită de cicatrice adânci pe care el le considera cu mândrie semne masculine. La paisprezece ani era zvelt şi vânjos, un călăreţ superb, un vânător excelent şi un avid învăţăcel al artelor militare.

După moartea reginei Ulrika, regele Carol al XI-lea a petrecut cât de mult timp a putut cu copiii lui, care îi aminteau de mama lor. Prinţul a preluat tot ce a putut din credinţele şi comportamentul tatălui său; felul lui de a vorbi era scurt, sec şi minimal, fără să ajungă să fie criptic, datorită sclipirilor ocazionale de simpatie şi spirit. Două dintre principiile lui esenţiale erau onoarea şi respectarea cuvântului: un rege trebuie să pună dreptatea şi onoarea mai presus de toate; odată făcută, o promisiune trebuie ţinută.

Tutorii lui Carol au descoperit că avea o minte ascuţită şi că învăţa repede. Nu-i păsa prea mult de limba suedeză şi vorbea şi scria întotdeauna destul de

prost. Limba germană, care era folosită la curţile regatelor nordice, îi era mai la îndemnă şi o folosea ca pe o limbă maternă. A devenit un bun cunoscător al latinei, pe care o vorbea şi în care asculta cursuri universitare cu multă încântare. A fost învăţat franceza, dar în ciuda alianţei tacite cu Ludovic al XIV-lea din timpul guvernării sale, îi displăcea să vorbească această limbă; totuşi, citea cu uşurinţă în franceză şi îi plăcea teatrul franţuzesc. în timpul celor cincisprezece ani petrecuţi în campanii pe continent, a citit şi recitit Corneille, Molière şi Racine. Era fascinat de călătorii şi devora povestiri şi schiţe ale călătorilor şi exploratorilor. Copil fiind, îşi dorea cu nostalgie să fi avut un frate care să rămână în Suedia şi să conducă, în timp ce el ar fi călătorit în jurul lumii. Era fascinat de istorie şi biografii, în special ale cuceritorilor - Alexandru cel Mare, Iulius Caesar şi Gustav Adolf al Suediei. Mai târziu, în timpul campaniilor, avea la el biografia lui Alexandru, făcând uneori comparaţii între realizările macedoneanului şi propriile sale realizări. Carol era sincer interesat de religie. Şi când era copil, dar şi tânăr, petrecea câte o oră în fiecare dimineaţa discutând cu un episcop despre Biblie, capitol după capitol. Era interesat de matematică şi, la fel ca Petru, de aplicaţiile ei în arta artileriei şi balisticii. Dacă tutorii lui îi admirau înţelegerea rapidă, erau îngrijoraţi totuşi de voinţa lui puternică. Aceasta părea uneori pură încăpăţânare. Ei au descoperit că odată ce prinţul considera că are dreptate, era imposibil să-l convingi de contrariu.

Educaţia lui Carol, începută atât de bine, a fost întreruptă definitiv la vârsta de paisprezece ani. în 5 aprilie 1697, regele Carol al XI-lea a murit de cancer la stomac, la vârsta de patruzeci şi doi de ani. în mod tradiţional, prinţii suedezi nu erau consideraţi majori şi nu puteau fi încoronaţi până la optsprezece ani. Gândindu-se la acest lucru, regele muribund a numit un

consiliu de regenţă din care făcea parte şi bunica băiatului, regina văduvă Hedwig Eleonora. După moartea tatălui său, Carol a participat la şedinţele Consiliului de Regenţă şi, la început, a făcut o impresie excelentă datorită întrebărilor inteligente pe care le adresa şi, mai mult de atât, prin răbdarea cu care tăcea şi asculta dezbaterile celor mai vârstnici. De asemenea, i-a surprins pe toţi sângele rece de care a dat dovadă în timpul unui mare incendiu care a distrus palatul regal chiar în zilele în care trupul tatălui său era depus acolo. Spre deosebire de bunica sa, care şi-a pierdut capul cu desăvârşire, băiatul a dat ordine cu calm şi a salvat trupul din flăcări, deşi toată clădirea a ars din temelii.

În şase luni, devenise evident că acest consiliu de regenţă nu va funcţiona. Regenţii aveau opinii contrare şi deseori nu puteau să ia nicio hotărâre, iar Carol era prea inteligent şi prea atras de putere ca să stea deoparte în timp ce alţii guvernau regatul său. Regenţii, care fuseseră avertizaţi de regele defunct că vor fi răspunzători pentru acţiunile lor atunci când tânărul Carol va deveni major, erau din ce în ce mai dornici să afle punctul lui de vedere asupra fiecărui subiect dezbătut. Din ce în ce mai mult, tânărul a fost înconjurat de cei care se străduiau să-i obţină favorurile şi, în felul acesta, puterea regenţei a fost subminată aproape complet. Guvernul suedez era aproape paralizat. Singura soluţie, decisă în noiembrie 1697, era să-l declare major pe băiat, care avea atunci cincisprezece ani, şi să-l încoroneze ca rege al Suediei.

Pentru majoritatea compatrioţilor, ceremonia de încoronare a lui Carol a fost un şoc. El urma la tron drept conducător unic şi absolut al Suediei, nesupravegheat de consiliu sau Parlament, şi intenţiona să-i convingă pe

toţi să schimbe procedura de încoronare. A refuzat să fie încoronat aşa cum fuseseră regii de dinaintea lui: cineva le aşeza coroana pe cap. în loc de asta, el a declarat că, din moment ce el era născut pentru tron şi nu ales, actul propriu-zis al încoronării era irelevant. Toţi oficialii Suediei, liberali şi conservatori, chiar şi bunica lui, au fost şocaţi. Asupra lui Carol s-au făcut presiuni enorme, dar el nu a renunţat la punctul cel mai important. A acceptat doar consacrarea sa de un arhiepiscop, pentru a îndeplini porunca biblică potrivit căreia monarhul este unsul lui Dumnezeu, dar a insistat ca întreaga ceremonie să fie numită „consacrare" şi nu „încoronare". Tânărul Carol, în vârstă de cincisprezece ani, a mers călare spre biserică având deja coroana pe cap.

Cei care căutau semne prevestitoare au găsit multe în acea ceremonie. Din ordinul noului rege, în semn de respect pentru memoria tatălui său, toţi cei care erau de faţă, inclusiv el, erau îmbrăcaţi în negru; singura pată de culoare era mantia violetă de încoronare, purtată de rege. O furtună violentă de zăpadă a creat un contrast puternic de alb şi negru atunci când oaspeţii au sosit la biserică. Regele a alunecat când urca pe cal cu coroana pe cap; coroana a căzut şi a fost prinsă de un şambelan înainte de a atinge pământul. în timpul slujbei, arhiepiscopul a scăpat din mână cornul cu mir. Carol a refuzat să facă tradiţionalul jurământ iar apoi, în punctul culminant al ceremoniei, şi-a aşezat singur coroana pe cap.

Această scenă uluitoare a fost urmată în curând şi de alte dovezi ale caracterului noului rege. Nobilimea, care spera că noul rege va îndulci dura lege a „restricţionării", a fost neplăcut surprinsă să afle că tânărul monarh era decis să continue politica tatălui său.

Membrii consiliului au clătinat din cap cu dezaprobare la încrederea în sine a regelui, la încăpăţânarea şi la refuzul lui total de a reveni asupra unei decizii pe care o luase. La şedinţe, el asculta un timp, apoi se ridica şi întrerupea dialogul, spunând că a auzit destul, că deja a luat o hotărâre şi că au permisiunea lui să plece. Prea târziu de acum, oficialii suedezi au regretat că l-au declarat major pe rege prea repede. Ei şi cea mai mare putere din Europa nordică se aflau sub conducerea absolută a unui adolescent încăpăţânat şi plin de personalitate. Simţindu-le ostilitatea, Carol a hotărât să reducă, dacă nu chiar să elimine cu totul rolul pe care îl avea consiliul. Vechii consilieri şi miniştri erau ţinuţi cu orele în anticameră înainte ca regele să-i primească, apoi, după ce asculta argumentele lor expuse pe scurt, îi concedia. Doar mai târziu puteau să afle ce decizii fuseseră luate în probleme grave, de interes naţional.

Educaţia formală a lui Carol s-a încheiat brusc; orele pe care le petrecea în palat erau acum dedicate afacerilor de stat. Dar era încă un adolescent viguros şi sănătos, atras de exerciţiile fizice dure şi dornic să-şi testeze corpul şi spiritul prin tot felul de provocări fizice. Pentru a-şi satisface dorinţa de a scăpa de responsabilităţi şi de cuvintele sau privirile încărcate de reproş ale adulţilor, el a început să facă lungi plimbări călare. Hotărât să-şi consume energia şi să scape de probleme prin oboseala fizică, a preferat să se concentreze pe provocări imediate, cum ar fi să sară cu calul lui favorit peste un zid înalt sau să-şi învingă un prieten într-o cursă de galop nebunesc până la un copac îndepărtat. Iarna, însoţit doar de un paj sau de un ofiţer din Gardă, pleca de la palat când afară era încă întuneric şi călărea prin pădurea din jurul lacurilor din afara capitalei. Au existat şi accidente. Odată, pe o zăpadă mare, calul a căzut peste el, blocându-l în aşa fel încât nu a mai putut să se ridice. Cum era, ca de obicei, mult

înaintea însoţitorilor săi, atunci când aceştia l-au ajuns din urmă l-au găsit aproape îngheţat. Altădată, când călărea pe suprafaţa îngheţată a unui lac şi aproape ajunsese pe partea cealaltă, a descoperit că până la mal era o fâşie lată de 5 metri de apă.

Deşi nu ştia să înoate, şi-a îndemnat calul să intre în apa îngheţată şi s-a ţinut de spatele lui în timp ce animalul înota spre mal.

Fiecare sport trebuia să-i ofere fiorul pericolului - şi cu cât era pericolul mai mare, cu atât era mai atras de el. Doar ca să demonstreze că poate, el a pornit cu calul direct spre un deal abrupt. Atât calul, cât şi călăreţul au căzut pe spate; calul a fost rănit, regele nu. Făcea curse pe dealurile îngheţate ca pe tobogan. Mâna sania cu o viteză la care îşi putea rupe gâtul, câteodată legând mai multe sănii una de alta într-un fel de tren, în jos, pe o pantă. Primăvara, vara şi toamna vâna, dar, ajungând la concluzia că este o laşitate să vânezi cu arme de foc, lua la el doar o suliţă şi un pumnal când pleca în căutare de urşi. După un timp, s-a gândit că şi folosirea oţelului este incorectă şi pleca la vânătoare doar cu o furcă de lemn. Distracţia lui era să întărâte ursul încolţit până când acesta se ridica pe labele dinapoi, iar în momentul acela să sară în faţă şi să-l înjunghie în gât cu furca şi să-l împingă pe spate, moment în care însoţitorii regelui trebuia să se grăbească să lege animalul într-o plasă.

Şi mai periculoase erau jocurile militare care îi plăceau lui Carol. Aşa cum făcuse şi Petru la Preobrajenskoe, Carol îşi împărţea prietenii şi servitorii în două companii, echipându-i cu bastoane şi grenade

de mână care erau teoretic inofensive, făcute dintr-un fel de carton presat, dar a căror explozie avea totuşi un efect dureros. în timp ce regele ataca un bastion de zăpadă, o asemenea explozie i-a sfâşiat hainele şi i-a rănit pe mai mulţi dintre prietenii săi.

Cel mai apropiat camarad şi cel mai important prieten în aceste sporturi marţiale era Arvid Horn, un tânăr căpitan din gărzile regale de cavalerie, din corpul de elită al dorobanţilor. Dorobanţii erau de fapt un fel de corp de cădeţi în ale căror rânduri erau bărbaţi, care, în cele din urmă, deveneau ofiţeri în armata suedeză. într-adevăr, fiecare cavalerist din rândurile lor era deja un viitor locotenent; în consecinţă, primea şi soldă de locotenent. Alături de Horn, Carol lua parte la programul de instrucţie viguros şi deseori violent al dorobanţilor. Frecvent, două grupuri de călăreţi, unul sub comanda lui Carol şi celălalt sub comanda lui Horn, călăreau unii spre alţii, fără şa, folosind drept arme beţe groase de alun. Loviturile erau date cu toată puterea; nimeni, nici măcar regele, nu era cruţat. într-una dintre aceste încăierări, Carol, schimbând lovituri cu Horn, şi-a pierdut cumpătul şi l-a lovit pe adversar peste faţă, ceea ce nu era permis. Din întâmplare, lovitura lui Carol a nimerit peste un furuncul umflat pe care Horn îl avea pe obraz. Căpitanul a căzut leşinat de pe cal, a fost dus în pat şi a făcut febră. Simţindu-se vinovat, Carol l-a vizitat în fiecare zi.

Câteodată, joaca de-a războiul avea loc pe mare. Iahtul regal şi alte nave din portul Stockholm erau echipate cu pompe de incendiu şi furtunuri care serveau drept tunuri şi erau manevrate ca într-o bătălie adevărată. într-una din aceste ocazii, Horn şi-a smuls de pe el toate hainele şi a sărit din iahtul lui într-o barcă, vâslind viguros direct spre rege. A fost surprins de

jeturile puternice de apă de pe nava lui Carol, care au umplut mica barcă, aceasta începând să se scufunde. Horn a sărit în apă şi, calm, a înotat pe cealaltă parte a navei regale. Carol, aplecându-se peste bord, a strigat către prietenul lui, întrebându-l dacă îi e greu să înoate.

„Nu", a strigat Horn, „nu e greu atâta timp cât nu-ţi este teamă."[7] îmboldit de provocare, Carol a sărit imediat în apă. Din păcate, nu ştia să înoate. El bătea apa violent, dar se scufunda. Horn l-a apucat de haine şi l-a tras la mal.

Pentru cei vârstnici, comportamentul regelui părea nebunesc de periculos, dar, de fapt, Carol se educa singur în lecţia războiului. în mod deliberat, el s-a călit ca să-şi crească rezistenţa la oboseală. După ce dormea o jumătate de noapte în pat, se trezea şi restul nopţii îl petrecea dormind pe podea, pe jumătate dezbrăcat. într-o iarnă, trei nopţi pe săptămână a dormit îmbrăcat într-un grajd geros, acoperindu-se cu fân. Se ruşina de orice semn de slăbiciune. Considera că pielea lui delicată, albă, este prea feminină, şi încerca s-o înnegrească la soare. A purtat peruca tradiţională doar până a început prima lui campanie împotriva Danemarcei, apoi a aruncat-o şi nu a mai purtat-o niciodată.

Sora lui mai mare, Hedwig Sofia, îi fusese cea mai apropiată prietenă în copilărie, dar Carol nu mai văzuse alte fete şi ajunsese să dispreţuiască femeile. Era rece, arogant şi violent, şi nu exista nimic cald sau tentant în personalitatea lui ca să atragă sexul opus, cu excepţia rangului. Ca suveran al unui stat de frunte din Europa nordică, Carol era de mare interes pentru monarhii şi miniştrii străini dornici să facă alianţe prin căsătorii monarhice. încă din primii ani, i-au fost propuse şase prinţese. Nu s-a concretizat nimic şi, pentru multă

vreme, chiar simpla menţionare a căsătoriei îl nemulţumea. Singura candidată serioasă fusese prinţesa Sofia a Danemarcei, care era cu cinci ani mai mare decât Carol, dar care nu mai putea fi luată în considerare după începutul Marelui Război al Nordului, când Danemarca devenise una dintre adversarele lui.

în 1698, un alt mariaj iminent i-a adus un nou camarad, în persoana vărului său, Frederic al IV-lea, duce de Holstein- Gottorp, care a sosit în Stockholm pentru a se căsători cu Hedwig Sofia. Ducele era cu şase ani mai mare decât Carol, dar era şi mai descreierat decât el. Din aprilie până în august, l-a atras pe Carol într-un potop de sălbăticii care a ajuns să fie cunoscut în Suedia drept „Furia Gottorp". Alături de o suită de tineri exuberanţi care îl însoţeau pe duce, cei doi veri s-au întrecut în farsele cele mai sălbatice şi cele mai periculoase. Au galopat până când animalele epuizate au căzut la pământ. Au alergat după un iepure prin clădirea Parlamentului. Au spart geamurile palatului cu bile de pistol şi au aruncat cu mese şi cu scaune în curtea palatului. Se spunea că la cină aruncau cu sâmburi de cireşe în miniştrii regelui şi răsturnau farfuriile din mâinile servitorilor. în plină zi, galopau pe străzi, agitându-şi săbiile şi zburând pălăria şi peruca oricui le ieşea în cale. La miezul nopţii, când se întorceau din plimbările lor, în galop şi strigând pe străzile liniştite, locuitorii oraşului care se înghesuiau la ferestre îl vedeau pe regele lor cu cămaşa fluturând, călărind în urma ducelui. Odată, regele chiar i-a condus pe camarazii lui Holstein, călare, într-o cameră în care bunica lui, regina văduvă, juca cărţi. Bătrâna doamnă a leşinat de frică.

Multe poveşti erau exagerate în mod deliberat, pentru a-l discredita pe ducele nedorit şi căsătoria care urma să aibă loc. Nu există dovezi incontestabile legate de poveştile cu orgii sângeroase de la palat, în care cei doi tineri decapitau oi ca să determine care dintre ei are mai multă forţă în braţe şi îndemânare în mânuirea săbiei. Dar zvonurile au continuat: se spunea că podelele palatului erau alunecoase de sânge; sângele curgea în râuri pe treptele scărilor; capete de animale retezate erau aruncate la întâmplare pe ferestrele palatului în stradă.

Adevărat sau nu în fiecare detaliu, comportamentul deşănţat al acestor doi tineri încăpăţânaţi, cărora, aparent, nimeni nu avea autoritatea să li se opună, i-a supărat foarte mult pe locuitorii din Stockholm. Ei înclinau să-l învinuiască pe duce, spunând că voia să-l rănească pe rege, poate chiar să-l vadă mort, aşa încât el, prin intermediul surorii lui Carol, să poată ajunge la tron. Cum aceste întâmplări continuau, şi murmurele creşteau în intensitate. într-o duminică, trei clerici din Stockholm aveau aceeaşi temă în slujbele lor: „Vai ţie, o, ţară, când ai rege pe un copil. Carol, pios ca şi tatăl său, a fost afectat puternic de aceste admonestări. în august 1698, când ducele s-a căsătorit cu sora regelui şi s-a întors la Holstein, Carol a devenit mai liniştit şi mai reflexiv şi s-a întors la treburile statului. El se trezea în fiecare dimineaţă foarte devreme, petrecea mai mult timp în rugăciune şi a început să fie interesat de arhitectură şi teatru.

A mai existat o recidivă. Când ducele Frederic s-a întors, în vara lui 1699, a avut loc o mare petrecere cu băutură, la care un urs captiv a fost forţat să bea atât de mult vin spaniol, încât s-a împleticit către fereastră şi s-a

prăvălit pe geam în curtea de jos, murind din cauza căderii. Carol a fost găsit la locul faptei, cu hainele în dezordine şi vorbirea încâlcită. Când şi-a dat seama ce făcuse, a fost foarte ruşinat şi i-a jurat bunicii sale că nu va mai bea niciodată alcool. Pentru tot restul vieţii, cu aceeaşi fervoare specifică protestanţilor din nord, el şi-a ţinut promisiunea. Cu excepţia a două situaţii celebre, când fusese rănit sau doborât de sete în timpul bătăliei, el nu a mai băut vreodată un strop de băutură tare. în Europa, a devenit cunoscut drept regele care nu bea ceva mai tare decât bere slabă.

Carol avea optsprezece ani şi se afla în pădure, la vânătoare de urşi, când a aflat vestea că trupele lui Augustus au invadat Livonia suedeză fără nicio declaraţie de război. El a primit vestea cu mult calm, s-a întors către ambasadorul francez şi i-a spus liniştit: „O să-l facem pe regele Augustus să se ducă înapoi de unde a venit."^ Vânătoarea de urşi a continuat. Dar, când s-a întors la Stockholm, Carol s-a adresat consiliului. „Am hotărât să nu încep niciodată un război nedrept", a spus el, „dar nici să sfârşesc un război drept fără să îmi înving adversarul."^ Era o promisiune pe care avea să şi-o păstreze pentru tot restul vieţii, trecând peste toate politicile normale, uneori chiar şi peste raţiune. Câteva săptămâni mai târziu, atunci când a auzit vestea mai puţin surprinzătoare că Frederic al Danemarcei a intrat în război, invadând teritoriul ducelui de Holstein-Gottorp, Carol a spus: „E curios că amândoi verii mei, Frederic şi Augustus, vor să poarte război împotriva mea. Aşa să fie. Dar regele Augustus şi-a călcat cuvântul. Astfel, cauza noastră este dreaptă şi Dumnezeu ne va ajuta. Vreau să termin întâi cu primul dintre duşmanii mei şi apoi voi sta de vorbă cu al doilea."[m] în acel moment, Carol nu ştia că un al treilea duşman, Petru al Rusiei, se pregăteşte şi el să intre pe câmpul de luptă împotriva sa.

Niciunul dintre inamici nu a desconsiderat puterea Suediei; reputaţia ei militară era prea mare. Dar punctul slab al naţiunii, credeau aceşti inamici, era la vârful ei. Toate responsabilităţile şi autoritatea, atât militare cât şi civile, erau acum pe umerii unui rege de optsprezece ani. Carol putea să aibă consilieri şi miniştri, tutori, generali şi amirali, dar era un monarh absolut, iar comportamentul lui, cum fusese bine raportat, oscila între încăpăţânare obraznică şi nechibzuinţă obsesivă. Părea o combinaţie nepotrivită pentru a conduce o naţiune ca să reziste unui atac coordonat pus la cale de trei inamici puternici.

Din păcate pentru ei, inamicii lui Carol nu ştiau, şi nici nu aveau cum să ştie care era adevăratul caracter al regelui. Băiatul care visa la Iulius Cezar şi Alexandru cel Mare nu se temea de provocări; era chiar încântat de ele. Era pregătit nu numai pentru un simplu război, ci pentru un război crâncen, disperat, complicat; nu doar pentru o bătălie scurtă şi un tratat mititel de pace, ci pentru soluţii complete, radicale. Sfatul tatălui său, pe care îl primise înainte de moartea acestuia, era să păstreze pacea în Suedia, „dacă nu cumva eşti tras de păr în vreun război"[112]. Acest „război nedrept", prăvălit peste Suedia pe neaşteptate, a deşteptat în Carol toată severa moralitate nordică. Nu era pregătit, ca alţi monarhi, să oscileze, să facă compromisuri, să-şi domine adversarii prin intrigi, să lupte azi şi să danseze mâine. El fusese atacat pe nedrept de Augustus şi, indiferent de cât de mult ar fi durat, nu avea să-şi găsească liniştea până când Augustus nu era dat jos de pe tronul său. Atacându-l pe Carol, aliaţii dezlănţuiseră un trăsnet. Orgolios şi repezit, plin de voinţă, plăcându-i provocările, protejând cu gelozie reputaţia Suediei, nerăbdător să-şi testeze propriul curaj în cel mai mare joc dintre toate, Carol a mers la război nu doar cu hotărâre, ci şi cu entuziasm.

Când Carol al XH-lea spunea „Vreau să termin întâi cu primul dintre duşmanii mei şi apoi voi sta de vorbă cu al doilea"^, el descria sâmburele strategiei sale militare. De atunci încolo, indiferent ce se întâmpla în altă parte a Imperiului Suedez, regele îşi concentra atenţia şi forţele asupra unui singur inamic. în momentul în care acel inamic era definitiv învins şi distrus, abia atunci îşi întorcea faţa către alt inamic. Prima lovitură a suedezilor a căzut asupra celui mai apropiat inamic al lui Carol, Danemarca. El a ignorat trupele saxone care mărşăluiau în Livonia de-a lungul Balticii. Această provincie va fi lăsată în apărarea garnizoanei din Riga, cu speranţa că va rezista până la sosirea pe câmpul de luptă a armatei suedeze. Dacă nu, atunci ea avea să cadă şi urma să fie cucerită într-un viitor apropiat. Dar nimic nu trebuia să împiedice concentrarea forţelor împotriva inamicului ales de Carol.

în campania lui împotriva Danemarcei, Carol a avut şansa să fie sprijinit de două puteri maritime protestante conduse de Wilhelm al III-lea, Anglia şi Olanda. Wilhelm, care era obsedat de menţinerea coaliţiei împotriva lui Ludovic al XlV-lea, nu voia ca vreun război minor în Europa nordică să distragă atenţia membrilor coaliţiei. Wilhelm voia ca Europa să fie gata să reziste, dacă şi când Ludovic al XlV-lea va pretinde tronul Spaniei - şi, odată cu el, toată puterea şi bogăţia acesteia, ca şi imperiul ei de peste mări; din acest motiv, orice alt război, în oricare parte a Europei, trebuia prevenit sau terminat repede, înainte de a se extinde spre Germania şi a fărâmiţa coaliţia. De aceea, Anglia şi Olanda aveau nevoie de pace în nord, şi ele garantau acest statu-quo. Când Frederic al Danemarcei şi-a dus trupele pe teritoriile Holstein-Gottorp, la capătul peninsulei daneze, el nu făcea altceva decât să ameninţe acel statu-quo; pentru că Danemarca era agresorul, cele două puteri maritime urma să coopereze cu Suedia pentru a-i

învinge pe danezi cât mai repede posibil, pentru a reinstaura statu-quo-ul. O flotă combinată, olandeză şi engleză, a fost trimisă în Marea Baltică pentru a-i ajuta pe suedezi.

182

Escadronul anglo-olandez era un factor esenţial în planurile lui Carol. Marina suedeză era alcătuită din treizeci şi opt de vase de linie şi douăsprezece fregate care reprezentau o forţă formidabilă în Marea Baltică, unde Rusia nu avea nici flotă şi nici litoral, iar Brandenburg şi Polonia aveau forţe neglijabile. Dar, în ceea ce priveşte mărimea şi experienţa, flota suedeză era a doua după marina danezo-norvegiană, care era obişnuită să desfăşoare operaţiuni nu numai pe Marea Baltică, ci şi pe Marea Nordului şi pe Atlantic, şi care îi considera în batjocură pe marinarii suedezi drept „nişte mâini de fermier înmuiate în apă sărată"^. Faptul că era ceva adevăr în această aroganţă se putea observa şi din reacţia lui Carol în contact cu marea. Cu toate jocurile lui de-a bătăliile pe mare din portul Stockholm, ieşirea în larg îi producea rău de mare şi el vedea în corăbiile sale mai mult un mijloc de transport al soldaţilor dintr-o parte în alta a Balticii. Bineînţeles, el nu lua în calcul să-şi transporte trupele pe mare când o mult mai puternică flotă daneză aştepta să-l intercepteze. Şi nu era pregătit să înfrunte flota daneză până când propria lui flotă nu era întărită de escadrila anglo- olandeză care se afla pe drum.

în câteva săptămâni din martie şi aprilie, Suedia a fremătat de pregătiri pentru viitoarea campanie. Flota care se afla în principala bază navală a Suediei, Karlskrona, a fost pregătită pentru mare. Navele au fost culcate pe o parte, fundul a fost curăţat, peticit şi smolit din nou, catargele au fost instalate şi echipamentul

montat. Tunurile au fost urcate la bord şi montate în locurile lor. Cinci mii de noi marinari au fost recrutaţi, mărind efectivul flotei la 16000 de oameni. Toate vasele comerciale din portul Stockholm, sub pavilion suedez sau străin, au fost confiscate pentru transportul trupelor. Instrucţia armatei a fost intensă. Soldaţii din infanterie şi din cavalerie au fost înrolaţi conform sistemului suedez, care cerea fiecărui district sau oraş să asigure oamenii şi echipamentul adecvat pentru un anumit tip de unitate. Rândurile armatei s-au îngroşat, crescând la 77000 de oameni, iar soldaţii erau echipaţi cu noile muschete şi baionete care fuseseră folosite cu succes de armatele franceze, engleze şi olandeze de pe continent.

La jumătatea lui aprilie, Carol era pregătit să plece din Stockholm. în noaptea de 13 aprilie 1700, el a venit să-şi ia rămas-bun de la bunica lui şi de la cele două surori. Era o ocazie tristă, dar ar fi fost cu atât mai tristă dacă cei de faţă ar fi ştiut ce le rezervă viitorul. Regele de optsprezece ani îşi părăsea pentru totdeauna două dintre aceste dragi rude. Deşi Carol avea să trăiască încă optsprezece ani, el nu şi-a mai văzut niciodată bunica, pe sora lui mai mare şi nici Stockholmul, capitala lui.

Regele căruia îi spuseseră adio aceste femei se transformase dintr-un adolescent într-un bărbat. Avea 1,75 metri înălţime - înalt pentru standardele epocii -, umeri laţi şi talie îngustă. Avea un fel de rigiditate în mişcări, dar era incredibil de suplu: călare, putea să se aplece din şa în plină goană ca să ridice o mănuşă de pe jos. Chipul lui deschis avea un nas ascuţit, buze pline şi ten roz, deşi viaţa de campanie avea în curând să i-l înnegrească şi să-l înăsprească. Ochii erau de un albastru-închis, vii şi inteligenţi. Purta părul scurt şi

periat în părţi ca să formeze un fel de coroană. Culoarea lui varia în funcţie de strălucirea soarelui, de la roşcat la blond- închis, vara. Peste ani, a încărunţit şi a început să chelească, lăsând la vedere o frunte înaltă, boltită.

184

Părăsindu-şi surorile şi bunica, regele s-a grăbit spre sud, inspectând, pe drum, depozitele militare. în 16 iunie, la Karlskrona, el a urcat la bordul navei-amiral Regele Carol, comandată de amiralul suedez Wachtmeister. Flota anglo- olandeză de douăzeci şi cinci de vase de linie sosise acum în largul portului suedez Göteborg, iar când Carol a pornit din Karlskrona, flota aliată s-a pus în mişcare, navigând în jos, spre Kattegat. Cele două flote se apropiau acum una de alta, dar între ele se afla bariera formidabilă a canalului larg de 5 kilometri, cu bancurile lui de nisip şi cu tunurile de apărare. în plus, mai era şi flota daneză de patruzeci de nave care aştepta la intrarea dinspre Marea Baltică pe canalul principal, hotărâtă să împiedice reunirea celor două flote inamice.

Carol a fost cel care a soluţionat problema. Stând pe puntea navei-amiral, el l-a instruit pe amiralul Wachtmeister să îndrepte flota către canalul secundar, mai puţin adânc şi mai periculos, aproape de ţărmul suedez. Wachtmeister era ezitant, temându-se pentru siguranţa navelor sale, dar Carol şi- a asumat răspunderea, şi, una câte una, marile nave sub pavilion albastru şi galben au trecut încet prin canal. Trei dintre cele mai mari nave aveau nevoie de apă mai adâncă şi a trebuit să fie lăsate în urmă. Cu toate acestea, dintr-o singură mişcare, flotele anglo-olandeze şi suedeze s-au reunit pentru a alcătui o forţă combinată de şaizeci de nave de război, gata să înfrunte cele patruzeci de nave daneze. Era o superioritate cu care amiralul danez nu

voia să intre în competiţie şi care a permis desfăşurarea celei de-a doua etape a planului suedez. Carol şi generalii săi au plănuit să ducă o armată suedeză peste canal, în insula daneză Zealand, unde era situată şi capitala, Copenhaga. Cum cea mai mare parte a armatei daneze era departe, împreună cu regele Frederic, luptându-se cu ducele de Holstein-Gottorp, suedezii sperau să se poată apropia cât mai repede de Copenhaga, ameninţând oraşul, şi poate chiar cucerindu-l, pentru a-i forţa mâna regelui Frederic. Planul, conceput de comandantul-şef al lui Carol, feldmareşalul Cari Gustav Rehnskold, a primit sprijinul entuziast al regelui. Amiralii olandezi şi englezi erau mai puţin entuziasmaţi, dar, în final, au căzut şi ei de acord.

în 23 iulie, o forţă de asalt de 4000 de oameni a fost îmbarcată pe vase de transport şi a plecat pe ploaie şi vânt puternic. Deşi forţa era mai mică decât cei 5000 de danezi care apărau Zealand, suedezii aveau avantajul mobilităţii şi îşi puteau alege locul unde să debarce. Simulând un atac ca să-i inducă în eroare pe apărători, o parte dintre suedezi au acostat, venind la mal în bărci mici, şi au fost întâmpinaţi de doar 800 de oameni. Acoperiţi de focul puternic al tunurilor de pe navele de război, soldaţii suedezi au reuşit repede să pună stăpânire pe mal. Carol însuşi a venit la mal într-o barcă, mergând prin apă pe ultimii metri. Spre regretul său, a descoperit că inamicul deja se retrăsese.

Suedezii s-au adunat rapid. în următoarele zece zile, încă 10000 de soldaţi suedezi, inclusiv cavalerişti şi infanterişti, au fost transportaţi peste canal. Forţele daneze, copleşite, s-au retras în oraşul Copenhaga, iar armata lui Carol le-a urmat, formând linii de asediu în jurul oraşului şi începând bombardamentul. Aceasta era

situaţia consternantă pe care a găsit-o regele Danemarcei la întoarcerea lui precipitată din sud: flota sa era copleşită şi inutilă, capitala se afla sub asediu, iar marea parte a armatei sale era angajată în luptă departe, în sud. Frederic ştia că fusese învins şi s-a resemnat repede. în 18 august 1700, el a semnat Pacea de la Travendal, prin care înapoia teritoriile Holstein-Gottorp pe care le ocupase şi renunţa la războiul împotriva Suediei. Carol era satisfăcut - nu avea nicio intenţie cu teritoriile daneze, iar acum putea să-şi îndrepte atenţia către Augustus. Englezii şi olandezii erau şi ei satisfăcuţi - războiul de la graniţa cu Germania şi Imperiul Habsburgic fusese înăbuşit. Statu-quo-ul fusese restabilit.

Prima campanie a lui Carol din război a fost, deci, uşoară, victorioasă şi aproape fără vărsare de sânge. în două săptămâni, două decizii curajoase - forţarea canalului mai puţin adânc cu flota suedeză şi aducerea trupelor pe insula Zealand în spatele regelui Frederick - au recâştigat drepturile aliatului său, ducele de Holstein-Gottorp, şi au scos din război unul dintre inamici. Succesul nu s-a datorat în întregime armatei suedeze; descinderea pe Zealand a fost posibilă datorită prezenţei flotei anglo-olandeze.

Şi aşa, Danemarca a fost scoasă din război. Carol şi-a dat seama că, dacă ar avea o ocazie bună, Frederic ar putea să redeschidă ostilităţile, dar, în mod sigur, nu prea curând. Descinderea în Zealand a oferit suedezilor cel puţin un moment de respiro. Acum, Carol putea să se pregătească să se arunce şi asupra celui de-al doilea inamic. La finalul campaniei daneze, el credea că următorul lui adversar va fi Augustus al Poloniei. Dar

evenimentele au impus altceva. De fapt, a doua lovitură a Suediei avea să cadă asupra lui Petru al

Rusiei.

Ragnild M. Hatton, Europe, p. 101. Eugene Schuyler, vol. I, p. 386. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 118. [m] Nisbet R. Bain, Charles, p. 55. [m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 118. ibidem, p. 100. ibidem, p. 128. ibidem, p. 129.

25 NARVA

Obiectivul declarat al ţarului pentru atacarea Suediei era să pună mâna pe provinciile Ingria şi Karelia. Ingria era o fâşie relativ îngustă de pământ, care se întindea pe 120 de kilometri de-a lungul malului sudic al Golfului Finic, de la gurile Nevei până la oraşul Narva; Karelia era un ţinut mult mai extins, cu păduri şi lacuri, aflat între golf şi lacul Ladoga, întinzându-se spre vest până la Vîborg. împreună, cele două provincii, care fuseseră luate de la ruşi în timpul Vremurilor Tulburi, i-ar fi oferit lui Petru o deschidere potrivită spre Marea Baltică.

Narva, un oraş de coastă şi fortăreaţă în Estonia, la graniţa cu Ingria, nu era iniţial inclus între obiectivele de război ale lui Petru. Făcea parte din teritoriul pe care Patkul şi Augustus îl vizau pentru Polonia. Cu toate acestea, Petru a intuit că cel mai sigur mod de a cuceri Ingria ar fi fost să ia în stăpânire acest oraş. Pe măsură ce studia hărţile regiunii, se părea că descinderea în Narva nu ar fi dificilă; graniţa rusească se găsea la doar 30 de kilometri de sud-estul oraşului, un marş scurt pentru o armată invadatoare.

Decizia lui Petru a fost primită cu neplăcere de Patkul şi de baronul Langen, reprezentantul lui Augustus la Moscova. Nu îşi doreau să-i vadă pe suedezi înlocuiţi de ruşi în Estonia, chiar dacă, pentru moment, ruşii erau aliaţii lor. Aşa cum i-a raportat baronul Langen lui Patkul,

Am făcut tot ce era posibil, cu ajutorul ambasadorului danez, să-l deturnez [pe ţar] de la intenţiile lui. Am descoperit că este aşa de încăpăţânat, încât ne-a fost teamă să mai deschidem acest subiect delicat, şi că trebuie să ne mulţumim doar cu ruperea relaţiilor lui cu Suedia, cu speranţa că, în timp, Narva va fi în mâinile noastre."^ Patkul se temea că, luând Narva, Petru s-ar putea deplasa în jos către coasta Balticii, înghiţind toată Livonia, fără ca Augustus să-l poată împiedica. Dar nu era nimic de făcut; ţarul era hotărât.

Pe la mijlocul lui septembrie 1700, guvernatorul Novgorodului, cneazul Trubeţkoi a primit ordin să plece în marş spre Narva şi să ocupe oraşul cu o avangardă de 8000 de oameni. Comanda corpului principal de armată i-a fost încredinţată lui Fiodor Golovin, care fusese ambasador, ministru de externe şi amiral, iar acum devenise feldmareşal. Sub comanda lui Golovin, armata era împărţită în trei divizii, comandate de Avtemon Golovin, Adam Weide şi, respectiv, Nikita Repnin. în total, armata număra peste 63000 de oameni, dar trupele erau risipite. Pe când oamenii lui Trubeţkoi înaintau încet către Narva, divizia lui Repnin încă se mai aduna pe Volga, la 1600 de kilometri depărtare. în 4 octombrie, 35000 de ruşi construiau tranşee în faţa oraşului şi Petru însuşi venise ca să supravegheze asediul. Aştepta doar sosirea obuzelor şi a prafului de puşcă pentru a începe bombardamentul.

Oraşul Narva, ridicat de danezi în secolul al XIII-lea, fusese un port înfloritor în timpul Ligii Hanseatice şi chiar şi pe vremea lui Petru pe acolo trecea o parte importantă a schimburilor ruseşti, de la Pskov şi Novgorod. Era la fel ca multe alte oraşe germane de la Marea Baltică, cu case de cărămidă cu frontoane, şi cu turlele subţiri ale bisericilor luterane ridicându-se deasupra străzilor străjuite de copaci. Situat pe malul vestic al râului Narova, pe o limbă de pământ formată de un cot al râului, oraşul era de fapt înconjurat din trei părţi de apă şi, pentru că se afla aşa de aproape de frontiera rusească, era puternic apărat. Un zid înalt de piatră, cu bastioane, înconjura oraşul. Pe un pod de piatră se afla puternicul castel Ivangorod, construit de ruşi în 1492, când frontiera era pe râu. Atunci, Ivangorod fusese construit pentru a domina oraşul Narva, dar acum oraşul şi castelul formau un sistem defensiv. Garnizoana avea 1300 de infanterişti, 200 de cavalerişti şi 400 de civili înarmaţi.

Sub îndrumarea generalului-locotenent Ludwig von Hallart, un inginer saxon împrumutat de Augustus lui Petru, ruşii şi-au aşezat liniile de asediu în faţa zidurilor oraşului pe latura vestică a Narvei. Acolo, alături de unicul drum pe care ar fi putut sosi eventuale trupe inamice, ruşii au săpat tranşee şi au ridicat ziduri duble, care blocau accesul în oraş dinspre vest şi le protejau în acelaşi timp liniile de asediu de un posibil atac venit din spate. Cu timpul, aceste ziduri s-au transformat în metereze lungi de 6 kilometri şi 3 metri înălţime, având în faţă tranşee adânci de 1,8 metri.

Asediul mergea mai greu decât sperase Petru. Deşi Narva se afla la doar 30 de kilometri de frontiera rusească, erau mai bine de 160 de kilometri până la cele

mai apropiate oraşe ruseşti, Novgorod şi Pskov. Drumurile mizerabile, înecate de ploile de toamnă, provocau împotmolirea căruţelor, care rămâneau blocate în noroi. Erau prea puţine piese de artilerie, carele se făceau praf, iar caii cădeau. Golovin făcuse tot ce putea, confiscând care şi cai ale localnicilor, dar de-abia la sfârşitul lui octombrie trupele lui şi-au putut ocupa poziţiile.

Bombardamentul artileriei ruseşti a început în 4 noiembrie. între timp, Şeremetiev a fost trimis în vest cu 5000 de călăreţi ca să raporteze orice semn de apariţie a trupelor suedeze. Timp de două săptămâni, tunurile ruseşti au bombardat meterezele şi turnurile Narvei fără succes; afeturile tunurilor erau atât de prost făcute sau deteriorate în urma transportului, încât multe dintre ele se făceau bucăţi după trei sau patru salve. Două atacuri de infanterie asupra castelului Ivangorod au fost respinse cu uşurinţă. în 17 noiembrie nu mai era suficientă muniţie ca să continue bombardamentul mai mult decât câteva zile, iar tunurile au amuţit, aşteptând să sosească muniţia. Tot în acest timp, în tabăra lui Petru au sosit două veşti îngrijorătoare: regele Augustus abandonase asediul Rigăi şi se retrăsese în cantonamentul de iarnă, iar regele Carol al Xll-lea acostase cu o armată suedeză la Pernau, pe coasta Balticii, la 240 de kilometri sud-vest de Narva.

Odată cu semnarea Păcii de la Travendal, armata suedeză se retrăsese rapid din Zealand. Ofiţerii lui Carol nu voiau să-şi păstreze trupele pe insula daneză, după ce escadronul anglo- olandez ar fi plecat spre casă, iar navele acestea mari erau pregătite să ridice pânzele. Era adevărat că danezii făcuseră pace, dar nu se putea şti ce tentaţii pot apărea dacă mica forţă expediţionară

rămânea singură şi expusă pe malul nepotrivit al canalului. în plus, şi regele era nerăbdător să-şi ducă soldaţii acasă mai repede, pentru a putea începe cea de-a doua campanie, înainte de venirea iernii. în 24 august a fost îmbarcat şi transportat înapoi în sudul Suediei şi ultimul soldat suedez. în ultimele zile din august şi în primele săptămâni din septembrie, Carol a refuzat să audă orice sugestie de a face pace, gândindu-se doar la alegerea locului potrivit pentru riposta pe care i-o pregătise lui Augustus. Toată lumea presupunea că armata va porni către Livonia, pentru a salva oraşul Riga şi a izgoni trupele saxone din provincie. Dar el a primit vestea că trupele ruseşti se adună la frontiera cu Ingria într-un număr atât de mare, încât nu putea fi vreun dubiu asupra intenţiilor belicoase ale ţarului Petru. Şi, într- adevăr, înainte de sfârşitul lunii septembrie, Carol a primit declaraţia de război a ţarului şi vestea că o armată rusească a trecut graniţa şi a ajuns în faţa fortăreţei suedeze de la Narva.

S-a decis ca următorul atac suedez să fie în Livonia. Doi inamici, Augustus şi Petru, atacau în acea regiune; două mari fortăreţe suedeze, Riga şi Narva, erau în pericol. Aşadar, regele şi-a luat gândul de la orice altceva, dedicându-şi întreaga energie pregătirii expediţiei, înainte ca furtunile şi gheaţa să facă imposibilă circulaţia pe Marea Baltică. într-o scrisoare de la comandamentul suedez, unul dintre ofiţerii lui Carol declara: „Regele s-a hotărât să meargă în Livonia. El refuză să-i primească pe ambasadorii francez şi brandenburghez, ca nu cumva aceştia să aducă propuneri de pace. El vrea cu orice preţ să se lupte cu regele Augustus şi este iritat de orice lucru care pare că l-ar putea împiedica să facă aceasta."^

în 1 octombrie, respingând toate avertizările de pericol din cauza furtunilor de toamnă de pe Marea Baltică, Carol a navigat de la Karlskrona spre Livonia. Deşi trupele erau înghesuite la bordul navelor, nu era loc decât pentru 5000 de oameni în acest prim transport. A treia zi, când flota se afla în mijlocul Mării Baltice, aşa cum se prevăzuse, a izbucnit o furtună, care a risipit corăbiile în toate părţile. Unele au reuşit să iasă din furtună şi au ajuns în largul Curlandiei, altele au naufragiat şi s-au pierdut. Mulţi dintre caii cavaleriei au fost schilodiţi când navele erau aruncate şi rostogolite pe valuri, iar Carol avea un rău de mare îngrozitor.

în 6 octombrie, ce mai rămăsese din flota distrusă a suedezilor a pătruns în portul Pernau, în capul Golfului Riga. Primarul şi consiliul oraşului l-au întâmpinat pe rege pe cheu, iar o gardă de onoare a tras cu muschetele în aer, în timp ce el mergea pe străzile pavate, spre a ajunge la locuinţa lui provizorie. Imediat ce pagubele produse de furtună aveau să fie reparate, flota urma să fie trimisă în Suedia să mai aducă 4000 de oameni, mai mulţi cai şi restul artileriei. în Pernau, Carol a aflat că Augustus al Poloniei ridicase asediul Rigăi, oprise operaţiunile militare şi intrase în cantonamentul de iarnă. La mijlocul lui iulie, regele polonez fusese prezent la asediu, alături de cei 17000 de soldaţi saxoni, dar vestea Păcii de la Travendal, cu brusca înfrângere a aliatului danez, l-a uimit şi l-a descurajat. Acum, aflând de descinderea iminentă a suedezilor în Livonia, Augustus s-a retras prudent, aşteptând desfăşurarea evenimentelor. Carol a primit această informare cu o mare dezamăgire. El sperase să se lupte cu Augustus; era hotărât să se bată cu cineva. Şi, în acest context, rămânea o singură posibilitate. La doar 240 de kilometri, Petru al Rusiei se afla pe câmpul de luptă cu o armată rusească, asediind fortăreaţa de la Narva. Carol a luat repede o hotărâre: dacă saxonii nu vor să lupte, atunci

va lupta cu ruşii. Va pleca în marş împotriva ţarului, ca să elibereze Narva.

Carol a început prin a-şi aduna trupele disponibile. Cu oamenii pe care îi adusese şi ceilalţi soldaţi care urma să vină din Suedia, plus câţiva din garnizoana de la Riga, acum eliberată după retragerea lui Augustus, el estima că ar fi putut aduna 7000 de infanterişti şi 8000 de cavalerişti până în noiembrie. Timp de cinci săptămâni, el a făcut o instrucţie intensă cu armata la Wesenberg şi, în această perioadă, patrulele de cavalerie suedeze se încăierau cu regularitate cu călăreţii lui Şeremetiev, de-a lungul drumului spre Narva.

Nu toată lumea din tabăra suedeză era încântată de ideea unei campanii de iarnă împotriva Rusiei. Pentru mulţi dintre ofiţerii lui Carol, iniţiativa părea hazardată. Ei argumentau că armata rusă e mai mare ca a lor, într-o proporţie de patru la unu - unele zvonuri susţineau că ar fi o proporţie de la unu la opt; ruşii vor apăra o linie fortificată, în timp ce suedezii, chiar dacă sunt în inferioritate numerică, vor fi nevoiţi să atace; marşul dura şapte zile până la Narva, printr-o zonă a ţării care fusese incendiată şi distrusă, pe drumuri periculoase şi noroioase, care şerpuiau prin trei păsuri, pe care, cu siguranţă, ruşii le apărau; bolile începuseră să se răspândească în rândul soldaţilor şi numărul lor se micşora; venea iarna, şi nu fusese pregătită nicio tabără de iarnă.

La aceste argumente, Carol a răspuns doar că au venit acolo ca să lupte, iar inamicul îi aşteaptă. Dacă

armata suedeză s-ar retrage şi Narva ar fi cucerită, ruşii ar pătrunde în Ingria, Estonia şi Livonia şi apoi toate provinciile estice ale Balticii ar fi pierdute. Optimismul regelui şi energia lui au reuşit să câştige câţiva ofiţeri care au ajutat la ridicarea moralului trupelor. Toţi înţeleseseră că responsabilitatea pentru campanie, succesul sau insuccesul acesteia îi vor aparţine în totalitate regelui de optsprezece ani. „Dacă regele va reuşi", spunea Rehnskold înainte de începerea marşului, „ar fi singurul care să izbândească în faţa atâtor obstacole."[112]

în zorii zilei de 13 noiembrie, fără să mai aştepte sosirea celor 1000 de cavalerişti care trebuia să vină de la Reval, expediţia a pornit. în coloanele care urmau steagul albastru şi galben era orice om care putea să meargă pe jos - în total, 10537. Condiţiile erau, aşa cum se prevăzuse, groaznice. Drumurile erau noroioase din cauza ploilor de toamnă, şi oamenii erau nevoiţi să mărşăluiască şi să doarmă într-un noroi gros, cleios. Ţinutul devastat era presărat cu ferme incendiate, aprinse de călăreţii ruşi. Nu exista hrană pentru cai şi nici mâncare pentru oameni, în afară de ce aveau ei în raniţe. în timpul marşului, ploaia continuă şi rece de noiembrie îi uda pe oameni până la piele. Noaptea, când temperaturile scădeau, ploaia se transforma în lapoviţă şi ninsoare, iar pământul începea să îngheţe. Regele a dormit alături de oamenii lui, sub cerul liber, primind ploaia şi zăpada în faţă.

în ciuda vremii potrivnice, armata suedeză era plăcut surprinsă să descopere că marşul ei nu întâmpină nicio rezistenţă. în două dintre cele trei trecători de pe traseu au pătruns şi le-au ocupat fără niciun obstacol. în a patra zi, trupele din faţă, din avangarda cavaleriei

suedeze, au pătruns în pasul Pyhăjoggi, la 30 de kilometri în vestul Narvei, unde drumul mergea în paralel cu un râu, printr-o vale adâncă, înconjurată de dealuri abrupte. Cinci mii de călăreţi ruşi, comandaţi de Şeremetiev, aşteptau pe malul celălalt al râului, dar podul nu fusese distrus.

Carol, care călărea alături de avangardă, a fost informat de prezenţa lui Şeremetiev. El a ordonat ca opt piese de artilerie să fie aduse în faţă. Apoi, în fruntea unui detaşament de dragoni şi cu o parte din batalionul de Gardă - nu mai mult de 400 de oameni cu totul - regele a atacat coborând valea. Artileria suedeză cu cai, ascunsă de privirea ruşilor de către liniile de dragoni în galop, şi adusă pe neaşteptate chiar în prima linie, a fost dintr-odată dezvăluită şi a deschis focul de la mică distanţă asupra grupului de călăreţi ruşi de pe malul opus. Ruşii, luaţi prin surprindere şi înspăimântaţi de focurile şi bubuiturile neaşteptate ale tunurilor, şi fără să aibă cu ce să răspundă acestui atac, şi-au întors caii şi au pornit la galop, lăsând trecătoarea neprotejată. Ulterior s-a aflat că retragerea ruşilor era strategică, şi nu era o fugă, deoarece Şeremetiev avea ordine de la Petru să nu-şi implice trupele într-o luptă cu corpul principal de armată al suedezilor. Dar, în ochii suedezilor epuizaţi, atacarea unei părţi a armatei ruse, urmată de ceea ce părea o fugă, era o victorie şi a dus în rândul lor o încurajare de care era mare nevoie. O trecătoare care, dacă ar fi fost apărată corespunzător, ar fi putut să-i coste scump pe suedezi fusese luată fără nicio pierdere. Drumul spre Narva era deschis.

în noaptea aceea, uzi de ploaie şi acoperiţi cu noroi, suedezii şi-au aşezat tabăra pe partea estică a trecătorii Pyhăjoggi. Grosimea noroiului i-a obligat pe mulţi soldaţi

să-şi petreacă noaptea stând în picioare. în după-amiaza următoare, în 19 noiembrie, flămânzi şi pe jumătate îngheţaţi, suedezii au ajuns în satul Lagena, cu locuinţele incendiate, cam la 11 kilometri de Narva. Neştiind dacă fortăreaţa e ocupată, Carol a ordonat să transmită un semnal cunoscut - patru bubuituri de tun. în curând, patru sunete înfundate şi îndepărtate au răspuns din fortăreaţa asediată. Narva era încă în mâinile

suedezilor.

Şeremetiev fusese trimis către vest cu cavaleria lui doar ca să observe, nu să se opună înaintării suedezilor. Odată ce armata suedeză a început marşul spre est, el a urmat instrucţiunile şi s-a retras, distrugând ţinutul până la trecătoarea Pyhăjoggi. Comandantul rus considera că, dacă ar fi fortificată, trecătoarea ar fi simplu de apărat şi avansarea suedezilor ar putea fi blocată, iar el ar fi vrut să se oprească şi să lupte. Dar Petru, care nu era deloc mulţumit de relieful locului, a respins propunerea lui Şeremetiev. Din perspectiva lui Petru, trecătoarea era prea departe de tabără, şi nu voia să împartă armata. A luat în schimb decizia să fortifice partea pe care era aşezată tabăra ruşilor la Narva, împotriva atacului forţelor lui Carol care se apropiau, în timp ce continua asediul cu forţă. în următorii zece ani, şi Marlborough avea să cucerească oraş după oraş în aceeaşi manieră, mai întâi prin încercuirea oraşului cu armata, apoi prin fortificarea laturii exterioare a taberei lui circulare, pentru a împiedica accesul armatei care ar veni în ajutorul asediaţilor, timp în care sugruma oraşul sau fortăreaţa în acest inel care se strângea constant.

în 17 noiembrie, Şeremetiev şi-a condus călăreţii înapoi în tabără, anunţând că suedezii au ocupat trecătoarea Pyhăjoggi şi sunt foarte aproape în urma lor. Petru a ţinut un consiliu cu ofiţerii săi. A fost pregătită muniţie suplimentară şi paza a fost dublată, dar acea noapte şi cea care a urmat au trecut fără incidente. De fapt, ruşii nu se aşteptau la vreun atac imediat al suedezilor, chiar de cum ar fi ajuns armata lui Carol. Mai degrabă, aşteptau o desfăşurare graduală a evenimentelor, cu perioade de recunoaştere, de hărţuire şi de manevre, şi cu o bătălie, cândva, mai târziu.

în noaptea de 17 spre 18 noiembrie, la ora trei, ţarul l-a convocat pe ducele du Croy, un nobil din Ţările de Jos spaniole, care se afla în armată ca observator din partea lui Augustus al Poloniei, şi i-a cerut acestuia să preia comanda. Petru şi Fiodor Golovin, comandantul-şef oficial al armatei, urma să plece imediat spre Novgorod, ca să grăbească sosirea întăririlor şi ca să discute cu regele Augustus despre planurile ulterioare de război. Petru voia explicaţii de la Augustus în legătură cu retragerea acestuia de la Riga, mişcare care stârnise dezamăgirea şi suspiciunea lui Petru, şi de aceea îl luase şi pe Golovin cu el; Golovin, pe lângă funcţia de comandant al armatei, mai era şi ministru de externe.

Unii spun că plecarea lui Petru din tabără în noaptea din ajunul bătăliei de la Narva a fost un act de laşitate. Imaginea unui ţar care tremură de frică şi care fuge terorizat din faţa lui Carol, lăsându-l pe nefericitul du Croy să poarte responsabilitatea pentru ceea ce urma să se întâmple, vine în completarea celei mai vechi, cu fuga nocturnă a lui Petru la Troiţki, pentru a alcătui portretul unui om căruia îi este frică de pericol şi care intră în panică în condiţii de stres. Acuzaţia este incorectă, atât

în general cât şi în acest caz. Petru şi-a riscat viaţa de prea multe ori, pe câmpul de bătălie sau pe puntea navelor de război, ca acuzaţia de laşitate să fie meritată. Explicaţia este chiar simplă: Petru, singurul om din Rusia pe ai cărui umeri cădeau toate responsabilităţile, se ducea acolo unde credea că poate să ajute mai bine.

Obişnuit cu tacticile operaţiunilor militare ruseşti, ţarul a presupus că suedezii vor acţiona cu o prudenţă asemănătoare. Nimeni nu- şi imagina că o armată de-abia sosită după un marş lung şi epuizant va lansa imediat un atac asupra unui inamic de patru ori mai numeros, inamic care era protejat de un şanţ lat de 1,8 metri şi de un zid înalt de 3 metri, presărat cu 140 de tunuri. Şi nimeni din tabăra rusească nu cunoştea impetuozitatea firii lui Carol al Xll-lea.

Personajul ghinionist în această situaţie era du Croy. Carol Eugene, duce du Croy, baron, margraf şi prinţ al Sfântului Imperiu Roman, luptase cincisprezece ani în armata imperială, în războaiele împotriva turcilor, dar fusese obligat să demisioneze după ce se retrăsese la apropierea Marelui Vizir şi a imensei armate otomane. în căutare de lucru, el s-a prezentat în faţa lui Petru la Amsterdam, în 1698, dar ţarul nu l-a angajat, iar ulterior l-a găsit în serviciul lui Augustus. Augustus îl trimisese pe du Croy la Petru ca să-l convingă pe ţar să trimită 20000 de oameni care să-l sprijine la asediul Rigăi, în loc să pornească propria lui campanie în Ingria. Ţarul şi-a urmat propriul plan, dar l-a luat pe du Croy cu el, ca observator şi consilier.

Acum, dintr-odată, lui du Croy i se cerea să preia comanda. Probabil, dacă Petru ar fi luat această decizie cu două săptămâni mai devreme, era corect, dar în acel moment era prea târziu. Du Croy a protestat, spunând

că nu ştie limba rusă şi nu-i cunoaşte pe ofiţerii ruşi şi că va avea dificultăţi legate de emiterea ordinelor şi confirmarea că acestea sunt îndeplinite. De asemenea, nu era mulţumit nici de dispunerea trupelor - linia care înconjura oraşul era prea lungă şi forţele ruseşti erau împrăştiate în rânduri prea subţiri pe lungimea ei; un atac puternic al suedezilor pe o secţiune a liniei putea să izbândească cu uşurinţă înainte ca trupele din alte secţiuni să

fie aduse în ajutor.

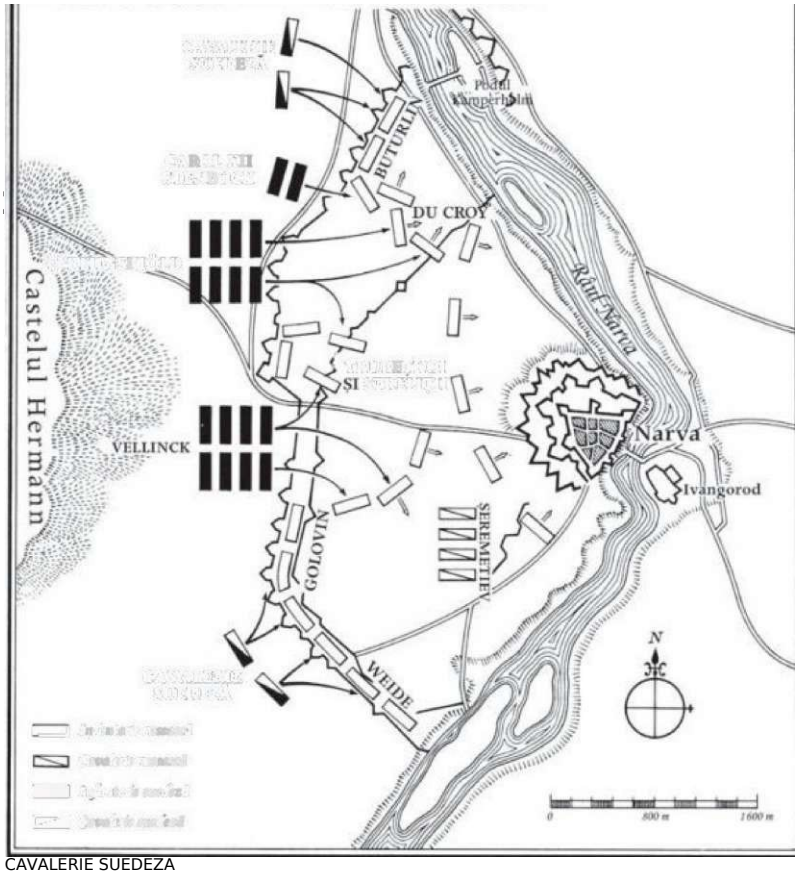
Cu toate acestea, la insistenţele ţarului, du Croy a acceptat. Petru i-a dat putere absolută asupra întregii armate. Instrucţiunile lui scrise erau să amâne lupta, până când va ajunge mai multă muniţie, dar să menţină asediul şi să împiedice armata lui Carol să pătrundă în oraş. Baronul Langen, scriindu-i lui Augustus, nota mucalit despre schimbarea apărută la comandă: „Sper că atunci când ducele du Croy va fi comandant absolut, treburile noastre vor lua o altă întorsătură, pentru că nu mai are deloc vin sau coniac; şi fiind privat de plăcerea lui, va îndoi, negreşit, atacurile, ca să ajungă mai aproape de pivniţele comandantului." Nimeni din tabăra rusească nu avea nici cea mai vagă idee de ceea ce avea să se întâmple.

în zorii zilei de 20 noiembrie, coloanele suedeze fuseseră adunate la Lagena şi mergeau prin ploaia rece în direcţia Narvei. La zece dimineaţa, avangarda armatei a devenit vizibilă pentru ruşii care stăteau de veghe. Ducele du Croy, care arăta impresionant în uniforma lui roşie, călare pe un cal cenuşiu, se afla în inspecţie, când

un foc de muschetă l-a făcut să-şi dea seama că suedezii se apropie. A dat fuga să se uite şi a văzut coloanele ude de ploaie care tocmai ieşeau dintr-o pădure de pe culmea Hermannsberg. Du Croy nu era neliniştit: asaltul unor linii fortificate ca ale sale era un proces lent şi complicat, şi ştia din experienţă că se va desfăşura gradual. Cu toate acestea, studiind rândurile suedezilor cu ocheanul, a fost surprins de puţinătatea lor şi s-a temut că aceasta ar putea să fie doar avangarda unei forţe mai mari. Chiar dacă ar fi fost aşa, el ar fi trimis o parte din armata lui, poate 15000 de oameni, să iasă ca să-i atace pe suedezi, pentru a le strica formaţia şi pentru a-i face să se retragă, dar ofiţerii săi nu erau dispuşi să-şi părăsească liniile de apărare. Drept care el a ordonat regimentelor sale să-şi înfigă stindardele în malul de pământ al fortificaţiilor, să-şi pregătească armele şi să aştepte.

în acest timp, Carol şi Rehnskold stăteau pe culmea Hermannsberg, trecând şi ei cu ocheanul în sus şi în jos peste liniile ruseşti. Câmpul de luptă se întindea în vizorul ocheanului, mărginit pe două părţi de malurile râului Narva, al cărui curs făcea o curbură amplă în jurul oraşului, iar peste râu se afla fortăreaţa Ivangorod. în prim-plan se aflau liniile ruseşti de asediu. Un pod care trecea peste râu în nordul liniilor de asediu părea să fie singura cale de acces a ruşilor pentru aprovizionare, sau, dacă s-ar fi ajuns până acolo, pentru retragere. Fortificaţiile de apărare păreau impresionante: un şanţ care avea un mal de pământ în care erau înfipte ţepuşe de lamn, *chevaux de frise.* De-a lungul fortificaţiilor fuseseră construite bastioane separate, ficare dotat cu tunuri. Armata rusă, aflată în tabără, era evident mai numeroasă decât cea suedeză. Cu toate acestea, era de asemenea evident din activitatea care putea fi observată în tabără că nu se pregătea niciun atac.

Situaţia în care se găseau Carol şi Rehnskold era dificilă; mulţi comandanţi ar fi considerat-o disperată. Armatele mici şi extenuate nu ar fi încercat în mod normal să năvălească peste liniile fortificate ale unui inamic de patru ori mai numeros, dar tocmai această situaţie a dictat atacul suedez. A rămâne inert în faţa unui inamic de o asemenea dimensiune era imposibil, a te retrage era la fel de imposibil; singura soluţie era atacul. Şi apoi, Carol şi Rehnskold observaseră aceeaşi slăbiciune pe care du Croy i-a semnalat-o lui Petru: armata rusească era împrăştiată de-a lungul liniei de 6,5 kilometri. Un atac concentrat într-o secţiune a acestei linii putea să străpungă fortificaţia, înainte de a fi aduse întăriri suficiente din alte sectoare, iar Carol se aştepta ca regimentele sale disciplinate, odată ajunse în tabăra ruşilor, să poată exploata haosul pe care spera să-l creeze. Din acest motiv, el i-a ordonat lui Rehnskold să atace, iar generalul a pus la cale rapid un plan.

CAVALERIE SUEDEZA

CAROL XII STENBOCK

^/KLK^siuOLD

TRUTÎFTKOI STRELIȚIt

CAVALERIE SUEDEZA

L } infattSerii rustiiirJ Cdvaferit *niafti.wJ* ■H infanterii fued'ezd [^3 (~jiv£rrie fitedi'zd

Infanteria suedeză, puternic concentrată, avea să dea cea mai importantă lovitură. Separată în două divizii, ea urma să ia cu asalt fortificaţiile într-un punct aflat la mijlocul liniei.

203

Odată trecute de zid, cele două divizii urma să se separe, una mergând spre nord, cealaltă spre sud, împingându-i pe ruşii din fortificaţii spre capetele liniei, către râu. Cavaleria suedeză urma să rămână în afara fortificaţiilor, controlând terenul, acoperind flancurile infanteriei, pe măsură ce aceasta avansa, şi blocând orice tentativă a ruşilor de a ieşi din şanţuri sau de a fugi. Rehnskold urma să comande flancul de nord al infanteriei (flancul stâng), iar contele Otto Vellinck avea să comande flancul drept. Carol însuşi conducea o mică forţă separată, în extremitatea stângă, alături de colonelul Magnus Stenbock şi de Arvid Horn. Imediat ce tunurile au fost pregătite şi încărcate, artileria suedeză a început bombardamentul asupra mijlocului liniei ruseşti, în timp ce infanteria se adunase în centru iar escadroanele de cavalerie porniseră la trap spre flancurile acesteia. în modul acesta, calm şi ordonat, 10000 de suedezi s-au pregătit să înainteze către cei 40000 de ruşi care se aflau în tranşeele fortificate.

De pe poziţia lui, aflată pe unul dintre bastioane, du Croy urmărea această activitate cu îngrijorare tot mai mare. El se aşteptase ca suedezii, potrivit regulilor tradiţionale de război, să înceapă să sape şanţuri şi să-şi pregătească propria tabără fortificată. Tulburarea lui a crescut când a văzut că unii dintre soldaţii suedezi aveau în braţe mănunchiuri de nuiele, pe care voiau să le folosească la traversarea şanţului din faţa bastionului său de pământ. Comandantul lui Petru a început să-şi

dea seama că, oricât de incredibil ar părea, armata suedeză se pregăteşte să-i atace poziţiile.

În cursul dimineţii, până spre după-amiază, suedezii şi-au continuat calm pregătirile. La ora două, cînd au fost gata, ploaia se oprise, se făcuse frig şi o nouă furtună se aduna în cerul întunecat. Apoi, tocmai când rachetele de semnalizare au zburat, punând armata în mişcare, o vijelie s-a pornit din spate, viscolind zăpada orizontal, către liniile ruseşti. Câţiva ofiţeri suedezi au ezitat, gândindu-se că ar fi fost mai bine să amâne atacul până la terminarea furtunii. „Nu", a strigat Carol, „zăpada este în spatele nostru, dar loveşte din plin inamicul din faţă."[218]

Regele avea dreptate. Ruşii, cu zăpada viscolită în ochi, au tras cu muschetele şi cu tunurile, dar majoritatea loviturilor, ţintind într-un vid alb, treceau prea sus şi nu făceau nicio victimă. Pe tăcute, rapid, suedezii avansau, ivindu-se brusc, din zăpadă, în faţa ruşilor. La treizeci de paşi în faţa fortificaţiilor, linia suedeză s-a oprit dintr-odată, muschetele au fost ridicate pe umăr, a fost trasă o singură salvă şi, pe parapeţi, ruşii „au căzut ca spicele"^. Aruncându-şi mănunchiurile de nuiele în şanţuri, suedezii au trecut peste ele. Fluturându-şi săbiile şi baionetele, s-au urcat pe fortificaţii şi s-au aruncat peste inamic. Timp de cincisprezece minute, a avut loc o bătălie crâncenă, o luptă corp la corp, înăuntrul tranşeelor. „Am atacat direct, cu sabia în mână, şi aşa am intrat. I-am tăiat pe toţi pe care i-am întâlnit şi a fost un masacru teribil"^, scria după aceea un ofiţer suedez.

La început, ruşii s-au luptat cu îndârjire - „Ei au răspuns cu foc susţinut şi ne-au ucis mulţi camarazi buni"[m] -, dar se crease o breşă prin care acum năvăleau alte forţe proaspete ale infanteriei suedeze. Urmând planul cu precizie, cele două divizii suedeze s-au separat şi au început să-i împingă pe ruşi înapoi, prin tranşee, în direcţii opuse. Coloana sudică a suedezilor, care presa de-a lungul părţii stângi a liniei ruseşti, a atacat mai întâi regimentele streliţilor, aflate sub comanda lui Trubeţkoi. Acestea au fost învinse cu mare uşurinţă, din păcate, confirmând astfel opinia lui Petru în legătură cu valoarea streliţilor în lupta cu un inamic modern. Mai departe pe linia rusească au întâlnit divizia lui Golovin, care, deşi nu îl avea pe comandantul ei, a opus o rezistenţă puternică la început. Apoi, pe măsură ce regimentele ruseşti, lipsite de experienţă, au început să clacheze, unul după altul, celelalte au devenit confuze şi s-au retras. Cavaleria lui Şeremetiev, staţionată în flancul din spatele liniilor, ar fi putut interveni, năvălind peste infanteria suedeză care înainta, încetinind-o sau chiar risipind-o prin forţa oamenilor şi a cailor. Dar cavaleria rusă, alcătuită în majoritate din nobili şi cazaci indisciplinaţi, a fost cuprinsă de panică încă înainte de a fi atacată. Văzând hotărârea cu care se apropiau suedezii, cavalerişti şi-au întors caii şi au galopat spre râu, încercând să fugă. Mii de cai şi o mie de oameni au pierit în micile cataracte ale apei.

în nord, pe partea dreaptă a ruşilor, povestea a fost cam aceeaşi. Atacaţi din spatele fortificaţiilor, ruşii au încercat să reziste, la început luptându-se cu multă vitejie. Apoi, cum au căzut şi ofiţerii lor, s-a instalat panica şi au început să fugă, ţipând: „Ne-au trădat germanii."[1^] Pe măsură ce avansul suedezilor continua spre nord, doborând bastion după bastion, masa ruşilor care fugeau creştea într-o proporţie colosală. Atât de mulţi au fugit spre râu, încât în curând o gloată densă de

soldaţi îngroziţi, artilerişti şi căruţaşi se înghesuiau pe singurul pod ca să scape. Deodată, podul a pârâit şi s-a prăbuşit sub greutatea lor, o mulţime de oameni alunecând şi rostogolindu- se în râu.

206

într-un singur punct a rezistat linia rusească. La capătul nordic, lângă podul Kamperholm, care se prăbuşise, şase batalioane ruseşti, inclusiv regimentele de Gardă Preobrajenski şi Semionovski, sub comanda lui Buturlin, au reuşit să-şi menţină poziţia şi au refuzat să cedeze. Ridicându- şi în grabă un nou punct fortificat prin baricadarea în spatele sutelor de căruţe de artilerie şi de aprovizionare, ei au ripostat viguros, trăgând cu muschetele şi cu artileria în suedezii care veneau asupra lor.

Cu excepţia acestui singur punct de rezistenţă, armata rusească din partea nordică a liniei, ca şi cea mai mare parte a liniei sudice, fusese redusă la o gloată dezorientată şi fugară. Sute de soldaţi ruşi au sărit peste fortificaţii, încercând să scape de tăişul săbiilor infanteriştilor suedezi, doar ca să fie călcaţi în picioare şi împinşi înapoi de cavaleria suedeză. Ofiţerii străini care îi comandau pe ruşi au considerat că situaţia este imposibilă. „Alergau precum o cireadă de vite", spunea saxonul Hallard despre oamenii săi. „Un regiment era aşa de amestecat cu altul, încât cu greu puteai să aşezi douăzeci de oameni în linie."[m] Din momentul în care ruşii au început să strige împotriva ofiţerilor lor străini, nu mai era nicio şansă să-i faci să se supună ordinelor. Văzând ce se întâmplă şi auzind strigătele ameninţătoare ale propriilor oameni, ducele du Croy a declarat: „Diavolul însuşi nu ar putea să lupte cu aceşti soldaţi."[124] împreună cu Hallard şi Langen, şi- a făcut loc spre linia suedeză şi s-a predat lui Stenbock. Se simţea

mai în siguranţă sub pază suedeză decât în mijlocul propriilor sale trupe indisciplinate şi înspăimântate. Stenbock i-a primit cu politeţe şi i-a dus la rege.

207 Rolul lui Carol în bătălie, odată ce fusese lansat atacul asupra fortificaţiilor, a fost, în principal, să se distreze. El a petrecut o mare parte a după-amiezii în afara fortificaţiilor, expunându-se deliberat pericolului. La un moment dat, când încerca să ocolească o grămadă de oameni răniţi şi muribunzi, a căzut cu cal cu tot în şanţ; a fost scos de acolo, dar a trebuit să-şi abandoneze calul, sabia şi o cizmă. A încălecat pe un alt cal, care a fost imediat ucis sub el, în timp ce el însuşi a fost lovit de un fragment de obuz, pe care l-a găsit în eşarfă după terminarea bătăliei. Văzându-l pe rege fără cal, un cavalerist suedez a descălecat din şa şi i l-a oferit acestuia. Urcându-se în şa, Carol a spus zâmbind: „Văd că inamicul vrea să exersez călăria."—

Când s-a lăsat întunericul, regele a apărut în interiorul fortificaţiilor, plin de noroi şi încălţat doar cu o cizmă. El a aflat că deşi du Croy şi majoritatea ofiţerilor străini se predaseră şi multe dintre regimentele armatei ruse se dezintegraseră, victoria nu era încă sigură. în ciuda pierderilor ruseşti, mai erau încă 25000 de soldaţi ruşi înarmaţi pe câmpul de bătălie şi de-abia vreo 8000 de suedezi. Generalii de naţionalitate rusă, cneazul Dolgoruki, cneazul Alexandru de Imeritia, Avtemon Golovin şi Ivan Buturlin nu renunţaseră aşa de uşor ca du Croy, Hallard şi Langen. Ei se retrăseseră în spatele baricadei făcute din căruţe în partea nordică a taberei şi acolo, în jurul acelui bastion improvizat, avea loc cea mai crâncenă luptă a zilei. între timp, în stânga ruşilor, divizia generalului Weide era încă în mare parte intactă, participând foarte puţin la bătălie. Dacă dintr-odată

trupele lui Weide ar fi început să atace spre nord şi regimentele din interiorul inelului de căruţe ar fi ieşit să atace spre sud, rândurile subţiri ale lui Carol ar fi fost prinse la mijloc.

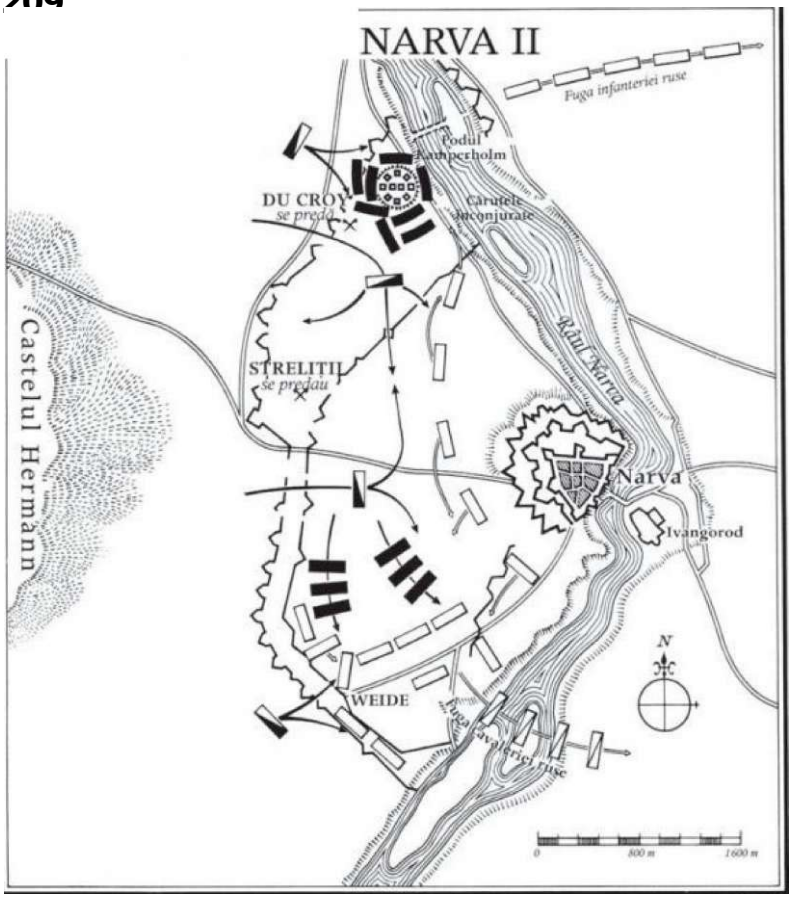
208

Părea imperativ, de aceea, pentru Carol, să captureze căruţele. El a adus artileria, dar aceasta s-a dovedit a fi inutilă, pentru că moralul ruşilor aflaţi în spatele căruţelor cedase, în sfârşit. Convinşi că nu va mai ajunge la ei niciun ajutor, generalii ruşi au trimis soli ca să încheie ostilităţile. în taină, Carol era încântat. în întunericul care se lăsa, soldaţii săi, care acum încercuiseră complet baricada de căruţe, nici nu mai puteau distinge cine era prieten şi cine era inamic, şi trăgeau din greşeală unul în altul. Predarea ruşilor a stopat lucrul acesta, şi, aproape de ora opt, regele a ordonat încetarea focului. Dar capitularea ruşilor nu era completă. La început, ruşii au insistat să fie lăsaţi să iasă din redută cu onoruri militare. în cele din urmă, ei s-au mulţumit cu un aranjament care le permitea soldaţilor să-şi păstreze muschetele şi armele mici. Ofiţerii urma să devină prizonieri de război. Carol a confiscat steagurile regimentelor şi toată artileria.

Chiar şi atunci, având această masă de ruşi în mână, situaţia suedezilor rămânea periculoasă. Majoritatea regimentelor de infanterie erau complet epuizate. Unii dintre oameni găsiseră rezerve de alcool în tabăra rusească şi, consumându-le pe stomacul gol, s-au îmbătat repede. Carol se temea că în zorii zilei ruşii îşi vor da seama de numărul mic al oamenilor care îi învinseseră şi care îi păzeau. Era esenţial să scape de ruşii învinşi şi să-i ducă de pe câmpul de luptă cât mai repede. Le-a ordonat prizonierilor ruşi să se apuce

imediat de lucru şi să repare podul Kamperholm, care era prăbuşit.

BĂTĂLIA DE LA

Mai rămânea pericolul potenţial al diviziei lui Weide, care rămăsese neînvinsă, şi care se afla ceva mai departe, în josul fostei linii de apărare a ruşilor. Un ofiţer suedez scria: „Dacă

Weide ar fi avut curajul să ne atace, cu siguranţă ne-ar fi bătut, pentru că noi eram extrem de obosiţi, nemâncaţi şi nedormiţi de mai multe zile, şi, pe lângă aceasta, toţi oamenii noştri se îmbătaseră cu coniacul pe care îl găsiseră în corturile moscoviţilor, aşa că ar fi fost imposibil pentru puţinii ofiţeri care rămăseseră să facă ordine printre *ei.*"[m] Dar ameninţarea lui Weide s-a evaporat rapid. Deşi trupele lui nu fuseseră angajate prea mult în luptă, Weide însuşi fusese rănit. Când a aflat de capitularea flancului nordic, el n-a mai avut curaj să lupte de unul singur. Dimineaţa, văzându-se singur şi încercuit de cavaleria suedeză, a capitulat şi el. Tot restul dimineţii, trupele risipite pe câmpul de luptă s-au predat suedezilor.

Când s-a luminat, podul fusese reparat, iar ruşii învinşi au început să-l traverseze. Carol stătea lângă pod şi privea liniile lungi de soldaţi inamici, care îşi scoteau pălăriile în faţa lui, lăsau steagurile la picioarele lui şi se târau spre est, înapoi în Rusia. Când s-a dat adunarea în rândurile suedezilor, s-a descoperit că pierderile lor erau: 31 de ofiţeri şi 646 de oameni ucişi, 1205 răniţi. Pierderile de cealaltă parte puteau fi doar estimate, chiar şi de ruşii înşişi. Cel puţin opt mii fuseseră ucişi sau răniţi, iar cei răniţi aveau puţine şanse să mai ajungă acasă traversând ţinuturile acum îngheţate. Zece generali ruşi, inclusiv ducele du Croy, zece colonei şi treizeci şi trei de ofiţeri superiori de diferite ranguri erau prizonieri, împreună cu dr. Carbonari, medicul personal al ţarului, şi cu Peter Lefort, nepotul favoritului decedat al ţarului. Prizonierii au fost trimişi la Reval pentru perioada iernii, iar în primăvară, când gheaţa elibera apele Balticii, au fost duşi în Suedia. Majoritatea au rămas acolo mulţi am.[m]

Cea mai importantă captură de război a suedezilor a fost însă artileria rusească: 145 de tunuri, 32 de mortiere, 4 obuziere, 10000 de obuze şi 397 de butoaie cu praf de puşcă. Armata lui Petru fusese efectiv deposedată de arma preferată a ţarului. Văzând masa de suedezi înfrânţi care plecau în marş şi contemplând prizonierii şi captura, Magnus Stenbock a fost impresionat şi a spus: „E doar lucrarea lui Dumnezeu, dar, dacă există şi o implicare umană în ea, aceasta nu poate fi decât hotărârea fermă, neclintită, a Majestăţii Sale, şi dispoziţiile înţelepte ale generalului Rehnskold."^

Veştile despre bătălia de la Narva au făcut o impresie senzaţională în întreaga Europă. Povestiri despre victoria strălucitoare şi mari laude la adresa tânărului monarh al Suediei se auzeau în tot Occidentul. în anumite cercuri exista şi satisfacţia umilirii lui Petru, şi multe chicoteli despre „fuga" ţarului în ajunul bătăliei. Un medalion bătut de Carol, care înfăţişa un om fugind, având faţa lui Petru, a provocat mult amuzament. Leibniz, care era interesat de Rusia cu ani în urmă, acum îşi declara simpatia faţă de Suedia şi şi-a exprimat dorinţa ca „tânărul ei rege să domnească în Moscova şi până la râul Amur"^.

Deşi „dispoziţiile înţelepte" ale lui Rehnskold şi comanda lui pricepută au jucat un rol esenţial în finalul de succes, nu e mai puţin adevărat că fără „hotărârea fermă, neclintită" a regelui de a ataca nu ar fi existat victoria de la Narva. Cu siguranţă, Carol însuşi a acceptat părerea generală că el este un războinic invincibil. Era exuberant - aproape îmbătat de victoria lui - când trecea călare peste câmpul de luptă, împreună cu Axei Sparre, pălăvrăgind entuziasmat ca un adolescent.

„Dar nu e nicio plăcere să te lupţi cu ruşii", spunea el dezamăgit, „pentru că ei nu rezistă ca alţi soldaţi, ci fug imediat. Dacă râul ar fi fost îngheţat, cu greu am fi ucis pe vreunul. Cel mai amuzant moment a fost când ruşii au urcat pe pod şi acesta s-a rupt sub ei. A fost exact ca scena faraonului la Marea Roşie. Peste tot vedeai capete de oameni şi de cai şi picioare care ieşeau din apă, iar soldaţii noştri i-au împuşcat ca pe nişte raţe sălbatice."^

Din acel moment, războiul a devenit principalul obiectiv al vieţii lui Carol. în acest sens, Narva a fost prima mare victorie a regelui, dar şi primul pas către blestemul său. O victorie obţinută atât de uşor l-a convins pe Carol că este invincibil. Cu Narva, care se adăuga la succesul dramatic al descinderii în Zealand, a început legenda lui Carol al Xll-lea, pe care el însuşi o accepta: că doar cu o mână de oameni poate învinge mari armate. Narva a trezit totodată în Carol şi un dispreţ periculos pentru Petru şi pentru Rusia. Uşurinţa cu care copleşise armata lui Petru l-a convins că ruşii nu sunt buni de nimic ca soldaţi şi că îşi permite să le întoarcă spatele cât timp doreşte. Ani mai târziu, în praful văratic al Ucrainei, regele Suediei avea să plătească scump acele momente de exaltare de pe câmpul de luptă înzăpezit de la Narva.

N.G. Ustrialov, vol. IV, nr. 1. Eugene Schuyler, vol. I, p. 396. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 151. Nisbet R. Bain, Charles, p. 75. Frans G. Bengtsson, p. 87. — ibidem.

— ibidem.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 397.

ibidem, voi. I, p. 398.

ibidem, p. 397.

Gustavus M. Adlerfeld, voi. I, p. 57.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 398.

— Ducele du Croy a avut un destin foarte ciudat. Având permisiunea de a rămâne la Reval după înfrângere, el i-a scris ţarului de acolo, cerându-i bani pentru a-şi plăti cheltuielile. Petru i-a trimis prompt 6.000 de ruble. în primăvara lui 1702, el a murit şi a fost deplâns de fostul său angajator rus. „îmi pare sincer rău de un om atât de bun" (N.G. Ustrialov, voi. IV, p. 59.), a spus Petru când a auzit vestea. „A fost cu adevărat un comandant capabil şi experimentat. Dacă i-aş fi încredinţat comanda cu paisprezece zile mai devreme, nu aş fi suferit înfrângerea de la Narva." înainte de a muri, ducele era iar falit. Petru a fost înştiinţat, şi avea intenţia să-i plătească datoriile, dar nu a mai reuşit s-o facă. Atunci, creditorii din Reval ai ducelui au invocat o lege străveche, care prevedea ca aceia care mureau îndatoraţi să nu fie îngropaţi. Trupul a fost aşezat într-un mic altar de biserică, în care aerul uscat nu altera cadavrul, ci îl mumifica. în cele din urmă, el a fost scos de acolo şi aşezat sub sticlă. Pentru aproape 200 de ani, vizitatorii Revalului erau duşi să-l vadă pe duce în sicriul lui, având încă peruca pe cap şi fiind îmbrăcat în uniformă. Cu câţiva ani înainte de Revoluţie, guvernul imperial a decis că expunerea lui este nepotrivită şi ducele a fost, în sfârşit, înhumat. (N. a.)

Nisbet R. Bain, Charles, p. 77.

Eugene Schuyler, voi. I, p. 402.

[339] ibidem, voi. I, p. 403.

„NU TREBUIE SĂ NE PIERDEM CAPUL"

Petru nu ajunsese la prea mulţi kilometri depărare de Narva, când veştile despre bătălie l-au ajuns din urmă. Socat de rapiditatea şi de magnitudinea dezastrului, el a înţeles, de asemenea, că se mai află în faţa unui mare pericol: dacă regele Carol se hotăra să-şi continue marşul victorios spre Moscova, nimic nu i-ar fi putut sta în cale.

Una dintre calităţile lui Petru era că, atunci când se afla în faţa unui dezastru, nu devenea disperat. Eşecul doar îl mobiliza să meargă mai departe; obstacolele îi serveau ca provocări care îi stimulau alte eforturi. Dacă rezistenţa, perseverenţa şi hotărârea lui îşi găseau explicaţia în încăpăţânare, aroganţă, patriotism sau înţelepciune, nu este important - suferise o înfrângere zdrobitoare, umilitoare, dar nu învinovăţea pe nimeni. El şi-a păstrat sângele rece şi a jurat să continue. La două săptămâni de la bătălie, i-a scris lui Şeremetiev: „Nu trebuie să ne pierdem capul în faţa acestui ghinion. Am ordonat ca activitatea pe care am început-o să meargă înainte. Nu ducem lipsă de oameni; râurile şi mlaştinile sunt îngheţate. Nu vreau să aud nicio scuză."[m]

Cei nouă ani care au trecut de la Narva până la Poltava au fost ani disperaţi pentru Petru. Nu ştia niciodată cât timp mai are la dispoziţie. A fost de multe ori bolnav, zăcând la pat, iritat de revoltele başkirilor şi cazacilor de pe Don, care aveau loc în spatele lui. Cu

toate acestea, şi-a canalizat colosala energie pentru pregătirea Rusiei. A jucat nerezonabil, riscând totul, sărăcindu-şi trezoreria şi poporul, contribuind cu ajutoare substanţiale ca să-l menţină în luptă pe Augustus, singurul aliat cu care rămăsese. Mereu era bântuit de gândul că regele Carol se va trezi într-o bună dimineaţă şi va hotărî să- şi îndrepte baionetele lui strălucitoare, invincibile, împotriva Rusiei.

Ani mai târziu, după Poltava, Petru îşi permitea să privească totul dintr-o altă perspectivă. Tonul lui calm, olimpian, este acela al unui om care priveşte înapoi de pe culmea victoriei. Dar se vede din cuvintele lui o acceptare clară a influenţei pe care Narva a avut-o asupra propriei persoane, asupra dezvoltării armatei ruse şi chiar asupra Rusiei:

Armata noastră a fost zdrobită de suedezi - acest lucru este incontestabil. Dar trebuie să ne amintim ce fel de armată era. Singurul regiment vechi era regimentul Lefort. Cele două regimente de Gardă fuseseră prezente la atacurile de la Azov, dar nu văzuseră niciodată un câmp de luptă, mai ales unul cu trupe regulate. Celelalte regimente erau formate din oameni proaspăt recrutaţi -, chiar şi câţiva colonei - atât soldaţi cât şi ofiţeri. Pe lângă aceasta era şi foamete, deoarece, din cauza perioadei târzii din an, drumurile erau aşa de noroioase încât transportul proviziilor fusese oprit. Pe scurt, a fost o joacă de copii [pentru suedezi]. Aşa că nimeni nu poate fi surprins că aceşti ucenici neinstruiţi s-au descurcat atât de prost în faţa unei armate vechi, disciplinate şi experimentate. Atunci, victoria lor a fost tristă, şi a însemnat o lovitură dură pentru noi. Părea că ne smulge toate speranţele de viitor şi că este un semn al mâniei lui Dumnezeu. Dar acum, când judecăm drept, noi apreciem că a fost mai degrabă bunătatea lui Dumnezeu decât mânia Lui; pentru că, dacă am fi învins atunci, când ştiam atât de puţine despre război, ca şi despre guvernare, episodul acela norocos putea să aibă

urmări nefericite. [...] Faptul că am trecut printr-un dezastru sau, mai degrabă, printr-un aşa noroc, ne-a obligat să fim silitori, muncitori şi să căpătăm experienţă.—

Armata rusă înfrântă, care se retrăsese de la Narva sub privirea victorioasă a regelui Suediei, ajunsese la Novgorod. Fără tunuri, praf de puşcă, corturi, bagaje şi, în multe cazuri, fără muschete, oamenii nu erau decât o gloată dezorganizată. Din fericire, una dintre diviziile armatei, aceea pe care cneazul Nikita Repnin o adunase de pe Volga, nu ajunsese la Narva la timp ca să ia parte la dezastru, şi Petru i-a ordonat lui Repnin să plece în marş către Novgorod şi să-şi folosească trupele pentru reinstaurarea disciplinei în rândul regimentelor înfrânte care se revărsaseră în oraş. Trei săptămâni mai târziu, când supravieţuitorii au fost număraţi, Repnin i-a raportat lui Petru că din 22967 de soldaţi formase două noi regimente. Adăugând forţele lui Repnin, de 10 834 de oameni, aceasta îi asigura lui Petru o armată de aproape 34000 de soldaţi. în plus, 10000 de cazaci erau pe drum, venind din Ucraina. Primul ordin al lui Petru, la sosirea în Moscova, a fost dat către Boris Goliţîn, ca să recruteze zece noi regimente de dragoni de câte 1000 de oameni fiecare.

în funcţia de comandant-şef al armatei în curs de înfiinţare, Petru l-a numit pe boierul Boris Şeremetiev, care reprezenta un amestec neobişnuit de vechi şi nou din Rusia lui Petru. Cu douăzeci de ani mai mare decât ţarul, şi descendent al uneia dintre cele mai vechi familii ale ţării, Şeremetiev fusese şi el un tânăr care se ridicase împotriva vechilor obiceiuri moscovite; odată,

tânăr fiind, tatăl său refuzase să-i dea binecuvântarea, când apăruse în faţa lui cu barba rasă.

Spre deosebire de majoritatea nobililor ruşi, Şeremetiev călătorise peste graniţă şi îi plăcuse experienţa. în 1686, Sofia l- a trimis într-o misiune la regele Ian Sobieski al Poloniei, şi la împăratul Leopold, la Viena. în 1697, la vârsta de patruzeci şi cinci de ani, a fost din nou peste hotare, de data aceasta într-o călătorie privată, într-un fel de perioadă sabatică de douăzeci de luni, departe de obligaţiile lui din armată. A călătorit la Viena, Roma, Veneţia şi Malta şi s-a întâlnit cu împăratul, papa, dogele şi marele maestru al Cavalerilor Sfântului Ioan, care l- au făcut cavaler şi l-au decorat cu Crucea Malteză. întors în Rusia, Şeremetiev şi-a purtat Crucea cu atâta mândrie, încât alţi ruşi, invidioşi, au început să se întrebe cu răutate dacă nu cumva boierul devenise „ambasadorul Maltei". Şeremetiev a trecut peste comentarii cu seninătate; Withworth, noul ambasador englez, îl numea „cel mai politicos om din ţară"^.

Petru era încântat de interesul lui Şeremetiev pentru Europa, dar îl folosea pe boier mai degrabă ca pe un soldat decât ca pe un diplomat. Unchiul lui Şeremetiev fusese comandant-suprem al armatei ruse pe vremea ţarului Aleksei, până când fusese prins de tătari şi forţat să stea în captivitate timp de treizeci de ani în Crimeea. Şeremetiev însuşi luptase atât împotriva polonezilor, cât şi a tătarilor. în 1695 şi 1696, când Petru a atacat Azovul, el a condus acţiuni de diversiune mai departe,

spre vest, care au contribuit la capturarea fortăreţelor tătăreşti de-a lungul Niprului inferior. în funcţia de comandant, Şeremetiev era competent, dar prudent. Se putea avea încredere în el că va respecta ordinul lui Petru de a nu-şi pune în pericol armata, cu excepţia cazului în care şansele de victorie erau covârşitoare în favoarea sa.

în timp ce noua armată a lui Şeremetiev era adunată şi reechipată, Petru a ordonat construirea imediată de fortificaţii la Novgorod, Pskov şi la mănăstirea Pecerski de lângă Pskov. Femeile şi copiii au fost luaţi la muncă alături de bărbaţi. Slujbele bisericeşti au fost suspendate, astfel încât preoţii şi călugării să se alăture oamenilor de rând la transportul pământului. Case şi biserici au fost dărâmate pentru a face loc noilor bastioane. Pentru a da un exemplu, Petru însuşi a lucrat la primele tranşee de la Novgorod. Când a plecat, i-a încredinţat această sarcină locotenent-colonelului Şenşin, dar Şenşin, imaginându-şi că ţarul a plecat definitiv, a oprit repede munca. Petru s-a întors, şi, descoperind acest lucru, l-a pedepsit să fie biciuit în faţa bastionului, apoi l-a trimis la Smolensk ca simplu soldat.

Dar Petru şi-a dat seama că, pe termen lung, armata sa are nevoie de o reformă totală, care s-o transforme într-un corp profesionist, permanent, bazat pe un termen standard de activitate de douăzeci şi cinci de ani. Chiar şi aşa, prima apariţie a noii armate pe câmpul de luptă a adus criticile unui observator rus în 1701:

Foarte mulţi sunt convocaţi să servească în armată, dar dacă sunt examinaţi îndeaproape, rezultatul este un sentiment de ruşine. Infanteria este înarmată cu muschete proaste şi soldaţii nu ştiu cum să le manevreze. Ei se luptă cu celelalte arme ale lor, cu sulițele şi halebardele, şi chiar şi acestea sunt boante. Pentru orice străin ucis, sunt trei, patru sau mai mulţi ruşi morţi. Cât despre cavalerişti, suntem ruşinaţi să ne uităm noi înşine la ei, darămite să-i mai arătăm şi străinilor. [Cavaleria este alcătuită din] cai bătrâni şi bolnavi, săbii boante, oameni firavi, prost îmbrăcaţi, care nu ştiu să-şi mânuiască armele. Există şi câţiva nobili care nu ştiu să încarce o archebuză, nicidecum să atingă ţinta cu ea. Nu le pasă deloc de doborârea inamicului, ci se gândesc doar cum să plece acasă. Se roagă ca Dumnezeu să le dea o rană uşoară, ca să nu sufere prea mult, şi pentru care să primească o recompensă de la suveran. în timpul luptei se pitesc în tufişuri; companii întregi se ascund în păduri sau în văi, şi am auzit chiar nobili care spuneau: „Ne rugăm la Dumnezeu să ne putem ajuta suveranul fără să scoatem sabia din teacă".—

Ca să remedieze această situaţie, Petru a ordonat o revizuire completă a instrucţiei militare, având noi standarde de disciplină şi noi tactici, bazate pe modele europene. Acţiunea a trebuit să înceapă cu elaborarea unor noi manuale de instrucţie. Singurele manuale de infanterie disponibile în Rusia datând din 1647, iar ele fuseseră la rândul lor copiate după un manual german din 1615! Petru voia să pună accent pe instrucţia pentru luptă; nu avea nevoie de formaţii splendide de paradă, aliniate precis, cu soldaţi care „se joacă de-a scrima cu muschetele lor şi mărşăluiesc de parcă dansează"[2]^. Nu îi păsa nici de uniformele complicate ale soldaţilor occidentali, care arătau ca nişte „păpuşi împopoţonate". Noua lui armată urma să fie îmbrăcată simplu, în haine verzi, imediat ce ţesătoriile ruseşti le terminau de făcut. Unde era posibil, soldaţii aveau să poarte cizme şi centuri şi pălării în trei colţuri. Mai important decât acestea însă era să fie echipaţi cu arme moderne. Din fericire, când a fost în Anglia, Petru achiziţionase între 30000 şi 40000 de muschete cu cremene moderne, care erau dotate cu baionetă, şi care au fost distribuite şi au

fost folosite ca modele pentru versiuni autohtone. La început, producţia a fost mică - 6000 în anul 1701 -, dar până în 1706 Rusia producea 30000 de muschete pe an, şi 40000 în 1711.

32

Tactici moderne au fost implementate. Oamenii au fost învăţaţi să tragă la comandă, în plutoane, şi să folosească noile arme cu baionetă. Cavaleria a fost antrenată să se mişte doar la comandă, să facă manevre cu escadronul, să atace cu săbiile şi să se retragă ordonat, nu să fugă de pe câmpul de luptă ca o turmă. în sfârşit, Petru a încercat să inducă un alt spirit în armată: lupta nu se ducea pentru apărarea „intereselor Majestăţii Sale Ţarine"^, ci - după cum Petru a scris ordinul cu mâna sa - a „intereselor statului rus".

încet, în ciuda nenumăratelor dificultăţi, a dezertărilor frecvente, a invidiei şi certurilor dintre ofiţeri, noua armată a fost pusă pe picioare. Cele mai mari probleme în ceea ce priveşte echipamentul erau la artilerie. Aproape toate tunurile armatei ruse, atât artileria grea, de asalt, cât şi cea uşoară, fuseseră pierdute la Narva, şi trebuia să înceapă dotarea de la zero. Vinius, administratorul poştelor, a fost pus comandant, cu titlul de inspector de artilerie, şi i s-au dat puteri absolute. Singurul lucru care îl interesa pe Petru era acţiunea. „Pentru numele lui Dumnezeu", îi scria el lui Vinius, „grăbeşte artileria"^[7]. Bătrânul şi-a dat seama că nu are timp să extragă şi să prelucreze metale noi; noile tunuri urma să fie turnate din materiale

mai uşor de procurat. Petru a dat ordin: „Din întreg ţaratul, din marile oraşe, de la biserici şi mănăstiri, un număr proporţional de clopote vor fi colectate pentru tunuri şi mortiere."^ Era aproape un sacrilegiu, pentru că acele clopote erau considerate la fel de sacre ca şi bisericile, şi fiecare dintre ele era un element familiar, secular în viaţa oamenilor. Cu toate acestea, în iunie 1701, un sfert din toate clopotele din Rusia au fost date jos din clopotniţe, topite şi turnate din nou ca tunuri. Vinius avea probleme cu forjorii care turnau tunurile. Ei obişnuiau să bea prea mult, şi nici măcar cnutul nu îi putea face să se grăbească. Dar în spatele lui Vinius clocotea mânia ţarului. „Spune-le primarilor, şi arată-le această scrisoare", i-a scris Petru lui Vinius, „că, dacă din cauza întârzierilor lor afeturile de tun nu vor fi gata, vor plăti nu numai cu bani, ci şi cu capul."[2]^

în ciuda dificultăţilor întâmpinate în a găsi muncitori şi aliaje potrivite pentru piesele de artilerie, Vinius a făcut minuni. în mai 1701, el a trimis douăzeci de tunuri noi armatei din Novgorod şi, curând după aceea, încă şaptezeci şi şase. Până la sfârşitul anului, produsese mai mult de 300 de tunuri noi, şi fondase o şcoală în care 250 de băieţi învăţau să devină producători de tunuri şi artilerişti. Petru era încântat. „E o treabă bună", scria el, „şi necesară, pentru că timpul este ca moartea."— în 1702, în ciuda vârstei sale înaintate, Vinius a fost trimis în Siberia pentru a găsi noi surse de fier şi cupru, între 1701 şi 1704, s-au înfiinţat şapte turnătorii pe lângă Urali, care produceau un aliaj despre care ambasadorul englez a raportat că este „admirabil, mult mai bun decât cel suedez". Artileria rusească a continuat să se

dezvolte, iar tunurile turnate în Urali au început să tragă în suedezi. în 1705, ambasadorul englez a declarat că artileria rusă este „în prezent, foarte bine deservită".[2]^

34

încercarea lui Petru de a proteja Rusia a inclus şi cereri discrete în două capitale, Haga şi Viena, pentru sprijin în medierea dintre Suedia şi Rusia. Dar nu a obţinut nimic. Andrei Matveev, fiul omului de stat Matveev, fusese trimis în Olanda ca reprezentant al lui Petru. Acolo, el i-a găsit pe Wilhelm al III-lea şi Adunarea Generală a Stărilor preocupaţi în întregime de o altă problemă. în aceeaşi lună în care a avut loc bătălia de la Narva, se petrecuse evenimentul care ameninţa toată Europa: Carol al II-lea al Spaniei murise, lăsându-i tronul lui Philip de Anjou, nepotul lui Ludovic al XIV- lea. Regele Soare a acceptat în numele nepotului său, iar Europa se pregătea de război. în plus, Olanda nu dorea să fie împotriva Suediei, de care olandezii erau legaţi prin tratate, şi nici împotriva Rusiei, cu care desfăşura un comerţ rentabil la Arhanghelsk. Matveev nu a reuşit decât să cumpere 15000 de muschete, prin Witsen, şi să le trimită în Rusia.

în Viena, cneazul Piotr Goliţîn a apărut incognito şi a cerut o audienţă la împărat. A fost ţinut să aştepte şapte săptămâni, între timp negociind prin preotul iezuit Woolf, vorbitor de limbă rusă, cu oricine era dispus să-i vorbească. Puţini erau dornici. „Toţi mă evită şi nu vor să vorbească cu mine"—, îi raporta el neajutorat lui Golovin, în Rusia. Prestigiul ruşilor era aşa de scăzut,

după bătălia de la Narva, încât contele Kaunitz, vicecancelarul imperial, i-a râs în faţă lui Goliţîn, iar ambasadorii francez şi suedez au făcut glume pe seama lui în public. Când împăratul l-a primit, în sfârşit, pe Goliţîn, a fost politicos, dar cum şi el se pregătea pentru

marele război de succesiune la tronul Spaniei, nu i-a oferit nimic concret. „Este absolut necesar să încercăm să obţinem o victorie asupra adversarului"^, scria Goliţîn într-o pledoarie către Golovin. „Să ferească Dumnezeu ca vara aceasta să treacă fără să se întâmple nimic. [...] Este absolut necesar pentru suveranul nostru să obţină măcar o mică victorie, prin care numele lui să ajungă la fel de faimos în Europa cum a fost înainte. Apoi putem încheia o pace, dar acum lumea doar râde de trupele şi de comportamentul nostru în război."

Respins în iniţiativele sale diplomatice, Petru a vrut să fie sigur de statornicia singurului său aliat. El a aranjat să-l întâlnească pe Augustus, pe care nu-l mai văzuse de la prima lor întâlnire, la Rawa, cu doi ani şi jumătate înainte, când regele-elector propusese pentru prima dată războiul împotriva Suediei. Acum, Augustus era tensionat. Deşi nu fusese învins, el îşi văzuse ambii aliaţi, Danemarca şi Rusia, învinşi cu uşurinţă şi puşi la pământ de tânărul rege suedez. Se gândea dacă să mai continue războiul sau să facă pace cu suedezii.

Petru l-a întâlnit pe regele-elector în februarie 1701, la Birze, într-o zonă a Livoniei controlată de trupele saxone. în zece zile de întâlniri, marcate de banchete şi

sărbătoriri, cei doi monarhi şi-au reconfirmat alianţa. Petru l-a informat pe Augustus că, în ciuda înfrângerii de la Narva, Rusia vrea să continue războiul. Augustus, ca singurul membru al coaliţiei care nu fusese înfrânt, era în măsură să-i impună lui Petru condiţii dure. Ţarul a fost de acord ca atunci când se vor împărţi prăzile de război, Livonia şi Estonia să fie luate de Polonia; numai Ingria era rezervată Rusiei. Petru a promis de asemenea între 15000 şi 20000 de infanterişti ruşi, plătiţi, echipaţi şi aprovizionaţi de Rusia, care să lupte în Livonia, sub comandă saxonă. Mai mult decât atât, a acceptat să-i plătească lui Augustus o cheltuială de război de 100.000 de ruble pe an, timp de trei ani. Era un preţ foarte greu şi din nou mănăstirile şi negustorii din Moscovia au fost storşi de bani în mod dureros. Dar pentru Petru era esenţial ca Rusia să aibă un aliat împotriva suedezilor.

Au fost şi momente frumoase în timpul acestui summit diplomatic. într-o zi, ţarul şi regele-elector au participat la o competiţie de artilerie, fiecare trăgând obuze asupra unei ţinte în câmp deschis. Spre regretul lui Petru, Augustus, care nu avea deloc experienţă în artilerie, a nimerit ţinta de două ori, în timp ce Petru însuşi nu a nimerit-o deloc. A doua zi a fost un banchet care a durat toată noaptea. Dimineaţa, Augustus dormea profund, dar Petru s-a trezit singur şi a participat la o mesă catolică. Interesul lui pentru slujbă a adus imediat propunerea gazdei lui catolice de a realiza o uniune între bisericile ortodoxă şi catolică. Dar Petru a răspuns: „Suveranii au drepturi numai asupra trupurilor supuşilor. Hristos este suveranul sufletelor. Pentru o asemenea unire, e nevoie de aprobarea unanimă a

poporului, iar aceasta este doar în puterea lui Dumnezeu."^

37 în săptămânile exultante care au urmat imediat după bătălia de la Narva, Carol se pregătea să facă exact ceea ce se temea Petru că va face: să continue acea victorie cu invadarea Rusiei. Unii dintre consilierii regelui i-au spus că ar putea să ocupe cu uşurinţă Kremlinul, să-l detroneze pe Petru, s-o proclame pe Sofia ţarină şi să semneze un nou tratat de pace care ar fi adăugat noi teritorii imperiului baltic al Suediei. Această perspectivă era strălucitoare pentru Carol. „Regele nu se mai gândeşte acum decât la război", scria Magnus Stenbock la câteva săptămâni de la bătălie. „El nu se mai deranjează să ceară sfatul altor oameni şi pare să creadă că Dumnezeu i-a spus lui direct ce ar trebui să facă. Contele Piper [şeful miniştrilor regelui] este foarte tulburat în legătură cu acest lucru, pentru că cele mai dificile lucruri sunt hotărâte fără nicio pregătire şi, în general, aceste lucruri se fac într-un mod pe care nu îndrăznesc să-l expun în s c r i s . I a r în decembrie, Karl Magnus Posse, un ofiţer din Gardă, a scris într-o scrisoare trimisă în Suedia: „în ciuda frigului, a lipsurilor şi a faptului că avem colibele inundate de apă, regele nu ne lasă să ne retragem în tabăra de iarnă. Sunt convins că, dacă ar mai fi rămas doar opt sute de oameni, el ar fi invadat Rusia cu ei, fără să se gândească nici un pic la cum ar fi putut ei să supravieţuiască. Şi dacă unul dintre oamenii noştri e împuşcat, îi pasă de el ca de un păduche, şi nu îl preocupă niciodată asemenea pierderi."^

în ciuda nerăbdării lui Carol, o invazie masivă în Rusia la momentul respectiv se dovedea imposibilă. Armata suedeză, victorioasă asupra inamicului ei uman, a fost în curând învinsă de duşmani mai periculoşi: foamea şi boala. Livonia fusese devastată de ruşi; ce mâncare mai rămăsese, fusese consumată de soldaţii lui Petru. Provizii nu puteau sosi din Suedia până la primăvară, iar caii cavaleriei suedeze ajunseseră în curând să roadă scoarţă de copac. Slăbite de foame, regimentele lui Carol mai erau afectate şi de boli. Febra şi dizenteria („curgerea blestemată") se întindeau în tabără, iar oamenii au început să moară: 400 din regimentul Vestmanland, 270 din regimentul Delcarlian. în primăvară, mai puţin de jumătate din armată era încă aptă să lupte. Fără voia lui, Carol s-a înclinat în faţa necesităţii şi a trimis regimentele în tabăra de iarnă. Regele însuşi a ocupat un castel străvechi, Lais, lângă Dorpat. Acolo, el a rămas cinci luni, petrecându-şi timpul cu teatru amator, mascarade, supeuri şi lupte violente cu bulgări de zăpadă. Magnus Stenbock a organizat o orchestră şi i-a cântat regelui muzica pe care el însuşi o compusese.

Când a venit primăvara în 1701, Carol încă mai voia să invadeze Rusia, dar era mai puţin entuziasmat. Dispreţul pentru ruşi, ca soldaţi, crescuse, şi nu îi considera demni de a lupta împotriva lor. O altă victorie asupra lui Petru doar ar fi făcut Europa să râdă, pe când o victorie asupra disciplinatei armate saxone a lui Augustus ar fi făcut continentul să clatine din cap cu admiraţie. Mai practic, Carol a decis că nu poate să

plece spre Moscova, în timp ce o armată saxonă neînvinsă se găseşte în spatele său.

39 în iunie, 10000 de recruţi au ajuns din Suedia, ridicând la 24000 numărul soldaţilor lui Carol. Lăsând în urmă un detaşament ca să înfrunte ruşii, Carol, cu armata principală de 18000 de soldaţi, a plecat în marş spre sud, intenţionând să traverseze râul Dvina pe lângă Riga şi să distrugă armata de 9000 de saxoni şi 4000 de ruşi comandaţi de generalul saxon Steinau. Râul avea o lăţime de 600 de metri, iar traversarea suedezilor era practic o debarcare. Cu ajutorul unei cortine de fum, pe care o creaseră incendiind resturi de fân şi bălegar, pentru a împiedica observarea ambarcaţiunilor care duceau soldaţii peste râu, şi având sprijinul tunurilor grele, urcate pe vase suedeze ancorate în râu, asaltul a fost un succes. Carol însuşi a condus primul val de infanterie, înlăturând temerile ofiţerilor lui îngrijoraţi, cu declaraţia că va muri doar în momentul ales de Dumnezeu, şi nu mai înainte. Din păcate pentru Carol, cavaleria suedeză nu a putut trece, iar armata saxonă, deşi era grav afectată de atac, a reuşit să plece. Comportamentul trupelor trimise de Petru în ajutorul lui Augustus nu a fost deloc promiţător. Patru regimente ruseşti, ţinute în rezervă de Steinau, au intrat în panică şi au fugit înainte de a intra în luptă. Respectul lui Carol pentru armata lui Petru s-a diminuat şi mai mult.

Curând după această victorie ne convingătoare din iulie 1701 Carol, care avea atunci nouăsprezece ani, a

luat o hotărâre strategică care a avut un impact profund asupra vieţii sale, dar şi asupra vieţii lui Petru: a decis să se concentreze pe înfrângerea totală a lui Augustus, înainte de a invada Rusia. în acel moment, decizia părea rezonabilă. Atacarea simultană a ambilor inamici era imposibilă şi, dintre cei doi, saxonii erau activi, în timp ce ruşii erau inerţi. în plus, Saxonia, şi chiar Polonia, erau entităţi clar conturate; electorul şi armatele lui puteau fi îngenuncheaţi şi distruşi, în timp ce Rusia era aşa de vastă, încât lancea suedeză putea să pătrundă adânc în ea şi tot era posibil să nu găsească inima uriaşului organism.

Şi pe urmă era vorba de moralitatea scandalizată a lui Carol. Vărul lui, Augustus, un conducător european educat, era un trădător ticălos, mult mai rău decât ţarul. Petru măcar îi declarase război înainte de a-l ataca, dar Augustus invadase pur şi simplu Livonia, fără niciun avertisment. Cum ar fi putut să ştie Carol că, şi dacă încheia pace cu Augustus, regele-elector s-ar ţine de cuvânt şi nu l-ar ataca din nou în momentul în care suedezii ar invada Rusia? în concluzie, Carol i-a spus unui prieten că „ar fi dăunător să mă dezic de mine însumi şi de onoarea mea ca să am de-a face cu un om care a acţionat atât de dezonorant şi ruşinos"^[7].

în fine, Carol era derutat şi îngrijorat de relaţiile lui Augustus cu republica Polonia, pe care electorul o conducea nefiresc. Pînă atunci, Augustus şi-a dirijat războiul lui împotriva Suediei doar în calitatea de elector

al Saxoniei. Acum, armata saxonă se retrăsese în ceea ce era, de fapt, sanctuarul polonez, iar armata lui Carol nu putea s-o urmeze acolo. Cardinalul Radiejowski, primatul Poloniei, insistase că republica poloneză nu s-a implicat în războiul împotriva Suediei, pe care regele Augustus îl începuse fără acceptul ei, şi, de aceea, Carol nu putea să pună piciorul pe pământ polonez, într-o scrisoare către cardinal, trimisă în 30 iulie 1701, Carol i-a răspuns acestuia că Augustus îşi pierduse dreptul asupra coroanei poloneze prin declanşarea unui război fără a avea aprobarea nobilimii poloneze şi că singurul mod în care Polonia ar fi putut să-şi asigure pacea ar fi fost convocarea dietei, detronarea lui Augustus şi alegerea unui alt rege. El a promis că, până când va primi răspunsul cardinalului, armata suedeză nu va trece frontiera poloneză în urmărirea lui Augustus pe pământ polonez.

Carol sperase că răspunsul cardinalului nu va întârzia, şi nu voia să-l preseze nici pe acesta, şi nici dieta, dar au trecut câteva săptămâni şi se apropia toamna, iar răspunsul tot nu venea. Când, în sfârşit, scrisoarea a ajuns, la mijlocul lui octombrie, răspunsul era negativ: dieta îi cerea lui Carol să stea departe de Polonia şi să nu se amestece în chestiunile interne ale acesteia; nu era dată nicio asigurare că Polonia nu-i va permite armatei saxone a lui Augustus să o folosească pe post de bază militară în anul următor. Carol era furios, dar era prea târziu să mai poată face ceva în acel an. Şi-a mutat din nou armata în tabăra de iarnă, de data aceasta în neutrul ducat de Kurlandia, care a fost obligat să ofere adăpost şi hrană armatei nepoftite, pe

cheltuiala lui. în ianuarie, armata s-a deplasat mai spre sud, în Lituania.

42 în această a doua tabără de iarnă suedeză, la Bielowice, a sosit un emisar neobişnuit de la Augustus, cu speranţa că şi-ar putea folosi mijloacele extraordinare de convigere pentru a-l determina pe regele Carol al XH-lea să încheie pace. Doamna era contesa Aurora von Konigsmark, cea mai frumoasă şi mai cunoscută dintre multele amante ale lui Augustus. Aurora avea păr auriu, ochi frumoşi, o gură ca un boboc de trandafir, piept ridicat şi talie zveltă; era spirituală, deschisă şi talentată. Motivaţia lui Augustus nu era greu de descifrat: dacă această renumită frumuseţe de origine suedeză petrecea un timp cu timidul şi încăpăţânatul rege al Suediei, acesta ar putea fi îmblânzit şi educat să-şi domolească pornirile războinice, belicoase. Faptul că regele Carol avea nouăsprezece ani şi Aurora aproape trezeci şi nouă era un atu, şi nu un dezavantaj; de folos pentru această misiune erau frumuseţea dar şi tactul, maturitatea şi experienţa.

Scopul pretins al apariţiei Aurorei era să-şi viziteze multele rude pe care le avea printre ofiţerii suedezi din tabără. înainte de ajunge, ea a trimis o scrisoare flatantă tânărului rege, cerându-i onoarea de a-i permite să-i sărute mâna lui regală. Carol a refuzat ferm să o vadă. Fără să dispere, şi pe deplin încrezătoare în efectul apariţiei sale, contesa şi-a postat trăsura într-un loc de pe drumul pe care ştia că regele trece zilnic cu calul său.

Când Carol s-a apropiat, Aurora a coborât din trăsură şi a îngenuncheat în faţa călăreţului, în mijlocul drumului noroios. Carol, uluit, şi-a ridicat pălăria şi s-a aplecat adânc în şa, apoi a dat pinteni calului şi a galopat mai departe. Aurora eşuase; Augustus trebuia să caute alte mijloace de a-l distrage sau de a-l intimida pe Carol.

Câteva luni mai târziu, în primăvara lui 1702, Carol a invadat Polonia, mărşăluind spre Varşovia şi Cracovia, hotărât să obţină singur ceea ce polonezii refuzaseră să facă: să-l îndepărteze pe Augustus de pe tronul polonez. în 9 iulie 1702, în fruntea a 12000 de soldaţi suedezi, Carol a provocat la luptă 16000 de soldaţi saxoni ai regelui Augustus, lângă Klissow. Nouă sute de suedezi au fost răniţi sau ucişi, inclusiv cumnatul lui Carol, Frederic de Holstein-Gottorp. 2000 de saxoni au fost ucişi şi tot 2000 au fost luaţi prizonieri. Patkul, reprezentantul ţarului la cartierul general saxon, a fost nevoit să fugă într-o căruţă ţărănească. Dar victoria lui Carol a fost neconcludentă; din nou, armata lui Augustus se retrăsese ca să reia lupta în altă zi. Şi aşa, aventura poloneză a lui Carol, care devenea o obsesie, a continuat şi avea să continue încă şase ani. în ciuda solicitărilor provinciilor baltice, a pledoariilor Parlamentului suedez şi chiar a sfaturilor propriilor ofiţeri superiori, Carol a refuzat să se îndrepte împotriva Rusiei până când răzbunarea împotriva lui Augustus nu era completă. Conform spuselor unuia dintre generalii săi, „El consideră că este un trimis al lui Dumnezeu pe pământ, ca să pedepsească orice act de trădare"—.

în timpul perioadei de răgaz, în care Carol i-a întors spatele lui Petru ca să-l vâneze pe Augustus prin pădurile şi mlaştinile Poloniei, Rusia a avut parte de mici succese militare. Pentru început, a fost blocată o expediţie navală suedeză împotriva Arhanghelskului; apoi au avut loc trei victorii mici, dar semnificative, ale lui Şeremetiev în Livonia. Când regele suedez a pornit spre sud, împotriva lui Augustus, Şeremetiev a iniţiat, de la baza lui din Pskov, o serie de mici acţiuni ofensive împotriva colonelului suedez Anton von Schlippenbach, care fusese lăsat în urmă, pentru a apăra Livonia cu o forţă de 7000 de soldaţi. Odată cu primirea sarcinii, care era să ţină trupele ruseşti la distanţă pentru o perioadă nedeterminată, Schlippenbach a fost promovat general-maior. El i-a spus melancolic regelui că, pentru îndeplinirea misiunii, ar fi preferat încă 7000 de soldaţi, în locul avansării. „Asta nu se poate", a replicat Carol cu aroganţă.

în ianuarie 1702, Şeremetiev a obţinut o importantă victorie asupra nefericitului Schlippenbach, lângă Dorpat, la

Erestfer, în Livonia. Armata suedeză intrase deja în tabăra de iarnă, când Şeremetiev a apărut cu 8000 de infanterişti şi dragoni echipaţi de iarnă, sprijiniţi de cincisprezece tunuri urcate pe sănii. într-o bătălie care a durat patru ore, ruşii nu numai că au reuşit să-i scoată pe suedezi din tabăra lor de iarnă, dar au provocat şi 1000 de victime, după cum au admis suedezii (ruşii au

pretins că victimele suedezilor s-au ridicat la 3000 de oameni, ei având pierderi de 1000 de oameni). Mai important, în plan simbolic, ruşii au luat 350 de prizonieri suedezi şi i-au trimis la Moscova. Petru a fost copleşit de bucurie la aflarea veştii. A spus: „Slavă Domnului! Putem, în sfârşit să-i batem pe suedezi. El l-a avansat pe Şeremetiev feldmareşal şi i-a trimis panglica albastră a Ordinului Sfântului Andrei, şi portretul lui, încrustat cu diamante. Ofiţerii lui Şeremetiev au fost şi ei promovaţi, iar fiecare soldat a primit câte o rublă din noile monede ale ţarului. La Moscova, clopotele bisericilor au sunat, s-au tras salve de tun şi a fost ţinut un Te Deum. Petru a dat un mare banchet în Piaţa Roşie şi a ordonat focuri de artificii. Când au sosit prizonierii suedezi, Petru şi-a făcut o intrare triumfală în capitală, cu prizonierii mergând în urma alaiului său. Moralul rusesc, scăzut după Narva, a început să crească.

în iulie 1702 Şeremetiev l-a atacat din nou pe Schlippenbach în Livonia, la Hummelshof, şi de data aceasta forţa suedeză de 5000 de soldaţi a fost aproape anihilată. Două mii cinci sute de soldaţi au fost ucişi sau răniţi şi 300 capturaţi, la fel ca şi toată artileria şi stindardele. Pierderile ruşilor au fost de 800 de soldaţi.

După Hummelshof, armata mobilă a lui Schlippenbach a încetat să mai existe, şi Livonia a rămas neprotejată, cu excepţia garnizoanelor de la Riga, Pernau şi Dorpat. Armata lui Şeremetiev şi mai ales sălbaticii călăreţi calmuci şi cazaci erau acum liberi să se

mişte după placul lor prin provincie, incendiind ferme şi luând mii de prizonieri civili. Astfel, războiul de eliberare al Livoniei, plănuit de Patkul, a făcut ravagii în ţara sa natală. Atât de mulţi civili erau înghesuiţi în tabăra rusească, încât au fost în cele din urmă cumpăraţi şi vânduţi ca şerbi. Şeremetiev îi scria lui Petru, cerând instrucţiuni:

Am trimis cazacii şi calmucii în locuri diferite, pentru a crea confuzie în rândul adversarilor. Dar ce să fac cu oamenii pe care i-am capturat? Temniţele sunt pline de ei, în afară de cei pe care îi mai au ofiţerii. Este periculos, pentru că aceşti oameni sunt agresivi şi furioşi. [...] Sume considerabile sunt necesare pentru întreţinerea lor, iar un singur regiment nu ar fi de ajuns să-i conducă la Moscova. Am selectat o sută de familii dintre indigeni, care sunt buni tâmplari sau sunt pricepuţi în alte ramuri ale industriei - vreo patru sute de suflete în total -, ca să le trimit la Azov. —

Printre prizonieri era şi o tânără de şaptesprezece ani, analfabetă, pe care Şeremetiev nu a mai trimis-o la Azov, ci a păstrat-o acasă la el. Cu timpul, această fată va avansa. Marta Skavronskaia, după numele ei de naştere, va ajunge în casa marelui cneaz Menşikov, şi va deveni amanta ţarului, soţia lui Petru şi, în cele din urmă, suveran cu drepturi depline: Ecaterina I, împărătească a Rusiei.

Pe lângă victoriile lui de pe uscat, Petru, ale cărui gânduri nu erau niciodată departe de mare, a imaginat noi mijloace de a ataca Suedia în provinciile baltice: cu ajutorul unor ambarcaţiuni mici, pe lacuri şi pe râuri. Dacă Suedia deţinea supremaţia prin navele ei mari, convenţionale, de război, Petru putea construi un

furnicar de ambarcaţiuni mici care să copleşească numeric escadroanele inamicului. A început să construiască nave mici, cu vâsle, care aveau o singură pânză, pe lacul Ladoga, cel mai mare din Europa, unde Suedia menţinea un escadron naval de brigantine şi galere. în 20 iunie 1702, la capătul sudic al lacului, 400 de soldaţi ruşi, îmbarcaţi în optsprezece asemenea ambarcaţiuni, au atacat escadrila suedeză de brigantine şi galere. Suedezii au fost prinşi pe picior greşit: vasele lor erau ancorate, iar când au ajuns ambarcaţiunile ruseşti, cei mai mulţi dintre membrii echipajelor erau pe mal, prădând satele. în bătălia care a urmat, nava-amiral suedeză şi o brigantină cu douăsprezece tunuri au fost deteriorate, iar suedezii au fost obligaţi să se retragă. în 7 septembrie, aceeaşi escadrilă suedeză a fost atacată din nou lângă Kexholm, de data aceasta de treizeci de vase ruseşti. Din cauza acestor hărţuiri ca de şacali ale ruşilor, amiralul suedez Nummers a decis că poziţia sa nu poate fi apărată şi a ordonat evacuarea lacului Ladoga. Retragerea flotei sale în jos, pe Neva, a lăsat lacul deschis pentru mişcările ruşilor, care nu mai erau deranjaţi de nimeni, şi a făcut posibilă o importantă victorie în toamna acelui an, la Noteborg.

în acest timp, oamenii lui Petru aplicau aceeaşi tactică pe lacul Peipus, la sud de Narva. în 31 mai în acelaşi an, patru nave mari suedeze au fost atacate de aproape o sută de bărci ruseşti. Suedezii i-au înfrânt şi au scufundat trei dintre ele, dar au fost nevoiţi să se retragă în jumătatea nordică a lacului. în 20 iunie şi în 21 iulie, două nave suedeze, care transportau provizii şi muniţie peste lac, au fost atacate de flotile ruseşti. Una

dintre ele a eşuat şi a fost abandonată, după ce căpitanul ei a aruncat muniţia de la bord. Cealaltă a fost abordată şi aruncată în aer. Ca urmare, suedezii s-au retras complet de pe lacul Peipus în 1702. Anul următor, ei s-au întors în forţă, au scufundat douăzeci de bărci ruseşti şi au recâştigat controlul asupra lacului. Dar în 1704 ruşii au răsturnat situaţia o dată pentru totdeauna. Prinzând flotila suedeză ancorată pe râul Embach, la Dorpat, ruşii au pregătit o ambuscadă la gurile râului şi şi-au plasat artileria pe mal. Dincolo de locul ambuscadei, 200 de bărci ruseşti pândeau orice navă suedeză ar fi încercat să scape pe acolo. Când treisprezece nave au coborât pe râu, curentul le-a dus, fără nicio şansă de scăpare, spre locul ambuscadei, unde bateriile ruseşti au început să le facă bucăţi. Echipajele suedeze au acostat, s-au repezit disperate peste una dintre baterii şi au reuşit, în final, să se retragă înapoi la Dorpat. Dar navele au fost distruse una câte una, iar prezenţa suedezilor pe lacul Peipus a fost anihilată. Mai târziu în acelaşi an, atât Narva cât şi Dorpat au fost capturate de armata rusă.

în primăvara lui 1702, Andrei Matveev a intrat în posesia unei informaţii conform căreia suedezii plănuiau un atac amplu asupra Arhanghelskului în vara aceea. Ca să fie sigur că singurul port din ţară va rămâne în mâinile ruşilor, Petru s-a hotărât să se ducă acolo chiar el. A plecat împreună cu ţareviciul de doisprezece ani, Aleksei, la sfârşitul lui aprilie, într-o călătorie de treizeci de zile spre nord, însoţit de cinci batalioane de Gardă, în total 4000 de oameni. Când a ajuns, apărarea a fost pusă la punct şi a început aşteptarea. Trecuseră

aproape trei luni, timp în care Petru se ocupase cu construcţia de nave, lansând la apă navele Sfântul Duh şi Curierul, şi aşezând chila unei noi nave de război cu douăzeci şi şase de

tunuri, Sfântul Ilie.

în august, a sosit flota anuală de nave comerciale olandeze şi engleze, mult mai mare decât de obicei, pentru că toate schimburile care se făceau înainte prin porturile baltice spre Rusia fuseseră acum redirecţionate spre Arhanghelsk. Pe lângă bunurile lor, cele treizeci şi cinci de nave engleze şi cincizeci şi două de nave olandeze aduceau vestea că suedezii au abandonat ideea de a ataca Arhanghelskul în acea vară. Petru a plecat imediat spre sud. Până să ajungă la malul nordic al lacului Ladoga, el le-a trimis vorbă lui Şeremetiev, care tocmai repurtase victoria de la Hummelshof, în Livonia, şi lui Piotr Apraksin, care îi hărţuia pe suedezi în Ingria, să-şi unească forţele cu cele ale Gărzii sale, pentru a obţine controlul deplin al lacului, prin capturarea fortăreţei suedeze de la Noteborg, acolo unde lacul Ladoga se varsă în râul Neva.

Noteborg era o fortăreaţă puternică, construită la origine de oraşul Novgorod, în secolul al XIV-lea. Mica insulă pe care era situată, chiar la punctul de unde Neva izvorăşte din lac şi începe călătoria ei de 70 de kilometri

spre mare, avea forma unei alune; de aceea, numele ei rusesc era Oreşka, iar cel suedez Noteborg. Pentru că domina gura râului la această joncţiune vitală, cetatea controla toate schimburile de mărfuri care treceau din Marea Baltică spre lacul Ladoga, şi în interior, pe reţeaua de râuri ruseşti. Cine controla Oreşka, controla comerţul până în Orient. Dacă s-ar fi aflat în mâinile ruşilor, ea ar fi servit ca barieră pentru protejarea interiorului ţării de suedezi. Când a fost cucerită de suedezi, în 1611, ei au folosit-o tot ca o barieră, pentru a-i ţine pe ruşi la distanţă de Marea Baltică. Acum, zidurile ei groase şi coridoarele de cărămidă şi piatră, cu cele şase turnuri circulare, mari şi albe, erau înţesate cu 142 de tunuri. Garnizoana suedeză era mică, de doar 450 de oameni, dar curentul puternic al râului făcea ca apropierea vreunui inamic pe apă să fie dificilă, chiar şi fără a lua în calcul riscul bombardamentului.

Petru era entuziasmat de perspectiva de a pune mâna pe fortăreaţă. „Dumnezeu nu îţi dă timpul ca să îl pierzi"[2^1], îi scria el lui Şeremetiev, spunându-i să vină grabnic. Din momentul în care soldaţii ruşi şi tunurile de asediu s-au aşezat pe poziţii, fortăreaţa izolată, fără nicio speranţă să primească ajutor, avea soarta pecetluită. Lacul era plin de flotile de mici vase ruseşti, care erau pregătite să ducă trupele pentru asalt. Pe maluri - cel stâng se afla la 275 de metri distanţă - erau mortiere grele, de asediu, aşezate în spatele unor fortificaţii de pământ. Un atac prematur al ruşilor, cu bărci şi scări uriaşe, a fost respins, dar mortierele au început un bombardament constant, devastator, care distrugea metodic zidurile fortăreţei. în a treia zi de

bombardament, soţia comandantului suedez a trimis o scrisoare în tabăra rusească, cerând ca ea şi soţiile celorlalţi ofiţeri să fie lăsate să plece. Petru însuşi a răspuns la scrisoare, explicându-i, pe un ton de ironie galantă, că îi displace gândul de a despărţi doamnele suedeze de soţii lor; bineînţeles că pot pleca, spunea el, cu condiţia să-şi ia şi soţii cu ele. O săptămână mai târziu, după zece zile de bombardament, supravieţuitorii din fortăreaţă s-au predat.

Petru era în extaz datorită acestei cuceriri, prima fortăreaţă importantă luată de la suedezi de noua lui armată şi de noile lui tunuri făcute din clopotele de biserică din Rusia. Scriindu-i în acea noapte lui Vinius, el spunea: „Cu adevărat, nuca a fost foarte tare, dar, mulţumim lui Dumnezeu, a fost, din fericire, spartă. Artileria noastră şi-a făcut datoria magnific."^[2] Ca un simbol al importanţei pe care o avea fortăreaţa pentru accesul la Neva şi, astfel, spre Marea Baltică, el a fixat cheia pe care i-o predase comandantul suedez pe zidul bastionului vestic, şi a redenumit fortăreaţa Schlusselburg, de la cuvântul german *schliissel* („cheie"). Ţarul a celebrat triumful cu o nouă intrare în Moscova, trei noi arcuri triumfale şi o cunună de lauri pe fruntea lui. între timp, el a ordonat să fie reparată citadela, să fie întărite fortificaţiile prin şanţuri de apărare exterioare şi să fie amenajate cantonamente pentru 4000 de oameni. Aleksandr Menşikov a fost numit guvernator al fortăreţei rebotezate. De atunci, Schlusselburg a ocupat un loc special în inima lui Petru. De fiecare dată, în apropierea zilei de 22 octombrie, ziua în care se sărbătorea cucerirea cetăţii, el lua cu sine

vizitatori, uneori întreaga curte, şi mergea acolo, unde aveau loc festivităţi şi un banchet.

52 Căderea fortăreţei Noteborg-Schlusselburg a reprezentat o lovitură pentru Suedia. Ea era scutul Nevei şi al Ingriei împotriva înaintării ruseşti dinspre est. Carol, care se afla departe, în Polonia, la momentul acela, a înţeles semnificaţia evenimentului, atunci când a văzut nefericirea contelui Piper, care îi aducea vestea. „Consolează-te, dragul meu Piper", i-a spus regele calm, „inamicul nu va putea să târască locul acesta după *el."*[m] Cu toate acestea, într-o altă ocazie, regele a spus, înverşunat, că ruşii vor plăti scump pentru Noteborg.

în primăvara anului următor, 1703, când Carol se afla încă în Polonia, Petru era hotărât „să nu piardă timpul acordat de Dumnezeu" şi să lovească direct, stabilind o linie de coastă rusească la Marea Baltică. O armată de 20000 de oameni, sub comanda lui Şeremetiev, a pornit de la Schliisselburg în jos, prin pădurea de pe malul nordic al râului către mare. Petru i-a urmat pe apă cu şaizeci de ambarcaţiuni de pe lacul Ladoga. Neva are o lungime de doar 70 de kilometri şi pare nu atât un râu, cât o cascadă largă, cu ape repezi, de la lac până la Golful Finic. De-a lungul drumului nu era niciun punct serios de apărare. O singură aşezare suedeză, Nyenskans, se afla la câţiva kilometri în amonte de golf. Deşi cetatea era prosperă, cu numeroase fabrici în plină activitate, fortificaţiile ei erau neterminate. Tunurile

ruseşti de asediu au început bombardamentul în 11 mai 1703, iar în ziua următoare mica garnizoană a capitulat.

53 în seara în care Nyenskans s-a predat, în tabăra rusă a ajuns ştirea că o flotă suedeză navighează în susul golfului. Nouă nave comandate de amiralul Nummers au apărut la gurile Nevei, anunţându-şi compatrioţilor de la Nyenskans prezenţa cu două salve de tun. Pentru a-i înşela pe marinarii suedezi, s-a răspuns imediat semnalului. Nesigur, Nummers a trimis o barcă pe râu, ca să investigheze. Barca a fost capturată. Trei zile mai târziu, fiind tot mai confuz, Nummers a ordonat ca două nave mai mici, o brigantină cu trei catarge şi o galeră, să intre pe râu şi să afle ce se întâmplă. Cele două vase au urcat pe râul cu ape repezi şi înşelătoare până la insula Vasilievski, unde au ancorat pentru noapte. în timpul acesta, Petru şi Menşikov îmbarcaseră două regimente de Gardă în treizeci de bărci mari. Coborând pe Neva, ei s-au ascuns în apele mlăştinoase din jurul numeroaselor insule. în zorii zilei de 18 mai, ei au apărut brusc, atacând navele suedeze din toate părţile. Lupta a fost crâncenă, suedezii trăgeau cu tunurile ca să distrugă bărcile ruşilor care se îngrămădeau în jurul lor, iar ruşii răspundeau cu grenade şi foc de muschete. în cele din urmă, Petru, împreună cu oamenii lui, a reuşit să urce la bordul celor două nave, şi să captureze câţiva suedezi care mai erau în viaţă. Navele cu prizonierii au fost duse la Nyenskans, acum redenumită Sloteburg. Petru era în culmea fericirii după prima lui acţiune navală, la care luase parte efectiv, şi, prin urmare, atât el, cât şi Menşikov, au fost decoraţi cu Ordinul Sfântului Andrei.

După această victorie, Petru îşi atinsese - cel puţin temporar - obiectivul pentru care declarase război. El ocupase tot cursul râului Neva şi recâştigase accesul la Marea Baltică. Provincia Ingria fusese recucerită de Rusia. în cadrul unei alte intrări triumfale în Moscova, unul dintre steagurile preocesiunii avea pe el harta Ingriei, cu inscripţia „Noi nu am luat pământul altora, ci doar moştenirea strămoşilor noştri".

Petru s-a apucat imediat să consolideze ceea ce câştigase. Era visul lui să construiască un oraş la malul mării, un port din care navele ruseşti şi vasele comerciale să plece pe oceanele lumii. Aşadar, imediat ce a cucerit un avanpost la Marea Baltică, a început să-şi construiască oraşul. Pentru unii părea nebunesc, prematur, o pierdere de energie. Avea, în realitate, doar un picior pus pe acel teritoriu, şi nici acest pas nu era sigur - Carol era departe, dar niciodată nu fusese înfrânt în luptă. într-o zi, sigur avea să vină şi să smulgă cu forţa ceea ce Petru luase pe la spatele său. Atunci acest oraş, aşa de migălos construit, ar fi fost doar un alt oraş suedez de la Marea Baltică.

Petru avea dreptate. Suedezii s-au întors, într-adevăr, dar au fost din nou înfrânţi. Peste secole, niciunul dintre cuceritorii care au pătruns mai apoi în Rusia cu mari armate - Carol al XII-lea, Napoleon, Hitler - nu a putut să captureze

portul baltic al lui Petru, deşi armatele naziste au asediat oraşul vreme de 900 de zile, în cel de-Al Doilea Război Mondial. Din clipa în care Petru a pus piciorul la gurile Nevei, pământul şi oraşul care s-a ridicat acolo au rămas întotdeauna ruseşti.

—[1] Constantin de Grunwald, p. 108. M.M. Shcherbatov, p. 30. Charles Whitworth, p. 72. Vasili 0. Kliucevski, p. 87. —[5] B.H. Sumner, Emergence, p. 58. — ibidem.

P&B, vol. I, nr. 369. N.G. Ustrialov, vol. IV, p. 70. P&B, vol. I, nr. 374. [m] ibidem, vol. I, nr. 370. —[1] B.H. Sumner, Emergence, p. 57. N.G. Ustrialov, vol. IV, p. 207. ibidem, vol. IV, p. 201. Ian Grey, p. 191. Eugene Schuyler, vol. I, p. 403. ibidem.

ibidem, vol. II, p. 13. —[8] B.H. Sumner, Emergence, p. 61. N.G. Ustrialov, vol. IV, pp. 106-107. Eugene Schuyler, vol. I, p. 420. [m] P&B, vol. II, nr. 452.

ibidem, vol. II, nr. 462. —[3] Eugene Schuyler, vol. I, p. 424.

FONDAREA ORAŞULUI SANKT- PETERSBURG

Poate că a fost doar întâmplarea. Iniţial, Petru nu avea niciun gând să construiacă un oraş pe Neva, şi cu atât mai puţin o altă capitală. La început, el voia un fort care să păzească gura râului, şi apoi un port, astfel încât navele care făceau comerţ cu Rusia să evite lunga călătorie până la Arhanghelsk. Poate dacă ar fi capturat mai întâi Riga, Sankt- Petresburgul nu ar fi fost construit niciodată - Riga era deja un port înfloritor, un centru pentru comerţul rusesc, şi era liber de gheaţă cu şase săptămâni mai mult decât gura Nevei -, dar Riga nu a căzut în mâinile lui Petru până în 1710. Locul Sankt-Petersburgului a fost primul pe care Petru a pus piciorul pe coasta Balticii. Nu a mai aşteptat; cine ştie ce rezervă viitorul? Profitând de moment, aşa cum făcuse întotdeauna, el a început să construiască.

Multe lucruri sunt unice la Sankt-Petersburg. Alte popoare, mânate de entuziasmul tinereţii sau de frenezia reformei, au creat capitale noi pe spaţii nelocuite înainte - Washington, Ankara şi Brasilia sunt câteva exemple. Dar niciun popor nu şi- a construit un nou oraş-capitală în timpul războiului, pe un teren care, practic, aparţinea încă unui inamic puternic şi neînvins. Mai mult decât atât, în istoria marilor oraşelor europene, anul 1703 era târziu. Până la acel moment se construiseră mari oraşe şi metropole până şi în coloniile americane ale Europei: New York avea deja şaptezeci şi şapte de ani, Boston, şaptezeci şi trei, Philadelphia - şaizeci. Iar Sankt-Petersburg, care a fost timp de două sute de ani capitala Imperiului Rus, şi mai apoi al doilea

mare oraş al Uniunii Sovietice, este cea mai nordică metropolă a lumii. Dacă ar fi pe aceeaşi latitudine pe continentul nord-american, ar însemna că acest oraş de trei milioane şi jumătate de locuitori s-ar găsi pe malurile de nord ale golfului Hudson.

28

Când Petru a venit prin păduri şi a ieşit acolo unde Neva întâlneşte marea, a ajuns într-o mlaştină sălbatică, plată şi pustie. La gura Nevei, apele râului larg cotesc spre nord, luând forma unui „S" întors, iar apoi curg spre vest, în mare. Pe ultimii 8 kilometri, se desparte în patru braţe, care se intersectează cu numeroase izvoare care curg prin mlaştină, formând mai multe insule, pline de arbuşti şi păduri. în 1703, tot locul era o mlaştină care băltea de apă. Primăvara, ceţuri groase pluteau peste el, de la topirea gheţii şi a zăpezii. Când vânturile puternice din sud-vest băteau dinspre Golful Finic, apele râului creşteau, şi multe dintre insule dispăreau pur şi simplu sub apă. Nici măcar negustorii, care foloseau cursul Nevei pentru a ajunge în interiorul Rusiei, nu-şi construiseră vreodată o aşezare acolo. Era prea sălbatic, prea umed, prea nesănătos, pur şi simplu nu era un loc pentru o aşezare umană. în finlandeză, cuvântul *neva* înseamnă „mlaştină".

Fortul de la Nyenskans era la 8 kilometri mai sus pe râu. Mai aproape de mare, pe malul stâng, un proprietar finlandez avea o fermă şi o casă de ţară. Pe Insula Iepurelui, în mijlocul râului, erau nişte colibe de pământ pe care câţiva pescari finlandezi le foloseau în lunile de

vară; de câte ori apa creştea, pescarii le abandonau şi se retrăgeau pe terenuri mai înalte. Dar pentru ochii lui Petru priveliştea râului care curgea repede şi tăcut, mai larg decât Tamisa la Londra, era magnifică. Petru a fost cel care a decis să construiască alte fortificaţii mai mari, pentru apărarea nou-capturatei guri a râului. Primele săpături au început în 16 mai 1703, data fondării oraşului Sankt-Petersburg.[2]^

Fortăreaţa, numită după Sf. Petru şi Pavel, urma să fie vastă, ocupând întreaga insulă, aşa încât toate laturile ei să fie înconjurate de Neva sau de afluenţii ei. Partea sudică era protejată de râul cu ape repezi, în timp ce părţile nordică, estică şi vestică aveau în jur mlaştini străbătute de pâraie. Cum insula însăşi era joasă şi mlăştinoasă, şi de aceea era câteodată inundată, prima etapă de lucru a fost aducerea pământului, ca să se ridice nivelul solului insulei. Muncitorii ruşi nu aveau alte unelte decât târnăcoape rudimentare şi lopeţi. Lipsindu-le roabele, cărau pământ cu cămăşile sau cu raniţele, pe care le duceau în mâini până la locul în care se ridicau bastioanele.

Cu toate aceste neajunsuri, în cinci luni fortăreaţa începuse să capete formă. Era construită ca un hexagon prelung, cu şase mari bastioane, fiecare dintre ele fiind construit sub supravegherea directă a celor mai apropiaţi prieteni ai ţarului, şi fiecare bastion a primit numele constructorului său: Menşikov, Golovin, Zotov, Trubeţkoi, şi (Kiril) Narîşkin. Construirea celui de-al

şaselea bastion a fost supravegheată de Petru şi a primit numele său. Fortăreaţa a fost ridicată din pământ şi lemn; mai târziu, Petru a ordonat ca bastioanele să fie reconstruite, cu ziduri de piatră, mai înalte şi mai groase. Ele se înălţau sumbre, maronii, implacabile,

stând drepte la o înălţime de 9 metri deasupra Nevei, pline de tunuri. Spre sfârşitul domniei lui Petru, Friedrich Weber, ambasadorul Hanovrei, nota: „într-unui dintre bastioanele ei se ridică pe un catarg înalt, în fiecare zi, marele steag al fortăreţei, după obiceiul olandez. [...] în zilele de sărbătoare, ei mai arborează un steag uriaş, galben, pe care este reprezentat vulturul rusesc ţinând în gheare cele patru mări aflate la frontierele Rusiei, Marea Albă, Marea Neagră, Marea Caspică şi Marea Baltică"^.

Chiar lângă fortăreaţă era o micuţă casă de lemn, cu un singur nivel, în care Petru a locuit atunci când fortăreaţa era în construcţie. Ridicată de tâmplarii armatei între 24 şi 26 mai 1703, ea avea 17 metri lungime şi 6 metri lăţime, şi trei camere: un dormitor, o sufragerie şi un birou. Nu existau sobe sau şeminee, pentru că Petru intenţiona să o folosească doar în lunile de vară. Interesant este efortul ţarului de a ascunde faptul că era, de fapt, o cabană de lemn: ferestrele de mică erau mari şi zăbrelite, în stil olandez, şindrilele de la acoperişul ascuţit erau aşezate şi pictate ca şi cum ar fi fost olane, iar pereţii de lemn erau netezi şi pictaţi cu un desen de linii care imita cărămida. (Casa, cea mai veche clădire din oraş, a fost împrejmuită de o serie de paravane exterioare, pentru conservare. Ea s-a păstrat până în zilele noastre.)

Lucrul la fortăreaţă era intens, pentru că în acei ani de început Petru nu ştia când se vor întoarce suedezii. De fapt, ei se întorceau în fiecare vară. în 1703, la o lună după ce Petru ocupase delta, o armată de 4000 de soldaţi s-a apropiat din nord şi a campat pe malul nordic al Nevei. în 7 iulie, Petru însuşi a condus şase regimente ruseşti, patru de dragoni şi două de infanterie - în total, o forţă de 7000 de oameni - împotriva suedezilor, i-a învins şi i-a forţat să se retragă. Ţarul era în mod constant sub focul inamicului, iar Patkul, care se afla şi el acolo, a fost obligat să-i amintească înaltului său patron că şi el e „muritor, ca toţi oamenii, şi că glontele unui muşchetar poate să dea peste cap toată armata şi să pună ţara într-un real pericol". De-a lungul primei veri petrecute acolo, de asemenea, amiralul suedez Nummers a păstrat nouă nave ancorate la gura Nevei, blocând accesul ruşilor în golf şi aşteptând o ocazie să atace fortificaţiile din ce în ce mai solide, în acest timp, Petru se întorsese la şantierele de la lacul Ladoga, ca să grăbească ritmul muncii şi, în cele din urmă, câteva vase, inclusiv fregata Standard, au sosit lângă fortăreaţa de pe Neva. Pentru că nu puteau să facă faţă forţelor mai puternice ale lui Nummers, vasele au aşteptat acolo până când apropierea frigului le-a forţat să se retragă. Atunci, Petru a intrat cu Standard în Golful Finic.

Era un moment istoric, prima călătorie a unui ţar rus pe Marea Baltică. Deşi se forma deja un strat subţire de gheaţă peste valurile cenuşii, Petru era nerăbdător să exploreze. în dreapta lui, cum mergea spre vest de la Neva, putea să vadă promontoriile stâncoase ale coastei Kareliei, până în depărtare, către Vîborg. Pe stânga, erau

dealurile joase şi molcome ale Ingriei, care se întindeau spre vest către Narva, până la orizont. Mult în faţă, la 24 de kilometri de la delta Nevei, vedea insula care urma să fie denumită Kotlin de către ruşi, şi care avea să fie locul fortăreţei şi al bazei navale de la Kronstadt. Navigând în josul insulei şi măsurând el însuşi adâncimea apei, Petru a aflat că apa din nordul insulei era prea puţin adâncă pentru navigaţie. Dar în sudul insulei era un canal care mergea până la gura de vărsare a râului. Ca să protejeze această trecere şi ca să instaleze un avanpost fortificat pentru construcţia mai mare pe care o pregătea pe insula Kotlin, Petru a ordonat ca fortul să fie construit în mijlocul apei, la marginea canalului. Era o lucrarea dificilă: lăzi cu pietre au fost cărate peste gheaţă şi apoi scufundate în valuri, pentru a crea o fundaţie. Dar în primăvară, un mic fort cu paisprezece tunuri se ridica direct din apă.

încă de la început, Petru intenţionase să creeze acolo, la Marea Baltică, un port comercial, dar şi o bază de operaţiuni navale. La instrucţiunile sale, Golovin i-a scris lui Matveev, la Londra, să încurajeze negustorii să folosească acest nou port. Prima navă, un vas comercial olandez, a ajuns în noiembrie 1703, atunci când noul port se afla în mâinile ruşilor de doar şase luni. Când a auzit de venirea navei la gurile râului, Petru s-a dus să o întâmpine şi să o piloteze el însuşi în amonte. Surpriza căpitanului la aflarea identităţii pilotului regal a fost egalată doar de plăcerea lui Petru la aflarea veştii că încărcătura vasului, de vin şi sare, aparţinea vechiului său prieten, Cornelius Calf din Zaandam. Menşikov a dat un banchet pentru căpitan, care a fost răsplătit, de

asemenea, şi cu 500 de ducaţi. Tot pentru onorarea ocaziei, nava însăşi a fost rebotezată Sankt-Petersburg, şi i s-a garantat scutirea permanentă de orice taxe vamale ruseşti. Recompense similare au fost promise şi următoarelor două nave care urma să ajungă în port şi, într peste mult timp, au şi venit să-şi primească premiul un vas olandez şi unul englez. După aceea, Petru a făcut tot ce era posibil să încurajeze frecventarea portului Sankt-Petersburg de către negustorii străini. A redus taxele la mai puţin de jumătate din cele percepute de suedezi în porturile controlate de aceştia la Marea Baltică. A promis să trimită produse ruseşti în Anglia la preţuri foarte mici, cu condiţia ca englezii să aleagă Sankt-Petersburg în loc de Arhanghelsk. Mai târziu, el îşi va folosi puterea sa de ţar ca să redirecţioneze o foarte mare parte din negoţul rusesc de la ruta tradiţională, din Oceanul Arctic, spre noile porturi de la Marea Baltică.

Pentru a-şi consolida poziţia pe noile sale posesiuni, Petru a făcut şi mari eforturi de a construi noi nave pe şantierele de la lacul Ladoga. în 23 septembrie 1704, îi scria lui Menşikov: „Aici, mulţumim lui Dumnezeu, toate merg binişor. Mâine şi poimâine vor fi lansate trei fregate, patru şlepuri, un pachebot şi un galion."^ Dar apele lacului Ladoga erau agitate şi periculoase, şi prea multe dintre aceste nave se scufundau sau eşuau pe malul sudic, atunci când se apropiau de fortăreaţa Schlusselburg, la capătul dinspre râul Neva al lacului. Soluţia, a decis Petru, era să mute şantierul principal la Sankt- Petersburg, astfel încât călătoria de la Ladoga să fie evitată. în noiembrie 1704, el a pus bazele unui nou şantier naval, pe malul stâng al Nevei, peste râu, mai în

jos de fortăreaţa Sf. Petru şi Pavel. Iniţial, Amiralitatea era un simplu şantier naval. Un mare dreptunghi deschis a fost construit lângă râu, cu o latură pe apă şi alte trei în mal, construite din şiruri de plăci de lemn, care serveau ca ateliere, turnătorii, spaţii de locuit pentru

meşteşugari, magazii pentru frânghii, pânze, tunuri şi lemne. Din secţiunea centrală, care era ocupată de birouri şi care va deveni în final cartierul general al flotei ruseşti, se înălţa un turn de lemn, care avea în vârf o giruetă în formă de corabie.^[2] Sub turn, în spaţiul deschis, înconjurat de hangare, erau construite navele lui Petru. Carenele voluminoase erau construite lângă Neva, apoi lăsate la apă şi tractate până la cheiuri pentru echipare. La scurt timp după fondarea şantierului, Petru a devenit preocupat de gândul că acesta e prea expus unui atac suedez, aşa că cele trei laturi de uscat ale acestuia au fost fortificate cu bastioane înalte de piatră, fortificaţii de pământ şi şanţuri, oferind oraşului un al doilea fort, aproape la fel de puternic ca fortăreaţa Petru şi Pavel.

în anii care au urmat, atacurile şi hărţuielile suedezilor au continuat, atât pe uscat, cât şi pe mare. în 1705, pe canalul de lângă insula Kotlin, ruşii au înfipt pe fundul apei stâlpi lungi, pe care i-au legat între ei cu funii, pentru a împiedica trecerea vaselor suedeze spre Sankt Petersburg. O escadrilă suedeză, văzând parii înalţi şi frânghiile, i-a luat drept catarge ale unei flote mari şi s-a retras după un ineficient bombardament de la distanţă. în 1706, Petru însuşi, care naviga departe în golf, a zărit o escadrilă suedeză care se îndrepta în direcţia lui şi s-a întors imediat să aducă vestea

viceamiralului Cruys, ofiţerul olandez care comanda flota rusească, prin semnalul de tun prestabilit. Totuşi, lui Cruys nu i-a venit să creadă vestea ţarului, şi s-a convins numai când a văzut navele suedeze cu ochii lui. După un timp de la acest episod, Petru vorbea despre el cu umor şi ironie. Cruys, raportând despre chestiuni de marină, i s-a plâns lui Petru despre ignoranţa şi insubordonarea generală a ofiţerilor lui: „Majestatea Sa, cu priceperea pe care o are, ştie importanţa unei «supuneri fără cusur»." Petru i-a răspuns cu căldură: „Viceamiralul [Cruys n. a.] este el însuşi vinovat de lipsa de pricepere a ofiţerilor navali, deoarece el i-a angajat aproape pe toţi. [...] în ceea ce priveşte priceperea mea, acest compliment nu prea stă în picioare. Nu demult, când am ieşit pe mare şi am văzut navele inamicului de pe iahtul meu şi am semnalizat conform obiceiului numărul de nave, s-a crezut că am făcut-o doar din amuzament sau ca un salut pentru un toast, şi chiar şi atunci când am urcat la bordul navei viceamiralului, acesta nu a crezut, până când marinarii lui au văzut navele din vârful catargului. De aceea, sunt nevoit să-l rog fie să omită numele meu de pe lista acelora pe care el îi consideră pricepuţi, fie, în viitor, să înceteze cu zeflemeaua."[2^]

Cu trecerea timpului, viziunea lui Petru despre Sankt-Petersburg a devenit mai complexă. A început să-l vadă mai mult decât ca pe o fortăreaţă care păzeşte gurile Nevei sau un cheu pentru vasele comerciale şi un şantier naval la Marea Baltică. A început să-l vadă ca pe un oraş. Chiar în acea perioadă, a sosit în Rusia un arhitect italian, Domenico Trezzini, care construise un palat frumos pentru regele Frederic al IV-lea al

Danemarcei. Stilul său, la fel ca al multora care construiau în acea vreme în Europa de Nord, era puternic influenţat de Olanda, iar acest stil baroc nordic, olandez, protestant, a fost introdus în Rusia de Trezzini. El a semnat un contract în 1 aprilie 1703, ca să devină

maestrul de clădiri, construcţii şi fortificaţii al ţarului, iar Petru l-a adus curând la Neva, ca să supravegheze toate construcţiile de acolo. Timp de nouă ani, transformând clădirile din structuri simple de lemn în construcţii de cărămidă şi piatră, Trezzini şi-a pus amprenta asupra oraşului. Cât timp muncitorii încă mai trudeau la fundaţia de pământ a fortăreţei, Trezzini a început să construiască o biserică mică şi funcţională între zidurile lui. Lipsindu-i materialele elegante pentru decorarea interiorului, Trezzini a acoperit pereţii cu stuc galben, care imita marmura, în 1713, Trezzini a început construcţia Catedralei baroce Petru şi Pavel, care, cu numeroase modificări, se află acolo şi astăzi, cu turnurile ei germanice, poleite cu aur, ridicându-se la 120

de metri.

Pentru lucrările nesfârşite era nevoie de foarte multă muncă. Ca să încarci mlaştinile cu pământ, să tai şi să transporţi buşteni, să târăşti pietre, să cureţi pădurile, să nivelezi dealurile, să trasezi străzile, să construieşti docuri şi cheiuri, să ridici fortăreţe, case şi şantiere, să sapi canale - toate acestea cereau efort uman. Ca să suplimenteze mâna de lucru, Petru emitea edicte an după an, convocând tâmplari, lucrători în piatră, zidari

şi, mai presus de toate, ţărani simpli, muncitori necalificaţi, ca să lucreze în Sankt-Petersburg. Din toate colţurile imperiului său, un fluviu de oameni nefericiţi - cazaci, siberieni, tătari, finlandezi - curgea spre Sankt-Petersburg. Lor li se asigurau costurile călătoriei şi subzistenţa pentru şase luni, după care li se permitea, dacă supravieţuiau, să se întoarcă acasă, locul lor urmând să fie luat de un alt val de muncitori în vara următoare. Oficialii locali şi nobilii însărcinaţi de Petru cu recrutarea şi trimiterea acestei forţe de muncă s-au plâns ţarului că sute de sate au căzut în ruină din cauza pierderii celor mai buni oameni din ele, dar Petru nu voia să ştie de nimic.

Greutăţile erau groaznice. Muncitorii locuiau în colibe aglomerate şi infecte, pe pământul gol. Scorbutul, dizenteria, malaria şi alte boli îi secerau pe capete. Banii nu erau plătiţi cu regularitate, iar dezertările erau la ordinea zilei. Numărul precis al celor care au murit nu se va şti niciodată; în timpul lui Petru, el era estimat la 100000. Cifrele mai târzii sunt mult mai mici, poate 25000 sau 30000, dar nimeni nu a contestat zicala sumbră care circula, că Sankt-Petersburgul e „un oraş ridicat pe oase".

Pe lângă munca oamenilor, materialele cu care era construit oraşul trebuia să fie importate. Ţinutul mlăştinos şi plat din jurul deltei Nevei avea copaci mari, care asigurau lemnul, dar era aproape complet lipsit de piatră. Primele pietre aduse pentru noul oraş proveneau

din demolarea fortului şi oraşului Nyenskans, în amontele râului, şi erau coborâte pe cursul acestuia. Ani de zile, fiecare car, fiecare căruţă şi fiecare vas care venea în oraş era obligat să aducă o cotă de piatră, pe lângă marfa obişnuită. A fost deschis un birou special, la

zidul şi la poarta oraşului, pentru a prelua aceste pietre, fără de care vehiculul nu avea voie să pătrundă în oraş. Câteodată, când era mare nevoie de piatră, un oficial superior decidea unde să o repartizeze. Ca să se păstreze lemnul pentru construcţii, era interzis să se taie copaci pe insulă şi nimeni nu avea voie să-şi încălzească baia mai mult de o dată pe săptămână. Buştenii erau aduşi din pădurile de lângă lacul Ladoga şi de la Novgorod, iar gaterele nou construite, acţionate de vânt şi apă, îi transformau în grinzi şi scânduri. în 1714, când s-a observat că ridicarea Sankt- Petersburgului e întârziată de lipsa zidarilor, Petru a emis un decret prin care hotăra că, până la noi ordine, nu se va mai construi la Moscova nicio casă din piatră, sub „pedeapsa confiscării bunurilor şi a exilului". Curând după aceea, el a extins acoperirea decretului la întregul imperiu. Neavând încotro, constructorii în cărămidă şi piatră de pe cuprinsul Rusiei şi-au luat uneltele şi au plecat spre Sankt-Petersburg în căutare de lucru.

Oraşul avea nevoie de o populaţie. Puţini oameni veneau de bunăvoie să locuiască acolo; de aceea, şi în această privinţă, Petru a acţionat în forţă. în martie 1708, ţarul i-a „invitat" pe sora lui, Natalia, pe celelalte două surori vitrege, ţarevnele Maria şi Feodosia Alekseevna, pe cele două ţarine văduve, Marta şi Praskovia, împreună cu sute de nobili, înalţi oficiali şi

negustori bogaţi, să-l însoţească la Sankt-Petersburg în primăvară. Nimeni, potrivit lui Withworth, „nu avea voie să invoce vârsta, afacerile sau indispoziţia"^[3]. Au venit fără voia lor. Obişnuiţi cu viaţa uşoară din împrejurimile Moscovei, unde aveau case mari şi unde proviziile le erau aduse de pe proprietăţile lor din apropiere sau erau cumpărate ieftin de pe pieţele bogate ale Moscovei, acum erau obligaţi să-şi construiască alte case, cu mari cheltuieli, pe mlaştinile baltice. Trebuia să plătească preţuri exorbitante pentru mâncarea adusă de la sute de kilometri distanţă şi mulţi dintre ei au socotit că au pierdut două treimi din avere. Ca anecdotă, ei detestau apa pe care ţarul o iubea şi niciunul n-a pus piciorul pe o corabie altfel decât forţat. Cu toate acestea, neavând de ales, au venit. Negustorii şi prăvăliaşii au venit cu ei şi şi-au găsit consolarea în faptul că puteau să încaseze preţuri scandaloase pentru bunurile lor. Mulţi muncitori - ruşi, cazaci şi calmuci -, după ce îşi îndepliniseră lunile obligatorii de muncă, au rămas acolo, fără să vrea sau fără să mai fie în stare să parcurgă pe jos lunga distanţă până acasă, şi au fost angajaţi de nobili pentru construirea caselor ordonate de ţar. în cele din urmă, mii de astfel de muncitori s-au stabilit acolo şi şi-au ridicat case în Petersburg. Petru a încurajat acest lucru, venind personal, de fiecare dată când se aşeza piatra de temelie a unei case şi închinând un pahar pentru succesul proprietarului.

Nici locul şi nici planul acestor case nu au fost lăsate la voia întâmplării. Familiilor de nobili li se cerea să construiască case din grizi şi şipci, tencuite „în stil englezesc", de-a lungul malului stâng al Nevei (nobililor

care aveau mai mult de cinci sute de ţărani li se cerea să construiască case cu două niveluri); o mie de negustori şi distribuitori au fost instruiţi să- şi construiască case din lemn, pe malul opus al râului. Clădite în grabă, prin munca fără chef a nefericiţilor proprietari, noile case erau deseori defectuoase din cauza acoperişurilor proaste, a pereţilor care crăpau şi a podelelor strâmbe. Cu toate acestea, pentru a da grandoare oraşului, Petru a ordonat ca toţi cetăţenii importanţi, ale căror case aveau doar un nivel, să mai adauge încă unul. Ca să-i ajute, el a vorbit cu Trezzini să le pună gratuit la dispoziţie planuri de construcţie pentru diferite dimensiuni ale caselor.

Cea mai mare parte a oraşului era construită din lemn, iar incendiile izbucneau aproape săptămânal. în încercarea de a limita pericolul, ţarul a pus la punct un sistem de supraveghere permanentă. Noaptea, în timp ce citadela dormea, paznicii vegheau în turnuri de biserică, privind pe deasupra acoperişurilor tăcute. La primul semn de foc, paznicul care îl văzuse trăgea clopotul, iar semnalul era imediat preluat de ceilalţi paznici din oraş şi transmis mai departe, în tot oraşul. Clopotele îi trezeau pe toboşari, care băteau toba. în curând, străzile erau pline de oameni cu securi în mână, alergând la foc. Soldaţii care erau din întâmplare în oraş trebuia să se grăbească spre zona afectată. De fapt, fiecare funcţionar, civil sau militar, staţionat în Sankt-Petersburg avea misiunea de a lupta împotriva incendiilor, misiune pentru care i se plătea lunar o anumită sumă; lipsa de participare la acţiune aducea cu sine o pedeapsă imediată. Petru însuşi avea această

îndatorire, şi primea şi el salariu, la fel ca şi ceilalţi. „E un lucru obişnuit", spunea un observator străin, „să-l vezi pe ţar printre muncitori, cu o secure în mână, urcându-se pe acoperişul caselor în flăcări, punându-se într-un asemenea pericol, încât privitorii tremurau văzându-l." Iarna, când apa era îngheţată, securile şi topoarele erau singurele care puteau fi folosite la stingerea incendiilor. Atunci când casele care se aflau lângă locuinţa în flăcări puteau fi doborâte, şi resturile îndepărtate de foc suficient de repede, incendiul era izolat. Prezenţa lui Petru avea întotdeauna un efect puternic. După spusele lui Just Juel, ambasadorul danez, „întrucât gândirea lui este extraordinar de rapidă, îşi dă seama dintr-o privire ce trebuie făcut pentru a stinge focul; se urcă pe acoperiş; se duce în locurile cele mai periculoase; îi îndeamnă pe nobili, ca şi pe oamenii obişnuiţi, să ajute în lupta cu flăcările, şi nu se opreşte până când focul este stins. Dar când suveranul lipseşte, lucrurile stau cu totul altfel. Atunci, oamenii privesc focul cu indiferenţă şi nu fac nimic pentru stingerea lui. Este zadarnic să le ţii predici sau chiar să le dai bani; ei de-abia aşteaptă ocazia să fure ceva."^

Celălalt pericol natural iminent erau inundaţiile. Petersburgul fusese construit la nivelul mării şi, ori de câte ori râul Neva creştea cu câteva zeci de centimetri, oraşul era inundat. Petru îi scria lui Menşikov, în 1706:

Alaltăieri, vântul dinspre vest-sud-vest a crescut apele aşa de mult încât se spune că niciodată nu s-a mai întâmplat aşa. în casa mea, apa s-a ridicat cu 53 de centimetri deasupra podelei, iar în grădină şi afară, pe

străzi, oamenii mergeau de colo colo cu barca. Totuşi, apele nu au rămas prea mult - mai puţin de trei ore. Era distractiv să vezi cum oamenii, nu doar ţăranii, ci şi femeile lor, stau pe acoperişuri sau în copaci în timpul inundaţiilor. Deşi apa s-a ridicat la o înălţime mare, nu a provocat pagube serioase.—

„în 9, la miezul nopţii, a bătut un vânt aşa de puternic de pe mare, dinspre sud-vest, încât oraşul era complet sub apă"^, scria un rezident englez în ianuarie 1711. Mulţi oameni ar fi fost luaţi prin surprindere şi s-ar fi înecat, dacă nu ar fi bătut clopotele să-i trezească din somn şi să se poată urca astfel pe acoperişurile caselor. Cea mai mare parte a caselor şi animalelor au pierit." Aproape în fiecare toamnă Neva se umfla, pivniţele erau inundate şi proviziile distruse. Atât de multe scânduri şi grinzi pluteau pe apă, încât luarea acestor obiecte se pedepsea ca o crimă, dacă se făcea înainte ca proprietarul să le poată recupera. în noiembrie 1721, un alt vânt catastrofal dinspre sud-vest a întors din nou apele râului, şi a purtat un vas cu două catarge pe străzi, lăsându-l proptit de o casă. „Pagubele sunt mai presus de cuvinte", raporta ambasadorul francez la Paris. „Nici măcar o casă nu a scăpat neatinsă. Pierderile sunt estimate la două sau trei milioane de ruble. [Dar] ţarul, la fel ca Filip al Spaniei, [după pierderea Armadei], şi-a arătat măreţia sufletului prin calmul său."—

Chiar şi la cincisprezece ani de la fondarea lui, când se ridicau, de-a lungul Nevei, palate înalte, cu multe ferestre, şi grădinarii francezi decorau grădinile cu aranjamente geometrice de flori, viaţa de zi cu zi în Sankt-Petersburg rămânea, în descrierea unui străin, „un trai riscant, de azi pe mâine". Una dintre probleme era că regiunea nu se putea hrăni singură. Delta Nevei, cu marile ei întinderi de apă, păduri şi mlaştini rareori putea să producă recolte bune. Uneori, în anii ploioşi, recoltele putrezeau pe câmp înainte de a fi culese. Natura era de mare ajutor; existau căpşuni, afine şi o

mulţime de ciuperci, pe care ruşii le mâncau ca pe o mare delicatesă, doar cu sare şi cu oţet. Existau şi iepuri mici, a căror blană cenuşie se făcea albă în timpul iernii, şi care aveau o carne uscată şi tare; mai erau raţe şi gâşte sălbatice. Râurile şi lacurile erau pline de peşte, dar străinii au aflat cu regret că nu au cum să cumpere peşte proaspăt; ruşii preferau peştele sărat sau marinat. Dar chiar şi cu toate aceste lucruri care se puteau găsi pe pământ, în păduri sau în ape, Sankt-Petersburgul ar fi suferit de foame fără proviziile achiziţionate din alte părţi. Sute de care veneau de la Novgorod, şi chiar de la Moscova, în lunile mai calde, aducând în oraş alimente; iarna proviziile salvatoare erau aduse cu săniile. Dacă aceste mărfuri întârziau cât de puţin pe drum, preţurile din Sankt-Petersburg şi din satele apropiate săreau imediat în aer, deoarece, printr-un proces invers decât cel normal, oraşul era cel care aproviziona aşezările limitrofe cu alimente.

în pădurea din jurul Sankt-Petersburgului, care se întindea nesfârşită până la orizont, plină de mesteceni scheletici, pini subţiri, tufe şi mlaştini, călătorul care se aventura pe cărări lăturalnice se pierdea rapid. Cele câteva ferme din regiune se aflau în luminişuri, la care se ajungea pe poteci nemarcate. Iar în aceste desişuri şi dumbrăvi rătăceau urşii şi lupii. Urşii erau mai puţin periculoşi, pentru că vara găseau destulă mâncare, iar iarna hibernau. Dar lupii mişunau tot timpul anului, şi iarna apăreau în haite agresive, de câte treizeci sau patruzeci. Acest lucru se întâmpla atunci când foamea îi împingea să intre în curţile fermelor, ca să prindă câini şi chiar să atace cai şi oameni. în 1714, doi soldaţi care

făceau de gardă în faţa turnătoriei centrale din Sankt-Petersburg au fost atacaţi de lupi; unul a fost sfâşiat şi mâncat pe loc, iar celălalt a reuşit să se târască de acolo, dar a murit la scurt timp după aceea. în 1715, o femeie a fost devorată în plină zi, pe insula Vasilevski,

nu departe de palatul prinţului Menşikov.

Nu este de mirare că puţini ruşi voiau să trăiască în această zonă umedă, pustie şi periculoasă. Un timp, ea a fost pustie pentru că războiul şi bolile i-au îndepărtat pe toţi locuitorii originari, vorbitori de finlandeză. Petru a dat pământuri nobililor şi ofiţerilor săi, iar ei au adus familii şi chiar sate întregi de ţărani din interiorul Rusiei, ca să se stabilească acolo. Aceşti oameni simpli, dezrădăcinaţi din ţinuturile lor cu dealuri line şi pajişti din jurul Moscovei, sufereau enorm, dar nu se plângeau. „Este de mirare să vezi cu câtă resemnare şi răbdare acceptă aceste greutăţi oamenii, atât cei mari, cât şi cei mici", scria Weber. „Oamenii obişnuiţi spun că viaţa nu e decât o povară pentru ei. Un preot luteran mi-a relatat că a avut ocazia să vorbească cu nişte ţărani simpli despre credinţa lor şi i-a întrebat dacă ştiu ce au de făcut ca să obţină mântuirea sufletului, iar ei au răspuns că nu se ştie sigur dacă ei vor ajunge în rai, pentru că ei cred că fericirea eternă este rezervată ţarului şi marilor boieri."^

Nu numai oamenii simpli urau Sankt-Petersburgul. Nobilii ruşi şi ambasadorii străini bombăneau şi se întrebau cât timp va mai exista oraşul, după ce fondatorul său nu va mai fi. Ţarevna Maria a declarat: „Petersburgul nu va mai rezista după ce noi nu vom mai fi. O să rămână un pustiu."— Puţini vedeau lucrurile mai clar. Menşikov a fost cel care a spus că Sankt-Petersburgul va deveni o altă Veneţie şi că în viitor străinii vor veni acolo din pură curiozitate, doar pentru a-i admira frumuseţea.

Suedezii nu au înţeles niciodată ataşamentul obstinat al lui Petru pentru locurile acelea mlăştinoase. Hotărârea ţarului de a păstra noul oraş a devenit obstacolul major în încheierea păcii. Când sorţii erau potrivnici în război, Petru ar fi fost de acord să cedeze tot ce cucerise în Livonia şi Estonia, dar nu ar fi acceptat în ruptul capului să cedeze Sankt-Petersburgul şi gurile Nevei. Puţini din Suedia înţelegeau că ţarul scindase Imperiul Suedez din Baltica pentru totdeauna, că teritoriul dintre provinciile suedeze din nord şi cele din sud ale zonei baltice întrerupea liniile de comunicaţie ce treceau prin delta Nevei şi că prevestea pierderea completă a acestora. Majoritatea suedezilor considerau pierderea relativ minoră şi doar temporară, şi credeau că Petru e un nebun. Ştiind că vânturile aduceau apă în delta Nevei şi inundau multe dintre insulele mlăştinoase, ei şi-au închipuit că vântul şi apa vor distruge rapid oraşul cel nou. Proaspăta aşezare a devenit ţinta glumelor. Atitudinea suedezilor era aceeaşi cu a regelui lor deplin încrezător: „Să-l lăsăm pe ţar să se obosească fondând oraşe noi. Vom păstra pentru noi onoarea de a le lua

înapoi."^ Petru a numit noul oraş Sankt-Petersburg, după numele patronului său, iar acesta a devenit gloria domniei sale, „paradisul" său, „Edenul" său, „dragostea" sa. în aprilie 1706, el începea astfel o scrisoare către Menşikov: „Nu pot să mă abţin să îţi scriu din acest paradis; cu adevărat aici trăim în rai."^[7] Oraşul ajunsese să reprezinte în piatră şi cărămidă ceea ce era mai important în viaţa lui: evadarea din intrigile ascunse, din camerele boltite cu ferestre minuscule de la Moscova; contactul cu marea; deschiderea către tehnologia şi cultura Europei Occidentale. Petru iubea noua lui creaţie. Găsea plăceri nesfârşite în râul care curgea spre golf, în valurile care loveau zidurile fortăreţei, în briza sărată care umfla pânzele noilor sale nave. Construirea oraşului a devenit pasiunea lui. Nicio piedică nu stătea în calea îndeplinirii planului său de construcţie. în acest proiect punea toată energia sa, milioane de ruble şi mii de vieţi. La început, interesul lui major era legat de fortificaţii şi de apărarea oraşului, dar în mai puţin de un an îi scria lui Tihon Streşnev, la Moscova, să-i trimită flori de la Izmailovo, de lângă Moscova, „mai ales din acelea care miros frumos. Răsadurile de bujori au ajuns în condiţii foarte bune, dar nu erau nici răsaduri de roiniţă, şi nici mentă. Trimite-le."^ în 1708, el a construit o volieră, şi a cerut de la Moscova „8000 de păsări cântătoare de diferite specii"[2]^.

După Petru, o succesiune întreagă de ţari şi ţarine aveau să transforme vechea aşezare de lemn şi pământ într-un oraş mirific, cu o arhitectură mai mult europeană decât rusească, cu o cultură şi mentalitate care reprezentau un amestec de trăsături ruseşti şi

occidentale. Pe cheiul de granit, lung de 5 kilometri, care se afla în faţa malului sudic al Nevei, se va construi un şir lung de palate maiestuoase şi clădiri publice galbene, albastre-deschis, vernil şi roşii-deschis. Cu amestecul său de vânturi, ape şi nori, cu cele 150 de poduri arcuite, care făceau legătura între cele nouăsprezece insule, cu turnurile şi domurile lui de aur, cu obeliscurile de marmură şi coloanele de granit, Sankt-Petersburg urma să fie numit Babilonul Zăpezilor şi Veneţia Nordului. Va deveni o sursă de inspiraţie pentru literatura, muzica şi arta rusă, casa lui Puşkin, Gogol şi Dostoievski, a lui Borodin, Musorgski şi a lui Rimski-Korsakov, a lui Petipa, Diaghilev, Pavlova şi Nijinski. Pentru două secole, oraşul a fost, de asemenea, şi scena pe care se jucau destinele politice ale Rusiei, deoarece suveranii ruşi conduceau imperiul din oraşul pe care îl crease Petru. Şi tot în acest oraş a fost jucat şi actul final al dramei în care dinastia lui Petru a fost detronată. Chiar şi numele oraşului avea să fie schimbat atunci când noul regim, din dorinţa de a-şi onora mentorul, a decis să-i dea lui Lenin „ce avem noi mai bun". Noul nume, totuşi, încă le stă în gât multor cetăţeni ai oraşului. Pentru ei a rămas, simplu, „Peter".

— Există o legendă potrivit căreia Petru ar fi împrumutat o muschetă de la unul dintre soldaţii săi şi, cu baioneta, ar fi tăiat două fâşii de pământ cu iarbă pe ele din Insula Iepurelui. Aşezându-le în formă de cruce, el a spus: „Aici va fi un oraş." Soldaţii săi au săpat o groapă, în care Petru a pus o cutie cu relicve ale apostolului Andrei, patronul Rusiei. în acel moment, spune povestea, un vultur a coborât în zbor deasupra capului lui Petru şi s-a aşezat pe vârfurile a doi mesteceni care fuseseră legaţi în formă de

arc. Acest arc a devenit oficial Poarta Estică, sau Poarta lui Petru, din viitoarea fortăreaţă. (N. a.)

—[5] Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 304.

P&B, III, nr. 723.

—[1] Când Amiralitatea a fost complet refăcută din zidărie şi piatră, la începutul secolului al XIX-lea, forma ei dreptunghiulară, turnul central şi girueta în formă de corabie au fost păstrate ca trăsături distinctive. Şi astăzi, ca şi în zilele de început ale Sankt-Petersburgului, cele două turnuri gemene, al Amiralităţii şi al catedralei fortăreţei, aşezate faţă în faţă peste Neva, domină orizontul oraşului. (N. a.)

—[8] Eugene Schuyler, voi. II, p. 5.

Sbornik, I.R.I.O., L, p. 2.

Constantin de Grunwald, p. 170.

[m] P&B, IV, nr. 1349.

Sbornik, I.R.I.O., L, p. 401.

Sbornik, I.R.I.O., LX, pp. 348-349.

Friedrich Christian Weber, voi. I, p.191.

N.G. Ustrialov, voi. IV, 274.

—[6] Eugene Schuyler, voi. II, p. 6.

Ian Grey, p. 227. —[8] B.H. Sumner, Emergence, p. 59. Sbornik, I.R.I.O., L, p. 6.

MENŞIKOV ŞI ECATERINA

în perioada de început a războiului au apărut în prim-plan doi oameni care aveau să devină cei mai apropiaţi tovarăşi din viaţa lui Petru, Aleksandr Menşikov şi Marta Skavronskaia. între ei erau asemănări remarcabile: amândoi aveau origini umile; s-au cunoscut înainte ca ea să-l întâlnească pe Petru; amândoi s-au ridicat, el de

la grăjdar, la mare cneaz, iar ea din mica ţărancă orfană a ajuns să fie încoronată împărătească, suverană a Rusiei, moştenitoare şi succesoare a lui Petru. Amândoi i-au supravieţuit uriaşului ţar care i-a creat, dar nu pentru multă vreme. După ce a murit Petru, împărăteasa Ecaterina l-a urmat repede şi, după ea, s-a întors în pământ şi ambiţiosul grăjdar care urcase până la înălţimi ameţitoare pe scara socială.

Marele cneaz Menşikov, cel mai puternic satrap al imperiului, copilul de suflet (*Herzenkind*) al lui Petru, omul pe care l-a iubit cel mai mult după Ecaterina, singurul om care îşi permitea „să vorbească în numele ţarului", a devenit feldmareşal, prim senator, „Excelenţă Serenisimă", cneaz al Rusiei, dar şi prinţ al Sfântului Imperiu Roman! Cel mai cunoscut portret al lui Menşikov înfăţişează un bărbat cu o frunte înaltă, boltită, cu ochi inteligenţi, albastru-verzui, cu un nas puternic şi o mustaţă castanie, subţire, ca desenată cu creionul. Zâmbetul său este la fel de enigmatic ca al Mona Lisei. La prima vedere, pare deschis şi plăcut; la o privire mai atentă, pare distant şi rece. Dacă am lua în considerare gura şi ochii, atunci zâmbetul şi faţa întreagă ar deveni, categoric, calculate şi neplăcute. Menşikov este îmbrăcat ca un „potentat aproape suveran" şi occidentalizat, aşa cum spunea Puşkin. Poartă o perucă albă cu păr ondulat, ca un prinţ al lui Ludovic al XIV-lea; o armură de piept peste care este o pelerină albă, tivită cu aur şi cu ciucuri de aur. în jurul gâtului are o eşarfă roşie, de mătase, şi panglica lată, albastră, a Ordinului Sfântului Andrei, aşezată în diagonală, pe piept. Steaua Ordinului, cea a ordinului polonez al Vulturului Alb şi a

unui alt ordin sunt prinse de pelerină. Cel care priveşte portretul poate să afirme ca pare să înfăţişeze un om extrem de inteligent, deosebit de puternic şi neiertător.

50

Numele şi cariera lui Aleksandr Danilovici Menşikov sunt indiscutabil legate de viaţa lui Petru cel Mare, deşi originile faimosului locotenent al lui Petru sunt învăluite într-o aură de legendă. Unii au spus că tatăl său era un ţăran lituanian, care îşi trimisese fiul ca ucenic la o brutărie din Moscova, unde tânărul Aleksaşka vindea prăjiturele şi *pirojki.* într-o zi, pe străzile oraşului, spune povestea, isteţul băiat care striga din toţi rărunchii, lăudându-şi marfa, i-a atras atenţia lui Lefort, care s-a oprit să vorbească cu el, şi, pentru că a fost fermecat imediat de acesta, l-a angajat în serviciul său pe băiat. După aceea, deşi Menşikov abia dacă ştia să-şi scrie numele, inteligenţa şi spiritul său îndrăzneţ străluceau aşa de tare, încât a fost remarcat în curând şi de Petru. Ţarul a fost intrigat de inteligenţa şi spiritualitatea băiatului, care era aproape de aceeaşi vârstă cu el, şi, convingându-l pe Lefort să renunţe la acesta, l-a luat pe Aleksaşka să-i fie servitor. Din această poziţie, inferioară ca rang, dar aflată în coasta unui autocrat, Menşikov şi-a pus la bătaie farmecul şi diversele lui talente utile, pentru a deveni unul dintre cei mai bogaţi şi mai puternici oameni din Europa secolului al XVIII-lea. Curajul său impertinent nu l-a părăsit niciodată. Acest curaj l-a îndemnat să fure sume exorbitante din fondurile statului pe care le avea în grijă şi apoi să se pună la adăpost în faţa mâniei suveranului scandalizat. Se spune că, în cele din urmă, Petru a ajuns să-l ameninţe că îl va trimite pe puternicul cneaz înapoi la

vândut plăcinte pe străzile Moscovei. în seara aceea, Menşikov a apărut în faţa lui Petru cu un şorţ şi cu o tavă legată de gât, plină de *pirojki*, şi a strigat: „Plăcinte calde! Plăcinte calde! Am *pirojki* proaspete l"[222] Petru a clătinat din cap supărat, dar apoi a izbucnit în râs şi l-a iertat încă o dată pe favoritul său păcătos.

Povestea verosimilă despre începuturile lui Aleksandr Menşikov este doar ceva mai puţin colorată. Este aproape sigur că tatăl lui Menşikov a fost soldat în timpul ţarului Aleksei, şi a devenit caporal-funcţionar, staţionat la Preobrajenskoe. Probabil, originea familiei era lituaniană: certificatul prin care Menşikov era desemnat prinţ al Sfântului Imperiu Roman arăta că noul prinţ descinde dintr-o familie lituaniană străveche şi nobilă. „Străveche" şi „nobilă" ar fi putut să fie adăugate doar pentru a facilita acordarea titlului de către împăratul habsburg, rigid şi conservator, dar există dovezi că rudele lui Menşikov deţineau terenuri în apropierea Minskului, care, la acea dată, făcea parte din Lituania.

Indiferent de originea lui, Menşikov s-a născut în noiembrie 1673, cu un an şi jumătate mai târziu decât Petru, şi şi-a petrecut copilăria ca băiat de grajduri pe proprietatea imperială de la Preobrajenskoe. Din frageda lui tinereţe, a înţeles importanţa apropierii de Petru. A fost unul dintre primii băieţi care s-au înrolat ca soldaţi de joacă în compania militară tinerească a lui Petru. în 1693, el figura ca tunar - arma favorită a lui Petru - în

Garda Preobrajenski. Ca sergent, el a fost alături de ţar în faţa zidurilor Azovului şi, când Petru a alcătuit Marea Ambasadă care urma să plece în Europa Occidentală, Menşikov a fost unul dintre primii voluntari şi unul dintre primii selectaţi. în acea perioadă, el fusese numit *denşcik*, adică un tânăr care avea rolul de ordonanţă personală a ţarului. Datoria unui *denşcik* era să se afle întotdeauna în preajma suveranului, zi şi noapte, să doarmă cu schimbul în camera alăturată, sau, când ţarul călătorea, să doarmă pe podea, lângă patul regal. Menşikov a lucrat alături de Petru pe şantierele din Amsterdam şi Deptford. Era aproape la fel de bun ca Petru la tâmplărie şi singurul din Rusia cu aptitudini pentru afaceri, în afară de ţar. în compania lui Petru, Menşikov a vizitat atelierele şi laboratoarele occidentale, a învăţat o brumă de olandeză şi germană şi a căpătat un lustru de maniere politicoase. Deşi era adaptabil şi învăţa repede, el a rămas un rus adevărat şi, ca atare, aproape că era prototipul de om pe care Petru voia să-l construiască în Rusia. El era unul dintre supuşii care adoptau ideile noi ale lui Petru, unul care era dispus să se rupă de vechile obiceiuri ruseşti şi nu numai că era destul de inteligent şi de talentat, dar era şi dornic să ajute.

La întoarcerea din Europa, Menşikov a fost inclus şi el în Vesela Companie a lui Petru. înalt de 1,83 metri, robust, agil şi priceput la sporturile care îi plăceau lui Petru, el a devenit o figură importantă la Preobrajenskoe, unde era cunoscut prin diminutivul Aleksaşka, sau prin patronimicul său, Danilovici. El apărea alături de „marea companie de cântăreţi care

interpretau colinde de Crăciun în casa generalului Gordon" şi tot el a luat parte cu entuziasm la execuţia streliţilor. Ţarul i-a oferit o casă, şi, în 2 februarie 1699, în prezenţa lui Petru, aceasta a fost botezată potrivit „ritualurilor lui Bahus".

Inevitabil, ascensiunea rapidă a tânărului a stârnit comentarii în legătură cu originile lui obscure şi cu lipsa lui de educaţie. „Prin naştere", spunea cneazul Boris Kurakin, „Menşikov este inferior unui p o l o n e z . K o r b scria dispreţuitor despre „acel Aleksandr care iese aşa mult în evidenţă prin mila ţarului"^ şi raporta că tânărul favorit deja îşi vindea influenţa negustorilor şi altora care aveau nevoie de ajutor în diferite birouri ale conducerii. Withworth, ministrul englez, scria în 1706: „Sunt informat din surse credibile că Menşikov nu ştie să scrie şi nici să citească."^ Acuzaţia era doar parţial adevărată. Menşikov învăţase să citească, dar scria întotdeauna prin intermediul unui secretar, punându-şi semnătura cu o mână greoaie şi tremurătoare.

însă, în ciuda detractorilor săi, Menşikov continua să crească. Tactul, optimismul şi ciudatul lui fel de a înţelege şi aproape de a anticipa toate ordinele lui Petru şi stările acestuia şi acceptarea şi răbdarea cu care suporta furia ţarului şi chiar loviturile violente, l-au făcut unic. Când Petru, la întoarcerea din Europa, l-a acuzat pe generalul Sein că a vândut funcţii ale armatei şi, la un banchet, a tras sabia ca să-l lovească pe cel care îl supărase, Lefort a fost cel care a deturnat lovitura şi i-a

salvat viaţa lui Sein, dar Menşikov a fost acela care s-a luptat cu ţarul şi l-a calmat. La scurt timp după aceea, la o petrecere de botez pentru fiul ambasadorului danez, Petru l-a văzut pe Menşikov purtând sabie pe ringul de dans. Scandalizat de această încălcare a etichetei comisă în faţa invitaţilor străini, Petru l-a lovit pe vinovat cu pumnul, provocându-i lui Menşikov o hemoragie nazală. în primăvara următoare, la Voronej, Menşikov s-a aplecat să-i şoptească ceva lui Petru la ureche şi a fost răsplătit cu o izbucnire de furie şi o altă lovitură în faţă, de data aceasta aşa de puternică, încât a doborât victima la pământ. Menşikov a acceptat acest abuz, nu doar cu resemnare, ci şi cu un umor infailibil. Cu timpul, înţelegerea lui pentru dispoziţiile lui Petru şi voinţa de a accepta orice îi oferea Petru, fie favoare, fie lovitură, l-au făcut să devină indispensabil pentru ţar. A încetat să mai fie un servitor şi a devenit un prieten.

în 1700, înainte de izbucnirea războiului, Menşikov făcea încă parte din angajaţii domestici ai lui Petru. O scrisoare a lui către Petru din acel an arată că el avea atribuţii speciale în legătură cu garderoba ţarului. Dar când a început războiul Menşikov s-a aruncat în luptă, demonstrând la fel de mult talent pentru comanda militară ca şi în tot ce făcea. El era cu Petru la Narva, şi a plecat cu ţarul înainte de începerea bătăliei catastrofale. în timpul operaţiunilor din Ingria, din 1701, pe care Petru le-a condus personal, Menşikov s-a distins ca locotenent al lui Petru. După asediul şi capturarea fortăreţei Noteborg (acum Schlusselburg), Menşikov a fost numit guvernator al acesteia. El a participat la înaintarea în aval de Neva, la luarea oraşului Nyenskans,

la ambuscada şi capturarea flotilei suedeze de la gurile râului. Când a fost fondat Sankt-Petersburgul, în 1703, şi construită fortăreaţa

55

Petru şi Pavel, Menşikov a fost însărcinat cu supravegherea lucrărilor la unul dintre cele şase mari bastioane, care, ulterior, i-a şi purtat numele. în acelaşi an, el a devenit guvernator general al Kareliei, Ingriei şi Estoniei. în 1703, pentru a-i face plăcere ţarului, Piotr Goliţîn, ambasador la curtea imperială de la Viena, a aranjat ca Menşikov să fie numit conte al Ungariei. în 1705, împăratul Iosif a făcut din Aleksaşka prinţ al Sfântului Imperiu Roman. Doi ani mai târziu, după victoria lui Menşikov asupra suedezilor la Kalisz, în Polonia, Petru i-a conferit titlul de cneaz al Ijorei, şi un mare număr de proprietăţi. Semnificativ, la doar două săptămâni de la primirea acestor pământuri, noul cneaz scria să se stabilească precis numărul de parohii şi al oamenilor din ele, veniturile care ar trebui să fie colectate de acolo, poruncind ca în slujbele religioase din bisericile ţinutului numele lui să fie menţionat alături de cel al ţarului.

Infinit mai importantă decât titlurile sau bogăţia - pentru că şi titlurile şi bogăţia depindeau de ea - era prietenia lui Petru. Moartea lui Lefort în 1699 îl lăsase pe ţar fără niciun prieten apropiat, faţă de care să-şi arate atât măreţia cât şi trivialitatea, viziunile, speranţele şi disperările. Menşikov şi-a asumat acest rol şi, în acei primi ani ai războiului, prietenia lui Petru s-a transformat

în afecţiune profundă. Aleksaşka îl urma pe Petru oriunde şi făcea orice lucru pe care îl comanda ţarul. Putea să fie tovarăşul lui Petru la beţii orgiastice, confidentul iubirilor lui, comandantul cavaleriei şi ministru în guvern - toate cu acelaşi devotament şi pricepere. Când relaţiile lor au devenit mai intime, felul lui Petru de a i se adresa lui Menşikov s-a schimbat. În 1703, ţarul încă îl mai numea *Mein Herz* şi *Mein Herzenchen.* în 1704, el devenise *Mein Liebster Kamerad* şi *Mein Liebster freund.* După aceea, era *Mein Bruder.* Petru îşi încheia scrisorile către Menşikov cu formula: „Toate sunt bune. Doar Dumnezeu poate să-mi dea să te văd bucuros din nou. Tu singur ştii asta."^

Pe măsură ce trecea viaţa lui Menşikov, onorurile şi recompensele continuau să curgă asupra lui, iar inamicii se înmulţeau. Pentru ei era servil, ambiţios şi, atunci când avea putere, despotic. Putea să fie aspru şi crud şi nu uita niciodată vreo nedreptate care i se făcuse. Cel mai mare defect al său, care de multe ori putea să fie şi pierzania lui, era lăcomia. Născut sărac, iar apoi înconjurat de oportunităţile de a acumula bogăţie, el înşfăca tot ce putea. Pe măsură ce înainta în vârstă, această trăsătură a devenit tot mai evidentă sau, cel puţin, mai greu de ascuns. Petru, conştient că prietenul său vechi se foloseşte de funcţiile lui ca să-şi înmulţească averea, deseori chiar furând de-a dreptul de la stat, a încercat de mai multe ori să-l oprească. Menşikov a fost adus în faţa justiţiei, i s-a retras puterea, a fost amendat, ba chiar şi bătut de ţarul înfuriat. Dar întotdeauna intervenea prietenia de treizeci de ani,

supărarea ţarului se domolea şi Menşikov era din nou instalat la putere.

57 De fapt, Menşikov era mai mult decât un sicofant isteţ şi lacom. Deşi ajunsese sus datorită lui Petru, el îi era indispensabil ţarului ca prieten. A devenit, atât cât era omeneşte posibil, alter ego-ul lui Petru; ştia atât de bine cum va reacţiona ţarul în orice situaţie, încât ordinele lui erau acceptate ca şi cum ar fi fost ale lui Petru. „Face ce îi place fără să-mi ceară părerea", spunea la un moment dat Petru despre el. „Dar eu nu fac niciodată nimic fără să-l întreb pe el."— La bine şi la rău, Menşikov îl ajuta pe Petru să creeze noua Rusie.

Originile Martei Skavronskaia sunt şi mai obscure decât cele ale lui Menşikov. Sunt mai multe ipoteze legate de viaţa ei dinaintea întâlnirii cu ţarul, în 1703, când avea nouăsprezece ani. Conform celei mai probabile poveşti, ea a fost unul dintre cei patru copii ai unui ţăran lituanian, posibil catolic, pe nume Samuel Skavronski. El se mutase din Lituania şi se stabilise în provincia suedeză Livonia, unde, în 1684, în satul Ringen, de lângă Dorpat, s-a născut Marta. Când era încă bebeluş, tatăl ei a murit de ciumă, urmat la scurtă vreme de mama ei. Copiii, fără nicio avere, au fost împrăştiaţi, iar Marta a ajuns în familia pastorului Ernst Gluck, un preot luteran din Marienburg. Deşi nu era chiar o servitoare, se aşteptau de la ea să se facă utilă în gospodărie, să spele rufe, să coasă, să facă pâine şi să aibă grijă de ceilalţi copii. Se pare că nu ar fi fost

considerată un membru al familiei, mai ales pentru că, în acea familie relativ bine educată, nu s-a făcut niciun efort pentru educaţia ei, şi când a plecat de la familia Gluck nu ştia să scrie sau să citească.

58

în adolescenţă, Marta s-a transformat într-o fată atrăgătoare, viguroasă, cu ochi negri şi faţă plină care atrăgeau atenţia tuturor. O poveste spune că Frau Gluck devenise îngrijorată, temându-se de efectul frumuseţii înfloritoare a fetei asupra fiilor ei care creşteau şi chiar asupra pastorului. în consecinţă, Marta a fost încurajată să cedeze insistenţelor unui dragon suedez al cărui regiment era încartiruit în apropiere. A fost logodită cu el şi, potrivit unora, chiar a fost căsătorită pentru o scurtă perioadă - opt zile - în vara lui 1702. în acest moment, succesele rapide ale ruşilor invadatori au obligat regimentul lui să părăsească Marienburgul, iar Marta nu şi-a mai văzut niciodată logodnicul/soţul.

Odată cu retragerea suedezilor, districtul Dorpat a căzut în mâinile armatei lui Şeremetiev şi, împreună cu districtul, întreaga lui populaţie, pastorul Gluck şi familia sa au fost luaţi prizonieri. Şeremetiev, un om sofisticat, l-a primit pe clericul luteran cu blândeţe, şi a acceptat oferta lui Gluck de a merge la Moscova pentru a servi ca interpret ţarului. Frumoasa orfană Marta însă nu a mers la Moscova, ci a rămas şase luni în serviciul domestic al lui Şeremetiev însuşi. (O altă poveste o prezintă pe fată adusă în tabăra feldmareşaluilui înfăşurată doar în pelerina unui soldat, pentru a-i acoperi goliciunea.) Unii

au presupus că fata devenise amanta lui, ceea ce nu ar fi fost imposibil, deşi nimic nu indică existenţa unor asemenea relaţii între fata analfabetă de şaptesprezece ani şi feldmareşalul cultivat şi matur. Mai târziu, ca soţie a lui Petru, ea nu i-a purtat pică lui Şeremetiev, dar, pe de altă parte, nici nu l-a favorizat în mod special. Pe scurt, nimic în afara proximităţii nu pledează pentru o relaţie de intimitate între ei. Probabil viitoarea împărătească a fost servitoare în casa lui Şeremetiev şi nimic mai mult.

Relaţiile Martei cu viitorul ei protector, Menşikov, erau mai apropiate şi mai complexe. El deja era pe cale de a deveni favoritul ţarului, când, într-o vizită la Şeremetiev, a zărit-o pe ea. Frumuseţea ei era şi mai mare; mâinile ei, odată roşii de muncă, deveniseră mai albe şi mai fine datorită slujbei mai puţin grele. Acceptase credinţa ortodoxă şi luase numele rusesc Ecaterina. Nimeni nu ştie cum a reuşit Menşikov să-l convingă pe Şeremetiev să o transfere pe fata lituaniană în casa lui - unii spun că ar fi cumpărat-o. în orice caz, în toamna lui 1703, el a luat-o la Moscova.

Există posibilitatea ca în aceste luni fata de optsprezece ani să fi împărţit patul cu favoritul de treizeci şi doi de ani. Fie că este adevărat sau nu, legătura formată în acest timp între cei doi s-a dovedit indestructibilă şi a durat toată viaţa. Ei aveau să fie cei mai puternici doi oameni din Imperiul Rus după ţar, dar, din cauza originii umile, amândoi erau total dependenţi

de acesta. în afară de protecţia ţarului, singura putere pe care o aveau, atât soţia, cât şi favoritul, era sprijinul şi alianţa celuilalt.

60

De fapt, nu există nicio dovadă că Ecaterina a fost amanta lui Menşikov, dar există, într-adevăr, dovezi că nu a fost. în această perioadă, Menşikov era puternic ataşat de o fată care făcea parte din grupul numit „fecioarele boieroaicelor", compus din fete a căror îndatorire era să ţină companie doamnelor regale. în 1694, după moartea mamei lui Petru, sora cea mică a ţarului, Natalia, s-a mutat cu el, ca să trăiască în lumea lui masculină de la Preobrajenskoe, aducând cu ea un mic grup de asemenea fete, inclusiv două surori, Daria şi Varvara Arsenieva, fiicele unui oficial din Siberia. Menşikov, ca prieten al lui Petru, era binevenit la curtea feminină din jurul Nataliei şi, în curând, el s-a ataşat de frumoasa Daria Arsenieva. Prin intermediul secretarului său, el îi scria cu regularitate, de oriunde era, şi îi trimitea inele şi bijuterii. Ea îi răspundea la scrisori şi îi trimitea caftane, cearşafuri şi cămăşi, în 1703, când Menşikov s-a întors la Moscova în triumf după victoriile sale militare din Ingria, surorile Arseniev au venit să locuiască în casa pe care surorile lui o ţineau pentru el. Era aceeaşi casă în care Menşikov a adus-o şi pe Ecaterina. Deşi ar fi fost posibil ca, în timp ce curta o fată de origine bună, să se fi amuzat flirtând cu o servitoare lituaniană, el era foarte îndrăgostit de Daria, care, mai târziu, a devenit soţia lui.

Când Petru a întâlnit-o pe Ecaterina, în toamna lui 1703, ea făcea parte dintre angajaţii lui Menşikov, având un statut care, dacă pentru noi este nesigur, pentru el era foarte clar. Era suficient de importantă ca să aibă acces la ţar şi să-i vorbească, deşi el avea treizeci şi unu de ani şi ea avea doar nouăsprezece, iar Petru o admira. Relaţia lui cu Anna Mons, care durase doisprezece ani, începuse să se destrame.^ Acum, în faţa lui se afla voinica, sănătoasa şi atrăgătoarea fată aflată în floarea tinereţii. Era departe de a fi o frumuseţe clasică, dar ochii ei negri, ca de catifea, părul blond şi des (pe care, mai târziu, îl vopsea negru pentru a lumina faţa arsă de soare) şi bustul ei plin, feminin, deja atrăseseră privirile unui feldmareşal şi ale unui viitor cneaz; ţarul nu avea mai puţin spirit de observaţie.

Indiferent de situaţia pe care o avusese anterior, din acel moment Ecaterina a devenit amanta lui Petru. Pentru comoditate, ea a continuat să locuiască în casa lui Menşikov, la Moscova, locuinţă care, la vremea aceea, era plină de femei. La început, casa fusese întreţinută pentru el de surorile sale, Maria şi Anna, dar, în decembrie 1703, Annei i-a surâs norocul, măritându-se cu un aristocrat, Aleksei Golovin, fratele mai mic al lui Fiodor Golovin, şeful ministerului de externe. Acum, în casă se aflau cele două surori Arseniev, Varvara şi Daria, mătuşa acestora, Anisia Tolstaia, şi Ecaterina.

în octombrie 1703, Petru a venit la Moscova să-şi petreacă cinci săptămâni în această neobişnuită

„familie" Menşikov; apoi a plecat, dar s-a întors în decembrie, şi a rămas până în martie. Curând, Daria şi Ecaterina călătoreau împreună ca să fie alături de Menşikov şi de Petru în oraşele de lângă cantonamentul armatei. Timp de mai multe săptămâni, acest cvartet a fost aşa de apropiat, încât oricare dintre cei doi bărbaţi, dacă s-ar fi aflat departe de ceilalţi membri ai grupului, se simţea trist şi singur. Petru şi Menşikov erau adesea departe unul de celălalt; Menşikov, ca un comandant ce cunoştea din ce în ce mai multe succese cu cavaleria şi cu dragonii săi, era frecvent în Lituania sau Polonia. Cele două femei călătoreau mereu împreună, de dragul decenţei, aşa că nu puteau fi cu cei doi bărbaţi în acelaşi timp; în consecinţă, fie Petru, fie Menşikov era pus în situaţia de a scrie epistole jalnice celorlalţi trei. în iarna lui 1704, Ecaterina a născut un fiu, pe care l-a botezat Petru, iar în martie 1705, Petru le scria Ecaterinei şi Dariei: „Rareori mă simt bine aici. O, mamelor! Nu-l abandonaţi pe micul meu Petruşka. Puneţi să-i facă nişte haine şi duceţi-vă pe unde vreţi, dar daţi poruncă să fie destulă mâncare şi băutură. Şi transmiteţi salutările mele, doamnelor, lui Aleksandr Danilovici. Iar voi aţi fost rele cu mine că nu aţi vrut să-mi scrieţi despre sănătatea voastră."— în octombrie 1705, s-a născut un al doilea fiu, Pavel, iar în decembrie 1706, o fiică, pe care au numit-o Ecaterina.

Apoi, în primăvara lui 1706, Menşikov, singuratic, plecat pe câmpul de luptă, i-a trimis Dariei cinci lămâi în dar, tot ce putuse aduna, şi i-a sugerat să le împartă cu ţarul. Petru i-a scris lui Menşikov, ca să-i mulţumească pentru lămâi, dar şi pentru a-l convoca la Kiev. „Este

foarte necesar să vii până în ziua Adormirii Maicii Domnului, pentru a îndeplini lucrul despre care am vorbit atât de mult înainte de plecarea mea."^ Chestiunea asupra căreia Petru insista aşa de mult era căsătoria lui Menşikov cu Daria, la care se gândise de multă vreme. El îi scrisese lui Menşikov din Sankt-Petersburg, ca să-i dea un imbold: „După cum ştii, noi trăim în paradis, dar nu-mi dă pace un gând pe care îl ştii şi tu, şi anume că eu am încredere nu în voinţa umană, ci în voinţa şi mila divină."^ Menşikov promisese în mai multe rânduri, dar, de mai multe ori, nunta fusese amânată.

Insistenţa lui Petru asupra acestui mariaj venea din dorinţa de a normaliza situaţia în care se aflau cele două cupluri. în felul acesta s-ar fi potolit şi bârfele despre acest cvartet din care făceau parte şi două femei nemăritate, bârfe care circulau fără nicio jenă în toată Rusia. Nu ar fi oprit definitiv aceste comentarii; numai o căsătorie cu Ecaterina, care îi năştea periodic copii, ar fi putut să le oprească, dar el ezita să o facă, atâta timp cât Eudoksia era încă în viaţă. Cu toate acestea, căsătoria lui Menşikov ar fi fost un prim pas - Daria ar fi devenit o doamnă respectabilă, cu care Ecaterina ar fi putut călători fără griji. în sfârşit, în august 1706, Menşikov a cedat, iar Daria a devenit soţia cu care şi-a împărtăşit gândurile şi necazurile, care a avut grijă de confortul lui şi l-a însoţit oriunde a putut în călătoriile şi campaniile lui.

Odată ce Menşikov s-a căsătorit, Petru a început să se gândească serios să facă şi el acest pas. în mai multe privinţe, căsătoria părea să aducă mai multe pericole decât avantaje. Ruşilor tradiţionalişti, căsătoria cu o ţărancă străină analfabetă li s-ar fi părut un gest de nebunie al ţarului. într-o perioadă de criză naţională, când Petru îi obliga pe ruşi să se sacrifice din greu pentru stat, acest lucru scandalos nu putea să-i aducă, oare, necazuri? în cele din urmă, aceste argumente, oricât de puternice erau, au fost ignorate datorită nevoii pe care Petru o avea de a fi alături de această femeie extraordinară şi, la cincisprezece luni după nunta lui Menşikov, în noiembrie 1707, Petru a făcut şi nunta lui.

Ceremonia a fost restrânsă şi a avut loc în Sankt-Petersburg, fără fastul cu care se făcuse nunta cneazului. Un timp, chiar dacă Ecaterina îi făcuse trei, apoi patru, apoi cinci copii, el a continuat să ţină secretă căsătoria, până şi faţă de miniştri şi chiar faţă de unii membri ai familiei.

Ecaterina era mulţumită de noul ei statut (niciodată, în nicio etapă a ascensiunii ei uluitoare ea nu a făcut presiuni ca să avanseze) dar, cum ea continua să facă copii, iar el era din ce în ce mai ataşat, Petru continua să-şi facă griji pentru ea. în martie 1711, înainte de a pleca împreună cu ea spre Prut, într- o campanie împotriva turcilor, ţarul a chemat-o pe sora lui, Natalia, pe cumnata lui, Praskovia, şi pe cele două fete ale acesteia. Le-a prezentat-o pe Ecaterina, le-a spus că

este soţia lui, şi că ar trebui să fie considerată ţarină. El îşi făcea planuri pentru o nuntă publică, de îndată ce ar fi fost posibil, dar, dacă murea până atunci, ele trebuia s-o accepte pe Ecaterina ca văduva lui legitimă.

65

în februarie 1712, Petru s-a ţinut de cuvânt şi s-a căsătorit din nou cu Ecaterina - de data aceasta cu muzică de tobe şi trompete, având în asistenţă şi membrii corpului diplomatic, cu un banchet grandios şi un spectacol de artificii. înainte de ceremonie, Ecaterina fusese oficial primită şi botezată în credinţa ortodoxă, avându-l ca naş pe fiul ei vitreg, ţareviciul Aleksei. După aceea, ţarina proclamată oficial a fost numită Ecaterina Alekseievna.

Noua soţie avea calităţi pe care Petru nu le întâlnise niciodată la o altă femeie. Era caldă, veselă, miloasă, dulce, generoasă, adaptabilă, comodă, perfect sănătoasă şi avea o mare vitalitate. Dintre toţi apropiaţii lui Petru, ea şi Menşikov erau cei mai potriviţi să ţină pasul cu energia fenomenală a ţarului şi cu elanurile lui impulsive. Ecaterina avea un bun- simţ înrădăcinat, care putea să distingă imediat flatările şi înşelătoriile. Limbajul ei, ca şi cel al lui Petru, era simplu, direct şi onest. în viaţa privată, numai ea îşi permitea să-l alinte cu un umor jucăuş şi îl trata pe Petru ca pe un băiat mare; în public însă, avea tactul de a rămâne în umbră. Era destul de inteligentă ca să înţeleagă greutăţile lui Petru, la fel ca şi caracterul lui. Cu firea ei plăcută, nu se arăta niciodată jignită, indiferent cât de taciturn sau

scandalos era comportamentul lui. Alexander Gordon, ginerele lui Patrick Gordon, spunea: „Principalul motiv pentru care ţarul ţine la ea este temperamentul ei extraordinar de plăcut; nimeni nu a văzut-o vreodată arţăgoasă şi fără chef de glumă; era mereu îndatoritoare şi politicoasă cu toată lumea şi niciodată nu uita de unde venise."^[2]

Ecaterina făcea faţă crizelor lui Petru mai bine decât oricine. Când apăreau primele semne ale acestor crize, servitorii alergau după Ecaterina, care venea imediat şi îl aşeza cu fermitate jos, cu capul în poala ei, mângâindu-l uşor pe păr şi pe tâmple, până când convulsiile se potoleau şi el adormea. în timp ce el dormea, ea rămânea acolo, ore în şir, legănându-i uşor capul, mângâindu-l din nou când devenea agitat. Petru se trezea întotdeauna revigorat. Dar nevoia de ea implica mai mult decât o simplă îngrijire. Avea atâtea calităţi intelectuale şi sufleteşti, încât putea nu doar să-l aline, să se joace cu el, să-l iubească, ci şi să ia parte la preocupările lui importante, să discute cu el despre lucruri serioase, despre viziunile şi proiectele lui, să-i încurajeze speranţele şi aspiraţiile. Prezenţa ei nu doar că îl alina; discuţiile cu ea îl înveseleau şi îi ofereau echilibru.

Petru nu fusese niciodată prea interesat de femei pentru parfumul lor special şi misterios. Nu avea timp de flirturi cu doamnele fermecătoare şi spirituale aflate la curtea sa, ca Ludovic al XIV-lea, pentru că era mult prea

ocupat cu războiul şi cu guvernarea ca să mai ducă lungi campanii pentru cucerirea fizică a unei femei, aşa cum făcea Augustus al Saxoniei şi Poloniei. După căsătoria cu Ecaterina, Petru a mai avut amante ocazional, dar acestea nu îi ocupau gândurile şi nu contau deloc. în toată viaţa lui, Petru a ţinut foarte mult numai la patru femei: mama lui, sora lui Natalia, Anna Mons şi Ecaterina. Dintre acestea, mama şi Ecaterina ocupau cel mai important loc, iar cea din urmă reuşise să capete importanţă, deoarece devenise a doua lui mamă. Iubirea totală, lipsită de critici, pe care i-o oferea lui Petru, era asemănătoare cu cea a unei mame, iubire care este aceeaşi, chiar şi atunci când copilul se comportă oribil. Din acest motiv, el avea încredere deplină în ea. Ea - la fel ca Natalia Narîşkina, sau ceva mai puţin ca ea, la fel ca Lefort, care îl iubea, de asemenea, fără discuţii - putea să se apropie de el chiar şi în momentele lui de furie iraţională, ca să-l liniştească şi să-l aline. în braţele ei, el putea să-şi petreacă nopţile liniştit. Deseori, mai ales la începutul relaţiei lor, ea apărea în scrisorile lui ca „Moder" sau „Moeder". Mai târziu, ea devenise *Katerinuşka* lui. Aşadar, treptat, Ecaterina a început să ocupe un loc din ce în ce mai important în viaţa şi în inima lui Petru. Existau infidelităţi ocazionale cu nişte tinere frumoase, dar Ecaterina, tăcută şi sigură, deoarece avea conştiinţa faptului că este indispensabilă, nu făcea decât să zâmbească.

Prietenia şi iubirea lor, la fel ca şi puterea şi rezistenţa Ecaterinei, s-au manifestat prin naşterea a doisprezece copii, şase fii şi şase fiice. Zece dintre ei au murit încă din primele luni sau primii ani de viaţă. Este

patetică lectura numelor şi a datelor, pentru că Petru şi Ecaterina au folosit aceleaşi nume de mai multe ori, cu speranţa că noii micuţi Petru sau Pavel sau Ecaterina vor fi mai norocoşi decât omonimii lor morţii Cei doi copii care au trăit până la anii maturităţii au fost Anna,

născută în 1708, care a devenit ducesă de Holstein şi mamă a împăratului Petru al III-lea, şi Elisabeta, născută în 1709, care a domnit ca împărătească din 1740 până în 1762. Deşi decesele infantile erau la ordinea zilei în acea epocă, acest fapt nu uşura povara tristeţii mamei care suporta aşa de des sarcina, chinurile, speranţa şi apoi înmormântarea.

în toate privinţele, Ecaterina era exact opusul prinţesei de terem sau de budoar. Vitalitatea ei de ţărancă zdravănă, împreună cu dorinţa fierbinte de a fi aproape de stăpânul ei, o făceau să călătorească mereu cu Petru prin Rusia, în Polonia, Germania, la Copenhaga şi Amsterdam. De două ori - prima oară împotriva turcilor, la Prut, şi apoi împotriva persanilor, la Marea Caspică - ea l-a însoţit pe Petru în campanii militare, suportând fără să se plângă greutăţile marşului şi violenţa zgomotoasă a bătăliei. Drumul călare, care dura două sau trei zile, dormitul în cort, direct pe pământ, aproape de detunăturile artileriei, chiar şi împuşcarea sub ochii ei a unui servitor nu au reuşit s-o perturbe pe Ecaterina.

Nu era nici cochetă, nici delicată, ci era companionul pe care Petru îl voia alături, chiar şi în mijlocul

petrecerilor lui bahice. Ecaterina accepta totul, deşi uneori încerca să-l tempereze, atunci când putea să facă acest lucru fără riscul de a-l înfuria. în timpul unor asemenea orgii de beţie excesivă, Ecaterina bătea la uşa camerei în care Petru era închis, împreună cu cei câţiva tovarăşi beţi. „E timpul să mergem acasă", spunea ea. Uşa se deschidea şi ţarul, ascultător, o urma acasă.

Dar Ecaterina nu era atât de voinică şi bărbătoasă încât să- i lipsească cu desăvârşire farmecul feminin. A învăţat să danseze, şi executa cei mai complicaţi paşi, cu precizie şi graţie, talent pe care l-a lăsat moştenire fiicei sale Elisabeta. Ecaterina iubea hainele şi decoraţiunile fastuoase. Chiar dacă era soţia-soldat a lui Petru şi dormea în cort, odată încheiată campania, începea să poarte bijuterii şi rochii superbe şi să locuiască în palate. Gusturile lui Petru erau simple; cu cât erau casa mai mică şi camerele mai scunde, cu atât era mai fericit. Dar pentru Ecaterina el a construit palate şi grădini în Sankt- Petersburg, la Peterhof şi Reval. Acolo, la curtea ei, tunica tivită cu broderie simplă a lui Petru nu era de ajuns. Curtenii Ecaterinei purtau haine din mătase, catifea şi brocart, brodate cu aur şi argint, cu volane delicate de dantelă la mâneci, şi nasturi de diamante şi perle. Majoritatea portretelor ei, pictate după ce împlinise treizeci de ani şi fusese recunoscută public drept ţarină, înfăţişează o doamnă robustă, cu pieptul alb, cu păr bogat, negru, ochi migdalaţi, întunecaţi, sprâncene groase şi gură încântătoare, precis desenată. De obicei, ea poartă o diademă de perle şi rubine, o rochie de brocart tivită cu dantelă, o capă de

hermină pe umărul drept, cu trenă, şi eşarfa roşie a Ordinului Sfintei Ecaterina, pe care Petru l-a creat în onoarea ei.

70

însă, în ciuda dragostei pentru fast, Ecaterina nu a pretins niciodată că originile ei ar fi altfel decât modeste, şi chiar dacă era soţia lui Petru şi ţarină, întotdeauna arăta respect pentru regalitatea străină. Un diplomat german, care o descrie pe

Ecaterina, în anul 1717, vorbeşte atât despre înfăţişarea, cât şi despre manierele ei:

Ţarina era în floarea vârstei, şi nu arăta prin nimic vreun semn de frumuseţe. Era înaltă şi voinică, excesiv de brunetă, şi ar fi părut încă şi mai întunecată dacă n-ar fi fost rujul şi albul cu care îşi dădea pe faţă. Nu există nimic neplăcut în manierele ei şi oricine se gândea la originile prinţesei, ar fi fost înclinat să le considere ca fiind frumoase. [...] Avea o mare dorinţă de a face bine. [...] Se putea spune, într-adevăr, că, dacă prinţesa nu avea deloc farmecul sexului ei, avea în schimb toată gentileţea acestuia. [...] în timpul vizitei sale de la Berlin, ea i-a arătat reginei un mare respect, şi a lăsat să se înţeleagă că norocul ei extraordinar nu a făcut-o să uite diferenţa dintre acea prinţesă şi ea însăşi.—

Cea mai relevantă dovadă a ataşamentului şi legăturii tot mai strânse dintre Petru şi Ecaterina apare în scrisorile lor. De câte ori erau despărţiţi, Petru îi scria la fiecare trei sau patru zile, vorbindu-i despre singurătatea lui, despre grijile pe care şi le făcea în legătură cu sănătatea ei, şi asigurând-o de buna lui sănătate, împărtăşindu-i temerile sale atunci când

veştile erau proaste, şi exaltările, atunci când veştile erau bune. Singura lui nemulţumire era că ea nu răspundea atât de des sau atât de repede pe cât ar fi dorit el. Răspunsurile Ecaterinei, pe care ea trebuia să le dicteze unui secretar şi, de aceea, nu erau aşa de uşor de scris ca ale lui, sunt pline de o afecţiune veselă, de griji pentru sănătatea lui şi noutăţi despre copiii lor. Nu se plângea niciodată şi nu îi dădea niciodată sfaturi cu privire la politică sau la personalităţi politice. Tonul, de ambele părţi, era vioi, preocupat şi tandru, cu glume intime, maliţioase, cu mustrări glumeţe despre alte idile şi promisiuni amoroase. („Dacă ai fi fost aici", îi scria Ecaterina soţului ei, „apărea repede încă un Şişenka micuţ [diminutiv al unuia dintre fiii lor mai mici]."^)

Aproape de fiecare dată, scrisorile amândurora erau însoţite de mici pachete cu fructe, peşte sărat, cămăşi noi şi robe pentru Petru, sau stridii, care îi plăceau Ecaterinei.

Petru din Lublin, 31 august 1709

Moeder,

De când am plecat de lângă tine, nu am nicio veste despre ceea ce vreau eu să ştiu, mai ales cât de repede vei ajunge la Vilna. Sunt plictisit fără tine, şi tu, cred, eşti la fel. Regele Augustus a venit. [...] Polonezii sunt tot timpul în discuţii despre afacerile lui Ivaşka Hmelniţki [adică beau].—

Varşovia, 24 septembrie 1709

îţi mulţumesc pentru pachet. Ţi-am trimis nişte lămâi proaspete. Tu glumeşti despre distracţii [cu alte femei]; noi nu avem aşa ceva, pentru că suntem bătrâni, şi nu suntem genul acela de oameni. Transmite salutări mătuşicii [Daria]. Mirele ei [Menşikov] a avut o discuţie alaltăieri cu Ivaşka

[adică s-a îmbătat] şi a căzut rău în barcă, iar acum zace fără putere; ceea ce ar trebui să-i spui mătuşicii cu delicateţe, ca să nu se spargă în bucăţele.—

Marienwerder, 16 octombrie 1709

Transmite salutări mătuşicii. Că s-a îndrăgostit de un călugăr, i-am spus deja mirelui ei, şi din această cauză el e foarte trist, iar din pricina suferinţei vrea să comită şi el câteva nebunii.—

Carlsbad, 19 septembrie 1711

Noi, mulţumim lui Dumnezeu, suntem bine, că burţile noastre sunt umflate de apă, deoarece bem precum caii, şi nu avem ce face. [...] Tu scrii că, din cauza tratamentului, nu ar trebui să mă grăbesc la tine. E foarte clar că ai găsit pe cineva mai bun decât mine. Fii amabilă şi scrie-mi despre asta. E unul de-ai noştri sau e vreun păcătos? Mai degrabă, cred că e vreun păcătos, şi tu vrei să te răzbuni pentru ce am făcut acum doi ani. Aşa faceţi voi, fiicele Evei, cu noi, ăştia mai bătrâni.—

Greifswald, 8 august 1712

Am auzit că eşti plictisită, şi nici eu nu sunt altfel, dar poţi să judeci că treburile nu îmi lasă prea mult timp pentru plictiseală. Nu cred că voi putea scăpa de aici prea curând, dar, dacă au sosit caii, vino tu încoace cu cele trei batalioane care au ordin să meargă la Anclam. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, ai grijă să nu te îndepărtezi la mai mult de o sută de metri de batalion, pentru că sunt multe nave inamice în Haff, şi oamenii merg, de obicei, în număr mare prin pădure, şi tocmai prin acea pădure trebuie să treci.—

Berlin, 2 octombrie 1712

Ieri am ajuns aici şi am fost să mă întâlnesc cu regele. Ieri dimineaţă, el a venit la mine, iar seara trecută am fost la regină. Îţi trimit stridii, câte am putut să găsesc. Nu am făcut rost de mai multe, pentru că mi-au spus că în Hamburg este ciumă, şi este interzis să aducă ceva de acolo.—

Leipzig, 6 octombrie 1712

Chiar acum pornesc spre Carlsbad şi sper să ajung mâine. Hainele şi celelalte lucruri mi-au fost aduse, dar nu am găsit deloc stridii. Cu aceasta, te las în paza lui Dumnezeu.—

în 1716, Petru a primit o pereche de ochelari de la ea. I-a răspuns:

Katerinuşka, prietena inimii mele, ce mai faci? Mulţumesc pentru cadou. Şi eu îţi trimit la fel ceva de aici. Cu adevărat, cadourile sunt potrivite pentru amândoi. Tu mi-ai trimis un lucru necesar vârstei mele înaintate, iar eu îţi trimit ceva cu care să-ţi împodobeşti tinereţea.—

Pyrmont, 5 iunie 1716

73 Am primit scrisoarea şi cadoul tău şi cred că tu ai un spirit profetic, pentru că ai trimis doar o sticlă, întrucât nu am voie să beau decât un pahar pe zi, aşa că această rezervă este suficientă pentru mine. îmi scrii că nu eşti de acord că sunt bătrân. Tu încerci să acoperi acest lucru prin cadoul tău [ochelarii], ca oamenii să nu-şi dea seama. Dar este uşor să-şi dea seama, pentru că oamenii tineri nu poartă ochelari. Te voi vedea curând. Apele îmi fac bine, dar a devenit tare obositor aici.—

Altona, 23 noiembrie 1716

Lui Petruşka i-a ieşit cel de-al patrulea dinte. Dumnezeu a dat să iasă toţi aşa de bine, că poate o să-l vedem crescând, aşa răsplătindu-ne pentru vechea suferinţă cu fraţii săi.—

Doi ani mai târziu, Ecaterina îi scrie lui Petru despre acelaşi fiu:

24 iulie 1718

Eu şi copiii, mulţumim lui Dumnezeu, suntem sănătoşi. Deşi, când m-am întors de la Petersburg, Petruşka a fost cam slăbit din cauza ultimului său dinte, acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, este chiar bine, şi i-au mai ieşit trei măsele. Te implor, tăicuţule, să mă ocroteşti în faţa lui Petruşka, pentru că se ceartă mereu cu mine pentru tine; mai precis, pentru că atunci când îi spun că tata a plecat, nu îi place, dar îi place şi se bucură când îi spun că tata a venit.—

Reval, 1 august 1718

Mulţumesc, prietena mea, pentru smochine, care au ajuns bine. M-am tuns aici, şi îţi trimit şuviţele mele, deşi ştiu că nu le vei primi.—

în iulie 1723, cu doar optsprezece luni înainte de a muri, Petru i-a scris din nou din Reval, unde construise pentru el o căsuţă albă din stuc, iar pentru ea un palat roz, ornamentat.

Grădina plantată cu doar doi ani în urmă a crescut incredibil pentru că singurii copaci mari pe care i-ai văzut şi-au întins crengile, în anumite locuri, peste alee. [...] Toţi castanii au coroane frumoase. Casa se tencuieşte pe dinafară, dar e gata pe dinăuntru, şi, într-un cuvânt, avem puţine case aşa de frumoase în alte locuri. îţi trimit nişte căpşune, care s-au copt înainte de sosirea noastră, ca şi cireşele. Sunt de-a dreptul uluit de cât de timpurii sunt toate aici, deşi ne aflăm la aceeaşi latitudine cu Petersburgul.—

Este reconfortant să citeşti aceste scrisori. Nu multe aspecte ale vieţii lui Petru au fost aşa de nevinovate şi fericite ca relaţia cu Ecaterina. Citind aceste scrisori avem satisfacţia de a şti că un bărbat a cărui copilărie a fost marcată de orori, a cărui viaţă publică a fost plină de lupte şi în a cărui viaţă de familie a avut loc tragedia îngrozitoare a ţareviciului Aleksei s- a bucurat măcar de câteva momente de fericire. în Ecaterina, Petru şi-a găsit o insulă în mijlocul furtunilor.

[m] N.G. Ustrialov, voi. IV, nr. 208.

—[1] Vasili O. Kliucevski, p. 11.

— Johann Georg Korb, voi. II, p. 6. Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, p. 125.

— Era oare ceva mai mult? Withworth scria că „unii au crezut că intimitatea lor seamănă mai mult cu iubirea decât cu prietenia, aveau certuri dese şi împăcări constante" (Charles Whitworth, p. 64.). Dar, de fapt, nu există nicio dovadă a vreunei relaţii homosexuale între Petru şi Menşikov. (N. a.)

—[5] Constantin de Grunwald, p. 196.

—[6] Anna, simţind că Petru se îndepărtează, a încercat să-i trezească din nou interesul, flirtând provocator cu ambasadorul prusac Keyserling. Ambasadorul a răspuns mai mult decât trebuia, îndrăgostindu-se de ea şi cerând-o în căsătorie. Reacţia lui Petru a fost să o gonească pe Anna de pe proprietatea ei şi din favorurile lui, i-a cerut înapoi portretul său bătut cu diamante şi le-a plasat pe ea, pe mama şi pe sora ei în arest la

domiciliu. Mai târziu s-a potolit, căsătoria cu Keyserling a avut loc, şi Anna a trăit ca soţie a ambasadorului, apoi văduvă, până la moartea ei, în Slobozia Germană, în 1715. (N. a.)

—[7] Eugene Schuyler, voi. I, p. 437. ibidem, voi. I, p. 439. ibidem.

Alexander Gordon, voi. II, p. 258.

[m] Iată lista tristeţii: Petru (n. 1704, m. 1707); Pavel (n. 1705, m. 1707); Ecaterina (n. 1707, m. 1708); Anna (n. 1708, m. 1728); Elisabeta (n. 1709, m. 1762); Natalia (n. 1713, m. 1715); Margareta (n. 1714, m. 1715); Petru (n. 1715, m. 1719); Pavel (n. 1717, m. 1717); Natalia (n. 1718, m. 1725); Petru (n. 1723, m. 1723); Pavel (n. 1724, m. 1724). (N. a.)

— Kazimierz Waliszewski, p. 271. ibidem, p. 277.

P&B, IX, nr. 3397. ibidem, IX, nr. 3429. ibidem, IX, nr. 3464. ibidem, IX, nr. 4763.

—[8] Eugene Schuyler, voi. I, p.442.

ibidem, vol. I, p. 443. ibidem. [m] ibidem, ibidem, ibidem, p. 444. ibidem, ibidem, ibidem.

MÂNA AUTOCRATULUI

în primii ani de război - ba chiar în toată domnia lui - Petru era în continuă mişcare. Nouă ani au trecut între bătăliile de la Narva şi cea de la Poltava. în acest timp, ţarul nu a stat mai mult de trei luni în acelaşi loc. Când în Moscova, când în Sankt-Petersburg, când în Voronej; apoi în Polonia, Lituania şi Livonia, Petru a călătorit neîncetat, peste tot inspectând, organizând, încurajând, criticând, ordonând. Chiar şi în Petersburgul lui iubit, el alerga de colo colo printre case, în diferite părţi ale oraşului. Dacă stătea în acelaşi loc mai mult de o săptămână, nu mai avea stare. Chema trăsura - se ducea să vadă cum se construieşte o navă, cum avansează lucrările la un canal, cum mai merge lucrul la noul port din Petersburg sau la Kronstadt. Călătorind

peste tot, pe imensele distanţe ale imperiului său, ţarul desfiinţa orice precedent în ochii uimiţi ai poporului său. Imaginea consolidată în timp, a suveranului distant, încoronat, care stă imobil pe tron în Kremlinul cu ziduri albe nu semăna deloc cu acest gigant cu ochii negri, ras, îmbrăcat într-o haină germană verde, cu pălărie în trei colţuri şi cizme murdare de noroi, coborând din trăsura lui pe străzile noroioase ale unui orăşel rusesc, cerând bere ca să-şi potolească setea, un pat pentru noapte şi cai odihniţi pentru dimineaţă.

Călătoria în acele ţinuturi, în epoca aceea, era o încercare pentru spirit şi un chin pentru trup. Râurile se traversau peste poduri dărăpănate, cu bacuri improvizate sau prin vaduri mai puţin adânci. Fiinţele umane pe care le întâlneai erau sărăcite, speriate şi uneori ostile. Iarna, lupii dădeau târcoale. Din cauza noroiului şi a gropilor, trăsurile se mişcau încet şi, deseori, se stricau; în anumite zone, nu puteau face mai mult de 8 kilometri într-o zi. Hanurile erau rare şi călătorii căutau adăpost peste noapte în casele oamenilor. Caii - chiar şi atunci când călăreţul era însărcinat să ducă un ordin oficial - erau greu de găsit şi, în mod normal, un singur cal nu putea fi folosit pe o distanţă mai mare de 16 kilometri, după care trebuia să fie deshămat şi returnat proprietarului, iar călătorul sau vizitiul trebuia să caute cai odihniţi. în asemenea condiţii, o călătorie era deseori întreruptă de întârzieri lungi şi neaşteptate. Când se construia Sankt-Petersburgul, Petru a ordonat şi construirea unui nou drum, de 800 de kilometri, între noul oraş şi vechea capitală, Moscova. Călătoria dintre cele două oraşe dura între patru şi cinci săptămâni. Mai târziu în domnia lui, ţarul a cerut construirea unui drum mai drept, de-a lungul liniei de cale ferată de astăzi, care scurta distanţa cu 160 de kilometri. Fuseseră construiţi 130 de kilometri din acest drum, când proiectul a fost abandonat. Lacurile, mlaştinile şi pădurile din zona Novgorodului erau o barieră de netrecut.

Ca să fim obiectivi, starea drumurilor ruseşti nu era singulară la începutul secolului al XVIII-lea. în 1703, dura

paisprezece ore să călătoreşti de la Londra la Windsor, o distanţă de 40 de kilometri. Daniel Defoe, scriind în 1724, declara despre drumurile din ţara lui că „e o siluire a limbajului să le numeşti drumuri"^[7]. Unul era „o uliţă îngustă, pavată execrabil, tăiată de şleauri"; altele erau „oribil de pline de gropi. [...] capabile să-ţi disloce oasele". Deşi în Europa Occidentală se introduseseră diligenţele şi oraşele mai mari aveau hanuri faimoase şi confortabile, cum era Taurul de Aur în Viena, călătoriile pe uscat erau tot dificile. Pentru a traversa Alpii iarna, de la Viena la Veneţia, pasagerii trebuia să coboare din trăsuri şi să parcurgă o parte din drum pe jos, prin zăpadă.

Diferenţa dintre Rusia şi Europa Occidentală nu consta în drumurile înspăimântător de pline de gropi, ci în sălbăticia şi imensitatea distanţelor. La începutul lui aprilie 1718, Friedrich Weber, ambasadorul Hanovrei în Rusia, a pornit de la Moscova spre Sankt-Petersburg: „Am avut de trecut peste douăzeci de râuri, care nu aveau nici poduri şi nici bacuri", scria el. „Am fost nevoiţi să ne facem singuri plute, aşa cum am putut, pentru că oamenii de la ţară, neobişnuiţi cu străinii, au fugit cu copiii şi caii în pădure când ne-au văzut venind. N-am făcut niciodată în viaţa mea o călătorie mai plină de peripeţii şi chiar şi alţii din compania noastră erau nemulţumiţi, spunând că niciodată nu trecuseră printr-o asemenea oboseală."[2]^

Din cauza acestei dificultăţi de a călători pe uscat, ruşii căutau cu nerăbdare alternativa de a călători pe apă sau pe zăpadă. Marile râuri din Rusia fuseseră dintotdeauna căile cele mai importante pentru comerţ. Bărcile şi barjele duceau cereale, lemn şi in pe cursurile largi ale râurilor Volga, Don, Nipru şi Dvina, şi, mai târziu, pe Neva. Călătorii înspre şi dinspre Europa alegeau deseori ruta pe apă. înainte ca Marea Baltică să le fie accesibilă, ambasadorii ruşi navigau spre Europa de la Arhanghelsk, preferând să înfrunte sloiurile de

gheaţă şi furtunile, decât să călătorească pe uscat.

Dar în Rusia lui Petru, cel mai popular mijloc de transport era sania, iarna. în primul rând, gerul îngheţa noroiul toamnei şi făcea drumul mai tare; apoi, zăpada care cădea acoperea totul cu un strat neted şi alunecos, peste care caii puteau să tragă sania cu o viteză de două ori mai mare decât a trăsurilor, vara. Râurile şi lacurile, îngheţate bocnă, deveneau autostrăzi comode între oraşe şi sate. „Călătoria cu sania este în mod sigur cea mai comodă şi mai uşoară din lume, pentru călători, dar şi pentru mărfuri", scria John Perry. „Săniile, fiind uşoare şi bine construite, presupun mai puţin efort din partea cailor şi alunecă lin şi uşor peste zăpadă şi gheaţă."^ Costul transportului bunurilor sau al mesagerilor era redus la un sfert prin folosirea săniei, comparativ cu transportul pe roţi. De aceea, toamna, comercianţii îşi stocau mărfurile, aşteptând venirea iernii pentru a le transporta la piaţă. Imediat ce pătura de

zăpadă se aşeza, săniile erau încărcate şi, zilnic, ajungeau la Moscova cu sutele, cu vizitiii şi caii învăluiţi în aburii respiraţiei, amestecându-se în mulţimea oraşului.

în afara oraşului, drumurile principale erau marcate prin plăci vopsite în roşu şi de-a lungul drumului erau plantaţi copaci. „Semnele şi copacii sunt foarte utili", observa un călător olandez, „pentru că iarna ar fi greu să găseşti drumul fără ei, totul fiind acoperit de zăpadă."^ La fiecare 20 sau 25 de kilometri fusese construit un han, la ordinul lui Petru, pentru a oferi adăpost drumeţilor.

Nobilii şi persoanele importante călătoreau în sănii închise, care erau de fapt mici trăsuri vopsite în roşu, verde şi auriu, montate pe tălpici, în loc de roţi, şi trase de doi, patru sau şase cai. Dacă era o călătorie lungă, sania-trăsură devenea un cocon mişcător, din care drumeţul ieşea doar la capătul călătoriei. Weber descria o asemenea călătorie:

Ar fi imposibil pentru un călător să suporte frigul groaznic din Rusia, dacă nu ar fi construcţia confortabilă a săniilor. Partea de sus a săniei este atât de bine închisă şi acoperită, că nu poate pătrunde deloc aerul. Pe ambele părţi sunt mici geamuri şi două rafturi pentru provizii şi cărţi pe care le poţi lua cu tine pentru a trece timpul mai uşor. Deasupra capului atârnă un felinar cu lumânări de ceară, care pot fi aprinse la căderea nopţii. în partea de jos a săniei sunt păturile, cu care călătorul se înveleşte zi şi noapte, având la picioare pietre încălzite, sau un recipient din cositor

umplut cu apă fierbinte, ca să menţină căldura în sanie şi ca să păstreze temperatura cutiei alăturate, în care se ţine vinul şi coniacul, să nu îngheţe. Cu toate aceste precauţii, însă, băuturile cele mai tari îngheaţă şi se strică, de cele mai multe ori. în acest apartament mobil, omul este purtat noapte şi zi, fără să iasă de acolo, decât în caz de necesitate.—

într-o asemenea sanie, Petru, schimbând des caii, putea să parcurgă uneori chiar şi 160 de kilometri într-o zi.

Cu trăsura, călare, cu sania, cu barjele şi bărcile - acestea erau modurile în care Petru călătorea prin Rusia. „El a călătorit", scria Perry, „de douăzeci de ori mai mult decât călătorise oricare prinţ din lume înaintea lui."[402] Deşi era extrem de activ, el nu călătorea doar de dragul călătoriei; era metoda lui de a guverna. Voia întotdeauna să vadă ce se întâmplă şi dacă ordinele îi sunt îndeplinite. în acest scop venea, inspecta, dădea ordine şi se punea din nou în mişcare. Călătorind cu trăsura - zgâlţâit de arcuri proaste - pe drumuri pline de gropi şi şleauri, nu stătea niciodată comod, şira spinării îi sălta constant pe banchetă, capul se lovea de peretele de piele când moţăia, braţele şi coastele îi erau înghesuite de însoţitorii săi, roţile trăsurii scârţâiau, vizitiii strigau - aşa era viaţa lui Petru, oră de oră, zi după zi, săptămână de săptămână. Nu e de mirare că voia să călătorească pe mare de câte ori putea. Ce uşurare trebuie să fi fost să aluneci pe apă, pe o barjă sau pe un iaht, stând liniştit pe punte şi privind satele, câmpurile şi pădurile alunecând prin faţa ochilor.

Faptul că Petru era mereu în mişcare făcea ca administrarea ţării să fie confuză şi dificilă. Ţarul se afla rareori în capitală. Multe dintre legile din Rusia erau decrete scrise de mâna lui pe hârtie maronie, fie în trăsură, fie în hanul sau casa în care îşi petrecea noaptea. De câte ori se apuca să lucreze serios la administrarea societăţii, războiul sau nevoia urgentă de a-şi vedea navele îl întorceau din drum. în acest timp, la Moscova, care, până la bătălia de la Poltava, era centrul guvernamental oficial, birocraţia guvernării centrale se mişca greoi şi, treptat, s-au produs mai multe schimbări în structura guvernului. Vechea ierarhie de stat a boierilor şi micilor nobili a început să-şi piardă din importanţă; oamenii care erau cel mai aproape de Petru - de exemplu, Menşikov - nu fuseseră niciodată boieri. Menşikov era prinţ al Sfântului Imperiu Roman şi purta acest titlu şi în Rusia. Altor tovarăşi de-ai lui Petru li se dăduseră titluri occidentale de conţi şi baroni; într-adevăr, boieri ca Şeremetiev şi Golovin preferau acum să fie numiţi „contele Şeremetiev" şi „contele Golovin". Oficialii guvernului primiseră denumiri noi, occidentale, ale funcţiilor lor, precum „cancelar", „vicecancelar" sau „consilier personal".

Pe lângă titluri, s-au schimbat şi oamenii care le deţineau. Când Fiodor Golovin, care îi luase locul lui Lefort ca general- amiral şi avea şi funcţia de cancelar (ministru de externe), a murit de febră în 1706, la vârsta de cincizeci şi cinci de ani, ţarul a împărţit titlurile şi funcţiile lui la trei persoane: Fiodor Apraksin a devenit general-amiral, Gavril Golovkin a preluat ministerul de

externe, şi a fost numit cancelar după bătălia de la Poltava, iar Piotr Şafirov a devenit vicecancelar. Apraksin avea multe relaţii: el provenea dintr-o veche familie de boieri şi era, de altfel, şi fratele ţarinei Marta, soţia ţarului Fiodor. Era un bărbat scund, rotofei, cu ochi albaştri, teribil de orgolios, care nu accepta să fie jignit de nimeni, nici măcar de ţar. Apraksin îi servea ţarului în mai multe feluri: ca general, ca guvernator, ca senator, dar adevărata sa pasiune - lucru rar printre supuşii lui Petru - era marina. A devenit primul amiral rus şi a comandat noua flotă în prima ei mare victorie, bătălia de la Hango.

Golovkin era un om mai prudent şi mai calculat, dar şi el l- a slujit cu credinţă pe Petru toată viaţa. Fiul unui înalt oficial de pe vremea ţarului Aleksei, el fusese paj la curte, şi devenise, la şaptesprezece ani, unul dintre domnii care aveau misiunea de a sta în preajma lui Petru, când acesta avea cinci ani. în bătălia de la Narva, Golovkin a demonstrat o mare vitejie, şi a fost recompensat cu Ordinul Sf. Andrei. Aproape toată corespondenţa către şi de la diplomaţii ruşi aflaţi peste graniţă era semnată de el şi adresată lui (deşi Petru deseori citea şi corecta instrucţiunile care se trimiteau). Portretul lui Golovkin arată o figură frumoasă şi inteligentă, încadrată de o perucă elegantă; nu putea să fie înfăţişată acolo şi zgârcenia lui, pentru care era faimos.

Cel mai interesant dintre aceşti locotenenţi superiori era Piotr Şafirov, ridicat din obscuritate pentru a deveni, în 1710, primul baron al Rusiei. Şafirov provenea dintr-o familie de evrei care locuia în regiunea aflată la graniţa poloneză de pe lângă Smolensk, dar tatăl său se convertise la creştinism şi îşi găsise o slujbă ca translator în Ministerul Rus de Afaceri Externe.^ Piotr Şafirov a urmat acelaşi drum, servind ca translator pentru Fiodor Golovin, pe care l-a şi însoţit cu Marea Ambasadă. Cunoaşterea limbilor occidentale, inclusiv a latinei, şi priceperea lui de a redacta documente diplomatice i-au adus promovarea în funcţia de secretar particular, în 1704, director la ministerul de externe, sub conducerea lui Golovkin, în 1706, vicecancelar în 1709, apoi baron şi membru al Ordinul Sf. Andrei în 1719. Şafirov era un bărbat masiv, avea bărbie dublă, un zâmbet mulţumit şi înţelept şi o privire atentă. Peste ani, relaţiile lui Şafirov cu Golovkin s-au transformat în ură reciprocă, deşi Petru, care avea nevoie de amândoi, i-a obligat să rămână fiecare la postul lui. Diplomaţii străini îl respectau pe Şafirov. „E adevărat că are un temperament foarte impulsiv", spunea unul, „dar te poţi baza întotdeauna pe cuvântul său."

Mai mult, chiar şi denumirile birourilor se schimbau. Exista un nou Departament al Marinei, un Departament al Artileriei şi un Departament al Minelor. Şefii acestor departamente, care acum se numeau miniştri, administrau treburile de rutină ale guvernării. Majoritatea petiţiilor, care înainte erau adresate ţarului, acum erau trimise unui anumit departament sau

minister. Petru descoperise că, atunci când nu se afla la Moscova, membrii vechiului consiliu de boieri, care acum se numea Consiliul Privat, lipseau frecvent de la şedinţe. Dacă, mai târziu, ţarul critica o decizie a Consiliului, aceşti oameni evitau să-şi asume responsabilitatea, pretinzând că nu au participat la şedinţă. Aşa că ţarul a cerut o participare punctuală la toate şedinţele şi a decretat ca toate hotărârile să fie semnate de fiecare membru prezent. Aceste documente, împreună cu minutele tuturor şedinţele şi alte documente importante, erau trimise prin curier lui Petru, oriunde s-ar fi aflat acesta.

Ca să poată manipula aceste documente, Petru avea pe lângă el tot timpul o cancelarie personală, condusă de secretarul de cabinet, Aleksei Makarov. Bărbat talentat şi modest din nord, Makarov se ridicase pe merit, dintr-un post minor în serviciul civil de provincie până la acest post-cheie din guvernul lui Petru. Datoria lui nu era să consilieze, ci să se asigure că toate chestiunile erau supuse atenţiei ţarului în ordinea corectă şi la momentul potrivit. în acest rol, care cerea un tact imens şi oferea o mare putere, Makarov era asistat de un tânăr german, Andrei Osterman. Fiul unui pastor luteran, Osterman era angajat ca să traducă corespondenţa dintre ţar şi curţile străine. Odată cu trecerea timpului, rolul lui Osterman a devenit mult mai important.

Cele mai multe treburi ale guvernării lui Petru erau legate de război şi de taxe. Decretele lui Petru, la fel de constante ca şi călătoriile lui prin ţară, aveau în vedere înrolări de recruţi sau colectarea veniturilor. Cererea de bani a ţarului era de nepotolit. în încercarea de a descoperi noi surse de venit, Petru a înfiinţat, în 1708, un serviciu al ofiţerilor de venit, oameni care aveau datoria de a dezvolta noi mijloace de taxare a oamenilor. Numiţi după terminologia occidentală, „fiscali", ei aveau ordin „să stea şi să adune venituri pentru Suveranul Domn". Conducătorul acestora, şi cel mai de succes dintre ei, era Aleksei Kurbatov, un fost şerb al lui Boris Şeremetiev, care îi atrăsese deja atenţia lui Petru prin propunerea lui privind obligativitatea ca toate documentele legale să fie scrise pe hârtie oficială marcată. Sub Kurbatov şi colegii săi ingenioşi, intens detestaţi, au fost impuse noi taxe, pe o gamă largă de activităţi umane. Exista taxă pe naşteri, pe căsătorii, pe înmormântări şi pe înregistrarea testamentelor. Exista taxă pe grâu şi seu. Caii erau taxaţi, la fel şi frâul şi hăţurile. Existau taxe pe pălării şi pe purtarea cizmelor din piele. Taxa pe barbă fusese deja impusă şi sistematizată, dar s-a mai adăugat şi o taxă pe mustaţă. Zece procente erau colectate din preţul biletului pentru trăsură. în Moscova erau taxate casele, iar în ţară stupii de albine. Exista o taxă pe pat, pe baie, pe han, pe cuptoarele de la bucătărie şi pe lemnele care erau arse în ele. Nucile, pepenii, castraveţii - toate erau taxate. Exista o taxă chiar şi pe apa de băut.

Banii mai veneau şi din monopolurile din ce în ce mai numeroase ale statului. Acest aranjament, prin care statul avea control total asupra producţiei şi vânzării unor bunuri, fixând preţul pe care îl dorea, se aplica alcoolului, răşinii, catranului, uleiului de peşte, rubarbei, zarurilor, şahului, cărţilor de joc şi blănurilor de vulpe siberiană, hermină şi samur. Monopolul asupra inului, oferit negustorilor englezi, asigura colectarea taxelor de către stat. Monopolul asupra tutunului, pe care îl acordase Petru lordului Carmarthen la Londra în 1698, a fost abolit. Confecţionarea sicrielor de stejar solid, în care moscoviţii bogaţi îşi petreceau eternitatea cu eleganţă, a fost preluată de stat, şi se vindeau cu un preţ de patru ori mai mare decât cel de odinioară. Dintre toate monopolurile însă, cel mai profitabil pentru stat şi cel mai opresiv pentru populaţie era monopolul pe sare. Stabilit prin decret în 1705, acesta fixa un preţ de două ori mai mare decât înainte. Ţăranii care nu-şi mai permiteau să plătească acest preţ deseori se îmbolnăveau din

lipsa sării şi mureau.

Ca să controleze mai strict şi să mărească eficienţa colectorilor de taxe pe tot cuprinsul ţării, în 1708, Petru a împărţit Rusia în opt guvernorate uriaşe, încredinţând conducerea acestora celor mai apropiaţi prieteni. în acest fel, guvernarea Moscovei a fost preluată de boierul Tihon Streşnev, Sankt-Petersburgul de Menşikov, Kievul de cneazul Dmitri Goliţîn, Arhanghelskul de cneazul Piotr

Goliţîn, Kazanul de boierul Piotr Apraksin, Azovul de amiralul Fiodor Apraksin, Smolenskul de boierul Piotr Saltîkov şi Siberia de cneazul Matvei Gagarin. Fiecare guvernator era responsabil de toate treburile militare şi civile din regiune, mai ales de obţinerea de venituri. Din păcate, cum mulţi dintre „guvernatori" locuiau în capitală, departe de provinciile lor, iar alţii aveau şi îndatoriri militare (Menşikov era, de obicei, alături de armată), autoritatea lor lăsa mult de dorit.

Cu toate acestea, efortul a continuat. Guvernatorii ordonau, fiscalii făceau planuri, colectorii încasau iar oamenii munceau, dar mai mulţi bani nu se puteau stoarce din pământul rusesc. Mai mulţi ar fi putut veni doar din dezvoltarea comerţului şi a industriei. Petru, care observase succesul companiilor comerciale engleze şi olandeze în Rusia, le-a ordonat negustorilor moscoviţi să formeze şi ei societăţi similare. La început, olandezii erau îngrijoraţi că va fi pusă în pericol funcţionarea maşinăriei lor eficiente de comerţ, dar şi- au dat seama în curând că aceste temeri nu erau întemeiate, „în ceea ce priveşte treaba cu negustorii", scria ambasadorul olandez, liniştind temerile olandezilor, „ea a căzut de la sine. Ruşii nu ştiu cum să organizeze şi cum să înceapă o afacere atât de complexă şi dificilă."^

Indiferent de cât de mult se chinuiau oamenii, taxele şi monopolurile lui Petru tot nu adunau bani suficienţi. Prima balanţă de cheltuieli, publicată în 1710, arăta încasări de 3.026.128 de ruble, şi cheltuieli de 3.834.418

de ruble, lăsând un deficit de peste 808.000 de ruble. Aceşti bani se cheltuiseră în cea mai mare parte pentru război. Armata lua 2.161.176 de ruble; flota avea 444.288 de ruble; artileria şi muniţia, 221.799 de ruble; recruţii, 30.000 de ruble; armamentul, 84.104 de ruble; ambasadele, 148.031 de ruble; iar Curtea, departamentul medical, întreţinerea prizonierilor şi altele - 745.020 de ruble.

Cererea extraordinară de taxe era egalată de cererea extraordinară de oameni. în cei nouă ani care au trecut între Narva şi Poltava, Petru a înrolat peste 300000 de oameni. Unii au fost răniţi sau ucişi, alţii au murit din cauza bolilor, dar cea mai mare parte a pierderilor proveneau din dezertări. Alte mase de ţărani erau convocate ca mână de lucru pentru proiectele ambiţioase ale lui Petru. Anual, era nevoie de trei mii de muncitori pentru fortificaţiile de la Azov şi pentru construirea bazei navale de la Taganrog. Şantierele de la Voronej şi lucrul la canalul Don-Volga, niciodată terminat, cerea alte mii de oameni. Şi cu mult timp înainte de Poltava, efortul de a construi Sankt-Petersburgul era mai mare decât oricare altul. în vara lui 1707, Petru i-a ordonat lui Streşnev să trimită 30000 de muncitori la Sankt-Petersburg numai din regiunea Moscova.

Aceste solicitări fără precedent de bani şi oameni au determinat murmure din rândul tuturor claselor. Nemulţumirea şi plângerile nu erau un lucru nou pentru

Rusia, dar, de fiecare dată, oamenii îi învinuiau pe boieri când lucrurile mergeau prost, nu pe ţar. Petru însuşi a fost cel care a zguduit această imagine. Oamenii înţelegeau că ţarul este guvernul, că acest bărbat înalt, îmbrăcat în haine străine, dădea ordinele care le făceau viaţa aşa de grea. „De când l-a trimis Dumnezeu să fie ţar, nu mai avem zile fericite", mormăia un ţăran. „Satul e îngropat de furnizarea de ruble şi jumătăţi de ruble, de căruţe, şi nu mai rămâne nimic pentru noi, ţăranii."^ Fiul unui nobil era de acord. „Ce fel de ţar e el?" întreba acesta. „Ne-a obligat pe toţi să intrăm în armată, i-a luat pe toţi oamenii noştri ca recruţi. Nu poţi să scapi nicăieri de el. Toţi sunt pierduţi. Chiar şi el este în armată şi, cu toate acestea, nu-l omoară nimeni. Măcar dacă l-ar omorî, s-ar termina cu armata, şi oamenilor le-ar fi mai *mor."*[m]

Vorbe ca acestea nu ajungeau prea departe. Noul serviciu secret de la Preobrajenskoe avea agenţi peste tot, privind şi ascultând „vorbe violente şi neruşinate". Această poliţie specială era la început alcătuită din foştii streliţi, care au fost angajaţi pentru menţinerea ordinii publice până la desfiinţarea lor, apoi din soldaţii din regimentul Preobrajenskoe, care îi înlocuiseră pe streliţi ca jandarmi de stradă. Când oamenii din regimentul de Gardă au fost chemaţi la război, Petru a creat o nouă organizaţie, seviciul secret. Luând fiinţă odată cu emiterea unui ucaz, în 1702, acest serviciu avea în jurisdicţie toate infracţiunile, dar mai ales trădarea „prin vorbă sau prin faptă". Nu era surprinzător că şeful acestui serviciu era camaradul lui Petru, ţarul-caricatură

Fiodor Romodanovski. Om sălbatic şi brutal, complet devotat ţarului, Romodanovski a pedepsit fără milă orice semn de trădare sau rebeliune. Trăgând cu urechea sau prin denunţuri, urmate de tortură şi execuţie, Romodanovski şi serviciul secret şi-au făcut bine treaba sinistră: nici în perioadele în care apăsarea extremă a colectorilor de taxe şi a celor care adunau oameni pentru muncă, cazurile de trădare „cu vorba sau cu fapta" nu au pus în pericol tronul.

Dar istoria acelor ani nu a înregistrat doar cruzime. în mai multe feluri, Petru a încercat să îmbunătăţească obiceiurile şi condiţiile de viaţă. A acţionat pentru a ridica statutul femeii, declarând că ele nu trebuie să stea izolate în terem, ci trebuie să fie alături de bărbaţi la masă sau cu ocazia altor evenimente sociale. A interzis vechiul sistem moscovit al căsătoriilor aranjate, în care mirele şi mireasa nu aveau niciun cuvânt de spus în chestiunea căsătoriei şi nici măcar nu se întâlneau până când se ţinea slujba de căsătorie. în aprilie 1702, spre imensa bucurie a tinerilor, Petru a decretat că toate deciziile de căsătorie trebuie să fie voluntare, că viitorii parteneri trebuie să se întâlnească măcar cu şase săptămâni înainte de căsătorie, că fiecare are libertatea să-l respingă pe celălalt şi că mânuirea simbolică a biciului de către mire în cadrul ceremoniei de nuntă va fi înlocuită cu un sărut.

Petru a interzis uciderea nou-născuţilor care erau deformaţi - în Moscova, obiceiul era ca aceşti copii să fie

sugrumaţi imediat după naştere - şi a ordonat ca toate naşterile de acest fel să fie înregistrate, pentru ca autorităţile să poată verifica dacă aceşti copii mai sunt în viaţă. A interzis vinderea liberă a ierburilor şi medicamentelor pe stradă, ordonând ca ele să poată fi vândute doar la farmacie. în 1706, a înfiinţat primul mare spital public din Moscova, pe malul râului Iauza. Pentru siguranţa străzilor, a interzis purtarea pumnalelor şi a cuţitelor ascuţite, care transformau scandalurile beţivilor în masacre sângeroase. Duelul, obicei în mare măsură străin, a fost interzis. Petru a luat măsuri şi împotriva cerşetorilor profesionişti care asediau trecătorii pe toate străzile: le-a cerut acestora să meargă la un azil. Mai târziu, a atacat problema din altă perspectivă, declarând că cei care sunt prinşi că dau pomană unui cerşetor vor fi ei înşişi amendaţi.

Pentru a încuraja străinii să lucreze în Rusia, Petru a decretat că toate legile anterioare care restricţionau drepturile cetăţenilor străini de a veni sau de a pleca peste graniţă cum doresc sunt revocate. Toţi străinii se aflau acum sub protecţia ţarului şi orice dispută legală în care erau implicaţi urma să fie judecată nu de legea rusească şi de curţile ruseşti, ci de un tribunal special, alcătuit din străini, care urma să aplice legea civilă rusească. Mai departe, tuturor străinilor li se promisese libertate religioasă absolută cât timp se aflau în Rusia. „Nu vom exercita nicio presiune asupra conştiinţei oamenilor şi vom permite cu bucurie fiecărui creştin să aibă grijă de mântuirea lui pe propriul său risc"[ffi], a anunţat ţarul.

Deşi era distras de război, Petru şi-a menţinut interesul pentru lărgirea orizonturilor de educaţie ale supuşilor săi. Şcoala de Matematici şi Navigaţie, fondată de Henry Farquharson şi alţi doi scoţieni în 1701, la Moscova, se dezvoltase şi avea 200 de studenţi ruşi. Aceste investiţii valoroase în viitor deveniseră motivul unei încăierări între sergenţii care făceau recrutările şi Kurbatov, care a sărit să-i scape de la recrutare pe elevi, argumentând că educaţia lor ar fi fost o pierdere de bani dacă erau folosiţi ca simpli soldaţi după ce fuseseră instruiţi. O Şcoală de Limbi Moderne şi Clasice fusese fondată de pastorul Gluck, tutorele luteran al Ecaterinei, care venise la Moscova cu familia lui în 1703; Gluck avea să-i instruiască pe viitorii diplomaţi ruşi în latină, limbi moderne, geografie, politică, dans şi călărie. Ţarul a ordonat ca vechile cronici ale istoriei ruseşti, în special cele de la Kiev şi Novgorod, să fie traduse în rusă şi tipărite de fraţii Tessing din Amsterdam, iar traducerile să fie exacte, chiar dacă existau fragmente de text nefavorabile Rusiei. „Scopul", spunea el, „nu este să-mi flatez supuşii, ci, mai degrabă, să-i educ, arătându-le părerea pe care o au despre ei străinii."^ în 1707, când au sosit la Moscova o tiparniţă şi doi tipografi, Petru a aprobat un nou tipar chirilic, revizuit, care a fost folosit în cărţile care apăreau în Rusia. Prima a fost un manual de geometrie, a doua un ghid pentru scrierea de scrisori, cu sfaturi despre cum se fac complimentele, cum se lansează o invitaţie şi cum se face o cerere în căsătorie. Majoritatea celor care au urmat au fost cărţi tehnice, dar Petru a mai comandat şi 2000 de calendare, istorii ale războiului troian, ale vieţii lui Alexandru cel Mare şi ale Rusiei. Ţarul nu doar comanda cărţile, dar le şi edita şi le adnota. „Am citit cartea despre fortificaţii pe care ai

tradus-o", îi scria el unui traducător. „Discuţiile sunt bine redate, şi cu claritate, dar în secţiunea care te învaţă despre cum se fac fortificaţiile este obscură şi tradusă ininteligibil.

Ca să-şi ţină supuşii la curent cu ce se întâmplă în lume, el a decretat că trebuie publicat la Moscova un ziar - „Vedomosti". Toate birourile guvernamentale erau obligate să contribuie cu noutăţi, în acest fel a apărut, la începutul anului 1703, primul ziar rusesc, subintitulat „Gazetă militară şi de alte lucruri, care merită atenţia şi păstrarea în minte, care s-au întâmplat în statul moscovit şi în ţările vecine". Tot ca un mijloc de educare şi civilizare a poporului, Petru a înfiinţat un teatru public deschis, ale cărui piese să fie jucate într-o clădire de lemn din Piaţa Roşie. Un manager teatral german şi soţia lui au venit la Moscova, împreună cu şapte actori, ca să pună piese în scenă şi să instruiască actori ruşi. Au fost produse câteva comedii şi tragedii, inclusiv *Doctor fără voie*, a lui Molière.

în toţi aceşti ani, Petru a încercat să schimbe concepţia rusească privitoare la respectul datorat ţarului. Spre sfârşitul anului 1701, el a decretat că bărbaţii nu mai trebuie să cadă în genunchi sau să se prosterneze la pământ în prezenţa suveranului. A abolit cerinţa ca moscoviţii să-şi scoată pălăria iarna, în semn de respect, atunci când treceau pe lângă palat, chiar dacă ţarul era înăuntru sau nu. „Ce diferenţă mai e între Dumnezeu şi ţar, dacă amândurora le arătăm acelaşi

respect?" întreba Petru. „Mai puţin servilism, mai mult zel în serviciu şi mai multă loialitate pentru mine şi pentru stat - acesta e respectul care trebuie să fie acordat ţarului."^

Pentru unii, povara era prea grea, şi singura soluţie pe care o găseau ca să scape de cererile de taxe şi de munca obligatorie era fuga. Poate că sute de mii de ţărani au fugit. Unii s-au pierdut prin păduri sau au plecat spre nord, unde aşezările credincioşilor de rit vechi erau deja prospere. Cei mai mulţi au plecat spre sud, spre stepele Ucrainei şi ale Volgăi, spre teritoriile cazacilor, refugiul tradiţional al fugarilor ruşi. în urma lor au lăsat sate pustii, guvernatori speriaţi şi proprietari neliniştiţi, care se străduiau să explice de ce nu au putut îndeplini cererile de forţă de muncă ale ţarului. Atunci când ţarul a poruncit ca fugarii să fie trimişi înapoi, răspunsul cazacilor a fost la început şovăielnic, pe urmă evaziv şi, în final, sfidător.

Cele mai mari revolte populare din istoria Rusiei au izbucnit în sud. Revolta lui Stenka Razin, care se ridicase de acolo împotriva ţarului Aleksei, revolta lui Pugaciov împotriva Ecaterinei cea Mare au trecut din istorie în legendă. în timpul domniei lui Petru, în anii cei mai tensionaţi ai războiului cu Carol al Xll-lea, au izbucnit trei revolte, toate în sud: revolta de la Astrahan, ridicarea başkirilor şi, cea mai ameninţătoare dintre ele, revolta cazacilor de pe Don, conduşi de Bulavin.

Astrahan, care se află în locul unde marele râu Volga se varsă în Marea Caspică, fierbea de nesupunere şi răzvrătire. Era locul unde fuseseră exilaţi cei care mai rămăseseră din streliţii desfiinţaţi, iar amintirile amare ale execuţiilor din 1698 erau încă vii în inimile văduvelor, fiilor şi fraţilor streliţilor. Negustorii de pe Volga erau nemulţumiţi de noile taxe, ţăranii se plângeau de taxele de pod, pescarii protestau împotriva restricţionării capturii de peşte şi nimănui nu-i plăceau inovaţiile străine ale lui Petru. Peste acest butoi cu pulbere au căzut zvonuri incendiare: ţarul e mort, străinii l-au băgat într-un butoi, pe care l-au bătut în cuie şi l-au aruncat în mare; un impostor, poate chiar Antihristul, se află acum pe tronul Rusiei.

în vara lui 1705, un zvon ieşit din comun a oripilat comunitatea. Ţarul, se spunea, a interzis ruşilor să se căsătorească timp de şapte ani, aşa încât rusoaicele să se mărite cu străinii care veneau cu navele de peste graniţă. Ca să-şi păstreze femeile, locuitorii din Astrahan au aranjat o căsătorie în masă, în 30 iulie 1705, unde au fost căsătorite o sută de femei, într-o singură zi, înainte să apuce să vină străinii. Mulţi dintre participanţii înfierbântaţi de vin şi dintre spectatori au plecat de la ceremonie să atace birourile guvernamentale locale, l-au condamnat şi l-au decapitat pe guvernator şi au încălcat autoritatea ţarului, alegând o nouă conducere. Prima proclamaţie a noului „guvern" spunea: „Guvernatorul şi alţi funcţionari practicau tot felul de adoraţii de idoli şi voiau să ne convertească şi pe noi. Dar noi nu am lăsat să se întâmple asta. Am scos afară

idolii din casele funcţionarilor. De fapt, „idolii" erau suporturile rotunjite de piatră pe care funcţionarii occidentalizaţi ai lui Petru îşi păstrau perucile. Rebelii au trimis mesageri în celelalte oraşe de pe Volga, mai ales cazacilor de pe Don, invitându-i pe toţi creştinii adevăraţi să li se alăture.

Vestea revoltei a provocat îngrijorare la Moscova. Petru era în Kurlandia, la asediul oraşului Mitau, când a primit această veste şi, dându-şi seama că trebuie să înăbuşe revolta înainte de a se extinde, l-a detaşat pe Şeremetiev cu mai multe regimente de cavalerie şi dragoni la Astrahan. Ca măsură de precauţie, i-a ordonat lui Streşnev să ascundă trezoreria de stat şi să oprească temporar toate scrisorile care erau trimise din Moscova, astfel încât vestea rebeliunii să nu ajungă la Carol. Cu rebelii, Petru s-a dovedit indulgent. El a invitat „guvernul" rebelilor să-şi trimită reprezentanţii la Moscova, unde Golovin a fost desemnat să le asculte nemulţumirile. Reprezentanţii au venit, iar pledoaria lor serioasă, în care vorbeau despre plângerile împotriva guvernatorului ucis, a făcut o impresie puternică asupra lui Golovin. „Am vorbit cu ei multă vreme, şi par nişte oameni credincioşi şi oneşti", îi scria el lui Petru. „Binevoiţi, sire, să vă călcaţi pe inimă şi să le acordaţi iertare. Nici noi nu suntem fără păcate."[m] Petru a acceptat, iar reprezentanţii s-au întors la Astrahan cu câte cincizeci de ruble în buzunar pentru plata drumului şi cu promisiunea că, dacă, oraşul se va linişti, va fi amnistiat fiecare cetăţean în parte. în viitor, se mai spunea, funcţionarii vor colecta taxele mai discret. I s-au

trimis ordine lui Şeremetiev ca regimentele care înaintau spre oraş să evite vărsarea de sânge în zonă.

Doar că în epoca aceea indulgenţa era luată drept slăbiciune, aşa că întoarcerea reprezentanţilor, care aduceau oferta de pace a lui Petru, nu a potolit revolta, ci mai degrabă a încurajat-o. Cetăţenii Astrahanului s-au felicitat: îl sfidaseră pe ţar şi învinseseră. Când Şeremetiev a trimis la ei un emisar cu mesajul că trupele sunt pe punctul de a intra în oraş şi că el refuza să îi includă printre cei amnistiaţi şi pe capii revoltei, rebeliunea s-a aprins din nou. Emisarul feldmareşalului a fost tratat cu brutalitate şi a fost trimis înapoi cu insulte la adresa lui Petru şi cu ameninţarea că la primăvară vor veni în marş la Moscova şi vor incendia Slobozia Germană.

Dar rebelii îşi supraestimaseră forţele şi niciun ajutor nu venea de nicăieri. Cazacii de pe Don le răspunseseră că, în ceea ce îi priveşte, ei nu fuseseră oprimaţi de ţar şi că ei îşi puteau respecta toate rânduielile ortodoxe. Cum ar fi putut ei să poarte haine străine, întrebau aceştia retoric, când printre ei nu exista niciun croitor care să facă aceste modele? Astrahanul era singur. Cu toate acestea, trupele lui Şeremetiev au fost atacate, atunci când au sosit. Soldaţii i-au învins pe rebeli fără probleme şi au pătruns în oraş. Când călăreţii ruşi treceau pe străzi, mii de oameni s-au întins la pământ, cerşind îndurare. Şeremetiev i-a anchetat pe capii rebeliunii. „Nu am mai văzut niciodată atâta prostie

smintită", îi scria el lui Golovin. „Sunt plini de răutate şi sunt convinşi că au fost îndepărtaţi de la ortodoxie."^ Amnistia generală a fost anulată şi sute de rebeli au fost trimişi la Moscova sau traşi pe roată. Petru, extrem de uşurat, l-a recompensat pe Şeremetiev cu o creştere de salariu şi cu o mare proprietate.

în acelaşi an, 1705, au început tulburările în rândul başkirilor, o populaţie musulmană care trăia în inima stepei, între Volga şi Urali. Ei erau seminomazi şi creşteau vite, capre, oi şi, ocazional, cămile. Călăreau cai mici, dar puternici, şi umblau înarmaţi cu arcuri şi tolbe de săgeţi. în secolul al XVII- lea, coloniştii ruşi care se mutaseră spre est întemeiaseră oraşe şi înfiinţaseră ferme pe aceste pământuri. Odată cu presiunea populaţiei ruseşti, veniseră şi colectorii de taxe. La începutul lui 1708, başkirii se aflau în plină revoltă. Ei au ars câteva sate ruseşti noi, aflate pe cursul râurilor Kama şi Ufa, şi au înaintat până la 30 de kilometri de marele oraş Kazan. Deşi Carol al XII- lea se apropia de frontiera rusească dinspre vest, Petru a detaşat trei regimente ca să se ocupe de acest pericol. Başkirii din vest s-au supus fără probleme şi, cu excepţia căpeteniilor revoltei, au fost amnistiaţi, dar başkirii din est au continuat să incendieze şi să distrugă, mai ales după ce Petru şi-a rechemat trupele ca să poată ţine piept suedezilor. Dar ţarul a reuşit să convoace 10000 de calmuci budişti, care i-au înfruntat pe başkiri şi, în cele din urmă, i-au înfrânt.

Norocul şi prezenţa dragonilor lui Şeremetiev au făcut să poată fi înăbuşită scânteia de la Astrahan. Başkirilor le lipsise unitatea şi conducerea, iar, în final, şi ei au fost potoliţi. Dar cea mai serioasă revoltă din timpul domniei lui Petru, care venea într-un moment în care el şi armata lui erau prinşi complet în războiul cu suedezii, a fost revolta cazacilor de pe Don, sub conducerea lui Kondrat Bulavin.

Cauza imediată a izbucnirii revoltei a fost încercarea lui

Petru de a aduna dezertorii din armată şi şerbii care fugiseră la cazaci. Ca şi Vestul sălbatic, subpopulata şi, în multe regiuni, pustia Ucrainã era un magnet pentru sufletele neliniştite care doreau să scape de restricţiile şi opresiunea convenţiilor sociale. în Rusia, mulţi dintre aceşti pionieri fugiseră de braţul legii: ei erau fie şerbi, legaţi de pământ prin legi care apăruseră prima dată pe vremea lui Ivan cel Groaznic şi care au fost confirmate de ţarul Aleksei, fie soldaţi înrolaţi cu forţa în armata lui Petru, ca să servească ţara timp de douăzeci şi cinci de ani, fie muncitori luaţi la muncă pe şantierele de la Voronej sau la fortificaţiile de la Azov şi Taganrog. în sud, cazacii îi primeau cu braţele deschise, iar poruncile care ajungeau acolo, şi care cereau ca fugarii să fie predaţi, erau, în general, ignorate. în sfârşit, în septembrie 1707, cneazul Iuri Dolgoruki a sosit pe Don cu 1200 de soldaţi, pentru a pune în aplicare decretele ţarului.

Apariţia lui Dolgoruki i-a speriat pe cazaci. Unul dintre hatmani, Lukian Maksimov, l-a primit pe Dolgoruki cu respect şi s-a oferit să îl ajute să dea de urma fugarilor. Dar Kondrat Bulavin, mândrul hatman din Bahmut, a reacţionat altfel. în noaptea de 9 octombrie 1707, cazacii lui au atacat tabăra lui Dolgoruki de pe malul râului Aidar şi i-au măcelărit pe ruşi până la ultimul. Ca de obicei, în asemenea revolte ţărăneşti, Bulavin nu avea un program politic clar. S-a ridicat, spunea el, nu împotriva ţarului, ci împotriva tuturor „cnejilor şi magnaţilor, profitorilor şi străinilor". El i-a chemat pe toţi cazacii „să apere casa Sfintei Maici a lui Dumnezeu şi Biserica creştină împotriva învăţăturii păgâne şi greceşti pe care boierii şi germanii vor să o impună"—. Invocând numele lui Stenka Razin, el a declarat că îi va elibera pe cei recrutaţi pentru Azov şi Taganrog şi că, în primăvara următoare, va porni în marş spre Voronej şi Moscova.

între timp însă, hatmanul Maksimov, temându-se de răzbunarea lui Petru în urma masacrării armatei lui Dolgoruki, a adunat o forţă de cazaci loiali ţarului şi i-a învins pe rebelii lui Bulavin. Maksimov i-a scris lui Petru că el i-a pedepsit prin tăierea nasurilor prizonierilor, atârnarea de picioare, biciuire şi uciderea de către plutonul de execuţie. Uşurat, Petru i-a scris lui Menşikov, în 16 octombrie 1707, că „această treabă, prin mila lui Dumnezeu, este acum terminată"—. Dar Petru se relaxase prea devreme. Bulavin însuşi scăpase de Maksimov şi şi-a adunat o altă bandă, iar în primăvara lui 1708, bântuia din nou prin stepa Donului. Din nou,

Maksimov a plecat împotriva rebelilor, având ca întăriri şi un detaşament de trupe regulate ruseşti, dar de această dată mai mulţi cazaci au dezertat şi au trecut de partea lui Bulavin, iar cei care au rămas au fost înfrânţi într-o luptă care a avut loc în 9 aprilie 1708.

Extinderea rebeliunii lui Bulavin reprezenta acum o ameninţare majoră. Satele din nord, de lângă Tuia, au fost incendiate, iar Voronejul şi toată regiunea Donului superior erau acum ameninţate. Temându-se că revolta s-ar putea extinde mai departe, în nord, Petru i-a poruncit fiului său, ţareviciului Aleksei, să urce şi mai multe tunuri pe zidurile Kremlinului, la Moscova. Ţarul a luat şi măsuri ofensive. O forţă de 10000 de infanterişti şi dragoni a fost pusă sub comanda unui maior de Gardă, cneazul Vasili Dolgoruki, fratele cneazului Iuri Dolgoruki, ucis de Bulavin în toamna precedentă. Porunca dată lui Dolgoruki era „să stingă acest foc o dată pentru totdeauna. Această gloată nu poate fi tratată altfel decât cu cruzime."^ De fapt, pericolul ca Bulavin să pună mâna pe Azov şi Taganrog îl îngrijora aşa de tare pe Petru, încât, la un moment dat, a fost pe punctul de a pleca el însuşi pe Don, ca să preia conducerea armatei. Din fericire pentru Petru, Carol al Xll-lea a preferat să-şi odihnească trupele într-o tabără de lângă Minsk pe durata celor trei luni în care a avut loc răzvrătirea ameninţătoare a lui Bulavin.

Un timp, Bulavin a măturat totul în calea lui. L-a învins din nou pe Maksimov şi chiar l-a executat.

Oamenii lui au atacat Azovul şi au capturat o suburbie a oraşului, după care au fost respinşi de garnizoana loială. Apoi, îmbătat de succes, Bulavin, imprudent, şi-a împărţit armata în trei divizii. în 12 mai, una dintre divizii a fost înfrântă, iar în 1 iulie cea de-a doua divizie a fost pusă pe fugă de trupele lui Dolgoruki care înaintau. Simţind schimbarea care plutea în aer, cei mai mulţi dintre cazaci, chiar şi cei care îl susţinuseră până atunci pe Bulavin, i- au scris o petiţie ţarului, promiţându-i loialitatea în schimbul iertării. După încă o înfrângere a forţelor împuţinate ale lui Bulavin, unii cazaci au decis să-l aresteze pe acesta şi să-l ucidă, ca să-l îmbuneze pe ţar. Bulavin a rezistat, omorând doi dintre cazacii care fuseseră trimişi să-l aresteze, dar, mai târziu, văzând că totul este pierdut, s-a sinucis. Treptat, flăcările din stepă au început să tremure şi apoi s-au stins. în noiembrie, rămăşiţele forţelor rebele au fost încolţite de Dolgoruki şi 3000 de cazaci au pierit în luptă. Revolta luase sfârşit. Petru i-a poruncit lui Dolgoruki „să-i execute pe cei mai înverşunaţi lideri şi pe ceilalţi să-i trimită la muncă forţată; pe restul să-i trimită înapoi la locurile de unde au venit şi să incendieze noile aşezări, aşa cum se poruncise mai înainte."— Două sute de rebeli au fost atârnaţi în spânzurători ridicate pe nişte plute, care, apoi, au fost puse pe apă şi trimise în jos, pe Don. Toţi cei care le vedeau plutind în derivă pe râu, alunecând pe lângă oraşe şi sate, erau avertizaţi, în felul acesta, că mâna de fier a autocratului ajunge până la marginea regatului său.

Basil Williams, p.103. Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 224. John Perry, p. 244. ^ Friedrich Christian Weber, vol. II, p. 408. [m] ibidem, vol. I, p.114. John Perry, p. 279.

—[3] Ivan cel Groaznic îi exilase pe toţi evreii din Rusia. Totuşi, evreii care renunţau la religia lor puteau să avanseze în societatea şi în guvernul Rusiei imperiale. (N. a.) Eugene Schuyler, vol. II, p. 139. S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 98. ibidem. ibidem, p. 76.

Staehlin von Storcksburg, p. 219. S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 334. ^ ibidem, p. 88.

[m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 157. ibidem, p. 158. ibidem, p. 159. ibidem, p. 161. P&B, VI, nr. 2068. ^ S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 183. P&B, VII, nr. 2553.

ÎNCURCĂTURĂ POLONEZĂ

Carol al XH-lea şi Marele Război al Nordului erau principalele preocupări ale lui Petru în anii aceia. După ce îşi fondase noul oraş în delta Nevei cu un an în urmă, în 1704 Petru şi-a mutat atenţia către preluarea controlului asupra a două oraşe-cheie din Estonia, Dorpat şi Narva, care ar fi putut să pecetluiască stăpânirea rusească a Ingriei şi să blocheze înaintarea suedezilor dinspre vest, către Sankt-Petersburg. Amândouă oraşele aveau garnizoane puternice (numai în Narva erau 4500 de apărători), dar, Carol şi armata suedeză aflându-se în Polonia, în caz de asediu, oraşele nu ar fi avut speranţa de a primi vreun ajutor din afară.

în mai 1704, trupele ruseşti şi-au făcut apariţia în faţa Narvei, ocupând aceleaşi linii lungi de fortificaţii din care fuseseră izgonite cu patru ani înainte. Petru a supravegheat personal transportul artileriei ruseşti de asediu, care se făcea pe vase, de la Sankt-Petersburg, iar acestea navigau aşa de aproape de coasta de sud a golfului, încât marile nave de război suedeze nu puteau veni spre ele, din cauza adâncimii mici a apei. în tabăra de la Narva, ţarul l-a găsit pe feldmareşalul George Ogilvie, scoţianul de şaizeci de ani care luptase timp de patruzeci de ani în armata habsburgică imperială şi fusese angajat de Patkul pentru a servi Rusia.

Petru era aşa de impresionat de cartea de vizită a lui Ogilvie, încât l-a pus imediat la conducerea armatei ruse de la Narva. Când asediul a început, ruşii au suferit pierderi, cauzate atât de tunurile din fortăreaţă, cât şi de raidurile pe care le făceau suedezii, dar apărătorii oraşului şi-au dat seama că au de a face cu un alt fel de fermitate a inamicilor lor. „Par hotărâţi să- şi ducă treaba la bun sfârşit, indiferent de pierderile pe care le-ar suferi"^, spunea un ofiţer al garnizoanei.

Lăsându-l pe Ogilvie să conducă acţiunea de la Narva, Petru a plecat în sud, spre Dorpat, oraş pe care Şeremetiev îl asedia din iunie, cu 23000 de oameni şi patruzeci şi şase de tunuri. El a descoperit că ordinele lui Şeremetiev erau greşite - tunurile ruseşti trăgeau în cele mai puternice bastioane ale oraşului, ceea ce însemna că toată muniţia era irosită. Petru a schimbat repede tirul artileriei înspre zidul cel mai vulnerabil şi în felul acesta au reuşit să producă o breşă. Trupele ruseşti au pătruns în oraş, iar în 13 iulie garnizoana suedeză a capitulat, la cinci săptămâni după începerea asediului, şi la numai zece zile după preluarea comandei de către ţar.

Căderea Dorpatului a pecetluit şi soarta Narvei. Petru s-a întors în grabă cu trupele lui Şeremetiev pentru a realiza joncţiunea, rezultatul fiind o forţă combinată de 45000 de oameni şi 150 de tunuri. în 30 iulie a început un bombardament susţinut, care a continuat timp de zece zile, şi care a flagelat cetatea cu 4600 de obuze.

Când s-a prăbuşit unul dintre bastioane, Petru i-a oferit clauze generoase lui Arvid Horn, comandantul suedez, aşa cum prevedea protocolul de război. Prosteşte, Horn a refuzat, înrăutăţind şi mai mult lucrurile prin folosirea unui limbaj jignitor la adresa ţarului. Asaltul a început în 9 august şi, cu toate că suedezii au luptat cu înverşunare, într-o oră, soldaţii din Garda Preobrajenski au pătruns în fortăreaţă şi au capturat un bastion important. Imediat după aceea, valuri de infanterişti ruşi s-au revărsat peste ziduri şi au măturat oraşul. Acum, prea târziu însă, Horn a văzut că rezistenţa lui a fost inutilă şi a încercat să-şi anunţe capitularea, bătând el însuşi toba, pentru negocieri. Nimeni nu l-a mai auzit. Soldaţii ruşi umpluseră străzile, măcelărind bărbaţii, femeile şi copiii într-un torent nebun de violenţă. Două ore mai târziu, când Petru a intrat în Narva cu Ogilvie, a găsit străzile alunecoase de sânge şi „grămezi de soldaţi suedezi măcelăriţi"; dintr-o garnizoană de 4500, doar 1800 mai erau în viaţă. Ţarul a poruncit unui trompetist să meargă călare prin oraş, sunând încetarea focului pe toate străzile, dar mulţi dintre ruşi continuau să tragă. Mânios, Petru a tăiat cu sabia lui un soldat care refuzase să se supună ordinului. Intrând în primărie, ca să se întâlnească cu consilierii orăşeneşti înspăimântaţi, Petru şi-a aruncat sabia plină de sânge pe masă în faţa lor şi a spus cu dispreţ: „Nu vă fie frică. Ăsta e sânge rusesc, nu suedez."^ Dar ţarul era furios pe Horn. Când comandantul inamic, a cărui soţie fusese ucisă în asalt, a fost adus în faţa lui, Petru a vrut să ştie de ce nu s-a predat, aşa cum se obişnuia în situaţia când se prăbuşea primul bastion, evitând în felul acesta măcelul inutil.

Victoria de la Narva a avut o mare importanţă, atât din punct de vedere psihologic, cât şi strategic. Nu numai că a asigurat apărarea Sankt-Petersburgului dinspre vest, dar a şi răzbunat ruşinea suferită cu şase ani în urmă de ruşi, în acelaşi loc. A demonstrat că armata lui Petru nu mai este doar o masă de ţărani abia instruiţi. Ogilvie spunea că el consideră infanteria lui mult mai bună decât oricare infanterie germană şi i-a declarat lui Charles Whitworth, ambasadorul englez, că „nu a văzut niciodată o altă naţiune să se descurce mai bine cu tunurile şi cu mortierele"^. Petru le-a scris, fericit, lui Augustus, lui Romodanovski şi lui Apraksin, despre victorie. Patru luni mai târziu, când ţarul s-a întors la Moscova, străzile răsunau de tropotele altei parade ruseşti de victorie. Petru a trecut pe sub şapte arcuri de triumf, în fruntea trupelor lui, iar 54 de steaguri de luptă inamice şi 160 de ofiţeri suedezi, luaţi prizonieri, veneau în urma alaiului.

Victoriile baltice ale lui Petru nu însemnau mare lucru pentru Carol al XII-lea. El era pe deplin convins că, atunci când va veni momentul, va risipi cu uşurinţă armata lui Petru şi va lua înapoi toate teritoriile suedeze aflate acum în mâna lui Petru. Mult mai iritant pentru el era faptul că propriile sale victorii din Polonia nu se dovediseră a fi hotărâtoare din punct de vedere politic. Augustus refuza în continuare să-şi accepte înfrângerea şi să renunţe la tronul polonez, iar Dieta poloneză nu era încă pregătită să-l oblige să facă acest lucru. în loc de un final, victoria asupra lui Augustus la Klissow fusese doar începutul anilor de războaie din Polonia, o hărţuială

suedezo- saxonă ce mergea înainte şi înapoi în imensitatea câmpiei poloneze. Uriaşa ţară, cu cele opt milioane de locuitori ai săi, era, pur şi simplu, prea vastă pentru armatele suedeze sau saxone. Niciuna dintre ele nu avea mai mult de 20000 de oameni, aşa că putea controla mai mult decât regiunea în care se afla în acel moment.

în ciuda frustrărilor politice ale lui Carol, anii petrecuţi în Polonia, 1702-1706, au fost o epocă a gloriei militare, a acţiunilor eroice, a episoadelor de legendă. în toamna lui 1702, de exemplu, după bătălia de la Klissow, Carol, cu doar 300 de suedezi, a ajuns călare în faţa porţilor Cracoviei şi, de pe cal, a strigat puternic: „Deschideţi poarta!"^[1] Comandantul garnizoanei a deschis încet poarta şi a scos capul, să vadă cine strigă. Carol l-a lovit imediat cu cravaşa, suedezii din spatele lui au împins poarta, iar apărătorii, speriaţi, s-au predat fără să tragă măcar un foc.

Inevitabil, războiul care avea loc în Polonia era greu pentru polonezi. Când intrase în ţară, Carol promisese că nu va cere decât acele contribuţii absolut esenţiale pentru armată, dar s-a ţinut de promisiune doar trei luni. După ce trupele poloneze au luptat, alături de regele Augustus, la Klissow, Carol s-a hotărât să se răzbune, având grijă ca armata suedeză să fie în întregime întreţinută de Polonia. Din Cracovia, suedezii au luat 130.000 de taleri, 10000 de perechi de pantofi, 4500 de kilograme de tutun, 72000 de kilograme de carne şi

27000 de kilograme de pâine în trei săptămâni. Pe măsură ce războiul se prelungea, instrucţiunile lui Carol pentru generalii săi deveniseră implacabile: „Polonezii trebuie să fie anihilaţi sau obligaţi să ni se alăture."^[2]

Lângă Cracovia, Carol a suferit un accident care l-a lăsat şchiop pentru tot restul vieţii. Supraveghea instrucţia cavaleriei, când calul său s-a împiedicat de sfoara unui cort şi a căzut peste el, fracturând piciorul stâng al regelui, deasupra genunchiului. Femurul nu s-a aşezat cum trebuie şi piciorul a rămas puţin mai scurt decât celălalt. A durat luni de zile până când regele a putut să călărească din nou, iar când, în octombrie, armata s-a deplasat în nordul Cracoviei, Carol a fost dus cu targa.

An după an, numărul bătăliilor şi al victoriilor creştea, dar victoria finală nu părea că se apropie. între timp, soseau veşti despre alte victorii, cele ruseşti din Baltica: asediul şi căderea Schliisselburgului, luarea în stăpânire a cursului Nevei, fondarea unui nou oraş şi port în Golful Finic, distrugerea flotilei suedeze de pe lacul Ladoga şi de pe lacul Peipus, devastarea catastrofală a grânarului Suediei, care era Livonia, şi capturarea întregii populaţii suedeze de acolo, căderea Dorpatului şi a Narvei. Aceste episoade sumbre au fost însoţite de rugăminţile disperate ale supuşilor lui Carol: strigătele fără speranţă ale locuitorilor din provinciile baltice, sfaturile şi rugăminţile Parlamentului suedez, cererea unanimă a generalilor de armată, chiar şi apelul surorii sale, Hedwig

Sofia. Toţi îl implorau pe rege să renunţe la campania din Polonia şi să meargă spre nord, pentru salvarea provinciilor baltice. „Pentru Suedia, aceste evenimente au o importanţă mult mai mare decât cine se află pe tronul Poloniei"^, spunea Piper.

Răspunsul lui Carol a fost acelaşi pentru toţi: „Chiar dacă ar fi să stau aici cincizeci de ani, nu voi pleca din această ţară până când Augustus nu va fi detronat."^ „Crede-mă că aş face imediat pace cu Augustus, dacă aş putea avea încredere în cuvântul lui", i-a spus el lui Piper. „Numai că imediat ce am încheia pacea cu el şi noi am pleca în marş spre Moscovia, el ar accepta banii ruşilor şi ne-ar ataca pe la spate, iar atunci sarcina noastră ar fi mult mai dificilă decât este acum."^

în 1704, evenimentele din Polonia au început să schimbe situaţia în favoarea lui Carol. El a pus mâna pe oraşul- fortăreaţă Thorn, cu tot cu cei 5000 de soldaţi saxoni care se aflau acolo. Cum poziţia lui Augustus era slăbită, Dieta poloneză a acceptat teza lui Carol, că, atâta timp cât acesta va rămâne pe tron, Polonia va fi un câmp de luptă, aşa că, în februarie 1704, l-a destituit oficial pe Augustus. Candidatul pe care îl susţinuse iniţial Carol, Iacob Sobieski, fiul faimosului rege polonez Ian Sobieski, fusese răpit preventiv de agenţii lui Augustus şi întemniţat într-un castel din Saxonia, astfel că, în locul său, Carol l-a ales pe un nobil polonez de douăzeci şi şapte de ani, Stanislaw Leszczyn' ski, ale cărui calităţi

erau inteligenţa modestă şi devotamentul total pentru regele Carol.

Alegerea lui Stanislaw a fost aranjată dinainte fără nicio ruşine. în 2 iulie s-a organizat o sesiune a Dietei poloneze cu doar o parte dintre membrii ei, adunaţi de soldaţii suedezi pe un câmp din apropierea Varşoviei. în timpul desfăşurării şedinţei, o sută de soldaţi erau staţionaţi la distanţă de un foc de muschetă, ca să-i „protejeze" pe electori şi „să-i înveţe să vorbească limba potrivită"^. Candidatul lui Carol a fost proclamat rege al Poloniei, cu numele de Stanislaw I.

Acum, că Augustus fusese detronat - unicul motiv pentru care Carol invadase Polonia -, suedezii, la fel ca şi polonezii, sperau că regele îşi va îndrepta, în sfârşit, atenţia către Rusia. Dar Carol nu era încă pregătit să părăsească Polonia. Deoarece papa se opusese numirii lui Stanislaw, ameninţând că va excomunica pe oricine va participa la alegerea protejatului unui monarh protestant şi puţini dintre magnaţii polonezi fuseseră prezenţi la alegere, noul rege avea o stăpânire extrem de nesigură asupra regatului. Carol s-a decis să rămână alături de monarhul-marionetă până când Stanislaw va fi încoronat după toate regulile. La mai bine de un an, în 24 septembrie 1705, Stanislaw a fost încoronat într-o manieră care, la fel ca şi proclamarea lui de către Dietă, oferea argumente celor care afirmau că alegerea lui nu este legitimă. Noul rege nu a fost încoronat la Cracovia, locul tradiţional de încoronare pentru regii polonezi, ci la

Varşovia, pentru că acolo se aflau Carol şi armata lui. Coroana aşezată pe capul lui Stanislaw nu era coroana istorică a Poloniei - aflată încă în posesia lui Augustus, care nu acceptase detronarea -, ci o nouă coroană, care, împreună cu un nou sceptru şi o nouă haină oficială, fuseseră plătite de Carol. Regele suedez a fost prezent incognito la ceremonie, ca să nu distragă atenţia celor prezenţi de la noul său aliat. Dar această încoronare a suveranului-marionetă nu a păcălit pe nimeni. Soţia lui Stanislaw, acum regină a Poloniei, nu se simţea deloc în siguranţă în regatul turbulent al soţului ei, şi a preferat să locuiască în Pomerania suedeză.

Cu toate acestea, cu un rege prieten pe tronul polonez, Carol credea că şi-a atins şi cel de-al doilea obiectiv. Curând după încoronare, el şi Stanislaw au semnat o alianţă anti- rusească între Suedia şi Polonia. Apoi, ca pentru a se descărca de tensiunea şi de frustrările acumulate din cauza ostilităţii faţă de Rusia, şi pentru a se uşura de sentimentul de vinovăţie că nu a răspuns apelurilor supuşilor săi, Carol a lovit pe neaşteptate. în 29 decembrie 1705, regele a ridicat tabăra aflată lângă Varşovia şi a pornit în marş spre est, peste mlaştinile şi râurile îngheţate, către Grodno, unde era masată cea mai mare parte a armatei lui Petru, râul Neman. Acest salt spre Grodno nu era invazia Rusiei pe care suedezii o aşteptau de mult. Carol nu plănuise şi nici nu adunase echipament şi provizii pentru un marş lung spre Moscova. Şi nici Polonia nu era sigură, în spatele lui Carol, cu Augustus aflat încă pe câmpul de luptă şi refuzând să accepte detronarea. De aceea, Carol

nu a luat cu el toată armata; Rehnskold a fost lăsat acolo, cu 10000 de oameni, ca să-i supravegheze pe saxoni. Dar cu cei 20000 de oameni care veneau în urma lui Carol intenţiona să provoace o luptă în mijlocul iernii. După lungi aşteptări, ţarul urma, în sfârşit, să vadă strălucirea baionetelor suedeze, iar soldaţii lui aveau să simtă oţelul suedez.

După cucerirea Dorpatului şi a Narvei, în vara lui 1704, Petru îşi petrecuse iarna la Moscova şi, în martie, plecase la Voronej, ca să lucreze pe şantier. în mai 1705, a plecat să se alăture armatei, dar a fost doborât de boală şi a trebuit să aştepte să se recupereze o lună, în casa lui Fiodor Golovin. în iunie, a ajuns din urmă armata la Poloţk, pe Dvina, de unde aceasta putea fi mutată în Livonia, Lituania sau Polonia, după cum ar fi cerut-o evenimentele - o armată care se transformase într-o formidabilă maşinărie de luptă. Erau 40000 de infanterişti, care aveau uniforme potrivite şi erau bine înarmaţi cu muschete şi grenade. Cavaleria şi dragonii, 20000 de oameni, erau, de asemenea, bine echipaţi, având muschete, pistoale şi săbii. Artileria era standardizată şi numeroasă. Ca şi suedezii, armata rusă îşi crease o forţă de artilerie extrem de mobilă, cu tunuri care foloseau obuze de 1,5 kilograme şi care urma să însoţească infanteria şi cavaleria pentru a le acorda sprijin imediat.

Problema armatei era acum la vârf, pentru că în structura de comandă erau fricţiuni şi invidii între

generalii ruşi şi cei străini. Instruirea excelentă şi disciplina strictă a armatei se datorau lui Ogilvie, care preluase comanda de la cel de-al doilea asediu al Narvei, când fusese numit al doilea feldmareşal (Şeremetiev era primul) din armata rusă. Grija lui Ogilvie pentru soldaţi îl făcuse popular, dar nu era deloc simpatizat printre ofiţeri; nu vorbea ruseşte şi era obligat să se descurce cu ajutorul unui interpret. Avea probleme, în special cu Şeremetiev, Menşikov şi Repnin. Ultimii doi îi erau subordonaţi şi serveau sub comanda lui, dar Şeremetiev, teoretic egal cu el în funcţie, se simţea deseori jignit. Petru, încercând să găsească o soluţie, mai întâi a vrut să pună toată cavaleria sub comanda lui Şeremetiev şi infanteria sub comanda lui Ogilvie. Şeremetiev s-a simţit umilit şi i s-a plâns lui Petru. „Am primit scrisoarea ta", i-a răspuns ţarul, „şi din ea am văzut cât eşti de nemulţumit, lucru de care îmi pare tare rău, pentru că nu este cazul; acest lucru nu s-a făcut, în niciun caz, pentru a te umili pe tine, ci pentru a asigura o organizare mai eficientă. [...] Totuşi, pentru că eşti nemulţumit, am renunţat la această reorganizare, şi am poruncit să rămână vechiul aranjament, până la sosirea *mea.*"[m]

După aceea, Petru a încercat să rezolve problema prin separarea armatei, trimiţându-l pe Şeremetiev cu opt regimente de dragoni şi trei de infanterie -10000 de oameni în total - în regiunea Balticii, în timp ce Ogilvie a rămas la comanda corpului principal al armatei în Lituania. în 16 iulie, Şeremetiev l-a atacat pe Lewenhaupt, comandantul forţelor suedeze din Livonia,

iar ruşii au suferit o înfrângere severă. Petru i-a scris supărat lui Şeremetiev, punând înfrângerea pe seama „proastei pregătiri a dragonilor, despre care ţi-am spus, în mai multe rânduri"^. Trei zile mai târziu, regretând tonul aspru din scrisoarea precedentă, i-a scris din nou, ca să-l îmbărbăteze pe Şeremetiev: „Nu fi trist din cauza ghinionului pe care l-ai avut, deoarece succesul neîntrerupt i-a dus pe mulţi oameni la ruină. Uită, şi încearcă să-ţi încurajezi oamenii."^

întâmplător, chiar în acest timp au venit veştile despre tulburările de la Astrahan, iar Şeremetiev a fost detaşat cu regimentele călare la peste o mie de kilometri, în Rusia, ca să rezolve problema revoltei. Forţa totală a armatei fiind astfel slăbită, Petru a anulat alte operaţiuni, şi a ordonat corpului principal de armată să intre în cantonament de iarnă la Grodno, pe malul de est al râului Neman. Nu se aştepta la vreo mişcare din partea lui Carol al Xll-lea până la primăvară.

Din păcate, chiar dacă Şeremetiev era plecat, fricţiunile dintre generalii lui Petru au continuat. Teoretic, Ogilvie, ca feldmareşal, era comandant suprem, iar Menşikov şi Repnin erau subordonaţii lui. Deşi Menşikov avea deja o reputaţie militară din ce în ce mai mare, datorită succesului repurtat pe Neva, nu experienţa militară, ci relaţiile personale cu ţarul îl făceau să fie arogant şi nesupus. Pentru că era prietenul cel mai apropiat al lui Petru, el refuza să accepte o funcţie militară inferioară. Deseori invoca relaţiile lui

speciale cu ţarul pentru a lua decizii în locul mai experimentatului Ogilvie. Spunea simplu „Majestăţii Sale nu i-ar plăcea asta. El ar prefera să se facă în acest fel. Ştiu asta." Mai mult decât atât, Menşikov a aranjat ca toate scrisorile lui Ogilvie să treacă mai întâi prin mâinile lui. Pe unele le reţinea, pur şi simplu, explicându-i mai târziu lui Petru că feldmareşalul îi raporta ştiri pe care ţarul le ştia deja de la Menşikov.

Structura de comandă, deja complicată, a fost şi mai confuză în noiembrie 1705, când Augustus s-a alăturat armatei ruseşti. Norocul regelui elector era în cădere liberă. Polonia era acum complet ocupată de trupele lui Carol şi ale nou- încoronatului Stanislaw, iar detronatul Augustus fusese nevoit să se strecoare pe o rută lungă, ocolitoare, prin Ungaria, folosindu-se de un nume fals şi fiind deghizat. Cu toate acestea, Petru îl considera încă rege al Poloniei şi, din respect pentru rangul său, i-a oferit comanda supremă a armatei de la Grodno. Ogilvie a rămas comandant militar superior. Menşikov comanda cavaleria, iar Repnin, împreună cu Cari Evald Ronne, un ofiţer german experimentat, erau comandanţi subordonaţi lui Ogilvie. Era o situaţie sortită dezastrului.

Marşul lui Carol spre est a fost rapid. Distanţa de la Vistula până la Neman era de 290 de kilometri. Carol a parcurs această distanţă în doar două săptămâni, trecând peste drumuri şi râuri îngheţate, şi a ajuns cu avangarda la Grodno în 15 ianuarie 1706. Regele a traversat râul cu 600 de grenadieri, dar, văzând că

fortăreaţa e prea puternică pentru un asalt imediat, s-a întors şi a campat temporar la 6 kilometri distanţă. Când a ajuns şi grosul armatei, de 20000 de oameni, Carol s-a mutat la 80 de kilometri deasupra oraşului Grodno, unde putea să facă rost de mâncare şi nutreţ mai uşor. Acolo şi-a aşezat tabăra permanentă, aşteptând să vadă ce vor face ruşii. După el, aceştia aveau două posibilităţi: fie să iasă la luptă, fie să rămână în fortăreaţă şi să moară de foame acolo.

Deoarece Carol era aşa de aproape, comandanţii ruşi au ţinut un consiliu de război, prezidat de Augustus. Nu se punea problema să iasă, pur şi simplu, la atac. Deşi erau de două ori mai mulţi decât suedezii, Petru încă nu era pregătit să-şi rişte armata adunată cu atâta grijă, nici măcar în această situaţie favorabilă, şi i-a interzis categoric lui Ogilvie să iasă la luptă în câmp deschis. Totuşi, Ogilvie considera că armata este suficient de puternică să rămână înăuntru şi să facă faţă unui asediu, şi el a insistat în acest sens. Ceilalţi nu au fost de acord: dacă suedezii înconjurau fortăreaţa Grodno, armata ar fi fost ruptă de Rusia şi rolul ei de protector al graniţelor ruseşti ar fi fost anulat şi, cu toate că fortificaţiile erau puternice, iar artileria era numeroasă, ei nu aveau provizii pentru un asediu îndelungat. Au cerut retragerea. Ogilvie a fost şocat, insistând asupra avantajului mărimii armatei şi al superiorităţii artileriei. Dacă se retrăgeau, ar fi trebuit să-şi sacrifice tunurile, pe care nu le-ar fi putut transporta fără cai prin zăpadă. Ar fi trebuit să părăsească barăcile şi casele din oraş ca să iasă în gerul de pe drumuri şi mulţi ar fi pierit.

Suedezii i- ar fi urmărit cu siguranţă, iar lupta în câmp deschis, pe care Petru o interzisese, oricum ar fi avut loc. Mai rea pentru Ogilvie ar fi fost ruşinea. Un soldat profesionist, care comandă o armată de două ori mai numeroasă decât a adversarului, să abandoneze o fortăreaţă puternică, dotată cu o artilerie superioară? Ce ar spune Europa?

Augustus, prins la mijloc între aceste puncte de vedere opuse, nu a vrut să-şi asume responsabilitatea finală. A trimis un mesager urgent la Petru, cerând „o decizie imediată, categorică şi definitivă" de la ţar. însă, înainte de a sosi răspunsul, el a plecat pe furiş de la Grodno. După plecarea lui Carol din Varşovia, el întrezărise şansa de a reocupa capitala poloneză. Luând cu sine patru regimente de dragoni, a plecat în grabă, promiţându-i lui Ogilvie că se va întoarce peste trei săptămâni cu întreaga armată saxonă. Atunci, cu o forţă combinată de 60000 de oameni, alcătuită din ruşi, polonezi şi saxoni, ar fi putut să se răfuiască cu cei 20000 de suedezi ai lui Carol.

Petru era la Moscova când a auzit că regele suedez înaintează spre Grodno. Fiind sceptic în privinţa rapoartelor primite, i-a scris lui Menşikov: „De la cine ai primit ştirile? Câte rapoarte de felul acesta am primit până acum?"[420] Cu toate acestea, nu era liniştit, şi a declarat că va pleca din Moscova în 24 ianuarie. S-a plâns de „frigul indescriptibil" şi de faptul că „obrazul drept este foarte umflat", bombănind mai departe:

îmi pare nespus de rău să plec de aici, pentru că sunt ocupat cu strângerea taxelor şi cu alte lucruri necesare operaţiunilor de pe Volga. Din acest motiv, te implor, dacă apare vreo schimbare, să trimiţi pe cineva la mine, ca să nu mă mai târăsc acolo fără motiv. (Vai mie! De-abia pot să mă mişc) Şi dacă treburile nu se schimbă, aş vrea să-mi dai de veste în fiecare zi, ca să pot, pe cât posibil, să-mi grăbesc plecarea.

Distanţa de la Moscova la Grodno era de 720 de kilometri, iar Petru parcursese de-abia jumătate din ea, când, în apropiere de Smolensk, l-a ajuns din urmă Menşikov cu vestea că regele Carol ajunsese şi că acum ţarul nu putea să ajungă la armata sa. îngrijorat, Petru a scris un nou rând de ordine pentru Ogilvie, care se baza pe promisiunea sosirii saxonilor experimentaţi. Dacă saxonii veneau sigur, atunci Petru îi permitea lui Ogilvie să rămână la Grodno, dar dacă nu veneau, sau dacă Ogilvie nu era sigur că vin, atunci avea ordin să se retragă la graniţa rusească, pe cel mai scurt şi mai sigur drum. „Totuşi", a adăugat Petru,

las totul la latitudinea ta, pentru că este imposibil să dau vreun ordin de la distanţa la care ne aflăm. în timp ce noi scriem, timpul trece. Tot ce e bun pentru siguranţă şi obţinerea avantajului, acel lucru să-l faci cu prudenţă. Nu uita cuvintele camaradului meu [Menşikov], care, la plecare, ţi-a spus să ai grijă în primul rând de siguranţa trupelor mai mult decât de orice altceva. Nu avea grijă de armamentul greu. Dacă retragerea este îngreunată de el, distruge-l sau aruncă-l în Neman.—

între timp, înăuntrul fortăreţei Grodno, situaţia se deteriora. Mâncarea şi nutreţul se terminau rapid. Apoi, ruşii, care aşteptau cu nerăbdare sosirea saxonilor, au mai primit o lovitură. în 3 februarie 1706, la Fraustadt, lângă frontiera silezianã, o armată saxonă, care avea trupe auxiliare ruseşti şi poloneze, totalizând 30000 de oameni, a fost înfrântă de forţele de 8000 de suedezi ale lui Rehnskold. A fost cea mai strălucitoare victorie a lui

Rehnskold, iar Carol, la auzul veştii, l-a avansat imediat pe acesta la gradul de feldmareşal şi l-a făcut conte. Petru i-a dat veste lui Golovin, cu mânie şi dispreţ:

Herr Admirai: întreaga armata saxonă a fost învinsă de Rehnskold şi şi-a pierdut toată artileria. Trădarea şi laşitatea saxonilor sunt acum clare: 30000 de oameni bătuţi de 8000! Cavaleria, fără să tragă măcar un foc, a fugit. Mai mult de jumătate din infanterie, aruncându-şi muschetele, a dispărut, lăsându-i singuri pe oamenii noştri, dintre care acum nu mai trăiesc, cred, nici jumătate. Dumnezeu singur ştie ce tristeţe ne-a adus această veste. Dându-i bani [lui Augustus], nu am făcut decât să aducem nefericire asupra noastră. [...] Dezastrul sus-menţionat, ca şi trădarea regelui de către propriii lui supuşi, să le povesteşti tuturor (dar cu mai multă diplomaţie), pentru că nu poate să rămână un secret. Totuşi, povesteşte cu mai puţine detalii.—

Noutăţile de la Fraustadt, care demonstrau în continuare superioritatea armatei suedeze, au determinat hotărârea lui Petru de a-şi muta propriile trupe de la Grodno, cât mai repede posibil. El i-a ordonat lui Ogilvie să se retragă cu prima ocazie, deşi, acum, că venea primăvara, i-a recomandat feldmareşalului să aştepte până la topirea gheţurilor, pentru a împiedica astfel o urmărire din partea suedezilor. în 4 aprilie, supunându-se ordinelor ţarului, armata rusă a împins peste 100 de tunuri în Neman şi a început retragerea în direcţia sud- est, spre Kiev, printr-o zonă de păduri şi mlaştini, cunoscută sub numele de „mlaştinile Pripiat".

Carol a fost în cumea fericirii când a văzut că ruşii pleacă din fortăreaţa Grodno şi a ordonat armatei sale să pornească imediat în urmărirea lor. Numai că podurile plutitoare pe care le aveau pregătite erau duse la vale

de sloiurile de gheaţă imediat ce erau aşezate pe apele umflate ale râului Neman. A durat o săptămână până când regele a putut să traverseze râul, iar armata rusă era acum departe. Carol a încercat să o ia pe o scurtătură, prin mlaştinile Pripiat. „Este imposibil să-ţi descriu câţi oameni şi cai au suferit în timpul acestui marş", scria un martor. „Ţinutul era plin de mlaştini, primăvara transformase pământul în noroi, cavaleria de-abia putea să înainteze, caravanele de care se înfundau prea tare în noroi, şi era imposibil să înainteze. Trăsura regelui a rămas împotmolită, iar în ceea ce priveşte proviziile, ne-a fost aşa de rău, încât cine mai avea o bucată de pâine uscată în buzunar se putea considera fericit în acest ţinut pustiu."^

Chinuindu-se aşa prin mlaştini, suedezii au reuşit în cele din urmă să ajungă la Pinsk, fără să prindă din urmă trupele ruse. Acolo, Carol, urcat pe cea mai înaltă turlă a bisericii din oraş, s-a uitat spre est şi sud, şi a văzut că ţinutul mlăştinos se întinde până la orizont. Resemnându-se cu gândul că ruşii scăpaseră, Carol a rămas în apropiere vreo două luni, distrugând oraşe şi sate. în sfârşit, la jumătatea verii lui 1706, nesigur de ceea ce se întâmpla în spatele lui şi nefiind pregătit pentru o altă campanie majoră în est, regele s-a întors spre Europa.

Petru era foarte încântat că armata lui era în siguranţă. El i-a scris lui Menşikov din Sankt-Petersburg, în 29 aprilie:

Cu bucurie de nedescris am primit... [vestea] când mă aflam la Kronstadt, pe nava viceamiralului, Elefantul, şi imediat, ca mulţumire lui Dumnezeu, am efectuat un triplu salut, de pe vas şi din fort. Dumnezeu să mă ajute să te văd pe tine şi armata din nou. Şi ce bucuroşi şi gălăgioşi am fost pe urmă din acest motiv. [...] Deoarece, deşi trăim în paradis, avem în permanenţă o durere în sufletele noastre. Aici, slavă Domnului, toate sunt bune, şi nu este nimic nou. Vom porni de aici luna viitoare cu siguranţă. Să nu te îndoieşti de venirea mea. Dacă Dumnezeu nu ne dă şi alte obstacole, voi porni cu siguranţă la sfârşitul acestei luni. Mai devreme de atât este imposibil, nu pentru că mă distrez, doamne fereşte!, ci pentru că doctorii mi-au impus să stau liniştit şi să iau medicamente două săptămâni, după ce mi-au lăsat sânge, începând de ieri. Imediat după aceasta voi veni, pentru că ai văzut tu însuţi în ce stare am fost cât am stat departe de armată.—

Retragerea de la Grodno a însemnat sfârşitul lui Ogilvie. Certurile lui cu Menşikov se înteţiseră în cursul retragerii. „Generalul de cavalerie [Menşikov], fără ştirea mea, în numele Majestăţii Voastre, a ordonat întregii armate să meargă la Bîkov, luând aerul unui comandant-suprem", se plângea exasperat Ogilvie. „Are în jurul lui o gardă de infanterie şi de cavalerie, cu stindarde fluturânde, şi nu ţine cont de mine. [...] în toată lunga mea carieră, cât am fost la război, nicăieri şi nimeni nu m-a tratat aşa de rău ca aici."^ învocând starea proastă de sănătate, el a cerut să fie eliberat din funcţie şi să i se acorde permisiunea de a părăsi Rusia. Petru a fost de acord, a acceptat demisia lui Ogilvie şi i-a plătit toate drepturile băneşti. Ogilvie a plecat în Saxonia, unde a intrat în serviciul lui Augustus şi a servit ca feldmareşal timp de patru ani, pînă când a murit.

Când Carol a început să mărşăluiască spre vest, de la Pinsk, şi nu spre est, Petru a ştiut că pericolul unei invazii trecuse, cel puţin pentru moment. Dar riposta suedezilor de la Grodno fusese un avertisment. Din

acest avertisment, Petru a înţeles că armata, comandanţii şi ţara lui, nu sunt încă pregătite.

După saltul rapid de la Grodno, Carol a făcut ceea ce avea să fie ultima lui mutare în lungul război împotriva lui Augustus. în august 1706, regele l-a informat pe Rehnskold că s-a decis, în sfârşit, să invadeze chiar Saxonia, ca să-l lovească pe Augustus chiar în dominionul lui ereditar. Patru ani de hărţuiri în Polonia, petrecuţi în urmărirea inamicului, l-au convins că nu poate ajunge la niciun rezultat cu Augustus pe teritoriu polonez. Saxonia rămânea mereu sanctuarul în care sfidătorul Augustus putea să se retragă pentru a-şi linge rănile, pentru a ridica noi armate şi pentru a aştepta momentul oportun ca să reapară în Polonia.

Cel mai important impediment diplomatic în calea invaziei, opoziţia celor două puteri navale, era acum înlăturat în urma ultimelor evenimente. Marile victorii ale lui Marlborough de la Blenheim, în Bavaria, şi de la Ramillies, în Ţările de Jos, îl puseseră pe Ludovic al XlV-lea în defensivă, iar puterile maritime nu mai erau îngrijorate că o invazie a trupelor suedeze în inima Germaniei ar putea influenţa războiul lor împotriva Franţei. în ceea ce-l privea pe Carol, el se arătase dispus să renunţe la invazia în Saxonia, pe care o plănuise, dacă puterile maritime l-ar fi convins pe Augustus să renunţe la pretenţia asupra tronului polonez. Ele au încercat, dar au eşuat. De aceea, nevăzând altă cale de a-l constrânge pe Augustus, Carol s-a decis să meargă

înainte cu planul său. în 22 august 1706, armata suedeză a traversat graniţa sileziană la Rawicz, în marşul ei spre Saxonia. Carol însuşi a trecut râul Oder, care servea de frontieră, în fruntea cavaleriei.

Cinci zile mai târziu, după ce mărşăluiseră prin Silezia având zgomotul uralelor protestanţilor silezieni încă în urechi, soldaţii suedezi au ajuns la graniţa electoratului Saxoniei. Acolo, sosirea suedezilor a stârnit un sentiment de teroare. Poveşti despre suedezii care prădau şi făceau ravagii în timpul Războiului de treizeci de ani erau acum reînviate. Familia lui

Augustus a fugit în direcţii diferite: soţia lui s-a grăbit să caute protecţia tatălui ei, margraful de Bayreuth; fiul lui de zece ani a plecat în Danemarca; bătrâna lui mamă a fugit la Hamburg. Trezoreria statului şi bijuteriile au fost ascunse într-un castel îndepărtat. Cu toate acestea, Consiliul Guvernamental saxon, împuternicit să guverneze în absenţa lui Augustus, a decis să nu ţină piept invaziei suedeze, ci să lase siguranţa electoratului la mila lui Carol. De fapt, consiliul se săturase de ambiţiile poloneze ale electorului său; Saxonia sacrificase 36000 de oameni, 800 de tunuri şi 8.000.000 de livre în efortul de a-l ţine pe suveran pe tronul Poloniei. Acum, saxonii erau epuizaţi de aceste eforturi şi se hotărâseră să nu sacrifice chiar şi electoratul în favoarea lui Augustus.

în consecinţă, regimentele lui Carol au înaintat fără să întâmpine vreo opoziţie în Saxonia, şi au ocupat oraşele cele mai importante: Leipzig şi capitala, Dresda. în 14 septembrie, Carol şi-a stabilit cartierul general la castelul Altranstadt, lângă Leipzig, şi acolo a negociat clauzele tratatului de pace cu doi miniştri saxoni. Carol a cerut ca Augustus să cedeze coroana poloneză pentru totdeauna şi să-l recunoască drept rege pe Stanislaw, să rupă alianţa cu Rusia şi să-i predea lui Carol pe toţi supuşii suedezi angajaţi de Augustus sau care luptau în armata saxonă. în schimb, lui Augustus i se permitea să păstreze titlul de rege, deşi nu se putea numi rege al Poloniei, în sfârşit, armata suedeză avea să petreacă iarna care urma în Saxonia, toate costurile legate de provizii şi alimente fiind suportate de guvernul saxon. în absenţa lui Augustus, reprezentanţii saxoni au acceptat aceste condiţii, iar în 13 octombrie 1706 a fost semnat Tratatul de la Altranstadt.

Pentru Augustus, nu doar clauzele tratatului erau nefericite, ci şi momentul semnării acestuia. Exact în momentul când Carol negocia abdicarea lui Augustus cu miniştrii saxoni, Augustus însuşi trecea prin Polonia împreună cu o forţă de cavalerie rusească sub comanda lui Menşikov, ca să atace trupele suedezele ale colonelului Mardefelt. Augustus s-a plâns că este aşa de sărac, încât nici nu are ce mânca, iar Menşikov i-a dat regelui nevoiaş 10.000 de ducaţi din propriul buzunar. Ţarul, care investise mii de ruble şi mii de oameni pentru a-şi susţine aliatul saxon, a fost dezgustat când a auzit acest lucru. „Tu ştii foarte bine că de la rege auzi mereu

«Dă- mi, dă-mi! Bani, bani!» şi ştii, de asemenea, ce puţini bani avem", i-a scris el lui Menşikov. „Totuşi", a adăugat Petru resemnat, „dacă regele se află mereu într-o stare disperată, cred că ar fi bine să-i întărim speranţa prin sosirea mea, iar eu voi încerca să ajung în cel mai scurt timp."^

în timp ce se afla încă alături de armata rusă şi tocmai acceptase generozitatea lui Menşikov, Augustus a aflat din surse personale despre încheierea tratatului din Saxonia. El a reuşit să ţină vestea ascunsă de Menşikov, dar tot era într-o poziţie neplăcută. Termenii tratatului cereau ca el să rupă alianţa cu ţarul şi să renunţe la război, dar iată că el se afla acolo, în compania unei armate ruseşti, pregătindu-se să atace o armată suedeză. în încercarea de a evita o bătălie, Augustus a trimis în secret un mesaj lui Mardefelt, comandantul suedez, informându-l despre tratat şi implorându-l să se retragă şi să nu lupte. în acel moment însă, propria reputaţie l-a ajuns din urmă. Regele era atât de cunoscut pentru duplicitatea şi tertipurile lui, încât Mardefelt a presupus că mesajul e doar o farsă de-a lui Augustus, aşa că l-a ignorat. Rezultatul a fost că, în 29 octombrie 1706, a avut loc bătălia de la Kalisz, o luptă de trei ore în urma căreia ruşii, foştii aliaţi ai lui Augustus, i-au bătut rău pe suedezii cu care miniştrii saxoni tocmai semnaseră un tratat de pace. Pentru Petru, era o victorie importantă. Deşi ruşii erau de două ori mai numeroşi decât suedezii, aceştia se descurcaseră în alte ocazii şi mai bine, chiar dacă aveau de-a face cu trupe mai numeroase. Aceasta

a fost prima victorie mai importantă a lui Menşikov în calitate de unic comandant. Ţarul era copleşit de bucurie.

Augustus, ruşinat de victoria ruşilor, se chinuia disperat să se adapteze noului său rol, între Petru şi Carol. El i-a scris lui Carol, cerându-şi scuze pentru bătălie şi pentru inabilitatea lui de a împiedica desfăşurarea acesteia. Ca să facă un gest mai concret de supunere, l-a convins pe inocentul Menşikov să-i dea drepturi depline de a decide asupra întregului grup de 1800 de prizonieri suedezi, pe care i-a eliberat imediat şi i-a trimis în Pomerania suedeză, acolo unde erau liberi să lupte în primăvara următoare.

în acest timp, Augustus se străduia să nu-l supere pe Petru. El a avut o discuţie privată cu cneazul Vasili Dolgoruki, reprezentantul ţarului în Polonia, şi i-a explicat acestuia că nu are încotro: nu putea să accepte ca Saxonia să fie devastată de trupele lui Carol şi nu vedea altă soluţie, decât să renunţe la tronul polonez. El l-a asigurat pe Dolgoruki însă că acesta e doar un subterfugiu temporar şi că imediat ce armata suedeză va părăsi Saxonia, va renunţa la tratat, va recruta o altă armată şi îşi va relua locul alături de Petru.

în 30 noiembrie, Augustus a ajuns în Saxonia şi l-a vizitat pe Carol la Altranstadt. Şi-a cerut scuze personal

pentru ce se întâmplase la Kalisz, iar Carol i-a acceptat explicaţiile, dar a insistat ca Augustus să-şi confirme abdicarea trimiţându-i lui

Stanislaw o scrisoare prin care să-l felicite pentru urcarea la tronul Poloniei. Fiind la mila lui Carol, Augustus a înghiţit şi această pastilă amară. După cum se exprimase Carol, discret şi senin, într-o scrisoare către Stockholm, „în prezent, eu sunt şi electorul Saxoniei."—

Cei doi regi, veri primari (mamele lor erau surori, amândouă fiind născute prinţese daneze), s-au înţeles bine împreună. Carol i-a scris surorii sale că vărul lor este „vesel şi amuzant. Nu este înalt, dar e voinic; poate cam corpolent. Poartă chiar părul lui, care este foarte negru."^ Cu toate acestea, devenise evident, în iarna dintre 1706 şi 1707, că Augustus nu se grăbeşte să pună în aplicare tratatul. Acest lucru privea îndeosebi Clauza 11, care fusese concepută special pentru provocatorul livonian Johann Reinhold von Patkul.

Omul cel mai afectat de Tratatul de la Altranstadt nu era Augustus, ci Patkul. Nobilul livonian, ale cărui eforturi anti- suedeze contribuiseră la izbucnirea Marelui Război al Nordului, era principala ţintă a urii lui Carol al Xll-lea. Astfel, în Tratatul de la Altranstadt, Clauza 11 prevedea ca Augustus să-i predea lui Carol pe toţi

„trădătorii" adăpostiţi în Saxonia. Numele lui Patkul se afla în fruntea listei. în povestea care a urmat, perfidia lui Augustus şi spiritul răzbunător al lui Carol aveau să oripileze Europa.

Patkul era un bărbat flamboaiant, talentat şi dificil. Când începuse războiul, iniţial servise ca general în armata lui Augustus. A fost rănit şi, în timpul recuperării sale, s-a hotărât să părăsească serviciul regelui, dezaprobând „felul în care regele îşi tratează aliaţii". Petru, care admira calităţile lui Patkul, l-a invitat imediat pe livonianul fără ţară la Moscova şi l-a convins să intre în serviciul rusesc pe post de consilier privat şi locotenent general. Pentru următorii cinci ani, Patkul a lucrat neobosit pentru Petru, dar felul lui imperios de a se purta i-a adus mulţi duşmani. S-a certat cu Matveev la Haga şi cu Goliţîn la Viena. Dolgoruki, din Varşovia, a refuzat în cele din urmă să mai menţină o corespondenţă cu el, şi i-a scris lui Fiodor Golovin: „Cred că ştii despre Patkul. Trebuie nu numai să-i analizezi cuvintele, ci şi literele din ele. Dacă scrie când este prost dispus, nu-l mai respectă nici pe Dumnezeu."^

în mod ironic, episodul care a dus la căderea lui Patkul îşi avea originea tocmai într-o trăsătură blândă a caracterului său, şi anume simpatia lui pentru condiţia mizerabilă a trupelor ruseşti pe care Petru le trimisese să întărească trupele regelui Augustus. Unsprezece regimente ruseşti, numărând 9000 de oameni, şi un corp de cavalerie cazacă, de 3000 de oameni, sub comanda

cneazului Dmitri Goliţîn, plecaseră din Kiev în vara lui 1704, ca să se alăture lui Augustus în Polonia. Când au ajuns, Patkul, în calitate de consilier rus şi locotenent general, l-a înlocuit pe Goliţîn şi a preluat comanda. După o scurtă campanie în toamna lui 1704, Patkul a fost instruit de Augustus să se retragă cu trupele lui în Saxonia. Acolo, a aflat că nimeni nu-şi asumă responsabilitatea pentru oamenii lui. Miniştrii guvernului saxon nu aveau nevoie de trupele ruseşti care îl ajutau pe Augustus în războaiele lui din Polonia şi au refuzat să-i adăpostească şi să-i hrănească. Oamenii nu fuseseră plătiţi cu lunile; chiar şi atunci când au fost plătiţi, negustorii saxoni au refuzat banii ruseşti, considerându-i fără valoare. Cu uniformele subţiri şi zdrenţuite şi în picioarele goale, soldaţii ruşi erau un tablou atât de groaznic, încât lumea venea să se uite la ei. Părea foarte probabil că în iarnă mulţi dintre ei vor muri de foame. Dar Patkul a muncit neobosit pentru ei. I-a acuzat pe miniştrii saxoni că acţionează contrar ordinelor regelui-elector, prin faptul că nu asigură provizii şi tabere de iarnă. Le-a scris lui Petru, lui Golovin şi lui Menşikov, spunându-le că situaţia în care se află trupele îl face de râs pe ţar. Ei au răspuns că oamenii ar trebui să se întoarcă în Rusia - lucru absolut imposibil, din cauza faptului că drumul prin Polonia era blocat de trupe suedeze. în final, pentru a ţine oamenii în viaţă, Patkul a pus la bătaie o mare sumă de bani din creditul lui personal. în primăvară, el a comandat uniforme noi, iar în vară înfăţişarea lor era atât de diferită, încât saxonii admiteau că arătă mai bine decât soldţii germani. Tot nu veneau bani din Rusia, iar creditul lui Patkul se termina.

Ca să le asigure supravieţuirea, Patkul a propus, în cele din urmă, să-i închirieze pentru o perioadă guvernului austriac, care ar fi devenit astfel responsabil cu plata şi aprovizionarea lor. Golovin a răspuns că ţarul ar aproba acest lucru dacă ar fi o chestiune de extremă necesitate. în decembrie 1705, cu acordul ofiţerilor ruşi aflaţi sub comanda lui, Patkul a contractat trupele în serviciul guvernului imperial pe o perioadă de un an.

Acţiunea lui Patkul i-a alarmat pe miniştrii saxoni, care se temeau că şi regele şi ţarul se vor supăra din cauză că refuzul lor a dus la pierderea soldaţilor ce luptau pentru cauza comună. Patkul fusese detestat multă vreme la Dresda. (Nu era niciodată prudent în scrisori, iar multe dintre denunţurile lui amare despre ineficienţa şi corupţia miniştrilor saxoni ajunseseră la urechile celor reclamaţi.) Chiar şi Augustus era circumspect. „îl ştiu bine pe Patkul", i se plângea el lui Dolgoruki, „iar Majestatea Sa Ţarină îşi va da seama în curând şi de faptul că Patkul şi-a părăsit serviciul propriului său stăpân [Carol] doar pentru planurile şi profitul lui/<MQ

în mod absolut scandalos, actul de caritate al lui Patkul, prin închirierea trupelor ruseşti Austriei, a devenit o acuzaţie de trădare la adresa lui. Deşi miniştrii saxoni fuseseră ţinuţi la curent cu fiecare etapă a negocierilor, brusc, aceştia l-au acuzat că aduce atingere intereselor lui Augustus prin trimiterea miilor de oameni de sub comanda lui peste graniţă. A fost

ordonată arestarea lui. Din întâmplare, Patkul, sătul să mai fie prins între două mari forţe şi pierzându-şi speranţa în ambiţiile sale livoniene, tocmai se logodise şi era pe punctul de a se căsători cu o văduvă bogată. Cumpărase o proprietate în Elveţia, unde intenţiona să se retragă, renunţând la politică.

La întoarcerea de la logodnă, Patkul a fost ridicat, dus la castelul Sonnenstein şi pus într-o celulă, fără pat şi fără mâncare timp de cinci zile. Arestarea lui a făcut senzaţie în toată Europa. Un ambasador străin, aflat în serviciul unui monarh suveran, fusese arestat după eliberarea din funcţie. La Dresda, ambasadorul danez şi cel imperial au protestat vehement şi s-au retras din capitală sub motivul că nu mai sunt în siguranţă acolo. Ambasadorul imperial a respins acuzaţia de trădare, anunţând că văzuse cu ochii lui autorizarea lui Patkul, de la Moscova, de a transfera trupele. Cneazul Goliţîn, care era acum din nou ofiţerul superior al trupelor ruse expediţionare, deşi era, personal, adversar al lui Patkul, a protestat împotriva arestării acestuia, considerând-o un afront la adresa stăpânului său, ţarul, şi a cerut eliberarea imediată a lui Patkul.

Speriaţi că lucrurile au mers prea departe, miniştrii saxoni l-au informat pe Augustus, aflat în Polonia, de acţiunile lor.

Augustus le-a răspuns că aprobă acţiunile şi i-a scris pe scurt lui Petru că, pentru a proteja interesele lor comune, consiliul său privat a fost obligat să-l aresteze pe Patkul. Sarcina de a motiva acuzaţia i-a revenit generalului-adjutant al regelui, Arnstedt, care a făcut-o cu multe ezitări, şi i-a scris în secret lui Şafirov, la Moscova: „Fac tot ce pot ca să-l salvez. Şi tu trebuie să faci acelaşi lucru. Nu trebuie şi nu putem să lăsăm să piară un asemenea *om.*"[M1]

Petru a fost de acord cu Augustus că Patkul ar fi trebuit să aştepte un ordin mai clar înainte de a contracta trupele pentru Austria, dar, cu toate acestea, a cerut ca prizonierul să fie trimis deîndată la el, ca să ancheteze acuzaţiile împotriva lui. Patkul era angajat, totuşi, în serviciul rusesc, iar trupele în chestiune erau ruseşti. Din partea lui Augustus au venit scuze şi amânări. în februarie 1706, Petru i-a scris din nou, cerând predarea lui Patkul. Dar suedezii erau atunci campaţi lângă Grodno, iar miniştrii saxoni ai lui Augustus ştiau că ţarului îi este practic imposibil să intervină. Patkul a rămas prizonier.

Apoi au urmat marşul rapid al lui Carol de la Grodno, invazia Saxoniei, capitularea lui Augustus şi Tratatul de la Altranstadt. Predarea lui Patkul şi a altor „trădători" era o condiţie a tratatului. Augustus era prins în capcană. Pentru că nu reuşise să-l elibereze mai repede pe Patkul, acum era forţat să-l predea lui Carol. Căutând disperat o soluţie, el l-a trimis pe generalul-maior Goltz

să-l asigure pe ţar că Patkul nu va fi niciodată predat regelui Suediei. Petru, care nu mai avea încredere în promisiunile lui şi se temea foarte mult pentru viaţa lui Patkul, a apelat la ajutorul împăratului, al regilor Prusiei şi Danemarcei, şi al Adunării Stărilor Generale ale Olandei. Fiecăruia, în esenţă, i-a spus: „Noi credem că regele

Suediei se va supune intermedierii Majestăţii Voastre şi, făcând acest lucru, va dobândi în întreaga lume faima unui monarh cu inimă mare, şi nu va fi implicat într-o afacere barbară şi fără Dumnezeu.''^[2]

Augustus ezita şi amâna punerea în aplicare a acestui articol al tratatului, dar Carol era implacabil. în sfârşit, în noaptea de 27 martie 1707, Patkul a fost predat în mâinile suedezilor. El a fost ţinut la Altranstadt trei luni, într-o celulă, legat de un stâlp cu lanţuri grele de fier. în octombrie 1707 a fost adus în faţa unei curţi marţiale suedeze care fusese instruită de Carol să îl judece cu „maximă severitate". Obedientă, curtea suedeză l-a condamnat să fie tras pe roată, decapitat şi tăiat în patru. Sângele rece l-a părăsit pe Patkul când a fost legat de roată. Călăul, un ţăran din zonă, i-a dat cincisprezece lovituri cu barosul, rupându-i braţele şi picioarele, apoi a trecut mai departe spre piept. Patkul urla şi icnea, şi când nu a putut să mai strige, a horcăit: „Taie-mi capul. Călăul de ocazie a fost nevoit să-i aplice patru lovituri cu un topor de lemne până când a reuşit să-i taie capul. Corpul i-a fost tăiat în patru şi

expus pe roată, iar capul i-a fost fixat pe un stâlp de pe marginea drumului.

Gustavus M. Adlerfeld, vol. II, p. 13. —[9] Staehlin von Storcksburg, p.49; Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 96. ^ Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, p. 56. [m] Gustavus M. Adlerfeld, vol. I, p. 168. ^ Eugene Schuyler, vol. II, p. 18. ibidem, p. 19.

ibidem, p. 17.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 187. ibidem, p. 199. P&B, III, nr. 788. ibidem, nr. 862. ibidem, nr. 864. [m] ibidem, nr. 1005. [m] ibidem, IV, nr. 1064,1067. ibidem, nr. 1117.

Gustavus M. Adlerfeld, vol. II, p. 218. P&B, IV, nr. 1212. —[5] Eugene Schuyler, vol. II, p. 44.

ibidem, p. 50. ^ Frans G. Bengtsson, p. 232.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 215. Eugene Schuyler, vol. II, p. 55. ^ ibidem.

[m] N.G. Ustrialov, vol. IV, p. 424. [m] P&B, V, nr. 1690-1693. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 60.

31
CAROL ÎN SAXONIA

Apariţia dramatică a regelui Carol al XH-lea şi a armatei lui suedeze în inima Germaniei a provocat frisoane în întreaga Europă. Cât timp s-a aflat în Saxonia, tânărul monarh a fost mai vizibil ca niciodată pe continent, iar interesul stârnit de el era fără margini. Fiecare mişcare, fiecare stare a lui şi fiecare obicei era analizat; călătorii îşi planificau excursii pentru a putea trece pe lângă cartierul general suedez de la Altranstadt, cu speranţa că îl vor putea zări pe tânărul

rege. Printre monarhi, miniştri şi generalii lor, curiozitatea era amestecată cu îngrijorare. Se ştia că regele Carol venise ca să-l îndepărteze oficial pe Augustus al Saxoniei de la tronul polonez, dar acum, că realizase acest lucru, ce mai urma? Armata veterană a Suediei, neînvinsă, era campată în Europa Centrală la doar 320 de kilometri de Rin. în ce direcţie îşi va întoarce tânărul monarh baionetele lui invincibile? în iarna şi primăvara lui 1707, ambasadorii şi alţi emisari s-au perindat pe la regele suedez în căutare de răspunsuri.

Unii dintre ei aveau cereri sau propuneri concrete. Ambasadorul lui Ludovic al XlV-lea i-a propus unirea armatei suedeze cu cea franceză a mareşalului Villiers. Acest lucru ar fi înclinat balanţa în Germania; după aceasta, Franţa şi Suedia şi- ar fi împărţit între ele statele germane. Protestanţii din Silezia i-au cerut lui Carol să rămână în Germania ca protectorul lor împotriva împăratului catolic. (Cu ameninţarea că va porni în marş către Viena, Carol a câştigat pentru silezieni dreptul de a- şi redeschide bisericile lor luterane; într-adevăr, chiar împăratul Josef a spus că a avut noroc că regele Suediei nu i-a cerut să devină el însuşi luteran.) Dar dintre toţi cei care au trecut pe la castelul lui Carol din Saxonia cel mai faimos era John Churchill, duce de Marlborough, personajul cel mai important al coaliţiei împotriva Regelui Soare, atât din punct de vedere militar, cât şi politic.

Când Carol a pătruns în Saxonia, ducele s-a arătat alarmat că impetuosul şi tânărul rege, cu ostilitatea lui pentru Imperiul Habsburgic, ar putea deranja echilibrul fragil dintre puterile catolice şi cele protestante care se aliaseră împotriva lui Ludovic al XlV-lea. Trimisul englez din tabăra lui Carol, John Robinson, a făcut o predicţie sumbră în privinţa rolului pe care ar fi putut să-l joace un Carol victorios, ca arbitru în Europa. „Că îi va favoriza pe Aliaţi este foarte nesigur", scria Robinson. „Că îi va obliga să facă o pace dezavantajoasă nu este improbabil; că va acţiona împotriva lor este posibil, iar dacă va face aşa [...] noi va trebui să suportăm voinţa lui. Presupunând că războiul cu Polonia şi Moscova s-ar încheia, nici împăratul, nici Danemarca, Prusia, vreun prinţ sau vreun stat din Germania nu va îndrăzni să se arate împotriva lui. Toţi se vor supune voinţei lui, iar Anglia şi Olanda va trebui să facă la fel sau să rămână singure."^

Marlborough a înţeles că volatilul Carol va trebui tratat cu extremă precauţie. Imediat după invazia regelui în Saxonia, ducele le-a scris aliaţilor săi olandezi: „De fiecare dată când Stările [Generale ale Olandei] sau Anglia o să-i scrie regelui

Suediei, trebuie să aibă grijă să nu existe în scrisoare vreo ameninţare, căci regele Suediei are nişte dispoziţii foarte ciudate."^ Relaţia cu Carol reclama mare atenţie şi discreţie, ca şi un simţ dezvoltat al diplomaţiei şi spionajului, iar Marlborough a propus să meargă el

personal să-l vadă pe rege. Oferta a fost primită cu recunoştinţă, iar în 20 aprilie 1707, Marlborough a pornit cu echipajul său din Haga, traversând Germania, ca să ajungă la Altranstadt. Cum Marlborough, cu toată reputaţia lui copleşitoare, nu era monarh, primul său contact în Altranstadt nu a fost cu regele, ci cu contele Piper, consilierul lui Carol şi *de facto* prim-ministrul lui. Când a sosit englezul, Piper a trimis vorbă că este ocupat şi l-a ţinut pe Marlborough să aştepte în trăsură o jumătate de oră, înainte de a coborî treptele pentru a-l primi pe ambasadorul reginei Ana. Marlborough a intrat şi el în acest joc. Când suedezul a ajuns în faţa scărilor, ducele a coborât, şi-a pus pălăria pe cap şi a trecut pe lângă Piper fără să ia în seamă prezenţa acestuia. La câţiva paşi mai încolo, cu spatele la conte, ducele a urinat liniştit pe un perete, în timp ce Piper îl aştepta. Apoi ducele şi-a aranjat hainele şi l-a salutat pe Piper în maniera de la curte. Egalitatea fiind restabilită, au intrat împreună în clădire pentru o discuţie de o oră.

în dimineaţa următoare, puţin după ora zece, ducele a fost chemat la rege. Se aflau, iată, faţă în faţă, cei doi mari comandanţi militari ai epocii: Marlborough avea cincizeci şi şapte de ani, faţa roz, şi purta panglica şi steaua Ordinului Jartierei peste haina de un roşu strălucitor; Carol avea douăzeci şi cinci de ani, faţa arsă de soare şi vânt, şi era îmbrăcat în haina lui obişnuită albastră, cizme masive şi sabie lungă. Cei doi bărbaţi au vorbit două ore, până când „douăsprezece trompete l-au chemat pe rege la slujba de seară"^. Marlborough a conversat în franceză, pe care Carol o înţelegea, dar nu

o vorbea, iar Robinson, care servise ca ambasador englez în Suedia vreme de treizeci de ani, traducea atunci când era necesar. Marlborough se prezentase la rege cu o scrisoare de la regina Ana, scrisă, cu cuvintele ei, „nu din cancelaria ei, ci din inima ei". Marlborough a detaliat: „Dacă nu ar fi oprit-o sexul ei, ar fi traversat marea ca să îl viziteze pe prinţul pe care îl admiră întreg universul. Eu sunt în acest caz şi mai fericit decât regina şi aş dori să pot lupta într-o campanie sub comanda unui asemenea mare comandant de la care aş putea învăţa ceea ce aş mai vrea să mai aflu din arta războiului. Carol nu a fost aşa de încântat de aceste complimente şi a făcut ulterior observaţia că el consideră că Marlborough este prea bine îmbrăcat pentru un soldat, iar limbajul lui este cam exagerat.

în timpul vizitei de două zile în tabăra suedeză, Marlborough nu a făcut nicio propunere oficială. El a încercat doar să discearnă care sunt intenţiile regelui şi starea de spirit a armatei. Cunoscând preocuparea lui Carol pentru bunăstarea germanilor protestanţi, ducele şi-a arătat cea mai caldă simpatie pentru cauza aceasta, dar a exprimat, de asemenea, şi preocuparea Angliei că nu se vor face presiuni asupra împăratului catolic înainte de încheierea războiului cu cel mai periculos inamic catolic, Ludovic al XlV-lea al Franţei. Vizitatorul a inspectat discret armata suedeză, observând dimensiunea redusă a artileriei şi lipsa serviciilor spitaliceşti, pe care trupele lui le considerau fireşti. A auzit suficiente discuţii ca să se convingă de certitudinea unei campanii suedeze împotriva Rusiei şi

de faptul că ofiţerii considerau că va fi grea şi că va dura cel puţin doi ani. Marlborough a părăsit Altranstadt uşurat şi încântat de misiunea lui: „Sper că aceasta [vizita] a spulberat aşteptările pe care le avea curtea franceză de la regele Suediei."[4]^

în 1707, în ajunul celei mai mari aventuri ale sale, regele triumfător era altul decât tânărul de optsprezece ani care navigase peste Marea Baltică pentru a-şi înfrunta inamicii cu şapte ani în urmă. Trupul lui Carol încă arăta tânăr - era înalt de 1,75 metri, cu şolduri înguste urcând către umerii largi -, dar faţa îi îmbătrânise considerabil. Prelungă, ovală şi ciupită de vărsat, acum se închisese permanent la culoare şi era brăzdată de linii fine. Ochii albaştri-închis erau mai calmi şi mai greu de ghicit; pe buzele pline îi plutea mereu un zâmbet înţelept când privea lumea din jurul lui. Nu purta nici barbă, nici mustaţă, nici perucă; părul lui cafeniu-roşcat era tuns scurt şi pieptănat spre frunte pentru a-i acoperi chelia din ce în ce mai pronunţată.

Carol se preocupa la fel de puţin de haine ca şi de persoana sa. Uniforma lui era simplă: haină bleumarin cu guler înalt şi nasturi de alamă, vestă şi pantaloni galbeni, acoperiţi în mare măsură de cizmele de călărie din piele groasă cu tocuri înalte, pinteni lungi şi carâmbi înalţi peste genunchi, până la jumătatea coapsei. în plus, purta o eşarfă neagră de tafta înfăşurată de mai multe ori în jurul gâtului, mănuşi mari, din piele groasă de căprioară, cu manşete largi şi o sabie suedeză

supradimensionată. Rareori purta pălăria largă cu trei colţuri; vara, părul i se decolora din cauza soarelui; toamna şi iarna, ploaia şi zăpada îi cădeau direct pe cap. Când era frig, Carol arunca pe umeri o pelerină de cavalerist. Niciodată, nici măcar în toiul bătăliei, nu purta platoşa care să-l apere de glonţ, suliţă sau sabie. în campanii, rămânea deseori în aceleaşi haine zile la rând, dormind îmbrăcat pe o saltea, pe un braţ de fân sau direct pe podea. îşi scotea cizmele, îşi aşeza sabia aproape de el ca s-o poată găsi pe întuneric, se învelea în pelerină şi, înainte de a se culca, citea dintr-o Biblie cu coperţi de aur pe care o purta cu el întotdeauna, înainte de a o pierde la Poltava. Niciodată nu dormea mai mult de cinci sau şase ore.

Regele mânca simplu - pâine la micul dejun, iar când se putea, unt, pe care îl întindea cu degetul pe pâine. La cină mânca, de obicei, carne cu legume în ulei, pâine şi apă. Mânca tăcut, cu mâna, şi masa dura rareori mai mult de cincisprezece minute, iar în timpul marşurilor lungi, mânca stând în şa.

Chiar şi atunci când armata era campată, Carol avea nevoie de exerciţii extenuante. Ţinea un cal în permanenţă înşeuat în curtea castelului de la Altranstadt, pentru ca atunci când dorea să poată sări în şa şi să călărească kilometri întregi, mai ales în zilele de furtună, vânt şi ploaie. Când se afla închis în cameră era agitat şi se plimba neîncetat. Stilul său de a scrie era neîngrijit - scrisorile erau pline de pete de cerneală şi

ştersături - şi prefera să dicteze, în timp ce măsura camera în lung şi-n lat, cu mâinile înmănuşate la spate, iar la sfârşit apuca pana să adauge o măzgălitură ininteligibilă - „Carol".

Cu toată agitaţia lui, era un bun ascultător, stând jos, cu un început de zâmbet pe faţă, cu mâna odihnindu-se calm pe mânerul săbiei sale lungi. Dacă regele se afla pe cal atunci când cineva vorbea cu el, îşi scotea pălăria şi şi-o punea sub braţ, unde o ţinea cât timp dura conversaţia. Comportamentul lui faţă de subordonaţi (şi, cu rare excepţii în viaţa lui, Carol vorbea numai cu subordonaţii) era calm, încurajator şi prietenos, dar niciodată familiar; întotdeauna rămânea o distanţă între suveran şi supusul său. Aproape niciodată nu se înfuria, iar în problemele de zi cu zi refuza cu greu cererile ofiţerilor. îi plăcea ca cei din jurul lui să fie vioi şi veseli, iar el să stea deoparte, să privească şi să-i asculte cu zâmbetul lui liniştit. Prefera ca subordonaţii lui să fie puternici, direcţi şi optimişti, şi le permitea celor care nu erau de acord cu el să-şi exprime părerea.

Doar când era ostil Carol devenea mai animat. Provocarea scotea la suprafaţă oţelul - duritatea şi lipsa de scrupule din caracterul lui. în apropierea luptei, regele păşea în faţă, proiectând o aură de putere şi hotărâre. Atunci argumentele se terminau şi deciziile regelui erau ascultate. Carol nu comanda numai prin rang, ci şi prin exemplu. Ofiţerii şi soldaţii vedeau disciplina lui, curajul, voinţa nu doar de a împărţi cu ei

greutăţile, ci de a face chiar mai mult decât ei. Ei îl respectau nu numai ca rege, dar îl şi admirau ca bărbat şi ca soldat. Ajunseseră să creadă fără rezerve în ordinele sale. Ar fi atacat oriunde ar fi îndreptat el sabia: dacă el cerea asta, înseamnă că putea fi făcut. Cum o victorie venise după alta, li se insuflase, soldaţilor şi ofiţerilor, o încredere deplină şi o siguranţă absolută. Acestea, la rândul lor, îi asigurau lui Carol controlul total şi uşurinţa comandei, permiţându-i să se relaxeze şi să se bucure alături de oamenii lui, fără să treacă peste barierele dintre ei.

Puterea, dar şi slăbiciunea lui Carol era încăpăţânarea lui. îşi urmărea scopul cu obstinaţie, fără să ia altceva în considerare. Indiferent dacă era vorba de vânarea unui iepure, de a muta o anumită piesă pe tabla de şah sau de detronarea unui monarh ostil, el îşi fixa obiectivul şi nu mai lua seama la nimic până când nu îşi atingea scopul. Ca şi celălalt rege-comandant al epocii, William al III-lea, Carol era convins că el este instrumentul cu care Dumnezeu îi pedepseşte pe cei care stârnesc războaie „nedrepte". Rugăciunea făcea parte din programul lui zilnic, ca şi din cel al armatei suedeze. în tabără, soldaţii erau chemaţi la slujbă de două ori pe zi. Chiar şi în timpul marşurilor, armata era oprită de sunetul trompetei la şapte dimineaţa şi la patru după- amiaza. Atunci, fiecare soldat îşi scotea pălăria, îngenunchea în mijlocul drumului şi îşi spunea rugăciunea.

Datorită credinţei sale, Carol era fatalist. El accepta cu calm că destinul va veghea asupra lui atâta timp cât va fi necesar să îndeplinească voinţa lui Dumnezeu. Deşi era predispus la accidente din cauza comportamentului imprudent, el se arunca în luptă dispreţuind pericolul şi moartea. „Nu voi pieri de un alt glonţ decât de acela care îmi e destinat, iar când va veni, nicio prudenţă nu mă va salva"—, spunea el. Dar, deşi Carol era liniştit la gândul propriei morţi şi când îşi lua responsabilitatea pentru moartea altora, atunci când ordona infanteriei să iasă la atac în faţa focului inamic era îndemnat doar de dorinţa victoriei, nu de dragostea de moarte. De fapt, regele deplângea pierderea soldaţilor săi şi, la un moment dat, i-a spus lui Piper că îi va propune ţarului Petru o unică luptă, ca să nu mai fie atâtea carnagii pe câmpul de luptă. Piper l-a făcut să se răzgândească.

Chiar şi în perioada relativ uşoară petrecută în Saxonia, când soldaţii se îngrăşau pe lângă el, viaţa lui Carol a rămas simplă şi dedicată războiului. Locuia în castelul de la Altranstadt ca şi cum ar fi locuit în cort, aşteptând ca bătălia să înceapă a doua zi. A refuzat să le dea permisiunea celor două surori ale lui de a-l vizita în Germania şi s-a făcut că nu aude rugămintea bunicii sale de a veni în Suedia măcar pentru o vizită, spunând că ar oferi un exemplu prost soldaţilor lui.

Din punct de vedere sexual, Carol a rămas cast. „Sunt căsătorit cu armata cât timp durează războiul"—, declara regele; de asemenea, se hotărâse să nu aibă

nicio experienţă sexuală în timpul războiului. Din perspectiva lui, acest cod al ascetismului şi al autocontrolului era necesar pentru un comandant militar, dar stârnise bănuiala că regele Suediei ar fi fost homosexual. Carol avusese puţine contacte cu femeile în viaţa lui. La şase ani, fusese luat de lângă mama lui şi crescut în compania bărbaţilor. îi plăcea să privească fete drăguţe, iar în adolescenţă flirtase cu soţia unui şef de orchestră, dar nu fusese vreo pasiune. în anii petrecuţi pe câmpul de luptă, Carol le scria adesea surorilor şi bunicii, dar vreme de şaptesprezece ani nu şi-a văzut nicio rudă de sex feminin, iar când s-a întors în Suedia, atât bunica lui, cât şi sora mai mare erau deja moarte. Când regele întâlnea doamne în societate, se purta politicos, dar nu cald. Nu căuta compania femeilor, ba chiar, când era posibil, o evita; părea că se jenează.

Pe cât a fost posibil, Carol şi-a modelat armata după el. Voia să aibă trupe de elită alcătuite din bărbaţi necăsătoriţi, care să se gândească doar la datoria lor şi nu la familie, care îşi păstrau forţele pentru luptă şi nu se consumau cu urmărirea femeilor şi grija căsniciilor. Era mai puţin probabil ca bărbaţii căsătoriţi, care aveau şi copii, să se avânte curajos pe câmpul de luptă în valul de gloanţe şi baionete inamice. Carol admira şi încerca să urmeze îndeaproape exemplul tatălui său, Carol al XI-lea, care practica voit abstinenţa în anii când Suedia se afla în război.

Pe măsură ce anii treceau, lipsa de interes a regelui pentru femei a devenit şi mai pronunţată. în timpul anilor de pauză dintre lupte în Saxonia au fost concepuţi mulţi copii cu tată suedez, dar nu a existat niciodată vreun zvon de la cartierul general al regelui de douăzeci şi cinci de ani. Mai târziu, când Carol a petrecut cinci ani ca prizonier-oaspete în Turcia, cu seri lungi dedicate pieselor lui Molière şi concerte de muzică de cameră, tot nu a apărut vreo bârfă despre femei. Poate că, refuzându-şi atâta timp dragostea şi femeile, el şi-a pierdut, pur şi simplu, capacitatea de a fi interesat de ele.

Dar, dacă nu era interesat de femei, era în schimb, interesat de bărbaţi? Nu există nicio dovadă în acest sens. în anii de început ai războiului, Carol dormea singur. Mai târziu, un paj dormea în camera lui, dar şi în camera lui Petru dormea o ordonanţă, iar uneori ţarul moţăia cu capul pe burta unui tânăr; aceasta nu înseamnă că Petru şi Carol erau homosexuali.

în ceea ce-l priveşte pe Carol, se poate spune că focul care ardea în el ajunsese la limita obsesiei, acoperind orice altceva. Era un luptător. De dragul Suediei, de dragul armatei sale, el alesese drumul cel mai greu. Femeile erau uşoare, o distracţie. Nu avea experienţă sexuală; poate că el simţea imensitatea puterii sale şi o ţinea sub control, neîndrăznind să o testeze. în această privinţă, Carol al XH-lea era anormal. Dar deja ştim că regele Suediei nu era ca alţi oameni.

Reacţia lui Petru la detronarea lui Augustus şi la alegerea, urmată de încoronare, a lui Stanislaw a fost să-şi încoroneze imediat nebunul curţii ca rege al Suediei, dar ştia că evenimentele din Polonia sunt extrem de importante pentru

Rusia. Cu timpul, ţarul ajunsese să înţeleagă că avea de-a face cu un fanatic; că regele suedez e hotărât să-l detroneze pe Augustus şi că invazia lui Carol în Rusia va fi amânată până când va obţine victoria în Polonia. De aceea, dându-şi seama de această mare miză de a-i păstra puterea lui Augustus, Petru vărsase banii şi soldaţii ruşilor în efortul de a-l susţine pe electorul Saxoniei pe tronul polonez. Atâta timp cât războiul se purta în Polonia, nu afecta Rusia.

Când Augustus a fost obligat să renunţe la tron, Petru a căutat un înlocuitor propriu al regelui Poloniei - nu o marionetă, ci un conducător puternic şi independent, care ar fi putut şi să guverneze, dar şi să-şi conducă armata pe câmpul de luptă. Prima lui opţiune a fost prinţul Eugen de Savoia, care se afla atunci în culmea gloriei sale de mare comandant al epocii. Eugen i-a mulţumit ţarului pentru onoarea pe care i-a făcut-o, dar a spus că acceptul depinde de voinţa stăpânului său, împăratul; apoi i-a scris împăratului Iosif, spunându-i că în conformitate cu jurământul său de supunere pentru douăzeci de ani, el lasă decizia, în totalitate, în mâna împăratului. Iosif era în dilemă: îşi dădea seama ce avantaje ar fi avut dacă pe tronul polonez s-ar fi aflat un

subordonat aşa de loial şi de eficient, dar nu îndrăznea să-l supere pe Carol şi ştia că numirea lui Eugen ar fi însemnat război între Eugen şi Stanislaw, cu Carol sprijinindu-l pe acesta din urmă. Aşa că a amânat decizia, scriindu-i lui Petru că, datorită faptului că Eugen tocmai se pregăteşte să înceapă o nouă campanie, nimic nu se poate decide până în iarna următoare.

Petru nu putea să aştepte. Armata lui Carol din Saxonia fiind gata să înceapă marşul, avea nevoie imediat un nou rege al Poloniei, pro-rus. L-a abordat pe Iacob Sobieski, fiul fostului rege Ian Sobieski, care a refuzat pe loc onoarea problematică. Petru a negociat cu Francisc Rákóczi, patriotul maghiar care se aflase în fruntea unei revolte împotriva coroanei imperiale, iar Rákóczi a fost de acord să accepte coroana, dacă Petru putea să convingă Dieta poloneză să i-o ofere. Dar înainte să se poată discuta ceva, totul a fost dat uitării. Carol plecase din Saxonia şi venea spre Rusia.

Abdicarea lui Augustus l-a îndepărat şi pe al doilea dintre cei trei aliaţi pe care Petru îi avusese iniţial. Acum, aşa cum spunea Petru mai târziu, „războiul acesta este numai pe umerii noştri"^[1]. Rămas singur să-i înfrunte pe suedezi, Petru şi-a intensificat eforturile de a-i oferi lui Carol o înţelegere de pace sau, dacă nu se putea, să găsească aliaţi care să-l poată ajuta să evite ceea ce toată Europa considera că avea să fie o înfrângere inevitabilă.

în căutare de mediatori sau de aliaţi, Petru a apelat la state care luptaseră de ambele părţi în marele război care divizase Europa. în 1706, Andrei Matveev a sugerat Stărilor Generale ale Olandei că, dacă puterile maritime ar putea să-i convingă pe suedezi să accepte pacea cu Rusia, ţarul le-ar ajuta cu 30000 de soldaţi, cei mai buni ai săi, pentru a-i putea folosi în războiul împotriva Franţei. Deoarece olandezii nu au răspuns, Petru s-a adresat celor două puteri neutre, Prusia şi Danemarca, ca să-l ajute în calitate de mediatori. Şi această încercare a eşuat. în sfârşit, în martie 1707, Petru i-a făcut o propunere lui Ludovic al XIV-lea, promiţându-i că dacă Regele Soare va media cu succes între ruşi şi suedezi, Petru îi va trimite trupe pe care să le folosească împotriva Angliei, Olandei şi Austriei. Condiţiile pe care le oferea Petru Suediei prevedeau că va ceda complet Dorpatul şi va plăti o mare sumă de bani ca să i se permită să păstreze Narva. Insista doar să păstreze Sankt-Petersburg şi râul Neva. Ludovic a promis că va încerca.

Petru a abordat şi Anglia. La începutul anului 1705, când noul ambasador al reginei Ana a sosit la Moscova, Petru sperase că acesta îşi va putea convinge suveranul să acţioneze ca mediator în Baltica. Withworth era de partea lui Petru, dar atribuţiile lui nu erau de ajuns să obţină de la guvernul său o intermediere diplomatică făcută în beneficiul ţarului. La sfârşitul lui 1706, Petru s-a decis să facă apel direct la Londra şi l-a instruit pe Matveev să se ducă personal de la Haga în capitala engleză şi să ceară reginei să ameninţe Suedia cu

războiul, dacă regele Carol nu face pace cu Rusia. Petru a lăsat termenii tratatului în totalitate la decizia reginei, insistând doar pe permisiunea păstrării posesiunilor ereditare ruseşti de la Marea Baltică - adică Ingria şi cursul râului Neva. Dacă negocierile oficiale ar fi eşuat, Matveev trebuia să încerce să-i influenţeze pe Marlborough şi Sydney Godolphin, cei mai importanţi miniştri englezi. Petru era realist: „Nu cred că Marlborough poate fi cumpărat, pentru că este extrem de bogat. Totuşi, poţi să-i promiţi 200.000 sau mai mult."^[2]

înainte de a pleca din Olanda, Matveev l-a întâlnit pe Marlborough în Haga. După discuţia cu el, ducele i-a scris lui Godolphin la Londra:

> Ambasadorul Moscoviei s-a întâlnit cu mine şi a exprimat în mai multe rânduri marele respect pe care stăpânul său îl are pentru Majestatea Sa [...] şi ca dovadă a respectului, el a decis să-l trimită pe unicul lui fiu în Anglia [pentru a fi educat]... sper că Majestatea Sa îi va [permite]; pentru că în mod sigur nu vei putea să-i îndeplineşti dorinţa în legătură cu negocierile.—

Aşa că misiunea lui Matveev avea puţine şanse de reuşită încă înainte de a începe, pentru că tonul lui Marlborough era autoritar. Cu toate acestea, esenţa diplomaţiei este aceea de a lăsa fiecare jucător să-şi joace rolul, iar Marlborough nu numai că nu l-a descurajat pe Matveev să meargă la Londra, dar i-a şi împrumutat iahtul său, Peregrinul, pentru a traversa Canalul.

Matveev a ajuns în capitala engleză în mai 1707 şi a fost primit cu amabilitate, dar nu a trecut mult ca să priceapă că nu se va întâmpla nimic curând. Scriindu-i lui Golovkin, care îi succeda lui Golovin în funcţia de cancelar, el a avertizat că lucrurile vor tergiversa: „Aici nu este o putere autocrată."— Regina nu putea face nimic fără aprobarea Parlamentului. în sfârşit, în septembrie, regina Ana l-a primit în audienţă pe ambasadorul rus. Era pregătită, spunea ea, să încheie o alianţă cu Rusia, incluzând-o pe aceasta în Marea Alianţă, dar mai întâi trebuia să capete acordul aliaţilor ei, Olanda şi Imperiul Habsburgic. în această perioadă de amânare, speranţele lui Matveev erau întreţinute de Marlborough, care îi scria din Olanda că îşi foloseşte toată influenţa sa pentru a convinge Stările Generale să fie de acord cu alianţa cu Rusia.

Jocul nu mai putea fi controlat - Carol plecase din Saxonia în august pentru a începe ameninţătoarea invazie a Rusiei -, iar exasperarea lui Matveev a crescut. „Miniştrii de aici sunt mult mai subtili decât cei francezi, chiar în intrigă şi în fineţe", scria el la Moscova. „Discursurile lor plăcute şi goale nu ne aduc decât pierdere de v r e m e . î n noiembrie, Marlborough însuşi a sosit la Londra. Matveev l-a vizitat în seara de după sosirea lui şi i-a cerut ducelui să-i spună în faţă, ca un om onest, fără dulcegării, dacă ţarul poate să spere că va obţine ceva de la Anglia. Şi de această dată, Marlborough a refuzat să

dea un răspuns clar.

Prin intermediul unei alte surse - Huyssen, care acţiona ca agent rus pe continent - s-a pus la punct o abordare diferită a lui Marlborough. Potrivit lui Huyssen, ducele spusese că ar fi de acord să aranjeze un ajutor al Angliei pentru Rusia, în schimbul unui dar substanţial în bani şi terenuri, oferit lui personal. Când Golovkin i-a raportat lui Petru, ţarul a declarat: „Spune-i lui Huyssen că dacă Marlborough vrea un principat rus, poate să-i promită unul dintre cele trei, pe oricare îl vrea: Kiev, Vladimir sau Siberia. Şi poate să-i mai promită, de asemenea, că, dacă o va convinge pe regină să facă o pace bună pentru noi cu suedezii, va primi, ca venituri ale principatului său, 50.000 de ducaţi în fiecare an al vieţii lui, pe lângă Ordinul Sf. Andrei şi un rubin la fel de mare ca oricare altul din Europa."^

Nici varianta lui Matveev, nici a lui Huyssen nu au mers mai departe. La sfârşitul lui februarie 1708, când Carol al XII- lea trecuse deja Vistula în marşul lui spre Moscova, Matveev a făcut o ultimă solicitare pentru o alianţă cu englezii. Apelul a rămas fără răspuns. în aprilie, Petru i-a scris lui Golovkin: „în ceea ce-l priveşte pe Andrei Matveev, am spus mai demult că e timpul să plece, pentru că acolo [la Londra] totul este minciună şi ruşine."—

Carol a refuzat cu încăpăţânare orice negociere de pace cu Rusia. El a respins oferta de mediere a Franţei, spunând că nu are încredere în cuvântul ţarului; faptul că Petru îi oferise deja lui Menşikov titlul de prinţ al Ingriei era dovada că ţarul nu are nicio intenţie să returneze provincia şi de aceea nu poate să fie interesat de negocieri de pace. Când i s-a sugerat că Petru ar putea compensa Suedia, ca să păstreze o mică bucată din teritoriile cucerite la Marea Baltică, Carol a răspuns că nu-şi va vinde supuşii baltici pe bani ruseşti. Când Petru s-a oferit să înapoieze toată Livonia, Estonia şi Ingria, cu excepţia Sankt- Petersburgului, Schliisselburg-Noteborgului şi a râului Neva, care făcea legătura între ele, Carol a declarat indignat: „Voi sacrifica soldaţii până la ultimul, dar nu cedez Noteborgul."^

în această perioadă de dinaintea invaziei, plină de oferte de pace din partea lui Petru şi respingeri din partea lui Carol, a devenit evidentă o neînţelegere ireconciliabilă între ei: soarta Sankt-Petersburgului. Petru ar fi cedat orice doar ca să păstreze locul care îi oferea accces la mare. Carol nu ar fi dat nimic fără ca mai întâi să aibă loc confruntarea cu armata rusă. Din acest motiv, pentru Sankt-Petersburg - care nu era pe atunci mai mult decât o adunătură de case de lemn, o fortăreaţă cu ziduri de pământ şi un şantier naval rudimentar - războiul a continuat.

De fapt, pentru Carol, negocierile nu aveau niciun sens. Aflat în punctul culminant al succesului său, cu

statele Europei căutându-i aprobarea, cu o armată perfect antrenată, victorioasă şi gata de acţiune, cu o mare strategie, pe care o urma neabătut şi care se dovedise victorioasă până în acest moment, de ce ar fi vrut să cedeze teritorii suedeze unui inamic? Ar fi fost pentru el dezonorant şi umilitor să cedeze provinciile care erau în mod oficial încă suedeze, prin tratate încheiate de bunicul său, Carol al X-lea, şi de ţarul Aleksei - teritorii care erau temporar ocupate, aşa cum fuseseră ocupate, în spatele regelui suedez şi al armatei sale. în plus, o campanie rusească îi oferea lui Carol genul de operaţiuni militare la care el visase. în toţi acei ani petrecuţi în Polonia fusese prins în apele schimbătoare ale politicii europene. Acum, cu o lovitură de sabie, putea să decidă totul. Iar dacă riscurile unui marş de o mie de kilometri în Rusia erau mari, tot aşa de mari ar fi fost şi recompensele, când regele Suediei ar fi stat în Kremlin şi ar fi dictat termenii păcii cu Rusia, care să dureze timp de generaţii. Şi poate că riscurile *nu* erau aşa de mari. Părerea generală despre ruşi ca războinici nu era deloc bună printre suedezi şi occidentali. Acesta fusese efectul înfrângerii de la Narva, şi niciunul dintre succesele ulterioare ale lui Petru în Baltica nu şterse impresia că ruşii sunt o gloată dezorganizată care nu poate să se lupte cu o armată occidentală disciplinată.

în sfârşit, mai era şi o latură mesianică a personalităţii lui Carol. în viziunea lui, Petru trebuia să fie pedepsit aşa cum fusese pedepsit şi Augustus: ţarul trebuia să renunţe la tron. Lui Stanislaw, care implora pace din cauza nefericirii poporului polonez, Carol i-a

spus: „Ţarul nu este încă suficient de umilit ca să accepte condiţiile de pace pe care intenţionez să i le impun."^ Mai târziu, el l-a respins din nou pe Stanislaw: „Polonia nu va avea niciodată linişte atâta timp cât va avea un vecin ca acest ţar nedrept care porneşte un război fără să aibă niciun motiv. Va fi nevoie mai întâi să mă duc eu acolo şi să-l îndepărtez şi pe el."— Carol vorbea mai departe de reinstaurarea vechiului regim la Moscova, de abrogarea noilor reforme şi, mai presus de toate, de desfiinţarea noii armate. „Puterea Moscoviei, care s-a ridicat aşa de sus graţie introducerii disciplinei militare străine, trebuie sfărâmată şi distrusă"^[1], declara regele. Carol era nerăbdător să facă aceste schimbări şi, înainte de a pleca în marş spre Moscova, el i-a spus vesel lui Stanislaw: „Sper că prinţul Sobieski ne va rămâne întotdeauna credincios. Majestatea Voastră nu crede că ar fi un excelent ţar al Rusiei?"[4]^

Carol ştia de la început că o campanie în Rusia nu va fi uşoară. Ea presupunea traversarea unor mari întinderi de şesuri şi văi, trecerea prin kilometri de pădure deasă şi peste o serie de râuri largi. într-adevăr, Moscova, şi, odată cu ea, inima Rusiei, părea să fie protejată chiar de natură. Unul după altul, trebuia trecute marile obstacole pe care le constituiau râurile de la nord la sud: Vistula, Neman, Nipru, Berezina. Ghidându- se după hărţile Poloniei şi după o nouă hartă a Rusiei, dăruită lui de către Augustus, Carol şi consilierii săi şi-au plănuit marşul în secret, astfel încât traseul adevărat era ascuns chiar şi faţă de Gyllenkrook, generalul resposabil cu

intendenţa care avea în sarcină hărţile, nici el nefiind sigur de alegerea făcută.

Prima posibilitate era una pe care majoritatea ofiţerilor din cartierul general presupuneau că o va adopta regele: să meargă spre Baltica şi să cureţe provinciile suedeze de ocupanţii ruşi. O asemenea campanie ar fi reparat insulta pierderii lor, ar fi dus la capturarea noului oraş şi port pe care Petru îl construia şi i-ar fi gonit pe ruşi de la mare - o lovitură puternică pentru Petru, a cărui pasiune pentru apa sărată şi pentru Sankt-Petersburg era binecunoscută. Avantajul militar al acestei acţiuni pe coasta Balticii era că regele suedez putea înainta având marea aproape de flancul lui stâng, asigurând armatei acces rapid la provizii şi întăriri venite chiar din Suedia. în plus, marea armată pe care o adunase el putea creşte şi mai mult, prin adăugarea trupelor staţionate în acele regiuni baltice: aproape 12000 de oameni sub comanda lui Lewenhaupt la Riga şi 14000 sub comanda lui Lybecker în

Finlanda, care erau pregătiţi să dea o lovitură la Sankt-Petersburg. Dar existau şi aspecte negative legate de această ofensivă baltică. Acele provincii suedeze suferiseră deja teribil după şapte ani de război. Gospodăriile fuseseră arse, câmpurile erau cuprinse de buruieni, iar oraşele erau aproape depopulate de război şi boală. Dacă aceste provincii epuizate deveneau încă o dată câmp de bătălie, nu ar mai fi rămas nimic din ele. Mai presus de sentimentele sale de compasiune, Carol

şi-a dat seama că şi dacă o asemenea campanie ar fi avut succes, chiar dacă recucerea întreaga coastă şi steagul Suediei ar fi fluturat deasupra fortăreţei Petru şi Pavel, el nu ar fi obţinut o victorie decisivă. Petru tot ar fi rămas ţar la Moscova. Puterea rusească ar fi fost izgonită, dar numai temporar. Mai devreme sau mai târziu, acest ţar viguros ar încerca din nou să ajungă la mare.

Aşa că marşul spre Baltica a fost respins în favoarea a ceva mai îndrăzneţ: o lovitură direct la Moscova, inima Rusiei. Carol a ajuns la concluzia că numai printr-o breşă adâncă, ce i-ar permite să pătrundă personal în Kremlin, ar putea obţine o pace durabilă pentru Suedia.

Ruşii, desigur, nu trebuia să ştie asta. Ca să-l facă pe ţar să creadă că obiectivul este Baltica, au fost plănuite importante acţiuni subsidiare în acea zonă. Odată ce Carol şi-ar fi început marşul spre est prin Polonia şi ruşii şi-ar fi mutat trupele de pe coasta Balticii spre Polonia şi Lituania, trupele suedeze din Baltica ar fi pornit ofensiva; armata finlandeză a lui Lybecker ar fi coborât pe istmul karelian spre Schlusselburg, Neva şi Sankt-Petersburg. Apoi, când ofensiva armatei principale i-ar fi îndepărtat pe ruşi de forţele lui Lewenhaupt de lângă Riga, Carol putea să folosească acele trupe ca escortă pentru un vast convoi de provizii care s-ar fi deplasat la sud de Riga ca să se întâlnească şi să reaprovizioneze armata principală pentru ultima etapă a marşului spre capitala rusă.

între timp, în toate oraşele şi satele din Saxonia unde erau staţionate regimente suedeze, pregătirile militare mergeau înainte. Grupele şi plutoanele de soldaţi erau adunate de prin casele şi hambarele unde îşi petrecuseră lunile de repaus. Mii de noi recruţi erau aduşi să umple rândurile, mulţi dintre ei fiind germani protestanţi. Protestanţii silezieni, dornici să lupte în armata unui monarh care le susţinuse cauza în faţa dominaţiei catolice, s-au adunat aşa de repede la centrele de recrutare, încât sergenţii suedezi nu trebuia decât să-i trieze şi să-i aleagă pe cei mai buni.

Mărită cu aceşti noi voluntari, armata care la intrarea în Saxonia număra 19000 de oameni ajunsese acum la 32000. în plus, 9000 de recruţi din Suedia făceau instrucţie în Pomerania suedeză, pregătindu-se să se alăture armatei principale după ce ar fi intrat în Polonia. Acolo, forţa totală a armatei lui Carol ar fi ajuns la 41700 de oameni, dintre care 17200 de infanterişti, 8500 de cavalerişti şi 16000 de dragoni. Mulţi dintre dragoni erau recruţi germani, dar nu neapărat lipsiţi de experienţă. în fond, ei erau infanterişti călare, pregătiţi să lupte atât pe jos, cât şi pe cai, aşa cum ar fi cerut-o împrejurările. în sfârşit, mai erau chirurgii, preoţii, servitorii ofiţerilor şi funcţionarii civili. Sutele de căruţaşi civili, angajaţi din zonă pentru a duce carele de provizii şi muniţie pentru o anumită bucată de drum, nu făceau parte din armata propriu- zisă şi nu au fost număraţi.

Punându-i la socoteală şi pe cei 26000 de oameni ai lui

Lewenhaupt şi Lybecker, care aşteptau ordinele lui Carol în Lituania şi Finlanda, numărul total al forţelor pregătite să pornească spre Rusia ajungea la aproape 70000 de oameni. Iar această forţă era antrenată şi perfecţionată pentru a ajunge o formidabilă maşinărie de război. Recruţii străini erau instruiţi în tabere suedeze, unde învăţau semnalele tobelor şi cum să folosească armele. Toată armata a fost reînarmată. Aşa-numita „sabie Carol al Xll-lea", un model mai ascuţit şi mai uşor, a înlocuit arma anterioară, mai grea şi mai dificil de manevrat, pe care regele o moştenise din timpul domniei tatălui său. Majoritatea batalioanelor aveau deja muschete cu cremene, iar şi cavaleria era dotată cu pistoale cu cremene. Provizii mari de praf de puşcă fuseseră procurate pentru campanie, dar accentul se punea, ca întotdeauna în armata suedeză, pe atacul cu baioneta.

Croitorii din Saxonia confecţionau uniforme pentru aceşti soldaţi mândri şi bine hrăniţi. Veteranii suedezi, despre care se spunea că arată ca nişte ţigani când mărşăluiau prin Saxonia, cu uniformele lor zdrenţuite şi deteriorate de vreme, aveau acum cizme noi şi uniforme noi, albastru cu galben, cu pelerine bleumarin sau gri. în câteva regimente de cavalerie, pantalonii de pânză fuseseră înlocuiţi cu cei din piele de căprioară, mai potriviţi pentru lungile zile petrecute în şa. Au fost aduse din Suedia noi biblii şi cărţi de imnuri, şi s-au adunat

provizii de medicamente. Mari cantităţi de alimente erau stocate şi distribuite apoi căruţelor de la regimente. Soldaţii suedezi erau obişnuiţi cu raţii consistente: aproape un kilogram de pâine şi un kilogram de carne pe zi, pe lângă aproape doi litri şi jumătate de bere, mazăre sau cereale, sare, unt şi o porţie săptămânală de tutun.

La jumătatea lui august, totul era gata. Carol a ordonat ca toate femeile care ajunseseră în tabăra suedeză să plece, iar apoi a participat la o slujbă solemnă pentru armată. în dimineaţa de 27 august 1707, la ora patru, Carol al XII-lea al Suediei a plecat călare din Altranstadt, începând marea sa aventură. în urma sa, într-un fluviu de oameni veseli şi cai puternici, mărşăluia cea mai mare şi mai bună armată pe care o condusese vreodată un rege al Suediei. Imaginea lungilor coloane albastru-galbene, aflate în mişcare pe drumurile prăfuite ale Saxoniei în zilele acelui august târziu, era impresionantă. „în ochii oamenilor, flăcăii aceştia curajoşi, robuşti, bine antrenaţi, în uniforme albastru-galbene, par invincibili"^, observa exaltat un suedez. „Nu am cuvinte să descriu ce spectacol fac suedezii: tipi mari, voinici, robuşti, în uniforme albastru-galbene", raporta un saxon. „Toţi germanii trebuie să ştie că ei nu se compară cu nimeni. Şi a fost multă durere printre femeile din Leipzig. Ele nu se mulţumesc doar să plângă şi ţipă, leşină şi cad la plecarea lor. [...] La fel se întâmplă şi în oraşele mai mici. [...] Libertatea pe care au avut- o suedezii noştri în asemenea chestiuni este incredibilă. Unii, nu toţi, sunt răsfăţaţi. Dacă se vor

întoarce vreodată înapoi acasă, le plâng pe soţiile care vor trebui să întâmpine asemenea bărbaţi cocoloşiţi; şi chiar dacă o fată ar fi cel mai mare duşman al meu, nu aş sfătui-o să ia de bărbat unul dintre aceşti ofiţeri - nici dacă ar fi colonel."^

Prima etapă a marşului, prin Silezia protestantă, devenise mai mult un marş triumfal decât începutul unei campanii grele. Populaţia, ale cărei biserici protestante fuseseră redeschise datorită lui Carol, îl vedea pe rege ca pe salvatorul lor special. Mulţimi de oameni participau la slujbele ţinute în aer liber în cadrul armatei, doar din dorinţa de a-l zări măcar pe eroul lor. Apariţia lui Carol, îngenunchind printre oamenii săi, a produs o impresie profundă, şi mulţi tineri nepregătiţi căutau să însoţească armata, ca o bandă de cruciaţi trecători. Lui Carol i-a plăcut acest val de emoţie populară şi chiar s-a simţit bine în el, i-a instruit pe preoţi să aleagă doar imnuri care fuseseră traduse din germană, aşa încât populaţia care îi vizita tabăra să recunoască muzica şi să poată cânta alături de ei. Campania pe care o pornea regele avea să fie testul suprem pentru superba lui maşinărie de război. De la început, era clar că urma să fie un marş epopeic. Să iei o armată din mijlocul Germaniei, inima Europei, şi să o duci spre est, la mai mult de 1600 de kilometri, până la Moscova, cerea o îndrăzneală la fel de mare ca a lui Hanibal sau Alexandru. în marşul faimos al lui Marlborough pe cursul Rinului, care avusese loc cu trei ani în urmă, înaintea bătăliei de la Blenheim, englezul parcursese 400 de kilometri, din Olanda până în Bavaria. Dar oamenii lui

Marlborough trecuseră prin regiuni populate şi se menţinuseră aproape de cursul râului, pe care se făcea aprovizionarea de pe barje, şi care, dacă situaţia s-ar fi deteriorat, ar fi oferit o cale pe care s-ar fi putut întoarce cu uşurinţă la bază. Carol pornise într-o călătorie de patru ori mai lungă, peste câmpuri, mlaştini, păduri şi râuri, unde drumurile erau puţine şi oamenii erau rari. Dacă ar fi fost loviţi de neşansă şi dezastru, nu era altă cale de întoarcere decât mersul pe jos.

Cu toate acestea, chiar atitudinea lui Carol era mai mult decât încrezătoare; avea inima uşoară. în vreme ce coloanele suedeze de infanterie, cavalerie, tunuri şi căruţe de provizii înaintau pe drumurile saxone, Carol, însoţit de doar şapte ofiţeri, a plecat incognito la Dresda să-şi petreacă o după- amiază cu fostul lui adversar, electorul Augustus. Vizita lui Carol a fost atât de neaşteptată, încât l-a găsit pe acesta îmbrăcat în halat de casă. Cei doi monarhi s-au îmbrăţişat, Augustus şi-a pus o haină pe el şi au plecat împreună la o plimbare de după-amiază, călare, pe firul Elbei. Era o întâlnire plăcută între doi veri primari şi Carol nu-i purta pică omului care îl atacase cu şase ani înainte şi a cărui detronare a urmărit-o aşa de neobosit atâţia ani prin câmpiile Poloniei. Acum, că Augustus fusese pedepsit, atitudinea lui Carol faţă de el era senină. La sfârşitul plimbării lor, Carol a vizitat faimoasa colecţie din Camera Verde, care îl fascinase pe Petru cu nouă ani în urmă, şi a vizitat-o şi pe mătuşa lui, mama lui Augustus, electresa văduvă a Saxoniei. Era ultima oară când regele îşi vedea vărul şi mătuşa.^ Cu toate politeţurile,

suedezii din jurul lui Carol erau îngrijoraţi de decizia imprudentă a regelui de a merge în capitala unui fost inamic însoţit doar de şapte oameni. Mai târziu, Carol le-a spulberat îndoielile. Zâmbind, a spus: „Nu era niciun pericol. Armata era în marş."^

[m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 225. ^ Winston S. Churchill, vol. V, p. 252. ^ Gustavus M. Adlerfeld, vol. II, p. 329. & Winston S. Churchill, vol. V, p. 252. ^ Ragnild M. Hatton, Charles, p. 226. [m] Oscar Browning, p. 357.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 210. [m] P&B, V, nr. 1490.

ibidem, nr. 1401. Ian Grey, p. 271. ibidem.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 68.

P&B, V, nr. 1551.

S.M. Solo vio v, vol. VIII, p. 256.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 66.

ibidem.

^ B.H. Sumner, Emergence, p. 61. [m] ibidem.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 66. Frans G. Bengtsson, p. 242. ibidem.

—[5] De fapt, în toată viaţa sa, de treizeci şi şase de ani, Augustus a fost singurul bărbat de rang regal pe care l-a întâlnit regele Suediei. (N. a.) ibidem, p. 247.

MARELE DRUM SPRE MOSCOVA

Faptul că regele Carol voia să treacă peste Polonia şi să invadeze Rusia nu era nicio surpriză pentru Petru. Carol terminase treaba cu Danemarca şi Polonia; cu siguranţă urma Rusia. încă de la începutul lui ianuarie 1707, ţarul dăduse ordin să se creeze o zonă pustiită,

astfel încât armata care înainta să nu poată să se întreţină de pe urma pământului pe unde trecea. în vestul Poloniei, unde era de aşteptat să se iveascâ suedezii, cazacilor şi calmucilor li s-a ordonat să pustiască ţinuturile. Oraşele poloneze au fost incendiate, podurile au fost distruse. Rawicz, care fusese cartierul general al lui Carol în 1705, a fost distrus, iar fântânile lui au fost umplute cu cadavrele polonezilor care opuseseră rezistenţă.

în spatele acestui scut de pământ pârjolit, Petru lucra neobosit la sporirea şi perfecţionarea armatei. Alţi agenţi au fost trimişi să aducă recruţi. Câteodată, potenţialii soldaţi nu erau uşor de găsit, iar Petru avea nevoie de ajutor. Un nobil pe nume Bezobrazov, de exemplu, i-a raportat că în districtul lui, Briansk, în ultimul timp crescuse remarcabil numărul de servitori ai Bisericii, care ar fi putut să devină excelenţi dragoni. Petru a răspuns prin înrolarea tuturor celor care puteau să mărşăluiască sau să călărească. O atrocitate suedeză era folosită pentru a-i motiva pe oameni. Patruzeci şi şase de soldaţi ruşi fuseseră luaţi prizonieri de suedezi. Li se tăiaseră primele două degete de la mâna dreaptă şi apoi fuseseră trimişi înapoi în Rusia. Petru a fost scandalizat de acest act de cruzime, care arăta că „el şi poporul lui sunt barbari şi necreştini"^[7]. Mai mult, raporta Withworth, el voia să folosească acest episod împotriva suedezilor: „Petru intenţiona să plaseze câte unul [dintre soldaţii mutilaţi] în fiecare regiment, ca să fie un exemplu viu pentru camarazii lor de ce se poate

întâmpla în cazul în care vor fi prinşi de acest inamic fără milă."

Pregătit pentru tot ce poate fi mai rău, ţarul a ordonat construirea unor noi fortificaţii pentru Moscova. La mijlocul lui iunie, inginerul Ivan Korcimin a sosit în oraş cu ordinul de a pune la punct apărarea acestuia, în special a Kremlinului. în ciuda acestor eforturi, oraşul tremura la gândul unei ocupaţii suedeze. „Nimeni nu vorbeşte despre altceva decât despre fugă şi moarte"—, scria Pleyer, trimisul austriac la Moscova. „Mulţi dintre negustori, sub pretextul că se duc la târg, şi-au luat soţiile şi copiii şi au plecat la Arhanghelsk, unde se duceau de obicei singuri. Marii comercianţi şi capitalişti străini s-au grăbit să plece la Hamburg, cu familiile şi averea lor, în timp ce mecanicii şi meşteşugarii s-au înrolat în armată. Străinii, nu doar cei din Moscova, ci şi cei care se aflau în oraşele învecinate, au solicitat ambasadorilor lor protecţie, pentru că se temeau nu numai de duritatea şi lăcomia suedezilor, ci şi de o revoltă şi de un eventual masacru la Moscova, populaţia fiind deja sufocată de creşterea incomensurabilă a taxelor."

La începutul verii lui 1707, în timp ce se lucra la fortificaţiile Moscovei şi Carol făcea ultimele pregătiri în Saxonia, Petru se afla la Varşovia. Nu din voinţa sa a petrecut două luni în capitala poloneză; în majoritatea timpului, el a zăcut la pat cu febră. La sfârşitul lui august, a primit vestea că regele Carol a pornit în sfârşit

spre est şi, curând după aceea, ţarul a părăsit Varşovia, călătorind încet prin Polonia şi Lituania şi oprindu-se, în drumul său, să inspecteze fortificaţiile şi să stea de vorbă cu comandanţii trupelor.

Un consiliu al comandanţilor ruşi, la care participaseră Petru şi Menşikov, a confirmat strategia de apărare a ţarului. Ei au decis să nu rişte o luptă în Polonia, o bătălie mare, clasică, în câmp deschis, pentru că Petru nu credea că infanteria e pregătită şi refuza cu încăpăţânare să pună în pericol armata fără de care Rusia era neajutorată. în consecinţă, grosul infanteriei a fost retras din Polonia şi plasat în apropiere de Minsk, sub comanda lui Şeremetiev.

Conform acestei strategii, comanda rusească din Polonia a fost acordată lui Menşikov, cel mai bun comandant de cavalerie de origine rusă pe care-l avea Petru. Regimentele de dragoni ale lui Menşikov aveau sarcina să-i întârzie pe suedezi la traversarea râurilor: în spatele Vistulei, la Varşovia, pe Narew la Pultusk, şi pe Neman la Grodno.

Petru a ajuns la Sankt-Petersburg în 23 octombrie şi a intrat imediat în acţiune. A inspectat fortificaţiile oraşului - în apropierea mării, la Kronstadt şi pe flancul Neva-Ladoga, la Schlusselburg. Era mereu la Amiralitate şi plănuia un program complet de construcţie de vase

pentru anul următor. A continuat să dea ordine pentru campania care avea să urmeze şi numeroase instrucţiuni pentru recrutarea, dotarea cu uniforme şi aprovizionarea armatei. în această perioadă, a găsit timp şi pentru a trimite condoleanţele sale pentru cneazul Ivan Troekurov, mort în luptă, şi i-a scris un bilet prietenos Dariei Menşikova, implorând-o să aibă mai multă grijă de soţul ei: „Mai îngraşă-l, ca să nu mai fie aşa de slab de parcă ar fi fost la Mereci."^ A ordonat să-i fie trimise cărţi latineşti lui Apraksin, pentru a fi traduse în rusă, şi a dat ordine ca puii câinilor lui favoriţi să fie dresaţi.

Şi totuşi, cu toată munca, Petru era aproape copleşit în toamna şi la începutul iernii de sentimente de anxietate şi depresie. Avea destule motive, pentru că, în timp ce aştepta invazia suedezilor, fusese întâmpinat la sosirea în Sankt- Petersburg de veştile legate de revoltele başkirilor şi ale cazacilor de pe Don, şi de povestea masacrării lui Dolgoruki şi a batalionului său de către Bula vin, lângă râul Aidar. Acest dezastru ameninţa să-i scurteze şederea la Sankt-Petersburg, pentru că părea că prezenţa lui va fi necesară la Moscova sau chiar în stepa ucraineană, dar, când se pregătea să plece, a sosit vestea că armata lui Bulavin a fost distrusă.

Pe lângă aceste griji, Petru nu s-a recuperat niciodată complet în timpul acestor luni critice. Zăcuse în pat săptămâni la rând, cu puseuri de febră, era deseori iritat

şi temperamentul său se aprindea frecvent. La un moment dat, era supărat pe Apraksin pentru că nu îi pedepsise pe guvernatorii care trimiseseră mai puţini oameni decât li se ceruseră: „Că nu le-ai făcut nimic acelor guvernatori care nu au adus oameni aşa cum li s-a ordonat, că tu arunci vina pe departamentele din Moscova, ceea ce nu îţi face cinste, acestea sunt cauzate de una din două: fie din cauza comodităţii tale, fie pentru că nu vrei să te certi cu ei" Apraksin a fost profund jignit, iar Petru, recunoscându-şi lipsa de corectitudine faţă de el, i-a răspuns: „Tu te simţi întristat pentru că ţi-am scris despre guvernatori. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu fi trist pentru asta, căci nu sunt supărat pe tine, dar, de când am ajuns aici, cel mai mic lucru mă face să izbucnesc.

Probabil, din cauza sentimentelor lui de depresie şi singurătate, Petru a conştientizat nevoia şi dependenţa lui de singura persoană care putea să-l liniştească în momentele sale de mare anxietate. în noiembrie 1707, imediat cum s-a întors la Sankt-Petersburg, s-a căsătorit în sfârşit cu Ecaterina.

La sfârşitul lui noiembrie, Petru a plecat la Moscova pentru a petrece Crăciunul şi pentru a-şi vizita capitala, pe care nu o mai văzuse de mai bine de doi ani. Era şi nerăbdător să vadă fortificaţiile pe care le construia Korcimin cu cei 20000 de oameni care lucrau zi şi noapte. Pământul era îngheţat, iar, pentru a-l înmuia, ca să poată scoate bucăţile pe care le foloseau la

construirea bastioanelor, muncitorii lui Korcimin făceau focuri mari peste suprafaţa care trebuia săpată. în timpul acestei luni pe care a petrecut-o la Moscova, Petru a reglementat şi producţia de monede de argint, a vizitat şi fabrica tipografică, pentru a vedea noua tiparniţă, pe care o comandase din Olanda şi care tocmai fusese adusă. S-a ocupat de standardizarea salariilor ambasadorilor săi, dar şi de trimiterea în străinătate a mai multor tineri ruşi. A insistat din nou pe educarea clerului şi s-a asigurat că hainele şi pălăriile făcute la Moscova urmează modelele impuse. Cu atâtea preocupări, se arăta plictisit de ceea ce el considera a fi chestiuni neimportante pe care le ridicau alţii. Când Whithworth, lipsit de tact, i-a vorbit despre nişte nemulţumiri minore ale negustorilor englezi din Rusia, Petru i-a replicat dur că va vedea ce se poate face, dar să nu se aştepte la prea multe, pentru că „Dumnezeu i-a dat ţarului de douăzeci de ori mai multe probleme decât altor oameni, dar nu i-a dat şi de douăzeci de ori mai multă forţă sau capacitate de a le rezolva pe toate"—.

în 6 ianuarie 1708, Petru a părăsit Moscova pentru a se alătura din nou armatei. Pe drumul către Minsk, a aflat de la Menşikov că regele suedez avansează repede prin Polonia şi s- a grăbit spre Grodno. Abilitatea armatei suedeze de a se mişca rapid în miezul iernii şi de a da lovituri-surpriză alimenta anxietatea lui Petru. Patru zile mai târziu, el i-a scris lui Apraksin: „Grăbeşte-te la Vilna [...] iar dacă ai ajuns acolo deja, nu pleca mai departe, pentru că inamicul a venit deja peste noi."—

Armata suedeză, mărşăluind în şase coloane paralele, traversase graniţa din Silezia în Polonia la Rawicz. Acolo, pe teritoriul polonez, regele şi armata lui au făcut prima dată cunoştinţă cu ceea ce îi aştepta de acum înainte. Oraşul Rawicz fusese ars din temelii şi cadavre pluteau în fântâni şi pâraie; cazacii lui Menşikov şi cavaleria calmucă începuseră să aştearnă, în faţa armatei suedeze care înainta în marşul ei spre est, un covor de distrugeri. în Polonia, aerul era încărcat de mirosul înţepător al focului şi al fumului care pluteau peste ferme şi sate pârjolite de călăreţii lui Menşikov. Cavaleria rusă a evitat confruntarea directă, păstrându-se la distanţă şi retrăgându-se spre est, către Varşovia, unde Menşikov se pregătea de o confruntare în spatele Vistulei.

Având ca paravan cavaleria şi dragonii, suedezii avansau direct spre Varşovia, în ritm lejer. Apoi, la vest de Varşovia, Carol s-a întors spre nord. La Posen armata s-a oprit şi Carol a aşezat o tabără semi-permanentă, unde a rămas timp de două luni, aşteptând întăririle şi îmbunătăţirea vremii. Aici, Carol a detaşat 5000 de dragorii şi 3000 de infanterişti sub comanda generalului-maior Krassow, pentru a rămâne în Polonia să apere tronul fragil al lui Stanislaw.

Săptămânile de toamnă trecuseră şi se apropia iarna. Cu armata suedeză încă inertă şi regele căzut aparent într-unui dintre episoadele lui de lungă letargie, ruşii din jurul Varşoviei au început să se simtă mai încrezători.

Desigur, din cauza iernii, suedezii vor rămâne în tabăra actuală până la primăvară. Dar Carol nu avea o asemenea intenţie. El nu părăsise, la sfârşitul verii, confortabilul cartier general din Saxonia doar ca să-şi petreacă iarna la câţiva kilometri mai spre est, într-un loc pustiu. De fapt, antrenându-şi noile trupe, el aştepta doar să se termine ploile de toamnă, care transformaseră drumurile în mlaştini. Odată ce avea să vină gerul şi drumurile îngheţau, urma să pornească şi regele.

Dar nu către Varşovia. în primele etape ale acestei campanii, Carol a evitat deliberat atacul frontal, care îi crease reputaţia. El dorea să evite o cionire majoră la o distanţă aşa de mare de ţinta lui, iar strategia din Polonia era să le permită ruşilor să-şi stabilească poziţii defensive în spatele râurilor, iar el să se îndrepte spre nord, să taie râul şi să-i atace din flanc pe apărătorii din tranşee, obligându-i să se retragă fără luptă.

Prima dată a fost uşor. La sfârşitul lui noiembrie, după două luni de pregătiri, suedezii au ridicat tabăra de la Posen şi au mers 80 de kilometri în nord-est, spre un punct în care Vistula făcea un cot spre vest, în direcţia lor. Acolo, râul curgea limpede şi larg; nu se vedea niciun soldat rus sau vreun călăreţ cazac pe întinderea vastă de zăpadă, măturată de vânt. Dar suedezii trebuia să facă faţă naturii. Zăpada era mare, dar râul încă mai curgea. Din cauza gheţii care aluneca în bucăţi pe râu, era imposibil să treacă, iar Carol a fost forţat să aştepte

cu nerăbdare încă o lună ca să îngheţe râul. în ziua de Crăciun, temperatura a scăzut, şi suprafaţa râului a început să prindă o pojghiţă de gheaţă. în 28, gheaţa era groasă de 8 centimetri. Adăugând paie şi scânduri udate cu apă şi lăsate să îngheţe pe râu, suedezii au reuşit să întărească gheaţa de la suprafaţa apei suficient ca să poată să suporte greutatea căruţelor şi a artileriei, iar între 28 şi 31, toată armata a trecut Vistula. „Au executat această lucrare", scria căpitanul James Jefferyes^, un tânăr englez care era cu armata, „fără alte pierderi în afara a două sau trei căruţe care s-au scufundat."^

Aşadar, în ziua de Anul Nou 1708, armata suedeză se afla la est de Vistula. Linia dinspre Varşovia fusese învăluită, iar Menşikov evacuase oraşul şi se retrăsese pe alte poziţii în spatele râului Narew, la Pultusk. Ştiind de la iscoadele sale că poziţiza ruşilor e apărată, Carol a aplicat din nou strategia lui de a se mişca spre nord-est, pentru a ajunge în spatele defensivei ruseşti.

A doua oară însă, nu a mai fost la fel de uşor. în nordul drumului principal se afla una dintre cele mai dificile zone din estul Europei. Districtul lacurilor mazuriene era alcătuit din mlaştini, mocirle şi păduri dese, populate de ţărani sălbăticiţi, ostili tuturor străinilor. Drumurile nu erau altceva decât nişte cărări făcute de animale şi de carele ţărăneşti. Cu toate acestea, regele a mers înainte. Marşul era un calvar. în fiecare noapte, Carol ordona ca fiecare companie să

aprindă focuri uriaşe, iar muzica militară cânta pentru a păstra moralul ridicat, dar pădurea făcea oricum victime. Caii mureau, epuizaţi de efortul de a trage căruţele şi artileria pe cărări. în regimentele germane de dragoni au avut loc dezertări; banii care li se plăteau nu meritau un asemenea chin. Nutreţ nu prea mai era. Ca să-i oblige pe ţărani să renunţe la propriile rezerve adunate cu grijă, suedezii apelau la ameninţări directe şi crude. Luau un copil şi, sub ochii mamei lui, îi puneau o frânghie în jurul gâtului. Apoi, un ofiţer suedez întreba pentru ultima dată dacă mama va dezvălui unde sunt ascunse proviziile de mâncare ale familiei. Dacă refuza, copilul era spânzurat. De obicei, ţăranii cedau şi vorbeau, deşi acest lucru însemna moarte prin înfometare pentru ei.

Deloc surprinzător, unii dintre locuitori rezistau. Majoritatea ţăranilor erau vânători care trăiau în mijlocul urşilor şi al lupilor, şi erau obişnuiţi să folosească arme de foc. Ascunşi în spatele copacilor şi din tufişuri, ei trăgeau asupra coloanelor în marş sau îi prindeau în ambuscade pe cei rămaşi în urmă. Războiul de gherilă aduce cu sine propriile reguli macabre. Când câţiva dintre soldaţii săi au fost prinşi într-un hambar în care dormeau şi li s-a dat foc, regele a spânzurat şi el zece ostatici din sat, ca represalii. După ce a trecut şi ultimul regiment, satul a fost ars din temelii. într-o altă zi, când generalul Kreutz a prins o bandă de cincizeci de tâlhari, el i-a obligat pe prizonieri să se spânzure unii pe alţii, iar pe ultimii i-au spânzurat soldaţii lui.

în ciuda dificultăţilor marşului, în 22 ianuarie, Carol a ieşit din păduri la Kolno. Cavaleria rusească venită dinspre sud i-a găsit pe suedezi încă în putere. Nu era nimic de făcut, decât să se retragă şi să-i ducă vestea lui Menşikov.

Pentru că îi reuşise lovitura îndrăzneaţă, Carol s-a decis să procedeze şi mai impetuos cu cea de-a treia linie, formată de râul Neman. înaintea lui se afla oraşul lituanian de frontieră Grodno, centrul şi punctul-cheie al liniei râului Neman, unde o armată rusească, aflată sub comanda lui Ogilvie, petrecuse iarna cu doi ani în urmă. Indiferent de traseul pe care ar fi vrut să-l urmeze în campania lui, la nord, spre Marea Baltică, sau la est, spre Moscova, Carol ştia, ca şi Petru, că trebuie să treacă prin Grodno. Avea nevoie de drumul principal; nu putea să meargă la nesfârşit prin păduri şi mlaştini. Datorită importanţei pe care o avea oraşul, trupele ruseşti se duceau spre Grodno, iar Carol s-a hotărât să dea imediat lovitura, cu speranţa că va captura oraşul înainte ca ruşii să ajungă acolo. Lăsând grosul armatei să vină în urma sa, regele a plecat înainte cu doar 600 de oameni din cavaleria de Gardă, cu Rehnskold şi Kreutz. Pe drum, a mai adăugat încă cincizeci de oameni, care fuseseră în misiune de recunoaştere. Ajunşi la Grodno după-amiaza, au găsit podul peste Neman încă neatins şi păzit de 2000 de cavalerişti comandaţi de generalul Miihlenfels, unul dintre ofiţerii germani ai lui Petru. Fără nicio ezitare, Carol a lansat un atac imediat, pentru capturarea podului. Unii dintre suedezi au trecut călare peste gheaţa râului, ca să

ajungă în spatele ruşilor; alţii au atacat de-a dreptul pe pod. Era o încăierare confuză între ruşi şi suedezi care trăgeau cu pistoalele şi agitau săbiile unii la ceilalţi. în mulţimea care urla, regele însuşi a ucis doi ruşi, pe unul cu pistolul, pe celălalt cu o lovitură de sabie. Ziua era scurtă şi în întunericul care se lăsa ruşii nu îşi dădeau seama câţi suedezi sunt; în curând, au cedat podul şi s-au retras în oraş. Carol i-a urmat, iar în noaptea aceea a aşezat tabăra lângă râu, sub zidurile oraşului. între timp a trimis mesageri la armata lui, să se grăbească într-acolo. Nu ştia că în spatele zidurilor de la Grodno, la câteva sute de metri distanţă, se află însuşi ţarul Petru.

Petru sosise la Grodno ca să-l sprijine pe agitatul Menşikov, care era dezorientat şi iritat de nesiguranţa acestor învăluiri pe flancuri şi de marşurile neaşteptate, rapide şi neobişnuite ale suedezilor. Era gata să-şi retragă din nou trupele ca să nu fie iar învăluit. Dar ţarul, care înţelegea importanţa liniei Neman, voia să se asigure că apărarea râului nu va fi aşa de uşor străpunsă ca pe Vistula şi pe Narew. Nici el şi nici Menşikov nu aveau idee că regele Carol este aşa de aproape şi că în curând va galopa pe podul încă nedistrus de pe râul Neman.

Când Petru şi ofiţerii lui din interiorul oraşului au auzit schimburile de focuri şi au văzut acţiunile cavaleriei de pe pod, nu puteau să estimeze câţi suedezi îi atacau. Presupunând că toată armata suedeză ajunsese la pod şi că acesta se afla acum în mâinile lor,

Petru era sigur că Grodno nu poate fi păstrat. în noaptea aceea, în timp ce trupele evacuau oraşul, trăsura lui aştepta la poarta estică. înainte de răsăritul soarelui, el şi Menşikov s-au urcat în ea şi au pornit înspre Vilna şi Sankt-Petersburg. Dacă regele suedez ar fi ştiut că Petru este acolo, ar fi făcut eforturi frenetice ca să captureze acest trofeu mare care ar fi schimbat întreaga desfăşurare a războiului dintr-o singură mişcare. Aşa însă, când călăreţii lui Carol s-au apropiat de zidurile oraşului Grodno a doua zi dimineaţă, l-au găsit părăsit şi au pătruns înăuntru. Dar acţiunea nu se terminase. La miezul zilei, în drumul spre Vilna, Petru a aflat adevăratele circumstanţe ale neaşteptatului atac suedez: fusese declanşat de numai o mână de oameni, aceştia ocupaseră oraşul, dar încă nu erau susţinuţi şi de restul armatei suedeze, iar printre ei se afla chiar Carol. Petru a hotărât să organizeze un contraatac curajos: în noaptea aceea, avea să lanseze propriul lui atac-surpriză asupra oraşului, să-l recucerească şi, cu puţin noroc, să-l captureze pe regele Suediei. Ruşinatul Miihlenfels a fost trimis înapoi spre Grodno, în fruntea a 3000 de cavalerişti, cu ordinul de a ataca după lăsarea întunericului.

Carol, cu dispreţul lui obişnuit pentru orice ar putea face ruşii, ordonase ca în noaptea aceea „toţi cavaleriştii vor descăleca, se vor dezechipa şi se vor retrage să se odihnească"^. O gardă de cincizeci de dragoni a fost cazată în casele de pe drumul pe unde ruşii evacuaseră oraşul, în stare de semi-alertă, cu caii înşeuaţi. Dintre cei cincizeci de oameni, un pichet de cincisprezece au

rămas de pază lângă bariera de peste drum, dar treisprezece au descălecat şi s-au adunat în jurul unui foc, ca să scape de gerul aspru al nopţii de ianuarie. Practic, doar doi dragoni au rămas călare, păzindu-i pe regele Suediei şi pe oamenii epuizaţi ai acestuia, acum cufundaţi în somn adânc.

După miezul nopţii, sute de călăreţi ruşi s-au apropiat pe nesimţite de oraşul liniştit. Sunetul copitelor cailor a fost auzit de cei doi dragoni care stăteau de pază; ei au strigat la camarazii lor de lângă foc, care au urcat în şa la timp ca să îi întâmpine pe ruşi la barieră. Imediat, ceilalţi treizeci şi cinci de dragoni au dat şi ei buzna din casele unde se aflau, au încălecat pe caii pregătiţi şi s-au repezit în acţiune. Deşi suedezii erau evident copleşiţi numeric, noaptea era „o beznă adâncă, încât nu puteai nici să-ţi vezi mâna în faţa ochilor"^, iar ruşii credeau că forţa care păzea oraşul era mult mai mare. Peste câteva minute au venit la faţa locului şi Carol şi Rehnskold, regele fiiind încă în şosete. Erau gata să sară în luptă, dar în întunericul acela nu se putea distinge prietenul de duşman. Alte câteva minute mai târziu, au sosit şi alţi suedezi, unii doar pe jumătate echipaţi şi călărind fără şa. Cu tot întunericul, ruşii au simţit creşterea forţelor inamicului lor şi, nevoind să mai prelungească acţiunea confuză, s-au retras pe drumul pe care veniseră. într-o oră, în Grodno era din nou linişte. A fost o noapte norocoasă şi exuberantă pentru Carol, care se întreba întruna ce s-ar fi întâmplat dacă Miihlenfels ar fi adoptat tactica lui şi i-ar fi condus pe cei 3000 de călăreţi într-o năvală impetuoasă prin oraş,

trecând, pur şi simplu, pe lângă cei doi dragoni care stăteau de pază, şi pe lângă micul grup de oameni care se încălzeau la foc.

Carol a rămas trei zile la Grodno, singur cu mica lui forţă, dar nu au mai fost alte tentative ale ruşilor de a recuceri oraşul. Miihlenfels, după două ratări, a fost arestat; acuzaţia oficială a fost că nu a putut să distrugă podul de pe Neman. Când a început să sosească marea armată, regele a pornit personal în urmărirea lui Petru, în fruntea mai multor regimente de elită, dar în curând a fost obligat să renunţe la vânătoare. Trupele sale erau prea mici şi obosite, iar tacticile ruseşti de distrugere transformaseră ţinutul într-un pustiu hibernal.

în zilele care au urmat, armata rusă s-a retras în întregime de pe linia Neman, abandonându-şi apărarea puternică pe care şi-o construise, şi se pregătea să intre în cantonament de iarnă pe linia râului Berezina. Carol a continuat urmărirea, în fruntea marii sale armate şi a Gărzilor de cavalerie, dar armata suedeză era epuizată şi avea nevoie de odihnă. Parcursese 750 de kilometri şi se afla în campanie de aproape trei luni de iarnă. Factorul decisiv a fost lipsa nutreţului pentru cai. Ruşii incendiaseră sau ascunseseră ceea ce mai rămăsese din recoltă; pentru ca animalele să poată supravieţui, era clar că înaintarea trebuie oprită până la primăvară, când apărea iarba. în 8 februarie, Carol s-a oprit, iar când s-a adunat întreaga armată, le-a permis oamenilor să ridice tabăra şi să se odihnească. în 17 martie, el s-a pus din

nou în mişcare, mutându-şi tabăra la Radoskovici, la nord-est de Minsk. Acolo, în triunghiul format de Vilna, Grodno şi Minsk, regele şi-a făcut tabăra de iarnă.

Campania din Polonia se terminase. Cu trecerea Nemanului la Grodno, armata suedeză intrase în Lituania, teritoriul uriaş, amorf din punct de vedere politic, care se afla între Polonia, Rusia şi Baltica. Trei formidabile bariere potenţiale de râuri şi întreaga Polonie fuseseră trecute fără lupte serioase, în afara micilor hărţuieli ale cavaleriei de la podul Grodno. Campania dăduse roade atât diplomatic, cât şi militar. în Anglia, guvernul reginei Ana ezitase să recunoscă marioneta lui Carol drept rege al Poloniei, dar când a ajuns la Londra vestea uşurinţei cu care Carol avansase prin Polonia, Stanislaw a fost recunoscut oficial ca succesor al lui Augustus. în Polonia, acei membri importanţi ai nobilimii care nu îl sprijiniseră pe Stanislaw se grăbeau acum să-şi repare greşeala. Pe tot cuprinsul Europei Occidentale, suveranii şi oamenii de stat îi acordau puţine şanse lui Petru. Şi printre soldaţii suedezi încrederea în ei înşişi şi dispreţul pentru inamic crescuseră. Ce puteai să crezi despre o armată rusă, aflată chiar sub comanda ţarului, care fuge de la o linie apărată şi dintr-un oraş-fortăreaţă la apropierea a doar 600 de călăreţi suedezi?

Perioada cantonamentului de iarnă a fost mai grea pentru armata suedeză decât campania în câmp deschis. înghesuiţi în camere mici şi prost încălzite, fără

mâncare suficientă, mulţi dintre soldaţi, mai ales recruţii din Suedia, au făcut dizenterie şi unii au şi murit; Carol însuşi a suferit mai multe săptămâni. Afară, în spatele posturilor santinelelor taberei, erau doar vântul care urla, zăpada, gerul aspru, cenuşa satelor arse, lemnele de la podurile prăbuşite în râurile îngheţate. În fiecare zi, echipe de oameni colindau împrejurimile în căutare de mâncare. Ei aflaseră de obiceiul ţăranilor lituanieni de a-şi ascunde proviziile în gropi săpate în pământ şi puteau să descopere aceste ascunzători datorită faptului că zăpada se topea mai repede pe acele suprafeţe din cauza căldurii care venea de jos. Deseori, aceste echipe se întâlneau cu cavaleria rusă, iar hărţuielile erau constante. Zece sau douăzeci de călăreţi erau într-un luminiş, în apropiere de o colibă ţărănească, când năvăleau peste ei cazacii sau calmucii. Se auzeau deodată strigăte în aerul îngheţat, o cavalcadă de cai vântura zăpada, urmau cîteva focuri şi câteva lovituri de sabie, iar apoi una dintre tabere dispărea. Era un război fără milă şi aceşti soldaţi izolaţi, suedezi şi ruşi, se urau unii pe alţii. Dacă vreuna dintre tabere lua prizonieri, îi închidea într-o colibă şi le dădea foc.

În zilele acelea de iarnă, în clădirea folosită drept cartier general, Carol şi oamenii săi studiau hărţile. Într-o zi, când Gyllenkrook, şeful intendenţei, lucra la hărţile lui, „Majestatea Sa a venit la mine şi s-a uitat la ce lucram. Printre altele, mi-a spus: «Acum ne aflăm în faţa marelui drum către Moscova.» Eu i-am răspuns că aceasta era încă departe. Majestatea Sa a replicat: «Când vom începe marşul din nou, vom ajunge, nu-ţi fie

teamă.»"— Gyllenkrook s-a întors supus la hărţile lui, pregătind un traseu al marşului până la Moghilev, pe Nipru, pe drumul Smolenskului şi al Moscovei. Ca să sprijine marşul, Carol l-a convocat la Radoskovici şi pe contele Adam Lewenhaupt, comandantul suedez de la Riga. El i-a ordonat lui Lewenhaupt să cutreiere Livonia şi să adune mari cantităţi de mâncare, praf de puşcă şi muniţie, căruţe şi cai pentru transport, şi să fie gata să escorteze cu soldaţii săi acest convoi până la întâlnirea cu armata, pe la mijlocul verii.

începând din mai, au început să se simtă în tabăra suedeză semne ale mişcării iminente. Antrenamentele s-au intensificat, iar armata a fost adusă în stare bună de luptă. Fusese adunată mâncare suficientă pentru şase săptămâni de marş. Odată cu apariţia cerului senin şi a adierilor calde, un val formidabil de optimism plutea peste soldaţii lui Carol. Dispreţul faţă de ruşi era şi mai mare. Generalul-maior Lagercrona a declarat că „inamicul nu va îndrăzni să se opună marşului Majestăţii Sale spre Moscova"^. Iar generalul-maior Axei Sparre i-a spus regelui că „există o veche profeţie conform căreia un Sparre va deveni odată guvernator al Moscovei"^, la care regele a râs foarte mult.

După ciocnirea de la Grodno, Petru a plecat spre nord cu trăsura lui, la Vilna. Urmărind avansul de neoprit al marelui său adversar peste râurile şi şesurile Poloniei, el începuse să devină disperat; apoi, dintr-odată, ceea ce părea inexplicabil, forţa copleşitoare a suedezilor s-a

oprit şi a rămas inertă aproape trei luni. în Vilna, Petru a aşteptat, în timp ce generalii săi încercau să ghicească în ce direcţie o va apuca regele suedez. De la Grodno, suedezii puteau să plece în mai multe direcţii. Dacă l-ar fi urmat pe Petru, în nord, spre Vilna, ţarul ar fi ştiut că inamicul lui se îndreaptă spre nord, pentru a elibera provinciile baltice şi pentru a ataca Sankt-Petersburg. Dacă pornea spre est, către Minsk, ar fi fost sigur că obiectivul lui Carol este Moscova. Ar fi putut să-şi amâne decizia sau să combine cele două obiective, plecând în direcţia nord-est, pe lângă lacul Peipus, ca să pună mâna pe Pskov sau Novgorod. Acolo, s-ar fi aflat într-o poziţie care îi permitea să lovească atât Petersburgul, cât şi Moscova.

Petru nu putea să neglijeze niciuna dintre aceste posibilităţi. A ordonat corpului principal de armată să se retragă în spatele Niprului, deşi feldmareşalul Goltz cu 8000 de dragoni era postat la Borisov, pe râul Berezina, ca să blocheze orice tentativă de traversare a râului. Lui Menşikov i s-a ordonat să doboare copaci şi să ridice baricade pe toate drumurile care plecau de la Grodno. Câteva săptămâni mai târziu, ţarul a ridicat miza, sumbru. La un consiliu de război el a ordonat crearea unei zone de devastare completă, care să împiedice total aprovizionarea suedezilor, indiferent în ce direcţie ar apuca-o, atunci când ar părăsi tabăra de iarnă. De-a lungul drumurilor care duceau spre nord, est sau sud, de la tabăra suedeză, urma să existe o zonă de distrugere, lată de 200 de kilometri, de la Pskov către Smolensk. în interiorul acestei zone, fiecare clădire, fiecare urmă de

mâncare sau nutreţ trebuia să fie incendiată, imediat ce Carol se punea în mişcare. Sub ameninţarea pedepsei capitale, ţăranilor li s-a ordonat să-şi mute toate grânele şi fânul din hambare, să le ardă sau să le ascundă în pădure. Aceştia trebuia să-şi caute ascunzători pentru ei şi pentru vitele lor în pădure, departe de drumurile principale. Inamicul trebuia să treacă printr-un ţinut pustiit.

Cea mai grea lovitură a căzut asupra oraşului Dorpat, pe care Petru îl cucerise în 1704, şi care se afla în drumul lui Carol, dacă acesta ar fi pornit către Baltica. Petru a ordonat depopularea completă şi distrugerea oraşului. La această tragedie s-a adăugat ironia că totul a fost în zadar. Carol nu a pornit spre nord, iar ruinarea Dorpatului nu a servit la nimic.

Când Carol intrase în tabăra de iarnă la Radoskovici, Petru s-a hotărât să profite de perioada de acalmie şi să se întoarcă la Sankt-Petersburg pentru Paşte. în ajunul plecării sale de lângă armată, el a fost din nou doborât de febră, dar, cu toate acestea, a plecat. Când a ajuns în Sankt-Petersburg, în ultima zi din martie, era lipsit de putere, şi în 6 aprilie i-a scris lui Golovkin:

Aici am fost mereu sănătos, de parcă mă aflam în paradis, şi nu ştiu cum am făcut febra asta în Polonia, pentru că am avut mare grijă de mine în sanie, şi am

fost învelit cu pături călduroase. Dar am zăcut de febră toată Săptămâna Patimilor şi chiar de Paşte, şi nu am putut să asist la nicio slujbă din cauza bolii, în afară de începutul vecerniei şi al liturghiei. Acum, mulţumesc lui Dumnezeu, mă simt mai bine, dar tot nu ies din casă. Febra a fost însoţită de dureri în gât şi în piept, şi s-a încheiat cu o tuse care acum este foarte grea.^[1]

Două zile mai târziu, Petru scria:

Te implor să faci tot ce se poate face fără mine. Când eram sănătos, nu mă dădeam în lături de la nimic, dar acum Dumnezeu ştie în ce stare mă aflu după boala asta pe care mi-au adus-o acest loc şi Polonia, şi dacă în următoarele săptămâni nu îmi fac timp să iau medicamente şi să mă odihnesc, Dumnezeu ştie ce se va întâmpla.—

Când Menşikov i-a trimis vorbă că suedezii construiesc poduri, pregătindu-se evident să pornească în marş, Petru i-a răspuns îngrijorat, în 14 aprilie, că înţelege gravitatea situaţiei, şi că va veni şi el dacă va fi nevoie. Dar l-a implorat pe Menşikov să nu-l cheme decât dacă e absolut necesar, pentru că avea încă nevoie disperată de odihnă şi tratament. El a adăugat:

Ştii şi singur că nu sunt obişnuit să-ţi scriu aşa, dar Dumnezeu vede ce puţină putere am, şi fără sănătate şi putere este imposibil să fiu de folos. Dar dacă aş putea să stau aici cinci sau şase săptămâni ca să-mi iau medicamentele, atunci sper să pot veni la tine sănătos, cu ajutorul lui Dumnezeu.—

Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, p. 80.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 76.

P&B, VI, nr. 2050. [m] ibidem, nr. 1885. [m] ibidem, nr. 1977.

Sbornik, I.R.I.O., *XXXIX,* pp. 448-449.

S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 199. — Jefferyes era un militar-diplomat care avea legături strânse cu Suedia. El se născuse la Stockholm, în timpul perioadei lungi în care tatăl lui s-a aflat în serviciul regelui Carol al Xl-lea; fratele lui mai mare fusese ucis în timpul bătăliei de la Narva; Jefferyes însuşi servise ca secretar al ambasadorului britanic în Suedia. înrolarea sa în armata suedeză fusese un aranjament făcut de miniştrii lui Carol al Xll-lea, care încercau în felul acesta să ocolească refuzul lui Carol de a avea pe lângă armata lui diplomaţi străini. De fapt, deşi Jefferyes simpatiza cu suedezii, misiunea lui reală era să-i raporteze obiectiv la Whitehall despre evoluţia invaziei lui Carol în Rusia. Capturat la Poltava, i s-a permis să se întoarcă în Marea Britanie, dar Jefferyes a revenit pentru scurt timp în Rusia, în 1719, ca ambasador la Sankt-Petersburg al regelui George I. Ultimii douăzeci de ani din viaţă şi i-a petrecut la castelul Blarney, în districtul Cork, Irlanda, pe care îl moştenise de la tatăl său. (N. a.)

—[5] James Jefferyes, p. 35. ^ Frans G. Bengtsson, p. 253. [m] ibidem.

ibidem, p. 256. [m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 255. [m] ibidem.

[m] S.M. Soloviov, vol. VIII, p. 200.

ibidem, p. 201. —[3] Eugene Schuyler, vol. II, p. 84.

GOLOVCIN ŞI LESNAIA

Scena era pregătită pentru o nouă campanie. Cele două armate se aflau faţă în faţă, risipite pe o mare distanţă, în taberele lor. Armata principală a suedezilor, cu Carol, se afla în triunghiul Grodno-Vilna-Minsk. Acolo, regele avea douăsprezece regimente de infanterie şi şaisprezece regimente de cavalerie şi dragoni, un total de circa 35000 de oameni; în plus, alte mici corpuri de armată erau disponibile în Baltica. Celor 12000 de oameni ai lui Lewenhaupt de la Riga deja li se dăduse

ordin să se alăture armatei principale, iar o forţă separată de 14000 de oameni ai lui Lybecker primiseră ordinul să plece în marş din Finlanda, prin istmul karelian, către Sankt-Petersburg. Dacă ar fi avut succes, această forţă putea să cucerească noua capitală a lui Petru; dacă nu, atunci putea măcar să asigure o diversiune, care i-ar fi ocupat timpul şi resursele ţarului. în sfârşit, mai erau încă 8000 de oameni în Polonia, sub comanda generalului Krassow; dacă Polonia rămânea liniştită, şi acei oameni ar fi putut să plece spre est ca să-l sprijine pe Carol. Punând cap la cap toate aceste forţe, Carol dispunea, pe tot câmpul de luptă, de 70000 de oameni.

Forţele lui Petru erau substanţial mai mari. Armata principală rusă, ce primise de la ţar misiunea de a apăra atât Pskovul, cât şi Moscova, şi care era comandată de Şeremetiev şi Menşikov, era dispusă într-un arc larg în jurul triunghiului în care se afla tabăra suedeză, de la Poloţk şi Vitebsk, în nord, în jos, spre Moghilov, şi în sud la Bîkov. Infanteria era masată mult în spate, între Dvina şi Nipru. în faţă, mari detaşamente de cavalerie, sub comanda lui Goltz, controlau drumul principal de la Minsk la Smolensk, şi patrulau de-a lungul râului Berezina, pentru a absorbi primul impact al înaintării suedeze. Mai departe spre sud, o altă forţă păzea un pod peste râul Berezina pe unde trecea drumul sudic de la Minsk la Moghilov. Una peste alta, în acest arc de armată, Petru avea douăzeci şi şase de regimente de infanterie şi treizeci şi trei de regimente de dragoni, un total de circa 57500 de oameni. în plus, Apraksin, a cărui

misiune era apărarea Sankt- Petersburgului, comanda 24500 de oameni. La Dorpat, între Marea Baltică şi frontul principal, era staţionată o a treia forţă rusă, de 16000 de oameni, sub conducerea generalului Bauer, a cărei misiune era să se ocupe de armata lui Lewenhaupt de la Riga. Aceste forţe erau pregătite să răspundă unei varietăţi de mişcări ale suedezilor. Dacă regele Carol ar fi pornit spre Pskov şi Sankt-Petersburg, Menşikov şi Şeremetiev ar fi mutat armata principală în nord, ca să i se opună; dacă s-ar fi deplasat spre Moscova, generalii ruşi s-ar fi luptat cu el pe Berezina şi Nipru. Mişcarea lui Bauer era condiţionată de cea a lui Lewenhaupt: dacă Lewenhaupt se îndrepta spre nord, către Petersburg, Bauer se ducea şi el spre nord, ca să-l sprijine pe Apraksin; dacă Lewenhaupt se îndrepta spre sud, ca să se alăture armatei regelui, şi Bauer s-ar fi mişcat spre sud, ca să se alăture lui Şeremetiev. O forţă rusă separată, de 12000 de oameni, sub conducerea cneazului Mihail Goliţîn, era plasată lângă Kiev, ca să acopere intrarea spre Ucraina. în acel moment se părea că aceasta este cea mai puţin probabilă direcţie spre care s-ar duce suedezii.

Forţele ruseşti le depăşeau cu mult pe cele suedeze, întrucât numărau 110000 de oameni, faţă de cei 70000 de suedezi (sau, mai degrabă, 62000, deoarece armata lui Krassow era prea departe ca să poată fi folosită). Această diferenţă numerică nu însemna mare lucru, însă într-o campanie prelungită ruşii ar fi putut să-şi acopere pierderile mult mai uşor decât suedezii. La Narva,

proporţia în favoarea ruşilor fusese de patru la unu. Acum era doar de cinci la trei.

Până în 6 iunie, iarba proaspătă se ridicase deja la câţiva centimetri deasupra pământului, iar Carol a decis să se pună în mişcare. Cantonamentul de trei luni de la Radoskovici a fost încheiat şi regimentele s-au adunat în jurul Minskului, punctul de întâlnire de pe direcţia Varşovia-Smolensk-Moscova. De la Minsk, drumul mergea către est spre Borisov, pe râul Berezina, o trecere pe care ruşii erau pregătiţi să o apere.

După două consilii de război, în 26 aprilie şi în 13 iunie, Şeremetiev şi Menşikov au luat hotărârea de a-i înfrunta pe suedezi pe Berezina. Petru nu a fost prezent la niciunul dintre aceste consilii, dar a susţinut cu fermitate decizia lor de a se lupta pentru linia râului. în mai, armata rusă, cu diviziile comandate de Menşikov, Şeremetiev, Hallart, Repnin şi Goltz, a ieşit din tabăra de iarnă şi a ocupat poziţii pe un front de 60 de kilometri, la est de râu. Neştiind sigur în ce punct va lovi regele, dispozitivul rusesc era fluid, în afară de locul cel mai evident - punctul de trecere de la Borisov -, unde 8000 de ruşi, sub comanda lui Goltz, erau ferm poziţionaţi.

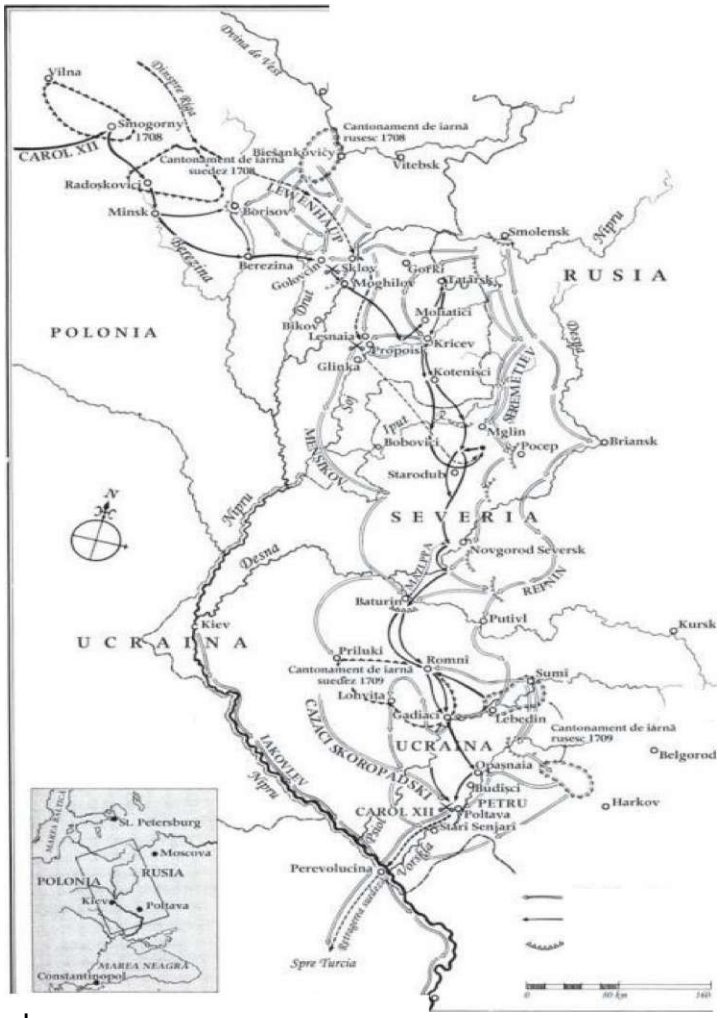
Ştiind acest lucru, Carol a ales din nou să cadă în flancurile frontului inamic, de data aceasta dinspre sud. în 16 iunie, după nouă zile de marş, armata a ajuns la

râul Berezina, la Berezina-Sapejinskaia. Trupele de cazaci şi dragoni ruşi s-au retras, inginerii suedezi au construit două poduri, iar armata a trecut peste Berezina. Succesul manevrei lui Carol lăsa în urmă Minskul, la 120 de kilometri, şi însemna că regele părăseşte definitiv zona polono-lituaniană, unde trăise şi dusese campanii timp de opt ani.

Menşikov şi Şeremetiev erau foarte dezamăgiţi de relativa uşurinţă cu care fuseseră păcăliţi şi puteau să bănuiască ce reacţie va avea ţarul la auzul veştii eşecului lor. într-o întâlnire care a avut loc la Moghilov, ei s-au pus de acord că trebuie să facă totuşi efortul de a apăra regiunea aflată la vest de Nipru şi oraşele Moghilov şi Şklov. S-au dat ordine ca toate diviziile armatei să se adune pe malul vestic al râului Babici, un afluent al Drutului. Se pregătea o luptă, nu o luptă care să rişte totul, una pe viaţă şi pe moarte, dar măcar una care să aducă pierderi invadatorilor.

INVAZIA SUEDEZA ÎN RUSIA, 1708-1709

[Nitohk ^ /

, J

M*HFFDN iV^ITI [Jrdfi* iuf&zt Cutr&i 4*. şpAnm mif^tp"
Bet Ij H»n>¡ L'^nJi

Carol se gândea să se întoarcă spre nord şi să-l prindă pe Goltz cu armata lui care păzea trecerea spre

Borisov din spate, dar iscoadele i-au raportat că armata rusă se îndreaptă spre sud, adunându-se în întregime în spatele râului Babici, în apropierea unui sat numit Golovcin. De data aceasta, regele a decis să nu-şi mai evite inamicul. Armata s-a îndreptat către Golovcin. Vremea se stricase. Ploaia cădea fără oprire şi pământul devenise o mare de noroi. La fiecare câţiva metri, ruşii tăiaseră copaci care să cadă peste drum şi să blocheze înaintarea. Jefferyes scria la Londra: „Nu pot să las să treacă această ocazie fără să laud trupele suedeze pentru ceea ce eu consider a fi marile greutăţi peste care au fost obligaţi să treacă, făcându-şi loc prin zone aproape de netrecut, înotând prin mlaştini până la brâu. După răbdarea cu care au suferit de foame şi de sete, având deseori doar pâine şi apă, pot să spun că asemenea supuşi şi-ar dori să aibă oricare prinţ din

Europa."^

în 30 iunie, regele însuşi a ajuns la Golovcin, care era aşezat în faţa râului Babici, mlăştinos şi cu apă mică. A găsit armata rusă ocupând poziţii puternice peste râu, de-a lungul unei linii care se întindea pe 8 kilometri, pe malul mlăştinos al râului Babici, acum umflat de ploi. A durat mai multe zile ca să ajungă acolo o parte substanţială din armata suedeză, în timp ce de partea cealaltă a râului ruşii erau mereu întăriţi de noi forţe de infanterie şi cavalerie. între timp, Carol examina terenul şi lucra la strategia de luptă, iar veteranii săi deveniseră agitaţi. Râul era puţin adânc şi uşor de trecut - de ce nu

se duceau odată să împrăştie gloata ruşilor? Carol înţelegea însă că se poate să nu fie chiar aşa de uşor. Ruşii erau baricadaţi în spatele şanţurilor şi tranşeelor, având ridicate în faţă *chevaux de frise.* Armata lor era împărţită în două divizii centrale: spre nord, treisprezece regimente de infanterie şi zece regimente de cavalerie, comandate de Şeremetiev şi Menşikov; spre sud erau nouă regimente de infanterie şi trei regimente de dragoni, sub comanda lui Repnin. Cele două divizii erau separate în mijloc de o regiune mlăştinoasă şi împădurită, prin care un afluent al râului curgea către Babici. Mai departe, de-a lungul malului, erau alte trupe ruse: la nord de Şeremetiev, dincolo de o mlaştină mai mare şi mai adâncă, se găseau alte trupe de infanterie şi cavalerie, comandate de Hallart; la sud de Repnin era Goltz, cu zece regimente de dragoni numărând 10000 de oameni, plus cavaleriile cazacă şi calmucă.

De fapt, ruşii, după experienţele repetate în care fuseseră învăluiţi prin flancuri, se întinseseră mult, ca să împiedice o altă asemenea manevră, iar Carol s-a decis să folosească tocmai această alungire a liniilor adversarilor în avantajul său. în timp ce trupele sale încă se adunau, el a trimis detaşamente în aval şi în amonte, simulând atacuri din loc în loc ca să-i oblige pe ruşi să-şi întărească flancurile. în felul acesta, corpul de armată al lui Hallart era ţinut departe, în nord, şi n-a intrat deloc în bătălia care a avut loc ulterior.

Dar de data aceasta nu avea să fie o mişcare pe flancuri. Carol descoperise punctul cel mai vulnerabil al lungii linii ruseşti: era chiar în mijloc, între cele două divizii comandate de Şeremetiev şi Repnin, în zona afluentului râului şi a mlaştinii. Dacă regele Carol ar fi atacat în acel punct, mlaştina ar fi împiedicat o divizie rusă să vină în apărarea celeilalte. Regele a decis să dea lovitura asupra lui Repnin, în sudul mlaştinii. în acest atac împotriva infanteriei ruse a lui Repnin el s-a aflat personal în fruntea infanteriei. Rehnskold urma să comande cavaleria care avea să se bată cu călăreţii lui Goltz.

Până în 3 iulie, Carol adunase 20000 de oameni, mai mult de jumătate din armata lui, iar la miezul nopţii regimentelor li s-a dat alarma şi li s-a ordonat să se pregătească pentru luptă, în noaptea aceea, râul şi malul îndepărtat erau acoperite de ceaţa care se ridica de pe apă, iar în spatele acestui paravan natural Carol şi-a adus pe tăcute artileria, aşezând-o uşor în locurile alese dinainte. Până la ora două dimineaţa el aşezase în poziţie opt dintre cele mai puternice tunuri ale sale, amplasate să tragă direct pe malul opus al râului. Când s-a crăpat de ziuă, şi primele raze ale soarelui au străpuns ceaţa, artileria suedeză a început deodată să tragă asupra ruşilor surprinşi, iar Carol a trecut prin apele râului în fruntea a 7000 de soldaţi.

Apa le ajungea până la piept, uneori şi până la umeri, iar focul ruşilor era puternic, dar, ţinându-şi armele

deasupra capului, suedezii au înaintat calm şi susţinut, aşa cum erau antrenaţi s-o facă. Imediat ce au urcat pe malul opus, trupele s- au oprit pentru a se regrupa. Carol mergea de-a lungul liniilor, aranjând calm rândurile, iar apoi i-a condus înainte, prin mlaştină. înaintarea era dificilă, iar ruşii, spre surprinderea lui Carol, nu au rupt rândurile ca să fugă, ci au rămas să se lupte, trăgând asupra suedezilor de la treizeci-patruzeci de paşi, retrăgându-se mai mult sau mai puţin în ordine, apoi reîncărcând şi alergând înainte să tragă în suedezii care veneau spre ei. Nu voiau totuşi să stea şi să se lupte cu infanteria suedeză într-o înfruntare la baionetă şi, cu toate că ploaia de foc aducea pierderi în rândul atacatorilor, nu avea

un efect important asupra avansării veteranilor suedezi.

Când suedezii, păstrându-şi rândurile, au desluşit tactica ruşilor, au început să facă şi ei la fel. Liniile suedeze se opreau să încarce şi răspundeau cu foc la gloanţele ruşilor. Acest schimb de focuri a fost unic în istoria luptelor lui Carol. Jefferyes scria: „Bătălia se încinsese aşa de tare, încât o oră întreagă nu s-a mai auzit nimic în afara împuşcăturilor de muschetă de ambele părţi."^

Pe la şapte dimineaţa, Repnin a început să înţeleagă că asupra lui vine întreaga forţă a atacului suedez. La

cererea lui, 1200 de oameni dintre dragonii lui Goltz au avansat dinspre sud, încercând să ajute infanteria atât de greu încercată a ruşilor, coborând spre flancul drept al infanteriei suedeze. Carol a fost salvat de Rehnskold, care aştepta peste râu cu cavaleria suedeză încă neangajată în luptă şi a văzut apropierea călăreţilor ruşi. Cu patru escadroane - 600 de oameni - de cavalerie, el a pornit prin râu la galop şi a angajat în luptă cavaleria rusă înainte de a ajunge la infanteria suedeză. Confruntarea dintre cavalerişti a fost sângeroasă, iar suedezii au respins în mod repetat o forţă de două ori mai mare decât a lor. Treptat, alte escadroane suedeze au trecut râul şi s-au angajat în luptă, iar ruşii au fost obligaţi să renunţe la atac şi să se retragă în pădure.

între timp, neputinţa cavaleriei ruse de a împiedica atacul infanteriei suedeze i-a lăsat pe infanteriştii ruşi să se descurce singuri cu atacul lui Carol. înaintarea suedeză era implacabilă, pentru că mereu alţi infanterişti traversau râul şi, aşa cum ştia şi Carol că se va întâmpla, atacul furios şi concentrat asupra unei singure secţiuni a liniei ruseşti a făcut ca aceasta să cedeze în final. Forţele lui Repnin au dat înapoi, împrăştiate, descurajate, şi au cedat în cele din urmă. Forţele din flancul stâng al ruşilor şi-au abandonat tabăra şi artileria, fiind reduse la grupuri de dimensiunea unei companii, şi s-au retras în pădure.

Era ora opt dimineaţa. Atacul neaşteptat şi hotărât al lui Carol învinsese divizia lui Repnin, dar divizia din nord,

din cealaltă parte a mlaştinii, nu a fost implicată în luptă. La început, auzind focul şi văzând că suedezii traversează râul ca să îl atace pe Repnin, Şeremetiev a încercat să trimită trupe pentru a-şi sprijini camaradul, dar, aşa cum anticipase Carol, mlaştina făcea acest lucru dificil. Când Carol s-a întors către Şeremetiev, acesta a considerat că nu mai este necesar să trimită întăriri. Feldmareşalul rus, având în minte avertismentul lui Petru de a nu risca totul, era deja în retragere spre Moghilov şi Nipru.

Bătălia de la Golovcin a fost prima încleştare serioasă dintre ruşi şi suedezi, de când începuse Carol lungul său marş din Saxonia, cu aproape un an în urmă. După definiţia clasică a victoriei, suedezii au învins. Ei atacaseră şi cuceriseră o poziţie importantă. Cavaleria suedeză s-a luptat glorios şi a respins o mult mai mare forţă rusă. Regele se aflase în mijlocul acţiunii, luptând cu bravură, şi a rămas neatins. Ruşii se retrăseseră din nou. Drumul către Nipru era deschis. Toate legendele erau intacte.

Cu toate acestea, unele elemente nu i-au displăcut lui Petru, care a ajuns târziu şi a auzit despre bătălie la Gorki, de la Menşikov. Deşi era îngrijorat că armata lui fusese forţată să mai cedeze încă o linie de apărare, el s-a consolat cu faptul că doar o treime dintre forţele sale fusese angajată efectiv în luptă şi că aceste regimente preluaseră asupra lor întreaga greutate a faimosului atac suedez, condus de regele Suediei în persoană. De-a

lungul celor patru ore de luptă ei nu clacaseră, ci se retrăseseră în ordine, luptând la fiecare pas, şi când, în cele din urmă, au părăsit câmpul de luptă, nu au făcut-o ca o gloată dezorganizată, ci în unităţi care se puteau regrupa pentru a lupta din nou. Pierderile ruşilor se ridicau la 977 de morţi şi 675 răniţi, iar suedezii au avut 267 morţi şi peste 1000 de răniţi. Dar exista o diferenţă majoră. Pierderile lui Petru puteau fi înlocuite; când cădea un soldat al lui Carol însă, armata acestuia se micşora.

Petru a ordonat anchete, ca să vadă care dintre regimente a rezistat şi care nu; era supărat pe unii dintre ofiţeri şi au existat şi pedepse. Repnin a fost judecat de curtea marţială şi temporar i s-a luat comanda. La patru zile după bătălie, a fost întrunită o şedinţă la Şklov, şi s-a hotărât să nu se facă nicio încercare pentru apărarea oraşului Moghilov, pe Nipru, ci s-a optat pentru o retragere spre Gorki, de-a lungul drumului spre Smolensk. Dar nu înainte de a-şi face teribila treabă cazacii şi calmucii. Soarta regiunii fusese pecetluită de ordinul ţarului, iar armata victorioasă a lui Carol avea să înainteze pe pământuri sterpe.

Cu toate că şi Carol era mulţumit şi vestea că suedezii au mai câştigat o bătălie a ajuns la Stockholm şi s-a răspândit în toată Europa, regele era conştient de schimbarea care avusese loc în privinţa adversarilor lui. Bătălia de la Golovcin i-a deschis ochii asupra faptului că armata rusă nu mai era acea gloată dezorganizată care

fugise la Narva. La Golovcin, într-o luptă în care numărul oamenilor efectiv angajaţi era aproape egal, ruşii s-au luptat bine. Jefferyes admitea că „moscoviţii şi- au învăţat lecţia mult mai bine şi au făcut multe îmbunătăţiri în chestiunile militare şi, dacă soldaţii ar fi arătat acelaşi curaj pe care l-au avut ofiţerii lor (care sunt în mare parte străini), probabil că ar fi fost prea greu pentru noi în ultima înfruntare."^

De-a lungul drumului spre Moghilov, armata suedeză înainta printre case şi hambare care mocneau. în 9 iulie, armata a ajuns la oraşul de pe râul Nipru, apoi chiar la graniţa Rusiei. Fără să tragă vreun foc, regele şi-a trimis trupele peste graniţă, deşi grosul armatei rămăsese pe malul de vest. Toată lumea a presupus că oprirea este una temporară, o perioadă scurtă de odihnă până erau adunate proviziile pentru etapa finală a marşului. Campania era practic terminată. Toate marile obstacole reprezentate de râuri fuseseră trecute. Smolenskul se afla la 160 de kilometri spre nord-est, iar la 320 de kilometri de el se afla Moscova.

La Moghilov, Carol a trimis detaşamente peste Nipru, a făcut poduri şi apoi - spre surprinderea patrulelor de supraveghere ruse, dar şi a armatei suedeze - nu a trecut râul. O lună întreagă - din 9 iulie până în 5 august - cei 35000 de oameni din armata suedeză au aşteptat pe malul vestic al Niprului ca să li se alăture forţele lui Lewenhaupt de la Riga. Contele Adam Ludwig Lewenhaupt, general de infanterie, a cărui educaţie

pedantă l-a făcut pe Carol să-l poreclească „micul colonel latin", era un bărbat meticulos şi melancolic, extrem de sensibil la părerile celor din jurul său, văzând comploturi şi duşmani în toate părţile, dar fiind, în acelaşi timp, un ofiţer capabil şi curajos, care respecta ordinele cu un devotament ieşit din comun. Indiferent cât de mică era formaţiunea de infanterie pe care o comanda, oricât de mare şi de bine pregătită era forţa inamică, dacă Lewenhaupt avea ordine în sensul acesta, el îşi ordona rândurile şi înainta cu seninătate absolută către focul ucigaş al inamicului. Tragedia lui - şi greşeala lui Carol - a fost că i se dăduse comanda într-o situaţie care cerea multă iniţiativă personală şi spirit de improvizaţie.

Lewenhaupt era guvernator militar în Kurlandia şi în ce mai rămăsese din provinciile baltice suedeze. înăuntrul şi în jurul fortăreţei de la Riga, el avea în subordine 12500 de oameni. în martie, când l-a vizitat pe Carol la Radoskovici, regele îi dăduse ordine simple şi generale: trebuia să folosească trupele de la Riga pentru a colecta provizii, să formeze o caravană de căruţe, pe care s-o încarce cu suficientă mâncare şi muniţie pentru a le ajunge oamenilor lui timp de trei luni, iar întregii armate timp de şase săptămâni, şi să conducă această caravană prin Lituania, ca să se întâlnească cu armata principală. Căruţele lui trebuia să aprovizioneze armata pentru etapa finală a marşului către Moscova, iar soldaţii săi urma să crească substanţial puterea de luptă a regelui. Deşi traseul ales de la Riga la Moghilov era de

640 de kilometri, se estimase că, dacă pleacă la începutul lui iunie, în două luni o să ajungă.

Aceste presupuneri erau greşite. Lewenhaupt s-a întors la Riga la începutul lui mai şi a început să adune provizii, dar simpla operaţiune de adunare a 2000 de căruţe şi 8000 de cai care să le tragă, ca şi a proviziilor în sine, a întârziat. în 3 iunie, pe când armata lui Carol se pregătea să ridice tabăra de la Radoskovici, Lewenhaupt a primit ordin să părăsească Riga şi să vină la râul Berezina, dar el a raportat că nu poate să pornească mai repede de sfârşitul lunii. Şi, într-adevăr, în ultimele zile ale lui iunie, coloana lungă de provizii şi escorta de 7500 de infanterişti şi 5000 de cavalerişti au pornit la drum. Lewenhaupt personal a mai rămas o lună la Riga şi nu s-a alăturat oamenilor săi decât în 29 iulie, când, potrivit planului iniţial, ar fi trebuit să facă joncţiunea cu corpul principal al armatei. De fapt, oamenii lui de-abia se târâseră 240 de kilometri şi erau tot la nord de Vilna, în timp ce armata principală a lui Carol se mutase la Moghilov, la peste 400 de kilometri depărtare.

Pentru Petru, vestea că armata lui Lewenhaupt părăseşte Livonia şi Kurlandia şi se mută spre sud, departe de Baltica, a fost o mare uşurare. Această plecare arăta, cu o certitudine rezonabilă, că regele suedez nu vizează Sankt-Petersburgul şi că nici nu va fi vreun atac combinat pe Neva, cu Lewenhaupt din sud şi Lybecker dinspre Finlanda. Iar cum Lewenhaupt nu mai

era relevant pentru situaţia din nord, Apraksin avea destui oameni ca să se descurce cu orice încerca să facă Lybecker. în consecinţă, armatei generalului Bauer, cu cei 16000 de soldaţi ai săi - a căror misiune era să-l supravegheze pe Lewenhaupt -, i s-a ordonat să plece spre sud.

Planurile lui Carol depindeau acum de Lewenhaupt. Criticii l-au condamnat aspru pe Lewenhaupt pentru întârzierea lui excesivă, dar el nu avea control asupra vremii, înaintarea cu grelele lui căruţe de provizii, ale căror roţi mari se înfundau în noroi, era aproape imposibilă pe ploaie, deşi erau aşezate în faţa lor fascine de nuiele, crengi şi scânduri. Lewenhaupt avea cu el chiar şi un pod portabil, mândria echipelor de ingineri, legat cu fâşii flexibile de piele, care reţineau atâta apă încât fiecare secţiune trebuia cărată de treizeci şi doi de oameni, şi doar pentru douăzeci de paşi, după care o lăsau jos, ca să se odihnească. într-o lună, armata a înaintat doar 230 de kilometri, o medie de mai puţin de 7 kilometri pe zi. Iulie s-a făcut august, apoi septembrie, iar Lewenhaupt de-abia se târa prin mocirlă înainte.

Două luni preţioase, din 8 iulie până în 15 septembrie, cele mai bune zile de campanie ale verii, au trecut cât aştepta Carol. Nu neapărat din cauza proviziilor, de care încă nu era nevoie urgentă, dar Carol nu voia să se îndepărteze prea mult faţă de Lewenhaupt, pentru a nu permite armatei ruse să se strecoare între cele două armate suedeze şi să atace o

forţă expusă şi neprotejată. Iniţial, regele sperase ca cele două armate să se întâlnească la Moghilov, pe Nipru, înainte ca armata principală să traverseze râul, iar după rapoartele pe care le primea despre avansarea coloanei greoaie de provizii, Carol, plimbându-se impacientat, socotea că trebuie să ajungă până în 15 august. Dar ziua de 15 a venit şi a trecut, iar Lewenhaupt tot nu apăruse. între timp, armata stătea pe loc şi devenea neliniştită. Răniţii de la Golovcin se făcuseră bine, dar zona din jurul oraşului Moghilov, în care se aflau, era deja rasă de iarbă, cu atâţia cai care păşunau acolo.

Carol a decis că operaţiunile ofensive trebuie reîncepute; nu un atac îndrăzneţ şi în adâncime spre Moscova, pe care îl plănuise, ci trebuia să fie, mai degrabă, ceva mai aproape de Nipru, care putea provoca o luptă cu ruşii, dar care, cumva, să- 1 acopere şi pe Lewenhaupt. A început o serie de manevre, mărşăluind zilnic pe distanţe mici, schimbând direcţia - mai întâi spre sud, apoi spre nord -, cu speranţa de a-l dezorienta pe ţar şi de a prinde măcar o parte a armatei acestuia cu garda jos.

între 5 şi 9 august, armata suedeză a trecut, în sfârşit, Niprul, şi a început să înainteze spre sud-est, spre flancul sudic al poziţiilor pe care le ocupase Petru pe drumul Smolenskului. în 21 august, armata lui Carol a ajuns la Cerikov, pe râul Soj, şi a găsit acolo cavaleria lui Menşikov, deja aşezată în poziţii pe malul opus al râului,

iar masa infanteriştilor ruşi apropiindu- se. Cele două armate adversare aflându-se atât de aproape, patrulele lor erau constant în contact şi aveau loc hărţuieli frecvente. în 30 august a avut loc un fel de luptă. Nu era lupta la care sperase Carol şi nici nu se aşteptase la ea. Regele îşi campase armata de-a lungul braţului râului Ciornaia Natopa, care se află lângă o mlaştină. Roos, care comanda ariergarda, era campat pe marginea mlaştinii, la 5 kilometri distanţă. Mlaştina era greu de trecut, dar nu imposibil, iar ţarul şi ofiţerii săi învăţaseră repede o lecţie la Golovcin: că o mlaştină poate fi trecută. în zorii zilei de 30 august, 9000 de infanterişti ruşi şi 4000 de dragoni comandaţi de cneazul Mihail Goliţîn au traversat mlaştina prin ceaţa deasă a dimineţii şi au atacat tabăra lui Roos. Suedezii au fost luaţi prin surprindere, pentru că niciodată până atunci nu avusese loc un atac al infanteriştilor ruşi. Lupta crâncenă, corp la corp, a durat două ore, până când suedezilor le-au venit întăriri din tabăra principală, iar ruşii s-au retras, dispărând în mlaştina ceţoasă. Când Carol a auzit schimbul de focuri, a presupus că Petru vrea o luptă majoră, iar în ziua următoare toată armata suedeză a fost aşezată în formaţie de luptă. Dar nu a mai venit niciun atac, iar când cavaleria lui Rehnskold a plecat în recunoaştere să inspecteze poziţiile tăcute ale ruşilor, le-a găsit părăsite. Ultima ariergardă rusă tocmai se retrăgea, dând foc satelor şi câmpurilor, pe măsură ce se îndepărta călare.

Deşi această bătălie de lângă Moliatîci a fost o acţiune minoră, iar pierderile ruşilor au fost de două ori

mai mari decât ale suedezilor (700 de ruşi morţi şi 2000 de răniţi, faţă de 300 de suedezi morţi şi 500 de răniţi), Petru era extaziat. Pentru prima dată, infanteria rusă luase iniţiativa şi o divizie suedeză fusese izolată şi atacată. Trupele ruse au luptat cu eroism, apoi au încheiat acţiunea cu succes şi s-au retras în ordine perfectă. Goliţîn a primit Ordinul Sf. Andrei. Lui Apraksin, ţarul i-a scris exuberant: „Te asigur că, de când am început serviciul militar, nu am mai văzut niciodată un asemenea atac şi un comportament aşa de ordonat din partea trupelor noastre. Nici chiar regele suedez nu a mai văzut o astfel de acţiune în cursul acestui război. O, Doamne, nu lua mila ta de la noi în viitor."^[7]

Carol şi-a reînceput marşul său lent spre nord în 11 septembrie, când armata suedeză a ajuns la Tatarsk, pe graniţa rusă, punctul nord-estic extrem în care avea să ajungă. De acolo, drumul pornea spre Smolensk, dar priveliştea care se aşternea în faţă era sinistră: zi şi noapte, orizontul strălucea de focuri. Carol văzuse devastarea Poloniei şi a provinciilor lituaniene din apropierea Rusiei, dar nu credea că ţarul va aplica aceeaşi strategie şi cu propriile pământuri. Această privelişte l-a făcut pe Carol să se oprească. Indiferent cât de încăpăţânat şi-ar fi urmărit inamicul, nu l-ar fi putut ajunge din urmă niciodată. Soldaţii se aşezau în formaţiune de luptă doar ca să vadă sălbăticia pustie din faţa lor. Şi în fiecare zi, proviziile adunate la Moghilov scădeau. Mâncarea însăşi era deplorabilă şi, cu toate că regele refuza să mănânce ceva mai bun ca soldaţii de rând, soldaţii germani angajaţi şi chiar şi unii dintre

veteranii suedezi au început să murmure. Mereu mergeau prin mocirlă. Mereu vedeau la orizont nori de fum, de la satele incendiate şi câmpurile care mocneau, nori care erau uneori atât de groşi, încât acopereau soarele. Şi mereu escadroane mobile de calmuci şi cazaci aşteptau să-i taie fără milă pe cei rămaşi în urmă. Jefferyes raporta cu jale: „Acum suntem obligaţi să trăim cu ce găsim îngropat [de ţărani] sub pământ, dar dacă vine un ger neaşteptat şi ne lipseşte şi de această posibilitate, mă tem că Majestatea Sa va aduce în Rusia, în loc de o armată formidabilă, un grup de cerşetori înfometaţi."^

Cheia era Lewenhaupt. Dacă armata primea proviziile pe care acesta le aducea, putea trece prin regiunile devastate, mai înainte, spre zonele fertile de lângă Moscova. La cartierul general suedez, regele şi ofiţerii priveau spre est la fumul satelor incendiate, dar priveau nerăbdători şi peste umăr. Unde era Lewenhaupt?

Cu fiecare zi care trecea, problema pe care o întâmpina Carol devenea tot mai acută. Armata era pregătită, gata să dea ultima lovitură pentru a încheia războiul, însă nu putea să meargă mai departe fără Lewenhaupt din cauza lipsei de alimente, pentru că ţarul distrusese totul în zonele care se aflau înaintea lor. Şi tot din cauza lipsei alimentelor nu putea nici să rămână pe loc. Existau doar două posibilităţi, prima fiind să se retragă la Nipru şi să-l aştepte pe Lewenhaupt acolo.

Carol a respins această idee. îi repugna să se retragă pe propriile urme - ar fi fost confirmarea oficială că acea campanie de vară fusese un eşec. Deşi nu era sigur de poziţia lui Lewenhaupt, Carol credea că se află în apropiere şi că, în ciuda întârzierilor, întâlnirea va avea loc în curând. A doua opţiune era mai îndrăzneaţă şi, de aceea, mai pe gustul lui

Carol: un marş spre sud, departe de Smolensk şi de Moscova, în provincia rusă Severia. Această opţiune ar fi menţinut avântul ofensiv al suedezilor şi, în acelaşi timp, ar fi adus armata într-un loc bogat, încă neatins de ravagiile lui Petru, unde recoltele tocmai fuseseră strânse. Puse pe picioare în Severia şi întărite de forţele lui Lewenhaupt, trupele lui Carol ar fi putut apoi să repornească marşul spre Moscova.

După discuţii prelungite cu Rehnskold şi Piper la Tatarsk, Carol a decis să aleagă această cale. Odată luată hotărârea, era imperativ ca deplasarea să se facă uşor şi în taină, ca să fie siguri că vor ajunge în Severia înaintea ruşilor. Suedezii deţineau avantajul: Carol era mai aproape şi avea drum direct până acolo. Dacă le întorcea spatele ruşilor şi se deplasa rapid spre sud, putea să-i lase în urmă şi să ajungă acolo primul. Aşadar, la Tatarsk, armata suedeză a primit noi ordine. O unitate specială de avangardă mobilă de 2000 de infanterişti şi 1000 de cavalerişti - cei mai buni din Gardă şi din alte regimente de elită - a primit raţii pentru două săptămâni, ca să se poată deplasa repede şi să nu

mai piardă timpul cu aprovizionarea. Plasată sub comanda generalului Anders Lagercrona, avea ordin de a pleca în marş forţat, ca să cucerească oraşele şi trecerile peste râuri care ar fi deschis Severia pentru suedezi şi ar fi blocat-o pentru ruşi. Lagercrona a fost informat în legătură cu planul general şi ştia că obiectivul operaţiunii este să captureze capitala provinciei, Starodub. Distanţa de la Tatarsk la Starodub era de 200 de kilometri în linie dreaptă. în aceeaşi noapte, trei curieri au fost trimişi la Lewenhaupt să-l informeze de schimbarea de plan şi să-i ordone să schimbe direcţia către Starodub. Cei trei curieri au plecat unul după altul, la anumite intervale, ca să se asigure

că măcar unul dintre ei va ajunge.

în 15 septembrie, dimineaţa devreme, marşul către sud a început, unul fatidic în viaţa lui Carol al Xll-lea şi hotărâtor în istoria lui Petru şi a Rusiei. înaintarea către Moscova a fost deturnată - aşa cum s-a dovedit mai târziu, pentru totdeauna. Decizia lui Carol de la Tatarsk a marcat şi o cotitură în norocul suedezilor. în toamna şi iarna care trecuseră, el mărşăluise jumătate din Europa, păcălindu-şi în mod strălucit inamicul într-o serie de formidabile bariere de râuri. însă, în vara lui 1708, planurile strategice ale lui Carol s-au dus pe apa sâmbetei: a permis să fie dependent de sosirea lui Lewenhaupt şi a proviziilor. Lewenhaupt nu venise, iar vara şi marşul spre Moscova au fost pierdute. Cu toate

acestea, în septembrie 1708, când Carol era la Tatarsk şi s-a hotărât să o ia spre sud, el încă mai avea iniţiativa. Armata lui era intactă. S-a întors spre Severia cu optimism şi cu speranţa că, deşi campania pentru Moscova eşuase, nu era decât o retragere temporară.

De fapt, se afla la începutul unei serii de catastrofe, care, pentru el, aveau să însemne distrugerea.

Prima consecinţă a mişcării lui Carol s-a răsfrânt asupra lui Lewenhaupt. în 15 septembrie, ziua în care Carol a ridicat tabăra de la Tatarsk şi a pornit spre sud, Lewenhaupt se afla la 50 de kilometri vest de Nipru. Poziţia lui Carol, în acel moment, era la 95 de kilometri est de râu. Petru a sesizat imediat oportunitatea: distanţa de 145 de kilometri dintre armate lăsa convoiul de căruţe expus. Ţarul şi-a detaşat forţa cea mai importantă spre sud, cu Şeremetiev, ca să-l urmeze din umbră pe Carol, dar şi-a păstrat zece batalioane cu cei mai buni infanterişti, inclusiv trupele de Gardă, Preobrajenski şi

Semionovski. Urcându-şi infanteriştii pe cai şi întărindu-i cu încă zece regimente de dragoni şi de cavalerie, el a creat o unitate nouă, foarte mobilă, „un corp zburător" de 11625 de oameni, şi a preluat personal comanda lor. Avându-l pe Menşikov alături, Petru a plecat spre Lewenhaupt, pentru a-l intercepta. Ţarul nu ştia care

sunt efectivele lui Lewenhaupt, căci rapoartele care ajungeau la cartierul general le plasau pe undeva la 8000 de oameni. De fapt, erau 12500. Ca măsură de precauţie, Petru i-a ordonat lui Bauer să mai vină şi el cu încă 3000 de dragoni, dinspre vest, ca să-şi unească forţele. Aşadar, 14625 de ruşi plecau să intercepteze 12500 de suedezi.

între timp, coloana epuizată a lui Lewenhaupt, care încă se târa cu greu şi care de trei luni se afla pe drum, a ajuns în 18 septembrie, în sfârşit, la Nipru. Acolo, Lewenhaupt i-a primit pe cei trei mesageri ai regelui, care îi ordona să traverseze râul şi să schimbe direcţia spre sud, către punctul de întâlnire, Starodub. Timp de trei zile, soldaţii osteniţi s-au chinuit să treacă peste râu caravana de căruţe. După ce, în 23 septembrie, au trecut şi ultimele companii, Lewenhaupt şi-a dat seama că o forţă rusă se îndreaptă spre el; cavaleria rusă, cu uniformele ei roşii, a început să apară la marginea pădurii. Cu tenacitate, s-a grăbit să ajungă în oraşul Propolsk, pe râul Soj. Dacă reuşea să treacă râul, ar fi avut o şansă să ajungă intact la armata principală.

A devenit o întrecere. Lewenhaupt încerca disperat să ajungă la Propolsk, dar drumurile pline de noroi blocau căruţele lui grele. în dimineaţa de 27 septembrie, primele trupe de cavalerie l-au ajuns din urmă şi a început hărţuiala cu ariergarda suedeză. Dându-şi seama că urmează o înfruntare iminentă, Lewenhaupt avea de ales: fie putea să lase ariergarda să-i ţină pe loc

pe urmăritori cât mai mult timp, sacrificându-se dacă era necesar, în timp ce el pleca înainte cu armata principală şi cu caravana de provizii, făcând eforturi ca să ajungă la Soj, fie se putea opri din mers, ca să rămână să se lupte cu toate forţele de care dispunea. Lewenhaupt a ales cea de-a doua variantă. A trimis în faţă căruţele şi a adus înapoi pe drum corpurile principale de infanterie şi de cavalerie, le-a aşezat în formaţiune de luptă şi a aşteptat un atac al ruşilor. Aşa au stat toată dimineaţa şi începutul după- amiezii de 27. După-amiaza târziu, când devenise clar că nu va fi niciun atac al ruşilor, Lewenhaupt şi-a scos oamenii din formaţie şi s-a retras cu ei la câţiva kilometri de drum, iar acolo i-a aşezat din nou în formaţie. Oamenii lui au rămas în formaţie toată noaptea.

în dimineaţa următoare, în 28 septembrie, pentru că tot nu fuseseră atacaţi, suedezii s-au retras din nou, coloanele fiind în continuare hărţuite de călăreţii ruşi care se aflau peste tot în jurul lor. Au ajuns în satul Lesnaia, la distanţă de o zi de marş până la Propolsk. Acolo, timpul pierdut - aproape toată ziua de 27 - şi-a arătat importanţa. Dacă nu ar fi fost ziua aceea pierdută, armata principală ar fi ajuns la râu şi ar fi trecut râul Soj în siguranţă.

Lewenhaupt şi-a dat seama că nu va putea să ajungă la râu, înconjurat din toate părţile de ruşi, şi a înţeles că va trebui să lupte. A trimis 3000 de cavalerişti înainte, la Propolsk, pentru a apăra punctul de traversare a râului

şi, cu cei 9500 de soldaţi care rămăseseră, s-a pregătit de luptă. A ordonat să se renunţe la o parte din căruţele caravanei: coloneii aveau dreptul să păstreze câte patru, maiorii trei şi aşa mai departe.

De partea cealaltă, Petru şi-a coborât trupele de pe cai, aşezându-i pe dragoni şi pe infanterişti la marginea pădurii. Flancul stâng, cu opt regimente, se afla sub comanda lui Menşikov, iar flancul drept, cu regimentele de Gardă Preobrajenski şi Semionovski şi trei regimente de dragoni, era chiar sub comanda lui Petru. în ziua de 28 septembrie, la ora 13.00, a început bătălia. A durat toată după-amiaza şi, după cum spunea Petru „toată ziua a fost imposibil să-ţi dai seama de partea cui va fi victoria"^. La un moment dat, când trupele lui Menşikov păreau că slăbesc, Petru le-a întărit, trimiţând Garda Semionovski, al cărei contraatac disperat a restabilit linia rusească. Puţin după ora 16.00, a sosit Bauer cu trupele sale de dragoni, ca să sporească forţa ruşilor, dar acest fapt a fost contrabalansat de întoarcerea celor 3000 de cavalerişti suedezi trimişi să apere punctul de trecere a râului, dar care fuseseră rechemaţi. Lupta a continuat până la căderea nopţii, când o furtună de zăpadă, neobişnuită pentru începutul de toamnă, i-a făcut greu de reperat pe combatanţi şi a oprit lupta. Deşi liniile sale nu fuseseră străpunse, Lewenhaupt a ordonat retragerea şi incendierea căruţelor. Ca nişte focuri de tabără pe roţi, carele pline de provizii, aduse cu atâta greutate de la Riga, pe o distanţă de 800 de kilometri prin noroi şi păduri murate de ploaie, străluceau acum în noapte. Tunurile din alamă şi fier au

fost ridicate de pe afeturi şi ascunse în gropi săpate în pământ, ca să nu fie găsite şi capturate de ruşi. în noaptea sinistră, la lumina căruţelor în flăcări, s-a instalat confuzia şi disciplina suedeză s-a dezintegrat. Soldaţii au început să fure bunurile şi coniacul din căruţele ofiţerilor. Unităţile şi-au pierdut coeziunea, iar cei rămaşi în urmă au fugit în pădure. Unii dintre infanterişti au luat caii de la căruţele distruse şi au fugit spre Propolsk, ca să traverseze râul. Când regimentele care au supravieţuit au ajuns în zori la Propolsk, au găsit podurile incendiate. Cele câteva căruţe care mai rămăseseră nu au putut să fie trecute peste râu, aşa că le- au dat foc şi lor. în acel moment, un roi de cazaci şi calmuci, care îi urmăreau a reuşit să prindă o parte a masei dezorganizate de soldaţi pe malul râului, ucigând încă 500 de suedezi.

Dimineaţa a dezvăluit dezastrul suedez. Bătălia şi haosul de peste noapte reduseseră la jumătate forţele lui Lewenhaupt. Din 2000 de cavalerişti, mai rămăseseră 1393; din 2500 de dragoni, mai erau 1749; dar din 8000 de infanterişti mai erau doar 3451. Pierderea totală era de 6307 de oameni; dintre aceştia, peste 3000 fuseseră luaţi prizonieri. Alţii hoinăreau prin păduri în mici bande. Mulţi au murit sau au fost, în final, capturaţi. O mie de oameni dintre aceştia s-au întors în Lituania, la Riga. Toate proviziile, echipamentele, alimentele, muniţia şi medicamentele de care Carol avea nevoie disperată fuseseră pierdute. De partea ruşilor, 1111 de oameni fuseseră ucişi şi 2856 răniţi. Fiecare parte angajase

aproximativ 12000 de oameni; ruşii au pierdut o treime dintre ei, suedezii au pierdut jumătate.

Lewenhaupt i-a condus pe supravieţuitorii uzi până la piele - 6000 cu totul, acum urcaţi pe caii de la căruţe - pe drumul spre Severia. Petru, preocupat să se bucure de victorie, nu i-a mai urmărit, iar zece zile mai târziu Lewenhaupt s-a alăturat, în sfârşit, armatei regelui. Dar ce diferenţă era între ceea ce se aştepta şi ce a ajuns la ei! în loc de o caravană uriaşă cu provizii care să revigoreze armata şi 12500 de oameni care s-o întărească, Lewenhaupt aducea 6000 de soldaţi epuizaţi şi flămânzi care de-abia se târau spre tabără, fără artilerie şi fără provizii. Unităţile de cavalerie fuseseră menţinute, dar regimentele de infanterie erau atât de dispersate, încât nu mai puteau fi păstrate. Regimentele au fost desfiinţate, iar oamenii au fost împrăştiaţi în alte regimente, pentru a umple locurile goale.

La vederea nou-sosiţilor, peste tabăra suedeză s-a răspândit un nou val de deprimare. Bătălia de la Lesnaia era o altă dovadă a calităţii noii armate ruseşti. Cele două părţi fuseseră aproape egale ca efective, iar suedezii pierduseră. Cu toate acestea, Carol a rămas impasibil după această înfrângere. Nu l-a criticat pe Lewenhaupt nici pentru încetineala marşului şi nici pentru înfrângere. De fapt, regele şi-a dat seama că şi el este vinovat: aşteptându-l prea mult pe Lewenhaupt, în final se dovedise că nu aşteptase de ajuns.

De partea rusă era sărbătoare. Ruşii credeau că suedezii fuseseră ceva mai mulţi decât ei - deci, nu doar că triumfaseră, ci triumfaseră în ciuda dezavantajului. Petru, scriind mai târziu, considera că această bătălie a fost importantă pentru încrederea oamenilor lui: „Această victorie a noastră poate fi numită cea dintâi, pentru că nu mai avusesem niciuna ca ea, o victorie asupra unor trupe regulate, şi aflându-ne în inferioritate numerică faţă de inamic. Cu adevărat, aceasta a fost cauza victoriilor Rusiei de mai târziu, care a dat curaj soldaţii noştri şi care a fost mama bătăliei de la Poltava."^

Pentru Petru, toate aceste acţiuni reprezentau etape din efortul lui mai complex de a crea o armată rusă eficientă. Chiar şi atunci când trupele lui erau învinse, el era interesat, în primul rând, să vadă cum s-au comportat în luptă şi dacă s-au retras în bună ordine. De pe câmpul de luptă de la Lesnaia, el le-a scris prietenilor săi şi chiar lui Augustus. A trimis descrieri şi scheme ale bătăliei la Moscova, ţareviciului, cu instrucţiuni ca să fie tipărite, atât în rusă, cât şi în olandeză: vestea victoriei asupra suedezilor, presupus invincibili, trebuia să circule nu numai în Rusia, ci şi în Europa. După bătălie, Petru şi-a dus „corpurile zburătoare" la Smolensk, unde a organizat o paradă triumfală, mărşăluind în detunăturile salvelor de tun, cu prizonierii suedezi şi steagurile capturate în urma alaiului.

Petru se afla încă în Smolensk la mijlocul lui octombrie, când, dinspre nord, au venit alte veşti bune. Ca parte a unui plan strategic general, Carol stabilise ca forţa de 14000 de oameni ai lui Lybecker din Finlanda să atace Sankt- Petersburgul. Deşi intenţia era ca atacul să fie doar o diversiune, care să distragă atenţia de la principalul atac asupra Moscovei, Carol, în mod firesc, a sperat ca Lybecker să cucerească noul oraş de la gurile Nevei.

Lybecker a început marşul său prin istmul karelian şi, în 29 august, a reuşit să ajungă la Neva şi să o traverseze mai sus de Sankt-Petersburg. Acolo însă, informaţiile false răspândite de Apraksin l-au convins că fortificaţiile oraşului sunt prea puternice şi, decât să atace, Lybecker a preferat să continue marşul într-un arc, de la sud la vest în jurul oraşului, în regiunea Ingriei. încă o dată, ordinul macabru al lui Petru de a devasta ţinuturile a dat roade; suedezii şi-au terminat repede proviziile şi, neputând să găsească nimic în zonele prin care treceau, au început să-şi ucidă propriii cai, ca să-i mănânce. Fără tunuri, Lybecker nu putea ataca oraşele-fortăreaţă, aşa că mergea fără ţintă prin Ingria, iar în final a ajuns pe o coastă în apropiere de Narva, unde o escadrilă suedeză i-a luat la bord pe soldaţi, dar nu şi caii. Şase mii de animale au fost ucise ori schilodite, ca să nu poată fi folosite de ruşi, iar escadrila suedeză s-a întors la Vîborg, în Finlanda. Forţa lui Lybecker a făcut un tur complet în jurul oraşului lui Petru, fără altă realizare decât pierderea a 3000 de oameni. Chiar şi ca tactică diversionistă, misiunea lui a eşuat: niciun soldat

rus din armata care era pregătită de lupta cu regele Carol nu a fost transferat în nord.

Petru a rămas la Smolensk trei săptămâni înainte de a pleca să se alăture armatei principale a lui Şeremetiev. La cartierul general rus el a găsit optimism, pentru că vestea victoriei de la Lesnaia şi succesul lui Apraksin din Ingria îi umpluseră de încredere atât pe ofiţeri, cât şi pe soldaţi.

Acest moment de şansă, care nu fusese deloc de partea Rusiei în primii ani de război, dar care acum părea că se îndreaptă hotărât în direcţia ţarului, s-a întors încă o dată împotriva acestuia, cu o lovitură de cuţit dată entuziastului Petru. în 27 octombrie, în timp ce armata lui Carol era în Severia şi mărşăluia rapid spre Ucraina, Petru a primit un mesaj urgent de la Menşikov: Mazepa, hatmanul cazacilor ucrainieni, loial de douăzeci de ani Moscovei, l-a trădat pe ţar şi a trecut de partea lui Carol.

— James Jefferyes, p. 47. ibidem, p. 51. ibidem, p. 53. P&B, VIII, nr. 2616, 2619. —[8] James Jefferyes, p. 61. P&B, VIII, nr. 2681.

Poltava, p. 39.

Dezertarea lui Mazepa poate fi înţeleasă mai bine în contextul deciziei lui Carol, de la mijlocul lui septembrie, de a se întoarce către sud. Avangarda generalului Anders Lagercrona, de 3000 de oameni şi şase tunuri, fusese trimisă în faţă, ca să asigure traversarea râurilor Soj şi Iput, şi să mărşăluiască spre oraşul fortificat Mglin şi spre trecătoarea Pocep. Aceste două poziţii erau vitale pentru Carol: dacă armata sa intenţiona să pună mâna pe Severia şi capitala ei, Starodub, înainte de venirea ruşilor, atunci ocuparea acestor locuri era esenţială - ele reprezentau, de fapt, porţile de intrare în regiune, şi trebuia să le închidă în faţa lui Petru.

Forţa mobilă a lui Lagercrona a pornit cu hărţi pregătite de centrul de comandă suedez. înainte de a ajunge la Iput, au întâlnit însă alte drumuri, care nu erau marcate pe hartă; păreau mai bune şi mai directe decât cele indicate de hărţile suedeze, iar Lagercrona le-a ales pe acelea. Dar în loc să se ducă în sud, spre Mglin şi Pocep, el s-a îndreptat spre sud de Starodub. A ratat astfel cele două puncte de intrare pe care trebuia să le cucerească, iar intrarea în regiune a rămas deschisă.

în acest timp, Carol a pornit şi el cu armata. A ajuns la Krivcev, pe Soj, în 19 septembrie, iar trupele sale au traversat pe podul construit de avangarda lui Lagercrona, după care s- au mutat spre sud, într-o regiune cu păduri străvechi aflată între Soj şi Iput. Oameni şi cai, slăbiţi de săptămâni de înfometare, au mers cu mare greutate, au căzut şi au murit. Dizenteria

făcea ravagii în rândurile suedezilor şi preţul plătit era mare. „Cred că am pierdut mai mult pe acest drum decât într-o bătălie"^[1], scria Jefferyes. După ce au ieşit din pădure şi armata se îndrepta spre Mglin, Carol a aflat că Lagercrona trecuse direct spre sud, aşa că Mglin şi Pocep erau, cel mai probabil, neocupate. Sesizând pericolul, Carol a trimis în grabă o altă avangardă, din care făceau parte cei mai în formă dintre oamenii epuizaţi care se împleticiseră în urma lui prin pădure, şi, cu el în frunte, au pornit să ocupe cele două poziţii. După un efort enorm, au ajuns la Kotenişci, un sat aflat la circa zece kilometri de Mglin, unde au descoperit că Mglin e plin de trupe ruse. Petru, care îşi stabilise poziţiile defensive pe drumul Smolenskului, lăsase un detaşament sub conducerea generalului Nicholas Ifland să apere Severia, iar această forţă ocupase deja Mglin şi Pocep. Micul detaşament al lui Carol ar fi putut să atace oraşul, dar ca să disloce inamicul dintr-un oraş fortificat avea nevoie de tunuri, iar tunurile erau departe. Forţele lui Lagercrona aveau şase tunuri, dar Lagercrona nu se vedea nicăieri. Aşa că, pierzând cursa pentru porţile oraşului, Carol şi-a oprit oamenii, care erau oricum prea obosiţi ca să meargă mai departe. îşi dădea seama că greşeala lui Lagercrona ar putea oferi o altă posibilitate de a ocupa Severia, deoarece, apucând direct spre sud, Lagercrona a mers către Starodub, capitala provinciei şi principalul nod de legătură al acesteia. Dacă Lagercrona ar fi ocupat Starodub, eşecul capturării oraşelor Mglin şi Pocep ar fi fost mai mult decât compensat. Au fost trimişi mesageri către Lagercrona, cu instrucţiuni pentru ocuparea oraşului.

De fapt, Lagercrona ajunsese deja la Starodub, dar nu îl ocupase. Se simţea jenat şi iritat că greşise drumul şi că se află sub zidurile unui alt oraş, dar a refuzat să accepte solicitarea urgentă a coloneilor săi de a ocupa Starodubul. El primise ordinul să pună mâna pe Mglin şi Pocep şi *după aceea* să ocupe Starodub şi voia să execute ordinul exact în această ordine. Deşi era campat lângă zidurile oraşului, le-a refuzat oamenilor săi permisiunea de a intra măcar pentru a găsi mâncare sau un acoperiş deasupra capului, iar în ziua următoare trupele lui Ifland au intrat în oraş. Când Carol a auzit ce s-a întâmplat, a izbucnit: „Lagercrona trebuie să fie nebun!"[m]

Carol îşi dădea seama că este în mare dificultate. Starodub, Mglin şi Pocep erau în mâinile inamicului. După ce au reuşit să iasă din pădure şi ultimele detaşamente şi s-au alăturat trupelor aflate în faţa oraşului Mglin, Carol a mers printre ei şi a înţeles că nu sunt capabili să-l atace pe Ifland. Oamenii erau flămânzi, ei mâncaseră rădăcini şi fructe sălbatice ca să-şi suplimenteze raţiile. Tot atunci, în 7 octombrie, regele a aflat şi despre înfrângerea lui Lewenhaupt. Vestea a ajuns mai întâi la ruşii de la Mglin, iar suedezii care erau campaţi în apropiere au auzit salvele trase în cinstea victoriei ţarului. în 11 octombrie, rămăşiţele forţei lui Lewenhaupt au început să sosească în tabără. Căruţele, evident, nu mai erau, iar în loc de 12500 de chipuri suedeze proaspete, Lewenhaupt a adus jumătate dintre oameni, cenuşii şi obosiţi, flămânzi şi înfrânţi.

Severia era pierdută; armata lui Şeremetiev intra în provincie prin trecătoarea neapărată de la Pocep; calmucii făceau raiduri prin provincie, devastând şi incendiind. Carol nu avea încotro; trebuia să meargă în continuare spre sud. în 11 octombrie, regele a ridicat tabăra şi a plecat în marş spre sud, spre râul Desna, care era graniţa dintre Severia şi Ucraina.

Fertila Ucrainã, bogată în vite şi grâne, îi oferea lui Carol ceea ce avea nevoie: refugiu, odihnă şi posibilitatea de a-şi mări armata. Acolo, dacă regele Carol l-ar fi convins pe hatmanul cazac Mazepa să i se alăture, armata suedeză putea să ierneze în siguranţă. Putea să obţină mii de călăreţi cazaci, care să suplinească pierderile campaniei de un an. Iar Baturin, capitala lui Mazepa, era plină de praf de puşcă. Pentru toate aceste motive, a doua zi după ce a primit vestea înfrângerii lui Lewenhaupt, Carol a trimis un curier la Mazepa să ceară adăpost pentru iarnă. Era aproape sigur că Mazepa va răspunde pozitiv: de mai multe luni, Mazepa negocia activ şi în secret o alianţă cu suedezii.

Pentru a grăbi traversarea Desnei spre Ucraina, Carol a detaşat o avangardă sub comanda lui Kreutz, ca să ocupe oraşul Novgorod-Seversk şi podul de peste râu. Kreutz a mărşăluit zi şi noapte, ajungând în 22 octombrie, dar era prea târziu: ruşii ajunseseră înaintea lui, iar podul era distrus. Pentru prima oară ruşii erau cu un pas înaintea suedezilor. Aveau excelente patrule de recunoaştere; păreau să ştie ce drum vor apuca suedezii

şi ajungeau acolo înaintea lor. Era îngrijorător, chiar înfricoşător. Dar suedezii mergeau înainte cu speranţă şi încredere, către, cum se exprima Jefferyes, „o ţară în care curge lapte şi miere"^, ţara generalului Ivan Mazepa, hatmanul cazacilor ucraineni.

în primăvara şi vara lui 1708, hatmanul cazac a fost frământat de o dilemă disperată. Supus al ţarului Petru, prins, din punct de vedere al aşezării geografice, între puteri mai mari decât a sa - rușii la nord, polonezii, la vest şi tătarii la sud -, Mazepa încă se mai gândea la visul străvechi al independenţei cazacilor. Era dornic să prevină orice risc şi, în acelaşi timp, să profite de toate oportunităţile. Iar acum, înaintarea suedezilor şi înfrângerea aproape sigură a ţarului Petru făceau ca oportunităţile să pară mai mari decât riscurile. Pentru faimosul şef al cazacilor, renumit pentru aventurile lui de dragoste şi război, care rezistase douăzeci şi unu de ani ca lider al poporului său tumultuos, era momentul suprem de decizie. Mazepa, care avea şaizeci şi trei de ani şi suferea de gută, era viclean, calculat şi fermecător. Viaţa lui reprezenta o epocă din istoria cazacilor.

Ivan Stepanovici Mazepa se născuse în 1645, ca fiu al unui mărunt nobil din Podolia, o zonă din vasta regiune de graniţă a Ucrainei, la vest de Nipru, care pe atunci era sub stăpânire poloneză. Stăpânii Podoliei poloneze erau catolici, iar familia lui Mazepa era ortodoxă; o rudă sfidătoare a familiei fusese arsă de vie de polonezi cu cincizeci de ani înainte de naşterea lui Mazepa. Dar drumul avansării, în acei ani, trecea pe la şcolile catolice şi pe la curtea poloneză, iar Mazepa a

fost înscris la academia iezuită şi a învăţat să vorbească fluent latina, deşi nu a renunţat niciodată la religia ortodoxă. Băiat frumos şi inteligent, el a fost acceptat ca paj la curtea regelui Jan Cazimir al Poloniei, unde era mereu subiectul bătăii de joc şi tachinărilor camarazilor lui catolici, din cauza religiei şi a locului său de naştere. într-o zi, într-un acces de furie, Mazepa şi-a scos sabia. Acest gest, făcut în interiorul palatului, era o ofensă capitală, dar regele i-a micşorat pedeapsa, luând în considerare circumstanţele. El a fost exilat pe proprietatea mamei sale de la Volînia, unde, spune povestea, a atras privirile soţiei unui nobil local, cu care ulterior a fost prins în flagrant de soţul furios. Dezbrăcat, uns cu catran şi tăvălit prin fulgi, intrusul a fost legat de calul său, care a fost gonit prin păduri şi tufişuri, cu povara lui neajutorată în spate. Când animalul a ajuns, în sfârşit, la casa stăpânului, tânărul era aşa de plin de tăieturi şi zgârieturi, încât de-abia mai putea fi recunoscut. Fără să se mai poată întoarce în mijlocul societăţii poloneze după o asemenea umilinţă, Mazepa s-a refugiat printre cazacii din locurile lui natale, paradisul clasic pentru cei excluşi de societate.

Hatmanul cazacilor a recunoscut repede talentele tânărului - era deştept şi viteaz, vorbea fluent polona, latina, rusa şi germana -, iar acesta a devenit asistentul hatmanului, după care a avansat în funcţia de secretar general al cazacilor, în tinereţe, a servit ca emisar din partea cazacilor care locuiau în zona poloneză a Niprului, către cei aflaţi în partea rusă, şi a avut şi o misiune diplomatică la Constantinopol. Pe drumul de

întoarcere, a fost prins de cazacii zaporojeni, care erau loiali ţarului Aleksei, şi trimis la Moscova pentru interogatoriu. Anchetatorul lui nu era altul decât Artimon Matveev, şeful miniştrilor şi prietenul lui Aleksei, care a fost impresionat de Mazepa, în special când acesta s-a declarat favorabil intereselor ruseşti. Eliberat şi onorat de o audienţă la ţar, Mazepa a fost trimis înapoi în Ucraina. în timpul guvernării Sofiei, Mazepa a intrat în graţiile cneazului Vasili Goliţîn, care a fost captivat de farmecul şi educaţia lui Mazepa, aşa cum fusese şi Matveev. în 1687, când hatmanul cazac Samoiovici a fost dat la o parte, după ce fusese găsit ţap ispăşitor pentru eşecul marşului spre Crimeea, Goliţîn l-a ales ca succesor pe Mazepa.

în linii mari, anii lui de conducere au fost încununaţi de succes. El înţelesese şi urma neabătut singurul şi cel mai important precept care îl menţinea în funcţie: să fii întotdeauna de partea celor care se află la conducere în Moscova. Doi ani mai târziu după numirea lui în funcţie, în timpul ultimei confruntări dintre Sofia şi Petru, el a reuşit să se menţină pe linia de plutire datorită unor sincronizări şi şanse extraordinare. Plecase spre Moscova în iunie 1689 ca să-şi declare sprijinul pentru prinţesă şi pentru Goliţîn, dar a ajuns exact în momentul când devenise evident că Petru avea să câştige. Mazepa a plecat în grabă la mănăstirea Troiţki, declarându-şi loialitatea pentru tânărul ţar. Deşi şeful cazacilor era una dintre cele mai puţin importante figuri ale regatului care puteau fi de partea lui Petru, a intrat repede în graţiile ţarului. Farmecul manierelor lui Mazepa a stârnit

afecţiunea şi încrederea lui Petru în acest hatman vioi şi amuzant, care a rămas neclintit, în ciuda tuturor zvonurilor şi acuzaţiilor. La Moscova, Mazepa era cotat printre cei mai înalţi demnitari de la curtea lui Petru. El a fost unul dintre primii care au primit Ordinul Sf. Andrei, iar Petru a aranjat ca Augustus să-i ofere ordinul polonez al Vulturului Alb.

în ciuda încrederii pe care i-o arătase Petru, poziţia oficială a hatmanului nu a fost deloc uşoară. Prinşi între resentimentele pentru Moscova şi dependenţa de aceasta, cazacii erau şi divizaţi, între noua pătură de proprietari care ocupaseră locurile lăsate libere prin plecarea polonezilor şi pătura oamenilor simpli, care antipatizau noua clasă prosperă ce se ridicase. Ei visau la bandele de cazaci liberi, cum erau zaporojenii, care trăiau vechea şi adevărata viaţă căzăcească în josul apelor Niprului şi al căror exemplu a fost mereu un stimulent pentru tulburările lor. Proprietarii şi orăşenii din Ucraina însă nu apreciau acest spirit hoinar, ci îşi doreau doar stabilitate, ca să poată face negustorie şi să prospere în pace. La fel cum cazacii simpli comentau că hatmanul era doar o marionetă a Moscovei şi e prea supus ţarului, aşa şi orăşenii cazaci şi pătura superioară aşteptau de la el şi de la ţar să potolească acea agitaţie şi să asigure ordinea şi stabilitatea.

Cu educaţia şi manierele lui poloneze, Mazepa era predispus să favorizeze clasa superioară, din care el însuşi făcea parte. De-a lungul anilor, a reuşit să

echilibreze şi să suprapună interesele acesteia cu cele ale Moscovei şi ale lui. Ca hatman, el acumulase o mare avere şi autoritate - chiar se gândea să transforme instituţia hatmanului dintr-una electivă într-una ereditară -, dar, în inima lui, Mazepa era ambivalent. Supunerea faţă de ţar şi păstrarea încrederii şi a sprijinului Moscovei erau pietrele de temelie ale politicii lui, dar dorinţa lui secretă era aceeaşi cu a poporului său: independenţa Ucrainei. Unirea cu Rusia adusese poveri grele asupra Ucrainei, mai ales în timpul anilor de război. Taxele crescuseră, noi fortificaţii fuseseră construite şi o mare garnizoană rusă era staţionată pe teritoriul cazac. Mâncarea şi căruţele erau rechiziţionate arbitrar şi cărate mereu peste stepa ucraineană spre bastioanele ruseşti. Ofiţerii ţarului adunau din sate recruţi, cu sau fără voia lor. Existau permanent plângeri că ruşii jefuiau casele cazacilor, furându- le proviziile şi violându-le soţiile şi fiicele. Mazepa era învinovăţit de poporul său pentru toate aceste atrocităţi şi pentru cererile şi nedreptăţile din ce în ce mai mari ale

Moscovei. Detesta rolul său de marionetă, era invidios şi furios pe cei care se aflau în jurul lui Petru şi se temea în special de Menşikov, care îl umilise în mai multe rânduri şi, se zvonea, ar fi vrut să fie el însuşi hatman. Mai mult decât atât, Mazepa, care în chestiuni de cultură şi religie era ultraconservator şi strict ortodox, era înspăimântat şi consternat de politicile occidentale ale lui Petru.

Dar, prins între multe curente, înconjurat de inamici adevăraţi, potenţiali şi imaginari, Mazepa se agăţase de putere sprijinindu-l pe Petru. Pe termen lung, dacă el îl sprijinea pe ţar, atunci şi ţarul îl sprijinea pe el, şi de acest lucru depindea mărirea sau decăderea unui hatman cazac. Pe parcursul anilor lungi petrecuţi în această funcţie, Mazepa făcuse multe demonstraţii de loialitate, cea mai recentă fiind când i-a liniştit pe cazacii zaporojeni în timpul revoltei lui Bulavin. în lumina acestor demonstraţii recente ale serviciilor făcute, încrederea lui Petru era fermă şi şi-o păstra cu încăpăţânare. Deşi auzea din când în când că Mazepa plănuieşte un act de trădare şi că păstrează legătura cu Stanislaw sau chiar cu Carol, Petru refuza cu încăpăţânare să asculte, considerând că acuzaţiile sunt opera inamicilor lui Mazepa, care încercau să-i facă necazuri, subminându-i încrederea în credinciosul hatman.

De fapt, acuzaţiile erau reale. Unica preocupare a lui Mazepa era să se afle de partea câştigătorului. Dacă regele Carol ajungea la Moscova şi îl detrona pe ţar, care era viitorul cazacilor şi al hatmanului lor, dacă el îşi păstra prea mult timp loialitatea pentru Petru? Dacă regele Carol putea pune un nou ţar pe tronul rusesc, aşa cum plasase şi un nou rege pe tronul Poloniei, nu ar fi putut să intaleze şi un alt hatman peste cazacii ucrainieni? Pe de altă parte, dacă Mazepa îşi declara sprijinul pentru Carol la momentul potrivit, iar Carol avea să fie victorios, oare acest lucru nu deschidea nişte

posibilităţi pentru un stat cazac independent? Sau pentru un hatman ereditar?

Explorând aceste posibilităţi, Mazepa avea contacte secrete cu inamicii lui Petru de aproape trei ani. La început, când Stanislaw a încercat să se apropie de el, Mazepa l-a respins. în 1705, când un trimis polonez venise la liderul cazac, Mazepa l- a trimis la Petru în lanţuri, scriindu-i flamboaiant:

Pentru că eu, hatmanul şi supusul Majestăţii Sale Ţarine, prin datoria pe care o am, şi după jurământul de credinţă dat pe Sfânta Scriptură, aşa cum l-am slujit pe tatăl şi pe fratele domniei voastre, aşa vă slujesc pe domnia voastră cu credinţă, şi aşa cum am stat drept până acum în faţa tuturor ispitelor, ca o coloană nemişcată şi ca un diamant care nu se sparge, aşa că acum aşez cu umilinţă serviciul meu netrebnic la picioarele tale regeşti.—

Cât timp Carol era departe, loialitatea lui Mazepa a rămas dură ca diamantul. Dar când armata, care părea invincibilă, s- a apropiat, Mazepa a devenit febril şi neliniştit. La fel ca toată Europa, el era convins că regele suedez îl va înfrînge pe ţar, dacă îşi va propune să facă acest lucru. Totuşi, dacă se declara prea devreme de partea lui Carol, armata rusă putea să descindă în Ucraina şi să-l anihileze.

în primăvara lui 1708, a avut loc un episod care, izvorât din caracterul pitoresc al hatmanului, era cât pe ce să-i strice intrigile politice. Mazepa era la fel de

fermecător în preajma femeilor, cum era şi în preajma bărbaţilor, având, de fapt, o reputaţie cunoscută de seducător. Mândru şi iubăreţ toată viaţa lui, la şaizeci şi trei de ani s-a îndrăgostit de fina sa, o frumoasă fată cazacă, Matriona Kociubei, care i-a răspuns iubirii cu pasiune sălbatică. Mazepa a propus căsătoria, care i- a scandalizat pe părinţii ei, iar fata disperată a fugit de acasă şi a găsit refugiu lângă hatman. Mazepa a trimis-o înapoi, spunându-i că, „deşi nu iubesc pe nimeni pe pământ mai mult decât pe tine şi ar fi pentru mine o fericire şi o bucurie să vii să stai cu mine"^, opoziţia Bisericii şi ostilitatea părinţilor fac situaţia imposibilă. Tatăl Matrionei, judecător-general al cazacilor, era oripilat şi furios. Crezând că fata lui a fost dezonorată şi nenorocită, şi-a pus în cap să-l distrugă pe hatman. Auzise că Mazepa complotează cu polonezii şi cu suedezii împotriva lui Petru şi a făcut publice toate aceste zvonuri, care, la începutul lui martie 1708, au ajuns la urechile lui Petru. Pentru că avea încă încredere în hatman, ţarul a fost supărat de denunţurile lui Kociubei, considerându-le o tentativă vicleană şi periculoasă de a stârni agitaţie în Ucraina într-un moment în care erau pericole externe. I-a scris lui Mazepa, asigurându-l că nu crede aceste acuzaţii şi că e hotărât să termine cu ele. Kociubei a fost arestat, interogat şi, nefiind în stare să probeze acuzaţiile, a fost dat pe mâna lui Mazepa. Cu mare uşurare - dar şi spre oroarea Matrionei -, Mazepa l-a decapitat în 14 iulie 1708.

Chiar în acel moment Mazepa luase decizia finală de a trece de partea suedezilor. Carol promisese să stea departe de Ucraina şi să nu transforme teritoriul cazac în câmp de bătălie, dar nu-i promisese, aşa cum spera Mazepa că o va face, în cele din urmă, independenţa Ucrainei. Carol voia să se menţină între cazaci şi polonezi. Polonia încă mai avea pretenţii asupra regiunii de vest a Ucrainei, iar Carol nu voia să îndepărteze un aliat prin satisfacerea prematură a altuia.

în ciuda execuţiei lui Kociubei, zvonurile despre legăturile hatmanului au continuat să apară, iar Petru i-a ordonat hatmanului să vină la el să dea explicaţii. Lui Mazepa nu-i era teamă să se ducă - el avea încredere în abilitatea lui de a-l fermeca pe ţar -, dar voia să amâne până când putea să estimeze mai bine deznodământul războiului. Dacă ţarul ar fi părut victorios, aranjamentul cu suedezii ar fi fost îngropat pe neştiute. Ca să câştige timp, şi-a căutat scuze, prefăcându-se că e grav bolnav şi, ca să adoarmă suspiciunile mesagerilor lui Petru care veniseră să-l ducă la Moscova, chiar a stat pe ceea ce el numea „patul de moarte" şi a chemat un preot să-i dea ultima împărtăşanie. în acelaşi timp, el trimitea două rânduri de scrisori: unele în care îşi exprima devotamentul pentru Petru şi îi cerea ajutor împotriva invadatorului suedez, şi altele pentru Carol, în care îşi declara credinţa pentru el şi cerea ajutor împotriva ţarului.

Decizia neaşteptată a lui Carol din septembrie de a intra în Ucraina a fost o lovitură monumentală pentru Mazepa. Hatmanul presupunea - iar Carol îi promisese - că ţarul va fi detronat în urma marşului direct către Moscova. Când şi-a dat seama că regele e în drum spre Ucraina, că va fi nevoit să aleagă irevocabil ori una, ori alta dintre părţi şi că, indiferent ce se va întâmpla, războiul va veni peste poporul şi ţara sa, Mazepa era plin de consternare. Doi monarhi puternici, amândoi cu armate mari, veneau în direcţia lui. El jurase credinţă faţă de amândoi. Dacă, în acel ultim moment făcea alegerea greşită, era pierdut.

La începutul verii, Petru îi ordonase lui Mazepa să-şi pregătească cazacii de luptă şi să-i conducă peste Nipru, pentru a-i ataca pe la spate pe suedezi. Mazepa a răspuns că e prea bolnav ca să-şi poată conduce trupele şi că nu îndrăzneşte să părăsească Ucraina - trebuia să rămână ca să păstreze liniştea în zonă pentru Petru. Ţarul a acceptat aceste scuze; şi el era îngrijorat de efectul neliniştitor asupra cazacilor produs de înaintarea suedezilor.

în 13 octombrie, Petru l-a convocat din nou pe Mazepa să vină în faţa lui, de data aceasta la Starodub. Din nou hatmanul a găsit scuze, iar Petru a fost de acord ca acesta să rămână în Baturin, capitala cazacă, deoarece, aşa cum îi scria ţarul lui Menşikov, „marea lui valoare e de a-şi ţine poporul sub control, mai degrabă decât în război"—.

Dar acum, mii de soldaţi în uniforme rupte şi pline de noroi - ruşii în verde şi roşu, suedezii în albastru şi galben -, cu muschete pe umăr sau prăbuşiţi în şa, se deplasau în coloane pe drumurile spre sud. Şeremetiev şi armata principală rusă se mişcau paralel cu Carol, pregătiţi să blocheze orice mişcare spre est a acestora, iar mai departe, spre vest, o cavalerie separată, sub comanda lui Menşikov, mergea în aceeaşi direcţie. Petru, crezând minciuna lui Mazepa despre „patul de moarte", i-a cerut lui Menşikov ca, atunci când se va apropia cu cavaleria de Baturin, să-l vadă şi pe hatman şi să se consulte cu bătrânii cazaci în legătură cu alegerea unui succesor loial. în consecinţă, Menşikov i-a trimis un mesaj lui Mazepa, spunându-i că vine să-i facă o vizită. Când hatmanul a aflat că Menşikov, pe care îl ura şi de care se temea, vine să-l vadă, a ajuns să creadă că ţarul ştie de planurile lui, iar cneazul intenţiona să-l aresteze sau să-l ucidă. Mazepa era cuprins de panică.

Privind în urmă, poate că cel mai înţelept lucru pe care ar fi putut să-l facă, odată ce era hotărât să-l sprijine pe Carol, ar fi fost să rămână în Baturin până la sosirea acestuia. Chiar dacă ar fi apărut Menşikov, acesta, cu cavaleria lui, nu putea face mare lucru în faţa unei fortăreţe apărate cu tunuri. Dar Mazepa nu ştia câţi ruşi se apropie. El însă *îl ştia* pe Menşikov şi se temea de el, şi se temea şi mai mult de reacţia lui Petru la aflarea trădării lui. Gândindu-se că jocul a început, a urcat pe cal, a adunat 2000 de oameni, a mai pus încă 3000 de oameni să păzească Baturinul, ordonându-le să nu-i dea

voie lui Menşikov să intre în oraş, şi a pornit în galop spre nord, către regele Suediei. Pentru Petru, situaţia a fost salvată de măsurile rapide şi ferme ale lui Menşikov. Cneazul a ajuns la Baturin în 26 octombrie, ca să afle că Mazepa dispăruse şi că acei cazaci care se mai află înăuntru nu le permit oamenilor săi să intre. Surprins şi suspicios, el i-a chestionat pe oamenii din zonă şi a aflat că Mazepa plecase călare cu mulţi călăreţi, ca să traverseze Desna. Implicaţiile înspăimântătoare ale veştii au fost confirmate când o parte a ofiţerilor cazaci i-au cerut protecţie lui Menşikov împotriva hatmanului lor, care, spuneau ei, a plecat să se alăture suedezilor şi să-l trădeze pe ţar.

Dându-şi seama că ţarul trebuie să afle imediat ce se întâmplase, Menşikov l-a lăsat pe cneazul Goliţîn cu o forţă de cavalerie lângă Baturin, în preajma oraşului, în timp ce el a pornit în grabă către ţar, care se afla alături de armata lui Şeremetiev. Când ţarul a auzit de trădarea lui Mazepa, a fost şocat, dar nu şi-a pierdut capul. Cel mai mare pericol - care trebuia evitat cu orice preţ - era ca trădarea lui Mazepa să fie urmată şi de altele.

Ţarul a acţionat în forţă pentru a preveni o reacţie în lanţ. în noaptea când a aflat despre trădarea lui Mazepa, i-a ordonat lui Menşikov să detaşeze regimente de dragoni, ca să blocheze eventualele bande de cazaci ucrainieni şi zaporojeni care ar fi încercat să plece pentru a ajunge la tabăra suedeză. în ziua următoare, în 28 octombrie, Petru a emis o proclamaţie oficială către

poporul ucrainean. Declarând trădarea lui Mazepa, el a făcut apel la credinţa ortodoxă: Mazepa dezertase la suedezi, spunea el, „ca să aducă teritoriul Micii Rusii [Ucraina], aşa cum a fost înainte, sub dominaţia Poloniei şi să predea bisericile şi mănăstirile catolicilor"^. El a pus în circulaţie această proclamaţie în toate oraşele şi satele din Ucraina şi de pe Volga inferioară, cerându-le cazacilor să sprijine un nou hatman care să lupte împotriva suedezilor invadatori, cei care erau aliaţi cu duşmanii lor tradiţionali, polonezii. La un nivel mai puţin exaltat, Petru a apelat la binecunoscuta lăcomie a cazacilor jefuitori, oferind recompense pentru prizonieri suedezi: 2.000 de ruble se plăteau pentru capturarea unui general suedez, 1.000 de ruble pentru un colonel şi cinci pentru un simplu soldat. Un suedez mort valora trei ruble.

Petru şi-a îndreptat repede atenţia înapoi spre situaţia militară actuală. Părea clar că regele suedez se va îndrepta spre capitala fortificată a lui Mazepa, Baturin, unde, era ştiut, se aflau mari rezerve de praf de puşcă şi alimente. Un consiliu de război adunat în grabă a decis ca Menşikov să se întoarcă la Baturin cu o forţă mai puternică, inclusiv cu artilerie, şi să atace oraşul înainte ca suedezii şi Mazepa să ajungă acolo. Petru, care ştia că suedezii sunt pe punctul de a traversa Desna, era agitat. în mod repetat, în timp ce Menşikov se pregătea, ţarul l-a îndemnat să se grăbească, şi să fie ferm şi nemilos.

Cursa pentru Baturin începuse.

în timpul acelor ultime zile din octombrie, armata lui Carol se apropia de Desna, iar soldaţii suedezi erau înveseliţi de sosirea lui Mazepa şi a cazacilor lui cu înfăţişare atât de ciudată. Ei speraseră că vor fi mai mulţi cazaci, dar aceştia le- au fost promişi imediat ce armata ar fi ajuns la Baturin. Pentru ofiţeri şi pentru soldaţii de rând, perspectiva ajungerii iminente într-un oraş fortificat şi prietenos unde să-şi aşeze cartierul general şi unde se aşteptau la mâncare bună şi praf de puşcă din belşug era suficientă ca să le crească moralul. Aşa că, în ciuda faptului că ruşii puseseră stăpânire pe trecerea de la Novgorod-Seversk, şi că suedezii erau acum obligaţi să traverseze râul în câmp deschis, unde se afla o forţă rusească sub conducerea lui Hallart, oamenii lui Carol erau bucuroşi. Traversarea nu era uşoară; Desna era un râu lat şi vijelios, cu maluri înalte, iar primele zile geroase de iarnă îl umpluseră deja cu gheaţă care plutea. în 3 noiembrie, avându-l pe Mazepa alături, Carol a apelat la tactica lui favorită. A înscenat o traversare în amontele râului, pentru a-i induce în eroare pe ruşi, după care a lansat un atac în forţă direct peste râu, în mijlocul inamicului. După-amiaza târziu, după ce învinsese mica forţă rusă, regele Suediei a păşit pe pământ ucrainian. Obiectivul lui era clar. Baturin era în sud, iar drumul către capitala cazacă era larg deschis. Dar lucrul pe care nu-l ştia Carol era că în aceeaşi zi în care regele traversase râul şi pusese piciorul în Ucraina, Baturin încetase să mai existe.

Menşikov câştigase cursa. Cu o forţă de cavalerie şi infanterişti călare, el s-a întors la Baturin în 2 noiembrie, ca să afle că acei cazaci aflaţi înăuntru sunt prinşi între loialitatea faţă de hatmanul lor şi loialitatea faţă de ţar. Primul lor răspuns la cererile lui Menşikov a fost că ruşii nu vor putea intra în oraş, până când nu va fi ales un nou hatman care să le dea ordin. Menşikov, ştiind că inamicul înainta, şi-a reînnoit cererea de a intra imediat. Din nou, garnizoana a refuzat, insistând, totuşi, că ei sunt devotaţi ţarului şi vor permite intrarea trupelor lui după o aşteptare de trei zile, care să le permită să se retragă în voie. Menşikov a respins amânarea, spunându-le că, dacă cei din garnizoană vor ieşi imediat, nu vor păţi nimic. Forţaţi să ia o decizie, cazacii s-au încăpăţânat şi au trimis un mesager cu o declaraţie sfidătoare: „Vom muri cu toţii, dar nu vom permite trupelor ţarului să intre."[m]

în zorii zilei următoare, în 3 noiembrie, trupele lui Menşikov au luat cu asalt Baturinul şi, după o luptă de două ore, fortăreaţa a capitulat (unii spun că poarta a fost deschisă de un cazac dezertor). Petru îl lăsase pe Menşikov să decidă singur ce va face cu oraşul. După cum vedea Menşikov lucrurile, nu avea de ales. Armata principală suedeză şi Mazepa se apropiau cu rapiditate; el nu avea nici timp şi nici destui oameni ca să pregătească apărarea oraşului pentru un asediu; nu putea permite ca Baturin, cu proviziile lui de alimente şi muniţie, să fie capturat de Carol. în consecinţă, a ordonat distrugerea oraşului. Trupele lui i-au măcelărit pe cei 7000 de locuitori, soldaţi şi civili deopotrivă, mai

puţin o mie, care au scăpat. Tot ce putea fi luat a fost împărţit între soldaţii lui Menşikov, proviziile de care suedezii aveau nevoie disperată au fost distruse şi oraşul a fost ras de pe faţa pământului prin foc. Baturin, fortăreaţa străveche a cazacilor, dispăruse.

Soarta Baturinului, considera Petru, avea să servească drept exemplu pentru alte eventuale trădări. Şi, într-adevăr, din punctul lui de vedere, distrugerea sălbatică a oraşului avea un efect benefic. Era o lovitură brutală, o pedeapsă sumară pe care cazacii o înţelegeau foarte bine şi care le demonstra la cine se află puterea de a-i pedepsi. Ca să limiteze efectul trădării lui Mazepa, Petru i-a convocat imediat pe bătrânii şi ofiţerii cazaci. Candidatul său - colonelul cazac din Starodub, Skoropadski - a fost ales hatman în locul lui Mazepa. în ziua următoare au sosit mitropolitul Kievului şi doi arhiepiscopi. Cu tot ceremonialul bisericesc, ei l-au excomunicat pe Mazepa şi l- au anatemizat public. Ca să facă o impresie şi mai puternică, portretul lui Mazepa a fost târât pe străzi, apoi atârnat de funii într-o spânzurătoare, alături de cadavrele liderilor garnizoanei din Baturin. O ceremonie similară de anatemizare a avut loc la Moscova şi în toate bisericile din Rusia şi Ucraina, iar o proclamaţie promitea aceeaşi soartă şi altor trădători ai ţarului.

în acest fel, Petru a reuşit să înăbuşe scânteia de revoltă a lui Mazepa înainte de a se extinde. După aceea, în locul trecerii întregului popor ucrainean de

partea suedeză, s-a produs o ruptură între o minoritate care l-a urmat pe Mazepa şi majoritatea care a rămas loială lui Petru. Promisiunea lui Carol de a-i lua pe cazaci sub protecţia lui nu a prea avut efect. Poporul ucrainean a rămas alături de noul lor hatman şi de ţar, ascunzându-şi caii şi proviziile de suedezi şi întorcându-se împotriva lor pentru a-i captura pe soldaţii izolaţi, în vederea obţinerii recompensei. încântat, Petru i-a scris lui Apraksin: „Oamenii din Mica Rusie stau mai ferm decât puteam să ne aşteptăm. Regele trimite proclamaţii ademenitoare, dar oamenii rămân fideli şi ne aduc scrisorile regelui."^

Pierderea depozitelor şi a magaziilor din Baturin - şi a căruţelor lui Lewenhaupt - i-a lăsat pe suedezi cu foarte puţine rezerve de alimente şi praf de puşcă. Aflat în mijlocul Rusiei, lui Carol îi era imposibil să-şi refacă stocul micşorat şi insuficient de praf de puşcă. Mai rău decât acest lucru era pierderea speranţei într-o revoltă în masă a ucrainienilor. Armata invadatoare nu numai că nu găsise refugiu într-o regiune sigură, dar se vedea din nou înconjurată de bande de călăreţi inamici care distrugeau şi incendiau. Şi mai erau şi pierderi din ce în ce mai mari în rândul soldaţilor.

Efectul acestor evenimente asupra lui Mazepa a fost catastrofal. în loc să-şi aleagă tabăra alături de învingători, el alesese distrugerea. îşi văzuse capitala rasă de pe faţa pământului, titlul luat, şi oamenii dezertând. La început, el îi spusese lui Carol că

brutalitatea lui Menşikov nu va face altceva decât să-i înrăiască pe cazaci, dar acest lucru s-a dovedit a fi iluzoriu şi, peste noapte, mândrul hatman cazac s-a văzut redus la statutul de dezertor bătrân, ceva mai mult decât un fugar protejat de armata suedeză. Carol devenise acum singura speranţă a lui Mazepa - norocul lui s-ar fi putut întoarce numai dacă regele suedez ar fi reuşit o victorie decisivă şi l-ar fi detronat pe ţar. Până la sfârşitul vieţii lui, Mazepa a rămas în tabăra lui Carol. El nu mai era un aliat puternic, dar Carol îi era loial pentru ceea ce riscase. Lui Carol îi plăceau şi isteţimea şi vioiciunea acelui omuleţ vânjos, care, în ciuda vârstei sale, era plin de viaţă şi de foc, şi vorbea latina la fel de fluent ca regele însuşi. Pentru restul campaniei ruseşti, isteţimea lui Mazepa, şi perfecta lui cunoaştere a ţării au făcut din el un consilier şi un ghid valoros. Iar el şi cele câteva mii de călăreţi ai săi i-au rămas loiali lui Carol, fiind perfect conştienţi de ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi căzut în mâinile ruşilor. Dar există dovezi că Mazepa nu a renunţat niciun moment la intrigi. Un ofiţer cazac care fugise la suedezi cu Mazepa s-a întors la Petru cu un mesaj verbal, presupus a fi de la bătrânul hatman, prin care se oferea să îl dea pe Carol pe mâna lui Petru, dacă ţarul i-ar oferi iertarea şi l-ar repune în funcţia de hatman. Petru l-a trimis înapoi pe mesager cu un răspuns afirmativ, după acest episod nu s-a mai auzit nimic.

—[1] James Jefferyes, p. 63.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 271. —[3] James Jefferyes, p. 63.

S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 213. Eugene Schuyler, vol. II, p.101. S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 241. ibidem, p. 245.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 107. S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 252.

CEA MAI REA IARNĂ DIN CÂTE AU EXISTAT

în 11 noiembrie, Carol al XH-lea şi primele regimente ale armatei sale au ajuns la Baturin. Ruinele încă mai fumegau, iar aerul era greu de mirosul fetid al cadavrelor arse. Urmând sfatul îndureratului Mazepa, suedezii au mers în continuare spre sud, în direcţia oraşului Romnî, aflat într-un district dintre Kiev şi Harkov, care era bogat în păşuni şi câmpuri de grâne, şi unde erau multe turme de oi şi cirezi de vite. în acel moment, la apropierea iernii, grajdurile şi hambarele erau pline de porumb, tutun, oi şi vite, şi se găseau din belşug pâine, bere, miere, fân şi ovăz. Acolo, în sfârşit, atât oamenii cât şi animalele puteau să mănânce pe săturate. Recunoscători, suedezii s-au aşezat în pătrat, într-o zonă care avea pe laturi oraşele Romnî, Priluki, Lohviţa şi Gadiaci, dispersând regimentele în companii şi plutoane şi cazându-se în case şi bordeie pe toată această suprafaţă. Deşi erau izolaţi în adâncul Ucrainei, atât de departe de Suedia şi Europa, „de parcă ar fi fost în afara lumii"^[2], acolo credeau că sunt în siguranţă şi se pot odihni.

în acest timp, în paralel cu suedezii, dar la câţiva kilometri mai spre est, Petru şi Şeremetiev, cu armata principală, se deplasau şi ei spre sud, acoperindu-i pe suedezi şi alcătuind un paravan între ei şi Moscova, aflată la mai bine de 640 de kilometri spre nord-est.

Când suedezii s-au aşezat în tabăra de iarnă, Petru şi-a stabilit şi el cartierul general în oraşul Lebedin, şi şi-a distribuit forţele pe un arc, de la nord-vest la sud-est, ocupând poziţii în oraşele Putivl, Sumî şi Lebedin, blocând drumul de la Kursk la Oriol, care ducea spre Moscova. Ca să prevină un atac suedez la est de Harkov sau la vest de Kiev, el a instalat garnizoane şi în alte oraşe şi sate aflate în estul, sudul şi vestul taberei suedeze. Unul dintre aceste oraşe se numea Poltava.

Hărţuiala continua, dar, treptat, strategiile celor două armate se inversaseră. Carol, care în mod normal prefera o campanie de iarnă agresivă, se afla în defensivă, în timp ce patrulele ruseşti sâcâiau şi provocau tabăra suedeză. Scopul lui Petru nu era de a începe o luptă totală, ci de a pune presiune asupra suedezilor, de a-i împrăştia pe cei izolaţi, de a- i obosi până la epuizare şi de a-i demoraliza până la sosirea primăverii. Timpul, şi Petru era conştient de asta, era de partea lui.

Aşa că ţarul a iniţiat noi tactici, menite să-i destabilizeze pe inamici, să nu-i lase să se odihnească sau să-şi petreacă iarna în pat, descălţaţi de cizme. Iarna care se apropia era deja mai friguroasă decât de obicei, iar cavaleria neregulată rusă putea să traverseze cu uşurinţă râurile şi pâraiele îngheţate prin orice punct voiau. Datorită acestei mobilităţi pe care o aveau acum ruşii, era mult mai dificil pentru regimentele suedeze să păzească marginile taberei. Ruşii îi mai derutau şi printr-

o serie de păcăleli şi diversiuni. Tactica lui Petru era să trimită o forţă substanţială în vecinătatea taberei suedeze şi să-l ademenească pe Carol să-şi mobilizeze trupele pentru a se deplasa spre ei, moment în care oamenii lui Petru se retrăgeau. Aşa s-a întâmplat în 24 noiembrie la Smeloe, unde trupele lui Carol, mobilizate în totalitate şi pregătite de luptă, i-au văzut pe ruşi dispărând din faţa lor. Furios, regele le-a dat permisiunea oamenilor săi să jefuiască oraşul - sistematic, fiecare regiment se ocupa de un anumit sector - şi să-l incendieze.

Cum ruşii perseverau, mânia regelui a crescut, şi, cu speranţa că va avea loc o luptă adevărată, în care să dea o lovitură decisivă ruşilor ca să termine cu hărţuielile, el a căzut în capcana pe care i-o pregătise Petru. Trei regimente suedeze erau încartiruite laolaltă cu o parte dintre cazacii lui Mazepa, în Gadiaci, oraş aflat la aproximativ 60 de kilometri est de Romnî. în 7 decembrie, Petru şi-a deplasat o mare parte din armată spre sud-est, ca şi cum ar fi vrut să atace oraşul. între timp, l-a trimis pe Hallart cu alte trupe chiar spre Romnî, cu ordinul de a-l ataca şi de a-l ocupa, în cazul în care armata principală suedeză ar fi ieşit să elibereze oraşul Gadiaci. Scopul său era ca suedezii să fie obligaţi să-şi părăsească tabăra călduţă şi să mărşăluiască prin împrejurimile geroase, timp în care el putea să ocupe oraşul Romnî.

Când Carol a auzit că ruşii mişună pe la periferiile oraşului Gadiaci, instictul lui combativ s-a aprins. Degeaba l-au sfătuit generalii săi să rămână pe loc şi să lase trupele din Gadiaci să se descurce cu asaltul rusesc. în ciuda sfaturilor lor şi a frigului cumplit, în 19 decembrie, Carol a ordonat întregii armate să pornească în marş. El însuşi a plecat primul, cu trupele din Gardă, cu speranţa că îi va lua prin surprindere pe ruşi, aşa cum făcuse la Narva. Petru, când a aflat că armata lui Carol a pornit în marş, le-a ordonat trupelor sale să-şi menţină poziţiile din apropiere de Gadiaci, până la apropierea suedezilor, după care să se retragă. Ruşii au rămas pe loc chiar până când suedezii erau la aproape un kilometru de ei, apoi, după cum fusese planificat, pur şi simplu s-au evaporat, retrăgându-se la Lebedin, unde ţarul avea cartierul general. în acest timp, de îndată ce suedezii au plecat, oamenii lui Hallart au dat năvală în Romnî, ocupându-l fără greutate, exact aşa cum anticipase Petru.

Aşa cum sperase Petru, armata suedeză a rămas prinsă afară, pe drumul dintre Gadiaci şi Romnî. Un duşman mai rău decât ruşii lovea în Carol şi în soldaţii lui. în toată Europa, iarna din acel an a fost cea mai grea din câte se ştiau. în Suedia şi Norvegia, elanii şi cerbii au murit de frig în păduri. Marea Baltică era plină de sloiuri şi deseori de-a dreptul îngheţată, şi căruţe cu încărcătură grea puteau trece din Danemarca în Suedia peste canal. Canalele Veneţiei, estuarul Tagus din Portugalia, şi chiar Ronul erau acoperite cu gheaţă. Sena îngheţase la Paris, aşa încât se putea trece peste ea cu

caii şi cu căruţele. Chiar şi oceanul îngheţase în golfurile şi fiordurile de pe coasta Atlanticului. Iepurii au îngheţat în culcuşurile lor, veveriţele şi păsările au căzut îngheţate din copaci, animalele domestice erau găsite ţepene pe câmpuri. La Versailles, vinul îngheţa în pivniţe şi prindea pojghiţă de gheaţă în pahare. Curtenii au lăsat moda deoparte şi s-au înfăşurat în haine groase, înghesuiţi în jurul marilor şemineuri unde ardeau lemnele zi şi noapte, în încercarea de a încălzi camerele îngheţate. „Oamenii mor de frig ca muştele. Pânzele morilor de vânt au îngheţat, şi nu se poate măcina porumb, aşa că mulţi oameni mor de foame", îi scria Ludovic al XIV-lea cumnatei sale, prinţesa palatină. în spaţiile vaste, măturate de vânt şi neprotejate de arbori ale Ucrainei, frigul era şi mai intens. Prin infernul de gheaţă, armata suedeză, istovită şi îngheţată, mărşăluia ca să ajungă să salveze o garnizoană care nici nu mai era în pericol.

Inutilitatea efortului s-a mai asociat şi cu un destin crud care aştepta armata la Gadiaci. Suedezii se chinuiseră să meargă înainte, ajungând seara, cu speranţa de a găsi adăpost şi căldură. Dar au descoperit că singura intrare în oraş era o poartă îngustă care s-a stricat şi s-a blocat rapid, din cauza marii mase de oameni, cai şi căruţe. Cei mai mulţi dintre suedezi au fost nevoiţi să-şi petreacă o noapte, alţii două sau trei, campaţi în afara oraşului, sub cerul liber. Suferinţa era extremă. Santinelele mureau îngheţate în post. Muşcăturile gerului le furau oamenilor nasuri, urechi, degete de la mâini şi de la picioare. Sănii încărcate cu

oameni degeraţi, şi un şir lung de căruţe ai căror pasageri erau deja morţi, se târau încet printre porţile înguste ale oraşului. „Gerul a fost de nedescris, câteva sute de oameni din regiment fiind vătămaţi prin degerăturile părţilor intime sau prin pierderea picioarelor, mâinilor, nasul, în afară de cei nouăzeci de oameni care au murit degeraţi"^[1], scria un tânăr ofiţer care făcea parte din armată. „Cu ochii mei am văzut dragoni şi cavalerişti care stăteau pe caii lor îngheţaţi bocnă, cu mâinile atât de încleştate pe căpăstru, încât nu puteau fi desfăcute decât după ce li se tăiau degetele."

în interiorul oraşului, aproape fiecare casă devenise un spital. Pacienţii erau înghesuţi pe bănci, lângă foc, sau stăteau întinşi unul lângă altul pe podea, acoperiţi cu paie. în duhoarea cangrenelor, chirurgii lucrau, căsăpind membrele degerate, acumulând pe podea grămezi de degete, mâini şi alte părţi amputate. Carnagiul provocat armatei suedeze în timpul nopţilor petrecute în nămeţi, sub cerul liber, a fost mai teribil decât tot ce ar fi putut să se întâmple dacă ar fi avut loc bătălia la care Carol sperase. Peste 3000 de suedezi au murit îngheţaţi, iar unii au scăpat doar mutilaţi într-un fel sau altul de ger. Din ignoranţă, cei mai mulţi refuzau să-şi maseze extremităţile cu zăpadă, aşa cum făceau cazacii. Chiar şi Carol fusese muşcat de ger, pe nas şi pe obraji, iar faţa lui începuse să se albească, dar a urmat repede sfatul lui Mazepa şi şi-a revenit, frecându-se pe faţă cu zăpadă.

Frigul a atins punctul culminant de Crăciun, momentul cel mai festiv, în mod normal, în calendarul bisericesc suedez. în acele zile, Carol călărea de la un regiment la altul, inspectându- şi oamenii care stăteau înghesuiţi câte douăzeci sau treizeci în mici barăci. Toate slujbele şi ceremoniile religioase, inclusiv cea din ziua de Crăciun, au fost anulate, pentru a se evita ieşirea oamenilor afară. în loc de acestea, se ţineau rugăciuni de dimineaţă şi de seară de către soldaţi obişnuiţi. Două zile după Crăciun, gerul era în toi. A treia zi a fost ceva mai cald, iar în 30 decembrie oamenii începuseră să iasă din nou afară. Carol se consola cu gândul că dacă iarna fusese aşa de grea pentru oamenii săi, a fost la fel de grea şi pentru ruşi. De fapt, deşi trupele lui Petru suferiseră şi ele de frig, oamenii lui erau îmbrăcaţi cu haine mai călduroase, iar pierderile suferite au fost mult mai mici.

Uluitor, în ciuda marii suferinţe din rândul armatei şi a parţialei sale distrugeri, Carol nu-şi putea înfrâna impulsul de a ataca, acelaşi care îl ademenise la Gadiaci de la început. „Deşi Pământul, Cerul şi Văzduhul sunt acum împotriva noastră", exclama tânărul prinţ Max de Württemberg, „planurile regelui trebuie îndeplinite."[2] Pierderea oraşului Romnî în faţa lui Hallart îl călca pe nervi şi voia să preia din nou iniţiativa. Pe vârful unui deal, aflat la doar 13 kilometri de Gadiaci, era un mic sat căzăcesc fortificat, numit Veprîk. Lui Carol nu-i convenea ca poziţiile ruşilor să fie atât de aproape de el, aşa că s-a decis să captureze satul. Dar Veprîk avea o garnizoană foarte puternică, alcătuită din 1100 de ruşi şi mai multe

sute de cazaci loiali, toţi comandaţi de un ofiţer englez din armata lui Petru. Când preluase comanda, acest ofiţer energic ridicase nivelul de înălţime al zidurilor fortăreţei, adăugând deasupra acestora coşuri încărcate cu pământ. Aceste bastioane de pământ fuseseră apoi făcute şi mai greu de urcat: s-a turnat apă peste ele, apă care, din cauza temperaturilor scăzute, transformase pereţii în palisade de gheaţă. într-un mod asemănător, porţile oraşului erau blocate cu căruţe pline de bălegar, acoperite cu un strat de gheaţă. Cu asemenea pregătiri ingenioase, ofiţerul englez nu a fost deloc tulburat când, în 7 ianuarie, Carol a venit să ceară capitularea imediată. Când regele a amenințat că îl va spânzura de zidurile fortăreţei pe ofiţer cu întreaga lui garnizoană, comandantul a refuzat calm şi a început să-şi pregătească oamenii să întâmpine asaltul. Ştiind că ofiţerii suedezi vor fi în faţă, conducându-şi oamenii spre bastioanele lui acoperite de gheaţă, el le-a ordonat soldaţilor să-i ia la ţintă mai ales pe suedezii din faţă.

Forţa de asalt a lui Carol era alcătuită din şase regimente epuizate de infanterie şi două regimente de dragoni, în total 3000 de oameni pentru ceea ce părea a fi o operaţiune simplă. El voia să mături zidurile cu artileria, după care trei coloane de infanterie să năvălească peste ziduri şi să pătrundă în oraş. Atacul a fost început cu mare hotărâre de către veteranii suedezi. Sub bubuiturile tunurilor, cele trei coloane de asalt s- au apropiat de ziduri, aducând scări. Dar artileria a eşuat. Tunurile erau prea puţine şi focul prea împrăştiat. Apărătorii reuşiseră să-şi păstreze locurile de pe ziduri şi

împuşcaseră pe mulţi dintre cei care duceau scările, înainte ca aceştia să ajungă să le fixeze. Când restul scărilor au fost rezemate de zid, iar infanteriştii au început să se caţere pe ele, şi-au dat seama că zidurile erau prea alunecoase, iar scările prea scurte. Trăgătorii cazaci şi ruşi şi-au scos puştile peste metereze şi, aşa cum fuseseră instruiţi, au tras mai întâi asupra ofiţerilor suedezi. Alţi ruşi aruncau buşteni, apă fiartă şi chiar terci fierbinte peste asediatorii de jos.

Deşi cadavrele suedezilor se adunau grămadă la baza bastioanelor de gheaţă ale fortului Veprîk, Carol refuza să accepte că poate fi ţinut în loc de o asemenea „şandrama". Atacul a mai fost lansat o dată şi, din nou, a fost respins cu pierderi grele. Rehnskold, care fusese în mijlocul acţiunii, a fost rănit în piept de schijele unei grenade care explodase şi nu şi-a mai revenit niciodată complet în urma acestei răni. Fortul încă rezista, când întunericul i-a obligat pe suedezi să abandoneze atacul. Din fericire pentru Carol, comandantul garnizoanei, care nu ştia cât de grav suferise armata suedeză, s-a temut că oamenii lui nu vor mai rezista unui al treilea atac şi a trimis un mesager, după lăsarea întunericului, ca să aranjeze o capitulare în termeni onorabili. Carol a fost de acord şi garnizoana cu 1500 de oameni şi patru tunuri s-a predat. Dar pierderile lui Carol fuseseră foarte mari. în două ore, într-o scurtă după-amiază de iarnă, muriseră 400 de suedezi şi fuseseră răniţi 800 - mai mult de o treime din forţa de atac şi o micşorare serioasă a puterii oricum împuţinate a

armatei suedeze.

Oraşul a fost cucerit, dar nu a fost obţinut niciun avantaj major.

De la mijlocul lui ianuarie până la mijlocul lui februarie, armata suedeză s-a aflat din nou în mişcare. Carol alesese o ofensivă limitată, deplasându-se în general spre est peste pâraiele îngheţate şi prin zăpada neatinsă. Petru urmărea acţiunile neliniştit; Harkovul, oraşul cel mai important din estul Ucrainei, era la mai puţin de 160 de kilometri de avangarda suedeză. Mai rău era, din punctul de vedere al ţarului, că regele ar fi putut să mărşăluiască spre preţioasele lui docuri de la Voronej, de pe Don. Ca să protejeze acel loc, pentru care depusese aşa de multe eforturi, orice merita sacrificat, chiar şi o bătălie majoră. în consecinţă, când suedezii au început să tropăie în jurul flancului său sudic, Şeremetiev, cu armata principală, a început să se mişte spre sud. Traseul lui era paralel cu al suedezilor, interpunându-se constant între invadator şi şantierul de nave. între timp, Menşikov şi grosul călăreţilor ruşi, atât cavaleria cât şi dragonii, s-au strecurat în sud faţă de înaintarea suedeză, făcând un paravan între Carol şi Vorskla, şi fiind gata să se opună oricărei tentative de traversare a râului.

în 29 ianuarie, Carol l-a lovit pe Menşikov. Tocmai când cneazul terminase prânzul în Opaşnaia, pe Vorskla, s-a dat alarma deodată şi Carol a năvălit asupra lui cu cinci regimente de cavalerie. Era genul de acţiune care îi plăcea regelui, o repetare a raidului elegant de la podul Grodno din anul precedent. Carol, cu sabia în mână, călărea alături de dorobanţii care atacau. Menşikov a scăpat, dar cele şapte regimente de dragoni ale sale au fost vânate şi urmărite până când, în cele din urmă, suedezii n-au mai putut să înainteze prin zăpada adâncă. Când Carol a dat ordinul de retragere, provocase 400 de victime, cu preţul a doar doi morţi dintre oamenii săi.

în timpul acestei ofensive, Carol a prădat şi a distrus. Aplica şi el tacticile pe care le învăţase de la Petru: să-şi protejeze armata, creând în jurul ei o centură de devastare, prin care pătrunderea inamicului era dureroasă şi dificilă. La mijlocul lui februarie, Carol s-a întors spre sud-est spre Harkov, iar în 13 a ajuns la Kolomak, aflat pe malul râului cu acelaşi nume. A fost punctul cel mai estic, şi cel mai adânc în inima Rusiei, al invaziei suedeze. Tocmai atunci, însă, ofensiva de o lună de zile a lui Carol a fost oprită de un alt factor: o altă mare schimbare a vremii ruseşti. Frigul intens a făcut loc deodată dezgheţului. Furtuni puternice şi ploi torenţiale erau urmate de topirea rapidă a nămeţilor de zăpadă. Râurile şi pâraiele se revărsau, soldaţii suedezi se scufundau în noroi, iar apa ţâşnea din cizmele lor. Orice operaţiune militară era paralizată, iar Carol nu a avut de ales şi a ordonat retragerea. Cu mari eforturi, artileria şi

căruţele au fost trase prin noroi, în 19, suedezii erau înapoi la Opaşnaia, pe Vorskla. La mijlocul lui martie, dezgheţul se terminase, pământul se întărise şi se putea merge din nou pe el. Profitând de acest moment, suedezii, cu toate bagajele şi cu cei mai mulţi dintre aliaţii lor cazaci, s-au deplasat mai departe spre sud, ocupând alte poziţii între Psiol şi Vorskla, amândoi afluenţi ai Niprului. Acolo, regimentele au fost întinse pe o linie de 65 de kilometri, de la nord la sud, de-a lungul malului de vest al Vorsklei. în apropiere de capătul sudic al acestei linii se afla oraşul Poltava, păzit încă bine de o garnizoană rusească. în acea regiune proaspăt-ocupată şi relativ neatinsă, armata suedeză a aşteptat tot restul lunii martie şi toată luna aprilie. în spatele lor, în nord, tărâmul de lapte şi miere era acum un teritoriu ruinat, de oraşe jefuite şi sate incendiate.

Carol a avut timp să inspecteze şi să evalueze pierderile suferite de armată în cursul iernii. Situaţia era alarmantă. Gerul, febra şi bătăliile făcuseră multe victime, ghetele şi cizmele erau roase, uniformele erau roase şi jerpelite. Mâncarea era de ajuns, dar toată artileria suedeză era alcătuită acum din treizeci şi patru de tunuri, iar praful de puşcă era ud şi compromis. „Campania este atât de dificilă şi condiţiile noastre sunt atât de jalnice"^[3], îi scria contele Piper soţiei sale, încât o aşa de mare mizerie nu poate fi descrisă, şi este de necrezut." Puţin mai târziu, el scria: „Armata este într-o stare jalnică, imposibil de descris."

Carol, totuşi, părea hotărât să nu bage de seamă. în 11 aprilie, el i-a scris lui Stanislaw: „Eu şi armata suntem în foarte bune condiţii. Inamicul a fost învins şi pus pe fugă în toate confruntările."^ încăpăţânarea lui de a rămâne pozitiv, cu moralul ridicat şi plin de optimism încurajator este ilustrată de

0 întâlnire cu un tânăr ofiţer rănit, stegarul Gustav Piper din regimentele de Gardă. Piper s-a opus dorinţei chirurgului de a-

1amputa amândouă picioarele, dar pierduse câteva degete şi călcâiele. Schilodit şi incapabil să meargă, el se afla într-una dintre căruţele de bagaje când a venit regele la el.

L-am văzut pe Majestatea Sa, regele Carol al XII-lea, de la mare depărtare, cu un alai de cincizeci de călăreţi, mergând de-a lungul coloanei de căruţe; şi de când zac dezbrăcat, cu nimic pe mine decât o cămaşă, culcat într-o căruţă de muniţii, cu prelata trasă pe jumătate peste mine ca să-mi ţină umbră şi să pot respira aer curat, am gândit că nu este decent să fiu văzut de rege într-o asemenea postură. De aceea m-am întors cu spatele către deschizătură şi m-am prefăcut că dorm. Dar Majestatea Sa, continuând să meargă drept înainte pe lângă coloana de căruţe, a ajuns şi la mine şi a întrebat cine sunt. Colonelul a răspuns: „Acesta este nefericitul stegar Piper, din Gardă, ale cărui picioare au degerat." Majestatea Sa a venit atunci mai aproape de căruţă, întrebându-1 pe grăjdar: „Doarme?" Grăjdarul i-a răspuns: „Nu ştiu. Era treaz până acum." Cum regele stătea lângă căruţă, am crezut că nu este potrivit să stau cu spatele la el, aşa că m-am întors. El m-a întrebat: „Ce mai faci?" I-am răspuns: „Sunt destul de rău, Majestate, pentru că nu pot să stau în picioare." Majestatea Sa a întrebat: „Ţi-ai pierdut o parte din picioare?" Eu

i-am spus că nu mai am degetele şi călcâiele, iar el a spus, auzind aceasta: „Un fleac. Un fleac." Şi, odihnindu-şi piciorul pe oblâncul şeii, a arătat spre o jumătate de talpă, spunând: „Am văzut oameni care au pierdut aşa de mult din picior, încât îşi îndesau ceva în cizme [ca să completeze partea care lipsea], şi mergeau la fel de bine ca înainte." întorcându-se apoi către colonel, Majestatea Sa a întrebat: „Ce a spus chirurgul?" Colonelul a răspuns: „El crede că se mai poate face ceva cu picioarele lui." Majestatea Sa a spus: „Poate va şi alerga din nou?" Colonelul a răspuns: „El ar trebui să-i mulţumească lui Dumnezeu dacă va putea măcar să meargă; nici nu poate fi vorba de alergat." Şi când Majestatea Sa a plecat mai departe, i-a spus colonelului, care, pe urmă, mi-a spus mie: „Este de compătimit, pentru că e aşa de tânăr."—

Carol însuşi avea douăzeci şi şase de ani. Starea din ce în ce mai proastă a armatei suedeze şi poziţia ei expusă din stepă i-a făcut pe contele Piper şi pe ofiţerii lui Carol să ajungă la aceeaşi concluzie urgentă: regele trebuie să se retragă din Ucraina, să traverseze Niprul spre Polonia, pentru a căuta întăriri de la armatele lui Stanislaw şi Krassow din Polonia. întărit în acest fel, putea să revină în Rusia, deşi mulţi se întrebau dacă urmărirea pe mai departe a acestui ţar periculos şi greu de prins va aduce vreodată triumful decisiv şi copleşitor pe care regele era obsedat să îl obţină.

Carol a refuzat net să renunţe la campania lui şi să se retragă, spunând că o retragere ar părea o fugă, şi nu ar face decât ca ţarul să prindă şi mai mult curaj. în loc de aceasta, le- a spus consilierilor săi uimiţi că el intenţionează să rămână unde era şi să continue să facă presiuni în duelul lui cu ţarul. A admis că, în starea aceea diminuată, armata lui singură, chiar şi cu oamenii lui Mazepa, era prea mică pentru a ajunge la Moscova fără ajutor. De aceea, în timp ce îşi păstra poziţia avansată, el îşi căuta întăriri. Deja din decembrie îi

ordonase lui Krassow, care era în Polonia, să se alăture armatei regale poloneze a lui Stanislaw şi să pornească în marş din Polonia la Kiev, iar de acolo spre est, ca să se întâlnească cu armata principală. Mai departe, el spera să mai recruteze şi alţi aliaţi dintre cazacii din Ucraina. Mazepa îl asigurase că mulţi dintre aceştia se vor alătura de bunăvoie regelui suedez, de îndată ce armata sa va ajunge suficient de aproape de ei ca să le poată oferi protecţie în faţa pedepsei ţarului. în sfârşit, cel mai mare vis dintre toate al regelui Carol era să-i convingă pe tătarii din Crimeea, şi poate chiar şi pe stăpânii lor, turcii otomani, să încalce armistiţiul semnat în 1700 şi să i se alăture într-o coaliţie puternică. Cu el însuşi în frunte, şi cu veteranii lui suedezi ca un nucleu de oţel, o mare armată aliată putea să facă un marş irezistibil spre Moscova dinspre sud. Apoi, cu regele în Kremlin, Rusia ar fi fost împărţită şi fiecare dintre părţile invadatoare - suedezii, cazacii, tătarii şi turcii - ar fi luat câte o felie din ce i s-ar fi părut mai atractiv. Dar nimic din toate acestea nu a fost posibil. Carol a insistat ca armata să rămână pe loc şi să asigure nucleul şi punctul de plecare pentru următoarea etapă a marii lui acţiuni.

Potrivit lui Mazepa, sursa nemijlocită şi cea mai apropiată a lui Carol pentru adunarea de aliaţi era printre cazacii zaporojeni, un popor sălbatic care trăia pe un grup de treisprezece insule fortificate, în avalul cursului Niprului. Ei formau o tovărăşie de briganzi ai râului care nu se supunea nimănui decât hatmanului lor, Konstantin Gordeenko, iar printre cazaci aveau faima celor mai fioroşi luptători. Când tătarii şi turcii

atentaseră la pământurile lor mănoase şi construiseră forturi pe râu ca să împiedice trecerea bărcilor, ei se luptaseră cu tătarii şi turcii. Acum, ruşii erau cei care le limitau accesul, restrângându-le libertăţile; de aceea ei ar fi luptat împotriva ruşilor. Mazepa, care negociase cu Gordeenko, ştia că ei sunt dispuşi să facă acest lucru, şi mişcarea armatei suedeze spre sud, în regiunea Poltavei, era parţial gândită şi pentru încurajarea zaporojenilor, ca să creadă că sunt în siguranţă să se declare împotriva ţarului Petru.

în 28 martie, Gordeenko şi 6000 dintre oamenii lui au venit alături de suedezi, exprimându-şi devotamentul prin atacarea unei mici forţe de dragoni ruşi care se aflau în garnizoana oraşului Perevolucina, un punct important, unde Vorskla se varsă în marele Nipru. Odată ce Perevolucina a fost capturată, cazacii zaporojeni şi-au mutat întreaga flotilă de bărci înspre nord şi le-au acostat la rând de-a lungul malului. Aceste bărci, având capacitatea de a duce 3000 de oameni la o singură cursă, erau mai importante pentru Carol decât toţi călăreţii, pentru că Niprul era mare şi liniştit, nu existau poduri şi doar cu acest gen de bărci puteau fi transportate peste râu armatele lui Krassow şi Stanislaw, atunci când ar fi venit să i se alăture.

în 30 martie, Gordeenko a ajuns la cartierul general al lui Carol pentru a oficializa înţelegerea cu regele Suediei. Tratatul, ai cărui semnatari erau Carol, Mazepa şi Gordeenko, prevedea ca regele să nu facă pace cu

Petru, până când nu va obţine independenţa cazacilor ucraineni şi zaporojeni. Carol a mai promis că îşi va muta armata în afara Ucrainei, pentru a nu mai fi câmp de luptă, imediat ce situaţia militară va permite acest lucru. în ceea ce-i privea, cei doi lideri ai cazacilor s-au angajat să lupte alături de rege şi să mai convigă şi alţi cazaci şi ucraineni să se alăture luptei împotriva ţarului. în cele din urmă, apelurile lor au mai adus un plus de 15000 de ucraineni neînarmaţi în tabăra suedeză, dar nici Carol şi nici hatmanii cazaci nu aveau un surplus de muschete cu care să-i înarmeze pe aceşti ţărani, aşa că efectivul lor nu sporea cu nimic potenţialul de luptă al lui Carol. Firea puritană a lui Carol a avut de suferit de pe urma prezenţei lor, pentru că noii recruţi îşi aduseseră cu ei şi femeile, iar în curând taberele batalioanelor suedeze erau invadate de „târfele neruşinate" ale cazacilor zaporojeni.

Mult mai grave au fost însă pentru Carol consecinţele unei lovituri geniale, venită pe neaşteptate din partea lui Petru, care a avut loc la două săptămâni după încheierea tratatului lui Carol cu cazacii zaporojeni şi care desfiinţa avantajul său major. Petru era bine informat în privinţa pericolului dezertării lui Gordeenko şi nu contase niciodată pe loialitatea lui. Prin urmare, el i-a ordonat colonelului Iakovlev să îmbarce la Kiev 2000 de soldaţi ruşi şi să coboare pe râu spre Perevolucina şi Secea Zaporojeană. Când hatmanul Gordeenko şi partizanii lui se aflau încă la Carol, negociind termenii tratatului, forţa lui Iakovlev a ajuns la Perevolucina şi i-a distrus pe cazaci. Câteva săptămâni mai târziu, aceeaşi

forţă rusească a năvălit asupra bazei de pe insulă a cazacilor zaporojeni. Oraşul a fost cucerit şi distrus, mulţi cazaci au fost ucişi, iar alţii au fost prinşi şi executaţi ca trădători. Victoria aceasta avea multe efecte semnificative. Puterea bandelor de cazaci, altădată de temut, era diminuată. Şi, la fel ca în cazul distrugerii Baturinului, capitala lui Mazepa, Petru arătase care este teribilul preţ al alianţei cu duşmanul său. Nu numai că a redus la tăcere restul cazacilor, dar le-a dat de gândit tuturor populaţiilor de graniţă. în sfârşit, victoria ruşilor avea şi o valoare strict militară pentru Petru. Când au capturat Perevolucina şi Seci, oamenii lui Iakovlev au incendiat toate bărcile cazacilor care se aflau pe râu. Dintr-o lovitură, podul plutitor peste Nipru al lui Carol a fost distrus.

Nici pierderea bărcilor şi nici perspectiva de a nu mai primi sprijin de la cazaci nu ar fi contat pentru Carol, dacă ar fi reuşit să ajungă la o înţelegere cu un aliat şi mai puternic, crâncenul rusofob Devlet Ghirei, hanul tătarilor din Crimeea. Timp de nouă ani, neliniştitul han fusese ţinut în şah de armistiţiul lui Petru din 1700, încheiat cu stăpânul hanului, sultanul. Dar ura lui Devlet pentru ruşi nu se domolise, iar când armata lui Carol părea că se îndreaptă spre Moscova, el a cerut cu nervozitate Porţii să profite de oportunitate. în primăvara lui 1709, ca răspuns la invitaţia contelui Piper, nerăbdătorul han a trimis doi colonei tătari în tabăra suedeză să deschidă negocierile, tratatul final, desigur, urmând să fie aprobat de la Constantinopol. Termenii lui Devlet includeau cererea ca regele Carol să

promită că nu va face pace cu Petru până când obiectivele tătarilor, ca şi ale suedezilor, vor fi atinse. în mod obişnuit, Carol nu şi-ar fi luat niciodată un asemenea angajament, dar, forţat de slăbiciunea propriei armate şi de obsesia de a-l termina pe Petru, a început negocierile. Exact în acel moment a sosit şi vestea distrugerii oraşului Seci. Tulburaţi, reprezentanţii hanului s-au retras pentru a se consulta cu stăpânul lor.

în acest timp, atât Carol, cât şi Stanislaw făceau apeluri directe către sultanul din Constantinopol, pentru încheierea unei alianţe. în esenţă, argumentul lor era acelaşi cu al lui Devlet Ghirei: Ce moment putea fi mai bun decât acela, când armata suedeză se afla deja în mijlocul Rusiei, pentru a întoarce rezultatele campaniei lui Petru de la Azov, adică pentru a recuceri oraşul şi pentru a distruge baza navală de la Taganrog, pentru a incendia flota existentă acolo, pentru a-l împinge peste stepă, înapoi, pe insolentul ţar, şi pentru a restabili statutul anterior, de „fecioară pură şi neprihănită", al Mării Negre, odată pentru totdeauna.

Petru era conştient că sultanul va fi ispitit cu aceste lucruri şi a acţionat prin mijloace diplomatice şi militare pentru contracararea lor. în 1708, Golovkin i-a dat instrucţiuni ambasadorului lui Petru de la Constantinopol, şiretul Piotr Tolstoi, să facă tot ce era necesar ca să îi menţină paşnici pe turci în timpul invaziei suedeze. La începutul lui 1709, Tolstoi a raportat că marele vizir promisese că turcii vor păstra

armistiţiul şi că nu le va permite tătarilor să intre în război. Cu toate acestea, în luna aprilie a aceluiaşi an, alţi emisari tătari au venit la Constantinopol pentru a cere o alianţă cu suedezii. Folosindu-şi toată măiestria, Tolstoi a depus mari eforturi pentru a-şi îndeplini misiunea. El a împrăştiat informaţii despre starea deprimantă a armatei suedeze. A făcut cunoscut faptul că flota rusească de la Taganrog a fost puternic întărită. Aurul - care avusese dintotdeauna o mare influenţă la curte otomană - a fost revărsat din belşug peste curtenii şi oficialii turci. Tolstoi a mai lansat, de asemenea, şi zvonuri false, potrivit cărora Petru şi Carol erau pe punctul de a încheia pace. Era ca şi hotărât, spunea el, şi urma să fie anunţat, că sora lui Petru, Natalia, se va căsători cu Carol şi va deveni regină a Suediei. Tolstoi nu avea egal în viclenii, iar campania lui a dat rezultate. La mijlocul lui mai, sultanul a trimis ordine hanului, prin care îi interzicea să se alăture suedezilor. O copie a scrisorii i-a fost înmânată şi lui Tolstoi.

Cu toate estimările lui Tolstoi că turcii vor respecta armistiţiul cel puţin un timp şi cu toată slăbiciunea armatei suedeze şi a izolării ei în stepă, Petru ştia că regele Carol încă mai face planuri de atac. Ţarul mai ştia însă şi că, fără întăriri, Carol nu este în măsură să dea o lovitură fatală Rusiei, iar obiectivul său major din iarna şi primăvara anului 1709 a fost să împiedice orice fel de întăriri să ajungă la Carol. Pe la începutul lunii decembrie, Petru a detaşat o mare forţă mobilă din armata principală şi a trimis-o, sub comanda lui Goltz, să opereze la vest de Kiev, pe frontiera poloneză, cu

misiunea de a intercepta şi de a bloca ajutorul venit de la armatele lui Krassow şi Stanislaw. Totuşi, mult mai periculoasă părea posibilitatea ca turcii şi tătarii să intre în alianţă cu inamicul. Un număr mare de cavalerişti tătari şi de infanterişti turci care s-ar fi alăturat batalioanelor experimentate de suedezi ar fi creat o forţă irezistibilă. Pentru a împiedica această joncţiune trebuia convinşi sultanul şi marele vizir că războiul cu Rusia nu ar fi profitabil, iar punctul sensibil al sultanului şi al miniştrilor lui era ameninţarea flotei ruseşti. De aceea, pentru intimidare sau, la nevoie, pentru a o putea folosi ca armă, Petru a hotărât să-şi pregătească flota, pentru vară, de navigarea pe Marea Neagră.

în timpul iernii, Petru era îngrijorat pentru navele lui. în ianuarie, când Carol a început ofensiva sa limitată spre est, Petru s-a temut ca regele să nu intenţioneze să pornească spre Voronej, ca să incendieze docurile şi şantierele, ca o favoare pentru sultan şi ca o demonstraţie privind avantajele pe care i le-ar aduce o alianţă. în februarie, el i-a scris lui Apraksin, ordonându-i să plece la Voronej, ca să pregătească navele pentru coborârea pe Don, în vederea deplasării spre flota de la Taganrog. Apoi, el însuşi a plecat la Voronej, trimiţând de pe drum o ploaie de scrisori şi de instrucţiuni. El i-a ordonat lui Apraksin să trimită la Taganrog un grădinar bun, care să aducă multe seminţe şi plante. Aflând că în 11 martie va fi o eclipsă de soare, le-a cerut profesorilor occidentali de matematică de la Moscova să calculeze durata acesteia la Voronej, şi să-i trimită o diagramă. A citit traducerea rusească a unui manual de fortificaţii

occidental şi l-a trimis înapoi pentru rescriere. în Belgorod a făcut o oprire suficient de lungă pentru a-l boteza pe fiul nou-născut al lui Menşikov.

Ţarul a descoperit că multe dintre navele mai vechi de la Voronej erau putrede şi a ordonat să fie distruse, dar să se păstreze măcar velatura şi alte materiale care mai puteau fi salvate. Din nou a luat ciocanul în mână şi a lucrat la nave. Problemele de tâmplărie şi oboseala fizică erau un balsam după neliniştile care îl apăsaseră tot anul acela cu invazia. Ecaterina, sora lui, Natalia şi fiul lui, Aleksei, se aflau şi ei acolo ca să-l binedispună. Menşikov a părăsit şi el de două ori armata ca să-l viziteze. în aprilie, când se topise gheaţa de pe râu, Petru a pornit pe Don, spre Azov şi Taganrog, unde şi-a văzut flota pregătită de ieşirea pe mare. A fost împiedicat să ia parte la primele manevre de o febră care l-a ţinut la pat de la sfârşitul lui aprilie până la sfârşitul lui mai, iar atunci Tolstoi a primit asigurarea sultanului din Constantinopole că armatele turce şi tătare nu vor porni în marş. Flota pregătită a fost păstrată acolo ca o garanţie a promisiunii, dar Petru era de- acum nerăbdător să se întoarcă la armată. în 27 mai, s-a făcut, în sfârşit, bine, şi a plecat cu trăsura. Venea vara peste stepă, iar punctul culminant al confruntării cu regele Carol se apropia.

Frans G. Bengtsson, p. 317. ^ ibidem, p. 319.

Nisbet R. Bain, Charles, p. 178. Eugene Schuyler, vol. II, p. 113. ibidem.

Frans G. Bengtsson, p. 329.

STRÂNGEREA FORŢELOR

La începutul lui aprilie se încheia, în sfârşit, şi iarna din Ucraina. Zăpada se topise, noroiul începea să se usuce, iarba creştea, iar şofranul, zambilele şi lalelele sălbatice înfloreau pe pajiştile de pe malurile râurilor. în această atmosferă primăvăratică, Carol se simţea optimist. El se afla în negocieri cu tătarii din Crimeea şi cu sultanul şi, în acelaşi timp, aştepta şi regimentele proaspete ale suedezilor şi ale armatei regale poloneze. Era atât de încrezător, încât a refuzat, fără măcar să se gândească, o ofertă de pace tentantă a ruşilor. Un ofiţer suedez, capturat la Lesnaia, venise cu propunerea lui Petru. Spunea că ţarul „ar fi fost înclinat să facă pace, dar că nu ar fi putut să fie convins să părăsească Petersburgul"^. Carol nu a răspuns la oferta lui Petru.

în timp ce aştepta ca negocierile cu tătarii şi turcii să dea roade, Carol s-a decis să se deplaseze mai departe în sud, într-o poziţie mai apropiată de locul unde aveau să sosească întăririle din Polonia şi din sud. Poltava era un mic, dar important oraş comercial, aflat la 320 de kilometri sud-est de Kiev, pe drumul Harkovului. El era situat pe două faleze înalte, care dădeau spre o zonă largă şi mlăştinoasă de lângă râul Vorskla, un afluent important al Niprului. Poltava nu era propriu-zis o fortăreaţă, în sensul european al noţiunii;

bastioanele ei de pământ, de 3 metri înălţime, cu palisade de lemn în vârf, fuseseră concepute doar pentru a rezista bandelor de jefuitori tătari şi cazaci, şi nu unei armate europene moderne, echipată cu artilerie şi care avea ingineri profesionişti de asediu. Dacă regele Carol ar fi plecat cu o toamnă mai înainte spre Poltava, oraşul ar fi căzut cu uşurinţă, dar pe atunci regelui îi displăcea ideea stabilirii taberei de iarnă într-un spaţiu atât de vast. De atunci, ruşii îi îmbunătăţiseră sistemul de apărare, aducând pe zidurile ei nouăzeci şi unu de tunuri, şi întărind forţa garnizoanei până la 4182 de soldaţi şi 2600 de locuitori înarmaţi ai oraşului, aflaţi cu toţii sub comanda energicului colonel O.S. Kelin.

Acum însă, Carol era hotărât să ocupe oraşul. Pregătirile tehnice pentru asediu au fost încredinţate lui Gyllenkrook, generalul responsabil cu intendenţa, care era o autoritate în minări şi alte operaţiuni necesare unui asediu. „Tu eşti micul nostru Vauban"^2, i-a spus regele lui Gyllenkrook, cerându-i să folosească toate rafinamentele specialistului francez. Gyllenkrook a început pregătirile, deşi îl avertizase de la început pe rege că armatei îi lipseşte un lucru esenţial pentru reuşita unui asediu: praf de puşcă suficient pentru a conduce un bombardament susţinut al artileriei. în cele din urmă, el considera că regele Carol va trebui să ia cu asalt zidurile cu infanteriştii, caz în care, spunea el, „infanteria Majestăţii Voastre va fi distrusă. Toţi vor crede că eu am sfătuit-o pe Majestatea Voastră să înceapă acest asediu. Dacă nu va reuşi, vă rog cu umilinţă să nu daţi vina pe mine." „Nu", i-a spus regele

vesel, „nu eşti tu de vină. Vom lua responsabilitatea asupra noastră."

Au început să se sape primele tranşee şi în 1 mai a început bombardamentul. Progresiv, tranşeele avansau către zid, şi totuşi, pentru anumiţi suedezi, mai ales pentru Gyllenkrook, părea că se face mai puţin decât s-ar fi putut. Tunurile au tras susţinut toată ziua, vărsând foc roşu peste Poltava, dar la ora unsprezece seara regele a ordonat deodată oprirea focului. Gyllenkrook a protestat, susţinând că, dacă bombardamentul ar mai continua încă şase ore, Poltava s-ar afla la mila regelui. Dar Carol a insistat, iar tunurile au fost reduse la tăcere. După aceea, bombardamentul a fost redus la cinci reprize pe zi, ceea ce nu avea niciun alt sens decât hărţuirea. Praful de puşcă al suedezilor era puţin, dar nu chiar aşa de puţin.

Nici Gyllenkrook şi nici alţii nu au înţeles hotărârea curioasă a lui Carol, sau care era, de fapt, scopul asediului. De ce, pentru prima oară în campania rusească, regele, care era un maestru al bătăliilor în câmp deschis, a preferat un asediu? Şi de ce, dacă a început un asediu, o făcea într-o manieră atât de apatică? Dezorientat şi îngrijorat, Gyllenkrook l-a întrebat pe Rehnskold. „Regele vrea să se distreze puţin până când vin polonezii", a fost răspunsul feldmareşalului. „E o distracţie costisitoare şi care presupune şi pierderea de multe vieţi omeneşti"^, a

observat Gyllenkrook. „Dacă Majestatea Sa doreşte asta, noi trebuie să ne supunem", a declarat Rehnskold şi a pus punct discuţiei, îndepărtându-se pe calul lui.

Mulţi dintre ofiţerii lui Carol, la fel de perplecşi ca şi Gyllenkrook, au crezut că asediul era doar o momeală pregătită minuţios, ca să-l atragă în luptă pe Petru cu toată armata lui. Dacă acesta fusese scopul lui Carol, garnizoana rusească l-a ajutat. Oraşul era apărat eficient, respingând atacurile, trimiţând raiduri afară şi distrugând minele pe care Gyllenkrook le planta tot mai aproape de ziduri. Chiar şi Carol era uimit de rezistenţa atât de viguroasă. „Curios! Cred că ruşii sunt nebuni şi chiar se vor apăra aşa cum trebuie."^

Timp de şase săptămâni, asediul s-a tot prelungit, până în fierbinţeala verii ucrainiene. Carol era întotdeauna în mijlocul acţiunii. Ca să-şi încurajeze oamenii, el îşi instalase cartierul general într-o casă aflată atât de aproape de fortăreaţă, încât zidurile ei erau ciuruite de gloanţe. Treptat, tranşeele suedeze au ajuns mai aproape de bastioane, deşi muschetele ruseşti îi loveau acum pe genieştii şi ofiţerii-ingineri care supravegheau activitatea. Pe măsură ce căldura creştea afară, răniţii au început să moară, cu rănile cangrenate. Alimentele se împuţinaseră, pentru că trupele de intendenţă se duceau iar şi iar să jefuiască ferme şi sate pe care le goliseră deja cu o săptămână mai înainte. Curând, n-a mai fost nimic de mâncare, în afară de

carne de cal şi pâine neagră. Şi praful de puşcă se împuţinase şi cel care mai era fusese deteriorat de zăpada topită şi de ploaie. Detunătura unui tun nu se auzea mai tare decât o bătaie din palme. Gloanţele din muschetele suedezilor cădeau la 20 de metri distanţă. Şi erau atât de puţine proiectile de muschetă, încât se făcuseră grupuri de recuperatori, care erau trimise în afara tranşeelor, în jurul fortăreţei, ca să le adune pe cele ruseşti şi să le aducă pentru a fi refolosite.

în acest timp, peste râu, pe malul estic al Vorsklei, se adunau forţele ruseşti. Menşikov, cel mai agresiv dintre generalii lui Petru, comanda aceste trupe din cartierul lui general, stabilit în satul Krutoi Bereg, în timp ce Şeremetiev se apropia cu armata principală dinspre nord-est. Ordinele lui Menşikov erau să îi supravegheze pe suedezii aflaţi peste râu şi să facă ce poate pentru a ajuta garnizoana din Poltava. Cea de-a doua misiune nu era deloc uşoară. între malul estic, mai jos, unde se aflau ruşii, şi malul vestic, abrupt, care era la mai mult de 60 de metri de zidurile oraşului, râul curgea şerpuit printr-un labirint mlăştinos, imposibil de trecut pentru o mare armată şi destul de greu chiar şi pentru grupuri mai mici. De mai multe ori, ruşii au încercat să trimită întăriri direct spre Poltava, ba chiar s-au străduit să construiască un drum din saci de nisip, dar toate aceste eforturi au eşuat. Problema comunicaţiilor a fost rezolvată, în sfârşit, prin trimiterea de mesaje plasate în obuze goale, care erau trase dintr-o parte în alta, peste râu, de la Menşikov la colonelul Kelin şi înapoi.

Războiul de râu a continuat. Grupuri de călăreţi, ruşi sau suedezi, patrulau de-a lungul malurilor opuse, supraveghind şi urmărind orice mişcare de pe malul opus, încercând să ia prizonieri de la care să afle informaţii. La sfârşitul lui mai, Şeremetiev a ajuns în tabăra de la Krutoi Bereg, cu marea masă a infanteriei lui, dar, în ciuda superiorităţii lor numerice, generalii ruşi nu prea ştiau ce să facă. Ei au aflat de la colonelul Kelin că rezerva acestuia de praf de puşcă este periculos de mică, că operaţiunea de minare a zidurilor fortăreţei era aproape completă şi că el estima că nu va putea rezista până la sfârşitul lui iunie. Menşikov şi Şeremetiev nu voiau ca oraşul să cadă, dar nu erau pregătiţi să înceapă o confruntare generală. Cu siguranţă, o traversare a râului Vorskla, dramatică şi decisivă, direct în faţa suedezilor hotărâţi, nu părea deloc tentantă. Cu toate acestea, ştiind că se apropie momentul decisiv, Menşikov i-a trimis vorbă lui Petru, care traversa stepa de la Azov, să se grăbească. Ţarul a răspuns, în 31 mai, că vine cât poate de repede, dar că, decât să piardă un avantaj care s-ar fi putut ivi până la sosirea lui, armata mai bine începea lupta fără el. Cum Poltava încă mai rezista, generalii ruşi au hotărât să mai aştepte puţin.

în 4 iunie a sosit Petru şi, deşi până atunci avea obiceiul de a numi pe unul dintre generalii lui la comanda supremă, în timp ce el prelua un grad inferior, de data aceasta şi-a asumat chiar el comanda. Petru adusese cu el încă 8000 de noi recruţi care să se alăture trupelor ce se pregăteau pentru luptă. Sosirea lui insuflase un nou spirit în soldaţii săi, care provocau

încăierări viguroase în toate părţile, de-a lungul malurilor râului. în 15 iunie, un atac surpriză al ruşilor asupra localităţii Starî Senjarî, din interiorul regiunii ocupate de suedezi, a eliberat 1000 de prizonieri care fuseseră capturaţi în iarna precedentă la Veprîk, iar cazacii loiali ţarului au atacat şi au jefuit o secţiune a caravanei suedeze de bagaje.

Acum, marea încercare a armelor era aproape. Cele două armate se aflau foarte aproape una de alta, fiecare sub comanda monarhului său. Amândoi îşi dădeau seama că punctul culminant e aproape. Carol, prins într-un spaţiu relativ îngust, trebuia să încerce la un moment dat să scape. Petru înţelesese şi acceptase acest lucru. Ţarul, care, până atunci nu voia să rişte totul într-o singură luptă, era nerăbdător să înceapă testul final. Strategia lui dăduse roade. Inamicul era izolat. Liniile de retragere ale lui Carol spre Polonia erau blocate de feldmareşalul Goltz cu o forţă puternică, care ar fi putut deopotrivă să împiedice înaintarea unei forţe de întărire, dar şi retragerea lui Carol. Iar armata lui Petru de la Vorskla era acum de două ori mai puternică decât a lui Carol. De aici şi optimismul macabru al lui Petru, când i-a scris lui Apraksin, în 7 iunie, după ce a ajuns la armată: „Ne-am adunat aproape de vecinii noştri şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, luna aceasta vom încheia cu siguranţă treaba cu *ei*[m]

La câteva zile după sosirea lui, Petru i-a convocat pe toţi generalii în cortul său şi au analizat datele împreună. Era doar o chestiune de timp până la căderea Poltavei. în mâinile suedezilor, oraşul ar fi fost un punct de adunare pentru potenţialele întăriri la care Carol spera că se vor alătura armatei regelui - şi de care Petru se temea - şi împreună cu care, chiar şi la momentul acela, putea deschide drumul către Moscova. Miza era suficient de mare ca să-l forţeze pe Petru şi pe generalii lui să ia o decizie radicală: ca să uşureze presiunea asupra garnizoanei de la Poltava şi să împiedice căderea oraşului, armata rusă principală trebuia să intre în joc. O bătălie majoră, poate chiar decisivă, trebuia să fie purtată nu mai târziu de 29 iunie pentru salvarea Poltavei. Până în 29 iunie, Petru se aştepta să-şi poată concentra toate forţele; urma să fie prezenţi nu numai cazacii lui Skoropadski, ci şi 5000 de calmuci care călăreau în urma hanului lor, Aiuk. Numai că armata nu putea fi folosită dacă rămânea pe malul estic al Vorsklei; ar fi trebuit să traverseze pe malul vestic. Odată aflat pe acelaşi mal cu suedezii, Petru ar fi putut lansa un atac pe flancuri asupra liniilor suedeze care asediau oraşul. Chiar dacă nu ar fi avut loc o luptă majoră, cel puţin prezenţa armatei ruse i-ar fi obligat pe suedezi să-şi redirecţioneze o parte din forţe de la poziţiile lor din faţa Poltavei şi, în acest fel, oraşul ar fi scăpat de presiune. în plus, o poziţie pe flancul suedezilor i- ar fi permis ţarului să aducă şi impresionanta artilerie de câmp rusească. Tunurile lui, acum tăcute şi fără utilitate peste râu, ar fi putut să deschidă focul asupra armatei suedeze.

Apoi, Petru a trebuit să decidă pe unde şi când se va face traversarea. Nu se punea problema să se încerce forţarea trecerii peste râul larg şi mlăştinos chiar în faţa rezistenţei puternice a suedezilor, aşa cum făcuse Carol deseori. Petru a hotărât să pună la punct nişte acţiuni diversioniste pe toată lungimea râului, atât la nord, cât şi la sud de Poltava, ca să distragă atenţia suedezilor, timp în care armata principală putea traversa pe la Petrovka, la 11 kilometri în nordul oraşului, unde era apa mai puţin adâncă şi călăreţii ar fi putut să traverseze. Prima dată ar fi trecut Ronne cu zece regimente de cavalerie şi dragoni, apoi Hallart cu zece regimente de infanterie. Din momentul în care această forţă ar fi stabilit un cap de pod şi şi-ar fi făcut tranşee într-o tabără la Semionovka, aflată la un kilometru şi jumătate în josul râului, Petru ar fi putut să-şi aducă toată armata peste râu. Ronne şi Hallart şi-au aşezat repede trupele în dispozitiv şi, în noaptea de 14 iunie, au încercat traversarea, care a fost respinsă. Dar ţarul nu permitea să fie respins. De la Poltava, colonelul Kelin a trimis vorbă că nu poate să mai reziste mult, aşa că Petru s-a hotărât să mai încerce o dată imediat.

Suedezii ştiau de traversarea iminentă de la Petrovka. în nopţile de 15 şi 16 iunie, armata suedeză a rămas în poziţii de luptă. La comanda trupelor suedeze - zece regimente de cavalerie şi şaisprezece batalioane de infanterie - se afla Rehnskold, care i-ar fi întâmpinat pe ruşi la traversarea râului. Tactica lui era să permită trecerea unei părţi din armata rusă, apoi, în timp ce suedezii se aflau încă în avantaj numeric, să atace şi să

împingă avangarda rusească înapoi în apele râului. Carol a rămas la comanda trupelor de la Poltava şi de-a lungul râului, la sud de oraş. Intenţia sa era să aştepte acolo până la începerea luptei şi să nu permită ca o forţă importantă a ruşilor să traverseze prin sudul oraşului; apoi ar fi urmat să plece spre nord, ca să facă joncţiunea cu Rehnskold la Petrovka. Era o formulă logică de victorie. Dar, mai înainte ca planul suedezilor să fie pus în aplicare, a venit dezastrul.

17 iunie 1709 era ziua lui Carol. în cei nouă ani ai săi de campanie activă, regele fusese protejat ca prin magie de rănile din bătălii. Deşi fusese lovit de o schijă la Narva şi şi-a rupt piciorul în Polonia, nu a fost niciodată grav rănit. Atunci, în cel mai critic moment al carierei sale, norocul l-a părăsit brusc.

La apariţia zorilor acelei zile, regele călărea spre satul Nijnie Mlinî, la sud de Poltava, pentru a inspecta poziţiile suedeze şi cazace de pe firul râului Vorskla. Avea un motiv întemeiat: bătălia anticipată din nordul oraşului, care ar fi izbucnit la traversarea ruşilor, ar fi atras armata suedeză în acea direcţie. înainte de a permite această manevră, Carol voia să se asigure că apărarea sudică de pe râu este suficient de puternică pentru a respinge traversarea în acea zonă. Pe malul opus, ca parte a planului diversionist al lui Petru, o forţă rusească de cavalerie se străduia să le distragă atenţia

suedezilor. O tentativă de traversare fusese deja respinsă.

Carol a ajuns în jurul orei opt dimineaţa cu un escadron de dorobanţi şi a început să patruleze pe malul râului, aproape de firul apei, ca să-şi inspecteze oamenii şi poziţiile lor. Unii dintre ruşii care fuseseră împinşi înapoi rămăseseră pe una dintre numeroasele insule din mijlocul râului au deschis şi ei focul asupra grupului de ofiţeri suedezi de peste apă. Trăgătorii erau aproape şi un dorobanţ a fost ucis în şa. Carol, fără nicio grijă pentru siguranţa lui, a continuat inspecţia lui lentă de la firul apei. Apoi, când a terminat inspecţia, şi-a întors calul pentru a urca din nou pe mal. Era cu spatele la inamic şi în acel moment a fost lovit de un proiectil rusesc în piciorul stâng.

Proiectilul i-a atins călcâiul, penetrând cizma şi laba piciorului pe toată lungimea ei, distrugând un os şi ieşind în cele din urmă pe lângă degetul mare. Contele Stanislaw Poniatowski, un nobil polonez acreditat de regele Stanislaw pe lângă Carol al XII-lea, călărind alături de rege, a observat că este rănit, dar Carol i-a ordonat să tacă. Deşi rana trebuie să-i fi provocat dureri atroce, regele şi-a continuat inspecţia ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. El nu s-a întors mai devreme de ora unsprezece la cartierul său general, la aproape trei ore de când fusese rănit şi se pregătea să descalece. Până la acel moment, ofiţerii şi ceilalţi aflaţi lângă el

observaseră paloarea lui extremă şi sângele care curgea din cizma lui ruptă. Carol a încercat să descalece, dar mişcarea i-a provocat o asemenea durere, încât a leşinat.

Piciorul se umflase aşa de tare, încât au fost nevoiţi să-i taie cizma ca să poată să i-o scoată din picior. Chirurgii care l- au examinat au descoperit că proiectilul, care ieşise din picior, se afla alături de degetul regelui, în şosetă. Mai multe oase fuseseră sfărâmate, iar în rană se găseau schije. Doctorii ezitau să facă o incizie prea adâncă pentru a extrage schijele, dar Carol, revenindu-şi din leşin, era de neclintit. „Haide! Haide! Taie mai departe! Taie mai departe!"[m] spunea el şi, apucându- şi piciorul, îl ţinea sub cuţit. în timpul operaţiei el a privit, stăpânindu-şi cu încăpăţânare orice manifestare de durere. Iar când un chirurg s-a apropiat de marginile umflate, inflamate şi sensibile ale rănii, şi le-a prins ca să le taie, Carol a luat foarfecele şi a tăiat singur partea de carne care trebuia.

Vestea că regele Carol a fost rănit s-a împrăştiat repede în tabăra suedeză şi a fost o lovitură puternică pentru soldaţi; piatra de temelie a moralului armatei suedeze era credinţa că regele lor nu este doar invincibil, ci şi personal invulnerabil. Carol fusese în mijlocul a nenumărate lupte şi nu fusese vreodată atins, ca şi cum Dumnezeu îl proteja cu un scut special şi, cu această credinţă, soldaţii puteau să-l urmeze oriunde.

Carol şi-a dat seama imediat de ameninţarea asupra moralului soldaţilor. Când contele Piper şi generalii au venit în galop la el într-o stare de mare agitaţie, el i-a asigurat calm că rana e superficială, că se va vindeca repede şi că foarte curând va călări din nou.

Dar rana a început să se agraveze, şi nu să se vindece. Carol a făcut febră mare, iar inflamaţia a început să se întindă, ajungând în final până la genunchi. Chirurgii ştiau că este necesară amputarea, dar se temeau să o facă, ştiind ce efect psihologic va avea asupra lui Carol. Timp de două zile, între 19 şi 21, părea că e prea târziu, iar Carol se afla la limita între viaţă şi moarte; în 21 iunie, chirurgii au crezut că în două ore va muri. în timpul acestor zile de febră, regele l-a avut alături pe vechiul lui slujitor care a stat lângă patul său şi i-a spus poveşti din copilărie, vechile saga nordice cu prinţi-eroi care înving duşmani răi şi cer de soţie prinţese frumoase.

Starea regelui a afectat imediat situaţia tactică a celor două armate care făceau manevre în jurul Poltavei. în 17 iunie, după ce fusese rănit, dar înainte să fie doborât de febră, Carol încredinţase lui Rehnskold decizia de a lupta la Petrovka. Trupele mareşalului erau deja pregătite, aşteptând ca escadroanele şi batalioanele ruse să se deplaseze peste râu. Dar când a auzit de rana lui Carol, Rehnskold s-a întors imediat de pe frontul de nord la cartierul general, ca să se

informeze despre gravitatea rănii suveranului şi despre schimbările, dacă erau, pe care regele ar fi dorit să le facă în planul general de luptă. Când Carol i-a dat instrucţiuni să preia comanda, Rehnskold s-a consultat cu ofiţerii lui şi a decis să nu atace în nord, aşa cum fusese plănuit iniţial. Atât ofiţerii cât şi soldaţii erau încă mult prea marcaţi de rănirea regelui.

Până la căderea serii, în 17 iunie, aflase şi Petru despre faptul că regele fusese rănit. Decizia lui de a traversa râul era destul de ezitantă; el intenţiona, de fapt, să tatoneze malul vestic, ca să vadă ce se întâmplă. Auzind însă de rănirea lui Carol, Petru a ordonat ca toată armata să se pună în mişcare, în 19 iunie, cavaleria lui Ronne şi infanteria lui Hallart au traversat Vorskla, fără a fi atacate, şi au intrat repede în tranşee la Semionovska. în aceeaşi zi, armata principală a ridicat tabăra de la Krutoi Bereg şi a pornit în marş spre nord către vadul Petrovka, cu brigada de Gardă în avangardă, apoi diviziile lui Menşikov, artileria şi convoiul de provizii, şi divizia lui Repnin în ariergardă. Timp de două zile, între 19 şi 21 - aceleaşi în care Carol se zbătea între viaţă şi moarte - râul a fost plin de rânduri de oameni şi cai, tunuri şi căruţe, pentru că regimentele ruseşti de infanterie şi cavalerie treceau de pe malul estic pe cel vestic. Odată ce au ajuns pe malul opus, bătălia era inevitabilă. într-o confruntare de la distanţă aşa de mică, având în jur bariere de râuri, niciuna dintre părţi nu se putea retrage cu uşurinţă. Dimpotrivă, retragerea în prezenţa unei aşa de mari forţe adverse, aflată în apropiere, ar fi fost extrem de

periculoasă. Pe malul vestic, descoperind că nu întâmpină nicio opoziţie, ruşii au continuat să lucreze la tranşee, aşezaţi cu spatele la râu, pregătindu-se pentru atacul

suedez de care erau siguri că va veni. Dar nu venea.

Până în 22, suedezii îşi mai reveniseră. Carol era încă grav bolnav, dar febra scăzuse şi nu se mai afla în pericol de moarte. Rehnskold şi-a aşezat armata în linie de luptă pe un câmp la nord-vest de Poltava, oferindu-le ruşilor posibilitatea de a se lupta, dacă Petru ar fi dorit. A apărut chiar şi Carol, ca să învioreze trupele, dus în faţa soldaţilor pe o targă prinsă de cai. Dar Petru, care era încă ocupat cu tranşeele, nu avea nicio intenţie de a ieşi la luptă. îndepărtând armata suedeză de Poltava, el îşi atinsese deja obiectivul imediat: să elibereze oraşul de sub presiune. Văzând că ruşii nu atacă, Carol i-a ordonat lui Rehnskold să rupă rândurile. Chiar în acest moment, când regele zăcea pe targă, în mijlocul câmpului, între trupele sale, au venit şi îndelung-aşteptaţii mesageri din Polonia şi din Crimeea, care trebuia să aducă vestea mult- aşteptatelor întăriri.

Din Polonia, Carol a aflat că Stanislaw şi Krassow nu mai vin. Era vorba din nou de vechea poveste poloneză cunoscută, cu intrigi, invidii şi ezitări. Stanislaw se

simţea nesigur pe tronul lui fragil şi nu voia să facă marşul spre est, părăsindu-şi noul lui regat în instabilitate. El şi Krassow se certaseră, iar Krassow îşi retrăsese trupele în Pomerania, ca să-i ia în primire pe noii recruţi care soseau din Suedia, înainte de a porni în marş ca să se alăture trupelor lui Carol. Acum, Krassow nu avea cum să ajungă mai devreme de sfârşitul verii. Al doilea mesager era de la Devlet Ghirei. Hanul a confirmat că, din cauza faptului că sultanul nu îi dăduse permisiunea să vină alături de rege împotriva lui Petru, el nu putea să trimită trupe; a promis în schimb prietenia lui. Aşa că regele Carol, stând pe targa lui, şi-a dat seama că strategia sa de a aştepta întăriri la Poltava dăduse greş. Visase degeaba la marea ofensivă a aliaţilor către Moscova dinspre sud.

Regele a transmis noutăţile consilierilor săi, care le-au primit cu jale. Realistul Piper l-a implorat să abandoneze imediat campania, renunţând la asediul Poltavei şi retrăgându-se peste Nipru în Polonia, salvându-şi în acest fel armata pentru viitor. în plus, el l-a sfătuit să deschidă negocieri diplomatice mai energice cu ţarul. A argumentat că Menşikov îi scrisese recent, cu propunerea de a veni personal în tabăra suedeză, dacă regele Carol l-ar asigura că ar fi în siguranţă. Chiar dacă semna un tratat de pace cu Rusia, l-a sfătuit Piper, Carol ar fi putut oricând să reînceapă războiul în condiţii mult mai bune. Dar Carol a refuzat atât retragerea, cât şi negocierea.

în acest timp, situaţia lui se deteriora încet şi inexorabil. Armata era fărâmiţată; oameni de neînlocuit erau ucişi şi răniţi zilnic în încăierări minore. Alimentele erau puţine, pentru că regiunea fusese deja prădată; praful de puşcă era umed şi nu mai existau suficiente proiectile de muschetă; uniformele erau peticite şi picioarele soldaţilor ieşeau prin ghete. Convingerea că ruşii nu vor ieşi să se bată îi deprimase pe oameni, iar întreaga armată era cuprinsă de toropeală şi apatie, cauzate de căldura intensă. Chiar şi Carol, care stătea zi după zi în patul lui, era cuprins de un amestec ciudat de plictiseală şi nelinişte. Ştiind că trebuie să facă ceva, el suferea frustrarea de a nu putea face nimic concret el însuşi. Cum speranţele se spulberaseră una după alta, iar poziţiile suedezilor în faţa Poltavei deveniseră tot mai greu de păstrat, el tânjea după o lovitură neaşteptată, care să pună punct tuturor problemelor. Singurul mod în care ştia să facă asta era prin luptă - o luptă poate salva onoarea, indiferent de rezultatul ei. Dacă ar fi învins, victoria ar fi putut redeştepta speranţele care tocmai se prăbuşiseră. Turcii şi tătarii puteau atunci să se alăture bucuroşi armatei suedeze victorioase în marşul ei final către Moscova. Iar dacă, din cauza circumstanţelor, nu obţinea o victorie totală, o altă confruntare ca la Golovcin ar fi deschis drumul unor negocieri realiste şi ar fi permis întoarcerea în Polonia cu onoare.

Aşa că regele Carol s-a hotărât să lupte. îşi va prăvăli armata asupra inamicului cu toată forţa pe care o mai avea. Va lovi, cu cât mai repede, cu atât mai bine. Şi, dacă era posibil, atacul suedez trebuia să fie o surpriză.

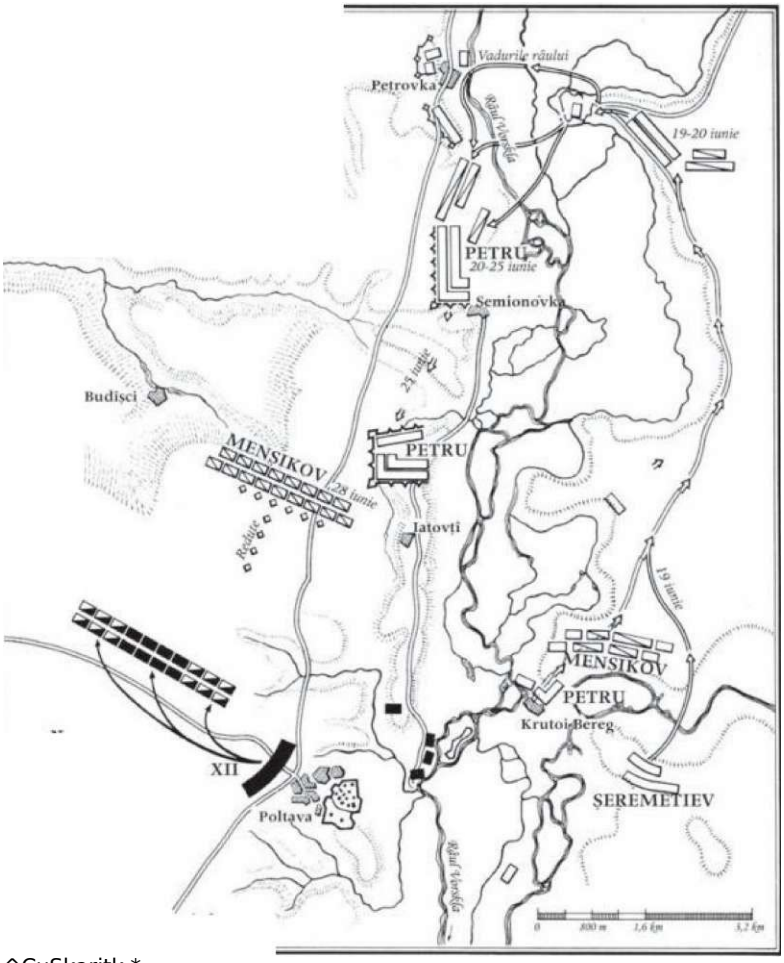
Pentru Petru, argumentele în favoarea luptei erau mai puţin convingătoare decât pentru Carol. Situaţia lui Carol nu ar fi putut fi salvată decât dacă ar fi forţat armata rusă să lupte şi dacă ar fi reuşit măcar o victorie parţială. Petru însă deja îşi atinsese scopul, eliberând Poltava de sub presiune şi blocându- i armatei suedeze izolate orice posibilitate de a primi întăriri. Ţarul nu avea nevoie de o luptă, decât dacă îşi propunea să crească şi mai mult superioritatea armatei prin forţarea suedezilor să ia cu asalt poziţiile de apărare ruseşti bine fortificate. Petru se pregătea acum de această situaţie.

în noaptea de 26 iunie, armata rusă s-a deplasat la sud de Semionovka şi a pus bazele unei alte tabere lângă satul Iakovţî, la doar 6 kilometri în nordul zidurilor Poltavei. Acolo, soldaţii ruşi, lucrând febril toată noaptea, au reuşit să facă un spaţiu cu tranşee de pământ. Petru încă îşi mai respecta adversarul suedez, dar prin această mişcare, nu prin atac, ci apropiindu- se mai mult, aproape că îi forţa pe adversari să îi atace noile bastioane şi armata lui din tranşee. Spatele noii tabere ruseşti dădea înspre faleza Vorsklei, într-un punct în care malul era aşa de abrupt iar râul aşa de larg şi mlăştinos, încât era imposibil ca pe acolo să poată traversa mai mulţi oameni, indiferent de direcţia lor. Aşadar, singura cale de retragere pentru o armată aflată în acea poziţie era în nord, înapoi spre vadul Petrovkăi.

M i'tftu/iWittfJrii ʟ^ Cavaltrv '.tifiisiâ

POLTAVA I

CAROL
Mali

^CuSkaritk,*
Spiv Stun snyurr **Şi Pnt^fttdj«**

Cu toate acestea, locul era bine ales. Spre sud, terenul dintre tabără şi oraş era acoperit cu o pădure deasă, şi mult

prea brăzdat de râpe şi ravene ca să fie potrivit pentru manevre ale unor mari grupuri de oameni. Spre nord, păduri dese făceau trecerea trupelor, mai ales a cavaleriei, imposibilă. Numai dinspre vest, unde era un şes larg acoperit cu petice de pădure, era posibilă apropierea de tabără. Aceasta era fortificată pe toate cele patru părţi, dar, evident, partea vestică era cel mai bine întărită. Acolo, o tranşee de 1,8 metri adâncime era săpată în faţa unor metereze de pământ pe care erau urcate şaptezeci de tunuri ruseşti. în spatele zidurilor, infanteria rusă, cincizeci şi opt de batalioane, totalizând 32000 de oameni, care stăteau în corturile lor şi aşteptau. în apropiere, în spaţiul din spatele meterezelor, şaptesprezece regimente de cavalerie şi dragoni totalizând 10000 de oameni îşi legaseră caii şi aşteptau.

Dar nici acele tranşee adânci şi nici superioritatea numerică nu erau de ajuns pentru Petru. Cunoştea deja, după ce trecuseră peste nouă ani de campanie, preferinţa armatei suedeze pentru atacurile bruşte, prin surprindere. Petru şi-a luat şi alte precauţii. Orice atac suedez asupra taberei ruseşti trebuia să vină de pe drumul dinspre Poltava. La mai puţin de doi kilometri în sudul taberei, şesul se îngusta, şi drumul trecea printr-o

regiune străbătută de păduri şi râpe spre est şi de pădure mlăştinoasă spre vest. Peste acel teritoriu, Petru ridicase o linie de şase redute de pământ, la distanţa de o lovitură de muschetă (în jur de 100 de metri) una de alta. Fiecare redută avea laturile de aproximativ treizeci de metri şi, atunci când bastioanele de pământ au fost populate de două batalioane din regimentul Belgorodski şi o parte din regimentele Nehliudov şi Neceaev, fiecare redută era apărată de mai multe sute de soldaţi şi unul sau două tunuri. în spatele liniilor de redută, Petru a poziţionat şaptesprezece regimente de dragoni cu treisprezece piese de artilerie cu cai, sub comanda lui Menşikov, Ronne şi Bauer. împreună, această combinaţie de fortificaţii de câmp şi concentrare puternică de călăreţi ar fi alcătuit un avertisment şi o primă linie de opoziţie pentru înaintarea suedeză către partea mai largă a şesului.

în 26 iunie, Petru a rostit în faţa armatei sale o proclamaţie: „Soldaţi! A venit ceasul când soarta întregului ţinut natal stă în mâinile voastre. Fie Rusia va pieri, fie va renaşte mai nobilă. Soldaţii nu trebuie să creadă că sunt înarmaţi şi trimişi să lupte pentru Petru, ci pentru ţaratul care i-a fost încredinţat lui Petru prin naştere şi de către popor." El a încheiat: „Trebuie să se ştie despre Petru că lui nu-i pasă de propria lui viaţă, ci doar de Rusia, ca ea să trăiască în pietate, glorie şi prosperitate."^

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 285. —[7] Eugene Schuyler, vol. II, p. 114. ibidem, p. 116. ibidem, p. 116. [29] S.M. Soloviov, vol. VIII, p. 270. ^ Gustavus M. Adlerfeld, vol. II, p. 118. P&B, IX, nr. 3251.

37

POLTAVA

27 iunie a picat într-o duminică. Târziu în după-amiaza acelei zile, după rugăciuni, Carol şi-a convocat generalii şi coloneii la patul său, ca să le spună că plănuieşte să forţeze o luptă în ziua următoare. Petru avea mai multe trupe, spunea el, dar putea fi învins dacă se puneau în aplicare tactici îndrăzneţe. Se părea că suedezii îi au pe ruşi exact acolo unde voiau. Armata lui Petru se închisese într-o poziţie în care avea râul şi faleza abruptă în spate şi doar vadul de la Petrovka era deschis ca linie de retragere. Dacă armata lui Carol ar fi putut tăia acea linie, ruşii ar fi fost prinşi în capcană. După o lungă aşteptare, părea că s-a ivit în sfârşit şansa unei victorii împotriva lui Petru la care Carol visa de mult. Iar dacă şi ţarul se afla cu armata, puteau să aibă norocul să pună mâna şi pe un premiu mai mare.

în cifre exacte, armata suedeză care se pregătea de luptă era ceva mai mult de jumătate din cea care plecase din Saxonia în urmă cu doi ani. Erau douăzeci şi patru de batalioane de infanterie şi şaptesprezece regimente de cavalerie, totalizând 25000 de oameni, deşi unii dintre ei erau schilodiţi rău din cauza rănilor şi a gerului din iarna trecută. Lewenhaupt, care urma să comande infanteria, a vrut să arunce în lupta împotriva ruşilor toţi suedezii, dar Carol a refuzat. Două mii de

infanterişti au fost lăsaţi în tranşeele din faţa Poltavei, ca să se asigure împotriva eventualelor raiduri ale garnizoanei. Alţi 2500 de cavalerişti au fost însărcinaţi să păzească convoiul de bagaje al suedezilor. Şi încă 1500 de suedezi, infanterişti şi cavalerişti deopotrivă, au fost risipiţi în diferite puncte de-a lungul malului Vorsklei, mai jos de oraş, ca să sprijine patrulele căzăceşti împotriva vreunei traversări ruseşti prin acea zonă. Cei 6000 de cazaci ai lui Mazepa nu intrau în planurile lui Carol şi trebuia să fie ţinuţi departe de principala armată suedeză în timpul luptei. Regele credea că indisciplina lor nu putea decât să tulbure şi să stânjenească manevrele riguros executate de veteranii lui suedezi. Cu totul, forţa suedeză care pornea la luptă împotriva a 42000 de ruşi era de 19000 de oameni.

Deşi însuşi Carol urma să fie în armată, rolul său era mai mult simbolic şi stimulativ. Regele avea să fie alături de infanterie, purtat într-o lectică între doi cai. în situaţia în care caii deveneau agitaţi sau nestăpâniţi sau dacă s-ar fi întâmplat ca unul dintre ei să fie împuşcat, un pluton de douăzeci şi patru de de soldaţi din Gardă era însărcinat să îl însoţească pe rege şi, dacă era nevoie, să ducă lectica. Astfel, deşi prezenţa fizică a regelui pe câmpul de luptă era importantă - soldaţii care porneau la atac cu puţine şanse de reuşită ar fi ştiut că regele este cu ei -, Carol era, în fond, neajutorat. Stând lungit pe spate, nu ar fi putut să vadă nimic, cu excepţia cerului şi a vârfurilor copacilor din apropiere. Nu exista posibilitatea de a urmări sau de a controla mişcările armatei pe câmpul de luptă.

Carol fiind invalid, incapabil să stea pe cal, autoritatea a trebuit să fie delegată. Comanda armatei i-a revenit, evident, lui Rehnskold, următorul ofiţer superior al Suediei, în ordinea gradului, după rege. El era, de fapt, şi propriul instructor al lui Carol, la fel ca şi cel mai experimentat şi mai de încredere subordonat. într-adevăr, Rehnskold era un comandant magnific, cuceritorul de la Fraustadt, liderul strălucitor al cavaleriei de la Klissow şi Golovcin. Dar acum îşi asuma chiar comanda armatei lui Carol - cu regele încă prezent. Era un rol dificil, care devenea şi mai dificil din cauza personalităţilor ofiţerilor superiori din tabăra suedeză.

Prima dintre aceste personalităţi dificile era chiar a lui Rehnskold. în vârstă de cincizeci şi opt de ani - cu mai bine de treizeci de ani mai mare decât Carol -, era un bărbat puternic, cu un temperament coleric şi cu un fizic impresionant, care avea o mare capacitate de muncă, loialitate şi un devotament total pentru Carol. Subordonaţii se plângeau că feldmareşalul este arogant şi nepoliticos. Vorba lui Rehnskold era ca un bici - dar exista şi o explicaţie. La o vârstă la care majoritatea soldaţilor se retrăgeau, el se afla în campanie de nouă ani, fără pauză. Ca şi regele, a fost în campanie pe câmpul de luptă în fiecare vară şi toamnă şi a rămas în tabără în fiecare iarnă, fără să aibă vreo permisie. Dormea puţin, mânca prost, fusese continuu sub presiune, aşa că era de înţeles de ce devenise iritabil şi nervos. îi lipseau cuvintele calde şi zâmbetul cu care Carol îşi însoţea reproşurile, aşa încât cel certat se dădea peste cap să-l mulţumească pe rege după aceea.

Irit abilitate a lui Rehnskold creştea, în mod special, din cauza a doi oameni care se aflau aproape de el. îl detesta pe Piper, oficialul civil superior de la cancelarie. Prezenţa lui Piper la discuţiile militare, consideraţiile lui de ordin diplomatic şi de altă natură decât militară îl enervau la culme pe Rehnskold. în plus, feldmareşalul ştia că, dacă s-ar întâmpla ceva cu regele, Piper ar fi îndreptăţit să preia conducerea guvernului şi să devină superiorul lui Rehnskold.

Dar cel mai mult îi displăcea Lewenhaupt. Comandantul convoiului lovit de soartă era un om capricios, dificil, a cărui sensibilitate era exacerbată atunci când Rehnskold ţipa la el impacientat. Pe câmpul de luptă, Lewenhaupt era un comandant ferm, pe care nu îl părăsea niciodată curajul. După Carol însuşi, el era cel mai bun general de infanterie, aşa cum Rehnskold era cel mai bun general de cavalerie. Era normal, aşadar, ca regele Carol să-i numească pe aceştia comandanţi la Poltava. Dar a greşit că nu a luat în considerare personalităţile lor, aflate în conflict. Când a lucrat la planurile de luptă cu Rehnskold, el a presupus că feldmareşalul i le va comunica şi lui Lewenhaupt, care pe lângă funcţia de comandant al infanteriei, mai era şi comandant-adjunct, şi trebuia să ştie care este planul general de luptă, ca să poată să se conformeze acestuia şi să îl adapteze, atunci când circumstanţele se schimbau în focul luptei. Dar Rehnskold a decis să nu-i spună nimic lui Lewenhaupt, pentru că îi displăcea şi să vorbească cu el. Lewenhaupt avea un fel de a primi ordinele, cu o privire arogantă şi plină de dispreţ, ca şi

cum ar fi sugerat că doar loialitatea pentru Carol îl obligă să îl asculte pe Rehnskold cel prostovan. Acest lucru îl înfuria pe feldmareşal şi, de aceea, în ajunul Poltavei, el, pur şi simplu, a refuzat să-i spună lui Lewenhaupt ce trebuie să facă a doua zi.

Confuzia rezultată s-a dovedit a fi fatală pe câmpul de luptă. Ea a venit din absenţa singurului personaj care se putea ridica deasupra acestor invidii şi care era şi ascultat. Lewenhaupt însuşi a recunoscut acest lucru după bătălie. „Dacă Dumnezeu n-ar fi vrut ca regele nostru bun să fie rănit",

spunea el, „lucrurile nu s-ar fi desfăşurat aşa cum a fost."[512]

Planul suedez elaborat de Carol şi Rehnskold prevedea atacul în mare viteză chiar înainte de ivirea zorilor, ca să îi ia prin surprindere pe ruşi şi să se deplaseze repede pe lângă redute, fără să răspundă la focul venit de la apărători. Imediat cum treceau de redute, coloanele suedeze trebuia să se deplaseze spre stânga şi să iasă în câmp deschis în faţa taberei principale ruseşti. Infanteria urma să mărşăluiască în jos, spre marginea vestică a şesului, într-o poziţie aflată la nord-vest de armata lui Petru din tranşee, în timp ce cavaleria suedeză ar fi măturat câmpul de călăreţii lui

Petru. După ce ar fi ajuns în poziţia dorită, între ruşi şi vadul Petrovkăi, toată armata suedeză trebuia să cotească spre dreapta şi să formeze o linie de luptă. Dacă manevra reuşea, ruşii s-ar fi găsit prinşi în tabăra lor, între malul râului cu faleza abruptă în spate, şi cu armata suedeză gata de luptă blocându-le calea de scăpare spre Petrovka. Dacă nu erau dispuşi să accepte provocarea lui Carol de a lupta, atunci n-aveau decât să rămână în tranşeele lor până când mureau de foame.

Infanteria lui Lewenhaupt, a cărui forţă totală era de doar 7000 de oameni, urma să fie împărţită în patru coloane - două în stânga, având zece batalioane, şi două în dreapta, având opt batalioane. Regele cu lectica lui urma să se afle în prima coloană de pe flancul stâng, care era alcătuită în întregime din soldaţi din Gardă. A doua coloană din stânga avea să fie comandată de generalul-maior Karl Gustav Roos, iar cele două din dreapta de generalii Berndt Stackelberg şi Axei Sparre. Escadroanele de cavalerie erau împărţite în şase coloane, aflate sub comanda generală a lui Kreutz. Din cele treizeci de piese de artilerie de luptă care mai erau funcţionale, majoritatea fuseseră lăsate în interiorul fortificaţiilor sau cu bagajele. Aceasta fusese, în parte, hotărârea lui Rehnskold. El avea dispreţul cavaleristului pentru artilerie şi considera că, dacă ar fi cărat tunurile pe lângă redute, s-ar fi redus viteza de mişcare pe care o dorea el. Pe urmă, nici nu ar fi fost destul timp ca tunurile să fie aşezate în poziţii pentru a începe un bombardament; pe lângă acestea, praful de puşcă era stricat în mare măsură, din cauza condiţiilor

meteorologice din iarna precedentă. în concluzie, suedezii au luat cu ei doar patru tunuri. Rezultatul bătăliei, spera Rehnskold, urma să fie decis de oţelul săbiilor şi al baionetelor.

La unsprezece seara, în scurta noapte de vară, întunericul s-a lăsat şi armata suedeză a ridicat tabăra pe tăcute şi a început să se deplaseze înainte spre punctul de adunare. Piciorul rănit al lui Carol era proaspăt bandajat şi el însuşi era echipat complet în uniformă, cu o cizmă înaltă cu pinteni încălţată pe piciorul sănătos. Alături de el, pe targă, avea sabia scoasă din teacă. Targa era purtată înainte, printre şirurile de oameni în marş, care se îndreptau spre locul unde trebuia să se adune batalioanele de Gardă. Acolo regele i-a găsit pe Rehnskold, Piper, Lewenhaupt şi pe ceilalţi generali, înfăşuraţi în pelerinele lor, stând de vorbă şi aşteptând. Se vedea doar puţin luna, iar noaptea scurtă era relativ întunecoasă pentru o vară ucraineană.

La miezul nopţii, când întunericul era mai intens, soldaţii care până atunci stătuseră sau se culcaseră pe pământ, au început să se încoloneze. Uniformele erau vechi, uzate şi peticite, după doi ani de campanie, şi unele de-abia mai semănau cu o uniformă. Ca să se poată distinge de inamic, toţi soldaţii suedezi îşi puseseră la beretă câte un mănunchi de buruieni. în plus, printre ei mai circula şi o parolă - „Cu ajutorul lui

Dumnezeu" -, care urma să fie strigată în caz de confuzie. După ce au fost formate cele patru coloane, oamenilor li s-a dat permisiunea să se aşeze din nou, până la sosirea cavaleriei. Această aşteptare a fost mai lungă decât se preconiza. în mod normal, escadroanele de cavalerie erau organizate şi conduse cu măiestrie de Rehnskold, dar acum el nu se mai afla cu ele, pentru că i se dăduse comanda întregii armate, iar pregătirea cailor la Puşkarivka şi formarea celor şase coloane de călăreţi durase mai mult decât de obicei.

în timpul acestei aşteptări, generalii suedezi au auzit nişte zgomote care veneau dinspre liniile ruseşti, un zgomot de „ciocănit şi cioplit", care sugera că oameni lucrau nu foarte departe, ci mai aproape de ei decât de linia primelor şase redute ruseşti. Era evident că grupuri de ruşi lucrau la ceva în acea zonă neutră. Dar la ce? Ca să afle, Rehnskold s-a dus personal să investigheze.

în lumina neclară, feldmareşalul a făcut o descoperire alarmantă. în timpul nopţii, ruşii lucraseră asiduu la ridicarea unei noi linii de patru redute, care porneau de la unghiul din dreapta al celorlalte şase. Aceste noi redute se întindeau în faţă spre drumul către Poltava, în direcţia taberei suedeze, şi ar fi obligat trupele care avansau să se desfacă în două flancuri separate, care urma să treacă pe lângă laturile redutelor, ceea ce le-ar fi permis ruşilor să deschidă focul asupra coloanelor suedeze care treceau pe lângă

ei. Tot urmărind cu atenţie ceea ce se întâmpla, Rehnskold a observat că ultimele două redute, cele care se aflau mai aproape de el, erau doar parţial finalizate. în momentul acela, oamenii care lucrau l-au zărit şi ei pe Rehnskold cu grupul său de călăreţi. S-a auzit un strigăt, un foc de pistol, alte focuri, şi apoi, în rândurile ruşilor, o tobă a început să sune alarma. Rehnskold s-a grăbit să se întoarcă în locul unde Carol stătea întins în lectica lui, şi au ţinut un consiliu de război. Se lumina repede. între timp sosise cavaleria, dar elementul-surpriză se evaporase. Timpul era extrem de scurt. Rehnskold voia să profite de acel moment şi să atace aşa cum fusese stabilit; altfel, ar fi trebuit să renunţe la asalt şi tot planul de luptă ar fi fost abandonat.

Carol, chiar dacă era incapabil să participe efectiv, fusese dintotdeauna un susţinător al atacului. El a fost de acord să se urmeze planul stabilit şi ordinele au fost transmise rapid. Batalioanele de infanterie s-au regrupat în cinci coloane, comandanţii a patru dintre ele fiind instruiţi să se deplaseze repede pe lângă noile redute, ignorând focul, şi apoi să formeze o linie de luptă pe câmpul deschis, conform planului iniţial. A cincea coloană, alcătuită din patru batalioane, urma să învăluie şi să atace cele patru redute. în acest fel, înaintarea suedeză urma să se despice în linia redutelor ca un râu care este deviat de stânci mari şi să le depăşească, în timp ce valul central avea să năvălească asupra redutelor şi, dacă era posibil, chiar să distrugă acele noi obstacole.

în timp ce generalii dădeau noile ordine la repezeală, întunericul începea să dispară. Infanteria suedeză încă se reorganiza, când tunurile ruseşti din redutele din faţă au deschis focul. Obuzele au căzut în rândurile infanteriei masate şi staţionate, decapitând un căpitan, doi grenadieri şi patru muşchetari. Era crucial să se pună în mişcare. La patru dimineaţa, chiar când soarele începuse să se zărească printre copacii de la răsărit, reorganizarea suedeză se încheiase, iar

Rehnskold a dat ordinul de înaintare. Bătălia de la Poltava începuse.

Şapte mii de infanterişti, aşezaţi în blocuri albastre alungite, şi-au fixat hotărâţi baionetele şi au înaintat peste câmp, spre redutele ruseşti. în spatele coloanelor din stânga veneau şirurile de cavalerişti, unii în haine albastre tivite cu galben, alţii în haine galbene tivite cu albastru. Călăreţii îşi struneau caii şi mergeau la pas, ca să nu depăşească infanteria, dar printre escadroanele din frunte razele soarelui se reflectau deja în oţelul baionetelor. Cea mai mare parte a armatei a ignorat redutele, dar, când coloana centrală de infanterie a ajuns la prima redută, grenadierii suedezi s-au năpustit peste tranşeele neterminate, luptându-se la baionetă cu apărătorii, într-o cumplită bătălie corp la corp. Reduta a căzut repede. A doua redută a avut aceeaşi soartă ca şi prima, infanteriştii suedezi căţărându-se pe metereze, luptând cu baioneta şi deschizând focul. Câteva dintre

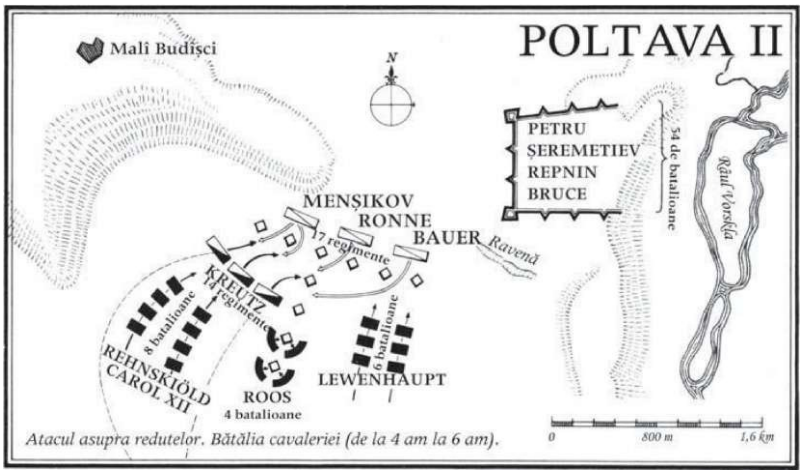
companiile care capturaseră cele două redute au intrat apoi în valul de oameni care veneau dinspre stânga, în timp ce alţii se pregăteau să asalteze cea de- a treia redută, care era deja atacată de două batalioane ale lui Roos. La atacul asupra celei de-a treia redute s-a ivit o problemă periculoasă. A treia redută a fost apărată cu eroism, iar primul atac suedez a fost respins. Mai multe trupe erau angajate în luptă şi, în cele din urmă, şase batalioane suedeze s-au îngrămădit în faţa acelui obstacol. Era ca şi cum, în graba lor de a trece pe lângă redute, suedezii îşi agăţaseră hainele într-un tufiş ţepos şi, odată agăţaţi acolo, încercau fără succes să se elibereze, în acest timp îndepărtându-se din ce în ce mai mult de scopul lor iniţial.

Problema venea din secretomania cu care Rehnskold învăluise planul de atac faţă de subordonaţii săi. Rooos nu înţelesese niciodată că obiectivul său principal era doar să mascheze redutele, în timpul în care restul armatei se scurgea prin părţile laterale. Ceea ce ar fi trebuit să facă Roos după respingerea atacului era să se retragă şi să se deplaseze pe lângă redută către punctul de întâlnire de pe latura îndepărtată. în loc de asta, el a realiniat rândurile cu înverşunare şi a încercat din nou. Respins a doua oară, el s-a încăpăţânat să mai întărească forţa atacului până când s-a ajuns ca şase batalioane - 2600 de oameni - din preţioasa infanterie suedeză să fie blocate de acel obstacol neimportant. Luarea redutei devenise unica ambiţie a lui Roos; nu avea nici cea mai vagă idee ce se întâmplă cu restul armatei sau măcar unde se află aceasta. Aşa că, în

prima etapă a atacului suedez, a fost comisă o eroare fundamentală. Mai târziu, analizând cele întâmplate, Lewenhaupt spunea că întreaga armată, inclusiv Roos, ar fi trebuit să evite complet reduta centrală şi să treacă pur şi simplu pe lângă ea. Mai târziu, şi Rehnskold, ca prizonier de război în Rusia, admitea aceeaşi greşeală: „O greşeală poate să întunece toată gloria de până atunci."^ Chiar şi Carol, care refuza să-şi critice generalii după luptă, spunea cu regret: „în acest caz recunoaşterea nu a fost bine făcută."^

Când lupta se dezlănţuise în jurul redutelor, două linii înghesuite de dragoni ai lui Menşikov au apărut brusc dintre redute şi au atacat infanteria suedeză. Văzându-i venind, un strigăt de „Cavalerie, înainte!" s-a ridicat din rândurile infanteriştilor suedezi, iar călăreţii suedezi, aşezaţi în săgeată, genunchi la genunchi, au avansat în trap să îi întâlnească pe dragonii ruşi. Douăzeci de mii de săbii au lucit în lumina soarelui, când cele două grupuri de cavalerişti au dat piept în intervalurile dintre redutele ruseşti. Nori de praf se amestecau cu bubuitul tunurilor, detunătura pistoalelor şi zăngănitul oţelului pe oţel. Timp de aproape o oră, învălmăşeala a continuat, nici suedezii şi nici ruşii nedorind să se retragă. Menşikov, exaltat, i-a trimis lui Petru, în tabără, paisprezece steaguri şi stindarde capturate, împreună cu sfatul ca ţarul să înainteze imediat cu toate forţele sale şi să participe la luptă pe linia redutelor. Petru, care era încă sceptic, gândindu-se la priceperea suedezilor şi pentru că nu prea îi venea să creadă că oamenii lui Menşikov se descurcă aşa de bine, i-a ordonat în două

rânduri locotenentului său încăpăţânat să stopeze acţiunea şi să se retragă. Fără nicio tragere de inimă, cneazul s-a conformat, în sfârşit, îndreptându-şi escadroanele spre nord şi detaşând o mare parte a forţelor sale sub comanda lui Bauer (Ronne fusese grav rănit), pe flancul nordic al taberei ruseşti, iar el s-a retras cu un grup mai mic pe flancul stâng. Din interiorul taberei, tunurile ruseşti de pe bastioane trăgeau o perdea de foc, la adăpostul căreia se puteau retrage călăreţii ruşi şi care descuraja cavaleria suedeză să vină în urmărirea lor.

în acest timp, decizia lui Rehnskold de a nu-i pune la curent cu toate detaliile pe comandanţii subordonaţi lui crease confuzie într-un alt loc pe câmpul de luptă. Cele şase batalioane de infanterie suedeze de pe flancul drept, comandate personal de Lewenhaupt, al căror rol

era doar să treacă pe lângă redute şi să se alăture armatei principale, s-au dezorientat în fum şi în praful ridicat de lupta cavalerilor şi, în acelaşi timp, au început să fie atinse de focul distrugător al muschetelor şi tunurilor din redută. Ca să-şi salveze oamenii, Lewenhaupt a deplasat linia de marş mai departe pe dreapta, la distanţă de fum şi în afara razei de acţiune a armelor ruseşti. Dar orientându-se către est, ducându-se tot mai mult şi mai mult spre dreapta, Lewenhaupt a creat o breşă largă în liniile de luptă ale suedezilor. De fapt, Lewenhaupt, fără să fie informat sau preocupat de obiectivul suprem al lui Rehnskold, voia doar să-şi conducă înainte coloanele sale de infanterie şi să atace armata principala inamică. Uitând sau ignorând ordinul de bază al feldmareşalului de a se menţine paralel, el s-a abătut şi mai mult spre dreapta după ce a trecut de ultima linie a redutelor, pentru că terenul de acolo părea mai uşor de trecut. Cu fiecare pas, el şi cele şase batalioane ale sale se îndepărtau de corpul principal al armatei. De fapt, Lewenhaupt era foarte încântat să fie departe de Rehnskold, care, mormăia el, îl trata „ca pe un lacheu".

Direcţia marşului lui Lewenhaupt era chiar către tabăra fortificată rusească. Marea tabără devenise deja foarte vigilentă şi, pe când el mărşăluia înainte, artileria rusească de pe bastioane a deschis focul asupra oamenilor lui. Dar Lewenhaupt, care era fericit că acţiona independent, nu s-a descurajat de perspectiva de a-şi conduce cele şase batalioane împotriva întregii armate ruse şi rândurile sale au mers înainte, aliniate ca

la carte. La distanţă de o lovitură de muschetă de tranşeele ruşilor, el a descoperit că înaintarea este blocată pe neaşteptate de o râpă. Fără să se intimideze, a început să-şi conducă soldaţii pe lângă obstacol, fiind încă pregătit să năvălească entuziast, în fruntea a 2400 de oameni, asupra bastioanelor ruseşti, în mijlocul celor 30000 de ruşi.

între timp, la stânga redutelor, în partea îndepărtată a câmpului faţă de Lewenhaupt, principalul corp de armată suedez era singurul dintre cele trei divizii care urmase planul original, fără îndoială, pentru că fusese condus de Rehnskold personal. Imediat ce cavaleria rusă plecase, cele două coloane de infanterie ale trupelor sale s-au grăbit să treacă pe lângă redute, cum fusese prevăzut, având pierderi de pe urma focului de pe flancuri, dar ajungând repede pe câmpul din spate. Acolo era punctul în care întreaga infanterie suedeză, optsprezece batalioane, trebuia să se reunească, pentru a se pregăti de atacarea taberei ruşilor. Pentru moment, ofiţerii care erau cu Rehnskold jubilau; totul părea că se desfăşoară conform planului. Când cele şase batalioane din stânga au ajuns la punctul de întâlnire şi au intrat pe poziţii, ofiţerii s-au dus să-l felicite pe rege, care fusese purtat pe targa lui printre redute cu infanteria şi acum bea o gură de apă, în timp ce i se schimba pansamentul de la picior.

Din păcate, oricât de atent se uita de jur-împrejur Rehnskold să zărească restul infanteriei sale, nu se vedea nimic. Douăsprezece batalioane - forţele comandate de Lewenhaupt şi Roos - lipseau. După câteva momente, cele şase batalioane ale lui Lewenhaupt au fost localizate: se aflau mult în faţă şi spre dreapta şi se auzeau focurile de armă trase asupra lor, în timp ce încercau să ocolească râpa, pe la colţul din sud-vestul taberei ruseşti. Rehnskold a trimis urgent un mesager, ordonându-i lui Lewenhaupt să abandoneze apropierea de tabără din acea direcţie şi să se alăture imediat corpului principal de armată, care îl aştepta la marginea vestică a câmpului. Când Lewenhaupt a primit ordinul, s-a înfuriat. Deşi avea doar infanterie - forţa lui nu deţinea nici măcar o piesă de artilerie -, el deja depăşise două redute care îi blocau calea şi era pe punctul de a năvăli peste bastionul sudic al taberei ruseşti, cu sabia şi cu baioneta. Acest bastion sudic era prost apărat, iar Lewenhaupt cu cei 2400 de oameni era gata să atingă obiectivul clasic al armatei suedeze: să atace cu avânt un punct slab din linia inamică, să creeze o breşă şi apoi să se năpustească asupra armatei adverse, folosindu-se de panică şi confuzie. Dacă pătrunderea peste ziduri a minusculei sale forţe chiar ar fi reuşit să panicheze armata lui Petru este de discutat. Acei ruşi nu mai erau recruţii neinstruiţi de la Narva, ci veterani disciplinaţi. în plus, Petru deja îşi deplasa armata în faţa taberei şi o poziţiona pentru luptă, acesta fiind şi motivul pentru care Lewenhaupt găsise colţul sudic atât de slab apărat. Chiar dacă suedezii lui înfocaţi ar fi putut să treacă peste ziduri şi s-ar fi găsit în faţa unei forţe de zece ori mai mare decât a lor, cum mulţi

dintre ruşi erau deja pregătiţi de luptă, poate că ar fi avut succes iniţial, dar, fără niciun sprijin, foarte repede ar fi fost copleşiţi. în orice caz, spre consternarea lui Lewenhaupt, li se ordonase să se retragă, iar ei s-au retras.

Era ora şase dimineaţa. Era un moment de acalmie a luptei, mai ales în ceea ce îi privea pe suedezi. Corpul principal de armată, cu Rehnskold, regele, cavaleria şi o treime din infanterie, se deplasase către nord-vest, trecând prin faţa taberei ruseşti, spre poziţia anterior planificată, de unde ar fi putut să lovească fie tabăra, fie trecerea de la Petrovska. Cele şase batalioane ale lui Lewenhaupt, care se retrăgeau de lângă zidul sudic al taberei, îşi făceau loc spre Rehnskold; când ar fi ajuns la armata principală, Rehnskold ar fi avut douăsprezece dintre cele optsprezece batalioane de infanterie. Dar unde erau celelalte şase?

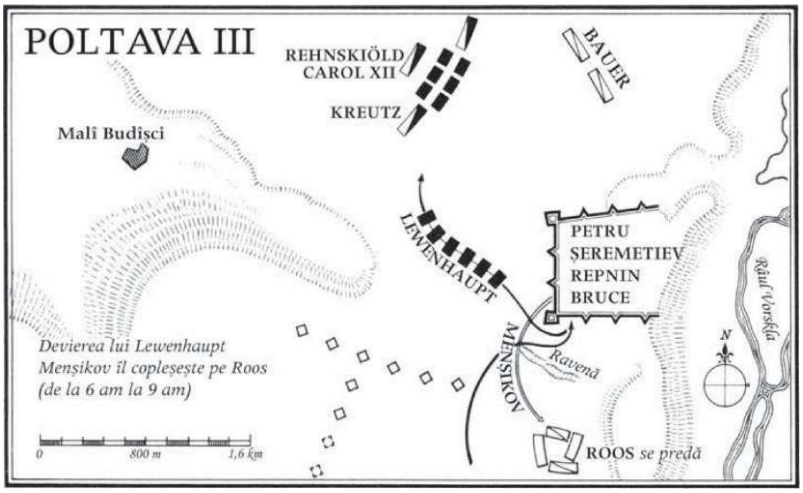
De fapt, ele erau tot în sudul intersecţiei celor şase redute, care se aflau în cea mai mare parte tot în mâinile ruşilor, şi încă se mai chinuiau, sub comanda lui Roos, să captureze a treia şi a patra redută prin asalt. Sforţarea era vitează şi, în acelaşi timp, jalnic de irelevantă. Singurul scop al atacării redutelor care le stăteau în drum fusese să mascheze trecerea pe lângă ele a armatei principale; după ce acest lucru era făcut, batalioanele de asalt ar fi trebuit să abandoneze misiunea şi să se grăbească după armata principală. Dar

nimeni nu-i spusese acest lucru generalului-maior Roos, iar acest ofiţer viteaz încă mai încerca să facă ceea ce trebuie să facă un ofiţer suedez: să captureze obiectivul aflat în faţa lui.

Bătălia de la redute nu a mai durat mult. De trei ori Roos a luat cu asalt reduta şi de trei ori asaltul lui a fost respins. în final, cu patruzeci la sută dintre oameni ucişi sau răniţi, el a decis să se retragă. Intenţia lui era să se alăture armatei principale, dar nu avea idee unde plecase aceasta. Având nevoie de timp să-şi reorganizeze forţa fărâmiţată în companii şi batalioane, el a început să se retragă spre o pădure aflată la est de redute. Mulţi dintre răniţi au încercat să-l urmeze, târându-se în coate şi în genunchi.

între timp, Petru stătea în bastionul vestic al taberei sale şi cerceta câmpul. A văzut armata suedeză trecând printre redute şi masându-se în nord-vest. în acelaşi timp, văzând şi retragerea lui Lewenhaupt, a sesizat că există un drum liber de la tabăra lui spre redutele care rezistaseră în faţa lui Roos. Imediat, ţarul i-a ordonat lui Menşikov să plece, cu o forţă puternică - cinci batalioane de infanterie aduse din tabăra principală şi cinci dintre regimentele lui de dragoni, 6000 de oameni în total -, să-l găsească pe Roos în pădure, să-l atace şi să-l distrugă. Această forţă ar fi putut sprijini Poltava, către care drumul era acum deschis. La apropierea primelor escadroane ale lui Menşikov, nefericiţii oameni ai lui

Roos i-au luat drept trupe suedeze de sprijin. Chiar înainte de a-şi da seama de greşeală, ruşii erau peste ei. Sub ploaia de foc a cavaleriei şi infanteriei ruseşti care înainta, rândurile fărâmiţate ale lui Roos s-au prăbuşit complet. în lupte crunte corp la corp, cei mai mulţi dintre oamenii lui au fost ucişi sau capturaţi. Roos însuşi a scăpat cu 400 de oameni, fugind spre sud, cu călăreţii lui Menşikov pe urmele sale. Lângă Poltava, suedezii s-au aruncat în nişte tranşee abandonate, dar din nou ruşii se apropiau. în final, hăituit, urmărit, copleşit, Roos nu a avut altă şansă decât să se predea. Imediat ce a fost luat de acolo, au început să se audă bubuiturile susţinute ale tunurilor. Se trăgeau primele focuri ale adevăratei lupte, dar Roos şi oamenii lui nu aveau să fie acolo. înainte ca bătălia importantă de la Poltava să fi început, şase batalioane, o treime din infanteria suedeză, fuseseră anihilate fără niciun folos. Dezastrul poate fi pus pe seama lui Roos, care a persistat prea mult în atacul său, sau pe seama lui Rehnskold, care nu a avut încredere în ofiţerii săi şi nu i-a pus la curent cu planul în detaliu, înainte de începerea luptei. Dar adevărata cauză era lipsa creierului armatei suedeze. Mintea clară, calmă, poruncitoare, căreia i se supuneau toţi suedezii fără comentarii, pur şi simplu nu mai exista în bătălia de la Poltava.

De îndată ce Rehnskold a observat absenţa forţelor lui Roos, în timp ce aştepta, împreună cu regele şi alţi ofiţeri, el a trimis un mesager în urmă, să vadă ce s-a întâmplat. Mesagerul s-a întors să raporteze că Roos încă mai atacă prima redută şi se află în dificultate. Rehnskold a detaşat în grabă două regimente de cavalerie şi două batalioane adiţionale de infanterie în ajutorul lui Roos. între timp, corpul principal al armatei suedeze nu avea altceva de făcut decât să aştepte. Suedezii stăteau în raza tunurilor, la aproximativ doi kilometri de colţul nordic al taberei ruseşti, complet expuşi în faţa inamicului. Inevitabil, artileria rusă şi-a mutat focul asupra lor. Obuzele au început să zboare capete, braţe, picioare; un obuz a ucis doi soldaţi din Gardă care stăteau lângă rege. Un altul a lovit chiar targa regelui. Pentru ofiţerii din apropiere, aceasta era o grijă în plus; pe lângă celelalte preocupări şi

responsbilităţi, trebuia acum să se îngrijoreze şi pentru siguranţa regelui. Sub focul inamicului, o parte din infanteria suedeză a fost mutată în sud, spre zona împădurită de la Malî Budîşci, la adăpost de tunurile ruseşti. A fost momentul în care Lewenhaupt şi ceilalţi au început să regrete amarnic decizia de a lăsa în urmă artileria suedeză slăbită. Suedezii nu mai aveau decât patru tunuri cu care să răspundă celor şaptezeci care trăgeau din tabăra ruşilor.

După ce trecuse o oră, Sparre, care condusese cele două batalioane de infanterie pentru sprijinirea lui Roos, s-a întors cu oamenii lui ca să raporteze că fusese imposibil să treacă printre rândurile forţelor ruseşti care îl încercuiseră pe Roos. Aşa că, urmând instrucţiunile, el s-a întors.

Rehnskold se afla într-o situaţie din ce în ce mai riscantă. Trecuse în viteză printre redute, aşa cum plănuise. într-o acţiune importantă de cavalerie, escadroanele sale triumfaseră şi goniseră cavaleria rusească de pe câmpul de luptă. Dar norocul începuse să se schimbe. Avântul atacului său iniţial trecuse, iar surpriza dispăruse. Timp de două ore, el a fost nevoit să aştepte sub focul susţinut al inamicului cele două divizii de infanterie rătăcite, a lui Lewenhaupt şi a lui Roos, ca să se alăture armatei principale. Acum Lewenhaupt sosise, dar oamenii lui Roos erau în mod aparent pierduţi. Ca să umple golul, Rehnskold a trimis mesageri

înapoi la tabăra principală suedeză din faţa Poltavei, ordonând ca batalionul de rezervă care păzea bagajele să se grăbească înainte, aducând şi artileria. Dar acei mesageri nu au ajuns niciodată. Nu existau întăriri, nici pentru infanteria suedeză epuizată, nici pentru cele patru tunuri.

Se apropia ora nouă dimineaţa, iar Rehnskold trebuia să ia o decizie. Aşteptase două ore întăriri care se părea că nu mai ajung. Nu putea să rămână acolo unde se afla; trebuia să se mişte. Avea în faţă trei opţiuni. Putea să se deplaseze spre nord, să atace din nou cavaleria rusă, să încerce să creeze o breşă, după care să pună mâna pe vadul Petrovkăi, să se menţină acolo şi să-i lase pe ruşi să moară de foame în tabăra lor. Problema acestui plan era că avea o forţă prea mică, deja copleşită numeric şi care ar fi trebuit să fie împărţită între Petrovka şi Poltava, fără speranţa că cele două părţi s-ar mai putea ajuta reciproc; dacă Petru s-ar fi decis să treacă la atac, el putea să vină asupra uneia dintre aceste forţe suedeze fără ca cealaltă să poată interveni sau chiar fără măcar să afle. O altă opţiune era să meargă mai departe cu planul iniţial şi să atace armata rusă din tranşee, care aştepta încă neatinsă în spatele meterezelor de pământ ale taberei. Dar acest lucru însemna că armata suedeză împuţinată ar trebui să atace de-a dreptul peste câmp, în gura zecilor de tunuri ruseşti care deja fărâmiţau rândurile suedeze. Pe urmă, după ce ar fi trecut de tranşee şi de bastioane, suedezii ar fi trebuit să se confrunte cu 30000 de infanterişti ruşi care aşteptau înăuntru.

A treia alternativă a fost cea pe care Rehnskold a ales-o: retragerea. Efectivele sale erau prea mici, iar factorii împotriva lui erau prea mulţi. Intenţiona să treacă înapoi printre redute, să-l ajute pe Roos şi, cu forţa acestuia adăugată la cea a armatei principale, să poată trece pe lângă ele, iar odată ajuns la punctul de unde pornise atacul iniţial să convoace batalioanele care supravegheau convoiul, pe cele care se aflau în tranşee în faţa Poltavei, şi pe acelea care patrulau pe lângă trecerea peste râu, din josul oraşului. Apoi, cu infanteria suedeză refăcută la douăzeci şi patru de batalioane în loc de douăsprezece, câte avea în acel moment, ar fi putut decide unde să-l înfrunte din nou pe ţar.

Dar tocmai când oamenii lui Rehnskold puneau în aplicare ordinele, abandonându-şi lunga linie de luptă şi reordonându- se în coloane de marş, s-a întâmplat un lucru uluitor. Ofiţerii suedezi care urmăreau tabăra rusească au observat că toată armata rusă părea să se fi pus în mişcare. Ieşirile din tabără erau deschise, podurile peste şanţurile de apărare erau lăsate jos, iar peste aceste poduri infanteria rusă, cu toată puterea ei, se revărsa afară din tranşee şi se aşeza în poziţie de luptă în faţa taberei. Pentru prima oară în acel război, corpul principal al armatei ruse se pregătea să se lupte cu armata principală suedeză, în prezenţa lui Carol şi a lui Petru.

Mişcările ruşilor aveau loc ordonat şi uşor, o dovadă a instruirii şi disciplinei care acum era caracteristică armatei lui Petru. Când desfăşurarea a fost completă, o semilună lungă şi densă, alcătuită din zeci de mii de oameni şi cai, stătea cu faţa spre apus, către suedezi. în dreapta ruşilor, Bauer comanda cavaleria, optsprezece regimente de dragoni, în uniforme roşii şi verzi. La vârful opus al semilunii erau încă şase regimente de dragoni, comandate de Menşikov, care, tipic pentru el, se distingea de toţi prin uniforma albă. în centrul liniei era marea masă a batalioanelor de infanterie, cu uniforme verzi, conduse de Şeremetiev şi Repnin. Generalul Bruce, comandantul artileriei ruseşti, îşi împărţise tunurile. Unele rămăseseră în bastioanele de pământ ale taberei, ca să tragă pe deasupra armatei, în timp ce alte tunuri, servite de artilerişti cu uniforme roşii, erau postate în faţa liniei ruse, ca să întâmpine orice atac suedez cu un foc devastator de la mică distanţă.

Petru era călare, cu infanteria regimentului Novgorod, în stânga ruşilor. El se afla pe calul lui favorit, un arab sur care îi fusese trimis de sultan. Şaua lui, în acea zi, era de catifea verde peste piele, brodată cu fir de argint; frâul şi hăţurile erau din piele neagră cu garnituri de aur. Uniforma ţarului era asemănătoare cu cea a multor ofiţeri: o pălărie neagră în trei colţuri, cizme înalte negre şi haina verde a regimentului Preobrajenski, cu mâneci şi garnituri roşii. Numai panglica albastră a Ordinului Sf. Andrei îl distingea pe suveran. Trupele din jurul lui Petru, trei batalioane de veterani din regimentul Novgorod, purtau haine cenuşii

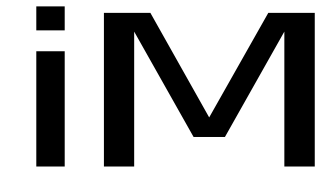
şi pălării negre. Era un truc propus de ţar. în mod normal, haina cenuşie era purtată de soldaţii fără experienţă, dar Petru alesese să-şi îmbrace mai multe dintre cele mai bune batalioane ale sale cu acea uniformă în ziua aceea, sperând să-i păcălească pe suedezi, ca să atace în acea parte a liniilor ruse.

Noua poziţie a armatei ruse din faţa taberei i-a creat lui Rehnskold o altă dilemă. Infanteria suedeză abandonase deja linia de luptă şi acum era organizată în coloane, pregătită de marşul spre sud, în căutarea lui Roos. Dacă începea să se deplaseze în acea formaţie şi ruşii ar fi atacat, nu ar fi fost o bătălie, ci un masacru. Era imposibil să ignore această posibilitate, iar Rehnskold a decis repede să-şi oprească retragerea, să se întoarcă şi să lupte. Din nou, infanteria suedeză s-a întors pentru a forma o linie de luptă împotriva ruşilor.

Apoi, Rehnskold şi Lewenhaupt s-au consultat şi s-au dus să-i raporteze lui Carol că Petru îşi scosese infanteria la atac. „Nu ar fi mai bine să atacăm mai întâi cavaleria, ca s-o îndepărtăm de acolo?" a întrebat Carol. „Nu", a răspuns Rehnskold, „trebuie să ne îndreptăm împotriva infanteriei."

Regele stătea culcat şi nu putea să vadă ce se întâmplă. „Ei bine", a spus el, „fă cum crezi tu că e mai bine."^

Pe la ora zece dimineaţa, armata suedeză se desfăşurase într-o linie de luptă împotriva ruşilor. Cavaleria suedeză a fost poziţionată în spatele infanteriei, dar nu pe flancuri, aşa cum era staţionată cavaleria lui Petru. Forţa de infanterie a lui Lewenhaupt număra doar douăsprezece batalioane, de-abia vreo 5000 de oameni. în faţa lor stăteau două linii îndesate de infanterie rusă, fiecare dintre ele fiind mai lungă şi mai puternică decât unica lui linie. Prima linie a ruşilor era alcătuită din douăzeci şi patru de batalioane, 14000 de oameni; a doua linie era formată din optsprezece batalioane, 10000 de oameni. (Nouă batalioane de rezervă rămăseseră în tabără.) Superioritatea numerică şi a puterii de foc făcea ca înfruntarea să pară absurdă: 5000 de infanterişti epuizaţi de foame şi de oboseală, fără artilerie, gata să atace 24000 de oameni sprijiniţi de şaptezeci de tunuri. Singura speranţă a lui Lewenhaupt era vechea tactică a loviturii puternice într-un singur punct al liniei ruseşti, cu speranţa de a crea o breşă, confuzie, şi în felul acesta să cadă peste forţa mai mare.

REHNSÎC0LD ^W^; carol **xn**
..... K&ÎUTZ
1 [U]SEk
EMETIEV/

NŞI O
L M If

O [0] MENŞIKO O [0]
Atacul final suedez
(de la 10 am până la prânz)

În acel moment, vechea dispută dintre cei doi comandaţi importanţi suedezi s-a încheiat. Rehnskold s-a dus la Lewenhaupt, care trebuia să conducă atacul în faţa condiţiilor potrivnice, aproape fără speranţă. Apucându-l de mână, feldmareşalul a spus: „Conte Lewenhaupt, trebuie să te duci să ataci inamicul. Poartă-

te cu onoare în serviciul Majestăţii Sale." Lewenhaupt a întrebat dacă Rehnskold dă ordinul de a ataca imediat. „Da, imediat", a răspuns comandantul suprem. „Cu Dumnezeu înainte, atunci, şi fie ca el să aibă grijă de noi"[512], a spus Lewenhaupt. El a dat semnalul de înaintare. Cu tobele bătând, faimoasa infanterie suedeză a pornit în marş către ultima ei luptă. Forţa era jalnic de mică: douăsprezece batalioane aliniate unul lângă altul, formând o linie subţire, în care existau şi goluri între batalioane, ca să facă linia de înaintare cât mai lungă posibil.

Fără să ia în considerare condiţiile potrivnice, linia albastră suedeză a înaintat rapid peste câmp. Pe măsură ce se apropiau, artileriştii ruşi au dublat tirul tunurilor, trimiţând obuze şuierătoare ca să taie găuri sângeroase în rândurile suedezilor. Totuşi suedezii mergeau înainte, urmându-şi steagul lor albastru-galben. La apropierea lor, infanteria rusă a început să tragă rafale de muschete înspre liniile sfărâmate ale suedezilor; suedezii înaintau neabătut, fără să tragă un foc. Conduse de trupele din Gardă, batalioanele suedeze din dreapta au ajuns în sfârşit şi au atacat violent primul rând al ruşilor. Cu săbii tăioase şi lovituri de baionetă, suedezii au creat o ruptură, gonindu-i pe ruşii din faţa lor şi capturând tunurile care trăseseră asupra lor atunci când înaintau. în câteva minute, tunurile au fost întoarse şi au început să tragă în prima linie a ruşilor, confuză, dezorganizată, care deja se retrăgea.

în această etapă, reuşind să atingă primul obiectiv şi să spargă un segment din linia inamică, Lewenhaupt s-a uitat în jur după cavaleria suedeză care ar fi trebuit să apară repede pentru a profita de penetrare. Dar nu se vedea nicio cavalerie suedeză. în loc de asta, prin perdeaua de fum care acoperea câmpul de luptă, Lewenhaupt a văzut că batalioanele din flancul lui stâng sunt într-o dificultate serioasă. Acolo, artileria rusă, concentrată în acel punct pentru a proteja cu focul ei cavaleria masată în nord, îndreptase gurile de tun direct înspre suedezii care avansau. Focul era atât de intens şi mortal, încât rândurile suedezilor erau făcute pur şi simplu bucăţi; jumătate dintre oameni fuseseră seceraţi înainte de a ajunge la infanteria rusă. între flancul stâng, aflat în prag de colaps, şi batalioanele din dreapta - care făceau presiuni înainte, pregătindu-se să atace a doua linie de infanterie a ruşilor - era o mare distanţă. Şi, cu cât flancul drept avansa, pătrunzând înspre cea de-a doua linie a ruşilor, cu atât mai mare devenea distanţa dintre ele.

Stând alături de regimentul din Novgorod în acelaşi punct de pe câmpul de luptă, Petru a văzut şi el ce se întâmplă. A sesizat că armata suedeză este acum împărţită în două armate diferite: flancul stâng, aflat la strâmtoare, suferea teribil de pe urma artileriei sale, şi incapabilă să ameninţe în vreun fel flancul drept al ruşilor; dreapta suedeză, care încă avansa mai adânc în liniile lui, era gata să ajungă la a doua linie de infanterie. în timp ce urmărea lupta, breşa dintre cele două armate

devenea şi mai mare. în acea breşă, Petru şi-a detaşat propria infanterie, într-un număr copleşitor.

S-a întâmplat aşa cum spera Petru şi cum se temea Lewenhaupt că se va întâmpla. Acum, linia suedeză era ruptă; infanteria ruscă avansa şi împrăştia linia inamicului într-un contraatac nimicitor. Fără să fie deranjată de prezenţa cavaleriei suedeze, infanteria rusă a început să învăluie flancul drept suedez. Avântul atacului suedez chiar ajutase strategia lui Petru: pe când atacul suedez avansa, intrând mai adânc în rândurile ruşilor, alte batalioane ruse s-au putut deplasa în golul format în linia suedeză şi au ajuns pur şi simplu în jurul acesteia. Cu cât presau mai mult suedezii să avanseze, cu atât mai mult se închideau într-o mare de soldaţi ruşi. în cele din urmă, atacul avântat al suedezilor a fost oprit, iar şocul acestuia a fost absorbit în marea masă de soldaţi ruşi.

A sosit, în sfârşit, şi cavaleria suedeză, dar nu cu toată greutatea escadroanelor disciplinate ale lui Rehnskold. Doar cincizeci de cavalerişti suedezi, soldaţi ai Cavaleriei de Curte, au intrat cu săbiile strălucitoare în mijlocul infanteriei ruse. Toţi aceştia au fost repede împuşcaţi, înjunghiaţi sau traşi jos de pe cai. încercuiţi şi copleşiţi numeric, suedezii au încercat să se retragă, la început în ordine perfectă, apoi, însă, pe măsură ce se instala panica, într-o dezordine sălbatică. Cu cei mai mulţi dintre ofiţerii lui deja morţi sau pe moarte,

Lewenhaupt s-a dus către linia distrusă, încercând să-i facă pe oamenii săi să reziste. „I-am implorat, i-am amenințat, i-am înjurat şi i-am lovit, dar totul a fost în zadar", îşi amintea el mai târziu. „Parcă nu mă vedeau şi nici nu mă auzeau."^

în această etapă a luptei, silueta înaltă a lui Petru era izbitoare printre soldaţii ruşi. Deşi înălţimea lui îl făcea o ţintă mai uşoară, el a ignorat pericolul şi şi-a angajat energia dând indicaţii şi încurajându-şi oamenii. Este remarcabil că nu a fost rănit, pentru că de trei ori a fost lovit în timpul luptei. Un proiectil de muschetă i-a dat jos pălăria, altul s-a înfipt în şaua lui, iar al treilea chiar l-a lovit în piept, dar a ricoşat într-o veche iconiţă de argint pe care o purta agăţată de un lănţişor, la gât.

în câteva minute, atacul suedez se dizolvase, deşi rămăseseră în luptă câteva grupuri. Gărzile suedeze se luptau cu înverşunarea lor obişnuită. Au murit acolo unde se găseau când torentul ruşilor s-a revărsat peste ei. Companii întregi de suedezi erau încercuite şi au căzut împreună când ruşii au năvălit peste ei, ucigându-i cu suliţele, săbiile şi baionetele şi lăsând în urmă grămezi de cadavre.

Unde era cavaleria suedeză? Din nou, probabil, i-a lipsit mâna stăpânului ei, Rehnskold, care acum încerca

să comande întreaga armată. în dreapta suedeză, cavaleria îşi întârziase apariţia, iar infanteria lui Lewenhaupt a început să avanseze înainte ca aceasta să fie pregătită să o urmeze. Apoi, când escadroanele au început să se mişte înainte, deplasarea lor a fost obstrucţionată de terenul dificil. Pe stânga, cavaleria suedeză a fost distrasă de misiunea ei de a acoperi câmpul de luptă de masa cavaleriei ruse poziţionate în nord. Când, în sfârşit, câteva regimente de cavalerie suedeze au venit în ajutorul infanteriei atât de greu încercate, şi-au dat seama că mai degrabă ei au nevoie de ajutor. Regimentele care atacau liniile ruşilor erau tăiate în fâşii de acelaşi foc uriaş al tunurilor şi al muschetelor care decimaseră infanteria.

Şi aşa a mai continuat încă o jumătate de oră - glorioasă pentru Petru, dezastruoasă pentru Carol. O mare parte din infanteria suedeză care trecuse câmpul între liniile ruse a fost pur şi simplu distrusă. Rehnskold, văzând ce se întâmplă, i-a strigat lui Piper: „Totul e pierdut!"^ Plonjând în spaţiul cel mai dens al luptei, el a fost făcut prizonier curând.

Carol însuşi se afla în mijlocul dezastrului. Când s-a produs colapsul, regele a făcut tot ce a putut să-şi adune oamenii panicaţi, dar strigătul lui subţire - „Suedezi! Suedezi!" - a rămas neauzit. Focul rusesc era atât de puternic, încât „oameni, cai şi crengi de copac, toate cădeau la pământ". Douăzeci şi unu dintre cei douăzeci

şi patru de soldaţi care purtau targa regelui au fost doborâţi şi chiar targa a fost sfărâmată. Pentru o clipă, se părea că, fără cei care purtau targa, regele va fi capturat. Apoi, un ofiţer a descălecat şi Carol a fost urcat în şa. Bandajul de la picior se desfăcuse şi sângele curgea din rana redeschisă. Calul a fost împuşcat sub el şi i-a fost adus altul. Astfel, regele s-a întors în rândurile oamenilor lui cu rana sângerând abundent, culcat pe gâtul calului. Imediat, regele s-a sfătuit cu Lewenhaupt. „Ce e de făcut acum?" a întrebat Carol. „Nu mai e nimic de făcut, decât să adunăm ce a mai rămas din oamenii noştri"^, a răspuns generalul. Sub conducerea lui, cei care mai rămăseseră dintre infanterişti, acoperiţi de cavalerie, care era încă relativ întreagă, s-au retras în sud, printre redute, către siguranţa temporară a taberei de la Puşkarivka. Cum armata sfărâmată se retrăsese, regimentele de rezervă, artileria şi cazacii lui Mazepa şi Gordeenko au fost plasaţi în poziţii defensive în jurul taberei, ca să o păzească, în cazul în care ruşii ar fi venit după ei. în jurul prânzului, cea mai mare parte a armatei înfrânte a ajuns în tabără, iar oamenii epuizaţi s-au putut odihni. Lewenhaupt, însetat şi înfometat, a mâncat o bucată de pâine şi a băut două pahare de bere.

Spre nord, încetaseră şi ultimele focuri, iar pe câmpul de luptă se aşternuse liniştea. Petru, exuberant, a organizat o slujbă de mulţumire pe câmpul de luptă, şi apoi a plecat la masă. Bătălia de la Poltava se terminase.

Frans G. Bengtsson, p. 353. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 297. — ibidem.

ibidem, p. 299. Frans G. Bengtsson, p. 366. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 299. Frans G. Bengtsson, p. 370. Nisbet R. Bain, Charles, p. 189.

CAPITULAREA DE LÂNGĂ RÂU

Câmpul de luptă era un spaţiu al măcelului. Armata suedeză, care începuse bătălia cu 19000 de oameni, lăsase pe câmp 10000 dintre ei, din care 6901 de morţi şi răniţi şi 2760 de prizonieri. Printre pierderile acestea erau 560 de ofiţeri - 300 morţi şi 260 luaţi prizonieri -, inclusiv feldmareşalul Rehnskold, prinţul Max de Württemberg, patru general-maiori şi cinci colonei. Contele Piper, care fusese împreună cu regele toată ziua, s-a separat de acesta în haosul final şi a rătăcit pe câmpul de luptă cu doi secretari de-ai lui, până când a ajuns la porţile Poltavei şi s-a predat.

Pierderile ruşilor erau relativ mici - deloc surprinzător, deoarece ruşii au luptat aproape tot timpul de pe poziţii defensive, din interiorul redutelor şi al taberei lor fortificate, în timp ce tunurile lor au făcut ravagii printre suedezii care înaintau. Din 42000 de soldaţi angajaţi în luptă, Petru a pierdut 1345 ucişi şi 3 290 răniţi. Bilanţul cifrelor care înregistrau pierderile, ca şi deznodământul luptei, era o inversare a rezultatelor tuturor bătăliilor anterioare dintre Petru şi Carol.

Când suedezii s-au retras la Puşkarivka, ruşii nu i-au urmărit. Punctul culminant al bătăliei fusese lupta corp la corp şi, până la sfârşit, infanteria lui Petru era la fel de dezorganizată ca a lui Carol. Nefiind convinsă de succes, ea înainta cu prudenţă. Dar mai mult a contat, totuşi, dorinţa copleşitoare a lui Petru de a sărbători. După slujba de recunoştinţă, s-a dus în cortul lui din interiorul

taberei, unde a luat masa împreună cu generalii. Ruşii erau obosiţi, flămânzi şi fericiţi. După mai multe toasturi, au fost aduşi generalii şi coloneii suedezi care fuseseră capturaţi şi au fost aşezaţi la masă în jurul lui. Era un moment suprem în viaţa lui Petru. O povară de nouă ani de anxietate dispărea, iar disperarea cu care ţarul urmărise întotdeauna înaintarea irezistibilă a marelui său inamic dispăruse. Totuşi, chiar şi în acele momente, Petru nu a fost arogant. A fost respectuos, chiar amabil cu prizonierii săi, mai ales cu Rehnskold. Când, în timpul lungii după-amiezi, contele Piper a fost adus de la Poltava, a fost şi el aşezat alături de ţar. Petru se uita mereu în jur, aşteptându-se ca şi regele să fie adus dintr-un moment în altul. „Unde este fratele meu Carol?"^[1] a întrebat el de mai multe ori. Când l-a întrebat pe Rehnskold, cu mare stimă, cum de a avut curajul să invadeze un imperiu uriaş cu doar o mână de oameni, Rehnskold a răspuns că regele îi ordonase să facă asta şi era cea dintâi datorie a lui, ca supus devotat, să dea ascultare ordinelor regelui. „Eşti un om onest", a spus Petru, „şi pentru loialitatea ta îţi voi înapoia sabia."^ Apoi, când tunurile au tras din nou salve de salut, Petru s-a ridicat în picioare şi a propus un toast pentru profesorii lui în arta războiului. „Cine sunt profesorii tăi?" a întrebat Rehnskold. „Voi sunteţi, domnilor", a spus Petru. „Este frumos ca elevii să fie recunoscători profesorilor"^, a spus feldmareşalul cu amărăciune. Petru a rămas aproape toată după-amiaza să vorbească cu prizonierii şi să sărbătorească şi până pe la ora cinci nimeni nu s-a gândit să plece pe urmele armatei suedeze învinse. Apoi, ţarul i-a ordonat cneazului Mihail Goliţîn, cu Gărzile, şi generalului Bauer, cu dragonii, să-l urmărească pe Carol, în sud. în dimineaţa următoare, Menşikov a plecat cu mai multă cavalerie rusească să se alăture urmăririi.

în noaptea aceea, când se terminase sărbătorirea, Petru şi- a găsit timp, în cortul lui, să-şi amintească evenimentele zilei. I- a scris Ecaterinei:

Matuşka [măicuţă], ziua bună. îţi mărturisesc că preamilostivul Dumnezeu ne-a dat în această zi o victorie fără precedent asupra inamicului nostru. într-un cuvânt, toată armata inamicului a fost lovită drept în moalele capului, iar despre asta o să mai auzi de la noi.

Petru

P.S. Vino aici ca să ne feliciţi.—

Scrisori mai lungi, în total paisprezece, „de pe câmpul de la Poltava", i-a trimis lui Romodanovski (care fusese avansat cu ocazia aceasta de la ţar-caricatură la împărat-caricatură), lui Buturlin, Boris, Piotr şi Dmitri Goliţîn, lui Apraksin, Piotr Tolstoi, Aleksandr Kikin, Stepan Iavorski, şeful Bisericii, surorii sale, Natalia, ţareviciului Aleksei şi altora. Textul, în toate scrisorile, era, practic, acelaşi:

Vă scriu această scrisoare ca să vă informez că, prin binecuvântarea lui Dumnezeu şi curajul trupelor mele, am câştigat o victorie totală şi neaşteptată, fără mare vărsare de sânge. Acestea sunt cele mai importante evenimente ale acţiunii.

în această dimineaţă, cavaleria şi infanteria inamică au atacat cavaleria mea, ceea ce a dus la pierderi considerabile, după o rezistenţă eroică.

Inamicul s-a aşezat în poziţie de luptă exact în faţa taberei noastre. Am scos imediat infanteria din tranşee ca să-i înfrunte pe suedezi, şi am poziţionat cavaleria noastră pe cele două flancuri.

Inamicul, când a văzut aceasta, a făcut prima mişcare, ca să ne atace. Trupele noastre au înaintat ca să îl întâmpine, şi l-a primit într-un asemenea mod, încât inamicul a părăsit câmpul de luptă fără să opună rezistenţă deloc sau foarte puţin, lăsându-ne pe noi în posesia unor tunuri, stindarde şi steaguri. Feldmareşalul Rehnskold, generalii Schlippenbach,

Stackelberg, Hamilton şi Roos se află printre prizonieri, la fel şi contele Piper, prim-ministrul, secretarii Imerlin şi Cederheilm şi câteva mii de ofiţeri şi soldaţi.

Vă voi scrie curând o poveste mai detaliată; în prezent sunt prea ocupat ca să vă satisfac curiozitatea în întregime. în câteva cuvinte, armata inamicului a avut soarta lui Phaeton. Nu pot să vă povestesc nimic despre rege, neştiind încă dacă se află printre cei vii sau doarme cu strămoşii. I-am trimis pe cneazul Goliţîn şi pe Bauer cu o parte a cavaleriei să meargă în urmărirea fugarilor. Vă felicit pentru vestea cea bună, şi îi rog pe toţi funcţionarii şi ofiţerii din imperiul meu să considere aceasta un semn de bun augur.

Petru—

în scrisoarea către Apraksin era o notă finală în care Petru îşi exprima pe scurt bucuria şi semnificaţia reală a bătăliei de la Poltava: „Acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, piatra finală la temelia Sankt-Petersburgului a fost aşezată."^

Aşadar, într-o singură dimineaţă, bătălia de la Poltava a pus punct invaziei suedeze în Rusia şi a schimbat definitiv axa politică a Europei. Până în acea zi, oficialii din fiecare stat aşteptaseră cu siguranţă vestea că regele Carol triumfase din nou, că armata lui faimoasă a intrat în Moscova, că ţarul a fost înlocuit şi poate ucis în tulburarea şi insurecţia generală care probabil se stârnise în masele ruseşti lipsite de conducător. Că urma să fie proclamat un alt ţar, o marionetă, la fel ca Stanislaw. Suedia, care era deja Stăpâna Nordului, ar fi devenit acum împărăteasa Răsăritului, arbitru pentru tot ce se întâmpla între Elba şi Amur. Subjugata Rusie s-ar fi micşorat, pentru că suedezii, polonezii, cazacii şi poate şi turcii, tătarii şi chinezii, şi-ar fi luat din ea porţii generoase. Sankt-

Petersburgul ar fi dispărut din peisajul rusesc, coasta Balticii ar fi fost interzisă, iar poporul lui Petru ar fi fost oprit din drumul său, întors şi trimis înapoi, ca nişte prizonieri în lumea întunecată a vechii Moscovii. Aceste castele de visuri s-au făcut ţăndări. între dimineaţă şi prânz, cuceritorul devenise fugar.

42

Poltava a fost primul trăsnet care a anunţat lumea că se născuse o nouă Rusie. în anii care au urmat, oamenii de stat europeni, care până atunci abia acordau vreo atenţie afacerilor ţarului, interesaţi mai degrabă de cele ale şahului Persiei sau ale mogulului Indiei, au învăţat că trebuie să ia în seamă greutatea şi orientarea intereselor Rusiei. Noua balanţă de putere stabilită în acea dimineaţă de infanteria lui Şeremetiev, cavaleria lui Menşikov şi artileria lui Bruce, sub ochii stăpânului lor de doi metri, a continuat şi a evoluat şi pe parcursul secolelor al XVIII-lea, al XlX-lea şi al XX-lea.

Armata suedeză era învinsă, dar nu se predase. La orele prânzului, când Petru stătea la masă cu oaspeţii lui suedezi, supravieţuitorii rămaşi din armata suedeză s-au scurs înapoi în tabăra de la Puşkarivka. Adăugând trupele care fuseseră în tranşeele din faţa Poltavei şi detaşamentele care păzeau convoiul de bagaje şi trecerea din avalul Vorsklăi, era un total de 15000 de suedezi, plus 6000 de cazaci, încă înarmaţi, care aşteptau ordinele regelui şi ale generalilor săi. Unii dintre ei erau răniţi recent, alţii erau invalizi din cauza luptelor sau a gerului din iarna anterioară. Doar câţiva

dintre aceştia erau infanterişti; majoritatea supravieţuitorilor erau cavalerişti.

Carol a fost printre ultimii care au ajuns la Puskarivka. Cât timp i se refăcea bandajul şi mânca o bucată de carne rece, el a întrebat de Rehnskold şi de Piper şi abia atunci a aflat că sunt daţi dispăruţi. Lewenhaupt era ofiţerul cu gradul cel mai mare din armata suedeză şi regele trebuia să se bazeze doar pe „micul colonel latin".

Nu exista nicio îndoială în legătură cu ceea ce era necesar să se facă. Suedezii trebuia să plece înainte ca ruşii să îşi dea seama de amplitudinea succesului lor şi să înceapă urmărirea. Nici în legătură cu direcţia către care trebuie să se îndrepte nu exista niciun dubiu. La nord, la est şi la vest se aflau diviziile armatei victorioase a lui Petru. Doar drumul spre sud era deschis. Era cel mai bun şi mai direct drum către teritoriile tătarilor, unde sperau să ajungă, sub protecţia lui Devlet Gerei. Carol era destul de realist ca să înţeleagă că sosirea lui va fi primită diferit în acel moment, când armata lui era doar un fragment zdrenţuit, dar spera că hanul îi va oferi adăpost suficient timp pentru ca trupele înfrânte să se odihnească şi să- şi adune puterile înainte de a începe lungul marş peste graniţele tătare şi turce, înapoi spre Polonia.

Aşadar, decizia imediată a fost să pornească spre sud, coborând pe malul vestic al Vorsklăi către Perevolucina, la 130 de kilometri distanţă, în punctul în care Vorskla se varsă în Nipru. De-a lungul drumului erau mai multe vaduri pe care cazacii le cunoşteau şi, dacă armata ar fi traversat râul pe malul de est, atunci ar fi putut să ajungă la drumul care mergea de la Harkov în Crimeea. Acest drum era liber, iar el trecea prin mai multe oraşe căzăceşti, care ar fi putut să ajute armata cu provizii.

Ordinul de marş a fost dat în aceeaşi după-amiază. Retragerea de la Puşkarivka s-a făcut în ordine, cu artileria şi convoiul de bagaje în faţă. Kreutz, care comanda ariergarda, a abandonat şi a dat foc căruţelor mai grele, luând doar caii şi dându-i infanteriştilor, pentru o mai mare mobilitate. Când coloanele reorganizate rapid s-au pus în mişcare, ele nu se aflau într-o fugă precipitată; era o armată disciplinată, învinsă în luptă, dar care era capabilă să realizeze o retragere corectă. Mai erau încă multe mii de soldaţi veterani, care, chemaţi la luptă, puteau să se angajeze într-o bătălie formidabilă.

Suedezii însă, atât ofiţerii cât şi soldaţii, erau într-o stare de epuizare. Nu dormiseră în noaptea precedentă - cu doar optsprezece ore mai devreme armata fusese adunată pentru asaltul din zori asupra redutelor. Spre seară, soldaţii se împleticeau, urmându-şi orbeşte ofiţerii, ţinuţi în picioare doar de dorinţa de a scăpa. Chiar şi starea lui Carol se deteriorase. Epuizat din cauza

lipsei de somn, slăbit din cauza redeschiderii rănii, lovit de şocul dezastrului, de sumbra incertitudine a viitorului şi de căldura copleşitoare, el a mers întins într-o căruţă, unde a şi adormit. Când s-a trezit, armata era tot în mişcare, dar mintea lui era tulbure şi nu avea idee ce se întâmplă. A întrebat din nou de Rehnskold şi Piper; când i-45 spus că nu sunt acolo, s-a culcat din nou pe spate şi a spus: „Da, da, fă cum vrei."^[2]

în ziua următoare, 29 iunie, marşul spre sud a continuat prin căldura înăbuşitoare. Impulsionată de teama că ruşii ar putea să-i urmărească, armata a trecut pe lângă un prim vad al Vorsklăi, apoi de al doilea şi de al treilea, fără un gând serios de a-l traversa. Era mai simplu să mergi înainte spre sud, pe uscat, decât să te opreşti şi să treci un râu. în urmă se profila spectrul ivirii ruşilor, spectru devenit realitate în 30 iunie, la ora patru dimineaţa, când Kreutz a ajuns corpul principal de armată şi a raportat că ruşii au început urmărirea; nu numai cazaci veneau după ei, ci şi trupe regulate ruseşti.

Timp de două zile, coloanele suedeze se chinuiseră să meargă prin zona îngustă de la joncţiunea râurilor Vorskla şi Nipru. în seara de 29, artileria, căruţele care mai rămăseseră şi masele de oameni au început să intre în Perevolucina, punctul în care se întâlneau cele două râuri. Nu existau vaduri, iar soldaţii erau cuprinşi de o panică sumbră când priveau lăţimea Niprului. Oraşul în sine şi sutele de bărci aduse acolo de cazacii zaporojeni fuseseră incendiate de raidul-fulger al lui Petru din

aprilie. Evident, armata era mult prea numeroasă ca să poată trece în bărcile care mai rămăseseră; doar câţiva ar fi reuşit s-o facă înainte de a-i ajunge din urmă ruşii. Teoretic, întreaga armată s-ar fi putut întoarce din nou spre nord, ca să traverseze Vorskla, dar probabil că ruşii deja se apropiaseră. Spre sud, est şi vest, se aflau cele două râuri. Armata suedeză era prinsă în capcană.

Era un moment de decizie: câţiva puteau să traverseze Niprul. Dar cine să fie aceia? Lewenhaupt şi Kreutz au îngenuncheat în faţa regelui şi l-au implorat să profite de această şansă. Iniţial, Carol a refuzat, insistând să rămână cu armata şi să împărtăşească soarta acesteia. Apoi, copleşit de durere şi oboseală, a acceptat să plece. Ulterior, au fost şi unii care au spus că regele suedez şi-a abandonat armata ca să se salveze pe el, ştiind că această fugă a lui ar fi însemnat moartea sau captivitatea pentru acei oameni care l-au urmat cu atâta curaj. Dar decizia lui Carol avea o raţiune legitimă. Era rănit. Armata avea în faţă un marş lung spre sud, cel mai probabil urmărită îndeaproape de un inamic puternic şi victorios. Majoritatea soldaţilor erau pe cai şi puteau să se deplaseze repede, dar Carol, zăcând într-o căruţă, nu ar fi însemnat decât o grijă şi un impediment pentru ofiţerii care deţineau comanda. Iar Carol era regele Suediei. Dacă ar fi fost prins, ţarul ar fi putut să-l umilească, făcând paradă cu el pe străzi. Cu siguranţă, aflat în mâinile ruşilor, ar fi fost o slăbiciune uriaşă în orice negocieri de pace cu Rusia. Ca să obţină libertatea pentru monarhul ei, Suedia ar fi trebuit să plătească scump cu pământ suedez.

Erau şi alte motive ca regele Carol să scape. Dacă ar fi mers cu armata în Crimeea, atunci, chiar dacă marşul ar fi reuşit, el s-ar fi găsit rupt de ţara lui, la capătul opus al Europei, complet incapabil să influenţeze evenimentele. Apoi, el ştia că în curând continentul va răsuna de vestea triumfului lui Petru. Voia să ajungă într-un loc în care ar fi putut să dezmintă laudele lui Petru şi să promoveze varianta suedeză a poveştii. De asemenea, dacă ar fi ajuns în dominioanele otomane, poate că i-ar fi putut convinge pe turci să facă o alianţă, să-i asigure o altă armată care să-i permită să continue războiul. în sfârşit, mai erau de luat în considerare şi cazacii lui Mazepa şi Gordeenko. Ei erau acum responsabilitatea lui Carol. Dacă regele Carol al Suediei ar fi fost prins, cazacii ar fi fost consideraţi trădători, torturaţi şi spânzuraţi. Ar fi fost o pată pe onoarea suedeză să permită ca acei aliaţi să cadă în mâinile ruşilor.

Pentru toate aceste motive, s-a decis ca regele, împreună cu cât mai mulţi răniţi suedezi, plus o escortă de soldaţi, să plece împreună cu cazacii de-a dreptul peste stepă, către râul Bug, graniţa cu Imperiul Otoman. Acolo ar fi putut cere adăpost şi ar fi aşteptat ca rănile să se vindece, iar restul armatei să li se alăture. Armata trebuia să pornească şi ea spre nord, spre vadurile Vorsklăi, să traverseze râul şi să mărşăluiască apoi spre sud, pe firul Niprului, până în dominioanele hanului, să se întâlnească din nou cu regele la Oceakov, pe malul Mării Negre. Odată reunită, întreaga forţă se putea întoarce în Polonia.

Chiar în acea noapte, Carol a fost trecut cu barca peste Nipru, pe o targă. Lectica a fost adusă şi ea, montată pe două bărci, ca greutatea să fie distribuită egal. în timpul nopţii, mici bărci pescăreşti au plutit dintr-o parte în alta, ducând peste râu ofiţeri şi soldaţi răniţi. Regele i-a luat cu el şi pe supravieţuitorii corpului de orobanţi, doar optzeci, 700 de cavalerişti şi vreo 200 de infanterişti, plus personalul său domestic şi membri ai cancelariei. Mulţi dintre cazacii lui Mazepa, care erau înotători experimentaţi, au înotat prin râu ţinându-se de coada calului lor. Bărcile au mai trecut peste râu şi o parte a trezoreriei armatei suedeze şi două butoaie de ducaţi de aur pe care Mazepa le cărase după el de la Baturin. în total, în jur de 900 de suedezi şi 2000 de cazaci au traversat râul. în zori, înainte de plecare, Carol a privit înapoi şi a fost îngrijorat că nu vede niciun semn de mişcare în armata care mai era încă staţionată pe malul apei. Unii suedezi au văzut nori la orizont, despre care credeau că sunt de fapt praful ridicat de o masă de călăreţi în mişcare.

Lewenhaupt a preluat comanda armatei. Se întâmpla exact cum îşi dorise el: capriciosul general s-a oferit voluntar să rămână în urmă şi să împărtăşească soarta trupelor sale. El şi Kreutz discutaseră cu Carol despre traseul pe care avea să-l urmeze armata şi despre punctul de întâlnire de la Oceakov. Lewenhaupt i-a promis regelui că, dacă ruşii îl vor urmări, va lupta. Aşa cum aveau să o dovedească evenimentele ulterioare, a fost o mare neînţelegere. Carol a presupus că promisiunea lui Lewenhaupt era necondiţionată, dar Lewenhaupt a înţeles că legământul de a lupta se referea la momentul de după trecerea armatei de

Perevolucina. „Dacă, prin mila lui Dumnezeu, o să scăpăm neatacaţi de puternica infanterie inamică în noaptea şi în dimineaţa care urmează, cred că ar putea să mai fie o şansă de salvare a trupelor."^ în orice caz, doar Lewenhaupt şi Kreutz puteau interpreta discuţia despre ordinele lui Carol şi promisiunile lui Lewenhaupt, deoarece nu mai fusese nimeni de faţă. Aşa cum admitea şi Carol mai târziu, asumându-şi parţial responsabilitatea pentru ce s-a întâmplat: „Am fost vinovat. [...] Am uitat să dau şi celorlaţi generali ordinele de care aveau cunoştinţă doar ei doi."^ Se repeta povestea lui Roos şi a redutelor de la Poltava. Necunoaşterea planului general de luptă i-a făcut neajutoraţi, pe ofiţeri şi întreaga armată.

Primul obiectiv al lui Lewenhaupt era să plece de la Perevolucina. Acest lucru presupunea să se întoarcă pe propriile urme, mărşăluind spre nord către unul dintre vadurile Vorsklăi. Dar cum trupele erau epuizate şi unii dintre ofiţeri - cei care îl ajutaseră pe rege şi grupul lui să traverseze râul - erau şi mai obosiţi, Lewenhaupt a dat ordin ca oamenii să se odihnească şi să fie pregătiţi de plecare în zori.

în timpul nopţii, s-au făcut pregătiri pentru o deplasare rapidă şi uşoară. Banii rămaşi în cuierele regimentului au fost distribuiţi printre soldaţi, fiecare fiind răspunzător de partea de bani primită. Muniţia şi proviziile au fost, de asemenea, împărţite, fiecare soldat luând doar cât putea să ducă pe cal; restul urma să fie abandonat. Toate căruţele de bagaje sau provizii, care

puteau să împiedice marşul, aveau să fie lăsate în spate. Urma să încerce să ia şi artileria, dar dacă aceasta avea să devină un obstacol, trebuia abandonată şi ea.

50 Trecerea nopţii a mai adus nişte pagube armatei suedeze. Disciplina începea să se strice. Era evident pentru soldaţi că peste Nipru ar fi fost în siguranţă. Vestea că dimineaţa urma să plece din nou spre nord a fost primită cu încruntare. Lewenhaupt însuşi era epuizat, situaţie agravată şi de o diaree severă. Doborât de oboseală, s-a culcat pe jos pentru câteva ore de odihnă.

în zorii zilei următoare, în 1 iulie, cei doi generali s-au ridicat, armata a devenit agitată, oamenii au început să-şi înşeueze caii şi să se pregătească de marş. Apoi, la ora opt dimineaţa, tocmai când se formau coloanele şi urma să pornească, pe malul înalt de lângă râu au început să se profileze câteva siluete. Erau din ce în ce mai multe cu fiecare minut ce trecea; curând, malul a fost înţesat de călăreţi. Era Menşikov, cu 6000 de dragoni şi 2000 de cazaci loiali. Cneazul a trimis un trompetist şi un aghiotant în tabăra suedeză să negocieze. Lewenhaupt i-a ordonat lui Kreutz să se ducă să vadă ce condiţii oferea Menşikov. Cneazul oferea clauze obişnuite pentru predare, iar Kreutz i-a raportat acest lucru lui Lewenhaupt. Comandantul ostenit a decis să se consulte cu coloneii. Coloneii au întrebat care au fost ultimele ordine ale regelui. Fără să mai intre în detalii despre marşul preconizat la tătari şi întâlnirea de la Oceakov, Lewenhaupt le-a spus că regele i-a cerut

doar ca armata „să se apere cât poate". Coloneii s-au dus apoi la soldaţi să-i întrebe dacă vor lupta. Soldaţii, nevoind nici ei să-şi asume responsabilitatea, au răspuns: „Vom lupta şi noi dacă şi ceilalţi o vor face."[5]^

51

Odată începute aceste negocieri şi discuţii, tentaţia predării a devenit irezistibilă. Deşi suedezii şi cazacii îi depăşeau numeric pe ruşi cu aproape trei la unu, în momentul acela, suedezii erau nişte oameni învinşi. Regele lor fugise, iar ei erau izolaţi, având în perspectivă un marş lung printr-o zonă necunoscută. Pentru unii, ideea că se punea capăt celor nouă ani de luptă era binevenită. Printre ofiţeri exista speranţa repatrierii rapide în Suedia, în schimbul ofiţerilor ruşi capturaţi. Defetismul plutea în aer, probabil ajutat psihologic şi de faptul că ruşii erau deasupra lor, uitându-se în jos de pe malul înalt de deasupra râului. în final, a fost efectul Poltavei. Legenda invincibilităţii fusese destrămată. Armata suedeză devenise un amestec de oameni pierduţi, osteniţi şi speriaţi.

La unsprezece, în dimineaţa de 1 iulie, Lewenhaupt a capitulat fără luptă. Armata pe care o predase includea 14299 de oameni, treizeci şi patru de tunuri şi 264 de steaguri de luptă. împreună cu 2871 de suedezi capturaţi pe câmpul de la Poltava, Petru avea acum peste 17000 de prizonieri suedezi.

Suedezii au devenit prizonieri de război, dar cazacii care rămăseseră cu Lewenhaupt nu au fost la fel de norocoşi. Menşikov nu le-a oferit nicio posibilitate de negociere. Mulţi au fugit pur şi simplu şi au scăpat, dar unii dintre ei au fost doborâţi şi prinşi. Trupurile lor mutilate au fost atârnate în spânzurători ca să arate cât este soarta trădătorilor.

între timp, pe malul celălalt al Niprului, Mazepa se ocupa de retragere. Până la ivirea zorilor zilei de 1 iulie, el l-a trimis înainte pe Carol, cu echipajul său, escortat de 700 de suedezi, care îi aveau ca ghizi pe cazaci. Mazepa, el însuşi purtat într-o trăsură din cauza bolii, a împărţit restul suedezilor şi cazacilor în grupuri separate, şi le-a trimis spre sud pe trasee diferite, în încercarea de a-i dezorienta pe ruşi, dacă aceştia i-ar fi urmărit. Spre seară, toţi cei care traversaseră râul se îndepărtaseră de malul vestic şi se deplasau prin iarba înaltă din stepă. în aceeaşi noapte, Mazepa l-a ajuns din urmă pe Carol, şi l-a implorat pe rege şi escorta lui să meargă mai repede.

Stepa prin care se deplasau în grabă fugarii era o ţară a nimănui, cu iarbă înaltă, aflată între râurile Nipru şi Bug, lăsată deliberat nepopulată, ca să servească drept tampon între imperiul ţarului şi al sultanului. Nu existau copaci, nici case, nici pământuri cultivate - nimic, decât iarba care creştea mai mare de un stat de om. Era puţină mâncare, iar apa provenea din pâraie mici şi noroioase, care curgeau prin iarbă. Căldura era

atât de intensă, încât grupul trebuia să se oprească mai multe ore la amiază.

în 7 iulie, suedezii au ajuns la malul estic al Bugului şi puteau să vadă cu ochii lor peste râu adăpostul spre care se îndreptau. Acolo s-a mai ivit o problemă. Două zile, suedezii au fost siliţi să aştepte pe partea estică a râului, în timp ce negociau preţul bărcilor şi al şederii cu reprezentantul sultanului în acest teritoriu, paşa de Oceakov. Această târguială a durat până când potentatul a fost mituit suficient, după care au sosit şi bărcile. Suedezii au început să traverseze, dar nu erau destule bărci şi, la finalul celei de-a treia zile, când ruşii i-au ajuns în sfârşit din urmă, mai rămăseseră pe mal 300 de suedezi şi 300 de cazaci.

Imediat ce Lewenhaupt semnase predarea de la Perevolucina, Menşikov l-a detaşat pe Volkonski, cu 6000 de călăreţi, să traverseze Niprul, să-i urmărească şi să-i captureze pe rege şi pe Mazepa. Tertipurile cazacilor i-au îndepărtat, dar când le-au dat de urmă, au venit în goană, într-o cursă de urmărire a fugarilor spre Bug. Au ajuns acolo ca să afle că cel mai important vânat le scăpase, dar 600 de oameni încă erau rămaşi pe malul estic. Ruşii au atacat, iar cei 300 de suedezi s-au predat imediat. Cazacii ştiau că pentru ei nu va fi milă, aşa că au luptat până la moarte. Neajutorat, Carol privea lupta lipsită de speranţă de pe celălalt mal al râului.

Masacrul acesta a fost ultima bătălie din invazia suedeză în Rusia. în cele douăzeci şi trei de luni de când Carol plecase din Saxonia, o mare armată fusese distrusă. Acum, regele Suediei se afla cu 600 de supravieţuitori la Marea Neagră, frontiera Imperiului Otoman, la marginea lumii europene.

54

[m] Nisbet R. Bain, Charles, p. 189. ibidem, p. 190.

S.M. Soloviov, vol. VIII, p. 274. P&B, IX, nr. 3266. ibidem, nr. 3252. ibidem, IX, nr. 3259. [5ja] Frans G. Bengtsson, p. 375. ibidem, p. 382.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 305. ^ ibidem.

39

ROADELE POLTAVEI

Pentru Petru, triumful de la Poltava era atât de grandios, încât, multă vreme după dineul lui în cinstea victoriei, a rămas într-o dispoziţe surescitată şi festivă. Părea greu de crezut că pericolele care ameninţaseră Rusia atâta timp dispăruseră brusc, de parcă pământul ucrainean se deschisese şi le înghiţise pur şi simplu. La două zile după bătălie, ţarul şi generalii săi au intrat în Poltava. Au găsit oraşul într-o stare deplorabilă, după asediul de două luni, cu zidurile sfărâmate şi cei 4000 de apărători ai lui sfârşiţi de oboseală şi înfometaţi. Avându-l alături pe viteazul colonel Kelin, comandantul garnizoanei, Petru a adus mulţumiri lui Dumnezeu şi şi-a sărbătorit onomastica la biserica Spasskaia.

Când Menşikov s-a întors triumfal de la Perevolucina, după capitularea în masă a suedezilor, Petru a început

distribuirea de recompense şi decoraţii armatei victorioase. Menşikov a fost avansat feldmareşal; Şeremetiev, care era deja feldmareşal, a primit mari proprietăţi. Toţi generalii din armata rusă au primit avansări sau proprietăţi şi fiecăruia i s-a oferit ulterior un portret în diamante al lui Petru. Chiar şi ţarul, care, până în acel moment, deţinea gradul de colonel în armată şi căpitan în marină, şi-a permis să se avanseze: general-locotenent în armată şi contraamiral în marină.

Şi în acordarea acestor recompense şi promovări a continuat şarada lui cu Romodanovski. Petru i-a mulţumit noului ţar-caricatură pentru avansarea lui:

Sire,

Scrisoarea graţioasă a Majestăţii Voastre şi decretul pe care i l-aţi dat Excelenţei Sale, feldmareşalul şi cavalerul [cavaler al Sf. Andrei] Şeremetiev, prin care mi s-a oferit în numele vostru gradul de contraamiral al flotei şi de general-locotenent al forţelor terestre, mi-au fost aduse la cunoştinţă. Nu meritam atât de mult, ci mi-au fost oferite doar din bunătatea voastră. De aceea, mă rog la Dumnezeu să-mi dea putere ca să servesc cu onoare şi de aici înainte.

Petru—

În toată Rusia a fost sărbătoare; în Moscova, cetăţenii debordau de bucurie. Poltava însemna eliberarea de invadator şi, după cum se spera, sfârşitul taxelor zdrobitoare impuse de război şi al absenţei prelungite a soţilor, taţilor, fiilor şi fraţilor. Celebrarea oficială în capitală a fost amânată până la sosirea ţarului cu o parte a armatei, dar, între timp, ţareviciul Aleksei, care avea nouăsprezece ani, jucând rolul tatălui său, a dat un banchet uriaş la Preobrajenskoe pentru toţi

ambasadorii străini. Sora lui Petru, Natalia, a oferit şi ea un mare banchet pentru doamnele cele mai importante din capitală. Mese pline cu bere, pâine şi carne, oferite gratuit, au fost aşezate pe străzi, ca toată lumea să petreacă. Timp de o săptămână, clopotele bisericilor au bătut fără oprire, de dimineaţa până seara, şi salve de tun erau trase de pe zidurile Kremlinului.

în 13 iulie, armata îşi încheiase sărbătoririle la Poltava. Trupurile ruşilor şi suedezilor morţi fuseseră adunate şi îngropate în gropi comune separate, pe câmpul de luptă. Armata se odihnise şi trebuia să fie mutată: regiunea fusese devalizată de provizii. (La opt zile după bătălie, 12000 de călăreţi calmuci veniseră în sprijinul armatei ruse. Era prea târziu pentru luptă, dar şi ei, ca şi restul armatei, trebuia să fie hrăniţi.) în plus, cu armata suedeză anihilată şi regele războinic pus pe fugă, era momentul de a culege roadele victoriei. Două mari regiuni care se opuseseră cu încăpăţânare ambiţiilor ţarului, Baltica şi Polonia, erau acum fără apărare în faţa lui. După un consiliu de război din tabăra de la Poltava, care a ţinut din 14 până în 16 iulie, armata a fost împărţită în două. Şeremetiev, cu toată infanteria şi o parte din cavalerie, urma să plece spre nord, spre Baltica şi să pună mâna pe marea fortăreaţă-port Riga. Menşikov cu cea mai mare parte a cavaleriei trebuia să se deplaseze spre vest, în Polonia, ca să opereze, împreună cu Goltz, împotriva suedezilor lui Krassow şi a polonezilor care îl susţineau pe regele Stanislaw.

Petru însuşi a plecat de la Poltava la Kiev. în capitala ucraineană, el a asistat la o slujbă în Catedrala Sfânta Sofia, o capodoperă arhitecturală, cu domuri suprapuse, arcade care se îmbinau şi mozaicuri interioare strălucitoare. Mai marele catedralei, Feofan Prokopovici, a rostit un panegiric pentru Petru şi Rusia, care i-a plăcut atât de mult ţarului, încât l-a reţinut pe preot în

vederea unui serviciu mai important; mai târziu, Prokopovici urma să devină instrumentul principal al reformei Bisericii ruse iniţiate de Petru.

Petru nu intenţionase să rămână în Kiev, dar în 6 august el i-a scris lui Menşikov că are febră:

Pentru păcatele mele, boala m-a doborât din nou. Este o boală blestemată, fiindcă, deşi nu mai am frisoane şi temperatură, ci greţuri şi dureri, mă pune la pat pe neaşteptate, aşa că nu cred că voi putea pleca de aici mai devreme de 10 august sau de sfânta zi a Adormirii Maicii

Domnului, din cauza slăbiciunii.—

Petru voia ca toată lumea să afle despre victoria lui. Din tabăra de la Poltava, ţarul a trimis scrisori ambasadorilor lui din capitalele străine, oferindu-le detalii despre bătălie, pe care să le transmită mai departe. La ordinul ţarului, Menşikov a trimis o scrisoare specială ducelui de Marlborough. Occidentul, obişnuit să afle de şirul nesfârşit al victoriilor suedeze, primea acum dinspre Răsărit un val de scrisori şi mesaje, care descriau, toate, „victoria totală" a ţarului şi „înfrângerea totală" a lui Carol al XH-lea. Din Flandra, de unde primise prima dată vestea despre bătălie, chiar mai înainte de primirea scrisorii lui Menşikov, Marlborough i-a scris lui Godolphin la Londra:

Nu avem încă nicio confirmare despre bătălia dintre suedezi şi moscoviţi, dar dacă ar fi adevărat că cei dintâi ar fi fost atât de grav înfrânţi cum ni s-a raportat, ce reflecţie melancolică provoacă faptul că el [Carol], după succese constante vreme de zece ani, ar putea să fie distrus, el şi ţara lui, după două ore de proastă organizare şi nenoroc.—

în 26 august a sosit scrisoarea lui Menşikov, iar Marlborough i-a scris Sarei, ducesa lui:

58

Azi după masă am primit o scrisoare de la cneazul Menşikov, favorit şi general al ţarului, despre victoria asupra suedezilor. Dacă acest rege nefericit ar fi fost mai bine sfătuit ca să încheie pace la începutul verii, ar fi putut influenţa, în bună parte, pacea dintre Franţa şi aliaţi şi şi-ar fi făcut regatul fericit; acum însă, el se află cu totul la dispoziţia vecinilor săi.—

Pe măsură ce vestea victoriei se răspândea pe continent, opinia Europei, care era până atunci ostilă şi chiar dispreţuitoare la adresa lui Petru şi a Rusiei, a început să se schimbe. Filosoful Leibniz, care, după Narva, îşi anunţase speranţa de a-l vedea pe Carol guvernând de la Moscova până la Amur, afirma acum că distrugerea armatei suedeze a fost unul dintre cele mai glorioase puncte de cotitură din istorie:

în ceea ce mă priveşte, eu, care sunt pentru binele rasei umane, sunt foarte bucuros că un imperiu atât de mare urmează calea raţiunii şi a ordinii şi îl consider pe ţar o persoană căreia Dumnezeu i-a hărăzit să facă fapte măreţe. El a reuşit să adune trupe bune. Nu am niciun dubiu că [...] va reuşi, de asemenea, să aibă şi relaţii externe bune, şi aş fi încântat dacă aş putea să-l ajut să facă ştiinţa să înflorească în ţara lui. Susţin că el ar putea să facă în această privinţă lucruri mai bune decât au făcut până acum toţi prinţii.—

Leibniz a devenit brusc o fântână efervescentă de idei şi sugestii pentru potenţialul lui stăpân. Oferindu-şi serviciile, el şi-a afirmat disponibilitatea de a schiţa planuri pentru o academie de ştiinţe, pentru muzee şi

colegii şi chiar pentru crearea unor medalii care să comemoreze victoria de la Poltava.

în graba de a se adapta noii influenţe a ţarului, Leibniz făcea ceea ce urma să facă întreaga Europă. Schimbarea la 180 de grade a diplomaţiei s-a produs repede. Propuneri de noi aranjamente şi tratate au început să curgă spre Petru. Regele Prusiei şi electorul Hanovrei şi-au exprimat dorinţa de a stabili noi legături cu Rusia. Ambasadorul rus de la Copenhaga, cneazul Vasili Dolgoruki, a fost informat că Ludovic al XlV-lea ar fi încântat să încheie o alianţă cu ţarul: Franţa a propus să garanteze cuceririle Rusiei din Baltica, în schimbul împiedicării negoţului englez şi olandez. Carol fiind acum umilit, inamicii Suediei s-au repezit din nou pe câmpul de luptă. Regele Frederic al IV-lea al Danemarcei i-a propus lui Dolgoruki o nouă alianţă danezo-rusă împotriva Suediei. Lucrul acesta era foarte plăcut şi ironic pentru Dolgoruki, care îşi petrecuse multe luni de zile încercând zadarnic să negocieze exact o asemenea alianţă. Petru a fost de acord, iar în acea lună trupele daneze au traversat canalul şi au invadat sudul Suediei, în timp ce satisfăcutul Dolgoruki observa debarcarea de pe o navă a flotei invadatoare.

Impactul imediat al Poltavei s-a remarcat în evenimentele din Polonia. Imediat cum a ajuns vestea bătăliei, Augustus de Saxonia a elaborat o proclamaţie prin care repudia Tratatul de la Altranstadt, conform căruia fusese obligat să cedeze coroana poloneză, şi a intrat în Polonia cu o armată saxonă de 14000 de

oameni, convocându-şi supuşii polonezi pentru reînnoirea jurămintelor de loialitate. Magnaţii polonezi, nemaifiind forţaţi de armata lui Carol să îl accepte pe Stanislaw, l-au primit înapoi cu braţele deschise pe Augustus. Stanislaw a fugit, mai întâi în Pomerania suedeză, apoi în Suedia, iar în final, în tabăra lui Carol din interiorul Imperiului Otoman.

La sfârşitul lui septembrie, Petru, după ce şi-a revenit din boală, a început un lung tur care avea să dureze trei luni şi care l-a purtat din capitala ucraineană la Varşovia, în estul Prusiei, la Riga, la Sankt-Petersburg şi, în final, la Moscova. La începutul lui octombrie, după ce a trecut prin Varşovia, a navigat în jos pe Vistula, întâlnindu-se cu Augustus la bordul navei regelui polonez, lângă Thorn. Augustus era agitat; cei doi monarhi nu se mai întâlniseră de când el îşi încălcase promisiunea faţă de Petru, prin semnarea tratatului cu Carol, retrăgându-se din război şi lăsând Rusia singură în faţa Suediei. Dar ţarul a fost amabil şi jovial, spunându-i lui Augustus să uite trecutul; el a înţeles că Augustus fusese forţat să facă ceea ce făcuse. Cu toatea acestea, la masă, Petru nu şi-a putut reţine o săgeată ironică la adresa lipsei de credinţă a lui

Augustus. „Port întotdeauna la mine sabia pe care mi-ai dăruit- o tu", a spus Petru, „dar se pare că ţie nu prea îţi pasă de sabia pe care ţi-am dat-o eu, pentru că văd că nu o porţi." Augustus a răspuns că preţuieşte foarte mult darul lui Petru, dar că, în graba plecării de la Dresda, a uitat-o acolo. „Ah", a spus Petru, „atunci dă-mi voie să-ţi

ofer alta."^ Şi imediat i-a înmânat lui Augustus aceeaşi sabie pe care i-o dăruise iniţial şi care fusese găsită în bagajul lui Carol de la Poltava.

61 Era o răzbunare suficientă. în 9 octombrie 1709, Petru şi Augustus au semnat un nou tratat de alianţă prin care ţarul se angaja din nou să-l ajute pe Augustus să câştige şi să se menţină pe tronul Poloniei, în timp ce Augustus se angaja din nou să lupte împotriva Suediei şi a tuturor inamicilor ţarului. Cei doi au căzut de acord că obiectivul lor nu este distrugerea suedezilor, ci obligarea lui Carol de a se întoarce pe teritoriu suedez, lipsindu-l de puterea de a-şi mai ataca vecinii. Petru şi- a îndeplinit obligaţia din tratat aproape înainte ca acesta să fie semnat. Până la sfârşitul lui octombrie, trupele lui Menşikov ocupaseră cea mai mare parte a Poloniei fără nicio luptă. Krassow, generalul suedez, decisese că mica lui forţă nu se putea angaja într-o luptă cu armata rusă şi se retrăsese pe coasta Balticii, refugiindu-se în oraşele fortificate Stettin şi Stralsund din Pomerania suedeză. Stanislaw l-a însoţit ca refugiat, iar după aceea, ani de zile, ficţiunea că Stanislaw ar fi fost regele Poloniei era păstrată doar în prezenţa sa.

De la Thorn, Petru a navigat mai jos pe Vistula la Marienwerder, ca să se întâlnească cu regele Frederic I al Prusiei, îngrijorat de creşterea noii puteri a Rusiei în Europa de Nord, dar dornic să obţină orice teritorii suedeze din Germania pe care ar fi putut să pună mâna. Petru a înţeles că intenţia regelui era să obţină aceste spolieri fără nicio luptă şi s-a purtat destul de rece. Cu

toate acestea, întâlnirea a fost un succes: s-a semnat un tratat care stabilea o alianţă defensivă între Rusia şi Prusia, iar Menşikov, care era de faţă, a fost decorat cu ordinul prusac al Vulturului Negru.

62

în cadrul întâlnirii lui cu Frederic, Petru a mai aranjat şi o căsătorie. Aceasta era a doua căsătorie cu un străin pe care Petru o negocia pentru un membru al casei regale ruseşti şi amândouă reprezentau o schimbare radicală în politica rusă. în mod tradiţional, prinţii ruşi se căsătoreau doar cu rusoaice, evitând contaminarea prin aducerea credincioşilor non- ortodocşi în linia regală. încă din perioada Marii Ambasade, Petru dorise să schimbe acest lucru, dar niciun monarh străin nu vedea pe atunci vreun avantaj al căsătoriei cu o persoană din dinastia moscovită, care era considerată o forţă neglijabilă în afacerile europene. încă din 1707, Petru negociase cu casa germană de Wolfenbüttel, cu speranţa că îl va convinge pe duce să îi permită fiicei lui, Charlotte, să se căsătorească cu ţareviciul Aleksei. Negocierile au trenat, pentru că ducele nu se grăbea să-şi mărite fata cu fiul ţarului care era pe punctul de a fi dat jos de pe tron de regele Suediei. Obstacolele care stăteau în faţa căsătoriei dispăruseră brusc după Poltava, iar acum legătura cu dinastia din Moscova părea foarte atractivă. Chiar înainte ca ducele de Wolfenbüttel să dea semne că şi-a schimbat părerea, un mesager din Viena a sosit cu oferta împăratului pentru căsătoria surorii lui mai mici, arhiducesa Magdalena, care ar fi putut fi mireasa ţareviciului. însă Petru a continuat să negocieze cu ducele şi a fost pus la punct şi un contract de căsătorie.

A doua căsătorie străină pe care Petru a aranjat-o a fost între nepoata sa Anna, fiica fratelui său vitreg, Ivan, şi ducele Frederic Wilhelm de Kurlandia, un nepot al regelui Prusiei. Ca parte a aranjamentului, Petru a fost de acord ca trupele ruseşti care ocupau ducatul de Kurlandia, un mic principat la sud de Riga, să fie retrase şi ca acest ducat să rămână neutru în războaiele viitoare. Frederic al Prusiei era încântat de acest lucru, pentru că obţinea în felul acesta un teritoriu-tampon între el şi ruşi pe frontiera lui de la Marea Baltică. Pentru Petru, căsătoria Annei era importantă. Era prima prinţesă rusă care se căsătorea cu un străin, în peste două sute de ani. Acceptarea acesteia era un semnal al recunoaşterii noului statut al Rusiei de către Europa şi un indiciu că după aceea, Petru şi ţarii care aveau să vină, puteau să se folosească de prinţesele disponibile pentru căsătorie ca să intervină în complicatele afaceri dinastice ale statelor germane.[7]

Plecând din estul Prusiei, Petru a călătorit spre nord, prin Kurlandia, ca să se întâlnească cu Şeremetiev, ale cărui trupe terminaseră lucrările pentru asediu din jurul Rigăi, dar care amânase începerea bombardamentului până la sosirea ţarului, în 9 noiembrie a ajuns Petru, iar în 13, el însuşi a lansat primele trei proiectile de mortiere asupra oraşului. Acest gest a alinat sentimentul lui inflamat de nemulţumire în legătură cu felul în care fusese tratat la Riga atunci când trecuse pe acolo, cu treisprezece ani în urmă, înainte de a pleca în Marea Ambasadă. Totuşi, Riga a rezistat cu înverşunare şi, înainte de a pleca, ţarul l-a instruit pe Şeremetiev să nu-şi lase oamenii în tranşee pe durata iernii baltice, ci să

blocheze pur şi simplu accesul în oraş şi să introducă oamenii în tabără de iarnă.

De la Riga, Petru a continuat spre nord-est, la Sankt-Petersburg, „paradisul" lui, care era acum pus la adăpost. Nu a stat mult, găsindu-şi timp doar pentru a da ordine privind ridicarea unei noi biserici, cu hramul sfântului Samson, în a cărui zi avusese loc bătălia de la Poltava. A demarat construirea unei noi nave de război care să se numească Poltava şi a dat instrucţiuni în legătură cu înfrumuseţarea grădinilor publice. Apoi, a călătorit spre sud, spre Moscova, pentru celebrarea triumfului său. A ajuns la Kolomenskoe în 12 decembrie, dar a aşteptat acolo o săptămână, până când cele două regimente de Gardă care trebuia să ia parte la paradă au reuşit să ajungă şi până au fost finalizate toate decoraţiunile şi aranjamentele pentru paradă. în 18 decembrie totul a fost gata, iar parada uriaşă era pe punctul de a începe, când Petru a aflat că Ecaterina născuse o fetiţă. Imediat, a amânat parada şi s-a grăbit cu prietenii lui să vadă copilul, care a fost numit Elisabeta.

Două zile mai târziu a început şi celebrarea victoriei. Pe sub clasicele arcade romane au trecut escadroanele ruseşti de cavalerie şi artileria trasă de cai, urmate de soldaţii infanterişti din Gardă, regimentul Preobrajenski în vestoane verzi şi regimentul Semionovski în haine albastre. Apoi venea Petru, cu sabia scoasă din teacă, pe un cal englezesc pe care i-l oferise Augustus şi purtând aceeaşi uniformă de colonel ca la Poltava. La

trecerea lui, femeile aruncau cu flori. în urma liderilor ruşi veneau 300 de drapele de luptă suedeze capturate, desfăcute şi târâte pe jos, apoi generalii învinşi, într-un şir care îl avea în frunte pe feldmareşalul Rehnskold şi pe contele Piper şi, la sfârşit, lunga coloană de soldaţi - peste 17000 - mărşăluind ca prizonieri pe străzile ninse ale Moscovei. în ziua următoare, Petru a luat parte la un Te Deum în Catedrala Adormirii Maicii Domnului. Mulţimea era uriaşă, iar ţarul stătea în mijlocul

bisericii, presat din toate părţile de oameni.

Anunţul oficial al victoriei şi prezentarea recompenselor s- a făcut avându-l pe Romodanovski pe tron. Unul câte unul, cei doi feldmareşali, Şeremetiev şi Menşikov, urmaţi de Petru, colonel avansat acum general-locotenent, s-au apropiat de tron şi au raportat victoriile ţarului-caricatură. Şeremetiev a descris victoria de la Poltava şi i s-au recunoscut meritele pentru ea, Menşikov a relatat capturarea suedezilor de la Perevolucina, iar Petru a descris şi i s-au recunoscut meritele doar pentru victoria de la Lesnaia. După ce le-a ascultat rapoartele, Romodanovski le-a mulţumit oficial şi a confirmat promovările şi recompensele anunţate. Când Rehnskold, Piper, şi alţi suedezi au fost aduşi înăuntru, au fost uluiţi să vadă că pe tron nu se află bărbatul înalt care le fusese gazdă la masa de după bătălie şi care i-a condus pe străzile Moscovei, ci un bărbat grăsuţ, mai în vârstă, pe care ei nu-l cunoşteau. A fost dat la o parte un rând de paravane înalte dintr-o parte a sălii şi au ieşit la iveală mese aranjate cu

tacâmuri şi sfeşnice din argint. Sute de lumânări au fost aprinse pentru a îndepărta negura zilei de iarnă, iar mulţimea s-a înghesuit să ia loc la masă, indiferent de rang. Romodanovski a stat pe un podium, alături de cei doi feldmareşali, cancelarul Golovkin şi de ţar. Generalii suedezi au avut o masă separată. De fiecare dată când se propunea un toast, maestrul de ceremonii, care stătea în picioare, în spatele fotoliului lui Petru, trăgea un foc de pistol pe fereastră ca semnal pentru artilerie şi pentru muşchetarii de afară. Câteva minute mai târziu, când paharele erau ridicate, pereţii se zguduiau de bubuitul tunurilor. Ziua s-a încheiat cu un magnific foc de artificii, care, potrivit ambasadorului danez, era mult mai frumos decât cel pe care îl văzuse la Londra şi

care „costase şaptezeci de mii de lire sterline"^.

Prizonierii suedezi - cei luaţi la Poltava şi aceia mai numeroşi de la Perevolucina - ajunseseră în sfârşit la destinaţie, la Moscova, nu ca nişte cuceritori, ci ca parte a unei procesiuni triumfale conduse de ţar. Generalii au fost trataţi cu multă curtoazie; unora li s-a permis să se întoarcă la Stockholm, ducând propunerile lui Petru privind condiţiile de pace şi o ofertă de schimb de prizonieri. Tânărul prinţ Max de Württemberg a fost eliberat necondiţionat, dar a murit de febră în drum spre casă; Petru i-a organizat funeralii militare şi i-a trimis trupul mamei prinţului, la Stuttgart. Pe ofiţerii suedezi care au vrut, Petru i-a înrolat în armata lui. De îndată ce au depus jurământul de credinţă, el le-a oferit acelaşi grad pe care îl avuseseră în armata suedeză şi le-a

încredinţat comanda unor escadroane, batalioane şi regimente. Niciunuia nu i s-a cerut să lupte împotriva propriului rege sau împotriva compatrioţilor lui în Marele Război al Nordului. Ei au fost trimişi în diferite garnizoane din sud sau din est, unde patrulau pe frontieră, apărau liniile împotriva incursiunilor tătarilor k[illegible]ani, kazahilor şi ale altor popoare asiatice. Restul ofiţerilor au fost dispersaţi în toate colţurile Rusiei. La început, ei au avut o libertate considerabilă de mişcare, dar unii, cărora li se dăduse voie să meargă în Suedia, nu s-au mai întors, iar câţiva care intraseră în serviciul rusesc s-au folosit de gradul lor ca să fugă. După aceste încălcări de cuvânt, cei rămaşi au fost trataţi cu severitate.

Cu trecerea anilor, aceşti ofiţeri suedezi, risipiţi prin toate provinciile Imperiului Rus, deseori trăiau în sărăcie, pentru că nu aveau bani. Soldaţii simpli primeau mici alocaţii de la guvernul lor, dar acesta nu trimitea nimic pentru ofiţeri. Dintre cei 2000 de ofiţeri, doar 200 au primit bani de la familiile lor; restul au fost obligaţi să înveţe o meserie ca să se poată hrăni. Cu timpul, aceşti foşti luptători, care nu cunoşteau decât arta războiului, şi-au descoperit uimitor de multe talente. Numai în Siberia o mie de ofiţeri s-au transformat în pictori, aurari, argintari, strungari, tâmplari, croitori, pantofari, fabricanţi de cărţi de joc, de cutii pentru tutun sau de brocarturi cu fire de aur şi argint. Alţii au devenit muzicieni, hangii şi unul - păpuşar ambulant. Unii au fost incapabili să înveţe o meserie şi au devenit pădurari. Dar alţii au înfiinţat şcoli, la care învăţau copiii camarazilor prizonieri (unii îşi chemaseră soţiile din Suedia să le fie alături; alţii se căsătoriseră cu rusoaice).

Aceşti copii erau mai bine educaţi decât majoritatea celor din Rusia, studiau matematica, latina, olandeza, franceza şi suedeza. Curând, au început şi ruşii din vecinătatea lor să-şi trimită copiii la aceste şcoli cu învăţători străini. Unii dintre ofiţeri îmbrăţişaseră religia rusă şi deveniseră ortodocşi, în timp ce alţii păstrau cu sfinţenie credinţa lor protestantă şi îşi construiseră biserici în sălbăticie. Deşi Siberia era, în general, un ţinut întunecat şi trist, guvernatorul rus, cneazul Matvei Gagarin, avea reputaţia unui om generos, iar ofiţerii suedezi care trăiau sub jurisdicţia lui apreciau firea lui caldă şi iertătoare. Pe măsură ce administraţia de stat s-a dezvoltat după model occidental, Petru a avut nevoie de administratori şi birocraţi pricepuţi. Mai multor foşti ofiţeri suedezi li s-au oferit posturi şi au venit în Sankt-Petersburg să lucreze în nou înfiinţatele Colegii (ministere) de Război, de Justiţie, de Finanţe, de Mine, în Amiralitate.

Soldaţii obişnuiţi, care reprezentau mai mult de 15000 dintre prizonieri, au avut parte de un tratament mai sever. Şi lor li s-a oferit şansa de a intra în serviciul lui Petru (un regiment întreg, de 600 de dragoni suedezi, a servit sub comanda unui colonel german împotriva tătarilor kubani). Dar mulţi au refuzat şi au fost trimişi la muncă forţată. Unii au lucrat în minele din Urali, iar alţii au fost angajaţi la docuri sau la fortificaţiile din Sankt-Petersburg. Deşi se ţinea o evidenţă privind locurile unde erau ofiţerii prizonieri, despre soldaţii obişnuiţi nu se ştia nimic. Mulţi locuiau în oraşe sau pe proprietăţile nobilimii ruse, s-au căsătorit şi s-au integrat în viaţa rusească, în interiorul Bisericii şi al societăţii. Când a venit în sfârşit pacea, în 1721, la doisprezece ani după

Poltava, iar prizonierilor suedezi li s-a permis să plece acasă, doar în jur de 5000 de mândri grenadieri ai lui Carol, rămăşiţele armatei de 40000 de oameni, au fost găsiţi şi s-au întors în oraşele şi satele din Suedia lor natală.

69

în primăvara lui 1710, Petru a cules roadele militare ale Poltavei. Armatele ruse, fără să întâmpine vreo rezistenţă din partea armatei suedeze, au măturat irepresibil provinciile baltice ale Suediei. în timp ce Şeremetiev, cu 30000 de oameni, a asediat Riga, în sud, Petru l-a trimis pe generalul-amiral Fiodor Apraksin, proaspăt făcut conte şi consilier personal, cu 18000 de oameni, să asedieze Vîborgul, în nord. Acest oraş, aflat în capătul istmului karelian, la 120 de kilometri nord-vest de Petersburg, era o fortăreaţă importantă şi un punct de adunare pentru ameninţătoarele ofensive ale suedezilor împotriva Sankt-Petersburgului. O încercare de atac asupra Vîborgului, făcută de pe uscat, în 1706, eşuase, dar acum mai era ceva în favoarea lui Petru. Flota lui baltică, din ce în ce mai mare, alcătuită din fregate şi numeroase galere - acestea din urmă propulsate de o combinaţie de pânze şi vâsle şi ideale pentru manevrarea prin apele stâncoase ale coastei finice -, putea să transporte oamenii şi proviziile, dar şi să ţină la distanţă escadroanelor suedeze. Imediat ce gheaţa dispăruse de pe Neva, în aprilie, navele ruseşti au plecat de la Kronstadt cu viceamiralul Cruys la comandă, iar Petru, cu noul lui grad de contraamiral, era prezent în calitate de secund al lui Cruys. Navele şi-au făcut drum printre sloiurile de gheaţă ale Golfului Finic şi au ajuns la Vîborg, găsind armata lui Apraksin înfrigurată şi înfometată. Flota a adus provizii şi întăriri, ridicând

forţa lui Apraksin la 23000. Petru, după ce a studiat planurile de asediu şi l-a instruit pe Apraksin să cucerească oraşul indiferent de costuri, s-a întors la Sankt-Petersburg pe un mic vas, scăpând ca prin urechile acului de o navă suedeză de război.

70

Toată luna următoare, la Sankt-Petersburg, ţarul a fost din nou bolnav. La începutul lui iunie, aflând că asediul Vîborgului este aproape de sfârşit, el i-a scris lui Apraksin: „Aud că azi vrei să dai asaltul. Dacă l-ai ordonat deja, să te ajute Dumnezeu. Dar dacă nu este fixat pentru astăzi, atunci amână- 1 până duminică sau luni, când pot să ajung acolo, pentru că este ultima zi în care mai iau medicamente şi mâine voi fi

în 13 iunie 1710, Vîborg, cu garnizoana lui de 154 de ofiţeri şi 3726 de soldaţi, a căzut în faţa lui Apraksin. Petru a ajuns exact la timp ca să vadă capitularea. Ulterioara curăţare şi ocupare permanentă a Kexholmului şi a întregului istm karelian a asigurat Sankt-Petersburgului un tampon nordic, pe o lăţime de 160 de kilometri, însemnând că „sfântul paradis" al lui Petru nu mai putea fi luat prin surprindere de vreun atac din nord al armatelor suedeze. Uşurat şi fericit, ţarul i-a scris din Vîborg lui Şeremetiev: „Şi aşa, luând oraşul acesta, a fost obţinută siguranţa definitivă pentru Sankt-Petersburg."^ Ecaterinei el i-a scris: „Acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, acesta este ca o pernă puternică pentru Sankt-Petersburg."^[1]^[2]

Toate citadelele suedeze de pe coasta sudică a Balticii superioare au capitulat în vara lui 1710. în 10 iulie, marele oraş Riga, cu garnizoana lui de 4500 de oameni, a căzut în faţa lui Şeremetiev după un asediu de opt luni. Oraşul fusese bombardat cu 8000 de obuze ruseşti, iar garnizoana era decimată de foame şi boală, ceea ce Petru numea „mânia lui Dumnezeu". Deşi înţelegerea lui Petru cu Augustus prevedea ca Livonia şi Riga să revină Poloniei, Petru a decis că oraşul şi provincia fuseseră plătite cu sânge rusesc la Poltava, atunci când Augustus nu mai era rege al Poloniei şi aliat al ruşilor. De aceea, ţarul a hotărât să le păstreze. El urma să devină un stăpân tolerant al acelor teritorii. Deşi a cerut un jurământ de credinţă din partea nobilimii baltice şi a negustorilor din Riga, el a promis să respecte toate privilegiile, drepturile, tradiţiile, posesiunile şi imunităţile lor anterioare. Bisericile aveau să rămână luterane, iar germana avea să rămână limba oficială a administraţiei provinciei. Pentru mulţi ani, problema esenţială a acestor provincii a fost simpla supravieţuire, războiul transformând pământurile în zone semi-deşertice, dar mica şi marea nobilime nu erau nemulţumite de schimbarea unui stăpân suedez cu unul rus.

Trei luni după căderea Rigăi, Revalul - ultimul dintre fructele Poltavei - a capitulat. Petru era încântat. „Ultimul oraş s-a predat, iar Livonia şi Estonia sunt acum curăţate complet de inamic", scria el. „într-un cuvânt, inamicul nu mai stăpâneşte acum niciun oraş de pe partea stângă a Balticii, nici măcar un centimetru de pământ. Acum este esenţial pentru noi să ne rugăm la Dumnezeu pentru o pace bună."—

^ P&B, IX, nr. 3318.

S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 280.

Winston S. Churchill, voi. VI, p. 119.

^ ibidem, p. 120.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 127.

ibidem, p. 126.

—[7] Căsătoria Annei a fost sărbătorită un an mai târziu la Sankt-Petersburg. Din păcate, tânărul mire a băut aşa de mult, încât s-a îmbolnăvit în timpul festivităţilor şi a murit pe drumul spre casă. Anna a rămas ducesă de Kurlandia până în 1730, când a fost chemată la Sankt-Petersburg şi a devenit împărăteasa Anna a Rusiei. (N. a.)

—[8] Constantin de Grunwald, p. 113.

P&B, X, nr. 3793.

^ ibidem, nr. 3818.

—[1] De-a lungul anilor, ruşii au încercat în continuare să protejeze Sankt-Petersburgul de ameninţări din această direcţie. Timp de 109 ani, cât Finlanda a fost mare ducat în Imperiul Rus, ameninţarea era non-existentă, dar în 1918 Finlanda şi-a câştigat independenţa, iar Vîborg şi Karelia au fost anexate noului stat. Statul sovietic a resimţit intens completa expunere a Leningradului, al doilea oraş ca mărime din ţară, aflat acum la doar 30 de kilometri de frontiera finlandeză şi care avea nevoie, aşa cum avusese şi Petru, de o „pernă" mai mare. în 1940, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda, în primul rând ca să recucerească teritoriul-tampon. Iniţial, „războiul de iarnă", a mers prost pentru sovietici. Finlandezii au luptat cu vitejie şi au stârnit admiraţia Occidentului. Armata sovietică, care avea corpul ofiţeresc ciuruit de epurările lui Stalin, a fost oprită în loc. în cele din urmă, simpla superioritate numerică a avut efect, iar Armata Roşie a străpuns linia Mannerheim a finlandezilor. Pacea care a urmat a stabilit o nouă frontieră, aproximativ în acelaşi loc ca în vremea lui Petru. Această zonă-tampon suplimentară a salvat Leningradul în timpul celor 900 de zile de asediu al armatelor naziste şi finlandeze, între 1941 şi 1943. (N. a.) ibidem, nr. 3814. ibidem, nr. 4059.

PARTEA A PATRA PE SCENA EUROPEI

40

LUMEA SULTANULUI

A fost un noroc extraordinar pentru Petru că, atâta timp cât a fost ţar al Rusiei, nu a fost nevoit să se lupte simultan cu doi inamici. Polonia, inamicul tradiţional al Moscovei, fusese transformată în aliat printr-un tratat semnat în 1686. Războiul cu Turcia, reaprins de cele două campanii ale lui Petru de cucerire a Azovului, fusese suspendat printr-un armistiţiu de treizeci de ani, semnat în august 1700, după care Petru a putut să se alăture Poloniei şi Danemarcei pentru atacarea Suediei, în timpul anilor dificili de dinaintea Poltavei, când Carol al XII- lea părea invincibil, iar o alianţă turco-suedeză ar fi pecetluit soarta Rusiei, sultanul a păstrat pacea. Numai după Poltava, când armata suedeză fusese transformată într-o coloană de prizonieri, s-a hotărât cu greu şi Imperiul Otoman să intre în război cu ţarul. Chiar şi atunci, din cauza optimismului deplasat al lui Petru şi a trădării unuia dintre noii săi aliaţi creştini din Balcani, această campanie a avut rezultate aproape catastrofale pentru Rusia.

Imperiul Otoman, cucerit cu sabia, bucată cu bucată, se întindea pe trei continente. Stăpânirea sultanului era mai mare decât a împăratului roman. Cuprindea toată Europa de Sud-Est. Se întindea spre vest, pe toată

coasta Africii până la graniţa marocană. Ajungea la ţărmul Mării Caspice, al Mării Roşii şi al Golfului Persic. Marea Neagră era un lac otoman. Mari oraşe, îndepărtate şi diferite, precum Alger, Cairo, Bagdad, Ierusalim, Atena şi Belgrad, erau conduse de la Constantinopol. Douăzeci şi una de naţiuni moderne au fost create din fostele teritorii ale Imperiului Otoman.[74]

În interiorul acestei întinderi de munţi, deserturi, râuri şi văi fertile, trăiau douăzeci şi cinci de milioane de oameni, o cifră uriaşă pentru acea epocă, care reprezenta aproape dublul populaţiei din oricare imperiu sau regat european, cu excepţia Franţei. Imperiul era musulman; înconjura, în inima Arabiei, oraşele sfinte Mecca şi Medina, iar protejarea altarelor sacre erau responsabilitatea personală a sultanului, în calitate de calif. Printre popoarele musulmane, turcii otomani erau minoritatea dominantă, dar mai erau şi arabi, kurzi, tătari crimeeni, circasieni, bosniaci şi albanezi. Sultanul stăpânea, de asemenea, peste mai multe milioane de supuşi creştini: greci, sârbi, unguri, bulgari, valahi şi moldoveni.

Aproape inevitabil, legăturile politice care ţineau împreună aceste popoare atât de diferite erau flexibile şi relaxate. De la Constantinopol conducea sultanul, dar stăpânirea lui era adminstrată local de un grup de prinţi, paşi, viceregi, bei, hani şi emiri, unii dintre ei fiind autonomi întru totul, mai puţin cu numele. Prinţii creştini din bogatele provincii balcanice ale Valahiei şi Moldovei, aşezate între Dunăre şi Carpaţi (în prezent România),

erau aleşi personal de sultan, dar, odată aflaţi în funcţie, devotamentul lor se manifesta doar prin plata tributului anual. în fiecare an, căruţe pline cu aur şi cu mai multe feluri de bani, reprezentând taxa, soseau din nord în faţa Sublimei Porţi de la

Constantinopol. Hanul tătar din Crimeea îşi conducea peninsula ca un stăpân absolut, din capitala sa, Bahcisarai, având doar datoria de a veni personal cu 20000 sau 30000 de călăreţi, atunci când erau convocaţi de sultan, pentru război. La 1900 de kilometri spre vest, statele barbare Tripoli, Tunis şi Alger se achitau de datoria faţă de sultan atacând cu rapidele lor corăbii de piraţi, care erau în mod normal angajate, pe timp de pace, în acţiuni de piraterie îndreptate împotriva tuturor naţiunilor, flotelor marilor puteri navale creştine, Veneţia şi Genova.

în secolul al XVI-lea, în timpul sultanului Solimán Magnificul (1520-1566), Imperiul Otoman a ajuns în culmea gloriei sale. A fost o epocă de aur pentru Constantinopol, când în oraş se revărsau mari bogăţii, au fost construite frumoase moschei imperiale şi s-au ridicat strălucitoare palate pe malurile Bosforului şi ale Mării Marmara. Solimán însuşi era un patron al literaturii, al artelor şi ştiinţelor; îi plăceau muzica, poezia şi filosofia. Dar, întâi de toate, era un războinic. Armatele otomane au mărşăluit de-a lungul marelui drum militar care ducea spre nord către Belgrad, Buda şi, în final, Viena, lăsând în urmă moschei şi minarete risipite peste dealurile şi văile balcanice. Scandalizate de

aceste semne vizibile de ocupaţie musulmană, regatele creştine din Occident i-au văzut pe turci drept opresori ai grecilor şi ai altor popoare creştine din Est. Dar Imperiul Otoman, mult mai generos în această privinţă decât majoritatea regatelor occidentale, tolera şi alte religii în afară de cea musulmană. Sultanul a recunoscut oficial Biserica Greacă şi jurisdicţia patriarhului şi a arhiepiscopilor ei, iar mănăstirile ortodoxe şi-au păstrat proprietăţile. Turcii au preferat să conducă prin instituţiile politice locale, iar în schimbul tributului primit, provinciilor creştine li se permitea să-şi păstreze propriul sistem de guvernare, de ranguri şi de ierarhie socială.

într-un mod curios, turcii otomani le făceau supuşilor creştini un mare compliment: ei îi recrutau pentru ocuparea locurilor din administraţia centrală imperială şi pentru formarea unor regimente speciale de gardă a sultanului, ienicerii. în provinciile balcanice stăpânite de otomani, convertirea la mahomedanism era cheia succesului pentru băieţii creştini inteligenţi care erau trimişi - mai întâi cu forţa - la şcoli musulmane, unde li se dădea o educaţie riguroasă, menită să elimine orice amintire a mamei, tatălui, fraţilor şi surorilor, şi să eradicheze orice urmă a credinţei creştine. Ei trebuia să se supună doar Coranului şi sultanului şi deveneau un grup de adepţi neînfricaţi şi devotaţi, potriviţi pentru orice serviciu. Cei mai deştepţi puteau să fie paji în palat sau ucenici în serviciul civil, dar ei puteau să ajungă până în vârful administraţiei imperiale. Mulţi oameni distinşi au urmat acest drum, iar puternicul Imperiu Otoman a fost deseori administrat de oameni care fuseseră născuţi creştini.

Dar cei mai mulţi dintre aceşti tineri intrau în regimentele de Gardă, ca ieniceri. Ca băieţi, iar mai târziu ca soldaţi, ei trăiau toată viaţa în cazarmă, fiindule interzis să se căsătorească sau să aibă copii, astfel încât tot devotamentul lor să fie îndreptat către sultan. Ca statut, ienicerul era sclav; cazarma era casa lui, Coranul era religia lui, sultanul era stăpânul lui, iar lupta era profesia lui. în secolele de început ale imperiului, ienicerii erau un fel de ordin de călugări fanatici militari, care jurau să lupte împotriva duşmanilor lui Allah şi ai sultanului. în armata otomană ei reprezentau un corp oţelit de infanterişti, magnific antrenaţi şi devotaţi, superior oricărei forţe militare din Europa, până la crearea armatei franceze a lui Ludovic al XlV-lea.

O companie de ieniceri reprezenta o privelişte pitorească. Ei purtau bonete brodate cu fiu auriu, bluze albe, pantaloni umflaţi şi cizme galbene. Ienicerii din garda personală a sultanului se deosebeau de ceilalţi prin cizmele roşii. Pe timp de pace, ei purtau doar un iatagan, dar când plecau la război, fiecare ienicer se putea înarma cu suliţă, sabie, archebuză, şi, mai târziu, muschetă.

în secolul al XlV-lea erau 12000 de ieniceri; în 1653, conform unei numărători, s-a ajuns la 51647 de ieniceri. Peste secole, ienicerilor mai bătrâni li s-a permis să se retragă, să se căsătorească şi să-şi întemeieze o familie. Familiile musulmane, ca şi cele creştine, se rugau ca fiii lor să fie înrolaţi în acest corp şi, în timp, privilegiul s-a restrâns doar la copiii şi rudele foştilor ieniceri. Ienicerii

au devenit o castă ereditară de oameni liberi, privilegiaţi. Pe timp de pace, ei se ocupau cu negoţul, ca şi streliţii. în cele din urmă, cum s-a întâmplat cu regimentele de gardă imperiale din multe ţări, ei au devenit cel mai mare pericol pentru stăpânul lor. Mari viziri sau chiar sultani s-au ridicat şi au căzut după voia ienicerilor, până când, în sfârşit, în 1826, corpul a fost desfiinţat.

Dacă te apropiai dinspre mare, oraşul istoric Constantinopol părea o imensă grădină publică înflorită. Cu domurile şi minaretele ridicându-se din apele albastre ale Bosforului şi ale Mării Marmara, cu verdele-închis al chiparoşilor şi pomii fructiferi în floare, era unul dintre cele mai frumoase oraşe din lume. Astăzi, ca Istanbul, el este plin de viaţă, dar nu mai este capitală; guvernul republican din Turcia, pentru a spăla păcatele oraşului, s-a mutat în austera şi pura modernitate a Ankarei, în centrul platoului anatolian. Dar în secolul al XVII-lea, Constantinopol era capitala lumii musulmane, centrul militar, administrativ, comercial şi cultural al puternicului Imperiu Otoman. Cu o populaţie de 700000 de locuitori, era mai mare decât orice oraş din Europa, un amestec de rase şi religii, plin de mari moschei, colegii, biblioteci, spitale şi băi publice. Bazarele şi depozitele lui erau înţesate de mărfuri din toate colţurile lumii. Parcurile şi grădinile lui erau pline de flori şi de pomi fructiferi. Primăvara, înfloreau trandafirii sălbatici şi privighetorile cântau în desişuri.

Privind oraşul de sus, acolo unde Cornul de Aur separă Bosforul de Marea Marmara, se afla palatul Topkapî, seraiul sultanului. în spatele zidurilor se găseau o mulţime de clădiri: cazărmi, bucătării, moschei, grădini cu fântâni arteziene şi lungi alei străjuite de chiparoşi, trandafiri şi lalele. Un oraş într-un oraş, care exista doar pentru plăcerea unui singur om, seraiul avea cereri uriaşe de la lumea din afară. în fiecare an, din toate provinciile imperiului veneau corăbii sau căruţe încărcate cu orez, zahăr, mazăre, linte, piper, cafea, pricomigdale, curmale, şofran, miere, sare, prune în suc de lămâie, oţet, pepeni şi, într-un an, 780 de căruţe de zăpadă. în interiorul acestui oraş, 5000 de servitori aveau grijă de nevoile sultanului. De masa sultanului se ocupa şeful servitorilor, asistat de seniorul servitorilor de tăvi, servitorul de fructe, servitorul de murături, de şerbetar, de şeful cafegiilor şi de apar (ca musulman, sultanul se abţinea de la consumul de alcool). Mai existau şi şeful înfăşurătorilor de turban, şi ajutoarele şefului înfăşurătorilor de turban, păstrătorul hainelor sultanului, şeful spălătorilor şi şeful băii. Şeful bărbierilor avea în echipa lui un manichiurist care curăţa unghiile sultanului în fiecare joi. Pe lângă aceştia, mai erau şi aprinzători de pipă, deschizători de uşi, muzicieni, grădinari, valeţi şi chiar o colecţie de pitici şi muţi pe care sultanul îi folosea ca mesageri, cei din urmă fiind utili în mod special pentru slujirea sultanului în momente de taină.

Deşi ascuns de ochii supuşilor, seraiul era de fapt învelişul exterior al unei lumi interioare private, mult mai bine păzite, haremul. Cuvântul arab *horim* înseamnă „interzis", iar haremul sultanului era interzis tuturor, cu

excepţia sultanului însuşi, a oaspeţilor lui, a femeilor care trăiau acolo şi a eunucilor care le păzeau. Din serai, singura cale spre harem era printr-un coridor unic unde întâlneai patru uşi încuiate, două de fier şi două de bronz. Fiecare uşă era păzită, zi şi noapte, de eunucii care păstrau şi singura cheie. La capătul coridorului era ulabirint complicat de apartamente, coridoare, scări, uşi secrete, curţi interioare, grădini şi bazine. Deoarece multe camere erau înconjurate din toate părţile de alte camere, lumina se filtra în jos prin geamurile colorate ale cupolelor. în apartamentele regale, pereţii şi tavanele erau decorate cu modele complicate din mozaic nicean albastru sau verde. Podelele erau acoperite cu covoare turceşti strălucitoare pe care erau aşezate sofale joase unde locatarii puteau să stea cu picioarele încrucişate în timp ce sorbeau cafea turcească şi mâncau fructe proaspete. în încăperile în care sultanul dorea să vorbească în secret cu un consilier existau fântâni, astfel încât apa care curgea să ascundă urechilor indiscrete ceea ce

se discuta.

Haremul era o lume închisă, de văluri, bârfe, intrigi şi - în orice moment dorea sultanul - sex. Dar era şi o lume condusă rigid prin protocol şi rang. Până în timpul lui Soliman Magnificul, sultanii se căsătoreau; religia musulmană le permitea patru neveste. Dar soţia lui Soliman, o femeie roşcată, cu numele Roxelana, a ajuns să se implice aşa de mult în problemele statului, încât după aceea sultanii otomani nu s- au mai căsătorit. De

aceea, mama sultanului a devenit stăpâna haremului. Turcii credeau că „paradisul se află sub picioarele mamei", pentru că, indiferent de numărul soţiilor şi al concubinelor, sultanul avea o singură mamă, care deţinea un loc unic în viaţa lui. Câteodată, atunci când sultanul era prea tânăr sau slab, mama lui dădea puncile în numele lui, direct marelui vizir. După mama sultanului venea la rând mama moştenitorului, dacă exista unul, iar apoi alte femei care născuseră copii de sex masculin ai sultanului. La sfârşit venea odalisca, sau concubina. Toate aceste femei, cel puţin formal, erau sclave, iar pentru că femeile musulmane nu puteau fi sclave, femeile din harem erau străine: rusoaice, circasiene, veneţiene, grecoaice. De la sfârşitul secolului al XVI-lea, majoritatea proveneau din Caucaz, pentru că femeile cu ochi albaştri de acolo erau renumite pentru frumuseţea lor. Odată intrată pe uşa haremului, femeia rămânea acolo toată viaţa. Nu existau excepţii.

La intrarea în harem, de obicei la vârsta de zece sau unsprezece ani, o fată era riguros şcolită în farmecul feminin de către femei mai în vârstă, cu experienţă. Odată ce pregătirea era încheiată, fata plină de speranţă aştepta momentul aprobării preliminare, când sultanul arunca o batistă la picioarele ei şi ea devenea *gozde* (în atenţie). Nu orice *gozde* ajungea la momentul culminant, când devenea *ikbal* (de pat), dar cele care reuşeau primeau propriul lor apartament, servitori, bijuterii, rochii şi o alocaţie. Cum soarta tuturor femeilor din harem depindea de cât de bine se simţea sultanul, toate erau dornice să ajungă în patul lui şi, odată ajunse, să încerce din toate puterile să-l satisfacă. Aşa de mult, încât mulţi sultani, striviţi de zilele şi nopţile de pasiune

oferite de plutoanele de femei dornice şi adoratoare, au înnebunit pur şi simplu.^

în această lume privată a femeilor, nu putea să intre niciun bărbat în afara sultanului. Haremul era atât de exclusivist, încât, conform unei zicale turceşti, dacă soarele nu ar fi fost femeie, nici el nu ar fi avut voie să intre. Asigurarea exclusivităţii era datoria eunucilor. Iniţial, eunucii erau albi, cei mai mulţi aduşi, ca şi femeile, din Caucaz. Dar, pe la începutul secolului al XVII-lea, cei 200 de eunuci care păzeau haremul erau negri. Majoritatea erau aduşi de mici cu caravanele anuale din amonte de Nil şi erau castraţi lângă Assuan, după ce coborau pe râu. Ironic este că, deoarece religia musulmană interzice castrarea, operaţia era făcută de copţi, o sectă creştină care trăia în acea regiune. Acei copii mutilaţi erau oferiţi în dar de la guvernatorii şi viceregii din partea de jos a Egiptului.

Teoretic, eunucii erau sclavi şi servitori ai sclavelor care se aflau în harem, femeile. în rundele nesfârşite de intrigi de curte, alianţa dintre femei şi eunuci putea să influenţeze foarte mult primirea favorurilor sau a poziţiilor publice. în sfârşit, şeful eunucilor negri, cunoscut drept aga al femeilor sau aga al Casei Fericirii, deseori juca un rol important în afacerile de stat, devenind un despot al seraiului şi câteodată deţinând locul al treilea în topul puterii din imperiu, după sultan şi marele vizir. Aga eunucilor negri trăia pe picior mare, având multe privilegii şi un număr de servitori, inclusiv fete, însă e greu de precizat ce îndatoriri avea.

în cadrul haremului, ca peste tot în imperiul lui, sultanul era tratat ca un semizeu. Nicio femeie nu avea voie să vină la el neconvocată. La apropierea lui, cei care se aflau în drumul său trebuia să se ascundă repede; un sultan, pentru a avertiza că se apropie, purta papuci cu talpă de argint, ca să facă zgomot la trecerea pe odelele de piatră. Când voia să facă baie, sultanul mergea mai întâi în camera lui de dezbrăcare, unde hainele îi erau scoase de către sclave tinere; apoi, într-o cameră de masaj, unde corpul îi era uns cu uleiuri şi masat; într-o cameră de baie cu o cadă de marmură, fântâni de apă fierbinte şi apă rece, cu robinete de aur, unde, dacă voia, corpul îi era spălat, sarcină pe care o aveau de obicei femeile mai în vârstă; la sfârşit, el era îmbrăcat şi parfumat, tot de femei tinere. Dacă dorea să se distreze, sultanul mergea în sala de audienţe, care era o cameră mare, cu mozaic albastru, plină de covoare roşcate. Acolo, el stătea pe tronul său, în timp ce mama, surorile şi fiicele lui stăteau pe sofale, iar *ikbal* şi *godze* stăteau jos, pe nişte pernuţe, în faţa lui. Dacă erau dansatoare şi muzică, muzicienilor de la curte li se putea cere să participe, dar, în asemenea ocazii, ei erau legaţi la ochi cu mare grijă, ca femeile din harem să fie protejate de privirile lor. Mai târziu, a fost construit un balcon pentru muzicieni, cu pereţi atât de înalţi, încât doar muzica putea trece pe acolo.

Tot în această sală de audienţe îi primea sultanul câteodată pe ambasadorii străini. în acele momente, el stătea pe un tron de marmură, purtând un caftan lung de aur cu bordură de zibelină şi turban alb cu o egretă alb-negru, şi un smarald gigantic. întotdeauna stătea cu

faţa în profil, ca niciun păgân să nu poată să privească direct în ochi Umbra lui Dumnezeu pe Pământ.

De-a lungul istoriei, Imperiul Otoman a rămas un stat războinic. Toată puterea se afla în mâinile sultanului. Când sultanul era puternic şi înzestrat, imperiul prospera. Când era slab, imperiul decădea. Fără să fie vreo surpriză, viaţa din harem, plină de femei adoratoare şi eunuci vicleni, alterase mult fibra sultanilor, care, iniţial, erau războinici cuceritori. Pe măsură ce istoria se desfăşura, o altă situaţie a dus la degradarea calităţii sultanului conducător. Ca o ironie, totul a început cu un act de clemenţă. Până în secolul al XVI-lea, era o tradiţie otomană ca, dintre numeroşii fii ai sultanului, cel care urma la tron să aibă grijă ca fraţii săi să fie strangulaţi, ca să înlăture orice ameninţare la adresa poziţiei sale. Sultanul Murat al III-lea, care a domnit între 1574 şi 1595, era tatăl a peste o sută de copii şi i-au supravieţuit douăzeci de fii. Cel mai mare, care a succedat la tron ca Mehmet al III-lea, i-a sugrumat pe cei nouăsprezece fraţi ai săi şi, în plus, ca să fie sigur că a lichidat orice competiţie posibilă, a ucis şi şapte concubine ale tatălui său, care se întâmplase să fie însărcinate. în 1603 totuşi, noul sultan, Ahmed I, a pus capăt acestui ceremonial groaznic, refuzând să-i stranguleze pe fraţii săi. în schimb, ca să nu poată să-i facă rău, i-a închis într-un pavilion zidit, numit „Cuşca", unde trăiau fără nicio posibilitate de comunicare cu lumea exterioară. De atunci, toţi prinţii otomani îndepărtaţi de la tron îşi petreceau viaţa în acel loc, în compania eunucilor şi a concubinelor, care, pentru a se împiedica naşterea de copii, erau selectate dintre femeile care trecuseră de vârsta fertilă. Dacă, din

greşeală, se năştea un copil, acesta nu era lăsat în viaţă pentru a nu complica arborele genealogic regal. Aşa că, atunci când un sultan murea sau era îndepărtat fără să aibă urmaş, era adus un frate dintre cei ţinuţi izolaţi şi proclamat noua Umbră a lui Dumnezeu pe Pământ. Printre aceşti bărbaţi de viţă regală, ignoranţi şi nepregresivi deseori nici ienicerii şi nici marele vizir nu puteau să găsească un individ cu o inteligenţă dezvoltată sau cunoştinţe politice suficiente pentru a conduce un imperiu.

Tot timpul, dar în mod special când sultanul era slab, marele vizir administra, de fapt, Imperiul Otoman. Din interiorul unei clădiri de mari proporţii, ridicată în 1654 lângă serai şi cunoscută europenilor sub numele de Sublima Poartă, marele vizir dirija administrarea şi înarmarea forţelor imperiului - totul, de fapt, cu excepţia seraiului. Teoretic, marele vizir era servitorul sultanului. Desemnarea sa era simbolizată de acceptarea unui inel cu sigiliu din mâinile sultanului; demiterea lui era simbolizată de predarea sigiliului imperial. Practic însă, marele vizir conducea imperiul. în vreme de război, el comanda armata otomană pe câmpul de luptă, asistat de aga ienicerilor şi de căpitanul-paşă al marinei. El prezida Divanul, într-o sală mare, boltită, de audienţe, ai cărei pereţi erau împodobiţi cu mozaicuri, arabescuri şi carpete albastre cu auriu. Acolo, pe o bancă ce înconjura întreg perimetrul, stăteau marii ofiţeri ai Porţii, îmbrăcaţi în caftane cu mâneci largi, tivite cu blană, ale căror culori - verde, violet, argintiu, albastru, galben - indicau rangul. în centru stătea marele vizir, care purta un caftan de satin alb şi un turban

legat cu aur.

Funcţia de mare vizir însemna o putere enormă - dacă era cazul, marii viziri puteau să aranjeze căderea sultanilor -, dar presupunea, de asemenea, şi mari riscuri, şi nu oferea perspectiva unei morţi paşnice. De înfrângerea în război era învinovăţit marele vizir, şi aceasta era urmată inevitabil de demisie, exil şi, nu de puţine ori, de strangulare. Doar un maestru al intrigilor putea să ajungă în această funcţie. între 1683 şi 1702, doisprezece mari viziri au venit şi au plecat de la Divan şi Sublima Poartă.

Cu toate acestea, la începutul secolului al XVII-lea, marii viziri au fost cei care au salvat imperiul, în timp ce sultanii stăteau în harem, satisfăcându-şi gusturile şi fanteziile.^ în exterior însă, puterea otomană decăzuse aşa de mult încât navele veneţiene se plimbau în largul Dardanelelor, în timp ce cazacii „pescăruşi", corsari de pe Nipru, făceau raiduri la intrarea apuseană în Bosfor. Imperiul, în care domnea corupţia şi care cădea în anarhie, a fost salvat prin măiestria a ceea ce se putea numi o dinastie de viziri: tată, fiu, frate şi cumnat.

în 1656, cu imperiul în prag de colaps, ierarhia haremului a numit, cu reticenţă, mare vizir pe un albanez sever de şaptezeci şi unu de ani, Mehmed Koprulii, care a rezolvat problemele fără milă: între 50000 şi 60000 de execuţii au curăţat administraţia

otomană de mită şi corupţie. Până la moartea lui, cinci ani mai târziu, declinul imperiului se oprise. Sub fiul său, Ahmed Koprulii şi, mai târziu, sub cumnatul acestuia, Kara Mustafa, s-a produs un scurt reviriment al puterii otomane. Flotele şi armatele puterilor creştine, Austria, Veneţia şi Polonia, au fost împinse înapoi. în 1683, răspunzând unui apel al ungurilor pentru ajutor împotriva împăratului Leopold, Kara Mustafa a decis să captureze Viena. O armată de peste 200000 de oameni, sub un steag din păr de cal, comandată de însuşi Kara Mustafa, a plecat în sus pe Dunăre, a cucerit toată Ungaria şi, pentru a doua oară în istoria otomană, a ajuns lângă zidurile Vienei. Toată vara lui 1683, Europa a privit cu nelinişte. Regimente de soldaţi din statele germane au fost înrolate sub drapelul împăratului pentru a lupta cu turcii. Chiar şi Ludovic al XlV-lea, care, în mod normal, era inamicul habsburgilor şi aliat secret al turcilor, nu putea să-şi permită să nu ajute la salvarea marelui oraş creştin. în 12 septembrie 1683, o armată aliată de eliberare a atacat liniile turceşti de asediu din spate şi i-a pus pe fugă pe turci. Din ordinul sultanului, Kara Mustafa a fost strangulat.

Anii care au urmat respingerii din faţa Vienei au fost dezastruoşi pentru turci. Buda şi apoi Belgradul au căzut, iar armatele austriece chiar s-au apropiat de Adrianopol. Marele amiral veneţian Francesco Morosini a capturat Peloponezul, a trecut peste istmul Corintului şi a declanşat asediul asupra Atenei. Din păcate, în timpul bombardamentului, unul dintre proiectile a lovit Partenonul, pe care turcii îl foloseau ca depozit de praf de puşcă. în 26 septembrie 1687, clădirea, care era

atunci în mare măsură intactă, a sărit în aer şi a fost redusă la starea în care se află acum.

în 1703, sultanul Mustafa al II-lea a fost înlăturat de ieniceri în favoarea fratelui său de treizeci de ani, Ahmed al III-lea, care a venit la tron din izolarea „Cuştii" şi a domnit douăzeci şi şapte de ani. Un estet instabil, posomorât, influenţat de mama lui, Ahmed adora femeile şi poezia şi îi plăcea să picteze flori. Avea o pasiune pentru arhitectură şi a construit frumoase moschei ca să-şi mulţumească poporul, şi grădini frumoase, ca să se mulţumească pe sine. De-a lungul Cornului de Aur a ridicat o serie de pavilioane luxoase, unele după model chinezesc, altele după model francez, unde putea să stea la umbra copacilor şi, în compania concubinelor sale favorite, să asculte poezie. Ahmed iubea spectacolele de teatru; iarna se jucau piese de umbre chinezeşti, urmate de împărţirea de bijuterii, dulciuri şi caftane de onoare. Vara aveau loc simulări de bătălii pe mare şi focuri de artificii. Mania lalelelor era evidentă la curtea lui. în serile de primăvară, sultanul şi curtea lui se plimbau, acompaniaţi de muzicieni, prin grădini în care erau atârnate felinare sau scăldate de lumina lunii, păşind cu grijă pe lângă sutele de ţestoase care se târau printre lalele şi prin iarbă, cu lumânări aprinse pe carapace.

în acest mediu retras şi parfumat, Ahmed al III-lea a trăit în aceeaşi perioadă a domniei dinamice şi turbulente a lui Petru al Rusiei. Deşi domnia lui Ahmed a depăşit-o ca întindere pe cea a lui Petru, sfârşitul ei a

avut o notă specific otomană. în 1730, când imperiul era din nou răvăşit de revolte ale mulţimii, Ahmed s-a gândit să domolească furia acesteia, ordonând ca marele vizir în funcţie, care se întâmpla să fie şi cumnatul lui, să fie strangulat şi cadavrul său să fie aruncat mulţimii. Acest lucru nu a făcut decât să amâne propria-i soartă. Curând după aceea, el a fost înlăturat de la tron şi a fost succedat de nepotul său, care l-a otrăvit.

— Turcia, Grecia, Bulgaria, România, Iugoslavia, Ungaria, Albania, Siria, Liban,

Iordania, Israel, Kuweit, Egipt, Sudan, Libia, Irak, Yemen, Tunisia, Algeria, Cipru, fără să mai vorbim despre uriaşele întinderi din Ucraina sovietică, Crimeea, Caucazul, Armenia şi Georgia. (N. a.)

—[5] Unii sultani ţineau în harem şi băieţi şi femei. Dar, chiar dacă anumiţi sultani turci aveau înclinaţii homosexuale, aşa cum aveau şi unii regi creştini, cei mai mulţi sultani otomani preferau femeile. Haremul era într-o proporţie copleşitoare un rezervor de femei. (N. a.)

—[6] Un sultan, Ibrahim Nebunul, îşi înfăşurase barba într-o reţea de diamante şi îşi petrecea zilele aruncând monede de aur peştilor din Bosfor. El a vrut să nu vadă şi să nu simtă altceva decât blană, şi a impus o taxă specială pentru importul de zibelină din Rusia, ca să-şi poată acoperi pereţii apartamentelor lui cu această blană preţioasă. Ajungând la concluzia că o femeie, cu cât e mai mare, cu atât trebuie să fie mai plăcută, el şi-a trimis oamenii să caute în tot imperiul cea mai grasă femeie. Ei i-au adus o armeancă enormă care l-a fascinat aşa de tare pe sultan, încât a acoperit-o cu bogăţii şi onoruri, iar în final a numit-o guvernator general al Damascului. (N. a.)

ELIBERATORUL CREŞTINĂTĂŢII BALCANICE

în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, un pericol nou şi neaşteptat a apărut în nord, ameninţând Imperiul Otoman. Rusia moscovită a crescut în putere şi a

devenit o ameninţare pentru Umbra lui Dumnezeu. în mod tradiţional, turcii îi priveau cu dispreţ pe ruşi; nu ei, ci vasalii lor tătari din Crimeea aveau de-a face cu moscoviţii. Ordinea ascendenţei făcea ca tătarii din Crimeea, tributari sultanului, să primească, la rândul lor, tribut de la ţar. Pentru hanii crimeeni, Moscovia era un ţinut care asigura un flux de sclavi şi vite luate în raidurile anuale prin Ucraina şi sudul Rusiei.

Turcii au fost indiferenţi faţă de ţaratul rus deoarece Moscova era ocupată cu alţi inamici ai săi. Cele două popoare creştine, cele mai mari din Europa de Est, ruşii ortodocşi şi polonezii catolici, se luptau între ele de generaţii întregi. Dar în 1667 s-a produs o schimbare dezagreabilă pentru sultan: ruşii şi polonezii şi-au încheiat diferendele, cel puţin temporar, şi s- au unit împotriva turcilor. Iar în anul 1686, regele Ian Sobieski al Poloniei, dornic să lupte împotriva Imperiului Otoman, a predat temporar Kievul regentei Sofia (transferul avea să fie permanent), în schimbul aderării Rusiei la alianţa polono- austriaco-veneţiană împotriva Turciei.

îmboldită de aliaţii ei, Rusia a iniţiat în sfârşit acţiuni militare în acest război. Ofensivele lansate împotriva tătarilor crimeeni, în 1677 şi 1689, amândouă conduse de favoritul Sofiei, Vasili Goliţîn, s-au terminat cu un eşec. La Constantinopol, neputinţa puterii militare ruseşti a părut că se confirmă încă o dată, în timp ce la Moscova, eşecul lui Goliţîn a precipitat schimbarea de putere. Revelarea slăbiciunii Sofiei a condus la căderea regentei şi la asumarea puterii de către Narîşkini, în numele lui Petru. După aceea, în timp ce tânărul ţar făcea instrucţie cu soldaţii, construia nave şi vizita Arhanghelskul, relaţiile dintre Rusia şi Turcia au rămas liniştite. Teoretic, ele erau în război, dar practic nu se purta nicio luptă.

Când a ajuns la vârsta majoratului, Petru a descoperit în alianţa antiturcă şi în războiul niciodată terminat o oportunitate de a-şi îndeplini un vis personal: să-şi extindă teritoriul în sud şi să navigheze pe Marea Neagră. Cele două campanii de vară împotriva Azovului, din 1695 şi 1696, au fost primele atacuri ruseşti care nu-i vizau pe tătari, ci fortăreţe turceşti apărate de soldaţi turci. Succesul lui Petru din a doua campanie a alarmat guvernul sultanului: navele de război ruseşti păreau mai periculoase decât soldaţii ruşi. Ţarul a cucerit gurile Donului şi şi-a masat flota la Taganrog şi Azov, dar, din fericire, din perspectiva turcilor, fortăreţele turceşti încă mai controlau strâmtoarea Kerci şi împiedicau acele nave să navigheze pe Marea Neagră.

Oficial, desigur, Petru plecase în Marea lui Ambasadă din 1697 ca să reînceapă războiul, să-şi revigoreze aliaţii

şi poate să mai găsească şi alţii noi. Aşa cum am văzut, el nu a avut succes în acest sens şi, după ce aliaţii lui au semnat tratatul de pace de la Carlowitz, Rusia, un combatant minor, a fost lăsată să se descurce singură şi să încheie cu turcii o pace cât mai bună. Fiindcă i s-a interzis accesul la fructul pe care şi-l dorea aşa de mult, ţarul nu i-a iertat niciodată pe austrieci pentru că l-au părăsit la Carlowitz. „Nu-mi dau mai multă atenţie decât i- ar da unui câine", se plângea el cu amărăciune. „Nu voi uita niciodată ce mi-au făcut. Simt că am venit cu buzunarele goale şi, într-adevăr, aşa este."^7

în ciuda caracterului incomplet al câştigurilor lui Petru, Azov urma să aibă consecinţe pe termen lung. Prima victorie a ruşilor asupra turcilor demonstra măcar o superioritate locală şi temporară asupra unei puteri pe care moscoviţii o trataseră întotdeauna cu circumspecţie. Era un noroc pentru Rusia că niciun mare sultan sau mare vizir ca cei din trecutul otomanilor nu se ridicase în zilele lui Petru. Imensa putere din sudul Rusiei era somnolentă, dar rămânea de o mărime colosală, poseda încă multe resurse şi, atunci când era provocată, putea să-şi strivească vecinii cu greutatea ei.

Pe acest uriaş letargic, dar încă formidabil, l-a provocat Petru în 1711, cu marşul lui în Balcani.

în 1710, armistiţiul de treizeci de ani cu turcii, semnat în preajma Marelui Război al Nordului, era în vigoare de zece ani; chiar şi atunci când Petru părea mai

vulnerabil, armistiţiul fusese respectat. Responsabil pentru această şansă era primul ambasador permanent al lui Petru - şi al Rusiei - la Constantinopol, Piotr Tolstoi. Un portret al lui Tolstoi înfăţişează un bărbat cu ochii albaştri, plini de viclenie, sprâncene stufoase şi negre, o frunte înaltă şi o perucă occidentală cenuşie. Chipul lui, ras complet, este senin. Totul la

el radiază vigoare, tenacitate, încredere în sine şi succes.

Tolstoi avusese nevoie de aceste calităţi, plus un mare noroc, ca să depăşească obstacolele pe care le întâlnise în cariera lui lungă şi remarcabilă. Născut în 1645, într-o familie de moşieri din mica aristocraţie, el l-a simpatizat iniţial pe Miloslavski şi a susţinut-o cu ardoare pe regenta Sofia în confruntarea ei finală cu tânărul ţar Petru, în 1689, dar a cotit spre tabăra învingătoare în ultimul moment. Petru, pentru că nu avea prea mare încredere în noul lui susţinător, l-a trimis guvernator în Ustiug, o provincie nordică îndepărtată. Acolo, ca guvernator, lui Tolstoi i-a revenit misiunea de a-l distra pe ţar în timpul verii, în anii 1693 şi 1694, când acesta călătorea către şi dinspre Arhanghelsk. Tolstoi a făcut o impresie bună, pe care a consolidat-o, demonstrând aptitudini în a doua campanie de la Azov. în sfârşit, în 1696, el a intrat definitiv în favorurile lui Petru, când, deşi avea cincizeci şi doi de ani şi era tată de familie, s-a oferit să călătorească la Veneţia pentru a studia construirea de nave şi navigaţia. A învăţat ceva din aceste lucruri şi a navigat pe Mediterana, dar una dintre cele mai importante achiziţii a fost că a învăţat

italiana şi a început să înţeleagă ceva din viaţa şi cultura occidentală, lucruri care aveau să-i folosească mai târziu în cariera lui de diplomat. Viclean, raţional, oportunist, un om care după standardele ruseşti era culturalizat şi sofisticat, Tolstoi a devenit extrem de util pentru ţar. Recunoscându-i calităţile, Petru i-a încredinţat lui Tolstoi două dintre cele mai dificile sarcini ale domniei sale: lunga misiune la Constantinopol şi, mai târziu, ademenirea ţareviciului Aleksei înapoi în Rusia. în semn de preţuire a servitorului său talentat şi util, Petru i-a oferit lui Tolstoi titlul ereditar de conte, dar nu a uitat niciodată adversitatea de la început a bărbatului. La un moment dat, când mintea îi era plină de gânduri negre, ţarul a luat în mâinile lui puternice capul bărbatului mai vârstnic şi i-a spus: „O, capule, capule! Tu n-ai mai fi stat acum pe umeri dacă nu erai aşa de înţelept."—

Caracterul şi experienţa lui Tolstoi îl făceau foarte potrivit pentru misiunea de prim ambasador al Rusiei rezident la curtea sultanului. Instrucţiunile pe care le primise la sosirea lui, spre sfârşitul anului 1701, erau aceleaşi pe care le aveau dintotdeauna diplomaţii: să menţină armistiţiul dintre Turcia şi Rusia, să facă tot ce se poate pentru a stârni probleme între Turcia şi Austria, să adune informaţii despre relaţiile externe şi politicile interne ale Imperiului Otoman şi să le transmită la Moscova, să-şi formeze o părere despre oamenii aflaţi la putere şi despre cei care ar putea ajunge la putere, să afle tot ce poate despre tacticile militare şi navale turceşti şi despre fortăreţele turceşti de la Marea Neagră. Era o misiune solicitantă, cu atât mai mult cu cât turcii nu prea ar fi vrut un ambasador rus la Constantinopol. Alţi ambasadori străini erau instalaţi în

capitala otomană pentru facilitarea comerţului, dar între Rusia şi Turcia nu existau relaţii comerciale, aşa că turcii erau suspicioşi din cauza prezenţei lui Tolstoi.

La început i s-au acordat nişte condiţii apropiate de o casă de arest. Aşa cum îi scria lui Petru:

Şederea mea nu este agreată pentru că inamicii lor domestici, grecii, sunt coreligionari cu noi. Turcii sunt de părere că, dacă voi locui printre ei, îi voi stârni pe greci împotriva mahomedanilor şi de aceea grecilor li s- a interzis să intre în contact cu mine. Creştinii au fost atât de înfricoşaţi, încât niciunul n-a îndrăznit nici măcar să treacă pe lângă casa în care locuiesc. [...] Nimic nu-i înspăimântă mai mult decât flota ta. A circulat zvonul că la Arhanghelsk au fost construite şaptezeci de nave mari şi ei cred că, atunci când va fi necesar, aceste nave vor veni prin Oceanul Atlantic pe Marea Mediterană spre Constantinopol.—

în ciuda acestor greutăţi, Tolstoi a avut un succes considerabil. El a reuşit să constituie o reţea de spionaj bazată în parte pe organizaţia Bisericii Ortodoxe din interiorul Imperiului Otoman (în special Dositei, patriarhul Ierusalimului, a fost de mare ajutor) şi, în parte, cu ajutorul olandezilor, care aveau experienţă în iţele politicii de curte turceşti.

în timpul lui Tolstoi, această reţea era extrem de complicată. Marii viziri veneau unul după altul. Unii erau mai toleranţi faţă de Tolstoi, dar poziţia lui nu a fost niciodată confortabilă. în 1702, marele vizir Daltaban Mustafa a venit la putere hotărât să-l susţină pe hanul tătar în ideea reluării războiului cu Rusia. Cu ajutorul mitelor generoase, Tolstoi a reuşit să aducă planul

vizirului în atenţia mamei sultanului, iar Daltaban a fost înlăturat şi decapitat. Următorul vizir s-a purtat mai atent cu Tolstoi, dar tot erau doi ieniceri care stăteau de pază la poarta lui şi care îi supravegheau mişcările.

în 1703, când sultanul Mustafa al Il-lea a fost înlocuit de fratele lui, Ahmed al III-lea, la început lui Tolstoi i s-a permis să circule pe unde dorea; apoi a venit un alt mare vizir şi iar au existat restricţii. Disperat, ambasadorul scria la Moscova: „Noul vizir se poartă foarte ostil cu mine, iar situaţia mea este mai complicată, problemele şi temerile sunt mai mari decât au fost vreodată. Din nou, nu mai îndrăzneşte nimeni să vină la mine, iar eu nu pot să mă duc nicăieri. Cu mare dificultate pot să trimit această scrisoare. Acesta este al şaselea vizir din câţi am apucat, şi este cel mai rău dintre toţi/<âSQ Al şaselea vizir a fost curând înlocuit de al şaptelea, dar situaţia lui Tolstoi a

rămas tot sumbră.

Parţial, tratamentul rău aplicat lui Tolstoi era cauzat de plângerile ambasadorului turc la Moscova, în legătură cu felul în care era tratat, la rândul său, de ruşi. Pentru anunţul de accedere la tron al lui Ahmed al III-lea, ambasadorul turc a fost primit cu politeţe, dar asta după ce a fost lăsat să aştepte multă vreme până când a fost primit de ţar. întârzierea a fost deliberată: Petru voia să câştige timp şi să îl impresioneze pe ambasador cu puterea ţarului rus. în plus, Petru îl oprise pe ambasador

să vadă ceea ce ar fi vrut: flota rusească staţionată la Azov şi Voronejul, locul unde erau construite navele. Petru i- a scris guvernatorului de la Azov: „Nu te apropia de Voronej. Mergi cât poţi de încet pe drum, cu cât durează mai mult, cu atât mai bine. Nu îi da voie să vadă Azovul sub nicio formă."^[1] Atunci când ambasadorul a trimis o scrisoare acasă, descriind tratamentul pe care îl primise în Rusia, toate acestea s-au repercutat asupra lui Tolstoi. „Ce a scris el [omologul lui, ambasadorul turc în Rusia] nu ştiu", a spus Tolstoi, „dar se poartă cu mine într-un mod înspăimântător şi ne închid pe toţi în casele noastre şi nu ne dau voie nici să ieşim, nici să intrăm. Au fost zile în care am rămas fără mâncare, pentru că nu lăsau pe nimeni să iasă nici măcar să cumpere pâine şi cu mare greutate am reuşit, oferind cadouri mari, să obţin permisiunea ca un om să poată ieşi să cumpere alimente."^[2]

Tolstoi era, de asemenea, îngrijorat că şi membrii ambasadei lui vor ajunge să se convertească la mahomedanism, şi apoi vor trăda serviciul de spionaj. în cele din urmă, chiar a existat un astfel de caz, iar ambasadorul l-a rezolvat în mod sumar:

Mi-e tare teamă de angajaţii mei [scria el la Moscova]. Cum stau aici de trei ani, ei au făcut cunoştinţă cu turcii şi au învăţat limba turcă. Pentru că acum trăim în aceste condiţii neplăcute, mi-e teamă că îşi vor pierde răbdarea din cauza acestui prizonierat şi li se va zdruncina credinţa, pentru că mahomedanismul este foarte atractiv pentru oamenii simpli. Dacă vreun luda ar vorbi, ar putea să facă un mare rău, pentru că oamenii mei au văzut cu ce creştini am fost mai apropiat, şi cine serveşte ţarului [...] şi dacă vreunul se va dezice şi va povesti turcilor cine a lucrat pentru ţar, nu doar prietenii noştri vor suferi, ci va fi un rău făcut tuturor creştinilor. Eu urmăresc acest lucru cu mare atenţie şi nu ştiu dacă

Dumnezeu va lăsa să se întâmple asta. Am avut o problemă ca asta, un tânăr secretar, Timofei, după ce a făcut cunoştinţă cu turcii, s-a hotărât să treacă la mahomedanism. M-a ajutat Dumnezeu să aflu despre asta. L-am chemat liniştit şi am început să vorbesc cu el şi el mi-a declarat cu sinceritate că vrea să devină mahomedan. Atunci l-am închis în dormitorul lui până noaptea, iar noaptea a băut un pahar cu vin şi a murit imediat. în felul acesta, Dumnezeu l-a păzit de o mişelie.—

Cu timpul, Tolstoi a mai avut şi alte necazuri. Salariul lui nu mai ajungea la el şi, ca să facă faţă, a fost obligat să vândă câteva dintre blănurile de nurcă ce-i fuseseră date să le folosească drept daruri. El i-a scris ţarului, implorându-l să-i trimită banii, şi i-a cerut, de asemenea, şi permisiunea de a demisiona şi de a veni acasă. Petru i-a răspuns cu un refuz, spunându-i că serviciile lui sunt esenţiale. Tolstoi s-a chinuit în continuare, mituind, ţesând intrigi, făcând tot ce putea. în 1706, el a raportat că „doi dintre cei mai prudenţi paşi au fost strangulaţi la instigarea marelui vizir, căruia nu-i plac oamenii capabili. Să dea Dumnezeu ca toţi să piară tot aşa."^[4]

în timpul revoltei cazacilor lui Bulavin de pe Don şi al invaziei suedeze în Rusia, lui Petru i-a fost teamă că sultanul ar putea să fie tentat să încerce să ia înapoi Azovul. Instinctul său îi spunea să fie cât mai paşnic şi a dat ordin să se asigure că niciun prizonier turc sau tătar nu se mai află în închisorile ruseşti. Tolstoi a dezaprobat abordarea lui. El credea că o politică mai potrivită ar fi fost să se arate puternic, chiar ameninţător cu turcii, ca să-i ţină liniştiţi. Evenimentele au demonstrat că avea dreptate. în 1709, primăvara şi vara de la Poltava, turcii nu numai că nu au intervenit de partea Suediei, dar discuţia despre un război cu Rusia şi zvonurile apariţiei flotei ruseşti la gurile Bosforului au stârnit panică pe străzile din Constantinopol.

Şi aşa, timp de opt ani dificili, Tolstoi a susţinut interesele stăpânului său şi a menţinut pacea între Rusia şi Turcia. Apoi, în 1709, Carol al XII-lea, după ce a fugit de la Poltava, a ajuns pe dominioanele sultanului. După aceea, de patru ori în trei ani, sultanul a declarat război Rusiei.

Când Carol al XII-lea a traversat râul Bug şi a intrat pe teritoriul Imperiului Otoman, el a devenit oaspetele sultanului. Regele şi hatmanul cazac Mazepa au căutat adăpost în dominioanele sultanului; acest lucru, potrivit religiei islamice, l-a obligat pe Ahmed al III-lea să-i primească şi să-i protejeze. Obligaţia a fost simţită atât de puternic, încît, atunci când s-a auzit la Constantinopol de tacticile de amânare a acelui paşă local din pricina cărora a avut loc masacrul cazacilor rămaşi pe malul celălalt al râului, sultanul s-a gîndit să-i trimită paşei şnurul de mătase.

Imediat ce a aflat că regele Suediei este pe teritoriul imperiului său, sultanul a luat repede măsuri să se revanşeze, în câteva zile, seraschierul Benderului, Iusuf Paşa, a sosit aducându-i un bun venit oficial şi un convoi de căruţe cu provizii. Curând, supravieţuitorii suedezi înfometaţi sărbătoreau cu pepeni, berbeci şi excelentă cafea turcească.

Paşa Iusuf i-a mai adus şi sugestia sultanului, care avea greutatea unei porunci, ca oaspetele să se mute la Bender, pe râul Nistru, la 240 de kilometri sud-vest.

Acolo Carol şi-a aşezat tabăra într-un şir de frumoase corturi turceşti, aşezate într-o poiană plină de rânduri de pomi fructiferi, de-a lungul malului Nistrului. în acea zonă plăcută, numită Basarabia, neobositul rege al Suediei avea să petreacă trei ani.

La momentul în care s-a mutat acolo, Carol nu putea să ştie ce-i rezervă viitorul. Intenţia regelui fusese să se întoarcă în Polonia, să preia comanda armatelor lui Krassow şi Stanislaw imediat ce i se vindeca piciorul. în Polonia, de asemenea, spera să se întâlnească cu trupele lui Lewenhaupt, pe care le lăsase în urmă la Perevolucina. în plus, el dăduse ordine consiliului de conducere de la Stockholm să înfiinţeze noi regimente şi să le trimită peste Baltica. Natura şi politica au fost împotriva lui. Rana se vindeca lent şi a mai trebuit să treacă încă şase săptămâni până ce regele să poată urca din nou pe cal. în timpul convalescenţei, a aflat că sora lui mai mare, ducesă de Holstein, Hedwig Sofia, murise la Stockholm în timpul unei epidemii de pojar. Zile întregi regele celibatar nu s-a putut opri din plâns. S-a închis în cortul său, refuzând să-i vadă chiar şi pe camarazii lui cei mai apropiaţi; o vreme a refuzat chiar să creadă informaţia, deşi ea fusese transmisă pe cale oficială, într-o scrisoare de condoleanţe de la consiliul suedez. Surorii lui mai mici, Ulrika, el i-a scris că speră ca „zvonul prea îngrozitor şi neaşteptat, care m-a amorţit complet"^ să fie dezminţit. Mai târziu, i-a scris Ulrikăi că ar fi fost fericit dacă ar fi murit cel dintâi dintre ei trei şi că se roagă să fie măcar al doilea.

O altă suferinţă a urmat după aceasta. Mazepa, hatmanul îmbătrânit care, spre ruina lui, s-a alăturat cu oamenii săi lui Carol înainte de Poltava, fusese dus din tabăra lui Carol într-o casă din oraşul Bender, unde, în timpul zilelor fierbinţi de vară, starea lui s-a înrăutăţit. Carol a rămas credincios: când a venit oferta lui Petru, sugerând că ţarul l-ar elibera pe contele Piper dacă regele l-ar preda pe Mazepa, Carol a refuzat. în 22 septembrie 1709, Mazepa a murit, iar Carol a mers şchiopătând, sprijinit în baston, să asiste la înmormântare.

O lovitură a venit după alta. într-o succesiune rapidă, Carol a aflat că Lewenhaupt capitulase la Perevolucina, că trupele ruseşti ale lui Menşikov invadaseră Polonia, că Stanislaw şi Krassow se retrăseseră, că Augustus încălcase tratatul de la Altranstadt şi invadase Polonia să-şi recapete coroana, că Danemarca reintrase în război împotriva Suediei şi că Suedia însăşi fusese invadată de o armată daneză. între timp, trupele ruseşti ale lui Petru mărşăluiau prin provinciile baltice, ocupând Riga, Pernau, Reval şi Vîborg. De ce nu s-a întors Carol în Suedia să preia comanda? Călătoria nu ar fi fost uşoară. Bender se afla la 1800 de kilometri de Stockholm. Ruta prin Polonia fusese închisă de soldaţii lui Petru şi ai lui Augustus. Reapariţia ciumei îi făcuse pe austrieci să-şi închidă frontierele. Ludovic al XIV-lea se oferise de mai multe ori să-i trimită lui Carol un vas ca să-l aducă acasă - Regelui Soare îi convenea ca trăsnetul suedez să provoace din nou necazuri în Europa de Est, în spatele adversarilor lui englezi, olandezi şi austrieci -, dar Carol era îngrijorat că ar fi putut să fie prins de piraţi. Şi dacă ar fi acceptat favoarea de la francezi - sau

chiar de la englezi sau olandezi -, care ar fi fost preţul? Aproape sigur ar fi însemnat că trebuie să fie de partea unuia sau altuia în Războiul Succesiunii Spaniole.

De fapt, de îndată ce i-a trecut dezamăgirea de a nu putea să plece imediat în Polonia, Carol a preferat să rămână în Turcia. Aşa cum vedea el lucrurile, prezenţa lui în Imperiul Otoman îi oferea o nouă oportunitate grandioasă. Dacă l-ar fi convins pe sultan să facă război cu ţarul şi să i se alăture într-o ofensivă sudică victorioasă, Petru ar fi putut fi învins şi tot ceea ce pierduse Suedia ar fi recâştigat. La începutul toamnei lui 1709, agenţii lui Carol, Poniatowski şi Neugebauer, au plonjat în politica mlăştinoasă de la Constantinopol, încercând să strice munca lui Tolstoi.

Sarcina lor nu era uşoară. Turcii nu voiau să lupte. Sentimentul acesta general fusese întărit de veştile de la Poltava, care făcuseră o puternică impresie la Constantinopol: cât va mai dura până când flota ţarului va apărea la gurile Bosforului? Puşi în faţa acestui pericol, mulţi dintre sfătuitorii sultanului ar fi preferat să facă ceea ce solicitase Petru, adică să-l expulzeze din imperiul lor pe suedezul aducător de necazuri. „Regele Suediei", scrie un document turc din acele vremuri, „a căzut ca o greutate mare pe umerii Sublimei P o r ţ i . P e de altă parte, existau şi grupuri din Imperiul Otoman care doreau război cu Rusia. Cel mai cunoscut era rusofobul han din Crimeea, Devlet Ghirei, care îşi pierduse dreptul de a lua tribut de la Rusia prin tratatul din 1700. El şi călăreţii lui erau însetaţi după ocazia de a-şi reîncepe raidurile mari din Ucraina, care fuseseră

atât de rentabile, în capturi şi în prizonieri. în plus, Neugebauer a avut norocul ca vorbele lui să poată ajunge la urechea mamei sultanului Ahmed. Imaginaţia femeii era deja captivată de eroul legendar Carol al Xll-lea; Neugebauer i-a arătat cum ar putea fiul ei să-l ajute pe al ei „leu [Carol] să-l devoreze pe ţar"^[7].

Un alt element mai era necesar pentru planul lui Carol. Nu era de ajuns să fie convins sultanul să meargă la război; campania trebuia să aibă succes, iar obiectivele trebuia să fie atinse. Carol a înţeles că, pentru a avea un cuvânt de spus în aceste chestiuni, avea nevoie de o armată suedeză proaspătă pe continent. Chiar când armata otomană era în curs de mobilizare, Carol scria de urgenţă la Stockholm: „să se asigure transportarea în Pomerania în timp util a regimentelor mai sus amintite, pentru ca participarea noastră la campania care se apropie să nu fie ratată."^

La Stockholm, consiliul a fost uluit, chiar şocat de cerere. Deja din noiembrie 1709, după Poltava, Danemarca prinsese curaj şi încălcase Tratatul de la Travendal, intrând din nou în război împotriva Suediei. Trupele daneze invadaseră sudul Suediei. Pentru consiliul suedez, care se confrunta cu ameninţarea imediată chiar pe teritoriul său şi cu povara zdrobitoare a achitării costurilor unui război care părea pierdut, porunca regelui de a trimite o altă forţă expediţionară în Polonia părea nebunească. I-a fost trimis un mesaj lui Carol, spunându-i-se că nu mai sunt trupe de care se pot dispensa.

Până la urmă, ca o ironie a sorţii, Neugebauer şi Poniatkowski au avut succes la Constantinopol, în timp ce Carol al XII-lea a eşuat la Stockholm. Imperiul Otoman a fost convins să meargă la război, dar niciunul dintre mândrele regimente suedeze care ar fi întărit rândurile armatei turce şi ar fi conferit greutate vocii regelui suedez nu era prezent. Deşi era, incontestabil, cel mai mare comandant din imperiu şi deşi armata turcă în general şi ienicerii în particular îl idolatrizau pe regele războinic, Carol nu a fost un aliat oficial al turcilor şi nu a avut un rol activ în campania militară care începuse. Din acest motiv, ultima şi, poate, cea mai mare şansă a lui de a-l învinge pe Petru s-a spulberat.

Nu numai turcii erau preocupaţi de prezenţa lui Carol al XII-lea în Imperiul Otoman. Din momentul sosirii regelui, Petru a făcut presiuni, prin Tolstoi, pentru predarea sau expulzarea lui Carol. Cum lunile treceau, tonul mesajelor lui a devenit din ce în ce mai tranşant, iar acest lucru servea de minune grupului de la Constantinopol şi Adrianopol care voia războiul. Cererea categorică a ţarului, ca sultanul să răspundă până în 10 octombrie 1710 la solicitarea sa ca regele Carol să fie expulzat din Turcia, a fost considerată o insultă la adresa Umbrei lui Dumnezeu. Aceasta, după insistenţele hanului, ale suedezilor, ale francezilor şi ale mamei sultanului, a înclinat balanţa. în 21 noiembrie, într-o sesiune solemnă a Divanului, Imperiul Otoman a declarat război Rusiei. Tolstoi a fost primul care a avut de suferit. Conform legilor turceşti, ambasadorii nu aveau niciun fel de imunitate în timp de război, iar Tolstoi a fost prins, dezbrăcat pe jumătate, urcat pe un

cal bătrân şi purtat pe străzi, apoi închis în fortăreaţa celor Şapte Turnuri (Edikule).

Odată cu declaraţia de război a venit şi un alt mare vizir, Mehmet Baltadji, numit special pentru războiul cu Rusia. El a fost o alegere curioasă, fiind descris de contemporani ca un pederast prostănac şi gafeur care nu fusese niciodată un luptător serios. Cu toate acestea, a optat pentru o campanie ofensivă. în iarna aceea, imediat ce călăreţii hanului ar fi fost gata, o armată mobilă tătară urma să lovească în nord, din Crimeea în Ucraina, ca să-i strivească pe cazaci şi să pună mâna pe recompensele în prizonieri şi vite pe care cei zece ani de pace îi împiedicaseră să le ia. în primăvară, principalul corp de armată al otomanilor avea să pornească spre nord-est de la Adrianopol. Artileria şi proviziile aveau să fie transportate pe mare, spre oraşul Isaccea de pe Dunăre, ca să se întâlnească cu armata. Acolo, cavaleria tătară trebuia să li se alăture, pentru a forma o forţă combinată de aproape 200000 de oameni.

în ianuarie, tătarii au dat lovitura, făcând ravagii în zona dintre Niprul mijlociu şi Donul superior. Ei au întâmpinat o rezistenţă puternică din partea noului hatman cazac al lui Petru, Skoropadski, şi au fost obligaţi să se retragă fără să creeze marea diversiune la care sperase marele vizir. La sfârşitul lui februarie, cozile de cal, care simbolizau războiul, erau ridicate în curtea ienicerilor şi corpul de elită de 20000 de oameni, cu muschetele lustruite pe umeri şi cu arcurile ornamentale, a pornit spre nord. Armata principală s-a deplasat încet, ajungând la Dunăre de-abia la începutul

lui iunie. Acolo, tunurile erau descărcate de pe nave şi plasate pe afeturile lor, convoiul de provizii era organizat şi întreaga armată a fost transferată pe malul celălalt al râului.

în timp ce turcii se adunau pe Dunăre, marele vizir l-a trimis pe Poniatowski, care îl reprezenta pe Carol la curtea sultanului, la Bender, ca să-l invite pe rege să se alăture campaniei, dar numai ca oaspete al marelui vizir. La început, regele a fost foarte tentat să accepte, dar a decis să refuze. Ca suveran, nu putea să se alăture unei armate care nu se afla sub comanda lui, mai ales o armată comandată de cineva cu un grad inferior lui. Privind în urmă, aceasta apare ca o greşeală fatală.

Războiul din 1711, care a dus la campania de pe Prut, nu a fost cerut de Petru, ci de Carol, care instigase acea luptă dintre Rusia şi Imperiul Otoman. Cu toate acestea, odată ce războiul a venit, Petru, încă euforic după bătălia de la Poltava, a acceptat provocarea cu încredere şi a luat măsuri rapide pentru pregătire. Zece regimente de dragoni ruşi au fost detaşate din Polonia să supravegheze frontiera otomană. Şeremetiev, cu douăzeci şi două de regimente de infanterie, a primit ordin să vină din Baltica în Ucraina. A fost instituită o nouă taxă grea, pentru sprijinirea operaţiunilor militare viitoare.

în 25 februarie 1711, a fost ţinută la Kremlin o mare ceremonie. Regimentele de Gardă Preobrajenski şi Semionovski erau aliniate în Piaţa Catedralelor, în faţa Catedralei Adormirii Maicii Domnului, cu steagurile lor

roşii care aveau pe ele o cruce şi mottoul străvechi al împăratului Constantin - „Sub acest semn veţi învinge". în catedrală, Petru a proclamat solemn un război sfânt „împotriva duşmanilor lui Hristos". Ţarul a vrut să conducă personal campania turcească şi în 6 martie a plecat din Moscova, cu Ecaterina lângă el. Dar s-a îmbolnăvit, iar scrisorile lui aveau o notă de resemnare şi disperare: „Avem în faţa noastră un drum nesigur, pe care doar Dumnezeu îl ştie"^, îi scria el lui Menşikov. Lui Apraksin, căruia îi dăduse comanda asupra întregului Don inferior, inclusiv Azovul şi Taganrogul, şi care îi scrisese să-i ceară instrucţiuni legate de locul unde să-şi aşeze cartierul general, ţarul i-a răspuns: „Fă cum este mai convenabil pentru tine, pentru că toată ţara se încrede în tine. E imposibil pentru mine să decid, fiind aşa de departe şi, dacă vrei, şi disperat, pentru că de-abia mai trăiesc din cauza bolii, iar treburile se schimbă de la zi la zi."^

Boala lui Petru era gravă. El i-a scris lui Menşikov, spunându-i că a avut o criză care a durat o zi şi jumătate şi că nu i-a mai fost aşa de rău niciodată. După mai multe săptămâni, a început să se simtă mai bine şi a plecat la Iavoriv. Acolo, a fost încântat că Ecaterina era tratată demn şi că nobilii locali polonezi i se adresau cu „Majestatea Voastră". Şi Ecaterina era încântată. „Suntem deseori la banchete şi serate", îi scria ea în 9 mai lui Menşikov, care fusese lăsat în urmă ca să apere Sankt-Petersburgul. „Acum trei zile, noi l-am vizitat pe hatmanul Sieniawski, iar ieri am fost la prinţul Radziwill, unde am dansat mult." Apoi, referindu-se la nişte comentarii imaginare, ea l-a liniştit pe prinţul îngrijorat: „O implor pe înălţimea Voastră să nu se necăjească,

încrezându-se în orice bârfă stupidă care vine de aici, pentru că şi acum contraamiralul [Petru] îţi poartă dragoste şi amintire dragă, ca şi înainte."[1]

Petru călătorise la Iavoriv pentru a semna înţelegerea de căsătorie care urma să-l lege pe fiul său, Aleksei, de prinţesa Charlotte de Wolfenbüttel. Schleinitz, ambasadorul ducelui de Wolfenbüttel, i-a scris stăpânului său, descriindu-i cuplul regal în acel moment:

Ziua următoare, în jur de ora patru, ţarul a trimis din nou după mine. Ştiam că îl voi găsi în camera ţarinei şi că îi voi face mare plăcere dacă o voi felicita pe ţarină pentru anunţul public al căsătoriei ei. După declaraţia făcută pe acest subiect de regele Poloniei şi de prinţul ereditar, nu am considerat că este deplasat, şi apoi, ştiam că ministrul polonez i-a dat ţarinei titlul de Majestáte. Când am intrat în cameră, m-am întors, fără să ignor prezenţa ţarului, şi am felicitat-o pentru anunţul căsătoriei sale, şi ea a încredinţat-o pe prinţesă [Charlotte] de prietenia şi protecţia ei.—

Ecaterina a fost încântată şi i-a cerut lui Schleiniz să-i mulţumească ducelui pentru cuvintele frumoase. A spus că este nerăbdătoare s-o vadă şi s-o îmbrăţişeze pe prinţesa care urma să-i devină noră vitregă şi a întrebat dacă ţareviciul pare chiar atât de îndrăgostit de Charlotte cum spune lumea. în timp ce Ecaterina vorbea cu ambasadorul, Petru examina câteva instrumente matematice în cealaltă parte a camerei. Când a auzit-o pe Ecaterina vorbind de Aleksei, el a lăsat pe masă instrumentele şi a păşit spre ei, dar nu a intervenit în discuţie.

„Fusesem prevenit", continua Schleibniz în scrisoarea lui către duce,

că ţarul mă cunoaşte foarte puţin, şi mi-a fost jenă să mă adresez întâi lui. De aceea, i-am spus că Majestatea Sa Ţarina mă întrebase dacă ţareviciul era foarte îndrăgostit de prinţesă. I-am spus că eram sigur că ţareviciul aşteaptă cu nerăbdare consimţământul tatălui său, ca să fie deplin fericit. Ţarul a răspuns printr-un interpret: „Nu vreau să amân împlinirea fericirii fiului meu, dar, în acelaşi timp, nu vreau să mă lipsesc de propria mea fericire. El este unicul meu fiu şi doresc să am plăcerea de a fi prezent personal la căsătoria lui, după ce se va termina campania. Căsătoria lui va avea loc în Brunswick." El a explicat că nu este întru totul stăpân pe situaţie, pentru că are de-a face cu un inamic care iniţiază acţiuni rapide şi puternice, dar că va încerca să aranjeze lucrurile astfel încât să facă un tratament la Carlsbad în toamnă şi apoi să meargă la Wolfenbiittel.

Peste trei zile a sosit contractul de căsătorie, semnat fără nicio modificare de ducele de Wolfenbiittel. Petru l-a convocat pe ambasadorul Schleiniz şi l-a întâmpinat cu o replică în germană: „Am să-ţi dau nişte veşti excelente." El i-a arătat contractul şi, când Schleiniz l-a felicitat pe ţar şi i-a sărutat mâna, Petru l-a sărutat de trei ori pe frunte şi obraji şi a poruncit să fie adusă o sticlă din vinul lui unguresc favorit. Au ciocnit un pahar, iar Petru a vorbit cu încântare timp de două ore despre fiul său, despre armată şi despre campania împotriva turcilor care urma să înceapă. După aceea,

Schleiniz, bucuros, i-a scris ducelui: „Nu pot să exprim în cuvinte înălţimii Voastre cu câtă claritate în gândire şi cu ce modestie a vorbit ţarul despre toate.

încrederea lui Petru că această campanie împotriva Turciei va fi rapid încheiată aşa încât va putea să

meargă să facă tratament la Carlsbad şi apoi să ia parte la nunta fiului său s-a reflectat şi într-o discuţie pe care o avusese în această perioadă cu Augustus. Electorul Saxoniei intrase din nou în Polonia şi pretinsese coroana, în timp ce rivalul său, Stanislaw, fugise cu armata suedeză care se retrăsese în Pomerania. Augustus intenţiona să-i urmărească pe aceşti inamici şi să-i asedieze pe suedezi, care deţineau portul baltic Stralsund. Pentru a sprijini acest demers, Petru a contribuit cu 100.000 de ruble şi a detaşat 12000 de soldaţi ruşi sub comanda lui Augustus.

în ceea ce-i privea pe turci, planul lui Petru, îndrăzneţ până la nesăbuinţă, era să mărşăluiască spre Dunărea inferioară, să traverseze fluviul chiar deasupra locului în care acesta se varsă în Marea Neagră şi să continue să avanseze spre sud-vest prin Bulgaria până într-un punct unde putea să ameninţe cea de-a doua capitală a sultanului, Adrianopol, şi chiar legendarul Constantinopol. Armata rusă pe care ar fi luat-o cu el nu ar fi fost prea mare - 40000 de infanterişti şi 14000 de cavalerişti -, comparativ cu marea desfăşurare de forţe pe care sultanul ar fi folosit-o pe câmpul de luptă. Dar Petru se aştepta ca, odată intrat în provinciile creştine ale Imperiului Otoman care se aflau la graniţa cu Rusia, să fie primit ca eliberator şi să primească întăriri de 30000 de valahi şi 10000 de moldoveni. Atunci armata ar fi avut 94000 de oameni.

Planul ofensiv fusese conceput parţial pentru a ţine războiul departe de Ucraina, devastată de invazia suedeză şi de dezertarea lui Mazepa, şi care era liniştită,

cel puţin pentru moment. Dacă armata otomană invada stepele ucrainiene, cine ştie unde se puteau duce instabilii cazaci? Dacă pătrundea în interiorul Imperiului Otoman, Petru nu mai avea această grijă. Era mai bine pentru el să provoace necazuri printre vasalii agitaţi ai sultanului, decât invers.

Aşteptările lui Petru de a primi ajutor odată ajuns în provinciile creştine nu erau fără temei. în domnia sa, primise frecvent apeluri de la reprezentanţii popoarelor ortodoxe din Balcani: sârbi, muntenegreni, bulgari, valahi şi moldoveni. Victoria parţială a lui Petru asupra sultanului, din 1698, şi capturarea Azovului le încurajaseră visele de eliberare şi îi făcuseră să exagereze cu promisiunile. Ei îşi dăduseră cuvântul că odată ce armata rusă va ajunge pe teritoriul lor, trupele locale i se vor alătura, proviziile vor fi disponibile din belşug şi toată populaţia se va ridica la luptă. între 1704 şi 1710, patru lideri sârbi au sosit la Moscova să-i convingă pe ruşi să treacă la acţiune. „Nu avem alt ţar decât Cel Mai Ortodox Ţar, Petru"^, spuneau ei.

înainte de Poltava, Petru, prudent în orice gest care putea face ca sultanul să încalce armistiţiul din 1700, a răspuns discret acestor apeluri. După Poltava însă, Tolstoi şi alţi agenţi din interiorul Imperiului Otoman au început să pregătească terenul pentru atac. în primăvara lui 1711, ceasul venise. La ceremonia de la Kremlin de dinaintea plecării din Moscova, Petru a rostit o proclamaţie, prezentându-se deschis ca eliberatorul creştinilor din Balcani. I-a chemat pe toţi, atât pe catolici, cât şi pe ortodocşi, să se ridice împotriva

stăpânilor otomani, ca să se asigure că „descendenţii păgânului Mohamed

vor fi goniţi înapoi pe pământurile lor natale, nisipurile şi stepele Arabiei"^.

^ Sbornik I.R.I.O., LXI, 2, 35. Eugene Schuyler, vol. II, p. 173.

— ibidem.

^ ibidem, p. 176.

— ibidem, ibidem, p. 177.

— ibidem, ibidem, p. 179.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 313. —[6] B.H. Sumner, Emergence, p. 37.

ibidem, p. 38. —[8] Frans G. Bengtsson, p. 411. Eugene Schuyler, vol. II, p. 187.

— ibidem.

[m] S.M. Soloviov, vol. VIII, pp. 374-375. Eugene Schuyler, vol. II, p. 189. ibidem, p. 190. B.H. Sumner, Ottoman, p. 45.

— ibidem.

CINCIZECI DE LOVITURI PE PRUT

Cheia campaniei lui Petru erau două principate creştine, Valahia şi Moldova. Aşezate la sud de Carpaţi şi la nord de Dunăre, aceste regiuni fac parte azi, într-o oarecare măsură, din sud-estul Uniunii Sovietice şi, o mare parte, din România de azi. în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, în căutarea securităţii, ele s-au plasat sub suzeranitatea Sublimei Porţi, păstrându-şi autonomia internă, dar acceptând să plătească sultanului tribut anual în schimbul protecţiei.

Odată cu trecerea timpului, Poarta a început să-şi aroge dreptul de a numi şi a demite prinţii locali. Dornici să aibă domnii ereditare, prinţii au început să caute, în secret, protecţie în alte părţi. în timpul domniei ţarului Aleksei, au existat discuţii preliminare cu Moscova, în legătură cu asumarea suzeranităţii de către Rusia, dar ţarul era prea ocupat cu problemele pe care le avea cu Polonia.

în 1711, Valahia, cel mai bogat şi mai puternic dintre cele două principate, era condus de un prinţ (titlul local era de *hospodar),* Constantin Brâncoveanu, un voievod activ şi flexibil care venise la domnie otrăvindu-l pe predecesorul său şi care îşi folosise talentele nu doar pentru a se agăţa de domnie timp de douăzeci de ani, dar şi pentru a-şi construi o armată puternică şi o mare avere personală. Din punctul de vedere al sultanului, Brâncoveanu era mult prea bogat şi puternic pentru un prinţ-satelit, iar domnitorul a fost luat în vizor pentru

înlocuire, atunci când avea să se iveaască ocazia. Inevitabil, Brâncoveanu a simţit aceste lucruri şi, după Poltava, fiind convins că steaua lui Petru este în ascensiune, a încheiat un tratat secret cu ţarul. în cazul unui război al ruşilor împotriva Turciei, Valahia avea să fie de partea ţarului prin 30000 de soldaţi pe câmpul de luptă şi furnizarea de provizii trupelor ruse care ajungeau în Valahia - provizii care urma să fie totuşi plătite de Petru. în schimb, Petru promitea să garanteze independenţa Valahiei şi drepturile ereditare ale lui Brâncoveanu şi l-a făcut pe acesta Cavaler al Ordinului Sf. Andrei.

Moldova era mai slabă şi mai săracă decât Valahia, iar domnitorii ei se schimbau repede. Ultimul dintre ei, Dimitrie Cantemir, era în funcţie în 1711 de mai puţin de un an, numit de sultan, cu condiţia să ajunte Poarta să-l prindă şi să-l detroneze pe vecinul său, Brâncoveanu, serviciu pentru care el urma să devină domnitor atât al Valahiei, cât şi al Moldovei. Dar, sosind în noua lui capitală, Iaşi, Cantemir a simţit şi el schimbarea care plutea în aer şi a început să negocieze în cel mai mare secret cu Petru. în aprilie 1711, el a semnat un tratat cu ţarul obligându-se să ajute invazia ruşilor cu 10000 de oameni. în schimb, Moldova avea să fie declarată stat independent, aflat sub protecţie rusească. Nu trebuia să fie plătit niciun tribut, iar familia Cantemir urma să devină dinastie conducătoare ereditară.

Datorită acestei promisiuni de ajutor din partea celor doi prinţi ambiţioşi care se urau unul pe celălalt, Petru şi-a început campania împotriva turcilor.

Decizia lui Cantemir era agreată în Moldova. „Ai făcut bine cerându-le ruşilor să ne elibereze de sub jugul turcesc", îi spuneau nobilii. „Dacă aflam că ai de gând să te întâlneşti cu turcii, eram hotărâţi să te abandonăm şi să ne predăm ţarului Petru." Dar Cantemir mai ştia că armata otomană este deja în marş şi că atunci când marele vizir s-ar fi apropiat, ar fi fost clar că el şi provincia lui trecuseră de partea ţarului. Din acest motiv, el i-a trimis mesaje lui Şeremetiev, care comanda corpul principal de armată al ruşilor, implorându-l pe feldmareşal să se grăbească. în cazul în care corpul principal al armatei nu s- ar fi putut mişca mai repede, Cantemir a cerut ca măcar o avangardă de 4000 de oameni să vină ca să îi protejeze poporul de răzbunarea otomană. Şeremetiev mai primise şi de la Petru ordin să se grăbească, pentru că acesta voia să ajungă şi să traverseze Nistrul până în 15 mai, ca să protejeze principatele şi să-i încurajeze pe sârbi şi pe bulgari să se ridice şi ei la luptă.

Ca să fie sigur că moldovenii vor privi venirea trupelor străine ca pe o binecuvântare, Şeremetiev era înarmat cu mesaje tipărite de la ţar, pentru toţi creştinii din Balcani:

Ştiţi cu toţii cum au călcat turcii în picioare credinţa noastră, cum au pus mâna, prin trădare, pe toate locurile sfinte, cum au devastat şi au distrus multe biserici şi mănăstiri, cum au făcut multe înşelătorii, şi ce nenorociri au provocat, şi câte văduve şi orfani au robit şi i-au împrăştiat cum face lupul printre oi. Acum eu vin în ajutorul vostru. Dacă inima voastră doreşte, nu vă feriţi de marele meu imperiu, pentru că e drept. Nu-i lăsaţi pe turci să vă înşele, şi nu întoarceţi spatele cuvântului meu. Alungaţi-vă teama şi luptaţi pentru credinţă, pentru biserică, pentru care noi vom vărsa şi ultima noastră picătură de sânge.—

Petru i-a dat, de asemenea, feldmareşalului ordine stricte de comportare a soldaţilor ruşi în timpul marşului prin

Moldova: trebuia să fie decenţi şi să plătească tot ce luau de la creştini, orice jaf trebuia să fie pedepsit cu moartea. Odată ce Cantemir s-a declarat susţinător al ruşilor iar trupele ruse au început să apară, moldovenii s-au repezit peste turci, mai întâi în Iaşi, apoi în tot principatul. Mulţi au fost ucişi; alţii şi-au pierdut vitele, oile, hainele, argintul şi bijuteriile.

Iniţial, planul lui Petru era ca Şeremetiev să mărşăluiască direct spre sud pe malul estic al râului Prut, la joncţiunea lui cu Dunărea, şi acolo să blocheze trecerea turcilor. Totuşi, când Şeremetiev a ajuns la Nistru, în apropiere de Soroca, în 30 mai (cu două săptămâni mai târziu decât planificase Petru), Cantemir l-a implorat să meargă direct la Iaşi, capitala Moldovei. Şeremetiev a cedat rugăminţilor, iar în 5 iunie armata lui îşi aşeza tabăra la Iaşi, pe malul vestic al Prutului. Scuza lui Şeremetiev pentru că a nesocotit ordinul lui Petru a fost că armata suferise foarte mult la traversarea stepei sub soarele fierbinte şi avea nevoie să-şi revină. Animalele avuseseră puţin nutreţ, iarba fiind arsă de călăreţii tătari care îi hărţuiau din flancuri. Mai târziu, Şeremetiev şi-a dat seama că probabil era deja prea târziu să-i împiedice pe turci să traverseze Dunărea şi că, traversând Prutul, el s-ar afla într-o poziţie mai bună pentru a proteja Moldova de marele vizir.

Petru, când a ajuns la Soroca după Şeremetiev, a fost furios pe feldmareşalul lui şi a scris că bătrânul general le permisese turcilor să ajungă înaintea lui. Cu toate acestea, pentru că Şeremetiev stricase planul original, ţarul, venind în urma lui, nu avea încotro decât să accepte noul traseu; orice altă mişcare ar fi divizat armata. Şi forţele lui Petru suferiseră mult în timpul marşului, iar oamenii erau la capătul puterilor când au ajuns la Prut în 24 iunie. Lăsându-i acolo, ţarul a pornit înainte călare, a trecut râul şi a intrat în Iaşi ca să vorbească cu Cantemir. A fost primit cu pompă regală şi cu un mare banchet. Domnitorul a făcut o bună impresie. „Un om foarte practic şi un foarte bun sfătuitor"[7], era aprecierea ţarului. Cât era în Iaşi, Petru a primit doi emisari cu o ofertă de pace de la marele vizir. Oferta era indirectă, dar reflecta reticenţa vizirului - şi, în spatele său, a sultanului - de a lupta şi de a-i provoca pe ruşi să-şi trimită flota pe Marea Neagră. Petru a respins oferta. înconjurat de armata lui, având asigurări în legătură cu sprijinul valah şi moldovean şi auzind rapoartele cu privire la reţinerea faţă de luptă a marelui vizir, ţarul se simţea încrezător în victorie. în această dispoziţie fericită, Petru l-a luat pe Cantemir să viziteze armata campată pe Prut. Acolo, împreună cu Ecaterina şi oaspetele său, el a sărbătorit a doua aniversare a Poltavei, marea victorie care făcuse toate lucrurile acelea posibile.

Chiar atunci când ţarul sărbătorea, situaţia lui militară se deteriora. Marele vizir traversase Dunărea la Isaccea şi, informat de respingerea ofertei de către Petru, mărşăluia spre nord cu o armată de 200000 de oameni. Mai mult decât atât, era o lipsă suspectă de

veşti din Valahia, care, în ultimă instanţă, era mult mai importantă în campania lui Petru decât Moldova. în Valahia, totul depindea de domnitorul Brâncoveanu. Până când el nu-şi ridica public steagul princiar în favoarea ţarului, era greu de crezut că nobilimea şi oamenii de rând aveau să urmeze chemarea lui Petru împotriva turcilor. Dar Brâncoveanu se temea şi, de aceea, era prudent. Ştiind ce armată uriaşă se află pe câmpul de luptă, ştiind, de asemenea, şi ce s-ar fi întâmplat dacă turcii ar fi câştigat iar el ar fi fost de partea celui învins, nu şi-a făcut public sprijinul pentru ruşi. Boierii lui au fost de acord. „Este periculos să te declari cu Rusia, până când armata ţarului nu trece Dunărea"^, l-au sfătuit ei. Când armata turcă a trecut prima Dunărea, Brâncoveanu s-a hotărât. Tocmai când marele vizir, informat de trădarea domnitorului, ordona arestarea lui, Brâncoveanu a schimbat brusc tabără. Folosind ca pretext o scrisoare de la Petru, al cărei ton, a spus el, l-a ofensat, Brâncoveanu a anunţat că nu se mai consideră legat de tratatul secret cu ţarul şi le-a înmânat turcilor proviziile adunate pentru armata rusă cu banii lui Petru. Această trădare a avut efecte imediate şi catastrofale asupra campaniei ruse. Proviziile dispăruseră, iar moldovenii nu puteau suplini deficitul.

Spre Moscova
Kiev
RUSIA
POLONIA
PETRU ȘI ECATERINA
ȘEREMETIEV
CAZACII
R. Nipru
Munții Carpați
MOLDOVA
Iași
R. Prut
R. Bug
TĂTARII DIN CRIMEEA
CRIMEEA
Ismail
Ismaïl
Ismaïl
Ismaïl

Brăila
V A L A H I A **49**

M A R E A N E A G R Ă
AdrLintipi>l

Consumí nopol

CAMPANIA DE PE PRUT

Cu toate acestea, Petru nu a renunţat la campanie. I s-a spus că o cantitate mare de provizii fusese adunată pentru turci şi că acestea se aflau depozitate fără pază pe Prutul inferior, aproape de joncţiunea lui cu Dunărea. Cum armata principală turcă traversase Dunărea şi mergea spre nord pe malul estic al Prutului, ca să-l întâlnească, ţarul a decis să traverseze pe malul vestic şi să se deplaseze spre sud. Dacă ar fi reuşit, ar fi putut să-l învăluie pe marele vizir din flancuri, să captureze proviziile turceşti şi să taie liniile de legătură ale armatei otomane cu baza ei. Pentru a spori şansele de succes, Petru l-a detaşat pe Ronne, cu toată cavaleria rusă de 12000 de oameni, să o ia înainte, în jos, pe malul de vest al Prutului, şi să atace ariergarda otomană, ca să captureze sau să incendieze depozitele şi magaziile de la Brăila, pe Dunăre. în 27 iunie, cavaleria a plecat, iar trei zile mai târziu şi infanteria a trecut Prutul şi a plecat spre sud, coborând pe malul vestic în trei divizii. Prima

era condusă de generalul Janus, a doua de ţar şi a treia de Repnin.

Janus era primul care urma să intre în contact cu turcii. Pe când ruşii se deplasau spre sud, pe malul vestic al Prutului, iar turcii se deplasau spre nord, pe malul opus, trupele care se aflau în avangardă s-au văzut unele pe altele, peste râu, în 8 iulie. Amândouă părţile au tresărit când au văzut că se află la aşa de mică distanţă. Când i s-a spus acest lucru marelui vizir, el s-a înfricoşat, iar primul lui gând a fost să se retragă. „Pentru că nu văzuse niciodată trupe inamice şi pentru că prin natura lui era un mare laş, el s-a considerat pe loc pierdut"^, scria Poniatowski, care însoţea armata otomană. împreună, hanul tătar Devlet Ghirei, Poniatowski şi aga ienicerilor l-au îmbărbătat, iar în ziua următoare armata turcă a continuat marşul ei spre nord. Inginerii turci au construit repede poduri, ca armata să poată traversa înapoi pe malul vestic pentru a-şi întâlni inamicul. Petru, aflând că turcii traversau pe partea lui de râu, i-a ordonat imediat lui Janus să vină înapoi, ca să se alăture armatei principale.

Petru se aşezase într-o poziţie aflată în spatele unei mlaştini la sud de Stănileşti şi oamenii lui Janus s-au prăbuşit obosiţi în acele tranşee. Nu au avut mult timp să se odihnească, în ziua următoare, o duminică, turcii, care veniseră rapid din spate, au lansat atacuri repetate. Moldovenii lui Cantemir, în ciuda lipsei lor de experienţă, au rezistat bine, iar ruşii, ca un întreg, le-au asigurat spatele. Dar mesajele urgente ale ţarului pentru Repnin, ca să aducă şi cea de-a treia divizie în faţă pentru a le

sprijini pe celelalte două, nu au avut niciun răspuns. Oamenii lui Repnin erau ţinuţi pe loc de cavaleria tătară la Stănileşti şi nu puteau să mai avanseze.

51

În seara aceea, după o zi lungă, cu atacuri turceşti din ce în ce mai agresive şi cu ţarul alarmat de absenţa oamenilor lui Repnin şi de lipsa proviziilor, s-a ţinut un consiliu rus de război. Nu prea aveau încotro: retragerea era imperativă. Ea a început în timpul nopţii şi a continuat în dimineaţa următoare, în direcţia diviziei lui Repnin, la Stănileşti. Retragerea a fost un coşmar. Turcii făceau presiuni foarte aproape în spatele lor, lansând permanent atacuri asupra ariergardei ruseşti. Escadroanele tătăreşti galopau înainte şi înapoi printre căruţele ruseşti, iar cea mai mare parte a convoiului de bagaje a fost pierdută. Infanteria rusă era epuizată şi ocupată să-şi potolească setea. Companiile şi batalioanele formau careuri şi mergeau în această formaţie pe malul râului, unde, pe rând, unii beau apă, în timp ce alţii se băteau cu călăreţii tătari. Doar târziu, luni după-amiaza, în 9 iulie, a reuşit toată infanteria să se reunească la Stănileşti, unde, pe un promontoriu, au început să sape şanţuri puţin adânci, ca să poată rezista împotriva călăreţilor care mişunau în jurul lor.

Înainte de lăsarea întunericului, a început să sosească o lungă linie de infanterie turcă, inclusiv ienicerii, şi, în prezenţa marelui vizir, elita armatei otomane a lansat un atac major asupra tranşeelor de-abia schiţate ale taberei ruse. Disciplina rusească a rezistat şi oamenii lui Petru au început un foc susţinut asupra rândurilor de ieniceri care avansau. Primul atac a

fost respins, iar infanteria turcă a început, la rândul ei, să-şi sape tranşee pe toată raza liniilor ruseşti. A sosit şi artileria turcă, iar tunurile au fost dispuse într-un semicerc larg; până la lăsarea întunericului, 300 de tunuri stăteau cu gurile îndreptate spre tabăra rusă. Mii de călăreţi tătari, laolaltă şi polonezi şi cazaci trimişi de Carol, patrulau pe malul opus. Nu era nicio scăpare: ţarul şi armata lui erau înconjuraţi.

Puterea turcilor era copleşitoare: 120000 de infanterişti şi 80000 de cavalerişti. Forţa lui Petru era de numai 38000 de infanterişti; cavaleria lui era departe în sud, cu Ronne. Era captiv între râu şi cele 300 de tunuri care puteau să măture tabăra lui cu obuze şi proiectile. Cel mai grav era că şi oamenii lui ajunseseră atât de epuizaţi de foame şi căldură, încât unii nici nu mai erau în stare să lupte. Era greu şi să iei apă de la râu; oamenii trimişi acolo în acest scop se întorceau sub ploaia de gloanţe venită de la călăreţii tătari masaţi pe malul opus. Tranşeele lui erau insuficiente şi un segment întreg din ele era acoperit doar cu cadavrele cailor de la căruţe şi de o improvizată *chevaux de frise.* în mijlocul taberei fusese săpată o mică groapă în care să se adăpostească Ecaterina şi femeile din suita ei. înconjurate de căruţe şi protejate de soare cu o prelată, aveau o barieră fragilă împotriva obuzelor turceşti, înăuntru, Ecaterina aştepta calmă, în timp ce femeile de lângă ea plângeau.

Situaţia lui Petru era imposibilă. în noaptea aceea, s-a uitat peste tot în jurul lui, la miile de focuri de tabără ale uriaşei armate turceşti care străluceau pe colinele de

pe ambele maluri ale râului, cât vedeai cu ochii. Dimineaţa, când turcii, fără nicio îndoială, aveau să atace, soarta lui era pecetluită. El, ţarul rus, învingătorul de la Poltava, avea să fie zdrobit şi, probabil, plimbat pe străzile Constantinopolului într-o cuşcă. Roadele strădaniei sale înfocate, uriaşe, de douăzeci de ani, erau pe punctul de a se evapora într-o zi. Era posibil să se ajungă acolo? Şi totuşi, de ce nu? Nu exact acelaşi lucru se întâmplase şi cu inamicul lui, Carol? Şi dintr-un motiv identic: prea orgolios, prea sigur de destinul lui, el s-a aventurat prea departe în teritoriul inamicului.

De fapt, situaţia era şi mai rea decât a lui Carol la Perevolucina. Acolo armata suedeză nu era încercuită de forţe superioare, iar regele însuşi a putut să fugă. Dar aici turcii aveau toate cărţile: ei puteau să captureze armata rusă, pe noua ţarină şi, cel mai grav, pe omul pe care se sprijinea totul, ţarul însuşi. La ce ar fi trebuit să renunţe, ce sacrificii uriaşe de teritorii sau de bogăţii ar fi trebuit să facă Rusia ca să-şi poată plăti libertatea?

Există o poveste care spune că în acel moment ţarul a întrebat dacă Neculce, comandantul forţelor moldovene, ar putea cumva să-l ducă, pe el şi pe Ecaterina, la graniţa ungurească. Neculce a refuzat, ştiind că, indiferent dacă ar fi reuşit să treacă printre liniile turceşti, toată Moldova era deja înţesată de călăreţi tătari. Unii au considerat că această cerere arată laşitate din partea lui Petru. Dar când lupta e pierdută şi armata e pe punctul de a capitula, şeful statului este obligat să se gândească la salvarea naţiunii. Petru ştia că în momentul acela el este Rusia.

Ştia ce lovitură ar fi pentru Rusia, dacă, împreună cu armata pe care o construise cu atâta grijă, ar fi fost şi el luat prizonier. Cu timpul, armata ar fi putut să fie reconstruită - dacă ar fi fost el acolo s-o facă. Dar pierderea lui ar fi fost ireparabilă.

54

în dimineaţa următoare, marţi, 10 iulie, ar fi trebuit să se termine. Artileria a deschis focul şi ruşii s-au pregătit pentru o ultimă rezistenţă, dar ienicerii nu au atacat. Ca o măsură disperată, Petru a ordonat un atac şi mii de ruşi epuizaţi s-au ridicat din tranşee şi s-au aruncat asupra primelor linii ale otomanilor, făcând multe victime înainte de a fi forţaţi să se retragă. în timpul atacului, ruşii au luat şi prizonieri, iar de la unul dintre ei Petru a aflat că ienicerii au suferit mult în lupta din ziua precedentă şi erau destul de reticenţi să atace cu toată forţa liniile ruşilor. Acest lucru îi oferea ţarului măcar un mic avantaj în negocierea termenilor capitulării sale.

în timpul perioadei de acalmie, Petru le-a propus lui Şeremetiev şi vicecancelarului său, Şafirov, să trimită un sol la marele vizir, ca să vadă ce condiţii ar putea oferi turcii. Şeremetiev, care evaluase cu obiectivitate situaţia militară, i-a spus deschis stăpânului său că propunerea este ridicolă. De ce ar lua turcii în considerare şi altceva decât capitularea? Pisica nu negociază cu şoarecele. Dar Ecaterina era şi ea prezentă şi l- a încurajat pe soţul ei să procedeze aşa. Lui Şeremetiev i s-a ordonat să conceapă o propunere în nume propriu, ca şef al armatei ruse.

Pregătind oferta, Petru contempla perspectivele pe care le avea cu un realism sumbru. Ştiind că regele Carol e oaspetele şi aliatul sultanului, s-a resemnat cu gândul că orice pace ar încheia, va include aranjamente atât pentru disputele cu suedezii, cât şi pentru cele cu turcii. El s-a resemnat cu gândul că va trebui să facă nişte concesii drastice. în cele din urmă, deşi acest lucru nu era conţinut în prima lui propunere, era pregătit să predea Azovul, să desfiinţeze Taganrogul şi să cedeze tot ce câştigase de la turci cu douăzeci de ani înainte. Suedezilor le-ar fi redat Livonia, Estonia, Karelia - tot ce luase în război, cu excepţia Sankt-Petersburgului, „paradisul lui iubit". Dacă nici acest lucru nu ar fi fost de ajuns, el ar fi dat în schimb străvechiul oraş Pskov şi alte teritorii. în plus, era pregătit să îi dea voie lui Carol să se întoarcă acasă în Suedia, să-l recunoască pe Stanislaw rege al Poloniei şi să promită să înceteze intervenţia în afacerile poloneze. Ca să-l tenteze pe marele vizir şi pe alţi oficiali turci, el ar fi oferit mite generoase: 150.000 de ruble era darul pe care îl avea în vedere pentru marele vizir. Până la amiază, propunerile au fost schiţate, iar Şafirov a fost trimis cu un trompetist, sub un steag alb, ca să le prezinte marelui vizir.

Fără ca ruşii să ştie, sosirea lui Şafirov în tabăra marelui vizir i-a produs o uşurare imensă războinicului ezitant. în cortul lui de mătase cu mai multe camere, bătrânul Baltadji fusese năucit şi tensionat. Trupele lui cele mai bune, ienicerii, nu erau încântate de reluarea atacului. Un alt atac, chiar şi asupra slăbitei tabere ruse, putea să împuţineze serios numărul lor, în timp ce se zvonea că Austria habsburgică se mobilizează pentru un alt război. Pe urmă, marele vizir mai avea o veste pe

care Petru încă nu o aflase: cavaleria rusă a lui Ronne capturase Brăila, pusese mâna pe multe dintre proviziile turcilor şi incendiase câteva dintre depozitele de praf de puşcă. în coasta lui, Poniatowski şi hanul tătar îl implorau să lanseze atacul final şi să termine dintr-o lovitură lupta, războiul şi pe ţar. Şovăitor, Baltadji era pe punctul de a accepta şi de a da ordin pentru marele asalt, când Şafirov a fost adus în cortul său. Vicecancelarul rus i-a înmânat scrisoarea de la Şeremetiev, care sugera că războiul nu se duce cu adevărat în interesele vreuneia dintre părţi, ci a fost stârnit de intrigile altora. Cei doi generali, ar trebui, din acest motiv, să oprească vărsarea de sânge şi să caute termeni posibili de pace.

Marele vizir a văzut mâna lui Allah. Putea să fie un învingător şi un erou, fără să mai rişte vreo luptă. Trecând peste pledoariile întristate ale lui Poniatowski şi ale hanului, Baltadji a ordonat oprirea bombardamentului şi s-a aşezat fericit la masa negocierilor cu trimisul rus. Negocierile au durat toată noaptea. în dimineaţa următoare, Şafirov a trimis vorbă în tabăra rusă, spunându-le că, deşi marele vizir e dornic să facă pace, discuţiile trenează. Nerăbdător, Petru l-a instruit pe trimisul său să accepte orice fel de termeni pe care acesta îi oferea, „cu excepţia sclaviei", dar a insistat pe un acord imediat. Trupele ruse sufereau de foame, iar dacă pacea nu venea, Petru voia să se folosească de ultimele lor puteri într-un ultim atac asupra tranşeelor turceşti.

îmboldit de această ameninţare a reizbucnirii luptei, Baltadji şi-a formulat condiţiile. în legătură cu turcii, acestea erau cele la care se aşteptase şi Petru: ţarul urma să cedeze toate roadele obţinute în urma campaniei din 1696 şi a tratatului din 1700. Azovul şi Taganrogul aveau să fie înapoiate, Marea Neagră avea să fie abandonată, forturile de pe Niprul inferior distruse. Mai mult, trupele ruse urma să fie evacuate din Polonia şi dreptul ţarului de a avea un ambasador permanent la Constantinopol anulat. în ceea ce priveşte Suedia, regele Carol al Xll-lea avea să primească permisiunea de a trece liber spre casă şi ţarul trebuia „să încheie o pace cu el, dacă se ajungea la o înţelegere". în schimbul acestor angajamente, armata otomană avea să stea deoparte, permiţând armatei ruseşti încercuite să se retragă paşnic spre casă.

Când Petru a auzit de aceste clauze, a fost uluit. Nu erau uşoare - el urma să piardă totul în sud -, dar erau mult mai blânde decât se aşteptase. Nu se spunea nimic despre Suedia şi Baltica, în afară de faptul că regele Carol s-ar duce acasă şi Petru ar trebui să încerce să încheie pace cu el. în aceste circumstanţe, era o salvare. Turcii mai adăugaseră încă o clauză: Şafirov şi colonelul Mihail Şeremetiev, fiul feldmareşalului, să rămână în Turcia ca ostatici până când ruşii îşi îndeplineau promisiunile de a returna Azovul şi celelalte teritorii.

Petru era nerăbdător să semneze mai repede, până când marele vizir nu se răzgândea. Şafirov l-a luat pe tânărul Şeremetiev şi s-a întors imediat la tabăra turcească, unde tratatul a fost semnat, în 12 iulie. în 13,

armata rusă, încă înarmată, s-a grupat în coloane şi a început să iasă din tabăra nenorocoasă de pe Prut. înainte ca Petru şi armata lui să poată pleca, au trecut, fără să ştie, printr-o criză finală, potenţial dezastruoasă.

58

în timpul negocierilor lui Baltadji, Poniatowski făcuse tot ce era posibil să amâne. Agentul lui Carol al XII-lea văzuse că

Petru e prins în capcană şi că va fi nevoit să accepte orice fel de termeni ar fi dictat marele vizir. Dacă cererile propriului său stăpân nu ar fi fost ignorate, Suedia putea să recapete tot ceea ce pierduse şi poate chiar mai mult decât atât. Aşa că, imediat ce Şafirov a sosit în cortul marelui vizir, Poniatowski s- a grăbit şi a încropit o scrisoare pentru Carol, i-a înmânat-o unui curier şi l-a trimis în galop la Bender.

Poniatowski a scris biletul în 11 iulie. Călăreţul a ajuns în Bender în seara zilei de 12. Carol a reacţionat imediat. Calul său a fost înşeuat, iar la zece seara el galopa în beznă spre Prut, care se afla la 75 de kilometri. în data de 13, la ora trei după-amiaza, după un drum de şaptesprezece ore călare, Carol a apărut pe neaşteptate în perimetrul taberei marelui vizir. A mers printre linii şi a privit în jos la tranşeele superficiale ale ruşilor. înaintea lui, ultima coloană de ruşi se îndepărta nestingherită, escortată de escadroane de călăreţi tătari. Regele a văzut totul: poziţia dominantă a tunurilor turceşti, uşurinţa cu care, fără măcar să fie necesar un

asalt, câteva zile de aşteptare i-ar fi adus pe ruşii înfometaţi în situaţia de prizonieri.

Nimeni nu ştie ce regrete l-au putut încerca pe Carol când a studiat acea privelişte, gândindu-se la decizia lui de a nu însoţi armata turcească. Dacă ar fi fost şi el acolo, să-şi adauge vocea puternică la cea a hanului tătar (care izbucnise în plâns din cauza frustrării, când marele vizir semnase tratatul de pace), poate că s-ar fi luat o altă hotărâre. A călărit tăcut printre străji către cortul marelui vizir. Cu Poniatowski şi un traducător lângă el, a intrat nepoliticos, încă având cizmele murdare şi pintenii, şi s-a aruncat sfârşit pe o sofa, alături de drapelul sacru al lui Mohamed. Când a intrat marele vizir, însoţit de han şi o mulţime de ofiţeri, Carol a întrebat dacă s-ar putea retrage, ca să vorbească în particular cu Baltandji. Cei doi bărbaţi au băut, ceremonial, o ceaşcă de cafea în tăcere, iar apoi Carol, făcând eforturi mari să se controleze, l-a întrebat pe marele vizir de ce a permis armatei ruse să plece. „Am câştigat destul pentru Poartă", a răspuns calm Baltandji. „Este împotriva legilor mahomedane să refuzi să faci pace cu un inamic care o imploră." Carol a întrebat dacă sultanul va fi satisfăcut cu o victorie atât de limitată. „Eu am comandat armata şi eu fac pace când doresc"^[22], a răspuns Baltadji.

în acel moment, incapabil să-şi mai stăpânească frustrările, Carol s-a ridicat de la locul său şi a făcut un ultim apel. Din moment ce nu fusese inclus în tratat, marele vizir putea să-i împrumute o parte din armata turcă şi câteva tunuri, ca să poată porni în urmărirea

ruşilor, să-i atace şi să câştige mai mult. Baltadji a refuzat, declarând că un musulman nu poate fi condus de un creştin.

60

Jocul se terminase şi Carol era înfrânt. Din acel moment, el şi Baltadji au devenit duşmani de moarte şi amândoi s-au străduit din greu să scape unul de celălalt. Marele vizir a stopat plata alocaţiei zilnice a suedezului, le-a interzis negustorilor să vândă alimente suedezilor şi a interceptat corespondenţa regelui. Carol a contraatacat, plângându-se sultanului de comportarea lui Baltadji. în particular, şi-a pus agenţii din Constantinopol să împrăştie zvonul că adevăratul motiv pentru care marele vizir l-a lăsat pe ţar să scape cu armata lui era că fusese mituit masiv.

Povestea a prins rădăcini şi în Rusia. Conform unei versiuni, Ecaterina - unii spuneau că fără ştirea soţului, alţii spuneau că ar fi avut aprobarea lui Petru - îi poruncise lui

Şafirov să-i promită marelui vizir o sumă uriaşă de bani, inclusiv bijuteriile ei, ca să asigure libertatea ţarului.

Privind în urmă, povestea pare exagerată. Lui Baltadji i se promiseseră 150.000 de ruble, ceea ce reprezenta o sumă mare, dar pare improbabil că acesta ar fi fost motivul pentru care a încheiat pace relativ

uşor. El avea alte motive: în primul rând, nu era un războinic, trupele sale şovăiau în luptă, se temea de un nou război cu Austria şi era bucuros să încheie acel război cu Rusia, îi displăcea rusofobia fanatică a hanului Devlet Ghirei şi voia să-l ţină în frâu pe acesta. Apoi, fără îndoială i se spusese despre mesajele trimise lui Carol al Xll-lea şi că, din clipă în clipă, regele suedez va sosi în tabără, cerând o luptă până la nimicire. într-adevăr, dacă regele Carol ar fi sosit, iar Petru ar fi fost capturat, el se afla în poziţia complicată de a avea ca „oaspeţi" doi suverani din Europa, amândoi fără armatele lor şi lipsiţi de putere. Iar, din punctul de vedere al otomanilor, Baltadji atinsese toate obiectivele. Teritoriile pe care Rusia le luase de la sultan erau acum recuperate. Ce poţi să ceri mai mult de la un tratat de pace?

Nimic din toate acestea nu era o consolare pentru Carol. O şansă unică, un moment de putere copleşitoare care putea fi folosit împotriva duşmanului neajutorat fusese pierdut, şi nu doar pierdut, ci risipit în mod deliberat. După aceea, deşi Carol s-a străduit din greu şi a ajutat la stârnirea altor trei mici războaie între ţar şi Imperiul Otoman, şansa aceasta nu a mai apărut. Poltava rămăsese decisivă în războiul lui Petru împotriva lui Carol; Prutul nu a schimbat cu nimic acest lucru. Petru îşi dădea seama de asta la fel de bine ca şi Carol. „Au avut pasărea în mână acolo", spunea ţarul mai târziu, „dar acest lucru nu se va mai întâmpla."^

Marele vizir câştigase bătălia de la Prut, deşi nimeni, nici măcar sultanul, nu avea să-i mulţumească. Petru şi

Carol au pierdut amândoi, primul, mai puţin decât ar fi putut, al doilea, pentru că nu câştigase nimic, atunci când ar fi putut câştiga totul. Aliaţii lui Petru, domnitorii Moldovei şi ai Valahiei, au pierdut şi ei: unul şi-a pierdut teritoriile, celălalt, capul.

Predarea lui Cantemir, prinţul Moldovei, a fost una dintre condiţiile iniţiale ale marelui vizir. Domnitorul fusese ascuns între bagajele ţarinei Ecaterina, într-una dintre căruţe, şi doar trei dintre oamenii lui ştiau unde se află. Aşa că Şafirov i-a răspuns cinstit marelui vizir că e imposibil să-l predea pe Cantemir, pentru că încă din prima zi de luptă nu îl mai văzuse nimeni. Marele vizir a lăsat chestiunea deoparte, declarând cu dispreţ: „Ei bine, să nu mai vorbim despre asta. Două mari imperii nu trebuie să prelungească un război de dragul unui laş. îşi va primi curând pedeapsa meritată."

Cantemir a scăpat cu ruşii, luându-şi soţia şi copiii din Iaşi şi, alături de douăzeci şi patru de boieri de frunte, s-a dus în Rusia cu armata ţarului. Acolo, Petru l-a copleşit cu favoruri, dându-i titlul de cneaz şi oferindu-i mari proprietăţi lângă Harkov. Fiul lui a intrat în serviciul diplomatic rus şi a devenit ambasador rus în Anglia şi Franţa. Principatul lui Cantemir, Moldova, nu a fost atât de norocos. Baltadji le-a dat permisiunea tătarilor să devasteze oraşele şi satele, cu foc şi sabie.

Soarta lui Brâncoveanu, domnul Valahiei, care mai întâi îl trădase pe sultan, şi apoi îl trădase pe ţar, a fost,

în final, cea aşteptată: turcii nu au mai avut niciodată încredere în el. Deşi fusese avertizat că la Constantinopol căzuse în dizgraţie şi începuse să trimită mari sume de bani în Europa Occidentală ca să-şi pregătească un exil confortabil, Brâncoveanu şi-a întârziat predarea. în primăvara lui 1714, el a fost arestat şi trimis la Constantinopol. Acolo, în ziua în care împlinea şaizeci de ani, a fost decapitat, împreună cu cei doi fii ai săi.^[2]

Tratatul semnat la Prut a încheiat un război, dar nu a adus pacea. Petru, îndurerat după predarea Azovului şi a Taganrogului, a tergiversat situaţia până când Carol al Xll-lea ar fi trebuit să fie expulzat din Turcia. Şafirov, care acum îl înlocuise pe Tolstoi, ca diplomat rus superior la Constantinopol, îl presa pe marele vizir să îl expulzeze pe regele suedez. Baltadji a încercat. „Aş vrea să-l ia dracul, pentru că acum văd că este rege doar cu numele, nu are niciun simţ, şi este ca o fiară", i-a spus Baltadji lui Şafirov. „Voi încerca să scap de el într-un fel sau altul."^ Baltadji a eşuat, pentru că regele suedez a refuzat categoric să plece. între timp, agenţii regelui de la Constantinopol lucrau asiduu la subminarea lui Baltadji. Petru a continuat să amâne, trimiţându-i ordine lui Apraksin să nu distrugă încă fortificaţiile de la Azov, ci să aştepte ordine ulterioare. Când, presat, Şafirov le-a promis turcilor că Azovul va fi predat în două luni, Petru i-a scris din nou lui Apraksin, spunându-i să dărâme zidurile fortăreţei, dar să nu strice fundaţia şi să păstreze planurile exacte, astfel încât, dacă s-ar fi întâmplat ceva nou, fortăreaţa să poată fi construită rapid.

în noiembrie, la cinci luni după semnarea tratatului de la Prut, Azovul şi Taganrogul încă nu fuseseră cedate. Agenţii lui Carol s-au folosit de acest lucru pentru a provoca îndepărtarea lui Baltadji, adăugând cu măiestrie zvonurile că marele vizir îl lăsase pe ţar să scape datorită cărăilor pline de aur rusesc care fuseseră aduse în cortul lui la Prut. El a fost înlocuit de Yusuf Paşa, aga ienicerilor, care, spre satisfacţia lui Carol, a folosit întârzierea predării ca pretext pentru declararea unui nou război Rusiei. Şafirov, Tolstoi şi tânărul Şeremetiev au fost trimişi înapoi în fortăreaţa celor Şapte Turnuri. în acel moment, Tolstoi i-a scris lui Petru, implorându-l să îi dea voie să vină înapoi în Rusia. El se aflase în Turcia timp de zece ani, în condiţii dureroase, şi negocierile pe care le purta fuseseră preluate acum de Şafirov, ca superior al său. Petru a fost de acord, dar turcii nu, informându-l pe bătrânul diplomat că trebuie să aştepte până când va fi semnat un tratat definitiv, după care se va putea întoarce împreună cu Şafirov.

în acest nou război nu s-a dat nicio luptă şi s-a terminat repede, când, în aprilie 1712, Petru a predat, în sfârşit, Azovul şi Taganrogul. De fapt, Apraksin era în relaţii aşa de bune cu paşa care venise să ocupe forturile, încât a reuşit să-i vândă toate tunurile, praful de puşcă, proviziile şi patru dintre navele ruseşti rămase acolo, la un preţ frumos, chiar dacă un căpitan rus l-a asigurat mai târziu pe Withworth că navele erau atât de putrezite, încât „se vor face bucăţi la prima furtună"^. Acest acord de pace s-a anulat rapid când Yusuf Paşa a fost înlăturat şi înlocuit de Soliman Paşa, care a ascultat plângerile continue ale lui Carol, că ţarul nu şi-a retras încă trupele din Polonia. în 10 decembrie 1712, turcii au

declarat război a treia oară ruşilor, ca să impună aplicarea acestui articol din tratat. Din nou, Şafirov, susţinut de ambasadorii britanic şi olandez, a reuşit să potolească lucrurile înainte să înceapă propriu-zis lupta. „Acest război", i-a scris Şafirov lui Golovkin, nu este dorit de nimeni în popor şi a început numai din voinţa sultanului, care, de la bun început, nu a fost mulţumit de pacea de la Prut şi a fost foarte furios pe marele vizir că nu a profitat, aşa cum ar fi putut, de circumstanţele norocoase."^

în aprilie 1713, Ahmed al III-lea şi-a adunat armata, a declarat război a patra oară şi, cu Poniatowski alături, a plănuit noi termeni de pace, devastatori pentru Rusia: toată Ucraina urma să fie cedată Turciei; toate cuceririle lui Petru, inclusiv Sankt-Petersburgul, trebuia înapoiate Suediei. Petru a ales să trateze această ameninţare prin simplul refuz de a trimite un alt ambasador împuternicit să discute aceste chestiuni. Cu cât trecea timpul, cu atât scădea ardoarea sultanului pentru război. A început să se îndoiască de înţelepciunea planului de a invada Rusia şi să-l vadă pe Carol ca sursă a tuturor greutăţilor lui. Paşa din Bender a fost instruit să mărească presiunea asupra regelui Suediei ca să plece din Imperiul Otoman şi să se ducă acasă. Negocierile cu Rusia au continuat; marii viziri veneau şi plecau - Soliman Paşa a fost urmat de Ibrahim Paşa, apoi de Damad Aii Paşa, ginerele favorit al sultanului. în sfârşit, în 18 octombrie 1713, acest al patrulea război în trei ani s-a încheiat când sultanul a ratificat tratatul de la Adrianopol. Şafirov, Tolstoi şi Mihail Şeremetiev au rămas, totuşi, în închisoare, până la trasarea definitivă a graniţei ruso-turce. în decembrie 1714, ambasadorii au fost în sfârşit

eliberaţi şi li s-a permis să se întoarcă acasă. Lunile de încarcerare şi tensiune l-au doborât pe tânărul Şeremetiev, care şi-a pierdut minţile în închisoare şi a murit pe drumul spre casă; Şafirov şi Tolstoi aveau să joace roluri importante în continuare în domnia lui Petru cel Mare. **66**

Privind înapoi la dezastrul de pe Prut, nu era greu pentru Petru să vadă unde greşise. El îşi abandonase tacticile lui prudente obişnuite, jocul de aşteptare care îi reuşise aşa de bine împotriva lui Carol al Xll-lea. în schimb, adoptase rolul lui Carol şi plonjase impetuos în Imperiul Otoman, bazându-se pe sprijinul şi proviziile de la un aliat care s-a dovedit a nu fi loial. Fusese informat greşit în legătură cu forţa armatei turce şi calculase greşit viteza cu care marele vizir se putea deplasa. A continuat să înainteze, chiar şi după ce a aflat că armata turcă traversase Dunărea şi avansa spre nord. Mai târziu, el a explicat că s-a simţit obligat să continue, „ca să nu-i aducă la disperare pe creştinii care implorau ajutorul [meu]"^. De fapt, creştinii cei mai importanţi pentru campania lui, valahii, îl trădaseră.

Cu toate acestea, deşi a fost un eşec, marşul lui Petru către Prut a anunţat deschiderea unui nou drum în istoria Rusiei. Un ţar rus a invadat Balcanii; infanteria rusească a mărşăluit până la 60 de kilometri de Dunăre; cavaleriştii ruşi şi-au adăpat caii în Dunăre, la 750 de kilometri sud-vest de Kiev. O altă prefigurare a fost chemarea lui Petru adresată creştinilor din Balcani să se ridice împotriva păgânilor şi să-i primească pe ruşi ca pe nişte eliberatori. Acest apel dramatic şi ideea că Rusia

va acţiona ca o apărătoare a slavilor ortodocşi din Balcani au sădit o sămânţă viguroasă, care a prins rădăcini şi a crescut.

înfrângerea de la Prut şi tratatul final cu sultanul au încheiat pentru totdeauna ambiţiile din sud ale lui Petru. Odată cu căderea răsunătoare a drapelului rusesc şi distrugerea forturilor de la Azov şi Taganrog, visul lui din tinereţe şi munca lui de şaisprezece ani se sfârşiseră. „Domnul Dumnezeu m-a izgonit din locul acela, aşa cum l-a izgonit pe

Adam din rai", spunea Petru despre Azov. în timpul vieţii sale, nu avea să fie o flotă în Marea Neagră. Gurile Donului au rămas închise şi toate navele ruseşti aveau să rămână fără acces la mare, care rămânea lacul privat al sultanului. De-abia în timpul Ecaterinei cea Mare, Rusia va cuceri Crimeea, va deschide Donul, va forţa strâmtoarea Kerci şi, în sfârşit, va obţine ceea ce începuse Petru.

Rusia nu era destul de puternică, pur şi simplu, pentru a obţine simultan tot ceea ce îşi dorea Petru. El era încă în război cu Suedia, construia Sankt-Petersburgul şi încerca, prin reforme răvăşitoare şi reorganizări, să-şi transforme ţaratul moscovit într-un stat nou european, modern din punct de vedere tehnologic. Pentru ţelul acesta final, esenţial, Baltica şi Sankt-Petersburgul erau mult mai importante decât Marea Neagră şi Azovul. Dacă Petru ar fi făcut o alegere

diferită, dacă ar fi oprit construcţia de pe Neva, dacă şi-ar fi vărsat energia, efortul şi banii în colonizarea Ucrainei, dacă şi-ar fi retras soldaţii şi navigatorii din Polonia şi din Marea Baltică şi i-ar fi trimis pe toţi împotriva turcilor, atunci o flotă rusească pe care ar fi fluturat steagul lui Petru ar fi putut să navigheze pe Marea Neagră încă din zilele lui Petru. El a ales altceva. Sudul a fost abandonat pentru vest, Baltica a fost prioritară în faţa Mării Negre. Direcţia finală a Rusiei sub Petru cel Mare avea să fie înspre Europa, şi nu înspre Imperiul Otoman.

Chiar şi Petru era sincer în legătură cu pierderea sa şi ştia foarte clar care sunt implicaţiile acesteia. El i-a scris lui Apraksin:

Deşi sunt trist că am fost deposedaţi de acele locuri unde au fost cheltuite atâtea eforturi şi bani, totuşi, eu sper că tocmai prin această lipsire ne vom întări mai mult în cealaltă parte [în Baltica], care este un

câştig incomparabil mai mare pentru noi.—

Mai târziu, Petru a avut şi o apreciere mai succintă asupra evenimentelor de pe Prut: „«Norocul» meu a constat în faptul că am primit doar cincizeci de lovituri, când eram condamnat să primesc o sută."^

Eugene Schuyler, vol. II, p. 192. ibidem, p. 193. —[8] B.H. Sumner, Ottoman, p. 44. —[9] Frans G. Bengtsson, p. 414. [29] ibidem, p. 418. ^ ibidem, p. 419.

— Conform altor surse, Brâncoveanu a fost executat la Istanbul împreună cu cei patru fii ai săi şi cu sfetnicul său, Ianache Văcărescu. (N. tr.) ibidem, p. 202. Sbornik I.R.I.O., LXI, p. 74. —[5] Eugene Schuyler, vol. II, p. 204.

B.H. Sumner, Ottoman, p. 42. [92] S.M. Solo vio v, vol. VIII, pp. 389-390.
Eugene Schuyler, vol. II, p. 212.

CAMPANIA GERMANĂ ŞI FREDERIC WILHELM

Lăsând în urmă Prutul, Petru şi Ecaterina au călătorit spre nord în Polonia. Acolo şi în Germania, obiectivul lui Petru era să redobândească avântul de la Poltava şi să reînceapă războiul împotriva Suediei. Primul pas era să-şi asigure din nou aliaţii, pe Augustus al Poloniei şi pe Frederic al IV-lea al Danemarcei, că dezastrul de pe Prut nu-i clintise hotărârea de a-l forţa pe Carol al Xll-lea să încheie o pace acceptabilă. Ca plan imediat, Petru voia să viziteze Germania, ca să facă o cură la Carlsbad şi să asiste la căsătoria fiului său, Aleksei, cu prinţesa Charlotte de Wolfenbiittel. Toate aceste proiecte şi chiar itinerariul lui Petru erau posibile datorită Poltavei; înainte de distrugerea armatei suedeze, Carol al Xll-lea domina Polonia şi, din acest motiv, era practic imposibil ca ţarul să treacă prin Polonia spre Germania. Acum suedezii dispăruseră, iar Carol era departe, în Turcia. Pentru tot restul vieţii, Petru a călătorit prin statele germane aproape la fel de frecvent şi în siguranţă ca şi prin Rusia.

Petru avea nevoie de odihnă şi de recuperare după extenuarea, deprimarea şi boala care însoţiseră vara lui dezastruoasă în Balcani. Chiar şi atunci când călătorea pe apă, în josul Vistulei, spre Varşovia, unde a petrecut două zile, apoi mai departe spre Thorn, unde a lăsat-o pe Ecaterina, ţarul era bolnav. în Posen, a avut o colică violentă şi a rămas în pat mai multe zile, înainte de a merge mai departe spre Dresda şi Carlsbad, unde urma să-şi facă acea cură cu apă. Consumarea de apă

minerală, care se spunea că ajută la curăţarea sistemului, era un proces plictisitor; deseori era şi neplăcută, iar Withworth, care îl însoţea pe Petru, i-a informat sârguincios pe stăpânii lui de la Londra că ţarul suferea „o slăbire violentă"^. Lui Petru i s-a părut de la început plictisitor, şi i s-a plâns Ecaterinei:

Katerinuşka, prietena mea, ce mai faci? Noi am ajuns aici cu bine, mulţumesc lui Dumnezeu, iar mâine vom începe cura. Locul acesta este aşa de vesel, încât l-ai putea considera o închisoare onorabilă, pentru că se află aşezat între munţi atât de înalţi, încât de-abia se zăreşte soarele. Cel mai rău e că nu se găseşte bere bună. Totuşi, noi sperăm că Dumnezeu ne va da sănătate din apele acestea. îţi trimit şi un cadou, un ceas de ultimă modă, aşezat sub sticlă ca să fie ferit de praf. [...] Nu am putut să iau altceva [din cauza] grabei mele, pentru că nu am stat decât o zi în Dresda.—

De la Carlsbad, Petru s-a dus înapoi la Dresda, rămânând o săptămână acolo. El a preferat să stea la hanul „Inelul de aur", şi nu în palatul regal, iar din han a ales camera cu tavanul scund a portarului, în loc de unul dintre apartamentele principale pentru oaspeţi. A mers pe un teren de tenis, a luat o rachetă şi a jucat. De două ori a vizitat fabrica de hârtie şi a făcut coli de hârtie cu mâna lui. L-a chemat pe Johann Melchior Dinglinger, bijutierul Curţii, ale cărui creaţii de pietre nestemate, metale preţioase şi email erau faimoase în întreaga Europă. (Un an mai târziu, când se afla în vizită la Dresda, Petru a insistat să-şi petreacă o săptămână în casa lui Dinglinger.) A petrecut trei ore cu Andreas Gartner, matematicianul şi mecanicul de la Curte, care era celebru pentru invenţiile sale. Petru a fost interesat în special de o maşinărie pe care o inventase Gartner şi care era menită să transporte oameni şi obiecte de la un

etaj al casei la altul; pe scurt, un ascensor. în semn de recunoştinţă pentru vizita lui Gartner, ţarul i-a dăruit un braţ de blănuri de nurcă, sugerându-i să-şi facă din ele o haină călduroasă pentru iarnă.

45

în 13 octombrie, Petru a ajuns la Torgau, castelul reginei Poloniei, unde fiul său urma să se căsătorească. Fusese ales acel loc, şi nu Dresda, pentru ca ceremonia să rămână privată, fără necesitatea de a-i invita pe regele Prusiei, electorul Hanovrei şi alţi prinţi germani, în felul acesta evitându-se problemele de protocol şi economisindu-se timpul ţarului şi banii tatălui miresei, ducele de Wolfenbiittel. Nunta a avut loc duminică, 14 octombrie 1711, în sala cea mare a palatului. Pentru a spori strălucirea ocaziei, ferestrele au fost acoperite, iar pe pereţi au fost aşezate oglinzi care să reflecte lumina miilor de lumânări. Slujba ortodoxă a fost ţinută în rusă, cu excepţia părţii în care mireasa, care se convertise de la luteranism pentru a deveni soţia viitorului ţar, a fost întrebată ritual în latină. Masa festivă de nuntă din apartamentele reginei a fost urmată de un bal, după care, raporta un cronicar contemporan, „Marea Sa Majestate Ţarină şi-a dat binecuvântarea părintească celor doi proaspăt căsătoriţi, într- un mod impresionant, şi i-a condus el însuşi spre camera de dormit"^[1]. în aceeaşi noapte, înainte de a se retrage, Petru a reuşit să-i scrie lui Menşikov:

Voi răspunde mai târziu la scrisoarea ta. Nu am timp acum, pentru că azi se celebrează mariajul fiului meu, mulţumesc lui Dumnezeu, într-un mod frumos, cu mulţi oameni notabili prezenţi. Căsătoria a avut loc în casa reginei Poloniei, iar pepenii trimişi de tine au fost puşi pe masă, pentru că sunt consideraţi aproape o minune aici.—

în Torgau, Petru s-a întâlnit, în sfârşit, cu Gottfried von Leibniz. Chiar de la prima vizită pe care a făcut-o Petru în Germania, în perioada Marii Ambasade, faimosul filosof şi matematician aşteptase o oportunitate să ajungă la urechea ţarului şi să-l convingă să înfiinţeze noi instituţii de educaţie şi de cercetare. Când, în cele din urmă, l-a întâlnit pe Petru, Leibniz a obţinut un succes, cel puţin parţial. Ţarul nu i-a încredinţat viitorul culturii şi educaţiei ruse, dar în anul următor l-a numit pe Leibniz consilier de Justiţie, i-a fixat un salariu (care niciodată nu a fost plătit) şi i-a cerut să facă o listă de propuneri pentru reforme de educaţie, legislative şi administrative. Iată cum îi descria Leibniz electresei Sofia, întâlnirea lor următoare, de la Carlsbad, în 1712:

L-am găsit pe Majestatea Sa pe punctul de a-şi termina cura. Cu toate acestea, el voia să mai aştepte câteva zile înainte de a pleca, pentru că anul trecut nu s-a simţit bine după ce a plecat imediat în călătorie după terminarea curei. [...] înălţimea Voastră Electorală va găsi extraordinar faptul că voi fi, într-un fel, un Solon al Rusiei, deşi de la distanţă. Ţarul mi-a spus, prin intermediul lui Golovkin, marele lui cancelar, că voi reforma legile şi voi face nişte regulamente pentru administrarea justiţiei. Cum eu consider că cele mai bune legi sunt cele mai scurte, la fel ca cele zece porunci sau cele douăsprezece table din Roma Antică, şi cum acest subiect este unul dintre primele mele studii, acest lucru nu-mi va lua prea mult timp.—

Ducele de Wolfenbiittel, care coresponda cu Leibniz, l-a avertizat în glumă pe „noul Solon", că s-ar putea să nu primească altceva pentru eforturile lui, în afară de

Ordinul Sf. Andrei. Leibniz a replicat, discreditându-şi noua sarcină:

47

Sunt foarte bucuros că am făcut-o pe înălţimea Voastră să râdă puţin de Solonul meu rus. Dar un Solon rus nu are nevoie de înţelepciunea grecilor şi se descurcă cu mai puţin. Crucea Sf. Andrei mi-ar plăcea foarte mult dacă ar fi bătută în diamante, dar acestea nu sunt oferite la Hanovra, ci numai de ţar. Totuşi, cei cinci sute de ducaţi de aur pe care mi i-a promis sunt chiar acceptabili.—

La sfârşitul lui decembrie 1711, Petru s-a întors la Sankt- Petersburg după o absenţă de aproape un an. Odată ajuns, s-a apucat de administrarea treburilor domestice care lânceziseră cât se aflase pe Prut şi în Germania. A dat instrucţiuni pentru dezvoltarea comerţului cu Persia, a format o companie de negustori care să facă schimburi cu China şi, în aprilie 1712, a poruncit nou-întemeiatului său Senat rus să se mute de la Moscova la Sankt-Petersburg. Prezenţa lui acolo a îmboldit construirea altor construcţii de-a lungul Nevei, iar în mai, Petru a aşezat piatra de temelie a Catedralei Sfântul Petru şi Pavel, pe care Trezzini urma să o ridice în interiorul fortăreţei.

Acea primăvară a fost o perioadă plină de nelinişte pentru Petru - încă nu evacuase garnizoana de la Azov şi Taganrog, iar turcii îi declaraseră război a doua oară -, dar se-a liniştit după o viziune neobişnuită pe care i-a descris-o lui Whitworth, şi pe care acesta a raportat-o silitor la Londra:

Acum câteva nopţi ţarul a visat tot felul de fiare sălbatice care se luptau între ele şi a sărit spre el un tigru fioros, cu fălcile căscate, şi el era aşa de confuz, că nu putea nici să se apere şi nici să se retragă. Dar o voce, despre care nu putea spune de unde venea, i-a strigat de mai multe ori să nu se teamă, iar tigrul s-a oprit brusc şi nu a mai făcut nicio încercare [să atace]. Apoi au apărut patru oameni îmbrăcaţi în alb, care au intrat în mijlocul fiarelor sălbatice, iar încăierarea lor a încetat şi toate s-au despărţit în mod paşnic. Visul a făcut aşa de mare impresie asupra imaginaţiei lui [a ţarului], că l-a scris în cartea lui de pe masă, notând şi data. Mi se pare că acest vis i-a sporit mult încrederea.—

în 19 februarie 1712, Petru a oficializat şi a anunţat public căsătoria lui cu Ecaterina. Ceremonia, care a avut loc la şapte dimineaţa în capela privată a cneazului Menşikov, era menită să clarifice poziţia ei ca soţie şi consoartă oficială, pentru cei care spuneau că nu era suficientă pentru un ţar şi o ţarină căsătoria lor privată din noiembrie 1707. Mai reprezenta, în acelaşi timp, şi semnul de recunoştinţă al lui Petru pentru această femeie calmă şi devotată, al cărei curaj încăpăţânat din timpul campaniei de pe Prut l-a ajutat să treacă prin episodul dezastruos. Petru s-a căsătorit în uniformă de contraamiral, avându-l pe viceamiralul Cruys ca naş, şi alţi ofiţeri de marină ca martori. La întoarcerea spre palatul său, cu sănii, printre şiruri de trompetişti şi toboşari, Petru şi-a oprit sania înainte de a ajunge în faţa uşii, ca să intre în casă şi să atârne deasupra mesei cadoul lui de nuntă pentru Ecaterina. Era un candelabru cu şase braţe, de fildeş şi abanos, pe care îl făcuse cu mâna lui în două săptămâni de muncă. în seara aceea, scria Whitworth, „compania a fost splendidă, prânzul a fost magnific, vinul a fost bun, din Ungaria, şi cea mai mare plăcere a fost că invitaţii nu au fost obligaţi să bea cantităţi prea mari. Seara s-a încheiat cu un bal şi cu un foc de artificii."^ Petru era într-o dispoziţie veselă; la un moment dat, în timpul sărbătoririi, el s-a confesat lui

Whitworth şi ambasadorului danez, spunându-le că e „o căsnicie rodnică, pentru că are deja cinci copii".

49

Doi ani mai târziu, Petru a onorat-o din nou pe Ecaterina, instituind o nouă decoraţie, Ordinul Sf. Ecaterina, care consta într-o cruce prinsă de o panglică albă, inscripţionată cu un motto - „Din iubire şi credinţă pentru ţara mea". Noul ordin, a declarat Petru, comemorează rolul soţiei sale în campania de pe Prut, unde s-a purtat „nu ca o femeie, ci ca un bărbat".

La începutul anului 1711, chiar înainte de campania ghinionistă de pe Prut, interesul lui Petru era să facă pace cu Suedia. El îşi atinsese din plin ţintele războiului. Sankt- Petersburgul avea acum „zona lui de protecţie" la nord, prin capturarea Vîborgului şi a provinciei Karelia. Era apărat din sud după ocuparea Ingriei şi a Livoniei. încă două porturi la mare, Riga şi Reval, alături de Sankt-Petersburg, deschiseseră Rusiei „fereastra spre vest", atât de larg cât era nevoie. Nu mai era nimic de dorit pentru Petru şi el sincer voia pace.

Consiliul de guvernare şi poporul suedez voiau şi ei pace. Suedia era învinsă, războiul fusese distrugător şi singura perspectivă realistă era că, dacă războiul ar mai fi continuat, nu ar fi fost decât mai rău. în vara cu Poltava, 1709, recolta din Suedia a fost compromisă. în aceeaşi toamnă, încurajată de victoria ruşilor,

Danemarca reintrase în război. în 1710 şi 1711, ciuma a măturat întreaga ţară; Stockholmul a pierdut o treime din populaţie. La sfârşitul lui 1711, pe când ţarul călătorea liber prin Germania, întâlnindu-se cu regi şi prinţi şi făcând cure de apă, Suedia era la capătul puterilor. Nu avea niciun aliat, în timp ce împotriva ei se ridicase coaliţia formidabilă a Rusiei, Danemarcei, Saxoniei şi Poloniei. Nu peste mult timp, vor intra în această coaliţie antisuedeză şi Hanovra şi Prusia.

Dacă raţiunea dicta pace, de ce nu venea pacea? în primul rând, deoarece regele Suediei se împotrivea. Pentru Carol, Poltava a fost o amânare temporară. Noi armate suedeze puteau fi ridicate ca să o înlocuiască pe cea pierdută în Ucraina. Fuga şi exilul său în Turcia puteau fi transformate într-o şansă minunată, dacă l-ar fi convins pe sultan şi vasta armată otomană să îl însoţească în marşul lui la Moscova. Cu siguranţă, nici nu se punea problema încheierii unei păci care să lase în mâinile ruşilor măcar un centimetru de pământ suedez. Totul, inclusiv noua capitală a ţarului de pe Neva, trebuia returnat. Pentru că ţarul nu voia să o predea în niciun fel, trebuia să fie cucerită înapoi cu sabia. Petru, acceptând încăpăţânarea adversarului său, era la fel de hotărât să nu cedeze Sankt-Petersburgul. Aşa că războiul a continuat.

în 1711 şi 1712, noua ofensivă rusă şi aliată împotriva Imperiului Suedez, care era pe cale să se

sfărâme, a fost direcţionată împotriva posesiunilor suedeze din Germania de nord. Aceste teritorii - Pomerania, cu porturile ei maritime Stralsund, Stettin şi Wismar; Bremen şi Verden pe râul Weser - erau capete de pod suedeze pe continent şi rampe de lansare folosite de armate. Evident, a dispune de aceste teritorii era o chestiune de interes stringent pentru toate statele cu care se învecinau - Danemarca, Prusia şi Hanovra - şi, în cele din urmă, toate trei au devenit aliatele lui Petru.

Atacul asupra Pomeraniei suedeze a început în vara lui 1711. Chiar când Petru, Ecaterina, Şeremetiev şi armata principală rusă mărşăluiau în sud, către Prut, o altă armată rusă, de 12000 de oameni, se deplasa spre vest, prin Polonia, ca să atace teritoriul suedez la nord de Berlin. Urma să fie un efort aliat, iar la mijocul lui august, 12000 de ruşi, 6000 de saxoni şi 6000 de polonezi au trecut prin Prusia, la câţiva kilometri de Berlin. Li s-a alăturat şi un contingent danez şi, împreună, forţa multinaţională a asediat Stralsundul şi Wismarul. Din păcate, din cauza neînţelegerilor dintre comandanţi şi a lipsei de artilerie de asediu, nu au obţinut nimic. A venit toamna, asediul a fost ridicat, iar trupele au rămas în Pomerania peste iarnă. în primăvara lui 1712, ele sau apucat să asedieze Stettinul. Din nou, confuzia scopurilor aliaţilor şi lipsa artileriei a dus la eşec. Armata rusă, acum comandată de Menşikov, a atacat portul-fortăreaţă, dar nu a putut să pună la punct un asediu eficient. Regele Frederic al IV- lea al Danemarcei promisese să suplimenteze artileria, dar el, de fapt, folosea tunurile pentru capturarea teritoriilor

suedeze - mai bune din punctul lui de vedere - de pe partea opusă a peninsulei daneze, Bremen şi Verden. Danezii au protestat faţă de Menşikov, spunând că e datoria polonezilor să asigure artileria.

Aceasta era situaţia pe care a găsit-o Petru când a ajuns cu Ecaterina la Stettin, în iunie 1712. Ţarul era exasperat. „Mă consider foarte nenorocos că am venit aici", i-a scris el lui Menşikov. „Dumnezeu vede intenţiile mele bune şi escrocheriile celorlalţi. Nu pot să dorm noaptea din cauza felului în care sunt tratat."[7] Petru i-a scris şi lui Frederic al Danemarcei, plângându-se de ratarea unei alte veri. Supărat cum era, Petru nu putea să facă altceva decât să se plângă. Flota daneză era un element esenţial în efortul aliat; nicio altă putere baltică nu avea o forţă navală capabilă să dea piept cu flota suedeză şi să taie legătura dintre armata suedeză de pe continent de baza ei natală. Cu toate acestea, tonul lui Petru era acru:

Cred că Majestatea Voastră ştie că eu am furnizat nu doar numărul de oameni asupra căruia ne-am înţeles anul trecut [...] cu regele Poloniei, dar chiar de trei ori mai mult şi, pe lângă aceasta, am venit aici eu personal, pentru interesul comun, fără să-mi cruţ sănătatea de oboseala permanentă şi de lunga călătorie. Dar la sosirea mea aici am găsit armata stând degeaba, pentru că artileria promisă de tine nu a venit, iar când l-am întrebat pe viceamiralul tău Segestet despre ea, mi-a răspuns că nu poate fi dată fără un ordin în acest sens. îmi este tare greu să înţeleg de ce sunt făcute aceste schimbări şi de ce un moment favorabil este în acest fel pierdut. Neţinând cont de pierderea de bani şi de interesele comune, nu vom câştiga altceva decât ridiculizarea inamicului. Am fost întotdeauna, şi sunt şi acum gata să-mi ajut aliaţii în tot ce foloseşte

scopului comun. Dacă tu nu respecţi cererea mea [de a trimite artileria], eu pot demonstra întregii lumi că această campanie nu a fost pierdută de mine şi nu voi fi eu cel învinovăţit dacă voi fi obligat să îmi retrag trupele, care nu fac nimic aici, şi din cauza cheltuielilor care sunt o pierdere de bani; eu nu pot să tolerez să fiu dezonorat de inamic.—

Scrisoarea lui Petru nu a rezolvat nimic; artileria daneză a continuat să bombardeze Bremenul, în loc de Stettin. în această stare de frustrare, Petru a părăsit armata la sfârşitul lui septembrie 1712, ca să se întoarcă la Carlsbad pentru a treia toamnă în care să-şi facă cura. în drum, trecând prin Wittenberg, a vizitat mormântul lui Martin Luther şi casa în care acesta a trăit. în casă, curatorul i-a arătat o pată de cerneală pe un perete, care se spunea că ar fi datat din momentul în care Luther l-a văzut pe diavol şi a aruncat cu călimara în el. Petru a râs şi a întrebat: „Chiar credea un om atât de înţelept că diavolul poate fi văzut?" Solicitându-i-se să semneze şi el pe perete, Petru a scris critic: „Pata de cerneală este destul de proaspătă, aşa că e clar că povestea nu este adevărată."^2

Călătorind spre Carlsbad, Petru a trecut, de asemenea, şi prin Berlin, unde i-a vizitat pe vârstnicul rege Frederic I al Prusiei şi pe fiul său, Frederic Wilhelm, prinţul regal. „Ţarul a ajuns aici marţea trecută la şapte seara", scria un membru al curţii prusace.

Eram în tabiaj [camera de fumat] când feldmareşalul a venit să îl informeze pe rege, care m-a întrebat cum a fost primit ţarul în Dresda. Am spus că deşi regele [Augustus] era absent, i-au fost acordate tot felul de onoruri, dar nu acceptase nimic şi se cazase într-o casă particulară.

Majestatea Sa a replicat că şi el îi va oferi totul. [...]

Ţarul a mers la palat, a urcat pe scările private şi l-a surprins pe rege în dormitorul său, jucând şah cu prinţul regal. Cele două Majestăţi au rămas împreună o jumătate de oră. Apoi, ţarul s-a uitat la apartamentele în care a stat regele Danemarcei, le-a admirat, dar a refuzat să le ocupe. Prinţul regal a dat un supeu şi erau opt persoane la masă în afară de ţar, care nu a permis să se facă niciun toast, a mâncat, deşi luase deja prânzul, dar nu a băut. [...]

Ieri, ţarul s-a dus la rege în tabiaj, şi-a pus o haină roşie frumoasă, brodată cu aur, în locul mantalei, pe care o găsea prea călduroasă, şi a mers la cină. A fost destul de galant să-i ofere mâna reginei, după ce-şi pusese o mănuşă cam murdară. Regele şi toată familia regală au luat cina cu el. [...] Ţarul s-a întrecut pe sine în timpul acesta. El nu a râgâit, nu a tras vânturi şi nu s-a scobit între dinţi - cel puţin eu nu l-am văzut şi nici nu am auzit să fi făcut aşa ceva - şi a conversat cu regina şi cu prinţesele fără să se arate jenat. Mulţimea de spectatori era foarte mare. El l-a îmbrăţişat pe rege la despărţire şi, după ce a făcut o plecăciune către toată adunarea, a ieşit cu paşi aşa de lungi, că a fost imposibil pentru rege să se ţină după el.—

Cinci luni mai târziu, în drumul de întoarcere spre Rusia, Petru a trecut din nou prin Berlin. Regele Frederic I tocmai murise şi prinţul regal de douăzeci şi patru de ani se afla acum pe tron ca regele Frederic Wilhelm I. „Am descoperit că noul rege este foarte plăcut", i-a scris Petru lui Menşikov, „dar nu pot să-l conving să facă nimic. Din câte înţeleg eu, ar fi două motive: mai întâi, fiindcă nu are bani, şi apoi, pentru că mai sunt încă mulţi câini cu inimă suedeză. Regele însuşi nu este priceput în chestiunile politice şi când le cere sfatul miniştrilor săi, aceştia caută să-i ajute pe suedezi în toate felurile. [...] Curtea de aici nu mai este aşa de mare cum era înainte."^[1] în ceea ce priveşte participarea la alianţa împotriva Suediei, noul rege al Prusiei a spus că are nevoie de cel puţin un an să-şi pună la punct armata şi finanţele.

în timpul vieţii lui Petru cel Mare şi al ascensiunii Rusiei s- a petrecut şi creşterea unui nou stat militar din Germania de Nord, extrem de disciplinat, regatul Prusiei. El s-a dezvoltat din electoratul de Brandenburg, a cărui casă dominitoare, cea de Hohenzollern, se trăgea din cavalerii teutoni. Capitala sa, Berlinul, era un oraş simplu în epoca lui Petru, cu o populaţie de 25000 de oameni în 1700. Populaţia era protestantă, modestă şi eficientă, cu o mare capacitate de organizare, spirit de sacrificiu şi credinţă că cea mai mare chemare este aceea a datoriei. Alţi germani - cei de pe Rin, cei din Hanovra, bavarezii şi saxonii - îi considerau pe brandenburghezi semifeudali, mai puţin civilizaţi şi mai agresivi decât ei.

Punctul slab al statului era de ordin geografic. Fiind produsul unor căsătorii dinastice şi al unor moşteniri, el era alcătuit din fragmente împrăştiate pe toată întinderea Europei de Nord. Cel mai vestic teritoriu, ducatul de Cleves, era aşezat pe Rin, în apropiere de locul în care marele râu intră în Olanda; cel mai estic domeniu, ducatul Prusiei Orientale, se afla pe râul Neman, la peste 750 de kilometri de Cleves. Tratatul de la Westphalia din 1648, care a încheiat Războiul de treizeci de ani, lăsase statului Brandenburg nişte perspective sumbre. Nu mai avea ieşire la mare. îi lipseau resursele naturale; din cauza solului infertil era numit „cutia cu nisip a Sfântului Imperiu Roman". Pământurile îi fuseseră devastate şi depopulate de trecerile frecvente ale armatelor străine protestante şi catolice. Totuşi, în 1640, străvechea casă Hohenzollern,

care domnise în Brandenburg din 1417, a produs un conducător remarcabil, electorul Frederic Wilhelm. Deşi teritoriile lui erau risipite şi sărăcite, el a visat la un nou stat Hohenzollern, care să fie independent, unit şi puternic.**56**

Frederic Wilhelm, care a ajuns să fie numit mare elector, a creat o maşinărie care urma să aducă Prusia în rândul celor mai puternice state europene. El a organizat un guvern eficient, centralizat, cu un serviciu civil disciplinat, sistem poştal şi impozite progresive. Iar până în 1688, după patruzeci şi opt de ani de domnie, marele elector a dat Brandenburgului, care avea o populaţie de numai un milion de locuitori, o armată stabilă de 30000 de oameni.

Descendenţii marelui elector au construit conştiincios pe fundaţia ridicată de acesta. La 1701, puterea statului prusac crescuse aşa de mult, încât fiul marelui elector, Frederic, nu s-a mai mulţumit doar cu titlul de elector. Voia să fie rege. împăratul de la Viena, care acorda asemenea titluri, era ezitant; dacă îl făcea rege pe Frederic, atunci electorii Hanovrei, Bavariei şi Saxoniei ar fi vrut şi ei să fie regi. Numai că, în acest caz, împăratul nu a avut de ales. Fiind pe punctul de a intra în ceea ce ştia că va fi un război lung şi greu cu Franţa (Războiul Succesiunii Spaniole), avea mare nevoie de regimentele prusace pe care Frederic ar fi fost încântat să i le împrumute dacă ar fi devenit rege. împăratul s-a

înclinat şi în 18 ianuarie 1701 Frederic şi-a pus coroana pe cap la Königsberg, devenind regele Frederic I al Prusiei.

57

A fost urmat în 1713 de regele Frederic Wilhelm I, de douăzeci şi cinci de ani, care a devenit prietenul şi aliatul lui Petru al Rusiei. Şi mai dârz decât tatăl sau bunicul său, Frederic Wilhelm I şi-a fixat ca unic scop pentru statul prusac crearea unei puteri militare maxime. Totul a fost închinat acestui scop; o economie bună ca să sprijine o armată mai mare; o birocraţie eficientă care să colecteze cu uşurinţă taxele pentru a plăti mai mulţi soldaţi; un sistem excelent de educaţie publică pentru a avea soldaţi mai inteligenţi. Spre deosebire de Franţa, unde bogăţia naţională se concretiza în arhitectura publică grandioasă, clădirile prusace erau construite exclusiv în scop militar: fabrici de praf de puşcă, fabrici de tunuri, arsenale, cazărmi. Ţelul regelui Prusiei era o armată profesionistă de 80000 de oameni. Totuşi, în ciuda acestei puteri militare crescânde, politica diplomatică prusacă era prudentă. Ca şi tatăl său, Frederic Wilhelm I îşi dorea noi teritorii şi porturi maritime, dar nu se repezea să pună mâna pe ele. Trupele prusace au luptat în cadrul armatelor imperiale habsburgice în Flandra şi Italia, dar întotdeauna cu contract; Prusia însăşi nu a fost niciodată în război. în negocierile cu participanţii la Marele Război al Nordului, care se purta în jurul frontierelor sale, Prusia a fost extrem de atentă. în toţi anii când Carol al XII-lea mărşăluia înainte şi înapoi prin Polonia, Prusia a rămas neutră. Numai după Poltava, când Suedia fusese

îngenuncheată, s-a alăturat şi Prusia Hanovrei, ca să adune profiturile.

58

în viaţa personală, Frederic Wilhelm I era un om ciudat şi nefericit. Excentric, casnic, apoplectic, zbir, el detesta tot ce iubise tatăl său, în special tot ce era francez. Frederic Wilhelm dispreţuia oamenii, limba, cultura, ba chiar şi mâncarea din Franţa. Când criminalii erau spânzuraţi, regele punea să fie mai întâi îmbrăcaţi în haine franţuzeşti. La prima vedere, Frederic Wilhelm era un monarh protestant obişnuit, un soţ devotat, un tată plictisitor şi burghez. A desfiinţat toate zorzoanele de la curte, a vândut cea mai mare parte a mobilei şi bijuteriile tatălui său şi i-a demis pe aproape toţi curtenii lui. S-a îndrăgostit de verişoara lui primară din Hanovra, Sofia Dorothea, fiica viitorului rege George I al Angliei, şi s-a căsătorit cu ea. îi spunea „ soţia mea" în loc de „regina", iar pe fiul său îl numea „Fritz", în loc de „moştenitorul tronului". în fiecare seară lua cina cu familia.

Ceea ce strica această drăguţă scenă casnică erau crizele violente ale lui Frederic Wilhelm. Pe neaşteptate, se manifesta cu brutalitate faţă de copii sau faţă de oricine se afla în apropiere. Stârnit de remarci mărunte şi nevinovate sau chiar priviri, el începea să agite bastonul lui de lemn, lovind oamenii în faţă, uneori spărgându-le nasul sau dinţii. Când făcea acest lucru pe străzile din Berlin, victima nu putea să facă nimic; a

opune rezistenţă sau a răspunde loviturii furiosului monarh atrăgea pedeapsa cu moartea. Explicaţia, aparent, era porfiria, boala transmisă, probabil, de la Maria, regina scoţienilor, şi care mai târziu l-a afectat şi pe regele George al III-lea. O tulburare de metabolism ale cărei simptome sunt guta, migrenele, abcesele, furunculele, hemoroizii şi durerile groaznice de stomac, această boală îl aducea pe rege în agonie şi îl făcea să-şi piardă minţile. S-a îngrăşat foarte mult, ochii i- au devenit exoftalmici şi pielea îi strălucea ca fildeşul lustruit. Căutând o evadare din suferinţele sale, Frederic Wilhelm a învăţat să picteze şi îşi semna pânzele *FW in tormentis pinxit.* în fiecare seară după cină, el îşi convoca miniştrii şi generalii să bea halbe de bere şi să fumeze pipe lungi. La aceste adunări nemanierate, masculine, liderii statului prusac se distrau tachinându-l şi chinuindu-l pe un istoric pedant al Curţii, căruia, la un moment dat, chiar i-au dat foc.

Cea mai celebră obsesie a regelui era colecţia lui de giganţi, pentru care era renumit în toată Europa. Cunoscuţi drept Prusacii albaştri sau Giganţii din Potsdam, ei erau peste 1200, organizaţi în două batalioane de câte 600 de oameni fiecare.

Niciunul nu avea mai puţin de 1,83 metri, iar unii, mai ales Unitatea Roşie din primul batalion, aveau aproape 2,10 metri. Regele îi îmbrăcase în jachete albastre tivite cu auriu, cu revere roşii, pantaloni roşii, ciorapi albi,

pantofi negri şi pălării înalte roşii. Le-a dat muschete, banduliere albe şi pumnale mici şi se juca cu ei ca un copil cu nişte jucării uriaşe însufleţite. Nicio cheltuială nu era prea mare pentru hobby-ul său, iar Frederic Wilhelm cheltuia milioane pe recrutarea şi echiparea grenadierilor lui gigantici. Ei erau angajaţi sau cumpăraţi de peste tot din Europa; exemplarele cele mai râvnite, mai ales dacă refuzau oferta de recrutare a agenţilor regelui, erau pur şi simplu răpite. în cele din urmă, recrutarea în acest fel devenise prea scumpă - un irlandez de 2,18 metri costa peste 6.000 de lire -, iar Frederic Wilhelm a încercat să crească uriaşi. Toţi bărbaţii înalţi din regatul său erau obligaţi să se căsătorească cu femei înalte. Problema era că regele trebuia să aştepte cincisprezece sau douăzeci de ani ca produsul acestor uniuni să crească şi deseori rezultatul era un băiat sau o fată cu înălţime normală. Cea mai simplă metodă de a obţine giganţi era să-i primească în dar. Ambasadorii străini le spunea stăpânilor că cel mai bun mod de a obţine favoarea regelui Prusiei era să-i trimită giganţi. Petru aprecia în mod deosebit interesul camaradului său suveran pentru curiozităţile naturii, iar Rusia îl aproviziona pe regele prusac cu cincizeci de giganţi pe an. (Odată, când Petru i-a chemat înapoi pe unii dintre giganţii împrumutaţi lui Frederic Wilhelm şi i-a înlocuit cu oameni ceva mai scunzi, regele a fost aşa de supărat încât nu a mai discutat despre afaceri cu ambasadorul rus; rana din inima lui, spunea, este încă prea proaspătă.)

E inutil să mai spunem că regele nu-şi risca niciodată preţioşii lui coloşi în faţa focului inamic. în schimb, ei îi ofereau suferindului monarh cele mai mari încântări. Când era bolnav sau deprimat, amândouă batalioanele, conduse de înalţii mauri cu turbane, chimvale şi trompete şi cu mascota grenadierilor, un urs imens, mărşăluiau într-o linie lungă prin camera regelui, ca să-l înveselească.

Deloc surprinzător, regina lui Frederic Wilhelm, Sofia Dorothea, nu era fericită alături de acest om ciudat. Ea voia mai multă grandoare, mai mulţi curteni, mai multe bijuterii, mai multe baluri. Mai ales după ce tatăl ei devenise regele Angliei, la fel de puternic ca şi împăratul de la Viena, îi privea de sus pe cei din casa de Hohenzollern şi mica ei curte de la Berlin. Cu toate acestea, i-a făcut soţului ei paisprezece copiii şi i-a protejat, ascunzându-i în camere ei private atunci când soţul furios îi urmărea prin palat cu bastonul lui de lemn. Primii doi născuţi au fost băieţi, amândoi numiţi Frederic, şi amândoi au murit repede. Al treilea, tot Frederic, a supravieţuit, împreună cu încă nouă fraţi şi surori mai mici. Era un băieţel delicat şi politicos căruia îi plăcea tot ce era franţuzesc - limba, hainele, chiar şi coafurile -, şi era atât de bun de gură, încât în discuţiile cu tatăl său avea întotdeauna câştig de cauză. în ciuda firii sale sensibile, a fost crescut ca un prinţ războinic, moştenitorul unui stat militar. Tatăl lui i-a oferit propriul său regiment de joacă, Cadeţii Prinţului Coroanei, alcătuit din 131 de băieţi pe care prinţul îi comanda, jucându-se cu ei cum dorea. La paisprezece ani, micul

băiat (nu a ajuns mai înalt de 1,70 metri) a fost numit maior al giganticilor grenadieri din Potsdam, iar la parade el se afla în fruntea acestor titani care îl copleşeau cu înălţimea lor.

Relaţiile dintre tată şi fiu au fost din ce în ce mai proaste. Regele, care adesea se afla în cărucior cu rotile, înrăit de suferinţă, îşi trata fiul cu dispreţ. în acelaşi timp, dându-şi seama de ceea ce făcea, el îi spunea lui Frederic: „Dacă tatăl meu m-ar fi tratat aşa cum te tratez eu pe tine, eu nu aş fi tolerat. M-aş fi sinucis sau aş fi fugit."[2]

în 1730, la vârsta de optsprezece ani, Frederic chiar a fugit de acasă. A fost prins repede şi regele i-a tratat pe fiul său şi pe camaradul acestuia, frumosul Hans Hermann von Katte, francofil şi fiu al unui general, ca pe dezertori. Au fost încarceraţi şi, într-o dimineaţă, cînd s-a trezit prinţul, l-a văzut pe von Katte dus în curtea închisorii şi decapitat cu o lovitură de sabie.

în 1740, ramolitul rege Frederic Wilhelm a murit, iar prinţul Frederic, la douăzeci şi opt de ani, a urcat pe tronul prusac. în câteva luni, el a pus în mişcare maşinăria de război prusacă pe care o construiseră cu atâta atenţie tatăl şi bunicul său. Spre stupoarea Europei, el a invadat Silezia, provocând la război Imperiul Habsburgic. Era prima dintre cele trei campanii

militare în urma cărora avea să fie recunoscut geniul militar al tinerelului monarh şi datorită cărora i s-a dat numele de Frederic cel Mare.

63

în toamna anului 1712, când armata lui Petru era concentrată în faţa Stettinului, iar ţarul călătorea între Dresda, Carlsbad şi Berlin, în mod incredibil, Suedia pregătea ofensiva finală pe continent. Carol al Xll-lea ordonase constituirea unei noi armate, care să fie trimisă în nordul Germaniei. Misiunea ei era să pornească spre sud prin Polonia, pentru a se întâlni cu el şi armata otomană, ca să împlinească visul lui de a invada Rusia. Suedezii, loviţi de sărăcie, au primit această poruncă cu disperare. „Spune-i regelui", scria unul dintre oficiali, „că Suedia nu mai poate trimite trupe în Germania, pentru că trebuie să se apere împotriva Danemarcei şi mai ales împotriva ţarului, care deja a cucerit provinciile baltice şi o parte din Finlanda, iar acum ameninţă să transforme Stockholmul în cenuşă. Răbdarea Suediei e mare, dar nu atât de mare încât să-şi dorească să devină rusească."^ Cu toate acestea, ordinul regelui a fost în final ascultat şi, cu mare greutate, a fost ridicată o nouă armată. Magnus Stenbock a descins în Pomerania suedeză cu o armată mobilă de 18000 de oameni. Misiunea lui Stenbock a fost încă de la început afectată grav, când flota daneză a interceptat convoiul suedez de nave încărcate cu proviziile, muniţiile şi praful de puşcă de care armata avea nevoie, scufundând treizeci dintre ele. Chiar şi aşa, apariţia lui Stenbock a stârnit o mare îngrijorare printre aliaţi, iar distrugerea forţei sale a devenit o prioritate

urgentă pentru armatele lor combinate. De la Dresda, unde se odihnea după cura lui cu ape, Petru i-a cerut lui Frederic al Danemarcei să-şi trimită trupele din Holstein împotriva suedezilor. „Sper că Majestatea Voastră îşi dă seama de necesitatea acestei acţiuni. Te implor, la modul cel mai prietenesc şi mai frăţesc, şi, în acelaşi timp, declar că, deşi sănătatea mea are nevoie de odihnă după cură, totuşi, văzând nevoia urgentă, nu voi neglija această ocazie avantajoasă şi voi merge şi eu lângă armată."[4] Cu Menşikov, Petru a fost şi mai insistent: „Pentru numele lui Dumnezeu, dacă se iveşte o ocazie bună, chiar dacă nu reuşesc eu să ajung la tine, nu pierde timpul, ci, în numele lui Dumnezeu, atacă inamicul."—

Pus în faţa forţelor combinate ale danezilor, saxonilor şi

ruşilor, Stenbock a decis să-i atace pe danezi separat, înainte să ajungă ţarul şi armatele principale, rusă şi saxonă. Mărşăluind printr-o furtună de zăpadă, în 20 decembrie 1712, el a prins 15000 de danezi în tabăra lor de la Gadebusch şi le-a provocat mari pierderi, fiind aproape de a-l captura pe regele Frederic al IV-lea. Dar victoria lui a avut un impact limitat; forţa i-a fost redusă la 12000 de soldaţi şi, în curând, avea pe urmele lui 36000 de saxoni, ruşi şi danezi. încă mai aştepta provizii şi întăriri din Suedia, dar, văzând crusta de gheaţă care se forma în porturile baltice, şi-a dat seama că nu va primi niciun ajutor în iarna aceea. Căutând un refugiu, a

pornit spre vest, către Hamburg şi Bremen. A cerut o sumă de 100.000 de taleri pentru cheltuielile armatei de la Altona, un oraş din apropierea Hamburgului, iar când oraşul nu a putut să adune decât 42.000 de taleri, oamenii lui Stenbock l-au incendiat, lăsând întregi doar treizeci de case. Două zile mai târziu, un detaşament suedez s-a întors şi a incendiat încă douăzeci şi cinci dintre cele treizeci rămase. Opt zile mai târziu, Petru, care a ajuns la Altona cu armata care se afla în urmărire, a fost atât de impresionat la vederea refugiaţilor care căutau adăpost printre ruine, încât a distribuit printre aceştia o mie de ruble. Retragerea lui Stenbock s-a încheiat, în cele din urmă, în fortăreaţa Tonning, pe coasta Mării Nordului, unde a fost încercuit şi izolat de trupele aliate toată iarna.

în 25 ianuarie 1713, pentru că nicio acţiune militară nu mai era posibilă până în primăvară, Petru a părăsit armata, dând comanda trupelor ruse lui Menşikov şi lăsând trupele aliate sub comanda regelui Danemarcei. De la Tonning, Petru a călătorit spre Hanovra, pentru a se întâlni cu electorul George Louis, cel care avea să devină în curând regele George I al

Angliei. Petru nu voia doar să convingă Hanovra să intre în război împotriva Suediei, ci, prin electorul ei, dorea să vadă şi care este poziţia Angliei. După vizită, Petru i-a scris Ecaterinei: „Electorul părea foarte favorabil şi mi-a dat multe sfaturi, dar nu vrea să participe activ.

Ţarul s-a întors apoi la Sankt-Petersburg şi, patru luni mai târziu, în mai 1713, Stenbock a capitulat la Tonning. Menşikov şi-a dus armata înapoi în Pomerania, pe drum ameninţând Hamburgul şi reuşind să scoată de la el 100.000 de taleri - „contribuţie" de la oraşul liber, ca pedeapsă pentru comerţul profitabil cu Suedia. Petru a fost încântat de această acţiune şi i-a scris lui Menşikov: „Mulţumesc pentru banii pe care i-ai luat de la Hamburg, într-o manieră potrivită, fără pierdere de vreme. Trimite-i lui Kurakin [în Olanda] cea mai mare parte. Sunt foarte trebuincioşi pentru achiziţionarea de nave."^[7] De la Hamburg, Menşikov a mers spre est şi a început asediul Stettinului. De această dată era dotat cu artileria de asediu saxonă, şi în 19 septembrie 1713 Stettinul a căzut. Cum fusese stabilit, Stettin i-a revenit lui Frederic Wilhelm al Prusiei, căruia, până atunci, nu i se solicitase să tragă măcar un foc.

Din imperiul lui Carol de la sud de Baltica, odinioară măreţ, numai porturile Stralsund şi Wismar rămăseseră sub steagul albastru-galben al Suediei.

Sbornik I.R.I.O., LXI, p. 12. ^ Eugene Schuyler, vol. II, p. 442. [m] ibidem, p. 216. — ibidem.

ibidem, p. 230. ibidem, p. 230. Sbornik I.R.I.O., LXI, p. 167. ibidem, pp. 143-146. Eugene Schuyler, vol. II, p. 226. — ibidem.

—[9] Staehlin von Storcksburg, p. 143. ^ Eugene Schuyler, vol. II, p. 231. [m] ibidem, p. 237. Nancy Mitford, p. 47. Eugene Schuyler, vol. II, p. 235. ibidem, p. 229. ibidem, ibidem, p. 236. ibidem, p. 241.

44
COASTA FINLANDEI

Petru s-a întors la Sankt-Petersburg în 22 martie, dar a petrecut doar o lună în oraşul lui iubit. în aprilie a aflat de la Şafirov, din Turcia, că, în ciuda raidurilor păguboase ale tătarilor din Ucraina, turcii otomani nu intenţionau să ducă un război serios în sud. Aşa că ţarul a putut să-şi îndrepte toată atenţia asupra pregătirii flotei şi armatei pentru cucerirea ţărmului nordic al Balticii.

De îndată ce capitularea lui Stenbock a părut inevitabilă, acesta fiind prins ca într-o cuşcă în fortăreaţa Tonning, Petru s- a întors către capătul opus al Balticii, hotărât să-i izgonească pe suedezi din Finlanda. Nu avea de gând să păstreze provincia, dar orice teritoriu luat din Finlanda, în afară de Karelia, era bun pentru eventuale schimburi, atunci când ar fi început negocierile de pace. Putea, de exemplu, să echilibreze balanţa pentru acele teritorii suedeze, cum erau Ingria şi Karelia, pe care Petru intenţiona să le păstreze. Mai era un avantaj într-o campanie finlandeză: putea să fie singur, fără aliaţi certăreţi care să-i stânjenească mişcările. După întârzierile chinuitoare ale artileriei din Pomerania şi nevoia de a se ruga de alţi monarhi să se ţină de promisiune, era o uşurare să conducă acea campanie cum şi unde voia.

De fapt, Petru nu aşteptase venirea primăverii pentru a se decide asupra campaniei. încă din noiembrie, anul precedent, el îi scrisese de la Carlsbad lui Apraksin, ordonându-i să intensifice pregătirea trupelor şi a flotei pentru pătrunderea în Finlanda. „Această provincie", scria Petru, „este mama Suediei, aşa cum ştii şi tu. Nu numai carnea, dar şi lemnul este adus de aici, iar dacă Dumnezeu ne lasă să ajungem până la Abo [un oraş pe coasta de vest a Golfului Botnic, capitala Finlandei pe atunci], în vara care vine, va fi mult mai uşor să încovoiem gâtul suedezilor."^

Campania finlandeză din acea vară şi din cea care a urmat a fost simplă, eficientă şi relativ fără vărsare de sânge. Acest succes strălucitor s-a datorat aproape în întregime noii flote ruse din Marea Baltică.

în timpul domniei lui Petru a avut loc o transformare radicală în proiectarea navelor de război, precum şi în tactica navală. în 1690, termenul „navă de linie" a apărut când învălmăşeala confuză a duelurilor unei nave împotriva altei nave a fost înlocuită cu tactica „liniei" - două rânduri de nave de război navigau pe cursuri paralele şi se bombardau cu artilerie grea. „Linia" a impus standarde de proiectare; o navă adevărată trebuia să fie suficient de puternică pentru a rezista în linie de luptă, comparativ cu mai micile şi mai rapidele fregate şi goelete folosite pentru recunoaştere sau călătorii comerciale. Caracteristicile erau stricte:

construcţie solidă, cincizeci de tunuri grele sau mai multe, şi un echipaj experimentat, instruit în navigaţie şi tir precis. în toate aceste privinţe, englezii excelau.

69

Nava de linie obişnuită avea cel puţin 60 de tunuri grele, aşezate pe mai multe rânduri, pe două sau trei punţi, şi împărţite egal la babord şi tribord, astfel încât, în situaţia unei apropieri din lateral, chiar şi numai o parte a navei să poată trage în inamic cu jumătate dintre tunurile aflate la bord. Unele nave de război erau chiar mai mari, goliaţi cu 90 sau 100 de tunuri, ale căror echipaje ajungeau la peste 800 de oameni, inclusiv puşcaşi marini de mare precizie, capabili să nimerească ofiţerii şi tunarii de pe punţile inamice.

în afară de pagubele produse în timpul luptelor, eficienţa navelor de război mai era limitată şi de deteriorările produse de trecerea timpului şi de natură. Carenele care luau apă, catargele slăbite, pânzele zdrenţuite, parâmele dislocate erau lucruri obişnuite la navele aflate pe mare. Pentru reparaţii serioase, navele trebuia să vină în port, iar bazele unde se reparau erau un element esenţial al puterii maritime.

Iarna - în special în Baltica, unde gheaţa făcea imposibile operaţiunile navale - flotele intrau în hibernare. Navele erau aduse la cheu, unde pânzele, echipamentele, vârfurile de catarg, traversele, tunurile

şi obuzele erau descărcate şi aşezate în şiruri sau în formă de piramidă. La bazele navale baltice - Karlskrona, Copenhaga, Kronstadt şi Reval - carenele impunătoare erau aliniate una lângă alta, ca nişte elefanţi adormiţi, prinse în gheaţă pe toată perioada iernii. Primăvara, una câte una, carenele erau carenate - adică erau rostogolite pe o parte, astfel încât scândura putrezită de pe fund să poată fi înlocuită, să fie curăţată de scoici, iar fisurile să fie etanşeizate şi date cu catran. După ce se făceau toate acestea, navele se întorceau la cheu iar acţiunile din toamna precedentă erau refăcute în sens invers: tunurile, traversele, echipamentul, totul era din nou urcat la bord şi carcasa redevenea o navă de război.

Comparativ cu Marina Regală a Angliei, care deţinea 100 de nave de linie, puterile baltice aveau flote mai mici, menite să lupte între ele pe marea închisă. Danemarca era aproape o insulă-regat, a cărei capitală, Copenhaga, era expusă în întregime spre mare. Imperiul Suedez era, de asemenea, atunci când Carol al XII-lea venise la tron, o entitate maritimă, a cărei integritate se baza pe securitatea liniilor de comunicaţii şi libertatea de a deplasa trupe şi provizii între Suedia, Finlanda, Estonia, Livonia şi Germania de Nord. De la baza ei navală nouă, plasată strategic la Karlskrona, în 1658, pentru a-i ţine în frâu pe danezi şi pentru a proteja legătura pe mare cu provinciile ei germane, Suedia putea să controleze complet Baltica de mijloc şi pe cea superioară. Chiar şi după ce la Poltava armata suedeză, până atunci invincibilă, fusese umilită, flota suedeză

rămăsese formidabilă. în 1710, la un an după Poltava, Suedia avea 41 de nave de linie, Danemarca tot 41, dar Rusia niciuna. Amiralul suedez Wachtmeister era ocupat în principal cu danezii, dar puternice escadroane suedeze încă mai făceau raiduri în Golful Finic şi în largul coastei livoniene.

împotriva ruşilor, flota suedeză nu putea să facă mare lucru. Ea asigura aducerea proviziilor şi a întăririlor, dar odată ce armata era angajată în acţiuni pe uscat, o flotă nu mai era de ajutor. în timpul în care ruşii asediau Riga, toată flota suedeză a fost masată la gurile Dvinei, dar nu a putut să contribuie cu nimic la apărarea oraşului, iar în cele din urmă Riga a capitulat. într-o etapă mai târzie a Marelui Război al Nordului, totuşi, puterea maritimă a devenit din ce în ce mai importantă. Petru şi-a dat seama că singurul mod de a obliga Suedia împietrită să facă pace era să ajungă peste Marea

Baltică pentru a ameninţa teritoriul suedez. Un traseu posibil pentru o asemenea invazie era direct din Danemarca în Suedia, o debarcare masivă care să fie sprijinită de flota daneză; proiectul acestui atac l-a ţinut ocupat pe ţar în vara şi toamna lui 1716. O altă abordare ar fi fost de-a lungul coastei finlandeze, apoi peste Golful Botnic, în insulele Âland şi de acolo spre Stockholm. Această variantă a încercat-o prima dată Petru, în vara lui 1713 şi 1714.

Petru ar fi preferat să facă acest efort în fruntea unei puternice flote de luptă ruse, de cincizeci de nave de linie. Numai că fixarea stâlpilor pentru chilă, apoi construirea traverselor şi fixarea scândurilor, turnarea tunurilor, fixarea echipamentelor, recrutarea şi instruirea echipajelor pentru navigaţie şi luptă, astfel încât să poată provoca pagube în rândurile inamicului şi nu în propriile rânduri - toate presupuneau o muncă gigantică. Cu toate că angajase constructori de nave străini, amirali, ofiţeri şi marinari, proiectul se mişca încet. Efortul herculean depus la Voronej, Azov şi Taganrog devenise acum inutil; construcţia unei noi flote pe Marea Baltică trebuia să înceapă de la zero.

Treptat, în 1710 şi 1711, navele mari au început să se adune, dar Petru încă avea prea puţin pentru a înfrunta o flotă suedeză într-o bătălie clasică pentru controlul Balticii superioare. în plus, după ce investise timp şi bani în construirea şi echiparea acestor nave, el voia să le şi păstreze, în consecinţă, dăduse ordine prin care interzicea cu desăvârşire amiralilor săi să rişte în luptă navele de linie şi fregatele, dacă nu erau condiţii absolut favorabile. Aşa că, în general, noile nave ale lui Petru din flota baltică rămâneau în port.

Deşi Petru a continuat să construiască vase de linie acasă şi a comandat de pe şantierele olandeze şi engleze alte nave, succesul strălucitor în campaniile navale ale ţarului din 1713 şi 1714 s-a datorat utilizării

unui tip de navă care nu fusese niciodată văzut până atunci pe Marea Baltică: galera. Galerele erau nişte nave hibride. Măsurând de obicei în jur de 25-30 de metri lungime, o galeră clasică avea un singur catarg şi o singură pânză, dar avea şi numeroase bănci pentru vâslaşi. Echipată în acest fel, ea îmbina calităţile navelor cu pânze şi ale vaselor cu vâsle şi se putea deplasa şi pe vânt, dar şi pe mare liniştită. De secole, galerele fuseseră folosite în apele închise ale Mediteranei, unde vântul era capricios şi nu te puteai baza pe el. Chiar şi în secolul al XVIII-lea, în acele intrânduri şi golfuri însorite, tradiţia navală a împăraţilor persani şi a Republicii romane a supravieţuit. Galerele au fost dotate cu mici tunuri, dar erau prea mici şi instabile să ducă tunurile grele ale navelor mai mari. De aceea, galerele secolului al XVIII-lea luptau folosind tactici dezvoltate în vremea lui Xerxes şi Pompei: vâsleau spre inamic şi se agăţau de el, iar rezultatul se decidea printr-o luptă corp la corp a infanteriei, dusă pe puntea alunecoasă, aglomerată şi violentă.

în vremea lui Petru, marina otomană era alcătuită mai ales din galere. Cu ofiţeri greci şi vâslaşi sclavi, acestea erau nişte monştri, cele mai mari având 2000 de oameni aşezaţi pe două punţi de vâslaşi şi zece companii de soldaţi. Pentru a lupta împotriva turcilor în Egeea şi Adriatica, şi veneţienii îşi construiseră galere, şi tocmai la Veneţia a trimis Petru numeroşi tineri ruşi să înveţe arta construirii galerelor. Franţa avea vreo patruzeci de galere pe Marea Mediterană, cu vâslaşi deţinuţi care fuseseră condamnaţi pe viaţă la galere.

înconjurată de ape furtunoase, Marea Britanie nu avea nevoie de galere.

74

Petru fusese întotdeauna interesat de galere. Ele puteau fi construite cu rapiditate şi fără costuri mari, mai degrabă din pin decât din lemn dur. Nu aveau neapărat nevoie de marinari cu experienţă, ci de soldaţi care puteau acţiona ca infanterişti marini, capabili să urce la bordul navei inamice şi să lupte acolo. Cea mai mare trebuia să poarte trei sute de oameni şi cinci tunuri, cea mai mică o sută cincizeci de oameni şi trei tunuri.^ Petru construise prima oară galere la Voronej, apoi la Taganrog, iar cele construite pe lacul Peipus fuseseră folosite în campaniile din 1702, 1703 şi 1704, care au izgonit flotila suedeză de pe lac. Galerele erau perfecte pentru anihilarea avantajului conferit suedezilor de marile lor nave de război din Marea Baltică. Având în vedere relieful coastei finice, plină de insule stâncoase şi fiorduri de granit roşu şi brazi, Petru putea să neutralizeze flota suedeză cedându-i deliberat controlul în largul mării, în timp ce galerele sale manevrabile în apa mică se deplasau pe lângă coastă, acolo unde navele suedeze nu ar fi îndrăznit să pătrundă. Navigând de-a lungul coastelor, galerele ruseşti puteau duce provizii şi trupe, fiind aproape invulnerabile pentru navele mari suedeze aflate în larg. Dacă suedezii le-ar fi venit în întâmpinare, ar fi eşuat repede printre stânci, iar dacă vântul se oprea şi nu mai puteau înainta, suedezii rămâneau neajutoraţi în faţa galerelor care vâsleau spre ei să-i atace.

Pentru Suedia, apariţia surprinzătoare a Rusiei ca putere navală în Marea Baltică şi siguranţa pe care o avea Petru în galerele lui au creat o problemă dureroasă. în mod tradiţional, amiralii suedezi erau obişnuiţi să păstreze o flotă regulată, modernă, de nave de linie grele, gata oricând să-şi înfrunte inamicii tradiţionali, danezii. Când galerele lui Petru au început să plesnească apa cu vâslele, Suedia a fost pusă în faţa unei altfel de confruntări navale. Deja epuizată financiar, Suediei îi lipseau posibilităţile de a menţine flota împotriva danezilor şi, simultan, de a construi o flotă de galere pentru a combate Rusia. Aşa că amiralii şi căpitanii suedezi nu puteau decât să privească de pe navele lor mai mari fără să poată face nimic în timp ce flotila cu vâsle a lui Petru, construită pentru apa mică, se deplasa de-a lungul coastelor uşor şi eficient, cucerind coasta Finlandei.

Comandantul general în aceste campanii navale de succes a fost generalul-amiral Fiodor Apraksin, care, în mod obişnuit, avea şi comanda propriu-zisă a flotei de galere. Viceamiralul Cornelius Cruys, ofiţerul olandez care îl ajutase pe Petru să-şi construiască flota şi să-şi antreneze navigatorii, de obicei îşi flutura steagul pe una dintre navele de linie, iar ţarul însuşi, insistând să fie numit „contraamiralul Piotr Alekseevici" când naviga pe mare, manevra înainte şi înapoi, între escadrilele alcătuite din nave mai mari şi flotilele de galere. Apraksin i-a impresionat pe ofiţerii străini cu manierele şi priceperea sa. Unul dintre căpitanii englezi îl descria ca pe un om „de înălţime medie, bine făcut, gurmand,

atent cu părul lui care este foarte lung şi acum cărunt; în general, îl poartă strâns cu o panglică. Este de multă vreme văduv, fără copii, cu toate acestea nu poţi să nu observi la el un spirit de economie deosebit, ordinea şi decenţa casei, a grădinilor, a personalului şi a hainelor sale. Toate acestea sunt un vot unanim pentru cumpătarea lui deosebită şi îi place ca şi oamenii lui să se poarte potrivit cu rangul lor."® Relaţiile lui Apraksin cu Petru, pe uscat şi pe apă, erau ghidate de un amestec delicat de demnitate şi suspiciune. La curte, când îşi dădea cuvântul şi era convins de cauza pe care o susţine, Apraksin mergea înainte „chiar dacă se lovea de voinţa absolută a suveranului şi susţinea justeţea cererii sale până când ţarul, înfierbântat, îl reducea la tăcere prin ameninţări'®. Dar pe mare, Apraksin nu se mai lăsa dominat de Petru. Generalul-amiral nu fusese niciodată în alte ţări şi a fost instruit în marinărie şi tactici navale relativ târziu. Cu toate acestea, refuza să se supună

chiar şi atunci când ţarul, ca ofiţer superior, avea o altă opinie şi căuta să contreze părerea generalului-amiral aducând ca argument lipsa de experienţă a acestuia deoarece nu văzuse flote străine. Contele Apraksin răspundea pe loc cu un atac la fel de răutăcios care îl irita la culme pe ţar, deşi după aceea se supunea, cu următoarea declaraţie: „Dacă eu, amiral, o contrazic pe Majestatea Voastră în calitate de ofiţer superior, nu pot să cedez; dar dacă vorbiţi în calitate de ţar, îmi cunosc datoria."

Până în primăvara lui 1713, flota de galere a fost gata. La sfârşitul lui aprilie, la numai o lună după întoarcerea lui din Pomerania, Petru a plecat din Kronstadt cu o flotă de nouăzeci şi trei de galere şi o sută zece alte vase mari care aveau la bord mai mult de 16000 de soldaţi. Apraksin comanda întreaga flotă; ţarul

comanda avangarda. Campania a fost un succes copleşitor. Folosind galerele pentru a transporta trupele dintr- un punct al coastei în altul, armata rusă şi-a croit drumul spre vest, de-a lungul coastei finice. Era un exemplu clasic de acţiune de război amfibiu: de fiecare dată când generalul suedez Lybecker îşi aşeza forţele în poziţii puternice de apărare, galerele ruseşti, urmând linia coastei, alunecau în spatele lui, se aliniau într-un port şi debarcau sute sau mii de oameni care nu erau obosiţi de vreun marş, cu tunuri şi provizii. Suedezii nu puteau să facă nimic ca să-i oprească, iar Lybecker nu avea altceva de făcut decât să se retragă.

La începutul lui mai, zeci de nave ruseşti pline de soldaţi au apărut în largul oraşului Helsingfors (azi Helsinki), oraş prosper, cu un excelent port cu apă adâncă. Puşi în faţa apariţiei neaşteptate a mii de ruşi de pe mare, apărătorii nu au putut face altceva decât să-şi incendieze magaziile şi să abandoneze oraşul. Petru a trecut imediat la portul din imediata vecinătate, Borga, iar Lybecker l-a abandonat şi pe acesta. Lybecker nu fusese niciodată simpatizat la Stockholm, existând plângeri continue la adresa lui, dar consiliul nu a îndrăznit să-l îndepărteze, pentru că fusese numit personal de rege. Acum însă, „se pune problema dacă scăpăm de Lybecker sau de Finlanda"^2.

Până în septembrie 1713, avansarea amfibie a ruşilor i-a dus până la Abo. Lybecker a fost rechemat şi înlocuit

cu generalul Karl Armfelt, un finlandez. în 6 octombrie, trupele lui Armfelt s-au aşezat într-o trecătoare îngustă lângă Tammerfors. Ruşii au atacat, i-au înfrânt clar şi i-au izgonit din trecătoare. După aceea, o mică armată suedeză a rămas în Finlanda la nord de Abo, dar toţi funcţionarii civili suedezi, toate documentele oficiale şi arhiva guvernului provinciei au fost mutaţi la Stockholm. Mare parte din populaţia finică a fugit peste Golful Botnic şi s-a refugiat în insulele Âland. Aşa că, într-o singură vară, fără ajutorul şi fără povara aliaţilor străini, Petru a cucerit tot sudul Finlandei.

Pe mare, totuşi, flota suedeză deţinea supremaţia. în larg, navele de linie suedeze puteau nu doar să reziste, ci şi să facă bucăţi galerele ruseşti cu tunurile lor grele. Singura şansă a galerelor ar fi fost să ademenească navele mari mai aproape de mal şi apoi să profite de momentul când vântul se oprea. Exact cu această situaţie neprevăzută s-a confruntat Petru în bătălia de la Hango în august 1714.

în pregătirea campaniei din 1714, Petru aproape că îşi dublase numărul de nave din flota baltică. Numai în decursul lunii martie, aceasta a fost completată cu încă şaizeci de galere. Trei nave de linie achiziţionate din Anglia au ajuns la Riga, iar alta, construită la Sankt-Petersburg, era ancorată la Kronstadt. Până în mai, douăzeci de nave de linie ruseşti şi aproape 200 de galere erau gata de acţiune.

în 22 iunie, 100 de galere, în mare parte comandate de veneţieni şi greci cu experienţa Mediteranei, au navigat din Finlanda, cu Apraksin aflat din nou la conducerea supremă şi cu Petru contraamiral, pe post de adjunct. în timpul săptămânilor de vară, navele ruseşti au patrulat în largul coastei sudice a Finlandei, dar nu au îndrăznit să se aventureze mai departe de promontoriul stâncos al Capului Hango, aflat la capătul vestic al golfului, ca să înfrunte formidabila forţă suedeză care îi aştepta la orizont. Aceasta era alcătuită dintr-o importantă escadrilă de şaisprezece nave de linie, cinci fregate, câteva galere şi alte vase mai mici, aflate sub comanda supremă a amiralului Wattrang, a cărui misiune era să blocheze înaintarea ruşilor spre vest în direcţia insulelor Âland şi a coastei suedeze.

Acest impas a durat mai multe săptămâni. Wattrang nu avea nicio intenţie de a duce o luptă aproape de mal, iar galerele ruseşti nu voiau să intre în raza de acţiune a tunurilor grele ale lui Wattrang şi au rămas ancorate la Tvermine, la 9 kilometri est de Capul Hango. în final, în 4 august, navele lui Wattrang s-au deplasat spre ruşi, dar apoi, văzând numărul mare de vase ruseşti, s-au întors în larg. Galerele ruseşti le-au urmărit în viteză, sperând să prindă măcar câteva dintre navele suedeze dacă vântul ar fi încetat. în manevrele care au urmat, majoritatea navelor suedeze au reuşit să se retragă fără să fie ajunse.

Dar în dimineaţa următoare s-a întâmplat în sfârşit ceea ce spera Petru. Vântul s-a oprit, marea era calmă şi pe suprafaţa ei de oglindă se afla o escadrilă a flotei suedeze, comandată de amiralul Ehrenskjold. Ruşii s-au mişcat repede ca să profite de situaţie. în zori, douăzeci de galere ruseşti au părăsit apele ocrotitoare ale coastei şi au vâslit în larg până în apropierea vaselor suedeze care stăteau nemişcate. Dându-şi seama ce se întâmplă, navele lui Ehrenskjold au lăsat bărci la apă şi, cu ajutorul vâslelor, au încercat să-şi tragă navele în larg. Dar forţa câtorva vâslaşi din micile bărci nu se putea compara cu mişcările coordonate ale vâslaşilor de pe galerele ruseşti. în acea noapte, forţa principală a lui Apraksin, de peste şaizeci de galere, s-a strecurat între suedezi şi linia coastei, deplasându- se pe mare între escadroanele lui Wattrang şi ale lui Ehrenskjold. Ca să se refugieze, Ehrenskjold s-a retras într-un fiord îngust şi şi-a poziţionat navele în linie, de la un capăt al fiordului la celălalt. în ziua următoare, suedezii fiind izolaţi, Apraksin a fost gata de atac. Mai întâi a trimis un ofiţer la bordul navei amiral a flotei suedeze, ca să-i ofere lui Ehrenskjold termeni onorabili pentru capitulare. Oferta a fost refuzată iar lupta a început.

A fost o luptă ciudată şi extraordinară între nave de război de tipuri complet diferite, unul antic şi altul modern. Suedezii erau superiori prin artileria grea şi navigatorii iscusiţi, dar ruşii aveau avantajul copleşitor al numărului de nave şi oameni. Galerele lor mai mici şi mai manevrabile, cu puntea plină de infanterişti, au atacat în acelaşi timp, cu pierderi inevitabile cauzate de

artilerie, apropiindu-se şi urcând la bordul navelor suedeze imobile. într-adevăr, Apraksin şi-a lansat navele mai mult ca un general care-şi trimite în valuri infanteria şi cavaleria decât ca un amiral. în 6 august, la ora două după-amiază, el a trimis primul val de galere, format din treizeci şi cinci de nave. Suedezii au aşteptat până când galerele s-au apropiat, apoi au început să tragă, forţându-le să se retragă. Al doilea atac, efectuat cu optzeci de galere, a fost şi el respins. Atunci, Apraksin a trimis la atac flota lui combinată, de nouăzeci şi cinci de galere, concentrându-se pe partea stângă a liniei pe care o alcătuiseră suedezii. Grupurile de ruşi au măturat vasele suedeze; unul dintre vase s-a răsturnat sub greutatea oamenilor care se luptau pe punte. Odată ce linia suedeză a fost ruptă, ruşii au vâslit prin breşa formată, înconjurând din toate părţile rămăşiţele liniei şi atacând din amândouă părţile deodată, capturând, vas după vas, toată linia suedeză imobilă. Bătălia a durat trei ore şi au fost mari pierderi de ambele părţi. La sfârşit, suedezii au fost copleşiţi, 361 au fost ucişi şi mai mult de 900 au fost luaţi prizonieri. Chiar şi Ehrenskjold a fost capturat, cu tot cu nava amiral, fregata Elefant, şi alte nouă nave mai mici.

Sunt păreri contradictorii în legătură cu locul în care s-a aflat Petru în timpul bătăliei. Unii spun că el a comandat prima divizie de galere a lui Apraksin; alţii, că a privit acţiunea de pe mal. Hango nu a fost o acţiune navală clasică, dar a fost prima victorie pe mare a ruşilor, iar Petru a considerat-o răsplata lui personală

pentru anii de efort în care şi-a construit flota şi o victorie la fel de importantă ca Poltava.

82

Entuziasmat, el a vrut să celebreze victoria într-un mare stil. Petru a trimis grosul flotei de galere spre vest să ocupe insulele Âland, rămase neprotejate, şi s-a întors cu premiile lui suedeze la Kronstadt. A rămas acolo mai multe zile, cât timp Ecaterina se pregătea s-o nască pe fiica lor Margareta. Apoi, în 20 septembrie, el şi-a pus în scenă parada triumfală, conducând fregatele capturate şi alte şase nave suedeze pe Neva, timp în care tunurile au tras 150 de salve de salut. Navele au fost ancorate lângă fortăreaţa Petru şi Pavel şi echipajele ruse şi suedeze au debarcat pentru procesiunea victoriei. Parada a fost deschisă de gărzile Preobrajenski şi includea 200 de ofiţeri şi marinari suedezi, drapelul amiralului capturat şi chiar pe amiralul Ehrenskjolt, îmbrăcat într-o nouă ţinută, tivită cu argint, care era un cadou din partea ţarului. Petru a apărut în uniforma verde a contraamiralilor ruşi, tivită cu aur.

Un nou arc de triumf a fost ridicat pentru această ocazie, iar pe el era înfăţişat vulturul rusesc capturând un elefant (o aluzie la capturarea fregatei suedeze) şi inscripţia „Vulturul rusesc nu prinde muşte". De la arcul de triumf, învingătorii şi învinşii au defilat spre fortăreaţă, unde au fost întâmpinaţi de Romodanovski, aşezat pe tron, în rolul lui de ţar-caricatură, înconjurat de senatori. Romodanovski l-a chemat pe contraamiralul

înalt în faţa lui şi a acceptat din mâinile lui Petru o relatare scrisă a bătăliei de pe mare. Povestea a fost citită cu glas tare, după care ţarul-caricatură şi senatorii i-au mai pus întrebări lui Petru în legătură cu anumite aspecte ale relatării. După o scurtă deliberare, ei au decis în unanimitate că, luând în considerare serviciul lui credincios, contraamiralul poate fi avansat la gradul de viceamiral, iar mulţimea a izbucnit în urale: „Trăiască viceamiralul!" Discursul de mulţumire al lui Petru a atras atenţia camarazilor săi asupra schimbărilor petrecute în ultimele două decenii: „Prieteni şi camarazi! Este cineva printre voi care acum douăzeci de ani îndrăznea să conceapă că noi vom putea acoperi Baltica cu navele construite de mâna noastră sau că vom locui în acest oraş, construit pe pământ cucerit de la inamic?'®

Când ceremonia s-a încheiat, Petru s-a urcat la bordul goeletei sale şi a înălţat cu mâna lui steagul de viceamiral. în acea noapte, palatul lui Menşikov a fost scena unui banchet uriaş, atât pentru ruşi, cât şi pentru suedezi. Petru, ridicându- se şi întorcându-se spre camarazii lui ruşi, l-a omagiat pe amiralul Ehrenskjold. „Vedeţi aici un servitor viteaz şi credincios al stăpânului său care s-a făcut demn de cele mai mari recompense şi care va avea întotdeauna favoarea mea, cât timp va fi lângă mine, chiar dacă a ucis mulţi ruşi viteji. Te iert", a spus el adresându-i-se lui Ehrenskjold, „şi poţi să contezi pe bunăvoinţa mea.'®

Ehrenskjold i-a mulţumit ţarului şi a răspuns: „Oricât de onorabil aş fi acţionat pentru stăpânul meu, nu mi-am făcut decât datoria. Am provocat moartea, dar nu am găsit-o, şi nu e puţină consolarea că în nenorocirea mea sunt prizonier al Majestăţii Voastre şi că sunt privit aşa favorabil şi cu atâta distincţie de un înalt ofiţer naval care acum a meritat să ajungă viceamiral." Mai târziu, stând de vorbă cu trimişii străini prezenţi la eveniment, Ehrenskjold a spus că ruşii s-au luptat într-adevăr cu pricepere şi că din experienţa lui poate să afirme că ţarul ar putea să facă din supuşii săi buni soldaţi şi marinari.

Victoria de la Hango a curăţat de nave suedeze nu doar Golful Finic, ci şi partea estică a Golfului Botnic. Acum, amiralul Wattrang abandonase complet zona superioară a Balticii, pentru că nu voia să-şi rişte navele lui mari împotriva flotilei ruseşti care continua înaintarea ei spre vest. în septembrie, o flotă de şaizeci de galere a debarcat 16000 de oameni în insulele Âland. Curând după aceea, navele ruseşti mai mari s-au întors la Kronstadt, dar galerele lui Apraksin au continuat să-şi facă loc în Golful Botnic. în 20 septembrie, el a ajuns la Vasa şi de acolo a trimis nouă galere peste golf, ca să atace coasta Suediei, incendiind oraşul Umean. Pentru că pierduse câteva galere şi venea îngheţul, Apraksin şi-a retras flota pentru iarnă, la Abo, pe coasta finică şi în Golful Finic, la Reval.

Succesul campaniilor finlandeze l-a încurajat pe Petru să-şi dezvolte programul de construire a navelor. Mai târziu, spre sfârşitul domniei ţarului, flota baltică era alcătuită din 34 de vase de linie (multe dintre ele fiind nave cu 60 şi 80 de tunuri), 15 fregate, 800 de galere şi vase mai mici şi 28000 de marinari. Aceasta era o realizare uriaşă; a face observaţia că flota lui Petru era totuşi mai mică decât a Marii Britanii înseamnă să treci cu vederea faptul că Petru nu avea nicio navă la început; nu exista o tradiţie în navigaţie, constructori de nave, ofiţeri, navigatori sau marinari. înainte de sfârşitul vieţii lui Petru, unele nave ruseşti erau egale cu cele mai bune din flota britanică şi, spunea un observator, „erau mai frumos dotate". Singurul punct slab pe care Petru nu putuse să-l înlăture era lipsa de interes pentru mare a conaţionalilor săi. Ofiţerii străini - greci, veneţieni, danezi şi olandezi - au continuat să comande navele; aristocraţia rusă încă mai detesta marea şi respingea impunerea serviciului militar naval mai mult decât pe oricare altul. Prin dragostea lui pentru valurile albastre şi aerul sărat, Petru a rămas unic printre ruşi.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 245. —[9] Modelul unei galere ruseşti, Dvina, construită în 1721, se află în Muzeul Marinei Ruse, în Sankt-Petersburg. Aceasta are 38 de metri lungime şi 6 metri lăţime; pe fiecare dintre cele cincizeci de bănci puteau să stea patru sau cinci oameni care trăgeau o vâslă de 13 metri lungime. (N. a.) Cyprian A.G. Bridge op.cit., p. 77. ^ ibidem, p. 79.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 245. —[3] Staehlin von Storcksburg, p. 349. Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 37.

Teribil de frustrat de eşecul lui în blocarea încheierii păcii de la Prut, Carol al XII-lea s-a luptat cu încăpăţânare să o anuleze. Până la un punct, cele trei „războaie" scurte care au urmat la intervale scurte între Rusia şi Imperiul Otoman au fost opera lui, deşi refuzul lui Petru de a ceda Azovul şi de a-şi retrage trupele din Polonia era şi el responsabil de acest lucru. O şansă promiţătoare se ivise la al treilea dintre aceste războaie, declanşat de turci în octombrie 1712. Atunci, o uriaşă armată otomană s-a adunat la Adrianopole, comandată personal de sultan. Ca parte a unui plan de război coordonat, Ahmed al III-lea a acceptat să-l trimită pe Carol al XII-lea în nord, în Polonia, cu o puternică escortă turcă, astfel încât regele să se poată întâlni cu noua forţă expediţionară suedeză aflată sub comanda lui Stenbock. Dar când Stenbock a ajuns în Germania, el s-a dus spre vest, nu spre sud, şi, în cele din urmă, a fost capturat în fortăreaţa Tonning. Carol a rămas un rege fără armată, iar sultanul, reflectând asupra nesiguranţei de a invada singur Rusia, a decis să facă pace şi să se întoarcă în haremul lui.

Aşa că, în iarna lui 1713, Carol al XII-lea se afla în Turcia de trei ani şi jumătate. Cu toată indiscutabila ospitalitate musulmană, majoritatea oficialilor turci se cam săturaseră de el. Era, într-adevăr, „o mare greutate peste Sublima Poartă". Sultanul voia să facă pace permanentă cu Rusia, dar intrigile neîncetate ale lui

Carol îngreunau acest lucru. Se hotărâse deci să-l trimită acasă pe Carol, într-un fel sau altul.

87

Din această hotărâre s-a născut un complot. Devlet Ghirei, hanul tătar, iniţial fusese un admirator al lui Carol, dar sentimentele lui se schimbaseră atunci când regele refuzase să însoţească armata turcă în marşul spre Prut. Acum, hanul îl contactase pe Augustus al Poloniei şi făcuseră împreună un plan, ca regelui Suediei să i se ofere o puternică escortă de cavalerie tătărească pentru a putea trece fără probleme prin Polonia ca să ajungă în Suedia. Odată porniţi la drum, escorta urma să fie slăbită progresiv, detaşând câte o parte din ea sub diverse pretexte. Peste graniţa poloneză, grupul avea să fie confruntat de o puternică forţă poloneză, iar escorta micşorată, prea slabă pentru a rezista, s-ar fi predat şi l-ar fi predat pe regele suedez. în acest fel, ambele părţi ar fi avut de câştigat: turcii ar fi scăpat de Carol, iar Augustus l-ar fi prins.

De această dată însă, norocul s-a aflar de partea lui Carol. Un grup de oameni de-ai săi, deghizaţi în tătari, au interceptat mesagerii şi i-au adus regelui, la Bender, corespondenţa dintre Augustus şi han. Carol a aflat că atât hanul, cât şi seraskierul Benderului sunt implicaţi în complot; după cât îşi putea da el seama, sultanul nu era implicat. Ani de zile, Carol încercase să plece din Turcia, dar atunci s-a hotărât să rămână. A încercat să-l contacteze pe Ahmed al III-lea ca să-i spună de complot,

dar a descoperit că toate mijloacele de comunicare dintre Bender şi Sud fuseseră tăiate. Niciunul dintre mesagerii trimişi de el, pe rute diferite, nu s-a mai întors.

88

De fapt, nici sultanul nu mai voia să-l vadă pe Carol, dar el găsise o soluţie diferită. în 18 ianuarie 1713, a dat ordin ca regele să fie luat, dacă era nevoie, cu forţa, dar fără să fie rănit, şi să fie dus la Salonic, unde să fie îmbarcat pe o navă franceză care să-l ducă înapoi în Suedia. Ahmed nu credea că va fi necesară folosirea forţei. Nu ştia nici de complotul hanului, şi, bineînţeles, nu ştia nici că regele aflase de existenţa complotului. Din acest amestec de comploturi, informaţii parţiale şi neînţelegeri a rezultat un episod extraordinar, cunoscut sub termenul turcesc *Kalabalîk* („harababură").

Tabăra suedeză de la Bender se schimbase foarte mult în cei trei ani şi jumătate. Corturile fuseseră înlocuite de barăci construite în şiruri, ca într-o tabără militară, cu geamuri la ferestre pentru ofiţeri şi ferestre acoperite cu piele pentru soldaţii obişnuiţi. Regele locuia într-o casă nouă, mare, de cărămidă, bine dotată, care avea o clădire a cancelariei, un cartier general şi un grajd şi alcătuia un pătrat parţial fortificat în mijlocul taberei. De la balconul ferestrelor de sus, regele avea o vedere excelentă asupra taberei suedeze şi a împrejurimilor unde se găseau cafenele şi mici magazine în care negustorii vindeau smochine, coniac, pâine şi

tutun suedezilor. Aşezarea, denumită Noul Bender, era o mică insulă suedeză pierdută într-un ocean turcesc. Dar nu era un ocean ostil. Regimentul de ieniceri care era pus să-l păzească pe rege îl privea pe acesta cu admiraţie. Era regele erou care îi lipsea Turciei. „Dacă am fi avut un asemenea rege să ne conducă, ce nu am fi putut să facem?'® se întrebau ei.

în ciuda acestor sentimente prietenoase, când a sosit ordinul sultanului, în ianuarie 1713, atmosfera din jurul taberei suedeze a devenit tensionată. Ofiţerii lui Carol priveau din balcon cum mii de călăreţi tătari se alăturau ienicerilor. Ca să înfrunte o asemenea forţă, Carol avea mai puţin de o mie de suedezi şi niciun aliat; văzând acea acumulare de forţe, polonezii şi cazacii care până atunci se plasaseră sub comanda lui Carol au alunecat pe tăcute spre turci şi s-au pus sub protecţia acestora. Fără să ia în seamă acest lucru, regele a început să se pregătească pentru a rezista; oamenii lui au strâns provizii ca să le ajungă şase săptămâni. Ca să întărească moralul suedezilor, Carol a călărit într-o zi singur şi fără să păţească nimic printre rândurile armatei tătare aflate în aşteptare, rânduri strânse, „ca tuburile de orgă aşezate unul lângă altul"®.

în 29 ianuarie, Carol a fost avertizat că în ziua următoare va avea loc atacul. El şi oamenii lui şi-au petrecut noaptea încercând să ridice un zid în jurul taberei, dar pământul îngheţat făcea săpăturile

imposibile. Aşa că au creat o baricadă din care de lemn, căruţe, mese şi bănci şi între căruţe au cărat cu lopata grămezi de balegă. Ceea ce s-a întâmplat în ziua următoare a fost unul dintre cele mai bizare episoade de luptă din istoria europeană. Când s-a auzit în Europa această poveste dramatică, oamenii au clătinat din cap, dar, bineînţeles, la momentul respectiv, nimeni dintre cei care auziseră povestea nu ştia că, de fapt, Carol a vrut doar să zădărnicească planul care prevedea să fie dus în Polonia şi trădat. Pentru că nu reuşise să-l informeze pe sultan în legătură cu acest complot, el spera ca rezistenţa lui să-i forţeze pe han şi pe seraschier să dea înapoi, să aştepte şi să ceară instrucţiuni de la stăpânul lor, Ahmed al III-lea.

„Harababura" a început sâmbătă, 31 ianuarie, când artileria turcă a deschis focul cu o salvă de obuze asupra baricadelor superficiale ale suedezilor. Douăzeci şi şapte de obuze au lovit casa de cărămidă a regelui, dar încărcătura de praf de puşcă era uşoară, iar bombardamentul nu a făcut mari pagube. Mii de turci şi de tătari s-au pregătit de atac. „Toată oastea tătărească a înaintat spre tranşeele noastre şi s-a oprit la trei, patru paşi de ele, ceea ce era înspăimântător de văzut", scria un suedez care a participat la acţiune. „La zece dimineaţa, au apărut mai multe mii de cai turceşti, după care mai multe mii de ieniceri pedeştri au venit din Bender. Aceştia erau aduşi în ordine, ca şi cum urma să ne atace."—

Atacul era gata, dar, din anumite motive, nu a pornit niciodată. Potrivit unei relatări, soldaţii turci nu voiau să-

l atace pe regele Suediei, pe care îl admirau, şi au cerut să vadă ordinul scris al sultanului care le-ar fi cerut acest lucru. O altă variantă spune că cincizeci sau şaizeci de ieniceri, care aveau doar nişte beţe albe, s-au dus în tabăra suedeză şi l-au rugat stăruitor pe Carol să se lase pe mâna lor, jurând că nu i se va clinti niciun fir de păr din cap. Se spune că regele a refuzat, avertizându-i că „dacă nu pleacă de aici, le voi pârli bărbile", moment în care ienicerii şi-au aruncat armele, declarând că ei nu vor ataca. în sfârşit, mai e o poveste care spune că, atunci când trebuia să înceapă atacul, au apărut deasupra casei lui Carol trei curcubeie, unul peste altul. Turcii, uluiţi, au refuzat să atace, spunând că Allah îl ocroteşte pe regele suedez. Cel mai probabil motiv a fost că seraschierul şi hanul au înscenat bombardamentul şi masarea trupelor doar ca să-l convingă pe Carol să se predea fără violenţă. în orice caz, armata turcă a stat nemişcată şi tăcută, canonada s-a oprit şi, în cele din urmă, rândurile au fost rupte.

în dimineaţa zilei următoare, duminică, 1 februarie, ceea ce se vedea din tabăra suedeză era deprimant: „Erau aşa de mulţi păgâni, încât, când ne uitam la ei de pe acoperişul casei regale, nu le vedeam sfârşitul/® Drapele mici, roşii, albastre şi galbene fluturau peste liniile turcilor care aşteptau, iar pe un deal în spatele lor era un uriaş steag roşu, „pus acolo pentru a simboliza că vor lupta împotriva suedezilor până la ultima picătură de sânge". Zguduiţi de această privelişte, soldaţii suedezi şi ofiţerii tineri, care nu înţelegeau că toate acestea erau doar un spectacol şi se considerau potenţiale victime ale

unui masacru, au început să se strecoare peste baricade pentru a se pune sub protecţia turcilor. Ca să le menţină curajul, Carol a ordonat trompetiştilor să cânte şi toboşarilor să bată tobele de pe acoperişul casei sale. Pentru a opri dezertările, a transmis o promisiune, dar şi o ameninţare oamenilor săi: „Că Majestatea Sa îi asigură pe toţi, de la cel mai mare până la cel mai mic, că, dacă vor sta alături de el două ore şi nu vor dezerta, vor fi recompensaţi foarte frumos. Dar cel care va dezerta la inamic nu va mai vedea niciodată/®

Cum era duminică, regele a mers la slujba bisericească în casa lui, unde asculta ceremonia, când aerul s-a umplut deodată de bubuituri de tun şi de şuierat de obuze. Ofiţerii suedezi, repezindu-se la ferestrele de sus ale casei, au văzut mulţimea de turci şi de tătari, cu săbiile în mână, alergând spre tabăra lor şi strigând „Allah! Allah!". în acel moment, ofiţerii suedezi de pe baricade au strigat la oamenii lor „Nu trageţi! Nu trageţi!". Câţiva au tras cu muschetele, dar cei mai mulţi oameni de pe baricade s-au predat imediat. Acest gest, cu toate circumstanţele potrivnice, era atât de nefiresc pentru soldaţii suedezi, încât cu siguranţă s-a datorat ordinului regal

care a vrut să evite baia de sânge.

în mod similar, de cealaltă parte, hanul şi seraschierul, aparent au dat ordine asemănătoare. Deşi „un nor de săgeţi" a căzut peste tabără, puţine dintre ele au lovit ceva. Obuzele îndreptate către casa regelui fie „zburau peste casă şi nu loveau", fie aveau o minimă încărcătură de praf de puşcă, lovindu-se inofensiv de ziduri.

Cu toate acestea, deşi intenţia iniţială, de ambele părţi, fusese mai degrabă o înscenare a unei lupte, şi nu o bătălie propriu-zisă, o acţiune dramatică în care sunt implicate obuze, focuri de muschetă şi săbii este greu să rămână paşnică. Foarte curând, spiritele s-au încins şi sângele a început să curgă. Cum cei mai mulţi dintre suedezi abia ţineau piept, turcii au năvălit în casa lui Carol şi au început jaful. Marea sală a casei era plină de turci care prădau tot ce găseau. Insulta aceasta nu a putut fi tolerată de Carol. Furios, cu sabia în mâna dreaptă şi cu un pistol în cea stângă, regele a dat uşile de perete şi s-a repezit în sală, urmat de un grup de suedezi. S-au tras focuri de pistol de ambele părţi, iar camera s-a umplut de fumul dens al prafului de puşcă. Prin norii de fum, suedezii şi turcii, înecându-se şi tuşind, se repezeau unii la alţii angajându-se în lupte corp la corp. Aşa cum se întâmpla deseori şi pe câmpul de luptă, surpriza atacului suedez a avut efect; pe urmă, în interiorul casei, numărul suedezilor şi al turcilor era aproape egal. Sala şi casa au fost repede curăţate; ultimii turci au sărit pe fereastră.

în acel moment, unul dintre dorobanţii lui Carol, Axei Roos, s-a uitat în jur şi nu l-a văzut nicăieri pe rege. A dat fuga în casă şi l-a găsit pe Carol în camera servitorului, „aflat între trei turci, cu braţele ridicate şi cu sabia în mâna dreaptă. [...] L- am împuşcat pe turcul care stătea cu spatele la uşă. [...]

Majestatea Sa şi-a lăsat sabia în jos şi l-a înjunghiat pe al doilea turc, iar eu nu am întârziat să-l împuşc pe al treilea."^ „Roos", a strigat regele prin norul de fum, „tu m-ai salvat?" Când Carol şi Roos au păşit peste cadavrele întinse pe jos, faţa lui Carol sângera din nas, din obraz şi din lobul unei urechi, acolo unde fusese atins de gloanţe. Mâna lui stângă fusese tăiată adânc între degetul mare şi arătător, atunci când se apărase cu mâna goală de o sabie turcească. Regele şi Roos s-au alăturat celorlalţi, care îndepărtaseră turcii din casă şi trăgeau înspre ei de la fereastră.

Turcii au urnit un tun, care a început să bubuie de la mică distanţă. Obuzele au sfărâmat zidăria, dar zidurile groase au rămas în picioare. Carol şi-a umplut pălăria cu proiectile de muschetă şi făcea turul casei, împărţind oamenilor de la ferestre rezerve de praf de puşcă şi de muniţie.

De acum se lăsase seara. Turcii au înţeles că ar fi absurd să dea năvală într-o casă în care se aflau

aproape o sută de oameni, cu o armată de 12000, mai ales când aveau ordin să nu-i ucidă pe cei o sută. S-au hotărât să adopte o altă tactică pentru a-i forţa pe suedezi să iasă. Arcaşii tătari şi-au pus în vârful săgeţilor paie aprinse şi au tras în acoperişul de şindrilă al casei regelui. în acelaşi timp, un grup de ieniceri s-au repezit într-un colţ al casei cu grămezi de fân şi de paie, pe care le-au făcut grămadă şi le-au incendiat. Când suedezii au încercat să îndepărteze grămezile în flăcări cu răngi de metal, arcaşii tătari, ţintind cu mare precizie, i-au obligat să intre înapoi. în câteva minute, acoperişul era în flăcări. Carol şi tovarăşii lui au dat fuga în pod, să încerce să se lupte cu flăcările de jos. Folosindu-şi săbiile, au lovit acoperişul, distrugându-l cât de mult puteau, dar focul s-a întins rapid. Grinzile incendiate i-au forţat pe rege şi pe oamenii lui să se retragă în jos, pe scări, cu hainele puse peste cap, ca să-i protejeze de arsura ucigătoare. La parter, oamenii extenuaţi de efort au băut coniac şi chiar şi regele, la fel de epuizat, a fost convins să bea un pahar cu vin. Era pentru prima dată de la plecarea din Stockholm, de treisprezece ani, când Carol se atingea de alcool.

între timp, şindrilele cădeau de pe acoperiş pe podelele camerelor de sus, împrăştiind flăcările. Deodată, ceea ce mai rămăsese din acoperiş a căzut, iar toată jumătatea de sus a casei a devenit un adevărat cuptor. în acel moment, unii dintre suedezi, care nu vedeau ce ar avea de câştigat arzând de vii, i- au propus regelui să capituleze. Dar regele, aflat într-o stare de mare agitaţie, poate datorată şi consumului de vin de

care se dezobişnuise, a refuzat să se predea „până când vor arde hainele pe noi".

96

Totuşi, era evident că nu se putea rămâne acolo. Carol a acceptat propunerea de a fugi în clădirea cancelariei, care se afla la cincizeci de paşi şi nu era deocamdată afectată de flăcări, iar de acolo să continue lupta. Străjerii turci, care se întrebau dacă regele mai este în viaţă, uluiţi că oamenii au putut supravieţui în cuptorul din faţa ochilor lor, l-au văzut deodată pe regele Carol, cu sabia şi cu pistolul în mâini, ieşind în fruntea micului său grup şi fugind în noapte, iar siluetele lor se profilau pe fundalul flăcărilor în care ardea clădirea. Turcii au năvălit după ei. A fost o adevărată cursă. Din păcate, când Carol a vrut să treacă de colţul clădirii, s-a împiedicat într-unui dintre pintenii pe care-i purta întotdeauna şi a căzut cu capul înainte.

Până să se ridice, turcii erau peste el. Unul dintre oamenii săi, locotenentul Aberg, s-a aruncat deasupra regelui, ca să-şi protejeze stăpânul de oţelul turcesc. Aberg a primit o lovitură de sabie în cap şi a fost tras de acolo, însângerat. Doi turci s-au aruncat apoi asupra regelui să-i apuce sabia din mână. Greutatea lor i-a provocat lui Carol cea mai gravă rană din acea zi: i-au fost fracturate două oase de la piciorul drept. Fără să bage de seamă, turcii au început să rupă în fâşii haina regelui; cel care îl aducea pe regele suedez viu avea

promişi şase ducaţi, iar haina ar fi fost dovada că ei l-au capturat.

97

în ciuda durerii din picior, Carol s-a ridicat. Alte răni nu avea, iar suedezii din spatele lui, văzând că regele a cedat, s-au predat şi ei imediat. Au fost jefuiţi pe loc de ceasuri, bani şi de nasturii de argint pe care îi aveau la haine. Lui Carol îi curgea sânge din nas, din obraz, din ureche şi din mână, spâncenele îi erau arse, faţa şi hainele îi erau negre de praf de puşcă şi duhneau de fum, iar haina era numai fâşii, dar păstra în continuare aerul său calm, care sugera o lipsă de griji uşor amuzată. Făcuse ceea ce îşi propusese să facă şi rezistase nu două, ci opt ore. Satisfăcut, s-a lăsat dus în casa seraschierului din Bender. Carol a intrat în zdrenţe, pătat de sânge, cu faţa însângerată şi murdară, dar cu o seninătate imperturbabilă. Seraschierul l-a primit politicos, cu scuze pentru neînţelegerea care a dus la acea luptă. Carol s-a aşezat pe o canapea, a cerut apă şi o porţie de şerbet, a refuzat cina care i-a fost oferită şi a adormit imediat.

în ziua următoare, Carol şi toţi cei care au luptat alături de el au fost escortaţi la Adrianopol. Unii dintre cei care l-au văzut au fost impresionaţi. Jefferyes a scris la Londra: „Nu pot să exprim în cuvinte Excelenţei Voastre ce spectacol deprimant a fost pentru mine, care îl văzusem înainte pe prinţ în culmea gloriei şi a terorii sale, să-l văd acum aşa de înjosit ca să fie batjocura şi

râsul turcilor şi păgânilor."[m] Dar alţii au crezut că regele Carol părea vesel. „Era într-o bună dispoziţie, la fel ca în zilele lui de noroc şi de libertate", spunea unul, iar altul spunea că părea aşa de mulţumit de el, „ca şi cum toţi turcii şi tătarii se aflau în puterea lui"^. Cu siguranţă, el îşi atinsese obiectivul: după o bătălie de o asemenea scară, hanul şi seraschierul nu-l puteau trimite în Polonia.

în mod ironic, în ziua de după *kalabakîk,* noi ordine ale sultanului au ajuns la Bender, contramandând permisiunea de a folosi forţa în răpirea lui Carol. Un emisar al sultanului l-a văzut pe rege şi i-a explicat că „Marele Stăpân nu a ştiut nimic de această conspiraţie diavolească"^.

La Adrianopol, Carol a fost primit cu onoruri şi instalat într-un castel al statului de la Timurtaş, unde a zăcut mai multe săptămâni, pentru a i se vindeca piciorul. Drept pedeapsă pentru *kalabalîk*, atât hanul, cât şi seraschierul au fost îndepărtaţi din funcţii. Trei luni mai târziu, Imperiul Otoman a pornit un al patrulea scurt război cu Rusia. Acţiunea lui Carol fusese un succes provizoriu, din toate punctele de vedere.

în Europa, *kalabalîk* a creat senzaţie. Unii l-au considerat un act de eroism: ca un erou legendar, regele se luptase corp la corp cu toate că circumstanţele îi erau

împotrivă. Dar mulţi au considerat că a fost nebunie curată. Cum a putut regele să jignească într-atâta ospitalitatea sultanului? Aceasta a fost şi atitudinea lui Petru la auzul veştii: „Acum am impresia că Dumnezeu l-a părăsit pe fratele meu, Carol, aşa de mult, încât s-a apucat să atace şi să irite pe singurul său prieten şi aliat."^

Şi, de fapt, a fost o poveste eroică? La prima vedere, 100 de suedezi cu muschete, pistoale şi săbii s-au apărat împotriva a 12000 de turci dotaţi cu tunuri. Prin Europa circulau poveşti despre turcii care cădeau grămadă, despre munţii de cadavre din faţa casei regelui. De fapt, au fost ucişi patruzeci de oameni de partea turcilor, iar pierderile suedezilor au fost de doisprezece oameni. Chiar şi aceste pierderi au fost inutile, pentru că ienicerii îi trataseră cu mare indulgenţă. Dacă turcii nu ar fi năvălit în casa lui Carol şi nu ar fi început să jefuiască deşănţat, cei mai mulţi dintre cei care au murit ar fi rămas în viaţă. Adevărul era că acest *kalabalîk* a fost o şaradă care a devenit sângeroasă, jucată din motive politice, pentru a împiedica deportarea şi capturarea regelui. Dar regele a permis desfăşurarea acelui joc şi i-a plăcut să ia parte la el. Nu se mai luptase de peste trei ani; suferise umilinţa de la Prut; de data asta, cel puţin, îşi putuse mânui sabia. *Kalabalîk-ul* a avut loc datorită faptului că lui Carol îi plăcea tensiunea ameţitoare a luptei.

Timp de douăzeci de luni după *kalabalîk*, Carol a rămas în Turcia, ca oaspete al sultanului, instalat la castelul Timurtaş, cu parcul său frumos şi grădinile sale superbe. A trebuit să treacă multe săptămâni ca oasele piciorului său să se vindece complet şi zece luni până să poată merge sau călări. în acest timp, în Europa, evenimentele se desfăşurau cu rapiditate. în aprilie 1713, semnarea Tratatului de la Utrecht a încheiat, în sfârşit, cei doisprezece ani ai Războiului Succesiunii Spaniole. Nimeni nu câştigase. Nepotul Regelui Soare, Filip de Bourbon, a ajuns pe tronul spaniol, aşa cum dorise Ludovic al XIV-lea, dar regatele Franţei şi Spaniei au fost separate cu mare grijă prin clauzele tratatului. La şaptezeci şi unu de ani, Ludovic mai avea doi ani până la moarte, iar Franţa era sărăcită de război. Celălalt pretendent al coroanei spaniole, Carol al

Austriei, ocupa acum un alt tron, devenind împăratul Sfântului Imperiu Roman, după moartea fratelui său mai mare, în 1711.

în acei ani, Rusia şi Turcia au făcut în sfârşit o pace permanentă. După Prut şi cele trei războaie fără vărsare de sânge care au urmat, Petru a cedat, în sfârşit, Azovul, şi s-a retras cu trupele din Polonia. Turcii erau dornici de pace; sfârşitul războiului din Europa Occidentală eliberase armata austriacă pentru eventuale acţiuni împotriva Turciei în Balcani, iar sultanul voia să fie pregătit pentru o asemenea situaţie. în 15 iunie 1713,

Tratatul de la Adrianopol a fost semnat, promiţând o pace de douăzeci şi cinci de ani.

Tocmai acest tratat a făcut imposibilă în continuare şederea lui Carol al XH-lea în Imperiul Otoman. Turcii, care îl găzduiseră pe rege patru ani, aveau acum relaţii de pace cu inamicii lui. De aceea, într-un fel, Carol trebuia să plece. Pe tot cuprinsul continentului fiind pace, toate drumurile erau deschise în Europa. Carol nu se putea duce prin Polonia, întrucât pe tronul polonez se afla duşmanul său, Augustus. Dar putea să călătorească prin Austria şi prin statele germane. într- adevăr, noul împărat, Carol al Vl-lea, era nerăbdător să-l vadă pe regele Suediei întorcându-se în Germania de Nord. Regii şi prinţii din acea regiune se pregăteau să înghită toate teritoriile suedeze din Sfântul Imperiu Roman; împăratul prefera să fie menţinut acel statu-quo, iar balanţa de putere să fie astfel păstrată. De aceea, împăratul nu doar că a acceptat trecerea lui Carol prin imperiul său, dar l-a implorat pe rege să vină la Viena şi să fie primit oficial. Carol a refuzat a doua cerere, insistând să-i fie permis să treacă fără formalităţi şi recunoaşteri de orice fel. în cazul în care i se refuza acest lucru, Carol a declarat că va accepta invitaţia lui Ludovic al

XlV-lea de a merge spre casă pe o navă franceză. împăratul a fost de acord.

Carol a decis să călătorească incognito. Mergând cât de repede puteau să galopeze caii, el ar fi ajuns pe coasta baltică mai repede decât ar fi ajuns în Europa vestea plecării lui din Turcia. La sfârşitul verii lui 1714, Carol a început să se antreneze pentru călărie, exersând, el şi caii lui, pregătindu-se pentru zile lungi de stat în şa. în 20 septembrie era gata de plecare. Sultanul i-a trimis daruri de bun-rămas: cai splendizi şi corturi, o sabie cu nestemate. O gardă de onoare a cavaleriei turce, regele şi 130 de suedezi care fuseseră cu el de la *kalabalîk*, au plecat spre nord prin Bulgaria, Valahia şi trecătorile din Carpaţi. La Piteşti, la graniţa dintre Imperiul Otoman şi cel austriac, Carol şi micul lui grup s-a întâlnit cu mai mulţi suedezi care rămăseseră în urmă la Bender după *kalabalîk.* Alături de ei călăreau şi intenţionau să facă acelaşi drum şi zeci de creditori care se hotărâseră să-i însoţească pe suedezi prin toată Europa, cu speranţa că, odată ce regele ar ajunge pe pământ suedez, va fi capabil să le plătească şi lor ceea ce le datora. în timp ce se alcătuia acest grup, Carol exersa din ce în ce mai des cu calul, galopând în jurul stâlpilor, sărind peste obstacole, aplecându-se din şa în galop ca să ia de pe jos o mănuşă.

Când s-au adunat toţi suedezii exilaţi, erau în total 1200 de oameni şi aproape 2000 de cai cu zeci de căruţe. Un asemenea convoi trebuia să se mişte încet şi ar fi atras privirile tuturor pe o rază de mai mulţi kilometri. Carol voia să ajungă repede, nu doar pentru a evita capturarea sa de către agenţi saxoni, polonezi sau ruşi, ci şi pentru a evita demonstraţii de simpatie

jenante ale protestanţilor din imperiu, care încă îl mai vedeau pe regele Suediei ca pe campionul lor. De aceea, regele a decis să plece singur.

103

Pe lângă viteză, Carol se baza pe deghizare. Cum obiceiurile sale ascetice erau cunoscute în Europa, un membru din grupul său a glumit, spunând că regele ar avea o deghizare de neghicit dacă ar purta o perucă de curte cu bucle, ar sta la cele mai luxoase hanuri, ar bea zdravăn, ar flirta cu fiecare fată, ar purta toată ziua papuci şi ar dormi până la prânz. Carol nu a mers aşa de departe, dar şi-a lăsat mustaţa să crească, a purtat o perucă neagră, o uniformă cafenie şi o pălărie bordată cu aur, având la el un paşaport pe numele căpitanului Peter Frisk. El şi doi însoţitori urma să pornească înaintea convoiului, dând impresia că ar fi fost un grup de avangardă trimis înainte să aranjeze caii şi condiţiile pentru convoiul regal care venea în spate. Printre cei din marele grup se afla şi un ofiţer îmbrăcat în hainele lui Carol, purtând mănuşile şi sabia lui, a cărui misiune era să joace rolul regelui. Pe drum, una dintre escortele lui Carol a fost lăsată în urmă, aşa că regele Suediei călărea, practic, prin Europa, însoţit doar de o singură persoană.

Cu cât înainta, cu atât devenea mai nerăbdător. S-a oprit pentru puţin timp la poştele de pe drum - Debrecen în Ungaria, Buda pe Dunăre -, nicăieri mai mult de o oră. Rareori a dormit într-un han, preferând să-şi petreacă

noaptea ca pasager într-un echipaj rapid de poştă, ghemuindu-se pe paiele de pe podeaua săltăreaţă a trăsurii. A trecut în galop de la Regensburg la Nürnberg şi Kassel şi apoi spre nord. în noaptea de 10 noiembrie, garda a deschis poarta oraşului Stralsund de pe Baltica, în Pomerania suedeză, la bătăile insistente. Afară, acesta a întâlnit un personaj cu o pălărie cu boruri lăsate peste o perucă întunecată. Rând pe rând au fost convocaţi mai mulţi ofiţeri superiori, până la ora patru dimineaţa, iar guvernatorul Stralsundului s-a trezit bombănind din pat şi s-a dus să confirme uluitorul raport: după cincisprezece ani, regele Suediei se afla din nou pe pământ suedez.

Călătoria aceasta a dat naştere altor poveşti uimitoare. în mai puţin de paisprezece zile, regele călătorise de la Piteşti, în Valahia, la Stralsund, pe Baltica, o distanţă de peste 2000 de kilometri. Dintre aceştia, 854 kilometri fuseseră parcurşi în poştalioane, iar restul călare. Media zilnică pe care o parcursese era de 160 de kilometri, iar în ultimele şase zile şi nopţi de la Viena la Stralsund, când luna plină l-a ajutat luminându-i drumul, viteza lui a fost şi mai mare: Carol a parcurs 1200 de kilometri în şase zile şi nopţi. A călătorit în tot acest timp fără să-şi scoată vreun moment hainele şi cizmele; când a ajuns la Stralsund, au trebuit să-i fie tăiate de pe picioare.

Călătoria faimoasă a aprins imaginaţia Europei. încă o dată, regele Suediei acţionase dramatic şi imprevizibil. în Suedia, vestea a fost primită „cu o bucurie de nedescris". După cincisprezece ani, se întâmplase un miracol: regele se întorsese. Poate că, în ciuda tuturor dezastrelor care se abătuseră în cei cinci ani de după Poltava, regele va face cumva să rezolve totul. în toate bisericile din Suedia se ţineau slujbe de recunoştinţă. Dar, în alte părţi, sosirea lui Carol la Stralsund crease nu recunoştinţă, ci mai degrabă anxietate. Acum, că regele războinic se afla din nou pe pământ suedez, ce altă dramă avea să înceapă? Pentru cei care se luptaseră cu el atât de mult timp - Petru al Rusiei, Augustus al Saxoniei, Frederic al Danemarcei - şi pentru cei care le fuseseră alături la împărţirea prăzii - George Louis al Hanovrei şi Frederic Wilhelm al Prusiei - acest eveniment a provocat îndoieli. Dar o singură manevră dramatică nu putea să dea peste cap marea adunare de forţe care, simţind mirosul morţii, se mobilizase împotriva lui.

Deşi după această călătorie toată lumea din Suedia şi din Europa se aştepta ca imediat Carol să se îmbarce pe o navă şi să se întoarcă în ţara natală, regele le-a înşelat din nou aşteptările. El s-a odihnit, apoi a chemat un croitor să-i ia măsura pentru o nouă uniformă, cu o haină simplă albastră, vestă albă, pantaloni din piele de căprioară şi cizme noi, apoi a anunţat că intenţionează să rămână la Stralsund, ultimul avanpost suedez de pe continent. Era o anumită logică în asta. Stralsund, cel mai puternic bastion suedez din Pomerania, urma să fie cu siguranţă atacat de un mare număr de inamici care

se apropiau de Suedia. Conducând chiar el apărarea, regele ar fi putut să-i distragă pe inamici de la înaintarea spre Baltica, pentru atacarea Suediei. Şi apoi, acest lucru i-ar fi oferit ocazia să mai miroasă puţin praf de puşcă.

Carol a cerut alte trupe şi artilerie din Suedia. Consiliul, incapabil să reziste ordinelor lui, mai ales acum, când se afla pe teritoriu suedez şi aşa aproape de casă, a reuşit să mai scoată încă 14000 de oameni pe care să-i trimită în oraş. Exact cum se aştepta Carol, în vara lui 1715, o armată prusaco- danezo-saxonă a apărut în faţa oraşului. Ea număra 55000 de oameni.

Colacul de salvare al oraşului asediat era culoarul maritim către Suedia. Cât timp flota suedeză putea să formeze convoaie de provizii şi muniţie, Carol avea o şansă de a preveni căderea oraşului. Apoi, în 28 iulie 1715, flota daneză a apărut şi cele două escadrile s-au angajat într-o canonadă care a durat şase ore. La sfârşit, amândouă flotele erau grav afectate şi a trebuit să se târască acasă pentru reparaţii. Dar şase săptămâni mai târziu, flota daneză, întărită acum cu opt nave de război britanice, a reapărut. Amiralul suedez, plângându-se de vântul neprielnic, a rămas în port.

Calea mării fiind închisă, căderea Stralsundului a devenit inevitabilă. Trupele daneze au luat mai întâi

insula Riigen, care se afla în dreptul Stralsundului. Carol era acolo şi, cu o forţă de 2800 de oameni, a atacat şi a încercat să-i alunge pe cei 14000 de danezi şi prusaci care se aflau în tranşee. Atacul a fost respins, regele a fost lovit în piept de un cartuş de muschetă, dar nu a fost grav rănit, iar suedezii au cedat insula. Asaltul a continuat şi toamna, Carol expunându-se pericolului de a fi rănit, atât pe uscat cât şi pe mare^. în final, în 22 decembrie 1715, apărarea a fost străpunsă şi oraşul a căzut.

Chiar înainte de capitularea garnizoanei, regele a părăsit Stralsundul într-o mică ambarcaţiune deschisă. Timp de douăsprezece ore, marinarii lui s-au luptat cu marea agitată printre bucăţile de gheaţă care pluteau, ca să ajungă la o navă suedeză care aştepta în larg, pentru a-l duce pe rege în Suedia. A ajuns acolo cu bine, iar două zile mai târziu, în 24 decembrie 1715, la ora patru dimineaţa, după cincisprezece ani şi trei luni de la plecarea sa, regele Suediei se afla pe pământul natal, în întuneric şi pe lapoviţă.

Nisbet R. Bain, Charles, p. 198. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 356.

ibidem, p. 357. ibidem, p. 358. ibidem.

Frans G. Bengtsson, p. 428. [m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 363. ibidem, p. 364. ibidem.

Nisbet R. Bain, Charles, p. 218. —[5] La un moment dat, vrând să plece în recunoaştere pe apă, pentru a localiza poziţia inamicului, Carol a luat o

mică barcă al cărei cârmaci era un maistru constructor pe nume Schmidt. Când a ajuns în raza de acţiune a prusacilor, barca a fost învăluită într-o ploaie de proiectile de muschetă. Schmidt s-a ghemuit în barcă cât a putut; Carol, văzându-l, s-a ridicat în picioare, expunându-se în întregime, şi a fluturat mâna dreaptă spre inamic. Nu a fost lovit, iar după ce a văzut ceea ce voise, i-a ordonat lui Schmidt să vâslească spre o zonă sigură. Jenat de felul în care se purtase, Schmidt şi-a cerut scuze: „Majestatea Voastră, eu nu sunt un navigator, ci un constructor al Majestăţii Voastre, a cărui datorie este să construiască nave ziua şi să facă copii noaptea." (Frans G. Bengtsson, p. 454.) Carol i-a replicat binedispus că activitatea lui de cârmaci din acea zi nu i-a afectat capacitatea de a- şi îndeplini vreuna dintre ocupaţii. (N. a.)

46
VENEŢIA NORDULUI

Există o legendă care spune că oraşul Sankt-Petersburg a fost construit în întregime în cerul albastru al raiului şi de acolo a fost coborât şi aşezat peste mlaştinile Nevei. Numai aşa se poate explica, spune legenda, cum un oraş aşa de frumos poate exista într-un loc atât de mohorât. Adevărul este numai cu puţin mai miraculos: voinţa de fier a unui singur om, iscusinţa sutelor de arhitecţi şi meseriaşi străini şi munca a sute de mii de muncitori ruşi au creat un oraş pe care călătorii de mai târziu l-au descris cu admiraţie „Veneţia Nordului" şi „Babilonul Zăpezilor".

Construirea Sankt-Petersburgului a început serios în perioada următoare victoriei de la Poltava din 1709, care, aşa cum spunea fondatorul oraşului, „a aşezat piatra de temelie" a acestuia. Construirea a fost impulsionată în anul următor de capturarea oraşelor

Riga şi Vîborg de către Rusia, „cele două perne pe care Sankt-Petersburgul se poate odihni acum perfect liniştit". După aceea, deşi Petru lipsea din „paradisul" lui cu lunile (uneori chiar un an sau mai mult), construirea nu s-a oprit niciun moment. Oriunde s-ar fi aflat şi orice altceva ar mai fi fost în atenţia lui, scrisorile lui Petru erau pline de întrebări şi ordine referitoare la construirea de diguri, palate şi alte clădiri, săparea de canale, amenajarea şi plantarea grădinilor. în 1712, deşi nu fusese emis vreun decret în acest sens, Sankt-Petersburgul devenise capitala Rusiei. Guvernul autocrat îl avea în centru pe ţar, iar ţarul a preferat Sankt-Petersburgul. în consecinţă, birourile guvernamentale au fost transferate de la Moscova, noi ministere au fost înfiinţate acolo şi, foarte curând, simpla prezenţă a lui Petru a transformat oraşul în devenire de pe Neva în centrul guvernamental.

în primul deceniu al existenţei sale, Sankt-Petersburgul a crescut cu rapiditate. Până în aprilie 1714, raporta Weber, Petru făcuse un recensământ şi numărase 34500 de clădiri în oraş. Această cifră includea probabil fiecare locuinţă care avea patru pereţi şi un acoperiş, şi chiar şi aşa, era fără îndoială exagerată. Cu toate acestea, nu numai cantitatea, dar şi calitatea noilor clădiri din Sankt-Petersburg era impresionantă. Arhitecţi din multe ţări sosiseră şi se apucaseră de treabă. Trezzini, primul arhitect general, era în Rusia de aproape zece ani; el a fost urmat, în 1713, (deşi Trezzini a rămas şi a continuat să ridice

clădiri) de un german, Andreas Schlüter, care a adus cu el alţi germani şi alţi arhitecţi prieteni.

110

în 1714, nucleul noului oraş era încă pe insula Petrograd, la câţiva metri în estul fortăreţei Petru şi Pavel. Centrul era Piaţa Treimii, care se afla în faţa digului râului, în apropiere de prima casă de lemn, cu trei camere, a lui Petru. în jurul pieţei fuseseră construite mari clădiri. Una era biserica de lemn cu hramul Sfânta Treime, ridicată în 1710, în care Petru asista în mod regulat la slujbă, îşi celebra victoriile şi îşi jelea morţii. Clădirea cea mai importantă era Cancelaria de Stat, Biroul de Tipografie al Guvernului (unde se tipăreau Biblii şi cărţi de ştiinţă şi tehnică, cu tipare şi prese aduse din Occident) şi primul spital al oraşului. Acestea erau aşezate pe fiecare latură a pieţei, alături de alte case de piatră ale cancelarului Golovkin, vicecancelarului Şafirov, cneazului Ivan Buturlin, a lui Nikita Zotov (care acum era conte), şi a cneazului Matvei Gagarin, guvernatorul Siberiei. Alături se afla taverna „Patru fregate", care continua să ofere un spaţiu de relaxare unde funcţionarii oficiali, inclusiv ţarul, ambasadorii străini, negustorii şi oamenii din popor decent îmbrăcaţi puteau să se oprească şi să se relaxeze cu tutun, bere, vodcă, vin şi coniac.

Nu departe de Piaţa Treimii se afla singura piaţă a oraşului, o clădire mare, cu etaj, din lemn, care se întindea pe trei laturi ale unei curţi vaste. Acolo, în sute

de magazine şi standuri, zeci de negustori şi întreprinzători de diferite naţii îşi expuneau marfa. Toţi plăteau chirie ţarului, care îşi păstra monopolul pe comerţ, nepermiţând vânzarea de bunuri în alte locuri din oraş. Foarte aproape, într-o altă mare clădire din lemn, era piaţa de alimente şi bunuri gospodăreşti, unde se vindeau mazăre, linte, varză, fasole, ovăz, făină, şuncă, ustensile din lemn şi vase de lut. Pe străzile din spate erau bazarurile tătăreşti, un talmeş-balmeş de tarabe micuţe care ofereau pantofi vechi, piese de fier vechi, scaune vechi, şei de lemn uzate şi sute de alte obiecte. în marea înghesuită de oameni care se înghionteau şi se împingeau în jurul acestor tarabe, hoţii de buzunare aveau de unde să fure. „Mulţimea este atât de densă, încât trebuie să ai mare grijă de pungă, de sabie sau de batistă", scria Weber. „Este înţelept să ţii totul într-o singură mână. Eu, odată, am văzut un ofiţer german, un grenadier, care s-a întors fără perucă, iar o doamnă fără bonetă."^ Nişte călăreţi tătari trecuseră în galop pe lângă ei, le-au smuls peruca şi boneta, iar apoi, spre amuzamentul mulţimii, au oferit obiectele furate spre vânzare, sub ochii

victimelor rămase cu capul descoperit.

Odată ce Poltava îndepărtase pericolul suedez, oraşul s-a extins de la centrul său iniţial, aflat în estul fortăreţei, către alte insule şi apoi spre continent. în aval, spre nordul cursului principal al Nevei, se afla cea

mai mare insulă a deltei râului, insula Vasilievski, al cărei locuitor important era cneazul Menşikov, guvernatorul general al oraşului, căruia Petru îi oferise cadou cea mai mare parte din insulă. în 1713, pe digul din faţa râului, Menşikov a început construcţia unui palat masiv de piatră cu două etaje, cu acoperiş din olane de tablă vopsite în roşu strălucitor. Acest palat, al cărui proiect fusese realizat de către arhitectul german Gottfried Schădel, a rămas cea mai mare clădire particulară din Sankt-Petersburg în timpul vieţii lui Petru şi era bogat decorată în interior cu mobilă elegantă, platouri ornamentale de argint şi multe alte articole despre care ambasadorul danez comenta sec că păreau „să fie luate din castelele poloneze"^. Sala principală a casei, vastă, era cel mai important loc al divertismentului din oraş pentru nunţi şi baluri. Petru folosea palatul lui Menşikov aşa cum folosise şi marea casă pe care o construise cu ani în urmă la Moscova pentru Francis Lefort, în timp ce el prefera să locuiască în case mai simple, care nu aveau camere suficient de mari pentru petreceri cu mulţi oameni. Câteodată, când Menşikov făcea primiri în numele ţarului, acesta privea peste râu din casa lui mai mică la ferestrele luminate ale palatului lui Menşikov şi chicotea: „Danilici se veseleşte."^

în spatele casei lui Menşikov se aflau biserica privată a cneazului, cu clopotniţă şi clopot cu sunet diafan, şi o mare, fastuoasă grădină, cu garduri de zăbrele, arbuşti şi pâlcuri de copaci, case pentru grădinari şi o fermă cu pui şi alte animale.

Aflându-se pe partea nordică a râului, grădina avea avantajul expunerii spre sud şi, apărată de vânt datorită arborilor, producea fructe şi chiar pepeni. în restul insulei se mai aflau câteva case de lemn şi păşuni cu iarbă pentru cai şi vite, dar cea mai mare parte a insulei Vasilievski rămăsese acoperită în continuare de o pădure şi arbuşti.

Dintotdeauna, inima oraşului a fost marele râu, un torent adânc de apă rece care curgea tăcut şi lin din apa interioară a lacului Ladoga, trecea de fortăreaţă, de casa cea mare, cu acoperiş roşu, a lui Menşikov, iar apoi printre insule, vărsându-se aşa de viguros în Golful Finic, încât cursul lui era încă vizibil la doi kilometri de mal. Forţa teribilă a curentului, presiunea gheţii din timpul iernii şi sloiurile masive care se spărgeau primăvara făceau să fie dificil de construit un pod în epoca lui Petru; dar nu acesta era motivul pentru care nu fusese construit niciunul. Petru voia ca supuşii lui să înveţe tainele navigaţiei şi ale marinei, aşa că insista ca ei să traverseze Neva cu barca fără rame. Pentru cei care nu îşi permiteau o ambarcaţiune privată, existau douăzeci de feriboturi autorizate de guvern, dar barcagiii, în majoritate ţărani ignoranţi, erau deseori păcăliţi de curenţii iuţi şi rafalele puternice de vânt. Numai după ce ambasadorul polonez, un general-maior şi unul dintre medicii personali ai lui Petru s-au înecat în accidente succesive de navigaţie, Petru a cedat şi le-a dat voie celor care conduceau feribotul să folosească ramele. Pentru populaţia de rând, traversarea rămânea riscantă; dacă izbucnea o furtună, oamenii puteau rămâne pe

cealaltă parte a râului mai multe zile. Iarna, locuitorii puteau să treacă cu uşurinţă pe gheaţă, dar vara, când erau furtuni, toamna şi primăvara, când gheaţa începea să se formeze sau să se topească, oamenii de pe insulele Nevei erau practic rupţi de restul Rusiei. (în aprilie 1712, Petru a găsit un mod de a trece râul evitând pericolul de a cădea prin gheaţa subţire: a pus o barcă cu patru vâsle peste o sanie şi el s-a aşezat în barcă; caii şi sania puteau să cadă sub gheaţă, dar barca ţarului ar fi plutit în continuare.)

Din cauza acestei izolări, clădirile guvernamentale şi vilele particulare au început să fie ridicate pe partea sudică a malului, care reprezenta zona continentală. Cea mai mare dintre aceste clădiri era palatul de treizeci de camere al generalului-amiral Apraksin, care se afla chiar lângă clădirea Amiralităţii, pe colţul locului ocupat acum de Palatul de Iarnă cu 1100 de camere construit de Rastrelli pentru împărăteasa Elisabeta. în amonte, pe partea sudică a digului, erau casele procurorului-general Iagujinski, ale viceamiralului Cruys şi Palatul de Iarnă al lui Petru, aflat pe terenul pe care se află azi micul Ermitaj al Ecaterinei cea Mare. Palatul lui Petru era făcut din lemn, cu etaj, avea un corp central şi două aripi de clădire, dar, cu excepţia coroanei navale care se afla deasupra uşii, nu se distingea prin nimic de celelalte vile de pe malul râului. Ţarul nu se simţea în largul lui în camere prea spaţioase şi prefera camerele mici şi scunde, dar, pentru a păstra linia simetrică a faţadelor celorlalte palate construite de-a lungul râului, a fost obligat să-şi înalţe camerele mai mult decât îi plăcea lui.

Soluţia lui a fost să instaleze un plafon fals, mai jos decât cel original, în toate camerele unde locuia el. Primul Palat de Iarnă a fost dărâmat în 1721, pentru a fi înlocuit cu o clădire mai mare din piatră.

în 1710, la vreo doi kilometri mai sus de Amiralitate, în punctul în care râul Fontanka se varsă în Neva, Trezzini a început să construiască un superb Palat de Vară, cu ferestre largi, zăbrelite, care dădeau spre apă din două părţi, cu două hornuri olandeze solide şi un acoperiş ascuţit cu frontoane, decorat cu giruete aurite, în formă de Sfântul Gheorghe călare. Petru şi Ecaterina au locuit acolo împreună, iar cele paisprezece camere luminoase şi aerisite erau împărţite în mod egal între soţ şi soţie, Petru ocupând şapte camere la parter, iar Ecaterina pe cele şapte de la etaj. Camerele lui îi reflectau gusturile modeste şi simţul practic; ale ei indicau dorinţa de a se înconjura de lux regal şi de grandoare. Pereţii biroului şi ai sălii de recepţie a lui Petru, de exemplu, erau acoperiţi până la nivelul geamului cu teracote albastre olandeze, fiecare dintre ele înfăţişând ba nave, ba scene nautice, ba scene pastorale. Tavanul sălii lui de recepţie şi al micului său dormitor erau decorate cu picturi de heruvimi înaripaţi care celebrau „Triumful Rusiei". Pe biroul ţarului se afla un ceas de navă ornamentat şi o busolă de alamă şi argint gravat, dăruite de regele George I al Angliei. Patul cu baldachin al lui Petru, acoperit cu catifea roşie, era mare, dar nu atât de mare încât să se poată întinde în el; în secolul al XVIII-lea, oamenii dormeau culcaţi pe perne. Cea mai interesantă cameră de la etajul lui Petru

era Camera de Creaţie, unde ţarul avea strunguri pe care le folosea în timpul liber. Pe un perete al acestei camere era rama de lemn sculptat, înaltă de 3,6 metri, a unui instrument special făcut pentru Petru de Dinglinger la Dresda, în 1714. Trei cadrane mari, fiecare având 1,5 metri în diametru, indicau timpul şi, printr-un sistem de frânghii conectate la giruetele de pe acoperiş, arătau direcţia şi viteza vântului. Sufrageria lui Petru era suficient de mare pentru el, familia lui şi doar câţiva musafiri; toate banchetele oficiale se ţineau la palatul lui Menşikov. Pereţii bucătăriei lui Petru erau acoperiţi cu teracotă albastră cu motive florale diferite. Apa era adusă în chiuveta de marmură neagră cu ajutorul primului sistem de conducte de apă din Sankt-Petersburg. Cel mai important, fereastra de la bucătărie se deschidea direct spre sufragerie; lui Petru îi plăcea mâncarea fierbinte şi detesta palatele mari în care mâncarea se răcea din cauza drumului lung pe care îl avea de făcut de la cuptor până la masă.

La etajul superior, Ecaterina avea o sală de recepţie, o sală a tronului, o sală de dans, dar şi un dormitor, o cameră pentru copii cu un pătuţ în formă de vapor şi propria ei bucătărie. Camerele sale aveau tavane pictate, parchet pe podea, tapiserii flamande şi germane pe pereţi sau tapet chinezesc ţesut cu fir de aur sau argint, draperii, covoare, mobilă încrustată cu fildeş şi sidef, şi oglinzi veneţiene şi englezeşti. Azi, acest mic palat, superb restaurat şi încărcat cu obiecte originale specifice acelei perioade, decorat cu portrete ale familiei şi locotenenţilor lui Petru, este - ca şi micul pavilion *Mon*

Plaisir de la Peterhof - locul unde poţi să simţi cel mai intim umbra stăruitoare a lui Petru.

117

în 1716 a sosit la Sankt-Petersburg un alt arhitect străin care a lăsat o amprentă nepieritoare asupra „paradisului" lui Petru. Acesta era arhitectul francez Alexandre Jean Baptiste LeBlond. Parizian şi discipol al marelui Le Notre, care proiectase grădinile de la Versailles, LeBlond avea doar treizeci şi şapte de ani, dar era deja cunoscut în Franţa pentru clădirile pe care le construise în Paris şi pentru cele câteva cărţi pe care le publicase, despre arhitectură şi grădini geometrice. în aprilie 1716, LeBlond a semnat un contract fără precedent prin care se angaja să vină în Rusia pentru cinci ani ca arhitect general, cu un salariu garantat de 5.000 de ruble pe an. Era prevăzut să i se ofere, de asemenea, şi un apartament de stat, dar şi permisiunea de a părăsi Rusia la finalul celor cinci ani, fără să trebuiască să plătească vreo taxă pentru posesiunile sale. în schimb, LeBlond a promis să facă tot ce îi stă în putere să îi înveţe ce ştie şi pe ruşii care urma să lucreze cu el.

în drum spre noua lui slujbă, LeBlond a trecut prin Pyrmont, acolo unde Petru făcea cură cu ape, şi cei doi bărbaţi au discutat despre planurile şi speranţele ţarului pentru noul său oraş. Petru era încântat de noul angajat şi, la plecarea lui LeBlond, i-a scris entuziast lui Menşikov în Sankt-Petersburg:

Primeşte-l pe LeBlond cu prietenie şi respectă-i contractul, pentru că e cel mai bun dintre cei mai buni şi un adevărat geniu, aşa cum am văzut imediat. în afară de faptul că este un bărbat dinamic şi inteligent, este atât de respectat în atelierele din Franţa, încât prin intermediul lui putem să angajăm pe oricine dorim. De aceea, toţi arhitecţii noştri trebuie să fie anunţaţi că le vom cere ca înainte de a se duce înapoi în Franţa să-şi ducă toate planurile de construcţie la LeBlond pentru aprobare şi, dacă mai este timp, să-i urmeze indicaţiile pentru corectarea planurilor.—

înarmat cu titlul de arhitect general, cu contractul lui princiar şi recomandările elogioase ale ţarului, LeBlond a ajuns în Rusia cu intenţia de a prelua conducerea. în alai nu avea doar soţia şi pe fiul lui de şase ani, ci şi zeci de artizani, ingineri, tâmplari, sculptori, pietrari, cărămidari, lemnari, fierari, dăltuitori, aurari şi grădinari. Imediat, el a instituit o nouă Cancelarie de Construcţii, un birou administrativ, prin care trebuia să treacă toate planurile de construcţie pentru a primi aprobarea lui. Apoi, pe baza discuţiilor cu Petru, a început să schiţeze un plan general care urma să dicteze dezvoltarea majoră a oraşului în anii următori.

Cea mai ambiţioasă parte a acestui plan nou era crearea unui oraş de canale, după modelul Amsterdamului, situat în jumătatea estică a insulei Vasilievski. Acesta urma să fie o reţea dreptunghiulară de străzi paralele intersectate de canale săpate în terenurile joase şi mlăştinoase. Două canale principale urma să se întindă pe toată lungimea insulei, iar douăsprezece canale mai mici aveau să le intersecteze, dar chiar şi canalele mai mici trebuia să fie suficient de largi ca să poată trece pe ele două ambarcaţiuni în acelaşi timp. Fiecare casă urma să aibă o curte, o grădină şi un doc pentru barca proprietarului. în mijlocul

acestei table de şah, ţarul trebuia să aibă un nou palat, mai mare, cu o grădină geometrică.

119

LeBlond a început să lucreze imediat ce a ajuns, în august 1716, folosind stâlpi care să marcheze marginile noului său oraş în pământurile mlăştinoase. în toamna aceea şi în primăvara următoare a început săparea canalelor, iar primii proprietari, la ordinele ferme ale lui Petru, au început construirea reşedinţelor. Nu toate au mers bine însă. în exercitarea puterii lui, LeBlond a atentat atât la prerogativele, cât şi la posesiunile unui şi mai puternic locuitor al oraşului, Menşikov, care era atât guvernator general al oraşului, cât şi proprietarul celei mai mari părţi a insulei Vasilievski, din care o parte trebuia să îi fie luată pentru oraşul de canale al lui LeBlond. Menşikov nu a îndrăznit să se opună direct planului pe care îl aprobase Petru, dar ţarul lipsea multe luni, iar în acest timp guvernatorul general prelua comanda tuturor activităţilor care se desfăşurau în oraş, inclusiv noua construcţie. Riposta lui Menşikov a fost dată în felul lui obişnuit. Canalele au fost construite, dar erau mai înguste şi mai puţin adânci decât ceruse LeBlond; nu puteau să treacă două bărci una pe lângă alta pe ele, iar curând canalele puţin adânci au început să se umple cu noroi. Când Petru s-a întors şi s-a dus să inspecteze noua construcţie, el a fost mulţumit să vadă casele care se ridicau de-a lungul noilor canale, dar, observând dimensiunea căilor de apă, a fost uluit şi furios. LeBlond, care de acum se învăţase să nu-l mai provoace direct pe Menşikov, a tăcut. Cu arhitectul lui alături, Petru s-a plimbat de-a lungul insulei şi,

întorcându-se spre LeBlond, l-a întrebat: „Ce se poate face ca planul meu să fie dus la bun sfârşit?"

Francezul a ridicat din umeri. „Trebuie ras tot, sire, ras. Nu este un alt remediu decât să fie stricat tot ce s-a făcut şi să fie din nou săpate canalele/® Acest lucru însă era prea mult, chiar şi pentru Petru, iar proiectul a fost abandonat, deşi, din când în când, Petru mergea pe insula Vasilievski să se uite la canale şi venea acasă întristat, fără să scoată o vorbă. Pe malul sudic însă, LeBlond a reuşit să construiască bulevardul principal al oraşului, marele Nevski Prospekt, care se întindea pe o lungime de patru kilometri, printre pajişti şi păduri, de la Amiralitate până la Mănăstirea Aleksandr Nevski. Bulevardul Nevski a fost construit şi pavat de grupuri de prizonieri suedezi (care aveau ordin să-l şi cureţe în fiecare sâmbătă), iar în curând a devenit cea mai celebră stradă din Rusia.

LeBlond a mai avut o contribuţie remarcabilă la o altă faimoasă emblemă a Sankt-Petersburgului, Palatul de Vară. Chiar înainte de Poltava, Petru ordonase amenajarea grădinii care se întindea pe 15 hectare în spatele Palatului său de Vară, până la joncţiunea Nevei cu Fontanka. Chiar şi atunci când era îngrijorat la culme în legătură cu suedezii, ţarul dădea permanent ordine cu privire la grădină. Moscovei i se comanda să trimită „seminţe şi rădăcini, şi treisprezece tineri care să fie instruiţi ca grădinari"^. Se căutau cărţi despre grădinile

din Franţa şi Olanda. Erau comandaţi copaci care să fie plantaţi de-a lungul bulevardelor: lămâi verzi şi ulmi de la Kiev şi Novgorod, castani din Hamburg, stejari şi pomi fructiferi de la Moscova şi de pe Volga, chiparoşi din sud. Soseau flori de peste tot: bulbi de lalea din Amsterdam, tufe de liliac din Lübeck, crini, trandafiri şi garoafe din diferite părţi ale Rusiei.

Contribuţia lui LeBlond la Palatul de Vară a fost apa. „Fântânile şi apa sunt sufletul unei grădini şi alcătuiesc principalul ei element de decor"^2, scrisese el. A pompat apă din Fontanka (numele derivă de la „fântână") într-un nou turn de apă, a cărui înălţime permitea apei să ţâşnească şi să facă vapori. Existau cincizeci de fântâni risipite prin toată grădina: grote, cascade, jeturi de apă care ţâşneau din guri de delfini şi cai. în bazinele acestor fântâni erau creaturi reale sau mitice - gargui de piatră, peşti sau chiar o balenă - înotau sau scuipau apă. Alături, păsări rare cântau în colivii în formă de pagodă, o maimuţă albastră sporovăia, iar porci spinoşi şi samuri îi aţinteau posomorâţi pe vizitatori.

Folosindu-se de lecţiile învăţate de la Le Notre, LeBlond a creat pentru Petru o adevărată grădină geometrică franţuzească. El a trasat rondurile de flori, a plantat arbuşti şi a pus pietriş ca să creioneze linii curbate. A tuns coroanele copacilor şi tufelor în sfere, cuburi şi conuri. A construit sere de sticlă şi a pus acolo portocali, lămâi şi dafini şi chiar un mic copac de

scorţişoară. Sculpturi italiene au fost plasate la intersecţia tuturor aleilor şi de-a lungul drumurilor mai largi;

la sfârşit, şaizeci de statui de marmură albă, înfăţişând scene din fabulele lui Esop, au fost fixate la locul lor, laolaltă cu alte sculpturi intitulate „Pacea şi abundenţa", „Navigaţia", „Arhitectura", „Adevărul" şi „Sinceritatea".

Când Petru se afla în Sankt-Petersburg, se ducea deseori la Grădina de Vară. Stătea pe o bancă şi bea bere sau juca dame cu prietenii lui, în timp ce Ecaterina cu doamnele ei se plimbau pe alei. Grădina era deschisă şi pentru public, iar oamenii veneau să se plimbe după-amiaza sau stăteau lângă fântâni în timpul lungilor nopţi albe de iunie şi iulie. în 1777, inundaţii groaznice au provocat daune înspăimântătoare Grădinii de Vară, dezrădăcinând copaci şi sfărâmând fântâni, iar după aceasta Ecaterina cea Mare a reconstruit grădina cu alte linii, preferând stilul mai puţin geometric, englezesc, celui franţuzesc; nu a mai reconstruit fântânile şi copacii şi arbuştii erau lăsaţi să crească în voie. Dar Grădina de Vară şi-a păstrat farmecul şi a rămas atrăgătoare. Puşkin a locuit în apropiere şi mergea adesea să se plimbe acolo; Glinka şi Gogol erau vizitatori constanţi ai Grădinii de Vară a lui Petru. Veche precum oraşul însuşi, Grădina de Vară încă se reînnoieşte în fiecare primăvară şi rămâne tânără la fel ca cea mai proaspătă frunză şi cel mai tânăr boboc de floare.

Menşikov era din ce în ce mai gelos pe favoarea de care se bucura LeBlond din partea ţarului şi a folosit Grădina de Vară ca pe un alt mod de a lovi în francez. în 1717, i-a scris lui Petru că LeBlond taie din Grădina de Vară copacii de care ştia că ţarul este foarte mândru - de fapt, LeBlond doar tăiase câteva ramuri ca să îmbunătăţească aspectul grădinii şi să modeleze copacii potrivit metodelor franţuzeşti. Când s-a întors şi l-a întâlnit pe LeBlond, Petru a izbucnit mânios, gândindu-se la copacii lui pierduţi. înainte să-şi dea seama ce face, l-a lovit pe arhitect cu bastonul, ceea ce l-a făcut pe LeBlond să cadă la pat, din cauza şocului şi a febrei. Petru s-a dus după aceea să vadă grădina şi, când şi-a dat seama că acei copaci doar fuseseră tunşi, i-a trimis în grabă scuze lui LeBlond şi a dat instrucţiuni ca arhitectul general să primească îngrijiri speciale. Curând după acest episod, ţarul l-a întâlnit pe Menşikov pe scări. Apucându-l de guler şi împingându-l în perete, Petru a ţipat: „Numai tu, ticălosule, eşti de vină pentru boala lui LeBlond!"^

LeBlond şi-a revenit, dar un an mai târziu a făcut vărsat. în februarie 1719, el a murit, la treizeci şi nouă de ani, după ce îşi petrecuse doar treizeci de luni în Rusia. Dacă ar mai fi trăit şi ar fi continuat să aibă marea putere pe care i-o dădea bunăvoinţa lui Petru, faţa Sankt-Petersburgului ar fi fost una franţuzească. Un exemplu celebru de acest fel de arhitectură chiar există. înainte de a muri, LeBlond alesese locul, pregătise schiţele şi trasase liniile grădinilor pentru reşedinţa de

vară şi palatul de la mare, cunoscute sub numele de Peterhof.

124

Peterhof fusese conceput cu mult înainte ca LeBlond să vină în Rusia; originile lui erau legate de Kronstadt. în 1703, la câteva luni de la cucerirea deltei râului Neva, Petru naviga în Golful Finic şi a văzut pentru prima dată insula Kotlin. Curând după aceea, el a hotărât să construiască acolo o fortăreaţă pentru a proteja Sankt-Petersburgul dinspre mare. După ce începuse construcţia fortăreţei, Petru s-a dus pe insulă să vadă cum merg lucrările. Uneori, mai ales toamna, când erau furtuni frecvente, nu putea să navigheze direct într-acolo din oraş. în aceste situaţii, el mergea pe uscat până într-un punct de pe coastă, chiar în sudul insulei, iar de acolo mai avea de făcut doar o scurtă călătorie cu barca. în acel loc a construit un mic debarcader şi o cabană cu două camere, unde, dacă era necesar, putea aştepta îmbunătăţirea vremii. Acea cabană a reprezentat începutul Peterhofului.

Odată ce victoria de la Poltava i-a asigurat posesiunea Ingriei, Petru a împărţit pământul aflat de-a lungul coastei sudice a Golfului Finic, din afara Sankt-Petersburgului, în suprafeţe pe care le-a distribuit locotenenţilor lui. Mulţi şi-au ridicat palate şi vile de-a lungul crestei înalte de 15-18 metri care se afla la aproape un kilometru de mal. Cea mai mare şi mai frumoasă dintre aceste case mari de ţară, aşezate în

semicerc, cu faţa spre golf, îi aparţinea lui Menşikov, cel pentru care Schädel ridicase un palat oval, cu două etaje, pe care Menşikov l-a numit Oranienbaum.

125

Prima casă de vară din golf a lui Petru, construită într-un loc numit Streina, nu rivaliza cu palatul magnific al serenului prinţ. Streina era doar o cabană mare de lemn a cărei singură trăsătură distinctivă era o căsuţă în copac unde ţarul putea să ajungă cu o scară. Seara, Petru îşi fuma pipa şi privea mulţumit la ambarcaţiunile din golf. în cele din urmă, a vrut ceva mai grandios şi LeBlond a fost cel căruia i-a încredinţat sarcina de a construi un palat care să rivalizeze cu Oranienbaum, un Versailles pe malul mării: Peterhof.

Marele palat al lui LeBlond, o structură amplă, cu etaj, frumos decorată şi mobilată, se deschidea spre o vastă grădină geometrică franţuzească, aflată în spatele palatului. Dar era mult mai mică şi mai puţin decorată decât Versailles-ul sau decât palatul lărgit şi redecorat pe care Rastrelli urma să-l creeze pentru împărăteasa Elisabeta în acelaşi loc, o generaţie mai târziu. Gloria Peterhofului - şi capodopera lui LeBlond - stă în felul în care acesta a folosit apa. Apele zboară prin aer la Peterhof; ţâşnesc şi stropesc din zeci de fântâni ingenioase; stropesc statuile de oameni şi zei, cai şi peşti şi creaturi neidentificabile pe care nu le-a văzut vreodată omul sau zeul; alunecă în pânze ca oglinda peste marginile treptelor de marmură; curge în bazine

adânci şi întunecate, piscine şi canale. Marea cascadă din faţa palatului se prăvăleşte pe scările gigantice duble, de marmură, care flanchează o peşteră adâncă, deschizându-se într-un larg bazin central. De-a lungul treptelor, statui aurite strălucesc în lumina soarelui; în mijlocul bazinului, spălat de miii de jeturi de apă, se află un Samson de aur orbitor care deschide fălcile unui leu de aur. Din bazin, apa curge spre mare pe un canal lung şi destul de larg ca să aducă mici ambarcaţiuni până la picioarele palatului. Mergând chiar prin centrul grădinii de jos, marele canal este flancat de alte fântâni, statui şi şiruri de copaci. Apa care aprovizionează aceste fântâni nu vine din golf, ci, printr- un sistem de ţevi de lemn, este adusă dintr-o sursă mai înaltă, aflată la 15 kilometri depărtare.

în această grădină de jos, între palat şi mare, în care se întretaie alei şi cărări, plină de fântâni şi statui de marmură albă, LeBlond a mai creat trei pavilioane superbe de vară care s-au păstrat până în ziua de azi - Ermitajul, Marly şi Mon Plaisir. Acest Ermitaj este o structură mică, elegantă, înconjurată de un şanţ cu apă, peste care se află un pod basculant ce duce către singura uşă. Ermitajul este o clădire cu etaj, parterul fiind ocupat de bucătărie şi un birou, iar etajul superior de o singură cameră aerisită, cu ferestre înalte care se deschid spre balcoane. Această cameră era folosită numai pentru mese sărbătoreşti private. în mijlocul ei, o imensă masă ovală, de douăsprezece persoane, ascundea un spectaculos mecanism-surpriză franţuzesc: când gazda suna clopoţelul între felurile de mâncare,

partea centrală a mesei cobora la primul etaj, acolo farfuriile erau luate şi se aşeza felul următor de mâncare, după care masa se ridica din nou în poziţia iniţială. în felul acesta, mesele nu erau deranjate niciodată de prezenţa servitorilor.

Marly a fost numit după reşedinţa privată a lui Ludovic al XlV-lea, dar „nu seamănă deloc cu cel al Majestăţii Voastre'®, raporta ambasadorul francez la Paris. Marly-ul lui Petru era o simplă casă olandeză cu camere lambrisate cu stejar şi ceramică olandeză, aşezat pe marginea unui lac liniştit.

Cel mai important dintre aceste pavilioane era Mon Plaisir, pe care Petru îl prefera tuturor celorlalte case de la ţară pe care le avea. Este o clădire cu un singur nivel, din cărămidă roşie în stil olandez, perfect proporţionată, aşezată chiar lângă mare şi, în felul ei, este a doua mică bijuterie, pe măsura micului Palat de Vară al ţarului din Grădina de Vară. Ferestre înalte franţuzeşti permiteau trecerea din orice cameră direct pe terasa de cărămidă, construită la câţiva centimetri deasupra apei. înăuntru, o sală centrală care e şi cameră de primire, este lambrisată cu stejar întunecat în manieră olandeză, cu picturi din Olanda, în special cu nave olandeze, aşezate pe paneluri. Tavanul este pictat în arabescuri franţuzeşti vesele, iar podeaua este placată cu ceramică albă şi neagră, ca să formeze o tablă de şah de mari dimensiuni.

Astăzi, Mon Plaisir este aproape la fel cum era când Petru locuia acolo. Mobila, decoraţiunile şi articolele casnice aparţin perioadei în care a trăit ţarul, chiar dacă nu au fost ale lui. Pe o latură a sălii centrale este biroul lui Petru, de unde se poate vedea tot golful. Biroul lui este plin de instrumente de navigaţie, pereţii sunt acoperiţi până la înălţimea ferestrei cu plăci ceramice care înfăţişează nave, iar în partea de sus sunt acoperiţi cu panele de lemn. Următoarea cămăruţă este dormitorul lui Petru. Din pat, se vede marea. Pe cealaltă parte a sălii este bucătăria cu ceramică albastră, la un pas de sufragerie. O curiozitate o reprezintă micuţa cameră chinezească elegantă, decorată toată cu lac roşu şi negru. Fiecare latură a casei este flancată de o frumoasă galerie cu ferestre înalte şi largi, cele din faţă deschizându-se spre mare, cele din spate spre grădina plină de lalele şi fântâni; între ferestre sunt aşezate alte picturi olandeze, majoritatea peisaje marine. Petru iubea căsuţa şi îi plăcea să stea acolo chiar şi atunci când Ecaterina locuia în Marele Palat de pe creastă. De acolo putea să privească apa sau să stea în pat cu fereastra deschisă şi să audă valurile. Mai mult decât oriunde, în ultima parte a vieţii lui, monarhul fără astâmpăr şi-a găsit liniştea la Mon Plaisir.

Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 318. —[7] Constantin de Grunwald, p. 161.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 430. —[9] Christopher Marsden, p. 61. ^ Staehlin von Storcksburg, p. 202. —[1] B.H. Sumner, Emergence, p. 59. — Christopher Marsden, p. 65. Staehlin von Storcksburg, p. 312. Sbornik I.R.I.O., XLIX, p. 372.

UN AMBASADOR RAPORTEAZĂ

Când Petru şi-a mutat curtea, guvernul şi nobilimea de la Moscova la Sankt-Petersburg, ambasadorii străini acreditaţi de ţar au fost şi ei siliţi să se aşeze pe Neva. Mulţi dintre aceşti diplomaţi au lăsat relatări din timpul serviciului lor, printre ei Whitworth din Anglia, Campredon din Franţa, Juel din Danemarca şi Bergholz din Holstein. Dar cel mai detaliat tablou al unui martor al ultimilor ani de la curtea lui Petru vine de la Friedrich Christian Weber, ambasadorul Hanovrei, ale cărui descrieri ale vieţii de la curtea din Sankt-Petersburg completează imaginea vieţii de curte de la Moscova prezentată de austriacul Johann Korb, cu douăzeci de ani înainte. Weber a sosit în Rusia în 1714 şi a petrecut şapte ani în Sankt- Petersburg înainte de a se întoarce în ţara lui natală şi de a-şi publica memoriile. Era un om demn, relativ deschis la minte, care îl admira pe Petru şi era interesat de tot ceea ce vedea, deşi vedea şi unele lucruri pe care nu le aproba.

Aflat chiar la prima lui funcţie publică, acest imperturbabil trimis de la Hanovra a primit de la început lecţii despre calităţile pe care trebuie să le aibă un ambasador la curtea ţarului. „Abia sosisem", începe Weber, „când amiralul Apraksin a dat o petrecere pentru întreaga Curte, la care, din ordinul Majestăţii Sale imperiale, am fost şi eu invitat." La uşă însă, noul ambasador a avut probleme cu gărzile: „Mi-au vorbit foarte urât şi-au ţinut halebardele încrucişate peste uşă, apoi, cu mare lipsă de politeţe, m-au silit să cobor

scările." în sfârşit, prin intervenţia unui prieten, Weber a fost primit, învăţase prima lui lecţie despre Rusia. Aceasta era:

48

Că aş putea să mă expun unui asemenea tratament şi în viitor dacă nu îmi schimb hainele mele simple, chiar dacă sunt curate, cu nişte haine cusute cu aur şi argint, şi dacă nu am şi vreo doi oameni care să meargă înaintea mea strigând „Daţi-vă la o parte!". Mi-am dat seama că am foarte multe lucruri de învăţat. După ce am înghiţit la masă cam zece pahare de vin unguresc, am primit din mâinile viceţarului Romodanovski o litră de coniac, pe care m-a silit s-o beau din două înghiţituri. Imediat m-am ameţit, dar am avut consolarea că restul invitaţilor, care dormeau întinşi pe podea, nu erau capabili să comenteze lipsa mea de abilitate în privinţa băuturii.—

în primele zile ale misiunii sale, demnitatea lui Weber a mai fost pusă la încercare:

Am mers, aşa cum este obiceiul în toate ţările civilizate, să-mi prezint omagiile celor mai mari nobili de la Curtea rusă, pentru a face cunoştinţă cu ei. Cum nu exista obiceiul de a trimite vorbă înainte [...] am fost obligat să aştept în frig până când unul dintre ei a ieşit afară. După ce am făcut complimentele de rigoare, el m-a întrebat dacă mai am ceva de spus; la răspunsul meu negativ, m-a concediat cu următoarea replică: „Nici eu nu am să-ţi spun nimic." M-am aventurat şi a doua oară să vizitez un alt rus. Dar cum m-a auzit pronunţând numele ţării mele, mi-a tăiat-o scurt şi mi-a spus franc: „Nu ştiu nimic despre ţara ta. Poţi să te duci şi să te adresezi celor cu care ai treabă." Acest episod a pus punct dorinţei mele de a face vizite şi m-am hotărât ferm să nu mă mai duc niciodată la vreun rus fără să fiu invitat, cu excepţia miniştrilor cu care aveam treabă, care, într-adevăr, mi-au arătat o purtare cu adevărat civilizată. La o săptămână după acest episod, i-am întâlnit pe cei doi curteni nepoliticoşi, iar când au văzut că Majestatea Sa imperială a stat de vorbă cu mine o vreme considerabilă şi că m-a tratat cu multă bunăvoinţă, după care i-a spus amiralului Apraksin să aibă grijă să mă simt bine, au venit amândoi la mine în cea mai urâtă şi mai abjectă manieră, cerându-mi scuze pentru

greşeala lor, aproape să cadă în genunchi, şi oferindu-mi cu mare dărnicie tot coniacul lor ca să fie amabili.—

Când Petru lipsea, plecat cu flota, sora lui, cneaghina Natalia, a dat un banchet care i-a oferit lui Weber ocazia să observe obiceiurile ruseşti:

Toasturile se fac chiar la începutul mesei, în cupe mari şi pahare în formă de clopot. La petrecerile oamenilor distinşi nu există decât vinuri ungureşti. [...] Toate frumuseţile din Sankt-Petersburg au apărut la această petrecere, erau deja îmbrăcate în rochii franţuzeşti la momentul acela, dar nu păreau să se simtă în largul lor în ele, mai ales din cauza cercurilor de la jupoane, iar dinţii lor negri erau o dovadă suficientă că nu se eliberaseră încă de vechea convingere din mentalitatea populară, că dinţii albi te fac să arăţi ca o cioară sau ca o maimuţă.—

Obiceiul înnegririi dinţilor s-a pierdut destul de repede, iar la 1721, când scria această relatare, Weber îşi asigura cititorii că acesta şi alte obiceiuri primitive „au fost de atunci îndepărtate cu totul, aşa încât unui străin care nimereşte într-o adunare civilizată la Sankt-Petersburg, nu i-ar veni să creadă că se află în Rusia, ci, mai degrabă, până să înceapă cineva să vorbească, s-ar crede la Londra sau la Paris".

Dintre camarazii lui ambasadori la Sankt-Petersburg, Weber era în mod special interesat de reprezentanţii calmucilor şi ai uzbecilor. într-o dimineaţă, povesteşte Weber,

am avut onoarea de a întâlni un trimis al hanului calmuc la biroul cancelariei pentru afaceri străine. Era un bărbat cu o înfăţişare

înspăimântătoare şi fioroasă. Capul îi era ras tot, cu excepţia unui smoc de păr din creştet până spre gât, aşa cum este obiceiul acestui popor. El a adus un sul de hârtie, din partea stăpânului său, care este vasalul ţarului. Apoi s-a aruncat la pământ, mormăind îndelung ceva printre dinţi. Complimentul acela, tradus marelui cancelar Golovkin, a primit răspunsul scurt al acestuia: că este foarte bine. De îndată ce s-a sfârşit această ceremonie, ambasadorul şi-a reluat aerul lui fioros.—

Mai târziu, în acelaşi an, un alt ambasador a sosit din partea hanului calmuc, cu o sarcină neobişnuită. „Cu ceva timp în urmă", scria Weber, cneazul Menşikov „oferise cadou hanului o trăsură englezească. Acum, una dintre roţi se stricase, iar ambasadorul fusese trimis să-i ceară cneazului o altă roată. Ambasadorul ne-a spus că stăpânul lui îi primeşte în audienţă pe trimişii vecinilor săi în acea trăsură, iar în zile solemne ia masa acolo.

în 17 mai 1714, un ambasador al hanului uzbek a sosit la Sankt-Petersburg. Printre sarcinile pe care le avea acesta de îndeplinit se afla şi aceea de a oferi din partea stăpânului său, pentru ţar,

trecerea liberă prin unul dintre dominioanele sale a caravanelor anuale care mergeau în China, un avantaj incredibil, având în vedere că de obicei caravanele erau obligate, în acele vremuri, să parcurgă distanţa până la Pekin cu mari neajunsuri, într-o călătorie de un an, prin toată Siberia, urmărind coturile şi meandrele râurilor, neexistând drumuri, iar în urma acestei oferte ele puteau să ajungă în patru luni la destinaţie, mergând pe un drum bun.—

După aceea, a depus la picioarele ţarului o mulţime de mătăsuri şi alte bunuri chinezeşti şi persane, laolaltă cu blănuri rare, cadouri din partea stăpânului său, adăugând că a lăsat câţiva cai persani şi animale sălbatice în urmă, la Moscova, şi exprimându-şi îngrijorarea că un leopard

frumos şi o maimuţă muriseră pe drum. în discursul lui, nu l-a numit pe ţar altfel decât „împărat înţelept", care la ei este cel mai înalt titlu. Ambasadorul avea [...] în jur de cincizeci de ani şi o înfăţişare vioaie şi venerabilă. Avea o barbă lungă, iar pe turbanul său purta o pană de struţ, despre care spunea că numai prinţii şi nobilii de prim rang au dreptul s-o poarte în ţara lui.

Weber descria Pastele, cea mai mare dintre sărbătorile religioase ruseşti:

Sărbătoarea Paştilor era celebrată cu fast deosebit, ca o compensaţie după abstinenţa severă şi grea pe care ruşii o făceau în timpul Postului Mare. Voioşia, sau mai degrabă nebunia din acele zile, este de nedescris, ei fiind de părere că cine nu bea cel puţin de zece de ori nu arată destul devotament pentru sărbătoare. Cântăreţii lor din biserică sunt la fel de extravaganţi ca toţi ceilalţi, şi nu a fost o surpriză pentru mine să văd cum două grupuri formate din aceştia s-au repezit unii la alţii într-un loc public şi s-a ajuns la lovituri şi la bătaie cu nişte bâte mari. Erau aşa de furioşi, încât mai mulţi dintre ei au fost căraţi afară aproape morţi. Cea mai remarcabilă ceremonie în sărbătoarea amintită este aceea că ruşii de ambele sexe îşi oferă unii altora ouă vopsite, dându-şi Sărutul Păcii, unul spunând *Hristos voskrese* („Hristos a înviat"), iar celălalt răspunzând *Voistino voskrese* („Adevărat a înviat"), după care schimbă ouă între ei şi apoi se despart. Din acest motiv, multe persoane, mai ales străini, care sunt încântaţi că în felul acesta pot săruta femeile, umblă toată ziua de colo colo cu ouăle lor.—

în timpul lui Petru, piticii şi giganţii erau la mare preţ în Europa, ca decoraţiuni exotice în casele regale sau nobile. Regele Frederic Wilhelm al Prusiei colecţionase cei mai mulţi giganţi de pe continent, deşi Petru îl avea pe Nicholas Bourgeois, gigantul de 2,18 metri pe care îl descoperise la Calais. Ani de zile, Nicholas a stat în spatele lui Petru la masă, iar în 1720 ţarul l-a căsătorit cu o finlandeză uriaşă, cu speranţa de a avea progenituri supradimensionate. Petru a fost dezamăgit; cuplul nu a avut copii.

Piticii se găseau cam peste tot. Fiecare infantă de Spania era acompaniată de un pitic de curte care să-i sublinieze frumuseţea. La Viena, împăratul Carol al VI-lea avea un celebru pitic evreu, Jacob Ris, pe care îl ţinea ca pe un fel de consilier *ex-officio* la curtea imperială. Mai frecvent însă, piticii aveau rolul de animale umane de companie a căror înfăţişare bufonă şi caraghioasă era mult mai amuzantă şi distractivă decât a papagalilor sau a câinilor care stăteau în fund. în Rusia, piticii erau preţuiţi în mod deosebit. Fiecare mare nobil voia un pitic ca simbol al statutului său sau pentru a-şi distra soţia, iar competiţia dintre nobili pentru deţinerea lor devenise foarte acerbă. Naşterea unui pitic era considerată un noroc, iar piticilor născuţi şerbi li se oferea de obicei libertatea. Ca să încurajeze creşterea populaţiei de pitici, ruşii erau foarte atenţi să-i căsătorească între ei, sperând ca un cuplu de pitici să aibă copii pitici.

Un pitic sau, mai mult, o pereche de pitici, reprezenta un cadou deosebit. în 1708, cneazul Menşikov, care era un colecţionar asiduu de pitici, îi scria soţiei sale: „îţi trimit un cadou, două fetiţe, dintre care una este foarte mică şi poate servi ca papagal. E mai vorbăreaţă decât sunt de obicei oamenii mici şi poate să te înveselească mai mult decât dacă ar fi fost un papagal adevărat."[2] în 1716, Menşikov a apelat la Petru: „Deoarece una dintre fiicele mele are un pitic şi cealaltă nu, te rog foarte frumos să-i ceri Majestăţii Sale Ţarina să-mi permită să iau unul dintre piticii care au rămas după moartea ţariţei Mart a.

Lui Petru îi plăceau foarte mult piticii. El îi avusese în jurul său toată viaţa. Copil fiind, mergea la biserică între două rânduri de pitici care duceau perdele roşii de mătase; ca ţar, păstra la curte un număr mare de pitici care să-l amuze şi să joace roluri importante în ocazii speciale. La banchete, erau aşezaţi în plăcinte uriaşe; când Petru tăia plăcinta, sărea din ea un pitic. îi plăcea să folosească siluetele lor ciudate în ceremoniile-parodie pe care le făcea. Nunţile de pitici şi chiar funeraliile cu pitici, care copiau ceremoniile de la propria lui Curte, îl făceau pe Petru să râdă aşa de tare, încât lacrimile îi curgeau pe obraji.

în 1710, la două zile după căsătoria nepoatei lui Petru

Anna cu ducele Frederick Wilhelm al Kurlandiei, a fost celebrată o nuntă de pitici exact cu aceeaşi ceremonie şi fast ca şi mariajul cuplului regal. Pe baza relatărilor făcute de alţii, Weber a descris această festivitate, la care au participat şaptezeci şi doi de pitici:

Un pitic foarte mic mergea în fruntea procesiunii, pe post de mareşal [...] conducător şi maestru de ceremonii. El era urmat de mireasă şi de mire, care erau îmbrăcaţi îngrijit. Apoi venea ţarul însoţit de miniştrii săi, de prinţi, boieri, ofiţeri şi alţii; alături mergeau toţi piticii de ambele sexe, în perechi. Ei erau în total şaptezeci şi doi, unii din serviciul ţarului, al ţarinei văduve, al cneazului şi al cneaghinei Menşikov, şi al altor persoane distinse, dar alţii fuseseră trimişi din toate colţurile Rusiei, oricât de

îndepărtate. La biserică, preotul l-a întrebat pe mire cu voce tare dacă o ia în căsătorie pe mireasă. El a răspuns tot cu voce tare, adresându- se iubitei lui: „Pe tine şi pe nimeni altcineva." Atunci când mireasa a fost întrebată dacă nu a făcut o altă promisiune de căsătorie altuia în afară de mirele ei, ea a răspuns: „Asta ar fi fost foarte frumos din partea mea." Totuşi, când a ajuns să-i fie pusă întrebarea cea mai importantă, dacă îl ia în căsătorie pe mirele ei, ea a rostit „da"-ul ei cu o voce aşa de scăzută, încât abia putea fi auzită, ceea ce a provocat un val de râsete în toată adunarea. Ţarul, ca semn de apreciere, a fost bucuros să ţină cununa deasupra capului miresei, conform obiceiului rusesc. Ceremonia fiind încheiată, toată compania a plecat pe apă la palatul cneazului Menşikov. Masa era pregătită într-o sală spaţioasă unde, cu două zile în urmă, ţarul avusese grijă de invitaţii lui de la nunta ducelui. Câteva mese micuţe erau aşezate în mijlocul sălii, pentru tinerii căsătoriţi şi restul piticilor, care erau toţi îmbrăcaţi splendid, după moda germană. [...] După masă, piticii au început să danseze în stil rusesc, ceea ce a durat până la unsprezece seara. E uşor de închipuit ce încântaţi erau ţarul şi restul companiei de ţopăielile comice, grimasele ciudate şi poziţiile curioase ale acelei adunături de pigmei, dintre care unii erau de o asemenea înălţime că simpla lor vedere îţi stârnea râsul. Unul avea o cocoaşă mare în spate şi picioare foarte scurte, altul era deosebit printr-o burtă monstruos de mare; al treilea mergea legănându-se pe nişte picioare strâmbe, ca un bursuc; al patrulea avea un cap uriaş; unii aveau buze subţiri şi urechi lungi, ochişori de porc şi obraji bucălaţi şi multe alte asemenea figuri comice. Când această distracţie s-a terminat, cuplul proaspăt căsătorit a fost dus în casa ţarului şi a fost culcat în dormitorul lui.—

Poate că tocmai înălţimea anormală a ţarului îi deschisese gustul de a se delecta cu cei care erau deformaţi fizic; în orice caz, el nu îi includea doar pe pitici şi pe giganţi, ci şi pe toţi cei care aveau un handicap sau erau afectaţi de boli sau bătrâneţe. în 27 şi în 28 ianuarie 1715, de exemplu, toată curtea a luat parte la o mascaradă de două zile, pentru care se făcuseră pregătiri timp de trei luni. Ocazia era nunta lui Nikita Zotov, care fusese, cu patruzeci de ani în urmă, tutorele lui Petru, iar acum, servind ca papă-caricatură, avea optzeci şi patru de ani. Mireasa era o văduvă plinuţă de treizeci şi patru de ani.

„Ceremonia nupţială a acestui cuplu extraordinar a fost oficializată de curtea mascată", raporta Weber.

Cele patru persoane însărcinate cu invitarea musafirilor erau cei mai mari bâlbâiţi care putuseră fi găsiţi în Rusia. Bătrâni decrepiţi, care nu erau în stare să meargă sau să stea în picioare, fuseseră aleşi pe post de cavaleri de onoare, servitori şi chelneri. Erau patru lachei, cei mai neîndemânatici indivizi, care toată viaţa suferiseră de gută şi erau aşa de graşi şi burtoşi, că trebuia să fie ajutaţi de alţii ca să meargă. Ţarul-caricatură al Moscovei, care îl reprezenta pe regele David, în loc de harpă avea o liră acoperită cu blană de urs, la care să cânte. El era purtat pe un fel de baliză pusă pe o sanie, care avea câte un urs legat de fiecare dintre cele patru colţuri şi, întărâtaţi de nişte indivizi puşi special să se ocupe de asta, scoteau mormăituri fioroase care se potriveau cu vacarmul aiuritor şi oribil făcut de instrumentele restului companiei. Ţarul însuşi era îmbrăcat ca un ţăran din Frieseland şi bătea cu măiestrie într-o tobă, în compania a trei generali. în felul acesta, cu clopotele bătând din toate părţile, cuplul discordant era asistat de oameni mascaţi către altarul marii biserici unde au fost cununaţi de un preot de o sută de ani care îşi pierduse vederea şi memoria şi, pentru a suplini aceste defecte avea o pereche de ochelari puşi pe nas şi două lumânări ţinute în faţa ochilor, iar cuvintele îi erau strigate în ureche ca să le poată repeta. De la biserică, procesiunea a mers la palatul ţarului, unde distracţia a durat câteva

zile.—

Memoriile lui Weber, desigur, cuprind mai multe lucruri decât descrierile de oameni şi activităţi de la Curtea lui Petru. El era fascinat de Rusia şi de ruşi. Admira rezistenţa calmă a bărbaţilor şi a femeilor de rând şi, în acelaşi timp, era oripilat de ceea ce numea el „obiceiuri barbare". în descrierea următoare a băilor ruseşti, de exemplu, uimirea este amestecată cu un strop de admiraţie. (Weber omite să menţioneze, totuşi, că obiceiul rusesc al băii săptămânale făcea ca ruşii să fie mult mai curaţi decât majoritatea europenilor, care uneori făceau baie la câteva săptămâni sau luni.)

Modul rusesc de a face baie, pe care îl folosesc şi ca pe un medicament împotriva oricărei indispoziţii, include patru feluri de îmbăiere, din care îl aleg pe cel pe care îl consideră potrivit pentru afecţiunea lor.

Unii stau dezbrăcaţi într-o barcă, vâslind aprig, ca să transpire abundent, după care se aruncă în râu, unde înoată un timp, apoi ies din apă şi se usucă fie la soare, fie se şterg cu cămăşile. Alţii sar în apa rece a râului, iar după aceea se culcă lângă un foc pe care îl fac pe mal, frecându-şi corpul cu ulei sau grăsime, apoi stau culcaţi lângă foc până când li se irită pielea; acest lucru îi ajută, în opinia lor, să aibă picioare suple şi agile.

Al treilea mod este cel mai obişnuit: de-a lungul unui râu sunt construite mai bine de treizeci de băi, jumătate pentru bărbaţi şi cealaltă jumătate pentru femei. Aceia care vor să facă baie, se dezbracă afară şi fug într-una dintre băi; după ce au transpirat suficient şi şi-au turnat pe ei apă rece, se duc să stea la soare şi să se aerisească şi aleargă unul după altul printre tufe, făcând întreceri. E uimitor să vezi nu numai bărbaţii, ci şi femeile, măritate sau nemăritate, [...] alergând câte patruzeci sau cincizeci sau mai multe, complet dezbrăcate, fără niciun pic de ruşine sau decenţă, fără să se ferească de oamenii care trec prin apropiere şi care chiar râd de ele. Ruşii, bărbaţi şi femei, utilizează acest fel de îmbăiere atât iarna, cât şi vara, cel puţin de două ori pe săptămână; ei plătesc pentru ea o copeică de persoană, băile fiind în proprietatea ţarului. Cei care au băi în casă, plătesc anual o sumă pentru ele; aşa că baia universală în Rusia aduce venituri considerabile în vistieria ţarului.

Mai există şi un al patrulea fel de baie, care reprezintă un puternic remediu pentru cele mai mari afecţiuni. Ei aprind un cuptor şi aşteaptă până se încinge, iar când fierbinţeala este cumva domolită (totuşi, eu nu am putut să-mi ţin mâna acolo nici un sfert de minut), cinci sau şase ruşi, mai mult sau mai puţin, intră acolo şi se întind pe jos. Cei care sunt cu ei închid uşa, astfel încât cei dinăuntru de-abia mai pot respira. Când nu mai pot suporta, ei strigă, şi cel care supraveghează îi lasă pe bolnavi să iasă din nou, iar ei, după ce iau câteva guri de aer curat, intră înapoi în cuptor şi repetă operaţiunea până când sunt aproape arşi. La ieşire, trupul arată ca o bucată de material roşu; vara se aruncă apoi în apă, iar iarna, ceea ce le place cel mai mult, în zăpadă, cu care se acoperă, lăsând afară numai nasul şi ochii, şi zac aşa îngropaţi în zăpadă două sau trei ore, în funcţie de afecţiune; ei consideră aceasta o metodă excelentă de refacere a sănătăţii.—

Weber a asistat, de asemenea, şi la sporturile şi modalităţile de recreere practicate de ruşi. Pe un câmp întins, cu iarbă frumoasă, pe malul sudic al Nevei, ţăranii, muncitorii şi oamenii obişnuiţi de toate felurile se adună duminica după- amiaza, după ce beau în taverne. Bărbaţi şi băieţi se împart în grupuri şi boxează sau se luptă în joacă, ţipând şi urlând. Străinii erau oripilaţi de această învălmăşeală prăfoasă şi beată, raportând că atunci când lupta se termina, „pământul era plin de sânge şi păr, iar mulţi trebuia să fie căraţi de acolo"^[7].

în toiul verii, căldura din Sankt-Petersburg era aproape insuportabilă; nici măcar în timpul celor câteva ore din noapte când nu mai era soare aerul nu se răcorea cu adevărat. Pentru unii ruşi, soluţia era berea. Dar o vizită într-o berărie rusească, unde putea vede cum se distribuie berea, îi făcea pe mulţi străini să-şi ia adio de la ea. Weber descrie scena:

> Băutura se află într-o cadă deschisă sau un răcitor, unde se înghesuie mulţimea, apucând o halbă de lemn şi luând bere din cadă, pe care apoi o beau, ţinând gura deasupra căzii, ca să nu se risipească nimic, aşa că dacă, din greşeală, le curge din gură sau li se scurge pe bărbi, să cadă înapoi în cadă. Dacă se întâmplă ca un client să nu aibă bani, el îşi lasă blana cea veche, o cămaşă, o pereche de ciorapi sau alt obiect de vestimentaţie ca amanet, până seara, când îşi primeşte salariul. în acest timp, acele obiecte [hainele] stau atârnate deasupra căzii cu bere pe o margine, şi nu contează prea mult dacă sunt împinse în cadă şi plutesc acolo puţin.—

în timp ce oamenii săi se încăierau pe câmpuri sau se răcoreau cu bere, relaxarea favorită a lui Petru era să navigheze în Golful Finic. Uneori, când se ducea la

Kronstadt sau Peterhof, el invita ambasadori străini care să-l însoţească. Relatarea lui Weber despre o asemenea excursie prezintă o imagine foarte vie despre cum era să-ţi petreci un weekend la ţară ca invitat al lui Petru cel Mare:

58

În 9 iunie 1715, ţarul s-a dus la Kronstadt, unde l-am urmat şi noi cu o galeră, dar, ca urmare a unei mari furtuni, am fost siliţi să rămânem ancoraţi pe această ambarcaţiune descoperită două zile şi două nopţi, fără lumină, fără paturi, fără mâncare şi băutură. Când am ajuns, în sfârşit, la Kronstadt, ţarul ne-a invitat la vila lui de la Peterhof. El prinsese un vânt bun, iar la cină ne-am încălzit aşa de tare cu vin vechi unguresc, deşi Majestatea Sa s-a abţinut, încât, atunci când ne-am ridicat de la masă, de-abia ne mai puteam ţine pe picioare, iar când am fost obligaţi să golim câte o cupă de o litră fiecare, oferită din mâna ţarinei, ne-am pierdut cunoştinţa, şi ne-au cărat în diferite locuri, pe unii în grădină, pe alţii în pădure, iar restul erau întinşi la pământ peste tot.

La patru după-amiaza, ne-au trezit şi ne-au invitat din nou în casa de vară, unde ţarul ne-a dat fiecăruia câte un topor şi ne-a cerut să mergem cu el. Ne-a condus într-o pădure tânără, unde ne-a arătat ce copaci trebuie tăiaţi ca să facă o alee direct spre mare, lungă de aproape o sută de paşi, şi ne-a spus să tăiem copacii aceia. El însuşi a început să lucreze imediat (eram şapte, în afară de ţar) şi deşi nu eram obişnuiţi cu această muncă, mai ales că nu ne recuperaserăm nici pe jumătate simţurile şi nu eram prea mulţumiţi de ceea ce trebuia să facem, am început să tăiem cu îndrăzneală şi cu sârguinţă, aşa încât în trei ore aleea era gata, iar aburii alcoolului se evaporaseră complet. Niciunul dintre noi nu s-a rănit, cu excepţia unui anumit ambasador care tăia copacii cu atâta furie, încât

unul dintre ei l-a lovit în cădere, l-a dărâmat la pământ, l-a învineţit şi l-a zgâriat rău. După mulţumirile exprimate în cuvinte, am primit adevărata recompensă, după cină: o a doua băutură, care era aşa de tare încât am fost duşi la culcare inconştienţi.

De-abia am putut să dormim o oră şi jumătate, când, la miezul nopţii, a apărut favoritul ţarului, ne-a scos din paturi şi ne-a târât, vrând-nevrând, în dormitorul unui prinţ circasian care dormea acolo cu soţia lui, şi acolo, lângă patul lor, ne-au servit cu atâta vin şi vodcă, încât în dimineaţa următoare nu ne mai aminteam cum ajunseserăm acasă.

La opt dimineaţa, am fost invitaţi la palat pentru micul dejun, care, în loc de cafea sau ceai, cum ne aşteptam, consta într-un pahar bun de vodcă. După aceea, am fost duşi pe jos pe un mic deal, unde ne-au pus să încălecăm pe opt mârţoage de ţară, fără şa şi fără scări, şi să ne plimbăm vreo oră, în văzul Majestăţilor Sale, care stăteau şi priveau pe fereastră. Un rus distins conducea grupul şi, cu bicele şi beţele, cum am putut mai bine, am reuşit să ne facem gloabele să urce dealul. După ce ne-am plimbat vreo oră prin pădure şi ne-am răcorit cu câte o gură zdravănă de apă, am avut cea de-a patra repriză de băutură după cină.

Pentru că vântul era puternic, am fost îmbarcaţi pe o navă acoperită a ţarului, unde ţarina şi camerista ei au ocupat cabina, iar ţarul a stat cu noi pe puntea descoperită şi ne-a asigurat că, în ciuda vântului puternic, vom ajunge la Kronstadt la ora patru. Dar, după ce am fost purtaţi într-o parte şi-n alta vreo două ore, am fost prinşi de o vijelie aşa de puternică, încât ţarul, lăsând la o parte gluma, a luat personal cârma şi în acea situaţie periculoasă a demonstrat nu numai marea lui iscusinţă în navigare, ci şi o putere fizică neobişnuită şi un mare curaj. Ţarina era culcată pe o banchetă înaltă în cabină, care era plină de apă, valurile izbindu-se mereu de corabia noastră. Ploaia cădea în rafale violente, iar ţarina a arătat şi ea, în aceste clipe de primejdie, un mare curaj şi stăpânire de sine.

Ne-am încredinţat cu toţii voinţei lui Dumnezeu şi ne-am consolat cu gândul că ne vom îneca într-o companie atât de nobilă. Toate efectele băuturii dispăruseră foarte repede şi eram plini de căinţă. Patru ambarcaţiuni mai mici, în care se aflau persoanele din suita ţarinei şi servitorii noştri, fuseseră răsturnate de valuri şi purtate către mal. Corabia noastră, care era solid construită şi avea un echipaj experimentat, a ajuns după şapte ore de pericol în portul de la Kronstadt, unde ţarul ne-a lăsat, după ce ne-a spus: „Noapte bună, domnilor. în seara aceasta ne-am cam întrecut cu gluma."

în dimineaţa următoare, ţarul era cuprins de febră. în ceea ce ne priveşte, fiind uzi până la piele după ce am stat atâtea ore în apă până la mijloc, ne-am grăbit să ajungem la mal, pe insulă. Dar, neputând să facem rost nici de haine, nici de paturi, bagajele noastre fiind în altă parte, am făcut un foc, ne-am dezbrăcat în pielea goală şi ne-am înfăşurat în nişte pături aspre de sanie pe care le-am împrumutat de la nişte ţărani. Ne-am petrecut în condiţiile acestea noaptea, încălzindu-ne la foc, ţinând lecţii de morală şi făcând relecţii profunde asupra nenorocirilor şi nesiguranţei vieţii omeneşti.

în 16 iulie, ţarul a plecat pe mare cu flota lui, pe care noi nu am avut şansa să o vedem, toţi fiind bolnavi de febră sau de alte afecţiuni.—

—[5] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 318.

—[6] ibidem, p. 6. ibidem, p. 26.

—[8] ibidem, p. 5. ibidem, p. 83.

[539] ibidem, p. 20.

—[1] ibidem, p. 9.

ibidem, vol. II, p. 437. ibidem, vol. II, p. 437. ibidem, vol. I, p. 285.

—[5] ibidem, p. 89. ibidem, p. 31. ibidem, p. 328. ibidem, p. 179. ibidem, pp. 92-95.

A DOUA CĂLĂTORIE ÎN OCCIDENT

A doua călătorie istorică a lui Petru în Occident, între 1716 şi 1717, a avut loc la nouăsprezece ani de la Marea Ambasadă din 1698-1699. Tânărul moscovit gigantic, curios şi entuziast, care insistase pe păstrarea anonimatului său în timpul când învăţa să construiască nave şi era privit în Europa ca ceva între ţăran şi barbar, devenise un monarh puternic şi victorios, de patruzeci şi patru de ani, ale cărui realizări erau cunoscute şi a cărui influenţă se simţea pe oriunde mergea. De data aceasta, desigur, ţarul era o figură cunoscută în multe dintre locurile vizitate. în 1711, 1712 şi 1713, Petru vizitase oraşele şi curţile princiare din statele germane, iar poveştile ciudate despre înfăţişarea şi comportamentul său dispăruseră. Totuşi, încă nu fusese la Paris; Ludovic al XlV-lea fusese un prieten al Suediei, iar până la moartea Regelui Soare, în septembrie 1715, ţarul nu a vrut să viziteze Franţa. Ironic, vizita lui Petru la Paris, al doilea eveniment memorabil din călătoria sa, nu se afla în planurile sale atunci când a plecat din Sankt-Petersburg. Călătoria lui avea trei obiective: să-şi amelioreze sănătatea, să participe la o nuntă regală şi să încerce să-i dea o ultimă lovitură lui Carol al Xll-lea, ca să termine războiul cu Suedia.

Doctorii lui Petru insistaseră foarte mult ca el să meargă.

De mai mulţi ani, starea de sănătate a ţarului îi îngrijora. Nu era vorba de convulsiile lui epileptice; acestea durau puţin şi, după ce treceau, la câteva ore, Petru părea perfect normal. Dar febra - care uneori urma după o repriză de băutură fără limită, uneori din cauza oboselii cauzate de o călătorie sau din cauza grijilor, alteori din toate aceste cauze - îl ţinea la pat săptămâni în şir. în noiembrie 1715, după o seară de băutură în casa lui Apraksin din Sankt-Petersburg, Petru s-a îmbolnăvit aşa de tare încât a fost şi împărtăşit. Două zile, miniştrii şi senatorii lui au rămas în camera alăturată, temându-se de ce era mai rău. Dar, în trei săptămâni, ţarul era din nou pe picioare şi putea să meargă la biserică, deşi era palid şi slăbit, în timp ce era bolnav, unul dintre doctorii lui Petru a plecat în Germania şi Olanda ca să se consulte şi s-a întors cu opinia că pacientul trebuie să meargă cât mai curând la Pyrmont, lângă Hanovra, unde apele minerale care ţâşneau din pământ erau considerate mai bune decât cele de la Carlsbad, unde fusese Petru mai înainte.

Petru se mai ducea şi să supravegheze nunta nepoatei lui Ecaterina, fiica fratelui său vitreg, Ivan. Soţia lui Ivan, ţarina Praskovia, îi era devotată lui Petru şi permisese ca fiicele sale, Anna şi Ecaterina, să fie folosite ca partenere de căsătorie pentru promovarea alianţelor lui germane. Anna se căsătorise cu ducele de Kurlandia în 1709, ca peste două luni să devină văduvă. Acum, Ecaterina, cea mai mare dintre ele, la douăzeci şi patru de ani, urma să se căsătorească cu ducele de Mecklenburg, al cărui mic ducat se afla pe coasta Balticii, între Pomerania, Brandenburg şi Holstein.

Cea de-a treia ţintă a călătoriei în Occident a lui Petru era întâlnirea cu aliaţii săi, Frederic al IV-lea al Danemarcei,

Frederic Wilhelm al Prusiei şi George Louis al Hanovrei, care, din septembrie 1714, era şi regele George I al Angliei. Ambasadorul lui Petru la Copenhaga, cneazul Vasili Dolgoruki, tot insistase pe lângă regele Frederic al IV-lea să i se alăture lui Petru într-o invazie aliată în provincia suedeză Scania, care se afla la 5 kilometri de insula daneză Zealand. Frederic ezita, iar Petru credea că, doar ducându-se la el personal, ar fi putut să-i convingă pe danezi să facă ceea ce acum părea să fie singurul mod de a-l obliga pe Carol să încheie războiul.

în 24 ianuarie 1716, grupul regal a plecat din Sankt-Petersburg. Alături de Petru se aflau oficialii superiori din ministerul de externe, Golovkin, Şafirov şi Tolstoi, dar şi oameni din planul al doilea, care de-abia îşi începuseră ascensiunea, ca Osterman şi Iagujinski. Ecaterina urma să aibă grijă de sănătatea lui Petru, lăsându-şi fiul cel mic, Piotr Petrovici, în vârstă de trei luni, şi pe surorile lui, Anna, de opt ani, şi Elisabeta, de şapte ani, în grija ţarinei Praskovia, care scria în fiecare zi o scurtă relatare plină de afecţiune despre sănătatea şi progresele copiilor. Praskovia, în schimb, îşi încredinţa fiica, pe „Katiuşa" (Ecaterina, viitoarea mireasă) în grija lui Petru.

Petru a ajuns la Danzig în 18 februarie, într-o duminică, însoţit de burgmeister, chiar la timp ca să participe la slujba de la biserică. în timpul ceremoniei,

simţind că e curent, Petru a întins mâna, a luat peruca burgmeisterului şi şi-a pus-o pe cap. La sfârşitul ceremoniei, el i-a înapoiat, cu mulţumiri, peruca. Mai târziu i s-a explicat oficialului uimit că acesta era obiceiul lui Petru, atunci când îi era frig la cap, împrumuta o perucă de la un rus care se afla lângă el; în cazul acesta, burgmeisterul era mai aproape.

Deşi toţi erau pregătiţi pentru celebrarea căsătoriei la Danzig, termenii înţelegerii nu fuseseră încă discutaţi. Ducele Karl Leopold de Mecklenburg a fost descris ca fiind „o brută tiranică şi unul dintre cei mai celebri mici despoţi cărora numai decăderea lumii germane din acea perioadă le-a permis să se dezvolte"^. Mecklenburg era mic şi slab şi avea nevoie de un protector puternic; căsătoria cu o prinţesă rusă i-ar fi adus sprijinul ţarului. Ştiind că cele două fiice ale ţarului Ivan al V-lea sunt disponibile şi fără să-l intereseze pe care dintre ele o va primi, el a trimis un inel de logodnă la Sankt- Petersburg cu o scrisoare de cerere în căsătorie, locul numelui destinatarei fiind lăsat necompletat. Aleasa a fost Ecaterina.

Nunta a avut loc în 8 aprilie, de faţă fiind Petru şi regele Augustus. Mirele era îmbrăcat într-o uniformă de model suedez, cu o lungă sabie suedeză la brâu, dar uitase să-şi pună manşetele. La ora două, a sosit trăsura ţarului, ca să-i aducă pe Karl Leopold şi pe şeful miniştrilor acestuia, baronul Eichholtz, acasă la Petru. în faţa unei mulţimi de oameni care se înghesuise în piaţa din faţa casei, ducele a coborât din trăsură, iar peruca i s-a agăţat de un cui. Cu capul descoperit, el a rămas în faţa mulţimii, în timp ce credinciosul Eichholtz s-a

chinuit să scoată peruca din cuiul în care se prinsese. Apoi, împreună cu mireasa, care purta coroana de mare ducesă rusă, grupul a mers pe jos pe străzi, către o mică capelă ortodoxă pe care Petru o construise special pentru slujbă. Ceremonia ortodoxă, susţinută de un episcop rus, a durat două ore, iar în timpul desfăşurării acesteia Petru s-a mişcat nestingherit printre membrii adunării şi ai corului, recitând din Psaltire şi participând la cântări. După slujbă, când grupul de nuntaşi mergea din nou pe stradă, oameni din mulţime au

strigat: „Uite! Ducele nu are manşete

Seara a fost un foc de artificii în piaţa din faţa casei unde stătea ducele. Petru i-a condus pe Augustus şi pe mire prin mulţime, aşezând el însuşi rachetele. A durat aşa de mult acel spectacol de artificii, încât pe la unu dimineaţa Eichholtz a trebuit să-i amintească stăpânului său că mireasa plecase la culcare cu trei ore în urmă. Karl Leopold a plecat, dar chiar şi atunci Eichholtz a avut de ce să se îngrijoreze. Camera mirilor fusese decorată cu multe obiecte lăcuite, inclusiv un pat de lac. Ducele detesta mirosul ascuţit al lacului şi Eichholtz s-a temut că nu va putea dormi din această cauză, dar ducele a reuşit să doarmă, iar a doua zi noua pereche de proaspăt căsătoriţi şi grupul de nuntaşi au luat masa cu Petru, care era satisfăcut şi fericit. Festivităţile însă s-au terminat prost, când oficialii au început să se certe la schimbul de daruri ceremoniale. Ducele pregătise cadouri frumoase pentru miniştrii ruşi, dar mecklenburghezii nu au primit nimic - „nici măcar un ac îndoit"^. Mai rău, Tolstoi, care era obişnuit cu schimbul de pietre fabuloase de la Constantinopol, s-a plâns că

inelul pe care îl primise el era mai puţin valoros decât ale lui Golovkin şi Şafirov. Osterman, un diplomat tânăr din grupul ruşilor, a încercat să-l calmeze pe Tolstoi, oferindu-i şi inelul pe care îl primise el, dar Tolstoi a continuat să se plângă că a fost insultat.

Spre regretul lui Petru, mariajul a provocat complicaţii grave cu aliaţii săi din Germania de Nord, mai ales cu Hanovra, care, împreună cu Prusia, se alăturase Rusiei, Danemarcei şi Poloniei împotriva Suediei. Cauza comună a acestor aliaţi era expulzarea lui Carol al XH-lea de pe continent şi împărţirea între ei a bucăţilor care formau odată teritoriul suedez din Sfântul Imperiu Roman. Treptat însă, ei şi-au dat seama că distrugerea şi dispariţia puterii suedeze era însoţită de ascensiunea unei alte mari puteri, aceea a ţarului rus. Până la mariajul cu ducele de Mecklenburg, suspiciunile prinţilor nord-germani rămăseseră ascunse. în iulie 1715, trupele daneze şi prusace care asediau Stralsundul chiar au cerut ajutorul ruşilor. Armata lui Şeremetiev se afla în vestul Poloniei şi putea să se deplaseze cu uşurinţă, dar cneazul Grigori Dolgoruki, experimentatul ambasador rus de la Varşovia, s-a temut că situaţia din Polonia e încă volatilă şi a insistat ca Şeremetiev să rămână acolo. în consecinţă, Stralsundul a căzut fără participarea vreunui soldat rus. Când a auzit vestea, Petru s-a înfuriat pe Dolgoruki: „Sunt cu adevărat uimit că ţi-ai pierdut minţile la vârsta asta înaintată şi te-ai lăsat dus de nas de aceste păcăleli permanente şi ai ţinut trupele în Polonia."^

Aşa cum se temuse Petru, câteva luni mai târziu, când a venit rândul asedierii Wismarului, ultimul port

suedez de pe continent, trupele ruse au fost excluse deliberat. Wismar, un oraş de coastă pomeranian pe care Petru îl promisese ducelui Karl Leopold de Mecklenburg ca parte a zestrei Ecaterinei, se afla acum sub controlul trupelor daneze şi prusace. Când cneazul Repnin a sosit cu patru regimente de infanterie şi cinci regimente de dragoni, i s-a spus să plece de acolo. A izbucnit o ceartă între comandanţii rus şi prusac, care aproape că au ajuns la bătaie, dar ruşii s-au retras. Când a auzit Petru, a fost foarte supărat, dar şi-a păstrat calmul, pentru că mai avea nevoie de aliaţii lui pentru invazia Suediei de pe mare.

La scurt timp după aceasta, situaţia s-a înrăutăţit. Un detaşament prusac care a trecut prin Mecklenburg a fost interceptat de o forţă rusă mai mare şi dus cu forţa la graniţă. Frederic Wilhelm al Prusiei a fost furios, declarând că oamenii lui au fost trataţi „ca şi cum ar fi fost duşmani". El a anulat întâlnirea cu ţarul şi a ameninţat că se va retrage complet din alianţă. „Ţarul trebuie să-mi ofere satisfacţie completă", spumega el, „altfel îmi voi concentra imediat armata, care este în condiţii foarte bune."^ Către unul dintre miniştrii săi, el tuna şi fulgera: „Mulţumesc lui Dumnezeu că nu am nevoie de ei ca el [regele Danemarcei], care s-a lăsat păcălit de moscoviţi. Ţarul ar trebui să ştie că nu are de-a face cu regele Poloniei sau al Danemarcei, ci cu unul prusac, cu care îşi va sparge capul." Furia lui Frederic Wilhelm a trecut repede, aşa cum treceu toate crizele lui. în profunzime, iritarea şi suspiciunea faţă de Hanovra erau mai mari decât frica lui de Rusia, aşa că, în curând, a acceptat să se întâlnească cu Petru la Stettin, unde i-a fost cedat portul Wismar ducelui de Mecklenburg. Mai întâi, el a insistat ca fortificaţiile

oraşului să fie distruse, deoarece, spunea el, ca să i-l dea lui Karl Leopold cu bastioanele intacte, „ar fi ca şi cum ar pune un cuţit ascuţit în mâinile unui copil"—.

Unul dintre motivele pentru care Frederic Wilhelm i-a cedat Wismarul ducelui de Mecklenburg era că acest lucru irita Hanovra, şi avea dreptate. în Hanovra exista un şi mai mare antagonism suspicios faţă de Petru şi prezenţa ruşilor în nordul Germaniei. în parte, acest antagonism avea un caracter personal: Bernstoff, cel mai important ministru al regelui George I, era născut în Mecklenburg şi făcea parte dintr-un grup aristocratic ostil ducelui Karl Leopold. Cum se afla în apropierea regelui George, el putea să-şi insinueze prejudecăţile în urechea regelui. Dar de ce stabilea ţarul asemenea relaţii dinastice apropiate cu un mic ducat aflat în inima Germaniei de Nord? De ce trebuia să fie în permanenţă staţionate acolo zece regimente ruseşti? Nu cumva solicitarea ţarului ca Wismarul să-i fie cedat ducelui de Mecklenburg ca parte a zestrei nepoatei sale nu era altceva decât un mod inteligent de a stabili o bază rusească în partea vestică a Balticii? Dacă ar fi venit mai multe trupe ruse, aparent ca să ia parte la invazia Suediei, cine ar fi putut să spună la ce ar fi fost folosite acestea, odată ajunse în nordul Germaniei? George I a ascultat cu atenţie toate aceste supoziţii şi suspiciuni, întrucât el însuşi era îngrijorat de creşterea influenţei ruseşti şi de perspectiva prezenţei unui mare număr de trupe ruse aşa de aproape de Hanovra. Dacă Petru ar fi fost la curent şi ar fi fost sfătuit în legătură cu aceste suspiciuni ale Hanovrei, poate că ar fi acţionat altfel în privinţa relaţiei cu Mecklenburg. Dar Petru se afla deja la Danzig, termenii mariajului erau deja stabiliţi şi, chiar dacă era dornic să păstreze alianţa cu Hanovra şi s-o

câştige şi pe cea cu Anglia, ţarul a refuzat să-şi încalce cuvântul.

După trei săptămâni petrecute în Pyrmont, bând apă şi urmându-şi cura, Petru s-a întors la Mecklenburg, unde o lăsase pe ţarina Ecaterina cu ducele Leopold şi mireasa lui, Ecaterina. Era miezul verii, iar în timpul vizitei Petru prefera să ia masa în grădina palatului ducelui, care dădea spre un lac. Karl Leopold a insistat să dea momentului o aparenţă formală, aşa că a pus câteva gărzi înalte, care aveau cu toţii mustăţi uriaşe, să asiste la masă, cu săbiile scoase. Petru, căruia îi plăceau mesele relaxate, găsea acest lucru ridicol şi i-a cerut de mai multe ori să se dispenseze de gărzi. în sfârşit, într-o seară, i-a sugerat gazdei sale că ar fi mai bine pentru toţi dacă gărzile şi-ar lăsa săbiile jos şi şi-ar folosi mustăţile lor mari să mături ţânţarii care mişunau pe deasupra mesei.

Pe fundalul suspiciunilor şi disensiunilor dintre membrii coaliţiei, Petru a mers înainte cu planul său de invazie aliată a Suediei, în vara lui 1716. încăpăţânatul „frate Carol" nu dădea niciun semn că ar vrea să facă pace; dimpotrivă, acel Carol care se întorsese în Suedia după căderea Stralsundului era foarte preocupat cu ridicarea unei alte armate şi pregătirea acesteia de atac. Decât să aştepte iniţiativa inamicilor săi, el se aruncase deja, în februarie, asupra celui mai apropiat dintre inamici, Danemarca. Dacă în Oresunt ar fi fost gheaţă în iarna aceea, el ar fi putut să treacă în Zealand şi să ia cu asalt Copenhaga cu o armată de 12000 de oameni. Dar gheaţa care se formase se spărsese în timpul unei furtuni, aşa că a trebuit să meargă spre sudul Norvegiei,

care pe atunci era tot o provincie a Danemarcei. A trecut prin păsurile din munţi şi a cucerit uşor fortăreaţa stâncoasă, ocupând oraşul Kristiania (azi Oslo), după care a fost obligat să se retragă din cauza lipsei de provizii.

Ofensiva lui Carol îi arăta lui Petru că singurul mod în care s-ar putea încheia războiul era invadarea Suediei şi înfrângerea lui Carol al XH-lea pe propriul teritoriul. Ca să facă acest lucru, Rusia avea nevoie de aliaţi. Cu toată poziţia lui puternică în Baltica superioară, Petru nu îndrăznea să rişte o invazie de mari proporţii, pe apă, având doar flota rusă la îndemână pentru protejarea trupelor sale. Aşa se face că, în primăvara lui 1716, în timp ce Petru participa la nunta de la Mecklenburg şi făcea cură de ape în Pyrmont, flota rusă de galere a început să se deplaseze spre vest în jos, spre coasta de sud a Balticii, mai întâi spre Danzig, apoi spre Rostock. Oprindu-se la Hamburg, înainte de cură, Petru se întâlnise cu regele Frederic al IV-lea al Danemarcei şi discutase un plan general al invaziei. Acesta avea nevoie de o debarcare a forţelor aliate ruso-daneze în Scania, cea mai sudică provincie a Suediei, în timp ce, simultan, o forţă puternică, în întregime rusă, ar debarca pe coasta de est a Suediei, forţându-l pe Carol să lupte pe două fronturi. Cele două forţe care făceau invazia urma să fie acoperite de flotele ruseşti şi daneze, acţionând unitar sub comanda amiralului danez Gyldenl0ve. Anglia ar fi contribuit şi ea cu un escadron puternic, deşi nici Petru şi nici Frederic nu erau siguri că aceasta ar participa efectiv, în cazul unei bătălii navale. Petru a promis să contribuie cu 40000 de soldaţi ruşi, infanterişti şi cavalerişti, plus întreaga lui flotă, atât galerele, cât şi navele de război. Danezii ar fi contribuit

cu 30000 de oameni, cea mai mare parte a artileriei, muniţie pentru întreaga armată, şi toată flota daneză. Pentru transportarea uriaşului număr de oameni şi cai şi a echipamentului acestora peste Oresund, Frederic al IV-lea a fost de acord să pună la dispoziţie, pe timpul verii, flota comercială daneză. Frederic Wilhelm I al Prusiei a refuzat să participe la invazia propriu-zisă, dar a acceptat să contribuie cu douăzeci de nave de transport care să facă parte din convoiul ce ducea la Copenhaga infanteria rusă adunată la Rostock, Copenhaga fiind punctul de lansare a invaziei în Scania. Pe hârtie cel puţin, părea o coaliţie formidabilă, mai ales că se făcea împotriva unei Suedii presupus neajutorate. O parte a planului, concepută doar pentru a satisface orgoliile lui Petru şi Frederic, părea iraţională: comanda supremă a expediţiei avea să fie divizată între cei doi monarhi, care urma

să deţină controlul câte o săptămână.

După trei săptămâni petrecute în Pyrmont, Petru s-a dus la Rostock, unde erau concentrate trupele sale, şi, lăsând-o pe Ecaterina, a plecat cu o flotilă de patruzeci şi opt de galere la Copenhaga, ajungând în port în 6 iulie. Acolo a fost primit cu onoruri asurzitoare şi i-a scris Ecaterinei: „Anunţă-mă când vii, ca să-ţi ies în întâmpinare, deoarece aici formalităţile sunt de nedescris. Ieri a fost aşa o ceremonie, cum n-am văzut de douăzeci de ani."^

în ciuda acestui bun-venit, timpul trecea. Iulie s-a scurs şi Petru i-a scris Ecaterinei: „Nu facem altceva decât să ne certăm degeaba."^ Principala problemă era că flota daneză, care trebuia să acopere forţele de invazie, încă se afla în largul coastei Norvegiei, supraveghind retragerea forţelor suedeze care capturaseră Kristiania. Această flotă nu s-a mai întors la Copenhaga până în 7 august şi nici atunci nu era gata de îmbarcarea trupelor. între timp, odată cu sosirea amiralului Norris cu o escadrilă engleză de nouăsprezece nave de linie, o uriaşă flotă aliată se formase la Copenhaga. în perioada de până la îmbarcarea armatelor, amiralul Norris a propus o incursiune pe Baltica a acestor forţe reunite. Petru, plictisit de lipsa de activitate, a fost de acord. Cum nici Norris şi nici amiralul danez Gyldenl0ve nu ar fi acceptat conducerea celuilalt, ţarul a fost desemnat comandant suprem. în 16 august, Petru şi-a ridicat steagul pe nava de linie Ingria şi a semnalizat flotei ridicarea ancorei. Era cea mai grozavă flotă care apăruse vreodată pe Marea Baltică: şaizeci şi nouă de nave de război - nouăsprezece englezeşti, şase olandeze, douăzeci şi trei daneze şi douăzeci şi una ruseşti - şi peste 400 de nave comerciale, toate aflate sub comanda unui navigator autodidact, a cărui ţară nu avusese nici măcar o navă maritimă cu douăzeci de ani înainte.

însă, cu toată maiestuozitatea şi puterea ei copleşitoare, flota nu a obţinut mare lucru. Flota suedeză, cu cele douăzeci de nave de linie ale ei, depăşită într-o proporţie de unu la trei, a rămas ancorată la Karlskrona. Norris voia să înfrunte tunurile fortăreţei, să intre în port şi să scufunde flota la cheu, dar amiralul danez, parţial din invidie, dar şi datorită

faptului că guvernul lui îl instruise în secret să reţină flota de la acţiuni riscante, a refuzat. Petru a fost frustrat şi, după ce s-a întors la Copenhaga, a plecat înapoi spre coasta suedeză cu două mici fregate şi două galere, în recunoaştere. A descoperit că regele Carol al XH-lea nu irosise timpul oferit de întârzierile aliaţilor; când navele lui Petru s-au apropiat de mal, ca să observe mai bine, obuzele i-au lovit nava. O altă navă rusească a suferit pagube mai serioase. O trupă de cazaci a debarcat de pe galere şi a capturat nişte prizonieri care au declarat că regele Suediei are o armată de 25000 de oameni.

De fapt, Carol făcuse minuni. Făcuse garnizoane şi aprovizionase toate fortăreţele de pe coasta Scaniei. în oraşele din interiorul ţării erau adunate rezerve de cavalerie şi de infanterie, gata să contraatace un cap de pod inamic. La Karlskrona erau păstrate mari rezerve de artilerie, care aşteptau comanda regelui. Carol avea doar 22000 de oameni - 12000 de cavalerişti şi 10000 de infanterişti -, dar el ştia că nu toţi invadatorii vor putea fi aduşi în acelaşi timp. Speranţa lui era să atace şi să învingă avangarda înainte ca aceasta să poată primi întăriri. Dacă el însuşi ar fi fost forţat să se retragă, era pregătit să urmeze exemplul lui Petru şi să incendieze toate satele şi oraşele din sudul Suediei, punându-şi invadatorii în faţa unui deşert negru. (Conta în planul acesta şi faptul că Scania fusese teritoriu danez până la mijlocul secolului al XVII- lea.)

în Zealand, în zilele de la începutul lui septembrie, pregătirile continuau. Şaptesprezece regimente de infanterie şi nouă regimente de dragoni ruşi, totalizând 29000 de oameni, fuseseră aduse de la Rostock.

Adunând şi cei 12000 de infanterişti şi 10000 de cavalerişti danezi, forţa aliată avea în total 51000 de oameni. Data debarcării fusese fixată pentru 21 septembrie. Apoi, în 17 septembrie, tocmai când regimentele se pregăteau să se deplaseze la locul de îmbarcare, Petru a anunţat pe neaşteptate că invazia este anulată. El a declarat că trecuse momentul prilnic; asaltul trebuia să aştepte până în primăvara următoare. Atât George I al Angliei, cât şi Frederic al IV-lea al Danemarcei, laolaltă cu miniştrii lor, au fost uluiţi de acea decizie unilaterală. Frederic a protestat, spunând că amânarea înseamnă anulare, pentru că nu putea să dispună de flota comercială a Danemarcei doi ani la rând.

Cu toate acestea, Petru a rămas neclintit. Aliaţii lui pierduseră vara cu certuri, argumenta el, iar venirea toamnei făcea ca expediţia să fie hazardată. El a înţeles că regele Carol îşi va întâmpina primii invadatori la mal cu o lovitură distrugătoare şi a explicat că respingerea acestei lovituri şi câştigarea unei poziţii sigure care să poată fi menţinută toată iarna nu se putea face decât dacă mai multe trupe ar fi fost debarcate foarte rapid şi, în urma unei lupte victorioase, ar fi fost asediate şi cucerite cel puţin două oraşe, Malmö şi Landskrona. Dacă această operaţiune eşua, întreba el, unde aveau să-şi petreacă iarna trupele lui? Danezii au replicat că soldaţii s-ar putea adăposti în tranşee săpate în pământ. Petru a răspuns că acest lucru ar ucide mai mulţi oameni decât o bătălie. Şi cum ar putea să găsească oamenii lui hrană şi nutreţ în provincia ostilă Scania? „Treizeci de mii de soldaţi suedezi stau la masă", spunea Petru, „şi nu ar face loc cu uşurinţă musafirilor nepoftiţi."—

Danezii au replicat că proviziile pot fi aduse din insulele daneze. „Burţile soldaţilor", a spus Petru, „nu pot fi satisfăcute cu promisiuni deşarte şi speranţe, ci au nevoie de magazii pregătite şi r e a l e . M a i departe, întreba el, cum ar putea aliaţii să-l împiedice pe Carol să incendieze şi să distrugă ţara, la retragerea lui spre nord? Cum ar putea să-l oblige să stea pe loc şi să lupte? Nu s-ar găsi aliaţii rătăcind printr-o ţară ostilă în miezul iernii, aşa cum şi armata lui Carol făcuse în iarna rusească? Nu cumva, în loc să dea o lovitură de graţie Suediei, ar fi atras asupra lor dezastrul? Petru îl înţelegea pe Carol şi îl respecta foarte mult. „Cunosc felul lui de a face război. Nu ne- ar lăsa niciun pic de odihnă, iar armatele noastre ar fi s l ă b i t e . N u , repeta el hotărât, având în vedere anotimpul şi puterea inamicului, invazia trebuie să fie amânată până la primăvară.

Decizia lui Petru a provocat o furtună diplomatică. Abandonarea expediţiei părea să confirme cele mai grave suspiciuni ale aliaţilor. Inteligent, Petru adusese 25000 de soldaţi la Copenhaga nu ca să invadeze Suedia, ci ca să ocupe Danemarca, să ia Wismarul şi să dicteze politica în Germania de Nord. Frederic al IV-lea se temea de regimentele numeroase campate în suburbiile capitalei sale; mai era supărat şi pentru că decizia bruscă a lui Petru l-a lipsit de o victorie sigură asupra Suediei. Englezii erau îngrijoraţi de efectul pe care îl puteau avea puternica armată şi flota rusească, staţionate la intrarea în Baltica, asupra negoţului englez de pe acea mare. Dar cei care îşi manifestau cel mai violent nemulţumirea pentru acest „complot" rusesc erau hanovrienii. Bernstorff, şeful miniştrilor, s-a dus să-l vadă pe generalul englez Stanhope, care se afla atunci

în Hanovra cu regele George I, şi i-a propus isteric ca Anglia „să-l zdrobească imediat pe ţar, să-i captureze navele şi chiar să pună mâna pe el", ca un mijloc de asigurare că toate trupele ruse vor părăsi Danemarca şi Germania. Stanhope a refuzat, iar după această discuţie Bernstorff a trimis un ordin direct amiralului Norris la Copenhaga să pună mâna pe ţar şi pe navele ruşilor. Norris a refuzat şi el, din prudenţă, spunând că primeşte ordine de la guvernul din Anglia, nu de la cel din Hanovra.

în vreme ce se făceau aceste acuzaţii în spatele său, Petru a rămas la Copenhaga, unde a fost în continuare onorat de danezi. Ţarul era încântat mai ales de modul în care era tratată Ecaterina. Ea fusese acceptată ca soţie a lui şi ca ţarină şi, în semn de respect pentru rangul ei, regina Danemarcei i-a făcut o vizită oficială de bun-venit în capitala ei. Amiralul Norris era respectuos şi prietenos cu camaradul său amiral, ţarul. La aniversarea bătăliei de la Lesnaia, victorie pentru care Petru îşi asuma meritele, toate navele din escadrila engleză au tras salve omagiale.

De fapt, suspiciunile aliaţilor ţarului erau nefondate. Intenţia lui Petru fusese să invadeze Suedia ca să pună capăt războiului. Când încercarea de a o invada a părut să fie prea riscantă, el a anulat-o, dar a început imediat să caute alte mijloace pentru a-şi atinge scopul. în 13 octombrie scrisese deja Senatului, explicând ceea ce făcuse şi spunându-le că singura posibilitate rămasă era să atace Suedia dintr-o altă direcţie: peste Golful Botnic, din insulele Âland. El a ordonat pregătirea acestui atac. în ceea ce priveşte ameninţarea la adresa Danemarcei şi

a Hanovrei, ea se topise chiar în timpul în care Bernstorff îl condamna. Batalioanele ruse s-au întors în linişte la Mecklenburg, şi de acolo - cu excepţia unei mici forţe de infanterie şi a unui regiment de cavalerie - în Polonia. Flota rusă a plecat spre nord, către porturile sale de iarnă, Riga, Reval şi Kronstadt. în 15 octombrie, Petru şi Ecaterina au plecat şi ei din capitala daneză, călătorind fără grabă prin Holstein, ca să-l întâlnească pe regele Frederic Wilhelm al Prusiei la Havelsberg.

Lui Frederic Wilhelm îi displăcea Hanovra, deşi atât soţia cât şi mama lui erau prinţese hanovriene. Când Bernstorff i-a acuzat pe ruşi că vor să ocupe Liibeckul, Hamburgul şi Wismarul, Frederic Wilhelm l-a susţinut pe Petru. „Ţarul şi-a dat cuvântul că nu va lua nimic pentru el din imperiu", a arătat regele prusac. „Pe lângă aceasta, o parte din cavaleria lui se deplasează spre Polonia şi ar fi imposibil ca el să ia acele trei oraşe fără să aibă artilerie."^[2] Unui raport de la propriul său ministru, Ilgen, despre insinuările din Hanovra, regele i-a răspuns: „Ce tâmpenie! Voi refuza şi voi sta fără discuţie alături de fratele Petru."^[3] Aşa că, având în vedere atitudinea lui Frederic Wilhelm, întâlnirea ţarului cu regele a mers bine. Ca semn de prietenie, cei doi monarhi au făcut schimb de cadouri: Petru i-a promis că-i va mai da giganţi ruşi pentru grenadierii din Potsdam, iar Frederic Wilhelm i-a oferit lui Petru un iaht şi un birou nepreţuit de chihlimbar.

Era iarnă în Europa de Nord. Se făcea repede întuneric, aerul era tăios, drumurile îngheţau. Curând, zăpada urma să acopere totul. Ecaterina avea o sarcină avansată, iar călătoria înapoi spre Sankt-Petersburg nu

era uşoară. Petru a hotărât, din acest motiv, să nu se întoarcă în Rusia în iarna aceea, ci să călătorească mai departe spre vest, ca să-şi petreacă lunile cele mai reci la Amsterdam, pe care nu îl mai văzuse de optsprezece ani. Lăsând-o pe Ecaterina să vină în urma lui mai încet, el a călătorit prin Hamburg, Bremen, Amersfoort şi Utrecht, ajungând la Amsterdam în 6 decembrie. Chiar şi pe acele drumuri relativ bune, condiţiile erau primitive. Petru îi scria Ecaterinei, ca s-o avertizeze:

Ceea ce ţi-am scris mai înainte, îţi confirm acum, să nu vii pe drumul pe care am venit eu, pentru că este nespus de rău. Nu aduce cu tine prea mulţi oameni, pentru că viaţa în Olanda s-a făcut foarte scumpă. în ceea ce-i priveşte pe cântăreţii de biserică, dacă nu au plecat încă, e de ajuns să vină doar jumătate dintre ei. Lasă-i pe ceilalţi la Mecklenburg. Toţi care sunt cu mine se gândesc la călătoria ta. Dacă poţi să suporţi, mai bine ai sta unde eşti, pentru că drumurile proaste ar putea să fie periculoase pentru tine. Totuşi, fă cum doreşti, şi, pentru numele lui Dumnezeu, să nu te gândeşti că nu vreau să vii, pentru că ştii şi singură ce mult mi-aş dori, şi e mai bine pentru tine să vii, decât să fii singură şi tristă. Dar nu pot să mă abţin să-ţi scriu şi ştiu că nu vei îndura să stai singură.—

Ecaterina a pornit la drum, dar, după o călătorie dificilă, a fost nevoită să se oprească la Wesel, lângă graniţa olandeză. Acolo, în 2 ianuarie 1717, ea a născut un fiu, pe care au căzut de acord să-l numească Pavel. Ţarul, care din nou zăcea de şase săptămâni cu un puseu de febră, i-a scris entuziast:

Am primit ieri scrisoarea ta încântătoare în care îmi spui că Domnul Dumnezeu ne-a binecuvântat oferindu-ne un alt recrut [...] pentru care îl slăvesc şi îi aduc mulţumiri veşnice. M-am bucurat de două ori, mai întâi pentru copilul nou-născut şi apoi pentru că Dumnezeu te-a iertat de chinurile tale şi, de aceea, şi eu mă simt mai bine. Tocmai de la Crăciun nu am mai stat atâta în picioare cât am stat ieri. Imediat cum voi putea, voi veni la tine.—

în ziua următoare, Petru a primit o veste-şoc: fiul lui murise, iar soţia era foarte slăbită. Petru, care trimisese

deja curieri în Rusia să anunţe naşterea, încerca acum să-i fie de ajutor Ecaterinei:

Am primit scrisoarea ta despre ce ştiam de mai înainte, de întâmplarea neaşteptată care a transformat bucuria în durere. Ce răspuns pot să dau eu, decât datoria noastră de a suferi mereu? Domnul a dat şi Domnul a luat; fie numele Domnului Binecuvântat. Te implor să te gândeşti aşa la toate lucrurile acestea; eu fac tot ce pot. Boala mea, mulţumesc lui Dumnezeu, se ameliorează de la ceas la ceas şi sper că în curând o să pot ieşi din casă. Acum nu este decât iritare. Altfel, îi mulţumesc lui Dumnezeu că sunt bine şi aş fi plecat de mult spre tine dacă aş fi putut călători pe apă, dar pe uscat mă tem de drumul hurducăit. în afară de asta, mai aştept şi un răspuns de la regele englez, care trebuie să vină zilele acestea.—

Deşi Petru a încercat să uite de nefericirea pierderii unui fiu şi deşi, pentru moment, se simţea mai bine, moartea micului Pavel părea că i-a agravat febra, şi a rămas în pat încă o lună. Ecaterina l-a găsit acolo când a sosit la Amsterdam. Din cauza bolii sale, Petru nu l-a mai întâlnit pe flegmaticul hanovrian care devenise regele Angliei. Când George I a trecut prin Olanda pentru a se îmbarca pe nava lui spre Anglia, Petru i-a trimis pe Tolstoi şi Kurakin să-l întâlnească, dar ruşii nu au fost primiţi. Mai târziu, regele s-a scuzat, spunând că deja se îmbarcase şi trebuia să profite de maree.

Când a început să se simtă mai bine, Petru s-a bucurat de şederea lui în Olanda. Ecaterina era cu el, iar Petru a vizitat din nou, arătându-i-le şi ei, locurile unde fusese fericit în tinereţe. S-a întors la Zaandam cu Ecaterina şi a văzut din nou docurile Companiei India de Est, unde construise el fregate. A călătorit la Utrecht, Haga, Leyden şi Rotterdam. Iar în

primăvară, dacă planurile s-ar fi concretizat, urma să viziteze Parisul şi să vadă oraşul renumit în toată lumea pentru cultură, societatea lui elegantă şi splendorile arhitecturale.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 282. ^ ibidem, p. 287. ibidem, p. 288. S.M. Soloviov, vol. IX, p. 44. Eugene Schuyler, vol. II, p. 289. ibidem, p. 290. S.M. Soloviov, vol. IX, p. 53.

— ibidem.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 294. ibidem.

Ragnild M. Hatton, Charles, p. 427. —[1] Eugene Schuyler, vol. II, p. 294. ibidem, p. 297.

— ibidem.

S.M. Soloviov, vol. IX, p. 57.

— ibidem.

—[6] Eugene Schuyler, vol. II, p. 299.

REGELE ESTE UN OM PUTERNIC..."

Franţa pe care Petru îşi propusese s-o viziteze în 1717 era ca un sistem vast, complex, de sfere care orbitau, al căror soare, altădată sursa de căldură, de viaţă şi de sens pentru întregul sistem, pierise. în 1 septembrie 1715, Ludovic al XIV- lea, Regele Soare, a murit, la şaptezeci şi şase de ani, după o domnie care se întinsese pe şaptezeci şi doi de ani. Treizeci şi cinci dintre aceşti ani, domnia lui Ludovic s-a desfăşurat în paralel cu aceea a lui Petru, celălalt mare monarh al epocii. Dar Ludovic şi Petru făceau parte din generaţii diferite, şi, în timp ce influenţa şi puterea Rusiei creşteau, gloria Regelui Soare începuse să pălească.

Ultimii ani ai lui Ludovic au fost marcaţi de tragedii domestice; singurul său copil legitim supravieţuitor, moştenitorul, palidul Mare Delfin, care era terorizat de tatăl său, murise în 1711. Noul Delfin, fiul celui mort şi nepotul regelui, era ducele de Bourgogne, un tânăr frumos, fermecător şi inteligent, care întruchipa speranţa Franţei pentru viitor. Frumoasa lui soţie, Mărie Adelaide de Savoia, aproape că era şi mai strălucitoare decât el. Adusă de copil ca mireasă la Versailles, ea a crescut în prezenţa bătrânului rege, care o iubea foarte mult. Se spunea că dintre toate femeile pe care le iubise, pe niciuna nu o iubise mai mult decât pe mireasa nepotului său. Şi deodată, în 1712, atât noul delfin, cât şi vesela lui tânără soţie s-au dus, ucişi de pojar, la o săptămână unul după altul, el la treizeci de ani, ea, la douăzeci şi şapte. Fiul lor cel mai mare, strănepotul lui Ludovic, a devenit următorul Delfin. în câteva zile, a murit şi el de aceeaşi boală.

îi mai rămăsese regelui de şaptezeci şi cinci de ani doar un strănepot, un copil cu obraji rozalii, ultimul urmaş pe linie directă care supravieţuise. Şi el avusese pojar, dar a supravieţuit bolii deoarece guvernanta lui a încuiat uşile şi nu a permis doctorilor să se atingă de el cu sângerările şi emeticele lor. Acest nou mic delfin a rămas în mod miraculos în viaţă şi a trăit să domnească în Franţa cincizeci şi nouă de ani, ca Ludovic al XV-lea. Pe patul morţii, Ludovic al XIV-lea l-a chemat pe strănepotul şi moştenitorul său, care avea atunci cinci ani. Faţă în faţă, aceşti doi Bourboni care au domnit împreună în Franţa 131 de ani, s-au privit unul pe celălalt. Apoi, Regele Soare a spus: „Copilul meu, tu vei fi într-o zi un mare rege. Să nu mă imiţi pe mine în gustul pentru război. Să- ţi raportezi mereu acţiunile la Dumnezeu şi să-i faci pe supuşii tăi să-l onoreze. Mi se rupe inima să-i las într-o asemenea

stare «657

La moartea Regelui Soare, Versailles-ul s-a golit rapid. Marile camere au fost golite de mobilă, Curtea magnifică a fost dizolvată. Noul rege locuia în Tuileries, la Paris, şi, câteodată, cei care se plimbau în grădină îl puteau vedea, un băieţel dolofan, cu obraji roz, cu păr lung şi ondulat, gene lungi şi un nas lung, bourbonian.

Conducerea Franţei trecuse în mâinile unui regent - nepotul lui Ludovic al XIV-lea, Philippe, duce d'Orleans, care era şi primul prinţ de sânge şi moştenitor direct al tronului, după regele-copil. în 1717, Philippe avea patruzeci şi doi de ani, era scund, robust şi un afemeiat eroic: nobile, fete de la operă, fete de pe stradă. Savura în special prostituatele şi voia să încerce orice fată nou-

venită în Paris. Nu îi păsa dacă femeile sunt frumoase sau urâte. Mama lui admitea: „E chiar nebun după femei. Chiar dacă sunt plăcute, grosolane, mâncăcioase sau beţive, nu îl interesează deloc înfăţişarea l$_{or}$ «658 $_{La}$ $_{un\ m0}$ment dat i-a spus ceva lui Philippe în legătură cu acest lucru, iar el i-a răspuns afabil: „Ei, maman, noaptea toate pisicile sunt negre."

5,1

Supeurile private ale regelui de la Palais Royal erau subiectul de bârfă al Franţei. în spatele uşilor închise, el şi prietenii săi stăteau întinşi pe canapele şi luau masa cu femei din baletul operei, care purtau rochii subţiri, transparente, şi care, mai târziu, dansau goale. Regentului nu numai că nu-i păsa de convenţii; lui chiar îi plăcea să şocheze. Limbajul lui la masă era aşa de grosier încât soţia lui refuza să invite pe cineva. îşi bătea joc de religie şi o dată a adus la slujbă o carte a lui Rabelais, citind ostentativ din ea în timpul ceremoniei. Soţia lui, una dintre fiicele lui Ludovic al XIV-lea şi ale doamnei de Montespan, i-a făcut opt copii şi îşi petrecea mai tot timpul închisă în camera ei, suferind de migrene.

în aceste condiţii, mulţi francezi se temeau pentru viaţa tânărului rege Ludovic al XVI-lea, pentru că, dacă s-ar fi întâmplat ceva cu băiatul, regentul ar fi devenit rege. De fapt, aceste temeri erau nefondate. Philippe d'Orleans, cu toată grosolănia lui, avea multe calităţi frumoase. Era uman şi milos, la fel cum era şi senzual, iar printre păcatele lui nu se numărau invidia personală şi ambiţia. Avea un mare farmec în voce şi în zâmbet, iar atunci când voia, manierele şi gesturile lui puteau fi graţioase şi elocvente. Era fascinat de ştiinţă şi de artă. Apartamentele lui din Palais Royal erau încărcate de

tablouri ale lui Tizian şi Van Dyke, iar el compunea muzică de cameră care încă se mai cântă şi astăzi. Era total devotat băieţelului plasat în grija lui şi nu voia decât să aibă grijă de tron până când regele ajungea la majorat. începea să lucreze la ora şase dimineaţa, indiferent cât de mare fusese desfrâul de peste noapte. Niciunul dintre camarazii lui hedonişti, bărbaţi sau femei, nu avea vreo influenţă asupra deciziilor sau asupra politicii sale. El vedea limpede starea disperată de sărăcie în care fusese adusă ţara de aventurile marţiale ale unchiului său glorios. în timpul celor opt ani de regenţă ai lui Philippe, în afară de o scurtă încăierare cu Spania, soldaţii francezi au rămas în cazărmi. Politica externă a lui Philippe era pacea. Şi mai incredibil pentru întreaga Europă, piatra de temelie a acestei noi politici franceze era prietenia cu Anglia.

Cu puţin timp înaintea vizitei lui Petru la Paris, şablonul relaţiilor dintre statele Europei Occidentale fusese alterat de o serie de evenimente dramatice. Căderea guvernului în Anglia îl lăsase pe Marlborough fără nicio putere, iar invazia anglo- olandeză în nordul Franţei s-a oprit fără niciun rezultat. Noul guvern dorea cu tot dinadinsul pace, iar obositul şi îmbătrânitul Rege Soare a acceptat cu bucurie. Pacea a fost semnată în 1713, prin Tratatul de la Utrecht, iar marele Război al Succesiunii Spaniole, care implicase toate regatele şi imperiile din Europa de Vest, se terminase. Curând după aceea, nici Regele Soare nu mai era în viaţă. în Anglia, de asemenea, avusese loc o moarte regală: regina Ana murise, fără să lase un moştenitor protestant Stuart. Toţi cei şaisprezece copii ai săi muriseră nou-născuţi sau copii. Pentru asigurarea succesiunii protestante, aşa cum era înţelegerea anterioară cu Parlamentul, electorul

Hanovrei, George Louis, a urcat pe tronul Angliei ca regele George I, păstrând şi conducerea Hanovrei.

Luate ca un întreg, aceste evenimente creaseră un peisaj diplomatic complet nou în Europa. între ele fiind pace, naţiunile Occidentului puteau să acorde mai multă atenţie teatrului de operaţiuni care, până atunci, fusese pentru ele secundar: războiul din nord. Anglia, care ieşise din Războiul Succesiunii Spaniole practic neprovocată în supremaţia ei pe mare, era preocupată de faptul că puterea crescândă a Rusiei în Marea Baltică ar fi putut afecta comerţul britanic din zonă, iar puternicele escadrile navale britanice începuseră să-şi facă apariţia în acea mare nordică. Hanovra era şi ea ostilă lui Petru, temându-se de prezenţa acestuia în nordul Germaniei, în trei rânduri i-a refuzat regele-elector propunerile lui Petru de a se întâlni, cerând ca mai întâi să fie retrase toate trupele ruse din Germania.

între timp, politica externă a Franţei făcuse o revoluţionară întoarcere la 180 de grade. în locul ostilităţii faţă de Anglia şi al sprijinului pentru catolicii iacobiţi, Franţa, sub regenţa lui Philippe, a căutat prietenia cu Anglia şi a garantat drepturile dinastiei protestante din Hanovra. îndelungata politică franceză de sprijinire a Suediei părea de asemenea gata să se schimbe. Ani de zile, Regele Soare i-a subvenţionat pe suedezi şi i-a folosit ca o contragreutate pentru a-l ţine ocupat în Germania pe împăratul austriac. Acum, cu suedezii înfrânţi şi izgoniţi complet din Germania şi puterea împăratului habsburgic mult sporită, Franţa avea nevoie de un nou aliat în Răsărit. Rusia lui Petru, care se făcuse tot mai remarcată în ultimele decenii,

părea o posibilitate firească. Prin canale diplomatice au început să circule diferite semnale şi propuneri. Iar Petru era nerăbdător să le audă. Deşi în domnia lui Franţa îi fusese adversară în Polonia şi la Constantinopol, el ştia că structura Europei e în schimbare. O alianţă sau o înţelegere cu Franţa ar fi contrabalansat relaţiile lui din ce în ce mai dificile cu Hanovra şi Anglia. Mai mult decât atât, el a văzut în ajutorul Franţei şi un mod posibil de a încheia Războiul Nordului. Franţa încă mai plătea subsidii lunare Suediei; dacă acestea ar fi fost tăiate, iar sprijinul diplomatic al Franţei pentru Suedia ar fi fost retras, Petru credea că ar fi putut cel puţin să-l convingă pe un Carol al XII- lea izolat că Suedia trebuie să facă pace.

Propunerea lui Petru pentru Franţa, atunci când a fost făcută, era una îndrăzneaţă: Franţa să-şi ia ca aliată pe Rusia, în loc de Suedia. în plus, Petru a sugerat că ar putea să includă în acest aranjament şi Prusia şi Polonia. Ştiind că tratatele Franţei cu Anglia şi Olanda ar fi putut constitui un obstacol dificil, Petru a dat asigurări că noua alianţă nu le-ar pune în pericol pe cele vechi. Concret, el a propus ca, în schimbul garantării Tratatului de la Utrecht, Franţa să stopeze subsidiile pentru Suedia şi, în loc de asta, să-i plătească Rusiei 25.000 de coroane lunar, pe durata Războiului Nordului, care, spera el, având-o alături pe Franţa, nu avea să mai dureze mult. în sfârşit, Petru a propus o legătură personală între cele două popoare. Pentru pecetluirea alianţei şi ca simbol al ascensiunii Rusiei ca mare putere, el şi-ar fi căsătorit fiica de opt ani, Elisabeta, cu regele de şapte ani al Franţei, Ludovic al XV-lea.

Asemenea propuneri nu erau neatractive pentru regentul Franţei, dar pentru cel care avea puterea de decizie în politica externă franceză, abatele Guillaume Dubois, nu erau binevenite. Noua alianţă cu Anglia era opera lui şi el se temea că orice fel de aranjament cu Rusia va dezechilibra totul. într-o scrisoare adresată regentului, în care îl sfătuia să nu accepte propunerea ruşilor, Dubois spunea: „Dacă, prin sprijinul pentru ţar, îi vei îndepărta pe englezi şi pe olandezi din Marea Baltică, vei deveni odios pe vecie acestor două popoare."^ Mai departe, avertiza Dubois, regentul ar fi sacrificat Anglia şi Olanda în schimbul unor relaţii pe termen scurt cu Rusia. „Ţarul e bolnav cronic", arăta el, „iar fiul lui nu va sprijini înţelegerea."

Petru, entuziasmat de propria propunere şi considerând că va obţine mai mult dacă se va întâlni personal cu regentul, s-a hotărât să meargă la Paris. La urma urmelor, văzuse Amsterdamul, Londra, Berlinul şi Viena, dar nu văzuse Parisul. Prin Kurakin, ambasadorul său în Olanda, el l-a informat pe regent că ar vrea să-i facă o vizită.

Nu se punea problema refuzului, deşi regentul şi consilierii săi aveau ceva reţineri. Conform tradiţiilor diplomatice, ţara gazdă trebuia să plătească întreţinerea oaspetelui, iar pentru ţar şi suita lui aceste cheltuieli aveau să fie enorme. Pe urmă, ţarul avea reputaţia unui monarh impetuos, sensibil la jigniri şi iritabil, iar despre oamenii din suita lui se spunea că au un caracter similar. Cu toate acestea, regentul era pregătit; ţarul urma să fie primit ca un mare monarh european. O cavalcadă de trăsuri, cai, căruţe şi servitori regali sub comanda lui

monsieur de Liboy, un domn din administraţia regelui, a fost trimisă la Calais ca să-i însoţească pe oaspeţii ruşi la Paris.

Liboy urma să-l onoreze pe Petru, să-l aştepte şi să-i plătească toate cheltuielile. între timp, la Paris au fost pregătite pentru oaspeţi apartamentele mamei Regelui Soare, Ana de Austria, în Luvru. în acelaşi timp, Kurakin, cunoscând gusturile lui Petru, le-a spus că stăpânul său s-ar simţi mult mai bine într-un palat mai mic şi mai intim. în consecinţă, a mai fost pregătită şi o frumoasă vilă particulară, Hotel Lesdiguieres. Deoarece exista posibilitatea ca ţarul să-l aleagă pe acela pentru a locui, hotelul a fost mobilat frumos cu piese din colecţia regală. Au fost aduse de la Luvru fotolii magnifice, birouri lăcuite şi mese încrustate. Bucătari, servitori şi cincizeci de soldaţi au fost desemnaţi să-i asigure ţarului hrana, confortul şi siguranţa.

în acest timp, Petru şi grupul său de şaizeci şi una de persoane, în care se aflau Golovkin, Şafirov, Piotr Tolstoi, Vasili Dolgoruki, Buturlin, Osterman şi Iagujinski, călătoreau fără grabă prin Ţările de Jos. După obiceiul său, ţarul se oprea deseori ca să viziteze oraşe, să examineze curiozităţi şi să studieze oamenii şi modul lor de viaţă. Deşi adoptase din nou un mod de a călători parţial incognito, ca să reducă timpul pierdut în ceremonii oficiale, în trecerea sa prin oraş era încântat să audă clopotele bătând şi salvele de tun trase în onoarea lui. Ecaterina l-a însoţit până la Rotterdam; pentru simplificarea călătoriei, ea urma să-l aştepte la Haga cât timp el se afla în Franţa. El considera că

prezenţa ei va solicita ceremonii adiţionale care îi vor consuma timpul şi pe care, fiind singur, le putea evita.

De la Rotterdam, Petru a călătorit cu un vas până la Breda şi apoi în sus pe Escaut, până la Anvers, unde s-a urcat în turnul catedralei ca să admire panorama oraşului. în Bruxelles, el i-a scris Ecaterinei: „Aş fi vrut să-ţi trimit dantelă pentru *fontange* şi *engageants* [adică panglici de dantelă care se prindeau în păr şi în corsaj - ultima modă la Paris,], pentru că cea mai bună dantelă din Europa se face aici, dar o fac doar la comandă. Aşa că trimite modelul şi ce nume sau blazon vrei să-ţi fie lucrate."— De la Bruxelles, Petru s-a deplasat spre Gent, Bruges, Ostend şi Dunquerque, ajungând, în sfârşit, la graniţa franceză, la Calais, unde s-a oprit nouă zile ca să ţină ultima săptămână din Postul Mare şi să celebreze Pastele rusesc.

La Calais, călătorii ruşi s-au întâlnit cu Liboy şi escorta franceză care era acolo să-i întâmpine. Pentru Liboy, acel prim contact cu felul de a fi rusesc a fost traumatizant. Oaspeţii s-au plâns de trăsurile care le-au fost trimise şi au cheltuit bani fără nicio reţinere, totul fiind plătit de Liboy. Disperat, el a cerut Parisului ca ţarului şi suitei sale să le fie impusă o alocaţie fixă zilnică care să nu fie depăşită, lăsându-i pe ei să se certe ce anume să cumpere.

Liboy primise ordin să raporteze la Paris care sunt obiceiurile vizitatorilor şi să lămurească scopul vizitei lor. I-a fost imposibil să-l înţeleagă pe Petru, care, fără să

facă nimic serios, părea că vrea doar să se distreze, plimbându-se de unul singur şi examinând lucruri care, în ochii lui Liboy, nu aveau nicio semnificaţie. „Această curte restrânsă", scria el despre grupul rus alcătuit din douăzeci şi două de persoane de rang înalt şi treizeci şi nouă de subordonaţi, „este foarte schimbătoare şi nehotărâtă şi, de la mare la mic, toţi se înfurie foarte repede." „Ţarul", raporta el, „este un om foarte înalt, puţin încovoiat, care obişnuieşte să-şi ţină capul plecat. Este brunet şi are o expresie fioroasă. Pare a avea o minte ascuţită şi o înţelegere rapidă, cu o anumită grandoare în mişcări, dar

cu puţine reţineri." Scriind mai multe într-un raport ulterior, Liboy a continuat:

în ţar poţi vedea seminţele virtuţii, dar acestea sunt sălbatice şi amestecate cu păcate. Cred că cel mai mult îi lipseşte echilibrul şi constanţa în scopurile lui şi că nu a ajuns încă în stadiul în care să te poţi baza pe ceea ce ai stabilit cu el. Admit că prinţul Kurakin este politicos; pare inteligent şi pare că vrea să aranjeze lucrurile ca să fie satisfăcătoare pentru toată lumea. Nu ştiu dacă este aşa datorită temperamentului său sau din cauza fricii de ţar, care pare să fie, cum am mai spus, foarte greu de mulţumit şi iute la mânie. Prinţul Dolgoruki pare un domn şi se pare că este foarte respectat de ţar; singurul său neajuns este că nu ştie nicio limbă în afară de rusă. Legat de aceasta, daţi-mi voie să remarc că termenii „moscovit" şi „Moscovia" sunt foarte jignitori pentru această curte.

Ţarul se trezeşte foarte devreme, ia prânzul pe la ora zece, cinează pe la şapte şi se retrage înainte de nouă. Bea alcool înainte de mese, bere şi vin după-amiaza, mănâncă foarte puţin, şi uneori deloc. Nu am reuşit să observ vreun consiliu sau o discuţie despre treburi serioase, în afară de ce se discută atunci când beau, iar atunci ţarul decide singur şi rapid, indiferent de problema care i se prezintă. Acest prinţ îşi schimbă de fiecare dată felul de a se distra şi de a se plimba, şi este extraordinar de rapid, nerăbdător şi greu de mulţumit. [...] îi place în mod special să

privească apa. Locuieşte în mari apartamente şi doarme în camerele care sunt cele mai retrase.—

Liboy a făcut recomandări precise pentru chelnerii-şefi şi bucătarii francezi care urma să pregătească masa pentru vizitatorul rus:

Ţarul are un bucătar-şef care îi prepară două sau trei feluri de mâncare în fiecare zi; foloseşte în acest scop vin şi carne suficiente pentru o masă de opt persoane.—

Este servit atât cu un meniu cu carne, cât şi cu mâncare de post vinerea şi sâmbăta.

îi plac sosurile intense, pâinea neagră şi tare şi fasolea verde.

Mănâncă multe portocale dulci şi mere şi pere.

Bea în general bere slabă şi vin negru de Nuits, nu lichior.

Dimineaţa bea apă cu anason *[kiimmel—*], alcool înainte de masă, bere

şi vin după-amiaza. Toate acestea destul de reci.

Nu consumă mâncăruri dulci şi nu bea băuturi îndulcite la masă.

în 4 mai, Petru a plecat din Calais spre Paris, refuzând, aşa cum îi era caracteristic, să urmeze drumul care i se propusese. La Amiens i se organizase o recepţie oficială; nu a trecut prin oraş. La Beauvais, unde a văzut cea mai mare catedrală din Franţa, încă neterminată din secolul al XIII-lea, el a refuzat să ia parte la banchetul care fusese pregătit. „Sunt un soldat", i-a spus el episcopului de Beauvais, „şi dacă am pâine şi apă sunt mulţumit."^ Petru exagera; vinul tot îi mai plăcea, deşi prefera vinul unguresc de Tokay specialităţilor franţuzeşti. „Mulţumesc pentru vinul unguresc, care aici este o raritate", i- a scris el Ecaterinei din Calais. „Dar a mai rămas doar o sticlă de vodcă. Nu ştiu ce să *fac."*[m]

în 7 mai, la orele prânzului, în Beaumont-sur-Oise, la 38 de kilometri nord-est de Paris, Petru l-a găsit pe mareşalul de Tesse aşteptându-l cu un alai de trăsuri regale şi o escortă de cavalerie din Maison du Roi, în uniforme roşii. Tesse, stând în picioare lângă trăsura ţarului, a făcut o plecăciune adâncă, până la pământ, scoţându-şi pălăria, iar Petru a coborât. Petru a privit cu admiraţie trăsura mareşalului şi a ales să meargă cu ea, intrând în capitală prin Poarta St. Denis. Dar nu l-a vrut alături de el pe Tesse în trăsură, preferând să-i ia pe trei dintre ruşii săi. Tesse, a cărui datorie era să-i fie pe plac, l-a urmat într-o altă trăsură.

Procesiunea a sosit la Luvru la nouă seara. Petru a intrat în palat şi s-a plimbat prin apartamentele fostei regine-mamă, care fuseseră pregătite pentru el. Aşa cum anticipase Kurakin, ţarului i s-au părut magnifice şi prea luminoase. Cât timp se afla acolo, Petru s-a uitat la o masă pentru cină aşezată pentru şaizeci de persoane, dar a ciugulit doar nişte pâine şi câteva ridichi, a gustat şase feluri de vin şi a băut două pahare cu bere. Apoi s-a întors la trăsură şi, cu suita după el, a plecat la Hotel Lesdiguieres. Acesta i-a plăcut mai mult lui Petru, deşi a considerat că încăperile rezervate erau prea mari şi luxos mobilate şi a poruncit ca patul lui de campanie să fie aşezat într-o cameră mică.

în dimineaţa următoare, regentul Franţei, Philippe d'Orleans, a venit să facă vizita oficială de bun-venit. Când trăsura regentului a intrat în curtea Hotel Lesdigieres, a fost întâmpinată de patru nobili din suita ţarului, care l-au condus pe regent în sala de recepţii. Petru a ieşit din camera lui privată, l-a îmbrăţişat pe

regent şi apoi s-a întors şi a intrat înapoi în cameră, înaintea lui Philippe, pe care îl lăsase să-l urmeze împreună cu Kurakin, cel care urma să servească şi de interpret. Francezii, care erau atenţi la toate aspectele protocolului, s-au simţit ofensaţi de îmbrăţişarea lui Petru şi de faptul că a mers în faţa regentului; aceste gesturi, au spus ei, au arătat „un aer arogant de superioritate" şi erau „fără niciun fel de civilizaţie"^.

în camera lui Petru fuseseră aşezate două fotolii faţă în faţă, iar cei doi bărbaţi s-au aşezat, avându-l în apropiere pe Kurakin. Au vorbit aproape o oră, nimic altceva decât politeţuri. Apoi ţarul a ieşit din cameră, cu regentul din nou în urma lui. în sala de recepţie, Petru a făcut o plecăciune adâncă (făcută într-o manieră mediocră, spune Saint-Simon) şi şi-a lăsat oaspetele în acelaşi loc unde îl întâmpinase la venire. Formalităţile de acest gen erau nefireşti pentru Petru, dar venise la Paris cu o misiune şi credea că e important să te supui cerinţelor etichetei gazdelor.

Restul zilei şi ziua următoare (o duminică), Petru a rămas în Hotel Lesdiguieres. Deşi era nerăbdător să iasă şi să vadă Parisul, el s-a străduit să respecte protocolul şi a rămas în casă până la primirea vizitei oficiale a regelui. I-a scris Ecaterinei, în acel weekend:

Două sau trei zile trebuie să stau în casă, pentru vizite şi alte ceremonii şi, de aceea nu ţi-am trimis nimic. Dar mâine sau pomâine o să încep să vizitez oraşul. Din ce am putut să văd pe drum, sărăcia oamenilor de rând este foarte mare.

P.S. Am primit în acest moment scrisoarea ta plină de glume. Tu spui că îmi voi căuta o doamnă, dar acest lucru nu mi-ar sta deloc bine la vârsta mea.—

Luni dimineaţa, regele Ludovic al XV-lea al Franţei a sosit să-i ureze bun-venit oaspetelui regal. Ţarul l-a întâmpinat pe rege imediat ce acesta a coborât din trăsură şi, spre uluirea grupului de francezi, l-a luat pe băieţel în braţe, l-a ridicat în aer până la nivelul feţei lui, l-a îmbrăţişat şi l-a sărutat de mai multe ori. Ludovic, deşi luat prin surprindere de acest comportament, a primit bine gesturile şi nu a arătat teamă. Francezii, după ce şi-au revenit din şoc, au fost surprinşi de graţia lui Petru şi de tandreţea pe care i-o arătase băiatului, care arăta într-un fel egalitatea dintre rangurile lor, dar recunoştea în acelaşi timp şi diferenţa de vârstă dintre ei. După ce l-a îmbrăţişat din nou pe Ludovic, Petru l-a pus pe pământ şi l-a însoţit în sala de recepţie. Acolo, Ludovic a avut un mic discurs de bun-venit, plin de complimente învăţate pe dinafară. Cei care îi aminteau ce are de spus erau ducele du Mâine şi mareşalul de Villeroy, iar Kurakin era din nou interpret. După cincisprezece minute, Petru s-a ridicat şi, luându-l din nou pe Ludovic în braţe, l-a însoţit la trăsură.

în după-amiaza următoare, la ora patru, Petru a mers la Tuileries, ca să întoarcă vizita regelui. Curtea era plină de companiile de soldaţi cu jachete roşii ale Maison du Roi, iar când s-a apropiat trăsura ţarului, o linie de toboşari militari au început să bată. Văzându-l pe micul Ludovic aşteptându-i trăsura, Petru a sărit din ea, l-a ridicat pe rege în braţe şi l-a dus aşa pe scările palatului, la întâlnirea care a durat din nou cincisprezece minute. Descriindu-i acest eveniment Ecaterinei, Petru scria: „Lunea trecută m-a vizitat micul rege, care este cu un deget sau două mai mare decât Luca al nostru [un pitic

favorit]. Copilul este foarte frumos la faţă şi bine făcut, şi foarte inteligent pentru vârsta lui, adică şapte ani."^ Lui Menşikov, Petru i-a scris: „Regele e un bărbat puternic şi foarte bătrân, mai precis are şapte ani."^

63

Vizita formală a lui Petru la rege, în Tuileries, a îndeplinit cererile de protocol. în sfârşit, ţarul era liber să iasă şi să vadă marele oraş, Paris.

G.P. Gooch, p. 618. ibidem, p. 31.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 305. [529] ibidem, p. 307.

[m] Sbornik I.R.I.O., XXXIV, pp. 140,151-153,164,174-175. ibidem, p. 184.

—Un lichior dulce si incolor, cu aromä de chimen. (N. red.)

—James Cracraft, Church Reform, n.6. Eugene Schuyler, vol. II, p. 310.
Saint-Simon, vol. V, p. 667.

^ S.M. Soloviov, vol. IX, p. 68.

ibidem.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 312.

UN VIZITATOR LA PARIS

în 1717, la fel ca şi astăzi, Parisul era capitala şi centrul a tot ceea ce conta în Franţa. Dar Parisul, cu 500000 de locuitori, era doar al treilea mare oraş al Europei; atât Londra (750000), cât şi Amsterdam (600000), erau mai mari decât el. Raportat la întreaga populaţie a ţării, Parisul era şi mai mic. în Marea Britanie, un om din zece era londonez, în Olanda un om din cinci era din Amsterdam, în timp ce în Franţa doar un francez din patruzeci locuia la Paris.

Pentru cei care îl cunosc acum, Parisul din 1717 poate părea mic. Marile palate şi pieţe care azi se află în inima Parisului - Tuileries, Luxembourg, Place Vendôme, Invalides - erau atunci la periferia oraşului. Dincolo de Montparnasse erau câmpuri şi pajişti. Grădinile splendide ale la Tuileries dădeau către partea mai sălbatică a Champs-Elysées, care se ridica pe dealul împădurit unde se află acum Arcul de Triumf. Spre nord exista un singur drum care mergea printre pajişti spre culmea Montmartre.

Sena era inima oraşului. Râul nu era pe atunci mărginit de cheiurile de granit de astăzi, iar de-a lungul malurilor lui noroioase femeile spălau rufe, fără să ia în seamă mirosurile neplăcute de la resturile din abatoare şi din tăbăcării care erau aruncate direct în râu. în trecerea lui prin oraş, râul curgea pe sub cinci poduri. Cele mai recente, magnificul Pont Royal şi Pont Neuf, erau libere; celelalte susţineau clădiri cu trei sau patru etaje. Parisul cu bulevarde largi şi copaci plantaţi pe margine nu exista; oraşul din 1717 era o harababură de străzi înguste şi clădiri de trei şi patru etaje cu acoperişuri ascuţite. Marile turnuri gemene ale Catedralei Notre Dame se ridicau deasupra oraşului, dar faţada celebră în toată lumea a catedralei nu era vizibilă, deoarece piaţa din faţa ei era un ciorchine de străduţe cu clădiri înghesuite. Ludovic al XIV-lea începuse să schimbe faţa oraşului medieval. La începutul domniei sale, el a ordonat ca bastioanele fortificate ale oraşului să fie distruse, iar în locul acestora să fie construite bulevarde, pe marginea cărora să fie plantaţi copaci. Atunci când Regele Soare venise la tron exista doar o piaţă mare, eleganta Place Royal (azi, Place de Vosges). în timpul domniei lui Ludovic, el a

adăugat Place de Victoires, Place Vendőme şi imensa biserică Invalides cu esplanada ei.

Fiecare secţiune a oraşului avea un parfum special. Marais atrăgea aristocraţia şi înalta burghezie. Finanţiştii bogaţi şi-au construit casele la celălalt capăt al oraşului, în jurul noii Place de Vendőme. Străinii şi ambasadele preferau cartierul St. Germain des Prés, unde străzile erau mai largi şi se spunea că aerul este mai curat. Călătorii erau şi ei sfătuiţi că cele mai bune hoteluri se găsesc lângă St. Germain des Prés, dar un vizitator putea găsi o cameră în multe vile particulare; chiar şi membrii celei mai înalte aristocraţii îşi închiriau etajul superior, contra cost, unui oaspete. Cartierul Latin, atunci, ca şi acum, era pentru studenţi.

Ziua oamenii mişunau pe străzile Parisului. Pietonii erau mereu în pericol, fiindcă trăsurile, carele, caii, încercau să pătrundă în viteză prin pasajele înguste, deja blocate de oameni. Zgomotul roţilor de fier şi strigătele oamenilor erau asurzitoare; mirosul de excremente umane, care erau aruncate pe fereastră, al grămezilor de balegă şi cel care venea din curţile unde măcelarii căsăpeau animalele erau îngrozitoare. Pentru a reduce zgomotul şi a permite o mai bună tracţiune a roţilor, ca şi pentru a păstra o oarecare curăţenie, zilnic erau aşternute pe străzi paie proaspete, cele vechi fiind măturate şi aruncate în râu. Pentru a evita pericolele şi neplăcerile mersului pe jos pe aceste străzi, cei care îşi permiteau foloseau trăsurile proprii, sau le închiriau cu ziua sau cu luna. Alţii foloseau scaune-lectică, purtate de doi oameni.

Pont Neuf şi Place Dauphine, aflate în vârful île de la Cité, erau pline de vânzători ambulanţi, vraci, spectacole de păpuşi, oameni care mergeau pe catalige, cântăreţi de stradă şi cerşetori. Hoţii de buzunare aşteptau în faţa uşilor hotelurilor la modă, ca să acţioneze asupra străinilor neprevenţi. Era uşor să găseşti femei. Cele mai dorite, fetele de la Operă şi de la Teatrul de Comedie, erau în general rezervate aristocraţiei, dar străzile erau pline de prostituate care defilau. Vizitatorii erau avertizaţi însă că îşi riscă sănătatea, dacă nu chiar viaţa.

Noaptea, străzile erau relativ sigure până în jur de miezul nopţii. Parisul în 1717 era cel mai bine iluminat oraş din Europa, cu 6500 de felinare atârnate deasupra străzilor, înlocuite în fiecare zi şi aprinse la lăsarea întunericului, fitilele groase aruncau o lumină tulbure în jur. Dar la miezul nopţii, când felinarele se stingeau unul câte unul, oraşul se cufunda în întuneric, iar cei care voiau să mai apuce dimineaţa stăteau în spatele uşilor.

Opera şi Teatrul de Comedie erau mereu pline. Molière era încă favoritul, dar oamenii voiau să-i vadă şi pe Racine, Corneille şi modernul Marivaux. După teatru, cafenelele şi cabaretele rămâneau deschise până la zece sau unsprezece. Oamenii se înghesuia în cele 300 de cafenele noi adunate în apropiere de St. Germain des Prés sau Faubourg St. Honoré, ca să bea ceai, cafea sau ciocolată. Pentru mulţi, cea mai bună metodă de recreere era o plimbare prin parc sau printr-o grădină. Cei mai eleganţi plimbăreţi preferau lungul Cours la Reine, o alee de-a lungul malului drept al Senei, care se întindea de la Tuileries, în josul râului, până la Place de

l'Alma de azi. Această plimbare printre flori era aşa de populară, încât se prelungea în noapte, prin plasarea unor torţe şi felinare de-a lungul aleii. Alte grădini deschise publicului erau grădina de la Palais Royal, Luxembourg şi Jardin du Roi, acum cunoscută sub numele de Jardin des Plantes.

Atunci, ca şi acum, cea mai faimoasă grădină din Paris era Jardin des Tuileries. Acolo, după-amiaza şi seara, puteai să te întâlneşti cu unele dintre cele mai mari personaje ale regatului, chiar şi cu regentul. Dincolo de Tuileries se afla Champs-Elysées, flancat de rânduri simetrice de copaci. Acolo, oamenii exersau călăria şi deschideau ferestrele de la trăsuri ca să respire aerul proaspăt. Mai departe spre vest, după satul Passy, se afla o pădure, care, mai târziu, s-a transformat în parcul Bois de Boulogne. Pădurea era plină de căprioare, pe care călăreţii şi câinii le vânau, dar mai era şi un loc unde, în zilele calde de duminică sau în după-amiezile de sărbătoare, parizienii veneau la picnic şi să doarmă. Pădurea mai era şi locul aventurilor de dragoste, care aveau loc în trăsuri, cu draperiile trase şi cu vizitiul stând impasibil pe capră, cu frâul

relaxat şi caii păscând iarbă liniştiţi.

Când regele-copil a părăsit Versailles-ul şi s-a mutat înapoi la Paris, majoritatea aristocraţilor au venit după el, construindu-şi sau renovându-şi vilele (*hôtels particulières*), în sectorul elegant Marais, la marginea de est a oraşului sau peste râu, în Faubourg St. Germain.

Hôtel Lesdiguières, unde stătea Petru pe durata vizitei lui de şase săptămâni la Paris, era una dintre cele mai mari vile din Marais^[20], cu grădini care se întindeau pe o mare suprafaţă. Pereţii ei, în care se aflau magazii şi grajduri, ajungeau în Rue St. Antoine, iar în spatele ei se afla Cerisaie, livada de cireşi a regelui, cu şiruri de copăcei frumoşi.

Bastilia se învecina direct cu hotelul, iar cele opt turnuri subţiri şi cenuşii ale sale, de piatră, se înălţau deasupra zidului grădinii. în timp ce se plimba, ţarul trebuia doar să ridice privirea ca să vadă legendara fortăreaţă. De fapt, dintre toate castelele Franţei, cetatea din secolul al XIV-lea a fost pe nedrept ponegrită. Descrisă ca un simbol sumbru şi gigantic al opresiunii monarhiei franceze, ea era mai degrabă mică: 65 de metri lungime şi 30 lăţime (deşi un şanţ fără apă, cu poduri mobile, şi o curte înconjurată de clădiri de pază făceau ca spaţiul ocupat de ea să pară mai mare). Mulţimea furioasă din Paris care a dărâmat-o în 14 iulie 1789 şi mulţimile fericite care încă mai sărbătoresc Ziua Bastiliei la fiecare 14 iulie şi-au imaginat Bastilia ca pe un bârlog jalnic, unde un tiran şi-a zdrobit supuşii suferinzi ai Franţei cu voinţa sa. Nimic nu poate fi mai neadevărat. Bastilia era cea mai luxoasă închisoare care a existat vreodată. întemniţarea în acel loc nu era o dezonoare. Cu rare excepţii, ocupanţii ei erau aristocraţi sau gentlemeni, primiţi şi trataţi conform rangului lor. Regele putea să ordone ca anumiţi nobili care îi făceau necazuri să fie închişi acolo, până când el sau ei îşi schimbau părerea. Părinţii îşi puteau trimite la Bastlia pentru câteva luni fiii nesupuşi, ca să le potolească încăpăţânarea. Camerele erau mobilate, încălzite şi luminate, în funcţie de mijloacele financiare şi de

gusturile prizonierilor. Aveau voie să ţină un servitor şi puteau să cheme oaspeţi la masă - cardinalul de Rohan a dat odată un banchet pentru douăzeci de oameni. Era o competiţie pentru camerele cele mai bune; cele aflate în vârful turnurilor erau cel mai puţin dorite, pentru că erau friguroase iarna şi călduroase vara. Prizonierului nu i se pretindea nimic. Putea să cânte la chitară, să citească poezii, să facă exerciţii în grădina guvernatorului şi să-şi planifice meniul pentru invitaţi.

Mulţi oameni faimoşi au fost închişi la Bastilia. Cel mai misterios a fost Omul cu masca de fier, al cărui portret a fost îmbogăţit de Alexandre Dumas, care i-a oferit şi calitatea de frate geamăn al lui Ludovic al XIV-lea. Ca mai toate poveştile despre Bastilia, şi aceasta avea multe elemente fictive; masca faimoasă nu era de fier, ci de catifea neagră, şi nici măcar guvernatorul Bastiliei nu avea voie să i-o dea jos, aşa că prizonierul a murit fără să se ştie cine era, în 1703. în săptămânile petrecute de Petru la Paris, un alt francez celebru era închis la Bastilia, şi este posibil ca acest prizonier să se fi uitat în jos, pe fereastra turnului, în grădinile de la Hôtel Lesdiguières şi să-l fi văzut pe ţar plimbându-se printre copaci. Era François-Marie Arouet, un tânăr epigramist acid, de douăzeci şi trei de ani, ale cărui versuri sugestive despre relaţia dintre regent şi fiica sa, ducesa de Berry, l-au făcut pe acesta să-l închidă. Patruzeci de ani mai târziu, sub numele de

Voltaire, prizonierul avea să scrie Istoria Rusiei sub domnia lui Petru cel Mare.

înainte de a veni la Paris, Petru îşi făcuse o listă cu tot ceea ce dorea să vadă, iar lista era lungă. Imediat

cum s-au încheiat ceremoniile de bun-venit, el i-a cerut regentului să se renunţe la protocol; voia să fie liber să viziteze ce îi plăcea. Pus în faţa acestor insistenţe, regentul a acceptat, urmând ca ţarul să fie însoţit întotdeauna de mareşalul Tesse sau de un alt membru al Curţii şi să permită să fie acompaniat de o gardă de corp, alcătuită din opt soldaţi din garda regală, de câte ori ieşea undeva.

Petru şi-a început turul în 12 mai, trezindu-se la ora patru dimineaţa şi mergând pe jos în lumina zorilor pe Rue St. Antoine, ca să viziteze Place Royale şi să vadă soarele reflectându-se în marile ferestre care dădeau spre terenul de paradă regală. în aceeaşi zi, a vizitat Place des Victoires şi Place Vendome. în ziua următoare, a traversat pe malul stâng al Senei şi a vizitat Observatorul, fabrica Gobelin, celebră pentru tapiseriile ei, şi Jardin Des Plantes, unde se aflau peste 2500 de specii de plante. în zilele care au urmat, a vizitat prăvăliile meşteşugarilor de toate felurile, examinând totul şi punând întrebări. într-o dimineaţă, la ora şase, se afla la Marea Galerie de la Luvru, unde mareşalul de Villars i-a arătat machetele uriaşe ale marilor fortăreţe ale lui Vauban care se găseau pe graniţele Franţei.[m] Apoi, după ce a plecat de la Luvru, s-a plimbat prin grădina Tuileries, unde mulţimii obişnuite de plimbăreţi i s-a cerut să părăsească zona.

Câteva zile mai târziu, Petru a vizitat marele spital şi cazărmile de la Invalides, unde erau internaţi şi îngrijiţi patru sute de soldaţi. El a gustat din supa şi din vinul soldaţilor, a băut în sănătatea lor, i-a bătut cu palma pe spate şi i-a numit „camarazi". La Invalides, a admirat

domul celebru al bisericii, abia terminat, care se ridica la 100 de metri înălţime, fiind considerat minunea Parisului. Petru căuta oameni interesanţi. S-a întâlnit cu refugiatul prinţ Rákóczi, liderul ungar care se ridicase împotriva împăratului habsburgic şi căruia Petru îi propusese odată să-l facă rege al Poloniei. A cinat cu mareşalul d'Estrées, care a venit la el pe la ora opt dimineaţa şi i-a vorbit toată ziua despre flota franceză. A vizitat casa directorului Poştelor, care colecţiona tot felul de curiozităţi şi invenţii. A petrecut o dimineaţă întreagă la monetărie, privind cum este bătută o nouă monedă de aur. Când a fost luată de acolo şi aşezată, caldă, în mâna lui Petru, el a văzut, cu surprindere, că pe monedă era chipul său şi inscripţia *Petrus Alexievitz, Tzar, Mag. Russ. Imperat.* A fost primit cu solemnitate la Sorbona, unde un grup de teologi catolici i-au oferit un plan pentru unirea Bisericilor estică şi vestică (Petru l-a luat cu sine în Rusia, unde a poruncit episcopilor ruşi să-l studieze şi să-şi prezinte opinia). A vizitat Academia de Ştiinţe şi, în 22 decembrie 1717, la şase luni după ce a plecat din Paris, ţarul a fost ales formal membru al Academiei.

Cum Parisul îl vedea acum frecvent, au început rapid să circule rapoartele şi impresiile. „Era un om foarte înalt", scria Saint-Simon,

bine proporţionat, mai degrabă slab, cu o faţă rotundă, o frunte largă şi sprâncene ascuţite, bine definite şi frumoase, un nas scurt, dar nu exagerat, evazat la bază. Buzele îi erau destul de groase, tenul cafeniu roşcat, ochii frumoşi, mari şi negri, vii şi pătrunzători şi destul de depărtaţi. Când voia, înfăţişarea îi era maiestuoasă şi plină de graţie, dar alteori era fioroasă şi severă. Avea un zâmbet nervos, zvâcnit, care nu apărea des, dar îi contorsiona obrazul şi toată figura şi inspira teamă. Acesta dura doar un moment şi era însoţit de o privire sălbatică şi

groaznică, dar dispărea repede. Tot aerul lui îi sugera inteligenţa, strălucirea şi măreţia, şi nu era lipsit de o anumită graţie. Purta doar un guler de lână, o perucă cafenie rotundă, nepudrată, care nu îi ajungea la umeri, o haină strâmtă maro, simplă, cu nasturi de aur, vestă, pantaloni, ciorapi, fără mănuşi sau manşete. Purta steaua ordinului său pe haină şi panglica pe dedesubt; haina îi era deseori descheiată, pălăria se afla mereu pe masă şi niciodată pe cap, nici măcar afară. Cu toată simplitatea sa şi chiar dacă s-ar fi aflat într-o trăsură sau companie proaste, oricum ai fi observat aerul lui firesc de măreţie.—

Vizitele lui Petru se făceau în pas alert. Numai dacă avea un puseu de febră şi era obligat să anuleze vreo masă cu regentul, ţarul încetinea pentru puţin ritmul. Bietul mareşal de Tesse şi cele opt gărzi de corp făceau tot ce puteau ca să ţină pasul cu el, uneori fără succes. Amestecul acela de curiozitate şi impetuozitate al lui Petru, laolaltă cu dispreţul lui pentru majestate, i-a uluit pe francezi. Orice acţiune era precipitată. Voia să fie liber să meargă dintr-un loc în altul prin oraş, fără nicio ceremonie; de aceea, el lua deseori o trăsură închiriată sau chiar o birjă, în loc să aştepte trăsura regală care îi fusese destinată. De mai multe ori, vreun francez care îl vizita pe unul dintre ruşii din grupul de la Hotel Lesdiguieres vedea la plecare că trăsura lui a dispărut. Ţarul ieşea din casă şi sărea în orice trăsură se afla la îndemână, plecând calm la plimbare. Deseori, în acest fel scăpa de mareşalul de Tesse şi de soldaţii lui.

în Hotel Lesdiguieres, Verton, unul dintre chelnerii-şefi regali, însărcinat să aibă grijă de bucătăria şi de masa ţarului, se străduia să-l hrănească pe Petru şi pe ruşii lui. Verton era un om de spirit, vesel şi stăpânit şi, imediat, Petru şi grupul lui l- au îndrăgit foarte mult. De la Verton şi de la alţii au început să apară şi poveştile despre cum se desfăşura masa lui Petru în capitala franceză. Saint-Simon scria:

Ceea ce mănâncă şi bea el [Petru] la două mese obişnuite este incredibil, fără să mai punem la socoteală berea, limonada şi alte băuturi dintre mese. Cât despre suita lui, aceştia beau şi mai mult: cel puţin o sticlă sau două de bere, iar câteodată mai multe de vin şi lichioruri la sfârşitul meselor. Acest lucru se întâmplă la fiecare masă. El mănâncă la unsprezece dimineaţa şi la opt seara.—

Relaţiile lui Petru cu regentul erau excelente, în parte pentru că Philippe se străduia să fie agreabil. într-o noapte, cei doi bărbaţi au mers împreună la operă, unde au stat singuri în primul rând al lojei regale, în văzul spectatorilor. în timpul spectacolului, lui Petru i s-a făcut sete şi a cerut un pahar cu bere. I-a fost adus un pocal mare pe o tavă, iar regentul s-a ridicat, l-a luat de pe tavă şi i l-a oferit ţarului. Petru a acceptat paharul cu un zâmbet şi cu o înclinare a capului, a băut berea şi apoi a pus pocalul înapoi pe tavă. Atunci Philippe, încă în picioare, a pus un şervet pe tavă şi i l-a oferit ţarului. Petru, tot fără să se ridice, şi-a şters buzele şi mustaţa cu el şi l-a pus la loc. Tot timpul spectacolului, cei prezenţi l-au urmărit fascinaţi pe regentul Franţei purtându-se ca un servitor. Pe durata celui de-al patrulea act, Petru a obosit şi a părăsit loja să meargă la cină, refuzând oferta lui Philippe de a-l însoţi, şi insistând ca gazda lui să rămână până la sfârşitul spectacolului.

Peste tot, ţarul era întâmpinat cu respect. Cei mai mulţi dintre membrii familiei regale şi ai aristocraţiei înalte erau încântaţi de prezenţa lui printre ei şi erau hotărâţi să-l întâlnească. Printre ei se găsea şi prima doamnă a Franţei de atunci, „Madame", mama regentului, o doamnă germană pieptoasă şi bârfitoare, de şaizeci şi cinci de ani. Regentul l-a adus pe ţar la ea într-o zi, după ce i-a arătat mai întâi musafirului său palatul şi grădinile de la Saint Cloud. Madame l-a primit la Palais Royal, unde locuia cu fiul ei, şi a fost fermecată de Petru. „Am primit o vizită măreaţă astăzi, aceea a

eroului meu, ţarul", scria ea. „Găsesc că are maniere foarte frumoase [...] şi nu este deloc afectat. Are multă înţelepciune. Vorbeşte prost germana, dar tot se poate face înţeles fără greutate şi discută foarte deschis. Este politicos cu toată lumea şi foarte îndrăgit."^4

Ca să nu fie mai prejos de bunica ei, fiica scandaloasă a regentului, ducesa de Berry, i-a trimis complimente lui Petru şi l-a întrebat dacă vrea să-i facă o vizită. Petru a acceptat şi a venit la palatul Luxembourg, iar apoi s-a plimbat prin grădinile Luxembourg. Dar discuţiile asupra etichetei l-au împiedicat să întâlnească pe vreuna dintre marile doamne ale Parisului. Câţiva prinţi de sânge au refuzat să-l viziteze pe Petru dacă acesta nu promitea să le întoarcă vizita şi să se întâlnească şi cu soţiile. Lui Petru i se părea meschin şi absurd şi pur şi simplu refuza. Prefera oricum să viziteze oameni de valoare, mai degrabă decât oameni cu sânge albastru.

în 24 mai, la două săptămâni după prima lui vizită la Tuileries, Petru a venit din nou să-l viziteze pe rege. A ajuns la o oră matinală, când băiatul încă dormea, aşa că mareşalul de Villeroy l-a luat să-i arate bijuteriile coroanei franceze. Lui Petru i s-au părut şi mai multe şi mai frumoase decât se aşteptase, deşi a spus că nu prea se pricepe la bijuterii. De fapt, i-a spus lui Villeroy că nu prea este interesat de obiecte care nu au utilitate practică, indiferent cât ar fi de frumoase sau valoroase. De acolo, el a mers să-l vadă pe rege, care tocmai venea după el în apartamentele mareşalului de Villeroy.

Această întâlnire a avut loc aşa într-adins, ca să nu fie o întâlnire oficială, ci să pară una întâmplătoare. Când l-a întâlnit pe Petru într-un birou, regele avea în mână un sul de hârtie pe care i l-a dat ţarului, spunându-i că este o hartă a dominioanelor lui. Politeţea lui Ludovic l-a fermecat pe Petru, care îl trata pe băiat cu un amestec de afecţiune şi de respect regal.

Villeroy, scriindu-i lui Madame de Maintenon, a avut aceeaşi impresie: „Nu pot să exprim în cuvinte demnitatea, graţia şi politeţea cu care regele a primit vizita ţarului. Dar trebuie să-ţi spun că acest prinţ, despre care se spunea că este barbar, nu este aşa deloc. El a arătat sentimente de grandoare şi generozitate la care nu ne aşteptam."^

în acea noapte, Petru s-a dus cu trăsura la Versailles, unde fuseseră pregătite pentru el apartamentele regale. Companionii lui ruşi, care primiseră camere în apropiere, aduseseră din Paris mai multe tinere, care au fost instalate în fostele camere ale puritanei doamne de Maintenon. Saint- Simon raporta: „Blouin, guvernatorul Versailles-ului, a fost extrem de scandalizat să vadă profanat acest templu al pudorii."^

Dimineaţa, Petru s-a trezit devreme. Escorta lui la Versailles, ducele d'Antin, ducându-se să-l ia, a aflat că acesta deja se plimbase printre arbuştii tunşi şi răsadurile stilizate de flori din grădinile palatului, iar acum era cu barca pe Grand Canal. în acea zi, Petru a vizitat Versailles-ul, inclusiv marile fântâni cu care se

mândrea în mod special Regele Soare, şi Trianonul de marmură roz. Privitor la marele palat în sine, cu micul castel al lui Ludovic al XIII-lea din mijloc şi aripile monumentale adăugate de Ludovic al XIV-lea, Petru a spus că i se pare „un porumbel cu aripi de vultur"^[27]. Părăsind Versailles-ul, el s-a întors la Paris la timp ca să asiste la procesiunea de Rusalii în dimineaţa următoare. Tesse l-a dus la Notre Dame, unde, sub ferestrele roz ale catedralei, Petru a asistat la mesa ţinută de cardinalul de Noailles.

O vizită la Fontainebleau, un alt mic palat regal din afara Parisului, a fost mai puţin reuşită. Gazda ţarului, contele de Toulouse, unul dintre bastarzii recunoscuţi ai lui Ludovic al XIV-lea şi ai doamnei de Montespan, l-a invitat la o vânătoare de cerbi, iar Petru a acceptat. Pentru francezii cu sânge albastru, vânătoarea era cel mai nobil sport în aer liber. Au trecut prin păduri, cu sabia sau cu suliţa în mână, grăbindu-şi caii în galop nebunesc peste copaci prăbuşiţi şi pâraie, urmărind lătrăturile câinilor de vânătoare şi sunetul de corn până când cerbul, lupul sau mistreţul era încolţit şi doborât într-o învălmăşeală sângeroasă printre muşchiul şi ferigile pădurii dese. Lui Petru nu-i plăcea genul acesta de distracţie şi, neobişnuit cu goana nebunească a călăreţilor, aproape a căzut. S-a întors la castel furios şi umilit, înjurând că nu înţelege acest sport, că nu îi place şi că este prea violent. A refuzat să ia masa cu contele, prânzind doar cu trei membri din suita lui. Curând după aceea, a plecat de la Fontainebleau.

întors la Paris cu barca pe Sena, a trecut pe lângă fermecătorul castel de Choisy şi a cerut să-l viziteze,

întâmplător, a întâlnit-o şi pe proprietara acestuia, prinţesa de Conţi, una dintre prinţesele cu sânge albastru pe care nu putuse să le întâlnească până atunci din cauza etichetei. Petru era aşa de fericit că este din nou pe apă, încât, când a ajuns la Paris, în loc să debarce pe malul estic al oraşului şi să se întoarcă direct la Hotel Lesdiguieres, a poruncit vâslaşului să meargă mai departe în aval, ca să treacă pe sub toate cele cinci poduri ale Parisului.

în 3 iunie, Petru s-a întors la Versailles ca să doarmă în Trianon şi să petreacă mai multe nopţi la Marly, pavilionul rustic pe care Ludovic al XlV-lea îl construise ca pe un refugiu din faţa etichetei plictisitoare de la Versailles. Cât timp a stat acolo, Petru a mers la Saint-Cyr ca să o viziteze pe văduva lui Ludovic al XlV-lea, doamna de Maintenon, în mănăstirea pe care o ridicase şi în care se retrăsese după moartea regelui. Toată lumea a fost surprinsă când Petru şi-a exprimat dorinţa s-o vadă. „Ea are un mare merit", a explicat el. „A făcut mari servicii regelui şi naţiunii."^

Deloc surprinzător, bătrâna doamnă a fost extrem de flatată de perspectiva vizitei unui om despre care vorbea întreg Parisul. „Ţarul [...] mi se pare un mare om de când s-a interesat de mine"^, scria ea înainte de vizită. Ca să-şi ascundă vârsta şi să arate în cea mai bună formă, ea l-a primit pe ţar în amurg, aşezată pe pat, cu toate draperiile trase, mai puţin una, care permitea trecerea unei raze de lumină. Când Petru a intrat, s-a dus drept la văduvă şi, cu un gest dramatic, a dat draperiile la o parte ca să intre lumina. Apoi a tras şi draperiile baldachinului, s-a aşezat la un capăt al patului

şi s-a uitat tăcut la ea. Potrivit lui Saint-Simon (care nu era de faţă), tăcerea a continuat, niciunul dintre ei nu a rostit vreun cuvânt până când Petru s-a ridicat şi a plecat. „Ştiu că ea trebuie să fi fost foarte uimită şi mai mult umilită, dar Regele Soare nu mai e"[m], scria Saint-Simon. O versiune mai plăcută vine de la o călugăriţă din mănăstire, potrivit căreia Petru a întrebat-o de ce boală suferă. „De bătrâneţe", a răspuns ea. Ea l-a întrebat apoi de ce a venit s-o vadă. „Am venit să văd tot ce este notabil în Franţa"^, a răspuns el. La aceasta, se spune, o rază din vechea ei frumuseţe i-a luminat chipul.

Saint-Simon nu l-a întâlnit pe Petru decât la sfârşitul vizitei sale:

Am intrat in grădină, unde ţarul se plimba. Mareşalul de Tessé, care m- a văzut de la distanţă, a venit la mine, aşteptând să mă prezinte ţarului. L- am implorat să nu o facă şi să nu mă bage în seamă în prezenţa lui, deoarece vreau să-l studiez în voie [...] şi să mă uit bine la el, ceea ce nu aş fi putut face dacă m-ar fi cunoscut. [...] Cu aceste precauţii, mi-am satisfăcut pe deplin curiozitatea, după placul meu. Găsesc că este destul de amabil, dar se comportă mereu ca şi cum este stăpân peste tot. A păşit într-un birou unde D'Antin i-a arătat diferite hărţi şi mai multe documente despre care a pus câteva întrebări. Acolo am văzut ticul despre care am vorbit. L-am întrebat pe Tessé dacă se întâmplă des; el a spus că de mai multe ori pe zi, mai ales când nu are grijă să se controleze.—

După şase săptămâni la Paris vizita se apropia de final. A mai vizitat o dată Observatorul, s-a urcat în turnul de la Notre Dame şi a mers la un spital să asiste la o operaţie de cataractă. Pe Champs-Elysées a stat călare şi a trecut în revistă două regimente ale Maison du Roi, de cavalerie şi de muşchetari, dar căldura şi praful stârnit de mulţimea enormă erau aşa de mari

încât Petru, care iubea soldaţii, de-abia s-a uitat la ei şi a plecat de la paradă mai devreme.

A mai fost un rând de vizite de rămas-bun. Vineri, în 18 iunie, regentul a venit devreme la Hôtel Lesdiguières, să-i ureze ţarului bun-rămas. Din nou a avut o discuţie privată cu Petru, numai Kurakin fiind prezent ca interpret. Ţarul s-a mai întors pentru a treia vizită la Tuileries, să-şi ia rămas bun de la Ludovic al XV-lea. Vizita a fost informală, aşa cum insistase Petru să fie. încă o dată, Saint-Simon a fost fermecat: „Nimeni nu ar putea să arate mai mult spirit, mai multă graţie şi tandreţe pentru rege decât a arătat ţarul în toate aceste ocazii, iar în ziua următoare, când regele s-a dus la Hotel Lesdiguieres să-i ureze ţarului drum bun, din nou totul s-a petrecut cu mare farmec şi amabilitate."^

Vizita era acum considerată un triumf de toţi. Saint-Simon, care îl văzuse şi pe Regele Soare pe tron, descria impresia profundă pe care i-o făcuse ţarul:

Acesta era un monarh care stârnea admiraţie prin curiozitatea lui neobişnuită despre tot ce ar putea avea legătură cu vederile lui despre guvernare, comerţ, educaţie, metode poliţieneşti etc. El se interesează de fiecare detaliu care poate avea aplicare practică şi nu dispreţuieşte nimic. Inteligenţa lui este remarcabilă; în aprecierea valorii, el a arătat o mare receptivitate şi cea mai vie înţelegere, peste tot arătându-şi cunoştinţele vaste şi cursul viu al ideilor. în caracterul său era o combinaţie extraordinară: îşi asuma majestatea cea mai regală, mai mândră şi mai demnă; totuşi, odată ce supremaţia lui era asigurată, comportamentul era infinit graţios şi plin de curtoazie. Peste tot şi mereu, el era stăpânul, dar gradul de familiaritate se acorda cu rangul persoanei. Avea o abordare prietenoasă, pe care unii ar considera-o libertate, dar nu era scutit de amprenta puternică a trecutului ţării sale. Aşadar, manierele îi erau

abrupte, chiar violente, dorinţele lui erau imprevizibile, nu tolera nicio întârziere şi nicio contrazicere. Purtarea la masă era grosolană, iar a celor din grupul lui era şi mai puţin elegantă. Era hotărât să fie liber şi independent în tot ce voia să facă sau să vadă. [...]

S-ar putea continua la nesfârşit cu descrierea acestui om cu adevărat mare, de un caracter remarcabil şi o rară diversitate de talente extraordinare. Acestea îl vor face un monarh demn de admiraţie profundă pentru veşnicie, în ciuda marilor lipsuri din educaţia lui şi din cultura şi civilizaţia ţării lui. Aceasta este reputaţia pe care a câştigat-o peste tot în Franţa, unde a fost considerat un adevărat geniu.—

Duminică după-amiază, Petru a plecat în linişte din Paris, fără escortă. în drumul lui spre vest prin Franţa, s-a oprit la Reims, unde a vizitat catedrala şi i s-a arătat cartea de rugăciuni pe care secole la rând regii Franţei îşi depuseseră jurământul. Spre uimirea preoţilor francezi care erau de faţă, Petru a ştiut să citească misterioasele caractere care erau inscripţionate pe ea. Limba era slavona veche bisericească; după toate probabilităţile, cartea fusese adusă în Franţa în secolul al XI-lea de prinţesa Anna Iaroslavna, care s-a căsătorit cu regele Ludovic I şi a devenit astfel regină a Franţei.^

Deşi Petru îi lăsase la Paris pe Şafirov, Dolgoruki şi Tolstoi să negocieze cu francezii, vizita nu a avut niciun rezultat diplomatic în afara unui tratat de prietenie nesemnificativ. Regentul era interesat de propunerea ţarului pentru o alianţă între Franţa şi Rusia, dar abatele Dubois a rămas un duşman activ al acestei înţelegeri. De acum, antagonismul dintre regele George I al Angliei şi ţarul Petru era prea mare ca să-şi permită un tratat cu amândoi; Dubois a ales Anglia în locul Rusiei. într-adevăr, faptul că Petru nu a avut nicio şansă a fost mai târziu confirmat de Tessé, care a relatat că în timpul negocierilor cu ruşii Dubois a dezvăluit englezilor toate detaliile. „Guvernul", a admis Tessé mai târziu, „nu avea nicio intenţie decât aceea de a-l distra pe ţar cât timp

rămânea acolo fără să încheie vreun tratat."^ Alianţa fiind respinsă, şi căsătoria care urma s-o pecetluiască a căzut. Fiica lui Petru, Elisabeta, a rămas să domnească în Rusia ca împărătească, timp de douăzeci de ani, iar Ludovic al XV-lea s-a căsătorit cu fiica regelui Poloniei, marionetaului Carol al XH-lea, Stanislaw Leszczyn' ski.

în călătoria prin zona rurală a Franţei, Petru a remarcat, ca şi în drumul lui spre Paris, sărăcia ţăranilor francezi. Comparaţia dintre luxul pe care îl găsise în capitală şi ceea ce vedea în afara acesteia l-a surprins şi s-a întrebat cu voce tare, faţă de prietenii lui, cât va mai putea dura acel sistem.

De la Reims, Petru a mers încet cu barca pe Meuse, mai întâi la Namur şi Liège, şi apoi la staţiunea balneară Spa. Această regiune, care acum face parte din Belgia, era pe atunci împărţită între Olanda şi Imperiul Habsburgic, iar în drumul spre ea, atât oficialii olandezi cât şi cei imperiali din oraşele riverane s-au întrecut să-i dea onoruri. Petru a rămas la Spa cinci săptămâni, bând apă şi făcând tratament. Ecaterina încă îl mai aştepta la Amsterdam, iar scrisorile către ea sugerau nerăbdare şi oboseală:

Ieri am primit scrisoarea ta din data de 11, in care îmi scrii de boala fiicelor noastre [Anna şi Elisabeta aveau amândouă pojar] şi că prima se simte mai bine, în timp ce cealaltă zace în pat, ceea ce mi-a scris şi Aleksandr Danilovici. Dar starea ta schimbată m-a întristat, aşa cum îţi va spune şi aducătorul acestei scrisori. Scrisoarea ta a fost foarte diferită de cele pe care mi le scriai de obicei. Dumnezeu să ne ajute să auzim de Anuşka la fel ca şi de Lisenka. îmi scrii să vin repede şi că eşti foarte singură, te cred. Aducătorul scrisorii îţi va spune ce singur mă simt fără

tine şi pot să spun că în afară de zilele când am fost la Versailles şi la Marly, acum douăsprezece zile, nu am avut nicio altă plăcere. Dar trebuie să stau aici câteva zile, şi când voi termina să-mi beau apele voi pleca chiar în acea zi, pentru că nu sunt decât şapte ore pe uscat şi cinci zile pe apă. Dumnezeu să-mi ajute să te găsesc bucuroasă, ceea ce îmi doresc din toată inima.

P.S. Am primit în dimineaţa aceasta vestea fericită că Anuşka este mai bine şi de aceea voi începe să-mi iau apa cu mai multă voioşie.—

Curând după aceea, el a scris din nou:

Te felicit cu ocazia acestei zile victorioase a învierii ruse [era aniversarea Poltavei], numai că îmi pare rău că sărbătorim despărţiţi, la fel ca şi ziua de mâine a Sfântului Apostol, ziua numelui bătrânului tău [a lui Petru] şi a băiatului [fiul lor, Piotr Petrovici]. Dumnezeu să ne ajute ca aceste zile să treacă repede şi să pot să fiu curând lângă tine. Apa, mulţumesc lui Dumnezeu, îmi face bine şi sper să termin cura într-o săptămână de la Sf. Petru. Azi îmi pun pentru prima dată cămaşa de la tine şi beau în sănătatea ta, dar foarte puţin, pentru că nu am voie.

P.S. [după ce a citit o scrisoare şi după două sticle de vodcă] Tu îmi scrii că îmi trimiţi puţin, fiindcă beau mai puţin la ape, ceea ce este adevărat. Nu beau mai mult de cinci ori pe zi, iar tărie doar o dată sau de două ori, şi nu întotdeauna, pe de o parte pentru că e tare, şi pe de altă parte pentru că nu am multă. E foarte plictisitor că suntem aşa de aproape, dar nu ne putem vedea. Să ne ajute Dumnezeu să ne vedem curând. La sfârşitul scrisorii, mai beau o dată în sănătatea ta.—

în timp ce se afla la Spa, ţarul a pozat pentru pictorul olandez Karl Moor, iar acest tablou, şi încă unul al lui Kneller, care fusese făcut cu aproape douăzeci de ani în urmă, au devenit portretele preferate ale ţarului.

în 25 iulie, Petru a început o călătorie cu barca de opt zile, în jos pe Meuse (în Olanda, Maas) şi, în sfârşit, în 2 august, s-a întâlnit cu Ecaterina la Amsterdam. A rămas în Olanda o lună şi, în 2 septembrie, a părăsit Amsterdamul şi Olanda pentru ultima dată, călătorind în sus pe Rin spre Nimwegen, Cleves şi Wesel, iar apoi spre Berlin. Pe drum, a lăsat-o pe Ecaterina să vină mai încet

în urma lui. Ei se separau deseori aşa pentru că era greu să găseşti suficienţi cai de schimb pentru suitele amândurora şi, în acelaşi timp, mai simplu, pentru că ei nu-i plăcea să meargă aşa de repede ca Petru.

83

La două zile după ce sosise Petru, Ecaterina a ajuns şi ea la Berlin. Era prima ei vizită în capitala prusacă şi, cu toate că de acum Petru era cunoscut, soţia lui făcea obiectul unei mari curiozităţi. Dar Ecaterina a fost bine primită şi s-au dat mese şi baluri în onoarea ei, aşa că ea şi Petru au plecat în Rusia binedispuşi. în octombrie, ţarul era din nou în Sankt- Petersburg. Acolo a trebuit să înfrunte o tragedie personală şi politică care l-a afectat mai mult decât orice în domnia lui.

—[0] Multe dintre splendidele vile din Marais încă sunt în picioare, dar Hotel Lesdiguieres a dispărut. în 1866, fundaţia lui a fost distrusă, atunci când inginerul baron Georges Haussmann, care trasa largile lui bulevarde prin Paris, la comanda împăratului Napoleon al III-lea, a trecut bulevardul Henri IV prin grădina hotelului. După aceea, vila a mai supravieţuit doar câţiva ani şi a fost demolată în 1877. Azi, acolo, pe Rue de la Cerisaie, la numărul 10, se află doar o placă ce comemorează vizita lui Petru. Peste drum, la nr. 11, într-o casă care se afla acolo şi pe timpul vizitei lui Petru, autorul a locuit trei dintre anii pe care i-a petrecut scriind această carte. (N. a.)

—[1] Aceste machete uimitoare, executate la scară, din ordinul lui Ludovic al XlV-lea, includeau munţi, râuri şi alte detalii ale oraşelor şi fortificaţiilor şi erau uriaşe, unele având 85 de metri pătraţi. Fiind considerate secrete de război, ele au fost păstrate sub pază în Marea Galerie de la Luvru până în 1777, când au fost transportate la ultimul etaj din Invalides. Acolo au rămas vreme de 200 de ani şi pot fi văzute şi astăzi de oricine e dispus să urce scările. (N. a.)

[m] Saint-Simon, voi. V, p. 666. ibidem, p. 667.

^ Eugene Schuyler, voi. II, p. 312. Sbornik I.R.I.O., XXXIV, p. xxv. Saint-Simon, voi. V, p. 671.

—[7] Christopher Marsden, p. 35.

—[8] Staehlin von Storcksburg, p. 57. Eugene Schuyler, voi. II, p. 315.

^ Saint-Simon, voi. V, p. 672.

—[1] Staehlin von Storcksburg, p. 57. Saint-Simon, voi. V, p. 673. ibidem, p. 674. ibidem, pp. 665, 675.

—[5] A fost nevoie de un sacrificiu ca o prinţesă kieveană să-şi părăsească oraşul natal, aflat atunci în culmea civilizaţiei sale, pentru a se căsători în cultura primitivă a Franţei. Nivelurile diferite ale culturii lor sunt sugerate de faptul că Anna ştia să scrie şi să citească şi s-a semnat cu numele ei pe documentul de căsătorie, în timp

ce Ludovic a putut doar să mâzgălească un X. (N. a.) Eugene Schuyler, vol. II, p. 318. ibidem, p. 316. — ibidem.

EDUCAŢIA UNUI MOŞTENITOR

în 11 octombrie 1717, Petru s-a întors la Sankt-Petersburg. „Cele două prinţese, fiicele sale [Anna şi Elisabeta, care aveau atunci nouă, respectiv opt ani], l-au aşteptat în faţa palatului, îmbrăcate în costume spaniole", raporta la Paris La Vie, ambasadorul francez, „iar fiul său, tânărul prinţ Piotr Petrovici, l-a întâmpinat în camera lui, unde călărea un micuţ ponei islandez."^ Dar bucuria lui la vederea copiilor a dispărut repede. în timp ce fusese plecat, guvernul Rusiei funcţionase prost. Administraţia slabă, invidiile şi corupţia de la toate nivelurile reuşiseră să afunde în noroi sistemul guvernamental pe care el încercase să-l instituie; oamenii care ar fi trebuit să fie conducătorii statului se certau ca nişte copii, acuzându-se panicaţi unii pe alţii de nelegiuiri politice şi financiare. Petru a intrat în această stare de confuzie şi a încercat să corecteze lucrurile. în fiecare dimineaţă, la ora şase, el convoca Senatul şi asista la şedinţe, ca să asculte acuzaţiile şi apărările grupurilor rivale. în final, dându-şi seama că

plângerile erau prea multe şi că exista multă corupţie, el a creat o curte specială de justiţie, cu comisii separate de investigaţie, fiecare comisie fiind formată dintr-un maior, un căpitan şi un locotenent al gărzilor, care urma să cerceteze cazurile şi să dea o soluţie, potrivit „bunului-simţ şi al echităţii". „Şi aşa a ajuns să se întâmple în Rusia", scria Weber, „ca membrii venerabilului Senat, alcătuit din capetele celor mai mari familii din teritoriile ţarului, să fie obligaţi să apară înaintea unui locotenent care să-i judece, şi să dea socoteală pentru faptele lor."^

Dar aceste procese erau doar începutul pentru ceva mult mai serios, a ceva ce ameninţa chiar viitorul Rusiei lui Petru. Acesta a fost momentul în care Petru a fost obligat să ia decizia finală în cazul fiului său, al ţareviciului Aleksei.

Aleksei se născuse în februarie 1690, la scurt timp după începutul mariajului de optsprezece ani al ţarului cu supusa, trista şi retrasa Eudoksia. La naşterea lui Aleksei, Petru a fost extrem de mândru şi a oferit banchete la curte şi focuri de artificii în onoarea noului prinţ. Totuşi, de-a lungul timpului, ţarul l-a văzut foarte puţin pe fiul său. Absorbit de construcţia de nave, de Lefort şi de Anna Mons, de campaniile din Azov şi de Marea Ambasadă, Petru l-a lăsat pe Aleksei în grija Eudoksiei. Ca să-l viziteze pe fiu, însemna s-o vadă şi pe mama băiatului, faţă de care avea un dispreţ făţiş, aşa că Petru a preferat să-i evite pe amândoi. Firesc, Aleksei a simţit ruptura dintre părinţii săi şi a înţeles că tatăl îl identifică, în mintea lui, cu mama sa. Aşa se face că, în primii ani, cei în care s-a format, Aleksei l-a perceput pe

Petru dezaprobator, ba chiar amenințător. Crescând în grija mamei sale, el a fost în permanență de partea ei și i-a adoptat stilul.

Apoi, brusc, atunci când avea opt ani, o frunte înaltă și ochi întunecați, plini de seriozitate, Petru i-a destrămat micul lui univers. În 1698, când țarul s-a întors din Occident ca să îi reprime pe streliți, el a trimis-o pe Eudoksia la mănăstire. Aleksei a fost instalat în propria lui casă, la Preobrajenskoe, și încredințat în grija unei mătuși, sora lui Petru Natalia. Educația lui, care până în acel moment constase mai mult în lecturi din Biblie și alte lecții religioase, a fost pusă în mâinile lui Martin Neugebauer din Danzig, care îi fusese recomandat de Augustus de Saxonia. Neugebauer avea un caracter german - era disciplinat și prompt - și foarte curând a intrat în conflict cu temperamentul rusesc. Există o poveste despre un prânz pe care țareviciul de doisprezece ani îl lua cu Neugebauer și învățătorii săi de mai înainte, Nikifor Viazemski și Aleksei Narîșkin. Mâncau pui, iar țareviciul, după ce își terminase porția, a luat alta. Narîșkin i-a spus ca mai întâi să-și golească farfuria punând oasele înapoi pe platou. Neugebauer, șocat, a spus că aceasta este proastă creștere. Aleksei s-a uitat la Neugebauer și i-a șoptit ceva lui Narîșkin; Neugebauer a spus că și acesta este un semn de proastă creștere. Cei doi bărbați au început să se certe, iar Neugebauer a explodat: „Niciunul dintre voi nu pricepe nimic! Când îl voi duce pe țarevici peste granită, voi ști ce am de făcut!"[m] Rușii, țipa el, sunt cu toții barbari, câini și porci. A cerut să fie dat afară tot personalul domestic rus al lui Aleksei. Aruncându-și furculița și cuțitul, a ieșit ca o furtună din cameră. Totuși, cel care urma să fie dat afară a fost Neugebauer.

Nemaiputând să-şi găsească de lucru în Rusia, el s-a întors în Germania, a devenit secretar al regelui Carol al Xll-lea şi a funcţionat mulţi ani pe post de consilier al lui Carol şi expert în afaceri ruse.

87

între timp, în locul lui Neugebauer, Petru, ascultând sfatul lui Patkul, a ales un doctor german în drept, Heinrich von Huyssen, care i-a prezentat ţarului un plan pentru educarea viitorului ţar, plan cu care Petru a fost de acord. Aleksei urma să studieze franceza, germana, latina, matematica, istoria şi geografia. El avea să citească ziare străine şi să continue studiul aprofundat al Bibliei. în timpul său liber, urma să se uite pe atlase şi globuri pământeşti, să exerseze folosirea instrumentelor matematice, să ia lecţii de scrimă, de dans, de călărie şi să practice jocuri care implicau aruncarea sau lovirea unor mingi. Aleksei era inteligent şi făcea progrese, într-o scrisoare către Leibniz, Huyssen afirma:

Prinţului nu îi lipsesc nici capacitatea şi nici dinamismul gândirii. Ambiţia lui este alimentată de raţiune, de înţelepciune şi de o mare dorinţă de a se face remarcat şi de a dobândi toate calităţile potrivite unui mare prinţ. Este o natură studioasă şi flexibilă şi vrea cu tot dinadinsul să acopere zonele neglijate din educaţia lui. Observ la el o înclinaţie puternică spre pietate, dreptate, integritate şi puritate morală. îi plac matematica şi limbile străine şi se arată dornic de a vizita alte ţări. Doreşte să înveţe bine franceza şi germana şi deja a început să ia lecţii de dans şi de instruire militară, care îi fac mare plăcere. Ţarul i-a dat voie să nu respecte cu prea mare stricteţe posturile, temându-se pentru sănătatea lui şi pentru dezvoltarea lui fizică, dar, din pietate, el a refuzat orice tratament indulgent în această privinţă.—

Aleksei a mai fost influenţat în aceşti ani ai adolescenţei de Menşikov, care, în 1705, a fost numit guvernantul oficial al ţareviciului. Datoria lui Menşikov era de a supraveghea în general educaţia, finanţele şi

instruirea urmaşului la tron. Pentru mulţi, numirea ca tutore a semianalfabetului confident în dragoste şi război al lui Petru a părut nepotrivită pentru orientarea şi pregătirea unui moştenitor. Dar Petru îl alesese pe prietenul lui tocmai datorită apropierii dintre ei. Nu îi plăcea rezultatul anilor în care băiatul crescuse lângă mama lui şi era suspicios faţă de tutorii străini de care era înconjurat fiul. Voia ca unul dintre oamenii lui, camaradul care îi era cel mai apropiat, care gândea la fel ca el şi în care avea deplină încredere, să supravegheze educaţia băiatului care urma să devină ţar. Numai că şi Menşikov, la fel ca Petru, a fost plecat, în cei mai mulţi ani din tinereţea lui Aleksei, cu armata, şi serenisimul prinţ şi-a exercitat funcţia mai mult de la distanţă. Au existat poveşti despre tratamentul dur pe care tutorele îl aplica elevului; Pleyer, ambasadorul austriac, raportează un episod (la care el nu a asistat), în care Menşikov l-a târât de păr pe Aleksei, în timp ce Petru privea fără să protesteze. Whitworth a înregistrat o scenă mult mai demnă, în care Menşikov a oferit o cină pentru moştenitorul care, informa ambasadorul la Londra, era „un prinţ frumos, înalt, cam de şaisprezece ani, care vorbeşte destul de bine o olandeză elevată"^. Din scrisorile lui Aleksei către Menşikov, se pare că băiatul îl privea cu un amestec de teamă şi dezgust pe individul aspru pe care tatăl său îl însărcinase cu supravegherea lui. Mai târziu, Aleksei l-a învinuit pe Menşikov pentru multe dintre eşecurile lui. Când s-a produs ruptura definitivă cu Petru, iar el a cerut azil politic la Viena, ţareviciul a pretins că Menşikov l-a făcut să devină beţiv şi chiar a încercat la un moment dat să-l otrăvească.

Sursa acestei probleme nu era Menşikov, ci, desigur, Petru; ca întotdeauna, Menşikov doar reflecta atitudinea şi voinţa stăpânului său. Iar atitudinea lui Petru era curios de superficială. Un moment de mândrie pentru ţarevici era urmat de o lungă perioadă de indiferenţă. Apoi putea să ceară pe neaşteptate ca ţareviciul să-l însoţească neîntârziat la desfăşurarea unui eveniment important pentru un viitor ţar. În 1702, când Petru a plecat la Arhanghelsk cu cinci batalioane de Gardă pentru apărarea portului împotriva unui presupus atac suedez, l-a luat cu el şi pe Aleksei, care avea atunci doisprezece ani. La asediul Nyenskans-ului, care a întrerupt dominaţia suedeză asupra deltei râului Neva, băiatul era un bombardier de treisprezece ani într-un regiment de artilerie. Un an mai târziu, Aleksei era prezent la atacul de la Narva.

Ca mulţi părinţi puternici, ale căror puteri şi calităţi i-au făcut respectaţi, admiraţi şi plini de succes în lume, Petru încerca să-şi forţeze fiul să-i calce pe urme. Din păcate, un tată ca Petru, cu un puternic sentiment al datoriei şi al misiunii, în dorinţa de a-i inculca aceeaşi dorinţă şi fiului său, poate să devină o greutate strivitoare asupra unei personalităţi în formare.

Prezenţa lui Aleksei la Arhanghelsk, Nyenskans şi Narva sugerează cât de mult a fost întreruptă din cauza războiului educaţia băiatului. Apoi, în 1705, tutorele lui, Huyssen, a fost trimis peste graniţă în diverse misiuni care l-au ţinut departe de Rusia vreme de trei ani. În această perioadă, când tatăl, guvernantul şi tutorele erau cu toţii plecaţi, nimeni nu îl băga prea mult în seamă pe ţarevici.

A fost un lucru ieşit din comun ca urmaşul la tronul lui Petru să fie crescut în asemenea fel. Ţarul era foarte conştient de lipsurile din propria lui educaţie timpurie şi s-a chinuit toată viaţa să şi le completeze; te-ai fi aşteptat de la el să acorde o atenţie suplimentară educaţiei fiului său, ca să se asigure că pregăteşte un urmaş capabil să-i continue munca. De fapt, în anii copilăriei şi adolescenţei lui Aleksei, Petru a fost interesat în primul rând de educaţia lui pentru război. După ce l-a luat pe tânărul Aleksei să participe la campanii militare şi asedii, i-a trasat sarcini militare individuale pe care să le îndeplinească în calitate de moştenitor al tronului. La şaisprezece ani, în 1706, Aleksei a fost trimis pentru şase luni la Smolensk, cu ordinul de a aduna provizii şi recruţi pentru armată. Când s-a întors la Moscova, i s-a ordonat să aibă grijă de apărarea oraşului. Tânărul era lent şi defetist în îndeplinirea ordinului. El şi-a exprimat dubiile în legătură cu necesitatea apărării Moscovei faţă de duhovnicul său, preotul Ignatiev: „Dacă armata ţarului nu-i poate opri pe suedezi", a suspinat el, „Moscova nu va putea s-o fack.[um] Petru a aflat de această observaţie şi a fost furios, deşi când a auzit că apărarea oraşului fusese întărită substanţial furia lui s-a domolit.

Din păcate, oricât a încercat, Petru nu a putut să-l facă pe fiul său să fie interesat de război. Când i se încredinţau sarcini militare, de obicei Aleksei se arăta refractar sau incapabil. în cele din urmă, descurajat şi dezgustat, Petru, cum era prins în fierberea războiului, nu i-a mai acordat atenţie fiului său, lăsându-l singur la Moscova sau Preobrajenskoe. Această păsuire îl încânta pe ţarevici. El iubea Moscova. Tinereţea liniştită, pasionat religioasă şi vechiul oraş cu nenumăratele sale

catedrale, biserici şi mănăstiri, decorate cu aur şi nestemate şi pline de istorie şi legendă, erau perfecte pentru el. în bătrâna capitală, acum din ce în ce mai părăsită în favoarea Sankt-Petersburgului, Aleksei a fost lăsat în braţele celor care preferau vechea ordine şi se temeau de reformele şi inovaţiile ţarului. Acolo erau cei din familia Miloslavski, care încă mai simpatizau cu sora lor Sofia, moartă în celula ei în 1704, şi cu sora lor Marta, care murise într-o mănăstire în 1707. Acolo erau Lopuhinii, fraţii şi familia mamei lui Aleksei, ai repudiatei Eudoksia, care îl priveau pe Aleksei ca pe un potenţial mijloc de a accede din nou la putere. Erau vechile familii aristocrate, scandalizate că fuseseră date la o parte în favoarea vesticilor şi a noilor parveniţi ruşi. Şi, mai important decât orice, acolo erau membrii vechiului cler ortodox, care considerau activitatea lui Petru ca pe una a Antihristului şi îl considerau pe Aleksei, ca moştenitor la tron, drept ultima şansă de salvare a religiei adevărate în Rusia.

Liderul acestui cerc intim de clerici adunaţi în jurul ţareviciului era duhovnicul lui Aleksei, Iakob Ignatiev. Ignatiev venea de la Suzdal, locul unde ţarina Eudoksia fusese încarcerată în mănăstire. Preotul ţinea legătura cu fosta ţarină şi, în 1706, când Aleksei avea şaisprezece ani, l-a dus pe băiat să-şi vadă mama. Petru, care a aflat de vizită de la sora lui Natalia, a fost furios pe Aleksei şi l-a avertizat să nu se mai ducă niciodată acolo.

Deşi Ignatiev a încurajat interesul lui Aleksei pentru religia ortodoxă, el l-a mai încurajat şi în legătură cu alte ceremonii. Aleksei era foarte diferit de Petru, din multe

puncte de vedere, dar semăna cu tatăl său într-o privinţă: îi plăcea să bea. împreună cu Ignatiev, câţiva călugări şi preoţi, şi cu alţii, ţareviciul şi-a format o „companie" precum cercul de intimi din tinereţea lui Petru, cu idei diferite, dar cu aceeaşi iubire de băutură şi de petreceri. Ca şi cea a lui Petru, compania lui Aleksei reprezenta o societate specială: fiecare dintre membri avea câte o poreclă, precum Iadul, Binefăcătorul, Satana, Moloh, Vaca, Iuda sau Porumbelul. Grupul avea chiar şi un cod secret pe care îl folosea în corespondenţa privată.

Cum se apropia punctul culminant al războiului, ţareviciul a fost din nou convocat la armată. în toamna lui 1708, Petru i-a ordonat fiului său să recruteze cinci regimente din regiunea Moscovei şi să le aducă în Ucraina cât mai curând posibil. Aleksei s-a supus şi i-a trimis trupele lui Petru şi lui Şeremetiev la jumătatea lui ianuarie 1709. Aceasta se întâmplase în zilele cele mai cumplite din iarnă şi, după ce şi-a îndeplinit misiunea, ţareviciul s-a îmbolnăvit. Starea lui era gravă, iar Petru, care plănuise să ajungă la Voronej, a rămas încă zece zile la Moscova, până când fiul său nu a mai fost în pericol. Când Aleksei şi-a mai revenit, l-a însoţit pe Petru la Voronej, după care s-a întors la Moscova. A ratat bătălia de la Poltava, dar când s-a aflat vestea marii victorii, Aleksei a aranjat programul triumfal şi a fost gazda celebrării.

După Poltava, Petru a luat două hotărâri legate de fiul său: ţareviciul va trebui să capete o educaţie occidentală şi să ducă o viaţă occidentală. Aceste două lucruri aveau să-l scoată de sub influenţa vechilor

moscoviţi, acolo unde intrase. Cu ceva timp în urmă, bătrâna împărătească de la Viena, care îşi amintea cu plăcere de Petru din prima lui vizită, îi propusese să-l trimită pe Aleksei la ea, pentru a fi educat acolo; ţareviciul, promisese ea, va fi tratat de împărat şi de ea ca şi cum ar fi fost propriul lor copil. Acest proiect nu s-a materializat niciodată, dar o altă promisiune mai veche s-a concretizat. Cu doisprezece ani în urmă, la prima întâlnire a lui Petru cu Augustus al Saxoniei, electorul s-a angajat să aibă grijă de educaţia urmaşului lui Petru. Acum, că Aleksei avea nouăsprezece ani, Petru şi-a adus aminte de acea discuţie şi l-a trimis pe fiul său în frumoasa capitală saxonă Dresda, pentru a studia sub protecţia familiei lui Augustus.

Căsătoria ţareviciului urma să fie legată tot de Saxonia. Cu mult timp înainte, Petru luase hotărârea să se alieze cu o familie germană puternică, căsătorindu-şi fiul cu o prinţesă germană, iar cea care a fost aleasă pentru Aleksei, după lungi negocieri, era prinţesa Charlotte de Wolfenbüttel. Familia avea relaţii excelente, fiind o ramură a Casei de Hanovra. în plus, sora lui Charlotte, Elisabeta, era căsătorită cu arhiducele Carol de Austria, care, la momentul respectiv, era unul dintre cei care pretindeau tronul Spaniei, dar a devenit ulterior împăratul Carol. Cum Charlotte locuia la curtea saxonă sub supravegherea atentă a mătuşii sale, regina Poloniei, amândouă proiectele - educaţia lui Aleksei şi căsătoria lui - se legau de Dresda. Charlotte avea şaisprezece ani, era înaltă şi simplă, dar cu un farmec proaspăt şi plăcut, şi era crescută potrivit manierelor şi tradiţiilor specifice curţilor occidentale. Acest lucru îl căutase Petru pentru fiul său. El spera că, punându-l pe Aleksei în relaţii intime cu o prinţesă rafinată, ar reuşi să

contracareze şi să rafineze manierele primitive pe care le căpătase ţareviciul din cauza anturajului.

Aleksei ştia de aceste negocieri şi că dorinţa tatălui său este aceea de a se căsători cu o străină. în iarna lui 1710, la ordinul lui Petru, a plecat la Dresda, apoi s-a dus mai departe în staţiunea de la Carlsbad şi, într-un sat din apropiere, s-a întâlnit pentru prima dată cu mireasa care i se pregătise, prinţesa Charlotte. întâlnirea a decurs bine. Atât Aleksei, cât şi Charlotte înţelegeau scopul întâlnirii lor şi, dat fiind că în acele timpuri căsătoriile aranjate erau obişnuite, niciunul dintre ei nu a fost disperat de nefericit din cauza celuilalt. Aleksei, într-o scrisoare adresată duhovnicului său, Ignatiev, la scurt timp după întâlnire, i-a scris că Petru îl întrebase de reacţia lui la vederea lui Charlotte.

Aşadar, acum ştiu că el nu vrea să mă căsătorească cu o rusoaică, dar vrea şi ca persoana să fie aleasă de mine. I-am scris că dacă dorinţa lui este să mă căsătoresc cu o străină, atunci mă voi căsători cu această prinţesă pe care am văzut-o şi care mi-a plăcut. E o persoană bună şi nu aş putea găsi alta mai bună. Te implor să te rogi pentru mine, dacă aceasta este voinţa lui Dumnezeu, aceasta să se împlinească; dacă nu, să fie împiedicată, pentru că eu îmi pun nădejdea în El. Ceea ce vrea El se va împlini. Scrie-mi ce crezi în inima ta despre această problemă.—

Charlotte, la rândul ei, l-a plăcut pe ţarevici şi i-a spus mamei sale că pare inteligent şi atent şi că se simte onorată că ţarul a ales-o pe ea pentru fiul lui. în final, curtarea a dat roade, după ce Aleksei s-a dus la Torgau în două rânduri şi a doua oară i-a cerut reginei Poloniei, oficial, mâna Charlottei.

Căsătoria a fost amânată până când Petru a putut să ia parte la ea. în acest timp, Aleksei a studiat la Dresda, iar educaţia lui a fost occidentală, aşa cum a dorit tatăl său. A luat lecţii de dans şi de scrimă; şi-a descoperit talentul pentru desen şi şi-a îmbunătăţit germana şi franceza. A cumpărat cărţi de la anticari şi gravuri şi medalioane pe care să le ducă în Rusia. Ţarul n-ar mai fi fost atât de încântat dacă ar fi aflat că fiul lui îşi petrece o mare parte din timp citind cărţi despre istoria Bisericii, studiind relaţia dintre puterea lumească şi cea spirituală şi despre istoria disputelor dintre Biserică şi Stat. De fapt, în această perioadă de şcolarizare occidentală, în ciuda paşilor de dans occidentali şi a mânuirii săbiei, Aleksei era adânc îngrijorat de faptul că nu avea niciun contact cu vreun preot ortodox. Scriindu-i lui Ignatiev, el i-a cerut să-i trimită un preot

care să poată păstra un secret. El trebuie să fie tânăr, necăsătorit şi neştiut de nimeni. Spune-i să vină la mine în mare taină, să ascundă toate semnele profesiei sale, să-şi radă barba şi părul, şi să poarte perucă şi haine germane. Să vină pe post de curier şi, de aceea, trebuie să ştie şi să scrie. Să nu-şi aducă straie bisericeşti, şi nici cărţi de rugăciuni, doar câteva bucăţi de anafură. Am eu toate cărţile care îi trebuie. Fie-ţi milă de sufletul meu şi nu mă lăsa fără spovedanie. Nu voi spune nimănui că este preot. Va părea că este doar unul dintre servitorii mei. Să nu-şi facă griji de raderea bărbii. Este mai bine să comită un păcat mic decât să-mi pierd sufletul fără să mă pot căi.—

Ignatiev a găsit şi a trimis un preot care nu doar că l-a ajutat pe ţarevici să se spovedească, dar l-a şi însoţit pe studentul regal şi micul lui cerc rusesc în serile de beţie. în timpul unei asemenea seri, Aleksei a mâzgălit o altă scrisoare către Ignatiev:

Părinte mult stimat, te salut. îţi doresc viaţă foarte lungă şi să ne vedem curând bucuroşi. Pe această scrisoare a fost turnat vin, ca, după ce o primeşti, să trăieşti bine, să bei din belşug şi să-ţi aminteşti de noi.

Dumnezeu să ne ajute să ne vedem curând. Toţi creştinii ortodocşi de aici au semnat această scrisoare, Aleksei păcătosul, preotul Ivan Slonski, şi au adeverit cu pocalele şi paharele lor. Am petrecut in sănătatea ta, nu in stil german, ci rusesc.—

La sfârşitul scrisorii, Aleksei a adăugat un post-scriptum aproape ilizibil, cerându-i iertare lui Ignatiev dacă scrisoarea a fost indescifrabilă, explicându-i că, atunci când a scris-o, toţi, inclusiv el, erau beţi.

Aleksei a rămas în Dresda când tatăl său a suferit dezastrul de pe Prut, dar Petru şi-a revenit repede după acea lovitură şi a mers mai departe cu planurile lui, inclusiv cel al căsătoriei fiului cu prinţesa Charlotte, în data de 14 octombrie 1711. Bunicul lui Charlotte, ducele de Wolfenbiittel, l-a întrebat pe Petru dacă le dă voie tinerilor căsătoriţi să-şi petreacă iarna împreună în ducatul său, dar Petru a replicat că are nevoie de serviciile fiului în războiul împotriva Suediei. Aşa că, după doar patru zile de la căsătorie, lui Aleksei i s-a ordonat să o lase pe Charlotte şi să plece la Thorn, ca să supravegheze expedierea proviziilor de hrană pentru trupele ruseşti care urma să ierneze în Pomerania. La cererea lui, Petru i-a amânat plecarea cu vreo câteva zile, după care, supus, Aleksei a pornit la drum, lăsându-şi mireasa singură. Şase săptămâni mai târziu, ea a venit după el la Thorn, dar acolo era un loc deprimant pentru a petrece o lună de miere. Charlotte i-a scris nefericită mamei sale, despre pustiirile provocate de război şi iarnă: „Casele de peste drum sunt pe jumătate arse şi pustii. Eu locuiesc într-o mănăstire."— S-a plâns de lipsa de anturaj, cauzată de obiceiul nobilimii locale de a sta izolată în casele de la ţară, refuzând să se adune în oraşe mai mari: „Din acest motiv, este imposibil să găseşti chiar şi în oraşele mai mari o persoană de calitate."

în primele şase luni de căsnicie, Aleksei a fost devotat soţiei sale, iar Charlotte spunea tuturor că este fericită. Dar în gospodăria regală lucrurile se petreceau la întâmplare, ba chiar haotic. Când Menşikov i-a vizitat în aprilie, a fost şocat de lipsurile în care trăiau Aleksei şi Charlotte. El i-a scris ţarului de urgenţă, spunându-i că a găsit-o pe Charlotte plângând din cauza banilor şi că, pentru a le uşura situaţia, i-a împrumutat acesteia 5.000 de ruble din fondurile armatei. Petru a trimis bani, iar el, împreună cu Ecaterina, au vizitat micuţa curte după ce Aleksei plecase la armată, în Pomerania. Ca mai toate tinerele soţii, Charlotte era foarte sensibilă la relaţiile dintre soţ şi familia acestuia şi i-a scris mamei sale că este îngrijorată de felul în care Petru i-a vorbit fiului său şi în care l-a tratat pe acesta. La un moment dat, a vorbit cu Ecaterina, rugând-o să îi ia partea lui Aleksei în faţa lui Petru.

în octombrie 1712, la sfârşitul primului an de căsătorie, în care soţul ei fusese mai mult plecat la armată, Petru i-a poruncit Charlottei să meargă la Sankt-Petersburg să se stabilească acolo şi să-l aştepte pe soţul ei. Fata de şaptesprezece ani a fost înspăimântată - auzise lucruri terifiante despre ruşi şi îi era frică să plece în Rusia fără soţul ei, care s-o prezinte acolo şi s-o protejeze - şi, nesocotind ordinul lui Petru, a fugit acasă la Wolfenbiittel.

Ţareviciul nu a avut nicio reacţie, spre deosebire de tatăl lui. Petru i-a scris Charlottei, criticându-i comportarea, dar a adăugat gentil: „Nu am fi împiedicat niciodată dorinţa ta de a- ţi vedea familia, dacă ne-ai fi spus dinainte."^ Charlotte s-a scuzat şi şi-a cerut

iertare. Petru a venit s-o vadă, i-a dat binecuvântarea lui şi o sumă de bani, iar ea a acceptat să plece curând după aceea la Sankt-Petersburg. Aşa cum îi scria bătrânul duce lui Leibniz: „Ţarul a fost la noi săptămâna aceasta. [...] A fost foarte drăguţ cu ţarevna, i-a oferit cadouri mari şi a rugat-o să-şi grăbească plecarea. Săptămâna viitoare chiar se pregăteşte să plece şi, după toate aparenţele, va părăsi pentru totdeauna Europa."™

Când Charlotte a ajuns la Sankt-Petersburg, în primăvara lui 1713, Aleksei părăsise capitala pentru a-l însoţi pe ţar în expediţia cu galere de-a lungul coastei Finlandei. El s-a întors la sfârşitul verii în micuţa casă în care ea locuia pe malul stâng al Nevei. întâlnirea, după o separare de aproape un an, a făcut ca la început cuplul să fie afectuos, dar lucrurile au început curând să meargă prost. Aleksei a început din nou să bea foarte mult cu prietenii lui, întorcându-se acasă doar ca să-şi trateze soţia abuziv în faţa servitorilor. Odată, beat fiind, el a jurat că se va răzbuna pe cancelarul Golovkin, care negociase acea căsătorie, spunând că, într-o zi, le va tăia capetele fiilor lui şi le va înfige în ţepuşe.

Câteodată, în dimineţile următoare, Aleksei îşi amintea aceste scene oribile şi încerca să se revanşeze pentru ele cu tandreţe sporită. Charlotte îl ierta, dar fiecare recidivă nu făcea decât să adâncească rana. Apoi, după o iarnă de beţie exagerată, ţareviciul s-a îmbolnăvit. Doctorii lui l-au diagnosticat cu tuberculoză şi i-au prescris cure la Carlsbad. Charlotte, care era însărcinată în opt luni, a fost ultima care a aflat că pleacă; a ştiut doar când el a ieşit pe uşă, s-a suit în trăsură şi a spus: „La revedere. Mă duc la Carlsbad."— în

timpul celor şase luni de absenţă, nu a primit niciun semn de la el - nici măcar o scrisoare. în 12 iulie 1714, la cinci săptămâni de la plecarea lui, ea a născut o fată, Natalia, dar Aleksei nu a răspuns nici la această veste. în noiembrie, disperata mamă de nouăsprezece ani le-a scris părinţilor săi: „Ţareviciul nu s-a întors încă. Nimeni nu ştie unde e, dacă este mort sau viu. Toate scrisorile pe care i le-am scris în ultimele şase sau opt săptămâni au venit înapoi de la Dresda sau de la Berlin, pentru că nimeni nu ştie unde este."[202]

La mijlocul lui decembrie 1714, Aleksei s-a întors la Sankt- Petersburg din Germania. La început, s-a comportat decent cu Charlotte şi era încântat de fiica lui. Mai târziu însă, Charlotte le-a scris părinţilor că soţul ei a revenit la vechile lui obiceiuri, dar acum îl vede din ce în ce mai rar. Motivul era Afrosina, o fată finlandeză capturată în timpul războiului, care fusese luată ca servitoare în casa învăţătorului său, Viazemski. Orbit de dragoste pentru ea, Aleksei a luat-o făţiş să locuiască într-o aripă a casei sale, unde a trăit cu ea ca amantă.

Tratamentul lui Aleksei faţă de Charlotte a devenit din ce în ce mai urât. Nu se interesa deloc de ea. în public, nu i se adresa niciodată, dar făcea orice să o evite, mutându-se în partea opusă a camerei. Deşi locuiau în aceeaşi casă, el îşi avea apartamentul în aripa dreaptă, unde Afrosina trăia împreună cu el; Charlotte şi fiica lor locuiau în aripa stângă. El o vedea o dată pe săptămână, când cobora întunecat ca să facă dragoste cu ea, cu speranţa că va da naştere unui băiat care să-i asigure succesiunea la tron. în restul timpului, era invizibil pentru ea. A lăsat-o fără niciun ban. îi păsa aşa

de puţin de bunăstarea ei, încât casa se găsea într-o stare de degradare teribilă, iar ploaia curgea prin acoperiş în dormitorul Charlottei. Când vestea a ajuns la Petru, ţarul, mânios şi dezgustat, l-a certat pe fiul lui că-şi neglijează soţia. Deşi Charlotte nu i se plânsese lui Petru, Aleksei i-a şa credea şi, furios, a acuzat-o pe soţie că l-a vorbit de rău faţă de tatăl lui. Toate aceste episoade, toate beţiile din ce în ce mai dese şi etalarea cu Afrosina Charlotte le-a suferit în tăcere şi resemnare, plângând în dormitorul ei, fără să aibă alături pe nimeni, în afară de o subretă germană care venise cu ea.

Pe măsură ce trecea timpul, sănătatea lui Aleksei se deteriora. Era aproape tot timpul beat. în aprilie 1715, el a fost adus inconştient dintr-o biserică, într-o stare atât de proastă, încât nimeni nu îndrăznea să treacă cu el peste Neva, acasă la el, aşa că şi-a petrecut noaptea în casa unui străin. Charlotte s-a dus la el şi mai târziu a scris cu milă: „Eu pun boala lui pe seama postului şi pe seama marii cantităţi de coniac pe care o bea zilnic, pentru că de obicei este beat."[203]

Cu toate acestea, existau şi momente ocazionale de fericire. Alexei ţinea foarte mult la fiica lui şi fiecare semn de iubire pe care îl arăta copilului îi încălzea inima mamei. în 13 octombrie 1715, hotărârea cu care făcea dragoste a dat roade: s-a născut un al doilea copil, de data aceasta un fiu, pe care Charlotte l-a numit Petru, ca să-şi îndeplinească promisiunea făcută socrului său. Dar această naştere, care ar fi trebuit să asigure succesiunea la tron a soţului său, a fost şi ultimul serviciu pe care l-a făcut nefericita prinţesă germană Rusiei şi soţului ei.

Slăbită de sarcină şi de suferinţă, s-a împiedicat şi a căzut înainte de a naşte. La patru zile după naşterea fiului său, a căzut la pat cu febră. Charlotte şi-a dat seama că moare şi a cerut să-l vadă pe ţar. Ecaterina nu a putut veni, dar Petru, deşi era bolnav, a venit într-un scaun cu rotile. Weber descrie moartea lui Charlotte:

Când ţarul a venit, Charlotte şi-a luat rămas-bun de la el cu nişte cuvinte emoţionante şi i-a cerut acestuia să ia in grija şi ocrotirea lui pe cei doi copii ai ei şi pe servitori. După aceea, şi-a îmbrăţişat amândoi copiii în modul cel mai tandru care poate fi imaginat, topită de lacrimi, şi i-a dat ţareviciului, care i-a luat în braţe şi i-a dus în apartamentele lui, după care nu a mai revenit. Apoi, a trimis după servitorii ei, care stăteau îngenuncheaţi în anticameră şi se rugau, implorând cerul să fie alături de stăpâna lor în aceste ultime momente. Ea i-a alinat, i-a certat puţin şi, după ultima ei binecuvântare, a cerut să fie lăsată singură cu preotul. Doctorii încercau s-o convingă să ia nişte medicamente, dar ea a aruncat leacurile în spatele patului şi a spus cu emoţie în glas: „Nu mă mai chinuiţi, lăsaţi-mă să mor în linişte, pentru că nu voi mai trăi." în cele din urmă, în 21 octombrie, după ce îşi petrecuse toată ziua în rugăciuni fierbinţi până la ora unsprezece seara, ea a părăsit viaţa nenorocoasă pe care a dus-o, după ce îndurase în ultimele zile dureri foarte mari, la vârsta de douăzeci şi unu de ani şi după o căsnicie de patru ani şi şase zile. Corpul ei a fost înmormântat, fără să fie îmbălsămat, aşa cum dorise ea, în marea biserică a fortăreţei, unde a fost dus cu mare pompă, aşa cum se cuvenea rangului ei din naştere.—

Charlotte nu a fost plânsă prea mult. în ziua următoare, după funeralii, ţarina Ecaterina a născut un fiu. în acest fel, în decurs de o săptămână, Petru a dobândit doi potenţiali urmaşi, amândoi numiţi Petru - un nepot, Petru Alekseevici, şi propriul lui fiu, Petru Petrovici. La naşterea celui de-al doilea mic Petru, bucuria şi mândria ţarului au şters orice urmă de mâhnire pentru soţia moştenitorului său. El i-a scris exuberant lui Şeremetiev „Dumnezeu mi-a trimis un nou recrut"™ şi a început o rundă de celebrări care a durat opt zile. în 6 noiembrie, noul prinţ a fost botezat, naşii lui fiind regii Danemarcei şi Prusiei. Celebrarea, potrivit lui Weber, a inclus şi o masă la care „s-a servit domnilor

o plăcintă care s-a deschis, iar din ea a ieşit o femeie pitică, cu forme pline, care nu avea nimic altceva pe ea decât o pălărie şi nişte ornamente din panglici roşii. Ea a ţinut un discurs adunării, a umplut câteva pahare cu vin, pe care îl avea cu ea în plăcintă şi a băut şi ea de câteva *ori."*[m] La masa doamnelor, un bărbat pitic a apărut într-un mod asemănător. La lăsarea serii, adunarea s-a spart şi toţi au plecat spre insule, unde erau organizate nişte magnifice focuri de artificii în onoarea tânărului prinţ.

Cu atâta bucurie în jur, moartea prinţesei Charlotte şi naşterea fiului ei au fost aproape uitate. Pe termen lung, totuşi, tăcuta prinţesă germană a primit un fel de răsplată. Mult- aplaudatul şi adoratul Piotr Petrovici, copilul lui Petru şi al Ecaterinei, nu a trăit decât trei ani şi jumătate, în timp ce Piotr Alekseevici, fiul Charlottei, a ajuns Petru al II-lea, împărat al Rusiei.

Sbornik I.R.I.O., XXXIV, p. 255. ^ Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 193. ^ Eugene Schuyler, vol. II, p. 261.

— ibidem.

Sbornik I.R.I.O., XXXIX, p. 43. S.M. Soloviov, vol. IX, p. 117. Eugene Schuyler, vol. II, p. 266.

— ibidem.

ibidem, p. 267. ibidem, p. 268. S.M. Soloviov, vol. IX, p. 125. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 237. [m] ibidem, p. 269. ibidem, p. 270. ibidem.

[m] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 107. Staehlin von Storcksburg, p. 305. Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 108.

UN ULTIMATUM PATERN

în toamna lui 1715, când s-a născut fiul lui, iar soţia a murit, ţareviciul Aleksei nu mai era un tinerel. Avea douăzeci şi cinci de ani, iar din punct de vedere fizic era un om mai mic decât tatăl său. Prinţul avea 1,83 metri înălţime, o înălţime neobişnuită pentru vremea aceea, dar Petru, de la înălţimea lui de doi metri, îl domina, aşa cum îi domina pe toţi. Peter Bruce, un ofiţer străin din armata rusă, îl descria pe Aleksei, în aceşti ani, ca fiind „foarte neglijent îmbrăcat, înalt, bine făcut, cu ten măsliniu, părul şi ochii negri, cu o expresie dură şi voce puternică"[102]. Ochii lui, mai apropiaţi decât ai lui Petru, deseori licăreau de anxietate şi teamă.

Cei doi erau complet diferiţi. Aleksei ajunsese un om de o pregătire şi o capacitate intelectuală considerabile. Era inteligent, îi plăcea să citească, fiind interesat de dileme teologice, şi se descurca foarte uşor în limbi străine. Comod, îi plăcea o viaţă liniştită şi contemplativă şi nu avea dorinţa de a ieşi în lume şi de a-şi pune în aplicare cunoştinţele. Toate acestea erau exact opusul firii şi educaţiei lui Petru. Ţarul avea o educaţie formală limitată. La vârsta când Aleksei citea şi reflecta asupra unor scrieri precum *Mana divină, Minunile lui Dumnezeu* sau *Imitatio Christi* a lui Thomas â Kempis, Petru făcea instrucţie cu soldaţii, construia bărci şi monta rachete pentru focuri de artificii. Mai presus de toate, lui Aleksei îi lipseau energia titanică, curiozitatea arzătoare şi dorinţa de a conduce care reprezentau sursele măreţiei lui Petru. Era mai degrabă un cărturar decât o persoană dinamică, mai curând precaut decât curajos, prefera vechiul şi nu noul. Era ca şi cum fiul aparţinea unei generaţii mai vechi decât tatăl. Dacă ar fi fost vlăstarul unui alt ţar - să zicem, al bunicului său, Aleksei, sau al unchiului său

Fiodor -, caracterul lui Aleksei ar fi fost mai potrivit şi povestea vieţii lui poate ar fi fost alta. însă, oricum ar fi putut să fie, era izbitor de nepotrivit ca fiu - şi urmaş - al lui Petru cel Mare.

104

Deşi diferendele dintre tată şi fiu erau întotdeauna tacite (ţareviciul nu s-a opus niciodată în public ţarului), ele existau în permanenţă şi amândoi bărbaţii le resimţeau dureros. La început, el a încercat cu disperare să-l mulţumească pe Petru, dar un sentiment de inferioritate îi ruina toate eforturile. Cu cât Petru îl critica mai mult, cu atât devenea mai nepriceput, şi cu atât mai tare îl detesta şi se temea de tatăl lui, de prietenii tatălui şi de felul de a fi al tatălui. El se retrăgea şi evada şi, cu cât Petru se înfuria din acest motiv, cu atât Aleksei devenea mai reticent şi mai fricos. Părea să nu existe vreo soluţie.

Pentru a-şi înfrânge temerile şi slăbiciunile, Aleksei începuse să bea tot mai mult. Pentru a scăpa de responsabilităţile la care nu făcea faţă, se prefăcea bolnav. Când Aleksei s-a întors din Germania în 1713, după anul lui de studiu la Dresda, Petru l-a întrebat ce a învăţat despre geometrie şi fortificaţii. întrebarea l-a înspăimântat pe Aleksei: îi era teamă ca nu cumva tatăl să-i ceară să facă un desen în faţa lui, iar el să nu poată să-l facă. Când a ajuns acasă, ţareviciul a luat un pistol şi a încercat să se mutileze, împuşcându-se în mâna dreaptă. Mâinile îi tremurau prea tare şi a greşit ţinta, dar explozia prafului de puşcă i-a ars rău mâna dreaptă. Când Petru l-a întrebat ce s-a întâmplat, Aleksei i-a spus că a fost un accident.

Acesta nu a fost un episod izolat. Nefiind interesat de soldaţi sau nave, clădiri noi, docuri, canale sau de oricare dintre proiectele sau reformele lui Petru, uneori lua medicamente ca să se prefacă bolnav şi să evite apariţiile publice sau îndatoririle. Odată, când era necesară prezenţa lui la lansarea unei nave, i-a spus unui prieten: „Aş prefera să fiu un sclav la galeră sau să am febră arzătoare, decât să fiu obligat să mă duc acolo."™ Altuia, i-a spus: „Nu sunt un prost nebun, dar nu pot să muncesc." Prinţesa de Wolfenbiittel, ca mamă-soacră, spunea: „Este de-a dreptul inutil ca tatăl lui să-l forţeze să ia parte la activităţi militare, când el ar ţine mai degrabă un rozariu în mână decât un pistol."™

Cum groaza lui Aleksei faţă de tatăl său se adâncise, el descoperise că de-abia mai poate să dea ochii cu ţarul. Odată, i- a mărturisit duhovnicului său că dorise de multe ori moartea tatălui său. Ignatiev i-a replicat: „Dumnezeu te va ierta. Noi toţi îi dorim moartea pentru că poporul rabdă poveri atât de mari."[212]

Involuntar, dar şi inevitabil, Aleksei a devenit centrul în jurul căruia s-a concentrat opoziţia faţă de ţar. Toţi adversarii lui Petru îl considerau pe Aleksei speranţa lor pentru viitor. Clericii se rugau ca Aleksei, când va deveni ţar, să readucă Biserica la vechea ei putere şi măreţie. Poporul credea că el va uşura povara lor de muncă, armată şi taxe. Vechea nobilime spera că, atunci când va urca pe tron, Aleksei va restaura vechile lor privilegii şi îi va înlătura pe parveniţii ca Menşikov şi Şafirov. Mulţi dintre nobilii în care Petru avea încredere îl priveau în secret chiar şi ei cu simpatie pe ţarevici. Goliţînii, cei din familia Dolgoruki, cneazul Boris Kurakin şi chiar

feldmareşalul Boris Şeremetiev erau printre aceştia. Cneazul senator Iakob Dolgoruki l-a avertizat pe Aleksei: „Nu mai vorbi, ei ne urmăresc."[m] Cneazul Vasili Dolgoruki i-a spus lui Aleksei: „Tu eşti mai înţelept decât tatăl tău. Şi tatăl tău e înţelept, dar el nu se pricepe la oameni. Tu însă vei pricepe mai bine la oameni."[212]

în ciuda acestor sentimente şi a curentului general de nemulţumire pentru guvernarea lui Petru, nu exista nicio conspiraţie. Singura politică a susţinătorilor lui Aleksei era aceea de a aştepta până când fiul îi va succeda tatălui. Dată fiind starea precară a sănătăţii lui Petru, aveau impresia că nu va dura prea mult până se va întâmpla acest lucru. Unul dintre sfătuitorii cei mai apropiaţi ai lui Aleksei, Aleksandr Kikin, un om nou al lui Petru, care îl însoţise pe ţar în Marea Ambasadă şi care fusese avansat şef al Amiralităţii, l-a sfătuit în secret pe ţarevici să părăsească Rusia sau, dacă din întâmplare se află la momentul respectiv într-o altă ţară, să rămână acolo. „După recuperarea ta [la Carlsbad]", i-a spus Kikin lui Aleksei, înainte de a pleca, „scrie-i tatălui tău că eşti nevoit să iei medicamente din nou la primăvară, iar, în acest timp, poţi să te duci în Olanda şi apoi în Italia, după cura din primăvară. în acest fel, poţi să-ţi prelungeşti absenţa la doi sau trei ani."[m]

în ceea ce îl priveşte pe Petru, sentimentele lui erau un amestec de frustrare şi mânie. Cu ani în urmă, când îşi ignora copilul, o făcea pentru că Aleksei era fiul Eudoksiei şi pentru că el însuşi nu era decât un adolescent. Apoi, când băiatul a mai crescut, iar lipsurile din educaţia lui au devenit evidente,

Petru a încercat să-l întărească tratându-l dur, cu o asprime aproape spartană, nu cu înţelegere şi căldură. în mod repetat, prin guvernantul Menşikov, prin propriile lui scrisori către fiul său şi prin discuţiile cu acesta, dar şi prin atribuirea unor însărcinări publice şi misiuni guvernamentale, Petru a încercat să îi insufle lui Aleksei un simţ al datoriei faţă de stat şi să-l facă să participe la reformele pe care el le aplica forţat Rusiei. Trimiţându-l în Occident la studii, căsătorindu-l cu o prinţesă germană, Petru a sperat să-l schimbe pe fiul său. Când Aleksei s-a întors la Sankt-Petersburg, în 1713, Petru a aşteptat plin de speranţă să observe rezultatele călătoriilor şi studiilor în străinătate ale ţareviciului. Dar când ţarul i-a cerut lui Aleksei o demonstraţie a noilor sale cunoştinţe, răsplata a fost că ţareviciul a încercat să se împuşte în mână.

Cum vedea şi Petru, fiul său respingea din ce în ce mai mult toate responsabilităţile unui moştenitor la tron, preferând să stea în spate şi să refuze orice fel de provocare. în loc să preia rolul său firesc în activitatea lui Petru, Aleksei a preferat să se înconjoare de oameni care erau împotriva a tot ceea ce încerca Petru să facă. în legătură cu anumite părţi ale vieţii sale, Petru nu avea nimic de obiectat: nu îl deranjau beţiile lui Aleksei sau jocurile lui cu mica „companie exotică", şi nici faptul că îşi luase o servitoare finlandeză ca amantă - toate aceste lucruri aveau un echivalent şi în viaţa lui Petru. Ceea ce nu putea accepta ţarul era respingerea perpetuă a ceea ce el considera că ar fi fost datoria lui de ţarevici. Petru era dispus să se arate tolerant cu cei care încercau să-i îndeplinească ordinele, dar era furios atunci când întâmpina rezistenţă. Cum ar fi putut să reacţioneze când propriul său fiu, care, la douăzeci şi

cinci de ani ar fi trebuit să fie un exemplu pentru îndeplinirea îndatoririlor, refuza să ia parte la orice fel de activitate a ţarului, exceptând cazurile când era împins de la spate? în iarna dintre 1715 şi 1716, Petru a decis că trebuia să pună lucrurile în ordine; bărbatul pasiv, leneş şi speriat, care nu era deloc interesat de chestiuni militare sau de nave şi mare, care nu avea nicio simpatie pentru reforme şi nicio dorinţă de a construi pe fundaţia pe care o aşezase tatăl său, trebuie să se schimbe o dată pentru totdeauna. Ceea ce solicita Petru era o schimbare completă a personalităţii. Din păcate, timpul pentru un asemenea lucru trecuse; fiul, ca şi tatăl, avea acum temperamentul format pentru toată viaţa.

în ziua funeraliilor prinţesei Charlotte, ţareviciului i s-a înmânat o scrisoare pe care Petru o scrisese cu şaisprezece zile mai devreme, înainte de moartea Charlottei şi a naşterii celor doi băieţi Petru. Scrisoarea dezvăluie speranţele pe care Petru le avea în legătură cu Aleksei, dorinţa lui disperată ca ţareviciul să-şi asume responsabilitatea rangului său, dar şi dispreţul faţă de neputinţa sau lipsa de voinţă de a face acest lucru:

Declaraţie pentru fiul meu

Nu poţi să nu ştii ceea ce ştie toată lumea, cât de mult au suferit oamenii noştri sub asuprirea suedezilor înainte de a începe acest război.

Prin uzurparea atâtor teritorii maritime, aşa de necesare pentru statul nostru, ei ne-au tăiat posibilitatea de a face comerţ cu restul lumii. [...] Ştii cât de mult ne-a costat la începutul acestui război (în care numai Dumnezeu ne-a dus de mână, aşa cum a fost, şi încă ne mai conduce), ca să putem căpăta experienţă în arta războiului şi să stopăm acele avantaje pe care inamicul nostru le avea asupra noastră.

Ne-am supus cu resemnare la toate, ştiind că aceasta este voinţa lui Dumnezeu, fără să ne îndoim că El a fost cel care ne-a pus la încercare, ca să ne conducă în direcţia bună şi ca să ne dăm singuri seama că acelaşi duşman care la început îi făcea pe alţii să tremure de frică, tremură acum, la rândul lui, de frica noastră, poate mai tare. Acestea sunt realizările pe care, pe lângă apropierea de Dumnezeu, le datorăm muncii noastre neobosite şi efortului credincioşilor şi iubitorilor noştri copii, supuşii noştri ruşi.

Dar in timpul in care privesc prosperitatea pe care Dumnezeu a oferit-o ţarii noastre natale, dacă îmi arunc ochii spre posteritatea care va urma după mine, inima mea este mult întristată cu gândul la ceea ce va fi, văzând că tu, fiul meu, respingi toate mijloacele prin care ai putea să devii capabil să conduci după ce eu nu voi mai fi. Eu spun că neputinţa ta e voluntară, pentru că nu poţi să te scuzi prin lipsuri de la natură ale unor părţi sau puteri ale corpului, de parcă Dumnezeu nu ţi-ar fi dat destul din amândouă; şi chiar dacă alcătuirea ta fizică nu este cea mai puternică, nici nu poţi spune că este cea mai slabă.

Dar tu nu vrei nici măcar să auzi de exerciţii militare; deşi doar cu ajutorul lor am putut să răzbim din întunericul în care ne găseam şi neam făcut cunoscuţi popoarelor de al căror respect ne bucurăm acum.

Eu nu te pun să faci război fără un motiv legitim; eu doar doresc să vrei să înveţi arta războiului pentru că este imposibil să guvernezi fără să ştii regulile şi disciplina lui, chiar şi numai pentru a-ţi apăra ţara.

Aş putea să-şi dau multe exemple în legătură cu ceea ce îţi propun eu. îi voi aminti doar pe greci [Imperiul Bizantin, a cărui capitală, Constantinopol, a căzut în mâna turcilor în 1453], cu care suntem uniţi prin credinţă. Ce a provocat decăderea lor, în afară de aceea că au neglijat armata? Lenea şi repausul i-au slăbit, şi i-au făcut să se supună tiranilor, şi i-au adus la sclavia în care se află şi acum, de când au decăzut. Greşeşti atunci când crezi că este destul pentru un prinţ să aibă generali buni care să acţioneze la ordinele sale. Toată lumea se uită la cap; se uită cum se înclină, şi fac şi ei la fel. Toată lumea ştie asta. Fratelui meu [Fiodor], în timpul domniei sale, îi plăceau hainele magnifice şi echipajele măreţe de cai. Poporul nu avea înclinaţie pentru aşa ceva, dar plăcerea prinţului a devenit curând şi plăcerea supuşilor lui, pentru că ei sunt înclinaţi să-l imite, în ceea ce îi place şi în ceea ce nu-i place.

Dacă oamenii se dedau aşa uşor la lucruri care sunt făcute doar pentru plăcerea lor, oare nu vor uita, cu timpul, sau nu vor renunţa ei oare să exerseze cu armele, exerciţiu care devine mai greu, dacă ei nu îl fac prea des?

Tu nu ai înclinaţie să înveţi despre război şi nici nu încerci să înveţi, aşa că niciodată nu vei învăţa. Atunci cum vei putea să le dai altora ordine şi cum vei putea să judeci cine merită răsplată pentru că şi-a făcut datoria

sau să-i pedepseşti pe alţii că nu şi-au făcut-o? Nu vei face nimic şi nu vei judeca nimic, decât prin ochii altora şi cu ajutorul altora, ca un pui de pasăre care ţine ciocul căscat ca să fie hrănit.

Tu spui că starea proastă a sănătăţii tale nu îţi permite să suporţi oboseala războiului. Este o scuză care nu este cu nimic mai bună decât celelalte. Eu nu cer oboseală, ci doar voinţă de a învăţa, pe care nici măcar boala nu o poate împiedica. întreabă-i pe cei care îşi amintesc de vremea fratelui meu. Avea o constituţie mult mai slabă decât a ta. Nu putea să stăpânească nici un cal liniştit şi de-abia putea să încalece. Dar îi plăceau caii şi de aceea nici nu a fost şi nici acum nu este cu adevărat un grajd mai frumos ca al lui.

Din aceasta poţi să vezi că un mare succes nu depinde de dureri, ci de voinţă.

Dacă tu crezi că sunt unii [monarhi] care au succes în treburi de război, deşi nu se duc ei înşişi la război, este adevărat. Dar chiar dacă nu se duc ei înşişi, cunosc războiul şi îl înţeleg.

De exemplu, defunctul rege al Franţei [Ludovic al XIV-lea] nu se ducea mereu pe câmpul de luptă, dar se ştie în ce măsură iubea războiul şi ce rezultate glorioase a avut din război, ceea ce a făcut ca acele campanii să fie considerate teatrul şi şcoala întregii lumi. înclinaţia lui nu era doar spre treburile militare: îi mai plăceau şi mecanica, artizanatul şi alte instituţii care au făcut ca regatul său să fie mai înfloritor decât oricare altul.

După ce ţi-am făcut aceste demonstraţii, mă întorc la vechiul meu subiect, care te priveşte pe tine.

Eu sunt om şi, în consecinţă, trebuie să mor. Cui îi voi lăsa să termine, după mine, ceea ce am realizat eu parţial? Unui bărbat care, la fel ca un servitor leneş, îşi ascunde talentul în pământ - cu alte cuvinte, care nu vrea să facă tot ce poate pentru sarcina pe care Dumnezeu i-a încredinţat-o?

Gândeşte-te la încăpăţânarea şi la reaua ta voinţă, la cât de des ţi le-am reproşat şi la anii în care aproape că nu ţi-am vorbit. Dar toate acestea nu au dus la nimic, nu au avut niciun efect. Nu am reuşit decât să-mi pierd timpul, ca şi cum aş fi lovit aerul. Tu nu faci nici măcar o sforţare şi toată plăcerea ta se pare că este să stai comod şi leneş acasă. Lucruri de care ar trebui să te ruşinezi (aşa de tare încât să te facă nefericit) pentru tine parcă sunt cele mai dragi plăceri, fără să te gândeşti la urmările periculoase pentru tine şi pentru stat. Sf. Pavel ne-a lăsat un mare adevăr atunci când a scris: „Dacă un bărbat nu ştie să-şi conducă propria casă,

cum ar putea el să aibă grijă de biserica lui Dumnezeu?"

După ce m-am gândit la toate neajunsurile şi am meditat asupra lor şi văzând că nu te pot aduce pe calea cea bună prin niciun mijloc, m-am

gândit că ar fi bine să-ţi dau in scris această ultimă dorinţă a mea, cu hotărârea că, totuşi, voi aştepta încă puţin, înainte de a o pune în aplicare, ca să văd dacă te îndrepţi. Dacă nu, te anunţ că te voi înlătura de la succesiune, aşa cum tai un membru nefolositor.

Nu îmi place să fac acest lucru, căci nu am alt copil decât pe tine; îţi scriu toate astea ca să te sperii. Cu siguranţă voi pune în aplicare hotărârea, dacă aşa va vrea Dumnezeu; din moment ce eu nu-mi cruţ viaţa pentru ţară, şi pentru bunăstarea poporului meu, de ce aş cruţa-o pe a ta, care nu eşti demn de niciuna dintre ele? Mai degrabă aleg să le transmit unui străin care merită, decât propriului meu fiu care nu merită.

Petru—

Reacţia lui Aleksei a fost exact opusul a ceea ce sperase tatăl său. îngrozit de somaţiile lui Petru, el a dat fuga la apropiaţi şi le-a cerut sfatul. Kikin l-a sfătuit să renunţe la drepturile sale asupra tronului, sub pretextul stării proaste de sănătate. „Cel puţin vei putea să te odihneşti dacă te vei rupe de toate. Ştiu că altfel, cu slăbiciunea ta, nu vei putea să rezişti. Dar e păcat că nu ai rămas acolo, cât erai plecat [în Germania]."[215] Viazemski, primul lui profesor, a opinat şi el că ar trebui să declare că se simte nepotrivit pentru a purta povara grea a coroanei. Aleksei a mai vorbit şi cu cneazul Iuri Trubeţkoi, care i-a spus: „Faci bine dacă nu aspiri la succesiune. Nu eşti potrivit pentru ea."— Apoi, ţareviciul a încercat să-l convingă pe cneazul Vasili Dolgoruki să vorbească cu ţarul, ca să-l lase să renunţe în pace la succesiune şi să-şi petreacă restul vieţii pe o proprietate, la ţară. Dolgoruki i-a promis că va vorbi cu Petru.

între timp, la trei zile după ce primise declaraţia tatălui său, Aleksei i-a răspuns în scris:

Milostive stăpân şi tată,

Am citit actul pe care Majestatea Voastră mi l-a dat în 16 octombrie 1715, după funeraliile consoartei mele.

Nu am ce să răspund altceva decât că dacă Majestatea Voastră mă va lipsi de succesiunea la coroana Rusiei, pentru incapacitatea mea, voinţa ta se va face. Eu însumi te implor să faci acest lucru, deoarece nu mă consider potrivit pentru guvernare. Memoria mea este slabă, iar de memorie ai nevoie în afaceri. Puterile minţii şi trupului meu sunt deteriorate de boala pe care am avut-o şi care mă face să fiu incapabil să conduc atâtea popoare. Aceasta cere un om mult mai viguros decât mine.

De aceea, nu aspir să vin după tine (şi Dumnezeu să-ţi hărăzească mulţi ani) la succesiunea coroanei Rusiei, chiar dacă nu aş mai avea alţi fraţi, cum am acum, şi mă rog la Dumnezeu să-l ţină sănătos. Nici nu voi pretinde în viitor această succesiune şi pentru aceasta îl iau martor pe Dumnezeu şi jur pe sufletul meu, mărturia pe care o semnez cu mâna mea în acest moment.

îmi pun copiii în mâinile tale, iar pentru mine nu doresc decât o întreţinere în timpul vieţii, lăsând totul la judecata şi la voia ta.

Prea umilul tău servitor şi fiu, Aleksei—

După ce a primit scrisoarea lui Aleksei, Petru s-a întâlnit cu cneazul Vasili Dolgoruki, care i-a relatat discuţia lui cu Aleksei. Petru a părut binevoitor, iar Dolgoruki i-a spus lui Aleksei: „Am vorbit cu tatăl tău despre tine. Cred că te va lipsi de succesiune şi părea mulţumit de scrisoarea ta. Te-am salvat de la tăierea capului vorbind cu tatăl tău."[m] Dacă Aleksei a fost liniştit de esenţa acestui mesaj, nu putea să fie bucuros că se pusese problema execuţiei.

De fapt, Petru era departe de a fi mulţumit. Avertismentul său dat ţareviciului provocase o altă reacţie decât se aşteptase, iar scrisoarea lui Aleksei de supunere şi renunţare i se părea prea promptă şi grăbită. Cum putea un om serios să renunţe la tron aşa uşor? Era renunţarea aceasta sinceră? Şi, chiar dacă era, cum putea un moştenitor al unui tron măreţ să se retragă pur şi simplu şi să trăiască la ţară? Ca un fermier sau ca un moşier de ţară, nu ar fi devenit el - poate chiar

fără să vrea - centrul de atracţie pentru opozanţii tatălui său?

Timp de o lună, Petru a analizat toate aceste întrebări, dar nu a făcut nimic. Apoi, soarta a intervenit şi aproape că a tranşat chestiunea. Luând parte la o petrecere cu băutură la amiralul Apraksin, ţarul a suferit o violentă criză convulsivă şi s-a îmbolnăvit grav. Două zile şi două nopţi, minştrii mai importanţi şi membrii Senatului au rămas într-o cameră aflată chiar lângă dormitorul lui, iar în 2 decembrie starea lui a devenit aşa de critică încât a fost împărtăşit. Apoi, Petru şi-a revenit şi a început, foarte încet, să se înzdrăvenească. Trei săptămâni a rămas în pat şi după aceea în casă şi, în sfârşit, în ziua de Crăciun a putut să meargă la biserică, unde oamenii au văzut că e slab şi palid. în timpul bolii tatălui său, Aleksei a rămas tăcut şi şi-a vizitat tatăl o singură dată. Poate că a făcut acest lucru deoarece Kikin îl avertizase pe Aleksei să aibă grijă să nu fie păcălit: Petru, a sugerat el, poate doar se preface că este bolnav sau doar exagerează gravitatea bolii, primind împărtăşania, ca să vadă cum reacţionează cei din jurul său - mai ales Aleksei - în eventualitatea morţii sale.

Când şi-a revenit, Petru se gândea la pasul următor. Aleksei jurase înaintea lui Dumnezeu şi „jurase pe sufletul lui" că nu va căuta niciodată succesiunea, dar Petru se temea de influenţa „bărbilor lungi" - adică, a preoţilor - asupra ţareviciului, după moartea lui. în continuare, Petru voia sincer ajutorul activ al unui fiu care să-şi joace până la capăt rolul de moştenitor la tron. Aşa că a decis: Aleksei trebuie să i se alăture sau să renunţe definitiv la lume, intrând în mănăstire, în 19

ianuarie 1716, ţareviciul a primit o a doua scrisoare de la

tatăl său, cu solicitarea de a-i răspunde imediat:

Fiul meu,

Boala mea din urmă m-a oprit până acum să îţi explic hotărârea pe care am luat-o în urma scrisorii pe care mi-ai trimis-o, ca răspuns la prima mea scrisoare. Acum îţi răspund că am văzut că tu nu vorbeşti în ea despre altceva decât despre succesiune, de parcă aş fi avut nevoie de consimţământul tău în această chestiune, când, de fapt, totul depinde de voinţa mea. Dar cum se face că în scrisoare nu vorbeşti de presupusa ta incapacitate şi de aversiunea pe care o ai pentru treburile de stat, despre care eu ţi-am vorbit în scrisoarea mea, şi îmi vorbeşti, în loc de astea, de starea proastă a sănătăţii tale? Eu ţi-am mai vorbit în scrisoarea mea, despre insatisfacţiile pe care mi le-a dat comportarea ta atâţia ani, iar tu treci subiectul acesta sub tăcere, deşi am insistat mult asupra lui. Acest lucru mă face să cred că mustrările paterne nu au nicio greutate la tine. De aceea am luat o decizie, pe care ţi-o transmit prin această scrisoare, care va fi ultima. Dacă respingi sfatul meu cât sunt în viaţă, ce valoare va mai avea atunci când eu nu voi mai fi?

Poate cineva să se încreadă în jurămintele tale când se poate vedea că ai o inimă de piatră? Regele David spunea: „Toţi oamenii sunt mincinoşi." Dar, presupunând că tu acum ai intenţia să-ţi ţii promisiunea, acele bărbi lungi te pot întoarce cum vor ei şi te pot face să-ţi încâlci promisiunea.

Din cauză că depravarea şi lenea îi ţin departe de posturi înalte, ei speră că într-o zi sau alta condiţia lor se va îmbunătăţi prin tine, care deja le-ai arătat multă atenţie.

Nu văd că eşti sensibil la obligaţiile pe care le ai faţă de tatăl tău, căruia îi datorezi propria ta fiinţă. Eşti alături de el în grijile şi în durerile lui de când ai ajuns la anii maturităţii? Sigur nu eşti alături de el niciodată; toată lumea ştie asta. Ba dimpotrivă, tu condamni şi urăşti tot binele pe care îl fac, punându-mi sănătatea în pericol, şi consumând-o de dragul poporului meu şi al bunăstării lui. Şi am toate motivele din lume să cred că tu vei distruge toate acestea, dacă vei trăi după mine. Nu pot să decid să te las în viaţă cum vrei tu, ca o creatură amfibie, nici peşte, nici mamifer. Aşa că schimbă-ţi comportarea şi fie străduieşte-te să te faci demn de succesiune, fie fă-te călugăr. Nu pot să fiu blând cu tine, mai ales acum

când sănătatea mea începe să se piardă. Răspunde neîntârziat la această scrisoare, fie în scris, fie prin cuvânt. Dacă nu faci asta, te voi trata ca pe un criminal.

Petru—

Acest ultimatum a căzut ca un trăsnet peste ţarevici; să se transforme în fiul pe care Petru îl voia sau să se călugărească? Aleksei nu putea să facă primul lucru; încercase douăzeci şi cinci de ani şi eşuase. Dar să devină călugăr? însemna să renunţe la tot ce era lumesc, inclusiv la Afrosina. în acel moment, Kikin a intrat în scenă cu un sfat cinic. „Fă-te călugăr, aşa cum îţi porunceşte tatăl tău"[220],1-a sfătuit el. „Ţine minte că nu pot să-ţi bată în cuie tichia de călugăr. Poţi oricând să ţi-o scoţi şi s-o arunci." Aleksei a acceptat grăbit soluţia. „Prea milostive Domn şi tată", i-a scris el lui Petru, „am primit în dimineaţa aceasta scrisoarea ta din 19. Indispoziţia mea mă împiedică să-ţi scriu mai pe larg. Voi îmbrăţişa cariera monahală şi doresc aprobarea ta milostivă pentru asta. Servitorul şi fiul tău nevrednic, Aleksei."[221]

Din nou, Petru a fost uluit de supunerea bruscă şi completă a lui Aleksei. Pe lângă aceasta, ţarul era pe punctul de a pleca din Rusia într-o lungă călătorie în Occident, iar timpul până la plecare era prea scurt ca să rezolve o chestiune de o asemenea importanţă şi complexitate. Cu două zile înainte de plecare, Petru l-a vizitat pe Aleksei acasă la ţarevici, şi l-a găsit în pat, tremurând. Petru l-a întrebat pe ţarevici din nou ce hotărâre a luat. Alexis a jurat în faţa lui Dumnezeu că doreşte să devină călugăr. Dar la aceasta, Petru a dat înapoi, considerând că, probabil, ultimatumul lui a fost prea aspru şi că ar trebui să-i acorde fiului mai mult timp de gândire. „Nu e uşor pentru un tânăr să devină călugăr", i-a spus el delicat. „Mai gândeşte-te. Nu te

grăbi. Scrie-mi apoi ce ai hotărât. Ar fi mai bine să urmezi drumul drept, decât să te faci călugăr. Oricum, voi mai aştepta şase luni."™ Imediat ce Petru a ieşit din casă, Aleksei, fericit, şi-a scos straiele de culcare, s-a ridicat din pat şi a plecat la o petrecere.

116

Când Petru a părăsit Sankt-Petersburgul pentru a pleca la Danzig şi în Occident, Aleksei a fost imens de uşurat - tatăl lui plecase, iar umbra cea neagră care plutise deasupra vieţii lui se îndepărtase. El rămăsese moştenitorul tronului şi, timp de şase luni, nu era obligat să se gândească la nicio alegere. Şase luni păreau o eternitate. în acest timp, cu un om aşa de belicos şi de bolnăvicios ca tatăl său, se putea întâmpla orice. între timp, ţareviciul putea să se distreze.

Şase luni pot trece ca vântul atunci când cineva amână o alegere neplăcută. Aşa s-a întâmplat şi cu Aleksei în primăvara şi vara lui 1716. Când a venit toamna, data limită de şase luni impusă de Petru trecuse, iar ţareviciul încă mai stătea pe gânduri. El îi scrisese tatălui său, dar scrisorile lui nu vorbeau decât de sănătatea lui şi de rutina zilnică. Apoi, la începutul lui octombrie, a sosit scrisoarea de la Petru de care Aleksei se temea. Fusese scrisă în 26 august din Copenhaga, unde pregătirile pentru invadarea Scaniei erau în toi. Scrisoarea reprezenta ultimatumul final de la tată pentru fiu; ţareviciul trebuia să trimită răspunsul cu acelaşi curier.

Fiul meu,

Am primit scrisoarea ta din 29 iunie şi pe cealaltă, din 30 iulie. Văzând că tu nu scrii nimic in ea decât despre starea sănătăţii tale, îţi scriu acum să-ţi spun că eu cerusem o decizie din partea ta, privind succesiunea, atunci când am venit să-mi iau rămas bun. Tu mi-ai răspuns, ca de obicei, că nu te consideri capabil de ea pe motivul infirmităţii tale şi că tu ai prefera să te retragi într-o mănăstire. Eu ţi-am spus să te gândeşti încă o dată serios la acest lucru şi după aceea să-mi scrii ce hotărâre ai luat. Am aşteptat această decizie şapte luni, iar tu nu mi-ai trimis niciun cuvânt despre asta; de aceea, la primirea scrisorii mele, alege ori una, ori alta. în cazul în care te-ai hotărât pentru prima alegere, adică să te străduieşti să fii capabil de succesiune, nu întârzia mai mult de o săptămână să vii încoace, unde poţi să ajungi la timp ca să fii prezent la operaţiunile de campanie. Dar, dacă ai luat o decizie în alt sens, anunţă-mă unde, în ce moment şi chiar ziua când îţi vei pune hotărârea în aplicare, ca să-mi liniştesc gândurile şi să ştiu la ce să mă aştept de la tine. Trimite-mi răspunsul tău definitiv prin acelaşi curier care ţi-a adus această scrisoare.

în primul caz, indică-mi ziua în care intenţionezi să pleci din Sankt-Petersburg, iar în al doilea caz, când vei pune în aplicare hotărârea. îţi repet că trebuie să hotărăşti ceva, pentru că altfel nu voi putea să cred decât că tu vrei doar să mai câştigi timp pentru a-l petrece în lenea ta obişnuită.

Petru—

Cu scrisoarea în mână, Aleksei s-a hotărât, în sfârşit. Hotărârea lui era să nu dea curs niciuneia dintre variantele lui Petru, ci să fugă, să găsească un loc în care personalitatea dominatoare a tatălui său să nu îl poată ajunge. Cu doar două luni înainte, când Kikin plecase să o însoţească pe mătuşa lui Aleksei ţarevna Maria, la Carlsbad, el i-a şoptit ţareviciului: „Mă duc să-ţi caut un loc în care să te ascunzi."[2]^ Kikin nu se întorsese, iar Aleksei nu ştia unde să se ducă, dar în mintea lui ardea o unică şi copleşitoare idee: să scape de mâna de fier care acum încerca să ajungă la el.

Aleksei a acţionat rapid şi a apelat la subterfugii. S-a dus imediat la Menşikov în Sankt-Petersburg, i-a declarat acestuia că pleacă la Copenhaga, la tatăl său şi că are nevoie de 1.000 de ducaţi să-şi plătească drumul. A

trecut în vizită şi pe la Senat, unde le-a cerut prietenilor lui de acolo să rămână fideli intereselor lui şi a mai primit şi de acolo 2.000 de ruble pentru cheltuieli. La Riga a împrumutat 5.000 de ruble de aur şi 2.000 de ruble în alte monede. Când Menşikov l-a întrebat ce va face cu Afrosina cât timp el va fi plecat, Aleksei i-a răspuns că o va lua cu el până la Riga, iar de acolo o va trimite înapoi la Sankt- Petersburg. „Ai face mai bine dacă ai lua-o cu tine peste tot"™, i-a sugerat Menşikov.

înainte de a pleca din Sankt-Petersburg, Aleksei şi-a dezvăluit adevăratele intenţii numai servitorului său, Afanasiev. Dar pe drum, la câţiva kilometri de Libau, el s-a intersectat cu trăsura mătuşii sale ţarevna Maria Alekseevna, care se întorcea de la cura din Carlsbad. Deşi îl simpatiza pe Aleksei şi susţinea vechile tradiţii, ea era prea speriată de Petru ca să îşi exprime deschis opoziţia în faţa lui. Aleksei a stat cu ea în trăsură şi i-a spus mai întâi că se supune poruncii tatălui său şi că se duce să se întâlnească cu acesta. „Bine", a răspuns ţarevna, „trebuie să i te supui. Acest lucru îi place lui Dumnezeu."™ Dar Aleksei a izbucnit atunci în lacrimi şi, plângând, i-a spus mătuşii sale că vrea să găsească un loc în care să se ascundă de Petru. „Unde te-ai putea duce?" l-a întrebat îngrozită ţarevna. „Tatăl tău te-ar găsi oriunde." Sfatul ei era să îndure, cu speranţa că până la urmă Dumnezeu îi va rezolva problema. în acest timp, i-a spus ea, Kikin era în Libau şi poate îi va da un sfat mai bun.

în Libau, Kikin l-a sfătuit că Viena ar putea să fie un loc sigur, pentru că împăratul era cumnatul lui Aleksei. Aleksei a preluat sugestia şi şi-a continuat drumul până

la Danzig cu propriul echipaj. Acolo, îmbrăcat în uniformă de ofiţer rus şi luându-şi numele Kohanski, alături de Afrosina, care era îmbrăcată ca un paj, şi de trei servitori ruşi, a pornit la drum prin Breslau şi Praga, spre Viena. înainte de a pleca, Kikin i-a mai dat un sfat important: „Ţine minte, dacă tatăl tău trimite pe cineva ca să te convingă să te întorci, să n-o faci. O să-ţi taie capul în public."™

—[7] Peter Henry Bruce, p. 101. Manifesto, p. 141. Eugene Schuyler, vol. II, p. 271. S.M. Soloviov, vol. IX, p. 114. [m] N.G. Ustrialov, vol. VI, p. 54. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 272. Manifesto, p. 120. ibidem, pp. 97-102. ibidem, p. 116. ibidem, p. 118. [m] ibidem, p. 102. ibidem, p. 115. ibidem, p. 103. ^ ibidem, p. 116. [m] ibidem, p. 105.

N.G. Ustrialov, vol. VI, p. 52. ibidem, pp. 107-108. ibidem, p. 114. N.G. Ustrialov, vol. VI, p. 53. — ibidem, p. 54. [m] Manifesto, p. 126.

FUGA ŢAREVICIULUI

în noaptea de 10 noiembrie 1716, contele Schonborn, vicecancelar al Curţii imperiale de la Viena, era deja în pat când un servitor a intrat în camera lui să-l anunţe că moştenitorul tronului Rusiei, fiul lui Petru al Rusiei, se află în anticameră şi cere să-l vadă. Uluitul Schonborn a început imediat să se îmbrace, dar înainte să termine, ţareviciul a dat buzna în cameră. într-o stare aproape isterică, plimbându-se repede dintr-un capăt în altul al camerei, Aleksei şi-a revărsat asupra austriacului şocat cererea sa. Venise, spunea el, să-l implore pe împărat să-i salveze viaţa. Ţarul, Menşikov şi Ecaterina voiau să-l îndepărteze de la tron, să-l trimită la mănăstire, şi poate, chiar să-l ucidă. „Sunt slab", a spus el, „dar ştiu să guvernez. Pe urmă", a adăugat el, „Dumnezeu, nu un om, dăruieşte regatul şi alege urmaşii la tron."™

Schonborn se uita uimit la tânărul agitat care întorcea mereu capul în stânga şi-n dreapta, ca şi cum s-ar fi aşteptat ca asupritorii lui să îl urmărească în cameră. Ridicându-şi mâna pentru a-l calma, vicecancelarul i-a oferit un fotoliu. Aleksei a înghiţit în sec, s-a scufundat în fotoliu şi a cerut o bere. Schonborn nu avea bere, dar i-a oferit vizitatorului un pahar cu vin de Moselle, iar apoi, prietenos şi încurajator, a început să-i pună întrebări pentru a se convinge că el este, într-adevăr,

ţareviciul.

Când ancheta s-a terminat, Schonborn i-a explicat prinţului care suspina că împăratul nu poate fi trezit din somn, dar că va fi informat în dimineaţa următoare. între timp, cel mai bine era ca ţareviciul să se întoarcă la hanul său şi să rămână ascuns până când se hotăra ce este de făcut. Aleksei a acceptat şi, după ce şi-a exprimat recunoştinţa cu o altă repriză de plânsete, a plecat.

Sosirea lui Aleksei l-a pus pe împărat într-o poziţie delicată. A interveni între tată şi fiu era riscant. Dacă ar fi avut loc vreo rebeliune sau un război civil în Rusia, nimeni nu ar fi putut să spună cine ar fi câştigat, iar dacă Austria l-ar fi susţinut pe cel care pierdea, cine ar fi putut spune în ce fel s-ar fi răzbunat învingătorul? în sfârşit, s-a hotărât repede ca Aleksei să nu fie primit oficial sau să se ia notă în mod public de prezenţa lui pe teritoriul imperial. Pe de altă parte, cererea lui Aleksei către cumnatul său nu avea să fie complet respinsă. Cu anonimatul menţinut, ţareviciul urma să fie ascuns în interiorul imperiului, până când îşi reconcilia relaţia cu tatăl său sau până când se întâmpla altceva.

Două zile mai târziu, în mare secret, Aleksei şi micul lui grup (inclusiv Afrosina, a cărei deghizare nu fusese descoperită) au fost escortaţi la castelul Ehrenburg, pe

îndepărtata vale tirolianã a râului Lech, unde au locuit în condiţii de securitate maximã. Comandantului nu i se dezvăluise identitatea oaspetelui şi se credea cã este un important nobil polonez sau ungur. Soldaţilor din garnizoanã li s-a interzis accesul în castel pe durata şederii ţareviciului; nimeni nu putea sã plece sau sã vinã şi nimeni nu putea sã fie înlocuit. Vizitatorul urma sã fie tratat ca un oaspete al Curţii imperiale, tratat cu respect, iar masa lui beneficia de o alocaţie generoasã, de 300 de florini pe lunã. Toatã corespondenţa de la şi pentru oaspete urma sã fie interceptatã şi înaintatã cancelariei imperiale din Viena. Mai important decât orice, niciun strãin nu avea voie sã se afle în apropierea castelului. Oricine ar fi venit lângã poartã şi ar fi încercat sã vorbeascã cu gărzile urma sã fie arestat.

închis între zidurile groase, pierdut în munţii şi zăpezile mari ale Alpilor, Aleksei se simţea, în sfârşit, în siguranţă. Afrosina era lângă el, la fel şi patru servitori ruşi şi o mulţime de cărţi. Singura lui nevoie era un preot ortodox - nevoie imposibil de îndeplinit atâta timp cât îşi păstra anonimatul, dar l-a implorat pe Schonborn să-i trimită unul, dacă ar fi fost bolnav sau pe patul morţii. în timpul acelor cinci luni, legătura lui cu lumea se făcea prin contele Schonborn şi cancelaria imperială de la Viena. Din când în când, contele îi trimitea veşti. „Oamenii au început să spună că ţareviciul a pierit", suna unul dintre comunicatele lui Schonborn. „După unii, el a fugit din cauza severităţii tatălui său; după alţii, a fost ucis din porunca tatălui. Alţii spun că, în timpul unei călătorii, a fost asasinat de tâlhari. Nimeni nu ştie

precis unde este. Mai includ aici, ca pe o curiozitate, şi ceea ce s-a scris din Sankt- Petersburg. Ţareviciul este sfătuit să rămână ascuns bine, pentru că se va organiza o căutare activă a lui, de îndată ce ţarul se va întoarce de la Amsterdam."™

De partea rusă, evidenţa faptului că ţareviciul a dispărut şi- a făcut loc mai greu decât ar crede cineva. Familia ţarului era dispersată: Petru era în Amsterdam, Ecaterina era la Mecklenburg, iar călătoriile în acea epocă erau lente şi nesigure. Se presupunea că Aleksei înaintează pe drumuri de iarnă din Sankt-Petersburg, în jos, pe Baltica, pentru a ajunge la armata care se afla în cantonament de iarnă la Mecklenburg; doar condiţiile de drum erau suficiente pentru explicarea unor întârzieri de câteva săptămâni. Cu toate acestea, cu timpul, oamenii au început să se îngrijoreze. în două rânduri, Ecaterina i-a scris lui Menşikov, întrebându-l de Aleksei. Unul dintre servitorii ţareviciului, trimis de Kikin să-şi urmeze stăpânul, i-a pierdut urma acestuia în nordul Germaniei şi a venit la Ecaterina, în Mecklenburg, să-i raporteze că l-a urmat pe Aleksei până la Danzig, unde ţareviciul părea că se evaporase. în acele săptămâni de început, contele Schonborn i-a trimis fugarului ascuns în Tirol o scrisoare de la Pleyer, ambasadorul austriac de la Sankt-Petersburg, în ianuarie:

Cum până în acest moment nimeni nu a arătat vreo atenţie specială prinţului coroanei, niciunul nu s-a gândit prea mult la plecarea lui. Dar când venerabila prinţesă Maria [căreia Aleksei îi devăluise dorinţa lui de a

fugi] s-a întors de la băi [Carlsbad] s-a dus la casa prinţului coroanei şi a început să plângă: „Bieţi orfani, care nu aveţi nici mamă, nici tată, ce rău îmi pare de voi!" Mai mult decât atât, a venit şi vestea că ţareviciul nu a ajuns mai departe de Danzig, toată lumea a început să-şi pună întrebări în legătură cu el. Multe persoane înalte au fost trimise la mine, şi la alţi străini, în secret, să întrebe dacă în scrisorile noastre nu am primit veşti despre el. Şi doi dintre servitorii lui au venit la mine cu întrebări. Ei au plâns amarnic şi au spus că ţareviciul luase o mie de ducaţi pentru călătorie, iar în Danzig a mai luat încă două şi le-a trimis ordin să vândă în secret mobila şi să plătească datoriile, şi de atunci nu mai ştiu nimic de el. Dar în acest timp, ei spun în şoaptă că a fost prins lângă Danzig de oamenii ţarului şi dus la o mănăstire îndepărtată, dar că nu se ştie dacă este viu sau mort. Potrivit altora, el ar fi plecat în Ungaria sau în alte teritorii ale împăratului.—

Apoi, Pleyer, care îl ura pe Petru, a început să exagereze. „Aici totul este pregătit pentru o revoltă", transmitea el la

Viena. A scris despre un complot în urma căruia, se zvonea, Petru urma să fie ucis, Ecaterina întemniţată, Eudoksia eliberată, iar Aleksei pus pe tron. A mers până acolo încât a alcătuit un catalog al nemulţumirilor nobilimii, cu care era evident că stătuse de vorbă. „Mare sau mic, nimeni nu vorbeşte despre altceva decât de dispreţul faţă de ei şi de copiii lor, care sunt obligaţi să fie marinari şi constructori de nave, deşi au fost în străinătate şi au învăţat limbi străine şi au cheltuit foarte mulţi bani; despre falimentarea proprietăţilor din cauza taxelor şi a faptului că şerbii lor sunt luaţi să ridice fortăreţe şi porturi." Scrisoarea lui Pleyer, pe care Aleksei i-a dat-o Afrosinei s-o păstreze în lucrurile ei şi care mai târziu s-a aflat în mâinile anchetatorilor lui de la Moscova, urma să-i facă mult rău ţareviciului.

Pentru Petru, care îşi petrecea iarna în Amsterdam înainte de vizita la Paris, zvonurile că fiul său a dispărut erau alarmante, iar când s-au dovedit a fi reale, ţarul a fost copleşit de mânie şi ruşine. Pentru orgoliul lui Petru, era destul de rea şi numai fuga; dar mai rău era că sfidarea moştenitorului putea să stimuleze şi să încurajeze toţi disidenţii care sperau că într-o zi vor anula toate reformele ţarului. Era imperativ, din acest motiv, să-l găsească pe ţarevici. în decembrie, generalului Weide, care comanda armata rusă la Mecklenburg, i s-a ordonat să-l caute prin nordul Germaniei. Pentru că exista posibilitatea ca fugarul să se afle pe teritoriul Imperiului Habsburgic, Abraham Veselovski, trimisul ţarului la Viena, a fost convocat la o întâlnire cu Petru la Amsterdam. Acolo, Petru i-a poruncit să înceapă o căutare discretă pe teritoriile imperiale şi i-a înmânat o scrisoare adresată lui Carol al Vl-lea, prin care cerea ca, în cazul în care ţareviciul ar fi apărut, deschis sau în secret, pe pământurile împăratului, Carol să-l trimită înapoi pe Aleksei la tatăl său, cu escortă armată. Umilit pentru că a fost nevoit să trimită o asemenea scrisoare, Petru i- a spus lui Veselovski să nu i-o dea împăratului decât dacă sunt dovezi clare că Aleksei chiar s-ar afla pe teritoriu imperial.

Acceptând cu amărăciune rolul de copoi, Veselovski a plecat de la Amsterdam la Danzig, ca să ia urma ţareviciului. De la Danzig, această urmă ducea către drumul spre Viena, iar Veselovski a descoperit că un bărbat a cărui înfăţişare se potrivea cu a ţareviciului trecuse pe drumul acela de la o poştă la alta, cu mai

multe luni în urmă. La Viena, urma s-a mai estompat, iar din discuţiile cu contele Schonborn, cu prinţul Eugen şi chiar cu împăratul însuşi detectivul nu a mai aflat nimic. I-au venit întăriri, în persoana căpitanului din Gardă Rumianţov, un uriaş, aproape la fel de mare ca Petru, care era ajutorul personal al ţarului. Ordinele lui Rumianţov erau să-l asiste pe Veselovski în capturarea lui Aleksei, cu forţa dacă ar fi fost necesar, ca să-l aducă acasă.

La sfârşitul lui martie 1717, eforturile lui Veselovski şi Rumianţov au început să dea roade. Un funcţionar mituit din cancelaria imperială le-a indicat că ar putea să aibă succes dacă ar căuta prin zona Tirolului. Rumianţov a plecat acolo şi a aflat că se zvoneşte că un străin misterios ar fi ascuns în castelul Ehrenberg. El a colindat pe lângă castel şi s-a apropiat cât a putut de acesta, s-a întors de mai multe ori şi, în cele din urmă, a zărit un bărbat despre care era sigur că este ţareviciul. înarmat cu această informaţie, Veselovski, s-a întors la Viena şi i-a înmânat împăratului scrisoarea ţarului de la Amsterdam. Aleksei fusese identificat cu certitudine la Ehrenberg, a declarat Veselovski, şi era evident că locuieşte acolo cu încuviinţarea guvernului imperial. Majestatea Sa Imperială era rugată respectuos să trateze deschis cererea ţarului în privinţa fiului său. Carol al Vl-lea a ezitat, nefiind încă sigur cum să rezolve acea încurcătură nedorită. El i-a spus lui Veselovski că se îndoieşte de acurateţea informaţiilor din Tirol, dar că va investiga. A trimis apoi un secretar imperial direct la ţarevici, ca să-i spună ce s-a întâmplat, să-i arate

scrisorea lui Petru şi să-l întrebe dacă este pregătit să se întoarcă la tatăl lui. Răspunsul lui Aleksei a fost o criză de isterie. Fugind din cameră în cameră, plângând, frângându-şi mâinile, jelindu-se tare în rusă, el i-a arătat clar secretarului că ar face orice, numai să nu se întoarcă. Apoi, secretarul i-a anunţat decizia împăratului: întrucât ascunzătoarea fusese descoperită, iar cererea ţarului nu putea fi respinsă aşa uşor, ţareviciul va fi transferat într-un alt loc de refugiu din imperiu, oraşul Napoli, care ajunsese în posesia Coroanei imperiale cu patru ani înainte, în urma Tratatului de la Utrecht.

Aleksei a acceptat cu recunoştinţă. în mare secret, a fost condus prin Innsbruck şi Florenţa spre sudul Italiei, luând cu el şi „pajul" Afrosina, şi servitorii lui, care atrăgeau atenţia asupra lor fiindcă se îmbătau. Scriindu-i contelui Schonborn, secretarul imperial nota: „Până la Trento ne-au urmărit oameni dubioşi; însă totul a decurs bine. Mă folosesc de toate mijloacele posibile să opresc grupul de la beţiile frecvente şi excesive, dar în zadar."[m] La începutul lui mai, grupul fugar a ajuns la Napoli şi, după un prânz la Trattoria celor Trei Regi, echipajul ţareviciului a intrat în curtea castelului San Elmo. Masivele ziduri cafenii şi turnurile fortăreţei care priveau peste albastrul Golf Napoli, spre muntele Vezuviu, urma să fie casa lui Aleksei pentru următoarele cinci luni. El s-a instalat acolo, în lumina caldă a soarelui, şi a început să trimită scrisori către Rusia, spunându-le clericilor şi Senatului că este în viaţă, şi explicând motivele fugii sale. Pe măsură ce timpul trecea, trupul tot mai umflat al Afrosinei făcea evident sexul „pajului". Cum glumea

contele Schonborn într-o scrisoare către prinţul Eugen: „S-a recunoscut, în sfârşit, că micul nostru paj este o femeie. S-a declarat că este amantă şi indispensabilă."[2^]

Din păcate pentru îndrăgostiţi, credinţa lor că ascunzătoarea va rămâne secretă a fost deşartă. „Oamenii dubioşi" pe care îi zărise secretarul când călătoreau spre sud nu erau alţii decât Rumianţov şi oamenii lui, care l-au urmat pe ţarevici prin Italia şi au intrat în Napoli în spatele lui. De îndată ce au fost siguri că fugarii s-au stabilit la castelul San Elmo pentru o perioadă mai lungă, un curier s-a grăbit spre nord să-l informeze pe ţarul Petru. Mesagerul l-a găsit la Spa, unde se odihnea şi făcea cura de ape după vizita la Paris.

Când Petru a aflat vestea, a fost extrem de furios. Trecuseră nouă luni de la fuga ţareviciului, iar în timpul acela, cât trecuse prin teritorii străine şi vizitase curţile occidentale, Petru a trebuit să poarte umilinţa dezertării fiului său. Acum, în plus, mai ştia nu doar că împăratul îl minţise în legătură cu prezenţa lui Aleksei pe teritoriile sale, ci şi că Austria nu avea intenţia de a-l preda pe ţarevici, aşa cum era clar din mutarea într-un alt azil la Napoli. Sumbru, Petru i-a scris din nou împăratului, de data aceasta cerând autoritar predarea fiului său trădător.

Pentru a duce acest ultimatum la Viena, Petru l-a ales pe cel mai priceput diplomat din serviciul său, Piotr Tolstoi. Bătrânul vulpoi isteţ, cu sprâncenele lui stufoase şi negre şi morga lui rece, impresionantă, avea şaptezeci şi doi de ani.

Supravieţuise sprijinului iniţial pe care îl acordase ţarevnei Sofia în lupta dintre frate şi soră care avusese loc cu mulţi ani în urmă. Supravieţuise doisprezece ani ca ambasador rus la Constantinopol şi numeroaselor încarcerări în cele Şapte Turnuri. Acum, după ce se întorsese cu Petru de la Paris, Tolstoi fusese ales pentru o misiune finală: urma să plece la Viena şi să-l ia la întrebări pe împărat fiindcă oferise refugiu unui fiu nesupus. Trebuia să îi sugereze lui Carol al VI-lea posibilele consecinţe ale acestei acţiuni neprieteneşti. Mai departe, dacă ar fi reuşit să ajungă la ţarevici, urma să îi dea lui Aleksei o scrisoare de la Petru, în care îi promitea fiului iertarea tatălui, dacă s-ar fi întors. în acest timp, închise în inima lui, Tolstoi ducea poruncile adevărate ale lui Petru: ţareviciul trebuia să fie adus în Rusia, indiferent prin ce mijloace.

Tolstoi a sosit la Viena şi s-a dus imediat, împreună cu Veselovski şi Rumianţov, în audienţă la împărat. Acolo, el a prezentat scrisorea ţarului care declara că ştie perfect unde se află Aleksei şi că, atât ca tată, cât şi ca suveran autocrat, are drepturi complete în restituirea fiului său. Carol a ascultat şi a vorbit puţin, dar a promis

că va da un răspuns rapid. După aceea, Tolstoi s-a dus la prinţesa de Wolfenbiittel, soacra lui Aleksei, care se afla întâmplător la Viena, în vizită la fiica ei, împărăteasa. A implorat-o ca, în interesul nepoţilor ei, fiul şi fiica ţareviciului, să-şi exercite influenţa în favoarea întoarcerii refugiatului. Ea a fost de acord, pentru că era pe deplin conştientă că, dacă ţareviciul nu se supune ţarului, micul Petru Alekseevici ar putea fi îndepărtat din linia de succesiune la tron.

în 18 august, consiliul imperial s-a întrunit pentru a dezbate această problemă. Aleksei nu putea fi trimis cu prea mare uşurinţă înapoi la Petru; dacă asigurările de milă ale ţarului se dovedeau a fi false, Austria putea fi acuzată că a avut un rol în moartea lui Aleksei. Pe de altă parte, un mare corp rus de armată era staţionat în Polonia şi în nordul Germaniei. Firea lui Petru era astfel - cel puţin aşa se credea -, încât dacă ar fi fost deranjat, el ar fi putut să-şi redirecţioneze trupele de la războiul împotriva lui Carol al XH-lea, la un marş în Silezia şi Boemia. Soluţia la care s-a ajuns în final a fost să-i răspundă lui Petru că împăratul îi face, de fapt, un serviciu ţarului, încercând să păstreze afecţiunea dintre tată şi fiu, şi împiedicându-l pe Aleksei să cadă în mâinile unei naţiuni ostile. împăratul a insistat să-i spună lui Tolstoi că Aleksei nu este prizonier la Napoli: tot timpul a fost liber să plece unde vrea. între timp, împăratul i-a dat instrucţiuni viceregelui din Napoli ca ţareviciul să nu fie forţat cu nimic şi să fie luate măsuri de precauţie pentru a se asigura că ruşii nu îl vor asasina pe fugar.

în 26 septembrie 1717, Aleksei a fost invitat la palatul viceregelui, în Napoli. Condus într-o cameră, el i-a văzut acolo, spre oroarea sa, pe Tolstoi şi Rumianţov, stând alături de vicerege. Ţareviciul a început să tremure; nici viceregele şi nici contele Daun nu îl anunţaseră de prezenţa celor doi, bănuind că, dacă ar fi ştiut, n-ar mai fi venit. Aleksei, cunoscându-l pe uriaşul Rumianţov ca fiind un apropiat al tatălui său, se aştepta la o fulgerare bruscă de sabie. Încet-încet, Tolstoi, folosindu-şi cel mai liniştitor ton al lui, l-a convins pe tânăr că ei au venit doar ca să-i aducă o scrisoare de la Petru, să asculte ceea ce spune şi să aştepte răspunsul lui. încă tremurând,

ţareviciul a luat scrisoarea şi a citit-o.

Fiul meu,

Nesupunerea şi dispreţul pe care le-ai arătat faţă de poruncile mele sunt cunoscute de toată lumea. Nici cuvintele şi nici îndreptările mele nu te-au făcut să-mi urmezi instrucţiunile şi, în ultimul rând, m-ai înşelat când mi-am luat rămas-bun de la tine şi, călcându-ţi jurămintele pe care le-ai făcut, ai dus nesupunerea ta la culme prin fuga ta, punându-te ca un trădător sub protecţie străină. Acesta este un lucru până acum nemaiauzit, nu numai în familia noastră, dar şi printre supuşii noştri. Cât rău şi câtă supărare i-ai adus tatălui tău prin aceasta şi câtă ruşine ai adus asupra ţării noastre!

îţi scriu pentru ultima dată să-ţi spun că tu trebuie să faci ceea ce îţi vor spune Tolstoi şi Rumianţov că este voia mea. Dacă ţi-e frică de mine, te asigur şi îi promit lui Dumnezeu şi judecăţii lui că nu te voi pedepsi. Dacă te supui voinţei mele, dându-mi ascultare şi venind înapoi, te voi iubi mai mult ca niciodată. Dar dacă refuzi, atunci ca tată, în virtutea puterii pe care am primit-o de la Dumnezeu, te blestem pe vecie; iar ca suveranul tău, te declar trădător şi te asigur că voi găsi mijloace să te tratez ca

atare, faptă la care sper ca Dumnezeu să mă ajute şi să ia cauza mea dreaptă în mâinile lui.

Şi, la urmă, aminteşte-ţi că eu nu te-am obligat să faci nimic. Ce nevoie aveam eu să te las să alegi? Dacă aş fi vrut să te oblig, nu stătea în puterea mea s-o fac? Trebuia doar să poruncesc şi aş fi fost ascultat.

Petru—

După ce a terminat de citit scrisoarea, Aleksei le-a spus celor doi trimişi că s-a pus sub protecţia împăratului pentru că tatăl său voia să-l înlăture de la tron şi să-l trimită la mănăstire. Acum, că tatăl lui îi promisese iertarea, va reflecta şi va regândi situaţia; nu putea să răspundă pe loc. Două zile mai târziu, când Tolstoi şi Rumianţov s-au întors, Aleksei le-a spus că tot îi mai este frică să se întoarcă la tatăl său şi că va continua să apeleze la ospitalitatea împăratului. Auzind aceasta, Tolstoi s-a schimbat la faţă. Clocotind de mânie, agitându-se furtunos prin cameră, a ameninţat că Petru va face război cu imperiul şi că ţarul îşi va lua fiul până la urmă, mort sau viu, ca pe un trădător, că oriunde ar fugi, nu ar avea scăpare, pentru că Tolstoi şi Rumianţov aveau poruncă să rămână în apropiere, până când îl vor lua.

Cu ochii holbaţi de spaimă, Aleksei l-a apucat pe vicerege de mână, l-a tras într-o încăpere alăturată şi l-a implorat pe contele Daun să-i garanteze protecţia împăratului. Daun, ale cărui ordine erau să faciliteze discuţiile, încercând, în acelaşi timp, să evite violenţa, a intuit dilema stăpânului său. Cu convingerea că dacă l-ar convinge pe ţarevici să se întoarcă de bunăvoie ar face un serviciu ambelor părţi, el l-a calmat pe Aleksei. Dar a început să colaboreze cu Tolstoi.

între timp, Tolstoi şi-a pus mintea lui inventivă la contribuţie şi a construit alte intrigi, demne de anii petrecuţi la Constantinopol. Cu 160 de ducaţi, l-a mituit pe secretarul viceregelui să şoptească la urechea ţareviciului că a auzit că împăratul decisese să-i redea fiul furiosului ţar. Apoi, stând din nou de vorbă cu Aleksei, Tolstoi a minţit, spunând că a primit o altă scrisoare de la Petru, în care îl anunţa că va veni să-l ia cu forţa pe fiul lui şi că armata rusă va porni în curând spre Silezia. Ţarul intenţiona să vină personal în Italia, spunea în continuare Tolstoi. „Iar când va fi aici, cine l-ar putea împiedica să te vadă?"— întreba el. La gândul acesta, Aleksei a pălit.

în final, mintea neobosită a lui Tolstoi a găsit cheia deciziei lui Aleksei: era Afrosina. Observând nevoia aproape disperată a ţareviciul pentru servitoare, el i-a spus viceregelui că ea reprezintă principala cauză a rupturii dintre tată şi fiu. Şi acum, a sugerat el, ea este cea care îl încurajează să nu se întoarcă acasă, deoarece acolo statutul ei este îndoielnic. La insistenţele lui Tolstoi, contele Daun a dat ordin ca fata să fie îndepărtată din castelul San Elmo. Când Aleksei a auzit acest lucru, apărarea lui s-a prăbuşit. I-a scris lui Tolstoi, implorându-l să vină singur la castel ca să discute despre o înţelegere. Bătălia lui fiind aproape câştigată, Tolstoi a convins- o apoi pe Afrosina, cu promisiuni şi daruri, să-i ceară iubitului ei să se întoarcă acasă. Ea a făcut ce i s-a cerut, implorându-l cu lacrimi în ochi pe iubitul ei să abandoneze ultima lui idee disperată: o fugă

în teritoriile papale, pentru a se pune sub protecţia papei.

Aleksei era emoţional şi psihologic învins şi pe punctul de a ceda. Avea de ales între întoarcerea în Rusia în compania amantei sale pentru a primi iertarea tatălui şi îndepărtarea Afrosinei şi pierderea protecţiei împăratului, care l-ar fi lăsat la mila lui Tolstoi şi a lui Rumianţov sau, şi mai rău, a lui Petru însuşi. Alegerea era evidentă şi, când a sosit Tolstoi, ţareviciul a capitulat rapid. Deşi ezitant şi plin de frică şi presimţiri, i-a spus ambasadorului: „Voi merge la tatăl meu cu două condiţii: să fiu lăsat să trăiesc liniştit într-o casă la ţară şi Afrosina să nu fie luată de lângă mine."[2^] Tolstoi, care avea în minte porunca lui Petru să îl aducă pe ţarevici înapoi în Rusia prin orice mijloace, a acceptat pe loc; într-adevăr, i-a promis lui Aleksei că îi va scrie personal ţarului, cerându-i promisiunea ca ţareviciul să se căsătorească imediat cu Afrosina. Cu cinism, Tolstoi i-a explicat lui Petru în scrisoarea pe care i-a trimis-o, că acest mariaj ar demonstra că fuga lui Aleksei nu a fost cauzată de vreun motiv politic serios, ci de o iubire frivolă pentru o ţărancă. Mai mult de atât, a adăugat Tolstoi, acest lucru ar şterge orice urmă de simpatie pe care ar mai putea-o avea împăratul pentru cumnatul lui.

Aleksei a scris, implorând iertarea ţarului şi rugându-l fierbinte ca cele două condiţii cu care fusese de acord Tolstoi să poată fi îndeplinite. în 17 noiembrie, Petru a

răspuns: „Tu îmi ceri iertarea. Ea ţi-a fost deja promisă verbal şi în scris de Tolstoi şi Rumianţov, iar acum eu confirm şi poţi fi sigur de ea. în privinţa celorlalte dorinţe exprimate de tine [mariajul cu Afrosina], îţi vor fi permise aici."™ Lui Tolstoi, Petru i-a explicat că va permite căsătoria, dacă Aleksei încă o va mai dori la întoarcere, dar ea trebuie să aibă loc fie pe pământ rusesc, fie pe unul dintre teritoriile nou-cucerite din Baltica. Petru a mai promis să îndeplinească dorinţa lui Aleksei de a locui liniştit într-o casă de la ţară. „Poate că are îndoieli că îi voi da voie să facă asta", i-a scris ţarul lui Tolstoi, „dar argumentează-i aşa: când am iertat o crimă aşa de mare, de ce nu aş permite o chestiune aşa de măruntă?"™

Odată ce Aleksei a acceptat să se întoarcă şi i-a scris acest lucru împăratului de la Viena, nu se punea problema reţinerii lui de către autorităţile imperiale. Ţareviciul a părăsit castelul San Elmo cu Tolstoi şi Rumianţov şi, călătorind încet şi simţindu-se mult mai relaxat, el a făcut un pelerinaj la Bari, ca să viziteze altarul Sfântului Nicolae, făcătorul de minuni. De acolo, s-a dus la Roma, unde a vizitat altarele sfinte într-o trăsură de la Vatican şi a fost primit de papă. A ajuns la Veneţia binedispus şi acolo a fost convins să o lase în urmă pe Afrosina, ca să nu fie nevoită să traverseze Alpii în starea delicată în care se afla.

Pentru escortele prudente ale ţareviciului, Tolstoi şi Rumianţov, şi pentru Veselovski, care îi aştepta lângă Viena, trecerea prin capitala imperială era o chestiune care trebuia tratată cu tact. Aleksei cerea ca grupul să se oprească la Viena, ca să se întâlnească cu împăratul şi să-i mulţumească pentru ospitalitate. Tolstoi însă, se temea ca nu cumva unul sau chiar amândoi cumnaţii să se răzgândească, ceea ce ar fi compromis misiunea sa. Din acest motiv, el a aranjat cu Veselovski ca grupul să treacă noaptea prin Viena. Când împăratul a auzit de trecerea lor, ţareviciul şi escortele lui erau deja în nordul oraşului, la Brunn, în provincia imperială Moravia.

Carol a fost alarmat şi scandalizat. El avusese mustrări de conştiinţă în legătură cu ceea ce permisese să se întâmple la Napoli. Ca să se liniştească, era hotărât să discute cu cumnatul său, ca să se asigure că ţareviciul se întoarce de bunăvoie în Rusia. împăratul spera, desigur, că aşa este; demnitatea sa imperială nu putea permite ca ţareviciul să fie târât cu forţa. Aşa că s-a convenit în grabă o întâlnire a consiliului şi a fost trimis un mesager la contele Colloredo, guvernatorul Moraviei, cu porunca de a reţine grupul rus până ce Aleksei personal îl va asigura pe guvernator că acea călătorie se face din propria lui voinţă.

Tolstoi, când s-a trezit că hanul în care stăteau este înconjurat de soldaţi, a negat că ţareviciul se află în grup. El a ameninţat că va folosi sabia pentru a

împiedica pe oricine ar fi încercat să intre în camera lui Aleksei şi a promis că acest episod va avea parte de răzbunarea ţarului Petru. Guvernatorul a dat înapoi şi a cerut noi instrucţiuni de la Viena. Din nou i s-a poruncit să nu lase grupul lui Tolstoi să plece din Brunn până nu îl vede pe ţarevici şi nu vorbeşte cu el; dacă ar fi fost necesar, avea permisiunea să folosească forţa pentru a obţine acest lucru. De data aceasta, Tolstoi a fost cel care a dat înapoi. Discuţia a fost permisă, deşi cererea guvernatorului de a vorbi doar cu Aleksei a fost ignorată;

Tolstoi şi Rumianţov au rămas şi ei în cameră. Aleksei a răspuns monosilabic, spunând că este nerăbdător să se întoarcă la tatăl său şi că nu s-a oprit să-l vadă pe împărat deoarece nu are haine de curte şi o caleaşcă potrivită. Jocul era terminat. Normele de comportare şi eticheta diplomatică fuseseră respectate. Guvernatorul şi, prin el, împăratul, se achitaseră de obligaţii; permisiunea de plecare a fost acordată, în câteva ore, Tolstoi a schimbat caii şi grupul rus a plecat. A ajuns la Riga, teritoriu ocupat de ruşi, în 21 ianuarie 1718. De acolo, Aleksei a fost dus la Tver, lângă Moscova, ca să aştepte convocarea tatălui său.

Afrosina a rămas la Veneţia, cu intenţia de a călători pe o vreme mai bună şi într-un ritm mai lejer. Pe măsură ce se îndepărta de ea, Aleksei îi scria constant, exprimându-şi dragostea şi îngrijorarea: „Nu te necăji. Ai grijă de tine pe drum. Mergi încet, pentru că drumurile în

Tirol sunt pietroase, aşa cum ştii. Opreşte-te unde vrei şi rămâi acolo cât timp vrei tu. Nu te gândi la cheltuieli. Chiar dacă se cheltuie mult, sănătatea ta este mai scumpă pentru mine decât orice."™ A sfătuit-o în legătură cu locurile de unde să cumpere medicamente în Veneţia şi Bologna. Din Innsbruck, el i-a scris: „Cumpără de aici sau din altă parte, o trăsură confortabilă." Pe unul dintre servitori l-a rugat: „Fă tot ce îţi stă în putinţă să o înveseleşti pe Afrosina, ca să nu fie nefericită."™ Ajungând în Rusia, prima lui grijă a fost să-i trimită nişte servitoare şi un preot ortodox. Ultima lui scrisoare, trimisă din Tver, de unde aştepta să fie chemat de tatăl său, era optimistă: „Mulţumesc lui Dumnezeu, totul este bine. Aştept să scap de toate acestea şi să trăiesc cu tine la ţară, cu voia lui Dumnezeu, acolo unde nu vom avea nicio problemă."™

în timp ce Aleksei îşi revărsa preaplinul inimii, iubita lui, Afrosina, se bucura de noul ei statut ca favorită atât a fiului, cât şi - prin ajutorul pe care i-l oferise lui Tolstoi - a tatălui. S-a distrat la Veneţia plimbându-se cu gondola şi cumpărând stofe de 167 de ducaţi, o cruce, cercei şi un inel cu rubin. Din majoritatea scrisorilor ei lipseau dorul şi pasiunea arătate de iubitul ei; este adevărat că erau scrise de un secretar, amanta needucată adăugând doar câteva rânduri cu scrisul ei mare şi urât, în care îi cerea lui Aleksei să-i trimită prin următorul curier nişte caviar, peşte afumat sau casă.

în Rusia, vestea întoarcerii ţareviciului a stârnit sentimente diferite. Nimeni nu ştia cum ar fi potrivit să-l primească: era moştenitorul tronului sau un trădător al Rusiei cel care aştepta acum lângă Moscova să-şi vadă tatăl? De la Vie, un agent comercial francez, a exprimat această stare ciudată şi incomodă: „Sosirea ţareviciului a adus multă bucurie unora, iar altora multă tristeţe. Cei care erau de partea lui se bucurau, înainte ca el să se întoarcă, la gândul că va avea loc un fel de revoluţie. Acum, totul s-a schimbat. Nemulţumirea a fost înlocuită de politeţe şi nu se mai aude nimic în aşteptarea deznodământului afacerii. întoarcerea lui este în general dezaprobată, pentru că se crede că va avea aceeaşi soartă cu a mamei sale."— Unii observatori, mai ales cei care speraseră că fiul îi va supravieţui tatălui şi îi va succeda la tron, erau furioşi şi dezgustaţi. Ivan Narîşkin spunea: „Acel Iuda al lui Petru, Tolstoi, l-a adus pe ţarevici."™ Cneazul Vasili Dolgoruki îi spunea cneazului Gagarin: „Ai auzit că nebunul acela de ţarevici vine încoace fiindcă tatăl lui i-a dat voie să se căsătorească cu Afrosina? Va avea o înmormântare în loc de căsătorie!"™

N.G. Ustrialov, vol. VI, pp. 64-69. ^ Manifesto, p. 135. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 329. [m] N.G. Ustrialov, vol. VI, p. 87. ibidem, p. 383. Manifesto, p. 108. N.G. Ustrialov, vol. VI, p. 116. ibidem, p. 117.

S.M. Soloviov, vol. IX, pp. 165-166. ^ ibidem, p. 166.

N.G. Ustrialov, vol. VI, pp. 422-423. ibidem, p. 135. [m] ibidem, p. 437. [m] Sbornik I.R.I.O., XXXIV, p. 304.

S.M. Soloviov, vol. IX, p. 168. — ibidem.

VIITORUL LA JUDECATĂ

în dimineţile de iarnă din Moscova, un soare palid se ridică să arunce o lumină tulbure peste acoperişurile pline de zăpadă ale străvechiului oraş. într-o asemenea dimineaţă, la ora nouă, în 3 februarie 1718, marii oameni ai Rusiei se adunau într-un conclav solemn în Marea Sală de şedinţe din Kremlin. Miniştrii şi alţi oficiali din guvern, cei mai înalţi demnitari ai clerului şi membrii de frunte ai nobilimii se strânseseră să asiste la un eveniment istoric: dezmoştenirea ţareviciului şi proclamarea unui alt moştenitor al tronului Rusiei. Pentru a sublinia dramatismul şi pentru a preveni potenţiale pericole, trei batalioane ale regimentului Preobrajenski fuseseră aduse în Kremlin şi staţionate în jurul palatului, cu muschetele încărcate.

Petru a intrat primul şi s-a aşezat pe tron. Apoi Aleksei, escortat de Tolstoi. Statutul ţareviciului era clar pentru toată lumea: nu avea sabie, aşa că venea ca prizonier. Aleksei a confirmat acest lucru pe loc, ducându-se la tatăl său, căzând în genunchi, recunoscându-şi vina şi cerându-şi iertare pentru fărădelegile lui. Petru i-a poruncit fiului său să se ridice, în timp ce se dădea citire unei mărturisiri scrise:

Prea milostive Domn şi Tată,

Mărturisesc acum încă o dată că m-am abătut de la îndatoririle mele de copil şi supus, fugind şi punându-mă sub protecţia împăratului şi cerându-i sprijinul. Eu îţi implor milostiva ta iertare şi îndurare.

Cel mai umil şi nepriceput servitor, nevrednic să se numească fiul tău, Aleksei—

Ţarul l-a denunţat apoi formal pe fiul său, condamnându-l pentru că a nesocotit în mod repetat poruncile tatălui său, pentru că şi-a neglijat soţia, pentru că a avut relaţii cu Afrosina, pentru că a dezertat din armată şi, în sfârşit, pentru fuga lui dezonorantă într-o ţară străină. Cu voce puternică, Petru a anunţat că ţareviciul s-a rugat doar pentru viaţa lui şi că este gata să renunţe la succesiune. Din milă, a continuat Petru, el l-a asigurat pe Aleksei de iertarea lui, dar numai cu condiţia ca tot adevărul despre purtarea lui şi numele tuturor complicilor lui să fie dezvăluite. Aleksei a fost de acord şi l-a urmat pe Petru într-o mică încăpere alăturată, unde a jurat că doar Aleksandr Kikin şi Ivan Afanasiev, valetul ţareviciului, ştiau că plănuieşte să fugă. Tatăl şi fiul s-au întors în sala de şedinţe, unde vicecancelarul Şafirov a citit o declaraţie cu lista ofenselor ţareviciului, declarând că acesta fusese iertat, dar şi dezmoştenit, şi proclamând că fiul Ecaterinei, ţareviciul Petru Petrovici, de doi ani, este moştenitorul tronului. Din palat, întreaga adunare a mers pe jos prin curtea Kremlinului până la Catedrala Adormirii Maicii Domnului, unde Aleksei, sărutând Biblia şi crucea, a jurat înaintea moaştelor sfinte că, după ce tatăl său va muri, va fi loial micului său frate vitreg şi nu va încerca niciodată să recâştige succesiunea pentru el. Toţi cei prezenţi au făcut acelaşi jurământ. în noaptea aceea, declaraţia a fost publicată şi toţi cetăţenii Moscovei au fost chemaţi să vină la catedrală şi să depună noul jurământ de loialitate în următoarele trei zile. în acelaşi

timp, au fost trimişi mesageri la Menşikov şi la Senatul din Sankt- Petersburg, poruncindu-le să organizeze depunerea jurământului de credinţă faţă de Petru Petrovici, ca urmaş la tron, de către toată garnizoana, nobilimea, locuitorii oraşului şi de către ţărani.

Se părea că cele două ceremonii publice puseseră punct acestei afaceri. Aleksei renunţase la pretenţiile la tron; un nou moştenitor fusese proclamat. Ce altceva mai trebuia făcut? Mult mai multe lucruri, după cum s-a văzut mai târziu. Pentru că groaznica dramă de-abia începuse.

Decretul lui Petru din cadrul ceremoniei de la Kremlin, care condiţiona iertarea de dezvăluirea numelor sfătuitorilor şi confidenţilor lui Aleksei, a introdus un alt element în problema dintre tată şi fiu. Acesta reprezenta, de fapt, încălcarea de către ţar a promisiunii făcute ţareviciului de Tolstoi, la castelul San Elmo. Acolo, lui Aleksei i se promisese iertarea necondiţionată, dacă se va întoarce în Rusia. Acum, i se cerea să-i numească pe toţi „complicii" săi şi să nu ascundă nici cel mai mic detaliu al „conspiraţiei".

Motivul era, evident, curiozitatea lui Petru, care voia să ştie cât de mare fusese ameninţarea la tron şi, poate, chiar la viaţa lui, şi era tot mai hotărât să afle cine, dintre supuşii lui - şi poate dintre consilierii şi intimii lui -

trecuseră în secret de partea fiului său. Nu îi venea să creadă că Aleksei a fugit fără niciun ajutor şi fără un scop conspirativ. Aşa cum vedea Petru lucrurile, afacerea nu mai era, deci, o chestiune de familie, ci o confruntare politică ce privea permanenţa realizărilor domniei sale. Atribuise succesiunea unui alt fiu, dar Aleksei rămânea viu şi liber. Cum ar fi putut Petru să fie sigur că, după moartea lui, aceiaşi nobili care semnaseră aşa de grăbiţi jurământul de credinţă pentru Piotr Petrovici, fiul de doi ani, nu se vor grăbi tot aşa să îşi întoarcă jurămintele şi să dea fuga să-l sprijine pe Aleksei? Şi, mai presus de toate, cum putea el să aibă aproape, în continuare, feţe cunoscute, fără să ştie care dintre ei au fost falşi?

Chinuit de aceste întrebări, Petru a decis să afle tot adevărul. Prima investigaţie a început imediat, la Preobrajenskoe. Aducându-i aminte lui Aleksei de promisiunea făcută, ţarul a făcut cu mâna lui o listă de şapte întrebări, pe care Tolstoi i-a prezentat-o ţareviciului, împreună cu avertismentul lui Petru că o singură omisiune sau un răspuns evaziv al acestuia l-ar putea costa iertarea. Ca răspuns, Aleksei a scris o divagaţie lungă şi narativă despre evenimentele din viaţa lui din ultimii patru ani. Deşi a insistat că doar Kikin şi Afanasiev aveau informaţii despre fuga lui, el a mai menţionat şi numele altor persoane cu care discutase despre el însuşi şi despre relaţiile cu tatăl său. Printre aceste nume se regăseau sora vitregă a lui Petru ţarevna Maria Alekseevna, Abraham Lopuhin, care era fratele primei soţii a lui Petru, Eudoksia şi, prin urmare, unchiul lui Aleksei senatorul Piotr Apraksin, fratele

generalului-amiral, senatorul Samarin, Semion Narîşkin, cneazul Vasili Dolgoruki, cneazul Iuri Trubeţkoi, cneazul Siberiei, tutorele ţareviciului, Viazemski, şi confesorul ţareviciului, Ignatiev.

Singura persoană pe care Aleksei încerca să o prezinte fără nicio vină era Afrosina. „Ea a dus scrisorile mele într-o cutie, dar nu avea nici cea mai mică idee ce conţin ele"—, a declarat el. Cât despre felul în care a aflat ea mai târziu despre fugă, el explica: „Am luat-o cu mine folosind o stratagemă, atunci când am luat hotărârea de a fugi. I-am spus că o voi lua cu mine doar până la Riga, iar de acolo am dus-o mai departe, făcând-o să creadă, ca şi ceilalţi din suita mea, că am poruncă să merg la Viena ca să închei o alianţă împotriva Porţii Otomane şi că am fost obligat să călătoresc singur ca turcii să nu mă observe. Aceasta e tot ce [ea] şi servitorii mei ştiau."

Având în faţa ochilor numele furnizate de Aleksei, Petru i-a scris urgent ordine lui Menşikov la Sankt-Petersburg, unde locuiau majoritatea acuzaţilor. Imediat ce au ajuns curierii, porţile oraşului s-au închis şi nimeni nu a mai avut voie să plece, sub niciun motiv. Ţăranii care aduceau alimente în piaţă erau verificaţi la plecare, pentru a preveni orice încercare a cuiva de a scăpa ascuns în sanie. Spiţerilor le era interzisă vânzarea de arsenic sau alte otrăvuri, ca nu cumva unii dintre cei acuzaţi să încerce să scape în acest fel.

De îndată ce oraşul a fost sigilat, au început să lovească agenţii lui Petru. La miezul nopţii, casa lui Kikin a fost încercuită pe nesimţite de cincizeci de soldaţi de gardă. Un ofiţer a intrat în casă, l-a găsit în pat, l-a luat în cămaşă de noapte şi în papuci, i-a pus lanţuri şi un cerc de fier în jurul gâtului şi l-a luat înainte de a putea să-şi ia rămas-bun de la frumoasa lui soţie. De fapt, lui Kikin puţin i-a lipsit să scape. Dându-şi seama că este în pericol, o mituise pe una dintre ordonanţele personale ale lui Petru, ca să-l avertizeze dacă ţarul ar fi pregătit măsuri împotriva lui. Când Petru îi scria poruncile lui Menşikov, ordonanţa stătea în spatele ţarului şi a citit mesajul peste umărul lui Petru. Ordonanţa a plecat imediat de acasă şi a trimis un mesager călare la Kikin, în Sankt-Petersburg. Mesajul lui a ajuns doar la câteva minute

după ce fusese arestat.

Menşikov a mai primit poruncă să-l aresteze pe cneazul Vasili Dolgoruki, un general-locotenent, un Cavaler al Ordinului danez al Elefantului şi pe şeful comisiei instituite de Petru pentru controlul proastei gestionări a veniturilor statului. S-ar fi presupus că se bucură încă de favoarea deosebită a ţarului, dat fiind că tocmai se întorsese cu el din călătoria de optsprezece luni la Copenhaga, Amsterdam şi Paris. Menşikov a înconjurat casa lui Dolgoruki cu soldaţi, apoi a intrat şi l-a informat pe cneaz de poruncile pe care le avea de la Petru. Dolgoruki i-a înmânat sabia şi a spus: „Am o

conştiinţă curată şi un singur cap de pierdut."™ A fost înlănţuit şi dus la fortăreaţa Petru şi Pavel. în aceeaşi seară, Menşikov i-a vizitat şi i-a arestat pe senatorul Piotr Apraksin, pe Abraham Lopuhin, pe senatorul Mihail Samarin şi pe cneazul Siberiei. în plus, toţi servitorii lui Aleksei şi alţi nouă au fost puşi în lanţuri şi pregătiţi să fie duşi, ca prizonieri, la Moscova.

în decursul lunii februarie, reţeaua continua să se lărgească. Atât în Moscova, cât şi în Sankt-Petersburg, alte persoane erau arestate în fiecare zi. Dositei, episcopul Rostovului, unul dintre cei mai faimoşi şi mai puternici oameni ai Bisericii din Rusia, a fost arestat şi acuzat că s-a rugat public în biserică pentru Eudoksia şi că a profeţit moartea lui Petru. Eudoksia însăşi şi singura soră vitregă supravieţuitoare a lui Petru, Maria, au fost arestate şi aduse la Moscova pentru interogatoriu. Petru era extrem de bănuitor în legătură cu fosta lui soţie. Ea ţinuse legătura cu Aleksei şi ar fi avut multe de câştigat dacă fiul ei ar fi urcat la tron. în ziua în care Aleksei fusese îndepărtat de la succesiune, Petru l-a trimis pe căpitanul din Gardă Grigori Pisariov la mănăstirea din Suzdal unde Eudoksia trăia de nouăsprezece ani. Ajuns acolo, Pisariov a aflat că Eudoksia renunţase de mult la vălul de călugăriţă şi se îmbrăca în haine de doamnă regală. A găsit pe altarul mănăstirii o hârtie care conţinea „O rugăciune pentru ţar şi pentru ţarină", care cita numele lui Petru şi al Eudoksiei ca şi cum ţarul nu ar fi divorţat de soţia lui. în sfârşit, Pisariov a mai descoperit că fosta soţie şi fosta călugăriţă avea acum un iubit, pe maiorul Stepan Glebov, căpitanul gărzii sale.

Eudoksia, care avea acum patruzeci şi patru de ani, se cutremura când se gândea cum va reacţiona când va auzi toate acestea uriaşul om care îi fusese soţ. Când au venit s-o ia la Moscova, ea a scris o scrisoare şi a şi trimis-o, ca să ajungă la Petru înaintea ei. „Prea iertătorule suveran", pleda ea,

Cu mulţi ani în urmă, în care an, nu-mi amintesc, am venit la mănăstirea Suzdal, depunând jurământul de călugăriţă, aşa cum promisesem, şi mi s-a dat numele Elena. După ce am devenit călugăriţă, am purtat rasa monahală o jumătate de an. Dar pentru că nu aveam o mare dorinţă de a fi călugăriţă, am renunţat şi am abandonat haina, rămânând în linişte la mănăstire, aşa cum stă o persoană deghizată. Secretul meu a fost descoperit de Grigori Pisariov. Acum mă bazez pe generozitatea omenească a Majestăţii Voastre. Cad la picioarele tale, cerşesc milă pentru fărădelegea mea şi iertare, ca să nu mor de o moarte fără folos. Şi îţi promit să mă întorc la o viaţă de călugăriţă şi să rămân aşa până la moarte, şi mă voi ruga pentru tine la Dumnezeu, Suveranule.

Cea mai umilă sclavă a ta, fosta ta soţie, Eudoksia—

Deşi acuzaţia iniţială împotriva Eudoksiei părea să fie inconsistentă - legăturile dintre Aleksei şi mama lui fuseseră rare şi inofensive -, Petru era acum inflamat de comportamentul fostei sale soţii şi hotărât să descopere detaliile situaţiei de la Suzdal. Glebov a fost arestat, împreună cu fratele Andrei, stareţul mănăstirii, şi cu mai multe călugăriţe. Era greu de crezut că modul de viaţă al Eudoksiei trecuse complet neobservat şi neraportat la Moscova timp de douăzeci de ani sau că mânia lui Petru era stârnită doar de jignirea onoarei sale. Mai degrabă, ceea ce stimulase furia lui era convingerea că a existat un complot şi posibilitatea ca ramificaţiile acestuia să se întindă în toată mănăstirea.

Cum prizonierii curgeau în Moscova din Sankt-Petersburg, Suzdal şi alte părţi ale ţării, mulţimi uriaşe de oameni stăteau la porţile Kremlinului ca să vadă ceva sau să audă ultimele zvonuri. Căpeteniile bisericeşti, membrii Curţii lui Petru, generalii lui, funcţionarii administrativi şi mai toţi nobilii Rusiei fuseseră convocaţi, iar procesiunile zilnice de echipaje care aduceau mari nobili şi clerici, însoţiţi de servitorii acestora, făceau deliciul publicului.

Clericii se aflau acolo ca să participe la procesul colegului lor, Dositei, episcopul Rostovului. Găsit vinovat, el a fost dezbrăcat de hainele lui bisericeşti şi dat pe mâna autorităţilor laice pentru interogare sub tortură. în timp ce era dezbrăcat, el s-a întors şi a strigat la camarazii lui episcopi, care îl judecaseră: „Sunt eu oare singurul vinovat de acest lucru? Priviţi cu toţii în inima voastră. Ce găsiţi acolo? Duceţi-vă la oameni. Ascultaţi-i. Ce spun ei? Numele cui îl auziţi?"™ Torturat, Dositei nu a admis altceva decât o simpatie generală pentru Aleksei şi Eudoksia; niciun act de sfidare sau cuvinte de revoltă nu au putut fi scoase de la el sau dovedite. Şi totuşi, aşa cum se întâmplase cu streliţii în urmă cu douăzeci de ani, tocmai caracterul vag al acestor răspunsuri accentua furia lui Petru şi îl făcea să caute şi mai departe.

Figura dominantă a anchetei era Petru însuşi, care ţâşnea din palat şi îl vedeai peste tot prin oraş, însoţit doar de doi sau trei servitori. Contrar obiceiului foştilor

ţari moscoviţi, el apărea nu doar ca judecător, împodobit cu bijuterii şi caftane tradiţionale, stând cu onoruri şi înţelepciune pe tronul său, ci şi ca procuror-şef, în haine occidentale - pantaloni, frac, şosete şi pantofi cu cataramă -, solicitând judecarea demnitarilor din regatul său, temporal şi spiritual. Stând în picioare în Marea Sală a Kremlinului, ridicând glasul cu mânie, el invoca pericolul la care fusese expus guvernul lui şi oroarea trădării împotriva statului. Petru a fost cel care a prezentat cazul lui Dositei, iar când ţarul a terminat, soarta episcopului din Rostov a fost pecetluită.

La sfârşitul lui martie, faza moscovită a anchetei s-a încheiat, când consiliul de miniştri, care juca temporar rolul înaltei Curţi de Justiţie, a dat verdictul. Kikin, Glebov şi episcopul de Rostov erau condamnaţi la o moarte în chinuri prelungite; alţii erau condamnaţi să moară mai simplu. Mulţi au fost biciuiţi public şi trimişi în exil. Femeile de condiţie inferioară, inclusiv câteva călugăriţe de la mănăstirea Suzdal, au fost biciuite public şi transferate la mănăstiri pe lângă Marea Albă. Ţarina Eudoksia nu a fost vătămată fizic, dar a fost mutată într-o mănăstire îndepărtată, pe lacul Ladoga, unde a rămas sub strictă supraveghere timp de zece ani, până la urcarea pe tron a nepotului ei, Petru al II-lea. După aceea s-a întors la curte şi a trăit până în 1731, când a murit în timpul domniei împărătesei Anna. Ţarevna Maria, sora vitregă a lui Petru, a fost condamnată pentru că a încurajat opoziţia în faţa lui Petru şi a fost încarcerată în fortăreaţa Schliisselburg timp de trei ani. în 1721 a fost eliberată şi s-a întors la Sankt- Petersburg, unde a murit în 1723.

Câţiva dintre acuzaţi au fost complet exoneraţi sau pedepsiţi uşor. Cneazul Siberiei a fost exilat la Arhanghelsk; senatorul Samarin a fost achitat. Acuzaţia împotriva senatorului Piotr Apraksin era că i-a dat 3.000 de ruble ţareviciului înainte de plecarea acestuia din Sankt-Petersburg către Germania. Când, în urma investigaţiilor, s-a dovedit că Apraksin a presupus că Aleksei se duce să se alăture ţarului, şi nu avusese cum să ştie că ţareviciul intenţionează să fugă, a fost exonerat definitiv.

Cneazul Vasili Dolgoruki, care a recunoscut simpatia pentru Aleksei, a fost salvat de execuţie de rugăminţile rudelor lui, mai ales de cele ale fratelui său mai mare, cneazul Iacob, care i-a amintit ţarului de lunga istorie în serviciu loial a familiei Dolgoruki. Cu toate acestea, lui Vasili i s-a retras rangul de general, Ordinul danez al Elefantului i-a fost trimis înapoi la Copenhaga, iar el a fost exilat în Kazan. La plecarea din Sankt-Petersburg, cu o barbă lungă şi o haină neagră ponosită, el a obţinut permisiunea de a-şi lua rămas-bun de la ţarina Ecaterina. Când s-a aflat în faţa ei, a susţinut un lung discurs în care şi-a justificat comportamentul şi, în acelaşi timp, s-a şi plâns că nu mai are nimic, în afară de hainele de pe el. Ecaterina, miloasă ca întotdeauna, i-a trimis cadou 200 de ducaţi.

Execuţia celor condamnaţi la o moarte crudă a avut loc în 26 martie în Piaţa Roşie, la poalele zidurilor Kremlinului, în faţa unei mulţimi uriaşe de spectatori, pe

care străinii o estimau la 200000 sau 300000. Episcopul din Rostov şi alţi trei au fost zdrobiţi cu ciocanele şi lăsaţi să moară lent pe roată. O moarte mai grea a fost rezervată pentru Glebov, iubitul Eudoksiei. El a fost mai întâi bătut cu cnutul şi ars cu fier încins şi cărbuni aprinşi. Apoi a fost lungit pe o placă plină de spini care îi pătrundeau în carne şi lăsat aşa trei zile. El tot refuza să recunoască trădarea. în sfârşit, a fost tras în ţeapă. Este şi o poveste care spune că, în timp ce suferea agonia durerilor sfâşietoare, din cauza parului ascuţit înfipt în fund, care îl ducea încet spre moarte, s-a apropiat Petru. Dacă Glebov ar fi mărturisit, ţarul se oferea să-l cruţe de tortură şi să-l ucidă pe loc. Potrivit poveştii, Glebov l-a scuipat pe Petru în faţă, iar ţarul s-a îndepărat calm.

în mod asemănător, Kikin, care recunoscuse că l-a sfătuit pe ţarevici să-şi caute refugiu la împărat, a fost torturat lent până la moarte, a fost lăsat să-şi revină şi să se odihnească, doar ca să poată suferi mai mult. în a doua zi a agoniei sale, Petru a venit şi la el. Kikin, care încă mai era viu pe roată, l-a implorat pe ţar să-l ierte şi să-i dea voie să se călugărească. Petru a refuzat, dar, cu un fel de milă, a poruncit să-i fie tăiat imediat capul.

Nouă luni mai târziu, în Piaţa Roşie a avut loc a doua fază a răzbunării întunecate. Cneazul Şcerbatov, care se purtase prietenos cu ţareviciul, a fost biciuit cu cnutul în public, după care i s-a tăiat limba şi i s-a despicat nasul. Alţi trei au mai fost biciuiţi cu cnutul, inclusiv un polonez care îi servise ca interpret lui Aleksei. Spre deosebire de

ruşi, care se supuneau sorţii cu mare resemnare, polonezul a trecut peste pedeapsă cu multă împotrivire, refuzând să se dezbrace ca să fie biciuit; hainele au fost trase de pe el cu forţa. Toţi aceşti oameni au supravieţuit, dar apoi încă cinci au fost aduşi acolo să moară. Ei erau Abraham Lopuhin, fratele Eudoksiei; Ignatiev, duhovnicul lui Aleksei; Afanasiev, valetul său, şi doi oameni din casa lui Aleksei. Toţi au fost condamnaţi să fie traşi pe roată, dar, în ultimul moment, sentinţa a fost schimbată în decapitare. Preotul a murit primul, apoi Lopuhin, apoi şi ceilalţi, fiecare fiind forţat să-şi aşeze capul pe butucul plin de sângele celor dinaintea lui.

în timp ce curgea tot acest sânge, Petru aştepta, nefiind convins încă de identificarea tuturor opozanţilor, dar fiind sigur că a făcut ceea ce este bine şi necesar. Felicitat de un diplomat străin pentru că descoperise conspiraţia şi îşi distrusese adversarii, ţarul a dat din cap aprobator. „Dacă focul întâlneşte în calea lui paie şi alte materiale uşoare, se întinde repede", a spus el. „Dar dacă întâlneşte în calea lui fier şi piatră, se stinge singur."[2^]

După procesele şi execuţiile sângeroase de la Moscova, toţi sperau că afacerea cu ţareviciul se terminase. Firele importante ale plasei conspirative, dacă fusese vorba de aşa ceva, fuseseră identificate şi distruse. Când Petru a plecat din Moscova la Sankt-Petersburg, în martie 1718,1-a luat cu sine pe Aleksei.

Călătorind împreună, tatăl şi fiul îi făceau să creadă pe cei care îi vedeau că ruptura dintre ei se reparase. Totuşi, mintea lui Petru încă era plină de suspiciune şi teamă, iar naţiunea simţea nelinişte lui. „Cu cât analizez starea confuză a afacerilor din Rusia", scria De la Vie la Paris, „cu atât mai puţin văd cum se va putea pune capăt acestei dezordini." Majoritatea oamenilor, continua el, „încă mai aşteaptă şi speră să vină sfârşitul vieţii lui [Petru] ca să se cufunde în marasmul lenei şi al ignoranţei". Frământarea imediată a ţarului era că nu fusese descoperită nicio conspiraţie reală, dar nici ţareviciul nu se dovedise a fi un fiu credincios, cum nici cei apropiaţi tronului nu se arătaseră a fi supuşi loiali. Mai presus de orice, nu se făcuse nimic pentru a rezolva problema care îl preocupa cel mai mult pe Petru. Un mesaj de la Weber vorbea despre dilema lui:

> Acum se pune întrebarea: ce se va face în viitor cu ţareviciul? Se spune că va fi trimis la o mănăstire îndepărtată. Acest lucru nu mi se pare probabil, deoarece, cu cât ţarul îl duce mai departe, cu atât mai multe oportunităţi îi oferă mulţimii agitate să-l elibereze. Eu cred că va fi adus aici şi ţinut în apropiere de Sankt-Petersburg. Nu pot să spun eu dacă ţarul are dreptate sau nu să-l îndepărteze de la succesiune şi să-i dea un blestem patern. Un lucru e sigur: clerul, nobilimea şi oamenii simpli îl respectă pe ţarevici ca pe un dumnezeu.™

Presupunerea lui Weber era corectă. Deşi oficial era liber, lui Aleksei i s-a cerut să locuiască într-o casă din apropierea palatului Ecaterinei şi rareori putea să iasă din vizorul lui Petru. în acest timp, ţareviciul părea speriat şi nesimţitor. Fără să protesteze, şi-a privit mama, tutorele, duhovnicul, toţi prietenii şi susţinătorii arestaţi. Când aceştia erau interogaţi, torturaţi, exilaţi, flagelaţi şi executaţi, el a stat supus alături,

recunoscător că el însuşi nu este pedepsit. Singurul lui gând părea să fie căsătoria cu Afrosina. La slujba de Paşte, Aleksei a felicitat-o pe Ecaterina în mod tradiţional, apoi a căzut în genunchi în faţa ei şi a implorat-o să-l convingă pe tatăl său să- i permită să se căsătorească mai repede cu Afrosina.

Tânăra femeie a ajuns la Sankt-Petersburg în 15 aprilie, dar, în loc să fie primită în braţele iubitului său care o aştepta cu nerăbdare, a fost arestată şi dusă în fortăreaţa Petru şi Pavel.™ Printre lucrurile ei s-au găsit ciornele a două scrisori din Napoli, scrise de mâna lui Aleksei, una adresată Senatului, iar cealaltă arhiepiscopilor din Biserica Rusă. Către Senat, el scrisese:

Excelenţele Voastre Domnilor Senatori,

Cred că veţi fi la fel de surprinşi ca şi restul lumii de plecarea mea din ţară şi de şederea mea într-un loc necunoscut acum. Abuzurile şi tulburările m-au obligat să părăsesc scumpa mea ţară natală. Ei au plănuit să mă închidă într-o mănăstire la începutul anului 1716, deşi nu am făcut nimic ca să merit acest lucru. Niciunul dintre voi nu se poate să nu ştiţi de aceasta. Dar Dumnezeu, plin de milă, m-a salvat, oferindu-mi în toamna trecută posibilitatea de a părăsi scumpa mea ţară şi pe voi, însă eu nu m-aş fi hotărât să plec dacă nu m-aş fi aflat în situaţia în care eram.

în prezent sunt bine şi sănătos, sub protecţia unui personaj înalt [împăratul], până la momentul în care Dumnezeu, care m-a ocrotit, mă va chema să mă întorc în scumpa mea ţară natală.

Vreau să nu mă părăsiţi atunci, iar, pentru acum, să nu daţi crezare zvonurilor care pot să apară despre moartea mea sau dorinţei lor de a mă scoate din amintirea omenirii, pentru că Dumnezeu mă păzeşte şi binefăcătorii mei nu mă vor părăsi. Ei mi-au promis că nu mă vor părăsi

nici în viitor, dacă va fi nevoie. Sunt în viaţă şi voi fi întotdeauna plin de gânduri bune pentru excelenţele voastre şi pentru toată ţara.—

Scrisoarea către arhiepiscopi era asemănătoare, cu excepţia faptului că Aleksei adăugase ideea că închiderea lui în mănăstire s-ar fi făcut „de aceleaşi persoane care au închis-o pe mama mea în acelaşi fel"[2^].

Patru săptămâni au trecut până la următorul act al dramei sale. La mijlocul lui mai, Petru a decis să-i interogheze separat pe cei doi iubiţi şi apoi să-i pună faţă în faţă. El l-a luat pe Aleksei cu el la Peterhof şi, două zile mai târziu, a fost adusă şi Afrosina de la fortăreaţă, traversând golful într-o barcă închisă. La Mon Plaisir, Petru i-a interogat pe amândoi, mai întâi pe fată, apoi pe fiu.

Iar acolo, la Peterhof, Afrosina l-a trădat pe Aleksei, pecetluindu-i soarta. Fără să fie torturată, ea a răspuns la pasiunea iubitului ei regal, la strădania lui de a o proteja, la dorinţa lui de a renunţa la tron pentru a se căsători cu ea ca să trăiască împreună liniştiţi cu o incriminare fatală. A descris detaliile intime ale traiului lor zilnic de peste graniţă. Din gura ei s-au auzit toate temerile şi toată amărăciunea ţareviciului faţă de tatăl său. Aleksei, a spus Afrosina, i-a scris de mai multe ori împăratului, plângându-se de tatăl său. Când a citit în scrisoarea lui Pleyer zvonurile despre o revoltă în rândurile trupelor de la Mecklenburg şi că ar avea loc o rebeliune în oraşele din jurul Moscovei, el i-a spus fericit:

„Acum vezi cum se face voinţa lui Dumnezeu."™ Când a citit într-un ziar că ţareviciul Piotr Petrovici e bolnav, el a fost încântat. îi vorbea mereu despre succesiunea la tron. Când va deveni ţar, îi spunea el, va abandona Sankt-Petersburgul şi toate cuceririle lui Petru şi va face Moscova capitala lui. îi va demite pe curtenii lui Petru şi îşi va angaja alţii. Nu va acorda nicio atenţie flotei şi o va lăsa să putrezească. Va reduce armata la doar câteva regimente. Nu va mai exista niciun război cu nimeni şi el se va mulţumi cu vechile graniţe ale Rusiei. Vechile drepturi ale Bisericii vor fi reinstaúrate şi respectate.

Afrosina îşi reconstruia şi propriul rol; Aleksei acceptase să se întoarcă în Rusia numai pentru că ea îl implorase tot timpul. Mai departe, ea a declarat că îl însoţise în fuga lui doar pentru că el o amenințase că o ucide dacă nu vine cu el. Dormea cu el, declara ea, pentru că el o amenința şi o forţa.

Declaraţia Afrosinei a confirmat multe dintre suspiciunile lui Petru. Când i-a scris, mai târziu, regentului Franţei, Petru a spus că fiul său „nu a recunoscut nimic din planurile pe care le făscuse", până când i s-au pus în faţă scrisorile găsite în mâinile amantei. „Din aceste scrisori, noi am aflat despre revolta plănuită de conspiraţia împotriva noastră, toate detaliile pe care amintita amantă ni le-a spus public şi voluntar, fără s-o întrebăm prea mult."™

Următoarea mişcare a lui Petru a fost să-l convoace pe Aleksei şi să-l confrunte cu acuzaţiile iubitei. Scena de la Mon Plaisir este surprinsă într-o pictură celebră din secolul al XIX- lea, a lui Nikolai Ghe: ţarul, încălţat cu cizmele care se află şi acum la Kremlin, stă la o masă aşezată pe podeaua cu gresie albă şi neagră, în sala principală. Chipul său este inexpresiv, dar are o sprânceană ridicată; a pus o întrebare şi aşteaptă răspuns. Aleksei stă în picioare în faţa lui, cu faţa prelungă, îmbrăcat în negru, ca şi tatăl. Este îngrijorat, ursuz şi plin de resentimente. Nu se uită la tatăl lui, ci în jos, spre podea, în timp ce se sprijină cu o mână de masă. Este momentul unei decizii.

Sub privirea insistentă a tatălui, Aleksei s-a luptat să scape de necazurile pe care le avea: recunoştea că îi scrisese împăratului să se plângă de tatăl său, dar nu trimisese acea scrisoare. Mai recunoştea şi că scrisese Senatului şi arhiepiscopilor, dar declara că fusese obligat să facă acest lucru de autorităţile austriece, care îl ameninţau cu scoaterea de sub protecţia lor. Atunci, Petru a adus-o pe Afrosina şi, în faţa ţareviciului, ea a repetat acuzaţiile.[2^] Cum lumea se prăbuşea în jurul lui, explicaţiile lui Aleksei au devenit nesigure. Este adevărat, recunoştea el, că acea scrisoare către împărat *fusese* trimisă. îl vorbise de rău pe tatăl lui, dar era beat. Vorbise despre succesiune şi despre întoarcerea în Rusia, dar numai după moartea naturală a tatălui. El a explicat pe larg acest lucru: „Credeam că moartea tatălui meu este aproape când am auzit că avusese un fel de epilepsie. Iar din bătrâni se spune că cei care au această boală nu trăiesc mult. Credeam că va mai trăi

cel mult doi ani. Mă gândeam că, după moartea lui, aş putea să plec de pe teritoriile împăratului spre

Polonia, şi din Polonia în Ucraina, unde cred că toţi ar fi fost de partea mea. Şi cred că şi la Moscova, ţarevna Maria şi cea mai mare parte a arhiepiscopilor ar fi fost şi ei cu mine. Cât despre oamenii simpli, am auzit multe persoane care spun că poporul mă iubeşte. în rest, eram hotărât să nu mă întorc cât timp tatăl meu este în viaţă, cu excepţia cazului în care am şi făcut-o; adică, atunci când m-a chemat."™

Petru nu era mulţumit. El şi-a amintit că Afrosina îi spusese că Aleksei a fost încântat când auzise zvonurile despre o revoltă armată la Mecklenburg. Acest lucru arată, a raţionat ţarul, că, dacă trupele din Mecklenburg chiar s-ar fi revoltat, „tu ai fi fost de partea lor chiar şi în timpul vieţii mele"™.

Răspunsul lui Aleksei la această întrebare a fost destul de incoerent, dar onest, şi i-a făcut un rău imens: „Dacă această veste ar fi fost adevărată şi dacă m-ar fi chemat, m-aş fi alăturat celor nemulţumiţi, dar nu am făcut un plan să mă duc lângă ei, m-aş fi dus doar dacă m-ar fi chemat. Dimpotrivă, dacă nu m-ar fi chemat, mi-ar fi fost teamă să mă duc acolo. Dar dacă ar fi făcut-o, m-aş fi dus. Nu cred că m-ar fi chemat pe mine decât dacă tu n-ai mai fi fost, pentru că ei plănuiseră să te

omoare şi nu cred că te-ar fi detronat şi te-ar fi lăsat în viaţă. Dar dacă m-ar fi chemat pe mine, chiar în timpul vieţii tale, probabil m-aş fi dus, dacă ar fi fost suficient de puternici."™

Câteva zile mai târziu, încă o probă incriminatoare a fost pusă în faţa lui Petru. Ţarul îi scrisese lui Veselovski să-l întrebe pe împărat de ce l-a forţat pe fiul său să trimită o scrisoare Senatului şi arhiepiscopilor. în 28 mai a venit răspunsul lui Veselovski. Fusese mare scandal la curtea austriacă. Vicecancelarul, contele Schonborn, fusese interogat în legătură cu această chestiune în prezenţa tuturor miniştrilor, după care prinţul Eugen de Savoia îl înştiinţase pe Veselovski că nici împăratul, şi nici contele Schonborn nu îi porunciseră vreodată ţareviciului să scrie acele scrisori. Adevărul era că Aleksei le scrisese şi i le trimisese contelui Schonborn ca să le trimită mai departe în Rusia. Schonborn, prudent, nu trimisese scrisorile, care au rămas la Viena. în concluzie, ţareviciul minţise şi în minciuna lui implicase şi Curtea imperială.

Petru nu mai avea nevoie să audă altceva. Ţareviciul a fost arestat şi dus în bastionul Trubeţkoi din fortăreaţa Petru şi Pavel. Două înalte curţi de justiţie, una ecleziastică, cealaltă laică, au fost convocate să decidă ce să facă în legătură cu prizonierul. Curtea ecleziastică era alcătuită din toţi capii Bisericii Ruse, iar curtea laică avea în alcătuirea ei pe toţi miniştrii, senatorii, guvernatorii, generalii şi mulţi ofiţeri din Gardă. înainte

ca cele două curţi să-şi înceapă şedinţa, spune Weber, Petru şi-a petrecut mai multe ore pe zi, vreme de opt zile, rugându-se lui Dumnezeu în genunchi, să-l îndrume ce trebuie să facă pentru onoarea lui şi pentru binele naţiunii. Apoi, în 14 iunie, au început dezbaterile în Sala Senatului din Sankt-Petersburg. Petru a venit însoţit de judecătorii ecleziastici şi laici, şi a fost ţinută o slujbă religioasă solemnă, prin care se cerea îndrumarea divină. Toată adunarea s-a aşezat la un şir de mese, apoi uşile şi ferestrele au fost larg deschise. Publicul a fost invitat să intre; Petru dorea ca procesul să fie auzit de toată lumea. Ţareviciul a fost adus sub paza a patru tineri ofiţeri, iar procesul împotriva lui a început.

Petru a reamintit ascultătorilor că niciodată, de-a lungul timpului, nu a căutat să-i refuze succesiunea fiului său; dimpotrivă, el încercase „prin poveţe insistente să îl silească [pe Aleksei] să pretindă succesiunea, demonstrând că este demn de ea"™. Dar ţareviciul, întorcând spatele eforturilor pe care le făcea tatăl, „evadând şi fugind la împărat ca să găsească refugiu, cerându-i acestuia sprijinul şi protecţia ca să-l ajute şi să-i dea întăriri chiar cu forţe armate [...] [ca să câştige] coroana Rusiei". Aleksei, a spus Petru, recunoscuse că dacă trupele rebele de la Mecklenburg i-ar fi cerut să le fie lider, el s-ar fi dus la ele, chiar din timpul vieţii tatălui său. „Aşa că oricine poate să judece din toate aceste fapte că el ar fi vrut succesiunea nu primind-o de la tatăl său, ci aşa cum voia el, prin sprijin străin sau prin forţa rebelilor, chiar şi în timpul vieţii tatălui său." Apoi, în timpul investigaţiilor, Aleksei a minţit întruna şi a evitat să spună adevărul întreg. Cum

iertarea promisă de tată a fost condiţionată de o mărturisire completă şi sinceră, această iertare nu mai era valabilă acum. La sfârşitul denunţului lui Petru, Aleksei „a mărturisit tatălui şi stăpânului său, în prezenţa întregii adunări ecleziastice şi laice de stat, că este vinovat de tot ce se spusese".

Petru a cerut curţii ecleziastice - trei mitropoliţi, cinci episcopi, patru arhimandriţi şi alte înalte feţe bisericeşti - să-l sfătuiască ce ar trebui să facă un tată regal cu acel Absalom modern. Clericii au încercat cu disperare să nu dea un răspuns direct. Cazul, susţineau ei, nu este de competenţa unei curţi ecleziastice. Presaţi de Petru să dea un răspuns mai consistent, ei au început să arate că, dacă ţarul doreşte să-şi pedepsească fiul, el are autoritatea dată de Vechiul Testament. (*Leviticul* 20: „Dacă un om oarecare blestemă pe tatăl său sau pe mama sa, să fie pedepsit cu moartea."; *Deuteronom* 21: „De va avea cineva fecior rău şi nesupus, care nu ascultă de vorba tatălui său [...] atunci tatăl său [...] să-l ducă la bătrânii cetăţii lor şi la poarta acelei cetăţi [...] atunci, toţi oamenii cetăţii lui să-l ucidă cu pietre."[2^]) Pe de altă parte, spuneau clericii, dacă ţarul dorea să fie milostiv, sunt multe exemple în învăţăturile lui Hristos, cea mai potrivită fiind parabola fiului rătăcitor.

Tot nemulţumit de verdictul anemic, Petru s-a adresat celor 127 de membri ai curţii laice. El le-a poruncit să îl judece pe fiul său corect şi obiectiv, „fără să ne facă pe plac şi fără frică. Să nu fiţi impresionaţi că

judecaţi pe fiul unui suveran. Pentru că noi jurăm pe marele Dumnezeu şi pe judecata Lui că nu aveţi absolut niciun motiv să vă temeţi"[2]^. în 16 iunie, Petru a transferat ad-hoc puterea către curte, ca ea să îl poată judeca pe Aleksei ca şi cum ar fi un supus obişnuit acuzat de trădare, „cu procedurile care se cer şi anchetarea necesară", adică tortura.

Date fiind poruncile şi asigurările, curtea l-a convocat pe ţarevici în Sala Senatului şi l-a anunţat că, „deşi foarte întristaţi de comportamentul său din trecut, sunt siliţi să se supună poruncilor şi, fără să ţină seama de persoana sa şi de faptul că e fiul celui mai milostiv domn, îl vor ancheta"[2]^. Mai întâi a fost anchetat sub tortură. în 19 iunie, Aleksei a primit douăzeci şi cinci de lovituri de cnut. Nu a fost extrasă nicio altă mărturisire prin această pedeapsă, aşa că în 24 iunie i-a fost aplicată din nou. După încă cincisprezece lovituri de cnut care îi rupeau carnea de pe spate în fâşii însângerate, Aleksei a recunoscut că i-a spus duhovnicului său „îmi doresc moartea tatălui meu!"[2]^. în acea stare deplorabilă, gata să mărturisească orice, i-a spus anchetatorului său, Tolstoi, că ar fi fost dispus chiar să-i plătească împăratului, ca să-l sprijine cu trupe străine pe care să le folosească pentru a lua tronul de la Petru.

Era de ajuns. în aceeaşi seară de 24 iunie, înalta Curte, unanim şi fără niciun fel de dezbatere, „cu inimile îndurerate şi cu ochii plini de lacrimi", a pronunţat

sentinţa. Aleksei urma să moară pentru „plănuirea unei rebeliuni de care nici nu s-a mai auzit în lume, ca şi de plănuirea unui dublu paricid oribil, mai întâi împotriva tatălui ţării sale şi apoi împotriva tatălui său natural"™. Semnăturile de pe document reprezentau o listă aproape completă a locotenenţilor lui Petru. Primul era Menşikov, urmat de generalul-amiral Fiodor Apraksin, cancelarul Golovkin, consilierul privat Iakob Dolgoruki, Ivan Musin-Puşkin şi Tihon Streşnev, senatorul Piotr Apraksin, vicecancelarul Şafirov, Piotr Tolstoi, senatorul Dmitri Goliţîn, generalii Adam Weide şi Ivan Buturlin, senatorul Mihail Samarin, Ivan Romodanovski, Aleksei Saltîkov, cneazul Matvei Gagarin, guvernatorul Siberiei, şi Kiril Narîşkin, guvernatorul Moscovei.

Sentinţa se afla acum în mâinile lui Petru; nu putea să fie dusă la îndeplinire fără aprobarea şi semnătura sa. Petru a ezitat să semneze, dar foarte curând evenimentele au scăpat de sub controlul său. O relatare a ultimei zile este făcută de Weber:

Ziua următoare, joi, 26 iunie, dimineaţa devreme, ţarului i s-a dat vestea că violenta tulburare a minţii şi teroarea morţii îl aruncaseră pe ţarevici într-o stare asemănătoare cu apoplexia. Spre prânz, un alt mesager a transmis că prinţul e în pericol de moarte, iar atunci ţarul i-a chemat pe nişte oameni importanţi de la curtea lui, şi le-a spus să stea cu el, până când un al treilea mesager l-a informat că prinţul, care nu mai avea nicio speranţă, nu va reuşi să treacă peste noapte şi că doreşte să-şi vadă tatăl.

Apoi ţarul, însoţit de cei de mai sus, s-a dus să-l vadă pe fiul lui care se afla pe moarte şi care, la vederea tatălui său, a izbucnit în lacrimi şi, cu mâinile împreunate, i-a vorbit aşa: că el supărase amarnic şi cumplit pe

Dumnezeu cel Atotputernic şi pe măreţul ţar şi că nădăjduieşte să moară de boala pe care o are şi chiar dacă ar trăi, el ar fi nevrednic de viaţă, de aceea îl imploră pe tatăl lui doar să ridice blestemul pe care îl aruncase asupra lui la Moscova; să-i ierte toate păcatele grele, să-i dea binecuvântarea paternă şi să pună să se spună rugăciuni pentru el.

Cât timp erau spuse aceste cuvinte impresionante, ţarul şi însoţitorii lui se topeau în lacrimi; Majestatea Sa i-a răspuns duios, amintindu-i, în câteva cuvinte, toate păcatele pe care le comisese împotriva lui, apoi i-a oferit iertarea şi binecuvântarea, după care au plecat, în plâns şi jeluiri de ambele părţi.

La cinci după-amiaza a venit al patrulea mesager, să-i spună ţarului că ţareviciul arde de dorinţa de a-l mai vedea o dată pe tatăl lui. La început, ţarul n-a mai vrut să răspundă solicitării fiului, dar a fost convins de cei din jurul său, care i-au spus ţarului că este greu să refuzi alinarea unui fiu care, aflat pe patul de moarte, este probabil chinuit de mustrări de conştiinţă. Dar când Majestatea Sa tocmai păşise în goeletă ca să plece la fortăreaţă, un al cincilea curier a adus vestea că prinţul deja îşi dăduse sufletul.[2]^

De fapt, cum murise Aleksei? Nimeni nu ştia şi nu ştie nimeni nici azi. Moartea ţareviciului a provocat zvonuri şi controverse, mai întâi în Sankt-Petersburg, apoi în Rusia şi în Europa. Petru, preocupat de impresia nefavorabilă pe care misterioasa moarte ar fi putut s-o creeze peste graniţă, a poruncit ca o lungă explicaţie oficială să fie trimisă la toate curţile din Europa. Pentru că era îngrijorat mai ales de reacţiile de la curtea Franţei, pe care o vizitase atât de recent, el a trimis la Paris un curier cu o scrisoare adresată ambasadorului său, baronul de Schleinitz, ca să o înmâneze regelui şi regentului. După ce povestise toată istoria afacerii şi procesul, el a încheiat:

Curtea laică, potrivit tuturor legilor divine şi omeneşti, a fost silită să-l condamne [pe Aleksei] la moarte, cu observaţia că depindea de puterea noastră suverană şi de mila noastră paternă dacă l-am fi iertat sau dacă l-

am fi lăsat să-şi execute pedeapsa pentru fărădelegile lui. Şi de acest lucru

l-am anunţat pe prinţ, fiul nostru.

Cu toate acestea, noi încă nu eram hotărâţi şi nu ştiam cum să rezolvăm o problemă aşa de importantă. De o parte, iubirea paternă ne îmboldea să-i iertăm fărădelegile, de altă parte trebuia să ţinem seama de răutăţile pe care le-ar fi suferit statul nostru şi de nenorocirile care ar fi putut veni dacă l-am fi graţiat pe fiul nostru.

în această tulburare cauzată de nesiguranţă şi nelinişte, Atotputernicul Dumnezeu, a cărui sfântă judecată este întotdeauna dreaptă, prin graţia Lui divină, a uşurat persoana noastră şi întregul nostru regat de frică şi de pericol, şi a sfârşit zilele fiului nostru Aleksei, care a murit ieri. De cum s-a convins el singur de marile fărădelegi pe care le comisese împotriva noastră şi a întregului imperiu şi după ce a primit sentinţa la moarte, el a fost lovit de un fel de apoplexie. După ce şi-a revenit din acest atac, fiind conştient încă şi putând să vorbească, ne-a implorat să ne ducem la el să-l vedem, ceea ce noi am făcut, alături de miniştrii şi senatorii noştri, în ciuda tuturor necazurilor pe care ni le făcuse. L-am găsit cu ochii scăldaţi în lacrimi şi cuprins de remuşcări sincere. Ne-a spus că ştie că mâna lui Dumnezeu se află asupra lui şi că se apropie să dea socoteală pentru tot ce făcuse în viaţa lui şi că nu crede că poate să se împace cu Dumnezeu dacă nu se împacă şi cu Suveranul Domn şi tatăl său. După ce a mai vorbit despre tot ce se întâmplase, simţindu-se vinovat, s-a spovedit, a primit sfânta împărtăşanie, a cerut binecuvântarea noastră şi ne-a implorat să-l iertăm de toate păcatele. Noi l-am iertat, aşa cum este datoria de părinte şi cum ne obligă să facem religia creştină.

Această moarte bruscă şi neaşteptată ne-a provocat o mare tristeţe. Dar ne-am găsit consolare în credinţa că Providenţa Divină a vrut să ne elibereze de toate grijile şi să liniştească imperiul nostru. Aşa că am fost siliţi să aducem mulţumiri lui Dumnezeu şi să ne purtăm cu umilinţă creştină în aceste împrejurări triste.

Am considerat că este înţelept să-ţi aduc la cunoştinţă ceea ce s-a întâmplat printr-un curier rapid, ca să fii informat aşa cum trebuie şi să îi comunici în felul obişnuit şi Celei Mai Creştine Majestăţi [regele Ludovic al XV-lea], şi Alteţei Regale, ducelui de Orleans, regentul regatului.

în cazul în care cineva doreşte să prezinte într-un mod odios acest subiect, vei avea în mână tot ce îţi trebuie să desfiinţezi şi să respingi cu putere orice poveste nedreaptă şi nefondată.—

Weber şi De la Vie au acceptat explicaţiile oficiale şi au raportat în capitalele lor că ţareviciul a murit de un atac de

apoplexie. Dar alţi străini erau neîncrezători şi au început să circule nişte poveşti lugubre. Pleyer a raportat iniţial că Aleksei a murit de apoplexie, dar trei zile mai târziu el şi-a informat guvernul că ţareviciul fusese decapitat cu o sabie sau un topor (o poveste apărută mulţi ani mai târziu îl descrie chiar pe Petru tăind capul fiului său); se spunea că o femeie din Narva fusese adusă în fortăreaţă să-i coasă capul de corp, ca să stea la locul lui. Rezidentul olandez De Bie a raportat că Aleksei a fost lăsat să sângereze până la moarte, după ce i s-au tăiat venele. Mai târziu, au existat zvonuri că Aleksei fusese sufocat cu perne de patru ofiţeri din Gardă, printre care şi Rumianţov.

Jurnalul garnizoanei din Sankt-Petersburg consemnează că, în 26 iunie, în jurul orei opt dimineaţa, ţarul, Menşikov şi alte opt persoane s-au strâns în fortăreaţă ca să asiste la un nou interogatoriu care implica şi tortura - a cui tortură, nu se precizează. „La unsprezece dimineaţa au plecat cu toţii", continuă jurnalul. „în aceeaşi zi la şase seara, ţareviciul Aleksei Petrovici, care se afla sub pază în bastionul Trubeţkoi, a murit."[2^] Jurnalul lui Menşikov spune că în acea dimineaţă trecuse pe la fortăreaţă, unde l-a întâlnit pe ţar, apoi s-au dus la ţareviciul Aleksei, care era foarte bolnav, şi au rămas acolo o jumătate de oră. „Ziua a fost

senină şi luminoasă, cu un vânt uşor. în acea zi, ţareviciul Aleksei Petrovici a plecat din această lume spre viaţa veşnică."[2]^

Adevărul este că nu avem nevoie de niciuna dintre aceste cauze sugerate, decapitarea, sângerarea, sufocarea sau chiar apoplexia, pentru a explica moartea lui Aleksei. Explicaţia cea mai simplă este şi cea mai probabilă: patruzeci de lovituri de cnut ar fi fost suficiente să ucidă un bărbat robust şi sănătos;

Aleksei nu era robust, iar şocul şi rănile provocate de patruzeci de bice pe spatele lui slab puteau să-l ucidă cu uşurinţă. Indiferent din ce cauză ar fi murit Aleksei, contemporanii lui Petru îl considerau responsabil pe ţar. Şi cu toate că mulţi au fost şocaţi, mai exista o credinţă larg răspândită, conform căreia moartea lui Aleksei era cea mai bună soluţie la problema lui Petru. Aşa cum De la Vie raporta la Versailles, „moartea prinţului nu mai lasă nicio îndoială că toate seminţele rebeliunii au fost distruse complet. Niciodată nu a fost mai oportună o moarte în restabilirea liniştii publice şi în risipirea temerilor faţă de evenimentele înspăimântătoare care ne ameninţau." Câteva zile mai târziu, francezul a adăugat: „E imposibil să nu apreciezi comportamentul ţarului."™

Petru nu a încercat să scape de acuzaţii. Deşi el spunea că Dumnezeu a fost cel care a luat viaţa lui Aleksei, nu a negat vreodată că şi-a trimis în judecată fiul, judecată în urma căreia a fost condamnat la moarte. Nu semnase aprobarea pe sentinţă, dar era complet de acord cu verdictul judecătorilor. Nici nu s-a sinchisit ulterior să afişeze o falsă tristeţe. A doua zi după moartea ţareviciului era aniversarea Bătăliei de la Poltava şi nimic nu a fost amânat sau diminuat din cauza tragediei. Petru a sărbătorit printr-un Te Deum pentru victorie şi a participat la un banchet şi un bal în acea seară. Două zile mai târziu, în 29 iunie, o navă cu nouăzeci şi patru de tunuri, Lesnaia, construită chiar după planurile lui Petru, a fost lansată la Amiralitate. Petru era prezent, împreună cu toţi miniştrii lui, iar după aceea, spune o relatare, „a fost o mare distracţie'—.

Cu toate acestea, ceremoniile care se desfăşurau în jurul trupului lui Aleksei reflectau sentimentele contradictorii ale lui Petru. Deşi Aleksei murise ca un infractor condamnat, slujbele funerare au fost oficiate potrivit rangului. Era de parcă acum, când Aleksei nu mai reprezenta o ameninţare pentru tatăl său, Petru voia să-l trateze cum era mai potrivit pentru un ţarevici. în dimineaţa de după moartea lui Aleksei, trupul i-a fost dus din celula în care murise în casa guvernatorului fortăreţei, unde a fost depus într-un sicriu şi acoperit cu catifea neagră şi un giulgiu ţesut cu aur. însoţit de Golovkin şi alţi înalţi demnitari ai statului, a fost dus la biserica Sfânta Treime, unde a fost depus cu pompă, cu faţa şi mâna dreaptă descoperite, după obişnuitul obicei ortodox, astfel încât toţi cei care doreau puteau să-i

sărute mâna sau fruntea de rămas-bun. în 30 iunie, au avut loc funeraliile şi înmormântarea. Respectând instrucţiunile lui Petru, niciunul dintre domnii prezenţi nu purta haine de doliu, deşi unele doamne erau îmbrăcate în negru. Ambasadorii străini nu fuseseră invitaţi la aceste funeralii regale ciudate şi erau sfătuiţi să nu poarte doliu, deoarece fiul suveranului murise ca un nelegiuit. Cu toate acestea, preotul a ales pentru predica lui cuvintele lui David, „O, Absalom, fiul meu, fiul meu!", iar câţiva participanţi au declarat că Petru a plâns. După aceea, sicriul a fost purtat din Sfânta Treime înapoi în fortăreaţă, cu Petru şi Ecaterina şi toţi înalţii demnitari ai statului (cei mai mulţi dintre ei votaseră condamnarea lui Aleksei) într-o procesiune în care toţi purtau în mâini lumânări aprinse. în catedrala fortăreţei, sicriul a fost aşezat în noua criptă a familiei ţarului, odihnindu-se lângă sicriul soţiei ţareviciului, Charlotte.

La sfârşitul anului, Petru a bătut o medalie, de parcă ar fi

comemorat o victorie. Pe medalie, norii se îndepărtau şi un vârf de munte era scăldat în razele soarelui. Sub acest tablou apărea inscripţia: „Orizontul s-a limpezit."

La urma urmei, ce se poate spune despre această tragedie? A fost o simplă problemă de familie, o ciocnire dintre două personalităţi, groaznicul, dominatorul tată

care şi-a chinuit fără încetare şi, în cele din urmă, l-a şi ucis pe jalnicul şi neajutoratul său fiu?

Relaţia lui Petru cu fiul lui a fost un amestec inseparabil de sentimente personale şi realităţi politice. Firea lui Aleksei a contribuit la amplificarea antagonismului dintre tată şi fiu, dar la baza conflictelor se afla chestiunea puterii suverane. Existau doi suverani - suveranul de pe tron şi suveranul în aşteptare - cu visuri diferite şi ţeluri diferite pentru stat. în realizarea acestor visuri însă, fiecare era ros de frustrare. Cât timp monarhul domnitor se afla pe tron, fiul trebuia să aştepte, iar suveranul ştia, totuşi, că odată cu moartea lui visurile i-ar fi putut fi sfărâmate, ţelurile deturnate. Puterea se afla doar în coroană.

Există, desigur, o lungă istorie de disensiuni în familiile regale, de temperamente care s-au ciocnit, de suspiciuni şi manevre pentru putere între generaţii, de nerăbdarea celei tinere ca vechea generaţie să moară şi să pună mâna pe putere. Există, de asemenea, şi multe alte istorii despre regi şi prinţi care îşi condamnă propriile rude din cauza împotrivirii faţă de coroană sau, de partea învinşilor, despre fuga din propria ţară şi căutarea refugiului la o Curte străină. în epoca lui Petru, prinţesa Maria, fiica lui Iacob al Il-lea al Angliei, a contribuit la îndepărtarea tatălui ei de la tron. Iacob a fugit în

Franţa în aşteptarea unor vremuri mai bune; când a murit, fiul lui a năvălit în două rânduri în Marea Britanie, încercând să pretindă tronul tatălui. Aici cine a fost trădătorul? Istoria atribuie invariabil acest titlu învinsului.

în vremurile de demult, drumul către tronul regal era pătat în profunzime de sângele familiei. Plantageneţii, Tudorii, Stuarţii, Capeţienii, Valois-ii şi Bourbonii - toţi şi-au ucis rude din raţiuni de stat. Legendara Gloriana, Elisabeta I a Angliei, şi- a ţinut verişoara, pe regina Maria a scoţienilor, în temniţă timp de douăzeci şi şapte de ani, cu viaţa şi frumuseţea irosite, iar apoi, incapabilă să accepte faptul că Maria îi va succeda la tron, şi-a decapitat prizoniera. După toate acestea, fiul Măriei, regele Iacob al Vl-lea al Scoţiei, a acceptat bucuros moartea mamei sale; îndepărtarea ei elibera propriul lui drum ca moştenitor ales al Elisabetei.

Uciderea propriilor fii regali este o crimă mai rară. Trebuie să căutăm mai în urmă, la greci, în jurul tragediilor cărora gravitează personaje sumbre, semizei sau legende, sau în Roma imperială, unde simpla ambiţie personală şi depravarea curţii făceau ca totul să fie acceptabil. în Rusia, Ivan cel Groaznic şi-a ucis fiul cu bastonul, dar Ivan era furios şi pe jumătate nebun. Pentru noi, cel mai tulburător lucru în legătură cu moartea lui Aleksei este faptul că ea a venit în urma unei reci, presupus obiective, proceduri judiciare. Că un tată poate să stea deoparte şi să permită ca fiul său să

fie torturat, pentru noi este un stigmat, cel mai brutal dintre toate episoadele violente din viaţa lui Petru.

Pentru Petru însă, procedura judiciară a fost gestul final şi legal, cerut de apărarea legitimă a statului şi a operei sale de o viaţă. El a crezut că este evident că aceasta a fost determinată de o necesitate politică şi nu de o ranchiună personală. în ochii lui, Petru fusese prea indulgent cu fiul său. Niciun alt supus al său nu ar fi primit scrisoare după scrisoare, rugăminte după rugăminte casre să-i ceară să-şi accepte responsabilităţile şi voinţa suveranului. Aceasta a fost concesia lui pentru relaţiile personale dintre ei.

Procesele au dezvăluit cuvinte cu iz de trădare şi o speranţă larg răspândită pentru moartea lui Petru. Mulţi fuseseră pedepsiţi; era posibil să condamni aceste personaje periferice şi să laşi neatinsă figura centrală? Aceasta a fost alegerea pe care trebuia s-o facă Petru şi pe care el a pus-o în faţa tribunalului de judecată. Petru însuşi, prins la mijloc între sentimentele paterne şi munca lui de-o viaţă, a ales-o pe a doua. Aleksei a fost condamnat din raţiuni de stat. La fel ca în cazul Elisabetei I a Angliei, a fost decizia sumbră a unui suveran hotărât să apere naţiunea pe care ea sau el şi-a petrecut toată viaţa ca s-o creeze.

Aleksei reprezenta cu adevărat o ameninţare pentru Petru în timpul vieţii tatălui? Dat fiind caracterul celor doi bărbaţi, un pericol real pare improbabil. Ţareviciul nu avea nici energia şi nici dorinţa de a se pune în fruntea unei revolte. Este adevărat, voia să succeadă la tron şi dorea moartea tatălui său, dar singurul lui plan era să aştepte, având credinţa că se bucură de popularitate în toată Rusia - „şi despre oamenii simpli am auzit că mulţi mă iubesc". Iar dacă Aleksei i-ar fi succedat lui Petru, oare s-ar fi întâmplat toate lucrurile de care ţarul se temea? Aceasta pare la fel de improbabil. Aleksei nu ar fi dus mai departe toate reformele lui Petru, iar unele dintre ele ar fi fost compromise. Dar, una peste alta, nu s-ar fi schimbat prea multe. în primul rând, Aleksei nu era un prinţ moscovit medieval. Fusese crescut de tutori occidentali, studiase şi călătorise deseori în Occident, se căsătorise cu o prinţesă occidentală, cumnatul său era împăratul Sfântului Imperiu Roman. Rusia nu s-ar fi întors la caftane, la bărbi şi la terem. Istoria îşi poate încetini pasul, dar niciodată nu se întoarce.

în sfârşit, se pare că, la final, Aleksei însuşi acceptase judecata curţii şi a tatălui său. A mărturisit şi a cerut iertare. Provocarea lui debilă, aproape involuntară pentru ţarul copleşitor eşuase, scumpa lui Afrosina îl trădase şi îl părăsise, fusese slăbit de tortură. Poate că s-a retras pur şi simplu din viaţă, aşa cum voia să se retragă de la guvernare la ţară, prea sfârşit ca să mai poată continua, incapabil să ducă o existenţă dominată de omul copleşitor care era tatăl său.

[m] Manifesto, p. 110. [m] ibidem, p. 117.

—[6] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 204. [m] Stephen Graham, p. 269. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 340. [m] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 220. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 341.

—[1] Soarta copilului ţareviciului este necunoscută. Potrivit unor relatări, copilul a fost născut la Riga, in timp ce Afrosina se întorcea acasă. Alte poveşti spun că ea ar fi născut copilul în fortăreaţă. în orice caz, copilul a dispărut din istorie. (N. a.) Manifesto, p. 136. ibidem, p. 139. ibidem, p. 143. Relation fidèle, p. 5.

—[6] Afrosina a fost eliberată, iertată, iar Petru i-a dat voie să păstreze o parte din posesiunile fiului său. A trăit ultimii treizeci de ani în Sankt-Petersburg, unde, în cele din urmă, s-a căsătorit cu un ofiţer din Gardă. (N. a.) [m] Manifesto, p. 150. —[8] ibidem, p. 154. — ibidem. [m] ibidem, p. 158. [m] ibidem, p. 172. [m] ibidem, p. 165. [m] ibidem, p. 169. [m] ibidem, p. 189. ^ ibidem, p. 200.

[m] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 228. [m] Relation fidèle, p. 8.

S.M. Solo vio v, vol. IX, p. 188. [m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 345. [m] Sbornik I.R.I.O., XXXIV, p. 354. —[1] Kazimierz Waliszewski, p. 541.

ULTIMA OFENSIVĂ A LUI CAROL

Când, în septembrie 1716, Petru a anulat invazia aliată în Suedia, Carol al XH-lea nu avea cum să ştie dacă atacul fusese anulat pentru totdeauna sau doar amânat până la primăvară, în consecinţă, el a rămas peste iarnă în punctul cel mai sudic al Suediei, la Lund, în apropiere de Malmö, chiar lângă Copenhaga, care era peste canal. Casa în care stătea aparţinea unui profesor; ca să se potrivească gusturilor regelui, unele camere fuseseră mărite şi vopsite în culorile suedeze, galben şi albastru. Primăvara a fost săpată o altă fântână, au fost plantate legume şi au fost construite două bazine care să fie umplute cu peşte proaspăt pentru masa regelui.

în acea casă, Carol avea să trăiască şi să muncească aproape doi ani. Vara, ziua lui începea la ora trei dimineaţa, când soarele era deja sus şi cerul era plin de lumină. Până la şapte, lucra împreună cu secretarii lui sau primea vizite. Apoi, indiferent de vreme, regele încăleca şi călărea până la două, vizitând şi inspectând numerosele regimente staţionate de-a lungul coastei sudice. Prânzul, la jumătatea după-amiezii, era scurt şi simplu. Singurul răsfăţ al lui Carol era marmelada de casă, iar proviziile de marmeladă erau înnoite cu regularitate de Ulrika, sora lui, care, de obicei, o făcea singură. Serviciul de masă era din cositor, cel de argint fiind de mult vândut pentru a face rost de bani pentru război. La nouă seara, regele se culca pe o saltea de paie.

în acele luni liniştite, Carol a avut timp să se bucure de interesele şi curiozităţile lui paşnice. A asistat la cursuri şi a participat la discuţii cu profesori de matematică şi teologie de la Universitatea din Lund. împreună cu arhitectul său de la Curte a proiectat noi palate şi clădiri publice care să fie construite în capitală când va fi pace. A creat noi modele de drapele şi uniforme pentru câteva dintre regimentele sale, interzicând culoarea verde - poate din cauză că aceasta era culoarea purtată de soldaţii lui Petru. Oamenii l-au găsit pe rege foarte schimbat, din tânărul încăpăţânat şi impetuos care scandalizase Suedia cu escapadele lui adolescentine, în bărbatul mai atent, mai liniştit, care, la treizeci şi patru de ani, arăta o mare toleranţă faţă de greşelile şi slăbiciunile omeneşti. Şi totuşi, într-o chestiune de o importanţă crucială regele nu se

schimbase: Carol al XII-lea rămânea hotărât să continue războiul.

Din acest motiv, mulţi suedezi au considerat întoarcerea regelui ca pe o nefericire. Când au căzut Stralsundul şi Wismarul, ei au fost aproape uşuraţi, crezând că pierderea acelor ultime bucăţi de imperiu însemna că războiul se va termina, în sfârşit. Dorinţa lor de glorie şi chiar de profit comercial se pierduse de mult, lăsând loc dorinţei mult mai puternice de pace. Regele, conştient de aceste sentimente, îi explica Ulrikăi planurile sale, pentru că şi ea era prinsă între dorinţa de pace şi loialitatea pentru fratele său: „Aceasta nu înseamnă că eu sunt împotriva păcii. Eu sunt în favoarea unei păci care poate fi apărată în faţa posterităţii. Multe state vor să vadă Suedia mai slăbită decât a fost. Trebuie să ne bazăm pe noi în primul rând."[222] Continuarea războiului însemna mai mulţi oameni şi mai mulţi bani, numai că Suedia era devastată. Jumătate dintre pământurile cultivabile nu erau lucrate pentru că nu mai avea cine să le lucreze. Pescuitul fusese abandonat. Comerţul cu alte state fusese afectat din cauza blocadei flotelor aliate; numărul de nave comerciale suedeze scăzuse de la 775, în 1697, la 209 în 1718.

în aceste circumstanţe, planurile lui Carol al XII-lea pentru o nouă ofensivă militară au făcut ca bărbaţii să fugă în păduri, pentru a scăpa de serviciul militar. Erau luaţi cu forţa din biserică, din mijlocul slujbei, aduşi din

mine, căraţi de prin taverne. Erau recrutaţi studenţi de la universitate şi chiar băieţi de şcoală. Unii îşi tăiau un deget sau se împuşcau în picior ca să nu fie luaţi în armată, dar un nou edict a decretat că vor primi treizeci de bice şi tot vor fi luaţi în armată. (Dacă reuşeau să devină inapţi, fără nicio şansă de a fi folosiţi ca soldaţi, primeau şaizeci de bice şi erau trimişi la muncă silnică, precum condamnaţii.) De aceea, un călător olandez în Suedia, în 1719, a văzut în jurul lui doar bărbaţi cu părul cărunt, femei şi băieţi sub doisprezece ani. „în toată Suedia, nu am văzut niciun bărbat între douăzeci şi patruzeci de ani"[223], spunea el. Taxele vechi au fost mărite şi au fost impuse şi altele noi. Taxa pe pământ a fost dublată şi triplată, taxa pe poştă a fost mărită şi taxele pe lux - cafea, ceai, ciocolată, dantelă, mătase, ornamente de aur şi argint, haine de blană, pălării elegante şi trăsuri - aproape au făcut să dispară aceste lucruri.

Părea imposibil ca până şi un rege cum era Carol să mai reuşească să scoată alte rezerve de bani şi de resurse umane de la ţara lui epuizată şi posomorâtă. Dacă regele a reuşit să facă acest lucru s-a datorat faptului că lângă el şi-a făcut apariţia un bărbat extraordinar care i-a servit şi ca administrator, acasă, dar şi ca diplomat, peste hotare: strălucitul, lipsitul de scrupule, înrăitul şi, în final, blestematul baron Georg Heinrich von Goertz, un aventurier internaţional îndrăzneţ fără nicio legătură reală de naţionalitate, dar cu o mare sete de putere şi o mare pasiune pentru intrigi. Avea o inteligenţă complexă şi versatilă care îi permitea să pună la cale mai multe uneltiri deodată,

care puteau să fie divergente sau chiar contradictorii. Se spunea despre el că „a reuşit de douăzeci de ori mai mult decât Talleyrand sau Metternich, lucrând cu de douăzeci de ori mai puţine resurse decât aceştia"[224].

Timp de patru ani - din 1714 până în 1718 - Goertz, înarmat cu puterea regelui, a plutit deasupra Suediei. Ca persoană avea o înfăţişare care sărea în ochi: înalt, frumos (chiar dacă avea un ochi artificial, făcut din email, care îl înlocuia pe cel pierdut într-un duel din studenţie), fermecător. Era un strălucit orator. Născut în sudul Germaniei, într-o familie nobilă franconiană, a studiat la Universitatea din Jena şi apoi, căutându-şi un loc unde spiritul lui aventuros se putea desfăşura, s-a pripăşit la curtea tânărului duce Frederic al IV- lea de Holstein-Gottorp, care fusese tovarăşul de nebunii al lui Carol şi se căsătorise cu sora lui Hedwig Sophia. La scurt timp după ce ducele a plecat la război alături de Carol, Hedwig Sophia a născut un fiu, Carol Frederic. în 1702, în bătălia de la Klissow, ducele, care se afla tot de partea regelui, a fost ucis, lăsându-l pe fiul său de doi ani ca succesor, iar pe Georg Heinrich von Goertz ca adevărat conducător al ducatului Holstein-Gottorp. Mai important era că, până când Carol al XII- lea se căsătorea şi avea un fiu, copilul Carol Frederic era moştenitorul tronului Suediei.

Goertz dirija toate afacerile ducatului. Mergea prin Europa, făcând vizite ţarului, reginei Ana, regelui Prusiei şi electorului Hanovrei. în 1713, el a propus să

întărească poziţia ducatului printr-o alianţă cu Rusia, pecetluind-o printr-o căsătorie a ducelui de doisprezece ani cu fiica mai mare a lui Petru, Anna, care avea cinci ani. La un moment dat, Goertz i-a propus lui Menşikov să construiască un canal navigabil prin Holstein, la baza peninsulei daneze, oferind în felul acesta o ieşire de la Marea Baltică la Marea Nordului navelor ruseşti care n-ar mai fi trebuit să treacă prin canal, expunându-se astfel tunurilor daneze.[225] Goertz a fost cel care a aranjat ca armata suedeză a lui Magnus Stenbock, victorioasă la Gadebusch, dar urmărită de forţe mai numeroase ale saxonilor, danezilor şi ruşilor, să pătrundă în fortăreaţa Tonning, care aparţinea ducatului Holstein. Şi tot Goertz a fost cel care, cinci luni mai târziu, când armata asediată nu a mai putut rezista, a aranjat termenii capitulării.

Cu tot succesul pe care îl avea, pe măsură ce trecea timpul, Goertz a început să simtă că ducatul Holstein-Gottorp e o scenă prea mică pentru calităţile lui. El îl admira de mult pe Carol al Xll-lea, unchiul legendar al tânărului său stăpân, iar când Carol a apărut la Stralsund în noiembrie 1714, după cursa lui prin Europa, Goertz s-a grăbit să-l întâlnească. După o singură conversaţie lungă, el a câştigat favoarea lui Carol şi a devenit consilier neoficial. Nu după mult timp, Carol s-a bazat pe el în totalitate. El admira energia lui Goertz, deschiderea orizontului său, capacitatea lui analitică şi voinţa de a pune în practică, la fel ca şi Carol, proiecte îndrăzneţe, la scară mare, şi soluţii radicale cu resurse limitate. Din punctul lui de vedere, Goertz folosea în

administraţie şi diplomaţie aceleaşi curaj şi bravură nebunească pe care regele le demonstra în război.

De atunci, până la moartea lui Carol, Goertz i-a fost indispensabil. A preluat controlul absolut asupra finanţelor şi asupra tuturor problemelor interne ale Suediei. A devenit vocea regelui, dacă nu cumva şi creierul lui, în diplomaţia suedeză. în februarie 1716, el se considera şeful finanţelor şi al comerţului din Suedia. Practic, devenise prim-ministrul lui Carol, deşi nu avea propriu-zis un rang sau un titlu în Suedia şi era, cu numele, doar un servitor al nepotului lui Carol, ducele de Holstein-Gottorp.

Goertz ştia cum să se poarte cu regele. Ca o condiţie pentru acceptarea serviciului, el a obţinut promisiunea lui Carol ca toată comunicarea dintre ei să fie făcută numai direct, şi nu prin intermediari. Ştia că este cel mai bine să nu-l deranjeze pe Carol cu detalii din domenii de care regele nu era interesat. A descoperit că, atunci când regele nu era de acord cu el dacă îi prezenta verbal o problemă, putea s-o transpună în scris, în felul său clar şi incisiv, şi să obţină aşa aprobarea.

Când Suedia a început să simtă asupra ei mâna descurcăreaţă şi lipsită de scrupule a baronului von Goertz, ura faţă de consilierul străin al regelui s-a răspândit în toate clasele sociale. Birocraţii îl urau

pentru că îşi exercita puterea în afara canalelor fireşti de administraţie. Cei din grupul Hesse, format în jurul surorii lui Carol Ulrika şi al soţului ei, Frederic de Hesse, îl urau pentru că-şi imaginau că acesta lucrează pentru asigurarea succesiunii tânărului său stăpân Holstein, ceea ce ar fi însemnat excluderea lor. Iar suedezii de pretutindeni îl urau pentru aplombul şi ingeniozitatea pe care le pusese la bătaie în activitatea lui de a stoarce mai mulţi bani şi mai mulţi oameni din naţiunea secătuită, pentru a continua războiul. A instituit plata prin bancnote. A mărit taxele tot mai mult. A fost acuzat că şi-ar fi umplut propriile buzunare cu bani, dar aceste acuzaţii nu erau fondate - în chestiuni băneşti, Goertz era cinstit. Ba chiar şi-a cheltuit micul său venit în strădania de a eficientiza mobilizarea resurselor Suediei pentru un nou efort de război. Din cauza rolului său de comandă, Goertz era numit de suedezii furioşi „marele vizir". Deşi se ştia că este doar o creaţie a regelui, el era sprijinit de puterea acestuia. Cât timp Carol stătea în spatele său, Goertz era invincibil.

Deşi politica internă a lui Goertz era cea care îi înfuria pe suedezii obişnuiţi, el îi era de mai mare ajutor regelui ca diplomat. Era un maestru al subtilităţii, iar Carol i-a dat mână liberă să-şi pună în practică jongleriile în toată Europa. Analiza lui Goertz asupra situaţiei din Suedia era următoarea: pentru că Suedia nu îşi poate înfrânge toţi adversarii, ea trebuie să facă pace sau poate chiar o alianţă cu unul dintre duşmani, ca să-i învingă pe ceilalţi. Fie Carol făcea pace cu Rusia şi îşi concentra eforturile împotriva Danemarcei, Prusiei şi Hanovrei, fie făcea pace cu Danemarca, Prusia şi

Hanovra şi reînnoia atacurile împotriva ţarului în Baltica superioară. Goertz prefera prima alternativă - pace cu Rusia. Ar fi însemnat sacrificarea provinciilor Ingria, Karelia, Estonia, Livonia şi, posibil, Finlanda, ca şi acceptarea unei prezenţe masive de nave militare şi comerciale ruseşti în Marea Baltică, dar l-ar fi eliberat pe Carol, pentru a putea să recâştige provinciile germane Pomerania, Bremen şi Verden, şi i-ar fi permis, poate, să pună mâna şi pe Mecklenburg şi Norvegia. Poate că preferinţa lui Goertz era influenţată şi de faptul că o reafirmare a puterii suedeze în nordul Germaniei ar fi fost utilă tânărului său stăpân în Holstein-Gottorp, dar Goertz aprecia puterea lui Petru şi era tentat să o considere mult mai mare decât a aliaţilor Rusiei. Petru îşi demonstrase hotărârea lui tenace de a-şi păstra şi de a-şi lărgi fereastra către Baltica. Mărirea flotei sale, operaţiunile lui armate desfăşurate la distanţă şi voinţa implacabilă a ţarului, toate adunate sugerau că nici printr-un efort imens al suedezilor ruşii nu vor fi uşor de dislocat din poziţiile lor întărite de pe coasta Balticii.

Cei mai mulţi dintre suedezii cu greutate nu erau însă de acord cu Goertz. Nu erau chiar aşa de nefericiţi din cauza pierderii fostelor posesiuni germane; ei consideraseră întotdeauna că poziţia Suediei în imperiu este un punct slab. Dacă ar fi trebuit să continue războiul, ei ar fi preferat să facă pace în Germania şi să recâştige provinciile baltice. Pământul bogat al Livoniei, supranumit „hambarul de porumb al Suediei", şi marele port de la Riga, cu taxele lui vamale venite din comerţul cu ruşii, puteau să fie folosite tocmai pentru recuperarea

marilor pierderi materiale ale Suediei, provocate de război.

Indiferent de direcţia în care ar fi luat-o în cele din urmă ofensiva suedeză, important era că, doar prin ideea încheierii unei păci separate, Goertz a pus din nou în mâinile lui Carol balanţa puterii din Baltica. Cu trecerea lunilor, Goertz a exploatat cu abilitate noua situaţie, lăsând să se înţeleagă că din acel moment Europa se poate aştepta la orice din partea Suediei în privinţa noilor alianţe şi combinaţii. A negociat cu toţi adversarii Suediei, mai puţin Danemarca, deoarece, în cele din urmă, Goertz ar fi vrut ca Danemarca să plătească nota. A fost performanţa unui virtuoz. Peste noapte, activitatea lui diplomatică a transformat Suedia dintr-o victimă, care era pe punctul de a fi surclasată de o mare coaliţie de puteri, într-o iniţiatoare de evenimente, care avea posibilitatea să aleagă pe care dintre aliaţi îi va favoriza prin încheierea păcii şi care să devină ţinta noii sale ofensive. De la Poltava, Suedia nu mai avusese atâta putere în Europa.

Goertz testase deja legăturile din cadrul alianţei şi descoperise că sunt remarcabil de slabe. Toţi aliaţii lui Petru erau îngrijoraţi de puterea crescândă a Rusiei, dar cel mai slab punct al coaliţiei era ostilitatea personală dintre Petru şi regele George I al Angliei, care era, de asemenea, şi elector al Hanovrei. Ştiind acest lucru, Goertz a început să negocieze simultan cu amândoi, conştient de faptul că, dacă unul dintre monarhi auzea

că negociază şi cu celălalt, automat acest lucru îl avantaja pe Goertz în negocierile cu amândoi monarhii. S-a dus mai întâi la Petru, întâlnindu-se cu ţarul în Olanda, în iunie 1716. Petru îl respecta, deşi, când Goertz conducea doar afacerile minusculului Holstein, visele acestuia de a întoarce pe deget regate şi imperii l-au făcut pe ţar să râdă; ambasadorului din Holstein, Bassewitz, Petru i-a spus odată: „Curtea voastră, condusă de maşinaţiile lui Goertz, îmi sugerează o luntre care are un catarg de navă de război - cel mai slab vânt lateral o poate destabiliza."[22]^ Dar acelaşi om, ocupându-se de diplomaţia Suediei, era cu totul altceva. în cadrul întâlnirii lor, Petru şi Goertz au discutat despre ideea unui nou echilibru de putere în Europa de nord, care să aibă la bază o alianţă între Suedia şi Rusia, garantată de Franţa. Termenii păcii ar fi prevăzut cedarea Finlandei către Suedia, şi păstrarea de către Rusia a tuturor cuceririlor sale, în timp ce Suedia ar fi avut libertatea să recucerească tot ce se putea de la Danemarca şi Hanovra. Goertz ştia că regele Carol nu ar fi fost dispus să cedeze atâtea teritorii câte cerea Petru; cu toate acestea, era încântat măcar de disponibilitatea ţarului de a negocia, şi, înainte de finalul discuţiilor, cei doi s-au pus de acord să se reîntâlnească, cât de curând posibil, în cadrul unei conferinţe de pace în insulele Âland din Golful Botnic, insulele fiind considerate mai puţin accesibile spionilor.

Vestea discuţiei a fost răspândită cu iuţeală de agenţii lui Goertz prin Europa. Atât George I al Angliei, cât şi Frederic al IV-lea al Danemarcei s-au alarmat, deşi George afirma că Petru nu ar încheia pace vreodată fără

să păstreze Riga, şi considera că este imposibil ca regele Carol al Xll-lea să accepte s-o cedeze. Cu toate acestea, aşa cum prevăzuse Goertz, toţi inamicii Suediei erau acum dornici să negocieze. George I a detaşat un ambasador la Carol, în Lund, declarând că, dacă Suedia ar ceda Bremenul şi Verdenul Hanovrei, el îl va ajuta pe Carol să-i împingă pe ruşi din Baltica. Carol a refuzat.

Preconizata invazie a Scaniei a suspendat ideea unei negocieri directe între Rusia şi Suedia, dar, în momentul în care invazia însăşi a fost suspendată, Goertz şi-a urmat în continuare planul. A discutat cu cneazul Kurakin, în Olanda, în vara lui 1717, iar rusul a confirmat disponibilitatea ţarului de a continua negocierile. De fapt, Petru voia ca negocierile să înceapă cât mai curând, deşi, în iarna şi în primăvara lui 1718, cea mai periculoasă şi mai importantă problemă care se afla în faţa lui Petru nu erau negocierile cu Suedia, ci relaţiile cu fiul lui, problemă care punea în umbră eforturile de a pune capăt războiului. în parte şi din acest motiv, cele două părţi nu s-au

întâlnit la masa negocierilor decât la sfârşitul lui mai.

Insulele Âland, un grup de 6500 de insuliţe de granit roşu în mijlocul Golfului Botnic, sunt pline cu pini şi pajişti verzi. Pe Lofo fuseseră construite două cabane mari care să găzduiască cele două delegaţii. Iniţial,

Petru sugerase ca negocierile să se ducă informai, fără ceremonii şi în condiţii modeste; ba chiar sugerase ca cele două părţi să locuiască în aceeaşi casă, fiecare având câte o cameră, dar fără un zid de despărţire, astfel ca munca să fie cât mai eficientă. Dar suedeziii aveau cu totul altceva în minte, iar Goertz a venit la Lofo însoţit de un alai de domni, secretari, servitori, cu un serviciu de masă de argint împrumutat de la ducele de Holstein.

Delegaţia suedeză a fost condusă de Goertz şi de contele Gyllenborg, ambasadorul suedez la Londra. De cealaltă parte a mesei, ruşii îl aveau în frunte pe generalul James Bruce, un scoţian care se remarcase în timpul campaniei finlandeze, şi pe consilierul pentru afaceri străine, Andrew Osterman, un westfalian adus în Rusia de viceamiralul Cruys, unul dintre cei mai capabili dintre toţi străinii care făcuseră carieră în Rusia în timpul domniei lui Petru. El vorbea germana, olandeza, franceza, italiana şi latina, ca şi rusa; îi însoţise pe Şafirov şi Petru în expediţia de pe Prut şi asistase la negocierile cu marele vizir; în 1714 călătorise la Berlin ca să ajute la convingerea prusacilor pentru a se alătura în alianţa împotriva Suediei.

Acum, confruntarea cu Goertz era un test foarte important pentru abilităţile sale (deşi oficial Bruce era şeful delegaţiei ruse, de fapt Osterman era cel care deţinea competenţele diplomatice). într-un fel, era o

ironie: se aflau acolo doi germani - Osterman, născut în Westfalia, şi Goertz, născut în

Franconia - aşezaţi la o masă de negocieri în numele Suediei şi al Rusiei. Goertz, la cincizeci şi unu de ani, mai bătrân şi mai experimentat, reprezenta puterea în declin a Suediei, în timp ce Osterman, de treizeci şi doi, dar la fel de talentat, reprezenta puterea în ascensiune a Rusiei.

Bazele negocierilor, aşa cum fuseseră înţelese de ambele părţi, erau ca Goertz să încheie o pace cu Rusia care să permită Suediei să redobândească unele teritorii pierdute în faţa lui Petru, pentru a se putea concentra apoi asupra inamicilor ei în nordul Germaniei. Petru, în linii mari, era de acord; câştigase mai multe teritorii suedeze decât avea nevoie şi decât ar fi vrut să păstreze şi era dispus să dea înapoi câteva dintre ele în schimbul unui tratat de pace care ar fi confirmat dreptul asupra celorlalte. în ciuda acordului general, propunerile concrete şi instrucţiunile pe care echipele de negociere le aveau de la cei doi monarhi erau atât de diferite, încât nu s-ar fi pus problema încheierii vreunui tratat, decât printr-un miracol diplomatic. Aşa că Bruce şi Osterman cereau de la Suedia, ca o condiţie preliminară a negocierilor, cedarea Kareliei, Estoniei, Ingriei şi Livoniei; numai partea din Finlanda aflată la vest de Vîborg era negociabilă. Goertz auzise aceste condiţii în vara precedentă, de la Kurakin, în Olanda, dar, ştiind care ar fi fost reacţia lui Carol, nici nu a îndrăznit să i le

prezinte regelui; tactica lui fusese mai degrabă să-l convingă pe Carol, mai întâi, să accepte negocierile, iar apoi să- 1 conducă, treptat, către concesiile de orice fel pe care ar fi trebuit să le facă. De fapt, când a venit la Lofo, Goertz a adus instrucţiuni semnate de Carol al XII-lea pe care, dacă le-ar fi pus pe masă, conferinţa de pace s-ar fi încheiat imediat. Regele Carol nu cerea doar ca Rusia să cedeze Suediei toate provinciile pe care le cucerise, în aceeaşi stare în care fuseseră înainte de începerea războiului, dar mai cerea ca ruşii să plătească Suediei o depăgubire, deoarece începuseră un „război injust".

în aceste şedinţe de deschidere, Goertz şi-a jucat strălucit cărţile sale slabe. Prin pompa princiară cu care se înconjurase, prin nonşalanţa pe care o afişa ascultând propunerile ruşilor, ca şi cum Carol ar fi fost învingătorul, şi nu Petru, el şi-a construit o puternică bază psihologică de pe care să-şi prezinte punctul de vedere. Mai departe a exploatat cu măiestrie faptul că Suedia era atunci punctul central al diplomaţiei nordice. Bruce şi Osterman ştiau că, la concurenţă cu negocierile din insulele Âland, Carol mai negocia şi cu George I. Goertz a insinuat că acele negocieri, care nu puteau să aibă decât un final antirus, se apropie rapid de o încheiere favorabilă. Sub o presiune de acest fel, negociatorii ruşi au dat înapoi de la condiţiile lor iniţiale, iar Osterman a oferit un aranjament modificat, conform căruia Rusia ar fi cedat Finlanda şi Livonia, păstrând numai Ingria, Karelia şi Estonia. La sfârşitul primei runde de convorbiri, discuţia se purta în jurul portului Reval (Tallinn); suedezii insistau ca acesta să fie returnat, deoarece era necesar pentru

controlarea Finlandei, iar ruşii refuzau la fel de ferm să-l cedeze, spunând că, fără acel port, care controla intrarea în Golful Finic, flota ţarului şi schimburile comerciale s-ar afla la mila Suediei.

La mijlocul lui iunie, înainte ca Goertz să se întoarcă în Suedia pentru a se consulta cu regele, Osterman, urmând instrucţiunile lui Petru, i-a promis în particular lui Goertz că, dacă se încheia un tratat pe care ţarul ar fi fost de acord să îl semneze, recunoştinţa lui Petru s-ar fi concretizat în cea mai elegantă mantie de zibelină care fusese văzută vreodată, plus 100.000 de taleri. Goertz i-a raportat lui Carol, care, aşa cum acesta se aşteptase, a respins termenii ca mult prea avantajoşi pentru Rusia şi l-a trimis înapoi să redeschidă negocierile.

Goertz s-a întors la mijlocul lui iulie cu un alt set de propuneri uluitoare, care, s-a dovedit mai târziu, veneau exclusiv din partea lui, şi nu a lui Carol. Aşa cum i-a explicat lui Osterman, în particular, planul său, Suedia va ceda Ingria şi Livonia Rusiei, urmând ca situaţia Estoniei şi a Kareliei să fie discutată mai târziu. Un alt element al planului său era o nouă alianţă militară suedezo-rusă, în cadrul căreia ţarul l-ar fi ajutat pe rege să cucerească Norvegia, Mecklenburg, Bremen, Verden şi chiar anumite părţi din Hanovra. Pentru Petru, aceasta ar fi însemnat război cu Danemarca şi Hanovra. Reacţia iniţială a lui Osterman a fost că ţarul nu va lupta ca aliat făţiş al Suediei; totuşi, în schimbul concesiilor teritoriale, el ar fi putut să-i asigure 20000 de oameni şi opt nave

de război lui Carol, ca „asistenţă". Interesant a fost că Osterman a adăugat că, dacă acest plan ar fi fost agreat, Petru ar fi dorit să se introducă o clauză specială în tratat, care să prevadă promisiunea lui Carol că nu se va expune personal riscurilor într-o campanie militară, deoarece succesul planului depindea în mod evident de prezenţa regelui suedez la comandă.

Goertz s-a întors jubilând la Carol, iar Osterman s-a întors la Sankt-Petersburg să-l consulte pe ţar. Dar triumful lui Goertz a fost scurt. Carol a respins senin tot ceea ce Goertz şi Osterman au încercat să negocieze, sub pretextul că provinciile baltice nu pot fi cedate pentru nişte câştiguri nesigure şi improbabile în Germania. în final, regele i-a făcut lui Goertz o oarecare concesie, declarând că ar putea să-i permită ţarului să păstreze Karelia şi Ingria, care aparţinuseră odată Rusiei, iar Petru ar fi fost obligat „în mod firesc să renunţe la Livonia, Estonia şi Finlanda, care au fost cucerite în urma unui război injust". „Bine", i-a spus Goertz cu amărăciune unui alt ministru, „numai că există o mică problemă - ţarul nu le va da niciodată înapoi."[227] încă o dată, Carol l-a trimis pe Goertz înapoi să negocieze, fără să aibă ceva de oferit. „Misiunea mea", a spus el înainte de plecare, „este să- i prostesc pe ruşi, dacă sunt aşa de proşti ca să fie prostiţi."

Poziţia lui Goertz devenea din ce în ce mai vulnerabilă. Planul său fusese bazat pe supoziţia încheierii rapide şi acceptabile a unei păci, fie cu Rusia,

fie cu Hanovra, fie cu amândouă, o pace pe care ar fi putut s-o accepte majoritatea suedezilor; altfel, cum ştia prea bine, el personal ar fi fost considerat vinovat de reînceperea războiului. întorcându-se la Lofo, Goertz a aflat răspunsul lui Petru la oferta lui anterioară: ţarul nu-şi modifica niciuna dintre pretenţiile sale teritoriale şi refuza să intre într-o alianţă cu Suedia împotriva lui Frederic al IV-lea al Danemarcei sau împotriva lui Frederic Wilhelm al Prusiei. Era dispus să îl ajute însă cu 20000 de oameni şi opt nave de război care să lupte sub steagul suedez într-o campanie împotriva Hanovrei. în sfârşit, Osterman i-a spus lui Goertz că ţarul s-a cam săturat de tergiversările suedezilor şi că a declarat că, dacă nu se poate aranja un tratat pe durata lunii decembrie, conferinţa de pace va lua sfârşit. Goertz, dându-şi cuvântul de onoare că se va întoarce în patru săptămâni, a plecat din nou să se consulte cu Carol, care se afla deja cu armata în Norvegia.

Cele patru săptămâni au trecut, dar Goertz nu a mai venit, în ultimele zile ale lui decembrie, a sosit un curier din

Stockholm cu veşti care au aruncat delegaţia suedezilor în confuzie şi consternare: Goertz fusese arestat; toate navele din Stockholm aveau interdicţie de a părăsi portul şi toată corespondenţa cu străinătatea fusese oprită. Au mai trecut zece zile fără alte veşti. Apoi, în 3 ianuarie, a sosit un căpitan suedez, iar în dimineaţa următoare, delegaţii suedezi i-au informat pe Osterman

şi pe Bruce că în timpul asedierii unui oraş din Norvegia regele Carol al Xll-lea fusese ucis.

De la Lofo, Osterman îi scrisese lui Petru, vorbindu-i despre un potenţial punct slab al negocierilor: posibilitatea ca regele Carol să nu poată semna tratatul. Regele, se temea Osterman, „prin acţiunile sale imprudente, mai devreme sau mai târziu fie va fi ucis, fie îşi va rupe gâtul în galop"[22]^. Temerile lui Osterman erau bine întemeiate. Adevărul era că, în vara lui 1718, chiar atunci când Goertz era trimis înainte şi înapoi din insulele Âland, cu oferte şi contraoferte pentru ruşi, încheierea unei păci cu Petru nu îl preocupa nici pe departe pe Carol. Ca întotdeauna, regele avea mai multă încredere în sabia lui decât în intrigile diplomatice ale lui Goertz pentru a ieşi din impasul în care se afla. De aceea, pentru Carol, discuţiile din insulele Âland erau valoroase doar pentru că îi permiteau să câştige timp; purtând negocieri cu ruşii, Carol se asigura că aceştia nu vor lansa o ofensivă pe coasta suedeză în acea vară, secătuind de putere armata cea nouă în efortul de a respinge atacurile.

în planificarea strategiei sale, Carol acceptase faptul că, pentru moment, Rusia era prea puternică - niciun atac frontal pe partea rusă a Balticii nu ar fi putut să-l disloce pe ţar din teritoriile cucerite. Primul adversar urma să fie Danemarca. El avea să înceapă cu o campanie prin care să ocupe sudul Norvegiei, apoi să traverseze spre Zealand şi Iutlanda ca să scoată

Danemarca din război. De acolo, armata lui urma să treacă spre sud, ca să recucerească Bremenul şi Verdenul, iar celor 50000 de suedezi ai săi ar fi urmat să li se alăture 16000 de hesieni, asiguraţi de cumnatul lui, Frederic de Hesse. în fruntea acestei forţe, el fie ar fi impus o pace Hanovrei, Prusiei şi Saxoniei, fie le-ar fi invadat, dacă aşa ar fi preferat conducătorii lor. în sfârşit, cu poziţia suedeză asigurată astfel în Germania, ar fi putut să pornească asupra ruşilor - dacă ţarul n-ar fi vrut să cedeze teritoriile capturate pe nedrept. Toate acestea, spunea Carol, ar fi putut dura „patruzeci de ani de război", dar „ar fi mult mai vătămător pentru Suedia să accepte o pace generală grea şi nesigură, decât să accepte un război lung condus în afara frontierelor propriu-zise ale Suediei"[222].

Primul obiectiv era Norvegia, şi 43000 de soldaţi erau desemnaţi pentru această campanie. O forţă de invazie a pătruns spre Trondheim în august 1718, iar regele s-a deplasat spre Kristiania (Oslo) în octombrie. înaintând prin ţara deluroasă şi slab populată, aflată la vestul graniţei suedeze, armata a trecut râuri şi a înotat, a luat cu asalt tranşeele ridicate în grabă de norvegieni în trecătorile de munte. în 5 noiembrie, corpul principal de armată a ajuns în faţa oraşului Frederiksten, o fortăreaţă puternică aflată în drumul spre Kristiania. Carol şi-a adus artileria grea şi a început o operaţiune clasică de asediu.

De la începutul campaniei, Carol a fost conştient că este ultima lui armată şi nu a precupeţit nimic, cu atât mai puţin confortul propriu sau siguranţa personală, pentru a le insufla oamenilor săi fatalismul curajos şi voinţa de a se supune oricărui ordin. Carol s-a hotărât să nu-i întrebe nimic pe ofiţerii şi soldaţii care nu erau dispuşi să rişte ca el; dacă regele era văzut asumându-şi riscuri îndrăzneţe, toţi oamenii îl vor urma. Aşa că, în 27 noiembrie, regele însuşi a condus 200 de grenadieri într-un atac cu scările pentru capturarea bastionului Gyldenl0ve, din fortăreaţa Frederiksten. După aceea, el a rămas cu trupele din prima linie. Deşi cartierul general al armatei suedeze era fixat la Tistedal, Carol mânca şi dormea într-o mică baracă de lemn lângă Gyldenl0ve, aflată chiar în spatele primelor tranşee.

în după-amiaza zilei de 30 noiembrie, Carol a plecat călare la cartierul general al armatei. Ofiţerii aflaţi la Tistedal au observat că părea preocupat şi trist şi că a ars câteva dintre hârtiile pe care le sortase. Şi-a pus lenjerie proaspătă, o uniformă curată, ghete şi mănuşi, iar la patru după-amiaza s-a aruncat din nou în şa, şi-a fluturat pălăria în semn de rămas- bun şi s-a întors pe front. Servitorul lui, Hultman, i-a adus cina, iar Carol părea relaxat. „Mâncarea ta este aşa de bună, încât te voi face maestru bucătar"[2^], îl tachina el. Relaţia apropiată dintre cei doi i-a permis bucătarului să-i răspundă: „Aş vrea să am asta în scris, sire."

După cină, Carol s-a întors în tranşeele din faţă, ca să supravegheze săparea tranşeelor de asalt, operaţiune care continua neîncetat în fiecare noapte, profitând de protecţia faţă de inamic pe care o oferea întunericul. Un grup de 400 de soldaţi începuseră să sape din amurg, lucrând cu cazmale şi târnăcoape şi ducând mănunchiuri de crengi pentru protecţie. Norvegienii atârnaseră ghirlande de catran în flăcări pe zidurile fortăreţei şi detonau bombe din tunurile lor ca să lumineze împrejurimile. La lumina acestor focuri, trăgătorii de pe ziduri trăgeau susţinut în suedezii care se opinteau la tranşee, chiar în raza muschetelor. Tirul lor era precis; între şase şi zece seara ei au ucis şapte suedezi şi au rănit cincisprezece.

în jurul orei nouă şi jumătate, Carol, care se afla cu câţiva ofiţeri în tranşeele adânci din faţă, s-a hotărât să urce pe margine ca să vadă ce se întâmplă. A făcut cu piciorul două găuri în mal şi a urcat până a ajuns cu mâinile la parapet. Capul şi umerii erau deasupra malului tranşeei, în bătaia gloanţelor de muschetă care şuierau peste tot. Cei care erau cu el, jos, în tranşee, cu capul la nivelul genunchilor regelui, erau îngrijoraţi. „Nu este un loc potrivit pentru Majestatea Voastră"[2^1], a spus unul dintre ei, rugându-l să coboare. Dar cei care îl cunoşteau mai bine i-au făcut semn să tacă şi i-au spus: „Lasă-l în pace. Cu cât îl avertizezi mai mult, cu atât se va expune mai mult."

Era beznă şi înnorat, dar flăcările care ardeau pe zidurile fortăreţei şi desele bombe ale norvegienilor dădeau ceva lumină. Carol, sprijinit de marginea de sus a tranşeei, cu umerii înfăşuraţi în pelerină şi cu capul sprijinit în mâna stângă, era perfect vizibil pentru grupul de muncitori care se afla în faţa tranşeelor. A rămas în această poziţie multă vreme, în timp ce ofiţerii lui se sfătuiau cum să-l convingă să se dea jos. Dar regele era binedispus. „Nu vă temeţi"[2^2], spunea el, şi rămânea în continuare în acelaşi loc, uitându-se pe deasupra tranşeelor.

Deodată, oamenii de jos au auzit un sunet special, ca şi cum „o piatră ar fi fost aruncată cu forţă în noroi" sau „sunetul care se aude când cineva plesneşte cu două degete palma cuiva"[2^]. După aceea, Carol nu a mai făcut nicio mişcare, numai mâna i-a alunecat de pe obrazul stâng. A rămas deasupra lor, susţinut de buza fortificaţiei. Apoi, un ofiţer de jos şi-a dat seama că s-a întâmplat ceva. „Doamne Isuse", a ţipat el, „regele este împuşcat!"[2^] Carol a fost tras jos în tranşee, unde ofiţerii au văzut îngroziţi că un proiectil de muschetă pătrunsese prin tâmpla stângă a regelui, traversase craniul şi ieşise prin tâmpla dreaptă. Murise instantaneu.

Ca să-şi îngăduie ceva timp de gândire, ofiţerii au postat gărzi la cele două intrări ale tranşeei. A fost adusă o targă şi corpul a fost pus pe ea, apoi cadavrul a fost acoperit cu două pelerine, ca să-i ascundă identitatea. Doisprezece soldaţi de gardă, fără să ştie ce

povară importantă poartă, l-au scos pe rege afară din tranşee, ca să-l ducă spre ariergardă, dar unul dintre ei s-a împiedicat, targa s-a înclinat şi mantia care acoperea partea de sus a cadavrului a căzut. Chiar în momentul acela norii s-au dat la o parte şi au lăsat lumina lunii să strălucească pe faţa mortului. Soldaţii îngroziţi l-au recunoscut imediat pe regele lor.

Moartea lui Carol a avut un efect imediat şi hotărâtor nu numai asupra asediului, ci şi asupra întregului plan de război a cărui campanie norvegiană era doar începutul. Chiar şi apărătorii de la Frederiksten şi-au dat seama că s-a întâmplat ceva. „Imediat s-a aşternut o mare linişte, nu numai în noaptea aceea, dar chiar şi a doua zi"[2^], spunea unul. De fapt, de cum s- au adunat şocaţii comandanţi suedezi la cartierul general de la Tistedal, mai târziu în seara aceea, părea că nu este nimic de făcut; fără Carol, fără conducerea şi spiritul lui, chiar şi războiul părea fără sens. Două zile mai târziu, generalii au abandonat solemn campania norvegiană. Soldaţii au fost retraşi din tranşee, iar căruţele de provizii, una dintre ele ducând trupul regelui, au huruit înapoi peste dealuri spre Suedia. După o absenţă de optsprezece ani, Carol al Xll-lea s-a întors în sfârşit la Stockholm. Trupul a fost îmbălsămat şi a fost depus cu onoruri la palatul Carlberg.

Fusese plecat de aşa de mult timp şi era responsabil de atât de multe poveri aduse de război, încât oamenii de rând nu l-au jelit. Dar cei care îl cunoscuseră aveau

inima frântă de durere. Nepotul său, ducele Carol Frederic de Holstein, a scris consiliului din Stockholm. „Această durere aproape insuportabilă îmi atinge inima [aşa de profund încât] nu pot să scriu mai mult."[2^] Tutorele regelui şi camaradul său de arme, feldmareşalul Rehnskold, întors recent în Suedia în urma unui schimb de ofiţeri prizonieri, l-a descris pe acest „rege inimitabil", plin de înţelepciune, curaj, elegant şi blând, care murise aşa de tânăr. „îi vom simţi lipsa atunci când succesul va veni", spunea Rehnskold. „E o mare suferinţă să-l vezi cu ochii tăi mort."[2^]

Funeraliile au avut loc la Storkyrkan, catedrala în care Carol fusese încoronat, iar apoi trupul a fost transferat la biserica Riddarhom, locul de înmormântare al regilor şi reginelor din Suedia. Astăzi, el se odihneşte acolo într-un sarcofag de marmură neagră acoperit cu o piele de leu din bronz peste care sunt aşezate o coroană şi un sceptru. Pe partea opusă, în cealaltă parte a bisericii, se află sarcofagul de marmură italiană al altui erou militar de legendă, Gustav Adolf. Deasupra lor, de tavanul bisericii atârnă sute de steaguri şi drapele militare capturate în războaie, care acum s-au decolorat şi putrezesc încet.

[m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 375. [m] Nisbet R. Bain, Charles, p. 305. [m] ibidem, p. 278.

—[5] O sută şaptezeci şi patru de ani mai târziu, in 1887, a fost construit Canalul Kiel. (N. a.)

[m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 250. [m] ibidem, p. 406.

—[8] B.H. Sumner, Emergence, p. 103. [m] Ragnild M. Hatton, Charles, p. 475. [m] ibidem, p. 502. [m] Nisbet R. Bain, Charles, p. 209.

—Frans G. Bengtsson, p. 476. Ragnild M. Hatton, Charles, p. 503.

—ibidem, ibidem, p. 497. ibidem, p. 520.

[m] ibidem, p. 521.

REGELE GEORGE PĂTRUNDE ÎN MAREA BALTICĂ

Petru era în mijlocul unui grup de ofiţeri atunci când a primit vestea morţii marelui său adversar. I s-au umplut ochii de lacrimi; ştergându-şi-le, el a spus: „Dragul meu Carol, ce rău îmi pare de tine."[2]^ A poruncit doliu de o săptămână la curtea rusă. în Suedia, problema succesiunii s-a decis repede. Dacă sora mai mare a regelui, Hedwig, ducesa de Holstein, ar mai fi trăit, ea l-ar fi urmat la tron, dar Hedwig murise în 1708, iar moştenirea a trecut la fiul ei, tânărul duce Carol Frederic, care, la moartea unchiului său, avea optsprezece ani. Pretenţii la tron avea şi sora mai mică a lui Carol, Ulrika Eleonora, care avea acum treizeci şi doi de ani şi era căsătorită cu Frederic, duce de Hesse. Ani de zile, până să crească tânărul Carol Frederic, cele două grupări fuseseră rivale, fiecare încercând să se poziţioneze cât mai bine, în cazul în care s-ar fi întâmplat ceva cu regele.

Cât timp a trăit, regele a refuzat cu încăpăţânare să aleagă între nepotul şi sora lui şi să proclame un moştenitor. Este posibil să fi crezut, desigur, că, într-o bună zi, s-ar fi căsătorit şi ar fi avut el însuşi un

moştenitor. în acest timp, el a dorit să aibă afecţiune şi sprijin din partea amândurora, şi a Ulrikăi, şi a lui Carol Frederic. L-a ţinut pe lângă el pe tânărul duce şi a avut în mod special grijă să-l instruiască în arta militară. îi scria regulat Ulrikăi şi îl desemnase pe soţul acesteia ca unul dintre principalii lui consilieri şi comandanţi. Era timp destul să facă o alegere care va îndepărta în mod dureros pe unul dintre aceşti iubiţi membri ai familiei.

Frederic de Hesse, soţul Ulrikăi, era mai realist. înainte de începerea campaniei norvegiene, el îi dăduse soţiei sale o listă cu ceea ce ar fi trebuit să facă în cazul în care regele ar fi murit pe neaşteptate: Ulrika urma să se autoproclame regină, să se încoroneze şi să aresteze fără scrupule pe oricine i s-ar fi opus. Aşa s-a şi întâmplat. Carol Frederic, ca şi Frederic de Hesse, se afla cu regele în Norvegia când a lovit glonţul fatal, iar Ulrika a urcat pe tron fără vreo împotrivire. La început, tânărul Carol Frederic era prea îndurerat ca să i se împotrivească sau chiar să-i pese foarte tare, dar când şi-a revenit şi a evaluat situaţia, faptul era deja consumat. Pe urmă, mai vârstnicul şi mai experimentatul Frederic de Hesse l-a convins cu uşurinţă că datoria sa era devotamentul faţă de mătuşa lui, Ulrika, devenită acum regină a Suediei.

Personajul afectat direct şi mai radical de moartea regelui a fost Goertz. în dimineaţa de după moartea lui Carol, Frederic de Hesse a trimis doi ofiţeri ca să-l aresteze pe Goertz „în numele regelui". Goertz, care se

întorsese chiar în ziua aceea din insulele Âland cu veşti despre ultimele negocieri cu ruşii, a fost uluit. A întrebat: „Regele mai este în viaţă?"[2^] I-au fost confiscate toate documentele şi banii şi, de teamă ca nu cumva să încerce să se sinucidă, nu i s-a permis să aibă cuţit sau furculiţă. El şi-a petrecut noaptea citind şi a scris o scurtă scrisoare rudelor sale în care îşi afirma nevinovăţia.

Timp de şase săptămâni, cât timp Goertz s-a aflat în închisoare, au fost elaborate cu mare grijă capete de acuzare, astfel încât să nu existe nicio şansă de scăpare pentru el. Cei care îl capturaseră se temeau că dacă ar fi fost judecat pentru trădare de către o curte de justiţie obişnuită ar fi putut fi achitat cu argumentul că, nefiind un supus suedez, curtea nu ar fi avut jurisdicţie asupra lui. Apoi, Goertz ar fi putut argumenta pe bună dreptate că el a acţionat ca servitor al regelui, şi nu al statului, având de partea sa autoritatea absolută a lui Carol. Mai putea argumenta şi că nu făcuse nimic pentru profitul său; nu se îmbogăţise nici măcar cu un ban.

Cu toate acestea, Suedia era hotărâtă să-l distrugă. A fost numită o comisie specială extrajudiciară pentru a-l judeca. A fost acuzat de o infracţiune nouă în legea suedeză: „Pentru că a răcit sentimentele defunctului rege faţă de popor." A fost acuzat de faptul că a profitat de încrederea regelui, sugerându- i lui Carol să ia măsuri dăunătoare pentru Suedia, cum ar fi continuarea războiului. De la început, soarta lui Goertz a fost

pecetluită; în zadar protesta el în legătură cu lipsa de jurisdicţie a comisiei speciale. Pretenţia lui că este cetăţean străin şi nu poate fi atins a fost respinsă. Cererea lui de a beneficia de un avocat a fost considerată inutilă. Nu i s-a permis să-şi cheme martori şi nici să-i confrunte pe martorii ostili. Nu i s-a permis să-şi conceapă în scris apărarea sau să aducă notiţe în sala de judecată. I s-a dat doar o zi şi jumătate pentru a-şi pregăti pledoaria, timp în care abia a putut să citească doar a cincea parte din dovezile aduse împotriva sa. Evident, a fost găsit vinovat şi condamnat în unanimitate la moarte prin decapitare, cu incinerarea cadavrului sub eşafod, care simboliza un dispreţ deosebit. A primit sentinţa cu sânge rece, dar a solicitat ca trupul său să fie scutit de ruşinea finală. Cu duritate, Ulrika a poruncit ca întreaga sentinţă să fie aplicată. Goertz a urcat pe eşafod cu demnitate şi curaj şi a spus: „Suedezi însetaţi de sânge, luaţi atunci capul acesta după care tânjeaţi de mult."[2]^ Când şi-a pus capul pe butuc, ultimele lui cuvinte au fost: „Doamne, în mâinile tale îmi încredinţez sufletul." Capul său a căzut de la prima lovitură, iar trupul i-a fost ars pe |*oc.*[m]

Odată cu dispariţiile neaşteptate ale lui Carol al Xll-lea şi Goertz din fruntea statului suedez, mulţi dintre conaţionali, dar şi alţii, se aşteptau la o schimbare radicală. Este adevărat că moartea regelui a dus la sfârşitul campaniei norvegiene şi al vastei acţiuni continentale pe care o visa Carol. Dar, în mod curios, pe măsură ce se scurgeau săptămânile şi lunile, sfârşitul Marelui Război al Nordului nu părea mai aproape. La urcarea pe tron, noua regină, Ulrika Eleonora, i-a scris lui

Petru că doreşte pace. Ţarul i-a răspuns că, deşi tot nu era dispus să cedeze Livonia, era dispus să plătească Suediei un milion de ruble pentru cesionarea provinciei. Ulrika a respins oferta şi i-a prezentat alte cereri. în această notă, negocierile au eşuat, iar Bruce şi Osterman s-au retras de la conferinţa din insulele Âland.

în spatele reticenţei monarhiei suedeze de a face pace se afla speranţa că Suedia ar putea recâştiga diplomatic ceva din ceea ce pierduse prin război. în umbră, percepută doar slab de la Sankt-Petersburg, care nu era ţinut la curent cu ultimele informaţii în mod deliberat, o altă nouă structură de alianţe baltice prindea contur. Goertz participase la aceste negocieri, iar Carol al Xll-lea le aprobase. Acum, atât războinicul, cât şi diplomatul erau morţi, dar jocul diplomatic a continuat. Iar jucătorul cel mai important era hotărâtul şi încăpăţânatul german, regele George I al Angliei - curajos, timid, unii spuneau prost, dar un om care, atunci când îşi fixa un obiectiv, mergea oricât de departe ca să-l atingă. Petru îl întâlnise cu douăzeci de ani în urmă, în timpul Marii Ambasade, şi de mai multe ori în anii care au urmat. Nu îl plăcea prea mult, dar nu l-ar fi putut ignora. în ultimii ani ai Marelui Război al Nordului, cheia încheierii luptei se afla - sau cel puţin aşa părea - în mâinile grăsuţe ale lui George.

Ceaţa care plutea pe Tamisa era aşa de groasă în dimineaţa de 29 septembrie 1714, încât noul rege al Angliei nu a putut să navigheze în sus pe râu şi să pună

piciorul pe mal în noua lui capitală. Vasul său, flancat de nave de război daneze şi engleze, a trebuit să ancoreze mai jos de Greenwich, iar George a fost dus la mal cu o barcă prin ceaţa oarbă şi umedă. Acolo, stând în picioare în faţa colonadelor magnificului Spital Naval Regal al lui Wren, nobilele figuri ale Angliei, atât whig cât şi tory, îl aşteptau îmbrăcaţi în cele mai fine catifele şi mătăsuri. Regele a coborât din barcă şi şi-a salutat noii supuşi, ceremonie complicată de faptul că noul monarh nu vorbea engleza şi puţini dintre supuşii lui cunoşteau limba germană. Pentru ducele de Marlborough, umilit de regina Ana şi de miniştrii ei tory, regele a făcut un efort special şi a fost atent cu el. „Dragul meu duce", a spus el în franceză, pe care o vorbea şi Marlborough, „sper ca acum ai ajuns la sfârşitul problemelor tale."^[2]

Sosirea unui prinţ străin care să urce pe tron devenise aproape o rutină în Anglia. Se întâmplase de trei ori în ceva mai mult de un secol, deoarece Iacob I, William al III-lea şi acum George I fuseseră importaţi doar pentru păstrarea religiei protestante.[2]^ Pretenţia lui George Louis la tronul englez venea prin mama sa, o nepoată a lui Iacob I, dar adevărul este că el a venit cu destule reţineri. Ca elector al Hanovrei, guverna unul dintre principalele state germane ale Sfântului Imperiu Roman, cu o agricultură importantă şi o industrie neînsemnată. Hanovra era doar a zecea parte din Marea Britanie, atât ca suprafaţă, cât şi ca populaţie. Armata ei fusese întărită în unsprezece ani de război împotriva francezilor, iar electorul fusese, alături de Marlborough şi de prinţul Eugen de Savoia, unul dintre comandanţii principali ai alianţei. Pe scara puterii europene, Hanovra

era aproape la acelaşi nivel cu Danemarca, Prusia sau Saxonia. Era un mic stat înfloritor, plăcut şi mândru.

George Louis a acceptat tronul englez cam pentru acelaşi motiv pentru care îl acceptase şi prinţul de Orania cu douăzeci şi şase de ani înainte: ca să se asigure de sprijinul englez pentru propriile ambiţii continentale. Ca elector al Hanovrei, George Louis era un personaj important în Europa, dar ca rege al Angliei ar fi fost unul dintre suzeranii Europei, mult mai puternic decât stăpânul său oficial, împăratul habsburgic.

La două zile după acostarea lui la Greenwich, când George I şi-a făcut intrarea publică în Londra, poporul englez a putut să-l privească pe noul rege. Era un om scund, de cincizeci şi patru de ani, cu pielea albă şi ochii albaştri exoftalmici care urma să devină caracteristicile multora dintre descendenţii lui regali în următoarele două secole. Crescut ca soldat, era un comandant, dacă nu strălucit, cel puţin brav şi priceput, iar obiceiurile sale erau acelea din armată; gusturile îi erau simple şi domestice. Nu îi plăceau noii supuşi. Spre deosebire de docilii germani, englezii erau orgolioşi, sensibili, certăreţi şi ţineau cu încăpăţânare la ideea că monarhii lor trebuie să împartă puterea cu Parlamentul. Cât putea de des, George pleca din Anglia la Hanovra şi, odată ajuns acolo, spre nemulţumirea miniştrilor englezi, stătea cu lunile. în mod deliberat, îşi arăta dispreţul pentru supuşii săi prin faptul că nu s-a deranjat deloc să înveţe limba acestora. De partea cealaltă, nici englezii nu îl plăceau

pe George şi se plângeau din cauza lipsei lui de interes, a răcelii lui, a miniştrilor germani şi a amantelor urâte. Numai religia era cea care îi apropiase de el, chiar dacă era luteran, şi nu anglican.

La Londra, regele evita ceremoniile ori de câte ori putea. Locuia în două camere unde era îngrijit de doi servitori turci capturaţi în campaniile sale ca general imperial. Compania lui favorită era aceea a două amante germane, una înaltă, slabă şi osoasă, iar cealaltă aşa de corpolentă, încât mulţimea din Londra le poreclise „Elefantul şi Castelul"[2]^. îi plăcea să joace cărţi şi mergea deseori în casa unui prieten unde putea să joace liniştit cu câţiva tovarăşi. îi plăcea muzica şi era un admirator frenetic al lui Georg Friedrich Händel, care emigrase din Germania în Anglia, în mare parte din cauza rugăminţilor patronului său regal.

îşi ura fiul. Ochii regelui scăpărau de furie, iar faţa i se înroşea de câte ori apărea prinţul de Wales. Prin orice mijloace, încerca să-l umilească pe moştenitorul său. Un asemenea tratament îl aducea pe prinţ în culmea furiei, dar tot ce putea să facă era să aştepte. în acest timp, regele pusese stăpânire pe copiii fiului său şi îi interzisese acestuia să apară la curte. Motivul acestei dispute între cei doi bărbaţi încăpăţânaţi era nora regelui, Caroline de Anspach, prinţesă de Wales, o frumuseţe cu ochi albaştri şi păr blond, cu o faţă plină şi superbă, foarte inteligentă şi cu picioarele pe pământ. Era genul de femeie care îi plăcea cel mai mult regelui,

iar faptul că era căsătorită cu fiul pe care îl detesta nu făcea decât să adâncească antipatia pentru tânăr.

La urcarea pe tron, George I avea de gând să se folosească de marea putere a Angliei pentru atingerea scopurilor Hanovrei. Se uita de mult cu invidie la ducatele aflate în posesia suedezilor, Bremen şi Verden, care controlau estuarele Elbei şi ale Weserului şi blocau în acest fel accesul Hanovrei la Marea Nordului. Acum, când Imperiul Suedez părea că se află la limita prăbuşirii, el voia să fie acolo când se împărţeau prăzile. Aşa că în 1715 Hanovra - nu şi Anglia - a intrat în alianţa antisuedeză. După cum Vasili Dolgoruki, ambasadorul lui Petru la Copenhaga, îi explica ţarului situaţia confuză: „Deşi regele englez a declarat război Suediei, a făcut-o doar în calitate de elector al Hanovrei, iar flota engleză a venit [în Marea Baltică] doar pentru a-şi proteja negustorii. Dacă flota suedeză atacă flota rusă a Majestăţii Voastre, nu trebuie să se creadă că englezii îi vor ataca pe suedezi."[2^]

în ciuda acestor aprecieri, Petru, a cărui politică de ani de zile fusese să aducă şi Hanovra şi Anglia împotriva Suediei, era încântat. Iar când a auzit că amiralul britanic sir John Norris ajunsese în Marea Baltică în fruntea a optsprezece nave de linie care escortau 106 de nave comerciale, ţarul era plin de bucurie. La prima vizită a lui Norris în Reval, ţarul se afla la Kronstadt, dar când a auzit de vizita britanică şi de faptul că Norris se va întoarce, Petru s-a grăbit la Reval cu o escadrilă.

Când amiralul britanic a revenit, l-a găsit acolo pe Petru cu nouăsprezece nave de linie ruseşti. Norris a rămas trei săptămâni, timp în care amiralii şi ofiţerii celor două flote s-au distrat unii pe alţii cu festivităţi de gală. Erau acolo, de asemenea, Ecaterina şi aproape toată curtea lui Petru. Au luat masa cu Norris la bordul navei-amiral a acestuia. în timpul vizitei, Petru a examinat navele britanice de la chilă până în vârful catargului şi i-a permis lui Norris să inspecteze liber vasele ruseşti. El a văzut acolo trei nave noi, cu şaizeci de tunuri, construite la Sankt-Petersburg, pe care le-a descris ca fiind „la fel de bune din toate punctele de vedere cu navele de acelaşi fel din ţara noastră, şi mult mai frumos mobilate"[2]^. La sfârşitul vizitei, Petru i-a oferit entuziasmat comanda flotei ruse şi, deşi amiralul a refuzat oferta, i-a oferit vizitatorului portretul său regal bătut în diamante.

După aceea, în fiecare vară, până la moartea lui Carol al Xll-lea (adică verile din anii 1715,1716,1717 şi 1718), Norris se întorcea în Marea Baltică împreună cu escadrila britanică şi cu aceleaşi ordine: să nu se angajeze în luptă cu suedezii decât dacă navele britanice sunt atacate. în 1716, escadrila lui Norris a făcut parte din flota combinată a aliaţilor care avea misiunea să asigure invazia Scaniei, iar dacă ar fi apărut flota suedeză, tunurile britanice ar fi deschis focul. Dar flota suedeză a rămas în port, iar în septembrie Petru a amânat invazia.

Aşa cum se vedea de la Londra, moartea lui Carol din noiembrie 1718 schimbase total situaţia Balticii. Până atunci, interesul lui George I fusese stăpânirea definitivă a Hanovrei asupra Bremenului şi Verdenului, iar cabinetul britanic fusese preocupat de protejarea schimburilor comerciale şi a fluxului de provizii navale din Baltica. Amândouă părţile erau îngrijorate de posibilitatea ca regele Carol să acorde sprijin unui nou-venit iacobit în Anglia, în locul regelui din Hanovra.

Dar moartea lui Carol a eliminat aceste temeri şi a permis regelui şi miniştrilor săi să reevalueze schimbarea majoră care avea loc în Nord: declinul Imperiului Suedez şi înlocuirea lui în Marea Baltică de puterea din ce în ce mai mare a Rusiei.

Regele George I a conceput un plan din care, dacă ar fi avut succes, ar fi avut de profitat atât Anglia, cât şi Hanovra; Marea Baltică ar fi fost sigură pentru comerţul britanic, fluxul de mărfuri ar fi fost continuu şi nederanjat, iar posesia Bremenului şi a Verdenului ar fi fost garantată Hanovrei nu numai prin dreptul cuceritorului, ci şi prin cedarea formală de către Coroana suedeză. Scopul lui George era să păstreze o putere suficientă pentru Suedia, „aşa încât ţarul să nu devină prea puternic în Marea Baltică"[227]. Mijlocul prin care voia să obţină acest lucru era o răsturnare completă a sistemului de alianţe din Baltica. în 1718, Suedia era singură împotriva unei coaliţii puternice de state: Rusia, Polonia, Danemarca, Hanovra şi Prusia. Această aliniere

avea acum să fie schimbată. Mai întâi, Suedia va fi influenţată să facă pace cu toţi inamicii ei din Baltica inferioară, apoi o ligă generală de puteri germane urma să pornească împreună împotriva ţarului şi să-l izgonească din marea nordică. La început, pacea va fi costisitoare pentru Suedia: toate posesiunile germane urma să fie împărţite între Hanovra, Prusia, Danemarca şi Polonia. în schimb, aceste state vor deveni aliaţii Suediei şi o vor ajuta să primească înapoi Livonia, Estonia şi Finlanda, cedând numai Sankt-Petersburgul, Narva şi Kronstadtul. Dacă Petru ar fi refuzat aceşti termeni, i s-ar fi impus ceva şi mai dur: ar fi fost privat de toate cuceririle sale şi, în plus, ar fi fost forţat să cedeze Smolenskul şi Kievul Poloniei. în concluzie, Rusia, care până atunci era aparenta câştigătoare a războiului, cucerind cele mai multe teritorii, ar fi fost învinsă şi pusă să plătească pacea. Hanovra şi Prusia, care intraseră târziu în război, şi aproape că nu luptaseră deloc, deveneau astfel adevăratele câştigătoare.

în fazele lui iniţiale, planul lui George I a avut un succes extraordinar. Una câte una, aliatele lui Petru au fost îndepărtate de acesta, prin diplomaţie iscusită, mituite sau presate să facă pace separată cu Suedia. Hanovra a fost prima din această paradă. în 20 noiembrie 1719, George I, în calitate de elector al Hanovrei, a semnat un tratat formal de pace cu Suedia. Prin tratat, Hanovra obţinea cesiunea definitivă a Bremenului şi a Verdenului, plătind un milion de taleri. Două luni mai tîrziu, ca rege al Angliei, acelaşi George I a semnat o alianţă cu Suedia prin care Anglia urma să plătească Suediei subsidii de 300.000 de taleri pe an,

atâta timp cât va dura războiul cu Rusia, să sprijine Suedia cu o flotă britanică în Marea Baltică şi să ajute Suedia să încheie o pace favorabilă cu Rusia.

Regele Frederic Wilhelm al Prusiei a fost pus într-o situaţie neplăcută după propunerea englezilor, pentru că se considera prieten al ţarului şi tocmai semnase recent - în august 1718 - o nouă alianţă cu Petru. Dar a fost mult prea tentat, ţi în final decisiv influeţat, de promisiunea cesiunii permanente a portului Stettin, care oferea regatului său accesul la mare, plus o bucăţică din Pomerania suedeză. Pentru a-şi linişti conştiinţa, Frederic Wilhelm a purtat toate negocierile pe faţă. El i-a informat pe ruşi asupra fiecărui detaliu al discuţiilor cu englezii şi s-a străduit să-l convingă pe Golovkin şi, mai târziu, pe Tolstoi, pe care Petru îl trimisese special la Berlin, că noul tratat nu va aduce nicio atingere Rusiei. Chiar şi după ce tratatul de pace dintre Prusia şi Suedia a fost semnat în cele din urmă, în 20 ianuarie 1720, regele a semnat şi o declaraţie prin care se angaja că nu va acţiona niciodată împotriva intereselor sau a teritoriilor prietenului său, Petru.[2]^

Danemarca a fost ademenită să facă pace cu Suedia prin influenţa combinată a banilor englezeşti şi a flotei regale. A fost semnat un armistiţiu în 19 octombrie 1719, iar în 3 iulie 1720 s-a semnat şi un tratat de pace suedezo-danez. Suedia a acceptat să plătească de atunci înainte taxe pentru navele suedeze care treceau prin canal şi să nu mai acorde niciun fel de sprijin

ducelui de Holstein-Gottorp. După aceea, regele Augustus, care contribuise la instigarea Marelui Război al Nordului şi a cărui putere de convingere l-a făcut pe ţar să pornească împotriva Suediei, a semnat un tratat de pace cu Suedia în 27 decembrie 1719. Niciun teritoriu nu şi-a schimbat stăpânirea, dar termenii tratatului confirmau titlul lui de rege al Poloniei, în timp ce lui Stanislaw, celălalt pretendent la titlu, i s-a permis să rătăcească prin Europa, autointitulându-se regele Stanislaw.

Rusiei, regele George I şi miniştrii lui englezi i-au explicat că toate aceste schimbări erau doar rezultatul eforturilor britanice de a media pacea în nord. Ruşii însă au înţeles situaţia. în vara lui 1719, Fiodor Veselovski, ambasadorul ţarului la Londra, a cerut o întrevedere cu generalul şi lordul James Stanhope, care conducea politica afacerilor străine în guvernul britanic. Vorbind deschis, Veselovski l-a avertizat pe Stanhope că orice fel de alianţă între Anglia şi Suedia, chiar şi de natură defensivă, va fi privită ca o declaraţie de război la adresa Rusiei. Stanhope a protestat, spunând că Rusia ar trebui să arate mai multă recunoştinţă pentru serviciile importante

pe care Anglia le-a oferit ţarului în timpul războiului.

„Ce servicii a oferit Anglia Rusiei în acest război?"[2^] a ripostat Veselovski.

„Anglia", a spus Stanhope, „i-a permis ţarului să facă mari cuceriri şi să-şi consolideze poziţia în Marea Baltică şi, în plus, a trimis flota ei să-l asiste în cuceririle lui."

„Anglia", a replicat Veselovski, „i-a permis Majestăţii Sale să facă cuceriri deoarece nu avea niciun mijloc de a-l opri şi, cu toate că nu avea nicio intenţie să-l ajute, numai din cauza circumstanţelor a fost obligată să rămână neutră. A trimis flota în Marea Baltică pentru protecţia propriilor ei schimburi comerciale şi ca să-l apere pe regele Danemarcei, ca o obligaţie faţă de el, prevăzută prin clauzele tratatului."

Principalul mijloc de a pune în practică noua politică antirusească a Angliei urma să fie o prezenţă masivă a flotei britanice în Marea Baltică. Comandantul flotei urma să fie acelaşi amiral sir John Norris care comandase timp de patru ani escadronul britanic în apele Balticii. Acum, ordinele lui Norris erau să schimbe cursul şi prieteniile. Instrucţiunile secrete pe care le primise amiralul de la Stanhope erau să ofere medierea Marii Britanii între părţile beligerante, Rusia şi Suedia.

în iulie 1719, navele cele mari ale amiralului Norris au navigat prin canal către Baltica, cotind spre nord-est, spre Stockholm, intrând în Skargard şi ancorând în largul capitalei suedeze. Norris s-a dus pe mal cu scrisori pentru regină, iar în 14 iulie regina Ulrika a luat masa la bordul navei-amiral a lui Norris. Cu această ocazie, ea l-a informat pe amiral că Suedia acceptă oferta britanică.

Ruşii, evident, priveau sosirea flotei britanice cu suspiciune şi cu teamă. Când a apărut în Baltica, Petru a pus întrebări în legătură cu scopul prezenţei lor şi i-a cerut amiralului Norris să îi dea asigurări că nu are intenţii ostile, altfel navelor britanice nu li se va permite să se apropie de coasta rusească. Scopul prezenţei englezeşti a devenit clar când au fost remise ţarului scrisori de la Norris şi de la lordul Carteret, ambasadorul englez de la Stockholm. Aceste scrisori ale englezilor aproape că-i porunceau ţarului să facă pace cu Suedia, anunţând că flota britanică se află în Marea Baltică nu numai pentru a proteja comerţul, ci şi pentru a „sprijini medierea". Bruce şi Osterman, considerând că limbajul ministrului englez şi al amiralului este „neobişnuit şi insolent"^, au refuzat să transmită mai departe scrisorile către ţar, sugerând că într-o chestiune de o asemenea importanţă regele George ar trebui să-i scrie personal lui Petru. Auzind de aceste scrisori, Petru a fost indignat. Nu avea nicio intenţie să accepte medierea unui monarh care, ca elector al Hanovrei, era acum un aliat activ al Suediei. Ca să-şi manifeste nemulţumirea, ţarul le-a poruncit atât lui James Jefferyes, care era acum ambasador al Angliei în Rusia, cât şi lui Weber,

care era reprezentantul Hanovrei, să părăsească Sankt-Petersburgul.

în timp ce manevrele diplomatice complicate ale lui George I şi ale miniştrilor săi englezi se desfăşurau pe la spatele lui, Petru a mers înainte în încercarea de a-i învinge pe suedezi pe câmpul de luptă. Carol al Xll-lea era mort, iar negocierile din insulele Âland nu aduseseră niciun rezultat; de aceea, trebuia ca Suediei să i se reamintească faptul că războiul încă nu se terminase. Marele efort al campaniei din 1719 trebuia să fie un puternic atac amfibiu pe coasta Suediei, de-a lungul Golfului Botnic. Armele urma să fie aceleaşi ca şi cele care fuseseră aşa de eficiente în cucerirea Finlandei: flote de galere care duceau mii de soldaţi în apele puţin adânci, acolo unde navele mari nu puteau ajunge. în mai, 50000 de soldaţi ruşi au ieşit din tabăra de iarnă şi s-au îndreptat către punctele de adunare de la Sankt-Petersburg şi de la Reval, pentru a fi deplasate pe mare spre vestul Finlandei, de unde urma să fie lansat atacul. Apraksin avea să fie comandantul suprem al flotei ruse de 180 de galere şi 300 de nave cu fundul plat, care mergeau în convoi alături de douăzeci şi opt de nave de linie. în 2 iunie, Petru însuşi a părăsit Sankt-Petersburgul spre Peterhof şi Kronstadt, la comanda unei flotile de treizeci de galere care duceau 5000 de soldaţi.

în vara aceea, flota lui Petru înregistrase deja un succes. în 4 iunie, o escadrilă de şapte nave de război ruseşti care navigau înspre Reval interceptaseră trei

nave suedeze mai mici în largul mării. Copleşite numeric şi ca armament, navele suedeze au încercat să fugă spre Stockholm Skargard, arhipelagul de insule şi insuliţe care protejau capitala suedeză dinspre mare. Navele ruseşti le-au ajuns din urmă însă şi, după o luptă de opt ore, toate cele trei nave suedeze, inclusiv nava cu cincizeci şi două de tunuri Wachtmeister, au fost capturate, întoarcerea escadrilei la Reval, cu prada, l-a satisfăcut profund pe Petru. Aceea fusese o bătălie în ape adânci, nu ca acţiunea cu galere de la Hango.

în 30 iunie, Petru şi escadrila de la Kronstadt au ajuns la Reval cu cele mai mari nave de război ruseşti, inclusiv cea cu nouăzeci de tunuri, Gangut, cele cu şaptezeci de tunuri, Sf. Aleksandr, Neptun şi Reval, şi cea cu şaizeci şi patru de tunuri,

Moskva. în acest timp, amiralul Norris intrase în Marea Baltică cu o escadrilă de şaisprezece nave de linie. în ciuda prezenţei cu potenţial ameninţător a flotei engleze, navele de război ale lui Petru au navigat spre Suedia în 13 iulie, urmate la câteva zile de 130 de galere pline cu soldaţi. în 18, toată forţa navală rusească ancorase la Lemland, în insulele Âland, iar în seara de 21 au pornit pe mare. Ceaţa şi marea calmă au forţat navele mari să ancoreze, dar galerele au continuat să înainteze cu ajutorul vâslelor şi, cu Apraksin la comandă, au atins primele insule din Skargard în după-amiaza zilei de 22.

Pentru următoarele cinci săptămâni, navele lui Apraksin şi cei 30000 de oameni pe care îi duceau au produs un adevărat dezastru pe coasta de est a Suediei. Deoarece nu era atacat de pe mare, Apraksin şi-a despărţit trupele, trimiţându-l pe generalul-maior Lacy cu douăzeci şi una de galere şi douăsprezece goelete în nordul coastei, în timp ce el deplasa corpul principal de armată spre sud. A trimis la mal o trupă de cazaci ca să facă un raid prin Stockholm, dar asaltul lor a fost respins. Skargard era un loc dificil, cu canalurile lui înguste şi bine apărate, iar o forţă de patru nave de război şi nouă fregate din portul Stockholm a stânjenit acţiunea galerelor ruseşti. Deplasându-se spre sud, Apraksin şi-a divizat din nou navele în escadrile mici ca să opereze de-a lungul coastelor, incendiind mici oraşe, fabrici şi fierării şi capturând vasele de pe coastă. în 4 august, navele cele mai sudice ale ruşilor au ajuns la Nykoping, iar în 10 la Norrkoping, unde au fost capturate câteva nave comerciale suedeze, unele încărcate cu minereu de cupru adus de la minele din apropiere. Acestea au fost trimise în Rusia. într-o turnătorie unde se fabricau tunuri, 300 de tunuri care nu apucaseră să fie livrate armatei suedeze au fost capturate şi încărcate la bord. în 14 august, flota lui Apraksin s-a întors spre nord, oprindu-se din loc în loc pentru a debarca alte detaşamente de-a lungul coastei. Ajuns din nou la Skargard, el a mai încercat un atac asupra capitalei, dar din nou a fost respins. în 21 august, douăzeci şi una de goelete ruseşti şi douăzeci şi una de galere au forţat intrarea pe unul dintre canale sub focul susţinut din forturile şi de pe navele suedeze, dar pe urmă s-au retras.

între timp, spre nord, forţa lui Lacy se deplasa, având un efect la fel de devastator de-a lungul coastei superioare. El a distrus fabrici şi fierării, magazii şi mori şi a incendiat trei oraşe. Trupele au luptat în trei bătălii minore, câştigând două dintre ele şi fiind respinse în cea de-a treia, moment în care s- au retras. O mare cantitate de fier, nutreţ şi provizii a fost capturată; o parte au fost încărcate pe nave, iar ce nu s-a putut lua a fost aruncat în mare sau incendiat. în 29 august, Lacy şi Apraksin erau amândoi înapoi în insulele Âland, iar în 31 august au plecat spre casă, flota de galere îndreptându-se spre Kronstadt, iar cea de nave de război, spre Reval.

în toamna aceea, sperând că lecţia atacurilor din vară fusese resimţită, Petru l-a trimis pe Osterman la Stockholm cu o propunere de armistiţiu, ca să vadă dacă suedezii sunt mai pregătiţi să facă pace. Osterman s-a întors la ţar cu o scrisoare în care regina Ulrika se oferea să-i cedeze Narva, Reval şi Estonia, dar încă mai pretindea retrocedarea Finlandei şi a Livoniei. în Stockholm, a raportat Osterman, suedezii erau înverşunaţi de raidurile ruseşti şi nu doreau să încheie pace cât timp cazacii se aflau la câţiva kilometri de capitala lor. Cu toate acestea, o schimbare extraordinară de putere s-a văzut clar în acea vară. Cu zece ani în urmă, Carol al XH-lea se lupta la 1600 de kilometri distanţă, în căldura şi praful Ucrainei. Acum, călăreţii cazaci ai lui Petru se vedeau peste tot din turnurile clopotniţelor capitalei Suediei.

—[8] Staehlin von Storcksburg, p. 248.

—[9] Eugene Schuyler, voi. II, p. 408. ibidem, p. 409.

—[1] Goertz a avut calităţi asemănătoare cu un alt mare aventurier internaţional al epocii, Patkul. Amândoi aveau un trecut obscur, erau extrem de talentaţi şi dispuşi să-şi asume riscuri mari. Ca rezultat, fiecare a jucat un rol special în istoria timpului. Loialităţile lor au fost diferite: Patkul a fost capabilul şi detestatul inamic al lui Carol al Xll-lea; Goertz a fost ministrul şi servitorul devotat al regelui. Dar au împărtăşit amândoi acelaşi sfârşit: au murit sub toporul suedez. (N. a.) J.H. Plumb, p. 40.

—[3] „Anglia", spunea vicontele Bolingbroke, „va avea mai curând ca rege un turc decât un romano-catolic." [Basil Williams, p. 151.] (N. a.) ibidem, p. 152. S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 40.

—[6] James Frederick Chance, p. 91.

[m] B.H. Sumner, Emergence, p. 195.

—[8] Neplăcerea lui Frederic Wilhelm, cauzată de poziţia în care se afla, este arătată într-un memorandum emoţionant pe care l-a scris înainte de semnarea tratatului: „Jur lui Dumnezeu că nu am promis să închei tratatul. Este un spirit malefic care m-a împins la acest lucru. Acum vom fi ruinaţi, ceea ce îşi doresc prietenii mei falşi. Poate mă ia Dumnezeu înainte să semnez acest tratat, pentru că aici, pe pământ, nu este decât falsitate şi înşelăciune. îi voi explica lui Golovkin că trebuie să-mi port pelerina pe amândoi umerii. Este interesul meu să-l am pe ţar în mâna mea şi, dacă îi dau bani, aş putea să am oricâte trupe aş vrea. Ţarul ar face exact un asemenea tratat cu mine. Cu englezii totul este înşelăciune, aşa cum m-au înşelat în cel mai ticălos fel în 1715. Mă rog la Dumnezeu să fie alături de mine, dacă trebuie să joc un rol aşa de ciudat, dar îl joc fără voia mea, pentru că nu este un rol pentru un om onest."(Eugene Schuyler, voi. II, p. 418.) Regele a încheiat spunând că situaţia lui penibilă ar trebui „să-i înveţe pe urmaşii mei să aibă grijă să nu accepte asemenea prieteni şi să nu urmeze cuvintele mele rele şi fără Dumnezeu din acest tratat, ci să rămână la prietenii pe care i-au avut odată şi să întoarcă spatele prietenilor falşi. De aceea, îi îndemn pe urmaşii mei să ţină o armată mai

puternică decât am eu acum; cu asta o să trăiesc şi o să mor." (N. a.)
ibidem, p. 413.

[529] S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 270.

57
VICTORIA

Cel puţin privind din afară, primăvara lui 1720 părea să aducă o deteriorare gravă a poziţiei lui Petru în raport cu Suedia. Toţi aliaţii Rusiei fuseseră îndepărtaţi de ea prin eforturile regelui George I. Escadroane formidabile ale flotei britanice pătrundeau în Baltica pentru a-l incomoda pe ţar şi a- i pune piedici. în luna martie a acelui an, după o domnie de numai şaptesprezece luni, regina Ulrika Eleonora a Suediei a abdicat de la tron în favoarea soţului ei, Frederic de Hesse, care era un fervent anti-rus, hotărât să continue războiul.

în mai 1720, sir John Norris şi-a făcut apariţia în Marea Baltică cu o flotă britanică şi mai puternică, alcătuită din douăzeci şi una de nave de linie şi zece fregate. Ordinele pe care le avea în anul acela erau clar ostile. în 6 aprilie, la Londra, Stanhope îi mai oferise încă o dată lui Veselovski serviciile Angliei ca „mediatoare" între Rusia şi Suedia, iar Veselovski refuzase tăios. în orice caz, Stanhope continuase magistral, când Norris va ajunge în Baltica, ruşii vor decide cum îl vor trata: ar putea să-l recunoască drept prieten şi vor încheia pacea cu Suedia sau ca pe un duşman, şi atunci vor continua războiul.

Norris a ajuns la Stockholm în 23 mai şi a mers pe ţărm ca să primească ordine scrise de la tânărul lord Carteret, care se afla atunci într-o misiune specială în Copenhaga şi în capitala suedeză. Instrucţiunile lui Carteret erau pline de pasiune:

Sir John Norris

Stă acum în puterea ta să realizezi, cu ajutorul lui Dumnezeu, cel mai important serviciu pentru ţara ta, cum nu a mai făcut niciun om în această epocă. Balanţa Nordului se află în mâinile tale. [...] Dacă ţarul refuză medierea regelui, aşa cum probabil se va întâmpla, iar refuzul se va manifesta prin continuarea ostilităţilor faţă de Suedia, sper că-l vei aduce cu picioarele pe pământ prin forţa armelor şi vei distruge acea flotă care va da lumea peste cap. [...] Dumnezeu să te binecuvânteze, Sir John Norris. Toţi oamenii buni şi oneşti vor avea pentru tine numai cuvinte de laudă. Mulţi oameni te vor invidia şi nimeni nu va îndrăzni să spună un cuvânt împotriva ta. Fiecare englez îţi va fi îndatorat dacă vei putea distruge flota ţarului, ceea ce eu nu mă îndoiesc că vei reuşi.—

în timp ce se afla la Stockholm, Norris s-a dus şi să-şi prezinte omagiile noului rege, Frederic I, care i-a cerut amiralului să patruleze în zona de mare aflată între peninsula Hango şi insulele Âland, ca să împiedice trecerea galerelor ruseşti în Golful Botnic şi repetarea raidurilor devastatoare din vara precedentă de pe coasta Suediei. Dar Norris nu îşi dorea să se confrunte cu galerele lui Petru în acele ape periculoase mai mult decât amiralii suedezi. Erau acolo miriade de stânci, pietre, ceţuri, vânturi capricioase, hărţi proaste şi nicio posibilitate de a manevra. Un amiral care şi-ar fi luat navele mari, oceanice şi le-ar fi dus într-un asemenea labirint şi-ar fi pierdut jumătate sfărâmându-le de granit, iar pe celelalte atunci când vânturile s-ar fi oprit şi coloşii lui nemişcaţi s-ar fi aflat faţă în faţă cu galerele ruseşti care ar fi vâslit spre a ataca. Aşa că Norris i-a

răspuns cu fermitate că-şi va deplasa navele într-o altă direcţie, ca să vadă dacă nu ar putea să atace Revalul, care era acum, ca şi Kronstadtul, una dintre bazele mari ale flotelor baltice ruseşti. Cu o flotă combinată de douăzeci de nave de război engleze şi unsprezece suedeze, Norris a patrulat până în largul Revalului, făcând o impresionantă demonstraţie navală, şi a trimis la ţărm o scrisoare adresată ţarului prin care oferea din nou medierea Angliei. Scrisoarea a fost trimisă nedesfăcută înapoi; Petru, care înţelesese acum că Anglia se află făţiş de partea inamicului său, lăsase instrucţiuni că nu mai acceptă alte discuţii cu Norris şi Carteret. Apraksin l-a avertizat apoi pe amiralul britanic să-şi ţină navele în afara razei de acţiune a tunurilor fortăreţelor de coastă ruseşti. Pus în faţa acestui refuz şi hotărând că apărarea Revalului era prea puternică, Norris a dispărut de la orizont.

în acest timp, cât Norris era cu flota în faţa Revalului, galerele lui Apraksin se folosiseră deja de avantajele lor şi descinseseră încă o dată pe coasta suedeză. Opt mii de oameni, inclusiv cazaci, s-au deplasat în josul coastei fără să întâmpine vreo rezistenţă şi au pătruns aproape 50 de kilometri în interior, lăsând în urma lor fumuri înalte de la oraşele, satele şi fermele incendiate. Chemat de un apel disperat al lui Frederic I, Norris s-a grăbit de la Reval să intercepteze galerele ruseşti, dar ele erau deja departe, strecurându-se printre insulele stâncoase şi de-a lungul malurilor Finlandei, unde Norris nu ar fi îndrăznit să le urmărească. Această situaţie avusese exact rezultatul de care se temuse Norris. O flotilă suedeză, compusă din două nave de linie şi patru

fregate, a prins din urmă un grup de şaizeci şi una de galere ruseşti. în urmărirea galerelor, încercând să le aducă în raza lor de acţiune înainte ca micile vase să ajungă la coastă, unde erau în siguranţă, toate cele patru fregate au eşuat şi au fost capturate. Ţarul a fost încântat de victoria maritimă şi s-a bucurat pentru neputinţa flotei britanice. Scriindu-i lui Iagujinski, el spunea: „Forţa noastră sub comanda generalului de brigadă von Mengden a invadat Suedia şi s-a întors în siguranţă pe ţărmul nostru. Este adevărat că nu au fost provocate daune prea mari inamicului, dar îi mulţumesc lui Dumnezeu că totul s-a petrecut sub ochii aliaţilor lor, care nu au putut face nimic ca să împiedice acţiunea."^

Privind în urmă, pare ceva ciudat în legătură cu operaţiunile flotei lui Norris. Deşi navele lui din Marea Baltică erau implicate într-o situaţie de ostilitate armată, nicio navă britanică nu a tras vreodată asupra unor nave ruseşti. Dacă puternicele nave de război ale lui Norris ar fi prins vreodată flotila lui Petru de galere în largul mării, navele britanice, cu viteza lor mai mare şi cu puterea de foc copleşitoare, i-ar fi masacrat pe ruşi. Dar englezii, în ciuda ordinelor primite de Norris de la superiorii lui civili, se mulţumeau doar să sprijine Suedia cu prezenţa lor, arătându-şi steagurile prin porturile suedeze şi patrulând în centrul Balticii. Este greu de crezut că un amiral britanic agresiv aflat în fruntea celor mai pregătiţi marinari din lume nu ar fi putut să verse ceva sânge, dacă ar fi vrut. Rămâne suspiciunea că Norris a preferat să nu-şi angajeze navele într-un conflict cu ţarul, de a cărui admiraţie şi generozitate se bucurase personal atunci când se întâlniseră, în urmă cu cinci ani. Pentru

George I, eşecul lui Norris a fost o adevărată ruşine. în ciuda manevrelor de izolare a Rusiei şi de împrăştiere a aliaţilor ei, în ciuda angajării flotei britanice în Marea Baltică, nici diplomaţia şi nici flota sa nu reuşiseră să ajute Suedia sau să facă rău Rusiei. în timp ce navele de linie britanice patrulau pe Marea Baltică sau stăteau în porturile suedeze, flotilele de galere ruseşti măturau în sus şi în jos linia coastei suedeze, ducând acolo grupuri de soldaţi care incendiau şi făceau ravagii unde voiau. în Anglia, adversarii regelui râdeau de flota care fusese trimisă ca să apere Suedia, dar care, cumva, nu reuşise niciodată să fie în momentul potrivit la locul potrivit.

Pe la mijlocul verii lui 1720, strategia antirusă a lui George I era aproape de eşec. Majoritatea englezilor îşi dădeau seama că Petru şi Rusia nu vor putea fi înfrânţi fără un efort mai mare decât cel pe care ei erau dispuşi să-l facă. Veselovski a raportat din Londra că opt din zece membri ai Parlamentului, whig sau tory, credeau că un război cu Rusia ar fi contrar intereselor Angliei. Petru, cu inteligenţă, dăduse de fiecare dată de înţeles că disputa lui nu era cu poporul sau cu negustorii englezi, ci doar cu regele. Aşa că, deşi ţarul rupsese legăturile diplomatice şi îi expulzase din Sankt-Petersburg pe ambasadorul englez şi pe cel de la Hanovra, el nu permisese crearea vreunei rupturi în relaţiile comerciale. înainte de plecarea sa, Jefferyes a încercat să le ceară constructorilor de nave şi ofiţerilor de marină englezi care se aflau în serviciul ţarului să se întoarcă acasă, dar cei mai mulţi dintre ei erau favoriţii lui Petru şi se bucurau de multe privilegii în Rusia, aşa că prea puţini au ţinut cont de cererea lui Jefferyes. De asemenea,

ţarul personal le-a spus negustorilor englezi din Rusia că sunt bineveniţi să rămână sub protecţia lui. Veselovski a transmis acelaşi mesaj companiilor comerciale din Londra care aveau relaţii comerciale cu Rusia. Curând după aceea, Petru a ridicat blocada instituită porturile suedeze din Marea Baltică şi a permis trecerea liberă a navelor comerciale olandeze şi engleze. Ţarul arătase deci, cu insistenţă, în toate felurile, că disputa lui nu este cu Anglia, ci cu politica regelui de a folosi Anglia pentru a promova interesele Hanovrei.

în cele din urmă, în septembrie 1720 eventualitatea unei implicări britanice serioase în Marea Baltică a dispărut, în urma unui eveniment care a avut loc în Marea Britanie şi a canalizat toată atenţia asupra lui: scandalul „balonului de săpun" al Companiei South Sea. Preţul unei acţiuni a companiei, care avea ca domeniu de activitate comerţul cu America de Sud şi zona Pacificului şi se bucura de protecţia regelui, era de 128,5 de lire în ianuarie 1720. A crescut în martie până la 330 de lire, atingând 550 în aprilie, 890 în iunie şi 1.000 în iulie. în septembrie, „balonul de săpun" s-a spart, iar preţul acţiunilor a scăzut la 175 de lire. Speculanţii de la toate nivelurile societăţii au fost ruinaţi, a existat un val de sinucideri şi un vuiet de furie şi de indignare s-a ridicat împotriva companiei, a guvernului şi a regelui.

în această criză, a apărut sir Robert Walpole ca să-l salveze pe rege şi să-şi asigure propria poziţie pentru următorii douăzeci de ani. Walpole era întruchiparea vie

a moşierului de ţară englez, educat, din secolul al XVIII-lea; limbajul lui obişnuit era cel ţărănesc, dar retorica din Camera Comunelor era superbă. Scund, cântărind 127 de kilograme, cu un cap mare, bărbie dublă şi sprâncene negre şi groase, avea obiceiul de a ronţăi în timpul dezbaterilor merişoare roşii de Norfolk. Walpole investise în companie şi suferise pierderi, dar se retrăsese atât din companie, cât şi din guvern înainte de a fi prea târziu. Chemat înapoi, el a făcut o manevră prin care a transferat mari părţi din acţiunile companiei South Sea către Banca Angliei şi Compania East India, ca să refacă încrederea pierdută. în Parlament a apărat viguros guvernul şi Coroana de acuzaţiile scandalului. Pentru aceasta, el nu a câştigat doar recunoştinţa lui George I, dar şi pe aceea a lui George al II-lea, şi amândoi au lăsat în mâinile lui mai multe responsabilităţi de administraţie a regatului decât îşi permiseseră alţi regi, din trecut, cu miniştrii lor. Din acest motiv, Walpole este supranumit deseori „cel dintâi prim-ministru".

După ce l-a pus pe rege la adăpost, Walpole a preluat conducerea politicii britanice. Fiind un whig până în vârful unghiilor, Walpole susţinea cu tărie evitarea războiului şi încurajarea comerţului. Acest semi-război provocator şi periculos cu Rusia, din punctul lui de vedere, nu avea cum să contribuie la prosperitatea Angliei. Subsidiile plătite Suediei şi costurile aferente trimiterii flotei puteau fi mult mai bine cheltuite în altă parte. Cu Walpole la cârmă, scopul politicii britanice a fost să încheie războiul cât mai curând posibil. Regele a

fost întristat, dar chiar şi el văzuse că planul său de a-l îndepărta pe Petru din Marea Baltică nu avea succes.

Lui Frederic al Suediei nu i-a trebuit prea mult timp să îşi dea seama cum stau lucrurile. Deziluzionat de neputinţa sprijinului lui George I şi conştient că prelungirea războiului însemna mai multe atacuri ruseşti de-a lungul coastelor ţării, Frederic a acceptat faptul că războiul fusese pierdut. Această decizie a fost impulsionată şi de plecarea la Sankt-Petersburg, în căutare de azil politic, a ducelui Carol Frederick de Holstein- Gottorp. La Stockholm au sosit rapoarte care consemnau că ducele fusese primit cu mare pompă de ţar, şi că Petru i-a propus să se căsătorească cu una dintre fiicele sale. Această atenţie acordată lui Carol Frederic, care implica şi sprijinul rusesc pentru facţiunea Holstein în lupta pentru tronul suedez, a fost o lovitură bine ţintită a lui Petru. Ea sugera clar că numai prin semnarea unui tratat de pace cu ţarul, care implica şi recunoaşterea rusească a titlului de rege al lui Frederic I, acesta ar fi putut să-şi ferească de probleme poziţia.

Frederic l-a informat pe Petru că este gata să redeschidă negocierile, iar o nouă conferinţă de pace a fost convenită pentru 28 aprilie 1721, în oraşul Nystad, pe coasta finică a Golfului Botnic. Şi de data aceasta reprezentanţii ruşi au fost Bruce, care acum era conte, şi Osterman, acum baron. La sesiunea de deschidere, ruşii au fost surprinşi să afle că suedezii se aşteptau la termeni mult mai uşori decât cei oferiţi în insulele Âland.

Suedezii, în schimb, erau stupefiaţi să vadă că Petru cerea acum cesiunea permanentă a Livoniei, până atunci fiind mulţumit doar cu o ocupaţie „temporară", de patruzeci de ani. „îmi cunosc interesul", declara ţarul. „Dacă aş lăsa Livonia Suediei, ar fi ca şi cum aş ţine un şarpe la sân."^[3]

Noua dorinţă de pace în nord a Marii Britanii nu presupunea o abandonare totală a aliatului suedez. în aprilie 1721, regele George I i-a scris regelui Frederic I că, în acord cu prevederile tratatului, va trimite în vară o flotă britanică în Marea Baltică. Dar George I a avut şi rugămintea ca Suedia să încheie o pace cu Rusia. Costul trimiterii flotei era prohibitiv, a explicat George; suma cheltuită pentru escadrilă era de 600.000 de lire. Câteva săptămâni mai târziu, Norris şi-a făcut apariţia cu douăzeci şi două de nave de linie, dar toată vara escadrila britanică a stat ancorată în Stockholm, complet inactivă.

între timp, negocierile de la Nystad se aflau în impas din cauza Livoniei şi, nefiind încheiat niciun armistiţiu militar, Petru şi-a lansat din nou flota de galere împotriva coastei suedeze. Cinci mii de soldaţi, aflaţi sub comanda generalului- maior Lacy, au fost debarcaţi la 160 de kilometri în nordul Stockholmului şi au atacat oraşul fortificat Gefle, dar oraşul a fost prea puternic pentru forţa lui Lacy şi trupele ruse s-au deplasat spre sud, lăsând în urmă un val de distrugeri. Sundeval şi alte două oraşe au fost arse, la fel ca şi nouăsprezece parohii

şi 506 de sate. Lacy a învins trupele suedeze trimise împotriva lui, iar galerele sale au incendiat şase galere suedeze. în 24 iunie, după ce făcuse ravagii pe cuprinsul a 600 de kilometri de-a lungul coastei, Lacy a ordonat retragerea.

Raidul lui Lacy, deşi era de o mai mică amploare decât cele din verile precedente, a fost ultima picătură pentru Suedia. Frederic I a cedat, în sfârşit, Livonia. Articolele principale ale tratatului îi ofereau lui Petru teritoriile pe care le dorise atât de mult. Livonia, Ingria şi Estonia au fost cedate „pe o perioadă nelimitată" Rusiei, împreună cu Karelia până la Vîborg. Ce mai rămăsese din Finlanda urma să fie retrocedat Suediei. Ca o compensaţie pentru Livonia, Rusia a acceptat să plătească două milioane de taleri într-un interval de patru ani, iar Suedia avea dreptul de a achiziţiona cereale din Livonia fără să plătească taxe. Toţi prizonierii de război, de ambele părţi, urma să fie eliberaţi. Ţarul şi-a luat angajamentul că nu se va amesteca în politica internă a Suediei, confirmând în acest fel dreptul la tron al lui Frederic I.

Era 14 septembrie 1721, şi Petru plecase de la Sankt- Petersburg la Vîborg pentru a inspecta noua frontieră care urma să fie trasată prin tratatul de pace, când un curier a sosit de la Nystad cu vestea că tratatul fusese semnat în 10 septembrie. Ţarul era exuberant. Când a avut în mână o copie a tratatului, el a scris, plin de bucurie: „Toţi elevii care studiază artele urmează

cursuri care durează şapte ani. Şcoala noastră a durat de trei ori mai mult. Dar, mulţumim lui Dumnezeu, a fost încheiată aşa de bine, că mai bine de atât ar fi fost

imposibil."^

Vestea că a venit pacea după douăzeci şi unu de ani de război a fost primită cu jubilaţie în Rusia. Petru nu-şi mai încăpea în piele de bucurie, iar celebrările care au avut loc au fost uriaşe şi prelungite. Sankt-Petersburgul şi-a dat seama prima dată că se întâmplase ceva extraordinar când, în 15 septembrie, iahtul ţarului a fost văzut pe neaşteptate întorcându-se pe Neva din vizita de la Vîborg mult mai curând decât era aşteptat. Faptul că vestea era bună fusese semnalat de salvele repetate de salut trase de cele trei mici tunuri de la bordul vasului şi, pe măsură ce acesta se apropia, puteau fi auzite sunetele de trompetă şi de tobe de pe punte. Mulţimea s- a adunat în grabă la docul din Piaţa Sf. Treimi, iar rîndurile ei se îngroşau din minut în minut prin sosirea oficialilor guvernamentali, deoarece acele manifestări nu puteau avea decât un motiv. Când Petru a pus piciorul pe uscat şi a confirmat vestea, oamenii din mulţime au început să plângă şi să izbucnească în urale. Petru a mers pe jos de la docuri până la Biserica Sfintei Treimi ca să se roage şi să aducă mulţumiri Domnului. După serviciul religios, generalul-amiral Apraksin şi alţi ofiţeri superiori şi miniştri care erau de faţă, ştiind ce recompensă i-ar putea face plăcere stăpânului lor, i-au cerut acestuia să accepte avansarea la gradul de amiral.

între timp, butoaie cu bere şi cu vin au fost aşezate în mijlocul străzilor pline de oameni bucuroşi. Petru s-a urcat pe o mică platformă improvizată din piaţa de lângă biserică şi a strigat către mulţime: „Bucuraţi-vă şi mulţumiţi Domnului, voi, creştinilor ortodocşi, că Atotputernicul a pus capăt acestui război îndelungat de douăzeci şi unu de ani şi ne-a dat nouă pace fericită şi eternă cu Suedia!"^ Luând o cupă de vin, Petru a toastat pentru naţiunea rusă, în timp ce rândurile aliniate de soldaţi au tras salve de muschetă în aer, iar tunurile din fortăreaţa Petru şi Pavel au detunat un salut.

O lună mai târziu, Petru a oferit un bal mascat care a durat patru zile. Uitând de vârsta şi de afecţiunile lui, a dansat pe mese şi a cântat din toţi plămânii. Simţindu-se brusc obosit în timpul unui banchet, s-a ridicat de la masă, le-a poruncit oaspeţilor să nu plece acasă şi s-a dus să se culce pe iahtul său ancorat pe Neva. Când s-a întors, sărbătoarea a continuat, cu râuri de vin şi zgomot infernal. O săptămână întreagă mii de oameni au rămas mascaţi şi îmbrăcaţi în haine elegante, luând masa, dansând, plimbându-se pe străzi, plimbându-se cu barca pe Neva, ducându-se la culcare şi trezindu-se pentru a o lua de la capăt.

Sărbătoarea a atins punctul culminant în 31 octombrie, când Petru a apărut în Senat pentru a declara că, din recunoştinţă pentru mila lui Dumnezeu, care a oferit victoria Rusiei, îi va ierta pe toţi răufăcătorii întemniţaţi, mai puţin criminalii, şi că va anula toate

datoriile către guvern şi toate taxele neplătite, acumulate în optsprezece ani, de la începutul războiului, până în 1718. în aceeaşi şedinţă, Senatul a hotărât să-i acorde lui Petru numele de Petru cel Mare, împărat şi Părinte al Ţării. Această hotărâre, la care a luat parte şi Sfântul Sinod, a fost redactată sub forma unei petiţii şi a fost înaintată ţarului de către Menşikov, împreună cu o delegaţie din care făceau parte doi senatori şi arhiepiscopii Pskovului şi Novgorodului. Petru a promis că va analiza petiţia lor.

Cu câteva zile mai înainte, Campredon, ambasadorul francez care contribuise la convingerea suedezilor să facă pace, a sosit la Kronstadt la bordul unei fregate suedeze, încălcând toate regulile de protocol, ţarul însuşi a urcat fericit la bordul fregatei, l-a îmbrăţişat pe ambasador pe punte şi l-a luat cu el să-i arate cele şase mari nave de război ruseşti care erau atunci ancorate în port. La întoarcerea în capitală, plimbându-se pe străzi, Petru l-a ţinut pe lângă el pe uluitul Campredon tot timpul săptămânii festive. în biserica Sfânta Treime, l-a plasat pe Campredon într-o poziţie de onoare, dându-l la o parte cu brutalitate pe un nobil care stingherea vederea francezului. în timpul slujbei, Petru însuşi a condus liturghia, a cântat cu preoţii şi a ajutat la ţinerea ritmului. La sfârşitul slujbei obişnuite, adunării i s-au citit termenii tratatului şi ratificarea acestuia. Clericul favorit al lui Petru, arhiepiscopul Feofan Prokopovici, a susţinut o oraţie în care îl lăuda pe ţar şi care a fost urmată de intervenţia cancelarului Golovkin, care i s-a adresat direct lui Petru: „Doar prin munca ta neobosită şi prin conducerea ta, noi, supuşii tăi devotaţi, am păşit din

întunericul neştiinţei pe scena recunoaşterii întregii lumi şi, ca să spunem aşa, ne-am schimbat de la nefiinţă la fiinţă şi am intrat în societatea oamenilor politici. Pentru aceasta şi pentru câştigarea unei păci aşa de renumite şi aşa de binevenite, cum am putea noi să ne arătăm mai bine recunoştinţa? Nu ne vom ruşina în faţa lumii şi luăm asupra noastră, în numele naţiunii ruse şi al tuturor supuşilor Majestăţii Voastre, să te rugăm cu umilinţă să fii bun cu noi şi să accepţi, ca un mic simbol al recunoştinţei noastre pentru marea binecuvântare pe care ne-ai adus-o nouă şi întregii naţiuni, să iei numele Părinte al Ţării Natale, Petru cel Mare,

împăratul tuturor Rusiilor."^

Cu o scurtă înclinare a capului, Petru a indicat că va accepta titlurile.^[2] „Vivat! Vivat! Vivat!" au strigat senatorii, înăuntrul şi în afara bisericii, mulţimea vuia, trompetele cântau şi tobele băteau, amestecate cu dăngănitul tuturor clopotelor bisericii şi bubuitul tunurilor din Sankt-Petersburg. Când tumultul s-a potolit, Petru a răspuns: „Prin faptele voastre din război am ieşit noi de la întuneric în lumina lumii, iar acum chiar şi cei pe care nu îi ştiam ne respectă. Vreau ca toată naţiunea să recunoască mâna lui Dumnezeu care a lucrat în favoarea noastră în ultimul nostru război şi în încheierea acestei păci. Este potrivit să-i mulţumim lui Dumnezeu pentru toată puterea noastră, dar în timp ce sperăm să fie pace, să nu slăbim în chestiunile militare, ca să nu avem soarta monarhiei greceşti [Imperiul Răsăritean de

la Constantinopol]. Trebuie să facem eforturi pentru binele general şi pentru profiturile pe care Dumnezeu poate să ni le dea acasă şi în afara ţării şi din care naţiunea va avea avantaje."^

Părăsind biserica, Petru a mers în faţa unei procesiuni către Palatul Senatului, unde erau aşezate mese pentru o mie de oaspeţi într-o sală mare. Acolo, el a fost felicitat de ducele Carol Frederic de Holstein-Gottorp şi de ambasadorii străini. Un banchet a fost urmat de un alt bal şi de un spectacol de artificii pe care îl concepuse Petru însuşi. Din nou, au bubuit tunurile şi navele de pe râu s-au luminat. în sală, un vas enorm cu vin - „o adevărată cupă a suferinţei"^, cum o numea un participant - trecea printre oaspeţi, purtat pe umeri de doi soldaţi. Afară, fântâni de vin curgeau la colţurile străzilor şi viţeii se frigeau la proţap. Petru a ieşit şi a tăiat personal primele bucăţi de carne, distribuindu-le oamenilor din mulţime. A mâncat şi el puţin, apoi şi-a ridicat cupa şi a băut în sănătatea poporului rus.

—[1] James Frederick Chance, p. 361.

S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 273.

—[3] B.H. Sumner, Emergence, p. 106.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 424.

Ian Grey, p.379.

S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 321.

—[7] Ideea acordării titlului de împărat ţarului, din partea Senatului, nu era, desigur, cu totul spontană. Cu patru ani mai devreme, în 1717, când Mihail Şafirov, fratele vicecancelarului, scotocea printre documente şi hârtii vechi din arhivă, a găsit o scrisoare din 1514, trimisă de împăratul Maximilian ţarului Vasili Ivanovici (tatăl lui Ivan cel Groaznic). în scrisoare, Maximilian îl ruga pe Vasili să i se alăture într- o alianţă împotriva regelui Poloniei şi a Marelui Prinţ al Lituaniei şi i se adresa ţarului cu formula „Mărite Domn, Vasili, împărat şi Domnitor al Tuturor Rusiilor"(Friedrich Christian Weber, voi. I, pp. 257-263.). Când Şafirov i-a arătat scrisoarea, care fusese scrisă în germană, ţarul a pus imediat să fie tradusă în toate limbile şi le-a dat câte o copie tuturor ambasadorilor străini din Sankt-Petersburg. Simultan, prin diplomaţii şi agenţii ruşi, el a publicat scrisoarea în ziarele din vestul Europei, împreună cu observaţia: „Această scrisoare va servi la păstrarea fără nicio obiecţiune a numitului titlu al monarhilor din toată Rusia, titlu care a fost dat lor cu ani mulţi înainte şi care trebuie să fie cu atât mai preţuit cu cât a fost scris de un împărat care, prin rangul lui, a fost unul dintre primii monarhi ai lumii."

în Europa, acceptarea titlului s-a făcut în etape. Olanda şi Prusia l-au recunoscut imediat pe Petru ca împărat al Rusiei. Alte state au tergiversat, în primul rând din cauză că nu voiau să intre în conflict cu Sfântul împărat Roman, care îşi păzea cu gelozie unicitatea titlului său străvechi. Totuşi, Suedia l-a recunoscut pe Petru ca împărat în 1723, iar Imperiul Otoman a recunoscut-o ca împărătească pe Anna, în 1739. Regele George I a refuzat întotdeauna să îi dea vechiului său inamic titlul imperial, iar recunoaşterea engleză a venit de-abia în 1742, la cincisprezece ani de la moartea regelui. în acelaşi an, împăratul habsburgic l-a recunoscut pe omologul său ca egal. Franţa şi Spania au acceptat titlul imperial în 1745, iar Polonia în 1764.

Titlul imperial a rămas în uz de la proclamarea lui Petru din 1721, până la abdicarea împăratului Nicolae al II-lea în 1917. (N. a.)

Ian Grey, p. 380.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 426.

PARTEA A CINCEA NOUA RUSIE

IN SERVICIUL STATULUI

într-o noapte din 1717 Petru stătea la masă, înconjurat de prietenii şi de locotenenţii săi, când a venit vorba de ţarul Aleksei, de realizările şi de dezamăgirile domniei acestuia. Petru a adus în discuţie războiul tatălui său împotriva Poloniei şi lupta lui cu patriarhul Nikon, când contele Ivan Musin- Puşkin a spus brusc că niciunul dintre succesele ţarului Aleksei nu se compară cu cele ale lui Petru şi că cele mai multe dintre realizările lui Aleksei s-au datorat, de fapt, activităţii miniştrilor lui. Petru a îngheţat deodată. „Dispreţul tău pentru realizările tatălui meu şi laudele pentru mine sunt mai mult decât pot să aud"^, a spus el. Ţarul s-a ridicat şi a mers către Iacob Dolgoruki, cneazul de şaptezeci şi opt de ani, poreclit cândva Cato al ruşilor. „Tu mă critici mai mult decât oricare altul şi mă baţi la cap cu argumentele tale până când simt câteodată că-mi pierd cumpătul", a spus Petru. „Dar eu ştiu că tu eşti sincer devotat mie şi statului şi că întotdeauna spui adevărul, lucru pentru care îţi sunt adânc recunoscător. Acum, ia spune-mi tu cum evaluezi reuşitele tatălui meu şi ce crezi tu despre ale mele."

Dolgoruki s-a uitat în sus la el şi a spus: „Vă rog să luaţi loc, sire, până mă gândesc o clipă." Petru s-a aşezat, iar Dolgoruki a rămas tăcut un timp, mângâindu-şi mustaţa lungă. Apoi a replicat: „Este imposibil să dai

un răspuns scurt la întrebarea voastră, din moment ce v-aţi ocupat cu lucruri diferite. Un ţar are trei datorii principale. Cea mai importantă este administrarea ţării şi împărţirea dreptăţii. Tatăl vostru a avut timp destul să se ocupe de acestea, în timp ce dumneavoastră nu aveţi deloc, de aceea ţarul Aleksei a realizat mai multe. Este posibil ca atunci când vă veţi gândi mai mult la această chestiune - şi au fost momente când aţi făcut-o - să faceţi mai mult decât tatăl vostru.

A doua datorie a ţarului este organizarea armatei. Aici, din nou, tatăl vostru este de lăudat pentru că a pus bazele unei armate regulate, în acest fel arătându-vă calea. Din păcate, anumiţi oameni prost îndrumaţi au stricat toată munca lui, aşa că a trebuit să o luaţi de la capăt şi trebuie să recunosc că aţi făcut foarte bine. Chiar şi aşa, tot nu ştiu care dintre voi a făcut mai bine; vom şti aceasta numai după ce războiul se va fi terminat.

Şi, în sfârşit, am ajuns la a treia datorie a ţarului, care este construirea unei flote, încheierea de tratate şi crearea de relaţii cu alte ţări. Aici, şi sper să fiţi de acord cu mine, v-aţi servit ţara bine şi aţi realizat mai multe decât tatăl vostru. Pentru aceasta, meritaţi multe laude. Cineva a spus în seara asta că munca unui ţar depinde de miniştrii lui. Eu nu sunt de acord şi cred exact opusul, din moment ce un monarh înţelept îşi va alege sfătuitori înţelepţi, care îşi ştiu valoarea. De aceea, un monarh înţelept nu va tolera sfătuitori proşti, pentru că el va şti

ce calităţi au şi va putea să distingă între un sfat bun şi unul prost."

Când Dolgoruki a terminat de vorbit, Petru s-a ridicat, i-a spus „Prietene credincios şi onest", şi l-a îmbrăţişat.

„Administrarea ţării şi împărţirea dreptăţii" îl preocupaseră mult pe Petru în anii din urmă. Victoria de la Poltava îi dăduse mai mult timp şi libertate pentru a se apleca şi asupra chestiunilor domestice; acţiunile lui nu mai erau acum improvizaţii grăbite, făcute sub ameninţarea unei invazii iminente. în anii de după Poltava, Petru şi-a întors ochii de la organizarea armatelor şi construirea de flote către remodelarea elementelor de bază ale structurii societăţii civile şi ale administraţiei bisericilor, către modernizarea şi schimbarea matricelor economice şi sociale ale naţiunii, şi chiar către schimbarea rutelor comerciale străvechi ale Rusiei, pe care le moştenise el. Era a doua jumătate a domniei lui Petru, perioada dintre anii 1711 şi 1725, când au început să prindă contur reformele fundamentale. Aleksandr Puşkin, cel mai mare poet rus, compara reformele fundamentale mai târzii cu decretele de război din perioada timpurie: „Legile permanente au fost create de o minte luminată, plină de înţelepciune şi blândeţe; decretele timpurii erau foarte crude şi dictatoriale, şi păreau scrise cu cnutul."[m]

Natura şi succesiunea primelor reforme ale lui Petru erau dictate de război şi de nevoia de bani pentru acoperirea cheltuielilor de război. Un timp, aşa cum scria Puşkin, statul era condus aproape exclusiv prin decretele lui Petru, mâzgălite în grabă pe o bucată de hârtie. în Rusia tradiţională, ţarul guverna cu sfatul unui străvechi consiliu de boieri care avea un rol consultativ, iar, pe lângă acesta, administrarea legilor era îndeplinită prin câteva birouri guvernamentale, sau *Prikazî.* în primele două decenii ale domniei lui Petru, 1689- 1708, nu se produsese nicio schimbare în această structură. Ţarul tinerel participa la şedinţe atunci când se afla la

Moscova şi delega puterea atunci când era absent - aşa s-a întâmplat atunci când Petru a plecat în străinătate în 1697- 1698 şi l-a pus pe cneazul Fiodor Romodanovski preşedinte al consiliului, poruncindu-le celorlalţi membri să-i accepte conducerea. Pe măsură ce Petru a crescut şi a apucat mai strâns frâiele guvernării, el s-a folosit puţin de consiliu, iar părerea lui despre acesta a devenit făţiş dispreţuitoare. în 1707, a poruncit consiliului să consemneze minute ale şedinţelor care să fie semnate de toţi membrii. „Nicio hotărâre nu se va lua fără acestea", a dat el instrucţiuni, „aşa că prostia fiecăruia va fi evidentă."—

în 1708, când Carol al XH-lea venea în marş spre Rusia, autoritatea centrală părea că este incapabilă să gestioneze criza. Petru a poruncit atunci o descentralizare completă a administraţiei

guvernamentale, ca să se poată strânge bani şi să se găsească recruţii de care era o nevoie disperată. Ţara a fost împărţită în opt provincii, sau gubernii uriaşe - Moscova, Ingermanland (numită mai târziu Sankt-Petersburg), Kiev, Smolensk, Arhanghelsk, Kazan, Azov şi Siberia - înzestrate cu largi puteri, mai ales în domeniul colectării veniturilor şi al recrutării pentru armată. Pentru a sublinia importanţa acestor noi regiuni guvernamentale, Petru i-a desemnat ca guvernatori pe cei mai experimentaţi dintre locotenenţii lui. Dar acest nou sistem nu a funcţionat. Cei mai mulţi dintre guvernatori locuiau la Sankt-Petersburg, prea departe de regiunile pe care se presupunea că le guvernează, astfel încât nu le puteau controla eficient. Unii dintre guvernatori, cum erau Menşikov şi Apraksin, aveau misiuni mai presante în cadrul armatei sau al flotei. în februarie 1711, Petru era gata să-şi accepte eşecul. El i-a scris lui Menşikov: „Până acum, numai Dumnezeu ştie cât de mult sunt îndurerat pentru că guvernatorii urmează exemplul racilor în modul în care îşi conduc afacerile. De aceea, mă voi răfui cu ei nu cu vorbele, ci cu mâinile."^ Menşikov însuşi a fost criticat. „Informează-mă ce marfă ai, cât a fost vândută din ea, când şi unde s-au dus banii", îi poruncea ţarul supărat, „căci noi nu ştim mai multe despre guvernarea ta decât ştim despre o ţară străină."

Eşecul guvernelor provinciale l-a lăsat în poziţia centrală doar pe Petru, consiliul de boieri fiind în declin, iar birourile administrative din ce în ce mai ineficiente şi cu atribuţii suprapuse. Deşi Petru a încercat să depăşească ineficienţa şi inerţia prin propria lui energie

uriaşă, deseori nici măcar el nu avea suficientă energie. Frustrat şi disperat, i-a scris Ecaterinei: „Nu pot să-mi folosesc mâna stângă, aşa că numai cu mâna mea dreaptă trebuie să mânuiesc atât sabia, cât şi condeiul. Câţi sunt capabili să mă ajute ştii şi *tu."*[m]

Cu timpul, Petru şi-a dat seama că şi el are o parte de vină. Toată puterea era concentrată în persoana lui, iar plecările lui dese făceau dificilă administrarea ţării. Pe urmă, era complet absorbit de problemele militare şi de politica externă şi nu avea timp pentru chestiuni domestice. Ca să descopere ce legi erau necesare ca să formuleze propriu-zis legislaţia, ca să administreze legea şi guvernarea şi să-i judece pe răufăcători, Petru avea nevoie de o altă instituţie, mult mai puternică şi mai eficientă decât consiliul de boieri.

Senatul a fost creat în februarie 1711, în ajunul plecării lui Petru în campania dezastruoasă de pe Prut, şi fusese conceput ca o instituţie temporară care să guverneze în lunile cât el era plecat. Decretul scurt prin care se instituia Senatul consemna punctual acest lucru: „Desemnăm Senatul guvernator să administreze în absenţa noastră."^ Deoarece noul corp de nouă senatori urma să conducă în locul ţarului, i s-au acordat acestuia puteri substanţiale: trebuia să supravegheze guvernele provinciale, să acţioneze ca o înaltă curte de justiţie, să aibă grijă de toate cheltuielile statului şi, mai presus de toate, „să strângă bani, cât mai mulţi, pentru că banii sunt artera principală a războiului"^. Un alt decret

ameninţa că toţi funcţionarii, civili sau clerici, şi toate instituţiile, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, trebuie să se supună Senatului, aşa cum i s-ar supune ţarului.

Când Petru s-a întors de pe Prut, Senatul nu a dispărut, ci a devenit treptat principalul organ executiv şi legislativ al guvernării centrale din Rusia. Nimic nu se putea face fără ordinul sau acordul Senatului; în absenţa lui Petru, el *era* guvernul Rusiei. Dar, cu toate eforturile lui Petru de a spori puterile Senatului, nimeni nu a fost păcălit. Puterea Senatului era mai mult o formă goală, iar grandoarea lui mai mult de faţadă. De fapt, Senatul a rămas un canal pentru transmiterea şi impunerea voinţei autocratului şi nu avea o raţiune independentă. Era un instrument, puterile lui fiind acelea ale unui agent. Jurisdicţia lui se întindea doar asupra treburilor interne - toate chestiunile de politică externă, de pace sau război erau rezervate ţarului. Senatul îl ajuta pe Petru prin interpretarea şi clarificarea instrucţiunilor lui scrise care erau grăbite, criptice, şi prin transformarea acestora în legislaţie. Dar în ochii poporului şi în conştiinţa Senatului se ştia că el este doar creaţia şi servitorul stăpânului de necontestat.

Statutul de subordonat devenea clar prin faptul că niciunul dintre principalii locotenenţi ai lui Petru - Menşikov, Apraksin, Golovkin, Şeremetiev - nu făceau parte din Senat. Aceşti „domni supremi", sau „directori", cum erau ei numiţi, puteau trimite instrucţiuni Senatului

„din ordinul Majestăţii Sale". Cu toate acestea, Petru îl instruise pe Menşikov că el şi ceilalţi trebuie să se supună Senatului. în fond, Petru dorea atât asistenţa puternicilor lui locotenenţi loiali, cât şi ajutorul unui organ puternic de administraţie centrală. Nu putea să aleagă pe unul în detrimentul celuilalt, şi de aceea situaţia a rămas confuză, cu metode şi sisteme opuse de guvernare, care funcţionau contradictoriu. Bineînţeles că aceşti „domni supremi" şi „directori" ţineau în frâu Senatul şi refuzau să accepte autoritatea acestei instituţii tinere.

Nici Petru nu era mulţumit de felul în care evolua Senatul. El le scria regulat senatorilor, certându-i de parcă ar fi fost nişte copii fără minte, spunându-le că s-au făcut de râs, ceea ce, spunea el, este de două ori mai infam, „deoarece Senatul reprezintă persoana Majestăţii Sale". Le-a poruncit să nu piardă timpul cu şedinţe în care să vorbească despre probleme care nu sunt legate de treburile lor, să nu pălăvrăgească şi să stea de glume, pentru că „pierderea timpului este ca moartea, la fel de greu este de întors ca şi o viaţă care s-a sfârşit"^. Le-a poruncit să nu discute vreo chestiune acasă ori în particular şi le-a ordonat ca toate discuţiile să fie trecute pe hârtie. Şi totuşi, Senatul se mişca prea încet pentru Petru. La un moment dat, el l-a convocat ca să-l informeze „ce se făcuse şi ce nu se făcuse şi din care motiv"^. în mod repetat, îi ameninţa pe senatori că vor fi pedepsiţi. „Nu aveţi altceva de făcut decât să guvernaţi", spunea el, „şi dacă nu faceţi lucrul acesta conştiincios, veţi da socoteală în faţa lui Dumnezeu şi, de asemenea, nu veţi scăpa nici de dreptatea de aici, de

jos."^ „Aţi acţionat într-un mod jalnic, acceptând mită după un obicei vechi şi prostesc"^[2], a tunat el într-o altă situaţie. „Când veţi veni înaintea mea, o să daţi socoteală într-un alt fel."

în noiembrie 1715, pentru a încerca să disciplineze Senatul şi să-l facă mai eficient, Petru a creat un post de supraveghere - un Inspector General al Decretelor, care să stea „în acelaşi loc cu Senatul, să observe hotărârile Senatului, să vadă dacă sunt puse în aplicare, să denunţe şi să amendeze pe senatorii neglijenţi"^[1]. Vasili Zotov, fiul educat în străinătate al bătrânului său tutore, a fost primul Inspector General, dar nu prea a avut succes, şi, curând, el era cel care i se plângea lui Petru că Senatul nu îi ia în considerare observaţiile, nu îşi ţine cele trei zile cerute de şedinţă şi nu a adunat un milion şi jumătate de ruble din veniturile statului.

în 1720, au fost promulgate noi reguli detaliate ale procedurii Senatului. Şedinţele trebuia să fie desfăşurate „fără ţipete şi alte manifestaţii. [...] Chestiunea trebuie mai întâi enunţată, după care trebuie gândită şi discutată o jumătate de oră. Dacă, totuşi, se complică şi este nevoie de mai mult timp, atunci va fi amânată până a doua zi. Dacă acea chestiune este urgentă, se va acorda un timp suplimentar de trei ore pentru alte deliberări, dar imediat cum clepsidra arată că timpul s-a scurs, vor fi înmânate senatorilor hârtia şi cerneala şi aceştia îşi vor nota părerea şi o vor semna. Dacă un senator nu va face acest lucru, treaba va fi întreruptă şi

cineva va fugi să-i spună ţarului, indiferent unde s-ar afla el."

în cele din urmă, când a devenit clar că nici măcar Inspectorul General nu putea să păstreze ordinea în Senat, ofiţerilor din Gardă li s-a dat misiunea să asigure ordinea printre senatori, câte o lună fiecare. Dacă un senator nu se purta cum trebuie, el urma să fie arestat şi deţinut în fortăreaţa Petru şi Pavel până când faptul putea fi adus la cunoştinţa lui Petru.

Aşa cum era el, Senatul a funcţionat cât de bine s-a putut numai datorită cneazului Iacob Dolgoruki, Primul Senator, care servise de-a lungul deceniilor în multe funcţii. El a fost primul ambasador rus la curtea lui Ludovic al XIV-lea şi în acea misiune a lui din 1687 i-a cumpărat un astrolab lui Petru, care avea pe atunci cincisprezece ani. La vârsta de şaizeci şi doi de ani, el a fost prezent la bătălia de la Narva, a fost capturat şi şi-a petrecut unsprezece ani într-o închisoare suedeză. În 1712, la şaptezeci şi trei de ani, a reuşit să scape şi să se întoarcă în Rusia, unde a fost numit Prim Senator. Un portret al lui Dolgoruki arată un bărbat puternic, cu bărbie dublă şi o mustaţă flocoasă, un bărbat care pare neîngrijit, viclean şi fioros. El era de asemenea şi curajos, încăpăţânat, cu o voinţă puternică şi destul de independent; când nu putea să impună ceea ce voia prin puterea voinţei sau a caracterului, pur şi simplu ţipa la oponentul lui din toţi rărunchii. Numai Menşikov, care

avea permanent armura favorurilor ţarului asupra lui, i se putea opune.

Dolgoruki avea întotdeauna curajul să-i spună ţarului adevărul. Odată, spre sfârşitul domniei lui Petru, Dolgoruki chiar a rupt în bucăţi un decret, pentru că el credea că ţarul nu avusese timp să reflecteze asupra lui. Decretul poruncea tuturor proprietarilor de pământ din guberniile Sankt- Petersburg şi Novgorod să trimită şerbi pentru a săpa canalul Ladoga. Dolgoruki fusese absent în ziua în care fusese semnat decretul, iar în dimineaţa următoare, când l-a citit, a protestat în gura mare. Ceilalţi senatori se simţeau prost, dar l-au avertizat că este prea târziu să mai obiecteze, din moment ce împăratul deja îl semnase. în acest punct al discuţiei, cu o grimasă de dezgust, Dolgoruki a rupt în două edictul. Şocaţi, ceilalţi senatori s-au ridicat în picioare, întrebându-l dacă îşi dă seama ce a făcut. „Da", a spus Dolgoruki înflăcărat, „şi voi răspunde pentru aceasta în faţa lui Dumnezeu, a împăratului şi a ţării."[m]

Chiar în momentul acela, Petru a intrat în cameră. Surprins să vadă întreg Senatul în picioare, el a întrebat ce s-a întâmplat. Cu o voce tremurătoare, unul dintre membrii Senatului i-a spus totul. Petru, cu o mină sumbră, s-a întors către Dolgoruki cel de optzeci şi trei de ani şi i-a cerut explicaţii. „Este silinţa mea pentru păstrarea onoarei tale şi pentru binele supuşilor tăi", a răspuns Dolgoruki. „Nu te mânia, Petru Alekseevici, că mă încred prea mult în înţelepciunea ta ca să cred că tu,

ca şi Carol al XH-lea, doreşti să-ţi sărăceşti ţara. Nu ai reflectat asupra situaţiei celor două gubernii la care se referă decretul tău. Tu nu ştii că ele au suferit în urma războiului mai mult decât toate provinciile imperiului tău la un loc, că mulţi dintre locuitorii lor au pierit, şi nu eşti la curent cu starea jalnică în care se află oamenii de acolo? Ce te-ar deranja dacă ai lua un număr mai mic de oameni din fiecare provincie ca să sape acest canal, care este, desigur, foarte trebuincios? Celelalte provincii sunt mai bine populate decât cele despre care vorbim şi pot să-ţi furnizeze muncitori cu uşurinţă. Şi apoi, nu ai destui prizonieri suedezi pe care să îi angajezi fără să-ţi asupreşti supuşii cu asemenea munci?"

Petru a ascultat pledoaria lui Dolgoruki şi apoi s-a întors calm spre ceilalţi senatori. „Decretul să rămână suspendat", a spus el. „Mă voi mai gândi la această problemă şi o să vă anunţ hotărârea mea." Curând după aceea, mai multe mii de prizonieri suedezi au fost transferaţi la muncă pe canalul Ladoga.

Totuşi, în ciuda prezenţei lui Dolgoruki, a lui Zotov şi a ofiţerilor din Gardă, Senatul nu reuşea să aibă activitatea pe care ar fi vrut-o Petru. Cu timpul, el a ajuns să-şi dea seama că forţa sau ameninţarea cu forţa, venite de sus, nu aveau niciun efect şi de multe ori erau contraproductive. Senatul nu putea fi disciplinat prin măsuri aspre şi nici în mod dictatorial, aşa cum era ţarul obişnuit să facă. Aşa nu putea să-şi păstreze în acelaşi timp demnitatea şi autoritatea în ochii publicului. în plus,

era mult prea încărcat de treburi. Ineficienţa, certurile dintre membri şi refuzul de a-şi asuma responsabilitatea au fost cauzele creşterii uriaşe a activităţilor restante, care, la un moment dat, ajungeau la 16000 de cazuri şi decizii nerezolvate.

Aşa că, în 1722, Petru s-a decis să creeze o nouă funcţie de conducere, aceea de Procurator General, care urma să fie reprezentantul personal al împăratului în Senat. „Acesta este ochiul meu, prin care eu voi vedea totul"[m], a declarat Petru atunci când l-a prezentat pe Procuratorul General senatorilor. „El ştie care sunt intenţiile şi dorinţele mele. Ceea ce consideră el că trebuie să fie făcut pentru binele general, veţi face. Dacă vi s-ar părea că ceea ce face el este contrar intereselor mele şi ale statului, veţi proceda totuşi cum spune el şi, după ce mă veţi înştiinţa pe mine, veţi aştepta poruncile mele." Datoria Procuratorului General era să conducă Senatul şi să supervizeze activitatea acestuia. Deşi nu era un membru al corpului de senatori şi nu putea vota, el era propriu-zis preşedintele Senatului, responsabil cu menţinerea ordinii în timpul şedinţelor, cu iniţiativele legislative şi cu votarea acestora (folosindu-se de o clepsidră pentru a limita timpul dezbaterilor), şi trebuia să se asigure că noua lege, odată trecută, e trimisă împăratului spre aprobare. Atunci când birourile administrative nu înţelegeau limbajul sau sensul unui decret al Senatului ori întâmpinau dificultăţi în punerea în aplicare a acestuia, ele trebuia să notifice Procuratorul General, care cerea Senatului reformularea decretului într-o exprimare mai clară.

Alegerea lui Petru pentru acest rol important a fost Pavel Iagujinski, unul dintre „puii" lui, de origine joasă. Iagujinski era cu unsprezece ani mai tânăr decât împăratul, născut din părinţi lituanieni la Moscova, unde tatăl său era organist într-o biserică luterană. Petru l-a plăcut din primul moment, l-a înrolat în regimentul de Gardă şi, fermecat de umorul şi inteligenţa supusului său devotat, l-a luat ca ordonanţă în campaniile sale. Iagujinski a fost avansat rapid. Petru l-a folosit în misiuni diplomatice şi l-a luat cu el la Paris, unde francezii vorbeau despre el ca despre „favoritul" ţarului. Iagujinski avea un temperament coleric, îi plăcea să bea şi îşi făcea repede duşmani pe care îi şi uita repede. Dar era indiscutabil devotat, aproape complet cinstit şi foarte hotărât, calităţi despre care Petru considera că lipsesc multor senatori.

Chiar şi înainte de numirea lui Iagujinski, Petru modificase rolul Senatului. Din 1711 până în 1718, Senatul fusese responsabil atât cu administrarea ţării, cât şi cu legislaţia, dar Petru şi-a dat seama că statul avea nevoie de un alt mecanism executiv, separat de Senat, care să-i permită acestuia să se concentreze asupra chestiunilor legislative. Tocmai această conştientizare l-a făcut să înceapă experimentul cu noile instituţii guvernamentale importate din Europa, sistemul de

colegii şi ministere.

Din propriile călătorii şi din rapoartele ambasadorilor străini şi ale agenţilor lui, ţarul aflase că aceste colegii erau instituţiile de bază în activitatea de guvernare din Danemarca, Prusia, Austria şi Suedia. Chiar şi în Anglia, semi- independentul Consiliu al Amiralităţii, cu o structură asemănătoare unui colegiu, era însărcinat cu administrarea tuturor problemelor Marinei Regale. Leibniz, pe care Petru îl consultase, i-a raportat: „Nu poate exista o bună administrare fără colegii. Mecanismul lor este ca acela al ceasurilor ale căror rotiţe se menţin reciproc în mişcare."— Sistemul suedez de colegii avea cea mai bună reputaţie în Europa; el funcţiona aşa de bine, încât guvernul suedez a continuat să administreze cu uşurinţă statul chiar şi în perioada de absenţă de cincisprezece ani a suveranului, în ciuda pierderii armatelor, a căderii imperiului şi a ciumei devastatoare. Petru, care îl admira şi pe Carol, dar şi eficienţa suedeză, nefiind deranjat să împrumute modele de la inamicul său, s-a hotărât să folosească modelul suedez al colegiilor.

în 1718, noul său sistem era gata. Demodatele *prikazî,* birourile guvernamentale, au fost înlocuite de nouă colegii: Afaceri Străine, Colectarea Veniturilor, Justiţie, Cheltuieli, Control Financiar, Război, Amiralitate, Comerţ, Mine şi Manufacturi. Preşedinţii acestor colegii urma să fie ruşi (de fapt, ei erau toţi prieteni apropiaţi şi locotenenţi ai lui Petru), iar vicepreşedinţii aveau să fie străini. Existau şi două excepţii, Colegiul Minelor şi Manufacturilor, unde fusese numit preşedinte generalul Bruce, un scoţian, şi Colegiul Afacerilor Străine, unde preşedintele, Golovkin, şi vicepreşedintele, Şafirov, erau

amândoi ruşi. Toţi cei nouă preşedinţi ai colegiilor au devenit simultan şi membri ai Senatului, lucru care a făcut ca acel organ să se transforme într-un consiliu de miniştri.

Ca să ajute la funcţionarea acestor instituţii, Petru a importat experţi străini. Agenţii ruşi au circulat prin toată Europa pentru a invita străinii să facă parte din noile colegii din Rusia. Chiar şi prizonierii de război suedezi care învăţaseră limba rusă au fost invitaţi în aceste colegii. (Weber a crezut că unii dintre ei nu vor accepta, „având în vedere că se tem că vor avea probleme acasă din cauza activităţilor l$_{or}$«826j |$_{n}$ fj$_{na}$i$_{? au}$ f$_{ost}$ găsiţi destui străini, iar Weber avea să descrie activitatea frenetică de la Consiliul Afacerilor Străine în termeni strălucitori: „Rareori vreun birou al afacerilor străine din lume îşi desfăşoară activitatea în atâtea limbi. Ei au şaisprezece interpreţi şi secretari: de rusă, latină, olandeză literară, olandeză populară, engleză, daneză, franceză, italiană, spaniolă, greacă, turcă, chineză, tătară, calmucă şi mongolă."^

Şi totuşi, chiar cu atâţia străini care lucrau la diferite niveluri în noul mecanism, sistemul colegiilor a debutat jalnic. Avocaţii străini, administratorii şi ceilalţi experţi întâmpinau greutăţi în explicarea noului sistem colegilor ruşi, iar translatorii care fuseseră aduşi în ajutor nu puteau să explice bine din cauza necunoaşterii terminologiei şi a chestiunilor administrative suedeze. Explicarea noului sistem şi a procedurilor oficialilor locali

din provincii a fost şi mai dificilă, iar funcţionarii provinciali ignoranţi trimiteau rapoarte în capitală care nu puteau fi clasificate, înţelese sau, uneori, nici măcar citite de birourile din Sankt-Petersburg.

în plus, mulţi dintre preşedinţii colegiilor tratau superficial noua misiune, iar Petru a fost nevoit, din nou, să îi mustre, ca pe nişte copii. Ei trebuia să se prezinte la colegii marţi şi joi, a poruncit el, iar cât timp se aflau acolo sau în Senat să se manifeste cu decenţă. „Nu trebuie să existe discuţii inutile şi pălăvrăgeală, ci doar discuţii despre problema în chestiune. în plus, când cineva începe să vorbească, nimeni nu îl va întrerupe, ci îl veţi lăsa să termine, comportându-vă ca nişte oameni disciplinaţi, nu ca femeile la piaţă."^

Petru sperase că prin includerea noilor preşedinţi în rândul senatorilor va putea spori eficienţa acestui corp legislativ, dar era aşa de multă ostilitate şi invidie printre aceşti potentaţi, încât punerea lor în aceeaşi cameră, în absenţa lui Petru, care să impună ordinea, ducea la certuri violente şi chiar la scandaluri. Senatorii aristocraţi, Dolgoruki şi Goliţîn, îi dispreţuiau pe Menşikov, Şafirov şi Iagujinski, care aveau o origine joasă. Golovkin, preşedintele Colegiului Afacerilor Străine, şi Şafirov, vicepreşedintele acestuia, se urau unul pe altul. Certurile deveneau din ce în ce mai stridente, senatorii se acuzau deschis unul pe altul că sunt hoţi, iar când Petru era plecat la Marea Caspică, a fost emisă o rezoluţie adresată împăratului, în care

Şafirov era acuzat de comportament scandalos şi ilegal în Senat. La întoarcerea lui Petru, a fost convocată la Preobrajenskoe o înaltă curte specială, alcătuită din senatori şi generali, care, după prezentarea probelor, l-a condamnat pe Şafirov la moarte. în 16 februarie 1723, Şafirov a fost adus la Kremlin cu o sanie obişnuită. I s-a citit sentinţa, i s-au luat peruca şi haina zdrenţăroasă din blană de oaie pe care o avea, iar el a urcat pe eşafod. După ce s-a închinat de mai multe ori, a îngenuncheat şi şi-a pus capul pe butuc. Călăul a ridicat toporul şi în acel moment secretarul de cabinet al lui Petru, Makarov, a păşit în faţă şi a anunţat că, având în vedere serviciile numeroase pe care le-a adus Şafirov, împăratul îi oferă viaţa şi îi comută pedeapsa în exil în Siberia. Şafirov s-a ridicat în picioare şi s-a dat jos de pe eşafod cu ochii plini de lacrimi. El a fost dus în Senat, unde foştii lui colegi, cutremuraţi de acest episod, l-au felicitat pentru graţiere. Ca să-l liniştească, doctorii i-au luat sânge, iar Şafirov, plângându-se de viitorul său trist, le-a spus: „Mai bine mi-aţi tăia venele şi m-aţi elibera de chinuri."^ Exilul său în Siberia a fost mai apoi comutat în detenţie împreună cu toată familia la Novgorod. Doi ani mai târziu, la moartea lui Petru, Ecaterina l-a iertat pe Şafirov, iar în timpul împărătesei Anna el s-a întors în Senat.

Speranţele lui Petru legate de noua maşinărie administrativă au rămas deseori neîmplinite. Instituţiile erau străine de practica rusească, noii administratori erau insuficient pregătiţi şi motivaţi, iar omniprezenţa ţarului nu aducea nici iniţiativă şi nici hotărâre din partea subordonaţilor. Pe de o parte, Petru le poruncea

să-şi asume responsabilitatea şi să acţioneze curajos; pe de altă parte, îi pedepsea dacă făceau o mişcare greşită. Evident, acest lucru îi făcea să fie extrem de prudenţi, „ca şi cum un servitor, văzând că stăpânul său se îneacă, nu ar sări să-l salveze până când nu ar citi contractul, ca să vadă dacă acesta prevede să-l scoată din apă"^.

Când Petru a mai îmbătrânit, părea că a înţeles problema. A început să-şi dea seama că e mai important să guvernezi prin legi şi instituţii, decât prin voinţa arbitrară a unor persoane, inclusiv a persoanei sale. în loc să fie comandaţi de sus, oamenii trebuia să fie învăţaţi, orientaţi şi convinşi. „Este nevoie să le explici exact care sunt interesele statului", spunea el, „şi să faci ca aceste interese să fie înţelese de oameni." După 1716, decretele sale cele mai importante erau prefaţate de obicei de explicaţii pedagogice despre nevoia existenţei acelei legi, erau pline de citate şi paralele istorice, de apeluri la logică şi de promisiunea utilităţii.

Una peste alta, noul sistem guvernamental al lui Petru a reprezentat o îmbunătăţire. Rusia se schimba, iar Senatul şi colegiile administrau statul cel nou şi societatea mai eficient decât ar fi fost posibil prin intermediul consiliilor de boieri şi al birourilor guvernamentale *prikazî.* Atât Senatul cât şi colegiile au rezistat până la sfârşitul dinastiei, deşi colegiile au fost transformate în ministere, iar Senatul a fost redenumit Consiliul Imperial. în 1720, arhitectul Trezzini a început

să lucreze la o clădire de cărămidă imensă, pe malul Nevei, de pe insula Vasilevski, care să adăpostească Senatul şi colegiile. Această clădire, în care se află azi Universitatea din Sankt- Petersburg, este cel mai mare edificiu rămas din Sankt- Petersburgul lui Petru.

Reformele lui Petru au afectat indivizii în aceeaşi măsură în care au afectat şi instituţiile. Societatea rusă, ca şi cea a Europei medievale, se baza pe obligativitatea serviciilor. Şerbii datorau servicii proprietarului de pământ, proprietarul de pământ datora servicii ţarului. Departe de a rupe sau măcar de a slăbi aceste legături prin servicii, Petru s-a folosit de toate obligaţiile indivizilor, de la orice nivel al societăţii. Nu existau excepţii sau scutiri. Serviciul era motorul forţei lui Petru, iar ţarul îşi punea în joc toată energia şi puterea ca să fie sigur că fiecare rus îşi îndeplineşte obligaţiile cât mai eficient posibil.

Nobilii care serveau ca ofiţeri în noua armată sau flotă rusă trebuia să ştie cum să lupte cu armele şi tacticile moderne; cei care intrau în administraţia centrală occidentalizată, care se dezvolta din ce în ce mai mult, trebuia să aibă pregătirea şi aptitudinile necesare pentru a se descurca în sarcinile lor. Conceptul de serviciu se lărgise şi includea acum şi educaţia.

Petru şi-a început acest program pragmatic odată cu prima lui detaşare a tinerilor ruşi în Occident în 1696, în ajunul Marii Ambasade. După Poltava, efortul a devenit mai serios, generalizat şi structurat instituţional. în 1712, un decret a poruncit tuturor fiilor de proprietari să se prezinte la Senat. Ei au fost împărţiţi pe grupe de vârstă; cei mai mici erau trimişi la Reval ca să studieze marinăria, grupa mijlocie a plecat în Olanda pentru pregătire navală, iar cei mai mari au fost luaţi direct în armată. în 1714, năvodul s-a întins: tuturor tinerilor nobili, între zece şi treizeci de ani, care nu erau deja înscrişi sau care nu se aflau în serviciu, li s-a poruncit să se prezinte la Senat pentru serviciu pe perioada iernii.

Petru intenţiona ca armata să aibă ca ofiţeri exclusiv nobili ruşi antrenaţi profesionist, care îşi începuseră serviciul de douăzeci şi cinci de ani la vârsta de cincisprezece ani, când intrau în regimentele de Gardă sau într-un regiment de linie ca simpli soldaţi. De la acest grad inferior, fiecare nobil trebuia să-şi construiască ascensiunea pe baza meritelor. în februarie 1714, Petru a interzis categoric avansarea vreunui ofiţer, indiferent de titlul său, dacă nu trecuse prin toate gradele. La un moment dat, existau 300 de tineri din cele mai nobile familii din Rusia care erau simpli soldaţi, primind un minim de soldă, mâncare şi confort. Potrivit cneazului Kurakin, nu era ceva neobişnuit pentru un locuitor din Sankt-Petersburg să vadă un cneaz Goliţîn sau unul Gagarin cu o muschetă pe umăr, făcând de pază în faţa cazărmii sale.

Totuşi, instrucţia acestor tineri consta în mai mult decât simpla învăţare a mânuirii armelor de foc sau antrenamentul militar. Pe măsură ce tot mai mulţi tineri erau implicaţi în instruire, regimentele au devenit nu doar pepiniere de ofiţeri, ci adevărate academii pentru serviciile de stat din diferite domenii. Unii tineri au studiat artileria, alţii ingineria, unii navigaţia, alţii limbile străine - unul a fost chiar trimis la Astrahan pentru a studia extragerea sării. Cu timpul, din rândurile ofiţerilor de Gardă, Petru putea să-şi selecteze oameni pentru aproape orice fel de serviciu. Câinii de pază pe care ţarul îi trimisese în Senat erau ofiţeri de Gardă; aceiaşi ofiţeri alcătuiau majoritatea în tribunalul civil care l-a condamnat pe ţareviciul Aleksei.

Deşi majoritatea tinerilor nobili intrau în armată, nu acesta era drumul preferat pentru serviciul în slujba statului; serviciul civil era în plină dezvoltare, iar porţile de intrare ale acestuia erau mereu aglomerate, pentru că munca în birourile guvernamentale era mai puţin periculoasă, mai puţin grea şi putea fi mult mai rentabilă. Pentru a domoli afluxul de candidaţi care curgea în această direcţie, Petru a decretat că nu mai mult de o treime dintre membrii unei familii poate să aleagă serviciul civil; două treimi trebuie să servească în armată şi în marină.

Marina, o instituţie străină şi neplăcută pentru cei mai mulţi dintre ruşi, era de departe mult mai nepopulară decât armata. Când un fiu trebuia să intre în

serviciu, tatăl se lupta să-l introducă oriunde în altă parte decât în marină. Cu toate acestea, în 1715, când Şcoala de Matematici şi Navigaţie a fost transferată de la Moscova la Sankt-Petersburg, avea clasele pline. „în aceasta vară a fost deschisă Academia Navală"^[1], scria Weber în 1715. „îndrăznesc să spun că nu există nicio familie de nobili pe cuprinsul vastului Imperiu Rus care să nu fi fost obligată să-şi trimită măcar unul, dacă nu mai mulţi dintre fiii ei între zece şi optsprezece ani. Am văzut roiuri de tinere vlăstare sosind din toate colţurile Rusiei la Sankt- Petersburg. Aşa se face că în prezent academia posedă toată floarea nobilimii ruse, care în ultimii patru ani au fost instruiţi în toate ştiinţele care ţin de navigaţie, şi în plus au învăţat limbi străine, scrimă şi alte exerciţii fizice."

Nobilii ruşi nu se puneau cu uşurinţă, pe ei sau pe fiii lor, la dispoziţia lui Petru. Deşi primul decret al lui Petru, din 1712, fusese doar o încercare de actualizare a listelor de nobili şi de înregistrare a acestora în vederea unor viitoare servicii, ţarul ştia că nu va putea dezrădăcina cu uşurinţă acei tineri din viaţa lor confortabilă din provincie. De aceea, el a însoţit ordinul de o ameninţare potrivit căreia absenţa de la raport va fi pedepsită cu amenzi, pedepse corporale şi confiscarea averilor. A mai adăugat că oricine va identifica un nobil care se va sustrage de la raport va primi toată averea acestuia, chiar dacă informatorul ar fi „un şerb fugar".

Această ameninţare nu şi-a atins scopul. Nobilii inventau probleme şi explicaţii nesfârşite, afaceri şi călătorii, vizite peste graniţă şi la mănăstiri, ca să evite înscrierea în serviciu. Unii dispăreau pur şi simplu în pustietatea vastă a pământului rusesc. Un funcţionar sau un soldat care venea să cerceteze găsea casa părăsită; în mod curios, niciun sătean nu ştia unde se dusese stăpânul casei. Unii scăpau de serviciu pretextând că sunt bolnavi sau prefăcându-se nebuni: „El a sărit în lac şi stătea acolo, în apa care îi ajungea la barbă."^2 Când un grup de tineri nobili s-au înscris într-un seminar teologic din Moscova ca să scape de serviciu, Petru i-a luat cu forţa pe călugării novici la marină, i-a trimis la Academia Navală de la Sankt-Petersburg şi, ca pedeapsă, i-a mai trimis şi la săpat diguri pe canalul Moika. Generalul-amiral Apraksin, jignit de această umilire a onoarei vechilor familii ruseşti, s-a dus şi el la Moika, şi-a smuls de pe el uniforma de amiral cu panglica albastră a Ordinului Sf. Andrei şi a agăţat-o într-un par, după care a început să sape alături de tineri. Petru a venit la el şi l-a întrebat uimit: „Cum se face, Fiodor Matveevici, că dumneata, un general-amiral, lucrezi la diguri?"^2 Apraksin i-a răspuns deschis: „Sire, aceşti muncitori sunt copiii fraţilor şi ai fiilor mei. Cine sunt eu atunci, şi ce drept am să fiu privilegiat?"

Cu timpul, Petru a fost obligat să decreteze că toţi nobilii care nu se prezintă la raport sunt în afara legii. Acest lucru însemna că cine îi jefuia sau ucidea beneficia de impunitate şi că oricine ar fi prins un asemenea nelegiuit primea jumătate din averea acestuia. în sfârşit, în 1721, tot pentru a limita aceste eschive, Petru a

înfiinţat un birou de evidenţă, a cărui sarcină era de a aduce la zi lista nobililor, înregistrând numele copiilor de sex masculin, precum şi locul sau abilităţile potrivite pentru serviciu.

în mintea lui Petru, educaţia era prima treaptă pe scara serviciului de stat şi el a încercat să plaseze copiii pe această scară de la vârste fragede. în 1714, odată cu planul său de înrolare obligatorie în armată a tuturor nobililor, începând de la vârsta de cincisprezece ani, el a decretat că fraţii lor mai mici trebuie să fie înscrişi în şcoli laice de la vârsta de zece ani. Timp de cinci ani, până când ar fi fost gata să intre în armată, ei trebuia să înveţe să scrie şi să citească, noţiuni de aritmetică şi geometrie elementară; până la obţinerea unui certificat din care să rezulte că a urmat aceste cursuri, tânărului îi era interzis să se căsătorească. Moşierii au primit foarte rău această încălcare a tradiţiilor, iar doi ani mai târziu, în 1716, Petru a trebuit să se declare învins şi a revocat decretul. Strădania lui de a insista asupra educaţiei obligatorii a copiilor în rândul claselor de mijloc a întâmpinat aceeaşi rezistenţă, şi, în final, Petru a trebuit să renunţe la această idee.

Odată ce nobilii sau ceilalţi intrau în serviciul statului, în administraţia militară, navală sau civilă, promovările ar fi trebuit să se facă pe baza meritelor. O reformă diferită, cu multiple implicaţii, care includea principiul meritocraţiei, reprezenta o răsturnare a preţuitei legi moscovite a dreptului ereditar. în mod tradiţional, la

moartea unui tată, proprietatea terenurilor şi a altor bunuri imobile era împărţită egal între fii. Rezultatul acestei subdivizări continue în loturi tot mai mici era sărăcirea nobilimii şi secarea surselor de colectare a taxelor. Decretul emis de Petru în 14 martie 1714 stabilea ca tatăl să lase întreaga moştenire unui singur fiu - nu neapărat fiului cel mare. (Dacă nu existau moştenitori masculini, aceeaşi regulă se aplica şi în cazul fiicelor.) în Anglia, Petru fusese impresionat de sistemul prin care fiul cel mare moştenea atât titlul, cât şi averea, iar fiilor mai mici li se cerea să intre în armată, în marină sau să se apuce de negoţ. Dar Petru a respins dreptul primului născut şi a ales moştenirea pe merit, care credea că va fi mai bună decât în sistemul englez: cel mai priceput fiu avea să moştenească averea şi proprietatea se păstra întreagă, în felul acesta menţinându-se bunăstarea şi renumele familiei (în acelaşi timp, se facilita şi colectarea de taxe). Şerbii erau mai bine îngrijiţi, iar fiii dezmoşteniţi erau liberi să-şi caute o ocupaţie folositoare în serviciul statului. Din păcate, niciun alt decret al lui Petru nu a fost mai nepopular ca acesta; a stârnit certuri în familii şi conflicte violente, iar în 1730, la cinci ani după moartea lui Petru, a fost abrogat.

Toată viaţa lui, Petru a ales, a judecat şi a promovat oamenii doar după criteriile meritului, loialităţii şi devotamentului. Nobili sau „vânzători de plăcinte", ruşi, elveţieni, scoţieni sau germani, ortodocşi, catolici, protestanţi sau evrei, oricine era dispus să lucreze, fiind şi competent, era copleşit de ţar cu titluri, averi, afecţiune şi responsabilităţi. Şeremetiev, Dolgoruki,

Goliţîn şi Kurakin erau nume ilustre înainte să intre în serviciul ţarului, dar îşi datorau succesul nu originii lor, ci meritului. Tatăl lui Menşikov, pe de altă parte, fusese funcţionar, al lui Iagujinski fusese un organist luteran, al lui Şafirov fusese un evreu convertit, iar al lui Kurbatov fusese şerb. Osterman şi Makarov au început ca secretari; Anthony De vier, primul comisar de poliţie din Sankt- Petersburg, a fost un mus evreu portughez pe care Petru l-a găsit în Olanda şi l-a adus în Rusia. Nikita Demidov era un muncitor analfabet din Tuia, până când Petru, care i-a apreciat energia şi succesul, i-a oferit întinderi uriaşe ca să dezvolte mineritul în Urali. Abraham (sau Ibrahim) Hannibal era un prinţ negru abisinian, adus ca sclav la Constantinopol. îi fusese trimis cadou lui Petru. Ţarul l-a eliberat şi l-a botezat, l-a trimis la Paris pentru a fi educat şi, în cele din urmă, l-a avansat general de artilerie.^ Aceşti oameni - vulturii şi puii de vultur ai lui Petru, cum spunea Puşkin - au pornit de la zero, dar atunci când au murit erau prinţi, conţi şi baroni, iar numele lor au fost strâns legate de acela al lui Petru în istoria Rusiei.

Nu există un exemplu mai bun al avansării prin merit pe care o practica Petru, decât cariera lui Ivan Nepliuiev, unul dintre cei mai faimoşi „pui" ai lui Petru. Nepliuiev, fiul unui mic moşier din regiunea Novgorod, a fost convocat în serviciu în 1715, când avea deja douăzeci şi doi de ani şi era tatăl a doi copii. A fost trimis la şcoală în Novgorod ca să înveţe matematica, apoi la şcoala de navigaţie de la Narva şi la Academia Navală din Sankt-Petersburg. în 1716, el era unul dintre cei treizeci de locotenenţi de marină care serveau în flota rusă de la

Copenhaga. De acolo, Nepliuiev l-a urmat pe ţar la Amsterdam, de unde acesta l-a trimis la Veneţia, ca să se instruiască la bordul galerelor veneţiene. După doi ani în care a luptat împotriva turcilor în Marea Adriatică şi în Marea Egee, Nepliuiev a plecat la Genova, Toulon, Marseille şi Cadiz, unde a servit şase luni în marina spaniolă. Când s-a întors la Sankt- Petersburg în iunie 1720, i s-a ordonat să vină la Amiralitate pentru a fi examinat de ţar. „Nu ştiu cum au primit camarazii mei această veste", scria Nepliuiev în memoriile lui, „dar eu nu am dormit toată noaptea şi m-am pregătit ca pentru Ziua Judecăţii de Apoi."^

Când i-a venit rândul, Petru a fost blând şi, întinzându-i mâna ca să i-o sărute, i-a spus: „Vezi tu, frate, că, deşi sunt ţar, am bătături în palme, pentru că doresc să vă dau vouă un exemplu." După ce Nepliuiev a îngenuncheat, Petru a spus: „Ridică-te, frate, şi răspunde la întrebări. Nu-ţi fie frică. Dacă ştii să răspunzi, răspunde. Dacă nu ştii, spune că nu ştii." Nepliuiev a trecut examinarea cu bine şi i s-a dat comanda unei galere.

însă aproape în acelaşi timp a fost transferat şi i s-a pus în sarcină construirea de nave în Sankt-Petersburg. Când a fost chemat să i se încredinţeze sarcina, el a primit sfaturi: „întotdeauna să spui adevărul şi să nu minţi. Chiar dacă situaţia va fi rea pentru tine, ţarul ar fi mai mâniat dacă ai minţi." Nu a trecut mult până când tânărul constructor de nave a putut să verifice acest

sfat. Ajungând la lucru târziu, într-o dimineaţă, el l-a găsit acolo pe Petru. S-a gândit să fugă acasă şi să trimită vorbă că e bolnav, dar apoi şi-a amintit de acel sfat şi s-a dus direct la Petru. „Vezi tu, prietene, că eu stau în faţa ta", a spus Petru, plimbându-se. „Sunt vinovat, sire", a răspuns Nepliuiev. „Noaptea trecută am fost cu câţiva oameni şi am stat până mai târziu. M-am trezit târziu." Petru l-a apucat de umăr şi l-a strâns cu putere. Nepliuiev era convins că soarta îi este pecetluită. „Mulţumesc, băiatul meu, că spui adevărul", a spus ţarul. „Dumnezeu o să te ierte. Toţi suntem oameni."

Dar Nepliuiev nu a rămas prea mult timp nici cu această însărcinare. Datorită cunoştinţelor sale lingvistice, era deseori folosit ca translator, iar în ianuarie 1721, când avea doar douăzeci şi opt de ani, a fost trimis ca ambasador la Constantinopol, de unde s-a întors în 1734, pentru a se bucura de proprietăţile cu care îl recompensase Petru în lipsă. în cele din urmă a devenit senator. A murit în 1774, în timpul domniei Ecaterinei cea Mare, la vârsta de optzeci de ani.

Spre sfârşitul domniei sale, în 1722, Petru şi-a concretizat credinţa în meritocraţie construind un cadru instituţionalizat, faimosul Tabel al Rangurilor din Imperiul Rus, care punea în faţa tinerilor ce intrau în serviciu trei scări paralele de ranguri oficiale, corespunzătoare celor trei domenii ale serviciului de stat - militar, civil şi de justiţie. Fiecare scară avea câte paisprezece ranguri, iar fiecare rang dintr-un domeniu

avea un corespondent în celelalte două. Toată lumea îşi începea serviciul cu treapta cea mai de jos, iar promovarea nu depindea de origine şi statut social, ci strict de meritul şi durata serviciului. După aceea, cel puţin teoretic, nobilimea nu mai era importantă în Rusia, iar onorurile şi funcţiile erau accesibile tuturor. Titlurile nobiliare ale vechii Rusii nu au fost abolite, dar ele nu erau însoţite de privilegii sau distincţii speciale. Oamenii simpli sau străinii erau încurajaţi să acceadă la funcţii mai înalte, iar soldaţii, marinarii, secretarii şi funcţionarii care aveau merite primeau poziţii corespunzătoare în tabelul de ranguri, unde intrau pe picior de egalitate, într-o competiţie cu nobilii ruşi. Oamenii de rând care ajungeau la cel mai înalt rang - cum ar fi fost al paisprezecelea în ierarhia militară sau al optulea pe scara civilă sau din justiţie - erau recompensaţi cu statutul de „nobil ereditar", care aducea cu sine dreptul de a avea şerbi şi de a lăsa moştenire fiilor dreptul de a intra în serviciul statului de la baza scării.

în acest fel, Petru, pentru care întotdeauna contase mai mult priceperea decât originea, şi care avansase şi el, din grad în grad, în armată şi în marină, a transmis această încredere a lui în merite şi generaţiilor următoare. Această reformă a rezistat şi, în ciuda alterărilor ulterioare şi a stricării ei inevitabile prin favoruri şi promovări speciale câştigate prin mită, a rămas baza ierarhiei sociale din Imperiul Rus. Poziţia din Tabelul Rangurilor înlocuia originea ca măsură a valorii unui om, în armată şi birocraţie era adus în permanenţă sânge proaspăt, iar un om al cărui tată fusese moşier sărac sau chiar soldat-şerb de pe îndepărtata Volgă

putea să ajungă să-şi frece coatele cu oameni care purtau cele mai vechi nume din istoria Rusiei.^

Pe hârtie, aşa cum scria în decretele care curgeau din condeiul lui Petru, reformele din administraţie păreau că au făcut ca guvernarea rusească să meargă ca unsă. Acest lucru nu s-a realizat însă, nu doar din cauza încetinelii cu care au fost înţelese sau a refuzului de a face schimbări, ci şi din cauza corupţiei generalizate din guvern. Corupţia afecta nu numai finanţele statului, ci şi eficienţa acestuia. Ca urmare, sistemul administrativ, care era importat şi oricum părea ciudat şi greu de înţeles, era aproape imposibil să funcţioneze.

Mita şi delapidarea erau tradiţionale în viaţa publică rusească, iar serviciul public era privit de obicei ca un mijloc de îmbogăţire. Această practică era aşa de cunoscută, încât funcţionarii ruşi erau plătiţi foarte prost sau deloc; se ştia că-şi vor cîştiga pâinea din mită. în epoca lui Petru, doar o mână de oameni erau consideraţi cinstiţi şi cu conştiinţa datoriei faţă de stat - Şeremetiev, Repnin, Rumianţov, Makarov, Osterman şi Iagujinski. Ceilalţi îi erau loiali personal lui Petru, dar priveau statul ca pe o vacă bună de muls.

Ca rezultat, majoritatea administratorilor erau motivaţi mai puţin prin conştiinţa datoriei faţă de stat, ci

mai ales de dorinţa câştigului personal, asociată cu efortul de a scăpa neprinşi şi nepedepsiţi. Aşa că aceste două trăsături negative puternice, lăcomia şi frica, au devenit dominante pentru birocraţii lui Petru. Existau posibilităţi de a aduna averi imense - uriaşa avere a lui Menşikov era un exemplu -, dar exista şi o şansă reală de a fi torturat, decapitat sau tras pe roată. Dar indiferent ce ar fi făcut Petru - să implore, să convingă, să ademenească, să ameninţe, să pedepsească - nu avea prea mare efect. „Pot să trişez destul de bine cu zarurile", spunea el întristat, „dar nu pot să strunesc catârii cu băţul

meu."[m]

O dezamăgire venea după alta, nu doar la nivelurile cele mai înalte. O dată, Petru a promovat un avocat cinstit în postura de judecător. Din această nouă poziţie, unde decizia putea deveni obiectul unei mite, noul judecător a devenit corupt. Când a aflat Petru, nu numai că l-a absolvit pe judecător, dar i-a dublat şi salariul ca să nu mai fie tentat să ia mită. în acelaşi timp, totuşi, ţarul a făgăduit că dacă judecătorul îi mai trădează încrederea, va fi cu siguranţă spânzurat. Judecătorul i-a promis cu ardoare că încrederea lui Petru va fi meritată - şi curând după aceasta a luat din nou mită. Petru l-a spânzurat.

Ţarul a acceptat ideea că nu va putea introduce forţat cinstea totală la toate nivelurile guvernului, dar era hotărât să suprime toate formele de corupţie care

secau trezoreria naţională. în 1713, printr-un decret, li se cerea tuturor cetăţenilor să raporteze ţarului personal orice caz de corupţie de la nivelul guvernului. Recompensa informatorului urma să fie chiar averea celui acuzat, dacă s-ar fi dovedit că acuzaţiile de corupţie au fost întemeiate. Acest lucru părea foarte riscant pentru cei mai mulţi dintre oameni şi ceea ce a urmat a fost un torent de scrisori anonime, multe dintre ele fiind doar încercări răutăcioase de a plăti polițe. Petru a promulgat atunci un alt decret, condamnând scrisorile anonime ale celor care „sub masca virtuţii îşi ascund propriul venin". El a promis protecţia informatorilor corecţi: „Orice supus care este un creştin adevărat şi un servitor cinstit al suveranului său şi al ţării sale natale poate să raporteze fără nicio reţinere ţarului însuşi, verbal sau printr-o scrisoare."— La un moment dat, a sosit o scrisoare anonimă care lansa acuzaţii de corupţie de mari dimensiuni la adresa celor mai înalţi oficiali ai guvernului. Autorul scrisorii a fost convins să se identifice şi a rezultat un proces dramatic.

De-a lungul timpului, sistemul prin care satelor li se cerea să adune provizii pentru armată şi să le trimită la Petersburg şi în alte oraşe din teritoriile nou-cucerite a constituit o grea povară, din cauza dificultăţilor de transport. Pentru a rezolva această problemă au apărut intermediarii, care erau de acord să facă livrările cerute în schimbul unui preţ mai mare. Această practică a creat condiţiile pentru apariţia a nenumărate fraude. Multe dintre personajele-cheie din guvern erau implicate, iar uneori ei înşişi, sub nume false, erau cei care făceau aceste livrări. Deşi scandalul era cunoscut de toată

lumea, nimeni nu îndrăznea să-i provoace pe nobilii sau pe înalţii oficiali implicaţi, expunându-i problema lui Petru. în sfârşit, nefericirea oamenilor de rând era aşa de mare, fiind taxaţi de două ori ca să plătească proviziile furate, încât un om a decis că trebuie să-l informeze pe ţar. în acelaşi timp, el a încercat să-şi salveze pielea rămânând anonim şi lăsând scrisori nesemnate în locurile pe unde se ducea Petru. Petru a citit una dintre ele şi i-a oferit autorului ei nu numai protecţia lui, dar şi o mare recompensă dacă ar ieşi la lumină şi ar putea să dovedească acuzaţiile pe care le făcea. Informatorul a apărut şi i-a oferit ţarului dovezi irefutabile că locotenenţii lui erau implicaţi în fraudă.

La începutul lui 1715 a început o mare anchetă. între cei implicaţi se numărau cneazul Menşikov, generalul-amiral Apraksin, cneazul Matvei Gagarin, comandantul artileriei, generalul Bruce, viceguvernatorul Sankt-Petersburgului, Korsakov, prim-lordul Amiralităţii, Kikin, prim-c omis arul de artilerie Sinavin, senatorii Opuhin şi Volkonski şi un mare număr de funcţionari civili de ranguri inferioare. Investigaţia a fost făcută cu mare atenţie şi a dat la iveală multe fapte. Apraksin şi Bruce, aduşi în faţa comisiei, s-au apărat spunând că ei s-au aflat rareori în Sankt-Petersburg, fiind mai mult pe mare sau pe câmpul de luptă cu armata; aşa că ei nu au ştiut ce activităţi aveau funcţionarii în spatele lor. Menşikov, care fusese şi el plecat timp de mai multe luni, conducând un corp de armată în Pomerania, era acuzat de incorectitudine în administrarea finanţelor în cadrul acelei misiuni, de obţinerea unor profituri ilegale de pe

urma contractelor guvernamentale şi de irosirea a mai mult de un milion de ruble din banii guvernului.

Din cauză că Menşikov era unanim detestat şi la conducerea comisiei de anchetă se afla duşmanul lui cel mai aprig, cneazul Iakob Dolgoruki, acuzaţiile la adresa lui au fost aduse într-o formă exagerată, răzbunătoare, care l-a ajutat pe Menşikov să le modereze şi parţial să le demonteze. La o cercetare amănunţită, a reieşit nu doar o pură lăcomie; mai era şi o parte considerabilă de administrare proastă şi de dezordine şi erau multe exemple de nereguli în care nu existase nicio intenţie de înşelăciune. Venitul legitim al lui Menşikov din variatele sale proprietăţi era foarte mare. în mod frecvent, veniturile lui fuseseră folosite în interesul guvernului şi, tot frecvent, banii guvernului fuseseră folosiţi în scop personal. în multe situaţii se deturnau fondurile de la un scop la altul, fără să fie ţinută o evidenţă a sumelor. De exemplu, Menşikov fusese guvernatorul Sankt-Petersburgului încă de la fondarea acestuia, o perioadă mai mare de zece ani. în acest timp, el nu a primit vreun salariu şi a folosit de multe ori banii personali pentru treburile guvernului. Deoarece lui Petru nu îi plăceau palatele mari şi recepţiile uriaşe, Menşikov şi-a construit marele său palat şi a jucat rolul de gazdă la nenumărate evenimente publice sau diplomatice care costau enorm. Deseori, nu i se returnau aceste sume pe care le cheltuia, dar Petru se aştepta ca el să joace în continuare acest rol. în plus, el dăduse câteodată bani din propriul buzunar pentru a rezolva chestiuni urgente ale statului. în iulie 1714, amiralul Apraksin îi scrisese de urgenţă din Finlanda că oamenii lui mor de foame. Cum

Petru era plecat, Menşikov a cerut ca Senatul să ia măsuri, dar senatorii au refuzat să-şi asume vreo responsabilitate şi atunci Menşikov a rechiziţionat cu curaj provizii în valoare de 200.000 de ruble în numele său, le-a încărcat la bordul unor nave şi le-a trimis în ajutor trupelor lui Apraksin.

Cu toate acestea, mai erau şi nereguli care nu puteau fi explicate. A fost condamnat la plata a 144.788 de ruble într-un cont, iar în altul, a 202.283 de ruble. Aceste sume reprezentau amenzi pe care le avea de plătit. Menşikov a plătit o parte din amenzi, dar, după ce a adresat o petiţie ţarului, a fost scutit de plata celeilalte părţi.

Apraksin şi Bruce au scăpat şi ei doar cu amenzi consistente, ca recunoaştere a serviciilor aduse în trecut poporului. Dar pentru ceilalţi implicaţi, pedepsele au fost sumbre. Cei doi senatori condamnaţi, Volkonski şi Opuhin, care nu doar că se incriminaseră pe ei, dar pătaseră şi reputaţia nou-înfiinţatului Senat, au fost biciuiţi în public şi li s-a ars limba cu fierul roşu pentru încălcarea jurămintelor pe care le făcuseră. Korsakov, viceguvernatorul Sankt- Petersburgului, a fost şi el biciuit în public. Alţi trei au fost pedepsiţi cu tăierea nasului şi apoi au fost biciuiţi şi trimişi la spânzurătoare, în timp ce alţi opt, care săvârşiseră infracţiuni mai mici, au fost întinşi la pământ şi bătuţi cu batogul de soldaţi. Când Petru le-a poruncit să se oprească, soldaţii au strigat: „Tată, lasă-ne să-i mai batem puţin, pentru că

hoţii ăştia ne-au furat pâinea!"^ Unii au fost exilaţi în Siberia. Kikin, care fusese favoritul special al lui Petru, a fost condamnat la exil şi proprietatea i-a fost confiscată, dar Ecaterina a intervenit pentru el şi i s-a redat atât funcţia, cât şi proprietatea. Patru ani mai târziu, Kikin a fost din nou judecat, de data asta pentru rolul lui în povestea ţareviciului Aleksei, şi a plătit cu capul.

Scrisorile anonime şi denunţurile publice erau metode neinstituţionalizate prin care se putea descoperi corupţia, iar în martie 1711 Petru a creat un birou de informatori oficiali numiţi „fiscali". Ei urma să fie conduşi de fiscalul-şef, a cărui datorie era să descopere şi să raporteze Senatului toţi infractorii, indiferent de rangul lor. Acest gen de denunţare sistematică, oficială, era nouă în Rusia. Mai înainte, legea rusă permitea arestarea şi judecarea pe baza unor acuzaţii particulare, dar acuzaţia era o armă cu două tăişuri. Acuzatorul trebuia să se prezinte cu probe şi să-şi demonstreze acuzaţiile, iar dacă se dovedea că acestea sunt false, acuzatorul, şi nu acuzatul, era torturat şi pedepsit. Acum însă, acuzatorii erau funcţionari permanenţi în slujba legii, la adăpost de orice răzbunare. Evident, acuzaţiile au devenit mai numeroase, iar curând cei 500 de fiscali au devenit cei mai detestaţi oameni din Rusia. Chiar şi membrii Senatului, care erau în realitate angajatorii lor, se temeau de aceşti spioni zeloşi. în aprilie 1712, trei fiscali superiori s-au plâns lui Petru că senatorii le ignoră cu bună ştiinţă rapoartele înmânate, că senatorii Iacob Dolgoruki şi Grigori Plemiannikov îi numesc „antihrişti şi şarlatani" şi că ei nu îndrăznesc să se apropie nici măcar fizic de cei mai mulţi dintre senatori. Mai târziu, în 1712,

mitropolitul Stepan Iavorski i-a denunţat pe fiscali în cadrul unei slujbe, spunând că ei îi au pe toţi la mila lor, în timp ce ei înşişi sunt deasupra legii. Totuşi, Petru nu a intervenit, iar fiscalii şi-au continuat activitatea lor detestabilă.

Cel mai devotat dintre fiscali era Aleksei Nesterov, care, în cele din urmă, a ajuns fiscal-şef. Acest zelos lucra cu furie, amestecându-se în toate aspectele guvernării şi denunţându-şi victimele cu o răutate fanatică, la un moment dat aducându-şi la judecată propriul fiu. Prada cea mai importantă a lui Nesterov a fost cneazul Matvei Gagarin, care încă din 1708 fusese guvernatorul Siberiei. Din cauza depărtării mari de capitală a provinciei sale, Gagarin conducea aproape ca un monarh dincolo de Urali. Printre responsabilităţile sale se număra şi supravegherea schimburilor comerciale cu China, care treceau prin Nercinsk şi erau acum monopol de stat. Nesterov, prin reţeaua lui de spioni, a descoperit că Gagarin înşela guvernul, permiţând negustorilor particulari să facă schimburi ilegale, făcând chiar şi el acelaşi lucru. în acest fel, el a strâns o avere enormă; masa lui era aşezată în fiecare zi pentru zeci de musafiri, iar lângă patul lui era atârnată o icoană a Fecioarei decorată cu diamante în valoare de 130.000 de ruble. Activitatea lui nu avea în întregime consecinţe negative; dimpotrivă, Gagarin contribuise substanţial la dezvoltarea Siberiei prin promovarea industriei şi a comerţului şi prin asigurarea accesului la resursele minerale ale vastei regiuni. în plus, Gagarin era foarte popular în provincie datorită blândeţii cu care guverna. Când a fost arestat, 7000 de prizonieri suedezi

care lucrau în Siberia au făcut o petiţie prin care cereau iertarea acestuia.

Primul raport al lui Nesterov despre necinstea lui Gagarin i-a fost înmânat lui Petru în 1714, dar ţarul a refuzat să dea curs investigaţiei. în 1717, Nesterov i-a prezentat un dosar şi mai incriminator, iar Petru a numit o comisie formată din ofiţeri de Gardă ca să investigheze cazul. Gagarin a fost arestat şi a mărturisit nereguli şi chiar ilegalităţi, a implorat să fie iertat şi a cerut permisiunea să-şi petreacă zilele rămase făcând penitenţă într-o mănăstire. Toată lumea credea că ţarul îl va ierta pe Gagarin, recunoscându-i serviciile şi influenţa. Dar ţarul, furios că decretele sale repetate despre cinste fuseseră batjocorite, era hotărât să dea un exemplu. Gagarin a fost condamnat şi spânzurat public la Sankt-Petersburg în septembrie 1718.

Nesterov a deţinut puterea aproape zece ani. Apoi, însuşi fiscalul-şef a fost prins primind cadouri care, deşi erau aproape nesemnificative ca valoare, au atras privirile celor mulţi care îi voiau răul. Greutatea ostilităţii acumulate l-a strivit rapid. A fost judecat, acuzat şi condamnat să fie tras pe roată. Sentinţa a fost pusă în aplicare în piaţa din partea opusă a noii clădiri pentru Colegii a lui Trezzini, pe insula Vasilievski. La momentul acela, Nesterov era un bătrân cu părul alb. Când se afla pe roată, încă viu, Petru tocmai vizita colegiile şi s-a întâmplat să meargă la fereastră şi să privească afară. Văzându-l pe Nesterov şi făcându-i-se milă de el, ţarul a

ordonat ca fiscalului-şef să-i fie tăiat capul imediat, ca să nu mai sufere.

Cel mai rău infractor, pe care nici măcar Nesterov nu îndrăznise să-l acuze, era Menşikov. Mereu şi mereu, cneazul se baza pe indulgenţa iertătorului său stăpân. Ştia că Petru are nevoie de el; pentru orice om care se află pe culmea singuratică a puterii, un asemenea prieten este esenţial. El era confidentul lui Petru, interpretul gândurilor sale şi executantul deciziilor, cel mai apropiat tovarăş de băutură, guvernatorul fiului său, comandantul lui de cavalerie, mâna lui dreaptă. în public, el avea grijă să-l trateze pe ţar cu un respect exagerat; în particular, ştia perfect cât de mult să întindă coarda. Dacă o întindea prea tare, primea imediat de la Petru o lovitură de pumn sau de baston. El accepta toate acestea cu umor şi nu se îmbufna niciodată, ceea ce îl făcea şi mai plăcut lui Petru. însă, în spatele lui Petru, Menşikov arăta o altă faţă. Cu cei inferiori era autoritar; cu rivalii era obraznic. Avea ambiţii nemărginite, manierele lui erau grosolane, era un duşman implacabil şi era detestat amarnic şi temut de toţi.

Sub domnia lui Petru, puterea favoritului regal creştea necontenit, iar după Poltava s-a consolidat. Menşikov era guvernatorul general al Sankt-Petersburgului, prim-senator, cavaler al Ordinului Sf. Andrei, prinţ al Sfântului Imperiu Roman, şi mai avea titluri şi de la regii Poloniei, Danemarcei şi Prusiei.

Circula o vorbă care spunea că ar fi putut să călătorească prin tot imperiul, de la Riga, pe Baltica, până la Derbent, pe Marea Caspică şi în acest timp să înnopteze de fiecare dată pe una dintre proprietăţile sale. Palatul său de pe Neva găzduia o curte strălucitoare de domni, şambelani, paji şi bucătari parizieni care pregăteau mese cu 200 de feluri, servite pe farfurii aurite. Când îşi făcea loc pe străzi, într-o trăsură în formă de evantai, cu blazon de aur pe uşă şi o coroană aurită pe acoperiş, trasă de şase cai cu harnaşamente roşii şi aurii, el era însoţit întotdeauna de servitori îmbrăcaţi în livrea, muzicieni şi o escortă de dragoni care să elibereze drumul prin mulţime. Dar, deşi afecţiunea şi recunoştinţa lui Petru îi aduseseră o avere enormă, niciodată nu era de ajuns. Ca şi mulţi alţii care s-au ridicat de la nimic la o mare putere, el ţinea foarte mult la toate mijloacele prin care se putea arăta această putere. Dacă nu primea suficiente cadouri şi mită, fura cu rapacitate. în ciuda amenzilor uriaşe pe care i le dăduse Petru, era mereu bogat şi, după o scurtă perioadă de dizgraţie, se afla din nou în favoarea ţarului. Pentru ambasadorii străini, care se aşteptau ca scandalurile succesive vor fi ultimele pentru Menşikov şi îl vedeau apoi ridicându-se din nou, strălucitor şi superb, prinţul părea o pasăre Phoenix.

De multe ori, Petru trecea pur şi simplu cu vederea faptele lui Menşikov. La un moment dat, Senatul găsise dovezi ale unor nereguli în achiziţiile de muniţii făcute de Menşikov. Ei i- au cerut prinţului o explicaţie, dar Menşikov i-a repezit cu aroganţă, refuzând să răspundă în scris sau să semneze ceva, trimiţând în schimb un

ofiţer cu un răspuns verbal. Atunci, senatorii au alcătuit o listă cu principalele acuzaţii şi cu dovezile împotriva lui Menşikov şi au aşezat-o pe masă, în faţa fotoliului ţarului. Când a intrat Petru, a luat hârtia, şi-a aruncat ochii pe ea şi a pus-o din nou pe masă fără să spună vreun cuvânt. în sfârşit, Tolstoi a îndrăznit să întrebe ce crede despre acele lucruri. „Nimic", a răspuns Petru. „Menşikov va fi întotdeauna Menşikov."^

Cu toate acestea, şi indulgenţa lui Petru avea limite. Odată, când îl deposedase temporar pe Menşikov de proprietăţile lui imense din Ucraina şi l-a obligat să plătească o amendă de 200.000 de ruble, Menşikov a răspuns prin scoaterea tuturor carpetelor de brocart şi satin şi a mobilei elegate din palatul său de pe Neva. Câteva zile mai târziu, când Petru a venit în vizită, a fost surprins să găsească locuinţa aproape goală. „Ce înseamnă asta?" a întrebat el. „Vai, Majestate, am fost silit să vând totul ca să rezolv cu Trezoreria", a spus Menşikov. Petru l-a privit fix câteva minute. „Crezi că nu ştiu", a tunat el. „Nu-ţi merg jocurile astea cu mine. Dacă peste douăzeci şi patru de ore, când mă întorc, casa nu este mobilată cum trebuie să fie pentru un prinţ seren şi un guvernator al Sankt- Petersburgului, amenda o să fie dublată!"— La întoarcerea lui Petru, palatul era mobilat şi mai impunător ca înainte.

Primul avertisment dat de Petru lui Menşikov a venit în 1711, după ce prinţul a fost acuzat de jafuri în timp ce se afla la comanda armatei în Polonia. (Menşikov s-a

scuzat spunând că nu a furat decât de la polonezi.) „Ai grijă ce faci sau vei răspunde cu capul în faţa mea", l-a ameninţat Petru, iar pentru un timp Menşikov a fost supus. în 1715, el a fost din nou acuzat, şi din nou a scăpat plătind o amendă. Cu toate acestea, după procesul din 1715, Petru a început să arate o anumită răceală faţă de vechiul său prieten. El a continuat să meargă în casa lui Menşikov şi să-i trimită scrisori amicale, chiar pline de afecţiune, dar nu a mai avut niciodată încredere în el cu adevărat. Menşikov s-a adaptat şi el cu circumspecţie noii relaţii. în scrisori, el a abandonat formulele de adresare mai familiare pe care le folosise întotdeauna cu Petru şi a abordat în schimb un stil formal şi mai respectuos, cum era potrivit unui supus care se adresează unui autocrat. Devenea abject de smerit şi invoca vechea prietenie cu Petru şi serviciile pe care i le făcuse în trecut, de câte ori vedea că ţarul are o dispoziţie sumbră. Prinţul avea un puternic protector în persoana Ecaterinei, care era întotdeauna gata să intervină în favoarea lui. într-una dintre aceste ocazii, Petru a acceptat pledoaria soţiei sale, dar a avertizat-o pentru viitor: „Menşikov a fost conceput în nelegiuire, a fost adus pe lume în păcat şi îşi va sfârşi viaţa în înşelăciune. Dacă nu se schimbă, îşi va pierde capul cu siguranţă.''^[2]

Menşikov nu s-a ţinut prea mult timp departe de probleme. La începutul lui ianuarie 1719, i s-au adus noi acuzaţii. El a fost convocat în faţa curţii marţiale, împreună cu generalul-amiral Apraksin şi cu senatorul Iakob Dolgoruki, şi a fost acuzat de proasta administrare a Ingriei şi de delapidarea a 21.000 de ruble, sumă care

era alocată achiziţionării de cai pentru cavalerie. Menşikov a recunoscut că a luat banii, dar a pledat în apărarea lui, spunând că guvernul încă îi mai datorează 29.000 de ruble pe care nu îi primise niciodată; de aceea, când a avut acces la bani, el i-a băgat în buzunar ca o acoperire parţială a datoriei. Curtea a acceptat acest lucru ca pe o circumstanţă atenuantă, dar tot l-a condamnat pentru încălcarea legilor militare. El şi Apraksin au fost condamnaţi la pierderea averilor şi a onorurilor şi li s-a ordonat să predea săbiile şi să se retragă la domiciliu până la confirmarea sentinţei de către ţar. Amândoi bărbaţii s-au dus acasă să aştepte lovitura. Petru a confirmat mai întâi sentinţa, iar apoi, o zi mai târziu, spre surprinderea tuturor, a anulat-o, ca o recunoaştere pentru serviciile trecute. Amândoi au fost complet reabilitaţi. Au plătit amenzi dure, dar atât. Petru pur şi simplu nu-şi permitea să-i piardă.

Pentru moment, Menşikov era supus. Curând după aceea, ambasadorul prusac scria: „Bunul prinţ Menşikov a fost jumulit bine. Ţarul l-a întrebat câţi ţărani deţine în Ingria. El a mărturisit că are şapte mii, dar Majestatea Sa, care era mult mai bine informată, i-a spus că îi permite să-i păstreze pe cei şapte mii, dar că este obligat să renunţe la tot ce depăşeşte această cifră - cu alte cuvinte, încă opt mii. Menşikov, de la frica şi nesiguranţa cu privire la ce i se va mai întâmpla, chiar s-a îmbolnăvit şi a slăbit ca un ogar, dar şi-a salvat gâtul încă o dată şi a fost iertat, până când Satana îl va ispiti din nou."^

Cu toate acestea, adeverind predicţia lui Petru că „Menşikov va fi mereu Menşikov", prinţul a continuat să-şi înşele stăpânul. în 1723, a fost prins din nou şi adus în faţa comisiei de anchetă. îi fuseseră oferite proprietăţile lui Mazepa de lângă Baturin, iar în 1724 a fost acuzat că a ascuns acolo peste 30000 de şerbi care fie fugiseră de obligaţia serviciului militar, fie fugiseră de la stăpânii lor. Menşikov s-a bazat şi de data aceasta pe pledoaria şi pe bunătatea ţarinei, şi i-a prezentat o petiţie Ecaterinei, la încoronarea ei, petiţie în care dădea vina pe Mazepa, care ar fi ascuns dinainte şerbii, iar el i- a moştenit aşa, odată cu proprietatea. Din nou a fost iertat, dar investigaţiile încă mai continuau când a murit Petru, după care au fost casate de Ecaterina.

Petru, un om cu gusturi simple, era deranjat şi dezgustat de lăcomia neruşinată a locotenenţilor săi, care pândeau orice ocazie ca să fure statul. Peste tot în jurul lui vedea doar mită, delapidare şi jaf, iar banii trezoreriei „curgeau din mânecile tuturor". O dată, după ce a audiat un raport al Senatului care trecea în revistă alte fapte de corupţie, el l-a convocat pe Iagujinski, într-un acces de furie, şi a poruncit executarea imediată a oricărui oficial care a furat statul chiar şi numai cât să-i ajungă de o bucată de sfoară. Iagujinski, care scria porunca lui Petru, a ridicat condeiul şi a întrebat: „Majestatea Voastră a reflectat asupra consecinţelor acestui decret?" „Scrie mai departe", a spus Petru furios. „Doreşte Majestatea Voastră să rămână fără niciun supus?" a perseverat Iagujinski. „Toţi furăm. Unii mai puţin, alţii foarte mult, dar noi toţi luăm câte ceva."^

Petru a râs, a clătinat capul cu tristeţe şi nu a mai continuat.

Dar a mers până la capăt. Din când în când, aşa cum s-a întâmplat cu Gagarin, el făcea un exemplu din pedepsirea unui infractor proeminent, cu speranţa că cei mai mici se vor descuraja. O dată, când Nesterov l-a întrebat „Trebuie să fie tăiate doar crengile sau şi rădăcina?", Petru a replicat: „Distruge totul, şi rădăcinile, şi crengile."^ Era o misiune fără şansă; Petru nu putea impune cinstea. în acest sens, contemporanul care îl admira pe Petru, Ivan Posoşkov, avea dreptate să scrie: „Marele monarh munceşte din greu şi nu obţine nimic. Ţarul împinge spre vârful dealului cu forţa a zece oameni, dar milioane de oameni împing înapoi."^

^ Vasili 0. Kliucevski, p. 52. —[1] Xenia Gasiorowska, p. 21. Vasili 0. Kliucevski, p. 184. ibidem, p. 199. — B.H. Sumner, Emergence, p. 112. Vasili 0. Kliucevski, p. 200. ibidem, p. 157.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 349. Vasili 0. Kliucevski, p. 201.

ibidem.

[529] ibidem, p. 218.

[m] ibidem, p. 219.

ibidem, p. 220.

Staehlin von Storcksburg, p. 325.

Vasili O. Kliucevski, p. 221.

—[5] B.H. Sumner, Emergence, p. 114.

Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 267.

—[7] ibidem, p. 46.

Eugene Schuyler, voi. II, p. 352.

S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 464.

B.H. Sumner, Emergence, p. 122.

—[1] Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 180.

Vasili O. Kliucevski, p. 95.

ibidem, p. 97.

— După moartea sa, Hannibal şi-a câştigat nemurirea ca bunic matern al lui Aleksandr Puşkin şi personajul principal în romanul lui Puşkin (din care nu au fost scrise decât patruzeci de pagini) *Arapul lui Petru cel Mare.* (N. a.)

S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 552.

—[6] Ca o ironie, conform Tabelului Rangurilor, Lenin, născut Vladimir Ilici Ulianov, era un nobil rus ereditar. Titlul fusese moştenit de la tatăl său, Ilia, fiul unui şerb, care studiase la Universitatea din Kazan şi devenise educator. Luând în primire sarcina educaţiei primare din provincia Simbirsk, de pe Volga, în 1874, el a crescut numărul de şcoli primare al provinciei de la 20 la 434 în paisprezece ani. Pentru această realizare, a fost promovat la rangul de Consilier de Stat activ în serviciul civil, al patrulea rang de la vârf şi echivalentul gradului general-maior din armată. Când fratele mai mare al lui Lenin, Aleksandr Ulianov, a fost executat în 1887 pentru tentativa de a-l asasina pe ţarul Alexandru al III-lea, titlul a trecut automat la viitorul fondator al statului sovietic. în 1892, când Lenin, la vârsta de douăzeci şi unu de ani, a făcut cerere la Sankt-Petersburg ca să dea examenul de drept, el s-a semnat „Nobilul Vladimir Ulianov" [Louis Fischer, p. 19.]. (N. a.)

—[7] B. H. Sumner, Emergence, p. 113.

S.M. Soloviov, vol. VIII, p. 491. Eugene Schuyler, vol. II, p. 360. [m] Staehlin von Storcksburg, p. 83. [m] Nisbet R. Bain, Pupils, p. 46. Vasili 0.

Kliucevski, p. 244. Sbornik I.R.I.O., XV, p. 200. Staehlin von Storcksburg, p. 159. ^ Vasili 0. Kliucevski, p. 245. ^ ibidem, p. 95.

COMERŢ PRIN DECRET

înainte de Petru, în Rusia erau prea puţine lucruri care să poată alcătui o industrie. Mici fabrici şi ateliere pentru ustensile de uz casnic, manufacturi şi unelte care serveau ţarului, boierilor şi negustorilor erau risipite prin orăşele. în sate, ţăranii îşi făceau singuri tot ce le era necesar.

La întoarcerea din Occident, în 1698, Petru era hotărât să schimbe acest lucru şi, în toţi anii care au urmat, a depus eforturi ca să îmbogăţească Rusia şi ca economia ei să fie mai eficientă şi mai productivă. La început, ţara lui fiind implicată într-un mare război, încercarea lui Petru de a construi o industrie s-a axat în întregime pe nevoile războiului. A dezvoltat fabrici de tunuri, fabrici de praf de puşcă, fabrici de muschete, fabrici de piele pentru şei şi harnaşamente, ţesătorii care să producă stofe de lână pentru uniforme şi pânze pentru flotă. în 1705, fabricile deţinute de stat, care produceau stofă, de la Moscova şi Voronej, mergeau aşa de bine, încât Petru îi scria lui Menşikov: „Ele produc stofă, şi Dumnezeu le ajută să facă treabă foarte bună, aşa că mi-am făcut şi eu un caftan pentru sărbători."^[7]

După Poltava, accentul a fost schimbat. Cum nevoile de război se micşoraseră, Petru a devenit mai interesat de alte tipuri de manufactură, acelea care erau menite

să aducă viaţa ruşilor la nivelul celei din Occident şi, în acelaşi timp, să facă Rusia mai puţin dependentă de importuri. Fiindcă ştia că din ţară ies sume mari de bani pentru importurile de mătase, catifea, panglică, porţelan şi cristal, ţarul a înfiinţat fabrici care să producă acele lucruri în Rusia. Pentru a proteja industria nou-născută, a fixat taxe vamale mari pentru mătasea şi pânzeturile străine, care şi-au dublat preţurile pentru cumpărătorii ruşi. în linii mari, politica lui era similară cu cea a altor state din epoca respectivă, care consta, în general, în adoptarea mercantilismului: să crească exporturile, pentru a face rost de monedă străină, şi să scadă importurile, pentru a opri scurgerea bogăţiei peste graniţă.

Politica de industrializare a lui Petru mai avea un obiectiv, la fel de important. Colectorii lui de taxe deja storseseră prea tare populaţia pentru finanţarea războiului. Petru şi-a dat seama că singurul mijloc de a aduce mai multe venituri de la supuşii lui pe termen lung era să crească avuţia naţională, în felul acesta crescând şi baza de impozitare. Pentru a atinge acest obiectiv, ţarul, cu toată puterea statului, s-a aruncat în toate aspectele de dezvoltare a economiei naţionale. Petru s-a simţit personal responsabil de întărirea economiei naţionale, dar, în acelaşi timp, el a înţeles că întreprinderile şi iniţiativele private sunt adevăratele surse de bogăţie naţională. Scopul lui era să creeze o clasă de antreprenori ruşi care să sprijine şi, în final, să înlocuiască suveranul şi statul ca producători ai acestei avuţii. Nu era o sarcină uşoară. Prin tradiţie, nobilimea rusă privea cu dispreţ orice implicare în comerţ şi

industrie şi era hotărâtă să nu investească din capitalul său în întreprinderi comerciale. Petru a pus în joc un amestec de muncă de convingere şi forţă, propăvăduind demnitatea şi utilitatea comerţului, şi făcând din schimburile comerciale şi industrie o formă onorabilă de serviciu în slujba statului - la fel ca serviciul în armată, marină sau birocraţie civilă. Guvernul, prin Colegiul de Mine şi Manufacturi, a asigurat un capital iniţial sub formă de împrumuturi şi subvenţii, asigurarea de monopoluri şi scutiri de taxe, iar câteodată chiar a înfiinţat fabrici pe cheltuiala trezoreriei, pe care le-a închiriat apoi micilor întreprinzători sau companiilor. Aceste aranjamente erau uneori obligatorii. în 1712, statul a construit un grup de ţesătorii pentru a fi administrate de afacerişti particulari. „Dacă nu vor să facă acest lucru de bunăvoie", declara ordinul, „atunci vor fi obligaţi. Li se asigură facilităţi care să acopere cheltuielile fabricii, aşa încât ei să se ocupe cu plăcere de negoţ."^

Nu toate noile întreprinderi erau înfloritoare. Unei fabrici de mătase construite de Menşikov, Şafirov şi Piotr Tolstoi i s-au acordat privilegii generoase şi tot a reuşit să dea faliment. Menşikov s-a certat cu partenerii lui şi a renunţat, ca să fie înlocuit de amiralul Apraksin. în cele din urmă, după ce înghiţise tot capitalul iniţial, compania a fost vândută unor negustori particulari pentru 20.000 de ruble. Menşikov a avut mai mult noroc cu o companie care se ocupa cu vânarea morselor şi pescuitul de cod în Marea Albă.

Cel mai productiv parteneriat între stat şi industria privată s-a stabilit în minerit şi în industria grea. Când Petru a urcat pe tron, Rusia avea vreo douăzeci de turnătorii de stat şi particulare pe lângă Moscova, în Tuia şi la Oloneţ, pe lacul Onega. Declarând că „statul nostru rus abundă de bogăţii, mai multe decât în alte ţări, şi este binecuvântat cu metale şi minereu"^, Petru a fost preocupat încă de la începutul domniei sale de dezvoltarea exploatării acestor resurse naturale. Printre străinii angajaţi de Marea Ambasadă pentru servicii în Rusia se aflau numeroşi ingineri de mine. Odată cu începerea războiului, turnătoriile de la Tuia, fondate de tatăl olandez al lui Andrei Vinius şi deţinute de Coroană şi de specialistul Nikita Demidov, au fost dezvoltate ca să producă muschete şi tunuri pentru întreaga armată. Oraşul Tuia a devenit un imens arsenal, iar suburbiile au fost populate de diferite categorii de armurieri şi fierari. După Poltava, Petru a trimis oameni care să facă prospecţiuni în Urali, în căutare de noi zăcăminte. în 1718, el a înfiinţat un Colegiu al Minelor şi al Manufacturii, care să încurajeze localizarea şi exploatarea a noi zone miniere. în decembrie 1719, un decret ameninţa cu cnutul orice proprietar care ar fi ascuns existenţa unor zăcăminte pe terenul său şi care ar fi obstrucţionat prospecţiunile. Dealurile domoale ale Uralilor, mai ales provincia Perm, s-au dovedit a fi uluitor de bogate în minereuri de fier de calitate superioară: din minereul scos, aproape jumătate era fier pur. Pentru a ajuta la exploatarea acestor filoane bogate, Petru a apelat din nou la Nikita Demidov. Spre sfârşitul domniei lui, se ridicase în Urali un vast complex industrial şi minier care era alcătuit din douăzeci şi una de fierării şi arămării, în jurul oraşului Ekaterinburg, numit aşa în

onoarea soţiei lui Petru.^ Nouă dintre aceste fabrici erau deţinute de stat, iar douăsprezece aparţineau unor particulari, printre ei numărându-se şi Demidov, care avea cinci. Producţia lor era în continuă creştere, iar spre sfârşitul domniei lui Petru, mai mult de patruzeci la sută din fierul rusesc provenea din Urali. încă din timpul vieţii lui Petru producţia de fontă a ruşilor era egală cu a Angliei, iar în timpul domniei Ecaterinei cea Mare Rusia a luat locul Suediei ca cel mai mare producător de fontă din Europa. Aceste mine şi turnătorii în continuă dezvoltare au creat un stat puternic (la moartea lui Petru existau în arsenale 16000 de tunuri) şi l-au făcut pe Demidov extrem de bogat. La naşterea ţareviciului Piotr Petrovici, Demidov i-a făcut cadou nou-născutului 100.000 de ruble „pentru primul dinţişor". în 1720, mândrul tată al copilului l-a făcut pe Demidov conte, un titlu care a durat până la sfârşitul dinastiei.

Pentru facilitarea comerţului, Rusia avea nevoie de cât mai mulţi bani în circulaţie. Noi monede ruseşti fuseseră emise de la întoarcerea lui Petru din Occident cu Marea Ambasadă, dar monedele erau aşa de puţine pentru negustorii din Sankt- Petersburg, Moscova sau Arhanghelsk, încât aceştia le împrumutau cu cincisprezece la sută dobândă numai ca să poată să-şi menţină afacerea. Unul dintre motivele pentru care erau aşa de rare era obiceiul adânc înrădăcinat al ruşilor, de la ţărani până la nobili, de a ascunde imediat orice monedă care le ajungea în mână. Aşa cum explica un vizitator străin, „ţăranul, dacă se întâmplă să cîştige o mică sumă de bani, o ascunde sub un morman de balegă, unde zace fără să mai poată fi folosită nici de el,

nici de restul naţiunii. Nobilimea, de teamă să nu fie remarcată şi să se facă neplăcută la curte prin etalarea averii, de obicei închide banii în cufere ca să putrezească acolo sau, cei mai sofisticaţi dintre ei, îi trimit la bănci din Londra, Veneţia şi Amsterdam. în consecinţă, pentru că aceşti bani sunt ascunşi de nobilime şi de ţărani, ei nu pot circula, iar ţara nu are niciun beneficiu de pe urma lor." La începutul războiului, un decret a declarat că „depozitarea banilor este interzisă. Informatorii care descoperă o ascunzătoare vor fi recompensaţi cu o treime din banii găsiţi, iar restul vor trece în posesia statului."^[1]

Un alt motiv al rarităţii monedelor mai era şi lipsa de metale preţioase. Aurarii şi argintarii care veniseră în Rusia s- au descurajat şi s-au întors acasă, iar multe dintre rublele proaspăt bătute erau proaste, atât din cauza aliajului, cât şi din cauza greutăţii metalului. Petru ştia acest lucru şi era îngrijorat, dar cum minele pur şi simplu nu produceau suficient aur şi argint, era nevoit să lase monedele să se degradeze. în 1714, pentru a apăra economia ţării, Petru a interzis exportul de argint. în 1718, negustorii care ieşeau din Rusia erau percheziţionaţi să nu aibă asupra lor monede de aur, argint sau cupru, care, dacă erau găsite, erau confiscate. La cea mai mică bănuială, funcţionarii de la vamă ar fi demontat trăsurile sau săniile în care călătoreau negustorii. în 1723, această regulă a fost întărită prin adăugarea ameninţării cu pedeapsa capitală pentru oricine ar fi fost prins scoţând din ţară argint. Pe de altă parte, se încuraja viguros importul de aur şi argint; pentru aceste metale nu se plăteau taxe vamale.

Iar atunci când îşi vindeau bunurile străinilor, ruşii nu aveau voie să accepte bani ruseşti ca plată; erau obligaţi să primească doar bani străini.^[2]

Poruncile lui Petru, venite precipitat, de sus, erau deseori primite fără niciun fel de înţelegere faţă de ceea ce se dorea şi de motiv. Acest lucru îl obliga pe ţar nu numai să supravegheze el însuşi totul îndeaproape, ci şi să impună rezolvarea problemelor prin forţă. Conservatori şi tradiţionalişti, ruşii se opuneau inovaţiilor, iar Petru le spunea miniştrilor săi: „Ştiţi şi voi că, dacă nu este obligat, poporul nostru nu va face nimic din ceea ce e nou, chiar dacă este bun şi folositor."^ El nu s-a scuzat niciodată pentru folosirea forţei, într-un decret din 1723, a explicat că „oamenii noştri sunt ca nişte copii, care nu vor să înveţe alfabetul decât dacă sunt obligaţi de profesor. Pentru ei pare foarte greu la început, dar după ce l-au învăţat sunt recunoscători. Aşa se întâmplă şi în afacerile de producţie, noi nu putem să ne mulţumim doar să propunem o idee, ci trebuie să acţionăm sau chiar să-i

obligăm."^

Afacerile reprezintă un mecanism delicat, iar decretele de stat nu sunt de obicei cel mai bun mijloc de a le face să funcţioneze. în cazul lui Petru, nu doar constrângerea era cea care făcea inutile eforturile sale -

nici chiar el nu ştia întotdeauna ce vrea. Când atenţia lui era în altă parte, cei de sub el, care nu erau prea siguri de dorinţele sale, nu mai făceau nimic şi toată activitatea se oprea. Metodele lui Petru erau strict empirice. El încerca una sau alta, poruncind şi contramandând, în căutarea unui sistem care să funcţioneze, uneori fără să se străduiască prea tare să înţeleagă ce anume ar fi trebuit sau ce anume stă în calea succesului. Schimbările lui permanente de direcţie, regulile scrise la minut, care nu lăsau loc de ajustări ulterioare, dezorientau şi secau orice iniţiativă din partea negustorilor şi întreprinzătorilor din Rusia. Odată, ambasadorului olandez, care făcea presiuni pentru ca Rusia să aprobe un nou tratat comercial, şi era frustrat de nenumărate amânări, Osterman i-a spus: „între noi fie vorba, îţi voi spune adevărul. Nu avem nici măcar un om care să se priceapă la afacerile comerciale."^

Au existat situaţii când întreprinderile eşuau pur şi simplu pentru că Petru nu era acolo să le dea instrucţiuni. Firea lui era aşa de aprigă şi impredictibilă, încât, în lipsa unor porunci concrete, oamenii nu aveau curajul să preia iniţiativa, aşa că nu făceau nimic. în Novgorod, de exemplu, fuseseră depozitate mari rezerve de şei şi harnaşamente pentru armată. Autorităţile locale ştiau de existenţa lor, dar pentru că nu primiseră niciun ordin de sus să le distribuie, le-au lăsat acolo până când „în cele din urmă au putrezit şi s-au stricat, şi a trebuit să le desfacă de acolo cu lănciile"^. în mod similar, în 1717, multe trunchiuri de stejar care fuseseră aduse din centrul Rusiei, pe canalele lacului Ladoga,

pentru a fi folosite la construirea flotei baltice, au fost lăsate pe malul apei până când au fost acoperite de pământ, doar pentru că Petru era plecat în Germania şi Franţa şi nu lăsase instrucţiuni precise pentru ele.

Străinii acţionau ca o punte peste prăpastia ce îl despărţea pe inovatorul ţar, care, în ciuda interesului său ardent, era adesea ocupat şi cu alte treburi, de naţiunea ignorantă şi refractară. Niciuna dintre acţiunile lui Petru pentru dezvoltarea economiei naţionale nu ar fi fost posibilă fără experţii şi lucrătorii străini care au tot venit în Rusia începând cu întoarcerea lui Petru din Occident, în 1698, până la moartea acestuia, în 1725. Ţarul a angajat mai mult de o mie de străini în timpul primei sale vizite la Amsterdam şi Londra, iar pe urmă, ambasadorii şi agenţii ruşi de pe lângă curţile din străinătate erau însărcinaţi să caute cu insistenţă şi să convingă artizani şi tehnicieni locali să vină să lucreze în Rusia.

Meşteri străini, idei străine, maşini şi materiale străine se aflau la lucru în toate domeniile de activitate industrială, comercială şi agricolă. Viţă-de-vie adusă din Franţa a fost plantată lângă Astrahan ca să producă un vin pe care un călător olandez îl cataloga drept „roşu şi destul de plăcut"^[2]. Douăzeci de ciobani, aduşi din Silezia, au fost trimişi la Kazan să tundă oile şi să-i înveţe pe ruşii de acolo cum să producă lână, ca să nu mai fie nevoie să se cumpere din Anglia lâna necesară pentru uniformele armatei. Petru a văzut cai mai buni în

Silezia şi Prusia, şi a poruncit Senatului să înfiinţeze ferme de cai şi să importe armăsari şi iepe. A observat că ţăranii occidentali recoltează grânele cu coase cu coadă lungă, nu cu secerile cu mâner scurt cu care ţăranii ruşi trebuia să cosească aplecaţi, aşa că a decretat că poporul trebuie să utilizeze coasa. Lângă Petersburg era o fabrică unde se produceau fibre de in la fel de fine ca şi cele din Olanda. Inul era tras într-un atelier unde o bătrână olandeză învăţa optzeci de rusoaice cum să folosească roata de tors, care nu prea era cunoscută în Rusia. Nu departe, era o fabrică de hârtie condusă de un specialist german. în tot imperiul, străinii îi învăţau pe ruşi să construiască şi să lucreze în fabrici de sticlă, cuptoare de cărămidă, fabrici de praf de puşcă, ateliere de salpetru, turnătorii şi fabrici de hârtie. Odată veniţi în Rusia, străinii se bucurau de multe privilegii speciale, inclusiv case gratuite şi scutirea de taxe pentru zece ani. înconjuraţi de ruşi suspicioşi şi xenofobi, ei trăiau sub protecţia personală a ţarului, iar Petru şi-a avertizat oamenii cu duritate să nu cumva să le facă rău sau să profite de ei. Chiar şi atunci când un străin dădea greş, Petru se purta de obicei cu blândeţe, îi oferea o sumă de bani şi îl trimitea acasă.

în spatele acestei politici nu era doar o dragoste frivolă pentru ceea ce este străin. Petru avea un scop bine fixat şi unic: să folosească tehnicienii străini la construirea unei Rusii moderne. Străinii erau invitaţi în ţară şi li se acordau privilegii cu o singură condiţie, care figura în toate contractele: „Să-i instruiască pe ruşi şi să nu le ascundă nimic." Câteodată, experţii străini chiar încercau să ascundă anumite secrete comerciale. într-un

asemenea caz, nişte producători englezi de tabac, la plecarea din Rusia, s-au folosit de mijloace violente pentru a nu permite ca tehnologia lor specială să cadă în mâinile ruşilor. Uluitor, Carol Whitworth, ambasadorul englez, nu numai că nu a încercat să împiedice această violenţă, dar chiar s-a implicat în ea:

> Marele secret pe care moscoviţii vor să-l afle este substanţa cu ajutorul căreia se prepară şi se colorează tutunul. [...] Muncitorii ruşi au fost trimişi acasă, şi chiar in aceeaşi seară m-am dus la atelier împreună cu domnul Parsons, secretarul meu, şi cu patru servitori. Am petrecut o mare parte din noapte distrugând numeroasele materiale şi instrumente, dintre care unele erau aşa de grele, încât ne sileau să facem un mare zgomot ca să le putem sparge. Erau acolo butoaie pline de lichid de tutun, care, din cauza mea, au fost golite [...]. Am mai spart, de asemenea, şi roata de învârtit trei mosoare pentru rulare; apoi am distrus trei motoare care erau pregătite pentru tăierea tutunului şi am luat capacele şi braţele de încărcare de la alte două; mai multe prese care aşezau tutunul în forme au fost desfăcute piesă cu piesă, şuruburile au fost aruncate, matriţa de lemn a fost spartă, părţile din cupru au fost luate şi aproape 20 de site fine au fost tăiate în bucăţi, [...] A doua zi, servitorii mei s-au dus acolo din nou şi au dat foc la tot ce era din lemn.—

Dacă Petru ar fi descoperit rolul ambasadorului în acest episod nocturn violent, şederea lui Whitworth în Rusia s-ar fi scurtat cu siguranţă.

într-o altă ocazie, totuşi, un rus a fost mai deştept decât un străin secretos. Petru înfiinţase o fabrică de panglici lângă Petersburg, ai cărei lucrători erau tineri ucenici ruşi; maistrul era străin. După un an, Petru a aflat că unul dintre tineri, cel mai priceput dintre ucenicii ruşi, poate să facă orice fel de panglică după ce materialele sunt aşezate pe gherghef, dar a mai aflat şi

că nici acel tânăr, nici tovarăşii lui, nu pot să înceapă să lucreze fără ajutor, deoarece maistrul lor pune singur materialele pe gherghef şi nu permite nimănui să asiste la această operaţie. Petru l-a instruit pe ucenic să descopere acest secret şi i-a promis o recompensă dacă va reuşi. Drept care ucenicul a făcut o mică gaură în tavanul atelierului, s-a lăsat uşor pe burtă şi a privit cum aşază maistrul materialele pe gherghef. După ce a învăţat tehnica, el l-a informat pe ţar, care i-a adus un gherghef în palat. Când ucenicul a reuşit, Petru l-a sărutat, i-a dat bani şi l-a făcut noul maistru al fabricii.

Când şi-a construit noua capitală pe Neva, Petru era hotărât ca aceasta să fie mai mult decât un viespar pentru funcţionari şi un teren de paradă pentru regimentele de Gardă; el a intenţionat ca Sankt-Petersburgul să fie un mare port şi un important centru comercial. Ca să îi confere importanţă şi ca să-l transforme într-un centru comercial major, a luat măsuri pentru devierea rutelor comerciale din alte porturi către Neva, în special a rutelor lungi şi întortocheate de la Arhanghelsk. Arbitrara revoluţie comercială s-a făcut trecând cu vederea rugăminţile şi ţipetele multora - şi ruşi, şi străini - care investiseră mult în acele rute. Cu toate acestea, Petru a sporit treptat presiunea. Lupta a continuat până în 1722, când, în sfârşit, a interzis pur şi simplu transportul oricăror mărfuri dinspre Arhanghelsk, în afară de cele produse în acea provincie sau de-a lungul malurilor Dvinei. în acel an, Sankt-Petersburgul s-a impus în faţa Arhanghelskului şi a devenit cel mai mare port de pe teritoriul rus, deşi comerţul său nu era încă la fel de dezvoltat ca cel din Riga. La sfârşitul

domniei lui Petru, volumul schimburilor comerciale ruseşti cu străinătatea depăşea cele mai îndrăzneţe visuri ale lui Petru. în linii mari, comerţul maritim crescuse de patru ori ca valoare. în 1724, 240 de nave comerciale occidentale au sosit în Sankt-Petersburg, iar la Riga 303. în 1725, 914 de nave străine au intrat în porturile ruseşti de la Marea Baltică.

Dar Petru a ratat un alt obiectiv: crearea unei flote comerciale maritime. El sperase că mărfurile ruseşti vor fi transportate în Occident cu nave comerciale ruseşti, dar această dorinţă s-a lovit de o altă veche prejudecată, impusă de mult de marile puteri maritime. Pe vremea Novgorodului, când negustorii ruşi doreau să-şi exporte produsele cu nave proprii, negustorii din Liga Hanseatică s-au unit împotriva lor şi au avertizat că nu vor cumpăra produsele ruseşti decât din Novgorod şi că le vor transporta numai ei. Mai târziu, un negustor cu iniţiativă din Iaroslavl a plecat cu o încărcătură de blănuri, pe care intenţiona să le vândă la Amsterdam, dar, din cauza înţelegerilor pe care le făcuseră negustorii olandezi, el nu a putut vinde nici măcar o blană şi a trebuit să se întoarcă cu ele la Arhanghelsk. Acolo, au fost cumpărate imediat la un preţ bun de către negustorul olandez care deţinea vasul cu care rusul adusese înapoi blănurile.

La începutul domniei lui, Petru era hotărât să schimbe această situaţie şi l-a instruit pe Apraksin, ca guvernator al Arhanghelskului, să construiască două

nave mici care să poată naviga în Occident transportând mărfuri ruseşti, sub pavilion rusesc. Ştiind că sosirea acestora va provoca opoziţie, el a cântărit bine unde să le trimită mai întâi. Olandezii şi englezii cu siguranţă ar fi opus rezistenţă, iar în Franţa, simţea Petru, era posibil ca steagul rus să nu fie respectat. în final, navele au fost totuşi trimise în Franţa, dar Petru făcuse deja un pas înapoi: ele au navigat sub pavilion olandez, şi nu sub cel rusesc. Una dintre nave a fost confiscată de francezi, iar revenirea ei a fost subiectul unei lungi dezbateri. Petru nu a reuşit mare lucru în această privinţă, iar în ceea ce priveşte transportul - şi chiar dirijarea comerţului străin din porturile ruseşti - negustorii olandezi şi englezi şi-au menţinut monopolul lor neoficial.

în ciuda acestui eşec, Petru nu a purtat pică navigatorilor şi căpitanilor străini. Dimpotrivă, era încântat când nave comerciale străine ajungeau în porturile ruseşti, le primea cu fast şi îi trata pe căpitanii acestora ca pe camarazii lui marinari. Cum apărea în porturile din Kronstadt sau Sankt- Petersburg o navă străină, Petru urca la bord să se plimbe pe punţile ei, să-i examineze structura şi echipamentul, să caute noutăţi în construcţia ei. Vizitele lui erau aşa de obişnuite, mai ales printre căpitanii olandezi care veneau în fiecare an la Sankt-Petersburg, încât ei erau nerăbdători să se întâlnească cu ţarul în cabina lor şi îl aşteptau cu coniac, vin, brânză şi biscuiţi, ca să-i răspundă la întrebări despre voiaj. în schimb, Petru îi invita pe uscat, la curtea lui şi la toate celebrările care se organizau; rareori se întorceau treji pe vas. Un observator nota: „Este uşor de înţeles ce mult le plăceau oamenilor aceste recepţii, şi

cu câtă plăcere manevrau cârma către Sankt-Petersburg."^

Nimic nu era lăsat să strice aceste relaţii. în 1719, când noi reguli vamale au fost concepute pentru portul din Sankt- Petersburg, prima schiţă care i-a fost prezentată lui Petru spre aprobare prevedea ca navele care transportau mărfuri de contrabandă sau care ascundeau mărfuri, ca să nu plătească vama, să fie confiscate. Petru a eliminat acest articol, explicând că e prea devreme în viaţa portului pentru o măsură aşa de drastică; nu voia să-şi sperie căpitanii de nave şi negustorii.

împăratul le-a permis căpitanilor care se aflau în vizită să-i vorbească în termeni foarte familiari, lucru care i-a şocat pe favoriţii săi ruşi. Când un căpitan olandez a spus că lui îi place mai mult Arhanghelskul, şi nu Sankt-Petersburgul, iar ţarul a întrebat de ce, căpitanul a răspuns obraznic că în Sankt- Petersburg nu sunt clătite. „Vino mâine la curte", i-a spus Petru, „şi o să te saturi de clătite."^

Când marinarii străini erau implicaţi în altercaţii cu ruşii, Petru se grăbea să le ia apărarea. Odată, un vas comercial olandez, care manevra în aglomeratul port Kronstadt, a lovit din greşeală o fregată rusească, căreia i-a rupt scara. Căpitanul rus era furios, deşi căpitanul

olandez şi-a cerut iertare şi s-a oferit să plătească paguba. Nepotolit, rusul a trimis o gardă de soldaţi şi marinari la bordul navei comerciale şi a cerut o sumă de zece ori mai mare decât cea rezonabilă. Petru se afla la Kronstadt şi, auzind despre conflictul stârnit, a venit acolo cu o barcă, pentru a vedea pagubele produse. Când a văzut că nu s- a întâmplat nimic, în afară de stricarea scării, care putea fi reparată în câteva ore, s-a înfuriat pe căpitanul fregatei. „în trei ore", a spus el, „mă întorc şi vreau să găsesc scara reparată."^ Trei ore mai târziu, ţarul s-a întors şi a găsit scara reparată, dar nevopsită. „Să vopseşti scara în roşu", a ordonat el, „iar pe viitor, străinii să nu mai vadă la tine decât politeţe şi prietenie."

Era caracteristic pentru felul de a fi al lui Petru ca, în mijlocul unui război, cu o nouă armată, o nouă flotă, o nouă capitală şi o nouă economie naţională, aflate toate în plină construcţie, să înceapă şi lucrările la un nou sistem de canale în diferite puncte din Rusia. Nu era vorba că ar fi fost inutile. Distanţele din Rusia erau aşa de mari, iar drumurile aşa de proaste, încât mărfurile şi călătorii erau puşi în faţa unor obstacole aproape insurmontabile atunci când se deplasau dintr-un loc în altul. Această problemă fusese dintotdeauna un obstacol în calea efortului de a aduce mărfuri din interiorul giganticei naţii către porturi, pentru a fi exportate; ea devenise mai acută de când trebuia ca pe acolo să fie transportate cerealele şi alte bunuri de consum necesare pentru alimentarea Sankt-Petersburgului. Soluţia a fost oferită în mare parte de natură, care dotase Rusia cu o reţea magnifică de râuri - Nipru, Don,

Volga şi Dvina. Deşi toate aceste râuri, cu excepţia Dvinei, curgeau spre sud, tot exista posibilitatea de a transporta bunuri şi spre nord, în amonte, cu ajutorul forţei fizice a oamenilor şi a animalelor. Ceea ce mai rămânea de făcut era legarea acestor reţele îndepărate de râuri naturale printr-un sistem de canale care să le unească în punctele esenţiale.

Primul efort herculean al lui Petru a fost să încerce să lege Volga cu Donul şi, în felul acesta, având în posesie şi Azovul, la gurile de vărsare ale Donului, să asigure accesul celor din inima Rusiei la Marea Neagră. Mai mult de zece ani, mii de oameni au muncit la săparea canalului şi la construirea ecluzelor din piatră, dar proiectul a fost abandonat când Petru a trebuit să returneze Azovul turcilor. Dezvoltarea Sankt-Petersburgului i-a inspirat o altă viziune: să lege toată Rusia de

Baltica prin conectarea Nevei cu Volga. După ce a cercetat cu atenţie, Petru a localizat în regiunea Tverului şi a Novgorodului un afluent al Volgăi care curgea la mai puţin de 1,5 kilometri de un alt râu care curgea şi el, prin multe lacuri şi râuri, în lacul Ladoga, care se vărsa în Neva. Cheia era un mic canal la Vîşni-Volociok. Le-a luat patru ani celor 20000 de oameni să sape canalul, cu ecluzele necesare, dar când a fost terminat, Marea Caspică a fost legată pe apă de Sankt- Petersburg, cu Baltica şi cu Oceanul Atlantic. După aceea, un torent de ambarcaţiuni cu fundul plat, încărcate de cereale,

buşteni de stejar şi alte produse din Rusia centrală şi sudică, împreună cu mărfuri aduse din Persia şi din Orient, se mişcau încet, dar continuu pe teritoriul Rusiei.

Evident, au existat şi dificultăţi şi adversităţi. Cneazul Boris Goliţîn, desemnat să supravegheze primul dintre aceste proiecte, a bombănit că „Dumnezeu a făcut râurile să meargă într-o singură direcţie şi este o neruşinare a omului să creadă că poate să le întoarcă din cursul lor". Fluxul traficului de pe râu era uneori oprit când ecluzele de piatră de la Vîşni- Volociok se înnămoleau şi trebuia să fie dragate. Dar acestea erau obstacole minore comparativ cu riscurile întâmpinate pe lacul Ladoga. Suprafaţa acestui mare lac continental, cel mai mare din Europa, era câteodată biciuită de vânturi violente, demne de un ocean, şi deseori valurile copleşeau ambarcaţiunile greoaie, cu fundul plat, care aveau nevoie de un pescaj foarte mic ca să poată trece prin canalul Vîşni- Volociok. Când vânturile care veneau urlând din nord prindeau acele vase greoaie de râu în largul lacului, ele fie eşuau, fie erau purtate spre malul estic al lacului şi făcute bucăţi. în fiecare an, vânturi puternice scufundau sau purtau la mal sute de ambarcaţiuni care îşi pierdeau încărcătura. Petru a poruncit construirea unei flote speciale de vase de lac, cu coca şi chila mai adânci decât ale barjelor uşoare, pentru a fi folosite la traversarea lacului Ladoga. Dar acest lucru presupunea descărcarea şi reîncărcarea mărfurilor, care erau mult mai costisitoare şi durau prea mult timp atunci când era vorba de o încărcătură precum cerealele, fânul sau lemnul. Următorul său pas a fost să caute o cale prin care să evite traversarea

lacului. în 1718, el a decis să taie un canal prin terenul mlăştinos de-a lungul malului sudic al lacului, de la râul Volkov la gura de vărsare a Nevei, la Schlusselburg. Distanţa totală era de 106 kilometri.

Proiectul i-a fost încredinţat mai întâi lui Menşikov, care nu avea habar de inginerie, dar era dornic să accepte orice însărcinare care l-ar fi adus din nou în graţiile lui Petru. Menşikov a cheltuit mai mult de două milioane de ruble şi a risipit vieţile a 7000 de muncitori, care au murit de foame şi de boală, cauzate de proasta administrare. A fost făcută multă muncă zadarnică, mai înainte chiar de a se lua până şi decizia elementară dacă ar fi fost mai bine să se sape canalul în pământ în spatele liniei malului sau să se ridice nişte diguri în interiorul lacului. Ţarul era pe punctul de a abandona proiectul, când a întâlnit un inginer german, Burkhard Christopher von Munnich, care avea o experienţă vastă în construirea digurilor şi a canalelor în nordul Germaniei şi în Danemarca. De îndată ce Munnich a preluat proiectul, munca a decurs mult mai eficient, iar în 1720, Weber scria: „Sunt informat din surse de încredere că acest proiect este într-un stadiu aşa de avansat, încât va fi gata în vara următoare şi, în consecinţă, schimburile dintre Baltica şi Marea Caspică, sau dintre Rusia şi Persia vor fi mult mai sigure, deşi mai există încă inconvenientul că vasele care vin de la Kazan ar putea să facă aproape doi ani pe drum."^ Weber era prost informat, iar până în 1725, când a murit Petru, împăratul văzuse doar 30 de kilometri săpaţi propriu-zis din marele canal (avea 21 de metri lăţime şi 5 metri adâncime). După moartea lui Petru, Menşikov l-a privit cu ochi răi pe

inginer şi, în timpul domniei împărătesei Anna, canalul nu a fost terminat. Abia în 1732 s-au finalizat lucrările, şi atunci Munnich a însoţit-o pe împărătească într-o procesiune de ambarcaţiuni pe toată lungimea enormă a canalului navigabil.

Astăzi, marele sistem de canale din Rusia, iniţiat de Petru, formează o arteră comercială uriaşă. Canalele permit navigarea marilor nave, care pot trece de colo colo, în sus şi în jos pe râurile Rusiei, de la Marea Neagră şi Marea Caspică la Marea Albă şi la Marea Baltică. în perioada nopţilor albe de la Leningrad, poţi să stai pe digurile Nevei şi, după miezul nopţii, când podurile oraşului se ridică, poţi să priveşti lunga procesiune de nave de marfă care trec precum nişte mamuţi, în tăcere, în susul râului, spre interiorul Rusiei, la mii de kilometri distanţă.

Totul trebuia să fie plătit. Mereu şi fără nicio milă, războiul şi marile proiecte de construcţie consumau vieţile şi bogăţia Rusiei. Deşi Petru le repeta cu insistenţă funcţionarilor lui că taxele trebuie impuse în aşa fel încât „să nu reprezinte o povară prea mare pentru popor"^, propriile lui cereri constante de fonduri anulau această idee. Taxele erau puse pe fiecare articol şi activitate din viaţa de zi cu zi, dar, cu toate acestea, statul nu reuşea niciodată să adune suficient ca să plătească cheltuielile din ce în ce mai mari. în 1701, armata şi marina înghiţeau trei sferturi din încasări; în 1710, patru cincimi; iar în 1724, deşi războiul era sfârşit,

două treimi. Când nu mai avea bani, Petru tăia salariile tuturor funcţionarilor, laici sau bisericeşti, cu excepţia celor care erau absolut necesari regatului, „artizanii străini, soldaţii şi marinarii". în 1723, erau aşa de puţini bani lichizi, încât unii dintre funcţionarii guvernamentali erau plătiţi cu blănuri.

Singura soluţie, până când creşterea activităţii comerciale şi industriale avea să ducă la mărirea bazei de impozitare, era să se impună taxe şi mai grele asupra populaţiei deja împovărate. Până atunci, taxa de bază fusese vechea taxă pe gospodărie, fixată printr-un recensământ făcut în 1678, în timpul domniei ţarului Fiodor. Această taxă era fixată pe fiecare sat şi pe fiecare moşier, în funcţie de numărul de case şi ferme pe care le avea în posesie (acest lucru ducea la un trai înghesuit, deoarece, pentru a evita taxele, se înghesuiau sub acelaşi acoperiş cât mai multe familii). în 1710, considerând că populaţia a crescut între timp, Petru a poruncit să se facă un alt recensământ. Spre uimirea lui, recensământul a arătat că în treizeci de ani numărul gospodăriilor scăzuse cu o cincime sau chiar un sfert. Exista o justificare reală pentru aceasta: Petru luase sute de mii de oameni în armată, pe şantierele navale de la Voronej, la munca de la canale şi la construirea Sankt- Petersburgului, iar alte mii fugiseră în păduri sau peste graniţă. Dar noile cifre scăzute mai demonstrau şi neputinţa guvernului de a demonta stratagemele folosite atât de nobili, cât şi de ţărani, care erau hotărâţi să nu-şi plătească taxele. Mituirea funcţionarilor care trebuia să numere casele era prima tactică. Dacă acest lucru nu reuşea, ţăranii îşi mutau pur şi simplu casele

din ochii funcţionarului. Casele ţărăneşti erau în general făcute din lemn sau buşteni îmbinaţi în patru colţuri. în acest fel, ele puteau fi desfăcute în câteva ore şi fie duse în pădure, fie împrăştiate în jur. Funcţionarii care făceau recensământul ştiau de această şmecherie, dar nu prea aveau ce face.

La întoarcerea din Franţa, Petru a decis să abordeze problema în alt fel, înlocuind taxa pe gospodărie cu o variantă a taxei pe persoană pe care o găsise în Franţa. Baza de taxare a acestui nou sistem era „sufletul": fiecare persoană de sex masculin, de la nou-născut la bunic, din fiecare sat, oraş sau comunitate ţărănească. Dar înainte ca noua taxă să poată fi aplicată era nevoie de un alt recensământ. în 26 noiembrie 1718, se poruncea printr-un decret să fie înscris fiecare bărbat rus, cu excepţia nobililor, clericilor şi anumitor negustori privilegiaţi (care erau taxaţi diferit). Din nou, opoziţia a fost puternică, dar, în 1722, recensământul a fost încheiat şi înregistrase 5794928 de „suflete" de bărbaţi, iar în 1724 taxa pe suflet a fost colectată pentru prima oară. Ţăranii aveau de plătit 74 sau 114 de copeici pe an, în funcţie de locul în care lucrau, pe teren privat sau de stat. în ceea ce priveşte profitul, taxa a fost un succes enorm, producând jumătate din venitul statului în acel an, şi a continuat să fie folosită aproape în tot secolul al XlX-lea, până în 1887, când a fost abolită de Alexandru al Ill-lea.

Taxa pe suflet a rezolvat problema veniturilor pentru Petru, dar cu preţul îngreunării poverii asupra ţăranilor şi al strângerii legăturilor de robie care îi legau de pământ. La începuturi, ţăranii ruşi erau liberi să se mişte unde voiau, un drept care făcea să fie greu, dacă nu chiar imposibil pentru moşieri să-i folosească la muncă. Criza s-a intensificat la mijlocul secolului al XVI-lea, când Ivan cel Groaznic a cucerit Kazanul şi Astrahanul, deschizând pentru coloniştii ruşi drumul către vaste regiuni cu pământ negru virgin, care anterior fuseseră locuite de nomazi. Cu miile şi sutele de mii, ţăranii ruşi au abandonat pădurile din nord şi au migrat către zona bogată de şes. Ferme şi sate din Rusia centrală au rămas nepopulate; provincii întregi erau pe jumătate pustii. Moşierii, ameninţaţi cu ruina, au cerut ajutorul statului, iar statul, care nu mai putea să adune taxe din satele pustii, a reacţionat. La începutul anilor 1550, au fost emise decrete care interziceau ţăranilor să părăsească moşiile. Ţăranii fugari erau urmăriţi, iar în 1649 se decretase că orice persoană care îi adăpostea pe fugari este răspunzătoare de pierderile pe care le-ar fi avut stăpânul acestora. în epoca lui Petru, peste nouăzeci şi cinci la sută din populaţie erau şerbi; unii erau ţărani care aparţineau statului, iar alţii aparţineau moşierilor, dar toţi erau legaţi pe viaţă de pământul unde lucrau.

Noua taxă pe suflet a lui Petru plasa ţăranii încă şi mai ferm în mâinile proprietarilor. Din momentul în care populaţia unui district fusese numărată, moşierii şi autorităţile locale erau responsabile faţă de stat pentru încasarea veniturilor din taxele care erau fixate pe

populaţie; colectarea propriu-zisă fusese pusă în sarcina lor. Pentru a ajuta moşierii să ţină evidenţa ţăranilor şi să poată strânge aceste taxe, Petru a decretat în 1722 că şerbii nu pot părăsi proprietatea moşierului fără permisiunea lui scrisă. Aceasta este originea sistemului de paşapoarte interne care se folosea şi mai târziu în Uniunea Sovietică. în cele din urmă, puterea plasată în mâinile moşierilor - de a colecta taxe, de a controla deplasările, de a impune munca, de a pedepsi infracţiunile - a făcut din fiecare proprietar un mic guvern. Când era ameninţată capacitatea lui de a se impune, el era sprijinit de intervenţia regimentelor de armată care erau cantonate permanent în zonele rurale. Cu timpul, ca să sporească acest control asupra mişcării ţăranilor, fiecare şerb care voia să plece trebuia să aibă nu numai permisiunea scrisă a proprietarului, ci şi permisiunea scrisă de la armată. Consecinţa a fost un sistem de sclavie ereditară atotcuprinzător.

Cei mai mulţi dintre şerbii ruşi erau legaţi de pământ, dar nu chiar toţi. Un mare obstacol în a-i determina pe nobilii şi negustorii ruşi să deschidă noi fabrici era dificultatea de a găsi muncitori. Pentru a rezolva această problemă, Petru a decretat în ianuarie 1721 că proprietarii de fabrici şi de mine pot avea şerbi, adică muncitori legaţi permanent de fabrica sau de mina unde lucrau. Ca să sublinieze importanţa esenţială a construirii unei noi industrii, ţarul a renunţat şi la regulile stricte în legătură cu întoarcerea şerbilor fugari. Acei şerbi, a declarat el, care fugiseră de la moşierii lor pentru a căuta de lucru în fabrici nu trebuia să se

întoarcă, dar trebuia să rămână unde se aflau, ca şerbi industriali permanenţi.

în final, politicile de taxe ale lui Petru au fost un succes pentru stat şi o povară enormă pentru populaţie. Când împăratul a murit, statul nu avea datorie nicio copeică. Petru a purtat războaie timp de douăzeci şi unu de ani, a construit o flotă, o nouă capitală, noi porturi şi canale fără să apeleze la vreun împrumut din străinătate sau la vreo subvenţie (ba dimpotrivă, el a fost cel care a plătit subvenţii aliaţilor săi, în special lui Augustus al Poloniei). Fiecare copeică a fost obţinută din truda şi sacrificiul poporului rus pe durata unei singure generaţii. El nu a apelat nici la împrumuturi interne, ca generaţiile următoare, ca să plătească proiectele începute de el, şi nici nu a devalorizat banii emiţând bancnote de hârtie, aşa cum a făcut Goertz în numele lui Carol al XH-lea al Suediei, în schimb, a pus toată greutatea asupra contemporanilor săi ruşi. Ei s-au străduit, s-au luptat, s-au opus, au blestemat. Dar s- au supus.

[m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 375.

Vasili O. Kliucevski, p. 145. ^ S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 474.

— în 1918, Ekaterinburg a fost scena uciderii familiei ultimului împărat rus, Nicolae al II-lea. Azi [din 1924 până în 1991 n. tr.], oraşul se numeşte Sverdlovsk. (N. a.)

[m] Vasili O. Kliucevski, p. 146.

— Lucrul acesta sună foarte cunoscut pentru străinii care locuiesc sau călătoresc azi în Uniunea Sovietică. (N. a.)

—[3] B.H. Sumner, Emergence, p. 144.

— ibidem.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 372. Vasili 0. Kliucevski, p. 147. —[7] Friedrich Christian Weber, vol. II, p. 421.

Sbornik I.R.I.O., XXXIX, p. 137. —[9] Staehlin von Storcksburg, p. 106. [529] ibidem, p. 108. [m] ibidem, p. 132.

— John Perry, p. 7.

—[3] Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 290. Michael T. Florinsky, vol. I, p. 358.

CEL MAI MARE DE SUB DUMNEZEU

în chestiuni religioase, Petru era mai degrabă un om din secolul al XVIII-lea decât unul din secolul al XVII-lea, laic şi raţionalist, şi nu devotat şi mistic. îi păsa mai mult de comerţ şi de prosperitatea naţională decât de dogma şi de interpretarea Scripturii; niciunul dintre războaiele lui nu a fost dus pentru motive religioase. Totuşi, personal, Petru credea în Dumnezeu. El accepta omnipotenţa acestuia şi vedea mâna lui în toate: în viaţă şi în moarte, în victorie şi în înfrângere. în scrisorile sale se regăsea întotdeauna propoziţia „mulţumesc lui Dumnezeu"; fiecare victorie era prompt sărbătorită printr-un Te Deum. El avea credinţa că ţarii sunt mai răspunzători în faţa lui Dumnezeu decât oamenii de rând, pentru că ţarilor li se încredinţase misiunea domniei, dar modul în care vedea el monarhia nu avea nimic de-a face cu teoria şi filosofia din dreptul divin al regilor. Petru aborda religia aşa cum aborda şi celelalte lucruri: Ce pare mai rezonabil? Ce este mai practic? Ce merge mai bine? Cel mai bun mod de a-l sluji pe Dumnezeu, credea Petru, era să acţionezi pentru puterea şi prosperitatea Rusiei.

Lui Petru îi plăcea să meargă la biserică. în copilărie fusese învăţat cu mare grijă Biblia şi liturghia, iar ca ţar a făcut efortul de a răspândi Biblii scrise corect în tot regatul. îi plăcea muzica corală, singurul fel de muzică din Biserica Ortodoxă, şi era obiceiul lui dintotdeauna să-şi facă loc prin mulţimea care se afla la slujbă ca să ajungă lângă cor şi să cânte împreună cu acesta. Congregaţiile ortodoxe sunt mai puţin disciplinate decât cele ale altor credinţe: oamenii stau în picioare în timpul slujbei şi se deplasează, pleacă şi vin, îşi fac semne, şoptesc şi îşi zâmbesc unul altuia. Petru accepta acest

lucru, dar nu tolera ca oamenii să vorbească în timpul slujbelor. Când îl auzea pe un asemenea contravenient, îi aplica imediat o amendă de o rublă. Mai târziu, el a ridicat un stâlp al infamiei în faţa unei biserici din Sankt-Petersburg pentru cei care vorbeau în biserică.

Respectul faţă de slujbă era mai important pentru Petru decât forma în care se ţinea aceasta. Spre disperarea multor conaţionali ai săi - mai ales a liderilor Bisericii Ruse - toleranţa lui Petru pentru alte secte creştine era mai mare decât fusese vreodată în Sfânta Rusie Ortodoxă. Petru înţelesese de la început că dacă vrea să recruteze străini într- un număr destul de mare, va trebui să le şi permită să se roage potrivit tradiţiilor lor. Această perspectivă i-a fost întărită, în 1697, de prima lui vizită la Amsterdam, oraşul care permitea oamenilor de toate naţiile să practice orice formă de religie atâta timp cât nu deranjează Biserica recunoscută sau alte biserici, ale celorlalţi străini. „Noi credem că ceremoniile religioase ale celor care au venit să locuiască printre noi nu au nicio influenţă asupra statului, pentru că nu susţin nimic contrar legilor noastre"^, explicase Witsen. Această toleranţă, nota mai târziu Petru, „a contribuit foarte mult la afluxul de străini în ţară şi, în consecinţă, la creşterea încasărilor publice". Şi adăuga: „Eu intenţionez să imit Amsterdamul în

oraşul meu, Sankt-Petersburg."

Pe cât posibil, el a făcut acest lucru. Străinilor din Rusia le era permis să aibă propriile consilii care să decidă asupra căsătoriilor şi a altor chestiuni religioase, fără să fie nevoiţi să se supună legilor ruseşti sau controlului Bisericii Ruse. Târziu în domnia sa, Petru a emis decrete prin care recunoştea validitatea botezului protestant şi catolic şi prin care se permiteau căsătoriile între credincioşi ortodocşi ruşi şi membri ai altor credinţe, dacă urma să aibă copii crescuţi în rit ortodox. Amândouă aceste legi au netezit calea prizonierilor suedezi care se stabiliseră în Rusia şi doreau să se căsătorească cu rusoaice. Toleranţa era de asemenea politică de stat şi faţă de membrii altor religii, creştine sau necreştine, din alte părţi ale imperiului. în provinciile baltice cucerite de la suedezi, Petru a fost de acord ca luteranismul să rămână religia de stat, iar această garanţie a devenit un articol din Tratatul de la Nystad. în vastul hanat Kazan şi în alte regiuni unde majoritatea populaţiei era musulmană, Petru nu a făcut niciun efort ca să-i convertească la creştinism; ştia că un asemenea efort ar fi probabil zadarnic şi ar putea provoca revolte.

într-o măsură considerabilă, Petru a fost tolerant chiar şi cu credincioşii de rit vechi, pe care Biserica i-a condamnat atât de viguros şi i-a persecutat. Pentru Petru, problema crucială era dacă această credinţă religioasă ajută sau dăunează statului; dorinţa lor de a se închina cu două degete în loc de trei conta prea puţin pentru el. Mii de credincioşi de rit vechi care fugiseră de persecuţii îşi stabiliseră aşezări în pădurile din nordul Rusiei. în 1702, când Petru călătorea pe la sud de Arhanghelsk, cu cinci batalioane de Gardă, el trebuia să treacă prin această regiune, iar credincioşii de rit vechi, presupunând că vor fi atacaţi, se adunaseră în bisericile lor de lemn, încuiaseră uşile şi erau pregătiţi mai

degrabă să-şi dea foc decât să se dezică de credinţa lor. Dar Petru nu avea o asemenea intenţie. „Lăsaţi-i să trăiască cum vor", a spus el şi a plecat spre sud, ca să lupte cu suedezii. Ulterior, când în apropiere se descoperise minereu de fier lângă Oloneţ, câţiva credincioşi de rit vechi s-au angajat la mine şi topitorii şi s-au dovedit a fi buni muncitori. Acest lucru era cu atât mai mult pe placul lui Petru şi reprezenta consecinţa politicii de toleranţă. „Lăsaţi-i să creadă ce vor, deoarece dacă raţiunea nu îi poate convinge să renunţe la superstiţiile lor, nu o vor putea face nici focul, nici sabia. E o prostie să faci din ei martiri. Nu sunt demni de această onoare şi nu în felul acesta vor fi de folos statului."^

Prin acordarea acestei libertăţi, credincioşii de rit vechi au continuat să trăiască liniştiţi în regiunile îndepărtate, refuzând să se supună autorităţii bisericeşti, dar plătindu-şi taxele şi trăindu-şi viaţa ireproşabil. Cu timpul, totuşi, pe măsură ce războiul cerea tot mai multă forţă de lucru, Petru a început să privească retragerea lor nu doar ca pe un conservatorism religios, ci şi ca pe o opoziţie politică. în februarie 1716, el a decretat că trebuie făcut un recensământ al credincioşilor de rit vechi, că ei trebuie să plătească taxe duble şi că, pentru a stârni batjocura publică şi a-i forţa să se întoarcă de ruşine în sânul Bisericii de stat, vor fi obligaţi să poarte pe spate o bucăţică de stofă galbenă. Inevitabil, credincioşii de rit vechi şi-au purtat cârpa galbenă ca pe o medalie, cu mândrie, numărul lor a crescut şi, ca să scape de taxe, au fugit şi mai departe, ca să iasă de sub controlul guvernului. Spre sfârşitul vieţii, toleranţa lui Petru faţă de ei cam pălise. într-un efort disperat de a le reduce numărul, a început să-i trimită în Siberia, apoi însă a

revocat ordinul, deoarece „sunt deja destui a c o i o î n 1724, toţi credincioşii de rit vechi care voiau să-şi păstreze bărbile, cu excepţia ţăranilor, trebuia să poarte un medalion de cupru care avea reprezentată o barbă pe el - şi pentru acest medalion era necesară achitarea unei sume considerabile.

Deşi Petru a tolerat o mare varietate de credincioşi din Rusia, exista o credinţă creştină pe care o antipatiza: iezuiţii. (Alte frăţii de preoţi şi călugări catolici erau binevenite în Rusia; franciscanii şi capucinii chiar aveau şi mici mănăstiri.) Iniţial, şi iezuiţii aveau libertatea de a ţine slujbe în Moscova şi de a călători liber prin Rusia sau în drumul lor către curtea marelui împărat Manchu al Chinei, Kiang-hsi. Cu timpul însă, Petru a început să suspecteze că zelul lor religios este doar o faţadă sub care se ascund ambiţii politice. Confirmarea interesului lor lumesc, din punctul lui Petru de vedere, venea din relaţiile strânse dintre ordin şi guvernul imperial de la Viena, iar, în cele din urmă, a decretat că „tuturor iezuiţilor li se porunceşte ferm prin acest *ucaz* să părăsească teritoriile ruseşti în patru zile de la înştiinţarea lor, pentru că lumea toată ştie de maşinaţiunile lor periculoase şi cum se amestecă ei întotdeauna în treburile politice"^. Totuşi, Petru nu a cerut închiderea bisericii catolice de la Sankt-Petersburg. El a permis parohiei să trimită alţi preoţi în loc, insistând doar ca aceştia să nu fie iezuiţi şi să nu ceară protecţie de la Curtea austriacă.

în alte ţări şi Biserici, binecunoscuta toleranţă a lui Petru a născut speranţa că, prin intermediul lui, propria lor credinţă ar putea câştiga adepţi sau chiar ar putea

domina Rusia. Acest lucru nu era posibil. Interesul lui Petru faţă de alte religii creştine era o chestiune care ţinea de curiozitatea lui în legătură cu slujba religioasă şi cu instituţiile administrative. Nu a luat niciodată în considerare posibilitatea convertirii la altă religie. Cu toate acestea, în 1717, când Petru se afla la Paris, un grup de teologi de la Facultatea de Teologie de la Sorbona i-au propus unirea Bisericii Romei cu a Moscovei, cu „respectarea unei anumite moderaţii de doctrină de ambele părţi". Acest proiect i-a îngrijorat pe unii dintre ambasadorii protestanţi din Sankt-Petersburg, din cauza implicaţiilor politice pe care le-ar fi avut o asemenea unificare. Aşa că Weber a raportat cu satisfacţie că propunerea avea puţine şanse de concretizare. „Este puţin probabil ca ţarul, după ce a suprimat autoritatea patriarhului în Rusia, se va supune pe sine şi teritoriile sale autorităţii mult mai mari a papei. [...] Este inutil să mai vorbesc despre dificultatea cu care ar fi acceptată problema căsătoriei preoţilor, care este respectată şi considerată sacră în Rusia, sau alte chestiuni controversate, asupra cărora cele două Biserici nu s-au pus niciodată de acord."—

Ca să păstreze dominaţia ortodoxiei în Rusia, Petru a cerut Bisericii să se facă utilă pentru societate. Din punctul lui de vedere, cel mai folositor lucru pe care preoţii puteau să-l facă, în afară de salvarea sufletelor, ar fi fost să educe. Şcoli nu existau, iar preoţii reprezentau unicul canal prin care ar fi putut veni iluminarea pentru ţărănimea rusă risipită pe vastele teritorii. Dar clerul părea să fie un instrument cu totul inadecvat pentru acest scop. Mulţi preoţi erau descurajant de ignoranţi şi extrem de comozi. Alţii erau la fel de superstiţioşi ca şi enoriaşii lor. Puţini erau cei care ştiau cum trebuie să predice şi, din acest motiv,

educaţia şi moralitatea lor nu puteau fi transmise. în încercarea de a depăşi acest neajuns, Petru a trimis un număr de preoţi de ţară la Kiev şi la alte şcoli teologice pentru a învăţa nu doar teologia, ci şi cum trebuie să vorbească în public.

în afară de ceea ce se putea considera ignoranţa inocentă a clerului rus, mai era o chestiune care îl înfuria pe ţar. Era vorba despre superstiţiile larg răspândite ale poporului, lucru de care profitau anumiţi oameni lipsiţi de scrupule şi chiar preoţii. Oamenii de rând credeau în minunile de zi cu zi - credeau că, prin intermediul unei anumite icoane a lui Hristos, a Fecioarei Maria sau a altui sfânt special, poţi obţine un avantaj personal. Credinţa absolută era un teren fertil pentru şarlatani. Când Petru afla despre un asemenea preot lipsit de scrupule, mânia lui exploda. Un preot din Sankt-Petersburg, de exemplu, a convins oamenii că o icoană a Fecioarei Maria, pe care o ţinea acasă la el, putea face minuni, dar li se permitea accesul numai celor care plăteau. „Deşi făcea această afacere cu mare circumspecţie, în timpul nopţii, şi îşi luase toate măsurile posibile de precauţie, spunându-le clienţilor săi să păstreze secretul, informaţia a ajuns la urechile ţarului"^[2], spunea Weber. „Casa preotului a fost percheziţionată şi icoana miraculoasă a fost luată şi adusă ţarului, pentru că acesta dorea să vadă dacă ea poate să facă minuni în prezenţa Majestăţii Sale. Dar preotul, la vederea ei, s-a aruncat la picioarele ţarului şi a mărturisit minciuna, pentru care a fost dus în fortăreaţă şi a suferit o grea pedeapsă corporală, după care a fost dat afară din preoţie ca să constituie un exemplu pentru cei de teapa lui."

Nu e de mirare că imposturile care îl înfuriau cel mai mult pe Petru erau cele care îi sfidau sau îi ameninţau propria autoritate. La un moment dat, un ţăran nemulţumit că fusese obligat să locuiască la Sankt-Petersburg a profeţit că în luna septembrie a anului următor apele Nevei vor fi aşa de mari, încât vor acoperi un frasin măreţ care se afla lângă o biserică. Oamenii au început imediat să se mute şi să-şi ducă bunurile pe terenuri mai înalte. Petru, furios de această întrerupere a planurilor sale cu privire la oraş, a poruncit ca arborele să fie tăiat, iar ţăranul să fie întemniţat până în septembrie. La sfârşitul acelei luni, când nu apăruse niciun semn de inundaţii, populaţia a fost convocată lângă ciotul copacului tăiat, peste care fusese ridicat un eşafod. Clarvăzătorul rural a fost adus şi el acolo, a fost urcat pe eşafod şi i-au fost aplicate cincizeci de lovituri de cnut, în timp ce mulţimii adunate i se ţinea o cuvântare despre nesocotinţa de a asculta pe falşii profeţi.

O fraudă religioasă mult mai sofisticată a stârnit, simultan, şi mânia, dar şi curiozitatea lui Petru. în 1720, se spunea că o icoană a Fecioarei Maria dintr-o biserică din Sankt-Petersburg lăcrimează pentru că este obligată să stea într-un colţ de lume aşa de mohorât. Cancelarul Golovkin a auzit acest raport şi s-a dus la biserică, făcându-şi loc cu greu prin mulţimea care se adunase ca să se minuneze de fenomen. Golovkin a trimis imediat după Petru, care se afla la o zi distanţă de casă, inspectând canalul Ladoga. Petru a venit imediat, călătorind toată noaptea şi s-a dus direct la biserică. Preoţii l-au dus la icoana miraculoasă care, în momentul respectiv, avea ochii uscaţi, deşi numeroşi spectatori îi dădeau asigurări că ei văzuseră lacrimile. Petru a privit cu atenţie icoana, care era vopsită şi lăcuită, şi s-a

convins că e ceva ciudat cu ea. A poruncit să fie dată jos de unde era agăţată şi să fie adusă la el la palat, unde, în prezenţa cancelarului, a multor nobili, lideri ai clerului şi a preoţilor care fuseseră de faţă când icoana fusese dată jos, a început să o examineze. Curând, a găsit nişte găuri minuscule în colţurile ochilor, pe care umbrele făcute de curba ochiului le făcea invizibile de jos. întorcând icoana, el a smuls materialul care era lipit pe spate. în scândura de lemn fusese făcută o mică adâncitură, unde se vedeau urme de ulei congelat. „Iată sursa lacrimilor miraculoase", a spus Petru, chemându-i pe toţi să se apropie şi să vadă cu ochii lor. Uleiul îngheţat rămânea solid cât timp icoana se afla într-un loc rece, a explicat el, dar, în timpul slujbei, când aerul din jur era încălzit de lumânările care ardeau sub icoană, uleiul devenea lichid, iar Fecioara „lăcrima". Petru era încântat de ingeniozitatea mecanismului şi a păstrat icoana în Cabinetul său de Curiozităţi. Dar a fost extrem de mânios pe şarlatanul care se folosise de o superstiţie pentru a ameninţa oraşul. Nelegiuitul a fost găsit „şi pedepsit sever, astfel încât nimeni după el să nu se mai gândească să facă ceva asemănător"^.

Pe lângă disciplina strictă pe care căuta să o impună printre preoţi şi înfierarea şarlatanismului şi a superstiţiilor, Petru s-a apucat să impună pietatea şi utilitatea şi în mănăstirile ruseşti. Ţarul nu avea nimic cu idealul monastic de sărăcie, teologie şi devotament faţă de Dumnezeu. Când era tânăr, el a făcut o vizită pioasă la marea mănăstire Soloveţki, de pe coasta Mării Albe, iar în 1712 fondase mănăstirea Aleksandr Nevski, în Sankt-Petersburg. Ceea ce îl deranja era măsura în care mănăstirile ruseşti se îndepărtaseră de idealurile lor. Existau mai mult de 557 de mănăstiri şi schituri în Rusia, în epoca lui Petru, care adăposteau peste 14000 de

călugări şi 10000 de călugăriţe, iar unele dintre aceste instituţii posedau o mare avere. în 1723, cele 151 de mănăstiri din vecinătatea Moscovei posedau 242198 de şerbi bărbaţi - Troiţkaia Sergheeva, cea mai bogată dintre ele, avea 20 394 de case ţărăneşti -, iar averea lor creştea constant, pentru că nobilii ruşi şi negustorii bogaţi se întreceau să dăruiască bani şi pământuri mănăstirilor, ca să-i ajute să se mântuiască.

Cu toată bogăţia lor, Petru considera că nu iese nimic folositor din aceste aşezăminte. Nu se făcea vreo şcoală în ele în vremea lui Petru, iar singura formă de caritate era adăpostirea roiurilor de soldaţi dezertori, de şerbi fugari, „cerşetori voinici şi puturoşi, duşmani ai lui Dumnezeu şi braţe nefolositoare"^, cum spunea Petru cu dispreţ. Ţarul credea că mulţi dintre călugări sunt nişte paraziţi, scufundaţi în trândăvie şi superstiţie, care prin înmulţire şi degradare a sfinţeniei pun statul în pericol.

Petru a început să limiteze rolul mănăstirilor ruseşti curând după moartea patriarhului Adrian, în 1700. Administrarea acestor instituţii a fost preluată de un nou oficiu de stat, Biroul Mănăstirilor, condus de un laic, boierul Ivan Musin-Puşkin. Toţi banii şi toate proprietăţile care aparţineau mănăstirilor urma să fie administrate de acest birou, „ca să le permită călugărilor şi călugăriţelor să-şi îndeplinească mai bine îndatoririle lor religioase"—. Numărul călugărilor a fost limitat drastic prin interzicerea depunerii jurămintelor sfinte de către nobili, oficiali ai guvernului, minori sau persoane care nu ştiau să scrie sau să citească. Cu timpul, orice persoană care voia să se călugărească trebuia să primească

permisiunea de la ţar. De asemenea, toate mănăstirile care aveau mai puţin de treizeci de călugări au fost închise şi transformate în biserici sau şcoli. Călugării din aceste mici aşezăminte au fost transferaţi în mănăstiri mai mari.

70

Ca domn al statului, Petru era preocupat în general de structura şi rolul Bisericii ca instituţie şi de relaţia acestei instituţii cu statul. în ciuda loviturii date independenţei Bisericii de ţarul Aleksei când l-a îndepărtat pe patriarhul Nikon, patriarhia încă avea o mare autonomie când a venit la tron Petru. Ea poseda servicii administrative, judiciare şi fiscale proprii. Instituise taxe asupra locuitorilor de pe imensele sale proprietăţi. Judeca toate chestiunile legate de căsătorie, adulter, divorţ, testament şi moştenire, ca şi disputele dintre soţi şi soţii, părinţi şi copii, laici şi clerici. Patriarhul Adrian, care preluase funcţia atunci când Petru avea optsprezece ani, nu era o personalitate puternică, aşa cum fusese Nikon, dar, ca un ultraconservator, intervenea constant în viaţa lui Petru: nu era de acord cu timpul pe care acesta îl petrecea cu străinii, îi cerea ca Petru să renunţe la hainele occidentale pe care acesta le prefera, insista să petreacă mai mult timp cu Eudoksia. Nu era deci surprinzător că Petru ar fi vrut să scape şi de iritarea personală, dar şi de politicile conservatoare pe care le reprezenta patriarhul.

S-a întâmplat ca Adrian să moară pe neaşteptate în octombrie 1700, când Petru asedia Narva cu armata lui. Ţarul nu se gândise până atunci la alegerea unui succesor; ştia doar că vrea un om care să nu atenteze la

propria lui putere supremă şi care să-i sprijine schimbările pe care voia să le facă în structura şi autoritatea Bisericii. Nu părea să existe undeva un asemenea candidat, iar el nu avea timp să îl caute. Decât să numească o persoană nepotrivită, şi nedorind să provoace confuzie şi să dezbine ţara desfiinţând funcţia, Petru a făcut un compromis. A păstrat funcţia de patriarh, dar a declarat locul „temporar vacant". Ca să asigure Bisericii o conducere interimară, el a numit un custode „temporar", al cărui statut neclar nu i-ar fi permis să devină un adevărat nucleu de putere. Atunci, satisfăcut de acest aranjament, a lăsat chestiunea în aer. De câte ori clerul l-a implorat - şi a făcut-o cu insistenţă şi în mod repetat - să fie numit un patriarh, Petru răspundea că este prea ocupat cu războiul ca să se poată gândi serios la o alegere.

Petru îl alesese temporar în această postură de custode exarh pe mitropolitul Riazanului, Stepan Iavorski, care avea patruzeci şi doi de ani şi era un călugăr ucrainean instruit la Academia Ortodoxă din Kiev, instituţie inspirată de organizarea iezuiţilor, unde nivelul de educaţie şi cultură generală era mult mai ridicat decât în rândurile clerului ortodox pur moscovit. Ca profesor de teologie la academie şi orator în marea catedrală a oraşului, Sfânta Sofia, Iavorski făcuse o impresie puternică. Vocea lui profundă şi sonoră, gesturile dramatice, amestecul măiestrit de elevaţie şi anecdote duceau publicul lui vast de la râs la plâns. Petru nu mai auzise până atunci în Biserica Rusă un asemenea orator şi, de câte ori era posibil - la ceremonii bisericeşti, inaugurări publice sau triumfuri militare -, cerea ca predica să fie ţinută de Iavorski. Dar când i-a dat temporar funcţia lui Iavorski, Petru nu i-a oferit, nici măcar temporar, toată autoritatea pe care o deţinuse

vechiul patriarh. Administrarea propriu-zisă a proprietăţilor Bisericii şi taxarea locuitorilor de pe terenurile ecleziastice erau făcute de noul Birou al Mănăstirilor, condus de Musin-Puşkin. De aceea, cea mai mare parte a veniturilor

Bisericii intra în trezoreria statului, care, în schimb, plătea salariile oficialilor bisericeşti.

Iavorski nu a fost niciodată bucuros de funcţia pe care o primise. Nu era ambiţios şi nu a trecut mult până când a început să se gândească nostalgic la viaţa mai calmă şi mai retrasă pe care o avusese în Kiev. în 1712,1-a implorat pe Petru să-l elibereze din funcţie. „Unde să scap de duhul tău şi unde să fug din faţa ta?" îi scria el disperat ţarului. „Nu voi pleca într-un regat străin, pentru că puterea ta este de la Dumnezeu. La Moscova sau la Riazan - peste tot puterea ta suverană domneşte peste mine. Nu mă pot ascunde de ea."— Petru, care nu avea cu cine să-l înlocuiască, i-a respins mereu cererile lui Iavorski, până când, pe măsură ce trecea timpul, acesta a început să se simtă mai puternic în funcţia lui; a început să-i sprijine pe camarazii lui clerici în confruntările cu autorităţile civile; a început să protesteze în legătură cu profiturile Bisericii, care erau deturnate de la scopul religios către întreţinerea războiului. Chiar şi slujbele lui începuseră să capete o nuanţă care nu îi plăcea lui Petru: el predica împotriva soţilor care şi-au convins soţiile să intre la mănăstire pentru ca ei să se poată căsători - o aluzie a cărei ţintă era pentru toţi evidentă. în 1712, Iavorski s-a folosit de ocazia sărbătorii Sfântului Aleksei pentru a vorbi de ţareviciul Aleksei ca despre „singura noastră speranţă".

Petru nu era de faţă, dar i-a fost adusă o copie a predicii. El a citit-o cu atenţie, făcând adnotări cu condeiul. Nedorind să facă un martir din Iavorski, nu a ripostat, dar i-a trimis vorbă clericului că nu ar trebui să admonesteze în public, înainte să facă acest lucru în particular. Iavorski şi-a cerut iertare, „scriind cu lacrimi, nu cu cerneală"[5], şi a rămas în funcţie, deşi o perioadă Petru i-a

interzis să predice.

După aceea, Petru a găsit un nou instrument cu ajutorul căruia să reformeze Biserica. Acesta era tot un călugăr ucrainean, mult mai tânăr decât Iavorski, mai sofisticat, mai practic şi infinit mai energic decât acesta. Feofan Prokopovici era un bărbat modern, de secol al XVIII-lea, care se întâmplase să fie cleric. Era un administrator, un reformator, un polemist, chiar şi un propagandist, şi avea aceeaşi dorinţă ca şi Petru de a moderniza şi de a seculariza Biserica Rusă. Pentru un cleric rus, Prokopovici era un om extraordinar de învăţat - îi citise pe Erasmus, Luther, Descartes, Galilei, Kepler, Bacon, Machiavelli, Hobbes şi Locke. Copil orfan, Prokopovici fusese educat de unchiul său, un călugăr cărturar şi rector al Academiei din Kiev, după care plecase la un colegiu iezuit din Polonia, ca mai apoi să ajungă la un colegiu special din Roma. Acolo a studiat teologia, a devenit preot catolic şi, în 1700, la vârsta de douăzeci şi doi de ani, a fost martor la încoronarea papei Clement al XI-lea. Totuşi, rezultatul celor trei ani petrecuţi la Roma a fost că Prokopovici a prins o antipatie permanentă faţă de papalitate şi faţă de Biserica Romană. S-a întors la Academia din Kiev, unde

a predat filosofia, retorica, poetica şi literatura, ţinând cursuri studenţilor săi în latină. A fost primul care a introdus în programa de studiu aritmetica, geometria şi fizica. Când avea încă douăzeci de ani, a scris o piesă de teatru, în cinci acte, în versuri, dramatizând tema aducerii creştinismului în Rusia de către Vladimir, cneazul Kievului, în secolul al X-lea. în 1706, Petru a vizitat Kievul şi l-a auzit pe Prokopovici predicând în Sfânta Sofia. în timpul crizei din 1708, când Mazepa l-a trădat pe ţar în favoarea lui Carol al Xll-lea, Prokopovici i-a luat imediat partea lui Petru. Cneazul

Goliţîn, guvernatorul Kievului, răspundea întrebării lui Petru în legătură cu loialitatea clerului înalt din oraş: „Toţi călugării ne evită. în tot Kievul nu am găsit decât un singur om, prefect la Academie [Prokopovici], care este evident de partea noastră."— în 1709, după victoria de la Poltava, ţarul s-a întors la Kiev, unde Prokopovici l-a întâmpinat ca „Cea mai Sacră Majestate, Ţarul Tuturor Rusiilor" şi a ţinut o ceremonie plină de superlative. în 1711, Prokopovici l-a însoţit pe Petru în dezastruoasa campanie de pe Prut şi, mai târziu în acelaşi an, la vârsta de treizeci şi unu de ani, el a fost numit rector al Academiei din Kiev. în 1716, ţarul l-a chemat la Sankt-Petersburg, iar Prokopovici a plecat din Kiev şi nu s-a mai întors niciodată.

Spre deosebire de Iavorski, Prokopovici sprijinea ferm încercarea lui Petru de a subordona Biserica statului. Vockerodt, secretarul ambasadorului prusac Mardefelt, comenta că a găsit în Prokopovici, în afară de învăţătura lui amplă, „o preocupare înfocată pentru binele ţării, chiar în dauna intereselor clerului"^.

Ostilitatea lui Prokopovici faţă de „bărbile din Biserică" era stimulată şi de sprijinul pe care îl ofereau aceştia ţareviciului Aleksei şi, în duminica Floriilor, în 6 aprile 1718, când liderilor Bisericii li se ceruse să-l judece pe ţarevici, Prokopovici a detunat din amvon despre puterea şi gloria ţarului şi despre sfânta datorie a tuturor oamenilor de a se supune puterii pământeşti. „Autoritatea supremă este instituită şi înarmată cu sabia lui Dumnezeu, iar împotrivirea este un păcat înaintea lui Dumnezeu însuşi."^ El tranşa foarte dur chestiunea exceptării clerului de la loialitate şi serviciu în slujba suveranului: „Clerul, ca şi armata, administraţia civilă, doctorii şi artizanii, se supune statului. Clerul este doar o altă categorie socială, şi nu un alt stat." Destul de firesc, ceilalţi clerici îl acuzau pe Prokopovici că e linguşitor, oportunist, ipocrit şi ambiţios. Când Petru l-a numit arhiepiscop al Pskovului şi al Narvei, clerul moscovit l-a acuzat de înclinaţii eretice către protestantism. Iavorski s-a alăturat şi el acestui atac, până când Petru a cerut dovezi; incapabil să-şi demonstreze acuzaţiile, exarhul a fost obligat să le retracteze.

Cum războiul cu Suedia se îndrepta spre final, gândurile lui Petru s-au întors către crearea unei structuri permanente de guvernare a Bisericii. Misiunea temporară a lui Iavorski se întinsese pe optsprezece ani. Episcopii îl implorau pe ţar în mod repetat şi insistent să numească un nou patriarh. în sfârşit Petru a răspuns, dar într-o manieră foarte diferită de cea pe care o aşteptau ei. în anii care trecuseră de la moartea ultimului patriarh, Petru călătorise peste graniţă şi văzuse destule lucruri din alte religii, atât în ţările protestante, cât şi în cele catolice. Biserica Romano-Catolică, desigur, era administrată de un singur om, dar în ţările protestante Bisericile erau administrate de un sinod, sau o adunare,

sau un consiliu de administratori, iar această idee îi surâdea lui Petru. După ce reformase deja administraţia civilă, punând guvernarea în mâna ministerelor sau a colegiilor, el era gata să impună o structură asemănătoare şi în Biserică. în a doua jumătate a lui 1718, Petru i-a încredinţat lui Prokopovici iniţierea unui statut, numit *Regulile bisericeşti,* care urma să organizeze noua structură administrativă a Bisericii Ortodoxe Ruse. Prokopovici a lucrat multe luni la acest statut, iar documentul este cea mai mare realizare a lui, dar fiecare secţiune a fost citită, revizuită şi câteodată rescrisă de Petru însuşi.

în 1721, *Regulile bisericeşti* au fost validate printr-un decret. Statutul lovea nemilos în acele trăsături ale vechii Biserici moscovite care îl deranjau aşa de tare pe Petru. Ignoranţa şi superstiţia trebuia să fie stârpite, nu numai din rândurile enoriaşilor, ci şi din ale clerului. „Când lumina învăţăturii lipseşte", se putea citi în *Reguli*, „este imposibil ca Biserica să fie bine condusă."^ Episcopilor li se poruncea să înfiinţeze şcoli pentru preoţi; patruzeci şi şase de asemenea şcoli şi-au deschis porţile în următorii patru ani. Preoţii trebuia să studieze teologia; „cel care va preda teologia trebuie să fie un cunoscător al Sfintei Scripturi şi să poată corobora toate dogmele cu dovezile din Scriptură", se spunea în regulile bisericeşti. La insistenţa lui Prokopovici, preoţii mai trebuia să studieze şi istoria, politica, geografia, aritmetica, geometria şi fizica. Enoriaşilor li se cerea să vină la biserică, iar cei care nu veneau sau care vorbeau în biserică urma să fie amendaţi.

Cea mai notabilă schimbare pe care o aduceau *Regulile* era abolirea patriarhatului ca organ de conducere a Bisericii şi înlocuirea acestuia cu o instituţie birocratică, numită Sfântul Sinod de Guvernare. De fapt, sinodul era organizat pe aceeaşi structură cu cea a colegiilor din guvernul civil; avea un preşedinte, un vicepreşedinte şi opt membri. Petru voia ca sinodul să fie separat de colegii şi superior acestora, dar egal cu Senatul. Ca şi Senatul, sinodul avea un funcţionar civil care să supravegheze activitatea, Procuratorul-şef al Sfântului Sinod, a cărui misiune era să controleze administrarea Bisericii, să medieze certurile şi să ia măsuri împotriva neglijenţei şi a absenteismului. Sfântul Sinod, care era efectiv responsabil atât de treburile spirituale, cât şi de cele lumeşti ale Bisericii, a devenit un Minister al Afacerilor Religioase, iar

Procuratorul-şef a devenit Ministrul Religiei.

într-un lung preambul, Prokopovici (şi, prin intermediul său, Petru) a explicat decizia de a aboli conducerea unui singur om a Patriarhatului şi înlocuirea acestuia cu o administraţie colectivă:

> Din guvernarea printr-un colegiu a Bisericii este mai puţin periculos pentru ţară să apară rebeliuni şi dezordine decât din conducerea unui singur conducător spiritual, pentru că oamenii de rând nu înţeleg care este diferenţa dintre puterea spirituală şi cea a unui autocrat. în schimb, ameţiţi de splendoarea şi de gloria înaltului preot, ei cred că acesta este cel de-al doilea suveran, egal sau chiar mai mare decât autocratul, şi că puterea spirituală este aceea a unui regat mai bun. Dacă s-ar întâmpla să fie vreo dispută între patriarh şi ţar, oamenii ar putea să ia partea patriarhului, cu credinţa că ei se luptă pentru cauza lui Dumnezeu.—

Pentru următoarele două secole, până în 1918, Biserica Ortodoxă Rusă a fost condusă după principiile stabilite prin *Regulile bisericeşti.* Biserica a încetat să mai fie o instituţie independentă de guvern; administrarea ei, prin intermediul Sfântului Sinod, a devenit una dintre funcţiile statului. Conducerea autocratului în toate chestiunile, cu excepţia doctrinei, a fost supremă şi absolută; preoţilor hirotonisiţi li se cerea să depună un jurământ prin care se angajau „să apere până la capăt toate puterile, drepturile şi prerogativele care aparţin înaltei Autocraţii a Majestăţii Sale"^. în schimb, statul garanta ortodoxiei rolul de religie de stat pe teritoriul Imperiului Rus.

Deşi Iavorski s-a opus din răsputeri noii instituţii, Petru l-a instalat în postul de conducere de preşedinte al Sfântului Sinod, considerând că ar fi fost mai puţin periculos dacă era inclus în noua maşinărie, decât dacă s-ar fi aflat în opoziţie. Iavorski a încercat să refuze, cerând să i se permită să-şi sfârşească zilele într-o mănăstire, dar, cu toate obiecţiile lui, a fost numit şi a rămas în post până cu un an înainte de a muri, în 1722.

Prokopovici, în ciuda relativei sale tinereţi (în 1721 avea patruzeci şi unu de ani) şi a poziţiei inferioare din ierarhia bisericească, a fost numit pe a treia treaptă a rangurilor din Sfântul Sinod, al doilea vicepreşedinte. Din această funcţie, el administra efectiv Biserica după principiile pe care chiar el le instituise. I-a supravieţuit zece ani lui Petru, continuând să domine Sfântul Sinod şi sub succesorii împăratului, până când, în cele din urmă, a fost numit în funcţia prestigioasă de arhiepiscop de Novgorod.

Prin abolirea patriarhatului şi transformarea administraţiei bisericeşti într-o parte a guvernării seculare, Petru îşi atinsese obiectivul. Nu mai exista vreun pericol să apară un al doilea pol de putere în regatul său; cum ar fi putut să apară, când birocraţia Bisericii era de fapt condusă de propriii locotenenţi? Au rezultat şi câteva îmbunătăţiri în educaţia şi în disciplina preoţilor, deşi preoţii ruşi de ţară din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea nu au fost niciodată modele de învăţătură. Cel mai curios lucru în legătură cu apariţia *Regulilor bisericeşti* a fost că nu au întâmpinat nicio opoziţie, nici în interiorul Bisericii, nici printre ceilalţi oameni. în mare parte, acest lucru s-a datorat faptului că Petru nu s-a atins de elementele care erau cele mai importante în Biserica Rusă, adică ritualul sacru şi dogma. Preocuparea cea mai mare a lui Petru era cine conduce Biserica; forma liturghiei şi a Sfintelor Taine nu îl interesau, aşa că nu s-a atins de ele.

în timp, însă, preluarea controlului de către stat asupra Bisericii a avut un efect dăunător asupra Rusiei. Enoriaşii puteau căuta mântuirea şi consolarea pentru poverile vieţii în gloria slujbei ortodoxe, în liturghia ei corală şi în căldura comunităţii pe care o găseau în sânul Bisericii. Dar o Biserică domesticită, care se ocupa de chestiuni spirituale private şi nu se opunea niciodată guvernărilor în numele valorilor creştine în probleme de justiţie socială, a pierdut repede devotamentul celei mai dinamice părţi din societatea rusă. Cei mai pioşi ţărani şi oameni simpli, aflaţi în căutarea adevăratei religii, s- au îndreptat către credincioşii de rit vechi şi către secte. Studenţi, oameni educaţi şi din clasa de mijloc au dispreţuit Biserica pentru conservatorismul ei anti-intelectual şi pentru slugarnicul sprijin al regimului politic. Biserica, cea care ar fi putut conduce, era

condusă, iar până la urmă toată funcţionărimea religioasă stabilită de Petru a urmat guvernul imperial până în prăpastie; Sfântul Sinod a fost abolit în 1918, laolaltă cu alte instituţii ale guvernului din regimul imperial. Lenin a reinstalat patriarhia, dar acesta era doar o marionetă, mult mai bine controlată de stat decât fusese Sfântul Sinod vreodată. Niciodată în existenţa ei, patriarhia cea nouă nu a suflat o vorbă împotriva regimului pe care îl servea. A fost o pasivitate permanentă şi un servilism al Bisericii Ruse pe care Aleksandr Soljeniţîn îl regreta atunci când spunea că istoria Rusiei ar fi fost „incomparabil mai umană şi mai armonioasă în ultimele secole dacă Biserica nu ar fi renunţat la independenţa ei şi ar fi continuat să-şi facă auzită vocea printre oameni, cum face, de exemplu, în Polonia"^[2].

—[5] Staehlin von Storcksburg, p. 173.

B.H. Sumner, Emergence, p. 127. Eugene Schuyler, vol. II, p. 401. Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 268. ibidem, p. 282. ^ ibidem, p. 235.

[m] Staehlin von Storcksburg, p. 124. ^ B.H. Sumner, Emergence, p. 133. Eugene Schuyler, vol. II, p. 145. James Cracraft, Church Reform, p. 486. Ian Grey, p. 398. ^ James Cracraft, Feofan Prokopovich, p. 90. ibidem, p. 92. ibidem, p. 93. ibidem, p. 90. s® ibidem, p. 102. ^ Richard Pipes, p. 241. ibidem, p. 245.

ÎMPĂRATUL DIN SANKT- PETERSBURG

împăratul, scria un străin, „se putea ocupa de mai multe treburi într-o dimineaţă decât ar fi făcut o sală plină de senatori într-o lună"—. Chiar şi iarna, când soarele nu răsare în Sankt-Petersburg mai devreme de ora nouă dimineaţa, Petru se trezea la patru şi imediat, având încă tichia de noapte şi vechea cămaşă chinezească largă, începea să primească rapoarte şi să

poarte discuţii cu miniştrii. După un mic dejun uşor, la ora şase pleca la Amiralitate, lucra acolo cel puţin o oră, uneori două, şi apoi pleca la Senat. Se întorcea acasă la ora zece şi lucra o oră la strungul lui, înainte de prânzul de la ora unsprezece. După prânz, se culca pentru somnul lui obişnuit de două ore, lucru pe care îl făcea oriunde s-ar fi aflat. La ora trei, Petru făcea un tur în jurul oraşului sau lucra în birou cu Makarov, secretarul lui particular. Avea întotdeauna în buzunar un caiet sau un carneţel, pentru a scrie acolo ideile sau sugestiile care îi veneau în timpul zilei, iar dacă nu avea la el carneţelul, îşi scria notele pe orice bucăţică de hârtie pe care o găsea. Seara, îşi vizita prietenii sau participa la vreuna dintre adunările publice pe care le instituise după întoarcerea din Franţa.

Orarul putea să varieze, desigur. Câteodată nu prea stătea pe acasă, iar alteori de-abia ieşea - în iarna lui 1720, de exemplu, a lucrat singur în biroul lui câte paisprezece ore pe zi, timp de cinci luni, scriind şi revizuind ciornele de la noile lui *Reguli maritime.* în orele acestea, împăratul stătea în picioare în faţa unui birou înalt din lemn de nuc, făcut special pentru el în Anglia. Suprafaţa destinată scrisului era la o înălţime de 1,67 metri deasupra podelei.

Când se aşeza la masă, Petru avea un apetit de marinar. îi plăcea mâncarea consistentă şi simplă. Felurile lui favorite de mâncare erau supa de varză, tocana, carnea de porc cu sos acrişor, friptura rece cu castraveţi muraţi sau lămâi sărate, tiparul, şunca şi legumele. La desert evita dulciurile şi mânca fructe şi brânză, şi îi plăcea mai ales brânza de Limburg. Nu

mânca niciodată peşte, despre care spunea că îi face rău. în zilele de post mânca numai pâine şi fructe. înainte de masă, bea puţină apă cu anason, iar după masă bea cvas sau vin unguresc. De câte ori pleca cu trăsura, avea întotdeauna la el provizii de hrană rece, pentru că putea să i se facă oricând foame. Când lua masa în altă parte, o ordonanţă îi aducea lingura lui de lemn placată cu fildeş şi cuţitul şi furculiţa cu mânere verzi de os, pentru că Petru nu folosea niciodată alte tacâmuri decât pe ale sale.

Nicio ceremonie nu însoţea mesele sale private. De multe ori, el şi Ecaterina luau masa singuri, Petru fiind îmbrăcat doar în cămaşă. Doar un tânăr paj şi o cameristă favorită se aflau acolo ca să-i slujească. Când avea la masă mai mulţi miniştri sau generali, era slujit doar de bucătarul lui, de chelnerul-şef, o ordonanţă şi doi paji, iar aceştia aveau ordine stricte să se retragă imediat ce desertul şi câte o sticlă de vin pentru fiecare invitat erau puse pe masă. „Nu vreau să se uite la mine când vorbesc liber", i-a explicat Petru ambasadorului prusac. „Nu numai că mă spionează, dar interpretează greşit tot ce văd."^ Niciodată nu erau mai mult de şaisprezece locuri la masa lui Petru, care se ocupau la întâmplare, fiecare cum voia să se aşeze. După ce el şi împărăteasa se aşezau, Petru spunea: „Domnilor, vă rog să ocupaţi locurile care sunt la masă. Restul să se ducă acasă şi să ia masa cu soţia."^

în public, împăratului îi plăcea să asculte muzică în timp ce mânca. Atunci când lua masa la Amiralitate şi mânca raţii marinăreşti, carne afumată şi o bere mică, o formaţie alcătuită din fluiere şi tobe cânta din turnul

central. Când mânca în palat cu generali şi miniştri, muzicienii armatei cântau melodii la trompetă, oboi, corn francez, fagot şi tobe.

83

Bucătarul lui Petru era saxon şi se numea Johann Velten, venit în Rusia pentru a-l servi pe ambasadorul danez. Petru a gustat mâncarea lui în 1704 şi l-a convins pe Velten să vină la el ca prim-bucătar, iar apoi ca bucătar-şef şi, în cele din urmă, chelner-şef. Velten era vesel şi simpatic, iar Petru ţinea foarte mult la el, deşi bucătarul era pedepsit deseori. („Bastonul lui", spunea Velten mai târziu, „dansa de multe ori pe spatele meu «886) un asemenea episod s-a petrecut când Velten i-a servit lui Petru o brânză Limburg pe care ţarul o găsea deosebit de gustoasă. A mâncat o bucată, iar apoi şi-a scos compasul şi a măsurat cu grijă brânza care rămăsese şi şi-a notat dimensiunile în carneţel. Apoi l-a chemat pe Velten şi i-a spus: „Pune brânza asta deoparte şi nu lăsa pe nimeni să guste din ea, pentru că vreau s-o mănânc eu pe toată." în ziua următoare, când brânza a fost din nou adusă la masă, ea părea mult mai mică. Petru a luat compasul şi a măsurat-o, comparând dimensiunile cu cele pe care le notase în carnet.

Brânza chiar era mai mică. Petru l-a chemat pe Velten, i-a arătat notiţele şi diferenţa dintre dimensiuni şi l-a lovit cu bastonul, apoi s-a aşezat şi şi-a terminat brânza cu o sticlă de vin.

Petru avea o aversiune pentru fast şi trăia simplu şi frugal. Prefera hainele vechi, pantofii şi cizmele purtate

şi ciorapii cârpiţi şi cusuţi în mai multe locuri de soţia sau de fiicele lui. Rareori a purtat perucă până la sfârşitul vieţii, când obişnuia să se radă în cap vara, din cauza căldurii, şi avea o perucă făcută din părul lui. Vara nu purta niciodată pălărie. în lunile mai reci, purta pălăria cu patru colţuri a regimentului Preobrajenski şi o manta veche, în ale cărei buzunare încăpătoare înghesuia de obicei hârtii de stat şi alte documente. Avea şi haine occidentale, lungi şi elegante, cu mâneci largi şi revere late - verzi tivite cu argint, cenuşii tivite cu roşu, roşii tivite cu aur -, dar rareori le îmbrăca. Ca să-i facă plăcere Ecaterinei, la încoronarea ei a purtat o haină pe care o brodase ea însăşi cu aur şi argint, deşi el protestase că banii daţi pe ornamente ar fi fost mai folositori dacă ar fi fost alocaţi soldaţilor.

Predilecţia pentru simplitate a lui Petru se vedea şi în dimensiunea şi cheltuielile de întreţinere ale curţii sale. Nu avea şambelan şi nici lacheu; personalul său era alcătuit doar din doi valeţi şi şase *denşciki*, sau ordonanţe, care îl serveau, cu schimbul, doi câte doi. *Denşcikii* erau nişte tineri, de obicei selectaţi din rândurile micii nobilimi, care îl slujeau pe împărat în nenumărate feluri, ca mesageri, ospătari, călărind în spatele trăsurii sale şi păzindu-l în timpul somnului. Când călătorea, Petru îşi făcea siesta de după-amiază întins pe paie, folosind burta unui *denşcik* ca pernă. *Denşcikul*, după cum spunea unul dintre ei, era „obligat să aştepte cu răbdare în acea poziţie şi să nu facă nici cea mai mică mişcare, de frică să nu-l trezească, pentru că, dacă dormea bine, se trezea binedispus, dar dacă era deranjat din somn, era supărat şi nervos"[7]. A fi *denşcik* putea să reprezinte primul pas pe scara succesului; atât Menşikov, cât şi Iagujinski începuseră ca *denşcik.* De obicei, Petru păstra un *denşcik* pe lângă el

cam zece ani, iar apoi îi oferea o funcţie, fie în administraţia civilă, fie în cea militară. Unii nu aveau ambiţii mai mari. Un tânăr *denşcik,* Vasili Pospelov, era „un biet individ care cânta în corul ţarului, iar cum ţarul era el însuşi cântăreţ şi cânta cu ei în biserică şi la fiecare sărbătoare stătea printre coriştii obişnuiţi din biserică, el [Petru] l-a îndrăgit aşa de mult [pe Pospelov], încât era aproape tot timpul cu el. îl apuca de cap poate de sute de ori pe zi şi îl săruta, şi chiar îi lăsa pe cei mai mari miniştri să stea în picioare şi să-l aştepte ca să se ducă să vorbească cu

qY "888

Petru considera că splendoarea ornamentelor şi etalarea lor nu are nimic de a face cu măreţia. El îşi amintea mereu de simplitatea palatelor regale din Anglia şi Olanda şi de reţinerea şi modestia arătată de Wilhelm al III-lea, care era conducătorul a două dintre cele mai bogate naţiuni din Europa. Lui Petru nu-i plăceau nici laudele bombastice. Când doi olandezi au toastat în cinstea lui folosind cuvinte excesiv de laudative, Petru a râs. „Bravo, prieteni. Mulţumesc"^, a spus el, clătinând din cap. Manierele lui Petru erau libere şi lejere în relaţiile cu toţi oamenii, indiferent de rang. Rareori respecta vreun protocol. Detesta banchetele lungi şi ceremonioase; asemenea ocazii, spunea el, au fost inventate „pentru a-i pedepsi pe cei mari şi bogaţi pentru păcatele lor"^.

La banchetele oficiale, întotdeauna oferea locurile de onoare lui Romodanovski sau lui Menşikov, iar el se aşeza mai spre capătul mesei, ca să poată pleca mai uşor. Când mergea pe străzile oraşului, folosea o trăsură mică, deschisă, cu două roţi, ca o canapea mică victoriană în care nu era loc decât pentru el şi încă o persoană (un străin declara dispreţuitor că niciun negustor moscovit respectabil nu s-ar fi urcat într-un vehicul aşa de jalnic). Iarna folosea o sanie simplă trasă de un singur cal, cu un singur valet, care stătea lângă el. Petru prefera totuşi să meargă pe jos sau călare - putea să vadă mai multe şi putea să se oprească oricând ca să vadă mai bine. Stătea de vorbă cu toată lumea cu care se întâlnea.

Obiceiul lui Petru de a se plimba liber printre oameni era periculos pentru integritatea lui. Existau destule motive să se găsească un asasin care să dea lovitura; erau destui care considerau că este Antihristul. într-o vară, când Petru participa la o şedinţă în Palatul de Vară de la Fontanka, un necunoscut s-a strecurat pe nesimţite în anticamera palatului. Avea în mână o mică geantă colorată, asemănătoare celor în care secretarii şi funcţionarii îi duceau ţarului hârtiile la semnat. Bărbatul a aşteptat în linişte, fără să atragă atenţia cuiva, până când Petru a intrat în cameră, conducându-şi miniştrii spre uşă. în acel moment, necunoscutul s-a ridicat, a scos ceva din geantă, a înfăşurat obiectul în geanta lui ca să-l ascundă şi s-a deplasat spre Petru. Valeţii ţarului nu l-au oprit, crezând că este o ordonanţă sau un servitor al unuia dintre miniştri. în ultimul moment, totuşi, a intervenit un *denşcik* şi l- a prins pe străin de mână. A urmat o încăierare şi, când Petru s-a întors către ei, un cuţit cu lama de 15 centimetri a căzut pe podea. Petru l-a întrebat pe bărbat ce avea de gând să

facă. „Să te ucid", i-a răspuns necunoscutul. „Dar de ce? Ţi-am făcut vreun rău?" l-a întrebat Petru. „Nu, dar ai făcut rău fraţilor mei şi credinţei mele"^1, a spus bărbatul, declarând că este credincios de rit vechi.

87

Asasinii nu îl speriau pe Petru, dar existau anumite creaturi care îl făceau să tremure: gândacii. Când călătorea, nu intra niciodată într-o casă până când nu i se dădeau asigurări că nu există gândaci, iar camera lui era întotdeauna măturată cu grijă de servitori. Aceasta era urmarea unui episod în care Petru, fiind invitat la o masă într-un conac de ţară, a întrebat-o pe gazdă dacă avusese vreodată gândaci. „Nu prea mulţi", a replicat gazda, „iar, ca să-i gonesc, am fixat unul viu cu un ac pe perete."^2 Gazda a indicat locul unde prinsese insecta, care încă se mai mişca, nu departe de ţar. Cu un răcnet, Petru a sărit de la masă, i-a tras o lovitură cumplită gazdei şi s-a repezit afară din casă.

Temperamentul iute al lui Petru şi obiceiul lui de a-şi disciplina subordonaţii cu bastonul sau cu pumnul nu l-au părăsit niciodată. Niciunul dintre cei care se aflau în apropierea ţarului nu era imun, deşi, în mod normal, după ce lovea pe cineva, se reinstala calmul. Un incident tipic a avut loc într-o zi în Sankt-Petersburg, când Petru mergea cu mica lui trăsură, având-l alături pe generalul-locotenent Anthony Devier, comisarul de poliţie din Sankt-Petersburg, funcţie în care era şi responsabil de starea drumurilor şi a podurilor din capitală. în acea zi, trăsura lui Petru trecea peste un mic pod peste canalul Moika, iar ţarul a observat că mai multe scânduri lipsesc de pe pod, iar altele erau slăbite. Oprind trăsura, a sărit jos şi i-a poruncit *denşcikului* care

îl însoţea să repare podul imediat. Cât timp scândurile erau fixate la locul lor, Petru l-a lovit cu bastonul pe spinare pe Devier. „Asta este pedeapsa pentru neglijenţă", a spus el. „O să te învăţ eu minte să-ţi faci rondurile şi să te asiguri că totul este sigur şi în bune condiţii."

După ce podul a fost reparat, Petru s-a întors spre Devier şi i-a spus pe un ton prietenos: „Urcă, frate. Stai jos"^, şi cei doi au plecat mai departe, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Loviturile lui Petru cădeau în mod egal şi peste cei mari şi peste cei mici. Odată, când iahtul său a rămas nemişcat o zi întreagă din cauza lipsei de vânt, între Kronstadt şi Sankt- Petersburg, ţarul a coborât în cabină să se culce, după masa de prânz. înainte de a se scurge cele două ore de somn, a fost trezit de nişte zgomote de pe punte. Furios, a urcat şi a găsit puntea pustie, pe care se mai afla doar un mic paj negru, care stătea liniştit pe o scară. Petru l-a apucat pe băiat şi l-a lovit cu bastonul. I-a spus: „învaţă să fii mai liniştit şi nu mă trezi când dorm "[m] Dar nu băiatul fusese vinovat; zgomotul fusese făcut de doctorul ţarului, de un inginer şi de doi ofiţeri de marină, care fugiseră să se ascundă când l-au auzit pe Petru urcând pe punte. După bătaie, ei s-au strecurat înapoi şi l-au avertizat pe băiat să nu spună ce se întâmplase, ameninţându-l cu o altă bătaie. O oră mai târziu, Petru a revenit pe punte, binedispus după ce se odihnise. Uimit să vadă că băiatul tot mai plângea, el l-a întrebat de ce. „Pentru că m-ai pedepsit crud şi nedrept", a răspuns băiatul, numindu-i pe cei care erau de fapt responsabili cu producerea zgomotelor. „Ei bine", a spus Petru, „pentru că acum te-am pedepsit fără să fie vina ta, la următoarea prostie pe care o vei face nu vei mai primi pedeapsă." Câteva zile mai târziu, când Petru era gata să-l altoiască din nou cu bastonul pe

băiat, pajul i-a amintit de promisiunea făcută. „Adevărat", a spus ţarul. „îmi amintesc şi

te iert de data aceasta, pentru că ai fost pedepsit mai înainte."

Izbucnirile lui erau uneori înfricoşătoare. într-o zi, Petru lucra în atelierul de strungărie din Palatul de Vară, la un mare candelabru de fildeş, împreună cu strungarul-şef, Andrei Nartov, şi un tânăr ucenic pe care Petru îl simpatiza foarte mult pentru veselia şi sinceritatea lui. Ucenicul avea poruncă să ia cu grijă pălăria împăratului, de câte ori acesta se aşeza fără să şi-o scoată de pe cap. De data aceasta, apucând pălăria în grabă, ucenicul l-a tras de păr. Cu un urlet de furie, Petru a sărit în picioare şi a început să fugă după tânăr, amenin̦ând că îl omoară. Ucenicul a reuşit să scape şi s-a ascuns, iar în ziua următoare, uitându-şi mânia, Petru s-a întors la lucru. „Băiatul ăla blestemat nu a avut nicio milă de mine", a râs el, „şi m-a rănit mai mult decât ar fi vrut, dar sunt foarte bucuros că fuga lui a fost mai rapidă decât urmărirea mea."^ Trecuseră mai multe zile, iar Petru a observat că ucenicul încă nu se întorsese la lucru. l-a spus lui Nartov să-l caute şi să-i dea asigurări că se poate întoarce fără nicio teamă, dar tânărul tot nu a fost de găsit, nici măcar cu poliţia. De fapt, acesta fugise din Sankt- Petersburg, mai întâi într-un sătuc de pe malul lacului Ladoga, iar apoi la Vologda, pe malul râului Dvina, unde a pretins că este orfan şi un geamgiu l-a luat pe lângă el şi l-a învăţat meseria lui. Zece ani mai târziu, la moartea lui Petru, tânărul a avut curajul, în sfârşit, să-şi dezvăluie numele adevărat şi să se întoarcă la Sankt-Petersburg. Nartov i-a povestit despre iertarea

pe care i-o dăduse ţarul şi l-a angajat din nou, iar el a lucrat la curte şi în timpul împărătesei Anna şi în timpul Elisabetei.

Cu trecerea timpului, Petru a încercat să-şi corecteze comportamentul şi, cu toate că nu reuşea întotdeauna, era conştient de defectul său. „Sunt conştient că am defecte", spunea el, „şi că îmi pierd prea repede cumpătul. Din acest motiv nu mă supăr dacă cei cu care sunt în relaţii apropiate îmi spun acest lucru şi îmi fac reproşuri, aşa cum face Ecaterina mea."—

într-adevăr, Ecaterina reuşea - uneori, era singura care putea - să-l potolească pe Petru. Nu îi era frică de el, iar el ştia acest lucru. Odată, când ea tot insista să vorbească despre un subiect care îl enerva, el s-a înfuriat şi a spart o frumoasă oglindă veneţiană. A strigat înfricoşător: „Aşa am să distrug toate obiectele de preţ din palatul meu!" Ecaterina a înţeles ameninţarea, dar l-a privit în ochi şi i-a răspuns calmă: „Şi o să faci palatul mai frumos dacă vei face asta?"^7 înţeleaptă, ea nu îl contrazicea direct pe soţul ei, ci căuta un mod prin care să-l facă să privească lucrurile dintr-un alt unghi. într-o altă situaţie, ea s-a folosit de câinele lui favorit, Lisette, ca să-i domolească furia. De câte ori Petru era acasă, micul ogar italian cenuşiu îl urma peste tot, iar când se culca după- amiaza, el stătea mereu la picioarele stăpânului. S-a întâmplat ca Petru să fie furios pe un membru al Curţii, despre care credea că este vinovat de corupţie şi care se afla în pericol de a fi pedepsit cu cnutul. Toată lumea de la Curte, inclusiv Ecaterina, era convinsă de nevinovăţia nefericitului curtean, dar toate rugăminţile adresate ţarului nu

reuşeau decât să-l înfurie mai tare. în sfârşit, ca să aibă linişte, Petru a interzis tuturor, chiar şi ţarinei, să mai prezinte vreo petiţie sau să mai vorbească despre subiect. Ecaterina nu a renunţat. Ea a compus o scurtă, dar patetică petiţie în numele Lisettei, în care prezenta dovezi solide ale nevinovăţiei acuzatului şi în care implora iertarea, în numele fidelităţii absolute a Lisettei. Apoi, a legat petiţia de zgarda Lisettei. Când Petru s-a întors de la Senat, credincioasa Lisette a sărit bucuroasă pe el, aşa cum făcea întotdeauna. Petru a văzut hârtia, a citit-o, a zâmbit obosit şi a spus: „Ei bine, Lisette, pentru că este prima oară când *tu* îmi ceri ceva, îţi îndeplinesc rugămintea."—

Deşi detesta formalităţile, existau unele ceremonii de care Petru se bucura enorm, iar altele pe care le accepta conştiincios ca pe nişte obligaţii ale unui conducător. Cel mai mult îi plăcea lansarea la apă a unei noi nave; în general econom, în asemenea ocazii nu ezita să cheltuiască mari sume de bani şi o mulţime de oameni se înghesuiau la Amiralitate ca să se înfrupte din generozitatea lui. Ocazia cerea întotdeauna un banchet enorm pe punţile noului vas, iar ţarul, cu faţa strălucitoare, cu vocea emoţionată, putea fi văzut în centrul activităţilor, însoţit de familia lui, inclusiv de fiice şi de bătrâna ţarină Praskovia, care nu rata niciodată o lansare de navă şi râurile de alcool care o însoţeau. Aceste petreceri se încheiau inevitabil cu generalul-amiral Apraksin izbucnind în plâns şi văitându-se că este bătrân şi singur, şi cu puternicul cneaz Menşikov beat şi inert sub masă, moment în care servitorii trimiteau după soţia lui, cneaghina Daria, şi după sora ei, care veneau să-l readucă la viaţă cu săruri mirositoare, masaj şi apă rece, „iar apoi cereau permisiunea ţarului să-l ia acasă".

Viaţa în Sankt-Petersburg se învârtea în jurul nunţilor, botezurilor, creştinărilor şi înmormântărilor. Petru şi membrii familiei sale erau mereu dispuşi să apară la o nuntă şi se afla adesea în rolul de naş, de multe ori ţinând chiar el cristelniţa pentru botezul copiilor de soldaţi, meşteşugari sau de funcţionari mărunţi. Petru făcea acest lucru cu bucurie, dar familia nu se putea aştepta la daruri deosebite; tot ce primeau era un sărut pentru mamă şi o rublă strecurată sub perna de botez, după vechiul obicei rusesc. După ceremonie, dacă era cald, Petru îşi scotea caftanul şi se aşeza pe scaunul cel mai apropiat. Când era maestru de ceremonii la o nuntă, el îşi îndeplinea datoria cu seriozitate, apoi punea deoparte bastonul, se aşeza la masă, lua o bucată de friptură caldă, cu mâna, şi începea să mănânce.

Iarna nu prea îl stigherea pe Petru în activitatea lui neobosită. în zilele în care Jefferyes scria la Londra că „nu poţi să-ţi scoţi nasul afară, din cauza gerului, fără să rişti să ţi-l pierzi"^, Petru, Ecaterina şi membrii curţii lor călătoreau la 60 de kilometri distanţă, în satul Dudderoff, unde - raporta ambasadorul, şocat - se bucurau de o „distracţie pe care ei o numesc *katat,* sau coborârea cu sania, în viteză maximă, pe o pantă abruptă de munte"[2]^. Un alt sport de iarnă, navigarea cu barca pe gheaţă, îi plăcea şi mai mult lui Petru. „Iarna, când râul Neva şi [golful] sunt îngheţate complet, are bărcile lui [...] modificate ingenios pentru a aluneca pe gheaţă", scria Perry. „în fiecare zi, când bate vânt puternic, el navighează în direcţia vântului, pe gheaţă, cu catargul şi cu drapelul fluturând la fel ca şi pe apă."[m]

în lunile de vară, Petru era încântat să deschidă Grădina de Vară pentru recepţii şi celebrări. Aniversarea Bătăliei de la Poltava, în 28 iunie, era întotdeauna memorabilă: regimentul de Gardă Preobrajenski, în uniforme verzi, şi regimentul de Gardă Semionovski, în bleumarin, erau masate în rânduri pe un câmp din apropiere, iar Petru oferea cu mâna lui soldaţilor cupe de lemn, cu vin şi bere, ca să bea în cinstea victoriei. Ecaterina şi fiicele lor, Anna şi Elisabeta, îmbrăcate în rochii elegante, cu bijuterii şi perle în păr, stăteau în picioare în mijlocul grădinii, primind invitaţii, înconjurate de curteni şi de fântânile şi cascadele curgătoare ale lui LeBlond. în apropiere, ca două păpuşi micuţe şi ţepene de ceară, stăteau nepoţii lui Petru, Piotr şi Natalia, copiii orfani ai ţareviciului Aleksei. După ce îşi prezentau omagiile, oaspeţii se aşezau în jurul meselor de lemn aşezate printre copaci, iar cei mai fericiţi dintre ei erau episcopii bărboşi şi alţi clerici care veniseră hotărâţi să-şi facă plinul de băutură.

într-una dintre aceste ocazii, veselia s-a transformat în îngrijorare, mai ales pentru străini şi pentru câteva doamne, când au văzut şase soldaţi musculoşi din regimentul de Gardă venind spre ei cu găleţi uriaşe de coniac de porumb, pentru a fi folosit la toasturi serioase. Pentru că la toate porţile erau postate gărzi care îi împiedicau pe oaspeţi să plece, s-a creat o ambuscadă în direcţia râului, acolo unde erau ancorate câteva galere. Episcopii însă nu au făcut nicio încercare de a fugi, ci au stat la masă, mirosind a ridichi şi ceapă, cu feţele numai zâmbet, închinând toasturi după toasturi. Mai târziu, ţarina şi prinţesele au invitat compania să danseze pe puntea galerelor, iar focurile de artificii au luminat cerul deasupra râului. Unii au continuat să danseze şi să bea până dimineaţa, dar mulţi au căzut

pur şi simplu prin grădină şi au adormit acolo unde se aflau.

Membrii familiei imperiale, la fel ca şi cei care îl serviseră cu credinţă pe ţar, erau copleşiţi cu onoruri. Câţiva dintre locotenenţii mai vârstnici ai lui Petru dispăruseră. Romodanovski murise în 1717, iar funcţia lui fusese preluată de fiul său. A urmat Şeremetiev, în 1719, la vârsta de şaizeci şi şapte de ani, la doar câţiva ani după ce se căsătorise cu o văduvă tânără şi educată, care locuise în Anglia. Iacob

Dolgoruki a murit în 1720, la optzeci şi unu de ani. Cu vechii străini devotaţi, care îşi petrecuseră mulţi ani - în anumite cazuri, toată viaţa - în slujba lui, Petru fusese extrem de generos. încă de când se aflau în serviciu, ei au primit proprietăţi; când s-au retras au primit pensii care erau plătite în continuare pentru văduvele şi copiii lor orfani. Petru nu a permis nici reducerea venitului unui oficial atunci când acesta se pensiona. Când un străin bătrân s-a retras după treizeci de ani în serviciul lui, Colegiul de Control financiar a propus o pensie egală cu jumătate din salariul acestuia. Petru a fost nemulţumit. „Cum?" a întrebat el. „Un om care şi-a petrecut toată tinereţea în serviciul meu se va lupta cu sărăcia la bătrâneţe? Nu, daţi-i banii lui pentru tot restul vieţii, fără să-i mai cereţi nimic, din moment ce nu mai poate servi. Dar folosiţi-vă de sfatul lui în orice chestiune legată de profesiunea lui şi profitaţi de experienţa lui. Cine şi-ar mai sacrifica anii cei mai valoroşi din viaţă dacă ar şti că este condamnat la sărăcie când va ajunge la bătrâneţe şi că cel căruia şi-a devotat tinereţea îl va neglija când nu va mai avea putere?"^

Pentru un om nerăbdător şi plin de energie ca Petru, relaxarea era dificilă. „Ce faceţi voi acasă?" îi întreba el la un moment dat pe cei din jurul lui. „Eu nu pot să stau acasă şi să nu fac n i m i c . E v i t a sportul preferat al multor monarhi, refuzând să vâneze. Deşi tatăl său petrecea fiecare minut din timpul lui liber la vânătoarea cu şoimi, iar bărbaţii cu sânge albastru din Franţa se delectau cu urmărirea cerbilor prin păduri, lui Petru nu îi plăcea această ocupaţie. „Vânaţi, domnilor", spunea el odată ca răspuns la o invitaţie pentru o partidă de vânătoare lângă Moscova, „vânaţi cât poftiţi şi faceţi război cu animalele sălbatice. în ceea ce mă priveşte, nu-mi permit să mă distrez aşa când am duşmani cu care trebuie să dau ochii peste graniţă, iar acasă am de furcă mereu cu supuşi îndărătnici."^ Jocul preferat al lui Petru era şahul şi, ca să poată juca oricând şi cu oricine, avea la el întotdeauna o tablă pliantă de piele cu pătrate albe şi negre. Nu era împotriva jocurilor de noroc şi participa la un joc olandez cu cărţi, pe bani, dar cel mai mult îi plăcea camaraderia şi conversaţia cu căpitanii de marină şi cu constructorii de nave care erau partenerii lui de joc. Printre soldaţii şi marinarii din flota lui impusese o regulă strictă: niciun om nu poate să piardă mai mult de o rublă. Aşa cum vedea Petru lucrurile, jucătorii înrăiţi nu aveau chef să facă nimic care să fie cu adevărat folositor şi nu se gândeau decât la ce să mai născocească pentru a se curăţa unii pe alţii de bani.

Petru se relaxa cel mai bine când făcea muncă fizică: mânuind o secure în şantierul Amiralităţii, aplecându-se deasupra strungului ca să creeze obiecte din lemn şi fildeş sau modelând cu barosul bucăţi de fier într-o fierărie. împăratului îi plăcea să viziteze turnătorii - îi plăcea să mânuiască foalele, îi plăceau incandescenţa metalului aflat în foc, bubuitul ciocanelor pe nicovală - şi

deprinsese abilităţile unui fierar. O dată, şi-a petrecut o lună întreagă lucrând în atelierul unui fierar pe nume Werner Muller. Petru muncea din greu şi a forjat 320 de kilograme de bare de fier într-o singură zi, iar când a cerut să fie plătit, Muller i-a dat mult mai mult decât trebuia. Petru a refuzat ceea ce era în plus, acceptând numai salariul unui fierar obişnuit, apoi s-a dus cu banii la un magazin de unde şi-a cumpărat o pereche de pantofi. După aceea, le-a arătat tuturor cu mândrie noua pereche de pantofi, spunând: „I-am câştigat cu sudoarea frunţii, cu un ciocan şi o nicovală."^

întotdeauna însă, cea mai mare plăcere a lui Petru era să fie pe apă. Chiar şi când se afla pe mal, făcuse un aranjament ca la auzul a trei lovituri de tun trase din fortăreaţa Petru şi Pavel, toate vasele care erau pe râu, între fortăreaţă şi Palatul de Iarnă, să-şi antreneze echipajele, să-şi întindă pânzele, să ridice ancora, să manevreze vasul încoace şi încolo. Ţarul, în picioare în faţa unei ferestre din Palatul de Iarnă, urmărea toată acea activitate cu o privire pofticioasă şi cu multă plăcere. Vara, el petrecea cât mai mult timp posibil la bordul unei bărci sau al unei nave. Se distra organizând excursii pe Neva, pe care le anunţa prin atârnarea unor steguleţe speciale la toate intersecţiile străzilor din oraş. în ziua fixată, toţi cetăţenii care deţineau bărci se adunau pe râu în faţa fortăreţei. La semnalul lui Petru, flotila pornea în aval pe râu, cu ţarul aflat la cârma bărcii lui acoperite. Mulţi dintre nobili aduceau cu ei muzicieni, iar muzica de trompetă şi de oboi răsuna peste apă. în apropiere de gura de vărsare a râului, de obicei, bărcile întorceau pe un mic canal care ducea la micul palat de ţară al Ecaterinei, Ekaterinhof. Acolo, oaspeţii se aşezau la mesele de sub pomii din livadă şi îşi potoleau setea cu pahare de vin de Tokay.

Bucuria lui Petru era să navigheze în golful Finic, între Sankt-Petersburg şi Kronstadt. Pe vreme bună, pe apă, cu albastrul senin al cerului deasupra, sub lumina strălucitoare a soarelui, cu murmurul liniştit al valurilor care se loveau de barcă şi cu mâna pe cârmă, ţarul era împăcat. Navigând în singurătate putea să privească linia coastei, dealurile împădurite care se ridicau din apă şi, pe culme, palatele de vară care începeau să se construiască. La întoarcere, traversa golful spre Petersburg şi vedea mai întâi gura râului şi pădurile care o înconjurau; apoi, ridicându-se deasupra copacilor, turlele bisericilor, acoperite cu cositor şi alamă şi, uneori, cu aur, apoi palatele şi clădirile aflate pe malurile râului. După o asemenea zi, Petru se întorcea întotdeauna la problemele de zi cu zi cu o strângere de inimă.

Pe cât îndrăgea Petru simplitatea, pe atât iubea Ecaterina luxul. Spre sfârşitul domniei lui, Petru organizase pentru soţia lui o curte strălucitoare, care contrasta puternic cu propriul lui stil de viaţă. Ţarinei îi plăceau rochiile şi bijuteriile, poate din dorinţa de a acoperi cu aur originea ei umilă. Personalul domestic al Ecaterinei includea paji în uniforme verzi tivite cu roşu şi decorate cu dantelă de aur şi o orchestră personală, tot în uniforme verzi. însoţitoarea preferată a Ecaterinei era, surprinzător, Matriona Balk, o soră a Annei Mons, amanta germană a lui Petru din anii de dinainte de Ecaterina. Curtea ei mai includea o fiică a pastorului Gluck, cel care o adăpostise pe Ecaterina când era orfană; Varvara Arsenieva, sora Dariei Arsenieva, care era soţia lui Menşikov şi prietena veche a Ecaterinei; Anisia Tolstaia, care se cunoştea cu Ecaterina de pe când aceasta se întâlnise prima oară cu Petru; prinţesa Cantemir de Moldova; contesa Osterman, soţia

vicecancelarului; contesa Anna Golovkina, fata cancelarului, care a devenit cea de-a doua soţie a lui Iagujinski; fiica lui Anthony Devier, comisarul de poliţie din Sankt-Petersburg, şi Mărie Hamilton, o rudă a soţiei scoţiene a lui Andrei Matveev.

Cea mai deschisă dintre aceste doamne era prietena de nedespărţit a Ecaterinei, bătrâna cneaghină Anastasia Goliţîna, care a însoţit-o pe ţarină la Copenhaga şi Amsterdam, şi fusese implicată în afacerea cu ţareviciul Aleksei şi fusese biciuită public, după care însă şi-a recâştigat poziţia la curte. Una dintre scrisorile ei către ţar, de la Reval, din 1714, ne permite o privire asupra Curţii Ecaterinei:

Sire,

Doresc să vii aici repede. Dacă Majestatea Voastră întârzie, cu adevărat, Sire, viaţa mea va fi grea. Ţarina nu vrea niciodată să se ducă la culcare mai devreme de ora trei dimineaţa şi eu trebuie să stau mereu cu ea, pentru că Kirillova moţăie şi când stă în picioare lângă pat. Doamna ţarină îndrăzneşte s-o întrebe „Mătuşă, moţăi?", iar ea îi răspunde „Nu, nu moţăi, mă uit la papuci", în timp ce Mărie Hamilton se plimbă prin cameră cu o saltea pe care o pune în mijlocul camerei, iar Matriona Balk se plimbă prin toată casa şi ceartă pe toată lumea. Dacă tu ai fi prezent aici, aş scăpa de serviciul meu de dormitor.—

în aprilie 1719, soarta le-a dat lui Petru şi Ecaterinei o lovitură devastatoare. Moartea ţareviciului Aleksei clarificase, chiar dacă sumbru, problema succesiunii. Rămâneau doi copii de sex masculin pe linia lui Petru: Piotr Petrovici, fiul lui şi al Ecaterinei, şi Piotr Alekseevici, nepotul lui, fiul lui Aleksei şi al prinţesei Charlotte. Dar unchiul, Piotr Petrovici, nu a fost niciodată la fel de sănătos ca nepotul său, care era cu patru săptămâni mai mare. Copilul era sufletul părinţilor săi şi se acorda o mare atenţie sănătăţii şi educaţiei lui. El apărea din când

în când la celebrările de la curte călărind un mic ponei, dar era subdezvoltat şi adesea se îmbolnăvea. în toate aspectele evoluţiei sale, el se afla cu mult în urma nepotului său dinamic şi agresiv, micul Mare Duce Piotr Alekseevici.

99

în februarie 1718, când Piotr Petrovici avea doi ani, Aleksei a fost înlăturat de la succesiune, iar nobilimea şi clerul din Rusia juraseră credinţă micului fiu al lui Petru şi al Ecaterinei, ca urmaş la tron. Paisprezece luni mai târziu, acest băieţel, la numai trei ani şi jumătate, l-a urmat pe fratele său vitreg, Aleksei, în mormânt.

Moartea copilului preferat, în care Petru îşi pusese speranţele pentru viitorul dinastiei, l-a copleşit. S-a izbit cu capul de perete atât de tare, încât a început să aibă convulsii; apoi, timp de trei zile şi trei nopţi, s-a închis în camera lui şi a refuzat să iasă sau să vorbească cu cineva, măcar prin uşă. în acest timp, a stat chircit pe canapea, fără să mănânce nimic. Activitatea guvernului se oprise, războiul cu Suedia era ignorat, mesajele şi scrisorile rămâneau fără răspuns. Ecaterina, trecând peste propria ei durere, a fost alarmată de descurajarea obsesivă a soţului şi a bătut la uşa lui, l-a strigat, dar nu a venit niciun răspuns. Ea s-a retras, plângând, să-i ceară ajutor cneazului Iacob Dolgoruki. Bătrânul prim-senator a liniştit-o pe ţarina speriată şi a convocat tot Senatul la o întâlnire în faţa uşii lui Petru. Dolgoruki a bătut la uşă. Niciun răspuns. Când a bătut din nou, Dolgoruki i-a strigat ţarului că se află acolo cu întreg Senatul, că ţara are nevoie de ţarul ei, iar dacă Petru nu deschide uşa imediat, va fi obligat să o spargă şi să-l ia

pe sus pe suveran, dacă acesta este singurul mod de a salva coroana.

Uşa s-a deschis şi în faţa lor se afla Petru, palid şi tras la faţă. „Ce s-a întâmplat?" a întrebat el. „De ce veniţi să mă deranjaţi din odihna mea?" „Pentru că retragerea ta şi suferinţa ta excesivă şi inutilă sunt cauzele dezordinii care domneşte în ţară", a replicat Dolgoruki. Petru a lăsat capul în jos. „Ai dreptate", a spus el şi s-a dus împreună cu ei la Ecaterina. A îmbrăţişat-o cu tandreţe şi i-a spus: „Ne-am pedepsit prea mult timp. Haide să nu mai murmurăm

împotriva voinţei lui Dumnezeu."^7

Moartea micului Piotr Petrovici i-a lăsat pe Petru şi Ecaterina cu trei copii în viaţă, toţi de sex feminin. în 1721, Anna şi Elisabeta aveau treisprezece şi, respectiv, doisprezece ani, iar Natalia trei. Cele două fete mai mari atrăseseră deja privirile admirative ale diplomaţilor străini care erau întotdeauna în căutare de partide folositoare. „Prinţesa Anna", scria Bergholz, al cărui stăpân, ducele de Holstein, avea să se căsătorească în cele din urmă cu această fiică, „este brunetă şi drăguţă ca un înger, cu o înfăţişare şi braţe fermecătoare şi o siluetă asemănătoare cu a tatălui ei, destul de înaltă pentru o fată, chiar puţin cam subţire şi nu aşa de plină de viaţă ca sora ei mai mică, Elisabeta, care era îmbrăcată la fel ca ea. Rochiile celor două prinţese nu aveau aur şi argint, erau făcute dintr- un material drăguţ, în două culori, iar capetele lor erau împodobite

cu perle şi pietre preţioase, după ultima modă din Franţa, într-un mod care ar fi făcut cinste celui mai bun coafor francez."[2^]

Trei ani mai târziu, când Anna avea şaisprezece ani, farmecul ei era lăudat de baronul Mardefelt, ambasador prusac şi un iscusit pictor de miniaturi care făcuse portrete pe fildeş tuturor membrilor familiei imperiale. Despre Anna, el scria: „Nu cred că există azi în Europa o prinţesă care să-i întreacă frumuseţea maiestuoasă. Este mai înaltă decât toate doamnele de la curtea ei, dar talia ei este aşa de subţire, de graţioasă, trăsăturile ei aşa de perfecte, încât sculptorii antici nu şi-ar fi dorit mai mult decât atât. Se poartă fără afectare, echilibrată şi senină. Mai mult decât orice distracţie, ea preferă să citească lucrări istorice şi filosofice."—

Cât despre Elisabeta cea de cincisprezece ani, „este o frumuseţe de un gen pe care eu nu l-am mai văzut", spunea ambasadorul spaniol, ducele de Liria. „Un ten uimitor, ochi strălucitori, gură perfectă, gâtul şi pieptul de o albeaţă rară. Este înaltă de statură, iar temperamentul ei este foarte vioi. Se pot observa la ea o mare inteligenţă şi drăgălăşenie, dar şi o anumită ambiţie."[m]

Atât Anna, cât şi Elisabeta primeau educaţia unor prinţese europene, care consta mai ales în limbi străine, bune maniere şi dans. Ele vorbeau deja olandeza cultivată şi se exprimau fluent în franceză. Când Petru i-a întrebat pe tutorii lor de ce este necesar să înveţe

franceza şi dacă germana nu este destul de răspândită ca să-i permită cuiva să se facă pe deplin înţeles, tutorii au răspuns că este suficient să înveţe germana, dar că toată lumea civilizată, inclusiv germanii, doreşte să înveţe franceza. Anna, eleva mai dotată, se pare că învăţase şi ceva italiană şi suedeză. Ca să-şi demonstreze progresul, ea le-a scris mamei şi tatălui în germană, atunci când aceştia se aflau în străinătate. La una dintre aceste scrisori, din 1721, Ecaterina a răspuns:

Aşa cum am aflat din scrisorile tutorelui tău şi ale lui Devier, tu, inima mea, înveţi cu sârguinţă. Sunt foarte bucuroasă şi îţi trimit un cadou, ca să te stimuleze şi mai mult, un inel cu diamant. Alege unul dintre ele pentru tine, oricare îţi va plăcea, şi dă-l pe celălalt dragii tale surori Elisabeta, şi sărut-o din partea mea. îţi mai trimit şi o cutie cu portocale şi lămâi proaspete, care de-abia au fost descărcate de pe vas. Alege mai multe şi trimite-le din partea ta prinţului seren [Menşikov] şi amiralului [Apraksin]. —

Peste mulţi ani, împărăteasa Elisabeta îşi amintea cât de mult era interesat tatăl ei de educaţia fiicelor sale. El venea frecvent în camera lor, spunea ea, să vadă cum îşi petrec timpul, şi „deseori îmi cerea să-i povestesc ce am învăţat în ziua aceea. Când era mulţumit, mă lăuda şi mă săruta, iar uneori îmi făcea chiar şi un cadou."^ Elisabeta îşi amintea de asemenea cât de mult regreta Petru neglijarea educaţiei lui formale. „Tatăl meu repeta adesea", spunea ea, „că şi-ar fi dat un deget de la mână dacă ar fi putut avea o altă educaţie. Nu trecea o zi fără să simtă această lipsă."

A treia fiică, mica prinţesă Natalia Petrovna, născută în 1718, nu a trăit îndeajuns ca să poată începe serios şcoala. Ca înfăţişare, ea semăna cu ambii părinţi, avea o faţă rotundă, părul negru ondulat pe frunte, ca şi mama ei, ochi negri şi o guriţă ca un boboc de trandafir. Dar a

murit în 1725. Dintre cei doisprezece copii ai lui Petru, şase băieţi şi şase fete, numai Anna şi Elisabeta au trecut de vârsta de şapte ani.

103

Unul dintre cele mai interesante personaje ale societăţii ruse de la timpul acela era bătrâna ţarină Praskovia, bolnavă de gută, văduva fratelui vitreg al lui Petru, co-ţarul, Ivan al V- lea. Văduvă încă din 1696, Praskovia i-a fost întotdeauna profund devotată lui Petru şi i le-a dat pe două dintre fiicele sale, Anna şi Ecaterina, ca să le mărite cu prinţi europeni, pentru promovarea politicii externe a ţarului. Deşi prefera conacul ei de la ţară, palatul Ismailovski, aflat pe pajiştile din împrejurimile Moscovei, ea s-a mutat, plină de simţul datoriei, la Sankt-Petersburg. Dusă la banchete şi baluri în scaunul ei, era aşezată întotdeauna lângă ţarina Ecaterina, perspectivă din care observa şi comenta acid tot ce se întâmpla. Dorinţa ei de a-i face plăcere ţarului mergea până acolo încât călătorea împreună cu el la Oloneţ să facă tratament cu ape feroase, deşi cei mai mulţi din jurul ei văzuseră că această cură îi afectează şi mai mult sănătatea. Pe măsură ce îmbătrânea, Praskovia devenea irascibilă şi se certa deseori cu fiicele ei mai mari, care se întorseseră amândouă în Rusia; Ecaterina, ducesa de Mecklenburg, veselă şi plină de viaţă, s-a întors definitiv în 1722, iar Anna, ducesa de Kurlandia, venea frecvent acasă în vizită. în 1730 s-a întors şi ea pentru totdeauna, în acelaşi an fiind şi încoronată ca împărăteasa Anna. După o ceartă cumplită, Praskovia a blestemat-o pe Anna şi nu şi-a retras blestemul decât în ultimele clipe înaintea morţii.

în vara şi în toamna anului 1722, în timp ce Petru şi Ecaterina erau plecaţi pe Marea Caspică, Curtea a fost transferată la Moscova. Ecaterina de Mecklenburg locuia cu mama ei la palatul Ismailovski şi invita adesea oaspeţi din Moscova pentru distracţie. Aceştia veneau pe drumuri pline de noroi ca să fie serviţi cu pahare de vodcă oferite chiar din mâna ducesei, să primească o masă prost gătită şi să danseze până la miezul nopţii. Când căldura din cameră devenea insuportabilă de la trupurile înfierbântate şi de la lumânări, dansatorii se mutau în dormitor, unde zăcea ţarina invalidă, sau în dormitorul ducesei. Casa era prost proiectată, cu dormitoare amestecate printre sufragerii şi săli de mese şi, oricum, Praskoviei nu prea îi păsa de păstrarea aparenţelor. Când Petru s-a întors de la Marea Caspică, Bergholz s-a grăbit, la mijlocul nopţii, să fie primul care îi dă vestea ţarinei. El i-a găsit pe toţi în pat, dar Ecaterina de Mecklenburg a fost încântată şi l-a dus pe Bergholz să le anunţe pe mama şi sora ei şi pe domnişoarele lor de onoare, care erau toate dezbrăcate. Holsteinezul a fost uimit de dimensiunile reduse ale casei şi de condiţiile proaste în care locuia ţarina. „în general, această vizită nocturnă nu mi-a făcut o impresie bună", nota el în jurnal, „deşi am avut norocul să văd o mulţime de gâturi şi de piepturi goale."^

în 1718, Petru a instituit noile lui adunări, sau petreceri de seară, care aveau loc de două sau de trei ori pe săptămână în timpul iernii. Aceste petreceri reprezentau cea mai importantă parte a efortului făcut de ţar de a aduce la un loc persoane de ambele sexe şi de a oferi Petersburgului un aer de socializare afabilă, aşa cum văzuse în saloanele de la Paris. Pentru că ideea era o noutate în Rusia, Petru a creat şi nişte reguli, explicând amănunţit supuşilor săi ce anume erau aceste

adunări şi cum trebuia să se desfăşoare. Explicaţiile lui, ca de obicei, seamănă cu cele ale unui profesor care le predă elevilor:

105

Regulă pentru ţinerea adunărilor la Petersburg

„Adunare" este un termen franţuzesc care nu se poate exprima într-un singur cuvânt rusesc: ea înseamnă un număr de persoane care se întâlnesc, fie ca să se distreze, fie ca să discute despre treburile lor. Cu această ocazie, prietenii se pot revedea, pot sta de vorbă despre afaceri sau alte subiecte, să afle noutăţi despre ce se întâmplă în ţară sau în afara ţării şi aşa să-şi petreacă timpul. în ce manieră se vor desfăşura aceste adunări se poate vedea din cele ce urmează:

1. Persoana în a cărei casă urmează să se ţină adunarea seara trebuie să înmâneze un bilet sau un alt semn prin care să anunţe toate persoanele, indiferent de sex.
2. Adunarea nu va începe mai devreme de ora patru sau cinci după-amiaza şi nici nu se va prelungi mai târziu de ora zece seara.
3. Stăpânul casei nu este obligat să iasă în întâmpinarea oaspeţilor, să-i conducă pe aceştia sau să se ocupe de distracţia lor; dar, deşi el este scutit de servirea acestora, este dator să asigure scaune, lumânări, băutură şi alte lucruri necesare, precum şi tot felul de jocuri şi lucrurile care servesc acestui scop.
4. Nu este fixată o anumită oră la care persoanele să vină sau să plece; este suficient ca ele să ia parte la adunare.
5. Fiecare este liber să stea jos, să se plimbe sau să joace jocuri, cum îi place, şi nimeni nu trebuie să-l împiedice sau să se împotrivească la ceea ce face, pedepsindu-l să golească Marele Vultur [o cupă plină cu vin roşu sau coniac] ca pedeapsă. în rest, este suficient ca persoanele să se salute la sosire şi la plecare.
6. Persoanele de rang înalt, de exemplu nobilii, funcţionarii superiori, ca şi negustorii de vază, maiştrii (prin care se înţelege mai ales constructorii de nave), persoanele angajate la Cancelarie şi soţiile şi copiii acestora au libertatea să participe la aceste adunări.
7. Un loc special va fi asigurat pentru lachei (în afară de cei din casă), aşa încât să fie spaţiu suficient în apartamentele destinate adunării

[adică, apartamentele să nu fie aglomerate de lachei care nu au ce face şi se amestecă printre invitaţi].—

Deşi gazdei nu i se cerea să pregătească altceva decât ceai sau apă rece pentru oaspeţi, nimic nu o împiedica să ofere o cină copioasă şi băutură din belşug. Totuşi, nimeni nu era obligat să bea şi, spre deosebire de faimoasele banchete exclusiv masculine ale lui Petru, băutura excesivă şi beţia erau dezaprobate. Petru însuşi ţinea lista gazdelor şi hotăra al cui este rândul să organizeze petrecerea; şi, cu toate că refuza în continuare să dea petreceri formale în palatul său, era gata să fie şi el gazdă pentru o adunare, atunci când îi venea rândul.

în scurt timp, societatea din Sankt-Petersburg dădea năvală la aceste petreceri. într-una dintre camere trebuia să aibă loc dansul, în alta erau oamenii care jucau cărţi, a treia era plină de oameni care îşi fumau solemn pipele lungi de lut şi beau din căni de teracotă, iar în a patra cameră erau bărbaţi şi femei care râdeau, bârfeau şi se bucurau de prezenţa celorlalţi într-un fel până atunci necunoscut în Rusia. Petru se afla întotdeauna acolo, vesel şi vorbăreţ, ducându-se dintr-o cameră în alta sau stând la masă, fumând pipa lungă olandeză, sorbind vin unguresc sau studiind următoarea mişcare la jocul de dame sau şah. Aceste adunări nu erau întotdeauna liniştite. Cneazul Grigori Dolgoruki şi mai tânărul cneaz Romodanovski, vechi duşmani în urma unui proces de divorţ, s-au bătut cu pumnii la cină; altă dată, un musafir s-a suit pe masă şi, mergând pe ea, s-a împiedicat de o plăcintă. Dar, în general, comportamentul era plăcut ochilor mentorului imperial, care reuşise miracolul de a amesteca societatea vechii Rusii cu societatea Europei.

Majoritatea doamnelor din Sankt-Petersburg, de îndată ce au cunoscut petrecerile mixte ale lui Petru, au îmbrăţişat imediat schimbarea. în loc să rămână în lumea retrasă a casei lor, au început acum să păşească într-o viaţă nouă şi pasională. Tinerele necăsătorite aveau un loc unde puteau să întâlnească foarte mulţi tineri necăsătoriţi. Era minunat să poată să se îmbrace frumos, să danseze şi să-şi expună în public farmecele. Au apărut noi rochii extravagante, în culori şi stiluri magnifice şi, raporta Bergholz, „toate doamnele de aici folosesc ruj, la fel ca şi cele din Franţa"^. Totuşi, încă nu erau dispuse să petreacă ore întregi pregătindu-şi coafuri sofisticate, precum doamnele de la curţile occidentale. „Este totuşi prea greu pentru ele să îşi sacrifice comoditatea", spunea Bergholz. „Ruşii ţin prea mult la comoditatea lor şi nu sunt prea dispuşi să se coafeze."

Pentru că era la modă stilul occidental, mamele ruse s-au grăbit să-şi crească fiicele după modelul german sau francez. „Trebuie să recunoaştem că părinţii de aici", spunea Bergholz, „nu se dau în laturi de la nimic pentru a-şi educa bine copiii, aşa că este uluitor cât de multe schimbări s-au produs în această naţiune într-un timp aşa de scurt. Nu mai există nicio urmă de grosolănie sau de comportament neplăcut, aşa cum era până nu demult." Unele tinere aveau un avantaj special, câştigat cumva ironic. Generalul Trubeţkoi, care fusese ţinut prizonier la Stockholm, cu soţia şi fiicele lui, fusese schimbat, în 1718, cu feldmareşalul Rehnskold. Când familia s-a întors din Suedia, cele trei fiice ale lui, care fuseseră la Stockholm „cu tatăl lor încă din fragedă copilărie, căpătaseră o educaţie aşa de bună, încât la întoarcerea lor în Rusia se distingeau de departe de oricare doamnă din ţara lor".

Domnii, la fel ca şi doamnele, au început şi ei să se îngrijească. în locul tradiţionalei robe de calitate, care era îmbrăcată la ocazii oficiale şi se moştenea din tată în fiu, domnii ruşi îşi comandau acum haine noi, brodate cu aur. Un străin, privind un grup de ruşi îmbrăcaţi cu blănuri, care intrau într-o casă într-o noapte de iarnă rece, remarca: „La intrarea în orice casă, anumiţi sevitori vin imediat să le dezlege încălţările din blană şi să-i dezbrace de haine; e destul de amuzant să vezi nişte domni eleganţi, împodobiţi cu argint, aur, purpură şi pietre preţioase, ieşind din hainele cele groase ca nişte fluturi care se eliberează din învelişul lor de iarnă".

Extravaganţa hainelor era dublată de extravaganţa din alte aspecte ale vieţii lor. Ruşii aveau regimente de servitori, pe care îi îmbrăcau în livrele splendide. îşi comandau mobilă superbă, trăsuri elegante şi vinuri străine rare. Banchetele, balurile şi alte petreceri erau prilejul de a-şi etala bogăţia, deşi foarte des această bogăţie dispărea repede, înghiţită de cheltuielile prea mari. Datoriile şi ruinarea erau frecvente, iar funcţionari şi oficiali sărăciţi care cerşeau o altă funcţie, cu un salariu mai bun, erau văzuţi deseori în birourile guvernamentale.

Un alt efect al emancipării bruşte a rusoaicelor după secole de sechestrare era moralitatea libertină sau ceea ce cneazul Mihail Şcerbatov descria mai târziu ca fiind „degradarea moravurilor". Comportamentul personal al lui Petru în acest domeniu rămâne necunoscut. Despre domnişoarele de onoare ale Ecaterinei, Mărie Hamilton şi Maria Cantemir, se spunea că beneficiaseră de favorurile lui şi mulţi scriitori din secolul al XVIII-lea

scriau poveşti zburdalnice despre cum călătorea Ecaterina prin Europa, însoţită de un alai de doamne care aveau în braţe, fiecare dintre ele, un copil al cărui tată era Petru. Se poate presupune că Petru nu era cast şi că poveştile despre aventura cu o actriţă din Londra sau cu o doamnă din Paris ar putea fi adevărate. Este clar însă că, dacă aceste aventuri au existat, au fost episoade cărora Petru nu le-a dat importanţă. Ecaterina înţelegea acest lucru şi îl tachina în scrisorile ei. Asigurările lui Petru cum că nicio femeie nu ar putea fi interesată de „un individ bătrân ca mine" arătau un simţ al umorului, dar şi ceva jenă.

Ecaterina îşi permitea să-l tachineze, alţii, nu. în Copenhaga, în 1716, regele Frederic al IV-lea s-a întors către el zâmbind şi cu o sprânceană ridicată. „Ah, fratele meu", a spus el, „am auzit că şi tu ai o amantă." Faţa lui Petru s-a întunecat brusc. „Fratele meu", a izbucnit el, „curvele mele nu mă costă prea mult, dar ale tale costă mii de lire, care ar putea fi cheltuite pe ceva mai bun."^

în esenţă, atitudinea lui Petru faţă de moralitatea relaţiilor dintre bărbaţi şi femei se baza pe o etică socială funcţională. Era indulgent cu comportamentul şi aventurile care nu dăunau societăţii. Prostituatele se bucurau de „o libertate totală în Rusia", raporta Weber, mai puţin una care „îmbolnăvise câteva sute de oameni din Garda Preobrajenski, iar aceştia, nefiind apţi să meargă la datorie împreună cu ceilalţi, au fost nevoiţi să stea la Petersburg să se trateze"^; această femeie a fost biciuită pentru că a afectat interesele statului. în general, ţarul refuza să apere castitatea sau să pedepsească adulterul. Când i s-a spus că împăratul

Carol al V- lea interzisese adulterul sub ameninţarea pedepsei cu moartea, a întrebat: „Este posibil aşa ceva? Aş fi crezut că un aşa mare prinţ are mai multă raţiune. Fără îndoială că s-a gândit că are prea mulţi oameni. Trebuie să pedepsim dezordinea şi crimele, dar avem datoria să prelungim viaţa oamenilor noştri cât de mult putem."^ Femeile necăsătorite, când rămâneau însărcinate, erau încurajate să păstreze copiii. Odată, când Petru a întâlnit o fată căreia i se interzisese să stea în compania altor fete deoarece avea un fiu nelegitim, a spus: „Eu interzic să fie exclusă din compania altor fete şi femei."[m] Fiul fetei a fost luat sub protecţia ţarului.

Curtea lui Petru era plină de exemple de bărbaţi şi de femei care au beneficiat de ajutorul ţarului sau au fost salvaţi de indulgenţa acestuia. L-a încurajat pe Iagujinski să divorţeze de prima lui soţie, care îi făcea viaţa mizerabilă, şi să se căsătorească cu contesa Golovkina, „una dintre cele mai plăcute şi mai bine educate doamne din Rusia"^, potrivit lui Bergholz. Deşi faţa îi era stricată de urmele de variolă, avea un chip splendid, vorbea fluent franceza şi germana, dansa superb şi era mereu veselă. El i-a refuzat permisiunea cneazului Repnin de a-şi lua o amantă finlandeză ca a patra soţie (Biserica Ortodoxă permitea numai trei căsătorii), dar i-a legitimat copiii, sub numele de Repninski. Când *denşcikul* lui favorit, Vasili Pospelov, s-a căsătorit cu o femeie care cânta la flaut, Petru nu doar că a participat la nuntă, dar a fost prezent şi la botezul copilului lor, care a avut loc în ziua următoare. L-a sprijinit pe generalul Anthony Devier în dorinţa lui de a câştiga mâna surorii lui Menşikov. Deşi fusese refuzat de prinţ, care spera într-o partidă mai bună, Devier şi sora lui Menşikov au conceput un copil. Devier a încercat din nou să-l convingă pe Menşikov, cu argumentul că acel

copil trebuia să se nască legitim, argument la care Menşikov a răspuns cu un brânci pe scări. Petru a intervenit în favoarea lui Devier şi nunta a avut loc, dar, după moartea împăratului, Menşikov şi-a exilat cumnatul în Siberia.

Dar dacă Petru era tolerant cu aventurile, era implacabil în privinţa fărădelegilor. Avortul sau uciderea unui copil nedorit după naştere se pedepseau cu moartea. Cel mai dramatic exemplu de fermitate a ţarului în această privinţă este cazul lui Mărie Hamilton. Această tânără, una dintre domnişoarele de onoare favorite ale ţarinei Ecaterina, era, cum se spunea atunci, „prea preocupată de galanterii". în consecinţă, a avut trei copii nelegitimi. Primii doi au fost ucişi într-un mare secret, aşa încât nimeni de la Curte nu a bănuit ceva, dar cel de-al treilea nou-născut ucis a fost descoperit şi mama a fost arestată. în închisoare, ea a mărturisit că era a treia oară când se întâmplase acest eveniment cumplit. Spre uimirea ei, deoarece credea că prietenia şi favoarea ţarului şi a ţarinei o vor ajuta să obţină iertarea, a fost condamnată la moarte. în ziua execuţiei, prizoniera a apărut pe eşafod îmbrăcată într-o rochie de mătase cu panglici albastre. Petru a urcat pe eşafod lângă ea şi i-a şoptit ceva la ureche. Femeia condamnată şi cei mai mulţi dintre spectatori au crezut că va fi graţiată în ultimul moment. Dar ţarul a sărutat-o şi i-a spus cu tristeţe: „Nu pot să încalc legea şi să te salvez. înfruntă-ţi pedeapsa cu curaj şi cu speranţa că Dumnezeu îţi va ierta păcatele, îndreaptă-ţi rugăciunile către el cu inima plină de credinţă şi remuşcare."[m] Domnişoara Hamilton a îngenuncheat şi s-a

rugat, ţarul s-a întors şi călăul a lovit.

în ultimii ani ai domniei, Petru şi-a îndreptat atenţia către introducerea în Sankt-Petersburg a unor instituţii rafinate din societăţile civilizate: muzee, o galerie de artă, o bibliotecă şi chiar o grădină zoologică. Ca şi alte lucruri nou introduse în Rusia în urma eforturilor ţarului, aceste instituţii purtau amprenta gusturilor lui Petru. Nu prea era înclinat spre teatru (preferinţele sale se îndreptau spre farsele grosolane, cum era Sinodul-caricatură) şi nu manifesta niciun fel de interes pentru muzica instrumentală. Singurele spectacole de teatru la care societatea rusă avea acces erau cele aranjate de sora mai mică a lui Petru, prinţesa Natalia, care construise un mic teatru propriu, într-o casă mare pe care a dotat-o cu o scenă, cu spaţiu pentru muzicieni şi cu loje. Weber, care a asistat la spectacol, nu a fost încântat. „Actorii şi actriţele, zece la număr, erau toţi ruşi care nu fuseseră niciodată în străinătate, aşa că este uşor să-ţi închipui ce abilităţi aveau"^, scria el. Piesa pe care a văzut-o el, o tragedie scrisă chiar de prinţesă şi jucată în limba rusă, era o poveste moralizatoare despre o revoltă din Rusia şi ororile care au avut loc din cauza acestui eveniment nefericit. Iar dacă lui Weber actorii i s-au părut slabi, orchestra i s-a părut şi mai proastă. „Orchestra era alcătuită din şaisprezece muzicieni, toţi ruşi", scria el. „Ei au învăţat muzica la fel ca şi alte ştiinţe, cu ajutorul batogului. Dacă un general pune ochii pe un individ de care se poate dispensa şi decide că trebuie să înveţe muzica, chiar dacă nu are nici cea mai vagă noţiune despre ea şi nici talent, soldatul este trimis la un stăpân care îi alocă un anumit timp ca să-l înveţe muzica; la început îl învaţă să folosească instrumentul, apoi să cânte câteva imnuri luterane sau câteva menuete şi aşa mai departe. Dacă

elevul nu a învăţat lecţia până la termenul fixat, este pedepsit cu batogul până când devine maestru al ritmului."

113

Chiar şi acel mic teatru a dispărut în 1716, când prinţesa Natalia a murit. Mai târziu, la Moscova, ducesa de Mecklenburg a instituit şi ea un mic teatru la Izmailovo, ea fiind director, doamnele de la Curte actriţe, iar rolurile masculine fiind interpretate de servitori. în ciuda distanţei faţă de Moscova, mulţi oameni veneau la acele spectacole, deşi unii dintre spectatori poate că aveau o altă motivaţie. Bergholz bombănea că la prima lui vizită fusese jefuit de tabacheră şi altă dată din buzunarele mai multor domni din Holstein fuseseră furate batistele de mătase. Petru a stabilit ca o trupă profesionistă de teatru să vină din Hamburg, dar aceasta nu a ajuns niciodată. Timp de doi sau trei ani, un teatru mic şi amărât a existat la Sankt-Petersburg, pe malul canalului Moika, jucând imitaţii proaste ale unor piese franţuzeşti şi traduceri jalnice ale unor farse germane. Dar fiindcă ţarul nu era interesat, nici supuşii lui nu i-au acordat atenţie. Ca şi Petru, ei preferau spectacole mai populare, cum ar fi jonglatul şi mersul pe sârmă. Unul dintre artiştii favoriţi ai ţarului era renumitul musculos german Samson, care a sosit în Rusia în 1719. Iritat de cei care spuneau, mai ales clericii, că Samson îşi face acrobaţiile cu ajutorul magiei, vrăjitoriei şi al păcălelilor, şi nu prin forţă, ţarul i-a luat apărarea lui Samson şi i-a chemat pe clericii mai importanţi să urce pe scenă lângă el şi să privească reprezentaţia de aproape. Samson s-a întins pe două scaune, sprijinit doar la cap şi la picioare; Petru a aşezat o nicovală pe pieptul său, după care a spart cu barosul pe nicovală câteva piese de fier. Apoi, Samson a apucat cu dinţii un băţ, pe care ţarul a încercat să-l scoată cu

amândouă mâinile; nu numai că nu a reuşit să-l mişte, dar nu a putut nici să-l mişte din loc pe Samson. Puterea musculosului, i-a anunţat Petru triumfal pe toţi cei prezenţi, stătea doar în pura lui forţă fizică.

114

în timpul celei de-a doua vizite în Occident, dintre 1716- 1717, Petru se ducea conştiincios şi regulat să vadă colecţii ştiinţifice sau colecţii publice şi particulare de pictură, şi a adus acasă multe tablouri. Cu speranţa că într-o bună zi nu toate tablourile din Rusia vor fi opera unor străini, Petru a trimis câţiva tineri artişti ruşi în Olanda şi Italia, ca să studieze. Ţarul era însă mult mai mândru de colecţia sa ştiinţifică. în 1717, el a achiziţionat colecţia renumitului anatomist olandez profesorul Ruysch, ale cărui săli de curs şi de disecţie ţarul le vizitase deseori în prima lui vizită, cu douăzeci de ani în urmă. Colecţia, care fusese adunată în patruzeci de ani, era însoţită şi de un catalog ilustrat, intitulat *Thesaurus Anatomicus.* Petru a mai achiziţionat, de asemenea, şi colecţia farmacistului olandez Seba, care conţinea toate animalele cunoscute din apă şi de pe uscat, păsări, reptile şi insecte din Indiile de Est. Aceste două colecţii celebre au stat la baza fondării Muzeului Academiei de Ştiinţe, pe care Petru l-a instalat într-o mare clădire de piatră din insula Vasilievski, vizavi de Amiralitate. Avea obiceiul de a merge la muzeu în zori, de două sau de trei ori pe săptămână, ca să studieze exponatele, înainte de a se duce la Amiralitate. Aşa de mult îi plăcea să se afle acolo, încât, la un moment dat, a decis să se întâlnească cu ambasadorul austriac la muzeu. Cancelarul l-a întrebat dacă Palatul de Vară nu ar fi fost mai potrivit pentru întâlnire. „Ambasadorul este acreditat pe lângă mine, nu pe lângă vreunul dintre palatele mele"^, a replicat Petru, şi l-a

primit pe ambasador la muzeu la ora cinci, în dimineaţa următoare.

La insistenţele lui Petru, muzeul a fost deschis publicului şi s-au asigurat ghizi care să dea explicaţii în legătură cu exponatele. Când Iagujinski a sugerat că ar trebui să existe o taxă de o rublă pentru a acoperi cheltuielile, Petru a obiectat că acest lucru ar ţine oamenii la distanţă. Ba mai mult, a spus că intrarea la muzeu nu numai că ar trebui să fie gratuită, dar oamenii ar trebui să fie chiar tentaţi să vină, oferindu-li-se, în numele ţarului, o cafea sau un pahar cu vin ca să se răcorească. Aceste cheltuieli au fost plătite din buzunarul lui Petru.

La colecţiile achiziţionate de peste graniţă s-au mai adăugat şi alte curiozităţi, cum ar fi dinţii de elefant descoperiţi în apropiere de Voronej şi despre care Petru specula că ar fi putut să fie o relicvă rămasă în urma trecerii lui Alexandru cel Mare, şi obiecte antice găsite printre ruinele unui templu păgân de pe lângă Marea Caspică - desene, vase şi câteva inscripţii într-o limbă necunoscută. La fel, când săpau după aur lângă Samarkand, căutătorii au găsit nişte figurine de alamă antice pe care le-au trimis cneazului Gagarin, guvernatorul Siberiei, iar acesta i le-a trimis, la rândul lui, ţarului. între ele erau idoli, minotauri, boi, gâşte, un bătrân deformat şi o femeie tânără. Gura idolilor era prinsă într-un anumit fel, ca să se poată mişca; Petru, circumspect ca întotdeauna faţă de superstiţiile religioase, a speculat că „probabil preoţii se foloseau de ele ca să se impună în faţa oamenilor, vorbind prin ele"—.

Petru a mai încercat şi să extindă cunoştinţele supuşilor săi prin folosirea cărţilor şi a bibliotecilor. Ţarul însuşi colecţionase cărţi, mai ales când a vizitat Germania, Franţa, Olanda şi alte ţări din Vest. Biblioteca lui personală includea opere pe teme extrem de variate, inclusiv chestiuni militare şi navale, ştiinţă, istorie, medicină, drept şi religie. Cărţile lui Petru au fost ţinute mai întâi în Palatul de Vară. Apoi, pentru că numărul lor crescuse, au fost mutate în Palatul de Iarnă, Peterhof, şi în alte locuri. După moartea lui, au devenit nucleul bibliotecii Academiei Ruse de Ştiinţă. în 1722, Petru a cerut mănăstirilor vechi şi mai importante din Rusia să caute manuscrise, cronici şi cărţi vechi şi să le trimită la Moscova, de unde urma să fie trimise mai departe la biroul personal al lui Petru din Sankt-Petersburg. La moartea împăratului, cea mai mare parte a acestor documente de valoare inestimabilă a fost de asemenea trimisă bibliotecii Academiei de Ştiinţă.

Petru admirase grădina zoologică de la Paris şi, la întoarcerea lui din Franţa, a deschis imediat o menajerie la Sankt-Petersburg. Acolo au fost instalate maimuţe şi gorile, lei şi leoparzi şi chiar un elefant din India, dar toate au supravieţuit cu greu în lunile geroase de iarnă. Deşi Petru avea o casă specială, construită pentru elefant, în care ardea focul zi şi noapte ca să încălzească animalul, acesta a trăit doar câţiva ani. O altfel de expoziţie a fost cea oferită de coloniile de samoezi, un trib de laponi sălbatici de pe coasta arctică, care veneau în fiecare an, cu renii şi câinii lor şi îşi întindeau tabăra pe gheaţa Nevei. Acolo, într-o împrejmuire, ei locuiau ca în satele lor natale, acceptând pomana oferită de mulţimea curioasă. Ruşii însă nu se apropiau prea mult, pentru că se ştia despre samoezi că „muşcă străinii de faţă şi de urechi"^.

Noile colecţii şi clădirile care le găzduiau erau rezultatul curiozităţii nepotolite a lui Petru şi al dorinţei sale de a-i învăţa pe supuşii săi ceea ce învăţase şi el. Fiecare călătorie prin Rusia şi, mai ales, fiecare călătorie în străinătate însemna achiziţionarea de alte curiozităţi, instrumente, cărţi, modele, tablouri şi animale. Atunci când ajungea într-un orăşel, în călătoria lui, Petru cerea întotdeauna să vadă ce este remarcabil sau diferit în locul acela. Când i se spunea că nu este nimic neobişnuit, el replica: „Cine ştie? Dacă pentru tine nu este neobişnuit, poate este pentru mine. Dă-mi voie să văd eu totul."—

Una dintre cele mai extraordinare achiziţii a fost Marele Glob al lui Gottorp. în călătoria pe care a făcut-o la Schleswig, în ducatul de Gottorp, în 1713, Petru a descoperit acest remarcabil dispozitiv ştiinţific. Era un glob uriaş, gol pe dinăuntru, cu un diametru de 3,5 metri, făcut în 1664 pentru ducele de Holstein din acea vreme. Suprafaţa exterioară era o hartă globulară a Pământului, iar în interior exista un plan al cerului. Privitorii puteau să urce înăuntru, păşind pe câteva trepte, şi apoi să se aşeze la o masă rotundă înconjurată de bănci pentru zece sau douăsprezece persoane. Cu ajutorul unui cabestan, cerul începea să se învârtă în jurul vizitatorilor. Evident că Petru a fost intrigat şi încântat de glob, iar când administratorul tânărului duce Carol Frederic i l-a oferit în dar din partea statului, Petru l-a acceptat cu bucurie, declarând că oamenii din Holstein nu ar fi putut să-i facă un cadou mai frumos. Menşikov, care comanda armata rusă din Germania, a primit poruncă să se ocupe personal de împachetarea şi transportarea globului. A fost obţinută o permisiune specială de la suedezi pentru a se putea trece cu globul, îmbarcându-l pe un vas de pe Marea Baltică până la

Reval. în iarna lui 1715, sfera enormă a fost transportată cu săniile pe zăpadă la Sankt- Petersburg. Deoarece globul era aşa de mare şi Petru nu voia să rişte să-l dezmembreze, în multe locuri drumul a trebuit să fie lărgit, au fost tăiate crengi şi chiar arbori, ca să poată trece globul. Când a ajuns, Petru l-a plasat în casa pe care o construise pentru elefantul care murise şi se ducea să se uite la el de mai multe ori pe zi.

Cea mai importantă şi mai durabilă contribuţie a lui Petru la dezvoltarea activităţii intelectuale din Rusia a fost fondarea Academiei de Ştiinţe^. Proiectul îi fusese sugerat de Leibniz, care fondase deja Academia Prusacă de Ştiinţe din Berlin, dar murise în 1716, înainte ca Petru să fi fost gata să acţioneze. Interesul ţarului fusese stimulat mai departe de propria lui alegere în Academia Franceză, după vizita pe care o făcuse la Paris. Scrisoarea lui de acceptare a onoarei respective străluceşte de o încântare aproape copilărească: „Suntem foarte încântaţi că ne-aţi onorat în acest fel şi vrem să vă asigurăm că vom accepta această poziţie pe care ne-aţi oferit-o cu mare plăcere şi că este dorinţa noastră arzătoare să luăm măsuri ca să contribuim noi înşine, pe cât posibil, la ştiinţă şi, în acest fel să demonstrăm că suntem un membru demn de instituţia voastră."^ Ca o contribuţie iniţială, noul membru a trimis o nouă hartă a Mării Caspice. El a semnat scrisoarea „Cu afecţiune, al dumneavoastră, Petru I".

în 28 ianuarie 1724, cu un an înaintea morţii, ţarul a emis un decret prin care era fondată Academia Rusă. Tipic pentru ţar, decretul mai conţinea şi o explicaţie, astfel încât ruşii să înţeleagă ce anume se fonda:

De obicei, două feluri de instituţii sunt folosite in organizarea artelor şi a ştiinţelor. Una este cunoscută drept Universitate; cealaltă ca Academie de arte şi ştiinţe. O universitate este o asociaţie de oameni învăţaţi care îi educă pe tineri. [...] O academie, pe de altă parte, este o asociaţie de oameni învăţaţi şi pricepuţi care fac cercetări şi invenţii.—

în acest caz, însă - aşa se spunea mai departe în decret -, deoarece oamenii învăţaţi sunt puţini în Rusia, academicienii vor şi preda, nu vor face doar cercetare. O bursă anuală de 25.000 de ruble, bani proveniţi din taxele vamale din porturile Balticii, a fost alocată pentru susţinerea instituţiei.

Petru a murit înainte ca Academia să înceapă să funcţioneze, dar, în decembrie 1725, porţile ei s-au deschis pentru prima oară. Şaptesprezece academicieni fuseseră ademeniţi să vină din Franţa, Germania şi Elveţia, printre ei fiind filosofi, matematicieni, istorici, un astronom şi doctori în anatomie, drept şi chimie, mulţi dintre ei cărturari de prim rang. Din păcate, nu existau studenţi ruşi calificaţi pentru cursurile universitate, aşa că a trebuit să fie importaţi opt studenţi germani. Chiar şi aşa, publicul cursurilor era mai mic decât numărul cerut de statut, aşa că academicienii, câteodată, trebuia să participe fiecare la cursurile celorlalţi.

Ironia unei academii de specialişti, care funcţiona într-o ţară care nu avea nici măcar un număr semnificativ de şcoli elementare şi secundare, nu rămăsese neremarcată de contemporani, dar Petru, privind spre viitor, a aruncat deoparte toate obiecţiunile. Folosind o metaforă, el a explicat:

Am de recoltat mulţi snopi, dar nu am moară; şi nu este apă suficientă în apropiere ca să construiesc o moară de apă, dar este apă destulă la distanţă, numai că nu am timp să fac un canal, pentru că durata vieţii mele este nesigură. Aşa că, mai întâi construiesc moara şi deocamdată dau poruncă să înceapă construirea canalului, pe care urmaşii mei îl vor continua cu mai multă forţă, şi vor aduce apa ca să poată porni moara.—

John Bell, p. 562. — Staehlin von Storcksburg, p. 147.

John Bell, p. 566. ^ Staehlin von Storcksburg, p. 275.

ibidem, p. 233. —[8] Eugene Schuyler, vol. II, p. 434.

Staehlin von Storcksburg, p. 239. ^ Constantin de Grunwald, p. 174. [m] Staehlin von Storcksburg, p. 257. ibidem, p. 87. ibidem, p. 113. ibidem, p. 221. ibidem, p. 268. ibidem, p. 266.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 503. Staehlin von Storcksburg, p. 308. Sbornik I.R.I.O., LXl, p. 480. [329] ibidem, p. 358. [m] John Perry, p. 263.

Staehlin von Storcksburg, p. 180. M.S. Anderson, Peter, p. 157. Staehlin von Storcksburg, p. 115. ibidem, p. 24.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 436. Staehlin von Storcksburg, p. 304. Eugene Schuyler, vol. II, p. 438. Sbornik I.R.I.O., XV, pp. 239-240. ^ ibidem.

[m] Eugene Schuyler, vol. II, p. 439. Staehlin von Storcksburg, p. 295.

—[3] Eugene Schuyler, vol. II, p. 446.

Friedrich Christian Weber, vol. I, pp. 186-187. —[5] Eugene Schuyler, vol. II, p. 444. ibidem, p. 323.

Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 277. Staehlin von Storcksburg, p. 325. ibidem, p. 328.

Constantin de Grunwald, p. 198. [m] Staehlin von Storcksburg, p. 279.

Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 188. —[3] Staehlin von Storcksburg, p. 94.

Friedrich Christian Weber, vol. I, p. 112. ibidem, p. 27. —[6] Staehlin von Storcksburg, p. 141.

—[7] Care, după două sute de ani, rămâne cea mai proeminentă instituţie intelectuală a naţiunii. (N. a.) Basil Dmytryshin, p. 13. ibidem, p. 14. —[0] B.H. Sumner, Emergence, p. 181.

62

LA MAREA CASPICĂ

Odată cu semnarea Tratatului de la Nystad, în Rusia era, în sfârşit, pace. Acum, se părea că energiile colosale care fuseseră investite în campaniile militare de la Azov până la Copenhaga puteau fi, în sfârşit, canalizate spre Rusia însăşi. Petru nu a vrut să fie cunoscut în istorie ca un cuceritor sau un războinic; el considera că rolul său este de reformator. Totuşi, celebrările din Sankt-Petersburg care salutau pacea de la Nystad erau încă în desfăşurare, când Petru a poruncit armatei sale să se pregătească de o nouă campanie. în primăvara următoare, armata avea să intre în Caucaz, împotriva Persiei. Şi, încă o dată, urma să fie condusă personal de către împărat.

Deşi anunţul a produs surpriză, marşul spre sud nu era un capriciu brusc. Toată viaţa lui, Petru auzise poveşti despre Orient, despre Imperiul Chinez, despre bogăţia Marelui Mogul din India, despre amploarea schimburilor care se făceau pe traseele de caravane din Siberia înspre China şi din India prin Persia, spre vest. Aceste poveşti veneau de la călători care treceau prin Rusia şi zăboveau destul în Slobozia Germană ca să stârnească imaginaţia tânărului ţar. Ele veneau de la Nicholas Witsen, burgmeisterul Amsterdamului, expert în geografia Orientului, care petrecuse multe ore discutând cu Petru în timpul primei ierni pe care ţarul a petrecut-o în

Olanda. Acum, în sfârşit, Petru avea de gând să-şi pună în aplicare visul din tinereţe.

El încercase deja să se apropie de China, prin dezvoltarea schimburilor comerciale de ceai, blană şi mătase şi prin stabilirea unei misiuni permanente la Pekin. Dar chinezii erau orgolioşi şi suspicioşi. Agresiva dinastie Manchu era la apogeul puterii ei la Pekin. Marele împărat Kiang-hsi, care venise la tron la vârsta de şapte ani, în 1661, şi a domnit până la moarte, în 1722, făcuse pace cu toţi vecinii şi începuse o domnie remarcată prin patronajul artelor, poeziei, porţelanului şi studiului; dicţionarele şi enciclopediile publicate la îndemnul lui au rămas etaloane pentru multe generaţii. Kiang-hsi îi tolera pe străini la curtea lui, dar eforturile lui Petru de a îmbunătăţi relaţiile cu China făceau progrese insesizabile. în 1715, un preot rus, arhimandritul Hilarión, a fost primit la Pekin şi i s-a dat rangul de mandarin, clasa a V-a. în final, în 1719, Petru l-a numit pe căpitanul Lev Ismailov, din Garda Preobrajenski ca ambasador extraordinar la Pekin şi a trimis prin el, drept cadou pentru împărat, patru telescoape de fildeş, pe care Petru le făcuse cu mâna lui. Ismailov a fost primit cu o atitudine demnă şi prietenoasă la curtea chineză, dar el a întrecut măsura. A cerut ca toate restricţiile privitoare la schimburile dintre Rusia şi China să fie anulate, să se permită construirea unei biserici ruse la Pekin şi să fie înfiinţate consulate ruseşti în oraşele importante din China, pentru a facilita schimburile. La acestea, chinezii au răspuns cu măreţie: „împăratul nostru nu face schimburi şi nu are bazaruri. Voi vă preţuiţi foarte mult negustorii. Noi dispreţuim comerţul. Numai oamenii săraci şi servitorii se ocupă cu negustoria la noi, iar din comerţul vostru noi nu avem niciun profit. Avem destule mărfuri ruseşti, chiar dacă nu le aduc oamenii voştri."^[1] Ismailov a plecat, iar după aceea caravanele ruseşti erau şi mai mult obstrucţionate. Kiang-hsi a murit în 1722, iar fiul lui, Yung Cheng, a fost şi mai ostil decât el faţă de

creştini în general. Astfel, drumul comerţului spre China mai mult s-a îngustat decât s-a extins în ultimii ani din domnia lui Petru.

Mai departe spre nord, de-a lungul malurilor pustii ale Mării Ohotsk şi ale Pacificului de Nord, nu mai era nimeni care să împiedice înaintarea ruşilor. în epoca lui Petru, ruşii au pretins uriaşa peninsulă Kamceatka şi insulele Kurile. în 1724, cu puţin timp înainte de a muri, Petru l-a convocat pe un căpitan din flota lui, danez de origine, Vitus Bering, şi i-a trasat sarcina de a conduce o expediţie la periferia continentului Eurasia, la 1600 de kilometri dincolo de Kamceatka, ca să vadă dacă Eurasia şi America de Nord erau unite prin uscat. Bering a găsit strâmtoarea largă de 85 de kilometri şi de doar 44 de metri adâncime, care ulterior a primit numele lui.^

Un an mai înainte de plecarea lui Bering, Petru trimisese două fregate spre celălalt capăt al pământului, să transmită salutările lui fraterne „ilustrului rege şi proprietar al glorioasei insule Madagascar"^[3]. Locuitorii giganticei insule aveau o istorie destul de sărăcăcioasă în privinţa ospitalităţii faţă de străinii care îi vizitau: negustori şi colonişti francezi fuseseră masacraţi în 1674, iar pe parcursul secolului al XVIII-lea, singurii occidentali care au pus piciorul pe insulă au fost piraţi precum căpitanul Kidd. Motivul pentru care Petru a trimis expediţia nu era să se stabilească în Madagascar. Navele lui aveau ordin să se oprească acolo şi să încheie, dacă ar fi fost posibil, un tratat, apoi să navigheze mai departe către destinaţia lor reală, India. Petru visa la un acord comercial cu Marele Mogul şi, de asemenea, ar mai fi vrut şi nişte lemn de tec pe care să-

şi exerseze abilităţile în tâmplărie. S-a întâmplat însă ca navele să nu ajungă nici în India, şi nici în Madagascar; ele nici nu au mai plecat din Marea Baltică. La câteva zile după plecare s-a descoperit că una dintre fregate are o fisură, aşa că amândouă s-au întors la Reval. Petru a fost dezamăgit, dar a murit înainte ca proiectul să fie reluat.

în orice caz, nu ruta pe mare către India era cea care îl atrăgea, ci rutele pe uscat, prin Persia şi Asia Centrală. Caravanele din Asia Centrală veneau prin trecătoarea Khyber din India, treceau prin Kabul, traversau vârfurile colţuroase ale Hindukuşului şi apoi mii de kilometri de deşert locuit de calmuci şi cazaci până să ajungă la Astrahan şi pe Volga inferioară. în vremea lui Petru, a fost mai multă tulburare decât de obicei în rândul acestor oameni ai deşertului. Doi hani musulmani rivali, conducătorii hanatelor Hiva şi Buhara, se luptau pentru supremaţie şi fiecare dintre ei apelase la ruşi pentru sprijin.^ Petru, din cauza războiului său cu suedezii, nu putuse să răspundă acestor apeluri, dar îi fusese stârnit interesul pentru teritoriile deşertice.

Interesul lui Petru faţă de toate regiunile din est şi din sud mai fusese stimulat şi de rapoartele despre aur. Existau pietricele de aur în râurile din Siberia, filoane de aur de-a lungul malurilor Caspicii, nisipuri de aur în deserturile din Asia Centrală - asemenea poveşti circulau mereu prin Sankt- Petersburg. în 1714, 1716 şi 1719 Petru a trimis expediţii în Siberia şi Asia Centrală, în căutarea preţiosului metal. Aceste expediţii s-au încheiat fără niciun câştig, deşi prima expediţie, în timp ce se retrăgea, a construit un fort la joncţiunea râurilor

Irtiş şi Om, care a devenit oraşul Omsk.

Expediţia din 1716 s-a încheiat cu o tragedie spectaculoasă. Auzind poveşti despre aurul care ar exista de-a lungul râului Amudaria, care curgea pe teritoriile hanului din Hiva, Petru s- a decis să trimită felicitări noului han pentru urcarea lui pe tron şi o ofertă de protecţie rusă, dacă va accepta suzeranitatea ţarului. Pe drum, expediţia urma, de asemenea, să construiască şi un fort la gura râului Amudaria, să cerceteze cursul râului şi să trimită negustori şi ingineri la izvorul râului, peste munţi şi apoi în jos, către India. Odată ce rapoartele expediţiei ar fi ajuns la el şi hanii din Buhara şi Hiva ar fi acceptat suzeranitatea, Petru ar fi putut să treacă la dezvoltarea unei rute comerciale permanente, care era, de fapt, obiectivul lui cel mai important.

Din păcate, Petru a ales un om nepotrivit ca să conducă acea expediţie. Prinţul Aleksandr Bekovici Cerkasski fusese născut prinţ circasian musulman, cu numele Devlet Kisden Mirza. Pământurile tatălui său din Caucaz se aflau în interiorul imperiului şahului Persiei. într-o zi, s-a întâmplat ca şahul s-o vadă pe frumoasa soţie a tatălui lui Cerkasski şi i-a poruncit vasalului său să-i trimită acea posesiune superbă. Tatăl a refuzat şi a fugit cu familia lui la Moscova, cerând protecţie. Acolo, fiul lui s-a convertit la creştinism, a devenit căpitan în regimentul de Gardă şi a servit ca ofiţer în Astrahan şi de-a lungul frontierei Caucazului. Petru, gândindu-se că trecutul lui Cerkasski se potrivea perfect pentru a se descurca cu hanii musulmani, l-a convocat la Riga pentru ultimele instrucţiuni şi l-a trimis în expediţie.

în vara lui 1716, Cerkasski a plecat din Astrahan cu 4000 de soldaţi, detaşamente de cazaci, ingineri şi topografi. A construit două forturi pe partea estică a Mării Caspice, care era considerată de mult teritoriu al hanului din Hiva. în primăvara lui 1717, în ciuda rapoartelor despre furia hanului în legătură cu aceste acţiuni, a început să mărşăluiască spre Hiva. Armata hanului şi-a făcut apariţia şi a început o luptă care a durat trei zile. Cerkasski a ieşit victorios, iar hanul a cerut pacea, pe care el şi liderii lui au jurat pe Coran că o vor păstra. Apoi l-a invitat pe cuceritorul lui să intre în Hiva, sugerând că, pentru a fi mai comod şi a se aproviziona mai uşor, ar fi mai bine ca armata rusă să se împartă în cinci detaşamente, fiecare detaşament urmând să fie staţionat în alt oraş. Cerkasski a acceptat prosteşte acest lucru şi, la scurt timp, armata hanului se deplasa de la un oraş la altul, forţând capitularea detaşamentelor ruseşti, unul câte unul. Toţi ofiţerii au fost măcelăriţi şi toţi soldaţii au fost vânduţi ca sclavi. Cerkasski a fost dus în cortul hanului, unde o bucată de material roşu a fost întinsă la pământ, simbolul sângelui şi al morţii. Cerkasski a refuzat să îngenuncheze pe material în faţa hanului, moment în care gărzile hanului i-au retezat gambele cu iataganele, împingându-l din greşeală peste stăpânul lor. După aceea, nefericitul circasian rus a fost decapitat, împăiat şi expus în curtea palatului hanului.

Frustrat de speranţa lui de a ajunge în India prin Asia Centrală, Petru a continuat eforturile de a deschide un drum pe uscat prin Persia. El ar mai fi vrut să-l convingă pe şah să devieze ruta pe care se făcea comerţul atât de profitabil cu mătase, din nordul Persiei prin Caucaz la Astrahan şi de acolo pe râurile ruseşti la Sankt-Petersburg, şi nu pe ruta tradiţională, din Persia prin

Turcia spre Marea Mediterană. Petru nu credea că va fi dificil să-l convingă să facă acest lucru: relaţiile cu şahul aflat în exerciţiu erau amicale. Acest monarh era, potrivit lui Weber, care scria în 1715, „un prinţ de patruzeci de ani, cu o fire foarte comodă, dedicat în întregime plăcerilor şi care îşi rezolva diferendele cu turcii, indienii şi alţi vecini prin intermediul miniştrilor lui şi cu ajutorul banilor; deşi îşi spunea *shahanshah*, sau împăratul împăraţilor, se temea de turci [...] şi, cu toate că turcii cuceriseră în optzeci de ani de la persani multe regate, mai precis Media, Asiria, Babilon şi Arabia, ei [persanii] evitau întotdeauna să pornească un război împotriva Porţii."^

Pentru a obţine acest acord, Petru l-a desemnat pe unul dintre „puii" lui cei mai agresivi, Artemi Volînski, un tânăr nobil care servise ca dragon în armată şi ca asistent diplomatic al lui Safir o v în negocierile cu turcii. Misiunea lui Volînski, scrisă de Petru cu mâna lui, era să studieze „adevărata situaţie a Imperiului Persan, armata lui, fortăreţele şi hotarele"[2]^. El urma, în primul rând, să afle „dacă nu există vreun râu din India care să se verse în Marea Caspică".

Volînski a ajuns la Isfahan, străvechea capitală a Persiei, în martie 1717, şi s-a trezit curând plasat în arest la domiciliu. Acest lucru nu avea nimic de-a face cu activitatea lui; şahul şi vizirul lui aflaseră însă de forturile construite de Cerkasski în estul Mării Caspice şi de dezastruoasa lui campanie împotriva hanului din Hiva. Ei au înţeles exact rolul pe care îl avea Volînski, de a face o primă tentativă de cercetare a Persiei pentru împăratul rus aflat în expansiune. în consecinţă, pentru a-l

împiedica să descopere slăbiciunea generală a Persiei, Volînski a fost ţinut captiv în casa lui. Dar nu au putut să-l împiedice pe ambasador să facă observaţii personale după ce a fost primit la Curte. „Aici", raporta Volînski, „nu există un conducător al supuşilor, ci un supus al supuşilor lui, şi sunt sigur că rareori mai găseşti un asemenea prost printre oamenii obişnuiţi, ce să mai spunem printre capetele încoronate. Din această cauză, [şahul] nu face niciodată nimic el singur, ci lasă totul în seama vizirului său, care este mai prost ca un bou, dar, cu toate acestea, este aşa de bine văzut încât şahul ascultă la tot ce iese din gura lui şi face tot ce zice el."[m]

în ciuda restricţionării mişcărilor lui, Volînski a reuşit să încheie un tratat comercial care le dădea negustorilor ruşi dreptul de a cumpăra şi comercializa mătase neprocesată pe teritoriul Persiei. De asemenea, a putut observa destule ca să poată să-i raporteze lui Petru că starea de decădere a Persiei este aşa de mare încât provinciile şahului de la Marea Caspică pot fi cucerite. Când Volînski se întorcea acasă, l-a vizitat în secret un emisar al prinţului din Georgia, care îl ruga pe ţar să vină în Sud şi să ajute poporul creştin care trăia pe partea sudică a vârfurilor acoperite de zăpadă ale Caucazului.—

La întoarcere, Volînski a fost recompensat prin numirea în funcţia de guvernator al Astrahanului şi adjutant general al ţarului. Volînski îl implora neobosit pe Petru să profite de slăbiciunea Imperiului Persan. Pe lângă faptul că îi vorbea de cuceririle pe care le-ar fi putut face chiar şi o mică armată, el îl avertiza mereu pe ţar că turcii înaintează şi, dacă ţarul nu lua repede

Caucazul, cu siguranţă l-ar fi luat sultanul. Petru a amânat până la finalizarea războiului cu Suedia. Atunci, aproape în acelaşi moment cu semnarea Tratatului de la Nystad, s-a petrecut un incident care a oferit un pretext pentru intervenţia armată. Un trib de caucazieni, care se arătaseră deja dispuşi să-i atace pe persani ca aliaţi ai Rusiei, nu a vrut să mai aştepte şi a atacat centrul comercial persan de la

Shemaha. La început, negustorii ruşi din oraş nu erau îngrijoraţi, pentru că li se promisese că magazinele şi depozitele lor nu vor fi atinse. Dar muntenii tribali au început să jefuiască la întâmplare, au ucis mai mulţi ruşi şi au furat marfă în valoare de o jumătate de milion de ruble. Volînski i-a scris imediat lui Petru că este momentul oportun pentru a trece la acţiune, sub pretextul protejării comerţului rusesc şi al sprijinirii şahului în restabilirea ordinii pe teritoriile sale. Răspunsul lui Petru era îndeplinirea rugăciunilor lui Volînski:

Am primit scrisoarea ta in care îmi scrii despre chestiunea de la Daud Bek şi în care îmi spui că acum este chiar ocazia pentru care tu aveai poruncă să te pregăteşti. La această părere a ta eu răspund că este clar că nu trebuie să ne scape o asemenea ocazie. Am poruncit ca o parte considerabilă din forţele noastre de pe Volga să se adune în cantonament de iarnă, de unde vor pleca spre Astrahan la primăvară.—

Volînski i-a mai sugerat că este un moment bun pentru a-i incita şi pe prinţii creştini din Georgia şi de prin alte părţi ale Caucazului împotriva suzeranului persan. Dar Petru era mai prudent. Nu voia deloc să repete experienţa pe care o avusese în urmă cu unsprezece ani cu prinţii creştini din provinciile otomane Valahia şi Moldova. Obiectivul lui era comerţul cu

mătase, ruta spre India şi controlul paşnic al ţărmului vestic al Mării Caspice, care îi facilita realizarea acestui proiect. Aşa că, înainte de a se lansa în această nouă campanie, a refuzat să facă vreo proclamaţie religioasă şi să pozeze în eliberator. în loc de asta, i-a scris lui Volînski: „Cât despre ce îmi scrii tu în legătură cu prinţul Georgiei şi alţi creştini, dacă vreunul dintre ei ar dori să ni se alăture, dă-le speranţe, dar, pentru că aceşti oameni sunt aşa de schimbători, nu te apuca de nimic până la sosirea trupelor noastre, când vom acţiona cum este mai bine."

în timp ce Petru aştepta la Moscova venirea primăverii, rapoarte noi din Persia i-au stârnit îngrijorarea. Şahul fusese înlăturat în urma unei revolte afgane; noul conducător era cel de-al treilea fiu al şahului, Tahmasp Mirza, care se lupta cu liderul afgan Mahmud să-şi păstreze tronul. Pericolul era că turcii, care aveau planuri clare în legătură cu vestul Caucazului, puteau să vadă în prăbuşirea autorităţii din Persia o oportunitate de a pune mâna şi pe estul Caucazului, iar aceste provincii de pe ţărmul Mării Caspice erau exact cele pe care Petru intenţiona să le cucerească.

Petru a detaşat regimentele de Gardă din Moscova în 3 mai 1722, iar zece zile mai târziu a plecat şi el, împreună cu Ecaterina, amiralul Apraksin, Tolstoi şi alţii. La Kolomna, pe Oka, s-au îmbarcat pe galere, coborând pe râu şi apoi pe Volga spre Astrahan. Călătoria, chiar navigând în aval, pe apele umflate din cauza zăpezilor topite, a durat o lună, din cauza curiozităţii nepotolite a lui Petru. El s-a oprit în fiecare oraş să facă inspecţii, să

examineze obiecte interesante, să primească petiţii şi să pună întrebări în legătură cu administraţia locală şi cu veniturile acesteia. Nimic nu a scăpat atenţiei sale şi în fiecare zi decretele curgeau din condeiul lui, atingând subiecte care variau de la îmbunătăţirea caselor de ţărani până la schimbarea tipului de ambarcaţiuni de pe Volga. La Kazan, străvechea capitală a regatului tătar cucerit de Ivan cel Groaznic, Petru a fost primul ţar care vizita oraşul după Ivan cel Groaznic, şi era dornic să vadă nu numai şantierele sale navale, bisericile şi mănăstirile, ci şi părţi ale oraşului care erau încă locuite de tătari. Inspectând o ţesătorie deţinută de guvern, el a observat că aceasta produce ţesături de calitate proastă, în timp ce, nu prea departe, o altă ţesătorie, particulară, e înfloritoare. Pe loc, Petru a dat pur şi simplu ţesătoria guvernului proprietarului particular. La Saratov, împăratul s-a întâlnit cu Aiuk han, căpetenia de şaptezeci de ani a calmucilor. La bordul galerei imperiale, Ecaterina i-a oferit soţiei hanului un ceas de aur cu diamante. Hanul a răspuns imediat, poruncind ca cinci mii de călăreţi calmuci să se alăture campaniei împăratului.

în Astrahan, Petru a petrecut o lună cu pregătirile finale pentru campanie. Fusese strânsă o armată de 61000 de oameni: 22000 de infanterişti, 9000 de cavalerişti şi 5000 de marinari, plus forţe auxiliare de 20000 de cazaci şi 5000 de calmuci. între timp, el a privit cum se pescuieşte marele morun de cinci metri, al cărui delicios caviar cenuşiu ruşii îl păstrau pentru ei, şi sturionul, la fel de mare, ale cărui icre negre, doar ceva mai puţin gustoase, erau exportate în Europa în cantităţi mari.

în 18 iulie, el s-a îmbarcat cu infanteria rusă la Astrahan şi a navigat 320 de kilometri în jos, pe coasta de vest a Mării Caspice, în timp ce uriaşa masă de cavalerişti a fost trimisă pe uscat, prin stepa semideşertică Terek. Marea a fost agitată, iar voiajul a durat o săptămână, dar, în cele din urmă, s-a făcut debarcarea într-un mic golf la nord de oraşul Derbent. Petru a fost primul care a pus piciorul pe mica plajă, chiar dacă a ajuns acolo stând pe o scândură purtată de patru marinari. Imediat, el a decis că toţi ofiţerii lui care nu se scăldaseră până atunci în Marea Caspică trebuie să facă o partidă de înot. Unii dintre ofiţerii mai în vârstă, care nu ştiau să înoate, s-au supus cu mari ezitări. Şi Petru s-a dus în apă bucuros, dar nu a înotat, ci a plutit în voie pe scândura lui.

Când a sosit cavaleria rusă, deşi atât oamenii, cât şi caii suferiseră din cauza „lipsei de apă şi a ierbii proaste" în marşul lor pe uscat, înaintarea spre Derbent a început. Drumul mergea de-a lungul coastei, pe fâşia îngustă dintre mare şi munte, dar n-au întâmpinat decât o singură dată rezistenţă armată pe acel drum. Cu această ocazie, o căpetenie locală a măcelărit oribil trei cazaci („le-au tăiat pieptul, cât erau încă vii, şi le-au scos inima"[2]^) pe care Petru îi trimisese la el cu o scrisoare. Represiunea a fost rapidă, iar satul a fost ars din temelii. Petru era surprins de curajul acelui popor de munte. „Când sunt împreună, nu sunt solidari, ci fug, spunea el, dar separat, fiecare dintre ei rezistă aşa de disperat, încât atunci când şi-a aruncat muscheta şi te-ai aştepta să se predea, el luptă cu pumnalul."^[1]

în alte părţi, împăratul rus şi împărăteasa lui erau primiţi ca oaspeţi de onoare. La Tarku, prinţul musulman local şi-a adus soţiile şi concubinele să viziteze tabăra rusă. Femeile musulmane stăteau cu picioarele încrucişate „pe pernuţe de catifea roşie, aşezate pe covoare persane"^[2] în cortul împărătesei, unde - raporta căpitanul Peter Bruce - Ecaterina i-a invitat pe toţi ofiţerii ruşi să vină în cort „ca să-şi astâmpere curiozitatea" faţă de „aceste creaturi nemaipomenit de frumoase şi mult prea încântătoare"^. Petru şi Ecaterina au participat la slujba din capela construită de oamenii din Garda Preobrajenski, după care fiecare dintre ei a pus câte o piatră în acel loc. Apoi fiecare soldat a pus, de asemenea, câte o piatră, aşa că a fost ridicată o piramidă care să comemoreze slujba făcută în acel loc pentru împăratul Rusiei.

Obiectivul cel mai important al lui Petru era Derbentul, un oraş care se presupunea că fusese fondat de Alexandru cel Mare. Importanţa Derbentului era atât comercială, cât şi militară: un centru comercial semnficativ care ocupa o poziţie strategică pe drumul de la sud la nord de-a lungul ţărmului Mării Caspice. în acel punct, munţii se apropiau cel mai mult de mare; aşa că oraşul situat în pasajul îngust controla toate mişcările militare şi comerciale, spre nord şi spre sud, şi fusese numit Porţile de Fier Estice. Derbentul a capitulat fără luptă; ba mai mult, când Petru s-a apropiat, l-a găsit pe guvernator aşteptându-l să-i ofere „cheile de aur ale oraşului şi ale citadelei, aşezate pe o pernuţă de brocart persan scump"^.

Planul lui Petru, după ocuparea Derbentului, era gândit, tipic pentru el, la o scară foarte mare. Voia să continue avansul în jos, pe coastă, şi să cucerească Baku, oraş aflat la 240 de kilometri mai la sud. Apoi intenţiona să găsească un alt oraş comercial, şi mai departe în sud, la gura râului Kura, care urma să devină un centru important al noului drum comercial între India, Persia şi Rusia. După ce ar fi făcut acest lucru, urma să se deplaseze în sus, pe Kura, spre capitala Georgiei, Tiflis, şi acolo să încheie o alianţă cu prinţul creştin Vahtang. în sfârşit, de la Tiflis s-ar fi întors peste munţii Caucaz, spre nord, la Astrahan, prin teritoriile cazacilor terek. „Aşadar, ne vom instala în aceste regiuni"[2^], scria el Senatului.

Din păcate, evenimentele i-au luat-o înainte. Guvernatorul persan de la Baku a refuzat să accepte prezenţa garnizoanei ruse, ceea ce însemna că oraşul nu putea fi câştigat decât în urma unui efort militar major. Deşi armata lui părea suficient de mare ca să înfrângă orice opoziţie militară, Petru era îngrijorat în legătură cu proviziile. O flotă care venea de la Astrahan cu provizii dăduse peste o furtună dezastruoasă pe Marea Caspică şi nu a mai ajuns la Derbent; proviziile disponibile pe plan local se terminau văzând cu ochii. Mai mult, arşiţa de august de pe coastă făcea victime printre oameni şi cai. Soldaţii mâncaseră fructele şi pepenii pentru care Caucazul fusese întotdeauna renumit, dar mîncaseră aşa de mult încât se îmbolnăviseră şi multe regimente erau decimate. Ca să facă faţă căldurii insuportabile, Petru s-a ras pe cap şi ziua purta o pălărie cu boruri largi peste ţeasta goală, în răcoarea nopţii, el se acoperea cu o perucă făcută din propriul păr. împărăteasa l-a copiat pe soţul ei şi s-a ras şi ea pe cap, iar noaptea se acoperea cu o beretă de grenadier. Mult mai preocupată decât

Petru de suferinţa soldaţilor din cauza căldurii copleşitoare, la un moment dat, ea chiar a avut îndrăzneala să contramandeze ordinele lui militare. împăratul poruncise armatei să facă un marş, după care s-a retras în cortul lui să doarmă. Când s-a trezit, el şi-a găsit soldaţii tot în tabără. „Care general", a întrebat el mânios, „a îndrăznit să-i încalce porunca?" „Eu am fost aceea", a spus Ecaterina, „pentru că oamenii tăi ar fi murit de sete şi de căldură."—

Pe măsură ce analiza situaţia armatei sale, Petru devenea tot mai neliniştit. Se afla la mare distanţă de cea mai apropiată bază rusească de la Astrahan, linia de aprovizionare maritimă nu funcţiona, lângă el, în munţii din flancul lui nordic se aflau mulţi locuitori potenţial ostili, şi mai exista şi pericolul ca turcii - care, spre deosebire de persani, erau un adversar militar serios - să vină să-şi protejeze propriile interese în Caucaz. Petru nu voia să repete experienţa de pe Prut. Aşa că, la consiliul de război, s-a luat decizia retragerii. A fost lăsată în urmă o garnizoană la Derbent, iar corpul principal de armată s-a retras spre nord, pe uscat şi pe apă, la Astrahan.

Petru a ajuns la gurile Volgăi şi la Astrahan în 4 octombrie. A rămas acolo o lună, îngrijindu-se de bunăstarea armatei, având grijă ca cei bolnavi să fie îngrijiţi, iar ceilalţi să intre în cantonament de iarnă. O parte din timpul acesta, Petru a fost grav bolnav, având un atac de strangurie şi piatră, o afecţiune a tractului urinar. înainte de a pleca din Astrahan, Petru lăsase de înţeles că, în ciuda abandonării campaniei din acea vară, nu renunţă şi la ambiţiile ruseşti în legătură cu Marea

Caspică. în noiembrie, a trimis o expediţie combinată, navală şi militară, ca să captureze portul Resht, aflat la 750 de kilometri, pe ţărmul sudic al Mării Caspice. în luna iulie din vara următoare, o forţă rusească a cucerit Baku, în acest fel asigurând întreaga coastă vestică a vastei mări intercontinentale. Negocierile cu neajutoratul şah au avut ca rezultat cedarea de către Persia a oraşului Derbent, laolaltă cu trei provincii din Caucazul de Est. Aşa cum i-a explicat Petru ambasadorului persan, dacă şahul nu ar fi cedat acele provincii Rusiei, care îi era prietenă, atunci le-ar fi pierdut cu siguranţă în faţa Turciei, care îi era duşmană. Şahul nu era în poziţia de a contrazice logica rusească.

Dezintegrarea Imperiului Persan şi campania militară purtată pe linia Mării Caspice ameninţa să aducă din nou Rusia în conflict cu Imperiul Otoman. Poarta fusese dintotdeauna interesată în mod special de Transcaucazia, adică de provinciile persane Georgia şi Armenia, aşezate în sudul măreţului lanţ muntos Caucaz. Turcii râvneau la ele nu pentru că erau creştine, ci pentru că se aflau la frontiera turcă şi lângă Marea Neagră. Sultanul nu avea nimic împotrivă ca Petru să ia provinciile persane aflate pe partea Mării Caspice a Caucazului, dar el nu trebuia să se apropie de Marea Neagră, care, de când Azovul fusese redat Turciei, era din nou lacul sultanului. în cele din urmă, ţarul şi sultanul au rezolvat problema amiabil, împărţind provinciile persane din Caucaz. Ca un inconvenient, persanii nu au acceptat niciodată acea înţelegere şi au continuat să se lupte intermitent cu cei doi puternici vecini ai lor. în 1732, împărăteasa Anna, sătulă de irosirea forţelor sale în provinciile caspice (până la 15000 de soldaţi ruşi mureau în fiecare an, bolnavi, mai ales din cauza climei) le-a înapoiat persanilor. Abia în

domnia Ecaterinei cea Mare Caucazul de Nord a fost desemnat provincie rusească şi abia în 1813, în timpul domniei nepotului Ecaterinei, Alexandru I, Persia a cedat Rusiei teritoriile de coastă de pe linia Mării Caspice prin care Petru cel Mare a mărşăluit în ultima lui campanie.

[m] Eugene Schuyler, voi. II, p. 458.

— în anii care au urmat, exploratorii şi coloniştii ruşi au traversat strâmtoarea şi de-a lungul coastei Alaskăi au apărut o serie de forturi ruseşti şi avanposturi comerciale. în cele din urmă, aceste aşezări ruseşti au ajuns până la San Francisco, unde, în 1806, la ceva mai mult de optzeci de ani după moartea lui Petru, a fost stabilit un centru de negoţ cu blănuri. Mai mult de un secol, Alaska - cunoscută atunci sub numele de America Rusă - a fost controlată de Compania Ruso- Americană, deţinută de stat. în 1867, marea întindere care a devenit al patruzeci şi nouălea stat al Americii a fost vândută de ţarul Alexandru al II-lea pentru suma de 7.000.000 de dolari. Astăzi, singurul punct de pe glob unde frontierele Statelor Unite şi ale Uniunii Sovietice se întâlnesc propriu-zis sunt cei 85 de kilometri ai strâmtorii Bering. (N. a.)

—[3] B.H. Sumner, Emergence, p. 152.

— Weber descrie un tip neobişnuit de ajutor pe care hanul din Buhara i-l cerea lui Petru. Ambasadorul hanului la Petersburg, spune Weber, „1-a implorat pe ţar să-i

dea fete suedeze pe care să le ia cu el sau măcar să-i dea permisiunea să cumpere câteva pentru că stăpânul său auzise că suedezii sunt o naţiune foarte războinică, ceea ce îl făcea dornic să aibă şi el ceva din rasa lor în teritoriile sale" (Friedrich Christian Weber, voi. I, p. 223.). Această cerere a fost respinsă; totuşi, el a găsit două fete suedeze, pe care le-a luat cu el. (N. a.) ibidem, p. 92. ibidem, p. 100.

—[7] Eugene Schuyler, voi. II, p. 464.

—[8] Munţii vulcanici uriaşi ai Caucazului sunt mai înalţi decât Alpii. Muntele Elbrus are 5633 de metri, Dîhtau are 5198 de metri şi multe altele au peste 4800 de metri. Pe unul dintre aceste vârfuri se spune că ar fi

fost înlănţuit Prometeu. (N. a.) S.M. Solo vio v, voi. VIII, p. 374. Peter Henry Bruce, p. 277.

[m] Eugene Schuyler, voi. II, p. 472. Peter Henry Bruce, p. 273. ibidem, pp. 271, 273-274. John Bell, p. 553. S.M. Solo vio v, voi. IX, p. 379. Sbornik, I.R.I.O., XLIX, p. 287.

începuse să ningă înainte ca Petru şi Ecaterina să pornească spre Moscova de la Astrahan, la sfârşitul lui noiembrie 1722. Pe drum, s-a făcut tot mai frig. La 160 de kilometri mai jos de Ţariţîn, Volga era acoperită cu gheaţă, iar barca lui Petru nu a mai putut înainta. Au fost mari dificultăţi să se găsească sănii potrivite pentru grupul imperial şi, din această cauză, călătoria a durat o lună.

Odată întors la Moscova, Petru a intrat în atmosfera sezonului. în timpul săptămânii de carnaval, procesiunea le-a întrecut pe toate cele din anii anteriori. Ambasadorul saxon raporta:

Procesiunea era alcătuită din şaizeci de sănii, toate având forma unei bărci. în primele sănii se afla Bahus - întruchipat corespunzător, pentru că cel care îl întruchipa fusese îmbătat timp de trei zile şi trei nopţi. Urma o sanie trasă de şase pui de urs, o sanie trasă de patru porci şi o sanie trasă de zece câini. Apoi venea Colegiul Cardinalilor, îmbrăcat la patru ace, dar călare pe boi. După ei urma marea sanie a papei-caricatură, înconjurat de arhiepiscopii lui, făcând semnul crucii în stânga şi în dreapta. Apoi, ţarul-caricatură, însoţit de doi urşi. Partea spectaculoasă a procesiunii era o fregată în miniatură, cu două punţi şi trei catarge, pe care, manevrând pânzele, se afla împăratul, îmbrăcat ca un căpitan de vas. Această privelişte uimitoare era urmată de un şarpe de mare, lung de 30 de metri, susţinut pe douăzeci şi patru de sănii mai mici, legate între ele, ca să se onduleze pe zăpadă. După şarpe venea o barjă poleită în care stătea Ecaterina, îmbrăcată ca o ţărancă friziană, însoţită de curtenii ei, mascaţi ca nişte negri. La rând veneau Menşikov, îmbrăcat ca un stareţ, generalul-

amiral Apraksin, îmbrăcat ca burgmeisterul Hamburgului şi alte notabilităţi costumate în germani, polonezi, chinezi, persani, circasieni şi siberieni. Ambasadorii străini veneau împreună, îmbrăcaţi în costume domino, albastru şi alb, în timp ce prinţul Moldovei era îmbrăcat ca un turc.—

înainte de a părăsi Moscova pentru a pleca la Sankt-Petersburg la începutul lui martie 1723, Petru şi-a invitat prietenii la un alt spectacol uluitor: incendierea casei de lemn de la Preobrajenskoe, unde el plănuise pentru prima oară, în secret, războiul împotriva Suediei. Cu mâna lui, împăratul a umplut rafturile şi dulapurile cu substanţe chimice inflamabile şi artificii şi apoi a dat foc casei. Multe explozii mărunte şi flăcări colorate strălucitoare au izbucnit din structura arzândă şi, o vreme, până la prăbuşire, conturul din lemn solid al casei s-a profilat pe curcubeul incandescent. Mai târziu, când rămăsese numai cenuşa neagră şi fumegândă, Petru s-a întors către ducele de Holstein, nepotul lui Carol al Xll-lea, şi i-a spus: „Aceasta este imaginea războiului: victorii strălucitoare urmate de distrugere. Dar, odată cu această casă, în care au fost concepute primele mele planuri împotriva Suediei, fie să dispară orice gând de a mai înarma braţul meu împotriva acelui regat şi fie ca el să fie cel mai credincios aliat al imperiului meu."^

în lunile mai calde, Petru şi-a petrecut o bună parte din timp la Peterhof. La recomandarea doctorilor săi, a băut ape minerale şi a făcut exerciţii, inclusiv tăind iarba şi făcând drumeţii cu un rucsac în spate. Marea lui plăcere rămăsese în continuare apa, iar ambasadorul prusac raporta că, atunci când se afla pe apă, nici măcar miniştrii lui nu puteau ajunge la el. „împăratul este aşa de ocupat cu casa lui de vacanţă şi cu navigarea în golf", spunea el, „încât nimeni nu îndrăzneşte să-l deranjeze."—

în iunie 1723 întreaga Curte - chiar şi ţarina Praskovia, care suferea mult din cauza gutei sale - s-a mutat cu Petru la Reval, unde el construise un elegant palat roz pentru Ecaterina şi, alături, o casă micuţă, cu trei camere, pentru el. Palatul Ecaterinei era înconjurat de o mare grădină cu fântâni, bazine şi statui, dar când a venit să se plimbe pe aleile largi împăratul a fost surprins să vadă că este singur. Motivul, a descoperit el curând, era poarta principală încuiată şi păzită de o santinelă ale cărei ordine erau să ţină publicul la distanţă. Petru a revocat imediat ordinul, explicând că nu ar fi construit niciodată o grădină aşa de mare şi de scumpă numai pentru el şi soţia lui, iar în ziua următoare toboşarii au fost trimişi în oraş să anunţe că grădina este deschisă pentru toată lumea.

în iulie, Petru a plecat cu flota, pentru a face manevre în Marea Baltică. în august s-a întors cu flota la Kronstadt, unde a fost aranjată o mică ceremonie în onoarea bărcuţei pe care Petru o găsise la Izmailovo cu Karsten Brandt şi în care luase primele lecţii de navigaţie, pe râul Iauza. Acum cunoscută ca „bunica marinei ruse", barca fusese adusă la Kronstadt. Acolo, împăratul a urcat la bordul ei, unde acum flutura steagul imperial. Cu Petru la cârmă şi patru amirali la rame, barca a trecut prin faţa celor douăzeci şi două de nave de linie ruseşti şi a celor 200 de galere ancorate în coloane. La semnalul lui Petru, tunurile de la bordul tuturor navelor au bubuit saluturi; curând, un fum greu plutea deasupra apei şi doar vârfurile catargelor de la navele mai mari mai puteau fi zărite. A urmat o petrecere de zece ore, iar Petru a declarat că oaspeţii care nu se îmbată în ziua aceea nu merită prietenia lui. Doamnele au rămas şi ele, iar tinerele prinţese Anna şi Elisabeta împărţeau pahare de vin unguresc în jurul lor.

Ducesa de Mecklenburg s- a îmbătat, iar alţi oaspeţi distinşi erau şi ei ameţiţi, plângeau, se îmbrăţişau şi se sărutau, iar mai târziu se certau şi se înghionteau. Chiar şi Petru, care bea mult mai puţin decât în tinereţe, a băut multe pahare.

141

în toamnă, un alt bal mascat public a celebrat a doua aniversare a Păcii de la Nystad. Petru a fost costumat mai întâi ca un cardinal catolic, apoi ca un preot luteran, având gulerul împrumutat de la pastorul luteran din Sankt-Petersburg şi, la sfârşit, ca un toboşar de armată, bătând toba la fel ca un toboşar profesionist. A fost ultima petrecere de amploare pentru ţarina Praskovia, care a murit la scurt timp după aceea.

Ca să-şi curăţe corpul după aceste bacanale, Petru făcea cure cu „apa de fier" nou descoperită la Oloneţ. împăratul mergea deseori acolo, iarna, când putea să traverseze lacul pe sanie, uneori însoţit de Ecaterina; el susţinea că acele ape minerale ruseşti sunt superioare celor pe care le băuse în Germania. Nu toată lumea era de acord cu el, iar unii erau îngrijoraţi că, dacă va mai continua să bea apele puternic feroase, îşi va face mai mult rău decât bine. Refuzul lui Petru de a urma prescripţiile doctorului era una dintre probleme; uneori putea să bea şi douăzeci şi unu de pahare de apă minerală într-o singură dimineaţă. Nu avea voie să mănânce fructe crude, castraveţi, lămâi sărate sau brânză de Limburg în timpul curei. Totuşi, într-o zi, imediat după ce îşi băuse apa, a mâncat mai multe smochine şi câteva kilograme de cireşe. Pentru a sparge monotonia curei cu apă, Petru lucra la strungul său,

sculptând obiecte de fier şi de lemn. Când se simţea mai în putere, vizita fierăriile din apropiere şi modela

cu barosul bare şi table de fier.

Fetele cele mari ale lui Petru ajungeau la vârsta căsătoriei (Anna avea paisprezece ani în 1722, iar Elisabeta treisprezece ani) şi, ca orice monarh raţional, el căuta partide care să fie utile diplomaţiei ţării sale. încă din timpul vizitei în Franţa, speranţa lui fusese să-şi mărite una dintre fete, mai degrabă pe Elisabeta, cu regele-copil, Ludovic al XV-lea. Nu numai că din această căsătorie Rusia ar fi câştigat un prestigiu imens, prin legătura cu Casa de Bourbon, dar Franţa ar fi fost un aliat util în Europa Occidentală, care să contrabalanseze ostilitatea Angliei. Dacă mariajul cu regele ar fi fost imposibil, Petru spera ca Elisabeta să se mărite măcar cu un prinţ francez din casa regală şi să facă din acest cuplu regele şi regina Poloniei. Imediat după semnarea Păcii de la Nystad şi propria lui proclamare ca împărat, a adus subiectul în discuţie la Paris. Ambasadorul francez la Petersburg, Campredon, a adăugat la propunere şi adeziunea lui entuziastă: „Pentru ca ţarevna să acţioneze în interesul nostru, ar fi de dorit să asigurăm un mariaj între fiica mai mică a ţarului, care este foarte prietenoasă şi are un chip drăguţ, şi un prinţ francez, care ar putea cu uşurinţă şi cu siguranţă, prin puterea ţarului, să fie făcut rege al Poloniei."^[2]

Philippe, duce d'Orleans, regentul Franţei, a fost interesat. Polonia ar fi fost un aliat util pentru Franţa, în

spatele Austriei. Dacă împăratul urma într-adevăr să-şi folosească puterea ca să pună un prinţ francez pe tronul Poloniei, merita ca prinţul acela să se căsătorească cu fiica împăratului. Philippe avea unele ezitări: originile obscure ale împărătesei Ecaterina şi misterul care înconjura data mariajului ei cu Petru ridicau întrebări legate de legitimitatea Elisabetei. Dar a trecut peste aceste îndoieli şi chiar a sugerat că prinţul francez cel mai potrivit să devină mire - şi deci rege al Poloniei - era propriul lui fiu, tânărul duce de Chartres. Când Petru s-a întors din Persia şi a auzit că ducele de Chartres era cel propus de Franţa, faţa lui s-a luminat de un zâmbet. „îl cunosc şi îl stimez foarte mult"^[1], i-a spus el lui Campredon.

Din păcate pentru părţile care negociau, exista un obstacol important pe care nu îl puteau controla: Augustus de Saxonia, care avea cincizeci şi trei de ani şi era bolnav, se afla încă pe tronul polonez. Deşi el şi Petru nu mai erau nici prieteni, nici aliaţi, împăratul nu intenţiona chiar să-l înlăture de la tron. Propunerea lui era ca ducele de Chartres să se căsătorească cu fiica lui, apoi să aştepte ca Augustus să moară, iar tronul polonez să rămână vacant. Francezii preferau să aştepte ca ducele să fie ales rege al Poloniei şi pe urmă să aibă loc mariajul, dar Petru a refuzat să aştepte. Ce se va întâmpla, a întrebat el, dacă Augustus va trăi încă cincisprezece ani? Campredon a insistat că acest lucru nu ar fi posibil. „Regele Poloniei are nevoie doar de o nouă amantă, isteaţă şi plină de viaţă, ca să-l aducă mai aproape de acel eveniment"^[2], a spus

în cele din urmă, Campredon a acceptat punctul de vedere al lui Petru şi a încercat să-şi convingă guvernul să aranjeze imediat partida. El a scris la Paris, lăudând calităţile Elisabetei. „în persoana prinţesei Elisabeta nu este nimic care să nu fie plăcut"^, spunea el. „Se poate spune că, într-adevăr, este o frumuseţe, cu silueta, chipul, ochii şi mâinile ei. Defectele ei, dacă are vreunul, sunt legate de educaţie şi de maniere, dar sunt convins că este aşa de inteligentă, încât va fi uşor de corectat ceea ce lipseşte, prin grija unor persoane pricepute şi experimentate care ar trebui să stea în preajma ei dacă înţelegerea ar fi încheiată."

în final, înţelegerea a fost împiedicată de obiecţiunile vechiului inamic al lui Petru, George I al Angliei. Regentul Franţei şi şeful miniştrilor săi, abatele Dubois, făcuseră din prietenia cu Anglia pivotul noii politici externe a Franţei. Cele două foste adversare erau acum atât de apropiate, încât, deoarece Anglia nu avea reprezentanţă diplomatică în Rusia, Dubois îi trimitea rapoartele lui Campredon din Sankt- Petersburg în original regelui George, care le trimitea înapoi la Paris, însoţite de comentarii marginale, scrise cu mâna lui. George I nu avea nicio dorinţă să vadă că influenţa ruşilor creşte şi mai mult. Dubois era de acord cu el şi, un timp, a refuzat şi să răspundă mesajelor lui Campredon. Când a făcut- o, în sfârşit, răspunsul lui a fost că Anglia ridicase obiecţiuni şi că ambasadorul trebuie să aştepte instrucţiuni. Cu puţin înainte de sfârşitul anului 1723, atât Dubois, cât şi regentul muriseră, iar Ludovic al XV-lea ajunsese la vârsta majoratului şi devenise rege al Franţei. Ducele de Chartres a luat în căsătorie, în cele din urmă, o prinţesă germană. Fiica lui Petru, Elisabeta, nu s-a căsătorit niciodată oficial (deşi este posibil ca ea să se fi căsătorit

în secret cu fermecătorul ei iubit, Aleksei Razumovski, pe care l-a făcut conte, dintr-un om de rând); şi, în loc să devină regină a Poloniei, a rămas acasă şi a domnit ca împărătească a Rusiei, timp de douăzeci şi unu de ani.

145

Planurile lui Petru pentru fiica cea mare, prinţesa Anna, au dat roade imediat. Cu ani în urmă, mintea creativă a lui Goertz avusese ideea căsătoriei tânărului său stăpân, ducele Carol Frederic, cu Anna. Goertz îi comunicase acest plan lui Petru, iar planul prinsese rădăcini în mintea lui. între timp, norocul tânărului duce se risipise. El era singurul nepot al regelui Carol al XH-lea, care nu avusese urmaşi direcţi şi îl ţinuse pe tânăr aproape de el, şi mulţi suedezi încă mai credeau că în locul mătuşii sale Ulrika Eleonora şi al soţului ei, Frederic de Hesse, Carol Frederic ar fi trebuit să fie urmaş la tron. în 1721, Carol Frederic a făcut în secret o călătorie în Rusia, sperând să câştige sprijinul lui Petru pentru a putea urca pe tronul suedez, dorind poate să pecetluiască înţelegerea aceasta prin căsătoria cu una dintre fiicele împăratului. Odată ajuns în Rusia, el a servit de minune obiectivelor lui Petru. Ulrika Eleonora şi Frederic au văzut în prezenţa tânărului la Petersburg o ameninţare tacită, iar acest stimulent a dus la semnarea Tratatului de la Nystad în 1721, care avea şi o clauză ce conţinea garanţia ruşilor că nu vor sprijini pretenţiile lui Carol Frederic la tronul suedez. în ciuda dezamăgirii sale, Carol Frederic a rămas în Rusia. Ecaterina l-a simpatizat şi el avea întotdeauna un loc rezervat la toate celebrările publice, iar mica lui curte de refugiat a devenit un loc de adunare pentru mulţi ofiţeri suedezi căsătoriţi cu rusoaice pe care nu aveau voie să le ducă în Suedia. în scurt timp, cum aceste suflete dezrădăcinate se întâlneau zilnic şi începeau să-şi cultive şi să- şi rafineze gustul pentru vodcă, unicul

nepot al lui Carol al XII- lea, cel care luptase alături de unchiul său şi plânsese la moartea acestuia, era acum în pericol de a deveni nimic mai mult decât un căţeluş cuminte de la curtea rusă.

146

Cu toate acestea, Carol Frederic continua să spere că se va căsători cu prinţesa Anna, care era înaltă, cu părul negru şi frumoasă ca mama ei. Ea era şi inteligentă, manierată şi spirituală, iar când apărea la Curte, cu părul coafat în stil european şi împodobit cu perle, ambasadorii străini erau impresionaţi. Şansele lui Carol Frederic au crescut foarte mult când a fost semnată alianţa defensivă ruso-suedeză în 1724. Lui i s-au acordat titlul de Alteţă Regală şi o pensie suedeză, iar Rusia şi Suedia s-au pus de acord să convingă Danemarca să cedeze Holsteinului teritoriul pierdut. Poziţia ducelui era acum bine stabilită, iar în decembrie 1724 el a fost încântat să primească de la Osterman un mesaj prin care i se cerea să încheie un contract de căsătorie între el şi prinţesa Anna. O parte a acordului prevedea numirea lui Carol Frederic în funcţia de guvernator general al Rigăi.

Ceremonia de logodnă a fost sărbătorită grandios. în seara de dinainte, orchestra personală a ducelui i-a cântat serenade împărătesei sub geamurile Palatului de Iarnă. în ziua următoare, după slujba oficiată la Biserica Sfânta Treime şi un prânz cu familia imperială, ducele a fost logodit cu Anna şi Petru însuşi a luat inelele de la viitorii miri şi le-a schimbat între ele. împăratul a strigat „Vivat!", iar petrecerea de logodnă a continuat cu o cină, un bal şi un foc de artificii. La bal, simţindu-se rău, Petru a refuzat să danseze, dar Ecaterina, invitată de

tânărul Carol Frederic, a dansat împreună cu el o poloneză.

Anna a trăit doar patru ani după căsătorie şi a murit la douăzeci de ani. Dar soarta s-a folosit de ea şi de soţul ei ca să continue linia de succesiune a lui Petru. Ei au plecat în Holstein, unde, la Kiel, cu puţin înainte de a muri, Anna a născut un fiu, al cărui nume a fost Karl Ulrich Peter. în 1741, când băiatul avea treisprezece ani, mătuşa lui, Elisabeta, a devenit împărătească. Necăsătorită şi având nevoie să desemneze un moştenitor, ea şi-a adus nepotul înapoi în Rusia şi i-a schimbat numele în Piotr Fiodorovici. în 1762, la moartea Elisabetei, el i-a succedat la tron ca împăratul Petru al III-lea. Şase luni mai târziu, a fost înlăturat de la tron şi ucis de susţinătorii soţiei lui germane. Această femeie puternică a pus mâna pe tron, a fost încoronată ca Ecaterina a II-a şi a devenit cunoscută în lume ca Ecaterina cea Mare. Fiul, nepoţii, şi alţi descendenţi ai lui Petru al III-lea şi ai Ecaterinei cea Mare au ocupat tronul Rusiei până în 1917, toţi aceştia provenind, prin prinţesa Anna şi Carol Frederic de Holstein, nepotul lui Carol al XH-lea, din străvechea viţă a lui Petru cel Mare.

Eforturile lui de a-şi căsători cele două fiice cu prinţi străini arată faptul că Petru nu a avut-o pe niciuna în vedere pentru succesiunea la tron. într-adevăr, nicio femeie nu mai fusese până atunci pe tron. Dar moartea lui Piotr Petrovici, în 1719, lăsa în urmă numai un urmaş pe linie masculină al Casei Romanov - Piotr Alekseevici, fiul ţareviciului Aleksei. Mulţi ruşi îl priveau ca pe un succesor legitim, iar Petru era pe deplin conştient că tradiţionaliştii considerau că Marele Duce este o

speranţă pentru viitor. El era hotărât să distrugă această speranţă.

Dar dacă nu Piotr Petrovici, atunci cine să fie succesorul? Tot cântărind această problemă, gândurile împăratului se întorceau mereu către persoana cea mai apropiată de el: Ecaterina. în timp, pasiunea care îl animase la început şi care îl atrăsese spre acea tânără femeie simplă şi robustă s-a transformat în iubire, încredere şi mulţumire reciprocă. Ecaterina era o parteneră cu o energie uriaşă şi de o adaptabilitate remarcabilă; deşi era îndrăgostită de lux, putea să fie la fel de bine dispusă şi în condiţii primitive. Ea a călătorit, devotată, alături de Petru, chiar şi atunci când era însărcinată, iar el îi spunea de multe ori că puterea ei este mai mare decât a lui. Au fost legaţi prin bucuriile oferite de fetele lor şi de durerea provocată de moartea multor copii. S-au bucurat de prezenţa celuilalt şi au fost trişti când nu erau împreună. „Slavă Domnului, totul este bine aici", scria Petru din Reval în 1719, „dar când intru în conac şi văd că nu eşti acolo, mă întristez foarte tare."^ Altă dată scria: „Dar când îmi spui că este dureros să te plimbi singură, deşi grădina este aşa de plăcută, te cred, pentru că aşa este şi pentru mine; mă rog doar la Dumnezeu ca aceasta să fie ultima vară pe care o petrecem separat, şi ca în viitor să fim mereu împreună."

în timpul unei astfel de lungi absenţe a lui Petru, cauzată de război, Ecaterina i-a pregătit o surpriză care i-a plăcut extrem de mult soţului ei. Ştiind cât de mult se bucură el de noi construcţii, ea a ridicat în secret un conac de ţară, cam la vreo douăzeci şi cinci de kilometri

de Sankt-Petersburg. Vila, construită din piatră, cu etaj şi înconjurată de grădini şi livezi, era aşezată pe un deal deasupra unei mari întinderi de şes, care ţinea până la Neva şi la oraş. Când Petru s-a întors, Ecaterina i-a spus că a găsit un loc fermecător, „unde Majestăţii Voastre nu i-ar displăcea să construiască o casă de ţară, dacă s-ar deranja doar să-l vadă". Petru a promis imediat că se duce să-l vadă şi, „dacă locul este într-adevăr aşa cum l-ai descris tu", el construieşte acolo orice casă doreşte ea. în dimineaţa următoare, un grup numeros a pornit la drum, având la ei şi un cort, unde Petru sugerase că ar putea lua masa. La poalele dealului, drumul începea să urce şi, dintr- odată, la capătul cărării străjuite de tei, Petru a văzut casa. El era încă uimit când au ajuns în faţa uşii, iar Ecaterina i-a spus: „Aceasta este casa de ţară pe care am construit-o pentru suveranul meu."^ Petru a fost copleşit de bucurie şi i-a spus cu tandreţe: „Văd că vrei să-mi arăţi că există locuri frumoase în jurul Petersburgului, chiar dacă nu sunt pe apă." Ea l-a condus prin casă şi, în final, l-a adus într-o sufragerie unde fusese aşezată o masă bogată. El a toastat în cinstea gustului ei în arhitectură, iar ea şi-a ridicat paharul în cinstea stăpânului noii case. Spre uimirea şi bucuria lui continuă, în momentul în care buzele ei au atins paharul, unsprezece tunuri ascunse în grădină au detunat un salut. La căderea nopţii, Petru a spus că nu-şi aminteşte o zi mai fericită ca aceea. Cu timpul, proprietatea a devenit cunoscută sub numele de *Ţarskoe Selo,* „Satul ţarului", iar împărăteasa Elisabeta i-a comandat lui Rastrelli să înceapă construirea unui palat uriaş pe acel loc. Magnificul palat, care mai există şi astăzi, a fost numit după mama ei, împărăteasa Ecaterina I.

Respectul şi recunoştinţa lui Petru pentru Ecaterina se datorau şi participării ei la campaniile miltare de pe Prut şi din Persia. El făcuse publice aceste sentimente, atunci când s-a recăsătorit cu ea şi când a instituit Ordinul Sfintei Ecaterina în onoarea ei. Ea deţinea deja titlul de împărătească, ca soţie a împăratului, dar în acel moment, când avea în faţă un viitor fără niciun fiu, el a decis să meargă mai departe. Primul pas l-a făcut în februarie 1722, înainte ca el şi Ecaterina să plece în Caucaz, şi a constat în emiterea unui decret general privitor la succesiune. Acesta afirma că tradiţia străveche şi respectată prin care tronul marilor cneji ai Moscoviei şi, mai târziu, al ţarilor ruşi, se moştenea de la tată la fiu sau, în anumite situaţii, de la fratele mai mare la fratele cel mic, nu mai era valabilă. De aici înainte, a decretat Petru, fiecare suveran domnitor va avea putere absolută să-şi desemneze succesorul, „în acest fel, a încheiat el, copiii sau copiii copiilor nu vor fi tentaţi să cadă în păcatul lui Absalom."^ Noul decret mai prevedea şi ca toţi oficialii şi supuşii să jure credinţă şi să accepte alegerea împăratului.

Oricât ar fi fost de revoluţionar, ucazul din februarie 1722 a fost numai un prim pas către un act încă şi mai senzaţional: declaraţia lui Petru prin care decisese încoronarea oficială a Ecaterinei ca împărătească. Un decret din 15 noiembrie 1723 prevedea că, întrucât

soţia şi consoarta noastră preaiubită, împărăteasa Ecaterina, a fost un mare sprijin pentru noi, şi nu numai pentru aceasta, dar şi în multe operaţiuni militare, lăsând la o parte slăbiciunea femeiască, din propria ei voinţă a fost alături de noi şi a ajutat în toate felurile posibile. [...] Pentru aceste acte ale soţiei noastre, am hotărât ca, în virtutea puterii supreme

pe care ne-a dat-o Dumnezeu, ea să fie încoronată şi acest lucru, cu voia lui Dumnezeu, urmează să aibă loc la Moscova în această iarnă.—

Petru păşea pe un teren periculos. Ecaterina era o servitoare lituaniană care ajunsese în Rusia ca prizonieră. Iar acum urma să poarte coroana imperială şi să stea pe tronul ţarilor ruşi? Deşi manifestul care anunţa încoronarea nu specifica numele Ecaterinei ca moştenitor, în noaptea de dinaintea încoronării, Petru le-a spus mai multor senatori şi demnitari importanţi ai Bisericii, în casa unui negustor englez, că Ecaterina urmează să fie încoronată pentru a avea dreptul de a conduce statul. A aşteptat obiecţiunile lor; nu a auzit niciuna.

Ceremonia de încoronare urma să fie grandioasă. Petru, întotdeauna atent când era vorba de cheltuit banii pentru el, a poruncit să nu se facă nicio economie. O mantie de încoronare imperială a fost comandată de la Paris, iar un bijutier din Sankt-Petersburg a fost însărcinat să facă o nouă coroană imperială, mult mai impresionantă decât cea purtată anterior de suveranii ruşi. Ceremonia urma să aibă loc nu în oraşul lui Petru, noua capitală, Sankt-Petersburg, ci în Sfânta Moscova, în interiorul Kremlinului, potrivit tradiţiei străvechi a încoronării ţarilor. Stepan Iavorski, preşedintele Sfântului Sinod, şi neobositul Piotr Tolstoi au fost trimişi la Moscova cu porunca de a pregăti o ceremonie glorioasă. Senatul, Sfântul Sinod şi toţi oficialii şi nobilii aveau poruncă să fie de faţă.

Petru a fost întârziat de o criză de strangurie pe care a avut-o la începutul lui martie 1724 şi a plecat la Oloneţ să mai facă o cură de ape minerale şi să-şi amelioreze

starea. în 22 martie încă nu se recuperase destul, dar el şi Ecaterina au pornit spre Moscova. în zorii zilei de 7 mai a fost trasă o salvă de tun din Kremlin. Alaiul din faţa Kremlinului includea 10000 de soldaţi din Garda imperială şi un escadron de gărzi călare, a căror trecere era privitămva cu o oarecare amărăciune de unii negustori moscoviţi, ai căror armăsari, dintre cei mai nobili, fuseseră rechiziţionaţi de Tolstoi pentru ceremonie. La ora zece, când toate clopotele din Moscova băteau şi toate tunurile bubuiau, Petru şi Ecaterina au apărut în capul Pridvorului Frumos, escortaţi de toţi oficialii din imperiu, de membrii Senatului, generalii din armată şi marii demnitari ai statului. împărăteasa era îmbrăcată într-o rochie roşie brodată cu aur şi avea nevoie de cinci doamne ca să ţină trena. Petru purta o tunică de culoarea cerului, brodată cu argint şi ciorapi roşii de mătase. Cuplul stătea în picioare şi privea mulţimea din Piaţa Catedralei din exact acelaşi loc din care, cu patruzeci şi doi de ani în urmă, Petru, în vârstă de zece ani, şi mama lui priveau streliţii răzvrătiţi şi pădurea lor de halebarde strălucitoare. Apoi, cei doi au coborât pe treptele Pridvorului Frumos, au traversat Piaţa Catedralei şi au intrat în Catedrala Adormirii Maicii Domnului. în mijloc fusese ridicat un podium şi pe el, sub un baldachin de catifea şi aur, două fotolii incrustate cu pietre preţioase îi aşteptau pe Petru şi pe Ecaterina.

La uşa catedralei, Iavorski, Feofan Prokopovici şi alţi clerici înalţi, îmbrăcaţi în veşmintele lor preoţeşti, au întâmpinat cuplul imperial. Iavorski le-a dat crucea să o sărute, apoi i-a condus către tronuri. Ceremonia a început, iar Petru şi Ecaterina stăteau unul lângă altul în tăcere. în cel mai important moment al ceremoniei, Petru s-a ridicat şi Iavorski s-a dus la el cu noua coroană

imperială. Petru a luat-o şi, întorcându-se spre cei prezenţi, a spus cu voce tare: „Este voinţa noastră să o încoronăm pe consoarta noastră preaiubită."[5]^ Petru însuşi a aşezat coroana pe capul Ecaterinei. Apoi i-a înmânat globul cu cruce, dar, semnificativ, a păstrat în mâna lui sceptrul, simbolul puterii absolute. Coroana era împodobită cu 2564 de diamante, perle şi alte pietre preţioase, iar în vârful ei, sub o cruce din diamante, se găsea un rubin mare cât un ou de porumbel.

Când Petru i-a pus pe cap coroana, Ecaterina, copleşită de emoţie, cu lacrimile curgându-i pe obraji, a îngenuncheat în faţa lui şi a vrut să-i sărute mâna. El însă şi-a tras mâna, iar ea a vrut atunci să-i îmbrăţişeze genunchii, dar Petru a ridicat-o. Apoi au fost rostite solemn rugăciuni, tunurile au detunat şi clopotele din Moscova au bătut.

După ceremonie, Petru s-a întors la palat să se odihnească, dar Ecaterina, cu coroana pe cap, a mers singură în fruntea procesiunii, de la Catedrala Adormirii Maicii Domnului până la Catedrala Arhanghelului Mihail, pentru a se ruga la mormintele ţarilor, potrivit obiceiului. Mantia imperială, făcută în Franţa şi decorată cu sute de vulturi de aur cu două capete, care se afla acum pe umerii ei, era aşa de grea, încât, cu tot ajutorul celor care o mai susţineau, o obliga să se oprească şi să se odihnească de mai multe ori. în timp ce ea păşea, Menşikov o urma la mică distanţă, aruncând aur şi argint mulţimii din jur. La picioarele Pridvorului Frumos, ducele de Holstein a aşteptat-o ca să o conducă în Palatul Foişor, unde fusese pregătit un banchet magnific. în timpul banchetului, Menşikov a împărţit medalii cu

portretele lui Petru şi al Ecaterinei pe o parte şi cu o imagine care îl înfăţişa pe Petru aşezând coroana pe capul Ecaterinei şi inscripţia „încoronată la Moscova în 1724" pe cealaltă parte. Petrecerea şi celebrările s-au ţinut lanţ în oraş zile în şir. în Piaţa Roşie au fost fripţi doi boi uriaşi umpluţi cu vânat şi pui, iar alături curgeau două fântâni, una cu vin roşu şi alta cu vin alb.

Puterile Ecaterinei şi intenţiile pe termen lung ale împăratului nu fuseseră precizate. Ca semn că ea poate exercita anumite funcţii ale suveranităţii, Petru i-a permis să-l facă pe bătrânul Piotr Tolstoi conte, un titlu pe care l-au purtat toţi descendenţii lui, inclusiv marele romancier Lev Tolstoi. La porunca ei, Iagujinski a fost făcut Cavaler al Ordinului Sfântului Andrei, iar cneazului Vasili Dolgoruki, căzut în dizgraţie şi exilat în urma afacerii cu ţareviciul Aleksei, i s-a permis să se întoarcă la curte. Dar puterile ei, chiar şi în această privinţă, erau limitate. Ea a pledat zadarnic pentru iertarea exilatului fost vicecancelar Şafirov. Nimeni nu ştia precis ce intenţiona Petru să facă. Este posibil ca nici pe patul de moarte să nu se fi hotărât. Dar este sigur că el a vrut să sublinieze importanţa Ecaterinei - poate pentru a juca rolul de regentă pentru una dintre fiicele sale, dacă nu pentru a purta chiar coroana. Petru ştia că tronul Rusiei nu poate fi conferit doar ca o recompensă pentru un serviciu credincios şi iubitor. Purtătorul coroanei trebuia să fie o persoană energică, înţeleaptă şi cu experienţă. Calităţile Ecaterinei erau cumva diferite. Totuşi, ea fusese unsă împărătească, iar Campredon, ambasadorul francez, a concluzionat că Petru a vrut, în acest fel, ca ea să fie „recunoscută ca regentă şi suverană după moartea soţului ei"—.

După încoronare, drumul către oferirea de favoruri era mai deschis în faţa Ecaterinei ca niciodată. Totuşi, la câteva săptămâni de la acest triumf, Ecaterina s-a aflat la marginea prăpastiei dezastrului personal, având în faţă posibilitatea distrugerii totale. Printre companionii Ecaterinei era şi un tânăr frumos, numit Wilhelm Mons, fratele mai mic al Annei Mons, care fusese amanta lui Petru în urmă cu douăzeci şi cinci de ani. Mons era un străin, un german născut în Rusia, care stătea cu câte un picior bine plasat în amândouă lumile. Elegant, vesel, isteţ, ambiţios şi oportunist, el îşi alesese patronii cu viclenie, muncind din greu ca să se ridice la rangul de şambelan şi să ocupe postul de secretar şi confident al Ecaterinei. împărătesei îi plăcea compania lui, deoarece era, cum spunea un observator francez, „unul dintre cei mai bine făcuţi şi mai frumoşi bărbaţi pe care i-am văzut vreodată"[5]^. Sora lui Mons, Matriona, obţinuse şi ea un la fel de mare succes. Era căsătorită cu un nobil baltic numit Fiodor Balk, un general-maior care era guvernatorul Rigăi, în timp ce ea însăşi făcea parte din suita împărătesei Ecaterina, fiind şi confidenta

ei.

Treptat, fratele şi sora şi-au pus la cale o strategie prin care să obţină controlul asupra accesului la împărătească, sub pretextul că o asistă pe împărătească şi că au grijă de interesele acesteia. Prin Mons şi Matriona Balk, mesajele, petiţiile şi apelurile aveau toate şansele să fie prezentate favorabil Ecaterinei; într-adevăr, fără ajutorul celor doi, era puţin probabil ca asemenea mesaje să ajungă vreodată la ea. Iar cum se ştia că influenţa ei asupra soţului este foarte mare, canalul

Mons a devenit dintr-odată extrem de valoros. Miniştri ai guvernului, ambasadori străini, chiar şi prinţi străini şi membri ai familiei împăratului îl abordau pe zelosul şi frumosul german cu o petiţie într-o mână şi cu mita în cealaltă. Niciun personaj nu era prea august - ţarina Praskovia şi fiicele sale, ducele de Holstein, cneazul Menşikov, cneazul Repnin şi contele Tolstoi - sau prea umil - un ţăran care ar fi trebuit să se întoarcă în satul său l-a mituit pe Mons ca să-i aranjeze să rămână la Sankt-Petersburg. Mons îşi fixa „taxele" în funcţie de importanţa serviciului şi de averea petiţionarului. În afară de bogăţia câştigată din aceste activităţi, Mons şi sora lui au primit proprietăţi, şerbi şi bani direct de la împărăteasă. Având de a face cu oamenii cei mai puternici din Rusia, cu Menşikov, care îi spunea „frate", Mons a ajuns la concluzia că „Wilhelm Mons" este un nume prea simplu pentru un aşa magnific şi şi-a schimbat numele în Moens de la Croix. Binevoitori, toţi i se adresau cu noul său nume, mai puţin Petru, care nu ştia nici de transformarea numelui şi nici de motivul pentru care fostul Wilhelm Mons devenise aşa de important.

Se bârfea că mai sunt şi alte lucruri pe care Petru nu le ştie despre Wilhelm Mons. Se şoptea prin Petersburg şi, la scurt timp după aceea, şi în Europa, că împărăteasa îl luase pe tânărul şi frumosul şambelan ca amant. Circulau poveşti oribile, inclusiv una în care se spunea că Petru şi-a găsit soţia cu Mons într-o noapte, în grădină, la lumina lunii, într-o postură compromiţătoare. Nu se prezenta nicio dovadă în acest sens. Povestea cu noaptea din grădină şi lumina lunii este demontată de faptul că Petru a aflat prima oară de infracţiunile fiscale ale lui Mons în noiembrie, când grădina luminată de lună ar fi fost acoperită de zăpadă. Mai mult decât atât, felul

de a fi al Ecaterinei nu se potriveşte cu acest tip de aventură. împărăteasa era generoasă, iubitoare şi directă, dar era şi inteligentă. îl cunoştea pe Petru. Chiar dacă afecţiunea ei pentru el s-ar mai fi răcit (ceea ce pare improbabil, mai ales că era momentul când ea tocmai fusese încoronată împărătească), ar fi înţeles, desigur, că e imposibil să ţină ascunsă o aventură cu Mons şi că acest lucru ar fi avut nişte urmări groaznice, atunci când s-ar fi aflat. Este posibil ca Mons, urmând tradiţia străveche a aventurierilor îndăzneţi şi plini de succes, să fi dorit să-şi încununeze succesul punând la îndoială drepturile maritale ale împăratului. Pe de altă parte, este puţin probabil că Ecaterina s-ar fi lăsat implicată într-o asemenea nebunie.

Chiar şi fără această insultă supremă, pare ciudat că Petru nu a ştiut nimic despre corupţia lui Mons atâta timp. Este un semn al slăbiciunii accentuate, provocate de boală, că Petru nu ştia ceea ce pentru nimeni în Sankt-Petersburg nu mai era un secret. Când împăratul a descoperit totuşi adevărul, răzbunarea a fost rapidă şi mortală. Cine i-a spus lui Petru, nu se ştie exact. Unii cred că ar fi fost Iagujinski, care ar fi fost deranjat de pretenţiile lui Mons. Alţii spun că informatorul ar fi fost chiar unul dintre subordonaţii lui Mons. Cum a aflat, primul pas al lui Petru a fost să interzică printr-un decret petiţiile adresate lui, prin care se încerca obţinerea iertării unui infractor. Apoi, în timp ce suspansul şi îngrijorarea creşteau, stimulate de decretul său, a aşteptat. în noaptea de 8 noiembrie, s-a întors la palat fără să arate vreun semn de mânie, a luat cina cu împărăteasa şi fiicele lui şi a avut o conversaţie banală cu Wilhelm Mons. Apoi, spunând că este obosit, a întrebat-o pe Ecaterina cât e ceasul. Ea s-a uitat la ceasul din Dresda pe care i-l dăruise el şi a răspuns: „E

nouă." Petru a dat din cap şi a spus: „E timpul ca toată lumea să meargă la culcare."[m] Toţi s-au ridicat şi s-au dus în camerele lor. Mons s-a dus acasă, s-a dezbrăcat şi şi-a aprins pipa, înainte de a se retrage, când generalul Uşakov a intrat şi l-a arestat sub acuzaţia de luare de mită. Hârtiile lui Mons au fost confiscate, camera i-a fost sigilată, iar el a fost dus în lanţuri.

în ziua următoare, Mons a fost adus la Petru. Potrivit minutei oficiale a anchetei, el era aşa de speriat încât a leşinat; după ce şi-a revenit, a mărturisit toate faptele pentru care era acuzat. A recunoscut că a luat mită, a recunoscut că lua veniturile de pe proprietăţile împărătesei pentru folosul propriu, a recunoscut că sora lui, Matriona Balk, era şi ea implicată. Nu a mărturisit că ar avea vreo relaţie nepotrivită cu Ecaterina, pentru că nici nu i s-a pus o asemenea întrebare - încă o dovadă, se pare, a lipsei de temei a zvonurilor. Petru nu a căutat să facă un secret din desfăşurarea anchetei. Dimpotrivă, a dat un anunţ ca aceia care i-au dat mită lui Mons sau ştiau despre mită să vină să spună. Timp de două zile, un crainic al oraşului a mers pe străzile Petersburgului, făcând anunţul şi ameninţând cu pedepse severe pe cei care nu vor

dezvălui informaţiile pe care le aveau.

Mons era pierdut - oricare dintre acuzaţii era suficientă să fie condamnat - iar în 14 noiembrie a fost condamnat la moarte. Ecaterinei totuşi nu-i venea să creadă că va muri. încrezătoare în puterea ei de a-şi

influenţa soţul, mai întâi i-a trimis vorbă Matrionei Balk să nu fie îngrijorată de fratele ei, iar apoi s-a dus la Petru să-i ceară să-l ierte pe frumosul ei şambelan. Aici şi-a judecat greşit soţul. Furia răzbunătoare care îi doborâse pe Gagarin şi pe Nesterov şi îi îngenunchease pe un Menşikov sau pe un Şafirov nu s-ar fi dat la o parte să-l cruţe pe un Wilhelm Mons. Mons nu a primit nicio iertare, dar, în noaptea dinaintea morţii, Petru s-a dus la el în celulă şi i-a spus că îi pare rău să piardă un om aşa de talentat, dar crima cere pedeapsă.

în 16 noiembrie 1724, Wilhelm Mons şi Matriona Balk au fost duşi cu săniile la locul execuţiei. Mons s-a purtat curajos, dând din cap şi înclinându-se în faţa prietenilor pe care îi vedea în mulţime. Când a urcat pe eşafod, el şi-a scos calm haina grea de blană, a ascultat citirea sentinţei la moarte şi şi-a pus capul pe butuc. După ce a murit, sora lui a primit unsprezece lovituri de cnut, administrate foarte uşor, ca să nu o rănească prea tare, şi a fost exilată pe viaţă în Siberia, la Tobolsk. Soţului ei, generalul Balk, i s-a dat permisiunea de a se recăsători, dacă doreşte.

Nu e nicio surpriză că acest calvar a tensionat relaţiile dintre Petru şi Ecaterina. Deşi numele ei nu fusese niciodată menţionat nici de Mons şi nici de acuzatori, şi nimeni nu îndrăznea să o acuze pe ea de luare de mită, toată lumea suspecta că ar fi ştiut ce se întâmplă, dar a ignorat totul. Petru însuşi părea că vede o legătură între ea şi Mons, deoarece, în ziua execuţiei, a emis un decret adresat tuturor oficialilor de stat. Scris cu propria lui mână, decretul afirma că, din cauza abuzurilor care avuseseră loc în casa împărătesei fără

ştiinţa acesteia, li se interzicea să se mai supună vreunei porunci sau recomandări pe care aceasta le va da în viitor. în acelaşi timp, dirijarea treburilor financiare a fost scoasă de sub controlul ei.

160

Ecaterina a suportat aceste lovituri cu curaj. în ziua execuţiei lui Mons, l-a chemat pe profesorul ei de dans şi, împreună cu cele două fiice mai mari, au exersat menuetul. Ştiind că orice semn de interes în legătură cu Mons putea s-o afecteze grav, ea şi-a ascuns cu străşnicie sentimentele. Dar nu l-a iertat aşa uşor pe Petru şi, la o lună după execuţie, un observator nota: „De-abia îşi vorbesc; nu mai mănâncă şi nu mai dorm împreună."[5]^ La jumătatea lunii ianuarie, tensiunea începuse să scadă. „împărăteasa a făcut o îngenunchere adâncă şi lungă în faţa împăratului, ca să obţină iertarea pentru greşelile ei", scria acelaşi observator. „Conversaţia a durat trei ore şi chiar au luat cina împreună."^[4]

Dacă reconcilierea urma să fie permanentă, nu vom putea şti niciodată. Cât s-a desfăşurat afacerea cu Wilhelm Mons, împăratul a fost bolnav şi starea lui s-a agravat tot mai mult. La mai puţin de o lună de la îngenuncherea Ecaterinei, Petru a murit.

După Pacea de la Nystad şi încoronarea Ecaterinei, în ochii întregii lumi, Petru se afla la apogeul puterii. Totuşi, pentru cei din Rusia, şi mai ales pentru cei aflaţi mai aproape de împărat, existau semne îngrijorătoare. Recolta fusese slabă doi ani la rând; cerealele erau

cumpărate de peste graniţă, dar nu atât de multe ca să acopere deficitul. Noi acuzaţii de corupţie au fost aduse mai-marilor ţării. Şafirov fusese condamnat, iertat şi exilat, iar acum Menşikov fusese schimbat din funcţia de preşedinte al Colegiului de Război. Nimic nu părea că se mişcă, dacă Petru nu era acolo personal, să se asigure că se face. În palatul de la Preobrajenskoe, servitorii nu aduceau nici lemne de foc în sobe până când împăratul le poruncea.

Acest declin treptat al stării generale a statului avea loc în paralel cu deteriorarea sănătăţii lui Petru şi a stării lui de spirit. Uneori, el lucra cu energia şi entuziasmul lui obişnuite. Unul dintre ultimele sale proiecte era planul unei alte clădiri mari, care să găzduiască proiectata sa Academie de Ştiinţe. Se mai gândea să înfiinţeze şi o nouă universitate în capitală. Dar, de cele mai multe ori, era prost dispus şi apatic. În aceste perioade de depresie îşi pierdea orice interes, stătea şi ofta şi refuza să acţioneze până în ultima clipă. Când împăratul era aşa de retras şi indiferent, chiar dacă problemele erau presante, puţini dintre cei aflaţi în jurul lui îndrăzneau să-i vorbească. Reflectând această atmosferă, Mardefelt, ambasadorul prusac, îi scria stăpânului său, regele Frederic Wilhelm: „Nu am cuvinte destul de puternice ca Majestatea Voastră să înţeleagă cu adevărat neglijenţa insuportabilă şi confuzia în care se desfăşoară aici cele mai importante afaceri, aşa încât nici ambasadorii străini, nici miniştrii ruşi nu ştiu cui să se adreseze. Răspunsul pe care îl primim de la miniştrii ruşi este doar un suspin şi ei mărturisesc cât sunt de disperaţi de dificultăţile pe care le întâmpină cu privire la fiecare propunere. Nu se prefac, este adevărul adevărat. Aici nimic nu mai este considerat important decât când se ajunge pe marginea prăpastiei."—

Chiar şi cei care erau mai aproape de Petru şi-au dat seama doar treptat că explicaţia acestei situaţii consta în faptul că Petru era grav bolnav. Tulburarea lui mai veche încă îl mai afecta, tremurăturile încă îi mai zguduiau silueta gigantică, dar slăbită, şi numai Ecaterina îl mai putea linişti, ţinându-i capul în poala ei. în anii din urmă însă, începuse să sufere de o altă maladie îngrijorătoare. O descria Jefferyes în raportul lui către Londra:

Majestatea Sa are de un timp încoace o slăbiciune în braţul stâng care a fost cauzată de faptul că i-a lăsat sânge un chirurg nepriceput, care nu a nimerit vena şi a secţionat un nerv aflat în apropierea ei. Accidentul l-a obligat ca de atunci să poarte o mănuşă îmblănită în mâna stângă, care îl doare adesea, la fel ca şi braţul, iar uneori îi amorţeşte.—

Şi vârsta îşi spunea cuvântul. în 1724, Petru avea doar cincizeci şi doi de ani, dar eforturile uriaşe pe care le făcuse, mişcarea continuă în care s-a aflat şi excesele de alcool din tinereţe i-au afectat grav constituţia magnifică. La cincizeci şi doi de ani, Petru era un om bătrân.

în afară de aceste afecţiuni, el mai avea şi o altă boală care, în cele din urmă avea să-i fie fatală. De câţiva ani suferea de o infecţie a tractului urinar, iar în vara lui 1722, în timpul caniculei din campania persană, simptomele au reapărut. Doctorii l-au diagnosticat cu strangurie şi piatră la rinichi, un blocaj al uretrei şi al vezicii provocat de spasme musculare sau de infecţie. în iarna dintre anii 1722 şi 1723, durerea de uretră a reapărut. La început, Petru nu i-a spus de această durere decât valetului său şi a continuat să bea şi să chefuiască la fel ca întotdeauna, dar în curând durerea s-a agravat şi a trebuit să-şi consulte doctorii. în

următorii doi ani, s-a luptat permanent cu durerile. A urmat sfaturile doctorilor, înghiţea medicamentele pe care aceştia i le dădeau şi a redus băutura, bând doar puţin cvas şi, din când în când, câte un pahar de coniac. Câteva zile suferea şi de-abia putea să facă faţă treburilor, apoi, o perioadă, se simţea mai bine şi atunci putea să-şi reia activitatea lui normală.

Spre sfârşitul verii lui 1724, boala a reapărut şi de data aceasta simptomele erau mult mai rele. Din cauza neputinţei de a urina, Petru era în agonie. Doctorul lui personal, dr. Blumentrost, l-a chemat pe un alt doctor ca să-l consulte, un chirurg englez, dr. Horn. Ca să permită eliminarea urinei, acesta a introdus un cateter, încercând în mai multe rânduri să penetreze vezica, dar reuşind să scoată doar sânge şi puroi. în cele din urmă, cu mare dificultate, a reuşit să extragă cam o jumătate de pahar de urină. în timpul aceste sondări, executate fără anestezie, Petru era întins pe o masă, strângând mâna doctorilor care stăteau lângă el. El încerca să stea nemişcat, dar durerile erau atât de mari, încât aproape că a sfărâmat mâinile doctorilor. în cele din urmă, a fost eliminată o piatră uriaşă, iar durerile s-au mai atenuat. într-o săptămână, urina a început să treacă aproape normal. A rămas în pat mai multe săptămâni totuşi şi de-abia la sfârşitul lunii septembrie a început să facă câţiva paşi prin cameră, fiind nerăbdător să-şi reia viaţa obişnuită.

La începutul lui octombrie, cerul de la fereastra lui Petru era albastru şi aerul răcoros, iar el a poruncit ca iahtul lui să fie amarat pe Neva, într-un loc unde să-l poată vedea. Câteva zile mai târziu, în ciuda faptului că

doctorul îl avertizase să nu facă efort, a ieşit afară. Mai întâi s-a dus la Peterhof să vadă fântânile care fuseseră instalate în parc. Apoi, în timp ce doctorii protestau tot mai vehement, a pornit într-o lungă şi meticuloasă inspecţie. A început la Schliisselburg, ca să celebreze aniversarea a douăzeci şi doi de ani de la capturarea fortăreţei-cheie. Apoi s-a îndreptat către fierăriile de la Oloneţ, iar când a ajuns acolo îşi revenise deja într-atât încât a fost capabil să bată cu ciocanul o foaie de tablă care cântărea mai mult de patruzeci şi cinci de kilograme. De acolo a plecat să vadă cum merg lucrările la canalul Ladoga, care avansau rapid sub conducerea germanului Munnich.

Turul a durat aproape toată luna octombrie şi, în timpul acesta, Petru avea junghiuri şi alte simptome ale bolii, dar acestea nu au putut să-l oprească. în 5 noiembrie, s-a întors la Petersburg, dar s-a hotărât aproape imediat să plece cu barca pentru a vizita alte turnătorii şi fabrici de armament de la Systerbeck, în Golful Finic. Vremea era obişnuită pentru o iarnă timpurie din nord: cer înnorat, vânturi puternice şi aspre, ape îngheţate. Dicolo de gurile Nevei, iahtul lui Petru se apropia de satul pescăresc Lahta, când a văzut în depărtare o barcă cu douăzeci de soldaţi care era scăpată de sub control din cauza vânturilor puternice şi a valurilor. Petru a văzut cum barca a intrat pe un banc de nisip. Acolo, când chila a atins fundul apei, iar valurile au început să izbească ambarcaţiunea dintr-o parte, micul vas a început să se clatine dintr-o parte în alta, ameninţând să se scufunde. Cei care se aflau pe vas şi, în mod clar, nu ştiau să înoate, păreau să fie incapabili să facă ceva ca să se salveze. Petru a trimis un schif de pe iahtul lui ca să-i ajute, dar marinarii nu au putut să aducă pe linia de plutire barca eşuată; în timpul acesta

oamenii din barcă nu erau de niciun ajutor, pentru că erau ca şi paralizaţi de frica înecului. Agitat, împăratul a poruncit să fie dus cu schiful la barca eşuată. Pentru că nu puteau să se apropie de ambarcaţiune din cauza valurilor, împăratul a sărit în mare, plonjând în apele îngheţate, care îi ajungeau până la mijloc, şi a înaintat spre barca naufragiată. Sosirea lui i-a însufleţit pe oamenii disperaţi. Ei au ascultat comenzile strigate de el şi au apucat frânghiile pe care le aruncau cei de pe iaht. Cu ajutorul altor marinari care acum săriseră şi ei alături de împărat, barca naufragiată a fost trasă şi pusă din nou pe linia de plutire. Bucurându-se de salvarea lor, supravieţuitorii au fost duşi la mal, ca să-şi revină în casele pescarilor de acolo.

Petru s-a întors pe iaht ca să-şi scoată hainele ude şi să-şi pună altele mai călduroase până să ajungă la Lahta. Iniţial, deşi stătuse în apa îngheţată destul de mult, nu părea ca această expunere la frig să-l fi afectat. Extrem de bucuros că îi salvase pe oameni şi că pusese vasul înapoi pe linia de plutire, la Lahta s-a dus să se odihnească. în timpul nopţii însă au început frisoanele şi febra, iar în câteva ore au reapărut şi durerile abdominale. Şi-a anulat călătoria la Systerbeck şi s-a întors la Sankt-Petersburg, unde s-a aşezat în pat. Din momentul acela, boala nu l-a mai lăsat din strânsoare.

Un timp, se părea că Petru îşi va reveni şi de această dată. De Crăciun era suficient de bine ca să facă turul tradiţional pe la cele mai importante case din Sankt-Petersburg, în compania grupului său de colindători şi muzicanţi. în ziua de Revelion a fost de faţă la tradiţionalul foc de artificii, iar de Bobotează a ieşit pe

gheaţa Nevei pentru sfinţirea apelor şi a mai răcit o dată în timpul acestei ceremonii. în acele săptămâni, a mai participat, pentru ultima dată, şi la sărbătoarea Sinodului Beat, care se întrunise ca să aleagă un succesor pentru locul de papă-caricatură, ocupat de Buturlin, decedat de curând. Alegerea unui nou „papă" presupunea convocarea conclavului de „cardinali", într-o şedinţă prezidată de Bahus, care stătea pe un butoi. Petru însuşi i-a închis pe „cardinali" într-o cameră separată, cu interdicţia de a ieşi până la alegerea noului „papă". Ca să îi ajute la deliberări, fiecare „cardinal" trebuia să bea câte un polonic de whisky la fiecare cincisprezece minute. Activitatea a durat toată noaptea, iar când conclavul a ieşit împleticindu-se în dimineaţa următoare, fusese ales un ofiţer obscur. în acea seară, demnitarul proaspăt avansat a fost sărbătorit cu un banchet la care oaspeţii au fost serviţi cu carne de urs, lup, vulpe, pisică şi şobolan.

La mijlocul lui ianuarie, răceala care apăruse în relaţia dintre Petru şi Ecaterina din cauza episodului cu Mons părea că dispăruse. Au participat la o nuntă comică a servitorului unui *denşcik* al lui Petru. Mai târziu, tot în acea lună, Petru a participat şi la alte întruniri în casa lui Piotr Tolstoi şi a amiralului Cruys. Dar, în 16 ianuarie, boala a revenit şi l-a obligat să stea în pat. Dr. Blumentrost a chemat din nou alţi doctori, inclusiv pe Horn. Sondând cu delicateţe, aceştia au descoperit că inflamaţia vezicii şi a intestinului era aşa de gravă, încât au considerat că deja există o cangrenă. Pentru că ştia că niciun tratament nu va rezolva o inflamaţie atât de avansată, Blumentrost şi colegii lui au trimis curieri rapizi la doi specialişti celebri din Europa, dr. Boerhaave, în Leyden, şi dr. Stahl, în Berlin, cu

descrierea simptomelor lui Petru şi cu cererea disperată de ajutor.

Iniţial, stând în pat, Petru părea că îşi revine. El a continuat să lucreze, convocându-i pe Osterman şi pe alţi miniştri la patul său, unde aceştia rămâneau să discute toată noaptea. în 22 ianuarie el a vorbit cu ducele de Holstein şi i-a promis că va merge cu el la Riga, când se va simţi mai bine. în ziua următoare a avut din nou o cădere şi, chemând un preot, a primit ultima împărtăşanie. Tolstoi, Apraksin şi Golovkin aveau voie să stea la căpătâiul său şi, în prezenţa lor, Petru a poruncit graţierea şi eliberarea tuturor prizonierilor, cu excepţia celor vinovaţi de crimă, şi a mai oferit şi o amnistie pentru tinerii nobili care erau pedepsiţi pentru că nu se prezentaseră la datorie. I-a mai poruncit lui Apraksin, care plângea, şi celorlalţi miniştri, să protejeze străinii din Sankt- Petersburg dacă el va muri. în final, atent la detalii, aşa cum îi era obiceiul, a mai emis şi un decret care reglementa pescuitul şi vânzarea de clei.

în seara de 26 ianuarie împăratul părea că se mai întremase, iar medicii se gândeau să-l lase să se ridice şi să se plimbe prin cameră. încurajat, Petru s-a ridicat în capul oaselor şi a mâncat puţină casă. Instantaneu, au început nişte convulsii atât de violente, încât cei din cameră au crezut că a sosit sfârşitul. Miniştrii, membrii Senatului, ofiţerii superiori din regimentul de Gardă şi alţi oficiali au fost convocaţi în grabă la palat ca să înceapă priveghiul. Curând, valurile de durere din trupul lui Petru au fost aşa de mari, încât Osterman l-a implorat să uite de toate treburile şi să se gândească numai la el. în agonie, urlând din cauza durerilor atroce, Petru se

căia mereu pentru păcatele sale. A mai primit de două ori sfânta împărtăşanie şi s-a rugat de iertare. în 27 ianuarie, preotul care se afla lângă el era Feofan Prokopovici, în a cărui prezenţă Petru spunea cu fervoare: „Doamne, cred. Sper." Curând după aceea, el spunea, parcă cum ar fi vorbit cu sine însuşi: „Sper că Dumnezeu mă va ierta de multele mele păcate, pentru că am încercat să fac bine poporului meu."—

în tot acest calvar, Ecaterina nu a plecat de la căpătâiul soţului. A rămas acolo, zi şi noapte. La un moment dat, spunându-i că acest lucru l-ar ajuta să se împace cu Dumnezeu, ea l-a implorat pe Petru să-l ierte pe Menşikov, care se afla tot în dizgraţie. Petru a acceptat, iar prinţul a intrat în cameră ca să primească pentru ultima oară iertarea de la stăpânul său muribund. La ora două după-amiaza, în ziua de 27, poate cu gândul la succesiune, împăratul a cerut o foaie de scris. I-a fost adusă una, iar el a scris „Să i se dea t o t u l . . d u p ă care condeiul i-a căzut din mână. Pentru că nu mai putea continua, a vrut să dicteze şi a trimis după fiica lui Anna, dar, până să vină prinţesa, a început să delireze.

Nu şi-a mai recăpătat niciodată cunoştinţa, ci a intrat în comă şi doar horcăia. Ecaterina stătea în genunchi lângă el oră de oră, rugându-se neîncetat să fie iertat de chinuri şi să moară. în sfârşit, în dimineaţa de 28 ianuarie 1725, la ora şase, în timp ce ea se ruga - „O, Doamne, te implor, deschide-ţi porţile raiului ca să primeşti la tine acest suflet mare"— -, Petru cel Mare, în al cincizeci şi doilea an al vieţii şi în al patruzeci şi treilea an al domniei, a intrat în eternitate.

[m] Sbornik, I.R.I.O., III, pp. 342-343. Eugene Schuyler, vol. II, p. 485. ibidem, p. 486. [229] Sbornik, I.R.I.O., XL, p. 304. ^ Eugene Schuyler, vol. II, p. 495. ibidem, p. 496.

—[3] De fapt, Augustus chiar a mai trăit încă zece ani, murind în 1733, la vârsta de şaizeci şi trei de ani. (N. a.)

Sbornik, I.R.I.O., XLIX, p. 324. S.M. Soloviov, vol. VIII, p. 519. Staehlin von Storcksburg, p. 208. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 59. Ian Grey, p. 431. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 62. Constantin de Grunwald, p. 210. [m] ibidem, p. 211.

Sbornik, I.R.I.O., III, p. 391. ibidem, p. 394. ibidem, p. 396.

Eugene Schuyler, vol. II, p. 488. Sbornik, I.R.I.O., LXI, p. 486. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 68. Bernard Pares, p. 225. Sbornik, I.R.I.O., III, p. 399.

EPILOG

Cauza morţii lui Petru nu a fost descrisă complet în termeni medicali. Profesorul Hermann Boerhaave, eminentul medic din Leyden, a primit informaţiile prin mesajul urgent trimis de Horn şi Blumentrost despre simptomele împăratului, dar, până să apuce să scrie recomandarea, a venit al doilea curier, care aducea vestea că pacientul este mort. Boerhaave a fost şocat. „Dumnezeule! Se poate aşa ceva?"^ a exclamat el. „Ce păcat că un om aşa de mare a murit, când şi un medicament de doi bani ar fi putut să-i salveze viaţa!" Mai târziu, când a stat de vorbă cu un alt doctor de la curte, Boerhaave şi-a exprimat convingerea că, dacă boala nu ar fi fost neglijată atât de mult timp şi dacă el ar fi fost consultat mai devreme, ar fi putut să trateze boala lui Petru, iar împăratul ar fi mai trăit mulţi ani. Dar Boerhaave nu i-a spus niciodată nepotului său, care a devenit mai târziu medicul fiicei lui Petru, împărăteasa Elisabeta, şi care a povestit aceste episoade, ce medicamente i-ar fi prescris sau care era boala pentru care l-ar fi tratat. Afirmaţiile profesorului stau sub semnul îndoielii, deoarece el nu văzuse niciodată pacientul, iar la autopsie zona din jurul vezicii lui Petru

era deja cangrenată, iar muşchiul sfincterului era aşa de umflat şi de tare, încât au

reuşit să-l taie doar cu mare greutate.

Succesiunea a fost repede stabilită în favoarea Ecaterinei. în timp ce Petru îşi trăgea ultima suflare, un grup de favoriţi din cercul de apropiaţi ai împăratului, printre care Menşikov, Iagujinski şi Tolstoi - toţi aceştia „oameni noi", creaţi de Petru, aflaţi în pericol de a pierde mult dacă vechea nobilime s-ar fi întors la putere - au luat măsuri ferme să o sprijine pe Ecaterina. Bănuind, pe bună dreptate, că regimentele de Gardă vor avea ultimul cuvânt în privinţa succesiunii, ei au convocat aceste trupe şi le-au masat în apropierea palatului. Acolo, soldaţilor li s-a reamintit că Ecaterina îi însoţise pe ei şi pe ţar în campaniile militare. Toate soldele restante au fost plătite rapid în numele împărătesei. Regimentele de Gardă erau devotate împăratului, iar Ecaterina era deja cunoscută, atât de ofiţeri, cât şi de soldaţi; după aceste noi stimulente, ei erau gata să o sprijine cu credinţă.

Chiar şi cu aceste precauţii, succesiunea ţărăncii lituaniene, amantă şi, în cele din urmă, soţie şi consoartă a unui autocrat, nu era deloc sigură. Un alt candidat serios era Marele Duce Piotr, în vârstă de nouă ani, fiul ţareviciului Aleksei. Potrivit tradiţiei ruse, ca nepot al împăratului defunct, el era moştenitorul direct şi marea majoritate a aristocraţiei, clerului şi poporul în general îl considerau succesorul de drept. Prin

intermediul tânărului Mare Duce, vechile familii de nobili sperau să ajungă din nou la putere şi să anuleze reformele lui Petru.

171

Confruntarea a avut loc în noaptea de 27 ianuarie, la câteva ore înainte de moartea împăratului, când Senatul şi oamenii din conducerea statului s-au strâns ca să stabilească succesiunea. Cneazul Dmitri Goliţîn, care făcea parte din vechea nobilime, petrecuse mulţi ani în străinătate şi susţinea o împărţire a puterii monarhice cu aristocraţia, a propus un compromis: tânărul Piotr Alekseevici să devină împărat, iar Ecaterina să fie regentă, asistată de Senat. Piotr Tolstoi, al cărui nume era legat strâns de condamnarea şi moartea ţareviciului Aleksei, a obiectat, spunând că domnia unui minor e periculoasă; statul avea nevoie de un conducător puternic, cu experienţă, insista el, şi, din acest motiv, împăratul o pregătise şi o încoronase pe soţia lui. Când a vorbit Tolstoi, mai mulţi ofiţeri din regimentele de Gardă Preobrajenski şi Semionovski, care se infiltraseră în sală, au aprobat prin strigăte. în acelaşi timp, zgomotul tobelor care se auzeau din curtea de jos i-a adus pe oficiali la geamuri. Privind în întunericul de afară, au distins rândurile groase ale soldaţilor din Gardă care se aflau în jurul palatului. Cneazul Repnin, comandantul garnizoanei din Sankt-Petersburg şi membru al grupului aristocratic, s-a înfuriat şi a cerut să afle de ce soldaţii au fost aduşi acolo fără ordinul lui. „Ceea ce am făcut eu, Excelenţa Voastră", a răspuns impasibil comandantul Gărzilor, „a fost porunca urgentă a suveranei noastre, împărăteasa Ecaterina, căreia tu şi cu mine şi toţi supuşii suntem obligaţi să ne supunem imediat şi necondiţionat."^ Chiar şi soldaţii, mulţi dintre ei în lacrimi, au strigat: „Tatăl nostru este mort, dar mama încă mai trăieşte\"[m] în aceste circumstanţe, propunerea

lui Apraksin „ca Majestatea Sa să fie proclamată Autocrat cu toate prerogativele soţului ei defunct"^ a fost acceptată rapid.

în dimineaţa următoare, văduva de patruzeci şi doi de ani a intrat în cameră plângând, sprijinită de braţul ducelui de Holstein. Tocmai suspina că este „văduvă şi orfană", când Apraksin a îngenuncheat în faţa ei şi i-a comunicat decizia

Senatului. Cei care erau în cameră au izbucnit în urale, care au fost preluate de cei din regimentele de Gardă din curtea palatului. A fost lansat un manifest în ziua aceea, care anunţa imperiul şi lumea că noul autocrat rus este o femeie, împărăteasa Ecaterina I.

Trupul lui Petru a fost îmbălsămat şi pus pe un catafalc, într-o cameră plină de tapiserii franţuzeşti, primite cadou de împărat în cadrul vizitei sale la Paris. Mai mult de o lună, publicului i s-a permis să treacă în şir indian pe la catafalc şi să-şi aducă omagiile. Apoi, în 8 martie, în plin viscol, sicriul a fost purtat la catedrala din fortăreaţa Petru şi Pavel. Ecaterina mergea în capul cortegiului, urmată de 150 de doamne de la curte şi de o lungă procesiune de curteni, oficiali ai guvernului, ambasadori străini şi ofiţeri, toţi cu capul descoperit în ninsoare. în catedrală, Feofan Prokopovici a ţinut slujba de înmormântare. Comparându-l pe Petru cu Moise, Solomon, Samson, David şi Constantin, el a dat glas uimirii generale, că silueta copleşitoare şi atât de familiară chiar s-a dus pentru totdeauna. „O, oameni din

Rusia", a întrebat el, „ce vedem noi? Ce facem noi acum? Este Petru cel Mare acesta pe care îl încredinţăm pământului!"[524]

173

Domnia Ecaterinei a fost scurtă. La preluarea tronului, ea a afirmat că va duce mai departe cu credinţă politicile şi reformele lui Petru. Ca întotdeauna practică, şi-a consolidat puterea în sectorul care era cel mai important, prin eliminarea muncii soldaţilor de la canalul Ladoga, plătindu-i la timp, comandându-le uniforme noi şi organizând numeroase parade. A rămas la fel de prietenoasă, deschisă şi generoasă, aşa de generoasă încât cheltuielile Curţii s-au triplat în scurt timp. Nu ţinea nasul pe sus după acea înălţare bruscă în rang. Vorbea adesea despre originea ei simplă şi a extins bunăstarea asupra tuturor membrilor familiei sale. L-a găsit pe fratele ei, Cari Skavronski, care era grăjdar la o staţie de poştă din Kurlandia, l-a adus la Sankt-Petersburg, l-a educat şi apoi l-a transformat în contele Skavronski. Cele două surori ale ei şi familiile acestora au fost şi ele chemate în capitală. Sora cea mare se căsătorise cu un ţăran lituanian, pe nume Simon Heinrich, iar cea mai mică se căsătorise cu un ţăran polonez, pe nume Mihail Efim. Familiile au fost instalate la Sankt- Petersbug şi numele lor au fost schimbate în Hendrikov şi Efimovski. Fiica generoasă a Ecaterinei, împărăteasa Elisabeta, i-a făcut pe cei doi ţărani, unchii ei, contele Hendrikov şi contele Efimovski.

Adevăratul conducător al statului în domnia Ecaterinei era Menşikov. în 8 februarie 1726, la un an după ascensiunea ei la tron, a fost creat un alt organ al guvernului, Consiliul Privat Suprem, „pentru a uşura din

greaua povară a guvernării a Majestăţii Sale"^. împreună, cei şase membri - Menşikov, Apraksin, Golovkin, Osterman, Tolstoi şi cneazul Dmitri Goliţîn - exercitau o putere aproape suverană, inclusiv prin emiterea unor decrete. Menşikov domina acest grup aşa cum domina şi Senatul, care avea deja funcţii mai restrânse. în oricare forum, atunci când exista o părere contrară, el se ridica pur şi simplu şi afirma că exprimă punctul de vedere al împărătesei.

Politicile lui Menşikov erau destul de prudente. El a înţeles că taxele sunt zdrobitoare pentru ţărani şi i-a spus împărătesei: „Ţăranii şi armata sunt ca sufletul şi trupul; nu poţi să ai unul fără celălalt."— Aşa că Ecaterina a fost de acord cu reducerea cu o treime a taxelor pe suflet, plus o reducere concomitentă, tot cu o treime, a armatei. Pe lângă aceasta, au fost anulate toate datoriile fiscale. Menşikov însă nu avea chiar puteri depline. Favoritul Ecaterinei, Carol Frederic de Holstein, căsătorit cu fiica împărătesei, Anna, în 21 mai 1725, a fost numit în Consiliul Privat Suprem, cu toată opoziţia lui Menşikov.

Moartea Ecaterinei, provocată de o serie de frisoane şi de febră, a survenit la numai doi ani şi trei luni de la accederea la tron. în noiembrie 1726, o furtună a întors apele Nevei, obligând-o pe împărătească să fugă în cămaşă de noapte din palatul ei, „cu apa până la genunchi"[527]. în 21 ianuarie 1727, ea a participat la ritualul de sfinţire a apelor pe Neva îngheţată. După aceea, cu o pană albă la pălărie şi cu bastonul de mareşal în mână, ea a rămas în aerul geros ore întregi, pentru a trece în revistă 20000 de soldaţi. Această

expunere a pus-o la pat pentru două luni, cu febră şi sângerări nazale abundente. îşi revenea, iar apoi se îmbolnăvea din nou. Aproape de sfârşit, l-a numit succesor pe tânărul Mare Duce Piotr Alekseevici, iar Consiliului Privat Suprem i-a acordat regenţa. Cele două fiice ale ei, Anna, de şaptesprezece ani, acum ducesă de Holstein, şi Elisabeta, de şaisprezece ani, au fost şi ele numite în consiliul de regenţă.

Ca o ironie, accederea la tron a lui Petru al II-lea, speranţa vechii nobilimi şi a tradiţionaliştilor, a fost pusă la cale de Menşikov, care era exemplul clasic de om simplu, parvenit în rang. Motivele sale, desigur, erau propria conservare şi avansarea ulterioară. Cât timp Ecaterina mai era în viaţă, Menşikov calculase şansele celor două fiice ale ei, Anna şi Elisabeta, faţă de cele ale lui Piotr Alekseevici, şi şi-a dat seama că tânărul Mare Duce este un candidat mai puternic. De aceea, el a trecut în tabăra cealaltă şi şi-a folosit puterea extraordinară ca s-o convingă pe împărătească să ia hotărârea pe care aceasta a şi luat-o, în cele din urmă: adică să-l numească succesor pe Piotr Alekseevici, iar pe cele două fete - regente. Menşikov nu şi-a uitat nici familia. înainte de a o convinge pe Ecaterina să-l facă împărat pe Piotr Alekseevici, el a obţinut acordul ei de a-l căsători pe băiatul de unsprezece ani cu fiica lui de şaisprezece ani, Maria.

Brusca schimbare a lui Menşikov i-a luat prin surprindere şi i-a speriat pe ceilalţi membri ai grupului de favoriţi, mai ales pe Tolstoi. Vulpea căruntă, care avea optzeci şi doi de ani, a înţeles foarte clar că noul împărat Petru al II-lea va ajunge, inevitabil, să-şi regleze

conturile cu omul care îl păcălise pe tatăl său să se întoarcă din Italia ca să fie ucis. Tolstoi a apelat la ceilalţi membri ai grupului, dar nu a găsit prea mult sprijin. Osterman era de partea lui Menşikov, Iagujinski era în Polonia, iar ceilalţi preferau să aştepte şi să vadă ce se întâmplă. Numai Anthony De vier, cumnatul lui Menşikov, şi generalul Ivan Buturlin din regimentul de Gardă i s-au opus lui Menşikov. Era prea târziu. Ecaterina murea, iar Menşikov avusese grijă să o înconjoare cu oamenii lui şi era imposibil ca altcineva să se apropie de ea. Invulnerabil la orice fel de atac, el ataca acum pe toată lumea. Devier, căruia Menşikov îi jurase răzbunare pentru căsătoria cu sora prinţului seren, a fost arestat, bătut cu cnutul şi exilat în Siberia. Tolstoi a fost exilat pe o insulă unde locuiau pescarii de balene din Marea Albă. Acolo a şi murit, în 1729, la vârsta de optzeci şi patru de ani.

De îndată ce Ecaterina a murit şi Petru al II-lea a fost proclamat împărat, Menşikov s-a mişcat rapid, ca să-şi adune recompensele. într-o săptămână de la urcarea pe tron, băiatul- împărat a fost mutat de la Palatul de Iarnă în palatul lui Menşikov, de pe insula Vasilievski. Două săptămâni mai târziu, a fost celebrată căsătoria tânărului Petru cu Maria Menşikova. Consiliul Privat Suprem s-a umplut de noii aliaţi aristocraţi ai lui Menşikov, cei din clanurile Dolgoruki şi Goliţîn. Ca să mai facă un gest nobil, Menşikov a mutat-o pe bătrâna ţarină Eudoksia, prima soţie a lui Petru cel Mare, de la singuratica fortăreaţă Schlusselburg la mănăstirea Novodevicie, în apropiere de Moscova, unde putea sta mai confortabil.

Ducele de Holstein, pe care Ecaterina îl instalase în Consiliul Privat împotriva dorinţei lui Menşikov, a simţit pericolul şi a cerut permisiunea de a părăsi Rusia, împreună cu soţia lui, prinţesa Anna. Menşikov a fost bucuros să-l vadă întorcându-se la Kiel, pe scaunul ducal, şi a îndulcit plecarea ducelui cu o pensie rusească generoasă. La Kiel a şi murit, în 28 mai 1728, prinţesa Anna, la scurt timp după ce dăduse naştere unui fiu, viitorul împărat Petru al III-lea. A fost dat un bal în onoarea ei, pentru a celebra naşterea copilului, bal urmat de un foc de artificii. Deşi vremea în Baltica era rece şi umedă, tânăra mămică fericită a insistat să stea în balconul deschis ca să vadă mai bine focul de artificii. La îngrijorarea doamnelor de la curtea ei, ea râdea şi spunea: „Sunt rusoaică, ţineţi minte, şi sunt obişnuită cu o climă mult mai rea decât asta "[m] în zece zile, fiica cea mare a lui Petru cel Mare era moartă. Singurul copil al lui Petru şi al Ecaterinei rămas în viaţă era prinţesa Elisabeta.

Noul împărat era frumos, robust şi înalt pentru vârsta lui. Osterman, care era însărcinat, teoretic, numai cu politica externă, avea o misiune în plus, ca tutore al tânărului Petru. Elevul său inteligent nu era prea interesat de cărţi; prefera să călărească şi să vâneze, iar când Osterman i-a făcut observaţii în legătură cu dezinteresul lui, suveranul de unsprezece ani a replicat: „Dragul meu Andrei Ivanovici, eu te plac, iar ca ministru al afacerilor externe, tu eşti indispensabil, dar trebuie să-ţi cer să nu te mai amesteci pe viitor în felul în care îmi petrec timpul."^ Cei mai apropiaţi companioni ai lui Petru erau sora lui, Natalia, care era mai mică decât el doar cu un an, blonda lui mătuşă de optsprezece ani, prinţesa Elisabeta, care nu era nici ea interesată de

guvernare, ci de călărie, vânătoare şi dans, şi prinţul de nouăsprezece ani Ivan Dolgoruki.

în acele câteva luni din vara lui 1727, Menşikov a fost singur în vârful puterii. „Nici măcar Petru cel Mare", afirma ambasadorul saxon, „nu era atât de temut şi de ascultat."^2 Era conducătorul necontestat al Rusiei şi potenţialul socru al împăratului; toţi monarhii ruşi care aveau să urmeze puteau să poarte în vene sîngele lui. Sigur de puterea lui, Menşikov a devenit insuportabil; dădea ordine ca un suveran, chiar şi împăratului - a aflat de o sumă de bani pe care Petru o primise şi l-a certat pentru acest lucru, apoi a confiscat un platou de argint pe care Petru i-l oferise surorii sale Natalia. Jignit, băiatul i-a spus ameninţător lui Menşikov: „Vom vedea cine este împăratul, tu sau eu."[m]

în iulie 1727, Menşikov a avut ghinionul să se îmbolnăvească. Cât timp strânsoarea frâielor puterii a fost mai slabă, Petru, Natalia şi Elisabeta s-au mutat la Peterhof. Oamenii de la Curte începuseră să comenteze că treburile statului merg binişor şi în absenţa prinţului Menşikov. Când şi- a revenit, Menşikov a venit la Peterhof, dar, spre uimirea lui, Petru i-a întors spatele. Tovarăşilor săi, nu mai puţin uimiţi, împăratul le-a spus: „Vedeţi voi, am învăţat în sfârşit cum să-l pun la punct."^2 Căderea lui Menşikov a avut loc o lună mai târziu, în septembrie 1727. Arestat, dat afară din posturile pe care le ocupa şi cu toate decoraţiile confiscate, el şi familia lui - inclusiv fiica, Maria - au fost exilaţi pe o proprietate din Ucraina. Căderea lui a fost amortizată: a plecat din Sankt- Petersburg cu patru

trăsuri trase de câte şase cai şi cu şaizeci de căruţe de bagaje.

Petru al II-lea trecuse în mâinile clanului Dolgoruki. Cneazul Aleksei Dolgoruki, tatăl prietenului împăratului, Ivan, şi cneazul Vasili Dolgoruki au fost numiţi în Consiliul Privat Suprem, iar mai târziu, în 1729, a fost anunţată logodna împăratului cu fiica de şaptesprezece ani a cneazului Aleksei, Ecaterina. Dolgoruki a finalizat distrugerea lui Menşikov. în aprilie 1728, marele prinţ a fost acuzat de contacte compromiţătoare cu Suedia, care constituiau o trădare, uriaşa lui avere a fost confiscată şi el a fost exilat cu familia la Berezov, un sat minuscul deasupra liniei de tundră din Siberia de Nord. în acel loc, în noiembrie 1729, a murit la vârsta de cincizeci şi şase de ani, urmat la câteva săptămâni şi de fiica lui, Maria.

Treptat, sub Petru al II-lea, Moscova a început să-şi reia rolul ei străvechi de centru al vieţii ruseşti. După încoronarea lui, din ianuarie 1728, Petru a refuzat să se întoarcă la Sankt- Petersburg. Se plângea el: „Ce să fac într-un oraş unde nu este decât apă sărată?"^2 Evident, Curtea a rămas cu el şi, în câteva luni, multe dintre birourile guvernamentale au început să se mute înapoi în oraşul vechi. Dar domnia lui Petru al II-lea a fost menită să fie cu numai câteva luni mai lungă decât a Ecaterinei I. La începutul lui ianuarie 1730, împăratul de paisprezece ani s-a îmbolnăvit. Boala lui a fost diagnosticată ca fiind variolă, s-a înrăutăţit rapid şi, în 11 ianuarie 1730, ziua stabilită pentru nunta lui, a murit.

Moartea a venit prea repede şi prea brusc pentru ca Petru al II-lea să urmeze procedura stabilită de bunicul său şi să poată nominaliza un succesor. Aşa că sarcina de a alege un suveran i-a revenit Consiliului Privat Suprem, care acum era dominat de cneazul Dmitri Goliţîn. Prinţesa Elisabeta, cea iubitoare de plăceri, ultimul copil al lui Petru cel Mare, a fost considerată prea frivolă, iar Ecaterina de Mecklenburg, fiica cea mare a ţarului Ivan al V-lea (fratele vitreg infirm al lui Petru şi co-ţar al acestuia) şi a ţarinei Praskovia se considera că ar putea fi influenţată de soţul ei, ducele de Mecklenburg. Aşa că a fost aleasă cea de-a doua fiică a lui Ivan al V-lea: Anna, ducesă de Kurlandia, care rămăsese văduvă la doar câteva luni de la căsătoria ei din 1711. Oferta pe care i-au făcut-o Annei avea multe condiţii restrictive. Nu avea voie să se căsătorească şi nu putea să numească un succesor. Consiliul avea dreptul de a decide privind pacea şi războiul, strângerea taxelor şi cheltuielile, oferirea proprietăţilor şi numirea ofiţerilor peste gradul de colonel. Anna a acceptat aceste condiţii, a ajuns în Rusia şi, cu sprijinul regimentelor de Gardă şi al nobilimii aflate în serviciu, a ignorat condiţiile, a desfiinţat Consiliul Privat Suprem şi a restabilit puterea autocrată. Pentru că trăise optsprezece ani mai mult în Kurlandia, noua împărătească avea înclinaţii occidentale, iar Curtea s-a mutat înapoi la Sankt- Petersburg. Guvernul ei a fost dominat de un trio german: Ernst Biron, prim-ministrul ei din Kurlandia, care acum fusese făcut conte rus; Osterman, care continua să se ocupe de politica externă, şi Munnich, constructorul canalului Ladoga, care a preluat conducerea armatei şi a devenit feldmareşal.

împărăteasa Anna a murit în 1740, lăsând tronul nepotului surorii ei mai mari, Ecaterina de Mecklenburg. Acest copil, Ivan al Vl-lea, nu prea a ştiut că este împărat; a moştenit tronul când avea două luni şi a fost detronat la vârsta de cincisprezece luni, pentru a fi ţinut ca prizonier secret al statului toţi cei douăzeci şi doi de ani pe care i-a mai trăit. Succesorul lui a fost Elisabeta, care acum avea treizeci şi unu de ani, era tot iubitoare de plăceri şi era îndrăgită de regimentele de Gardă, cu al căror ajutor a şi pus mâna pe tron, în primul rând pentru că se temea că susţinătorii lui Ivan al VI- lea o vor trimite la mănăstire. Domnia Elisabetei a durat douăzeci şi unu de ani (1741-1762), a fost urmată de o scurtă domnie a lui Petru al III-lea şi de domnia de treizeci şi patru de ani a Ecaterinei cea Mare.

în acest fel, schimbarea făcută de Petru cel Mare în legile succesiunii şi proclamaţia lui ca fiecare ţar să aibă dreptul de a-şi desemna succesorul a condus la o anomalie în istoria rusă: încă din zilele îndepărtate ale statului kievean, nicio femeie nu domnise vreodată în Rusia; după moartea lui, în 1725, patru împărătese au domnit aproape continuu în următorii şaptezeci şi unu de ani. Ele au fost: soţia lui Petru (Ecaterina I), nepoata de frate (Anna), fiica lui (Elisabeta) şi soţia nepotului său (Ecaterina cea Mare). Domniile celor trei bărbaţi jalnici (nepoţii lui Petru cel Mare, Petru al II-lea şi Petru al III-lea şi strănepotul fratelui său, Ivan al Vl-lea) au fost strecurate printre domniile acestor femei, dar cele trei domnii ale lor totalizează împreună numai patruzeci de luni. La moartea Ecaterinei cea Mare, fiul ei Pavel, care îşi detesta mama, a devenit împărat. în ziua încoronării, a abrogat decretul lui Petru cel Mare în legătură cu succesiunea şi a restabilit primogenitura ereditară în linie masculină. După aceea, suveranii ruşi au fost din

nou bărbaţi: fiii lui Pavel, Alexandru I şi Nicolae I, nepotul său, Alexandru al Il-lea, strănepotul său Alexandru al III-lea şi stră-strănepotul său, Nicolae al II-lea.

182

Trupul lui Petru cel Mare a fost încredinţat pământului, dar spiritul lui a continuat să plutească peste pământuri. Imediat după moartea sa, ruşii au început să adune sârguincioşi fiecare lucru legat de viaţa lui şi l-au pus în vitrină: haina lui oficială de curte, uniforma albastră-verde a regimentului Preobrajenski, pe care a purtat-o la Poltava, pălăria lui, cizmele uriaşe, perechi de pantofi uzaţi, dar proaspăt pingeliţi, sabia lui, bastonul cu mâner de fildeş, boneta de noapte, ciorapii cârpiţi în multe locuri, biroul lui, instrumentele de chirurgie, dentare şi de navigaţie, strungul, şaua şi scara de la şaua lui. Căţeluşa Lisette şi calul pe care călărise la Poltava au fost împăiaţi şi expuşi. O figură de ceară în mărime naturală, care îl înfăţişează pe Petru aşezat, a fost creată de Rastrelli; figura de ceară a fost îmbrăcată cu hainele purtate de împărat la încoronarea Ecaterinei şi cu peruca din părul lui Petru, care fusese tăiat în timpul campaniei de la Marea Caspică. Toate aceste amintiri au fost păstrate cu grijă şi mai pot fi văzute la Ermitaj sau în alte muzee ruseşti.

Pentru apropiaţii lui Petru, pierderea a fost ireparabilă. Andrei Nartov, tânărul strungar cu care Petru lucrase aproape zilnic în ultimii lui ani de viaţă, afirma: „Deşi Petru cel Mare nu mai este printre noi, spiritul lui trăieşte în sufletul nostru, iar noi, cei care am avut onoarea să ne aflăm în apropierea monarhului, vom muri credincioşi lui, iar iubirea noastră caldă pentru el va fi îngropată odată cu noi."^ Nepliuiev, tânărul ofiţer

de marină pe care Petru îl trimisese ca ambasador la Constantinopol, scria: „Acest monarh a adus ţara noastră la acelaşi nivel cu celelalte ţări. Ne-a învăţat să ne recunoaştem ca popor. Pe scurt, tot ce este mai bun în Rusia îşi are originile în el, iar tot ce se va face de acum înainte va proveni din aceeaşi sursă."^

Pe măsură ce secolele treceau, venerarea lui Petru a devenit aproape un cult. Mihail Lomonosov, primul mare om de ştiinţă al Rusiei, vorbea despre Petru ca despre „un om asemeni unui zeu" şi scria: „îl văd peste tot, când înfăşurat într-un nor de pulbere, de fum, de foc, când scăldat de transpiraţie la sfârşitul unui efort extenuant. Refuz să cred că a fost un singur Petru, şi nu mai mulţi."[m] Gavriil Derjavin, cel mai mare poet rus din secolul al XVIII-lea, se minuna: „A fost oare Dumnezeu în persoană coborât pe pământ?"^[7] Isteaţa împărătească germană Ecaterina cea Mare, dorind să se plaseze cât mai aproape de giganticul ei predecesor rus, a comandat o statuie eroică de bronz sculptorului francez Falconet. O stâncă mai mică, de 1600 de tone de granit, a fost adusă pe malul Nevei pentru a forma un soclu. împăratul, purtând mantie şi încununat cu lauri, stă ferm, călare pe un armăsar mândru, ridicat în două picioare, călcând peste un şarpe; braţul drept al lui Petru este ridicat, indicând poruncitor peste râu, spre Fortăreaţa Petru şi Pavel - şi spre viitor. Statuia, care surprinde neastâmpărul, vitalitatea şi autoritatea absolută a lui Petru, a devenit imediat cea mai faimoasă din Rusia. Când Aleksandr Puşkin a scris nemuritorul poem *Călăreţul de aramă*, statuia şi-a găsit un loc permanent în literatură.

Au existat, desigur, şi opinii dezaprobatoare. Speranţa oamenilor simpli că moartea lui Petru va însemna o uşurare a poverilor grele care apăsau asupra lor din cauza serviciului militar obligatoriu şi a taxelor este exprimată într-o litografie populară intitulată *Şoarecii îngropă pisica.* Această creaţie vicleană înfăţişează o enormă pisică mustăcioasă, cu un chip re cognoscibil, care este aşezată pe o sanie cu labele în sus, fiind trasă de un grup de şoareci care sărbătoresc. în secolul al XlX-lea, tradiţionaliştii care credeau în valorile interne ale culturii moscovite îl condamnau pe Petru pentru că el fusese cel dintâi care deschisese poarta către ideile şi inovaţiile occidentale. „Am început [în domnia lui Petru] să fim cetăţeni ai lumii", spunea istoricul conservator Nikolai Karamzin, „dar am încetat, într-o anumită măsură, să mai fim cetăţeni ai Rusiei."[5]^ O dezbatere istorică şi filosofică de mare amploare a avut loc între două şcoli: slavofilii, care deplângeau contaminarea şi distrugerea culturii şi a instituţiilor ruseşti vechi, şi occidentaliştii, care îl admirau şi îl lăudau pe Petru pentru că sugrumase trecutul şi obligase Rusia să meargă pe calea progresului şi a iluminării. Discuţiile erau adesea încinse, ca atunci când influentul critic literar Vissarion Belinski vorbea despre Petru ca despre „cel mai extraordinar fenomen, nu numai din istoria noastră, ci şi din istoria omenirii. [...] O zeitate care ne-a chemat la viaţă şi care a suflat suflul vieţii în trupul străvechii Rusii, care era colosală, dar adâncită într-un somn de moarte."^[5]

Istoricii sovietici nu au avut o sarcină uşoară scriind despre Petru cel Mare. Cerându-li-se să scrie istorie nu numai în lumina teoriei generale a marxismului, cu terminologia aferentă, ci şi în lumina liniei contemporane a partidului, ei au oscilat între a-l

caracteriza pe Petru ca nesemnificativ (indivizii nu au niciun rol în evoluţia istorică), ca pe un autocrat exploatator care a construit „un stat naţional de proprietari şi de negustori" şi ca un erou naţional care a apărat Rusia în faţa inamicilor externi. Un mic, dar semnificativ exemplu al acestei ambivalenţe este felul în care este tratat Petru la Muzeul Bătăliei de la Poltava. O mare statuie a împăratului se află în faţa muzeului şi toate exponatele vizuale arată prezenţa şi rolul lui Petru. Dar materialele din legendele exponatelor şi din broşuri descriu cu obedienţă victoria datorată eforturilor „fraterne ale poporului rus şi ale celui ucrainean".

Petru însuşi a fost realist în legătură cu felul în care era văzut şi cum îşi va aminti posteritatea de el. Osterman îşi aducea aminte de o discuţie cu un ambasador străin, pe care Petru l-a întrebat cum este privit în străinătate.

„Sire", a răspuns ambasadorul, „toată lumea are cea mai bună părere despre Majestatea Voastră. Lumea este uimită, mai presus de toate, de înţelepciunea şi de geniul pe care l-aţi arătat în executarea planurilor măreţe pe care le-aţi conceput şi care au dus gloria numelui vostru în cele mai îndepărtate Îocuri."^-[0]

„Foarte bine, foarte bine, se poate", a spus Petru nerăbdător, „dar măgulirile spun acelaşi lucru despre toţi regii, atunci când sunt de faţă. Eu nu vreau să văd partea frumoasă a lucrurilor, ci vreau să ştiu ce gândeşte lumea despre mine, de cealaltă parte a

problemei. Te rog să-mi spui acest lucru, indiferent cum este."

Ambasadorul a făcut o plecăciune adâncă. „Sire", a spus, „întrucât mi-ai poruncit, îţi voi spune ce lucruri rele am auzit. Sunteţi considerat un stăpân autoritar şi sever, care îşi tratează supuşii cu rigurozitate, care este întotdeauna gata să

pedepsească şi este incapabil să ierte o greşeală."

„Nu, prietene", a spus Petru zâmbind şi clătinând din cap, „asta nu e totul. Eu sunt considerat un tiran crud; asta e părerea pe care şi-au format-o naţiunile străine despre mine. Dar cum pot ele să judece? Ele nu ştiu în ce situaţie m-am aflat eu la începutul domniei mele, câţi oameni s-au opus planurilor mele, au atacat proiectele mele cele mai folositoare şi m-au obligat să fiu sever. Dar nu am tratat pe nimeni cu cruzime şi nu am dat niciodată dovezi de tiranie. Dimpotrivă, întotdeauna am cerut sprijinul supuşilor mei care dădeau dovadă de inteligenţă şi de patriotism şi care, înţelegând corectitudinea intenţiilor mele, au dorit să le urmeze. Şi nici nu am uitat vreodată să-mi arăt recunoştinţa, umplându-i de favoruri."

Discuţiile despre Petru şi controversele asupra reformelor sale nu s-au încheiat niciodată. A fost idealizat, condamnat, analizat iar şi iar, şi totuşi, la fel ca

alte chestiuni legate de esenţa şi viitorul Rusiei înseşi, el rămâne esenţialmente misterios. Una dintre calităţile pe care nu a contestat-o nimeni a fost energia lui fenomenală. „Truditorul etern de pe tronul Rusiei"[551], îi spunea Puşkin. „Trăim într-un veac de aur"[552], îi scria Petru lui Menşikov. „Fără să pierdem nicio clipă, ne dedicăm toate puterile muncii." A fost o forţă a naturii şi, poate că din acest motiv, nu s-a ajuns niciodată la o părere unanimă despre el. Cum ar putea cineva să judece legănarea fără sfârşit a oceanului sau puterea maiestuoasă a vârtejului?

^ Staehlin von Storcksburg, p. 365. [m] Nisbet R. Bain, Pupils, p. 76.

Sbornik, I.R.I.O., III; p. 400, LII, p. 430. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 77. — James Cracraft, Church Reform, p. 304. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 85. Bernard Pares, p. 230. [m] Sbornik, I.R.I.O., III, p. 454. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 125. ibidem, p. 139. [329] Sbornik, I.R.I.O., III, p. 478. [m] ibidem, p. 491. ibidem, p. 490. Nisbet R. Bain, Pupils, p. 148. Vasili 0. Kliucevski, p. 248. ibidem., p. 253.

Constantin de Grunwald, p. 215. Vasili O. Kliucevski, p. 249. ibidem.

Michael T. Florinsky, vol. I, p. 428. ^ Staehlin von Storcksburg, p. 291. [m] Constantin de Grunwald, p. 179. ibidem.

GENEALOGIA DINASTIEI ROMANOV

1613-1917

cā₅. (1) Maria Mana MltMlavskaia

i«. (1) Eudok-Ja Lopuhina n. 167? dis (2) M

ils. Charlotte He Brunswick-Wo Ifsnbu

Natalia Patru .1 11-1«

iii 1705 n. 1707

Is. Chirles Fredorick,

FWual I[I-!»a

188

n 1728

m. 1762

genealogia dinastiei romanov 1613-1917

n. 1754
m. 1B01
Cu **bold** sunt marcaţi ţarii, împăraţii şi împărătesele.

MULŢUMIRI

r

Când am scris această carte, am lucrat în sala „Frederick Lewis Allen" de la Biblioteca Publică din New York, Biblioteca Butler de la Universitatea Columbia, Biblioteca Firestone de la Universitatea Princeton, Biblioteca de la British Museum, din Londra şi Biblioteca Naţională din Paris. Le sunt recunoscător angajaţilor din aceste instituţii pentru asistenţa pe care mi-au oferit-o şi pentru bunăvoinţa lor.

Le datorez mult prietenilor mei Janet Kellock, Edward Kline şi Juan de Beistegui, ale căror încurajări au fost permanente şi a căror lectură a manuscrisului mi-a oferit multe sugestii înţelepte şi utile.

Pentru ajutorul pe care mi l-au dat punctual în anumite părţi ale manuscrisului sau pentru sprijinul de a obţine materiale mai greu de găsit doresc să le mulţumesc lui Valeri şi Galina Panov, Konstantin Kuzminski, răposatului Max Hayward, lui Helen Semmler, Marilyn Swabey, Valeri şi Irina Kuhareţ, Ghiorghi Riabov, Nikita Romanov, dr. Ismail Amin, profesorului Martin Bos de la Universitatea din Utrecht şi viceamiralului H. Bos din Marina Regală a Olandei. Sunt în mod special recunoscător defunctului prinţ Pavel al Iugoslaviei şi prinţesei Olga a Iugoslaviei, care mi-au asigurat accesul la materiale rare din biblioteca lor privată. Pentru sprijinul şi pentru orientarea în vremuri tulburi, aş vrea să le mulţumesc lui Nicholas A. Robinson şi lui Carol H. Miller.

Cât am scris această carte, am făcut mai multe excursii în Uniunea Sovietică. în muzee, biblioteci şi în locuri istorice, întotdeauna m-au făcut să mă simt binevenit. Acest lucru s-a întâmplat în special la Leningrad, mai ales când oamenii au aflat că subiectul cărţii mele era fondatorul oraşului lor iubit. Din motive care pentru occidentali pot părea exagerate, dar pe care cetăţenii sovietici le pot înţelege foarte bine, am preferat să nu fac publice numele celor care m-au ajutat. Ştiu ei singuri cine sunt şi eu le mulţumesc.

Acum câţiva ani i-am spus unui prieten, care este un distins editor francez, că lucrez împreună cu Robert Gottlieb de la Knopf la această carte. I-am spus că eu cred că Bob este cel mai bun editor din New York, dar prietenul meu m-a corectat: „Din lume", a spus el. într-adevăr, amestecul care se găseşte în Bob Gottlieb, de

dăruire pentru autorii lui, de entuziasm pentru munca lor, abilitatea de a şti cum trebuie construită şi punctul precis în care trebuie să se termine o carte, este, probabil, unic. Sunt norocos şi recunoscător.

Puţini cititori sunt conştienţi de detaliile fără număr, esenţiale, prin care un manuscris lung este transformat într-o carte tipărită. Katherine Hourigan, de la Knopf, a fost minunată din acest punct de vedere, lucrând la problemele care ţin de text, imagini, hărţi şi multe alte lucruri, fără să-şi piardă vreodată seninătatea şi zâmbetul.

Au mai fost şi alţii de la Knopf care au ajutat la naşterea acestei cărţi: Martha Kaplan, Lesley Krauss, Virginia Tan, William Luckey, Nina Bourne, Anne McCormick, William

Loverd, Jane Becker Friedman, Eleanor French şi Toinette Lippe. Knopf House este ca o familie, iar timp de şase luni, cât am lucrat acolo aproape zilnic, toţi m-au făcut să mă simt ca un membru al acelei familii. Acum, că lucrul la carte s-a terminat, trebuie să caut alte pretexte ca să-i vizitez.

Copiii mei, Bob, Susanna şi Elizabeth mi-au oferit iubirea lor, încurajarea şi, mai presus de toate, răbdarea lor, ani de zile. Când am început să lucrez la această carte, erau chiar mici; acum au ajuns sau se apropie de

maturitate. în tot acest timp, ei au avut încredere că, într-o bună zi, va apărea şi „cartea tatălui".

Autorii mulţumesc, de obicei, soţiei, dar cum poate cineva să-i mulţumească soţiei, când ea însăşi este autoare? Cât timp am scris eu această carte, Suzanne Massie a scris două cărţi şi a avut grijă, în acelaşi timp, de casă şi de copii, şi nu şi-a abandonat nici miriadele de prieteni. Faţă de această femeie extraordinară îmi exprim recunoştinţa şi admiraţia.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Adlerfeld, Gustavus M., *The Military History of Charles XII,* 3 vol., Londra, J. and P. Knapton, 1740.

Alep, Paul de, The Travels of Macarius: Extracts from the Diary of the Travels of Macarius, Patriarch of Antioch, written by his son, Paul, Archdeacon of Aleppo, 1652-1660, *tradusă de F.C. Balfour, Londra, Oxford University Press, 1936.*

Allen, W.E.D., *The Ukraine: A History,* Cambridge, Cambridge University Press, 1940.

Anderson, M.S., Britain's Discovery of Russia, 1553-1815, *Londra, Macmillan, 1958.*

Anderson, M.S., *Peter the Great,* Londra, Thames and Hudson, 1978.

Anderson, R.C., Naval Wars in the Baltic During the Sailing Ship Epoch, 1522-1850, *Londra, C. Gilbert-Wood, 1910.*

Andreev, A.I. (editor), Petr Veliki: Sbornik statei (Petru cel Mare: O colecţie de eseuri), *Moscova-Leningrad, 1947.*

Awakum, *The Life of Archpriest Avvakum by Himself,* tradusă de Jane Harrison şi Hope Mirrlees, Londra, publicată de Leonard şi Virginia Woolf la Hogarth Press, 1924.

Bain, Nisbet R., Charles XII and the Collapse of the Swedish Empire, *New York, G.P. Putnam, 1895.*

Bain, Nisbet R., *The Pupils of Peter the Great,* Londra, Constable, 1897.

Bell, John, Travels from St. Petersburg in Russia to Various Parts of Asia, *Edinburgh, **1806.***

Bengtsson, Frans G., *The Life of Charles XII,* tradusă de Naomi Walford, Londra, Macmillan, 1960.

Billington, James J., *The Icon and the Axe,* New York, Alfred A. Knopf, 1966.

Black, Cyril E., *Rewriting Russian History,* New York, Vintage Books, 1962.

Bogoslovski, M.M., Petr I: Materiali dlia biografii (Petru I: Materiale pentru o biografie), *5 vol., Moscova, 1940-1948.*

Bowen, Marjorie, *William Prince of Orange,* New York, Dodd, Mead, 1928.

Bridge, Cyprian A.G. (editor), History of the Russian Fleet During the Reign of Peter the Great by a Contemporary Englishman, *Londra, The Navy Records Society, 1899.*

Bromley, J.S. (editor), The New Cambridge Modern History, Vol VI: The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1725, *Cambridge, Cambridge University Press, 1970.*

Browning, Oscar, *Charles XII of Sweden,* Londra, Hurst and Blackett, 1899.

Bruce, Peter Henry, *Memoires,* Londra, 1782.

Burnet, Gilbert, (episcop de Salisbury), *History of His Own Time,* 6 vol., Edinburgh, Hamilton, Balfour and Neill, 1753.

Carr, Frank G.G., *Maritime Greenwich,* Londra, Pitkin, 1969.

Carr, John Laurence, *Life in France Under Louis XIV,* New York, G.P. Putnam's Sons, 1966.

Cassels, Lavender, The Struggle for the Ottoman Empire, 1717-1740, *Londra, John Murray, 1966.*

Chance, James Frederick, *George I and the Northern War,* Londra, Smith, Elder & Co., 1909.

Churchill, Winston S., *Marlborough: His Life and Times,* 6 vol., New York, Charles Scribner's Sons, 1933-1938.

Clark, G.N., *The Later Stuarts, 1660-1714,* Oxford, Oxford University Press, 1934.

Collins, Samuel, *The Present State of Russia,* Londra, tipărită de John Winter pentru D. Newman, 1671.

Cracraft, James, *The Church Reform of Peter the Great,* Londra, Macmillan, 1971.

Cracraft, James, *Feofan Prokopovich,* în *The Eighteenth Century in Russia,* editor J.G. Garrad, Oxford, The Clarendon Press, 1973.

Crull, Jodocus, The Ancient and Present State of Muscovy, *Londra, A. Roper, 1698.*

Dmytryshin, Basil (editor), *Modernization of Russia Under Peter I and Catherine II,* New York, John Wiley&Sons, 1974.

Durukan, Zeynep M., *The Harem of the Topkapi Palace,* Istanbul, Hilal Matbaacilik Roll., 1973.

Evelyn, John, *The Diary of John Evelyn,* 3 vol., cu o introducere şi note de Austin Dobson, Londra, Macmillan, 1906.

Fedotov, G.P., *The Russian Religious Mind,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1966.

Fisher, H.A.L., *A History of Europe,* vol. I, Londra, Fontana Library, 1960.

Fischer, Louis, *The Life of Lenin,* New York, Harper and Row, 1964.

Florinsky, Michael T., *Russia: A History and an Interpretation, 2* vol. New York, Macmillan, 1953.

Gasiorowska, Xenia, *The Image of Peter the Great in Russian Fiction,* Madison, University of Wisconsin Press, 1979.

Geyl, Pieter, *History of the Low Countries: Episodes and Problems,* The Trevelyan Lectures, 1963, Londra, Macmillan, 1964.

Gibb, Hamilton şi Bowen, Harold, *Islamic Society and the West;* Londra şi New York, Oxford University Press, 1950.

Gooch, G.P., *Louis XV: The Monarchy in Decline,* Londra, Longmans, 1956.

Gordon, Alexander, *History of Peter the Great,* 2 vol., Aberdeen, F. Douglas and W. Murray, 1755.

Gordon de Auchleuchries, Patrick, *Passages from the Diary of 1635-1699,* Aberdeen, tipărită pentru The Spalding Club, 1859.

Graham, Stephen, *Peter the Great,* New York, Simon and Schuster, 1929.

Grey, Ian, *Peter the Great,* Philadelphia, Lippincott, 1960.

Grunwald, Constantin de, *Peter the Great,* traducere din franceză de Viola Garvin, Londra, Saunders, MacGibbon & Kee, 1956.

Hatton, Ragnild M., *Charles XII of Sweden,* Londra, Weidenfeld and Nicholson, 1968.

Hatton, Ragnild M., *Europe in the Age of Louis XIV,* Londra, Thames and Hudson, 1969.

Hingley, Ronald, *The Tsars: Russian Autocrats, 1533-1917,* Londra, Weidenfeld and Nicholson, 1968.

Jefferyes, James, *Captain James Jefferyes's Letters from the Swedish Army, 1707-1709,* editată de Ragnild Hatton, Stockholm, Kungl. Boktryckeriet, P.A. Norstedt & Sôner, 1954.

Jolliffe, John, „Lord Carlisle's Embassy to Moscow", in The Cornhill, toamna 1967.

Jong, Alex de, Fire and Water: A Life of Peter the Great*, Londra, Collins, 1979.*

Kafengauz, B.B., Rossiya pri Petre Pervom (Rusia sub Petru I), *Moscova, 1955.*

Kliucevski, Vasili 0., *Peter the Great,* tradusă de Liliana Archibald, New York, Vintage Books, 1958.

Korb, Johann Georg, *Diary of an Austrian Secretary of Legation at the Court of Tsar Peter the Great,* 2 vol., tradusă şi editată de contele Mac-Donnel, Londra, Frank Cass & Co., 1968.

Kunstler, Charles, *La Vie quotidienne sous la Régence,* Paris, Hachette, 1960.

Maland, David, *Europe in the Seventeenth Century,* Londra, Macmillan, 1968.

Manstein, C.H., Memoirs of Russia, 1727-1744*, Londra, 1773.*

Marsden, Christopher, Palmyra of the North: The First Days of St. Petersburg*, Londra, Faber & Faber, 1942.*

Mavor, James, *An Economic History of Russia,* 2 vol, New York, E.P. Dutton, 1914.

Mazour, Anatole G., *Modern Russian Historiography,* Princeton, Van Nostrand, 1958.

Milukov, Paul *et al, History of Russia,* vol. I, New York, Funk & Wagnalls, 1968.

Mitchell, R.J., Leys, M.D.R., *A History of London Life,* Londra, Penguin Books, 1968.

Mitford, Nancy, *Frederick the Great,* New York, Harper and Row, 1964.

O'Brien, C. Bickford, *Russia under Two Tsars, 1682-1689: The Regency of Sophia,* Berkeley, University of California Press, 1952.

Ogg, David, Europe of the Ancien Regime, 1715-1783*, Londra, Collins, 1967.*

Okenfuss, Max J., „The Jesuit Origins of Petrine Education", în *The Eighteenth Century in Russia,* J.G. Garrard (editor), Oxford, The Clarendon Press, 1973.

Okenfuss, Max J., „Russian Students in Europe in the Age of Peter the Great", în *The Eighteenth Century in Russia,* J.G. Garrard (editor), Oxford, The Clarendon Press, 1963.

Olearius, J. Albert de M., The Voyages and Travels of the Ambassadors Sent by Frederick Duke of Holstein to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia*, tradusă de John Davies, Londra, 1669.*

Oliva, Jay L., *Peter the Great,* Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1970.

Pares, Bernard, *A History of Russia,* New York, Alfred A. Knopf, 1960.

Pavlenko, N.I., Nikiforov, L.A., Volkov, M.I., Rossiia v period reform Petra I (Rusia în timpul reformelor lui Petru I), *Moscova, Nauka, 1973.*

Penzer, N.M., *The Harem,* Londra, Spring Books, 1965.

Pepys, Samuel, *The Diary of Samuel Pepys,* 3 vol., Robert Latham şi William Matthews (editori), Berkeley, University of California Press, 1970.

Perry, John, *The State of Russia under the Present Tsar,* tipărită pentru Benjamin Tooke la Middle Temple Gate, Fleet Street, 1716.

Pis'ma i bumagi Imperatora Petra Velikogo (Petru cel Mare, scrisori şi documente), Sankt-Petersburg, Moscova, 1877-. (Au fost publicate douăsprezece volume până acum. Cel mai recent, volumul XII, ajunge până la anul 1712.)

Pipes, Richard, *Russia Under the Old Regime,* New York, Charles Scribner's Sons, 1974.

Platonov, Sergei F., *History of Russia,* New York, Macmillan, 1929.

Plumb, J.H., *The First Four Georges,* Londra, Collins-Fontana Library, 1968.

Pokrovsky, Michael N., *History of Russia: From the Earliest Times to the Rise of Commercial Capitalism,* tradusă şi editată de J.D. Clarkson şi M.R. Griffiths, New York, International Publishers, 1931.

Poltava: k 250 letiu Poltavskogo srajenia. Sbornik statei (Poltava: O colecţie de articole la aniversarea a 250 de ani de la bătălie), *Moscova, 1959.*

Portret Petrovskogo vremeni: katalog vîstavki (Portrete din timpul lui Petru: Catalogul expoziţiei), *Leningrad, 1973.*

Predtecenski, A.B. (editor), Petersburg Petrovskogo vremeni: ocerki (Petersburg în timpul lui Petru: studii), *Leningrad, 1948.*

Putnam, Peter, *Seven Britons in Imperial Russia, 1698-1812,* Princeton, Princeton University Press, 1952.

Raeff, Marc, Origins of the Russian Intelligentsia: The Eighteenth Century Nobility,

New York, Harcourt, Brace, 1966.

Raeff, Marc (editor), *Peter the Great: Reformer or Revolutionary?,* Boston, D.C. Heath, 1966.

Relation fidèle de ce qui s'est passé au sujet du Jugement rendu contre le Prince Alexei, et des circonstances de sa mort, *de la Biblioteca Palazzo San Donato, Florenţa, Italia.*

Riasanovsky, Nicholas V., *A History of Russia,* New York, Oxford University Press, 1963.

Runciman, Steven, *The Fall of Constantinople, 1453,* Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

The Russian Primary Chronicle, tradusă şi editată de Samuel H. Cross şi Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, Cambridge, The Medieval Academy of America, 1953.

Saint-Simon, *Mémoires,* 6 vol., Paris, Bibliothèque de la Pléiade, Editions Gallimard, 1965.

Sbornik Imperatorskogo russkogo istoriceskogo obşcestva (Colecţia Societăţii Istorice a Rusiei Imperiale), *148 volume, Sankt-Petersburg, 1867-1916.*

Scheltema, M.J., Anecdotes historiques sur Pierre le Grand et sur ses voyages en Hollande et à Zaandam, *Lausanne, Marc Ducloux, 1842.*

Schuyler, Eugene, *Peter the Great,* 2 vol., New York, Charles Scribner's Sons, 1884.

Shafirov, P.P., A Discourse Concerning the Just Causes of the War Between Sweden and Russia: 1700-1721, *Dobbs Ferry, New York, Oceana Publications, 1973.*

Shcherbatov, M.M. (editor), Journal de Pierre le Grand, depuis Vannée 1698 jusqu'à la conclusion de la paix de Neustadt, *Berlin, 1773.*

Soloviov, S.M., Istoria Rossii s drevneişih vremen (Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri), *15 vol., Moscova, 1960-1966.*

von Storcksburg, Staehlin, *Original Anecdotes of Peter the Great,* Londra, J. Murray, 1787.

Stoye, John, *Europe Unfolding, 1648-1688,* Londra, Collins-Fontana Library, 1969.

Sumner, B.H., Peter the Great and the Emergence of Russia, *New York, Collier Book, 1965.*

Sumner, B.H., *Peter the Great and the Ottoman Empire,* Hamden, Conn., Archer Books, 1965.

Tarie, E.V., Russki flot i vneşniaia politika Petra I (Flota rusească şi politica externă a lui Petru I), *Moscova, 1949.*

Tarie, E.V., Severnaia voina (Războiul Nordului), *Moscova, 1958.*

Treasure, G.R.R., *Seventeenth Century France,* Londra, Rivingtons, 1966.

Trevelyan, G.M., *The English Revolution, 1688-1689,* Oxford, Oxford University Press, 1938.

Ustrialov, N.G., Istoria ţarstvovania Petra Velikago (Istoria domniei lui Petru cel

Mare), 6 vol., Sankt-Petersburg, 1858-1863.

Voyce, Arthur, *Moscow and the Roots of Russian Culture,* Norman, University of Oklahoma Press, 1964.

Waliszewski, Kazimierz, *Peter the Great,* New York, Appleton, 1897.

Weber, Friedrich Christian, *The Present State of Russia,* 2 vol., Londra, W. Taylor, 1723.

Whitworth, Charles, *An Account of Russia as it was in 1710,* Strawberry Hill, 1758.

Williams, Basil, *The Whig Supremacy: 1714-1760,* Oxford, Oxford University Press, 1962.

Williams, Neville, *Chronology of the Expanding World, 1492-1762,* Londra, Cresset Press, 1969.

Wilson, Francesca, Muscovy: Russia Through Foreign Eyes, 1553-1900*, Londra, Allen & Unwin, 1970.*

Wittram, R., *Peter I, Tzar und Kaiser, 2* vol., Gottingen, 1964.

Wolf, John B., *Louis XIV,* Londra, Victor Gollancz, 1968.

Woodward, David, *The Russians at Sea: A History of the Russian Navy,* New York, Frederick A. Praeger, 1966.

Ziegler, Gilette, At the Court of Versailles: Eye-Witness Reports from the Reign of Louis XIV*, New York, E. P. Dutton 1966.*

INDEX*[223]

Academia Franceză de Ştiinţe, 585, 730 Academia Rusă de Arte şi Ştiinţe, 730, 731 Adrianopol, Tratatul de la, 513, 541

Afrosina, amanta ţareviciului Aleksei, 599, 600, 609-611, 613, 615-620, 623, 627-629, 636

Ahmed al III lea, Sultanul Sublimei Porţi, 490, 494,495, 497, 512, 535-537 Aleksei, Ţareviciul Rusiei, 80,108,111,119,123, 222, 226, 233, 239, 251, 325, 347, 352, 364, 436, 463, 471, 474, 493, 499, 500, 515, 592-637, 678, 685, 708, 709, 718, 720, 721, 746, 749, 757, 758 Aleksei, Mihailovici, Ţarul Rusiei, 18-24, 28-38, 42, 44, 49, 51, 57, 59, 61, 62, 64-68, 72, 76, 77, 79, 86, 106, 108-112, 116, 138, 142, 143, 158, 166, 200, 202, 221, 230, 317, 341, 356, 361, 363, 388, 420, 502 Altranstadt, Tratatul de la, 375-377, 379-382, 473,496

Amsterdam, 122-124,127,143,150,162,170-171,174-177,179,181,183,188-189,191, 193, 203, 204, 206, 207, 211, 225, 269,

271, 306, 341, 349, 360, 549, 550, 571-572, 576, 581, 590, 591, 613-615, 623, 680, 692, 694, 696, 702, 703, 720, 732 Anglia, 68, 84, 93, 111-113, 13-44, 150, 156-157, 168, 171, 179, 181-188, 192-205, 218, 226-228, 236, 240, 243, 256, 263-264, 274-275, 281, 284-285, 288, 297-302, 318, 332, 381-383, 386-387, 400, 511, 522-531, 548, 564, 566-572, 574-576, 590, 635, 636, 641, 650-661, 675, 679, 680, 692, 694, 712, 714, 718, 743, 744 Anna, ducesă de Holstein Gottorp, 349, 744-746, 759, Anna, împărăteasa Rusiei, 474, 723, 762

Apraksin, Fiodor, 125, 134, 356, 358, 367, 394-395, 403, 404, 410, 411, 416, 426, 436, 440, 463, 464, 477, 499, 512, 514, 526, 530-532, 534, 547, 555, 556, 563, 607, 631, 656, 657, 659, 663, 671, 672, 679, 683, 684, 688, 691, 696, 717, 722, 737, 741, 755, 758, 759

Arhanghelsk, 121-128, 132, 134, 135, 138, 161, 163, 171, 173, 204, 263, 319, 323, 325,

329, 332, 353, 358, 393, 492, 493, 594, 625, 670, 692, 695, 696, 703 Augustus al II lea, Regele Poloniei, 206, 215, 217, 218, 241, 248, 275-281, 296, 297, 300- 307, 315, 319-323, 348, 367-380, 385, 388-392, 400, 415, 420, 472, 473, 475, 478, 496, 500, 515, 520, 535, 536, 541, 543, 564, 565, 593, 596, 654, 701, 743, 744 Azov, 130-145, 161-163, 177, 199, 204, 213-216, 229-231, 243, 259, 261-265, 276-278, 315-317, 324, 341, 358, 359, 363, 364, 435, 436, 439, 491-495, 499, 501, 508, 509, 512-514, 528, 535, 540, 592, 670, 697, 734, 740 Baku, 739, 740

Balk, Matriona, 720, 750, 751

Baltadji Mehmet Paşa, Mare Vizir, 498, 508-512

Baltică, Marea, 18, 23-24, 58, 78, 132, 167, 204, 207, 215-218, 264, 269-276, 297-304, 313, 326-333, 354, 368, 382, 386-389, 397, 403, 428, 471-474, 496, 509, 514, 526- 534, 542, 543, 566-570, 575, 576, 613, 619, 639-642, 645, 648-656, 658-662, 686, 695, 699, 730, 731, 734, 742, 761 Bastilia, 583, 584 Başkiri, 112, 315, 361, 363, 394 Baturin, 418, 423-427, 434, 467, 688 Bender, 495-498, 509, 513, 535-537, 540, 541 Berezina, râul, 388, 399, 401, 403, 404, 409 Brâncoveanu, Constantin, 502-504, 511

Buturlin, Ivan, viceamiral, 100, 117, 119, 126, 128, 310, 311, 463, 546, 576, 631, 755, 760

Cantemir, Dimitrie, 502-506, 511 Carlowitz, tratatul de la, 261,492

Carol al VI lea, împăratul Sfântului Imperiu Roman, 210, 541, 557, 614-616 Carol al XI lea, Regele Suediei, 70, 86, 218, 274, 291, 292

Carol al XII lea, Regele Suediei, 158, 210, 265, 271, 272, 276-280, 284, 285, 289, 291- 316, 320-324, 327-328, 361-401, 403, 404, 406-418, 421-444, 447-452, 457-469, 471- 473, 477, 483, 495-499, 507-517, 522-525, 527, 535-544, 563-569, 575, 590, 593, 616, 637-650, 652, 655, 657, 670,

673, 701, 708, 742, 744-746 Carol Frederic, duce de Holstein Gottorp, 278, 295, 296, 299, 323, 647, 654, 661, 665,

721, 731, 742, 746, 749, 750, 755, 758, 760 Caspică, Marea, 23-24, 76,111, 330, 349, 361, 676, 686, 697-699, 723, 729, 732, 735-739, 763

Cazaci, 24, 88, 90, 133-142, 214, 228, 289, 310, 315, 316, 324, 334, 335, 361-365, 377, 393-396, 400, 404, 406-408, 411, 415, 416, 418-434, 437-441, 447, 461, 466-469, 489, 495, 498, 501, 507, 536, 568, 656, 657, 659, 734, 735, 738, 739 Cerkasski, Aleksandr Bekovici, cneaz, 734-736 Cerkasski, Mihail, cneaz, 52, 92,115, 220, 238

Charlotte, prințesă de Wolfenbiittel, 474,499, 515, 596-598 China, 24, 87,115,161, 517, 557, 685, 732, 733

Cnut, 103, 229, 233-238, 240, 318, 626, 631, 634, 670, 691, 705, 716, 751, 760 Constantinopol, 57, 60, 62, 87,143-144,161, 261-264, 278, 279, 419, 435, 436, 483-485,

491, 500, 507, 509-512, 565, 575, 605, 616, 618, 664, 680, 681, 763 Crimeea, 24, 74, 88-89, 93-94,102-104,114,133, 134, 261, 263, 278, 317, 420, 433, 434,

437, 443, 465, 466, 483, 484, 491, 497, 498, 513 Cruys, Cornelius, vice amiral, 191, 206, 255, 260, 333, 477, 530, 547, 642, 755 Danemarca, 144, 183, 186, 241, 245, 247, 257, 269, 274, 275, 277, 278, 281, 295-300, 319, 333, 375, 379, 381, 386, 393, 428, 472, 483, 496, 497, 515, 518-520, 524-528, 543, 555, 564-570, 601, 640, 641, 644, 645, 651, 653-655, 675, 686, 698, 745 Dolgoruki, Grigori, cneaz, 565, 603, 724

Dolgoruki, Iacob, cneaz, 75, 92, 108, 159, 162, 603, 631, 669-670, 673-680, 684, 685,

688, 718, 721 Dolgoruki, Iuri, cneaz, 48, 364 Dolgoruki, Mihail, cneaz, 52

Dolgoruki, Vasili, cneaz, 364, 365, 376, 377, 472, 564, 576, 603, 607, 620, 623, 626, 652, 749, 761

Dorpat, 276, 321, 323-325, 344, 366-370, 386, 401, 403

Dresda, 153, 206, 217, 375, 378, 391, 473, 515, 516, 520, 524, 594-599, 603, 751

Du Croy, Carol Eugene, duce, 306-313

Ecaterina, ducesă de Mecklenburg, 564-567, 723, 727, 742, 762 Ecaterina I, împărăteasa Rusiei, 131, 157, 324, 340, 344-352, 395, 436, 475, 499, 500, 504, 507-511, 515-519, 532, 548, 551, 554, 564, 567-572, 576, 590, 591, 598, 600, 612-614, 626, 627, 634, 652, 676, 685, 688, 713, 716-723, 726, 727, 737-739, 741-764 Ermitaj, pavilion în Peterhof, 124, 547, 553, 763

Eugen, prinţ de Savoia, 177, 210-213, 278, 281, 284, 385, 614, 615, 630, 651 Finlanda, 85, 271, 330, 389, 390, 403, 410, 416, 478, 524, 526-531, 534, 599, 640-644,

653, 655, 657, 659, 662, 684 Fiodor al II lea, Ţarul Rusiei, 18, 28, 34-38, 44-45, 47-49, 53-55, 65-66, 72 Frederic I, Regele Prusiei, 165, 379, 473,474, 516, 520, 521 Frederic I, Regele Suediei, 658, 661, 662

Frederic al IV lea, duce de Holstein Gottorp, 295, 299, 300, 323, 639, 640, 642, 654 Frederic al IV lea, Regele Danemarcăi, 275, 278, 281, 295, 296, 298-300, 333, 472, 515,

519, 524, 525, 543, 564, 567, 569-571, 641, 644 Frederic Wilhelm I, Regele Prusiei, 217, 520-525, 543, 557, 564, 566, 568, 570, 571, 644, 653, 654

George I, Regele Angliei, 522, 525, 548, 564, 566, 569-572, 575, 590, 641-643, 650-655, 658, 660-664, 744

Goertz, Georg Heinrich von, baron, 638-645, 649, 650, 701, 744

Goliţîn, Vasili Vasilievici, cneaz, 44-45, 49, 51, 81, 83-100, 102-104, 107-110, 113, 114,

223,233,239,282, 420, 491 Gordon, Patrick, general, 71, 83, 87-88, 91, 95, 102-105, 107-116, 118, 119, 125, 126, 128-129, 133-136, 139, 140, 162, 214, 223, 230-233, 241, 248, 250, 255, 260, 277, 342, 348

Grodno, 370-375, 379, 394-401, 403, 431 Gustav Adolf, Regele Suediei, 271-275, 286, 292, 647 Habsburg, Casa Regală, 165,183, 207-210, 213, 227, 490, 508, 575 Hedwig Sophia, Prinţesa Suediei, ducesă de Holstein Gottorp, 291, 295, 368, 496, 639, 648

Hohenzollern, Casa Regală, 165, 521, 523 Iezuiţi, 83,110, 208, 704, 707

Imperiul Otoman, 82, 86, 87, 89, 132, 133, 149, 199, 208, 263, 273, 466, 469, 473, 483-

491, 493, 495, 497-499, 501, 511, 513, 514, 535, 540, 541, 664, 740 Ivan al V lea (Alekseevici), Ţarul Rusiei, 18, 28, 33, 36, 38-39, 44-45, 48-57, 70-72, 79,

84, 86, 89, 91, 93, 96, 99-102,104-105,107,124,138, 474, 563, 564, 722, 762 Kalabalîk, 535, 540, 541

Karl Leopold, duce de Mecklenburg, 564-567, 762

Ladoga, Lacul, 272, 301, 324-327, 331-333, 334-368, 394, 547, 625, 673, 674, 693, 697,

698, 705, 716, 754, 759, 762 Leibniz, Gottfried von, 156,168, 313, 472, 500, 516-517, 593, 599, 675, 730 Leopold I, împăratul Sfântului

Imperiu Roman, 89, 207-211, 213, 243, 489 Lesnaia, bătălia de la, 414-416, 437,475, 570, 634

Lewenhaupt, Adam Ludwig, conte, 370, 389, 390, 400, 401, 403, 404, 409, 410, 412-

415, 418, 426, 447-451, 453-456, 458-461, 464, 466-469, 496 Londra, 109, 122, 150, 156, 158, 186, 192-198, 201, 203, 204, 207, 212, 218, 222, 225, 246, 269, 271, 279, 282, 330, 332, 354, 358, 386-387, 400, 406, 471, 475, 515, 517, 540, 556, 576, 581, 594, 642, 651, 652, 654, 658, 660, 692, 394, 717, 725, 753 Lopuhina, Eudoksia, ţarina Rusiei, 79, 81, 93, 97, 120, 125, 213, 222, 225, 226, 245,

347, 592-593, 595, 604, 614, 623-626, 707, 760 Ludovic al XIV lea, Regele Franţei, 24, 58, 83, 89,110,113,123,149,151-160,166,168, 179-188, 195-197, 210, 218, 281-284, 292, 297, 319, 340, 348, 375, 380, 382, 386, 429, 472, 485, 490, 496, 541, 553, 563, 573, 581, 584, 588, 606, 673 Ludovic al XV lea, Regele Franţei, 573, 576, 579, 587, 589, 590, 633, 743, 744 Makarov, Aleksei, 357, 676, 680, 682, 712

Marea Ambasadă, 116, 127, 145, 149-151, 156, 159, 160, 162-165, 172, 176, 177, 187- 191, 200, 201, 206, 212, 213, 218, 223, 228, 245, 259, 341, 356, 474, 492, 563, 592, 603, 691, 692

Maria (Alexeevna), ţarevnă (final), 610, 613, 623-625, 629

Matveev, Artimon Seerghevici, 21, 29-35, 38, 39, 48-55, 71, 79, 83,111,125,131, 420 Menşikov, Aleksandr Danilovici, 73, 161, 165, 174, 176, 190, 192, 200, 242, 259, 324, 327, 328, 330, 332, 336-338, 340-348, 351, 356, 358, 364, 370-374, 376, 378, 387, 394-398, 401-403, 406, 408, 411, 413, 414, 416, 421, 423-426, 431, 436, 439, 443, 446, 452, 455, 457, 463, 464, 468, 473, 475, 496, 499, 516, 517, 519, 520, 524, 525, 533, 546-552, 556, 558, 580, 594, 598, 603, 604, 612, 613, 622, 623, 631, 633, 639, 663, 671-673, 676, 680, 682-684, 686-688, 690, 691, 698, 714, 717, 720, 722, 726, 730, 741, 749-752, 756, 757, 759-761, 765 Moldova, 484, 501, 502-504, 506, 507, 720, 737, 741 Mons, Anna, 115, 220, 225, 245, 345, 348, 592, 720, 749 Mons, Wilhelm, 749-752, 755

Narva, 260, 272, 273, 301-307, 313-316, 318-320, 324, 325, 331, 343, 353, 356, 359, 366, 367, 386, 388, 396, 404, 408, 416, 428, 441, 454, 472, 594, 633, 653, 657, 673, 680, 707

Narişkîn, Ivan, 45, 48, 53-55, 71,103, 620

Narişkîn, Lev Kirilovici, 97,107,120,142,161, 225, 249, 253, 258, 276

Natalia Narişkîna, ţarină, 29, 36, 38, 45, 48-54, 56, 71, 72, 77-81, 94, 95, 97, 103, 107,

109,111,121,123-125, 348 Neva, râul, 58, 77, 197, 269, 271, 272, 301, 325-336, 338, 343, 354, 366, 368, 371, 386, 387, 389, 394, 410, 416,

477, 514, 517, 518, 533, 543-548, 550, 552, 555, 560, 594, 599, 600, 662, 663, 677, 686, 687, 695, 697-699, 705, 717, 719, 729, 746, 754, 759, 764

Nikon, patriarh, 61-69, 231, 254, 669, 707 Novodevicie, mănăstire, 105,106, 240, 241, 760

Olanda, 76, 78, 93, 113, 119, 123, 127, 138, 144, 150, 152, 159, 166-192, 195-197, 201- 203, 206, 218, 255, 261, 264, 274-275, 278, 297, 298, 319, 333, 381, 384, 387, 391, 395, 521, 525, 550, 553, 563, 571, 572, 575, 576, 581, 590, 591, 604, 641-643, 664- 677, 680, 694, 714, 728, 729, 732 Orléans, Philippe de, duce, 574, 575, 578, 579, 586, 633, 743

Osterman, Andrei, 357, 564, 565, 576, 642-645, 650, 655, 657, 661, 680, 682, 693, 720,

745, 755, 759-762, 764 Paris, 58, 109, 152, 159, 160, 193, 207, 210, 279, 282, 284, 336, 428, 549, 553, 556, 563, 572, 574, 576-592, 614, 616, 623, 627, 632, 674, 680, 704, 723, 725, 729, 730, 743, 744, 747, 758

Patkul, Johann Reinhold von, 274-277, 301, 323, 324, 331, 366, 377-379, 593, 649 Peterhof, 349, 549, 552, 561, 628, 655, 729, 742, 753, 761 Petru al II lea, (Alexeevici), împărat, 18, 601, 625, 760-763 Petru al III lea, împărat, 745, 760, 762, 763

Piotr Petrovici, ţarevici, 564, 591, 592, 601, 622, 628, 692, 720, 721, 746 Pitici, 32, 34, 43, 53, 85,121,128,154,161,168,188, 486, 557-560, 601 Polonia, 18, 23, 24, 60, 64, 82, 86-90, 93, 94, 104, 119, 133, 149, 161, 165-167, 177, 206, 214-218, 241, 245, 247, 261, 271, 272, 274, 275, 277-279, 281, 298, 300, 301, 304, 306, 316, 320-323, 327, 343, 346, 348, 349, 353, 366-371, 374-378, 381, 385, 388- 391, 393-396, 399-403, 411, 419, 421, 422, 424, 433, 437, 440, 441, 443, 444, 465, 466, 471-473, 478, 483, 489, 491, 496, 497, 499, 500, 502, 508, 509, 512, 514-516, 518, 519, 522, 524, 535, 537, 540, 541, 565, 566, 570, 575, 585, 590, 596, 597, 616, 629, 653, 654, 664, 669, 686, 687, 701, 708, 711, 743, 744, 755, 760 Poltava, 88, 89,117, 265, 270, 280, 315, 353, 355, 356, 359, 382, 396, 415, 427, 432, 437- 441, 443, 444, 446, 448, 450, 451, 455-457, 461-464, 467, 468, 470-475, 477, 478, 483, 495-497, 499, 501, 502, 504, 507, 511, 515, 518, 522, 527, 532, 543, 545, 546, 550, 552, 590, 596, 634, 641, 670, 677, 686, 690, 691, 709, 718, 763, 764 Praskovia, Saltîcova, ţarină, 71, 138, 224, 334, 347, 563, 564, 717, 722, 723, 742, 750, 762

Preobrajenskoe, 80, 91, 92, 95-98,107,109,110,115,117-119,124,128,131,133,138, 139, 143, 161, 220, 222, 226, 229, 231, 233, 237, 275-243, 245, 250, 251, 255, 276- 278, 294, 310, 341, 342, 345, 359, 367, 413, 414, 457, 471, 475, 499, 533, 593, 595, 621, 622, 676, 713, 718, 726, 732, 738, 741, 752, 758, 763 Pressburg, 74,117,119,128,132

Prokopovici, Feofan, Arhiepiscop de Novgorod, 471, 663, 708-711, 748, 755, 758 Prusia, 165, 217, 379, 386, 472-474, 516, 518-525, 543, 557, 564-566, 568, 570, 575, 601,

639, 640, 642, 644, 645, 651, 653, 664, 675, 686, 688, 694 Prut, 264, 347, 349, 499, 502-506, 509, 511-515, 517-519, 535, 540, 541, 598, 642, 671, 709, 739, 747

Riga, 163-166, 269-273, 275-279, 297, 302-304, 306, 321, 324, 389, 400, 403, 409, 414, 415, 471, 473, 474, 477, 478, 496, 518, 528, 531, 545, 570, 610, 619, 623, 641, 686, 695, 735, 745, 749, 755 Romanov, familia regală, 18-20, 56, 79,109, 746

Romodanovski, Fiodor, cneaz, 115, 117, 119, 126, 128, 135, 140, 162, 214, 220, 223, 225, 233, 234, 237-239, 242, 248, 249, 255, 259, 367, 463, 470, 475, 533, 555, 670, 714, 718 Sinodul Beat, 117,118, 245, 754

Sobieski, Ian, regele Poloniei, 86, 89,133,149,166, 316, 385, 388, 491 Sofia (Alexeevna), ţarevnă şi regentă, 35, 36, 39, 44, 45, 48, 49, 54-56, 58, 59, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 81-87, 89-107, 112, 114, 120, 125, 131, 159, 161, 214, 233, 234, 240, 241, 282, 316, 320, 420, 491, 492, 595, 616 St. Petersburg, 58, 153, 197, 269, 329-338, 343, 347, 349, 352-354, 358, 359, 366, 367, 374, 386-389, 394-396, 398, 401, 403, 410, 416, 437, 464, 473, 474, 474-478, 499,

508, 513, 514, 517-519, 525, 526, 529, 531, 545, 546, 548-552, 555-557, 560, 563, 564, 571, 591, 592, 595, 598, 599, 604, 609, 610, 613, 622-630, 632, 633, 644, 650, 652, 653, 655, 660-662, 664, 670, 671, 673, 676-684, 686, 687, 692, 694-697, 699, 702-706, 709, 712, 713, 715-717, 719, 720, 723, 724, 726-730, 732, 734, 735, 741- 748, 750, 751, 754, 755, 758, 759, 761, 762 Streliţi, 46-59, 71, 74, 82-76, 92-106, 109, 115, 119, 121, 127, 128, 131, 133, 134, 141, 143, 162, 177, 214, 216, 229-234, 237-245, 251, 253, 255, 277, 310, 342, 359, 362, 485, 593, 625, 766

Suedia, 23, 24, 60, 70, 77, 84, 86, 157, 164-166, 204, 215, 218, 244, 259, 260, 264, 269- 279, 281, 283, 286, 288, 292, 293, 295, 297, 298, 300, 301, 303, 304, 313, 319-322, 324, 327, 338, 368, 369, 380-382, 384-390, 400, 427, 428, 443, 448, 464, 466, 468, 472, 473, 476, 477, 483, 495-497, 508, 509, 513-515, 518, 521, 522, 524-529, 534- 537, 541-544, 563, 565-570, 575, 598, 637-645, 647-650, 652-675, 692, 701, 709, 721, 725, 736, 741, 742, 745, 761 Şafirov, Piotr, 276, 356, 357, 379, 508-513, 526, 546, 564, 565, 576, 590, 603, 621, 631,

642, 675, 676, 680, 691, 735, 749, 751, 752 Sein, Aleksei, 139, 141, 142, 162, 177, 214, 215, 220, 221, 222, 228, 230-233, 238, 239, 248, 342

Şeremetiev, Boris, conte şi feldmareşal, 48, 51, 90, 92, 108, 127, 133, 134, 136, 137, 162, 227, 228, 258, 259, 302, 304, 305, 310, 315-317, 323, 324, 326, 327, 344, 345, 356, 357, 362, 363, 366, 367, 370, 371, 394, 403, 404, 406, 408, 413, 416, 418, 423, 424, 427, 431, 439, 457, 464, 470, 471, 474, 475, 477, 478, 499, 503, 504, 508, 512, 519, 565, 596, 601, 603, 672, 680, 682, 718 Şeremetiev, Mihail, colonel, 509, 513

Tătari, 24, 29, 40, 46, 60, 74, 85, 87-91, 94, 98, 108, 112, 113, 132-136, 138, 139, 261, 263-265, 289, 317, 334, 411, 419, 433-437, 444, 464, 465, 468, 476, 484, 491, 492, 494, 495, 498, 504, 506-508, 510, 811, 526, 535-540, 546, 675, 767 Ţarskoe Selo, 747

Ucraina, 24, 83, 86, 89, 90, 94,132,134,138, 215, 261, 263, 264, 314, 316, 361, 363, 404, 416, 418-427, 429, 431, 433, 437, 483, 491, 497-499, 501, 512, 514, 518, 526, 596, 629, 657, 687, 761 Utrecht, 183,188, 541, 571, 572, 575, 615

Veneţia, 138, 144, 150, 153, 161, 212, 214, 215, 261, 263, 316, 337, 338, 354, 428, 484,

489, 493, 529, 545, 619, 620, 680, 692 Versailles, 33, 40, 58,152-156,159,160,168,181,195, 209, 210, 216, 217, 224, 271, 282,

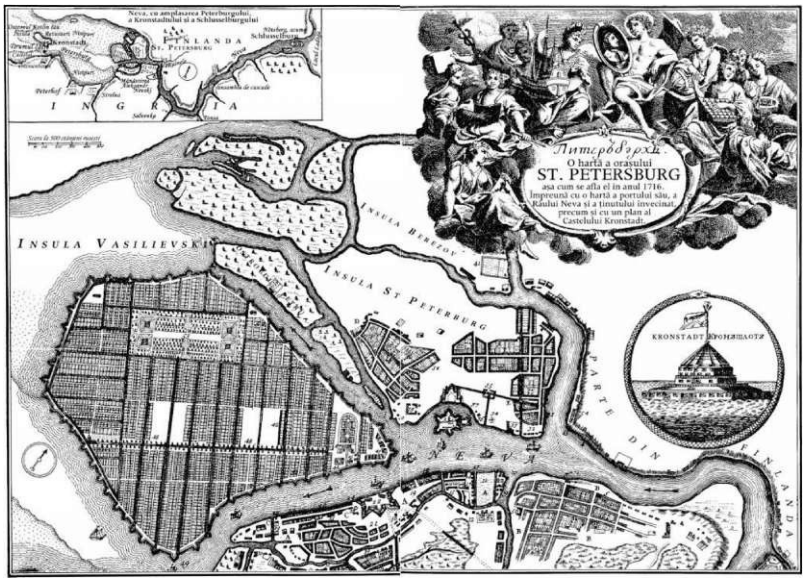
284, 428, 549, 552, 573, 574, 583, 587, 588, 590, 634 Viena, 86, 87, 136, 150, 153, 165, 166, 203, 206-209, 211-213, 216, 218, 225, 233, 243, 246, 247, 261, 273, 279, 316, 319, 343, 354, 377, 380, 474, 484, 489, 521, 523, 541, 542, 557, 576, 594, 596, 611, 612-617, 619, 623, 630, 704

Valahia, 502, 504, 541, 542, 737

William al III lea, Regele Angliei, 111,143,182, 201, 383, 650

—'* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.

Neva, cu amplasarea Petersburgului
a Kronstadhtului si a Schlusselburgului
FINLANDA
St. Petersburg
Nöteborg, acum
Schlusselburg
I N G R I A
Питербурхъ.
O hartă a orașului
ST. PETERSBURG
așa cum se afla el în anul 1716.
împreună cu o hartă a portului său, a
râului Neva și a ținutului învecinat
precum și cu un plan al
Castelului Kronstadt
INSULA VASILIEVSKI
INSULA BERYOZOVI
INSULA ST PETERBURG
KRONSTADT КРОНШЛОТЪ
PARTE DIN FINLANDA

Ţarul Petru I, „cel Mare" (1672-1725)

Mama lui Petru, Ţarina Natalia Narîşkina

Petru interogându-l pe fiul său, Aleksei

Sora vitregă a lui Petru, ţarevna Sofia Alekseevna (1657- 1704); regentă în perioada în care au fost minori fraţii ei, Petru I şi Ivan al V-lea

Ecaterina I (1684-1727), a doua soţie a lui Petru cel Mare

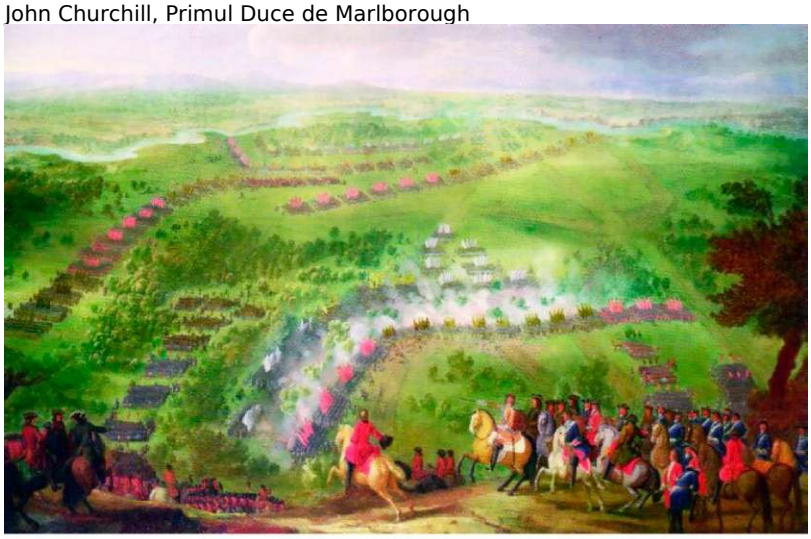
Fiica lui Petru, Elisabeta Petrovna (1709-1762), împărătească a Rusiei

Aleksandr Danilovici Menşikov

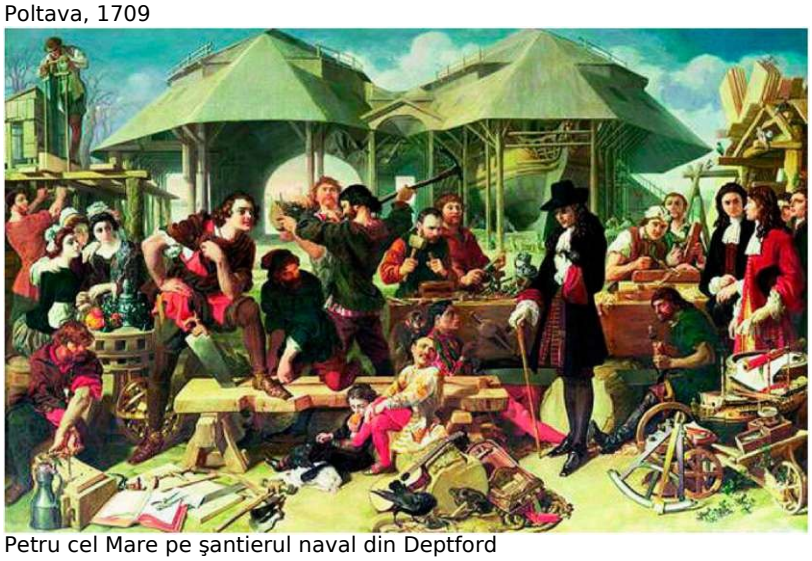

John Churchill, Primul Duce de Marlborough

Bătălia de la Lesnaia, 1708

Victoria zdrobitoare a lui Petru împotriva suedezilor, în bătălia de la Poltava, 1709

Petru cel Mare pe şantierul naval din Deptford

Executarea streliţilor